

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний університет «Одеська юридична академія»

Південний регіональний центр
Національної академії правових наук України

**ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИБІР УКРАЇНИ,
РОЗВИТОК НАУКИ ТА НАЦІОНАЛЬНА
БЕЗПЕКА В РЕАЛІЯХ МАСШТАБНОЇ
ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ ТА ГЛОБАЛЬНИХ
ВИКЛИКІВ ХХІ СТОЛІТТЯ**

(до 25-річчя Національного університету
«Одеська юридична академія»
та 175-річчя Одеської школи права)

МАТЕРІАЛИ
Міжнародної науково-практичної
конференції

17 червня 2022 року

У двох томах

Том 2

Одеса
2022

УДК [339.922ЄС+[001-043.86]+351.862.4]"364""20"(063)
Є24

Рекомендовано до друку Вченою радою
Національного університету «Одеська юридична академія»
(протокол № 9 від 16 червня 2022 року)

За загальною редакцією С. В. Ківалова

Відповідальний за випуск М. Р. Аракелян.
Матеріали видано в авторській редакції.

Є24 **Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. – Т. 2. – 1004 с.**

ISBN 978-617-554-004-6

Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття», присвяченої 25-річчю Національного університету «Одеська юридична академія» й 175-річчю Одеської школи права. У другому томі збірника відображено наукові напрацювання вчених, практиків, військовослужбовців, у теоретичній та емпіричній площині в умовах повномасштабного військового вторгнення у сферах адміністративного права та процесу, фінансового, морського та митного права, організації та вдосконалення судоустрою, прокуратури, інших правоохоронних органів, адвокатури. Висвітлено питання кримінального права, кримінально-процесуальних аспектів кримінального провадження та кримінологічних особливостей протидії злочинності в умовах воєнного стану, криміналістики, судової експертизи, психології та медицини у забезпеченні судочинства, цивільного та сімейного права, інтелектуальної власності та патентної юстиції, цивільного судочинства, господарського права та процесу. Розглянуто актуальні питання діяльності сучасних бібліотек у закладах вищої освіти, фізичної підготовки здобувачів вищої освіти.

Збірник розраховано на наукових та науково-педагогічних працівників, здобувачів вищої освіти, практичних працівників у сферах юридичної, економічної, соціологічної, політологічної, психологічної, філологічної наук, журналістики та кібербезпеки тощо.

УДК [339.922ЄС+[001-043.86]+351.862.4]"364""20"(063)

ISBN 978-617-554-002-2 (у 2 т.)
ISBN 978-617-554-004-6 (т. 2)

© Національний університет
«Одеська юридична академія», 2022
© Південний регіональний центр
Національної академії правових наук України, 2022

СЕКЦІЯ 18

ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ, ФІНАНСОВОГО ПРАВА

Керівник секції: завідувач кафедри адміністративного і фінансового права,
доктор юридичних наук, професор Л. Р. Біла-Тіунова

Секретар секції: лаборант кафедри адміністративного і фінансового права
А. В. Назарчук

КІВАЛОВ СЕРГІЙ ВАСИЛЬОВИЧ

*Президент Національного університету «Одеська юридична академія»,
професор кафедри адміністративного і фінансового права,
доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України,
академік НАПН України, Заслужений юрист України*

ІНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЯК НАПРЯМУ ТРАНСФОРМАЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОЇ СФЕРИ

Протягом тридцяти років незалежності України розуміння ключових параметрів адміністративного права зазнало істотних змін, а також відбулися суттєві трансформації у трактуванні предмета, методів, принципів, цілей та системи цієї галузі вітчизняного права. Одночасно, набула превалюючого значення концепція електронного урядування, яка опосередкувала використання сучасних технологій суб'єктами публічного адміністрування. Саме таке оновлення ціннісних орієнтирів владарювання виступило підґрунтям і рушійною силою розбудови сучасної моделі адміністративного права, що простежується в усіх модифікаціях його предметної сфери.

Предметну сферу адміністративно-правового регулювання первинно пов'язано з діяльністю суб'єктів публічної адміністрації, яка зазнала суттєвих змін не лише з переосмисленням формату впорядкування, але й у зв'язку з практичною потребою його цифрової модифікації. Ретроспектива реалій сьогодення щодо використання інформаційно-телекомунікаційних технологій у практиці державних інституцій, свідчить про появу вказаного вектору ще у 90 роках (з моменту утворення Національного агентства з питань інформатизації при Президенті України та прийняття Закону України «Про національну програму

інформатизації» і т.д.). При цьому, акцент використання інформаційно-телекомунікаційних технологій під час виконання владно-управлінських повноважень було зроблено на інформатизацію.

Станом на теперішній час, акцент використання сучасних (інформаційно-телекомунікаційних технологій) розширено через популяризацію ідеї цифрового розвитку [1]. Хибним є твердження, що змінено, наприклад, виключно сфери використання сучасних технологій або поліпшено самі інформаційно-телекомунікаційні засоби. По суті, відбулась суттєва трансформація сприйняття технологічного прогресу, що торкнулось:

- а) принципів діяльності публічних інституцій та їх функціонерів;
- б) організаційно-структурних та компетентнісних характеристик правового статусу суб'єктів публічної адміністрації;
- в) способів управлінського впливу на суспільні відносини.

Для ілюстрації зазначених змін, виокремимо два етапи впровадження інформаційно-телекомунікаційних технологій в практиці суб'єктів публічної адміністрації:

- 1) інформатизаційний;
- 2) цифровізаційний.

В межах першого етапу, стратегічною метою для України виступало використання здобутків науково-технічного прогресу як об'єктів інформаційної інфраструктури, які дозволяють ефективно вирішувати поставлені завдання. При цьому, власне політики інформатизації як окремого напрямку державної політики не було; її окремі складові стали складовою частиною соціально-економічної політики України [2]. Для цілей окреслення ролі концепту інформатизації у функціонування органів державної влади, у 2010 р. в Україні було прийнято «Концепцію розвитку електронного урядування в Україні». Формально, інформатизація призвела до нової форми здійснення державного управління – електронного урядування.

Цифровізаційний етап використання інформаційно-телекомунікаційних технологій у діяльності суб'єктів публічної адміністрації ознаменовано прийняттям Концепції розвитку електронного урядування в Україні у 2017 р. Це пов'язано з тим, що ідея використання сучасних технологій набуває всеохоплюючого значення, виокремлюється такі принципи діяльності управлінських структур, як: цифрового за замовчуванням, одноразового введення інформації, сумісності за замовчуванням, доступності та залучення громадян, відкритості та прозорості, довіри та безпеки [3]. Паралельно, саме «цифровізація» є консервативним напрямом розвитку електронного урядування. Як слушно зазначено Н.О. Стебленою: «...зміна політики у цифровому напрямі має свої особливості адаптації державної політики до тренду цифровізації, що виражено у здатності політичних акторів використовувати цифровий інструментарій, виробляти та поширювати контент для миттєвої мобілізації низки мережових аудиторій, наявність у політичних інститутів цифрової інфраструктури для розбудови мереж прямої взаємодії із суспільством» [4].

Як наслідок, 2 вересня 2019 року внесено зміни до інституційної системи забезпечення цифрового розвитку впорядкування суспільних відносин шляхом утворення Міністерства цифрової трансформації України через реорганізацію Державного агентства з питань електронного урядування України [5]. Виходячи з детермінуючих ознак, на основі яких здійснюється градація суб'єктів публічного адміністрування, Міністерство цифрової трансформації України є: а) органом державної виконавчої влади; б) суб'єктом, якого законодавством наділено власними владно-розпорядчими повноваженнями; в) суб'єктом, повноваження якого поширюються на усю територію України; г) суб'єктом, що здійснює забезпечувальне публічне адміністрування (наприклад, при реалізації таких повноважень, як сприяння розвиткові та доступності послуг широкосмугового доступу до Інтернету) та сприяюче публічне адміністрування (наприклад, при реалізації таких повноважень, як забезпечення надання електронних та адміністративних послуг, електронних довірчих послуг та електронної ідентифікації та інвестицій в ІТ-індустрію) тощо.

До суб'єктів, яких наділено окремими повноваженнями по впровадженню в практичну площину інформаційно-телекомунікаційних технологій, доцільно віднести:

1) Кабінет Міністрів України, яким проводиться державна політика у сфері інформатизації, сприяння становленню єдиного інформаційного простору на території України; вживаються заходи по вдосконаленню державного регулювання у науково-технічній сфері, стимулювання інноваційної діяльності підприємств, установ та організацій тощо. Окрім цього, при Кабінетові Міністрів України утворено Міжгалузеву раду з питань цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації, яка є тимчасово діючим консультативно-дорадчим органом, що сформований з метою дослідження проблемних питань щодо реалізації державної політики у сферах цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації;

2) міністерства, інші центральні органи виконавчої влади, обласні, Київська та Севастопольська міські державних адміністрацій в межах наданої компетенції, в тому числі через утворення: а) самостійного структурного підрозділу з питань цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації для виконання завдань високого ступеня складності, пов'язаних із цифровим розвитком органу виконавчої влади, а також координацією, розробленням і виконанням програм, проектів, завдань і заходів у відповідній сфері (наприклад, департаменту, директорату, управління, відділу чи сектору); б) окремої посади відповідних спеціалістів;

3) органи місцевого самоврядування в частині розгляду електронних звернень громадян, заснування електронних засобів масової інформації, формування та ведення окремих електронних реєстрів і тому подібне;

4) інші суб'єкти, наприклад Президент України, що уповноважений видавати укази та розпорядження для упорядкування різних сфер

суспільних відносин, включаючи цифровізаційно орієнтовані форми врегулювання.

Підсумовуючи, приходимо до висновку, що оновлення адміністративно-правової сфери спричинено орієнтованістю на практичне втілення ідеї цифровізації. Станом на теперішній час функціонування органів державної влади, органів місцевого самоврядування, суб'єктів делегованих повноважень та інших суб'єктів, яких наділено окремими владно-розпорядчими повноваженнями здійснюється в межах цифровізаційного етапу використання нових технологій у правозастосування. Виокремлено інституційну систему суб'єктів, змістом діяльності яких є цифрова трансформація впорядкування суспільних відносин та цифровізація суспільних відносин загалом. Доцільним вбачається подальше здійснення наукових розвідок у напрямі виокремлення особливостей застосування інформаційно-телекомунікаційних технологій у адміністративно-правовій сфері.

Список використаних джерел:

1. Деякі питання цифрового розвитку: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.01.2019 р. № 56. Дата оновлення: 05.03.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.05.2022)
2. Про національну програму інформатизації: Закону України від 04.02.1998 р. № 74/98-ВР. В редакції 04.02.1998 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/75/98-%D0%B2%D1%80/ed19980204#Text> (дата звернення: 10.05.2022)
3. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.09.2017 р. № 649-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/649-2017-%D1%80#top> (дата звернення: 10.05.2022)
4. Стеблина Н. О. (2020). Цифровізація політики в контексті трансформації сучасного світопорядку : монографія. Одеса : Фенікс, 358 с.
5. Деякі питання оптимізації державних органів виконавчої влади в Україні: Постанова Кабінету Міністрів України від 2.09.2019 р. № 829. Дата оновлення: 20.02.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/829-2019-%D0%BF/ed20210220#Text> (дата звернення: 10.05.2022)

Ключові слова: адміністративно-правова сфера, інформаційно-телекомунікаційні технології, цифровізаційний етап, інституційний механізм, Міністерство цифрової трансформації України.

Key words: legal administrative sphere, information and telecommunication technologies, digitalization stage, institutional mechanism, Ministry of Digital Transformation of Ukraine.

БІЛА-ТІУНОВА ЛЮБОВ РОМАНІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри адміністративного і фінансового права,
доктор юридичних наук, професор*

СИСТЕМНІСТЬ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО МИСЛЕННЯ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Проблематиці предмета та інших вимірників галузевості адміністративного права було присвячено чимало наукових праць (зокрема і в частині узгодженості підходів). Однак, пізнавальні завдання у цій царині все одно не можуть вважатися вичерпаними, та, імовірно, не зможуть бути вичерпані (з огляду на їх принципову значимість).

Зважаючи на те, що більшість питань, яким слід приділити увагу у цій публікації, стосується проблем галузевої та надгалузевої узгодженості адміністративно-правового вчення, видається за необхідне виправдати таку методологічну орієнтацію (ілюструючи тенденції до протилежного). Призначення розглядуваної галузі права переважно орієнтовано вітчизняними науковцями як на потреби практики, так і на необхідність теоретичного і юридичного забезпечення якісного правозастосування. Серед останнього особливій уваги приділяється нагальностям адміністративного судочинства, предметні межі та прикладні верифікаційні спроможності якого обумовлюються матеріально-процедурними надбаннями адміністративного права. Такий вектор цілком є справедливим, адже впровадження з 2005 р. спеціалізованої юстиції поставило перед адміністративістикою нові категоріальні, інституційні, суб'єктні та ціннісні запитання, виступаючи і поштовхом, і орієнтиром її перетворень. Окрім виявлення/підтвердження незавершеності (чи точніше неапробованості та неапробовуваності) багатьох аксіом публічно-приватної взаємодії, процесуальне законодавство (разом із досвідом його застосування) запропонувало основи вирішення сформованих запитів щодо: розуміння публічної служби і адміністративного договору; функціонального (а не організаційного) сприйняття суб'єктів владних повноважень: ролі неформалізованих (але юридично значимих) діянь публічної адміністрації; критеріїв виправданості її актів тощо. Не дивлячись на інструментальність адміністративно-процесуальних підходів, наука адміністративного права взялася за їх опрацювання, удосконалення, перевірку, спеціалізацію і впровадження, корелюючи свій прогрес із потребами відповідного судочинства.

Названа орієнтація не може критикуватися, адже вона виступила імпульсом якісних та кількісних змін адміністративного права, оживила його. Не випадково подібний зв'язок вважається традиційним/природним у більшості західноєвропейських країн, а в деяких із них (наприклад, Франції) розглядувана фундаментальна галузь

історично формувалась швидше як результат узагальнення, теоретичного опрацювання та позитивістського відтворення юстиційних досягнень, ніж послідовних унормувань поведінки носіїв влади. Водночас, слід заперечити проти абсолютизації описаного симбіозу (коли на його основі визначаються завдання, призначення і порядок денний адміністративного права). Так, адміністративне судочинство, хоча й є механізмом захисту приватних осіб від зловживань суб'єктів владних повноважень (своєрідний запобіжник невиваженості впорядковуючого впливу), воно: 1) є вужчим кількісно – стосується лише конфліктних/аномальних взаємодій, залишаючи осторонь безспірні відносини і виступаючи винятком із звичайної/щоденної адміністративної практики (а саме остання, як безпосередньо наближена до повсякденного життя громадян, детермінує загальне сприйняття публічних інституцій); 2) є відмінним темпорально – спрямоване на оцінку реально-го/установленого владарювання та конкретних актів його реалізації (натомість адміністративне право має орієнтуватись ще й на перспективу, нормативно супроводжувати перетворення, втілювати адміністративно-правову реформу, забезпечувати децентралізацію, у цілому – моделювати майбутнє владарювання); 3) є відносно вужчим якісно, (за обсягом аналізованих критеріїв) – перевіряє законність адміністрування, але залишає осторонь інші значимі для нього критерії (ефективність, наукова обґрунтованість, задоволеність населення тощо); 4) є суб'єктоцентричним у своїй «боротьбі» за порядок – починається із позовної ініціативи особи, орієнтується на захист її персонального правового становища (будучи зазвичай байдужим до загальних, але не уособлених, зловживань носіїв влади або до ірраціональностей адміністрування, котрі не обумовлюють порушення прав і не трансформуються в юридичні конфлікти). Зазначені особливості спеціалізованого судочинства (разом із орієнтацією адміністративного права на його потреби – як тенденції) обумовлюють диспропорційний розвиток розглядуваної фундаментальної галузі, вибірковість її прогресу і низьку цілісність результату. У зв'язку з цим видається нагальним актуалізувати (поряд із спостережуваним динамізмом) значимість системності формованої доктрини адміністративістики, її внутрішньої гармонійності, а не зовнішньо-забезпечувальної придатності.

Ще більше, ніж юстиційна векторність, диспропорції вносить абсолютизація обслуговуючого покликання публічної влади. Слід повністю підтримати сервісно-орієнтовану модель діяльності, сприйняття та розбудови мереж уповноважених суб'єктів. Саме цей ракурс міркування наприкінці 1990-х – початку 2000-х рр. і став лейтмотивом осучаснення адміністративного права. Як зазначав ідейний натхненник відповідних процесів В.Б. Авер'янов про нові принципи теоретичної моделі галузевих взаємодій: «це повинні бути переважно публічно-сервісні відносини, тобто відносини, у межах яких і завдяки яким держава обслуговує правомірні потреби й інтереси приватних осіб» [1, с. 171]. Такий підхід істотно забезпечив упровадження пріоритету прав людини та верховенства права у цілому. Адміністрування і його

юридична основа стали центруватися навколо інституту адміністративних послуг, дещо абсолютизуючи (виводячи за власні предметні межі) якісні виміри останніх (зручність, доступність, простота тощо). Однак, вказаний (безумовно позитивний) пріоритет був певною мірою однобічно-захоплюючим, як результат: доктринальна та нормативна оновленість несервісних складових адміністративного права значно відстає від більш передового сприяючого адміністрування. Юридичне впорядкування галузевого примусу, контролю і нагляду, неправових форм діяльності суб'єктів владних повноважень (як безпосередньо детермінуючих властивості правових), адміністративної чи дисциплінарної відповідальності не зазнали кардинальної перебудови, лише «косметично» засвоївши людиноцентризм. Але таке засвоєння залишається актуальним: як наголошує Р.С. Мельник: «примус теж може та повинен мати людське обличчя» [2].

Розкриті вище галузеві крайності не є винятковими, але вони доволі показові у контексті виникнення ціннісної неоднорідності адміністративного права. Ними і пояснюються причини (конкретні, як приклади виду) несистемності галузевої доктрини, і визначається її порядок денний. На них також базується загально-методологічне припущення: сучасні проблеми адміністративного права не стільки пов'язані із закостенілістю поглядів багатьох вчених (про що часто стверджують адміністративісти-реформатори), як обумовлені якісним розшаруванням галузі (різнооновленістю, а тому й дещо еkleктичною поєднуваністю, її частин). Подібна увага до системності пов'язана з суб'єктивним прагненням цілісності, пошуком універсальних стимулів удосконалення адміністративних атавізмів, впевненістю щодо об'єктивної позитивності цієї властивості юриспруденції. Видається, що це не є ще однією стороною радянського правосприйняття (у його гіпертрофованому формалізмі, безальтернативності, лінійній однобічності) і потреба в ній не відпаде.

Таким чином, системність адміністративно-правового мислення може забезпечити: 1) узгодженість знання, що означає мінімальну єдність освітніх, законотворчих та правозастосовних підходів; 2) неволюнтаристська оновлюваність знання (теоретичну верифікованість, принципова прийнятність, послідовність); 3) прикладна простота знання (коли кваліфікація життєвої події під ознаки якогось із елементів стрункого юридичного механізму дозволяє автоматично застосувати до неї напрацьовані загальні порядки). Отже, системність фахового осмислення права значима і для розвитку адміністративного права, і для його реалізації. У зрізі таких позицій слід в подальшому здійснювати дослідження ключових характеристик предмету аналізованої галузі.

Список використаних джерел:

1. Адміністративне право України. Академічний курс: підруч.: удвох томах: Т. 1. Загальна частина / ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова) та ін. Київ : Видавництво «Юридична думка», 2007. 592 с.

2. Мельник Р. С. Концепція людиноцентризму у сучасній доктрині адміністративного права. *Право України*. 2015. № 10. С. 157–165.

Ключові слова: адміністративно-правове мислення, трансформація, адміністративне судочинство, адміністрування, людиноцентризм.

Key words: administrative and legal mentality, transformation, administrative justice, administration, anthropocentrism.

ЛАТКОВСЬКА ТАМАРА АНАТОЛІЇВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри адміністративного і фінансового права,
доктор юридичних наук, професор*

ВПЛИВ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ФІНАНСОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВИ

Отримуючи більший доступ до фінансових послуг у цифровому вигляді, ще більше переконуємося у цифрове майбутнє фінансового права. Україна повинна повною мірою скористатися цифровими фінтех-рішеннями у своїй стратегії відновлення, щоб допомогти усунути соціальні та економічні втрати, завдані війною. Сучасний ринок цифрових технологій привів до зростання ролі інформації та засобів її інтерпретації. Відомо, що за допомогою технологій можна легко оплатити комунальні послуги чи подати власну ініціативу через проєкт громадського бюджету. Технології стрімко розвиваються, тож і кількість їхніх користувачів поступово збільшується.

Не дивлячись на те, що хоча вже більше 60% населення світу має доступ до інтернету, питання цифрового розриву нікуди поки не зникло. Цифровий розрив – це різниця між можливостями доступу різних людей або груп до мережі «Інтернет» і до цифрових технологій. Загалом світові тенденції демонструють, що цифрові технології прямують до інклюзивності, а зростання кількості користувачів інтернету є пріоритетом для країн.

Україна з кожним роком робила все більше кроків до покращення якості послуг та залучення українців до процесів прийняття рішень, а, отже, цифрова освіта поступово стала основною нормою. Особлива потреба в ній відчувається сьогодні, коли розпочалася повномасштабна, жорстока, кривава війна на українській землі, яка розділила світ на «до» та «після» і перевернула буквально все в нашій країні. Віримо, що зі здобуттям перемоги нашою країною ми ввійдемо у зовсім іншу Україну – оновлену, сучасну і цифрову.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 167-р було схвалено Концепцію розвитку цифрових компетентностей [1], повноваження по координації роботи з реалізації Концепції було

покладено на Міністерство цифрової трансформації. Цифрова компетентність нормативним актом визначена як динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, інших особистих якостей у сфері інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та навчальну діяльність із використанням таких технологій. Основною метою Концепції є визначення пріоритетних напрямів і основних завдань з питань розвитку цифрових навичок та цифрових компетентностей, підвищення рівня цифрової грамотності населення, яке є важливим питанням.

Вплив цифрових технологій відчувався в усіх напрямках фінансової діяльності країни. Так, протягом останніх років було досягнуто значного прогресу в розбудові системи управління державними фінансами для забезпечення її відповідності вимогам сучасної ринкової економіки та пріоритетам розвитку нашої країни. Наприкінці 2018 року були прийняті зміни до Бюджетного кодексу України, що дали змогу впровадити ряд важливих реформ, зокрема щодо переходу до середньострокового бюджетного планування, поліпшення стану управління фінансовими ризиками та наблизити систему управління державними фінансами до найкращих світових практик і стандартів Європейського Союзу.

17 листопада 2021 року на засіданні Уряду було прийнято розпорядження «Про схвалення Стратегії здійснення цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації системи управління державними фінансами до 2025 року та затвердження плану заходів щодо її реалізації» [2].

Реалізація даного розпорядження повинна була створити і впевнені, що створить можливість для подальшої якісної цифрової трансформації системи управління державними фінансами, проведення автоматизації бізнес-процесів, а також автоматизації процесів у сфері державного внутрішнього контролю, моніторингу та оцінки фінансових ризиків.

У рамках цього акта передбачено:

- централізацію управління ІТ шляхом впровадження єдиних ІТ-стандартів, розбудова Єдиної інформаційно-телекомунікаційної системи СУДФ;

- впровадження електронних послуг;

- унеможливлення впливу людського фактора на автоматичну обробку інформації;

- збереження та посилення кадрового потенціалу з метою забезпечення підвищення рівня якості та доступності ІТС, що входять до складу ЄІТС системи управління державними фінансами;

- захист інформації, яка обробляється в ЄІТС системи управління державними фінансами.

Тож і реалізація вказаних напрямів мала втілюватися шляхом:

- централізації ІТ-функцій та ІТ-стандартів Мінфіну і ЦОВВ, діяльність яких координуються Мінфіном, в межах єдиної структури управління з пріоритетним використанням хмарних технологій та серверної інфраструктури в основному та резервному центрах обробки даних;

створення приватної хмари системи управління державними фінансами, яка буде в себе включати обчислювальні потужності діючих ЦОД Мінфіну, Держмитслужби, Казначейства, ДПС, Держаудитслужби, Держфінмоніторингу (лише в частині обробки інформації, яка не має грифу обмеження доступу);

створення міжвідомчого сховища даних та вузла аварійного відновлення (резервного сховища);

заохочення до використання принципу відкритого вихідного коду, і розробку програмного забезпечення методами спільного створення, спільного використання та повторного використання в організації.

Серед проблем, на розв'язання яких спрямована Стратегія та якісна цифрова трансформація системи управління державними фінансами, є відсутність інтеграції між інформаційними системами системи управління державними фінансами у режимі он-лайн, а також відсутність єдиного сховища даних з актуальною інформацією, доступною для всіх органів державної влади. Однак найбільшою сьогоднішньою проблемою є російське вторгнення в нашу країну, з яким розпочалася ще одна війна – інформаційна, адже всі розуміють, що сучасна війна триває проти України як на суші, у повітрі, на морі, так і в інформаційному просторі. Тож, переможним завданням сьогодні виступає успішне протистояння усім інформзагрозам.

Список використаних джерел:

1. Концепція розвитку цифрових компетентностей. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 167-р. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021-%D1%80#Text>
2. Стратегія здійснення цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації системи управління державними фінансами на період до 2025 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1467-р. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1467-2021-%D1%80#Text>

Ключові слова: цифрові технології, державні фінанси, цифрова компетентність.

Key words: digital technologies, public finance, digital competence.

КОПАН ОЛЕКСІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ

*Інститут державного управління та наукових досліджень
з цивільного захисту, доцент кафедри профілактики пожеж
та безпеки життєдіяльності населення, доктор юридичних наук, професор*

МЕЛЬНИК ВЛАДИСЛАВ ІГОРОВИЧ

*Інститут державного управління та наукових досліджень
з цивільного захисту, викладач кафедри профілактики пожеж
та безпеки життєдіяльності населення, кандидат юридичних наук*

ДО ПИТАННЯ ОПТИМІЗАЦІЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЄДИНОЇ ДЕРЖАВНОЇ СИСТЕМИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Воєнна безпека України є однією із засадничих умов реалізації права українського народу на самовизначення, збереження держави Україна та забезпечення її сталого розвитку на основі найвищих цінностей демократії, верховенства права, свободи, гідності, безпеки і процвітання громадян усіх національностей. Захист суверенітету і територіальної цілісності України – найважливіша функція держави, справа всього українського народу [1].

Функцією держави, спрямованою на захист населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій шляхом запобігання таким ситуаціям, ліквідації їх наслідків і надання допомоги постраждалим у мирний час та в особливий період є цивільний захист [2].

Цивільний захист є частиною державної політики національної безпеки і державного будівництва, частиною державної системи, її функцією і обов'язком щодо захисту населення і території від небезпек природного, техногенного та воєнного характеру, що реалізуються органом виконавчої влади усіх рівнів, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями (незалежно від форм власності і підпорядкування), та населенням.

Єдина державна система цивільного захисту (далі – ЄДС ЦЗ) – сукупність органів управління, сил і засобів центральних та місцевих органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, виконавчих органів рад, підприємств, установ та організацій, які забезпечують реалізацію державної політики у сфері цивільного захисту. Основною метою функціонування ЄДС ЦЗ є забезпечення реалізації державної політики у сфері цивільного захисту у мирний час та в особливий період [3].

Питання, пов'язані з забезпеченням цивільного захисту, становлять предмет теоретико-управлінських досліджень. Основи управління у сфері цивільного захисту одержали найбільший розвиток і чіткість системних понять, зокрема науки державного управління, завданням

якої є, по-перше, охорона громадського порядку і цивільного захисту, а по-друге, державне сприяння населенню щодо задоволення потреби жити у безпековому середовищі шляхом проведення державних заходів.

Розглядаючи питання державного управління у сфері цивільного захисту, необхідно звернутись до невирішених питань щодо функціонування ЄДС ЦЗ. Варто зазначити, що окремі методи реалізації заходів цивільного захисту наразі є недовірними і потребують реформування системи цивільного захисту. На невідповідності існуючого стану державної системи цивільного захисту викликам сьогодення наголошувалося у прийнятих протягом останніх років документах щодо розвитку системи забезпечення національної безпеки України, зокрема Законі України «Про національну безпеку України» [4]; Стратегії національної безпеки України [5]; Стратегії воєнної безпеки України [1]. Особливо гостро це питання постало в умовах воєнного стану.

З введенням воєнного стану в Україні Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2022 р. № 179-р «Про організацію функціонування єдиної державної системи цивільного захисту в умовах воєнного стану» ЄДС ЦЗ приведена у готовність до виконання завдань за призначенням в умовах воєнного стану [6].

Також Постановою Кабінету Міністрів України від 7 травня 2022 р. № 545 «Про внесення зміни до Положення про єдину державну систему цивільного захисту» [7] Положення про єдину державну систему цивільного захисту доповнено новим пунктом, що визначає додаткові завдання у відбудовний період в країні.

Підсумовуючи, зазначимо, що в умовах воєнного стану функціонування ЄДС ЦЗ має свої особливості, що продиктовано вимогами часу. З метою оптимізації функціонування ЄДС ЦЗ передбачено внесення змін до чинних нормативно-правових актів, які регулюють питання здійснення заходів цивільного захисту в державі.

Рівень національної безпеки не може бути достатнім, якщо в загальнодержавному масштабі не буде вирішено завдання захисту населення, об'єктів економіки, національного надбання від надзвичайних ситуацій техногенного, природного або іншого характеру.

Список використаних джерел:

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України» Указ Президента України від 5 берез. 2021 р № 121/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661>
2. Кодекс цивільного захисту України : Закон України від 2 жовт. 2012 р. № 5403-VI. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5403-17>
3. Про затвердження Положення про єдину державну систему цивільного захисту : Постанова Кабінету Міністрів України від 9 січ. 2014 р. № 11. Редакція від 13 трав. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/11-2014-%D0%BF#Text>

4. Про національну безпеку України: Закон України від 21 черв. 2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 14 верес. 2020 р. № 392/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>
6. Про організацію функціонування єдиної державної системи цивільного захисту в умовах воєнного стану: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 лют. 2022 р. № 179-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-organizaciyu-funkcionuvannya-yedinoyi-derzhavnoyi-sistemi-civilnogo-zahistu-v-umovah-voennogo-stanu-179-240222>
7. Про внесення зміни до Положення про єдину державну систему цивільного захисту: Постанова Кабінету Міністрів України від 7 трав. 2022 р. № 545. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/545-2022-%D0%BF#Text>

Ключові слова: національна безпека, воєнна безпека, воєнний стан, цивільний захист, єдина державна система цивільного захисту.

Key words: national security, military security, martial law, civil protection, unified state system of civil protection.

КОТКОВСЬКИЙ ВОЛОДИМИР СТАНІСЛАВОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
в. о. завідувача кафедри соціально-політичних та економічних дисциплін
Криворізького факультету, доктор економічних наук, доцент*

ПОРЯДОК ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗМІЩЕННЯ В УКРАЇНІ ВІЙСЬКОВИХ ОБЛІГАЦІЙ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Повномасштабна війна в Україні, яку розв'язала росія потрясла весь культурний світ. Співдружність українського народу та допомога країн-партнерів допомагає протистояти в цей важкий для України час. Крім військової складової, війна потребує реорганізації всіх напрямків економічного, внутрішнього та зовнішнього політичного життя, щоб надати противнику потужний опір на всіх фронтах. Напрямі і пріоритети зміщуються на забезпечення держави до захисту від збройної агресії та вирішення хвилі гуманітарних проблем, спричинених війною. Це величезні позапланові кошти, які змушують шукати додаткові джерела фінансування бюджетів усіх рівнів.

Військові облігації – це фактично різновид більш відомих широкому загалу облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП). З точки зору Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» – це «цінні папери, що розміщуються виключно на внутрішніх ринках капіталу і підтверджують зобов'язання України щодо відшкодування пред'явникам цих облігацій їхньої номінальної вартості з виплатою доходу відповідно до умов розміщення» [1]. Іншими словами, держава

фактично бере кошти в борг на певний період, в кінці якого виплачує встановлену дохідність та повертає отримані від інвестора кошти. Власне, це впливає з наданого у ст. 11 Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» правового визначення облігації як цінного паперу, що посвідчує відносини позики між власником облігації (інвестором) та їх емітентом (суб'єктом, який здійснює первинне розміщення облігацій) [1].

Випуск облігацій внутрішньої державної позики регулюється постановою Кабінету Міністрів України від 31 січня 2001 р. № 80 [2], якою встановлено, що його емітентом є Міністерство фінансів України. Він визначає час і кількість випуску, період обігу, процентну ставку та інші умови випуску облігацій внутрішньої державної позики. Міністерство фінансів України також відіграє роль своєчасної виплати облігацій та гарантування доходів від імені держави. Національний банк України при цьому відіграє ключову роль у процесі випуску та погашення облігацій. Крім того, Національний банк України є депозитарієм для облігацій внутрішньої державної позики, яка веде центральну бухгалтерію в безпаперовій формі.

Тлумачення поняття «військової облігації» вказує на те, що гроші від їх розміщення будуть спрямовані на забезпечення військових потреб, що передбачено запровадженням воєнного стану Указом Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 року, при цьому уряд зобов'язаний негайно фінансувати всі заходи [3]. Однак закон не покладає обов'язку використовувати їх у такий спосіб. Отримані гроші будуть використані в держбюджеті України, які спрямовані на покриття його дефіциту. Міністерство фінансів України також повідомило, що залучені з держбюджету кошти військових облігацій використовувалися для забезпечення безперервного забезпечення державних фінансових потреб, у тому числі соціальних та оборонних, в умовах воєнного стану [4].

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про випуск облігацій внутрішньої державної позики «Військові облігації» [5], номінальна вартість однієї облігації – 1000 грн.; купонний період – один рік; ставка доходу – 11 відсотків річних; строк обігу – до 30 років. Військові облігації доступні до придбання у гривні, доларах США та євро.

Військові облігації «розповсюджуються шляхом первинного розміщення та дорозміщення. Шляхом первинного розміщення розповсюджуються нові облігації, які за умовами випуску та обсягом прав, що надаються їх власникам, ще не були в обігу. Шляхом дорозміщення розповсюджуються облігації, які відповідають умовам випуску облігацій, що вже перебувають в обігу» [6]. Від початку дії воєнного стану Міністерство фінансів України провів уже 6 аукціонів. На аукціоні 05.04.2022 р. до державного бюджету вдалось залучити понад 5,5 млрд грн. [6].

Гривневі короткострокові облігації зі строком погашення до року продаються на умовах дисконтування номінальної вартості облігації. Тобто інвестор купує військову облігацію номіналом 1000 грн. за меншою ціною, що і є дисконтом. При настанні часу погашення інвестор

отримає номінальну вартість придбаних ним облігацій. Дохід інвестора у такому разі становитиме різниця між номіналом облігації і фактичною ціною її придбання.

Розміщуючи здебільшого короткострокові військові облігації, уряд у такий спосіб намагається створити максимально привабливі умови для залучення якомога ширшого кола приватних осіб. З точки зору психології недосвідчених інвесторів відносно нетривалий строк позики сприймається ознака її безпечності, що робить початківців більш сміливими [7].

Окрім досить простої процедури придбання військових облігацій у період воєнного стану, держава пропонує інвесторам пристойні правові та фінансові умови [6]:

- гарантованість державою;
- дохід фізичних осіб від інвестування в державні облігації не оподатковується;
- дохідність військових облігацій;
- ліквідність.

Отже, військові облігації – це цільові державні боргові цінні папери, призначені для запозичень на ринку з метою фінансування потреб Збройних сил України та держави в умовах війни. Виплати за таким облігаціями на 100% гарантуються державою та обслуговуються Міністерством фінансів України.

Таким чином, купуючи військові облігації, фізичні та юридичні особи допомагають зміцнити фінансовий фронт України. Кошти від облігацій використовуються для безперерійного забезпечення фінансових потреб держави в умовах воєнного стану – соціальних та оборонних. Це важливо для того, щоб і надалі чинити опір повномасштабній збройній агресії росії, а також підтримувати громадян України. Міністерство фінансів України вчасно і в повному обсязі виконує власні зобов'язання.

Список використаних джерел:

1. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки: Закон України від 23.02.2006 р. № 3480-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 31. ст. 268.
2. Про розміщення (емісію) облігацій внутрішніх державних позик: Постанова Кабінету Міністрів України від 31.01.2001 р. № 80. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80-2001-%D0%BF#Text>
3. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>
4. Міністерство фінансів України: Офіційний сайт. URL: https://mof.gov.ua/uk/local_bonds_issued_during_the_war_time-572
5. Про випуск облігацій внутрішньої державної позики «Військові облігації»: постанова Кабінету Міністрів України від 25.02.2022 р. № 156. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/KP220156?an=1>

6. Ізвеков В. Військові облигації – можливість кожному підтримати країну. *Юридична газета online*. 2022. 11 квіт. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/viyskovi-obligaciyi-mozhlyvist-kozhnomu-pidtrimati-krayinu.html>
7. Чорний О. Все, що треба знати про військові облигації: переваги, ризики та допомога у війні. Delo.ua: Офіційний сайт. URL: <https://delo.ua/uk/finance/vse-shho-treba-znati-pro-viyskovi-obligaciyi-perevagi-riziki-ta-dopomoga-u-viini-395657>

Ключові слова: облигації внутрішньої державної позики (ОВДП), військові облигації, цінні папери, емітент, інвестор, номінальна вартість, купонний період, ставка доходу, строк обігу.

Key words: domestic government bonds (IGLB), military bonds, securities, issuer, investor, face value, coupon period, rate of return, term of circulation.

ПАНОВА НАТАЛЯ СЕРГІЙВНА

*Київський інститут інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
завідувачка кафедри адміністративного права, інтелектуальної власності
та цивільно-правових дисциплін, доктор юридичних наук, доцент*

БОНДАРЕНКО СТЕПАН ЮРІЙОВИЧ

*Київський інститут інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
старший методист кафедри кримінального права,
процесу і криміналістики,
сертифікований партнер освітнього проєкту «Всеосвіта»*

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНО-ДЕЛІКТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА НА ПРИКЛАДІ ФЕДЕРАТИВНОЇ РЕСПУБЛІКИ НІМЕЧЧИНА

Сучасне адміністративно-деліктне законодавство Федеративної Республіки Німеччина (далі – ФРН) являє собою трирівневу систему нормативно-правових актів (далі – НПА), що включають законодавчі акти федерального рівня, законодавчі акти земель і правові акти муніципальних утворень. При цьому необхідно наголосити, що законодавство про адміністративні правопорушення розглядається в Німеччині як кримінальне право в широкому розумінні [2].

Доктринальне трактування адміністративно-деліктного законодавства ФРН як кримінального права у широкому сенсі визначає субсидіарне застосування норм кримінально-процесуального права під час провадження у справах про адміністративні правопорушення, якщо необхідні адміністративно-процесуальні норми в законі просто не містяться або є пряма вказівка на необхідність застосування їх положень.

Найбільш наочно це видно з прикладу ст. 53 «Завдання поліції» Федерального закону про адміністративні правопорушення. Відповідно до цієї статті поліція зобов'язана, виходячи з принципів посадового розсуду, досліджувати всі обставини адміністративного правопорушення і вжити всіх невідкладних заходів щодо встановлення істини. При дослідженні обставин скоєння адміністративного правопорушення, якщо закон визначає інше, поліція має такі самі права і обов'язки, як і за переслідуванні злочинів [1].

Допустимість нормативного регулювання адміністративної відповідальності в актах муніципальних утворень Німеччини пояснюється тим, що місцеве самоврядування у ФРН є, по суті, державним управлінням. Нормотворчість органів місцевого самоврядування розглядається тут як адміністративна нормотворчість, що, у свою чергу, обґрунтовує необхідність захисту заходів адміністративної відповідальності первинних правових розпоряджень, що приймаються муніципальними утвореннями з питань місцевого значення.

Основним нормативним актом, у якому закріплені загальні принципи адміністративної відповідальності, ключові поняття, процесуальні правила розгляду справ про адміністративні правопорушення, їхню підвідомчість є Порядок виконання постанов у справах про адміністративні правопорушення визначає Федеральний закон про адміністративні правопорушення [6]. Цей Закон є рамковим, тому що його основним принципам та положенням повинні відповідати всі інші федеральні, земельні та муніципальні НПА. Характерною рисою даного НПА є та обставина, що він передбачає адміністративну відповідальність як фізичних, так і та юридичних осіб та містить спеціальні склади адміністративних правопорушень у галузевих сферах, де законодавча компетенція належить Федерації. Вказаний Закон передбачає адміністративну відповідальність за порушення деяких норм у галузі охорони порядку, у сфері державних розпоряджень та деяких інших.

У статті 1 Закону дано визначення поняття адміністративного правопорушення: адміністративним правопорушенням є протиправне, винне діяння чи бездіяльність, склад якого передбачено одним із законів, що допускають як покарання адміністративний (грошовий) штраф.

Як очевидно з визначення, воно не містить переліку об'єктів посягань. Проте загальним об'єктом адміністративного правопорушення виступають суспільні відносини, врегульовані різними нормами права, які охороняються та захищаються заходами адміністративної відповідальності. Поняття адміністративного правопорушення федеральний законодавець розкриває шляхом вказівки на його юридичні ознаки такі як протиправність, винність і караність. У широкому сенсі можна назвати ще дві ознаки, саме дію (бездіяльність) і громадську шкідливість. У цьому слово «Handlung» перекладається як «дія» чи «діяння», тобто за своїм змістом ці поняття абсолютно тотожні [3]. Більш детальний аналіз цього закону дозволяє говорити, що він передбачає три види негативних правових наслідків адміністративного правопорушення:

1) адміністративний штраф; 2) попередження та попередження зі стягненням грошової суми; 3) додаткові покарання.

Грошовий штраф (Geldbuße) накладається адміністративними органами згідно з приписами Федерального закону про адміністративні правопорушення при скоєнні порушення громадського порядку, порушення правил паркування, перевищення швидкості руху тощо. При скоєнні малозначних правопорушень зазвичай спочатку слідує попередження.

Правопорушник має право протягом двох тижнів після отримання повідомлення про накладення на нього грошового штрафу письмово або під запис принести скаргу до адміністративного органу, який наклав на нього це стягнення. Законодавець не покладає на правопорушника обов'язок чимось обґрунтовувати свій протест, але робити це доцільно, оскільки адміністративний орган перевірятиме ще раз обґрунтованість накладання адміністративного стягнення. Якщо адміністративний орган дійшов висновку, що накладення грошового штрафу було правильним, він пересилає акти прокурору, який, у свою чергу, може цей процес припинити чи вести його далі. Якщо прокурор не припиняє справу, вона переходить до судді дільничного суду, де проводиться слухання цієї справи. Федеральний конституційний суд ФРН встановив, що внутрішня адміністративна процедура протесту не може замінити адміністративно-судовий правовий захист.

Всі ці процедури докладно розписані у законах, що становлять основу адміністративної юстиції Німеччини: у Законі про адміністративну процедуру 1976 та Законі про адміністративне судочинство 1959 р. [5].

Закон про адміністративну процедуру містить не лише приписи щодо процедури, обов'язкові для працівників адміністративних органів, які приймають рішення, а й матеріально-правові розпорядження загального адміністративного права, наприклад щодо застосування службового розсуду або скасування адміністративними органами правомірних або відкликання неправомірних адміністративних актів. Деякі розпорядження носять як матеріально-правовий, і процесуальний характер.

У Німеччині існує поділ компетенцій відповідно до того, що є предметом процесу – рішення адміністративних органів, адміністративні правопорушення чи кримінальні злочини. Німецькі адміністративні суди вирішують питання щодо правомірності дій або бездіяльності адміністративних органів, особливо адміністративних актів та адміністративно-правових договорів.

Спеціалізовані адміністративні суди на пострадянському просторі перейняли багато колишніх республік Радянського Союзу. Щоправда, їхнє запровадження у деяких державах викликає сумнів у тому, що це справді адміністративні суди.

На земельному та місцевому рівнях насамперед виділяються нормативні акти з адміністративною санкцією у сфері будівництва та благоустрою. Цікавим і той факт, що у ФРН право, що включає у собі норми безпеки будівництва та норми естетичного оформлення

(Bauordnungsrecht), відносять до Особливої частини поліцейського права, що називається Baupolizeirecht [4].

Земельні нормативні правові акти, як і федеральні акти, передбачають значні грошові штрафи у разі порушення відповідних положень. Наприклад, будівельні правила землі Баварія, які містять норми з благоустрою, передбачають адміністративний штраф до 500 000 євро. Аналогічні санкції містять, наприклад, закони та адміністративні розпорядження таких федеральних земель, як Берлін та Гессен. Правові норми, що включають норми безпеки будівництва та норми естетичного оформлення будов таких земель, як Шлезвіг-Гольштейн та Гамбург, передбачають адміністративний штраф до 100 000 євро за порушення у галузі будівництва та благоустрою.

Список використаних джерел:

1. Jugendschutzgesetz vom 23. Juli 2002 (BGBl. I S. 2730), das zuletzt durch Artikel 3 Absatz 1 des Gesetzes vom 31. Oktober 2008 (BGBl. I S. 2149) geändert worden ist.
2. Schwarzarbeitsbekämpfungsgesetz vom 23. Juli 2004 (BGBl. I S. 1842), das zuletzt durch Artikel 2 des Gesetzes vom 22. April 2009 (BGBl. I S. 818) geändert worden ist.
3. Straßenverkehrs-Zulassungs-Ordnung in der Fassung der Bekanntmachung vom 28. September 1988 (BGBl. I S. 1793), die zuletzt durch Artikel 3 der Verordnung vom 21. April 2009 (BGBl. I S. 872) geändert worden ist.
4. Waffengesetz vom 11. Oktober 2002 (BGBl. I S. 3970, 4592 ; 2003 I S. 1957), das zuletzt durch Artikel 3 Absatz 5 des Gesetzes vom 17. Juli 2009 (BGBl. I S. 2062) geändert worden ist.
5. Мельник Р. С. Право мирних зібрань у системі адміністративного права Німеччини. *Вісник Вищого адміністративного суду України*. 2013. № 4. С. 31–40.
6. Опанасенко О. О. Порівняльний аналіз здійснення адміністративного судочинства в Україні та інших країнах. *Наше право*. 2013. № 8. С. 39–46.

Ключові слова: адміністративне право, ФРН, порівняльне право, глобалізація, адміністративно-деліктна відповідальність.

Key words: administrative law, FRoG, comparative law, globalisation, administrative responsibility.

БІЛА-ТЮРІНА ЮЛІА ЗИНОВІЙНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри міжнародного, конституційного
та адміністративного права
Івано-Франківського юридичного інституту, кандидат юридичних наук*

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ПОЗАСУДОВОГО КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЗАКОННОСТІ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ОСІБ

В сучасному суспільстві досить широко і всебічно розглядається тематика присвячена правам і свободам людини, як основоположного фактору демократичного, правового і гуманного суспільства. Права та відповідно свободи людини – це невід’ємні елементи кожної людини, в незалежності від її національності, місця проживання, статі, етнічної приналежності, кольору шкіри, релігії, мови чи якихось відмінних ознак. Всі люди в рівній мірі мають у своєму розпорядженні певні права та конкретні свободи людини, виключаючи всякого роду дискримінацію. Відповідні права та відповідні свободи взаємопов’язані, взаємозалежні і неподільні. Захищати права осіб покликані й органи публічної адміністрації. Нинішній рівень правового регулювання процесуальної регламентації діяльності органів публічної адміністрації не дає змоги повною мірою забезпечити дієву та прозору процедуру реалізації прав громадян у відносинах з органами публічної влади. Всі перераховані фактори обумовлюють необхідність проведення дослідження особливостей та значення позасудового контролю за діяльністю публічної адміністрації у забезпеченні законності та захисту прав осіб.

Права людини, як динамічне поняття, перебувають у постійному розвитку. Взагалі, категорія прав людини існує лише у стосунках між людиною та державою, людиною та владою. Права людини відображають за своєю суттю межі певної влади. Влада та представлені нею державні органи не мають права втручатись у сферу прав людини, та одночасно такі владні структури мають відповідні обов’язки щодо людини, її прав і свобод.

Взаємодія людини і влади передбачає особливий принцип та ґрунтується на трьох положеннях: по-перше, кожна влада обмежена, це обмеження стосується як природи самої влади, так і розвитком суспільства та процесів демократизації; по-друге, особа володіє своїм незалежним унікальним світом, втручання в який неможливе; по-третє, всяка особа володіє правом на претензії до держави, реалізуючи при цьому право на захист своїх прав.

Як вказує Авер’янов В. Б., у кожній країні концепція контролю за діяльністю публічної адміністрації у забезпеченні законності та захисту прав осіб має свої особливості. Але загальним є те, що його зміст становить діяльність органів держави, громадян та їх організацій,

спрямована: по-перше, на спостереження, виявлення й аналіз інформації щодо управлінських процесів; по-друге, на виявлення невідповідностей, порушень, відхилень від соціальних, насамперед правових норм, цілей і цінностей; по-третє, на висунення вимог і пропозицій щодо усунення недоліків або коригування самих норм і цілей [1, с. 88].

В свою чергу, Пухтецька А. А., виділяє наступні види позасудового контролю за діяльністю публічної адміністрації у забезпеченні законності та захисту прав осіб: 1) парламентський позасудовий контроль: контроль Рахункової палати; контроль Уповноваженого Верховної Ради з прав людини; 2) внутрішній адміністративний позасудовий контроль: контроль КМУ; контроль центральних та місцевих органів виконавчої влади; контроль спеціалізованих органів виконавчої влади; 3) контроль з боку Президента України; 4) муніципальний контроль; 5) громадський контроль [3, с. 98].

Всі ці види позасудового контролю направлені на захист прав людини. Наприклад, важливим інструментом позасудового контролю за діяльністю публічної адміністрації у забезпеченні законності та захисту прав осіб виступає право на подачу звернень. Громадяни можуть звертатися в будь-які органи законодавчої, виконавчої, судової влади, до Президента країни, до органів прокуратури, до омбудсмена, використовувати форми громадського контролю.

Позасудовий контроль за діяльністю публічної адміністрації у забезпеченні законності та захисту прав осіб відбувається шляхом розгляду у вищих органах виконавчої влади прав громадян. Якщо громадянин виявився не задоволений діяльністю публічної адміністрації, то він має право звернутися до вищих державних органів. При цьому особливу увагу потрібно приділяти інформаційному забезпеченню.

Громадським організаціям та територіальним громадам має бути надано вільний безоплатний допуск до тих сайтів в яких міститься інформація про час розгляду справи, має бути забезпечений вільний безоплатний допуск до електронних носіїв які містять необхідну інформацію щодо роботи публічної адміністрації.

За допомогою інституту народних захисників (омбудсменів) також реалізується позасудовий контроль за діяльністю публічної адміністрації у забезпеченні законності та захисту прав осіб, що як правило, розглядають скарги громадян на обмеження прав, що відбувається із боку органів державної влади і діють при органах законодавчої влади та органах місцевого самоврядування. Наприклад, в Україні, омбудсман здійснює свою роботу під керівництвом Верховної Ради України. Окрім функції із захисту прав людини та її свобод омбудсман реалізує наглядові повноваження за роботою органів адміністрацій. Проводить розслідування скарг щодо надмірного використання різних природних ресурсів, оцінює, виходячи з принципів справедливості, різні аспекти застосування законів. Будь-який громадянин може звернутися безпосередньо до омбудсмана, діє як з власної ініціативи, так і за скаргами громадян.

Особливу увагу науковці Інституту держави і права імені В. М. Корецького [2] та Пухтецька А. А. приділяють такій формі позасудового контролю за діяльності публічної адміністрації у забезпеченні законності та захисту прав осіб, як громадському контролю [3, с. 33]. Громадський контроль – це різновид контролю, за якого останній здійснюється громадськими організаціями чи окремими громадянами. Органи місцевого самоврядування реалізують функції громадського контролю за рахунок своїх повноважень. Ради як представницькі органи місцевого самоврядування мають змогу контролювати виконання місцевими органами виконавчої влади програм соціально-економічного та культурного розвитку, використання коштів бюджету, створювати тимчасові контрольні комісії з різних питань державного управління [2, с. 53].

Загалом, різні форми позасудового контролю за діяльністю публічної адміністрації у забезпеченні законності та захисту прав осіб зберігають в системі засобів забезпечення законності у державному управлінні своє важливе значення. Тим більше в сучасних умовах, коли в Україні тільки запроваджується адміністративна юстиція.

Позасудовий контроль за діяльністю публічної адміністрації у забезпеченні законності та захисту прав осіб є важливим функціональним елементом будь-якої системи влади і управління, в тому числі і роботи публічної адміністрації. Він дозволяє перевіряти ефективність виконання законів, інших нормативних правових актів, прийнятих рішень, а також стан справ в питаннях забезпечення законності та захисту прав осіб. При цьому часом забувається, що органи публічної адміністрації можуть бути результативним тільки в тому випадку, якщо вони будуть гармонійно функціонувати в тісній взаємодії з іншими органами влади і управління, і при цьому будуть знаходитися не тільки під контролем населення, але і під контролем органів державної влади [2, с. 19].

Таким чином, демократія не може бути ефективною без контролю. Цінність позасудового контролю за діяльністю публічної адміністрації у забезпеченні законності та захисту прав осіб полягає не стільки в тому, щоб розкрити факти беззаконня і порушення прав і законних інтересів громадян, скільки в тому, щоб своєчасно їх попередити. Тому головним об'єктом позасудового контролю за діяльністю публічної адміністрації у забезпеченні законності та захисту прав осіб повинні бути дотримання законності в діяльності органів і посадових осіб публічної адміністрації б як при прийнятті ними рішень, так і при виконанні чинного законодавства.

Ускладнення завдань державного управління на сучасному етапі супроводжується посиленням контрольної функції держави. В Україні державний контроль здійснюється усіма трьома гілками влади: законодавчою, виконавчою і судовою. У кожній з цих сфер контрольні повноваження органів влади реалізуються з урахуванням специфіки відповідного виду державної діяльності.

Слід зазначити, що простежується тенденція до диференціації різних видів контролю, ускладнення його форм і процедур. Це пов'язано з подальшою диференціацією і спеціалізацією діяльності представницьких органів, а також органів системи державного управління різних рівнів, збільшенням обсягу делегованого законодавства, розвитком різноманітних форм взаємодії суб'єктів, делегуванням повноважень органами та посадовими особами вищого рівня нижчестоящим органам і посадовим особам.

Значення позасудового контролю за діяльністю публічної адміністрації у забезпеченні законності та захисту прав осіб полягає в тому, що з допомогою несудових механізмів надаються гарантії захисту прав та свобод людини, здійснюється перевірка ефективності роботи публічної адміністрації щодо належного забезпечення захисту прав осіб.

Список використаних джерел:

1. Авер'янов В. Б. Адміністративне право. Підручник: У двох томах: Том 2. Особлива частина. К., 2009. 600 с.
2. Адміністративно-правове забезпечення прав людини органами публічної адміністрації в Україні : зб. наук. праць / За заг. ред. д.ю.н., проф., член-кор. НАПрН Ук раїни О. Ф. Андрійко. К. : Інститут держави і права. ім. В. М. Корецького НАН України, 2015. 199 с.
3. Пухтецька А. А. Адміністративне право України. Навчальний посібник; за заг. ред. І. С. Гриценка. К. : Юрінком Інтер, 2015. 568 с.

Ключові слова: контроль, публічна адміністрація, захист, законність, свободи людини, правові гарантії.

Key words: control, public administration, protection, legality, human freedoms, legal guarantees.

БІЛОУС-ОСІНЬ ТЕТЯНА ІГОРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права,
кандидат юридичних наук*

ЦИФРОВИЙ КОНЦЕПТ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ У СФЕРІ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Проблематиці предмета та інших критеріїв галузевості адміністративного права було присвячено чимало наукових праць (зокрема і в частині узгодженості підходів). Однак, пізнавальні завдання у цій царині не можуть вважатися вичерпаними, та, імовірно, не зможуть бути вичерпані (з огляду на їх принципову значимість). Важливим доктринальним підґрунтям, джерелом виявлення та засобом подолання ідентифікованих негармонійностей галузевого вчення, стали роз-

робки В. Б. Авер'янова, О. Ф. Андрійко, В. М. Бевзенка, Ю. П. Битяка, Л. Р. Білої-Тіунової, В. В. Галунька, В. М. Гаращука, І. С. Гриценка, В. К. Колпакова, Р. С. Мельника, Р. В. Миронюка, А. М. Школика, Е. Шмідт-Ассманна та багатьох інших фахівців-адміністративістів. Щодо впливу інформаційно-телекомунікаційних технологій на предметну сферу адміністративного права, то вони досліджувались такими науковцями, Запропоновано систему заходів для керівників підвідомчих установ – засновників / співзасновників, головних редакторів наукових періодичних видань стосовно усунення виявлених недоліків та проблем, що забезпечить долучення наукової періодики НАПН України до загальнодержавної розподіленої електронної бази даних – Національного репозитарію академічних текстів, а також інтеграцію з «Відкритим українським індексом наукового цитування» та міжнародними наукометричними базами даних Scopus, Web of Science Core

Стан правового та інституційного впорядкування суспільних відносин залежить від сукупності детермінант: починаючи від актуалізації об'єктної сфери та закінчуючи, вибором адаптаційних механізмів до стандартів Європейського Союзу (далі – ЄС). Сфера наукової діяльності в якості об'єкту адміністративно-правового впливу характеризується рядом специфічних ознак, яких пов'язано з включенням наукового середовища України до єдиного європейського простору. Одночасно, будь-які застосовані нововведення реалізуються на тлі перегляду вихідних теоретичних постулатів державного управління та регулювання (до прикладу, однією з центральних категорій, за допомогою якої тлумачиться управлінський вплив та спосіб впорядкування суспільних відносин є категорія «публічного адміністрування»). Відступ від наявних розбіжностей між бажаним та існуючим станом правозастосування теорії адміністративного права, дозволяє виділити практичні недоліки, пробіли адміністративно-правового регулювання та пріоритетні напрями подальшої трансформації.

З огляду на виклики сьогодення, актуальним є визначення можливостей застосування цифрового інструментарію для впорядкування сфери наукової діяльності. Означене сприятиме вирішенню таких проблем: відсутність актуальної та достовірної інформації про науково-педагогічних працівників та науковців для цілей прийняття управлінських рішень; забюрократизованість процесів внутрішнього документообігу закладів та установ освіти і науки; непрозорість розподілення фінансування наукових досліджень для українських вчених; відсутність ефективних електронних систем подання звітності у закладах освіти і науки [1]. Окремо зазначимо, що в Україні наявні недоліки використання цифрових сервісів для публікації наукових здобутків, а саме з: включенням наукової періодики НАПН України до загальнодержавної розподіленої електронної бази даних – Національного репозитарію академічних текстів, інтеграцією сервісів «Відкритого українського індексу наукового цитування» та міжнародних наукометричними база даних (наприклад, Scopus, Web of Science Core Collection) [2].

Прикметного виразу ідея використання інформаційно-телекомунікаційних технологій у сфері впорядкування наукової діяльності дістала з прийняттям Постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання цифрової трансформації» від 17 лютого 2021 р. № 365-р. На рівні Міністерства освіти та науки України утворено Директорат цифрової трансформації, серед пріоритетних завдань якого, виділено, наприклад, забезпечення формування державної політики на основі постійного аналізу стану справ у сфері цифрової трансформації та цифрового розвитку науки через пошук альтернативних варіантів розв'язання існуючих проблем; моніторингу та оцінювання результатів реалізації державної політики у сфері цифрової трансформації та цифрового розвитку науки тощо [3].

Відповідно, ідея цифрової трансформації в обраній сфері відображається через: а) створення інформаційної системи, призначеної для конкурсного фінансування наукових досліджень; б) створення електронної системи доступу до існуючих інформаційних ресурсів наукового призначення, електронної науково-інформаційної системи; в) створення реєстру українських дослідницьких інфраструктур; г) розвитку українського індексу наукового цитування; д) створення електронної системи присудження наукових ступенів та присвоєння вчених звань; е) модернізацію систем подання документів та проведення державної атестації наукових установ і закладів вищої освіти в частині провадження ними наукової діяльності; є) забезпечення розвитку репозитарію академічних текстів та підключення до нього локальних репозитаріїв [4].

Практична апробація цифрових інструментів у сфері наукової діяльності здійснюється порівняно повільними темпами:

а) проект «Цифрова трансформація фінансування та послуг в сфері науки (Е-наука)» лише анонсовано Міністерством цифрової трансформації України;

б) Кабінетом Міністрів України розроблено проект постанови «Про затвердження Положення про Національну електронну науково-інформаційну систему», яким запропоновано впровадження національної електронної науково-інформаційної системи як багатофункціонального інструменту, що забезпечуватиме: збір, формування, обробку, збереження, використання даних та інформації щодо процедур реєстрації наукових установ, яким надається підтримка держави та наукових об'єктів, що становлять національне надбання; процедуру Державної акредитації фізичних та юридичних осіб на право проведення наукової та науково-технічної експертизи; ведення електронних каталогів наукових бібліотек; процедури атестації наукових працівників та державної атестації ЗВО в частині провадження ними наукової (науково-технічної) діяльності; реєстрації наукових та науково-практичних заходів; реєстрації фахових видань тощо [5].

Проте, станом на теперішній час загальнообов'язкового значення означені положення не набули. Передусім, це пов'язано з тим, що частина згаданих реєстрів відсутня і в паперовому вигляді, а щодо

переведення окремих аспектів наукової діяльності в цифрову площину – відсутні комплексні вимоги щодо їх стандартизації.

Окремо зазначимо, що питання використання інформаційно-телекомунікаційних технологій при впорядкування суспільних відносин в сфері освіти, опосередковано впливає на здійснення наукової діяльності. Проте, такі аспекти як: автоматизація вступної кампанії, організація набору та навчання (стажування) іноземців та осіб без громадянства, замовлення документів про освіту та додатків до них європейського зразка, модернізація Єдиної державної електронної бази з питань освіти, створення та модернізація єдиної електронної системи моніторингу працевлаштування випускників (згодом вказаний напрямок дістане назву – «Е-Університет»), не стосуватимуться цифровізації публічного адміністрування в сфері наукової діяльності.

Таким чином, при окресленні трансформації публічного адміністрування в сфері наукової діяльності в напрямі цифровізаційних оновлень, необхідно встановити сутність тріади взаємопов'язаних елементів: 1) публічного адміністрування в сфері наукової діяльності; 2) цифровізації правозастосування в означеному напрямі; 3) цифрового інструментарію, що може бути використаний для впорядкування визначених груп суспільних відносин в сфері наукової діяльності.

Список використаних джерел:

1. Проект Концепції цифрової трансформації освіти і науки на період до 2026 року. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/koncepciya-cifrovoyi-transformaciyi-osviti-i-nauki-mon-zaproshuye-do-gromadskogo-obgovorennnya> (дата звернення: 10.05.2022)
2. Луговий В. І., Рєгейло І. Ю., Базелюк Н. В., Базелюк О. В. Глобальна цифровізація освітньо-наукового простору і виклики модернізації наукової періодики НАПН України. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2019. Том 73. № 5. DOI: 10.33407/itlt.v73i5.3366 (дата звернення: 10.05.2022)
3. Офіційний сайт Міністерства освіти та науки. URL: <https://mon.gov.ua/ua/ministerstvo/pro-ministerstvo/direktorati/direktorat-doshkilnoyi-ta-shkilnoyi-osviti> (дата звернення: 10.05.2022)
4. Деякі питання цифрової трансформації: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.02.2021 р. № 365-р. Дата оновлення: 04.08.2021 р. URK: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/365-2021-%D1%80#Text> (дата звернення: 10.05.2022)
5. Проект постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Національну електронну науково-інформаційну систему». URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-do-gromadskogo-obgovorennnya-proyekt-postanovi-kabinetu-ministriv-ukrayini-pro-zatverdzhennya-polozhennya-pro-nacionalnu-elektronnu-naukovo-informacijnu-sistemu> (дата звернення: 10.05.2022)

Ключові слова: публічне адміністрування, наукова діяльність, трансформація, цифровізація, Е-наука.

Key words: public administration, scientific activity, transformation, digitalization, E-science.

ВАЛУЄВА ЛЮДМИЛА ВАСИЛІВНА

*Національний університет «Одеська морська академія»,
доцент кафедри загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ У ЛІСОВОМУ ГОСПОДАРСТВІ УКРАЇНИ

Ліси є національним багатством народу України і за своїм призначенням і місцем розташування виконують багатоманітні функції: захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі, рекреаційні, водоохоронні, естетичні та інші. Вони є джерелом для задоволення потреб суспільства в лісових ресурсах, і не тільки. Усі ліси на території України складають лісовий фонд України і перебувають під охороною держави. Порушення законодавства у галузі мисливського господарства та полювання відповідно до закону тягне за собою відповідальність, зокрема за незаконне вирубування дерев, порушення правил полювання тощо. Посадові особи державної лісової охорони мають право направляти у відповідні державні органи матеріали про притягнення осіб до дисциплінарної, адміністративної і кримінальної відповідальності, позови до суду [1, п. 13 ст. 91].

Державне управління лісовою та мисливською галуззю здійснюється Державним агентством лісових ресурсів України (далі Держлісагентство), яке є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра захисту довкілля та природних ресурсів, який реалізує державну політику у сфері лісового та мисливського господарства. Держлісагентство здійснює управління лісовим та мисливським господарством. Лісове господарювання включає: лісовідновлення і лісорозведення; ведення лісового господарства; прийняття заходів з поліпшення санітарного стану лісів; охорону і захист лісу; охорону лісу від пожеж; захист лісу від шкідників та хвороб; охорона від незаконних рубок; використання лісових ресурсів; заготівля і переробка деревини тощо. Мисливське господарювання здійснюється за напрямками: боротьба з браконьерством; збереження і примноження мисливської фауни; відведення у приватне користування мисливських угідь; видача посвідчення мисливця і контрольної картки та ін. У складі Держлісагентства діють різні підприємства та служби. Веденням лісового і мисливського господарства, охороною і захистом лісів у складі Держлісагентства займаються Лісозахисна служба разом з Лісовою охороною лісгоспів, сумісно вони проводять різні заходи. Лісозахисна служба організована на базі семи державних спеціалізованих лісозахисних підприємств. До її завдань входять нагляд, облік шкідників і хвороб лісу, проведення лісопатологічних обстежень, призначення та проведення лісозахисних

заходів, методична допомога працівникам державної лісової охорони на місцях та інше.

Лісова охорона має статус правоохоронного органу. Правовий статус і повноваження державної лісової охорони передбачені статтями 89–92 Лісового кодексу України та Положенням про державну лісову охорону, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів № 976 від 16.09.2009 року [2]. Державна лісова охорона – це не окремий державний орган чи підрозділ, а тільки визначений перелік посадових осіб лісового господарства, які входять до штату лісогосподарських підприємств, об'єднань, лісонасінневих інспекцій, обласних управлінь лісового та мисливського господарства Держлісагентства. Органи державної лісової охорони не наділені правом проведення оперативно-розшукової діяльності, здійснення дізнання та досудового розслідування щодо кримінальних правопорушень проти довкілля і не входять до переліку правоохоронних органів. У разі виявлення зазначених кримінальних правопорушень державна лісова охорона зобов'язана здійснювати повідомлення до органів Національної поліції України. Згідно законодавства приводами для внесення відомостей до ЄРДР щодо незаконного зайняття полюванням або рибним, звіриним чи іншим водним добувним промислом є зокрема виявлення цього виду злочину правоохоронними органами під час рейдових перевірок. Посадові особи центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового та мисливського господарства, посадові особи користувачів мисливських угідь, уповноважені на охорону державного мисливського фонду під час виконання службових обов'язків, а також громадські інспектори з охорони довкілля та громадські мисливські інспектори під час проведення рейдів, пов'язаних з охороною державного мисливського фонду, можуть перебувати у мисливських угіддях із зброєю (відомчою чи власною) незалежно від строків полювання за наявності у них службового посвідчення, а для громадських інспекторів – посвідчення громадського інспектора та письмового розпорядження (наказу) на проведення рейду. Рейд очолює посадова особа центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового та мисливського господарства [3, ч. 3 ст. 39].

Отже, в складі Держлісагенства діє самостійний правоохоронний орган – **державна лісова охорона**, яка забезпечує схоронність та охорону лісів і наділена правозастосовною функцією, а саме здійснення провадження в справах про адміністративне правопорушення, щодо документування, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень лісова охорона не наділена функціями органу дізнання чи досудового розслідування, тому повинна невідкладно повідомляти про такі випадки відповідні державні органи.

Але у нашому законодавстві є невирішені питання щодо правового статусу посадових осіб держлісоохорони, а саме, можливості віднесення тих із них, які працюють у складі суб'єктів господарської діяльності, до правоохоронного органу, хоча вони законодавчо й визнані суб'єктами

правоохоронної діяльності. Наприклад, на них поширюється дія Закону України «Про запобігання корупції».

Справа у тому, що ці посадові особи діють у складі госпрозрахункових підприємств, установ та організацій, що належать до сфери управління Держлісагентства. А посадова особа, яка не є представником органу влади і діє від імені держави, перебуваючи у штаті господарюючих підприємств Держлісагентства, не може бути насправді незалежною від цього підприємства, виконуючи свої правоохоронні функції. Постає питання щодо можливості віднесення посадових осіб лісоохорони, які працюють у складі суб'єктів господарської діяльності, до правоохоронного органу, хоча вони й визнані суб'єктами, на яких поширюється дія Закону України «Про запобігання корупції» (пп. «е» п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону).

Отже, лісове господарство критикують переважно за відсутність чіткого розподілу функцій та звинувачують Держлісагентство, що лісгоспи поєднують функції господарювання та контролю. Тому від галузі надходять пропозиції передати функції державної лісової охорони від державних лісгосподарських підприємств на рівень територіальних органів Держлісагентства, натомість на підприємствах лісового господарства системи Держлісагентства і постійних лісокористувачів функціонуватиме лісова охорона без статусу правоохоронного органу, але з правом складання протоколів та лімітованим правом розгляду справ про адміністративні правопорушення, про правопорушення у сфері охорони, захисту, використання та відтворення лісів. У своєму інтерв'ю «Голосу України» заступник глави Держлісагентства Володимир Бондар сказав, що Держлісагентство не має наміру забрати функцію контролю за додержанням вимог природоохоронного законодавства у Держекоінспекції, вони як здійснювали нагляд та контроль за всіма постійними лісокористувачами та власниками лісів, так і будуть це робити і в подальшому. Ми говоримо про здійснення відомчого контролю [4].

Перебування посадових осіб лісоохорони у трудових відносинах із лісгосподарськими підприємствами галузі та отримання заробітної плати з рахунків цих підприємств (тобто з їх госпрозрахункової діяльності) породжує ризики конфлікту інтересів, пов'язаних з незалежністю та неупередженістю працівника лісгосподарського підприємства як представника держави і як правоохоронного органу. Тобто йдеться про поєднання взаємовиключних функцій – здійснення охорони лісів і державного контролю за додержанням вимог лісового та мисливського законодавства та ведення лісгосподарської діяльності з метою отримання прибутку. Це несумісні функції.

Список використаних джерел:

1. Лісовий Кодекс України: Закон України від 21 січня 1994 року № 3852-XII. Дата оновлення: 01.01.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#Text>

2. Про затвердження Положення про державну лісову охорону. Постанова Кабінету Міністрів України № 976-2009п від 16.09.2009 року. Дата оновлення: 10.09.2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/976-2009-%D0%BF#Text>
3. Про мисливське господарство та полювання: Закон України від 22 лютого 2000 року 1478-ІІІ. Дата оновлення: 10.03.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1478-14#Text>
4. На колегії Держлісагентства обговорили результати роботи лісової галузі у I півріччі 2020 року. URL: <https://forest.gov.ua/news/na-kolegiyi-derzhlisagentstva-obgovorili-rezultati-roboti-lisovoyi-galuzi-u-i-pivrichchi-2020-roku>

Ключові слова: правовий статус, Держлісагентство, повноваження, правоохоронний орган, лісова охорона.

Key words: legal status, State Forest Agency, powers, law enforcement agency, Forest Protection service.

ВЕРБІЦЬКА МАР'ЯНА ВАСИЛІВНА

*Західноукраїнський національний університет,
доцентка кафедри конституційного, адміністративного
та фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ОСКАРЖЕННЯ ПОСТАНОВИ ПРО ПРИТЯГНЕННЯ ДО АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Кодекс України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) є одним із найдавніших кодифікованих актів України, чинних сьогодні. Більше того – цей кодекс є унікальним, оскільки поєднує у собі як норми матеріального права, так і процесуальні норми, які регламентують порядок розгляду справ про адміністративні правопорушення.

Науковці-адміністративісти часто звертають увагу на недосконалість норм КУпАП, що пов'язано, насамперед, з тим, що вони не завжди відповідають суспільним викликам сьогодення.

Зі свого боку можемо констатувати, що і на практиці часто доводиться стикатися з недоліками у регламентації процесу розгляду справ про адміністративні правопорушення.

У рамках цієї публікації побіжно розглянемо деякі з них, а також окреслимо шляхи вирішення проблематики на прикладі постанови про притягнення до адміністративної відповідальності за порушення Правил дорожнього руху (далі – ПДР).

Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 288 КУпАП постанову іншого органу (посадової особи) (постанови адміністративної комісії, рішення виконавчого комітету – *авт.*) про накладення адміністративного стягнення, постанову по справі про адміністративне правопорушення у сфері забезпечення

безпеки дорожнього руху, зафіксоване в автоматичному режимі, може бути оскаржено у вищестоящий орган (вищестоящий посадовій особі) або в районний, районний у місті, міський чи міськрайонний суд, у порядку, визначеному Кодексом адміністративного судочинства України, з особливостями, встановленими цим Кодексом [1].

Отже, перший шлях – оскарження постанови про притягнення до адміністративної відповідальності за порушення ПДР до керівника поліцейського, який склав цю постанову. Таку скаргу слід подати протягом 10 днів з дня винесення постанови (або з дня набрання постановою законної сили, якщо правопорушення зафіксоване в автоматичному режимі).

Практика оскарження постанови про притягнення до адміністративної відповідальності за порушення ПДР до керівника посадової особи (а дані про посаду завжди вказуються у постанові, наприклад, інспектор з паркування управління муніципальної інспекції Тернопільської міської ради), яка склала постанову, в Україні фактично є відсутньою.

На мій погляд, це свідчить про низький рівень довіри до правоохоронних органів і про те, що пересічні громадяни вважають безперспективними такі звернення з огляду на корпоративну солідарність правоохоронців.

Та й усі юристи – практики спрямовують особу у випадку її бажання оскаржити постанову про притягнення до адміністративної відповідальності одразу до суду.

У такому випадку особа має подати адміністративний позов відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 20 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України) до місцевого загального суду як адміністративного [2].

Такий позов має відповідати вимогам статті 160 КАС України і позовні вимоги будуть полягати у визнанні протиправною постанови про притягнення до адміністративної відповідальності за порушення ПДР та її скасуванні.

Тривалий час з огляду на ч. 4 ст. 288 КУпАП (особа, яка оскаржила постанову у справі про адміністративне правопорушення, звільняється від сплати державного мита) існувала практика, коли такі позови подавалися без сплати будь-якого судового збору [1].

Проте згідно зі ст. 3, 5 Закону України «Про судовий збір» серед осіб, які мають пільги щодо сплати судового збору, нема таких, які б звільнялися від сплати судового збору за подання до суду позовної заяви про скасування постанови про накладення адміністративного стягнення, чи виключали б позовну заяву про скасування постанови про накладення адміністративного стягнення з об'єктів оплати судовим збором.

Відповідно до правових висновків Великої Палати Верховного Суду, викладених у постанові від 18 березня 2020 року у справі № 543/775/17, у справах щодо оскарження постанов про адміністративне правопорушення у розумінні статей 287, 288 КУпАП, як і в інших справах, які розглядаються судом у порядку позовного провадження, слід застосовувати статті 2-5 Закону України «Про судовий збір», які пільг за подання

позовної заяви, відповідних скарг у цих правовідносинах не передбачають. Розмір судового збору за подання позовної заяви складає 0,2 розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб [3].

Відтак, судовий збір має оплачуватися і за оскарження рішення суду в апеляційній та касаційній інстанціях, незалежно від того, хто із сторін подає скаргу.

Таким чином, Велика Палата Верховного Суду відступила від висновку, який передбачав, що судовий збір при оскарженні постанов про адміністративне правопорушення сплаті не підлягає, та зазначила, що чинне законодавство містить ставку судового збору, що підлягає сплаті при поданні позовної заяви, іншої заяви і скарги у справі про оскарження постанови про адміністративне правопорушення та подальшому оскарженні позивачем та відповідачем судового рішення.

Отже з часу ухвалення описуваної постанови ВП ВС практика щодо сплати судового збору за адміністративні позови щодо оскарження постанов про притягнення до адміністративної відповідальності діаметрально змінилася і тепер за такі позови судовий збір слід сплачувати у розмірі 0,2 розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

Проте виникає питання: чи співмірною є така вимога про сплату судового збору з розмірами штрафів, зокрема, за порушення ПДР (які ми розглядаємо як приклад).

Відповідно до ч. 3 ст. 122 КУпАП ненадання переваги в русі транспортним засобам аварійно-рятувальних служб, швидкої медичної допомоги, пожежної охорони, поліції, що рухаються з увімкненими спеціальними світловими або звуковими сигнальними пристроями, ненадання переваги маршрутним транспортним засобам, у тому числі порушення правил руху і зупинки на смузі для маршрутних транспортних засобів, а так само порушення правил зупинки, стоянки, що створюють перешкоди дорожньому руху або загрозу безпеці руху, тягнуть за собою накладення штрафу в розмірі сорока неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [1].

Тобто штраф за парковку у забороненому місці складає 680 гривень.

Відповідно до ч. 1 ст. 300-1 КУпАП у разі сплати відповідальною особою 50 відсотків розміру штрафу за постановою про накладення адміністративного стягнення за правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксоване в автоматичному режимі, або за порушення правил зупинки, стоянки, паркування транспортних засобів, зафіксоване в режимі фотозйомки (відеозапису), до вручення такої постанови або отримання поштового повідомлення про вручення або про відмову в її отриманні, або повернення поштового відправлення з позначкою про невручення, або протягом десяти днів з дня набрання постановою законної сили така постанова вважається виконаною. Постанова про накладення адміністративного стягнення за порушення зупинки, стоянки та паркування транспортних засобів, зафіксоване в режимі фотозйомки (відеозапису), також вважається виконаною у разі сплати штрафу за повідомленням про притягнення до адміністративної відповідальності, залишеним уповноваженою посадовою

особою на місці вчинення правопорушення на лобовому склі транспортного засобу, у тому числі шляхом сплати 50 відсотків розміру штрафу протягом десяти днів з дня вчинення відповідного правопорушення [1].

Отже, за умови дотримання вказаних правил розмір штрафу становитиме 340 гривень.

Відповідно до Закону України «Про бюджет на 2022 рік» прожитковий мінімум для працездатних осіб складає 2481 грн. Отже, судовий збір дорівнює 496,2 грн.

Маємо ситуацію, коли навіть за умови протиправності постанови, винесеної стосовно особи про порушення нею ПДР, її оскаржуватимуть лише найпринциповіші громадяни. Верховний Суд своїм остаточним рішенням істотно зменшив кількість бажаючих оскаржувати ухвали про адміністративні правопорушення в судах, тим самим зменшивши кількість справ, які перебувають у провадженні судів і навантаження в судах.

Зрозуміло, у випадку задоволення такого адміністративного позову за правилами КАС України судовий збір буде стягнений з відповідача (слід вказувати юридичну особу, а не конкретного інспектора) на користь позивача. Але це буде лише у тому випадку, якщо позивачу вдасться довести протиправність винесеної постанови. А тут слід звернути увагу, що для отримання позитивного результату, швидше всього, такому скаржнику доведеться скористатися послугами професійного правника, за які теж доведеться заплатити.

Таким чином, на моє глибоке переконання, ВП ВС своїм рішенням від 18.03.2020 допустила істотне порушення основоположної засади адміністративного судочинства – верховенства права, яка відповідно до пункту 1 статті 6 Європейської конвенції з прав людини гарантує кожному право подавати до суду будь-який позов, що стосується його цивільних прав та обов'язків (у даному випадку сюди включаються і досліджувані мною права – *авт.*). Таким чином, це положення, яке містить у собі «право на суд», з якого випливає право доступу до суду, тобто право порушувати провадження у суді в цивільних справах, становить лише один аспект; однак це є той аспект, який дійсно робить можливим використання подальших гарантій, закладених у пункті 1 статті 6. Такі характеристики судового провадження, як справедливість, відкритість та невідкладність, насправді не мають жодної цінності, якщо таке провадження передусім не порушено. І в цивільних справах навряд чи можна уявити верховенство права без можливості мати доступ до суду рішення Суду (справа «Голдер проти Сполученого Королівства» від 21 січня 1975 року).

У рішенні «Креуз проти Польщі» від 19.06.2001 (п. 55) Суд підкреслює, що обмеження, накладене на доступ до суду, буде несумісним із пунктом 1 статті 6, якщо воно не переслідує законної мети або **коли не існує розумної пропорційності між застосованими засобами та законністю цілі, якої прагнуть досягти** [4].

Підсумовуючи наголошу, усі судові рішення в Україні, у т.ч. і Великої Палати Верховного Суду, мають відповідати основоположним засадам

судочинства та гарантувати кожному права, передбачені в Європейській конвенції з прав людини. На даний час з приводу досліджуваної проблематики ми спостерігаємо колізію між нормами різних законодавчих актів та порушення ВП ВС права доступності до правосуддя кожному, хто вважає протиправною постанову про притягнення його до адміністративної відповідальності. Отже, дане питання необхідно активно дослідити науковцям та за наслідками їхніх напрацювань вносити зміни до законодавчих актів (зокрема, до КУпАП та Закону «Про судовий збір»).

Список використаних джерел:

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення. Відомості Верховної Ради Української РСР (БВР) 1984, додаток до № 51, ст. 1122. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#n987> (дата звернення 03.04.2022)
2. Кодекс адміністративного судочинства України. Відомості Верховної Ради України (БВР), 2005, № 35-36, № 37, ст. 446. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення 03.04.2022)
3. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 18 березня 2020 року у справі № 543/775/17. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/88952415> (дата звернення 03.04.2022)
4. Справа «Креуз проти Польщі» (Заява № 28249/95) від 19.06.2001. Страсбург. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_030#Text (дата звернення 03.04.2022)

Ключові слова: адміністративна відповідальність, постанова, судовий збір, адміністративне стягнення, штраф, оскарження постанови.

Key words: administrative liability, decision, court fee, administrative penalty, fine, appeal against the decision.

ГНАТОВСЬКА АЛЬОНА ІЛЬДУСІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права
Чернівецького юридичного інституту, кандидат юридичних наук, доцент*

СТАНОВЛЕННЯ ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОНЯТТЯ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ В ПРАВОВИХ ТА НАУКОВИХ ДЖЕРЕЛАХ УКРАЇНИ

Особливість формування термінологічного апарату в сфері надання публічних послуг полягає в тому, що він не пройшов такий «класичний», традиційний етап його становлення в правовій науці. При його формуванні мала місце рецепція права європейських країн, в зв'язку

з чим його правове регулювання проходить процес адаптації методом проб і помилок.

Серьогіна Т.В. виділяє чотири етапи становлення поняття «публічні послуги» в незалежній Україні: першим із яких виступає етап домінування у вітчизняній науковій думці поняття «управлінські послуги»; другий етап полягає в розділі послуг на окремі групи – державні, муніципальні, адміністративні, причому всі ці групи належать до однієї групи публічних послуг; третій етап (триває на сьогоднішній день) характеризується закріпленням й остаточним формулюванням терміну «публічні послуги» як базового поняття системи надання послуг органами публічної влади; четвертий етап можна лише спрогнозувати, тим не менше він, по суті, є логічним продовженням зазначених трьох етапів, коли відбувається законодавче закріплення поняття [1, с. 19].

Правове регулювання в цій сфері розвивається самостійно і окремо від теорії, надаючи науці можливість аналізувати виникаючі прогалини регулювання, підтримуючи нововведення законодавства або наповнюючи на неточності і некоректності встановлених нормами права конструкцій.

Поняття «послуга» визначають в наукових та правових джерелах через:

категорію, яка вказує на взаємодію між суб'єктом, що пропонує та надає послуги і об'єктом, який їх потребує [2];

результат здійснення владних повноважень суб'єктом надання адміністративних послуг за заявою фізичної або юридичної особи, спрямований на набуття, зміну чи припинення прав та/або обов'язків такої особи відповідно до закону [3];

діяльність виконавця з надання (передачі) споживачеві певного визначеного договором матеріального чи нематеріального блага, що здійснюється за індивідуальним замовленням споживача для задоволення його особистих потреб [4];

вчинення певної дії або здійснення певної діяльності [5];

предмет закупівлі, крім товарів і робіт, зокрема транспортні послуги, освоєння технологій, наукові дослідження, науково-дослідні або дослідно-конструкторські розробки, медичне та побутове обслуговування, найм (оренда), а також фінансові та консультаційні послуги, поточний ремонт [6];

діяльність, яка здійснюється для задоволення певних потреб або інших зручностей, наданих будь-кому [7], тощо.

Перелік, звичайно, є невичерпним, оскільки дослідження даного терміну науковцями ще здійснюється, а правники, в свою чергу створюють свої поняття, чим ще більше плутають учасників відносин. Така ж ситуація і з терміном «публічні послуги», які визначають через такі поняття:

усі послуги, що надаються публічним сектором бо іншими суб'єктами за рахунок публічних коштів [8];

юридично й соціально значущі дії в інтересах суспільства, держави і громадян [9];

діяльність державного апарату, що служить платникам податків [10]; усі послуги, які надаються публічним сектором за надання яких відповідальність несе публічна влада [11].

Впровадження інституту публічних послуг пов'язано зі зміною ролі і завдань держави в суспільстві, з затвердженням нових цінностей і пріоритетів.

Ознакою «публічної послуги» є її соціальна значимість, потреба суспільства в їх наданні. Критерій суб'єкта надання послуги не є в даному випадку визначальним. Їм може виступати не тільки орган влади або державна організація, а й будь-яка інша комерційна або некомерційна структура. В цьому відношенні термін «публічна послуга», безумовно, набагато ширше терміна «державна послуга» і включає його в себе.

Соціальні послуги також є різновидом послуг публічних, але виділяються вони по сфері їх надання (культура, спорт, освіта, охорона здоров'я, соціальне обслуговування і соціальний захист). Оскільки надаватися дані послуги можуть як державними, так і недержавними структурами, можна зробити висновок про те, що соціальні послуги і державні послуги є частково перетинаються, але не тотожними категоріями, які співвідносяться з публічними послугами як загальне і часткове.

Разом з тим, деякі автори вважають, що поняття соціальні годі було обмежувати перерахуванням сфер громадських відносин, пов'язаних з їх наданням, оскільки визначити такий перелік вичерпним чином не представляється можливим. Соціальні послуги, на їхню думку, слід визначати через комплекс характерних ознак. По-перше, надання даних послуг пов'язане з реалізацією конституційних прав громадян і є частиною соціальної політики держави, в зв'язку з чим закріплено у відповідних державних програмах. По-друге, дані послуги носять виражений адресний характер і надаються суб'єктам з певним статусом (як правило, громадянам, які потребують надання допомоги). По-третє, надання даних послуг забезпечується фінансуванням пов'язаних з цим витрат з бюджету відповідного рівня бюджетної системи. По-четверте, в якості суб'єктів, що надають дані послуги або забезпечують їх надання, виступають органи влади або створені ними установи.

Основною кваліфікуючою ознакою публічної послуги, що відрізняє її від інших видів діяльності органів виконавчої влади, є досить формальна ознака – наявність запиту заявника.

Таким чином, розкриваючи правову природу публічної послуги, пропонується визначати її як добровільне в силу закону взаємодію фізичної особи або юридичної особи (заявника) з органом державної влади або його посадовою особою, здійснюване на підставі запиту заявника та з метою реалізації суб'єктивних прав заявника.

Список використаних джерел:

1. Серьогіна Т. В. Категорія публічна послуга як об'єкт наукового дослідження. *Аспекти публічного правління* Том 6. № 4. 2018. С. 14–19.

2. Енциклопедичний словник з державного управління / за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. К. : НАДУ, 2010. 820 с.
3. Про адміністративні послуги : Закон України від 6 вересня 2012 року № 5203-VI URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17#Text> (дата звернення 30.05.2022)
4. Про захист прав споживачів : Закон України від 12 травня 1991 року № 1023-XII URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text> (дата звернення 30.05.2022)
5. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15?find=1&text=%D0%BF%D0%BE%D1%81%D0%BB%D1%83%D0%B3%D0%B0#w1_37 (дата звернення 30.05.2022)
6. Про публічні закупівлі : Закон України від 25 грудня 2015 року № 922-VIII URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text> (дата звернення 30.05.2022).
7. Данилюк Т. І. Сутність поняття «послуга» : теоретичні аспекти. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3247> (дата звернення 30.05.2022).
8. Центр політико-правових реформ. URL : pravo.org.ua (дата звернення 30.05.2022).
9. Тихомиров Ю. А. Теории компетенции. М. : Вид. Тихомирова Ю. А., 2001. 355 с.
10. Абраменко Ю. Ю. Публічні послуги та їх роль у забезпеченні якості управління URL : [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2011-02\(6\)/11auyzyu.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2011-02(6)/11auyzyu.pdf) (дата звернення 30.05.2022).
11. Тимошук В. П. Адміністративна процедура та адміністративні послуги. Зарубіжний досвід та пропозиції для України. К. : Факт, 2003. 496 с.

Ключові слова: послуга, публічна послуга, соціальна послуга, державна послуга.
Key words: service, public service, social service, state service.

ГОЛОЯДОВА ТЕТЯНА ОЛЕКСІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
 доцент кафедри адміністративного і фінансового права,
 кандидат юридичних наук, доцент*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВЗАЄМОВІДНОСИН ПЛАТНИКІВ ПОДАТКІВ ТА КОНТРОЛЮЮЧИХ ОРГАНІВ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ЗМІНИ

Сучасна податкова система України сьогодні формується під істотним впливом міжнародної податкової конкуренції. Намір України інтегруватися в європейський простір зумовлює необхідність не тільки адаптації вітчизняного законодавства до вимог ЄС, але й його гармонізації та уніфікації. Сьогодні податкова система України охоплює

і досить широкий спектр процесуальних відносин щодо встановлення, зміни, скасування податків, зборів, обов'язкових платежів, забезпечення їх сплати, організації контролю і встановлення відповідальності за порушення податкового законодавства. Однією з найсуттєвіших і водночас складних проблем у процесі розвитку ринкової економіки в Україні є вдосконалення податкових взаємовідносин, насамперед гармонізації відносин між контролюючими органами у сфері оподаткування та платниками податків, суть якої полягає не лише у відсутності партнерських відносин між суб'єктами правовідносин, особливо під час світової кризи, викликаній карантинними обмеженнями Covid-19.

Сьогодні для податкової системи України це означає, що механізм її формування має відповідати новим реаліям життя і вимогам навколишнього середовища. Перш за все це безпосередньо стосуються всіх форм реалізації податкової політики України. Розпочавши з високого рівня податкових ставок і надвисокого податкового тягаря, держава перейшла до оптимізації пільг, та перехід взаємовідносин між платниками податків та контролюючими органами максимально у цифровий формат.

Дослідженню теоретичних проблем у сфері оподаткування в Україні в науковій літературі присвятили свої праці такі автори як Ф. Бутинець, О. Васирик, Л. Воронова, В. Геєць, Т. Єфіменко, Т. Латковська, М. Кучерявенко Ю. Каспрук, Л. Савченко та інші.

Сьогодні Верховною Радою України прийнято Закон «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень» № 5600 від 30.11.2021 р. Законом удосконалено положення Податкового кодексу України у частині, що стосується, зокрема, загальних питань адміністрування податків, а саме:

- врегульовані процесуальні питання щодо права контролюючого органу на звернення до суду за встановленням тимчасового обмеження у праві виїзду керівника юридичної особи, зокрема: встановлено як підставу для звернення контролюючого органу до суду несплату платником податків протягом 240 днів податкового боргу [3].

Отже, контролюючий орган наділяється правом звернення до суду для встановлення тимчасового обмеження у праві виїзду керівника юридичної особи-боржника чи постійного представництва за межі України у разі несплати протягом 240 календарних днів суми податкового боргу. Таке обмеження буде знято лише у випадку погашення боргу, зміни керівника або початку судової процедури по справі банкрутства.

Крім цього, визначено підстави для скасування такої заборони: окрім погашення боргу додано зміну керівника боржника, або у разі початку судових процедур у справах про банкрутство стосовно такого боржника; (протягом періоду з 1 березня по 31 травня 2020 року платникам податків не нараховувалась пеня, а нарахована, але не сплачена за цей період пеня підлягала списанню) Однак, на теперішній час програмне забезпечення Державної Податкової Служби ще не готово до цієї пільги.

Передбачено ведення Реєстру керівників платників податків-боржників для оперативного отримання відповідної інформації платниками податків [3].

Отже, до цього реєстру потраплятимуть усі, за ким суд визнає податковий борг, а для цього достатньо рішення контролюючого органу. Своєю чергою суд буде розглядати такі звернення за спрощеною процедурою. Також, необхідно звернули увагу на те, що в Україні є чимало випадків, коли посадові особи контролюючих органів необґрунтовано відображали податковий борг, що може мати негативні наслідки для платників податків. Це відбувається через несвоєчасне внесення інформації про адміністративне чи судове оскарження податкових повідомлень-рішень або несвоєчасне рознесення вже сплачених нарахувань.

Законом надано право як платнику податків, так і контролюючому органу під час перевірок відкрито здійснювати звукозапис, фото-, відеофіксацію та відповідно використовувати такі записи як підставу для висновків акту перевірки [3].

Податкове законодавство України ґрунтується на відповідних принципах, а саме стабільність – зміни до будь-яких елементів податків та зборів не можуть вноситися пізніше як за шість місяців до початку нового бюджетного періоду, в якому будуть діяти нові правила та ставки. Податки та збори, їх ставки, а також податкові пільги не можуть змінюватися протягом бюджетного року .

Сьогодні згідно Податкового Кодексу України, як платник податків, так і контролюючий орган, отримали право на відкрите застосування технічних засобів із метою фіксації фото-, відео-, звукозапису, а також їх використання для підтвердження правомірності своєї позиції у разі судового оскарження. Отже, перелік вказаних податків, дійсно можуть збалансувати бюджетні надходження за умови створення чіткого механізму їх обороту та призначеного використання.

Здійснення податкової політики в Україні залишається складним та суперечливим через податкове законодавство, а саме: надмірне податкове навантаження на платників податків та зниження ділової активності суб'єктів господарювання. Основним завданням роботи контролюючих органів України у сфері оподаткування повинен стати контроль за дотриманням податкового законодавства, під час здійснення якого необхідно усвідомлювати, що бюджет поповнюють лише платники податків.

Список використаних джерел:

1. Податковий кодекс України: Закон України № 2755-VI від 02.12.2010 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>. (дата звернення: 20.05.2022 р.).
2. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень: Закон України № 5600 від 30.11.2021р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1914-20>. (дата звернення: 20.05.2022 р.).

3. Державна податкова служба України. Офіційний портал. URL: <https://tax.gov.ua>
4. Ослунд А. Україні потрібна радикальна, але розумна податкова реформа. URL: pravda.com.ua

Ключові слова: податкова реформа, контролюючі органи, платники податків.

Key words: tax reform, regulatory authorities, taxpayers.

ДАНИЛЕНКО ЮЛІЯ СЕРГІЙВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права,
кандидат юридичних наук, доцент*

СТРЕЛЬНИКОВ АНДРІЙ ВІКТОРОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права,
кандидат юридичних наук, доцент*

ЩОДО ЗМІСТОВОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМИ РЕСУРСАМИ У ДЕРЖАВНІЙ СЛУЖБІ (HRMIS)

Основу сучасних концепцій управління кадровим потенціалом становлять: по-перше, зростаюча роль професійної компетентності державного службовця у результативності та якості функціонування державної служби; по-друге, професійні знання щодо мотиваційних установок та практичні уміння щодо можливості їх спрямовувати відповідно до кінцевих стратегічних завдань діяльності. Управління кадровим потенціалом у державній службі, за таких умов, набуває особливої значущості, дозволяє узагальнити і реалізувати цілий спектр питань адаптації до зовнішніх умов з урахуванням особистісного чинника [1].

Проектом Закону про внесення змін до Закону України «Про державну службу» щодо удосконалення порядку вступу, проходження, припинення державної служби від 31.12.2021 р. серед запропонованих новацій міститься пропозиція щодо доповнення ч. 1 ст. 2 таким терміном, як: «інформаційна система управління людськими ресурсами в державних органах» (далі – HRMIS), що являє собою автоматизовану систему збирання, оброблення, зберігання та захисту інформації щодо державних службовців, інших працівників державних органів, що формується (створюється) та використовується в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, для забезпечення функціонування централізованої бази даних державних службовців, інших працівників державних органів, а також для задоволення потреб щодо автоматиза-

ції та цифровізації процесів, пов'язаних із виконанням функцій з питань управління персоналом [2]. Варто акцентувати увагу на тому, що такі законодавчі зміни обумовлюються впровадженням відповідних інформаційних систем до функціонування усіх органів державної влади, які за своїми характеристиками є неузгодженими між собою та непридатними для порівняння.

Більше того, стан інформаційно-аналітичного забезпечення державної служби щодо управління кадровим потенціалом не відповідає потребам розвитку України як цифрової держави, оскільки характеризується: відсутністю автоматизації механізму управління людськими ресурсами в більшості державних органів; недосконалим моніторингом кінцевого результату діяльності державних службовців за критерієм ефективності; закритим загальним доступом до інформації щодо людських ресурсів у державній службі; низьким рівнем впровадження принципу інтероперабельності щодо електронної взаємодії усіх інформаційно-телекомунікаційних систем тощо. Вирішення зазначених проблем є можливим шляхом повномасштабного впровадження HRMIS у державній службі, що, окрім цього, є важливим кроком до її цифровізації з метою покращання процесів внутрішнього переведення державних службовців та їх добору на посади державної служби; формування кадрового резерву; здійснення фінансової та бухгалтерської аналітики, у тому числі виокремлення складових фонду оплати праці; забезпечення перспектив здійснення службової кар'єри на підставі аналізу даних щодо щорічного оцінювання, підвищення кваліфікації (з урахуванням напрямку забезпечення цифрової грамотності державних службовців).

HRMIS – це дієвий інструмент розвитку інформаційного суспільства, механізм цифровізації державної служби, що покликаний сприяти створенню умов для забезпечення повноцінної прозорості публічного адміністрування, за допомогою використання інформаційно-телекомунікаційних технологій. Ця система у своїй структурі містить чотири основних модуля, які за своїм змістом охоплюють усі функціональні напрямки управління персоналом державної служби. Такими модулями є: 1) переведення державних службовців та заміщення посад державної служби у результаті проведення конкурсів; 2) підготовка фінансової аналітики та визначення складових фонду оплати праці; 3) ведення особових справ державних службовців, що структурно містять інформацію щодо кар'єри, щорічного оцінювання, професійної компетентності, підвищення кваліфікації тощо); 4) моніторинг кадрів у системі державних органів та їх автоматичний пошук у разі необхідності [3].

Ці чотири модулі передбачають функціонування у трьох основних параметрах: а) організаційно-функціональному – організаційні структури, функції та процеси управління кадровим потенціалом; б) інституційному – виокремлення переліку посад в органах державної влади; в) технічному – механічна робота інформаційної системи в попередньо зазначених параметрах та вимоги щодо рівнів захисту інформації.

Уявляється, що структура HRMIS побудована таким чином, щоб її функціонування надавало можливість досягненню інформаційних, організаційно-методичних та управлінських цілей. Серед основних варто назвати наступні:

наявність єдиної інтегрованої бази даних не лише усіх державних службовців (незалежно від займаної посади), але й інших працівників органів державної влади (патронатних службовців, осіб, що виконують функції з обслуговування);

практична реалізація принципу транспарентності щодо інформації про кадровий потенціал державних органів;

оптимізація та цифровізація внутрішньо організаційних процедур управління кадровим потенціалом у державній службі, у тому числі щодо прийняття індивідуальних управлінських рішень (адміністративних актів) з кадрових питань;

оцінка ефективності та результативності функціонування системи управління кадровим потенціалом та безпосередній моніторинг якості діяльності органів державної влади щодо її впровадження;

забезпечення електронної взаємодії державних інформаційних ресурсів в частині питань управління персоналом;

ведення ефективного бухгалтерського обліку шляхом дотримання таких принципів його здійснення: достовірності, оперативності, повноти, доступності, надійності тощо;

надання доступу працівникам органів державної влади до інформації щодо проходження ними служби за допомогою електронного кабінету користувача HRMIS.

Аналіз статистичних даних НАДС свідчить про те, що первинне практичне застосування інформаційної системи управління людськими ресурсами в державних органах розпочато у 19 центральних органах виконавчої влади. Зазначена інформаційна система містить узагальнену інформацію у відповідності до 4 структурних модулів щодо 20 тис. працівників. Водночас, такі темпи є занадто повільними, враховуючи первинні строки її розробки та початку дослідної експлуатації.

Концепцією впровадження інформаційної системи управління людськими ресурсами в державних органах визначено ряд рекомендацій, на підставі яких можливим є виокремлення основних напрямів покращання стану впровадження HRMIS, серед яких такі, як: запозичення досвіду використання найбільш ефективних світових практик функціонування HRMIS; спрощення інтерфейсу для роботи державних службовців із інформаційно-телекомунікаційною системою; підвищення рівня безпеки інформаційної системи в частині захисту персональних даних та дотримання вимог щодо її сертифікації [4].

Список використаних джерел:

1. Рачинський А. Служби управління персоналом: особливості створення і функціонування. *Державне будівництво*. 2008. № 2. URL:

<http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2008-2/doc/3/04.pdf> (дата звернення: 10.05.2022 р.).

2. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про державну службу» щодо удосконалення порядку вступу, проходження, припинення державної служби від 31.12.2021 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73553 (дата звернення: 29.05.2022 р.).
3. Стратегія реформування державного управління України на період до 2021 року: затв. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24.06.2016 р. № 474. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/474-2016-p#Text> (втратив чинність).
4. Про схвалення Концепції впровадження інформаційної системи управління людськими ресурсами в державних органах та затвердження плану заходів щодо її реалізації» від 01.12.2017 р. № 844-р. Дата оновлення 20.05.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/844-2017-p#Text> (дата звернення: 20.05.2022 р.).

Ключові слова: державна служба, кадровий потенціал, інформаційна система управління людськими ресурсами в державних органах, цифровізація, управління людськими ресурсами.

Key words: public service, human resources, information system of human resources management in public bodies, digitalization, human resources management.

ЗЕЛІНСЬКА ЯНА СЕРГІЇВНА

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
доцент кафедри адміністративного права,
кандидат юридичних наук, доцент*

НЕЯВКА У СУДОВЕ ЗАСІДАННЯ ЯК ОДИН ІЗ СПОСОБІВ ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Навіть в мовах воєнного стану адміністративні суди не припиняють свою діяльність та працюють над тим, щоб ефективно вирішувати публічно-правові спори із дотриманням процесуальних строків. Так, в Законі України «Про правовий режим воєнного стану» від 10.07.2015 р. передбачається, що в умовах правового режиму воєнного стану суди, органи та установи системи правосуддя діють виключно на підставі, в межах повноважень та в спосіб, визначені Конституцією України та законами України [1]. Однак, ряд адміністративних судів внаслідок дії воєнного стану не можуть повноцінно продовжувати свою діяльність та розглядати адміністративні справи. Зокрема, це може ускладнюватися тим, що може виникати зловживання процесуальними правами з боку учасників справи. Нашою метою є аналіз деяких аспектів неявки

у судові засідання як одного із способів зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві.

Загальне коло процесуальних прав та обов'язків учасників розгляду адміністративної справи визначається у ст. 44 Кодексу адміністративного судочинства (далі – КАС України) [2]. Обов'язок з'явитися в судові засідання за викликом суду, якщо їх явка визнана судом обов'язковою, регламентується у п. 3 ч. 5 ст. 44 КАС України.

Учасники судового процесу та їхні представники повинні добросовісно користуватися процесуальними правами. Зловживання процесуальними правами не допускається (ч. 1 ст. 45 КАС України). Види прояву зловживань процесуальними правами в адміністративному судочинстві окреслюються у ч. 2 ст. 45 КАС : 1) подання декількох позовів до одного й того самого відповідача (відповідачів) з тим самим предметом та з тих самих підстав, або подання декількох позовів з аналогічним предметом і з аналогічних підстав, або вчинення інших дій, метою яких є маніпуляція автоматизованим розподілом справ між суддями; 2) подання завідомо безпідставного позову, позову за відсутності предмета спору або у спорі, який має очевидно штучний характер; 3) необґрунтоване або штучне об'єднання позовних вимог з метою зміни підсудності справи, або завідомо безпідставне залучення особи як відповідача (співвідповідача) з тією самою метою. Однак, під час розгляду адміністративної справи можуть траплятися перешкоди, які сприяють швидкому та якісному розгляду адміністративної справи по суті. Зокрема, до таких перешкод може відноситися неявка у судові засідання. У чинному Кодексі адміністративного судочинства сформульовані особливості неявки у судові засідання та передбачені юридичні наслідки у ст. 205 КАС України.

Неявка у судові засідання будь-якого учасника справи, за умови що його належним чином повідомлено про дату, час і місце цього засідання, не перешкоджає розгляду справи по суті, крім випадків, визначених цією статтею (ч. 1 ст. 205 КАС України). Слід відзначити, що неявка у судові засідання може бути одним із проявів зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві.

Законодавцем сконцетровано увагу на підставах та наслідках неявки у судові засідання, застосування яких, у свою чергу, буде залежати від учасника розгляду справи, який не з'явився у судові засідання. Наслідками неявки у судові засідання є: 1) продовження розгляду адміністративної справи; 2) відкладення розгляду справи; 3) розгляд справи за відсутності учасника справи; 4) залишення позовної заяви без розгляду. У період дії режиму воєнного стану найчастіше наслідком неявки учасника справи у судові засідання найчастіше є відкладення розгляду справи, що призводить до виходу за межі строків розгляду справи. Неявка у судові засідання є у тому разі зловживанням процесуальними правами якщо: 1) відсутня поважна причина неприбуття у судові засідання; 2) наявна недобросовісна мета – затягування строків розгляду справи. У період дії правового режиму воєнного стану, дійсно, деякі громадяни обмежені у пересуванні та не можуть належним

чином виконувати свої процесуальні обов'язки. З метою підтвердження поважності причини неприбуття у судове засідання учасник справи може надати довідку внутрішньо переміщеної особи (ВПО). Довідка ВПО є підтвердженням факту перебування особи не за її місцем реєстрації.

Так, під час дії правового режиму воєнного стану в учасників розгляду справи з'явилася можливість відстрочити прийняття рішення у адміністративній справі та за цей час підготувати більш виграшну позицію як шляхом створення додаткових обставин, так і збирання та подачу доказів, які можуть істотним чином вплинути на вирішення публічно-правового спору та прийняття рішення. Як приклад можна навести спори з приводу прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби, що у разі затягування розгляду адміністративної справи внаслідок неявки у судове засідання без поважної причини, за цей час можна змінити назву посади публічної служби, внаслідок чого особа не може поновитися на раніше займану посаду, тому її не буде існувати.

Підсумовуючи, слід зазначити, що в умовах дії правового режиму воєнного стану учасники розгляду адміністративної справи можуть зловживати процесуальними правами. Зокрема, одним із способів зловживання процесуальними правами є неявка у судове засідання, яка може супроводжуватися відсутністю поважної причини та недобросовісною метою – затягування розгляду адміністративної справи. У такому разі важливо встановити поважність причин неявки у судове засідання та зобов'язати надати суду докази, які їх підтвердять.

Список використаних джерел:

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 10.07.2015 р. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 1509.
2. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#n11496>

Ключові слова: адміністративне судочинство, суд, учасники справи, процесуальні права та обов'язки, зловживання процесуальними правами.

Key words: administrative proceedings, court, participants in the case, procedural rights and responsibilities, abuse of procedural rights.

КОЗАЧУК ДІАНА АНАТОЛІЙВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права,
кандидат юридичних наук, доцент*

ОСОБЛИВОСТІ ДІЇ ОКРЕМИХ ЗАГАЛЬНОПРАВОВИХ ПРИНЦИПІВ У МЕДІАЦІЙНОМУ ВРЕГУЛЮВАННІ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИХ СПОРІВ

Впровадження примирювальних процедур врегулювання спорів стало одним із важливих напрямків синхронізації розвитку правової системи України із загальноєвропейськими тенденціями. Подальша гуманізація права, вибудовування соціального простору злагоди, що органічно включає в себе державні інституції, а не протиставляє їх суспільству й індивіду, вийшло на рівень вироблення примирювальних процедур, адаптованих до публічно-правової сфери. Одним із втілень зазначених тенденцій в Україні став Закон України «Про медіацію», прийнятий 16 листопада 2021 р. [2]. В ньому закріплена можливість застосування медіативних механізмів запобігання і врегулювання спорів, що випливають із адміністративних відносин, а також при кримінальному провадженні і провадженні у справах про адміністративні правопорушення. Таким чином, публічно-правова сфера також включається в орбіту вирішення конфліктів у компромісний спосіб.

Гнучкість, динамічність, навіть, певна аморфність процедури медіації визначають її специфіку, але при цьому, не виключають необхідності її розвитку в загальній логіці права. Відповідно, виникає необхідність дослідження дії загальноправових принципів при використанні інструментів медіаційного запобігання і врегулювання конфліктів, і особливо тих, які найтіснішим чином пов'язані із жорсткими формами права – публічно-правових спорів. Це може стати поштовхом для переходу від декларативності визнання поширення сфери дії медіації на публічно-правові спори до вироблення реального механізму їх медіативного запобігання і врегулювання.

Принцип верховенства права – фундаментальний конституційний принцип правової системи України, згідно якого людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1, ст. 3]. Він, безперечно, має суттєвий вплив на медіацію у публічно-правових спорах, надає сенсу і взаємопов'язаності усіх дій, методик, засобів, що використовуються при здійсненні медіативного врегулювання публічно-правового спору. Аксіоматичність змісту принципу верховенства права, тим не менш, вимагає чіткого розуміння форм його прояву в медіації, особливо при врегулюванні публічно-правових спорів, адже, він, як і кожен принцип права може уточнюватися і деталізуватися залежно від того, якою є сфера його існування і функціональна спрямованість [5]. Пріоритет-

ність прав людини і визнання їх найвищою цінністю в медіації формують ядро медіативної діяльності усіх учасників процедури і, одночасно, межі, за які не може вийти пошук взаємоприйняттого способу усунення конфлікту. Також важливо відзначити, що у публічно-правовому спорі одна із сторін – приватна особа є безпосереднім носієм прав, визнаних беззаперечною цінністю, а інша – суб'єкт владних повноважень – носій певного абстрактного публічного інтересу, який часто визначається як окрема, самоіснуюча, самодостатня цінність, що протиставляється індивідуалізованому інтересу приватної особи, є виразником «дегуманізованих» інтересів влади. Таке сприйняття публічно-правового конфлікту може неправомірно змістити акценти на визначенні цінностей, що відстоюються його сторонами. Як уявляється, саме при медіативному врегулюванні публічно-правового спору, суб'єкт владних повноважень має сприйматися як виразник сукупності персоніфікованих прав. Це може стати одним із критеріїв медіабельності публічно-правового спору, коли інтереси органу як самоцінності при їх конфлікті із приватними інтересами мають вирішуватися в інший спосіб, де гарантується публічність, прозорість і пріоритетність прав приватної особи.

Принцип законності в сучасному розумінні є складовим метапринципу верховенства права і відбиває формальну сторону значення формально виражених приписів з урахуванням ієрархічності системи форм права. Говорячи про його вплив на медіацію, слід акцентувати увагу на зовнішніх і внутрішніх факторах. З одного боку, діяльність медіатора і учасників медіаційної процедури врегульована законом, що визначає межі і умови її проведення. Водночас, сам сенс медіації полягає у незвичній для правових процедур свободі, неформальності. Процедура хоча і є структурованою, але проходить у «довільній формі», може змінюватися в процесі, включати непритаманні праву методики тощо. Відтак, специфіка дії принципу законності полягає в тому, що він встановлює лише найбільш загальні рамки медіації і не може спотворювати одну із головних її ознак – неформальність. Навіть при врегулюванні публічно-правових спорів, медіація залишається цивільно-правовим інститутом і реалізується на засадах загальнодозвільного принципу. З іншого боку, дія принципу законності в медіації має розглядатися і з точки зору того, що він абсолютизується для одного із учасників спору – суб'єкта владних повноважень. Вся його діяльність є по суті зовнішнім виразом алгоритмів, прописаних в нормативно-правових актах і лише невеликі «зазори дискреції» привідчиняють вікна можливостей для компромісного врегулювання публічно-правових спорів. Це має бути враховано при пошуку взаємоприйняттого рішення і вимагає від медіатора й сторін спору чіткого усвідомлення меж своїх можливостей. Отже, якщо верховенство права є орієнтиром для пошуку компромісного рішення, то законність визначає межі можливостей.

Справедливість – одна з основних засад права, є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, одним із загаль-

нолюдських вимірів права [4]. Саме в конфліктній сфері справедливості відіграє особливу роль, що отримало цілком реальне закріплення у нормах усіх процесуальних галузей права. Якщо говорити про процесуальну форму вирішення публічно-правового спору, то доцільно навести формулювання завдання адміністративного судочинства, викладеного в ст. 2 КАС України, якою закріплено, що воно полягає у справедливому, неупередженому та своєчасному вирішенні судом спорів у сфері публічно-правових відносин [3]. Проте, коли мова йде про компроміс, справедливість «вписується у дійсність», адаптується під реальності моменту, зовнішніх факторів, що не залежать від волі сторін спору, враховує безліч обставин, які формують зовнішній контур спору. Якщо для судочинства головною метою є встановити дійсний обсяг прав і обов'язків сторін в еталонному вимірі, то для медіації – віднайти альтернативний спосіб максимального задоволення прав і інтересів сторін з урахуванням обставин, що склалися як умови виникнення спору. Отже, справедливість в медіації можна охарактеризувати як справедливу взаємну поступку сторін, спрямована на максимальне повне врахування і задоволення їхніх дійсних інтересів.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. URL: Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (rada.gov.ua)
2. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 р. URL: Про медіацію від 16.11.2021 № 1875-IX (rada.gov.ua)
3. Кодекс адміністративного судочинства: Закон України від 06.07.2005 р. URL: Кодекс адміністративного суд... від 06.07.2005 № 2747-IV (Картка) (rada.gov.ua)
4. Рішення КСУ від 2.11 2004 р. № 15-рп/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v015p710-04>
5. Колодій А. Принципи права: генеза, поняття, класифікація та реалізація. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/63807/08-Kolodiy.pdf?sequence=1>

Ключові слова: медіація, загально правові принципи, принципи медіації, верховенство права, законність, справедливість.

Key words: mediation, general legal principles, principles of mediation, rule of law, legality, justice.

КОЙЧЕВА ОЛЬГА СЕМЕНІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права,
кандидат юридичних наук, доцент*

РОЛЬ БЮДЖЕТНОЇ БЕЗПЕКИ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Закон України «Про національну безпеку» закріплює, що «державна політика в сферах національної безпеки та оборони спрямовується на забезпечення воєнної, зовнішньополітичної, державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, кібербезпеки України». Національна безпека є явищем комплексним, однією зі складових якого є економічна безпека. Усі елементи національної безпеки тісно пов'язані та взаємодіють між собою, мають прояв у сфері дії один одного, посилюючи або послаблюючи вплив. Економічній безпеці відводиться особливе місце, її можна вважати стовпом національної безпеки, адже жодна сфера життєдіяльності держави, суспільства, особистості не в змозі функціонувати без економічного базису.

Визнання значення економічної безпеки бере свій початок з 1975 р., коли на території Європи було створено найбільшу офіційну організацію – Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЕ). Станом на 2022 р. вона об'єднує 57 країн і серед трьох основних напрямків діяльності є економічна та екологічна безпеки.

На міжнародному рівні офіційного закріплення термін «економічна безпека» набув у 1985 р. на 40-й сесії Генеральної асамблеї ООН, де було прийнято резолюцію «Міжнародна економічна безпека». У ній було визначено необхідність сприяти вирішенню цієї проблеми з метою створення умов для соціально-економічного розвитку та прогресу кожної країни. На 42-й сесії Генасамблеї ООН було прийнято Концепцію міжнародної економічної безпеки, що узагальнювала глобальні проблеми, які були наявні у цій сфері, і засоби їх подолання. Виникнення цих проблем пов'язано з об'єктивними соціально-економічними та природними процесами, що стосуються життєвих інтересів усіх країн і народів та вимагають для свого вирішення скоординованих дій світового співтовариства [1].

На національному рівні питанням безпеки держави, національної безпеки в цілому та економічної, зокрема, приділено увагу в Конституції України, Законі України «Про національну безпеку України», Законі України «Про запобігання корупції» та інших. У 2013 р. Міністерством економічного розвитку та торгівлі було затверджено Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, в яких зазначено, що «економічна безпека – це стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економіч-

ному середовищі і характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання» [2].

У вищезгаданих Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, зазначається про фінансову безпеку, як її складову, під якою необхідно розуміти «стан фінансової системи країни, за якого створюються необхідні фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку країни, забезпечується її стійкість до фінансових шоків та дисбалансів, створюються умови для збереження цілісності та єдності фінансової системи країни. Фінансова безпека, у свою чергу, має такі складові: банківська безпека; безпека небанківського фінансового сектора; боргова безпека; бюджетна безпека; валютна безпека; грошово-кредитна безпека» [3]. Законодавець підтримує точку зору, щодо того що фінансова безпека – це все ж таки стан фінансової системи країни, не визначаючи при цьому складових такої системи.

При дослідженні феномена фінансової безпеки держави важлива увага приділяється фінансовій незалежності та фінансовому суверенітету. Рівень самостійності значною мірою залежить від державного кредиту та боргу. На законодавчому рівні закріплено, що загальний обсяг державного боргу та гарантованого державою боргу на кінець бюджетного періоду не може перевищувати 60% річного номінального обсягу валового внутрішнього продукту України. Станом на кінець 2020 р. цей показник становив 60,8%, хоча реальна ситуація є ще гіршою. В результаті отримання фінансової допомоги від іноземних урядів та міжнародних установ Україна стає залежною та обмеженою у своїх діях внаслідок взятих зобов'язань, що прямо впливає на рівень фінансової безпеки. Яскравим прикладом є країни Південної Америки, які, сподіваючись на стрімкий розвиток за рахунок позикових коштів розвинених країн, втратили суверенітет. Існування великого обсягу «світових грошей», не підпорядкованих жодному урядові спричиняє ризики та небезпеку для країн, які їх потребують через відсутність власних надходжень. Доводиться констатувати вплив фінансової безпеки на політичне життя суспільства, соціально-економічний розвиток, забезпечення безпеки та вирішення екологічних проблем. Будь-яка сфера життєдіяльності держави потребує фінансування на вирішення завдань, які на неї покладаються. Одночасно необхідно зазначити, що інтеграція у світове співтовариство та високий рівень глобалізаційних процесів та інтегрованості країни роблять неможливим самостійне забезпечення фінансовою безпеки, у будь-якому випадку вона залежатиме від зовнішніх факторів, інших країн та міждержавних інституцій.

На основі вищевикладеного можна зазначити, що фінансова безпека – це окремий елемент економічної безпеки держави і фундаментальна основа національної безпеки в цілому і водночас – це сукупність умов стійкого функціонування фінансової системи держави, які забезпечують стабільність усіх процесів, що відбуваються в ній, розвиток соціально-економічної та фінансової стабільності країни, подолання загроз з метою забезпечення її цілісності та стабільності.

Різні погляди науковців щодо елементів фінансової системи пояснюються й підходами, і критеріями, яких взято за основу, однак у місці провідного елемента усі є однотайними, і належить таке місце саме бюджетній системі. Пріоритетна роль бюджетної безпеки в загальній системі економічної і фінансової безпеки держави визначається чинниками, що характеризують об'єктивну необхідність існування бюджету. Цей факт пояснюється тим, що бюджет як багатоаспектна категорія є інструментом забезпечення розвитку та існування країни.

Бюджетна безпека передбачає здійснення державної політики, орієнтованої на реалізацію національних економічних інтересів країни, зокрема на забезпечення сталого економічного зростання та необхідного рівня інвестицій для розвитку продуктивних сил у довготерміновому періоді, підтримку і захист національних виробників, стимулювання розвитку наукомістких галузей економіки, проведення соціальної політики, спрямованої на підвищення рівня життя населення і забезпечення основних соціальних потреб [4, с. 46].

Проаналізувавши підходи до визначення поняття «бюджетна безпека», необхідно звернути увагу на те, що бюджетна безпека значною мірою обумовлена особливостями бюджетної системи, що діє в державі. В Україні діє дворівнева бюджетна система, яка складається із сукупності державного бюджету та місцевих бюджетів, які перебувають між собою у взаємозв'язку та взаємозалежності. Ст. 95 Конституції України закріплює, що «бюджетна система України будується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами». Отже, необхідно усвідомлювати, що бюджетна безпека України досягається поєднанням бюджетної безпеки держави та бюджетної безпеки адміністративно-територіальних одиниць.

Бюджетна безпека – комплексне поняття, яке необхідно розглядати як:

провідний елемент фінансової безпеки, яка, у свою чергу, є основою економічної безпеки;

стан забезпечення платоспроможності та фінансової стійкості держави;

процес діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування щодо збалансованості бюджету з метою забезпечення виконання завдань та покладених на них функцій.

Список використаних джерел:

1. International economic security / General Assembly of the United Nations. URL: <http://www.un.org/documents/ga/res/40/a40r173.htm> (дата звернення: 20.05.2022).
2. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 1277 від 29.10.2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text>. (дата звернення: 20.05.2022).

3. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 1277 від 29.10.2013. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text> (дата звернення: 20.05.2022).
4. Соколов Ю. А. Бюджетная безопасность. *Наука и экономика*: научно-информац. журнал. 2010. № 4(4). С. 45–48.

Ключові слова: національна безпека, фінанси держави, фінансова незалежність, бюджетна безпека.

Key words: national security, state finances, financial independence, budget security.

КОРНУТА ЛЮДМИЛА МИХАЙЛІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права,
кандидат юридичних наук, доцент*

СУЧАСНА КОНЦЕПЦІЯ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУ: МОДЕЛІ ВЗАЄМОДІЇ

На сучасному етапі розвитку суспільства спостерігається тенденція значного підвищення ролі цифрових технологій з огляду на їх стрімкий розвиток та впровадження в усі сфери життя. Перехід до цифрової економіки та цифрового управління сприяє підвищенню застосування інформаційно-комунікаційних технологій у роботі органів публічної влади. Зважаючи на перехід на новий якісний рівень системи публічного управління, висуваються нові вимоги до компетенцій державних службовців, які повинні відповідати потребам цифрової трансформації та доповнювати традиційні знання, вміння та навички. Адже для підвищення ефективності державного управління та ефективного функціонування електронного уряду необхідні нові підходи до формування компетенцій кадрового складу на держслужбі, тому що сучасний державний службовець повинен бути готовим до інновацій, мати знання та навички, що відповідають потребам цифрової економіки та сталому розвитку держави в усіх сферах публічного управління. Електронний уряд можна охарактеризувати як використання у державних структурах інформаційно-комунікаційних технологій на тлі проведення організаційних реформ та формування у державних службовців навичок, спрямованих на поліпшення функціонування держструктур та підвищення рівня надання ними послуг. У такому разі, у зазначеному контексті важлива роль навичок держслужбовців в інформаційно-комунікаційній сфері, котрі дійсно здатні вплинути на якість роботи державних органів та організацій. Активним учасником впровадження цифровізації в Україні на публічному рівні сьогодні є Міністерство

цифрової трансформації України [2]. Варто також зазначити, що в Україні розвиток електронного урядування почалося зі схваленням Концепції розвитку електронного урядування в Україні. Власне Концепція закріпила поняття та основи впровадження та розвитку електронного урядування [1]. Поряд із цим, не дивлячись на те, що у Концепції закріплено поняття електронного урядування, проте і до цього часу на нормативному рівні в Україні не має чіткого та єдиного розуміння електронного уряду. Тому, категорію «електронний уряд» умовно можна розглядати у вузькому та широкому значенні.

Відповідно до вузького підходу електронний уряд варто розглядати як використання органами державної влади інформаційних технологій у процесі своєї діяльності. Згідно з цим підходом, не передбачаються зміни якісного складу функцій, що виконують органи влади, а змінюється лише форма за допомогою, якою вони взаємодіють з громадянами, організаціями та бізнесом. Таким чином, варто зазначити, що саме собою впровадження інформаційних технологій не сприяють підвищення ефективності публічного управління, тому вбачається, що більш актуальним буде вважатися широкий підхід до визначення електронного уряду. У свою чергу, відповідно до широкого підходу, електронний уряд варто розглядати як принципово новий форма організації діяльності органів державної влади, яка забезпечує новий рівень зручності та оперативності отримання інформації а також державних послуг громадянами та організаціями за рахунок широкого застосування інформаційно-комунікаційних технологій. Важливо зазначити, що в рамках цього підходу перехід публічного управління до електронного уряду передбачає не просто інформатизацію всіх процесів, а саме якісно новий рівень використання органами державної влади IT-технологій, які дозволять реалізувати нові моделі взаємодії держави із суспільством.

Важливо такі моделі взаємодії визначити для розуміння основних напрямків подальшого розвитку. Так, варто визначити наступні моделі взаємодії: 1) модель G2 C (government to citizens) передбачає взаємодію між державою та громадянами. Основна мета модернізації цього виду взаємовідносин у тому, щоб скоротити і спростити процес виконання деяких видів операцій за рахунок використання веб-порталів (наприклад, оплата податків, подання заяви на видачу допомоги тощо); 2) модель G2 B (government to business) передбачає взаємодію між державою та бізнесом. Така взаємодія передбачає використання інформаційної відкритості держави для бізнесу, а також взаємовідносини щодо державних закупівель, а також участь у процедурі оцінки регулюючого впливу; 3) G2 G (government to government) передбачає взаємодію між різними гілками державної влади [3, с. 83]. Така модель становить головну основу електронного уряду, так як саме ця модель орієнтована на інформатизацію усіх управлінських процесів в органах публічної влади, використання спеціалізованих комп'ютерних систем, спрямованих на електронну взаємодію між різними структурами.

Проте, варто не забувати, що ефективність впровадження процесів цифровізації залежить не лише від впроваджених моделей взаємодії чи нормативного урегулювання цього питання. Вкрай важливим є здобуття практичних навичок користування такими новітніми інструментами, що мають мати як публічні службовці, так і пересічні громадяни. Задля розуміння процесу та активної реалізації власних прав та інтересів. Підводячи підсумок варто зазначити, що електронний уряд в Україні перебуває у безперервному розвитку, а також є важливим інструментом для розвитку цифровізації усіх сфер суспільного життя, що вимагає перегляд цифрових навичок у першу чергу публічних службовців. На сьогодні уже назріла тенденція до підготовки кадрів для цифрового публічного управління. Розроблено цілі програми, курси та тренінги. Знання у сфері цифровізації є популярними напрямками підвищення кваліфікації у державних службовців. Однак, нажаль, реалії сьогодення, активні військові дії країни агресора не сприяють такому розвитку. Питання безпеки переважають сьогодні над прагненням до професійного розвитку та удосконалення. Також варто пам'ятати, що інформаційні технології не є статичними та швидко зазнають змін, в результаті існуючі вимоги до публічних службовців перестають бути актуальними у період цифрової трансформації та потребують постійного моніторингу зі сторони відповідних суб'єктів.

Список використаних джерел:

1. Про схвалення Концепції розвитку електронного врядування : Розпорядження Кабінету Міністрів від 20.09.2017 р. № 649-р / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/649-2017-%D1%80#Text> (дата звернення: 30.05.2022 р.).
2. Міністерство та Комітет цифрової трансформації України. Офіційний сайт. URL: <https://thedigital.gov.ua/> (дата звернення: 30.05.2022 р.).
3. Digital Transformation and Public Services. URL: https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/24567/9780367333430_text17oktober.pdf?sequence=1 (дата звернення: 30.05.2022 р.).

Ключові слова: публічне управління, публічні службовці, електронний уряд, цифровізація, сучасне управління.

Key words: public administration, public servants, e-government, digitalization, modern administration.

ЛАТКОВСЬКИЙ ПАВЛО ПАВЛОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права
Чернівецького юридичного інституту, кандидат юридичних наук, доцент*

ПИТАННЯ ВАЛЮТНОГО НАГЛЯДУ В РЕАЛІЯХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ

Валютний нагляд в Україні відповідно до Положення про валютний нагляд [1] здійснюється органами валютного нагляду та агентами валютного нагляду з метою встановлення відповідності здійснюваних валютних операцій валютному законодавству з урахуванням ризик-орієнтованого підходу. Законодавством встановлено, що валютний нагляд за уповноваженими установами Національний банк здійснює шляхом проведення виїзних перевірок та здійснення безвиїзного нагляду з метою забезпечення дотримання уповноваженими установами валютного законодавства та встановлення відповідності здійснюваних валютних операцій валютному законодавству України.

Відмітимо, що банківське регулювання представлено у двох видах: пруденційного і валютного регулювання. Пруденційне регулювання має на меті забезпечення стабільного та надійного функціонування банківської системи держави в цілому, захист інтересів вкладників, забезпечення прозорості діяльності банківського сектора економіки, створення конкурентного середовища у банківському секторі що досягається за допомогою державної реєстрації банків або ліцензування банківської діяльності, встановлення економічних нормативів функціонування банків, а також здійснення банківського нагляду, головним інструментом якого є застосування заходів впливу з боку держави. У Словнику фінансово-правових термінів [2, с. 31] банківське регулювання розглядається як система заходів, за допомогою яких центральний банк або інший наглядовий орган забезпечує стабільне, безпечне функціонування банків, запобігає дестабілізаційним процесам у банківському секторі. Під регулюванням банківської діяльності розуміють розробку та видання уповноваженими органами конкретних правил та інструкцій, що базуються на чинному законодавстві і визначають структуру та способи здійснення банківської справи. Такі закони та інструкції формують певні межі поведінки банків, що сприяють підтримці надійної та ефективної банківської системи. Регулювання здійснюється з метою забезпечення стабільної діяльності банків та своєчасного виконання ними зобов'язань перед вкладниками, а також запобігання неправильному розподілу ресурсів і втраті капіталу через ризики, що притаманні банківській діяльності.

Стосовно валютного регулювання, то його метою є проведення розумної грошово-кредитної політики в умовах ринкової економіки, яка є інструментом досягнення макроекономічних цілей держави.

Л. К. Воронова визначає валютне регулювання як діяльність уповноважених державою органів з регламентації порядку обігу валютних цінностей та здійснення валютних операцій.

Основні питання валютного регулювання визначаються у Законі України «Про валюту і валютні операції» [3]. У цьому нормативно-правовому акті валютний нагляд розглядається як система заходів, спрямованих на забезпечення дотримання суб'єктами валютних операцій і уповноваженими установами валютного законодавства.

Валютне регулювання в Україні ґрунтується на таких принципах: 1) свобода здійснення валютних операцій, що передбачає: право фізичних та юридичних осіб – резидентів укладати угоди з резидентами та (або) нерезидентами та виконувати зобов'язання, пов'язані з цими угодами, у національній валюті чи в іноземній валюті, у тому числі відкривати рахунки у фінансових установах інших країн; право фізичних та юридичних осіб – резидентів придбавати валютні цінності, активи за кордоном, переміщувати через митний кордон України валютні цінності; запровадження обмежень і заходів захисту виключно з підстав та у порядку, визначених законом, з метою забезпечення стабільності фінансової системи і рівноваги платіжного балансу України; недопущення неправомірного і необґрунтованого втручання держави у валютні операції; 2) ризикоорієнтованість, прозорість, достатність та ефективність валютного регулювання, що реалізується шляхом: спрямованості на забезпечення фінансової стабільності, економічного і соціального розвитку; відповідності заходів захисту, строків їх запровадження та обсягів, пов'язаних з ними валютних обмежень масштабам і структурі системних ризиків, що загрожують фінансовій стабільності; обґрунтованості запровадження та подовження строку дії заходів захисту; тимчасового характеру дії заходів захисту; підзвітності та публічності Національного банку України під час запровадження заходів захисту, подовження строку їх дії, оцінки результативності застосування заходів захисту; пріоритетності менш дискримінаційних інструментів валютного регулювання над більш дискримінаційними та пропорційності застосування таких інструментів; пріоритетності ринкових інструментів валютного регулювання над адміністративними; 3) самостійність та ринковість валютного регулювання, що передбачає: гнучкість валютного курсу; незалежність Національного банку України у формуванні та реалізації валютної і монетарної політики у межах, визначених законом.

Відповідно до законодавства валютний нагляд здійснюється органами валютного нагляду та агентами валютного нагляду без втручання у відповідні валютні операції та діяльність суб'єктів таких операцій, крім випадків запобігання агентами валютного нагляду проведенню валютних операцій, що не відповідають вимогам валютного законодавства.

Статтею 11 Закону «Про валюту і валютні операції» встановлено, що органами валютного нагляду є Національний банк України та центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику. Національний банк України здійснює валютний нагляд за упов-

новаженими установами. Уповноважені установи під час проведення ними валютних операцій здійснюють безпосередній нагляд за виконанням вимог валютного законодавства резидентами та нерезидентами, що здійснюють валютні операції через ці уповноважені установи. В той час центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, здійснює валютний нагляд за дотриманням резидентами (крім уповноважених установ) та нерезидентами вимог валютного законодавства. Цим законодавчим актом визначені правові засади здійснення валютних операцій, валютного регулювання та валютного нагляду, права та обов'язки суб'єктів валютних операцій і уповноважених установ та відповідальність за порушення ними валютного законодавства.

Органи валютного нагляду мають право проводити перевірки з питань дотримання вимог валютного законодавства суб'єктами здійснення окремих операцій. Під час проведення перевірок з питань дотримання вимог валютного законодавства органи валютного нагляду мають право вимагати від агентів валютного нагляду та інших осіб, які є об'єктом таких перевірок, надання доступу до систем автоматизації валютних операцій, підтвердних документів та іншої інформації про валютні операції, а також пояснень щодо проведених валютних операцій, а агенти валютного нагляду та інші особи, які є об'єктом таких перевірок, зобов'язані безоплатно надавати відповідний доступ, пояснення, документи та іншу інформацію.

Ураховуючи поточний стан банківської системи та виклики воєнного часу, варто відзначити про необхідність запровадження спрощених вимог до валютного нагляду, які будуть застосовуватися лише до деяких операцій, наприклад, задля волонтерських закупівель товарів військового призначення. Це значною мірою підтримає роботу банків в умовах воєнного стану, при цьому не завдаючи жодних змін щодо запобігання виведенню капіталу за кордон і недопущення виникнення макроекономічних дисбалансів.

Список використаних джерел:

1. Положення про валютний нагляд. Постанова Правління Національного банку України від 03.01.2019 № 13. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013500-19#Text>
2. Словник фінансово-правових термінів / за заг. ред. д.ю.н., проф. Л. К. Воронової. – 2-ге вид., переробл. і доповн. К. : Алерта, 2011. 558 с.
3. Про валюту і валютні операції. Закон України від 21.06.2018 № 2473-VIII. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19#Text>

Ключові слова: банківське регулювання, валютне регулювання, валютний нагляд, валютні операції.

Key words: banking regulation, currency regulation, currency supervision, currency transactions.

МАСЛОВА ЯНА ІВАНІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права,
кандидат юридичних наук, доцент*

ФУНКЦІОНУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО АГЕНТСТВА З ПИТАНЬ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ В ЦИФРОВУ ЕРУ

В умовах втілення концепції «електронного урядування» в Україні та інтенсифікації тенденцій використання інформаційно-телекомунікаційних засобів у суспільних відносинах, діяльність органів державної влади набула нових рис та форм реалізації повноважень. Постійний технологічний прогрес дозволяє виконувати поставлені перед органами державної влади завдання, у спосіб, що є порівняно більш ефективним та прозорим. Незважаючи на значну кількість наукових праць, яких присвячено антикорупційній діяльності, змістовно-процедурні питання застосування сучасних технологій щодо забезпечення діяльності осіб, яких уповноважено на виконання функцій держави або місцевого самоврядування в межах чинного правового регулювання є малодослідженими у науці, що обумовлює актуальність обраної теми дослідження. За таких умов, важливого значення набуває теоретичне осмислення процесів цифровізації у діяльності Національного агентства з питань запобігання корупції (далі – НАЗК), що є уповноваженим суб'єктом, діяльність якого спрямовано на впорядкування суспільних відносин щодо запобігання корупції через застосування конкретно визначених способів, методів, форм для забезпечення публічного інтересу.

Процеси цифрової трансформації торкнулись безпосередньо способів, методів та форм, які складають зміст діяльності НАЗК, модифікуючи їх у відповідному напрямі. Підтвердженням означеного, є виокремлення в межах «Стратегії розвитку Національного агентства з питань запобігання корупції на 2021 рік», напряму по формуванню та розвитку нової організаційної культури та інституційної розбудови НАЗК, що здатна забезпечити динамічну, ефективну роботу інституції. При цьому, під інституційною розбудовою НАЗК розуміється: залучення кваліфікованого персоналу; розбудова зрозумілих та ефективних процесів; повна діджиталізація; клієнтоорієнтовані процедури, електронний документообіг; забезпеченість достатніми фінансовими та технічними ресурсами тощо. Для досягнення мети впорядкування ІТ-процесів та побудови цифрової культури в діяльності НАЗК, обрано такі напрями цифрової модифікації: розробка та запуск у роботу інформаційно-телекомунікаційної системи «Система управління справами»; забезпечення функціонування автоматизованої системи логічного і арифметичного контролю, що застосовується до всіх декларацій; впровадження ІТ-продуктів та надійної інфраструктури; підвищення культури цифро-

вої взаємодії, забезпечення відкритості даних та постійне вдосконалення бізнес-процесів тощо [1].

Як наслідок, НАЗК є одним з перших державних органів, яким практично втілено Постанову КМУ «Деякі питання діяльності підрозділів з питань цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації центральних та місцевих органів виконавчої влади та заступників керівників центральних органів виконавчої влади, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій з питань цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації» від 3 березня 2020 р. № 194 шляхом утворення в його апараті структурного підрозділу з однойменними обов'язками – Відділу цифрової трансформації та інноваційного розвитку [2].

Зазначимо, що цифровізація вплинула не лише на структуру та цілі НАЗК, але й на спосіб реалізації його повноважень. Виходячи з конституційно встановленого обов'язку органів державної влади, діяти виключно в межах та відповідно до закону (ч. 2 ст. 19 Конституції України), цифрова модифікація способу реалізації компетенції НАЗК має бути заснована на відповідних положеннях законодавства.

Аналіз антикорупційного законодавства, дозволяє стверджувати про наявний дуалістичний підхід до нормативного впорядкування виконання повноважень НАЗК з застосування цифрових технологій. З одного боку, у законодавстві прямо передбачено виконання повноважень в форматі діджиталізації (наприклад, забезпечення ведення Єдиного порталу повідомлень викривачів, Єдиного державного реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення), а з іншого – встановлено конкретне повноваження, а вибір форми його реалізації деталізується у рішеннях НАЗК (наприклад, здійснення у порядку та в межах, визначених законом, державного контролю за своєчасністю подання звітів партій про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру) [3].

Одночасно, змінено спосіб реалізації повноважень НАЗК, тобто заходи, які застосовуються для втілення наданої компетенції. Модифікація реалізації повноважень НАЗК, торкнулась практично усіх складових його діяльності. Наприклад, Наказом НАЗК «Про затвердження Вимог до захисту анонімних каналів зв'язку, через які здійснюються повідомлення про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень Закону України «Про запобігання корупції» від 2 квітня 2020 р., до типів захищених анонімних каналів віднесено канали отримання повідомлень:

- а) із використанням офіційного веб-сайту установи;
- б) із використанням електронних поштових скриньок;
- в) із використанням технології IP-телефонії (анонімна гаряча лінія).

Захист анонімних каналів зв'язку здійснюється шляхом побудови інформаційно-телекомунікаційної системи із застосуванням комплекс-

ної системи захисту інформації, що має забезпечувати конфіденційність та гарантувати анонімність особи, яка здійснює повідомлення.

Прогресивним слід вважати положення щодо ідентифікації, автентифікації та авторизації операторів шляхом використання персонального логіна та пароля або кваліфікованого електронного підпису, а у випадку використання мережевого телефонного зв'язку загального користування – така ідентифікація, автентифікація та авторизація взагалі не потрібна [4]. Слід зазначити, що НАЗК приділено значну увагу до вироблення нових способів реалізації наданих повноважень з використанням сучасних технологій. Доцільним є їх групування залежно від конкретного напрямку діяльності НАЗК, на:

1) способи внутрішньо-організаційної діяльності НАЗК, які охоплюють цифровізовані підходи до ведення діловодства, організацію засідань, планування роботи, розподілення повноважень між уповноваженими особами НАЗК і тому подібне;

2) способи правозастосовної діяльності НАЗК, які охоплюють цифровізовані підходи до: здійснення моніторингу та контролю за виконанням актів законодавства з питань етичної поведінки, запобігання та врегулювання конфлікту інтересів у діяльності осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та прирівняних до них осіб; перевірки стосовно можливих фактів порушень встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків, обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності, обмежень після припинення діяльності, пов'язаної з виконанням функцій держави, місцевого самоврядування; контролю та перевірки декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, зберігання та оприлюднення таких декларацій, проведення моніторингу способу життя осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування; державного контролю за дотриманням встановлених законом обмежень щодо фінансування політичних партій, законним та цільовим використанням політичними партіями коштів, виділених з державного бюджету на фінансування їхньої статутної діяльності, своєчасністю подання звітів партій про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру, звітів про надходження і використання коштів виборчих фондів на загальнодержавних та місцевих виборах, повнотою таких звітів, звіту зовнішнього незалежного фінансового аудиту діяльності партій, відповідністю їх оформлення встановленим вимогам, достовірністю включених до них відомостей у порядку та в межах, визначених законом і т.д.

Підсумовуючи, приходимо до висновку, що процеси цифрової трансформації торкнулись безпосередньо способів реалізації повноважень, які складають зміст компетенції НАЗК, модифікуючи їх у відповідному напрямі. Наявність інституційного забезпечення цифрової трансформації у структурі НАЗК та використання сучасних технологій для практично усіх його повноважень, свідчить про те, що вказана

антикорупційна інституція функціонує відповідно до ідеї електронного урядування та повної діджиталізації.

Список використаних джерел:

1. Стратегії розвитку Національного агентства з питань запобігання корупції на 2021 рік: рішення колегії НАЗК від 17.05.2021 р. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/pro-nazk/> (дата звернення: 20.05.2022).
2. Про затвердження Положення про Відділ цифрової трансформації та інноваційного розвитку: Наказ НАЗК від 23.10.2020 р. № 475/20. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2020/12/185-Polozhennya-pro-Viddil-nakaz.pdf> (дата звернення: 20.05.2022).
3. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1893-IX. Дата оновлення: 09.12.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 20.05.2022).
4. Про затвердження Вимог до захисту анонімних каналів зв'язку, через які здійснюються повідомлення про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень Закону України «Про запобігання корупції»: Наказ Національного агентства з питань запобігання корупції від 02.04.2020 р. № 127/30. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0370-20#Text> (дата звернення: 20.05.2022).

Ключові слова: Національне агентство з питань запобігання корупції, антикорупційне законодавство, діджиталізація, правозастосовна діяльність, внутрішньо-організаційна діяльність.

Key words: National Agency on Corruption Prevention, anti-corruption legislation, digitalization, law enforcement activities, internal organizational activities.

НЕГАРА РОДІОН ВІТАЛІЙОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права,
доктор філософії*

ДИСТАНЦІЙНА РОБОТА ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ З-ЗА КОРДОНУ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПРАКТИЧНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Введення на всій території України правового режиму воєнного стану змінило порядок діяльності та склад повноважень органів державної влади, оновило пріоритетні напрямки їх роботи. Ефективне здійснення органами державної влади своїх повноважень в таких умовах вимагає не тільки належного правового та організаційного супроводження, а й кадрового забезпечення, у тому числі підтримання безперебійного

функціонування державних органів та збереження належних (зокрема безпечних і нешкідливих) для роботи умови служби.

В аспекті останньої складової особливо актуальним стало питання дистанційної роботи державних службовців з-за кордону, контроверсійність якого, після спливу декількох місяців воєнного стану, тільки посилювалась. Це призвело до неоднакового тлумачення положень чинного законодавства щодо дистанційної роботи державних службовців, які перебувають поза межами території України, та, як наслідок, до розрізненої правозастосовної практики державних органів стосовно встановлення дистанційної роботи державних службовців. У зв'язку з цим, доцільним видається з'ясування порядку та умов дистанційної роботи для державних службовців, які перебувають поза межами території України.

В положеннях профільного Закону України «Про державну службу» (далі – Закон № 889) [1] питання дистанційної роботи державних службовців майже не регулюється. Про дистанційну роботу згадується лише в ч. 6 ст. 31¹ Закону № 889 згідно з якою умови контракту про проходження державної служби можуть передбачати виконання державним службовцем роботи дистанційно (поза приміщенням державного органу), у тому числі з можливістю віддаленого доступу за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій. Аналогічні положення містяться і в Порядку укладення контрактів про проходження державної служби (п. 19), і в Типовому контракті про проходження державної служби (п. 12–13), що затверджені постановою КМУ від 17.06.2020 р. № 494 [2]. При цьому територіальне розміщення місця виконання завдань дистанційно (зокрема в межах території України або за кордоном) не конкретизовано. Єдине положення, яке частково натякає на те, що виконання завдань в дистанційному режимі відбувається в межах території України, стосується можливості визначення періоду в якій особа зобов'язана бути присутньою в приміщенні державного органу (на робочому місці). Водночас, слід враховувати, що проходження державної служби за контрактом може здійснюватися лише на окремих посадах державної служби, чисельність яких не може перевищувати 7 відсотків загальної штатної чисельності посад державної служби в державному органі (ч. 3 ст. 34 Закону № 889), а тому не може поширюватися на всіх державних службовців.

Таким чином, з урахуванням положень ч. 3 ст. 5 Закону № 889 регулювання дистанційної роботи державних службовців здійснюється законодавством про працю. Так, відповідно до ч. 1 ст. 60² Кодексом законів про працю України (далі – КЗпП України) [3] дистанційна робота – це форма організації праці, за якої робота виконується працівником поза робочими приміщеннями чи територією роботодавця, в будь-якому місці за вибором працівника та з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. В ч. 4 цієї статті додатково передбачається, що у разі запровадження дистанційної роботи працівник самостійно визначає робоче місце та несе відповідальність за забезпечення безпечних і нешкідливих умов праці на ньому.

Аналіз наведених положень свідчить, що територіальне розташування місця здійснення дистанційної роботи не визначається умовою встановлення такого режиму роботи. Крім того, використане словосполучення «в будь-якому місці» допускає визначення такого місця як в межах території України, так і за кордоном. Принаймні однозначним є, що визначення місця здійснення дистанційної роботи не обмежується тільки територією України. Інших обмежень або застережень щодо встановлення дистанційної роботи законодавство про працю не містить.

Здійснивши ретроспективний огляд законодавчого врегулювання дистанційної роботи та умов, якими це було спричинено (поширення на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2), стає зрозумілим, що на той момент територіальний критерій (місце здійснення) для дистанційної роботи не мав особливого значення, оскільки через встановлення карантину та запровадження обмежувальних протиепідемічних заходів чи не у всіх країнах світу було закрито кордони, а громадяни, які опинилися за межами території України, здебільшого, поверталися назад. У зв'язку з цим, цілком природньо, що дистанційна робота встановлювалася тільки в межах території України, а питання можливості її здійснення з-за кордону не поставало.

Пристосувавши наведені положення законодавства про працю щодо дистанційної роботи до особливостей державної служби вбачається, що дистанційна робота здійснюється поза приміщень або територією державного органу; в будь-якому місці, як в межах території України, так і за кордоном, за вибором державного службовця; з використанням інформаційно-комунікаційних технологій.

У відповідності до цього і відбувалося запровадження дистанційної роботи в державних органах під час дії карантину та обмежувальних протиепідемічних заходів та з початку введення воєнного стану і протягом березня 2022 року. Проте вже у квітні ситуація змінилася, одразу в правозастосовній площині (державним службовцям, які перебували за межами України відмовлялось у продовження режиму дистанційної роботи), а потім і в нормативній. В п 1 постанови КМУ від 12.04.2022 р. № 440 [4] було встановлено, що у період воєнного стану для державних службовців та працівників державного органу, які перебувають на території України, за рішенням керівника державної служби в державному органі може запроваджуватися дистанційна робота у разі наявності організаційних і технічних можливостей для виконання їх посадових обов'язків. При цьому, робота державних службовців та працівників державного органу за межами України допускається лише у разі службового відрядження, оформленого в установленому порядку (п. 2 зазначеної постанови КМУ).

Таким чином, КМУ було заборонено запровадження дистанційної роботи для державних службовців, які перебувають поза межами території України. У зв'язку з цим викають питання щодо наявності повноважень у КМУ регулювати встановлення дистанційної роботи для

державних службовців та працівників державних органів, а також підстав встановлення такої заборони.

В положеннях законодавства про державну службу та про працю відсутні повноваження КМУ регулювати питання дистанційної роботи в державних органах. За таких умов, доцільно згадати, що основи державної служби визначаються виключно законами України (п. 12 ч. 1 ст. 92 Конституції України [5]), а відносини, що виникають у зв'язку із вступом, проходженням та припиненням державної служби, регулюються цим Законом, якщо інше не передбачено законом (ч. 2 ст. 5 Закону № 889). Беззаперечно, що дистанційна робота державних службовців є складовою проходження державної служби, а тому має регулюватись законом. Саме тому, в частині відповідності актам вищою юридичної сили постанова КМУ від 12.04.2022 р. № 440 є сумнівною.

Підстави заборони запровадження дистанційної роботи для державних службовців та працівників державних органів, які перебувають поза межами території України в зазначеній постанові не уточнюються. НАДС в Методичних рекомендаціях щодо організації роботи державних службовців за межами адміністративної будівлі державного органу, затверджених наказом від 13.11.2020 р. № 215-20 [6] пов'язувало можливість виконання завдань державним службовцем за межами адміністративної будівлі, якщо їх якісне, ефективне та результативне виконання не потребує: використання інформації з обмеженим доступом; доступу до комп'ютерного, телекомунікаційного та/або програмного забезпечення, яке функціонує лише у межах приміщення державного органу; обов'язкового перебування в приміщенні державного органу (п. 3 р. III). Проте в даному випадку йдеться про неможливість запровадження дистанційної роботи для окремих посад державної служби, окрім того це не залежить від територіального розташування робочого місця в межах території України чи за кордоном.

Підсумовуючи викладене слід зазначити, що питання дистанційної роботи державних службовців вимагає належної правової регламентації, з урахуванням вимог та умов сьогодення, забезпечення безперебійного функціонування державних органів та ефективного здійснення ними своїх повноважень. Обов'язковим, навіть, в таких складних умовах як військовий стан, залишається дотримання положень Конституції та законів України, втіленні принципу верховенства права, зокрема правової визначеності.

Список використаних джерел:

1. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII. Дата оновлення: 07.05.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19> (дата звернення 03.06.2022).
2. Про затвердження Порядку укладення контрактів про проходження державної служби: постанова Кабінету Міністрів України від 17.06.2020 р. № 494. Дата оновлення: 17.06.2020. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/494-2020-%D0%BF> (дата звернення 03.06.2022).

3. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. Дата оновлення: 27.05.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08> (дата звернення 03.06.2022).
4. Деякі питання організації роботи державних службовців та працівників державних органів у період воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 12.04.2022 р. № 440. Дата оновлення: 12.04.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/440-2022-%D0%BF> (дата звернення 03.06.2022).
5. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 03.06.2022).
6. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо організації роботи державних службовців за межами адміністративної будівлі державного органу: наказ Національного агентства України з питань державної служби від 13.11.2020 р. № 215-20. URL: <https://nads.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-metodichnih-rekomendacij-shchodo-organizaciyi-roboti-derzhavnih-sluzhbovciv-za-mezhami-administrativnoyi-budivli-derzhavnogo-organu> (дата звернення 03.06.2022).

Ключові слова: воєнний стан, державна служба, державний службовець, дистанційна робота.

Key words: martial law, state service, state servicers, remote work.

ОСАДЧИЙ АНАТОЛІЙ ЮРІЙОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права,
кандидат юридичних наук, доцент*

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ НОРМ, ЯКІ ВСТАНОВЛЮЮТЬ АДМІНІСТРАТИВНІ ПРОЦЕДУРИ, У СИСТЕМІ ПРАВА

Формування оновленої концепції правових процедур публічного адміністрування (адміністративних процедур), як внутрішньої форми буття цього різновиду публічно-владної діяльності, є запорукою подальшого підвищення його ефективності, зокрема й при забезпеченні реалізації прав та виконанні обов'язків фізичних та юридичних осіб. Відсутність адекватної сучасним реаліям системи теоретичних поглядів щодо адміністративних процедур, зокрема й щодо системи правових норм, якими їх встановлено, виступала одним з визначальних чинників, через які ухвалення Закону України «Про адміністративну процедуру», навіть при тому, що він за предметом регулювання є доволі «усіченим», таким що не охоплює весь масив правових процедур, якими

забезпечується реалізація публічного адміністрування, тривало понад двадцять років.

Питання щодо місця норм, які визначають адміністративні процедури – адміністративно-процедурного права (за виразом А. М. Школика – права адміністративної процедури) у системі права не отримало остаточного вирішення. Хоча правники, що займаються цією проблематикою, найчастіше висловлюються на користь адміністративно-процедурного права як підгалузі права адміністративного [1, с. 24; 2, с. 14]. Насамперед це обґрунтовується численністю самих адміністративних процедур і відповідних їм правових приписів серед норм адміністративного права.

Дійсно, реалізація повноважень суб'єктів публічної адміністрації забезпечується великою кількістю адміністративних процедур, відмінних як за змістом так і за деталізацією. Під такими процедурами пропонуємо розуміти встановлений правом порядок реалізації правових форм публічного адміністрування. Цей порядок охоплює як зовнішньо- так і внутрішньо-організаційну діяльність суб'єктів публічної адміністрації та регламентує як прийняття нормативно-правових актів публічного адміністрування, так і реалізацію інших його правових форм.

Особливості цих процедур обумовлюються, насамперед, специфікою самих питань, для вирішення яких вони призначені та тими правовими нормами та інститутами, реалізація яких і дозволяє суб'єктам публічної адміністрації здійснювати свій владно-організуючий вплив на конкретні життєві ситуації. Отже, адміністративні процедури можуть суттєво відрізнятися між собою, тобто значною мірою диференційованими. Цілком зрозуміло, що порядок видачі, прикладом, дозволу на придбання, зберігання і носіння мисливської гладкоствольної зброї, бойових припасів до неї є значною мірою відмінним від порядку отримання ліцензій на ведення певного виду господарської діяльності або порядку притягнення державного службовця до дисциплінарної відповідальності.

Така детермінованість адміністративних процедур дозволяє зробити висновок про здебільшого похідний характер норм, якими встановлено відповідні процедури, від правових інститутів та норм, на реалізацію приписів яких у відповідних правових формах публічного адміністрування і спрямовані конкретні процедури та тісний зв'язок між згаданими нормами. Усі ці норми «настільки тісно переплетені між собою в механізмі правового регулювання, що відрив їх одне від одного вважається не просто недоцільним, а й неможливим» [1, с. 24].

З огляду на наведене слід критично ставитися до об'єднання усіх процедурних норм у межах адміністративно-процедурного права як складової (підгалузі або інституту) галузі адміністративного права. Вести мову про адміністративно-процедурне право слід тільки як про сукупність загальних норм та правил, що стосуються усього масиву або більшості адміністративних процедур.

Враховуючи сучасний стан правового регулювання адміністративних процедур можна констатувати «дефіцит» таких норм, суттєвим

кроком щодо подолання якого стало ухвалення парламентом Закону України «Про адміністративну процедуру». Отже, і саме адміністративно-процедурне право знаходиться на даний час лише на стадії формування. Натомість норми, якими встановлено конкретні процедури належатимуть тим правовим інститутам, на реалізацію приписів яких вони спрямовані.

При цьому, норми, які визначають адміністративні процедури, належать не тільки до різних інститутів галузі адміністративного права, а й можуть мати іншу галузеву належність. Пояснюється це тим, що хоча в регулюванні відносин публічного адміністрування, у тому числі й процедурних, провідна роль належить галузі адміністративного права, публічне адміністрування перебуває в органічній єдності з правом у цілому, з усією системою його галузей. Визначальним для з'ясування природи адміністративних процедур є саме належність до сфери публічного адміністрування, а не галузева природа норм, якими їх врегульовано.

Враховуючи зазначене, цілком обґрунтованим є розгляд як різновиду адміністративних процедур, наприклад, процедур із відміни (скасування) адміністративних актів у сфері оподаткування [3, с. 109]. До таких процедур належить, зокрема, процедура адміністративного оскарження платниками податку рішень відповідних контролюючих органів, визначена Податковим кодексом України (ст. 56) [4]. У цьому ж аспекті можна відзначити, що адміністративні процедури, визначені нормами адміністративного права, можуть забезпечувати реалізацію приписів норм іншої галузевої належності. Так, Законом України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» [5] визначено адміністративні процедури державної реєстрації передбачених законом актів цивільного стану, якими започатковується, змінюється, доповнюється або припиняється можливість фізичної особи бути суб'єктом цивільних прав та обов'язків (ст. 49 Цивільного кодексу України) [6].

Отже, природа цього правового явища вимагає розглядати адміністративні процедури як інтегративну, синтетичну категорію, що сформована внаслідок взаємодії ознак складових системи відносно самостійних правових інститутів процедурного характеру, які поряд з загальними рисами та зв'язками, що поєднують їх у єдине ціле, мають суттєві відмінності і одночасно нерозривно пов'язані з правовими приписами, для реалізації яких і встановлено такі процедури. До речі, саме враховуючи наведену особливість цієї категорії видається більш коректним вести мову саме про адміністративні процедури як сукупність відносно самостійних процедурних інститутів, а не про єдину «адміністративну процедуру», хоч і з певними відмінностями, як це здебільшого має місце у спеціальній літературі з цієї проблематики.

Список використаних джерел:

1. Каргузова І. О., Осадчий А. Ю. Адміністративно-процедурне право : навч.-метод. посіб. Одес. нац. юрид. акад. Одеса : Юрид. л-ра, 2008. 288 с.

2. Миколенко О. І. Місце адміністративного процедурного права в системі юридичних знань та системі права України [Текст] : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Запоріжжя, 2011. 40 с.
3. Пуделька І. Порівняльно-правовий аналіз адміністративних процедур при вирішенні податкових спорів (на прикладі Німеччини та України). : дис. ... д-ра філософії. Харків, 2020. 206 с.
4. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. Дата оновлення: 27.05.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 01.06.2022 р.).
5. Про державну реєстрацію актів цивільного стану: Закон України від 01.07.2010 р. № 2398-VI. Дата оновлення: 02.04.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2398-17#Text> (дата звернення: 01.06.2022 р.).
6. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Дата оновлення: 07.05.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 01.06.2022 р.).

Ключові слова: публічне адміністрування, адміністративні процедури, адміністративно-процедурне право, право адміністративних процедур, правове регулювання адміністративних процедур.

Key words: public administration, administrative procedures, administrative procedure law, law of administrative procedure, legal regulation of administrative procedures.

ПАЛЬКО ВІКТОР ІВАНОВИЧ

*Національний університет «Одеська морська академія»,
доцент кафедри загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент*

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТЬ «ВИДВОРЕННЯ», «ПРИМУСОВЕ ВИДВОРЕННЯ», «ВИСЛАННЯ» ТА «ДЕПОРТАЦІЯ» ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

На сьогоднішній день нормативно-правові акти національного законодавства по-різному дають визначення поняття видворення, а визначення примусового повернення та примусового видворення відсутнє в законодавчій базі України взагалі. За офіційними даними Державної міграційної служби України (далі – ДМСУ) у 2021 р. щодо 7675 незаконних мігрантів територіальними органами ДМСУ прийнято рішення про примусове повернення (в 2020 р. – 3954), примусово видворено за межі України 324 осіб (в 2020 р. – 208 осіб) [1].

Тому постає питання щодо висвітлення та уточнення визначення поняття «адміністративного видворення», співвідношення термінів «вислання», «видворення» та «депортація» в адміністративному праві України та міжнародних документах, а також характеристика

видворення іноземців і осіб без громадянства як одного із заходів адміністративного примусу.

Точне термінологічне визначення зазначених понять дозволить уникнути розбіжного тлумачення чинного законодавства стосовно адміністративного видворення іноземців та осіб без громадянства за межі України, сприятиме правильному й ефективному його застосуванню в практичній діяльності правоохоронних органів, дотриманню і забезпеченню прав та свобод іноземців, осіб без громадянства, біженців та мігрантів.

В Новому тлумачному словнику української мови вказано, що: «Видворяти, видворити означає-виселяти кого-небудь, примушувати залишити місце проживання» [2, с. 281], або «відправити кого-небудь кудись у примусовому порядку» [2, с. 340].

У чинних Законах України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» [3, ст. 30] вживається термін «примусове видворення», «Про імміграцію» [4, ст. 13] – «видворення», «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» [5, ст. 3] – «вислання», у Кодексі України про адміністративні правопорушення [6, ч. 3, ст. 24] – «адміністративне видворення».

Як в Україні, так і в законодавстві більшості держав стосовно правового статусу іноземців вживається термін «видворення» – Вірменія, Грузія, Греція, Казахстан, Киргизія, Латвія, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан.

У Вірменії, Естонії, Литві, Молдові та Фінляндії застосовується термін «вислання».

Так у Юридичній енциклопедії наводиться наступне визначення терміна: «Депортація (від лат. deportatio – вигнання, заслання) – примусове виселення з місця постійного проживання особи, групи осіб чи народу, як специфічна форма позбавлення свободи» [7, с. 75]. Цей термін здебільшого застосовувався у радянський період відносно депортації великої групи осіб чи народу з однієї місцевості до іншої, але в межах території СРСР (наприклад, депортація кримськотатарського народу).

У законодавстві окремих країнах, наприклад, Німеччини, Польщі, США та Франції вживається також термін «депортація».

Депортація нерідко застосовується стосовно іноземних громадян або осіб без громадянства, які незаконно в'їхали до тієї чи іншої держави і повертаються до країни громадянства чи проживання в примусовому порядку. Здебільшого під «депортацією» розуміється «примусове видворення особи до іншої держави, звичайно під конвоем або «примусове виселення до віддалених місцевостей порядком адміністративного або судового рішення».

Термін «депортація» вживається і в окремих міжнародних документах. Наприклад, в абз. «f» п. 1 ст. 5 Європейської конвенції з прав людини [8], а також у рішеннях Європейського Суду з прав людини [9].

Але різниця між поняттями «адміністративне видворення» та «депортація» має ще один аспект. Адміністративне видворення слід

характеризувати як один із заходів адміністративного примусу, що полягає в прийнятті компетентним органом рішення (постанови) про позбавлення права перебувати іноземця чи особи без громадянства на території держави та відправленні її за межі цієї країни на підставах та в порядку, передбачених чинним законодавством.

Депортацію, на наш погляд, не слід розглядати як самостійний захід примусу, тому що вона являє собою комплекс заходів, що застосовуються до іноземців та осіб без громадянства з метою забезпечення виконання рішення (постанови) про їх видворення в примусовому порядку.

Таке розмежування понять «видворення» і «депортація» має важливе теоретичне і практичне значення. По-перше, адміністративне видворення є одним із видів адміністративних стягнень (ч. 3 ст. 23 КУпАП).

Як уже відмічалось, видворення може бути реалізоване в добровільному (примусове повернення) і примусовому порядку. Тому виникає певна тавтологія, коли ми говоримо про видворення як захід адміністративного примусу, що може бути реалізований у примусовому порядку.

Вживання в законодавстві терміна «примусове видворення» буде чітко вказувати на примусовий порядок реалізації адміністративного видворення і не будуть виникати протиріччя в розумінні тих чи інших термінів суб'єктами правозастосовчої діяльності.

По-друге, таке розмежування термінів дасть можливість чітко встановити права та обов'язки суб'єктів правовідносин, що виникають на етапі добровільного виконання примусового повернення та видворення у примусовому порядку. У свою чергу це дасть можливість законодавчо закріпити чіткі процесуальні процедури провадження у справах про адміністративне видворення.

Список використаних джерел:

1. Державна міраційна служба України. URL: <https://dmsu.gov.ua/diynalist/statistichni-dani.html>. (дата звернення: 30.05.2022).
2. Новий тлумачний словник української мови: У 4-х Т 2. К. : Вид-во «АКОНІТ», 1999. 911 с.
3. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22 вересня 2011 року № 3773-VI <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text> (дата звернення: 01.06.2022).
4. Про імміграцію: Закон України від 7 червня 2001 року № 2491-III (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 41, ст. 197) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2491-14#Text>
5. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2012, № 16, ст. 146) від 8 липня 2011 року № 3671-VI <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text> (дата звернення: 01.06.2022).
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07 грудня 1984 року № 80732-X. Верховної Ради Української РСР (ВВР) 1984, додаток до № 51, ст. 1122. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#Text> (дата звернення: 30.05.2022).

7. Юридична енциклопедія. У 6 т. / Редкол: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К. : Укр.енцикл., 1999. – Т. 2 (Д-Й). – 744 с.
8. Європейська конвенція з прав людини. Права людини в Україні // Інформаційно-аналітичний бюлетень Українсько-Американського Бюро захисту прав людини: Вип. 21. – К., 1998. – С. 97–112.
9. Справа «Джабарі проти Туреччини» (щодо депортації і заборони катування, права на ефективний судовий захист і непоправний характер шкоди, що загрожує заявниці). Рішення Європейського суду з прав людини // Право України. – № 1. – 2001. – С. 142–143

Ключові слова: іноземці, особи без громадянства, адміністративне видворення, примусове видворення, вислання, депортація.

Key words: foreigners, apartheid, administrative deportation, forced deportation, deportation.

ПАНФІЛОВ ОЛЕГ ЄВГЕНОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права,
кандидат юридичних наук*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Впровадження дистанційного навчання у сферу вищої освіти та вироблення нормативно-інституційних механізмів його функціонування обговорювалось уже тривалий період. Так, сучасне інформаційне суспільство характеризується широким використанням інформаційних і комунікаційних технологій, у тому числі, дистанційних освітніх технологій як засобів підвищення ефективності професійної і освітньої діяльності. Загроза поширення коронавірусної інфекції (далі – COVID-19) опосередкувала впровадження суттєвих змін в звичний стан та динаміку суспільних відносин. Тому, станом на теперішній час впровадження дистанційного навчання у сферу вищої освіти є безальтернативним кроком її збереження взагалі. Необхідним видається вироблення як довгострокової концепції сталого розвитку системи управлінського впливу в умовах карантинного режиму, так і одночасного моніторингу існуючих та виникаючих проблем у сфері вищої освіти. При цьому, невід'ємним елементом такої системи є дистанційне навчання як універсальна, синтетична, інтегральна, гуманістична форма навчання, що створює необхідні умови для здобувачів освіти, та є адаптованою до базового рівня знань і до конкретних цілей того, хто навчається.

В Україні право на освіту передбачено Конституцією України та Законами «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про загальну середню освіту». Право на освіту стосується будь-якого рівня освіти, форми

і виду, у тому числі професійної (професійно-технічної), фахової перед-вищої, вищої освіти та освіти дорослих [1; 2]. Право на освіту забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, освітніх і наукових програм, створенням умов для ефективного і доступного отримання освітніх послуг. Загалом, вища освіта є сукупністю систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у закладі вищої освіти (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти [3]. Єдиного трактування поняття категорії «дистанційне навчання» не вироблено до теперішнього часу. Дистанційне навчання у сфері вищої освіти може розглядатись як: 1) спосіб навчального процесу; 2) педагогічна технологія; 3) спосіб управлінського впливу в сфері освіти; 4) форма навчання.

Дистанційне навчання як педагогічна технологія відрізняється від традиційних очної та заочної [5, с. 357], оскільки визначається не лише розширенням спектру носіїв інформації і засобів доступу до них, але і наявністю постійного спілкування між викладачем і студентом через телекомунікаційні канали. Таким чином, вплив дистанційності на навчальний процес стосується інформаційно-освітньої системи віддаленого доступу, заснованої на сучасних інформаційних технологіях.

Дистанційне навчання передбачає отримання освітніх послуг на відстані за допомогою комп'ютерних технологій через цілеспрямовану і контрольовану самостійну діяльність здобувача вищої освіти, який може навчатися в зручному для себе місці, за індивідуальним розкладом, використовуючи комплекс спеціальних засобів дистанційного навчання і погоджену можливість взаємодії з викладачем. Вбачається доцільним використання комплексного підходу до визначення дистанційного навчання у сфері вищої освіти, за якого кожна його змістовно-якісна характеристика буде врахованою [4].

Дистанційна форма навчання опосередковує специфіку проведення навчальних занять, а саме:

1) отримання навчальних матеріалів, спілкування між суб'єктами дистанційного навчання під час навчальних занять забезпечується передачею відео-, аудіо-, графічної та текстової інформації у синхронному або асинхронному режимі;

2) практичне заняття, яке передбачає виконання практичних (контрольних) робіт відбувається дистанційно в асинхронному режимі (окремі практичні завдання можуть виконуватись у синхронному режимі, що визначається робочою програмою навчальної дисципліни); 3) лабораторне заняття проводиться очно у спеціально обладнаних навчальних лабораторіях або дистанційно з використанням відповідних віртуальних тренажерів і лабораторій; 4) до інших видів навчальних занять при здійсненні навчального процесу можуть відноситись: ділові ігри, виконання проєктів у групах тощо; 5) практична підготовка здобувачів вищої освіти, які навчаються за дистанційною формою

навчання, проводиться за окремо затвердженою навчальним закладом програмою.

Міністерством освіти і науки України розроблено рекомендації щодо організації поточного, семестрового контролю та атестації здобувачів вищої освіти із застосуванням дистанційних технологій. Відповідно, дистанційна комунікація учасників освітнього процесу стало можливою через засоби комунікації, вбудовані до системи управління навчанням (LMS), електронну пошту, месенджери (Viber, Telegram та ін.), відеоконференції (MS Teams, ZOOM, Google Meet, Skype та ін.), форуми, чати тощо. Таким чином, процес дистанційного навчання (дидактична система) являє собою передачу інформації певного змісту (знання, вміння, навички), кінцевою метою якого є здатність здобувача вищої освіти використовувати цю інформацію в своїй діяльності.

Національною стратегією розвитку освіти в Україні на період до 2021 року визначено, що пріоритетом розвитку освіти є впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, що забезпечують удосконалення навчально-виховного процесу, доступність та ефективність освіти, підготовку молодого покоління до життєдіяльності в інформаційному суспільстві [6].

Для виконання встановлених нормативних вимог, доцільним уявляється створення національної Ради України з питань дистанційної освіти при Міністерстві освіти і науки України, основним завданням якої буде інституційно-правове забезпечення впровадження різних форм дистанційного навчання у сферу вищої освіти з врахуванням процесів глобалізації та гуманізації; вироблення спрощеної процедури ліцензування дистанційних форм навчання у вищих навчальних закладах тощо. А в областях-створення секторів або відділів з питань дистанційної освіти в підрозділах управління освітою обласних державних адміністраціях (в залежності від чисельності ВНЗ).

Таким чином, впровадження дистанційного навчання в сферу вищої освіти є наслідком процесу інформатизації освіти, якого актуалізовано введенням карантинних заходів в Україні. Проаналізовано якісно-змістовні ознаки дистанційного навчання у сфері вищої освіти в якості способу навчального процесу, педагогічної технології, способу управлінського впливу в сфері освіти та форми навчання. Звернуто увагу на відсутність визначеної процедури переходу на дистанційне навчання за вибором здобувача вищої освіти, неналежний рівень авторизованого доступу до інформаційно-комунікаційних інструментів організації дистанційного навчання; відсутність критеріїв перевірки результатів виконання навчальних планів здобувачами вищої освіти тощо. Необхідним видається побудова інституційної системи забезпечення дистанційного навчання в Україні.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. Із змінами, внесеними Законом України від 08.12.2004 р. № 2222-IV. Дата оновлення 01.01.2020 р. URL:

- <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 23.05.2022).
2. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. Дата оновлення: 24.06.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 23.05.2022).
 3. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. Дата оновлення: 21.06.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 23.05.2022).
 4. Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.03.2020 р. № 211. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/211-2020-%D0%BF> (дата звернення: 23.05.2022).
 5. Kose U., Koc D. Artificial Intelligence Applications in Distance Education. – IGI Global, 2014. 357р.
 6. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року: Указ Президента України від 25 червня 2013 р. № 344/2013 (дата звернення: 23.05.2022).

Ключові слова: вища освіта, виконавчо-розпорядча діяльність, карантин, дистанційне навчання, інформаційно-телекомунікаційні технології.

Key words: higher education, executive and administrative activity, quarantine, distance learning, information and telecommunication technologies.

САНДУЛ ЯНА МИКОЛАЇВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права,
кандидат юридичних наук*

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ: ЗМІСТ ЦИФРОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Світова цифровізація – безперечний і закономірний виклик часу.

Процес цифровізації в Україні є не тільки можливістю для втілення істотних змін, зокрема, впровадження інформаційно-комунікаційних технологій для задоволення потреб громадян, а і новим викликом для розвитку та становлення правової системи на сучасному етапі, що вимагає всебічного теоретичного вивчення та обґрунтування.

На данному етапі широке коло науково-дослідних робіт та практичних напрацювань з питань цифровізації та цифрової трансформації, а також присвячених публічному адмініструванню у сфері цифрової трансформації стало достатнім теоретичним підґрунтям для вивчення складних та проблемних аспектів публічного адміністрування у цій сфері. Зокрема, це праці таких науковців як В. Б. Авер'янов, Д. М. Бахрах, М. В. Бевзенко, К. С. Бельський, Ю. П. Битяк, В. Р. Біла, І. Л. Бородин,

В. В. Галуцько, О. П. Голубицький, Т. О. Коломоець, В. К. Колпаков, М. О. Мацелик, Р. С. Мельник, О. І. Миколенко, В. І. Мицишин, С. В. Петков, Д. В. Приймаченко, Г. Г. Почепцов, А. А. Пухтецька, С. Г. Стеценко, В. П. Тимошук, А. Є. Шевченко, та інших авторів.

Проте стрімке реформування та оновлення законодавства та інтенсифікація зовнішніх чинників, що безперервно впливають на існуючий стан речей, зумовлюють потребу вирішення на науковому рівні низки нових дискусійних питань публічного адміністрування у сфері цифрової трансформації, що фундаментують розв'язання та подальше дослідження проблематики публічного адміністрування у сфері цифрової трансформації в Україні.

Інтеграція в європейський цифровий простір, викликає об'єктивну необхідність аналізу ефективності переваг так недоліків функціонуючої моделі публічного адміністрування, що має відповідати як вирішенню поточних завдань та і визначенню оптимальної стратегії подальшого розвитку.

Згідно Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки, основною метою цифровізації є досягнення цифрової трансформації існуючих та створенні нових галузей економіки, а також трансформація сфер життєдіяльності у нові більш ефективні та сучасні. Такий приріст є можливим лише тоді, коли ідеї, дії, ініціативи та програми, які стосуються цифровізації, будуть інтегровані, зокрема, в національні, регіональні, галузеві стратегії і програми розвитку.

Слід зауважити на недостатню кількість загальноприйнятих та гармонізованих визначень і правових дефініцій, незважаючи на низку нормативно-правових актів прийнятих останнім часом. Проте цифрові технології вже стрімко впроваджуються у виконавчо-розпорядчу діяльність суб'єктів публічної адміністрації. Саме тому вбачається дуже важливим своєчасна законодавча фіксація правових підстав застосування суб'єктами публічної адміністрації новітніх інформаційних технологій. Не менш значущим є здійснення ґрунтованих наукових досліджень у даній сфері.

Слушним буде звернути увагу на висновки, що робить у своєму дослідженні В.В. Недбай ще у 2004 році щодо процесів розвитку демократії як у глобальному вимірі, так і в окремих державах, вказуючи, що ці процес тісно переплетені з іншими загальносвітовими і цивілізаційними процесами, насамперед із глобалізацією і розвитком інформаційного суспільства та наголошуючи на необхідності розвитку в Україні Інтернет-комунікацій в якості технологій проведення державного управління.

Щодо усвідомлення актуального змісту «цифрової термінології», так, Словник «Мислово» створений 2012 року з метою фіксації неологізмів, сленгу та інших проявів сучасної української мови обрав слово «діджиталізація» словом 2019 року. Основними критеріями при виборі слова року є його популярність та соціальна значущість. Для порівняння – таким словом у 2016 році було слово «корупція». Неологізм діджиталі-

зація є транслітерацією англійського «digitalization» та згідно з визначенням словника, означає зміни в усіх сферах суспільного життя, пов'язані з використанням цифрових технологій. Це спрощена форма більш точного терміну «цифрова трансформація» та є проявом глобальної цифрової революції.

Незважаючи на популярність таких термінів, як «цифровізація», «діджиталізація», «цифрова держава», «цифрове урядування» та «цифрова трансформація» вони залишаються не повністю дослідженими та викликають числені дискусії. Для коректного розуміння цих дефініцій важливо провести детальний аналіз їх визначень та ознак. Отже, «діджиталізація» – це «оцифровування» в перекладі, а «діджиталізація» – це «цифровізація». Проте у діючому законодавстві словосполучення, похідні від слова digit майже не знайшли свого відображення, що є свідченням віддання переваги його українському аналогу – «цифра». Тобто, слова «діджиталізація» або «діджиталізація» теж мають український аналог – «цифровізація».

Слід зауважити, що цифрування є лише першою фазою цифровізації, яка за своєю суттю є вже більш складним процесом. «Цифрові технології вимагають цифрової інформації, а оцифровування – це лише процес приведення інформації до цифрового формату. Однак для цифрових трансформацій (перетворень) недостатньо лише оцифровування даних». Словник, в свою чергу, визначає термін «трансформація» як зміну, перетворення виду, форми, істотних властивостей чого-небудь.

Когнітивна сутність тлумачення змісту поняття «цифровізація» походить на свого часу дуже популярне поняття «інформатизація». Основний зміст якого інтерпретується як створення умов для задоволення інформаційних потреб за рахунок активного використання інформаційно-комунікаційних технологій у різних сферах суспільного життя.

У міжнародних документах і «цифрове урядування» і «цифрові трансформації» – трапляються дуже часто. Однак варто підкреслити, що досить часто ці терміни вживаються як синоніми та не розмежовуються. Зокрема, у звіті ООН «E-government Survey 2020, у якому визначені конкретні кроки необхідні для втілення концепції цифрової трансформації та цифрового урядування, зазначені поняття не розділяються. Щодо вищезазначених кроків, слід виділити наступні:

- посилення трансформаційного лідерства, зміна мислення та цифровий потенціал на індивідуальному рівні;
- розроблення інтегрованої інституційної екосистеми за допомогою всеохоплюючої нормативної бази;
- трансформація організаційної структури та культури;
- сприяння системному мисленню та розробленню інтегрованих підходів до вироблення політики та надання послуг;
- забезпечення стратегічного та професійного управління даними для забезпечення формування політики на основі таких даних та доступ до інформації через відкриті урядові дані;
- доступність технологій;

– мобілізація ресурсів та узгодження пріоритетів, планів та бюджетів, у тому числі за допомогою державно-приватних партнерських відносин.

Досить чітким та змістовним видається запропоноване визначення, що «цифрове врядування – це сервісно орієнтована організація функціонування системи публічного врядування на основі цифрових технологій».

Отже, сучасність концепції публічного адміністрування у сфері цифрової трансформації вимагає не лише термінологічних змін, але й якісного переосмислення системи та відповідних елементів, реформування діяльності суб'єктів публічної адміністрації через застосування інформаційно- телекомунікаційних технологій.

Список використаних джерел:

1. Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 67-р від 17.01.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-p#Text>
2. Недбай В. В. Соціально-політичні особливості інформаційного суспільства : автореф. дис. канд. політ. наук. Одеса, 2004. 15 с.
3. «Діджиталізація» – слово 2019 року в Україні за версією онлайн-словника «Мислово». 2019. URL: <https://itc.ua/news/didzhitalizacziya-slovo-2019-roku-v-ukrayini-za-versiyeyu-onlajn-slovnika-mislovo/>
4. Куйбіда В. С., Карпенко О. В., Наместнік В. В. 2018 . Цифрове врядування в Україні: базові дефініції понятійно-категоріального апарату. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2018. No 1. С. 5–10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnaddy_2018_1_3.
5. Трансформація. Словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/transformacija>
6. Концепція Національної програми інформатизації: Закон України «Про Концепцію Національної програми інформатизації» від 04.02.98 р. No 75/98-ВР (із змін., внес. згідно із Законами України: за станом на 11.08.13 р. No 406–18). URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/75/98-%D0%B2%D1%80>
7. United Nations E-government survey 2020. 2020. URL: [https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2020-Survey/2020%20UN%20E-Government%20Survey%20\(Full%20Report\).pdf](https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2020-Survey/2020%20UN%20E-Government%20Survey%20(Full%20Report).pdf)

Ключові слова: публічна адміністрація, цифрова трансформація, діджиталізація, уряд.

Key words: government, digitalization, digital transformation, public administration.

СІДОР МИХАЙЛО ІВАНОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права,
кандидат юридичних наук, доцент*

ЕЛЕКТРОННА ПОДАТКОВА ПЕРЕВІРКА ЯК ФОРМА ЗДІЙСНЕННЯ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ

Розвиток фінансового контролю відбувається у напрямку створення високоорганізованого середовища з інформаційним, телекомунікаційним, програмним забезпеченням, базами даних та іншими засобами, що дозволить на якісно новому рівні реалізовувати механізм фінансового контролю, що обумовлює запровадження контролюючими органами нових форм і методів контролю, їх орієнтацію на результативне попередження та припинення правопорушень у фінансовій сфері шляхом переходу до інформатизації усіх етапів та стадій фінансового контролю з метою досягнення максимальної ефективності та результативності.

Найяскравішим прикладом застосування та реалізації інформаційних технологій при здійсненні фінансового контролю є документальна невиїзна позапланова електронна перевірка як форма здійснення податкового контролю.

Податкові перевірки є однією з основних форм здійснення податкового контролю як різновиду фінансового контролю. Під податковою перевіркою необхідно розуміти право податкових органів щодо перевірки дотримання податкового законодавства шляхом зіставлення звітних даних платника податків із фактичним станом його фінансової діяльності з метою встановлення правильності нарахування і своєчасності сплати податків і зборів, визначення податкового зобов'язання, виявлення фактів, що свідчать про вчинення правопорушень у сфері податкових правовідносин.

Відповідно до п. п. 75.1.2 п. 75.1 ст. 75 Податкового кодексу України документальною невиїзною позаплановою електронною перевіркою вважається перевірка, що проводиться на підставі заяви, поданої платником податків з незначним ступенем ризику до контролюючого органу, в якому він перебуває на податковому обліку [1].

В Україні діє ризик-орієнтований підхід при здійсненні податкових перевірок. Головним принципом такого підходу є здійснення податкових перевірок частіше щодо тих платників податків, що потенційно можуть порушувати податкове законодавство, і в яких присутні підвищені соціальні ризики.

Частота проведення податкових перевірок платників податків визначається залежно від ступеня ризику в діяльності таких платників податків. При цьому слід зазначити, що мова йде у першу чергу про планові податкові перевірки, тобто перевірки, що здійснюються на

підставі щорічного плану-графіка здійснення планових документальних перевірок. Згідно з п. 77.2 ст. 77 Податкового кодексу України ступені ризику в діяльності поділяються на високий, середній та незначний. Проте практика реалізації умов включення платників податків до плану-графіка проведення документальних планових перевірок ускладнюється недосконалістю критеріїв розподілу суб'єктів господарювання на групи ризику, відповідно до методики розроблення критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності та визначається періодичність проведення планових заходів державного контролю. Порядок формування та затвердження плану-графіка, перелік ризиків та їх поділ за ступенями встановлюються наказом Міністерства фінансів України від 2 червня 2015 р. № 524 [2]. Саме в цьому документі передбачено методику визначення та критерії, яким повинні відповідати платники податків для віднесення їх до відповідної групи податкового ризику. Враховуючи ці критерії, особливості та недоліки податкового законодавства, можна зазначити, що документальні невиїзні позапланові електронні перевірки будуть здійснюватися щодо невеликої кількості платників податків, які належать до групи з незначним податковим ризиком.

Електронна перевірка може здійснюватися для платників податків, які застосовують спрощену систему оподаткування, обліку та звітності; суб'єктів мікро-, малого; середнього підприємництва та інших платників податків.

Заява подається керівником або уповноваженим представником платника податків за 10 календарних днів до очікуваного початку проведення електронної перевірки. Порядок подання платником податків заяви про здійснення документальної невиїзної позапланової електронної перевірки та прийняття контролюючим органом рішення про проведення такої перевірки затверджено наказом Міністерства фінансів України від 20 листопада 2015 р. № 1040 [3]. Платник податків у заяві обов'язково зазначає податкові періоди, що підлягають перевірці, систему оподаткування, яка застосовується, перелік податків, які будуть перевірятися, та ведення в електронному вигляді бухгалтерського обліку та первинних документів.

Пунктом 86.11 ст. 86 Податкового кодексу України визначено, що за результатами електронної перевірки складається довідка у двох примірниках. При цьому довідка буде оформлюватися незалежно від того, чи були виявлені чи не виявлено порушення податкового законодавства.

Довідка електронної перевірки після її реєстрації вручається особисто платникові податків або його законним представникам для ознайомлення та підписання протягом п'яти робочих днів з дня вручення. У разі незгоди платника податків з висновками перевірки чи фактами і даними, викладеними у довідці, складеній за результатами електронної перевірки, вони зобов'язані підписати таку довідку та мають право подати свої заперечення, які є невід'ємною частиною такої довідки, разом з підписаним примірником довідки. Такі заперечення розглядаються контролюючим органом протягом п'яти робочих днів та платни-

кові податків надсилається відповідь у порядку, визначеному ст. 58 Податкового кодексу України. Така відповідь є невід'ємною частиною довідки про здійснення електронної перевірки. Платник податку має право брати участь у розгляді заперечень, про що він зазначає у поданих запереченнях.

Електронні податкові перевірки спрямовані мінімізувати втручання в діяльність господарюючих суб'єктів. Їх зміст полягає у здійсненні документальної перевірки в електронному вигляді без контакту робітника податкової служби і платника податку.

Платник податків, що здійснює господарську діяльність, здійснюючи облік в електронному вигляді, веде Журнал обліку господарських операцій [4], тобто реєстри, за допомогою яких обліковують операції з руху матеріальних цінностей та грошових засобів. Платник податків може подати цей журнал в електронному вигляді до органу податкової служби, де за допомогою відповідного програмного забезпечення перевіряється правильність складання поданої податкової декларації (податкової звітності) щодо сплати податків з результатів проведених господарських операцій. На підставі такого аналізу робиться висновок щодо правильності декларування сум до сплати. Після цього платник податків має право подати уточнену податкову декларацію та виправити помилки, виявлені в результаті здійснення електронної перевірки.

Коли щодо платника податків здійснюється виїзна документальна податкова перевірка, він зобов'язаний надати усі документи, що підтверджують результати фінансово-господарської діяльності. При цьому, ризики щодо поширення цієї інформації за межі контролюючого органу є відсутніми, адже законодавство забороняє розголошувати інформацію, отриману в результаті здійснення контрольних повноважень. Що ж стосується електронних податкових перевірок, то передбачено спеціальні засоби захисту, які унеможливають отримання цієї інформації третіми особами.

Слід зазначити, що здійснення електронної податкової перевірки має позитивні наслідки щодо платника податків. Якщо щодо платника податку здійснювалася податкова перевірка незалежно від її виду, він вважається уже перевіреним. Таким чином, якщо платник податків протягом певного періоду не допустив порушення податкового законодавства і є відсутніми підстави його переміщення до наступної групи платників податків за ступенем податкового ризику, то щодо нього податкові перевірки здійснюватися не будуть. Платник податків вважається перевіреним, і в податкових органах є підтвердження, що всі задекларовані податкові зобов'язання погашено.

Позитивним є також те, що платник податків фактично звільняється від відповідальності за порушення, виявлені в результаті електронної перевірки та на нього покладається обов'язок подання уточнюючих розрахунків. І лише в разі неподання уточнюючих розрахунків контролюючий орган може здійснити позапланову документальну перевірку, описати встановлені правопорушення в акті та прийняти за його результатами податкове повідомлення-рішення про визначення

грошового зобов'язання. Отже податкове повідомлення-рішення за результатами електронної перевірки не приймається, штрафи не застосовуються, а платникові податків надається можливість надати уточнюючі розрахунки щодо своїх податкових зобов'язань.

Таким чином, електронні податкові перевірки спрямовано на спрощення відносин між контролюючим органом та платником податків, скорочення часу та матеріальних витрат на здійснення податкового контролю, уособлення податкової служби не лише як контролюючого органу, але й як суб'єкта, що надає послуги, а також стимулювання серед платників податків самоконтролю.

Список використаних джерел:

1. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. Дата оновлення: 01.01.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
2. Порядок формування плану-графіка проведення документальних планових перевірок платників податків: наказ Міністерства фінансів України від 02.06.2015 р. № 524. Дата оновлення: 13.11.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0751-15#Text>
3. Порядок подання платником податків заяви про проведення документальної невідізної позапланової перевірки та прийняття рішення контролюючим органом про проведення такої перевірки: наказ Міністерства фінансів України від 20.11.2015 р. № 1040. Дата оновлення: 20.11.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1522-15#Text>
4. Методичні рекомендації про застосування реєстрів бухгалтерського обліку малими підприємствами: наказ Міністерства фінансів України від 15.06.2011 р. № 720. Дата оновлення: 15.06.2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0720201-11#Text>

Ключові слова: фінансовий контроль, платник податку, інформаційні технології, податкова перевірка, електронна перевірка.

Key words: financial control, taxpayer, information technology, tax audit, electronic audit.

СУХОРЕБРА ТЕТЯНА ІВАНІВНА

*Вінницький торговельно-економічний інститут
Державного торговельно-економічного університету,
завідувач кафедри права, кандидат юридичних наук, доцент*

ОКРЕМІ КРОКИ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТИТУТУ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У СФЕРІ ОХОРОНИ ПРИРОДИ

Як відомо, ефективність регулювання будь якого питання в нашому суспільстві безпосередньо залежить від наявності належної правової

бази та дієвого механізму. За аналогією такі постулати можна віднести і до питання інституту адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи.

Варто зазначити, що юридична відповідальність за правопорушення вимог природоохоронного законодавства є «застарілою» і потребує негайного переосмислення та реформування. Так, наприклад, більшість статей Кодексу України про адміністративні правопорушення не змінювались ще з 90-х років. Вони характеризуються своєю малозначністю та слабкістю, як такі, що не відповідають сучасним реаліям. А співмірність розміру санкцій не є пропорційною щодо розміру шкоди забрудненого довкілля й негативного впливу на життя та здоров'я людей.

Позитивною стороною варто відзначити, що забезпечення невідворотності відповідальності за порушення законодавства про охорону навколишнього середовища визначено однією з основних засад державної екологічної політики на період до 2030 року [3]. Важливими діями стали утверджені Урядом зміни як до адміністративного так і кримінального законодавства України, в частині посилення відповідальності у сфері охорони природи та використання природних ресурсів. Зокрема мова йде про схвалення розпорядження КМУ від 28 квітня 2021 року Концепції проектів законів України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення» та «Про внесення змін до Кримінального кодексу України» щодо забезпечення невідворотності відповідальності за порушення вимог законодавства про охорону навколишнього середовища. Для мети Концепції необхідно створити таку державну систему запобігання екологічним правопорушенням, що ефективно знизить рівень забруднення довкілля та зменшить його негативний вплив на життя та здоров'я населення. Реалізація Концепції дозволить також реалізувати принцип «забруднювач платить», створить умови для приведення у відповідність національної природоохоронної системи до європейських стандартів [4].

У країнах Європейського Союзу екологічна політика реалізується через закони, договори, природоохоронні інвестиції, освіту тощо і має за мету, перш за все, досягнення якісних характеристик. У Швейцарії законом про охорону водоймищ від забруднення регламентується максимально допустимий рівень вмісту забруднювальних речовин у разі скидання стічних вод. У Бельгії скидання стічних вод без ліцензії заборонено. Закон США про водні ресурси передбачає виконання 16 природоохоронних програм. Встановлено кримінальну відповідальність за свідоме скидання у водойми забруднень, що загрожують здоров'ю і життю людей [5, с. 230–235].

У Німеччині, Данії, Нідерландах та низці інших країн функціонує такий ринковий інструмент екологічного регулювання, як торгівля правами (дозволами) на забруднення. З огляду на те, що фірми мають різні рівні лімітів щодо скорочення забруднення навколишнього середовища, то між ними об'єктивно виникають умови для подібного роду торгівлі. Порівнюючи при цьому розміри лімітів забруднення з ринковою ціною дозволів, фірми самостійно приймають рішення про

доцільність купівлі (продажу) таких дозволів та їх кількості. У разі, якщо граничні витрати зниження забруднення навколишнього середовища для фірми перевищують ринкову ціну дозволів, їй вигідніше купити додаткові дозволи на забруднення, а не знижувати обсяги викидів. І навпаки, коли ціна дозволу вища від граничних витрат щодо зниження забруднення, фірми продаватимуть дозволи (права) на забруднення [2, с. 155].

Охорона довкілля є однією із пріоритетних цілей у Японії, де формування законодавства в галузі навколишнього середовища почалося у 70-х рр. XX ст. Основний закон щодо боротьби із забрудненням довкілля, який був прийнятий у 1964 р., склав юридичну та методологічну базу для подальшого формування законодавства у цій сфері. Основними механізмами охорони природи в Японії є широке застосування передових технологій, новітніх досягнень, програмно-цільового управління, активна участь у вирішенні глобальних екологічних проблем [6, с. 19]. Кожні п'ять років в країні проводиться обстеження стану природи, а кожна префектура має свої закони з охорони навколишнього середовища та особисті екологічні програми. Місцеві органи самоврядування укладають добровільні угоди про контроль забруднень з компаніями, що знаходяться в регіоні. І тут дуже ефективно працює принцип – забруднювач платить. Це змушує компанії розробляти технології дотримання екологічних стандартів. Для зменшення викидів заводів, які забруднюють воду та місцевість хімічними матеріалами, у тому числі, і пластмасою, активно розвивається галузь поновлюваних джерел енергії. Наприклад, місто Кітакюсю зараз є провідним у цьому питанні, хоча раніше його затоку називали «морем смерті» через забруднення. Працюючи з приватним сектором, місто скоротило викиди сажі та інших шкідливих речовин, інвестуючи в поновлювані технології. Вітрові електростанції тепер можна побачити на суші і на морі, що дозволяє місту користуватися сильними вітрами навколо узбережжя [7].

Для приведення у відповідність до європейських стандартів юридичної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи необхідно переглянути не лише розміри штрафів, визначені КУпАП, а й відповідні статті.

Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України пропонується у низці статей збільшити штрафи у 8-10 разів, а також доповнити КУпАП ще двома новими: «Знищення та пошкодження межових, інформаційних та охоронних знаків, квартальних та ділянкових стовпів, протипожежних та природоохоронних аншлаків, шлабумів на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду»; «Невиконання законних вимог та приписів посадових осіб служби державної охорони природно-заповідного фонду України» [1].

Ми погоджуємось з тим, що «посилюючи адміністративну відповідальність, ми зможемо позбутися дисбалансу між фактичним розміром заподіяної шкоди довкіллю та сумою існуючих штрафів. Як наслідок, ефективність здійснення державного контролю у сфері охорони довкілля вийде на новий рівень. Це стимулюватиме суб'єктів господа-

рування та громадян не порушувати законодавство, що значно зменшить такі випадки та мінімізує антропогенний і техногенний вплив на довкілля» [1].

Таким чином, у переліку вагомих кроків для ефективного функціонування інституту адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи необхідно відзначити: 1) підвищення адміністративної відповідальності шляхом збільшення розміру штрафів; 2) доповнення КУАП відповідними статтями.

Список використаних джерел:

1. В Україні планують посилити відповідальність за адміністративні правопорушення проти довкілля. URL: <https://mepr.gov.ua/news/38207.html>
2. Кернична А. С. Досвід зарубіжних країн щодо вдосконалення механізмів державного управління в екологічній сфері у контексті євроінтеграції. *Інвестиції : практика та досвід*. 2013. № 24. С. 152–156.
3. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28.02.2019 № 2697-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 16. С. 8. Ст. 70.
4. Про схвалення Концепції проєктів Законів України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення» та «Про внесення змін до Кримінального кодексу України» щодо забезпечення невідворотності відповідальності за порушення вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища від 28.04.2021 р. № 401-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/401-2021-%D1%80>
5. Ритікова К. А. Теоретичні та практичні аспекти сучасного світового досвіду фінансування екологічної діяльності. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності : збірник наукових праць ПДТУ*. Маріуполь, 2010. Том 2. С. 230–235.
6. Якимчук С. А. Зарубіжний досвід у сфері охорони навколишнього природного середовища. *ECONOMIC ANNALS-XXI*. 2013. № 7–8(2). С. 17–20.
7. Як Японія вирішує екологічні проблеми. URL: <https://ecolog-ua.com/news/yak-yaponiya-vyrishuye-ekologichni-problemy>

Ключові слова: адміністративна відповідальність за правопорушення у сфері охорони природи, Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, європейські стандарти юридичної відповідальності, національне законодавство, засади державної екологічної політики.

Key words: administrative liability for offenses in the field of nature protection, the Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine, European standards of legal responsibility, national legislation, principles of state environmental policy.

ТОДОЩАК ОЛЕГ ВОЛОДИМИРОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
декан судово-адміністративного факультету,
кандидат юридичних наук, доцент*

ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА У СПРАВАХ ЩОДО ПРИТЯГНЕННЯ ДО АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Чисельність справ з приводу рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень щодо притягнення до адміністративної відповідальності, що розглядаються і вирішуються адміністративними судами неухильно зростає, навіть після того, як Верховний Суд дійшов висновку, що за подання позовної заяви про скасування постанови про адміністративне правопорушення належить сплачувати судовий збір [5]. При цьому, саме справи щодо оскарження рішень про притягнення особи до адміністративної відповідальності становлять абсолютну більшість у даній категорії справ [4].

Статтею 286 КАС України [2] передбачено особливості застосування окремих процесуальних норм у справах, пов'язаних з притягненням до адміністративної відповідальності, які стосуються строку звернення, тривалості провадження у судах першої та апеляційної інстанції, а також повноважень адміністративних судів за наслідками розгляду таких справ. Водночас, специфіка предмету оскарження у цих справах вимагає уваги і до питань доказування, критеріїв законності оскаржуваних рішень, дій чи бездіяльності, меж застосування положень КУпАП тощо.

Справи про оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень щодо притягнення до адміністративної відповідальності належать до юрисдикції місцевих загальних судів, які також розглядають і справи про адміністративну відповідальність, керуючись вимогами КУпАП. Складність розгляду і вирішення цієї категорії справ в порядку адміністративного судочинства пов'язана із необхідністю узгодженого застосування як норм КУпАП, так і норм КАС України, що суттєво різняться між собою як з точки зору засад процесуальної діяльності, так і з точки зору дії відповідних процесуальних інститутів. Досліджуючи зазначену проблему, слід зробити наголос на тому, що діяльність адміністративних судів при розгляді позовів про оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень щодо притягнення до адміністративної відповідальності, ґрунтується виключно на вимогах КАС України. Саме виходячи із завдань адміністративного судочинства суд формує предмет і межі доказування, оцінює рішення, дію чи бездіяльність суб'єкта владних повноважень, виходячи із критеріїв, передбачених КАС України, керується принципами адміністративного судочинства при встановленні обсягу прав і обов'язків

учасників провадження. В той же час, сам спір вимагає від адміністративного суду перевірити дотримання вимог КУпАП суб'єктом владних повноважень, проаналізувати характер адміністративного правопорушення при з'ясуванні можливості змінити захід адміністративного стягнення. Відтак, можна зробити висновок, що КУпАП є джерелом права, яке застосовується судом у розумінні ст. 7 КАС України.

Розгляд справ, пов'язаних з притягненням особи до адміністративної відповідальності, не повинен перетворюватися на адміністративний деліктний процес. Діяльність адміністративного суду має бути зосереджена на з'ясуванні дотримання передбачених КАС критеріїв правомірності рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень, передбачених ст. 2 КАС України, а саме, чи здійснені вони у межах повноважень та у спосіб, що визначені законом, обґрунтовано, тобто з урахуванням усіх обставин справи про адміністративне правопорушення, що мають значення для прийняття рішення (вчинення дії), безсторонньо (неупереджено), добросовісно, розсудливо та своєчасно. При цьому межі повноважень визначено ст. 280 КУпАП, яка встановлює, що орган (посадова особа) при розгляді справи про адміністративне правопорушення зобов'язаний з'ясувати: чи було вчинено адміністративне правопорушення, чи винна дана особа в його вчиненні, чи підлягає вона адміністративній відповідальності, чи є обставини, що пом'якшують і обтяжують відповідальність, чи заподіяно майнову шкоду, чи є підстави для передачі матеріалів про адміністративне правопорушення на розгляд громадської організації, трудового колективу, а також з'ясувати інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи [3]. Кожен із зазначених критеріїв підлягає перевірці в повному обсязі і у разі встановлення критичної маси порушень, що суттєво впливають на права і свободи особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, суд скасовує рішення суб'єкта владних повноважень.

Скасування рішення суб'єкта владних повноважень вимагає визначення подальшої долі справи про адміністративну відповідальність. Якщо обсяг доказової бази, дослідженої в ході розгляду справи по суті, дозволяє зробити висновок про неможливість провадження у справі про адміністративну відповідальність, визначених ст. 247 КУпАП (відсутність події і складу адміністративного правопорушення, вчинення дії особою в стані крайньої необхідності або необхідної оборони, закінчення на момент розгляду справи про адміністративне правопорушення строків притягнення до адміністративної відповідальності, скасування акту, яким встановлено адміністративну відповідальність тощо), адміністративний суд приймає рішення про скасування рішення і закриття провадження у справі про адміністративне правопорушення. Водночас, сам факт виникнення спору, що впливає із справи про притягнення до адміністративної відповідальності, є свідченням того, що не усі аспекти цієї справи були з'ясовані і обґрунтовані належним чином. Враховуючи, що в адміністративному судочинстві справи в більшості випадків розглядаються в письмовому

провадженні, а суб'єкти владних повноважень, як правило, надають ті самі аргументи і підтверджують їх тими самими доказами, які і стали причиною спору, сторони дозволяють собі не з'являтися в судові засідання, що унеможливило їх допит і з'ясування спірних обставин, нерідко виникає ситуація, коли адміністративний суд не може встановити правомірність рішення про притягнення особи до адміністративної відповідальності. Безперечно, як неодноразово наголошено Верховним Судом, обов'язок доказування правомірності прийнятого рішення покладається на суб'єкта владних повноважень, усі спірні, невизначені, нез'ясовані питання трактуються на користь позивача – приватної особи. Тим не менш, такий підхід до оцінки правомірності притягнення до адміністративної відповідальності не має порушувати завдань адміністративного судочинства, принципу офіційного з'ясування всіх обставин справи, зміст якого, згідно Правової позиції ВС від 06.02.2019 р. полягає у необхідності дослідження в повному обсязі обставин і доказів, які мають істотне значення для правильного вирішення спору. Відтак, адміністративний суд, встановивши порушення, але не маючи змоги встановити всі обставини справи, повинен скасувати рішення про притягнення до адміністративної відповідальності і надіслати справу на новий розгляд до компетентного органу (посадової особи). Слід звернути увагу, що норми КАС України і КУпАП недостатньо мірою корелюються. Зокрема, в КУпАП не врегульовано питання процедури поновлення або нового розгляду справи за наслідками скасування рішення адміністративним судом, що є суттєвим недоліком.

Не менш складним питанням є підстави і межі реалізації повноваження адміністративного суду змінити захід адміністративного стягнення. В першу чергу, слід звернути увагу на некоректність формулювання. Термін «захід» вжито в КАС України у розумінні «певної сукупності дій або засобів для досягнення, здійснення чого-небудь» [1], проте, КУпАП оперує поняттям «види адміністративних стягнень», а не заходи. У цьому зв'язку, виникає питання: чи може адміністративний суд змінювати вид адміністративного стягнення в межах альтернативи, передбаченою нормою КУпАП, за якою особа притягується до адміністративної відповідальності, чи мова йде виключно про зменшення розміру обраного суб'єктом владних повноважень стягнення (наприклад, зменшення розміру штрафу). По-друге, стягнення в межах санкції відповідної норми КУпАП встановлюється як результат сукупної оцінки всіх обставин справи про адміністративне правопорушення: ступеня вини, наявності обтяжуючих чи пом'якшуючих обставин, особи порушника, в тому числі його майнового стану, характеру вчиненого правопорушення тощо. При вирішенні цього питання про зменшення тяжкості стягнення недостатньо лише оцінити правильність дій суб'єкта владних повноважень, суддя має самостійно встановити усі зазначені обставини. Але, на наше переконання, адміністративний суд не може виходити за межі оцінки законності діяльності суб'єкта владних повноважень і переймати на себе його функції.

Відтак, зміна виду і міри стягнення адміністративним судом може мати місце лише у випадку, коли в ході розгляду спору по суті буде встановлено помилкове застосування суб'єктом владних повноважень норм, на яких він ґрунтувався. Якщо ж завищення міри відповідальності стало наслідком не з'ясування або неповного з'ясування суб'єктивних чи об'єктивних чинників встановлення відповідальності – це є підставою для скасування рішення і надсилання справи на новий розгляд до компетентного органу (посадової особи). По-третє, досліджуючи можливість зменшення стягнення, виникає питання про можливість повного звільнення від адміністративної відповідальності позивача. КУпАП містить три підстави для прийняття такого рішення: а) передача матеріалів адміністративного провадження на розгляд громадської організації чи трудового колективу, б) малозначність діяння, в) закінчення строків притягнення до адміністративної відповідальності. Остання підстава цілком вкладається в повноваження адміністративних судів і тягне за собою скасування рішення суб'єкта владних повноважень і закриття справи про адміністративне правопорушення. Проте малозначність правопорушення, так само як і оцінка наявності чи відсутності підстав для передачі матеріалів провадження на розгляд громадській організації чи трудового колективу вимагає заглиблення в дослідження сутності самого правопорушення, що є невластивим для адміністративного суду. З цього приводу Верховний Суд сформував відповідну правову позицію, згідно якої вирішення питання про звільнення порушника від адміністративної відповідальності та закриття провадження у справі про адміністративне правопорушення належить до компетенції органу, що приймав рішення про притягнення особи до адміністративної відповідальності, або органу, який розглядає скаргу на постанову у справі про адміністративне правопорушення, відповідно до положень КУпАП [6].

Список використаних джерел:

1. Академічний словник української мови. 1970–1980, в 11 т. ЗАХІД – тлумачення, орфографія, новий правопис онлайн (slovnyk.ua)
2. Кодекс адміністративного судочинства: Закон України від 06.07.2005 р. URL: Кодекс адміністративного суд... від 06.07.2005 № 2747-IV (Картка) (rada.gov.ua)
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 р. URL: Кодекс України про адміністра... від 07.12.1984 № 8073-X (Картка) (rada.gov.ua)
4. Офіційний сайт «Судова влада України. URL:
5. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 18.03.2020 року у справі № 543/775/17. URL: Постанова ВП ВС від 18.03.2020 року у справі № 543/775/17 (protocol.ua)
6. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 31 жовтня 2019 року у справі № 266/3228/16а. справі № 266/3228/16а. URL: Визначення малозначності у справах про адмінправопорушення, розгляд яких є компетен-

цією поліції, віднесено до компетенції поліцейських (ВС/КАС № 266/3228/16-а від 31.10.2019) (protocol.ua)

Ключові слова: адміністративне судочинство, адміністративна відповідальність, адміністративне стягнення, постанова про адміністративне правопорушення, повноваження адміністративного суду.

Key words: administrative proceedings, administrative responsibility, administrative punishment, ruling on a case of an administrative offense, the powers of the administrative court.

УСТИНОВА-БОЙЧЕНКО ГАННА МИКОЛАЇВНА

*Донецький державний університет внутрішніх справ,
доцент кафедри цивільного та господарського права КННІ,
кандидат юридичних наук, доцент*

НЕСТЕРЕНКО КАТЕРИНА ОЛЕКСАНДРІВНА

*Донецький державний університет внутрішніх справ,
доцент кафедри державно-правових дисциплін КННІ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ОСОБЛИВІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ МЕДІАЦІЇ В ПУБЛІЧНО-ПРАВОВОМУ СПОРІ

Реформи, які останнім часом відбуваються в політичній, правовій та соціальних сферах, указують на бажання та реальні намагання суспільства створити достатнє підґрунтя для розвитку медіаторства в Україні. Конфлікти, які існують та загострюються останнім часом у нашій державі, стосуються багатьох сфер суспільного життя та спричиняються численними різноманітними чинниками. Медіативна процедура є альтернативою судової процедури, котра може здійснюватися за взаємним бажанням сторін спірного правовідношення.

Медіація є одним із найдавніших способів вирішення конфліктів. Вона існувала здавна в Китаї, країнах Африки, коли старійшини роду або племені виступали в ролі своєрідних професійних медіаторів, забезпечуючи безконфліктне вирішення проблемних і конфліктних ситуацій. Медіаторство як суспільно значуща діяльність з'явилося в США на початку 60-х років та було закономірним проявом інтересу до професійної медіації в країні з великою кількістю самостійних окремих структур суспільства [1, с. 185].

Медіація як правова категорія має дуже довгу історію становлення та вдосконалення, на формування якої вплинув розвиток різноманітних правових систем світу. Визнаючи європейські цінності, Україна довгий час вивчала досвід розвинутих країн та формувала інститут

медіації, створюючи належну нормативну базу регулювання медіативної процедури.

Європейське співтовариство керується засадами «позасудових способів врегулювання спорів», які містяться в таких рекомендаціях: Рекомендації № R (98) 1 Комітету міністрів державам-членам про сімейну медіацію (прийнято Комітетом міністрів 21 січня 1998 року); Рекомендації № R (99) 19 Комітету міністрів про медіацію в кримінальному процесі (ухвалено Комітетом міністрів 15 вересня 1999 року); Рекомендації Rec (2002) 10 Комітету міністрів державам-членам про медіацію в цивільному процесі (прийнято Комітетом міністрів 18 вересня 2002 року). Зазначені рекомендації фактично стали першими документами, у яких наголошується на важливості медіації для європейських держав, особливо в таких правових сферах, як сімейна, кримінальна та цивільна [2, с. 9–10].

Також медіація застосовується для вирішення адміністративно-правових конфліктів у правовому просторі європейських країн. Аргументацію на користь застосування медіації в адміністративних правовідносинах наведено в Рекомендації (2001) 9 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо альтернатив судовому розгляду спорів між адміністративними органами й сторонами-особами від 5 вересня 2001 року, у якій указується, що судові процедури на практиці не завжди підходять для врегулювання адміністративних спорів, а використання альтернативних засобів урегулювання адміністративних спорів дає можливість розв'язати ці проблеми й наблизити адміністративний орган до громадськості. Звертається увага на те, що основними перевагами альтернативних засобів урегулювання адміністративних спорів можуть бути прості та гнучкі процедури, що створює передумови для швидкого й економічного врегулювання спору. Рекомендацією передбачається застосування медіації для врегулювання адміністративного спору за сукупності таких умов: існування можливості врегулювання адміністративних спорів іншими засобами, ніж судові (в окремих випадках); альтернативний засіб не повинен створювати передумов для ухилення від виконання зобов'язань; альтернативні засоби вирішення адміністративного конфлікту в усіх випадках мають припускати судовий контроль, оскільки він є гарантією захисту прав для сторін; альтернативні засоби вирішення правового конфлікту мають забезпечувати дотримання принципів рівності й неупередженості, а також дотримання прав сторін [3, с. 184–185].

Основною спрямованістю медіації є врегулювання конфліктів, яке не слід ототожнювати з розв'язанням конфлікту, що є спільною діяльністю учасників, спрямованою на припинення протидії і вирішення проблеми, яка призвела до зіткнення. Розв'язання конфлікту передбачає активність обох сторін із перетворення умов, у яких вони взаємодіють, та усунення причин конфлікту. Урегулювання конфлікту відрізняється від розв'язання тим, що в усуненні протиріччя між опонентами бере участь третя сторона, участь якої можлива як за згодою протидіючих сторін, так і без їхньої згоди [4, с. 154].

Реалізація медіативної процедури під час вирішення адміністративно-правового спору має певні особливості, оскільки останній виникає між органом публічної влади або посадовцем та стороною, якою може бути приватна особа або інший адміністративний орган. Розбіжності, що з'являються між ними, пов'язані з порушенням застосування, різним тлумаченням норм публічного права й реалізацією визначених ними суб'єктивних публічних прав та обов'язків, тому процедуру медіації можна застосовувати лише в деяких адміністративних спорах. До таких адміністративних спорів належать: спори, які виникли на підставі оскарження правових актів індивідуальної дії, дій чи бездіяльності органів державної влади; спори, які виникли з приводу прийняття на публічну службу, її проходження та звільнення з публічної служби; спори, що виникають з приводу укладення, виконання, припинення, скасування чи визнання нечинними адміністративних договорів; деякі спори за зверненням органів державної влади; спори, які виникають з приводу виплат між приватними особами та органами державної влади; спори, що виникають з оскарження рішень виконавців; спори, які виникають із публічно-приватного партнерства; деякі інвестиційні спори за участю держави. Однак у межах процедури досудового примирення сторін не можуть бути врегульовані конфлікти, якщо: правопорушення може призвести до кримінального покарання; конфлікт можна вирішити лише шляхом процедури доказування; мета судового процесу направлена виключно на вирішення певної правової проблеми [3, с. 186–187].

Головні функції медіації в адміністративному судочинстві можуть бути визначені як основні напрями впливу на суспільні відносини для компромісного вирішення публічно-правового спору без проходження обов'язкових стадій адміністративного процесу [5, с. 157].

16 листопада 2021 року було прийнято Закон України «Про медіацію», у якому визначено правові засади та порядок проведення медіації як позасудової процедури врегулювання конфлікту (спору). Ухвалення цього закону нормативно регламентувало позасудову процедуру врегулювання спору, який може знаходитися на вирішенні в цивільному, господарському чи адміністративному судочинстві, також положення закону можуть застосовуватися у справах про адміністративні правопорушення та в кримінальних провадженнях з метою примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим) [6].

Прийняття Закону України «Про медіацію» дозволило розпочати застосування нової офіційної процедури врегулювання спору, головною передумовою якої є добровільне бажання розв'язати спір. Особливий характер публічно-правових правовідносин вказує на їх імперативний характер, оскільки хоча б одна сторона здійснює публічно-владні управлінські функції, тому поведінка суб'єктів зазначених правовідносин визначається приписами в межах їх компетенції та не може відрізнятися від передбачених законодавством правил. Застосування медіації при вирішенні адміністративно-правового спору повинно проводитися з урахуванням зазначених особливостей, оскільки наявність публічно-

го інтересу в спірних правовідносинах не дозволяє учасниками діяти «на власний розсуд». Крім того, медіатор повинен бути здатним допомогти врегулювати публічно-правовий спір, тому обсяг його спеціальних знань у сфері публічних правовідносин повинен відповідати змісту публічно-правового спору. Тому потребує внесення змін до Закону України «Про медіацію» щодо наявності спеціальних компетентностей медіатора у сфері врегулювання публічно-правового спору.

Список використаних джерел:

1. Устінова-Бойченко Г. М. Медіаторство як засіб вирішення конфліктів у студентському середовищі. *Актуальні проблеми психології в закладах освіти*. 2020. Випуск 10. С. 184–193.
2. Доклад экспертов по результатам заседания рабочей группы по вопросу: механизмы внесудебного урегулирования споров (ВУС) с акцентом на следующие вопросы: уголовное восстановительное правосудие и процедура медиации в гражданском процессе. Страсбург, 26 сентября 2016 года. URL: <https://rm.coe.int/1680700fd3> (дата звернення: 15.04.2022).
3. Ростовська К. В., Гришина Н. В. Медіація в адміністративному судочинстві: міф чи реальність сьогодення. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «ПРАВО»*. 2020. Вип. 29. С. 182–188.
4. Примуш М. Конфліктологія : навчальний посібник. Київ : Професіонал, 2006. 288 с.
5. Андреев А. Поняття та сутність функцій медіації в адміністративному судочинстві. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 2. С. 155–159.
6. Про медіацію : Закон України від 16.11.2021 р. № 1875-IX. Дата оновлення: 15.12.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#top> (дата звернення: 03.04.2022).

Ключові слова: медіація, медіативна процедура, адміністративне судочинство, альтернативний спосіб вирішення спору, публічно-правовий спір, адміністративно-правовий спір.

Key words: mediation, mediation procedure, administrative proceedings, alternative dispute resolution, public law dispute, administrative law dispute.

ФРОЛОВА ЄВГЕНІЯ ІГОРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права,
кандидат юридичних наук, доцент*

ЩОДО УЧАСТІ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА У ЗДІЙСНЕННІ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ

Реформування інституційних засад публічного адміністрування, яке відбувається в Україні, є постійно відновлюваним циклічним процесом. Діяльність із публічного адміністрування наразі здійснюється широким колом суб'єктів, серед яких не тільки органи публічної влади та їх посадові особи, а також інші уповноважені суб'єкти. При цьому все частіше адміністративне законодавство при визначенні суб'єктів, уповноважених на виконання функцій держави та місцевого самоврядування, оперує терміном «юридичні особи публічного права». Однак слід констатувати, що законодавство не містить визначення зазначеного поняття. Окрім термінологічної визначеності та ясності, окреслена проблематика має вагоме прикладне значення – чітке визначення кола суб'єктів владних повноважень для можливості ефективного застосування правових приписів стосовно них.

На сьогодні офіційне закріплення поняття «суб'єкт публічного адміністрування» відсутнє. Проте підґрунтям орієнтовного переліку суб'єктів публічного адміністрування здебільшого є положення Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України), в яких для позначення носіїв публічно-владних функцій використовується термін «суб'єкт владних повноважень». Так, згідно із п. 7 ст. 4 КАС України суб'єкт владних повноважень – це орган державної влади (у тому числі без статусу юридичної особи), орган місцевого самоврядування, їх посадова чи службова особа, інший суб'єкт при здійсненні ними публічно-владних управлінських функцій на підставі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень, або наданні адміністративних послуг [1]. Проте слід констатувати, що суб'єкти публічного адміністрування уповноважені здійснювати не лише владні управлінські функції, а й інші види діяльності з публічного адміністрування: втручальне, сприяюче, забезпечувальне публічне адміністрування.

Отже, орієнтуючись на поняття «суб'єкт владних повноважень», визначеного в КАС України, до кола суб'єктів публічного адміністрування відносять: державні органи; муніципальні органи; інші суб'єкти делегованих повноважень – підприємства, установи, організації та окремі фізичні особи, що реалізують делеговані повноваження.

В свою чергу, як правило, саме в межах закріпленого у вищезазначеній дефініції словосполучення «інші суб'єкти...» і виділяють юридичних осіб публічного права, як «інших» суб'єктів публічного адміністрування, відмінних від органів публічної влади. Іноді їх ще детермінують

як «атипові» суб'єкти публічного адміністрування [2, с. 93–94]. З цього приводу слід зазначити наступне. Нормативно закріплене поняття «юридична особа публічного права» відсутнє. Витоки зазначеного терміну містяться у цивільному законодавстві. Згідно з ч. 2 ст. 81 Цивільного кодексу України юридичні особи, залежно від порядку їх створення, поділяються на юридичних осіб приватного права та юридичних осіб публічного права. Юридична особа приватного права створюється на підставі установчих документів, а юридична особа публічного права – розпорядчим актом Президента України, органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування [3]. При цьому ані орієнтовного переліку, ані видів юридичних осіб публічного права цивільне законодавство не наводить. Спеціальне законодавство, яке б регулювало окреслені питання, також відсутнє. Сутність юридичних осіб публічного права через відсутність законодавчого визначення, розкривають через перелік їх характерних ознак.

Так, як правило, до юридичних осіб публічного права відносять: органи державної влади, органи місцевого самоврядування, державні (бюджетні) та комунальні установи, державні (казенні) підприємства, комунальні підприємства, державні та комунальні заклади. Зазначений перелік юридичних осіб публічного права підтверджується виокремленими організаційно-правовими формами у Національному класифікаторі ДК 002:2004 «Класифікація організаційно-правових форм господарювання» [4].

Отже, враховуючи з одного боку зміст поняття публічного адміністрування, та з іншого – віднесення до юридичних осіб публічного права як органів державної влади та місцевого самоврядування, так і інші публічні установи, заклади, та в деяких випадках державні та комунальні підприємства (що віднесені до юридичних осіб публічного права, перш за все, за критерієм характеру діяльності – виконання публічних функцій), слід констатувати наступне. Юридичні особи публічного права у системі суб'єктів публічного адміністрування займають вагоме місце. По-перше, це органи публічної влади, уповноважені на виконання публічно-владних управлінських функцій та надання адміністративних послуг. По-друге, це державні та комунальні установи та заклади, а також державні та комунальні підприємства, які уповноважені на виконання як владних функцій, так й інших публічних функцій, зокрема публічних послуг.

Отже, до юридичних осіб публічного права як до суб'єктів публічного адміністрування слід зараховувати не тільки суб'єктів владних повноважень, але й суб'єктів, що здійснюють й інші види адміністративної діяльності: втручальну, сприяючу, забезпечувальну (державні та комунальні установи, заклади, підприємства).

Система юридичних осіб публічного права як суб'єктів публічного адміністрування не є абсолютно усталеною. Розвиток існуючих і виникнення нових суспільних відносин, кардинальні зміни у громадсько-політичному та публічно-правовому житті обумовлюють певну

динаміку юридичних осіб публічного права: припинення попередніх, виникнення нових.

Отже, юридичні особи публічного права як суб'єкти публічного адміністрування, мають такі принципові особливості:

категорія «юридичні особи публічного права» не співпадає із установленою класифікацією суб'єктів публічного адміністрування на органи державної влади, органи місцевого самоврядування, інші суб'єкти делегованих повноважень, та не обмежується включенням тільки до групи «інші суб'єкти делегованих повноважень», оскільки виокремлені види юридичних осіб публічного права, по-перше, належать частково до кожної із груп класифікації. По-друге, одні й ті самі види юридичних осіб публічного права, можуть набувати повноважень суб'єктів різних груп. Так, наприклад, суб'єкти владних повноважень наділені правом здійснювати не лише владні функції, а й виконувати повноваження публічного (невладного) характеру;

деякі юридичні особи публічного права суб'єкти публічної адміністрації (наприклад, установи та заклади публічного права, фонди публічного права, державні та комунальні підприємства) не є постійними учасниками адміністративно-правових відносин й не наділені повноваженнями застосовувати усі передбачені законодавством інструменти діяльності публічної адміністрації (нормативні акти, адміністративні акти, адміністративні договори). Ці суб'єкти вступають до адміністративно-правових відносин лише у разі наявності особливих приписів адміністративного законодавства. Відповідно зміст та обсяг адміністративно-правового статусу таких юридичних осіб публічного права як державні та комунальні установи та заклади, державні та комунальні підприємства, передбачені нормами адміністративного законодавства та обмежуються адміністративно-правовими відносинами, у яких ці суб'єкти перебувають.

Категорія юридичні особи публічного права позначає ширше коло суб'єктів ніж публічна адміністрація, яка, як вбачається, є більш прийнятною для позначення органів та посадових осіб публічної влади. Терміном юридичні особи публічного права позначаються не тільки суб'єкти, що виконують публічно-владні управлінські функції, але й ті суб'єкти, які від імені держави або територіальної громади, здійснюють забезпечувальне чи сприяюче публічне адміністрування.

Список використаних джерел:

1. Кодекс адміністративного судочинства від 06.07.2005 р. № 2747-IV. Дата оновлення: 05.08.2021 р. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>
2. Терещук В. В. Поняття, ознаки та структура суб'єктів публічного адміністрування України. Право і суспільство. 2020. № 1. С. 89–94.
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Дата оновлення: 28.10.2021 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
4. Національний класифікатор ДК 002:2004 «Класифікація організаційно-правових форм господарювання» : затв. наказом Держспожив-

стандарту України від 28.05.2004 р. № 97. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>

Ключові слова: публічне адміністрування, суб'єкти публічного адміністрування, юридична особа публічного права, адміністративне право, суб'єкт адміністративного права.

Key words: public administration, subjects of public administration, legal entity of public law, administrative law, subject of administrative law.

ФУКС НАТАЛІЯ АНАТОЛІЇВНА

*Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана,
доцент кафедри адміністративного та фінансового права,
кандидат економічних наук, доцент*

ПРАВОВІ ЗАСАДИ БАНКІВСЬКОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА НАГЛЯДУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Введення в Україні з 24.02.2022 р. у зв'язку з військовою агресією російської федерації воєнного стану відповідно до Закону України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 р. № 2102-IX та Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 р. № 64/2022 на підставі Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 р. № 389-VIII актуалізувало питання щодо спроможності Національного банку України (далі – НБУ) здійснювати регулювання та нагляд за банками в надскладних не прогнозованих умовах.

Банківське регулювання та нагляд на індивідуальній та консолідованій основі згідно з п. 8 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 р. № 679-XIV [1] є однією з інших функцій НБУ, яка забезпечує створення центральним банком держави системи норм, що регулюють діяльність банків, та здійснення контролю за дотриманням банківською системою встановлених приписів з метою забезпечення її стабільності та захисту інтересів вкладників та кредиторів банків. Згідно зі ст. 66 Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 р. № 2121-III [2] державне регулювання діяльності банків здійснюється НБУ у таких формах, як адміністративне та індикативне регулювання. Реалізація цієї функції НБУ можлива завдяки наданню центральному банку держави права видавати нормативно-правові акти з питань, віднесених до його повноважень, які є обов'язковими для органів державної влади та місцевого самоврядування, юридичних та фізичних осіб (ч. 2 ст. 56 Закону України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 р. № 679-XIV).

Функція банківського регулювання та нагляду є однією з важливих функцій НБУ повсякчас й без сумніву набуває особливого значення в період дії особливого правового режиму – воєнного стану, за якого

банківська система стикається з новими викликами та загрозами, відвернення яких в значній мірі залежить від обґрунтованих та своєчасних рішень та дій НБУ. Зазначимо також, що на випадок введення воєнного стану або особливого періоду НБУ наділений функцією визначення особливостей функціонування банківської системи України та уповноважений визначати особливості регулювання та нагляду за банками у випадку виникнення обставин, що загрожують стабільності банківської та (або) фінансової системи країни, якщо їх наявність підтверджується Радою з фінансової стабільності (п. 20 ч. 1 ст. 7 та ст. 7¹ Закону України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 р. № 679-XIV).

НБУ, основною функцією якого згідно з ч. 2 ст. 99 Конституції України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР [3] та ч. 1 ст. 6 Закону України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 р. № 679-XIV [1] є забезпечення стабільності національної грошової одиниці, в нинішніх умовах прагне забезпечити банкам стабільні та безпечні умови функціонування та попереджати дестабілізуючі процеси в банківській системі завдяки прийняттю спеціальних рішень у сфері банківського регулювання та нагляду. На НБУ покладено одне з найважливіших і найскладніших завдань – задоволення публічного фінансового інтересу, який полягає в забезпеченні безпеки та фінансової стабільності банківської системи, захисту інтересів вкладників і кредиторів банків (ч. 1 ст. 55 Закону України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 р. № 679-XIV та ч. 1 ст. 67 Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 р. № 2121-III). Як зазначив Голова НБУ К. Шевченко, основна мета центрального банку держави – забезпечення цінової та фінансової стабільності (а це і є результат стабільності національної валюти – *прим. Авт.*) – в умовах війни не змінилася [4].

Вітчизняна банківська система з моменту утвердження незалежності України неодноразово переживала кризові стани, іноді навіть безпрецедентні – усім відомий «банкопад» 2014-2018 рр., наслідком чого стало масове виведення неплатоспроможних банків з ринку та скорочення кількості банків зі 180 (на 01.01.2014 р.) до 82 (на 01.01.2018 р.) або на 54,4 %. Станом на 01.01.2022 р. в Україні налічується 69 банків, з яких 31 з іноземним капіталом, у тому числі 22 зі 100 % іноземним капіталом [5]. Згідно з Річним звітом НБУ за 2021 р., у звітному році вітчизняні банки мали достатні запаси капіталу та ліквідності для забезпечення стійкості щодо зовнішніх викликів [6, с. 36].

Як зазначає НБУ в Огляді банківського сектору за травень 2022 р. [7], напад росії суттєво змінив умови функціонування банківської системи України в I-му кварталі 2022 р., проте перші місяці війни вдалося протримати з помірними втратами. Тому, зважаючи на затяжний характер військових дій, що, своєю чергою, обумовлює тривале функціонування банківської системи в надзвичайно складних економічних умовах, як центральному банку держави, так й іншим банкам для прийняття виважених рішень важливо розуміти склад системних ризиків, з якими доведеться стикатися найближчим часом. Так, згідно з Опитуванням

про системні ризики фінансового сектору за травень 2022 р. [8] більшість респондентів – керівників фінансових установ очікують посилення негативних тенденцій в найближчі шість місяців, а серед основних джерел ризиків називають інфляцію, динаміку обмінного курсу, динаміку припливу іноземних інвестицій, вартість активів та якість застави, шахрайство та кібернетичні загрози, а також банкрутство фінансових установ.

В контексті зазначеного вище зауважимо, що НБУ вже був напрацьований досвід здійснення банківського регулювання та нагляду в період дії правового режиму воєнного стану упродовж короткострокового періоду з 26 листопада до 26 грудня 2018 р., на який було введено воєнний стан згідно із Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 26.11.2018 р. № 2630-VIII та Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 26.11.2018 р. № 393/2018 через загрозу широкомасштабного вторгнення в Україну збройних сил російської федерації.

На той час Постановою Правління НБУ «Про особливості функціонування банківської системи України в умовах воєнного стану» від 28.11.2018 р. № 132 (втратила чинність) було визначено перелік нормативно-правових актів НБУ, що регулювали питання функціонування банківської системи України в особливий період, пов'язані з управлінням грошово-кредитним ринком, міжбанківськими переказами та безготівковими розрахунками в національній валюті, готівковим обігом, зберіганням документів та функціонуванням інформаційних систем, припиненням, зупиненням або обмеженням діяльності банків та інше. Наявні напрацювання до певної міри стали основою для подальшої нормотворчої діяльності НБУ, спрямованої на видання документів, які застосовуються у разі введення воєнного стану або особливого періоду.

Наразі більшість таких рішень НБУ оформлюється у вигляді постанов Правління НБУ відповідно до ч. 2 ст. 56 Закону України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 р. № 679-XIV, проте в окремих випадках спершу необхідно внести зміни до закону. Зокрема, це стосується зупинення дії окремих норм ст. ст. 75, 76 Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 р. № 2121-III щодо застосування НБУ критеріїв для прийняття рішення про віднесення банку до категорії проблемних або неплатоспроможних на період дії воєнного стану та упродовж чотирьох місяців після його припинення або скасування згідно із Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» від 15.03.2022 р. № 2120-IX [9].

За час повномасштабної війни в Україні з 24.02.2022 р. НБУ прийнято достатньо документів, які стосуються регулювання діяльності банків в умовах збройної агресії з боку російської федерації, серед яких виокремимо постанови Правління НБУ «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану» від 24.02.2022 р. № 18, «Про

особливості підтримання ліквідності банків у період дії воєнного стану» від 24.02.2022 р. № 22, «Про деякі питання діяльності банків України та банківських груп» від 25.02.2022 р. № 23, «Про складання та подання фінансової звітності в період запровадження воєнного стану» від 07.03.2022 р. № 41, «Про використання банками хмарних послуг в умовах воєнного стану в Україні» від 08.03.2022 р. № 42, «Про діяльність банків у територіальних громадах, що розташовані в районі проведення війсьних (бойових) дій або які перебувають в тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні)» від 05.05.2022 р. № 94, рішення Правління НБУ «Про розмір облікової ставки» від 02.06.2022 р. № 262-рш та інші.

Зазначене вище свідчить про активну діяльність НБУ, спрямовану на напрацювання досвіду банківського регулювання та нагляду в умовах воєнного стану, що слугує підґрунтям для сподівань забезпечити стабільну роботу вітчизняної банківської системи в подальшому.

Список використаних джерел:

1. Про Національний банк України: Закон України від 20.05.1999 р. № 679-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#top>
2. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text>
3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Шевченко К. Банківська система працює надійно і стабільно попри війну. Чому це не диво та що буде далі? *НВ.Бізнес*. 2 трав. 2022 р. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/kirilo-shevchenko-valyutniy-kurs-cini-ta-stabilnist-bankivskoji-sistemi-v-ukrajini-50238688.html>
5. Основні показники діяльності банків України / Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist#1>
6. Річний звіт Національного банку України 2021. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/annual_report_2021.pdf?v=4
7. Огляд банківського сектору. Травень 2022 р. / Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Banking_Sector_Review_2022-05.pdf?v=4
8. Опитування про системні ризики фінансового сектору. / Національний банк України. Травень 2022 р. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Risk_Survey_2022-H1.pdf?v=4
9. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 р. № 2120-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#top>

Ключові слова: банк, банківська система, воєнний стан, банківське регулювання та надгляд, Національний банк України.

Key words: bank, banking system, martial law, banking regulation and supervision, National Bank of Ukraine.

ВОВК ПАВЛО ВЯЧЕСЛАВОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
докторант кафедри адміністративного і фінансового права,
кандидат юридичних наук*

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ФОРМИ КАСАЦІЙНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Головною ознакою ефективної процесуальної форми є її універсальність, придатність до використання при розгляді різних справ в різних інстанціях. Здобутком теоретичного узагальнення знань в різних процесуальних галузях права стала багаторівнева циклічна структурована конструкція універсальної процесуальної форми змагального судового процесу, що склалася наприкінці 60-х рр. минулого століття. Водночас, в кожній наступній редакції процесуальних кодексів читалося бажання встановити додаткові особливості, передбачити винятки щодо неї, і на сьогоднішній день можна побачити вже зовсім інший підхід до феномену процесуальної форми як єдності індивідуалізації й універсальності. Безперечно, такий підхід дозволяє враховувати специфіку різних категорій справ, що розглядаються в судах, зокрема, в порядку адміністративного судочинства. Водночас, окремі випадки зміни процесуальної форми навряд чи можна визнати виправданими. Особливо це стає помітним у інстанційному розрізі функціонування процесуальної форми адміністративного судочинства, зокрема на рівні касаційного провадження.

Касаційне провадження в адміністративному судочинстві є процесуальною стадією, яка становить сукупність адміністративно-процесуальних норм, що регулюють процесуальні відносини, пов'язані зі здійсненням перевірки законності судових рішень суду першої інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку, а також судових рішень суду апеляційної інстанції повністю або частково [2, с. 169]. Касаційне провадження можна розглядати як відносно відокремлений факультативний елемент адміністративної процесуальної форми, якій реалізується на відповідному інстанційному рівні. З одного боку, касаційне провадження має абсолютно чіткі межі, вирішує власні спеціальні завдання в межах загальної мети адміністративного судочинства і не має ознаки обов'язковості інстанційного циклу, на відміну від провадження в суді першої інстанції. З іншого боку, касаційне провадження є невід'ємною складовою розгляду і вирішення справи в адміністративному суді, забезпечує реалізацію встановлених Конституцією України гарантій захисту прав і свобод людини у публічно-правових відносинах, займає власне унікальне місце в структурі адміністративного судочинства і має відповідати логіці будови його процесуальної форми як елемент цілісної системи.

Якщо проаналізувати норми Глави 2 КАС України [2], можна дійти висновку, що процесуальні дії, що вчиняються судом й учасниками касаційного провадження у загальних рисах підкорюються цій загальній логіці, яка відповідає універсальному набору стадій, що забезпечують рух справи на кожній інстанції. Водночас, спосіб їх закріплення в КАС України вносить небажані корективи і порушує універсальну структурованість процесуальної форми касаційного перегляду адміністративної справи.

Відкриття провадження, підготовче провадження, розгляд і вирішення справи – стадії руху справи, що відповідають беззаперечній логіці вирішення спору в будь-якої інстанції при здійсненні судочинства змагального типу. Водночас, виходячи із параграфів Глави 2 КАС України, можна зробити висновок, що касаційне провадження передбачає лише два структурних елемента: відкриття касаційного провадження (§ 2 Глави 2) і касаційний розгляд (§ 3 Глави 2). При цьому, обидва параграфи містять норми, якими передбачено здійснення обов'язкових і факультативних дій, що традиційно наповнюють підготовче провадження як самостійний структурний елемент стадійного розрізу процесуальної форми. Таким чином, розмивання підготовчого провадження у касаційному перегляді справи навряд чи можна визнати вдалим кроком на шляху удосконалення процесуальної форми адміністративного судочинства.

Процесуальним актом, що завершує першу стадію касаційного провадження є ухвала про відкриття касаційного провадження у справі. Слід звернути увагу на тому, що в ній зазначаються: а) підстава / підстави відкриття касаційного провадження; б) строк для подання учасниками справи відзиву на касаційну скаргу; в) вимога витребування матеріалів справи, необхідних для розгляду скарги на судове рішення; г) строк подання заперечень щодо поданих заяв чи клопотань учасників справи. Це є свідченням того, що склад суду не вживає жодних процесуальних заходів, спрямованих на з'ясування суті касаційної скарги, а концентрує свою увагу на питаннях «допуску» касаційної скарги до провадження, що ґрунтується на встановленні відсутності обставин, які унеможливають її розгляд. Відтак, дії, пов'язані з: а) надіслання копій касаційної скарги, доданих до неї матеріалів та ухвали про відкриття касаційного провадження учасникам справи; б) вирішення питання про приєднання до касаційної скарги, в) доповнення або зміною касаційної скарги; г) надання процесуальних заяв по суті справи (відзиву на касаційну скаргу) – слід вважати такими, що спрямовані на підготовку касаційної справи до розгляду. У зв'язку з цим, пропонуємо сформулювати окремий параграф «§ 3 Підготовка справи до касаційного розгляду» і перенести положення статей, що врегульовують зазначені вище питання у цей параграф.

Слід зауважити, що КАС України містить окрему ст. 340 «Підготовка справи до касаційного розгляду», але вона, вочевидь, не здатна охопити і врегулювати увесь спектр діяльності суду і учасників касаційного провадження, спрямовані на підготування розгляду і вирішення справи

в касаційному провадженні. Її наявність применшує значення підготовчого провадження при касаційному перегляді, формує хибне уявлення, що ці дії носять формальний характер, штучно звужує коло питань, необхідних для якісної підготовки справи.

Відсутність чіткої фіксації меж стадії підготовчого провадження зумовлює складність в оцінці і встановлення природи проведення попереднього розгляду справи (ст. 343 КАС України). З одного боку, норми, що визначають порядок його проведення, завдання, які вирішуються при цьому, виведені за межі статті, присвяченої підготовці справи до касаційного розгляду. Аналіз змісту відповідної статті говорить про те, що попередній розгляд справи не можна ототожнювати із попереднім судовим засіданням за аналогією з провадженням у суді першої інстанції. Основним призначенням етапу попереднього розгляду справи є «відсіювання» справ, щодо яких може бути прийнято рішення, виходячи із формальних підстав, а саме залишити касаційну скаргу без задоволення, а рішення без змін (якщо відсутні підстави для скасування судового рішення) або скасувати судові рішення (за наявності підстав, які тягнуть за собою обов'язкове скасування судового рішення). При цьому, слід врахувати і те, що у попередньому судовому засіданні суддя-доповідач інформує колегію суддів про обставини, необхідні для ухвалення судового рішення судом касаційної інстанції. Таким чином, можна дійти висновку, що за своїм змістом попередній розгляд справи більшою мірою тяжіє до підготовчого провадження і, відповідно, норми, які врегульовують порядок його проведення мають бути переміщені у належний параграф.

Дотримання загальної логіки стадійного руху справи на кожній з інстанцій адміністративного судочинства сприятиме не лише стрункості, універсальності і цілісності процесуальної адміністративної форми, але і стане свідченням зрілості юридичної техніки, зробить адміністративний процес більш зрозумілим і доступним для усіх за інтересантів.

Список використаних джерел:

1. Кодекс адміністративного судочинства: Закон України від 06.07.2005 р. URL: Кодекс адміністративного суд... від 06.07.2005 № 2747-IV (Картка) (rada.gov.ua)
2. Ульмер М. М. Касаційне провадження в адміністративному судочинстві України: дис. канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2014. 236 с.

Ключові слова: адміністративне судочинство, процесуальна форма адміністративного судочинства, касаційне провадження, стадії касаційного провадження, підготовче провадження.

Key words: administrative proceedings, procedural form of administrative proceedings, cassation proceedings, stages of cassation proceedings, preparatory proceedings.

ЛЕЩЕНКО ОЛЕКСАНДР ВІКТОРОВИЧ

*адвокат, керуючий партнер «Адвокатського об'єднання
«Лещенко, Дорошенко і партнери», кандидат юридичних наук*

ЩОДО ПОНЯТТЯ «ЧЛЕН СІМ'Ї» У КОНТЕКСТІ НЕОБХІДНОСТІ ДЕКЛАРУВАННЯ

Обов'язок осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та посадових осіб юридичних осіб публічного права, які одержують заробітну плату за рахунок державного чи місцевого бюджету, щорічно до 1 квітня подавати за місцем роботи (служби) декларацію про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру за минулий рік встановлювала стаття 12 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції». Однак вперше норма стосовно декларування доходів та витрат державних службовців була закріплена в Законі України «Про державну службу», прийнятому 16 грудня 1993 року. При цьому механізм реалізації зазначеної норми було визначено лише у постанові Кабінету Міністрів України від 11 серпня 1995 року № 641 «Про застосування статті 13 Закону України «Про державну службу», а форма такої декларації визначена ще пізніше наказом Міністерства фінансів України від 6 березня 1997 року № 58. Необхідно відмітити, що положення Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» стосовно подання декларації не можна було назвати принципово новими, однак вони були більш ґрунтовними та деталізованими.

Зокрема, форма декларації була вперше визначена на рівні закону, що у свою чергу сприяло забезпеченню реалізації принципу правової визначеності, оскільки виступала гарантією стабільності зазначеної форми.

Крім того, цей Закон на відміну від попереднього закріпив основи розмежування понять «податкова декларація» та «декларація про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру» [1].

Так, якщо головною метою податкової декларації є забезпечення контролю за повнотою та правильністю справляння податків і зборів, встановлених Податковим кодексом України, то декларація, яка була передбачена Законом України «Про засади запобігання і протидії корупції», повинна подаватися з метою створення умов прозорості діяльності осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, а також виявлення та недопущення конфлікту інтересів у їх діяльності.

Саме тому особи, визначені у Законі України «Про засади запобігання і протидії корупції», повинні були декларувати не лише свій майновий стан, а і майновий стан членів сім'ї та більшість своїх значних за розмірами видатків.

При цьому до членів сім'ї Законом було віднесено осіб, які перебувають у шлюбі, їхніх дітей, осіб, які перебувають під опікою і піклуванням, інших осіб, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки, у тому числі осіб, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі. Разом із цим, Закон розширював коло суб'єктів подання декларації, до якого введено посадових осіб юридичних осіб публічного права, що одержують заробітну плату за рахунок державного чи місцевого бюджету.

Сьогодні Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції» втратив чинність. 14 жовтня 2014 року прийнятий Закон України «Про запобігання корупції» [2], яким суттєво не змінилося поняття корупції, яке розглядається як використання особою наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у Законі, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей. Відповідно до ч. 1 ст. 65 Закону України «Про запобігання корупції» за вчинення корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень особи, зазначені в ч. 1 ст. 3 цього Закону, притягаються не тільки до кримінальної, але й до адміністративної, цивільно-правової та дисциплінарної відповідальності у встановленому законом порядку. Отже, корупція – це і кримінальне правопорушення, і різного роду інші правопорушення.

Зауважимо, що зміни, внесені законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення ефективності інституційного механізму запобігання корупції» розширили коло близьких осіб, додавши до цього переліку племінника і племінницю, а також батька та матері дружини (чоловіка) сина (дочки). Розширення кола близьких осіб має значення для встановлення факту наявності юридичного складу правопорушення, передбаченого ст. 172-5 КУпАП та правильного застосування ч. 2 ст. 23 цього закону щодо встановлених вартісних обмежень одержання подарунків, які відповідають загально-визнаним уявленням про гостинність.

Сьогодні на практиці виникають питання стосовно «члена сім'ї» у суб'єкта декларування, яке потребує пояснення. Відповідно до визначень, наданих у статті 1 Закону України «Про запобігання корупції», під «членами сім'ї» необхідно розуміти: а) особу, яка перебуває у шлюбі із суб'єктом, зазначеним у частині першій статті 3 цього Закону, та діти зазначеного суб'єкта до досягнення ними повноліття – незалежно від спільного проживання із суб'єктом; б) будь-які особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки із суб'єктом, зазначеним у частині першій статті 3 цього Закону (крім осіб, взаємні права та обов'язки яких не мають характеру сімейних), у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі. Зауважимо, що всупереч власним роз'ясненням,

наданих у п. 44 Роз'яснення № 1 від 03.02.2021 року «Щодо застосування окремих положень Закону України «Про запобігання корупції» стосовно заходів фінансового контролю» (подання декларації та повідомлень про суттєві зміни у майновому стані)» Розділ III «Щодо членів сім'ї суб'єкта декларування» НАЗК роз'яснено: «Членами сім'ї суб'єкта декларування (ст. 1 Закону та примітка до ст. 46 Закону) вважаються:

1) особа, яка перебуває у шлюбі із суб'єктом декларування (чоловік/дружина) станом на останній день звітного періоду, – незалежно від спільного проживання із суб'єктом декларування упродовж звітного періоду;

2) діти суб'єкта декларування до досягнення ними повноліття, незалежно від їх спільного проживання із суб'єктом декларування упродовж звітного періоду;

3) будь-які особи, які станом на останній день звітного періоду або сукупно протягом не менше 183 днів протягом року, що передує року подання декларації:

- спільно проживали;
- були пов'язані спільним побутом;
- мали взаємні права та обов'язки із суб'єктом декларування (крім осіб, взаємні права та обов'язки яких не мають характеру сімейних), у тому числі особи, які спільно проживали із суб'єктом декларування, але не перебували у шлюбі.

Усі інші особи, за відсутності хоча б однієї із вказаних вище ознак, для цілей декларування не вважаються членами сім'ї суб'єкта декларування.

Також, пунктом 45 Роз'яснень НАЗК № 1 від 03.02.2021 року «Хто належить до членів сім'ї суб'єкта декларування, крім його подружжя та неповнолітніх дітей» визначено, що членами сім'ї суб'єкта декларування, які не є його подружжям або неповнолітніми дітьми станом на останній день звітного періоду, є будь-які особи, які проживали спільно з суб'єктом декларування, були пов'язані спільним побутом, мали з ним взаємні права та обов'язки станом на останній день звітного періоду або сукупно протягом не менше 183 днів протягом року, що передує року подання декларації (крім осіб, взаємні права та обов'язки яких не мають характеру сімейних), у тому числі особи, які спільно проживали із суб'єктом декларування, але не перебували у шлюбі.

Таким чином, усі інші особи, за відсутності хоча б однієї із вказаних ознак, для цілей декларування не вважаються членами сім'ї суб'єкта декларування.

Список використаних джерел:

1. Вимоги щодо декларування майна, доходів, витрат і зобов'язань фінансового характеру та оприлюднення декларацій.
https://minjust.gov.ua/m/str_42543
2. Про запобігання корупції. Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>

3. Щодо застосування окремих положень Закону України «Про запобігання корупції» стосовно заходів фінансового контролю (подання декларації та повідомлень про суттєві зміни у майновому стані). Роз'яснення НАЗК № 1 від 03.02.2021 року.

Ключові слова: корупція, запобігання корупції, член сім'ї, суб'єкт декларування.

Key words: corruption, prevention of corruption, family member, subject of declaration.

ОЛЕКСІЙ УЛЯНА ОЛЕКСАНДРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри конституційного, адміністративного
та фінансового права Чернівецького юридичного інституту,
доктор філософії, доцент*

АДМІНІСТРАТИВНЕ СУДОЧИНСТВО ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

З моменту повномасштабного вторгнення в Україну агресора російської федерації життя українців кардинально змінилось. Перебуваючи в умовах військового стану фактично всі сфери людського життя зазнали в тій чи іншій мірі змін і були змушені пристосовуватись до нових реалій сьогодення. І судочинство не виняток.

Так, відповідно до ст. 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» правосуддя на території, на якій введено воєнний стан, здійснюється лише судами. Скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється [2, ст. 26]. Окрім того в законі також зазначається те, що у випадку коли правосуддя не може бути здійснено на тій території де введено військовий стан, допускається змінення територіальної підсудності судових справ, які розглядаються в цьому суді. Таким чином суди в Україні продовжили свою діяльність, окрім тих випадків де ведуться активні бойові дії, однак в таких судів змінено територіальну підсудність справ.

Адміністративне судочинство відповідно до п. 1 ст. 2 КАСУ здійснює справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень [1, п. 1, ст. 2]. Розгляд спорів що належать до компетенції адміністративних судів також зазнало змін. Адміністративні суди на підконтрольних Україною територіях продовжують здійснювати розгляд справ, окрім тих що не є невідкладними. В таких випадках адміністративним судом може бути прийнято рішення про те що справа відкладається або знімається з розгляду. Також варто зазначити, що як правило, адміністративні суди відкладають розгляд справи незалежно від того чи надійшли від

сторін клопотання про відкладення справи, адже сьогодні досить багато учасників судових процесів не мають змогу подати заяву про відкладення розгляду справи або не можуть прибути в суд у зв'язку з небезпекою для життя. Окрім того Радою суддів України було прийнято рекомендації щодо роботи суддів в умовах воєнного стану де зазначається, що у випадку загрози життю, здоров'ю та безпеці відвідувачів суду, працівників апарату суду, суддів повинні оперативно приймати рішення про тимчасове зупинення здійснення судочинства певним судом до усунення обставин, які зумовили припинення розгляду справ. Інформувати про такі рішення оперативні штаби, Верховний Суд, Раду суддів України, ДСА України [3]. Також варто зазначити, що допускається здійснення правосуддя в тому числі і адміністративними судами дистанційно. Однак, якщо судовий розгляд не становить загрози життю і безпеці сторін, і сторони бажають провести судовий розгляд, вони вправі звернутися до суду з письмовим клопотанням про проведення судового розгляду справи. Якщо ж таке клопотання відсутнє збоку сторін, яке стосується розгляду справи в умовах дії воєнного стану, тоді такий розгляд буде поновлено після закінчення дії воєнного стану на території України. Кодексом адміністративного судочинства України передбачено процедуру відновлення втрачених судових проваджень внаслідок їх втрати. Зокрема, воно може бути відновлене за заявою учасника справи або за ініціативою суду лише у справі, у якій винесено рішення або закрито провадження.

З метою врегулювання діяльності органів судочинства та можливості здійснювати свої функції було прийнято ряд нормативно-правових актів, які регулюють ті чи інші питання здійснення правосуддя в Україні. До таких актів відносять: рекомендації РСУ «Щодо вжиття невідкладних заходів для забезпечення сталого функціонування судової влади в Україні в умовах припинення повноважень ВРП та воєнного стану у зв'язку зі збройною агресією збоку РФ»; Закон ВРУ «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо зміни підсудності судів»; наказ Голови Верховного Суду, згідно з яким встановлено особливий режим роботи й запроваджено відповідні організаційні заходи.

Підсумовуючи можна сказати, що адміністративне судочинство шукає варіанти як максимально продовжити свою роботу підлаштувавшись під ситуацію в якій перебуває наша країна. Аналізуючи нормативно-правові акти, які були прийняті на сьогодні, то можна дійти висновку, що режим роботи кожного конкретного суду, отже і адміністративних судів визначається індивідуально. Відповідно діяльність та робота суду залежить від того, яка ситуація склалась в конкретному регіоні, де розташований суд. Тому необхідно уважно слідкувати за оновленнями, які публікуються на сайтах судів. З кожним днем війни все більше судів намагаються адаптуватися до функціонування в нових умовах воєнного стану. Судді та всі працівники судів продовжують працювати задля ефективної роботи судочинства і можливості громадянам захищати свої права.

Список використаних джерел:

1. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 24.05.2022 2747-IV (із змінами і доповненнями). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/274715?find=1&text=%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F#w1_1 (дата звернення 06.06.2022).
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 24.05.2022. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2015. № 28. ст. 250. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення 05.06.2022).
3. Усім судам України. Рекомендації Ради суддів України. <http://rsu.gov.ua/ua/news/usim-sudam-ukraini-rsu-opublikovala-rekomendacii-sodo-rooti-sudiv-v-umovah-voennogo-stanu> (дата звернення 06.06.2022).

Ключові слова: адміністративне судочинство, правосуддя, воєнний стан, судовий розгляд, суд, адміністративний суд.

Key words: administrative proceedings, justice, martial law, court proceedings, court, administrative court.

РУДЕНКО ОЛЕНА АНАТОЛІЙВНА

*Галицький фаховий коледж імені В'ячеслава Чорновола,
старший викладач кафедри права, кандидат юридичних наук*

УХВАЛА ЯК ОБ'ЄКТ АПЕЛЯЦІЙНОГО ОСКАРЖЕННЯ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Однією з основних засад судочинства, передбачених у ст. 129 Конституції України, є забезпечення права на апеляційний перегляд справи [1]. Таким правом відповідно до ст. 13, ч. ч. 1–2 ст. 293 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України) наділено учасників справи, а також осіб, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їх права, свободи та інтереси та (або) обов'язки [2]. Слід сказати, що в апеляційному порядку можуть оскаржуватися як рішення по суті спору, так і ухвали суду першої інстанції.

Зі змісту ч. ч. 2–3 ст. 293 КАС України випливає, що самостійним об'єктом апеляційного оскарження є тільки ті ухвали, що перераховані законодавцем у ч. 1 ст. 294 КАС України, оскільки апеляційну скаргу на них може бути подано незалежно від ухвалення чи оскарження рішення суду по суті спору. Усі інші ухвали оскарженню окремо від рішення суду першої інстанції не підлягають – подані на них апеляційні скарги судом апеляційної інстанції повертаються на підставі ч. 3 ст. 293 КАС України. Заперечення на ухвали, що відсутні у переліку ч. 1 ст. 294 КАС України, можуть включатися до апеляційної скарги на судові рішення, яким закінчується розгляд справи по суті.

Зі змісту ч. 1 ст. 294 КАС України випливає, що деякі з ухвал, що постановляються судом першої інстанції, є самостійним об'єктом апеляційного оскарження незалежно від результату розгляду процесуального питання чи клопотання, тобто як про задоволення, так і про відмову у задоволенні заяви або як про вчинення певної процесуальної дії, так і про відмову у її вчиненні. Йдеться про ухвали про забезпечення доказів або відмову у забезпеченні доказів (п. 1 ч. 1 ст. 294 КАС України), про забезпечення позову чи відмову у забезпеченні позову (п. 2 ч. 1 ст. 294 КАС України), про скасування забезпечення позову чи відмову у скасуванні, про заміну заходу забезпечення позову чи відмову у заміні заходів забезпечення позову (п. 2 ч. 1 ст. 294 КАС України), про внесення чи відмови у внесенні виправлень у рішення (п. 14 ч. 1 ст. 294 КАС України), роз'яснення або відмови у роз'ясненні судового рішення (п. 16 ч. 1 ст. 294 КАС України), про поворот виконання рішення суду чи відмови у повороті виконання рішення (п. 21 ч. 1 ст. 294 КАС України), про внесення чи відмови у внесенні виправлень до виконавчого документа, визнання чи відмови у визнанні виконавчого документа таким, що не підлягає виконанню (п. 22 ч. 1 ст. 294 КАС України), про відновлення повністю або частково втраченого судового провадження чи відмови у його відновленні (п. 27 ч. 1 ст. 294 КАС України).

Водночас частина передбачених у ч. 1 ст. 294 КАС України ухвал може бути самостійним об'єктом апеляційного оскарження лише у випадку, якщо судом першої інстанції відмовлено у задоволенні клопотання або у вчиненні процесуальної дії. Йдеться про ухвали про відмову у відкритті провадження у справі (п. 4 ч. 1 ст. 294 КАС України), у поновленні чи продовженні пропущеного процесуального строку (п. 7 ч. 1 ст. 294 КАС України), ухвалити додаткове рішення (п. 15 ч. 1 ст. 294 КАС України), у відкритті провадження про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами, в задоволенні заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами (п. 17 ч. 1 ст. 294 КАС України), у поновленні пропущеного строку для пред'явлення виконавчого документа до виконання (п. 18 ч. 1 ст. 294 КАС України), у відкритті провадження за заявою про відновлення втраченого судового провадження (п. 26 ч. 1 ст. 294 КАС України). Зі змісту викладеного випливає, що ухвали про задоволення зазначених клопотань чи про позитивне вирішення перерахованих процесуальних питань оскарженню в апеляційному порядку окремо від рішення суду не підлягають. Утім, відповідно до ч. 4 ст. 376 КАС України може бути оскаржено як ухвалу про відмову у поновленні пропущеного строку для пред'явлення виконавчого документа до виконання, так і ухвалу про поновлення цього строку.

Окремо слід зупинитися на ухвалях щодо передачі справи на розгляд іншого суду (п. 6 ч. 1 ст. 294 КАС України), затвердження умов примирення, призначення експертизи, зупинення провадження у справі, залишення позову (заяви) без розгляду, закриття провадження у справі (п. п. 8–13 ч. 1 ст. 294 КАС України), відстрочення і розстрочення, зміни чи встановлення способу і порядку виконання рішення, заміни сторони

у справі (процесуальне правонаступництво) або сторони виконавчого провадження (п. п. 19–20 ч. 1 ст. 294 КАС України). Зазначені ухвали об'єднує те, що законодавець обмежився лише вказівкою на зміст заявленого клопотання чи процесуального питання, що вирішувалося судом і щодо якого було постановлено ухвалу, та при цьому не уточнив до яких висновків дійшов суд по суті цього клопотання чи питання – про задоволення чи відмову у задоволенні, про вчинення чи відмову у вчиненні процесуальної дії. Наприклад, при розгляді питання про заміну сторони виконавчого провадження суд може як замінити сторону, так і відмовити у її заміні. Виходячи із системного аналізу положень ч. 1 ст. 294 КАС України, можна стверджувати, що у п. п. 6, 8–13, 19–20 ч. 1 ст. 294 КАС України законодавець мав на увазі тільки ті ухвали, якими задоволено відповідне клопотання (заяву) або позитивно вирішено певне процесуальне питання. Із такою позицією законодавця повністю погодитися не можна з огляду на таке.

Передбачені у п. п. 6, 8–13 ч. 1 ст. 294 КАС України ухвали постановляються судом до ухвалення рішення по суті спору, а тому обмеження учасників справи і осіб, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їх права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, у праві на подання апеляційної скарги на ухвали про відмову передати справу на розгляд до іншого суду, закрити провадження у справі, затвердити умови примирення, призначити експертизу, зупинити провадження у справі, залишити позов (заяву) без розгляду, є цілком виправданим, оскільки заперечення на них можуть бути включені до апеляційної скарги на рішення суду. Разом із тим, таке тлумачення положень КАС України щодо ухвал про відмову у відстроченні, розстроченні, зміні або встановленні способу і порядку виконання судового рішення, у задоволенні клопотання про заміну сторони у справі або сторони виконавчого провадження призведе до необґрунтованого обмеження права особи на апеляційний перегляд.

Зазначені ухвали постановляються судами на стадії виконавчого провадження, а тому включити заперечення на них до апеляційної скарги на рішення суду першої інстанції по суті спору неможливо. Окрім цього, відповідно до ч. 8 ст. 378, ч. ст. 379 КАС України в апеляційному порядку може бути оскаржено будь-яку ухвалу за результатами вирішення питання про відстрочення або розстрочення виконання, зміну чи встановлення способу і порядку виконання судового рішення, заміну сторони виконавчого провадження.

Отже, перелік ухвал суду першої інстанції, що можуть бути оскаржені в апеляційному порядку окремо від рішення суду, слід доповнити такими: про поновлення пропущеного строку для пред'явлення виконавчого документа до виконання, про відмову відстрочити і розстрочити, змінити або встановити спосіб і порядок виконання судового рішення, замінити сторону у справі або сторону виконавчого провадження.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 07.06.2022).
2. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 07.06.2022).

Ключові слова: адміністративне судочинство, апеляційний перегляд, ухвала, суд першої інстанції, оскарження.

Key words: administrative proceedings, appellate review, decision, court of first instance, appeal.

УЛОЖЕНКО ВАДИМ МИКОЛАЙОВИЧ

*Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана,
старший викладач кафедри адміністративного та фінансового права,
кандидат юридичних наук*

ПРАВОВІ ЗАСАДИ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ В ХХІ СТОЛІТТІ

Формування та розвиток системи вищої освіти в Україні забезпечується спеціальним законодавством про освіту та про вищу освіту, яке, своєю чергою, є результатом реалізації положень стратегічних (програмних) документів, що розробляються уповноваженими органами державної влади з урахуванням усталених світових тенденцій, викликів та загроз. Так, у 1993 р. Постановою Кабінету Міністрів України від 03.11.1993 р. № 896 був затверджений перший такий документ – Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття») [1], головною метою якої проголошено визначення стратегії розвитку освіти в Україні на найближчі роки та перспективу ХХІ ст., а одним із стратегічних завдань у сфері вищої освіти – піднесення на рівень досягнень розвинених країн та інтеграцію у міжнародне науково-освітнє середовище. Згідно із затвердженими Заходами щодо реалізації цієї програми реформування у сфері освіти планувалося провести впродовж 1993–2005 рр. [1].

Згодом в Національній доктрині розвитку освіти, затвердженій Указом Президента України від 17.04.2002 р. № 347/2002 [2], наголошувалося на пріоритетності розвитку освіти і науки через посилення низки сучасних цивілізаційних тенденцій, пов'язаних із глобалізацією, переходом до постіндустріального, інформаційного суспільства тощо. Заходи з її реалізації згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 19.08.2002 р. № 1223 були розраховані на 2002–2004 рр. Надалі основні напрями реалізації концептуальних ідей та

поглядів щодо розвитку освіти, визначені в Національній доктрині розвитку освіти, були конкретизовані в Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, затвердженій Указом Президента України від 25.06.2013 р. № 344/2013 [3]. Як зазначається в цьому програмному документі, стратегія розвитку вітчизняної системи освіти має формуватися відповідно до інтеграційних та глобалізаційних процесів, вимог переходу до постіндустріальної цивілізації, забезпечивши таким чином стійкий розвиток країни в першій половині XXI ст. та інтегрування національної системи освіти в європейський та світовий освітній простір.

Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року та план заходів щодо її реалізації, затверджений Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 04.09.2013 р. № 686-р, наразі викликають найбільший інтерес, оскільки їх виконання було заплановано до кінця минулого року. Згідно з цією Стратегією питання удосконалення сфери вищої освіти залишилися актуальними, а їх вирішенню перешкоджало чинне на той час законодавство про освіту – станом на середину 2013 р. його основу становили Закони України «Про освіту» від 23.05.1991 р. № 1060-XII та «Про вищу освіту» від 17.01.2002 р. № 2984-III. Тому серед основних напрямів реалізації Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року було визначено прийняття нових редакцій цих законів, що відбулося у 2014–2017 рр.

З нашого погляду, зазначені вище стратегічні (програмні) документи мають низку спільних рис. Це, зокрема, декларативність викладених в них намірів, які роками не отримували ані підзаконного нормативно-правового, ані фінансового забезпечення. Яскравим прикладом стосовно зазначеного є проголошення створення дослідницьких університетів в Україні. Про необхідність інтенсифікації наукових досліджень у закладах вищої освіти мова йшла в Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття») (1993 р.) [1], Національній доктрині розвитку освіти (2002 р.) [2], хоча в цих документах ще не вживався термін «дослідницький університет», а згодом – у Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (2013 р.) [3]. Очікувалося, що активізація науково-дослідної діяльності призведе до перетворення потужних закладів вищої освіти на дослідницькі університети. Проте й досі не затверджено нову редакцію Положення про дослідницький університет, що, на нашу думку, можна пояснити, з одного боку, неготовністю університетів до здобуття такого статусу, що, своєю чергою, зменшує пріоритетність даного документа для Кабінету Міністрів України, а з іншого, – наявністю з 22.12.1998 р. дієвого механізму визнання наукового рівня закладу вищої освіти (наукова установа, якій надається підтримка держави, національний науковий центр), передбаченого законодавством України про наукову і науково-технічну діяльність [4]. Остаточне розв'язання цього питання, враховуючи вживання терміну «дослід-

ницький університет» в Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки [5], очевидно попереду.

Іншою спільною рисою є відсутність належного контролю за виконанням заходів з реалізації стратегічних (програмних) документів розвитку освіти, хоча така практика спершу напроцьовувалася. Так, на перших парламентських слуханнях з питань освіти від 17.02.1995 р. також обговорювалися питання виконання Державної національної програми «Освіта» («Україна XXI століття»). Учасники тих слухань констатували відсутність умов для її виконання, наявність фактів порушення прав громадян на здобуття освіти, повільне оновлення змісту освіти, необхідність удосконалення мережі закладів освіти різних форм власності, неналежний рівень кадрового забезпечення освіти і науки та інше [6].

Подальший розвиток національної системи вищої освіти залежить від нового стратегічного документа, адже, як зазначає В. Г. Кремень, «найголовнішою і найскладнішою проблемою нарощування інтелектуального потенціалу суспільства і особистості є проблема визначення стратегії розвитку вищої освіти» [7, с. 100]. Зважаючи на потребу в адекватній глобальним викликам XXI ст. стратегії розвитку вищої освіти Президент України Указом «Про вдосконалення вищої освіти в Україні» від 03.06.2020 р. № 210/2020 [8] доручив Кабінету Міністрів України забезпечити розробку стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 рр., визначивши її основні цілі та пріоритети з урахуванням глобальних тенденцій світової економіки, та затвердити до 01.11.2020 р.

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 13 Закону України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. № 1556-VII [9] розробка стратегії розвитку вищої освіти покладена на Міністерство освіти і науки України. Зокрема, 07.08.2020 р. Міністерство освіти і науки України повідомило про початок розробки проекту Стратегії розвитку вищої освіти на 2021–2031 рр. робочою групою у складі 93 фахових експертів [10], а 25.09.2020 р. – про його громадське обговорення, яке тривало до 25.10.2020 р. [11], з подальшим доопрацюванням проєкта з урахуванням отриманих пропозицій та зауважень. Підготовлений проєкт не був затверджений до встановленої в Указі Президента України від 03.06.2020 р. № 210/2020 дати і впродовж 2021 р. це питання не актуалізувалося. Загалом текст проєкту Стратегії розвитку вищої освіти на 2021–2031 рр. свідчить про те, що набуття ним офіційного статусу обумовить внесення суттєвих змін до чинного законодавства про освіту, що слугуватиме подальшому інституційному розвитку національної системи вищої освіти.

Наразі маємо констатувати, що новий стратегічний (програмний) документ – Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки вже схвалений Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23.02.2022 № 286-р [5] разом з операційним планом реалізації у 2022–2024 рр. Цей програмний документ визначає пріоритети у розвитку

системи вищої освіти на найближче десятиліття й орієнтований на період входження України до Європейського Союзу. На думку фахівців Міністерства освіти і науки України, цілі та завдання Стратегії є детальною дорожньою картою для відбудови та реформування системи вищої освіти у післявоєнний період [12].

Серед позитивних зрушень в організації впровадження даної Стратегії, у порівнянні з попередніми подібними документами, є поетапна розробка операційного плану її реалізації на 2022–2024, 2025–2028 та 2029–2032 рр. та зобов'язання Міністерства освіти і науки України подавати Кабінету Міністрів України щорічний звіт до 1 квітня про хід реалізації Стратегії, що дозволить здійснювати у разі необхідності коригування наступних операційних планів та щорічний контроль за виконанням запланованих заходів.

Список використаних джерел:

1. Про Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття»): Постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.1993 р. № 896. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF#Text>
2. Про Національну доктрину розвитку освіти: Указ Президента України від 17.04.2002 р. № 347/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text>
3. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року: Указ Президента України від 25.06.2013 р. № 344/2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text>
4. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015 р. № 848-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#top>
5. Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.02.2022 № 286-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text>
6. Про рекомендації учасників парламентських слухань про стан освіти в Україні: Постанова Верховної Ради України від 17.02.1995 р. № 72/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/72/95-%D0%B2%D1%80#top>
7. Кремень В. Г. Освіта і наука. Шляхи модернізації (факти, роздуми, перспективи). Київ : Грамота, 2003. 216 с.
8. Про вдосконалення вищої освіти в Україні: Указ Президента України від 03.06.2020 р. № 210/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/210/2020#top>
9. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#top>
10. У МОН стартувала розробка проекту Стратегії розвитку вищої освіти на 2021–2031 р. – долучитись можуть усі охочі / Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/u-mon-startovala-rozrobka-proyektu-strategiyi-rozvitku-vishoyi-osviti-na-2021-2031-rr-doluchitis-mozhut-usi-ohochi>
11. МОН пропонує для громадського обговорення проект Стратегії розвитку вищої освіти України / Міністерство освіти і науки України.

URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-proyekt-strategiyi-rozvitku-vishoyi-osviti-ukrayini>

12. Опубліковано Стратерію розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/opublikovano-strategiyu-rozvitku-vishoyi-osviti-v-ukrayini-na-2022-2032-roki>

Ключові слова: вища освіта, заклад вищої освіти, стратегія розвитку вищої освіти, Міністерство освіти і науки України, Кабінет Міністрів України.

Key words: higher education, institution of higher education, higher education development strategy, Ministry of Education and Science of Ukraine, Cabinet of Ministers of Ukraine.

ЧАЛИК ВАДИМ РОМАНОВИЧ

*Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,
викладач кафедри загальноправових дисциплін
Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти*

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНІ

Останнім часом в Україні все гостріше ставиться питання про реформу судової влади в контексті євроінтеграції. Безумовно, проведення такої реформи стає необхідним, оскільки у своєму нинішньому вигляді існуюча судова система все більше демонструє свою неефективність і по суті стала гальмом на шляху демократичної трансформації суспільства. Саме тому розгляд сучасного стану та перспектив розвитку адміністративного судочинства в Україні є одним з актуальних завдань як в теорії, так і на практиці.

Одним з основних завдань на сучасному історичному етапі розвитку України є побудова незалежного та справедливого правосуддя, без чого неможливим є утвердження правової та демократичної держави, проведення будь-яких правових, економічних та соціальних реформ [1, с. 67].

Позитивним на шляху проведення судової реформи було прийняття Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд», завдяки якому було реформовано Вищу раду юстиції, Вищу кваліфікаційну комісію суддів України, посилено гарантії незалежності суддів, деталізовано їхні права і обов'язки, удосконалено дисциплінарні процедури та передбачено механізми для оновлення судової системи через процедуру кваліфікаційного оцінювання суддів. Закон також забезпечив відновлення ролі Верховного Суду України як найвищого судового органу та вдосконалив механізми однакового застосування норм права, зокрема через погодження правових позиції між палатами ВСУ.

30 вересня 2016 р. зміни до Конституції України в частині правосуддя набули чинності, що ознаменувало початок нового етапу конститу-

ційного реформування судової системи України. Так, Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» № 1401-VIII від 02.06.2016 р. було змінено та доповнено статті Розділу VIII «Правосуддя» Конституції України.

Цікавим є те, що зміни до Конституції щодо правосуддя мають на меті не лише виконання міжнародних зобов'язань України чи багаторічних рекомендацій міжнародних експертів, а й приведення стандартів правосуддя в нашій країні у відповідність до міжнародних стандартів. Це, в першу чергу, можливості для трансформації системи, які серйозно обмежені положеннями чинної Конституції. Певна річ, конституційний етап судової реформи має дати якісно новий поштовх для вирішення тих фундаментальних питань, які не вирішувалися багато років.

Головною метою подальшого проведення судово-правової реформи в Україні має стати створення законодавчих та організаційних умов для утвердження в Україні незалежної, ефективної та відповідальної судової влади, якій довірятиме суспільство [2, с. 47].

Велике значення в процесі реформування органів судової влади має європейська інтеграція нашої держави [3, с. 138]. Задоволення євроінтеграційних прагнень України передбачає обов'язкову адаптацію нашої судової системи до системи Ради Європи та Європейського Союзу. Проблема вдосконалення вітчизняного правосуддя має першочергове значення для України як для держави, що обрала для себе демократичні засади розвитку.

Стратегія, що розроблена за підтримки Проекту Європейського Союзу «Підтримка реформ у сфері юстиції в Україні», має силу добровільного свідомого зобов'язання, спрямованого на підвищення якості послуг судової системи для громадян та наближення процесів вітчизняного судочинства до кращих європейських зразків. Демонструючи внутрішнє прагнення судової влади до змін, це зобов'язання взяли на себе суддівська спільнота у особі Ради суддів України, вищі суди, Верховний Суд України, Вища рада юстиції, Вища кваліфікаційна комісія суддів України, Національна школа суддів України, Державна судова адміністрація України.

Адміністративне судочинство в Україні потребує вдосконалення шляхом його реформування та трансформації. При цьому важливим є вивчення та запровадження досвіду провідних країн, що, безумовно, позитивно вплине на адміністративну юстицію в Україні та надасть змогу їй наблизити нашу систему до світових стандартів.

В зарубіжних країнах зі становленням правової державності гарантом захисту суб'єктивних прав громадян став інститут адміністративної юстиції, створення та становлення якого мало такі теоретичні засади, як: теорія правової держави; теорія поділу влади; теорія поділу права на публічне і приватне; теорія відповідальності держави; теорія адміністративного спору [4, с. 67]. Крім того, виникнення та становлення адміністративної юстиції мало своїм підґрунтям чинники соціально-історичного та об'єктивно-правового характеру [5, с. 42]. Запозичення

зарубіжної моделі, безумовно, позитивно вплине на процес побудови адміністративної юстиції в Україні.

Напередодні запровадження в Україні адміністративної юстиції європейського зразка особливої актуальності набувають теоретичні та прикладні розробки у цій галузі, у тому числі компаративні дослідження, засновані на глибокому вивченні зарубіжного досвіду.

Щодо побудови системи адміністративних судів в Україні, особливу увагу привертає досвід організації та діяльності судів адміністративної юрисдикції Німеччини і Франції, як держав, близьких до України у географічному і в геополітичному планах, а також у правовому відношенні. Це виражено, передусім, у схожості структури права, розумінні правової норми, системи джерел права.

Адміністративні юстиції Німеччини та Франції є розвинутими, тобто їхня організаційна побудова, функціональне призначення та повноваження відповідають вимогам та потребам захисту прав, свобод і законних інтересів громадян. Їх розгляд, вивчення є не лише цікавими, а й доцільним на сучасному етапі реформування судової системи України, оскільки використання позитивного досвіду інших держав, з урахуванням національних особливостей, може дати корисні наслідки [6, с. 199].

Значний прогрес у розвитку адміністративної юстиції спостерігається наприкінці XVIII століття, коли у Франції відбулася революція і заснована Державна рада, якою було визнано відмінність між публічним та приватним правом, а також потребу в окремому органі, який здійснював би нагляд за функціонуванням влади і дотриманням нею положень публічного права. За період свого існування Державна рада виробила механізм судового перегляду дій органів влади, який і сьогодні становить підґрунтя системи судового контролю у Франції [7, с. 53–55; 11]. Ця модель, що передбачає створення окремого судового органу для перегляду адміністративних дій уряду, справила великий вплив на створення адміністративної юстиції в країнах Європи і світу. У результаті цього у 60-х та 70-х роках XIX століття було засновано перші адміністративні суди у Бадені та Пруссії, тим самим було створено підґрунтя німецької системи перегляду адміністративних дій.

Основними причинами утворення та запровадження адміністративного судочинства європейського зразка в Україні можна назвати: необхідність посилення гарантій захисту прав людини від свавілля з боку влади; відсутність ефективної процедури судового вирішення адміністративних справ, яка б враховувала специфіку публічно-правових відносин; недостатній авторитет загальних судів, що поряд з адміністративними справами розглядають і кримінальні справи, а також справи про адміністративні проступки, у яких держава виступає проти громадян; прив'язаність територіальної юрисдикції судів до адміністративно-територіального устрою України, що посилює можливості впливу чиновницького апарату на суддів; невелика кількість суддів-фахівців у галузі адміністративної юрисдикції; зростання кількості адміністративних спорів у загальній кількості судових справ тощо.

Позитивним наслідком запровадження адміністративної юстиції поряд з посиленням захисту прав людини у її відносинах з владою може стати також активізація розвитку адміністративного законодавства і доктрини адміністративного права. Такий розвиток буде зумовлений, з одного боку, потребами судової практики, а з іншого, – самою судовою практикою адміністративних судів [8, с. 22]. Нормоустановче значення практики адміністративних судів відмічається зокрема й у французькій літературі. Хоча доктриною вона не визнається джерелом права, але на практиці вона вважається дуже важливим інструментом для врегулювання конфліктів у сфері управління. Це показує велику роль діяльності судів у формуванні французького адміністративного права [9, с. 20; 10].

Критичне переосмислення кращого досвіду зарубіжних країн у сфері адміністративної юстиції та її адаптація до вітчизняного контексту, здатні значно прискорити впровадження дієвого механізму формування та реалізації державної політики у сфері адміністративного судочинства.

Таким чином, адміністративне судочинство, головне призначення якого полягає в тому, щоб забезпечити максимально сприятливі умови для ефективного та надійного механізму захисту прав, свобод і законних інтересів громадян, відіграє важливу роль у становленні правової держави, демократії та існуванні громадянського суспільства.

На сьогодні актуальним є активізація розвитку адміністративного законодавства і доктрини адміністративного права, що може стати позитивним наслідком запровадження адміністративної юстиції разом з посиленням захисту прав людини у її відносинах з владою. Сучасна судова влада України повинна зайняти відповідне місце серед інших державних органів, маючи набір функцій, які відповідали б міжнародним принципам, умовам сьогодення в державі та надавали змогу ефективно здійснювати захист прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави.

Список використаних джерел:

1. Пасенюк О. М. Побудова адміністративних судів – одне із найважливіших досягнень судової реформи в Україні. *Конституційні цінності: правова природа та практика реалізації* : зб. тез Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 17 травня 2019 р.). Хмельницький : Хмельницький ун-т упр. та права ім. Леоніда Юзькова, 2019. ч. 2. С. 67–77.
2. Капинос О. В. Адміністративне судочинство як форма забезпечення функціонування сучасної держави. *Правові новели*. 2021. № 13. Т. 2. С. 46–51.
3. Золотухіна Л. О. Адміністративна юстиція як складова адміністративно-правового механізму захисту публічного інтересу. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 4. С. 138–143.
4. Самусь А. В. Адміністративна юстиція. Система адміністративного судочинства Німеччини. *Сучасні тенденції в юридичній науці України*.

Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Вінниця, 18–19 березня 2016 року). Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2016. С. 66–69.

5. Параниця С. П. Адміністративна юстиція в Україні та зарубіжних країнах: порівняльний аналіз. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Випуск 2. Том 3. С. 40–45.
6. Войнолович С. Ю. Зарубіжний досвід організації систем адміністративної юстиції. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 3–2. С. 197–202.
7. Кравчук Т. О. Становлення, розвиток і завдання адміністративної юстиції в Україні та в деяких зарубіжних країнах. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2011. № 4 (8). С. 15–25.
8. Жушман М. Генезис і сучасний стан адміністративної юстиції України. Підприємництво, господарство і право. 2016. № 6. С. 105–109.
9. Адміністративна юстиція: європейський досвід і пропозиції для України // Автори-упорядники І. Б. Коліушко, Р. О. Куйбіда. Київ: Факт, 2003. 146 с.
10. Nalyvaiko L., Marchenko O., Ilkov V. Conceptualisation of the Phenomenon of Corruption: International Practices and Ukrainian Experience. *Economic Annals-XXI*. 2018. № 172 (7–8). P. 32–37.
11. Kondratiuk O., Fedchak I., Lepekha O., Senyk S., Marets B. War on crime: From passive behaviour of an undercover agent to active forms of covert influence on accomplices of criminal activities. *Philosophy, economics and law review*. 2021. Volume 1. № 2. P. 150–172.

Ключові слова: адміністративне судочинство, реформа судової влади, верховенство права, права людини, євроінтеграція.

Key words: administrative proceedings, reform of the judiciary, rule of law, human rights, European integration.

ДРОНІК ДМИТРО СЕРГІЙОВИЧ

*Донецький державний університет внутрішніх справ,
аспірант заочної форми навчання*

ЩОДО ТИПОВИХ ПОМИЛОК ПРИ ПРОВЕДЕННІ ПРОЦЕДУРИ ОГЛЯДУ НА СТАН АЛКОГОЛЬНОГО СП'ЯНИННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИМ

На сьогоднішній день адміністративні правопорушення, пов'язані з керуванням транспортними засобами або суднами особами, які перебувають у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують їх увагу та швидкість реакції, відносяться до однієї з найбільш поширених категорій справ, які розглядаються судами. За даними Державної судової адміністрації України [1], за 2021 рік на розгляді в судах перебувало 152 663 справи за вчинення правопорушення, передбаченого статтею

130 Кодексу України про адміністративні правопорушення, проте лише у 90 689 випадків було прийнято рішення про притягнення осіб до адміністративної відповідальності, що складає тільки 59 % від загальної кількості справ, що перебували на розгляді. Серед винесених судами постанов 18 % складають постанови про закриття провадження по справам за різних підстав. Однією з таких підстав є відсутність події та складу правопорушення через неналежність доказів долучених до справи, які пов'язані із процедури проведення огляду на стан алкогольного сп'яніння поліцейським.

Як відомо, 16 лютого 2021 року була прийнята нова редакція ч. 2 ст. 266 КУпАП, яка наразі визначає такий механізм: «Огляд особи, яка керувала транспортним засобом, морським, річковим, малим, спортивним судном або водним мотоциклом, на стан алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, проводиться поліцейським з використанням спеціальних технічних засобів. Під час проведення огляду осіб поліцейський застосовує технічні засоби відеозапису, а в разі неможливості застосування таких засобів огляд проводиться у присутності двох свідків. Матеріали відеозапису обов'язково долучаються до протоколу про адміністративне правопорушення» [2]. В свою чергу, відповідні зміни до Інструкції про порядок виявлення у водіїв транспортних засобів ознак алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, затвердженої наказом Міністерства внутрішніх справ України та міністерством охорони здоров'я України від 09 листопада 2015 року № 1452/735, внесені не були [3]. З огляду на це, положення зазначеного відомчого нормативно-правового акту передбачають пряму вказівку щодо проведення огляду на стан сп'яніння на місці зупинки транспортного засобу проводиться лише в присутності двох свідків. Така неузгодженість положень чинних нормативно-правових актів призводить до допущення працівниками поліції помилок під час документування процедури проведення огляду на стан алкогольного сп'яніння, а зрештою при розгляді справ про адміністративні правопорушення в суді до визнання неналежності доказів у справах, на підставі чого приймається рішення про відсутність події і складу правопорушення.

Наприклад, у справі № 216/1369/22 [4] та справі № 216/1350/22 [5] судді з метою перевірки, зазначених у протоколі відомостей, приймали рішення про перегляд відеозапису з фіксацією порушення, яке ставиться у провину особі, відносно якої було складено протокол про адміністративне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 130 КУпАП, з метою підтвердження факту керування особою транспортним засобом, проте у матеріалах справи відеозапис з фіксацією порушення відсутній. Крім того, відсутні і покази свідків правопорушення. За таких обставин суд не зміг визнати відомості, зазначені у протоколі про адміністративне правопорушення, а також у додатках до нього, належними та допустимими доказами вчинення особою адміністративного правопорушення,

передбаченого ч. 1 ст. 130 КУпАП, доказів керування особою транспортним засобом матеріали справи не містять.

Аналогічні порушення були допущені працівниками поліції і в іншій справі № 210/1180/22 [6], по якій суддя робить висновок про те, що, не дивлячись на вказівку в протоколі про фіксування правопорушення за допомогою відео реєстратора, а факт проходження огляду на стан сп'яніння за допомогою нагрудного відео реєстратора, до матеріалів справи не долучено жодного диску з файлами та будь якими записами щодо руху транспортного засобу під керуванням саме водія, відносно якого складено протокол, щодо місця скоєння правопорушення, що свідчить про порушення процедури огляду. Відсутність відеозаписів не дає можливості судді перевірити дотримання працівником поліції порядку проведення огляду на встановлення стану сп'яніння, повідомлення правопорушника про час та місце розгляду справи. Крім того, в протоколі відсутні будь-які дані про свідків з місця події.

Окрім зазначених порушень процедури проведення огляду на стан алкогольного сп'яніння, мають місце випадки не зазначення в матеріалах справи підстави зупинки транспортного засобу працівниками поліції, в результаті якої у поліцейського уповноваженого підрозділу Національної поліції України виявилися підстави вважати, що водій транспортного засобу перебуває у стані сп'яніння згідно з ознаками такого стану.

Наголосимо, що на обов'язковості зазначення підстави зупинки транспортного засобу вказується суддями у винесених ними постанови [6; 7].

Отже, здійснюючи документування правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 130 КУпАП працівниками поліції допускаються такі типові помилки:

- не долучення до матеріалів справи відеозапису, що підтверджує факт керування транспортним засобом особою, відносно якої складено протокол про адміністративне правопорушення;
- не долучення до матеріалів справи відеозапису, який фіксує процедуру проведення поліцейським огляду на стан алкогольного сп'яніння, або не зазначення в матеріалах свідків в разі неможливості застосування технічних засобів відеозапису;
- не зазначення підстави зупинки транспортного засобу працівниками поліції.

Підсумовуючи зазначимо, що в цілому працівники поліції дотримуються приписів законодавства щодо документування адміністративних правопорушень, передбачених ст. 130 КУпАП, а для усунення виявлених недоліків поліцейським необхідно:

- уважно ставитися до чіткого дотримання процедури проведення огляду на стан алкогольного сп'яніння;
- правильно складати адміністративно-процесуальні документи у справах про адміністративні правопорушення, передбачені ст. 130 КУпАП, особливо протокол про адміністративні правопорушення;

– долучати до адміністративної справи належним чином оформлені докази.

Крім того, для усунення суперечностей в законодавстві, що регламентує порядок проведення огляду на стан алкогольного сп'яніння, вважаємо за доцільне привести положення Інструкції про порядок виявлення у водіїв транспортних засобів ознак алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, затвердженої наказом Міністерства внутрішніх справ України та міністерством охорони здоров'я України від 09 листопада 2015 року № 1452/735, у відповідність до положень ст. 266 КУпАП.

Список використаних джерел:

1. Звіт судів першої інстанції щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення зведений за 2021 рік. URL: https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/main_site/1p_2021.xlsx (дата звернення: 06.06.2022).
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07 грудня 1984 року № 8073-X. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122. (із змінами і доповненнями станом на 26.05.2022).
3. Про затвердження Інструкції про порядок виявлення у водіїв транспортних засобів ознак алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції: наказ Міністерства внутрішніх справ України та міністерством охорони здоров'я України від 09 листопада 2015 року № 1452/735. *Офіційний вісник України*. 2015. № 88. Ст. 2965.
4. Постанова Центрально-Міського районного суду м. Кривого Рогу у справі № 216/1369/22.
5. Постанова Центрально-Міського районного суду м. Кривого Рогу у справі № 216/1350/22.
6. Постанова Держинського районного суду м. Кривого Рогу у справі № 210/1180/22.
7. Постанова Держинського районного суду м. Кривого Рогу у справі № 210/1394/22.

Ключові слова: поліцейський, огляд на стан алкогольного сп'яніння, типові помилки, справа про адміністративне правопорушення.

Key words: police officer, examination for alcohol intoxication, typical mistakes, administrative offense case.

МАНЧУЛ МАРІЯ-ДІАНА ДМИТРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри адміністративного і фінансового права
Чернівецького юридичного інституту*

СТВОРЕННЯ ПУБЛІЧНИХ ФОНДІВ З МЕТОЮ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Російське вторгнення в Україну матиме далекосяжні наслідки в різних сферах, які не обмежуватимуться лише нашою державою, і створять нові виклики по всьому світу. Для того щоб негативні наслідки не призвели до накопичення кризових ситуацій, необхідно знаходити як короткострокові, так і довгострокові рішення, направлені на поступове наладження проблемних сфер та зміцнення становища держави та суспільства.

Функціонування бюджетної сфери під час дії воєнного стану неодмінно повинно здійснюватись з дотриманням принципів ефективності та цільового використання коштів. Для ефективного забезпечення необхідних потреб населення усі органи державної влади ухвалюють низку оперативних, ефективних та доцільних рішень.

21.04.2022 р. Президент України підписав указ, яким було створено консультативно-дорадчий орган – Національну раду з відновлення України від наслідків війни, основними завданнями якої є:

- розроблення плану заходів з післявоєнного відновлення та розвитку України (що включає відновлення та розбудову інфраструктури);
- визначення та напрацювання пропозицій щодо пріоритетних реформ, прийняття та реалізація яких є необхідними у воєнний і післявоєнний періоди;
- підготовка стратегічних ініціатив, проектів нормативно-правових актів, прийняття і реалізація яких є необхідними для ефектвної роботи та відновлення України у воєнний і післявоєнний періоди [1].

Виходячи із змісту завдань Ради, можна стверджувати що її основним обов'язком є масштабна розробка плану відновлення України, її відбудови.

Рада утворена у складі двох голів, секретаря та інших членів Ради. Співголовами Ради є Прем'єр-міністр України та Керівник Офісу Президента України.

У структурі Секретаріату Кабінету Міністрів України також відбулись зміни. Зокрема, з'явилась нова посада – Урядовий уповноважений з питань інвестицій, залучення фінансової допомоги в умовах воєнного стану, формування фонду відновлення та трансформації економіки, фонду підтримки малого та середнього бізнесу, фонду відновлення майна та зруйнованої інфраструктури, фонду обслуговування та погашення державного боргу, фонду підтримки армії, гуманітарного фон-

ду [2]. Це пов'язано із новоствореними фондами задля відновлення України.

Оскільки усі цілі, що стоять наразі перед державою і ще будуть постійно виникати у майбутньому, вимагають неабияких витрат, відновлення повинно фінансуватись із залученням безлічі джерел. Звісно, в період дії воєнного стану виділяють кошти з резервного фонду бюджету, але суми, потрібні для покриття усіх необхідних витрат є значно більшими. Для здійснення такої мети, як акумуляція коштів, у березні Кабінет Міністрів України анонсував початок процесу створення фондів, що нададуть змогу акумулювати кошти, які будуть використані на відновлення України.

Відповідно, було утворено наступні фонди:

- Фонд підтримки малого та середнього бізнесу
- Фонд підтримки армії
- Фонд відновлення та трансформації економіки
- Гуманітарний фонд
- Фонд обслуговування та погашення державного боргу
- Фонд відновлення майна та зруйнованої інфраструктури.

Звичайно, відслідковувати розподілення та використання коштів усіх фондів досить складно, крім того основними ризики тут постають у формі плутанини та корупції. Тому, йде мова про створення єдиного Фонду Відновлення, що значно полегшить ситуацію.

З метою акумуляції коштів для відновлення економіки, об'єктів інфраструктури, підтримки вітчизняного бізнесу, які постраждали внаслідок військової агресії Російської Федерації проти України, Міністерство економіки, Міністерство фінансів та Міністерство інфраструктури було уповноважено на відкриття рахунків у Національному банку України [3], на які будуть здійснюватись зарахування коштів внесків фізичних та юридичних осіб приватного права та/або публічного права.

Рахунок «Фонд відновлення зруйнованого майна та інфраструктури» є одним із рахунків, зазначених у переліку офіційних рахунків для пожертв на підтримку України «United24». Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 19 квітня 2022 р. № 472 «Порядок використання офіційних рахунків для пожертв на підтримку України «United24», кошти що надходять на рахунок «Фонд відновлення зруйнованого майна та інфраструктури» можуть використовуватись Мінінфраструктури, Мінрегіоном та державними органами за участю інших суб'єктів з дотриманням законодавства про проведення закупівель, зокрема в умовах воєнного стану [4].

Список використаних джерел:

1. Питання Національної ради з відновлення України від наслідків війни: указ Президента України від 21 квітня 2022 року № 266/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2662022-42225> (дата звернення: 6.07.2022)

2. Про затвердження структури Секретаріату Кабінету Міністрів України: постанова Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 564. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/564-2016-%D0%BF#n9> (дата звернення: 6.07.2022)
3. Деякі питання відкриття рахунків для відновлення України: розпорядження Кабінету Міністрів України від 05 березня 2022 р. № 202-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-vidkrittya-rahunkiv-dlya-vidnovlennya-ukrayini-202->
4. Деякі питання використання коштів, що надходять на офіційні рахунки для пожертв на підтримку України: постанова Кабінету Міністрів України від 19 квітня 2022 р. № 472. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/472-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 6.07.2022)

Ключові слова: фонди коштів, резервний фонд бюджету, фонд відновлення України, органи державної влади.

Key words: funds, reserve budget fund, reconstruction fund of Ukraine, public authorities.

НОВАК АНАСТАСІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри адміністративного і фінансового права*

АДМІНІСТРАТИВНИЙ ОРГАН ЯК СУБ'ЄКТ ПРОЦЕДУРИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ОСКАРЖЕННЯ

Дотримання прав і свобод людини та громадянина завжди є першочерговою пріоритетною місією правової держави навіть в умовах надзвичайного та воєнного часу. Одночасно, Конституцію України у частині 2 статті 64 передбачено, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень [1]. Однак вказана конституційна норма містить виключення щодо неможливості обмеження низки прав і свобод, серед яких є стаття 40 Основного Закону, яка встановлює, що усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк.

Інститут адміністративного оскарження виступає однією із варіацій права на звернення до органів публічної адміністрації з метою захисту суб'єктивних прав, свобод та інтересів шляхом позасудового порядку, тобто до органу вищої інстанції.

Адміністративне оскарження розглядається як самостійна адміністративна процедура і має певні особливі ознаки. Однією із основних ознак адміністративного оскарження як адміністративної процедури

є її суб'єктний склад, серед яких особливу увагу необхідно звернути на адміністративний орган, що здійснює перегляд адміністративного акта або процедурного рішення суб'єкта публічної адміністрації нижчого рівня.

Загалом слід зазначити, що поняття «адміністративний орган» у національному законодавстві відсутнє. Лише у проекті Закону України «Про адміністративну процедуру» № 3475 від 14.05.2020 р. (далі – проект Закону № 3475) в останній редакції у пункті 1 частині 1 статті 2 міститься визначення адміністративного органу як органу виконавчої влади, органу влади Автономної Республіки Крим, органу місцевого самоврядування, їх посадової особи, іншого суб'єкта, який відповідно до закону уповноважений здійснювати функції публічної адміністрації [2].

Дійсно, закріплення в перспективі на законодавчому рівні поняття «адміністративний орган» має позитивні риси. Проте вказана дефініція має певні недоліки, а саме вживання терміну «публічна адміністрація» та відповідно словосполучення «функції публічної адміністрації», так як означені поняття не мають нормативно-правового вираження, що, в подальшому, може негативно впливати на практичну реалізацію права на адміністративне оскарження.

Для розуміння значення адміністративного органу в механізмі позасудового оскарження необхідно розглянути його місце у системі адміністративної процедури розгляду скарги, особливості, права та обов'язки.

За загальним правилом суб'єктом розгляду адміністративної скарги є адміністративний орган вищого рівня. Випадки, коли здійснення розгляду скарги належить іншому суб'єкту, повинні встановлюватись законом. Так, наприклад, стаття 288 Кодексу України про адміністративні правопорушення, яка регулює порядок оскарження постанов по справі про адміністративне правопорушення, встановлює для особи, яка звертається із скаргою, право вибору уповноваженого суб'єкта розгляду (адміністративний орган або у районний, районний у місті, міський чи міськрайонний суд у порядку адміністративного судочинства) [3].

Цікавим вбачається положення частини 3 статті 79 проекту Закону № 3475, відповідно до якого суб'єкт розгляду скарги може утворити комісію з розгляду скарг. До складу комісії з розгляду скарг, крім посадових осіб адміністративного органу, можуть включатися представники інститутів громадянського суспільства у кількості, що не перевищує третини її загального складу. Діяльність комісії з розгляду скарг здійснюється з дотриманням вимог цього Закону [2]. Вбачається, що закріплення можливості включення до таких комісій з розгляду скарг представників інститутів громадянського суспільства відображає демократію участі, яка втілюється посередністю окремих механізмів (форм, видів), що у обов'язковому порядку мають певні правові наслідки для адміністрування (в його широкому та вузькому розумінні).

Крім того законопроектом передбачено, якщо відсутній адміністративний орган вищого рівня, то скарга подається до того ж самого адміністративного органу, який прийняв адміністративний акт, вчинив процедурні дії та/або прийняв процедурне рішення чи допустив бездіяльність, що оскаржуються, лише за умови функціонування у органі комісії з розгляду скарг.

Щодо прав і обов'язків, якими наділений суб'єкт розгляду скарги, то вбачається, що останній користується правами і виконує обов'язки, визначені для адміністративного органу, та може здійснювати перегляд справи в повному обсязі. Можливість перегляду справи у повному обсязі дозволяє реалізувати такі принципи адміністративної процедури як верховенства права (у тому числі законності та юридичної визначеності), рівності перед законом, обґрунтованості, безсторонності, добросовісності та розсудливості, ефективності тощо.

Також, у разі необхідності, такий суб'єкт адміністративного оскарження має право збирати додаткові докази, що дозволяє повно та всебічно дослідити обставини адміністративної справи та дійти обґрунтованих висновків щодо спірного питання.

Особливості повноважень суб'єкта розгляду адміністративної скарги безпосередньо пов'язані з його ієрархічним положенням в системі адміністративних органів та завданнями, які на нього покладені. Під час розгляду скарги адміністративний орган перевіряє правильність застосування норм матеріального права, порушення норм процедурного права, наявність мотивування кінцевого адміністративного акта як результату звернення особи, а також правильність та повноту встановлення обставин, що мали значення для адміністративної справи.

Також можливістю повноважень суб'єкта розгляду адміністративної скарги є можливість контролю за винесеним рішенням за результатами оскарження шляхом надання інформації щодо його виконання.

Отже, адміністративний орган як суб'єкт розгляду скарги займає важливе місце у системі адміністративних процедур загалом, а також виступає певним гарантом законності у разі порушення прав особи, яка була ініціатором адміністративної процедури, оскільки саме адміністративне оскарження дозволяє швидко та ефективно відновити порушенні права та свободи.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України: офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 31.05.2022).
2. Про адміністративну процедуру: проект Закону України від 14.05.2020 р. № 3475. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68834 (дата звернення 31.05.2022).

3. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 213–330) від 07.12.1984р. № 1888-IX. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#Text> (дата звернення 02.06.2022)

Ключові слова: публічна адміністрація, адміністративне оскарження, адміністративний орган, позасудовий захист, адміністративна процедура.

Key words: public administration, administrative appeal, administrative body, extrajudicial protection, administrative procedure.

ПОСМІТНА ВЕРОНІКА ВОЛОДИМИРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри адміністративного і фінансового права*

ЩОДО ПИТАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЄДИНОЇ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ МІГРАЦІЙНИМИ ПРОЦЕСАМИ У ДІЯЛЬНОСТІ ДМСУ

В умовах цифрового розвитку Української держави впровадження інформаційно-телекомунікаційних систем до функціонування органів державної влади є одним із пріоритетних напрямів реформування сфери публічного управління. Функціонування системи органів виконавчої влади має на меті здійснення результативної та ефективної виконавчо-розпорядчої діяльності, що є підґрунтям для задоволення публічних інтересів населення та надання якісних публічних послуг.

Щодо реалізації державної політики у сфері міграції, слід сказати, що ця сфера була і залишається однією з важливих державних функцій. До часу виникнення Державної міграційної служби України (далі – ДМСУ) була утворена та реорганізована ціла низка органів виконавчої влади, які здійснювали зазначену вище функцію, в тому числі, й щодо забезпечення адміністративної правосуб'єктності мігрантів. Характеристика діяльності ДМСУ щодо забезпечення адміністративної правосуб'єктності мігрантів виражається у її практичній складовій, що підтверджується даними офіційної статистичної звітності.

Так, в рамках проекту «Підтримка управління міграцією та притулком в Україні» (MMIS), який фінансується Європейським Союзом та імплементується Міжнародною організацією з міграції, для покращення та полегшення взаємодії між працівниками ДМСУ та окремими категоріями мігрантів, зокрема іноземними громадянами та особами без громадянства, використовується Єдина інформаційно-аналітична система управління міграційними процесами (далі – ЄІАСУМП) та система «Облік запитів про реадмісію та транзитне перевезення» [1].

Слід сказати, що такий напрям діяльності здійснюється з метою встановлення відповідності діяльності ДМСУ щодо управління міграційними процесами, а також роботи з шукачами притулку в Україні, у відповідність до європейських та міжнародних стандартів, з урахуванням світового досвіду, особливо щодо посилення інституційної та технічної спроможності органів, які здійснюють державне управління у сфері міграції.

ЄІАСУМП являє собою єдину автоматизовану систему збору, обробки, зберігання та захисту інформації щодо діяльності органів державної влади, які на підставі норм публічного права уповноважені забезпечувати виконання завдань і функцій у сфері міграції, а також оперативно отримувати та аналізувати на достовірність та актуальність інформацію про стан та тенденції міграційних процесів, виявлення причинно-наслідкових зв'язків, їх негативного впливу на загальний соціально-економічний стан держави.

Структурно ЄІАСУМП складається із двох значних за обсягом підсистем, зокрема таких як:

облік іноземців та біженців, за допомогою якої здійснюється: по-перше, ефективний контроль за видачею документів, що підтверджують громадянство України. Так, в 2020 р. набули громадянство України: за народженням – 10 681 осіб; за територіальним походженням – 2671 особа; на підставі Угод про спрощений порядок зміни громадянства – 79 осіб тощо); по-друге, посвідчення особи або її спеціальний статус. Станом на 31.12.2020 р. на обліку ДМСУ перебувало 293 614 іммігрантів, було оформлено посвідок на постійне проживання – 19 251, відмовлено в її оформленні – 371 звернень, вилучено – 3314 посвідки; перебувало на обліку іноземців та осіб без громадянства (тимчасове проживання) – на 151 360 осіб; продовжено строк перебування іноземцям та особам без громадянства – 9935 особам [2].

Необхідно зазначити, що такий облік, який здійснюється ДМСУ, важливий для запобігання підробленню відповідних документів та їх незаконному використанню. Крім того, в межах підсистеми «Облік іноземців та біженців» було налагоджено взаємодію щодо обміну інформацією з МЗСУ задля перевірки виданих віз;

Адміністративні правопорушення, її засобами оформляються всі справи про адміністративні правопорушення, які підвідомчі органам ДМСУ, а також, що важливо, у тому числі – за протоколами, які складені працівниками Державної прикордонної служби України та інших органів, яким підвідомчі такі категорії справ. Так, за 2021 рік було зафіксовано складання протоколу та притягнення до адміністративної відповідальності по відношенню до 13 513 осіб. На порушників міграційного законодавства накладено штрафів на суму 28 406 134 грн (за постановами ДМСУ на 28 291 633 грн та за постановами СБУ, ДПСУ на 114 501 грн) [2].

Необхідно погодитися з позицією Ю.В. Єрмакова, який проводячи дослідження ДМСУ як основного суб'єкта здійснення адміністративної процедури у сфері міграції «виявив суттєвий структурно-

функціональний недолік в аспекті паспортизації населення, що проявляється у фактичному дублюванні функцій територіальними управліннями ДМС України та ЦНАП». На його думку, «усунення цього недоліку прямо пов'язане з чітким розподілом компетенцій між зазначеними суб'єктами. Функції з поточного обліку населення та здійснення відповідних адміністративних процедур оформлення (заміни) паспортів мають бути закріплені за ЦНАП, а функції з міграційного обліку та реалізації відповідних адміністративних процедур – за управліннями ДМС. Єдиним винятком мають стати лише процедури паспортизації громадян України, що мешкають на тимчасово непідконтрольних територіях» [3, с. 54].

Як уявляється, можливою є підтримка позиції щодо врегулювання правового статусу ДМСУ на рівні Закону України, однак, це має бути кодифікований законодавчий акт – Міграційний Кодекс України, який би містив норми, що регулюють державну політику та правовий статус державних органів у сфері міграції, міграційні процеси, правовий статус іноземців, осіб без громадянства та інших мігрантів.

Список використаних джерел:

1. Спеціальне програмне забезпечення допомагає ДМС ефективніше працювати з іноземцями та особами без громадянства. URL: <https://dmsu.gov.ua/news/dms/9043.html> (дата звернення: 30.05.2022).
2. Показники діяльності ДМС за 2020 р. URL: <https://dmsu.gov.ua/diyalnist/statistichni-dani.html>. (дата звернення: 30.01.2022).
3. Єрмаков Ю. В. Державна міграційна служба України як основний суб'єкт здійснення адміністративної процедури у сфері міграції. *Прикарпатський юридичний вісник*. Випуск 3(28). Том 2. 2019. С. 51–55.
4. Адміністративні послуги ДМС та МВС: аналіз правових засад надання та результати соціологічного дослідження : науково-практичне видання / за заг. ред. Ю. Л. Белоусова, В. К. Батчаєва. Київ, 2013. 92 с.

Ключові слова: Державна міграційна служба України, мігрант, інформаційно-аналітична система управління міграційними процесами, адміністративна правосуб'єктність мігрантів, повноваження ДМСУ.

Key words: State Migration Service of Ukraine, migrant, information and analytical system for managing migration processes, administrative legal personality of migrants, powers of the SCSU.

ЧЕРНЕЦЬКА ОКСАНА АРТУРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри адміністративного і фінансового права*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ КАРАНТИНУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Вже два роки Україна та світ живе в умовах карантину. За цей період відбулося чимало змін в українському законодавстві, особливо це стосується відповідальності за порушення карантину та встановлених протиепідемічних заходів.

Право кожного громадянина на охорону здоров'я та медичну допомогу встановлено статтею 49 Конституції України [1].

Держава забезпечує санітарно-епідемічне благополуччя населення, а також попередження, лікування, локалізацію та ліквідацію масових інфекційних захворювань.

Однак, вказані гарантії не будуть дієвими якщо кожен з нас буде нехтувати встановленими протиепідемічними заходами під час дії карантину.

Таким чином, саме під час карантину діють спеціальні норми, які передбачають відповідальність за порушення таких спеціальних правил, тобто правил карантину.

Так, відповідальність за порушення правил щодо карантину буває двох видів, а саме:

- адміністративна;
- кримінальна.

Варто підкреслити, що новелою сучасного законодавства, стали зміни внесені до Кодексу України про адміністративні правопорушення. Так, на підставі Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)» від 17 березня 2020 року № 530-IX, КУпАП доповнено статтею 44³, якою встановлено відповідальність за порушення правил щодо карантину людей. Зазначена стаття регламентує відповідальність у вигляді штрафу для громадян від однієї до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, тобто від 17 до 34 тисяч грн. та на посадових осіб – від двох до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, від 34 до 170 тисяч грн. за порушення санітарно-гігієнічних, санітарно-протиепідемічних правил і норм, а також правил щодо карантину людей, передбачених Законом України «Про захист населення від інфекційних хвороб», іншими актами законодавства, рішеннями органів місцевого самоврядування з питань боротьби з інфекційними хворобами [3].

6 листопада 2020 року статтю 44³ КУпАП, на підставі Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)» № 1000-IX, доповнено частиною другою, яка передбачає накладення штрафу від десяти до п'ятнадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, тобто від 170 до 255 грн [4].

Для порівняння, наприклад, в Польщі за порушення карантинного режиму на порушника можуть накласти штраф до 30 тис. злотих, що становить 197 тисяч грн.

Відповідно до ч. 1 ст. 44³ адміністративна відповідальність передбачена за порушення:

- правил щодо карантину людей;
- санітарно-гігієнічних, санітарно-протиепідемічних правил і норм, передбачених Законом України «Про захист населення від інфекційних хвороб», іншими актами законодавства;
- рішень органів місцевого самоврядування з питань боротьби з інфекційними хворобами.

Згідно з ч. 2 ст. 44³ адміністративна відповідальність передбачена за перебування:

- в громадських будинках, спорудах, громадському транспорті під час дії карантину без вдягнутих засобів індивідуального захисту [2].

Як вбачається вказана стаття за способом викладення є бланкетною, тобто такою, в якій закріплюються лише загальні ознаки правила поведінки, а тому для встановлення ознак, яких бракує, необхідно звертатися до положень іншого нормативного акту. Бланкетна диспозиція містить правила поведінки в найзагальнішій формі, відсилаючи суб'єкта реалізації до інших правових норм.

Такими нормативними актами, що регулюють правила карантину людей, санітарно-гігієнічних, санітарно-протиепідемічних правил і норм та є обов'язковими до виконання на період встановлення карантину та запровадження обмежувальних протиепідемічних заходів, є:

- Закон України «Про захист населення від інфекційних хвороб»;
- Закон України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благоуполуччя населення»;
- Постанови Кабінету Міністрів України;
- підзаконні нормативні акти центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я (Міністерства охорони здоров'я України), щодо захисту населення від інфекційних хвороб;
- нормативні акти органів місцевого самоврядування.

9 грудня 2020 року Кабінет Міністрів України прийняв Постанову № 1236 «Про встановлення карантину та запровадження обмежувальних протиепідемічних заходів з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2», відповідно до якої на території України в цілому, так і на окремих її територіях (регіонах) в залежності від рівня

епідеміологічної ситуації встановлюються «зелений», «жовтий», «помаранчевий» або «червоний» рівень епідемічної небезпеки поширення COVID-19. Кожен рівень епідемічної небезпеки має правила та норми, які визначені у Постанові Кабінету Міністрів України від 09.12.2020 року № 1236. Також, кожен із рівнів епідемічної небезпеки передбачає ряд обмежень, які встановлюються в регіоні. За недотримання правил і норм карантину та обмежувальних протиепідемічних заходів передбачена відповідальність за статтею 44³ Кодексу України про адміністративні правопорушення [5].

Однак, із прийняттям Президентом України Указу від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» відбулися певні зміни і в законодавстві щодо встановлення карантину та запровадження обмежувальних протиепідемічних заходів.

Так, постановою Кабінету Міністрів України від 26 березня 2022 року № 372 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2020 р. № 1236» внесено зміни до Постанови № 1236, якими визначено особливості дії карантину для боротьби із коронавірусною хворобою на час дії воєнного стану в Україні [6].

Відповідно до внесених змін, «зелений», «жовтий», «помаранчевий» або «червоний» рівні епідемічної небезпеки поширення COVID-19 та відповідні обмежувальні протиепідемічні заходи не застосовуються на період воєнного стану.

Натомість, на період воєнного стану:

- фізичним особам та суб'єктам господарювання рекомендовано дотримуватися протиепідемічних заходів, спрямованих на запобігання поширенню COVID-19;

- фізичним особам рекомендовано отримати повний курс вакцинації від COVID-19 вакцинами, які включені Всесвітньою організацією охорони здоров'я до переліку дозволених для використання в надзвичайних ситуаціях;

- закладам охорони здоров'я забезпечити готовність до реагування на спалахи COVID-19 в умовах воєнного стану.

Отже, як вбачається, введення в країні воєнного стану ніяким чином не звільняє від відповідальності та не пом'якшує покарання за порушення правил карантину людей, санітарно-гігієнічних, санітарно-протиепідемічних правил і норм.

Відповідальність передбачена за порушення законодавства щодо карантину людей, санітарно-гігієнічних, санітарно-протиепідемічних правил і норм, встановлюється з урахуванням пріоритетності здоров'я населення. Тому, важливим для розуміння кожної людини є усвідомлення себе як соціально відповідального громадянина, оскільки законодавство лише встановлює певні правила поведінки та передбачає відповідальність за їх порушення, а решта – це свідома відповідальність громадянина за свої дії чи бездіяльність перед собою та суспільством в цілому.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Постанова Верховної Ради Української РСР від 07.12.1984 року № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#n4415>
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19) : Закон України від 17 березня 2020 року № 530-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/530-20#n9>
4. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України від 6 листопада 2020 року № 1000-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1000-20#n6>
5. Про встановлення карантину та запровадження обмежувальних протиепідемічних заходів з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 : Постанова Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2020 року № 1236 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1236-2020-p?find=1&text=відповідальність#w1_2
6. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2020 р. № 1236 : Постанова Кабінету Міністрів України від 26 березня 2022 року № 372 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/372-2022-%D0%BF#n2>

Ключові слова: відповідальність, карантин, адміністративна відповідальність, санітарно-гігієнічні, санітарно-протиепідемічні правила і норми, воєнний стан.

Key words: responsibility, quarantine, administrative responsibility, sanitary and hygienic, sanitary and anti-epidemic rules and regulations, martial law.

ЧЕХ ЛІЛІА ЛЕОНІДІВНА

*Одеський державний університет внутрішніх справ,
аспірантка кафедри адміністративного права
та адміністративного процесу*

ЩОДО ПОНЯТТЯ ТА СУТНОСТІ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Адміністративне право є одним із інструментів управління соціально-правовими процесами у суспільстві, воно реалізується у встановлених межах правового регулювання, які визначаються діяльністю виконавчої влади на різних рівнях. Розгляд справ у сфері адміністративного законодавства визначається та регламентується сукупністю адміністративно-процесуальних норм, які встановлюють порядок дій суб'єктів адміністративного процесу під час розгляду справ про адміністративні

правопорушення. Розгляд адміністративних правопорушень характеризується спрямованістю, структурованістю, а також правовим механізмом функціонування.

Однією з перешкод, які виникають на шляху реалізації належного правового режиму, виступає проблема запобігання адміністративним правопорушенням, які, хоч і не мають підвищеного ступеня суспільної небезпеки, але з урахуванням своєї масовості, масштабності, тісного зв'язку з такими асоціальними явищами як пияцтво, наркоманія, проституція та ін. становлять загрозу для безпеки особистості, суспільства та держави.

В умовах, коли діяльність органів, уповноважених на здійснення провадження у справах про адміністративні правопорушення стає все більш багатогранною, особливу актуальність набуває чітке визначення сутності, меж та змісту правового регулювання їх повноважень у зазначеній сфері, розмежування їх функцій, усунення розбіжностей.

Незважаючи на законодавче закріплення, правове регулювання та практика реалізації провадження у справах про адміністративні правопорушення залишаються актуальними на сьогодні у зв'язку з політичними, правовими та соціально-економічними перетвореннями, які тривають у державі. У науковій літературі точаться дискусії про поняття провадження у справах про адміністративні правопорушення, пов'язані з неоднозначністю та неоднорідністю аналізованої категорії, різноманітним її суттєвих ознак, сукупність яких змінюється у різних умовах.

Так, Ю. П. Битяк визначає провадження в справах про адміністративні правопорушення як «низку послідовних дій уповноважених органів (посадових осіб), а у деяких випадках інших суб'єктів, які згідно з нормами адміністративного законодавства здійснюють заходи, спрямовані на притягнення правопорушників до відповідальності і забезпечення виконання винесеної постанови» [1, с. 124].

На думку В. К. Колпакова: «Провадження в справах про адміністративні правопорушення – це правовий інститут, у рамках якого регулюються процесуальні адміністративно-деліктні відносини і забезпечується вирішення адміністративних справ, а також попередження адміністративних правопорушень»; і далі: «Адміністративно-процесуальні норми, що входять до інституту провадження в справах про адміністративні правопорушення, регулюють порядок реалізації відповідних матеріальних норм, процедури їх застосування, процес здійснення примусового впливу на винних за допомогою адміністративних стягнень. Іншими словами, вони регламентують комплекс адміністративно-деліктних відносин» [2, с. 85].

У свою чергу Ю. Ю. Пайда зазначає, що «провадження в справах про адміністративні правопорушення – це правовий інститут, у рамках якого регулюються процесуальні адміністративно-деліктні відносини й забезпечується вирішення адміністративних справ, а також запобігання адміністративним правопорушенням» [3, с. 211].

На думку більшості вчених-адміністративістів, провадження у справах про адміністративні правопорушення відноситься до складової

частини загального поняття «адміністративний процес». Водночас про зміст процесуальних дій, що становлять провадження у справах про адміністративні правопорушення, як одного з видів адміністративних проваджень у юридичній літературі висловлюються суперечливі судження.

Відмінність у поглядах щодо змісту провадження у справах про адміністративні правопорушення багато в чому обумовлювалося тим, що протягом тривалого часу норми права, що регламентують це провадження, кодифіковані в єдиному законодавчому акті – Кодексі України про адміністративні правопорушення. Варто зауважити, що сьогодні необхідно враховувати сучасні досягнення законодавчої практики та науки адміністративного права, що створює підстави для закріплення фундаментально правової основи для вдосконалення та підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів, пов'язаної з провадженням у справах про адміністративні правопорушення. Так, розділ IV КУпАП присвячений провадженню у справах про адміністративні правопорушення. В ньому визначено завдання провадження у справах про адміністративні правопорушення, регламентовано процесуальні дії та умови, що забезпечують розгляд справи у точній відповідності до законодавства [4].

До процесуальних стадій, які становлять провадження у справах про адміністративні правопорушення віднесено: порушення справи про адміністративне правопорушення, розгляд справи про адміністративне правопорушення, перегляд постанов та рішень у справах про адміністративні правопорушення, виконання рішень у справах про адміністративні правопорушення.

Процесуальні дії в рамках зазначених стадій здійснюються у повній відповідності з процесуальними нормами права, які визначають порядок, місце та терміни виконання процесуальних дій.

Процесуальні норми, які регулюють провадження у справах про адміністративні правопорушення, перебувають у тісному зв'язку з матеріальними нормами, які визначають зміст прав та обов'язків суб'єктів, які здійснюють це провадження. У процесі провадження у справах про адміністративні правопорушення реалізуються матеріальні норми адміністративного права на основі певного порядку, урегульованого адміністративно-процесуальними нормами.

Провадження у справах про адміністративні правопорушення виступає таким чином процесуальною формою реалізації адміністративно-юрисдикційних повноважень суб'єктів і є виразом адміністративної юрисдикції.

Таким чином, провадження у справах про адміністративні правопорушення – це сукупність процедурних дій, що здійснюються уповноваженими на те органами (посадовими особами) на стадіях порушення справи про адміністративне правопорушення, розгляду справи про адміністративне правопорушення, перегляду постанов та рішень у справах про адміністративні правопорушення та виконання постанов у справах про адміністративні правопорушення.

Отже, відсутність у науці адміністративного процесуального права єдиного підходу до визначення провадження у справах про адміністративні правопорушення, яке обумовлено багатозначністю та неоднорідністю даного поняття, різноманіттям його суттєвих ознак, тощо, не дозволяє на законодавчому рівні встановити норму-дефініцію, що закріплює легальне визначення поняття «провадження у справах про адміністративні правопорушення», тоді як норма-дефініція, могла б забезпечити одноманітне розуміння цієї категорії, дозволила б посилити її нормативні властивості, забезпечила б цілісність, композиційну завершеність і внесення ясності в процес правового регулювання адміністративно-процесуальних правовідносин у рамках провадження у справ про адміністративні правопорушення.

Список використаних джерел:

1. Битяк Ю. П., Зуй В. В. Адміністративне право України (Загальна частина). Харків : Одіссей, 1999. 224 с.
2. Колпаков В. К. Адміністративне право України : підручник. 3-е вид. доп. Київ : Юрінком Інтер, 2001. 752 с.
3. Пайда Ю. Ю. Деякі аспекти правового регулювання провадження у справах про адміністративні правопорушення. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. № 1. С. 209–220. URL: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.1.37> (дата звернення: 30.05.2022).
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 30.05.2022).

Ключові слова: адміністративне правопорушення, провадження, правове регулювання, адміністративна юрисдикція.

Key words: administrative offense, proceedings, legal regulation, administrative jurisdiction.

СЕКЦІЯ 19

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МОРСЬКОЇ ТА МИТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

*Керівник секції: професор кафедри морського та митного права,
доктор юридичних наук, професор Т. В. Аверочкина*

*Секретар секції: старший лаборант кафедри морського та митного права
А. С. Довбня*

КОРМИЧ БОРИС АНАТОЛІЙОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри морського та митного права, доктор юридичних наук,
професор, Заслужений юрист України*

КОНЦЕПЦІЯ МОРСЬКОЇ «СІРОЇ ЗОНИ» ТА СИТУАЦІЯ У ЧОРНОМУ ТА АЗОВСЬКОМУ МОРЯХ ПІСЛЯ НЕЗАКОННОЇ АНЕКСІЇ КРИМУ

Термін «сіра зона» щодо морського простору може використовуватися у двох різних випадках. У першому випадку, під «сірою зоною» розуміється ситуація яка виникає внаслідок розмежування прибережних вод відповідно до принципів UNCLOS'82 або у результаті компромісу між прибережними державами [1]. У такий ситуації поняття «сіра зона» позначає територію, що залишилася поза юрисдикцією будь-якої прибережної держави.

В іншому випадку, який використовується в контексті даного огляду, термін «сіра зона» почали широко використовувати в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні з початку 2000-х рр. для ситуацій, в яких виникає конфронтація за територію, суверенітет та економічні інтереси, які не переростають у збройний конфлікт». Подібні конфронтації, як правило характеризуються двома базовими умовами: 1) одна з прибережних країн має намір змінити певні елементи статус-кво в регіоні та 2) одночасно розуміє перевагу своїх опонентів на більш високих рівнях ескалації [2, с. 25].

Не дивлячись на те, що в даному випадку поняття «сірої зони» включає, у першу чергу, політичні та безпекові аспекти, виникнення подібних зон обумовлене різними поглядами на розмежування морських просторів та суперечками щодо юрисдикції прибережних держав.

В основі «сірих зон» лежать територіальні суперечки, які охоплюють певні частини берегової лінії, а принцип «земля домінує над морем» перетворює їх на більш широкі суперечки щодо відповідних прибережних прав, включаючи претензії на територіальне море, ВЕЗ і континентальний шельф, які можуть виходити за межі відносин окремих держав і впливати на свободу судноплавства у регіоні.

Знову ж таки, дії зацікавлених держав в рамках «сірої зони» ґрунтуються на використанні існуючих або заявлених прав прибережних держав відповідно до UNCLOS'82. Але, у подібних ситуаціях застосовується широкий спектр прийомів та засобів, які виходять за межі дипломатичних способів врегулювання конфлікту та, як правило, включають:

- постійну демонстрацію присутності військово-морських або прикордонних сил у спірному районі;
- одностороннє використання фізичних засобів (за винятком збройного нападу) для здійснення ефективного контролю за спірними районами.

При цьому подібні заходи спрямовані на забезпечення власної позиції щодо територіального та юрисдикційного спору та примусу її прийняття іншими акторами [3, с. 5].

Основні особливості морських «сірих зон» та відповідних стратегій впливають із специфіки правового режиму морських районів, що походять як із звичаєвого морського права, так і з UNCLOS'82, де юрисдикція прибережної держави послаблюється свободою відкритого моря та іншими правилами, що забезпечують свободу судноплавства. Таким чином, усі сторони конфлікту мають відносну свободу вчиняти дії, які вони вважають за потрібне, включаючи фізичну присутність суден під їх прапором, як цивільних, так і військових, у спірних районах. Таким чином, з одного боку стратегії, пов'язані із «сірими зонами», реалізуються завдяки експлуатації норм, які встановлюють юрисдикцію прибережних держав та гарантують свободу судноплавства. З іншого боку, подібні стратегії спрямовані на руйнацію міжнародно-визнаних правових режимів морських просторів та зміну обмежених елементів регіональних порядків» [2, с. 28]. Таким чином, кінцевою метою будь-якої стратегії морської «сірої зони» є встановлення нового порядку в спірній зоні, який був би визнаний на міжнародному рівні та інтегрований у вищі рівні міжнародного порядку. А сама морська «сіра зона» можна розглядати як перехідний період від попереднього зруйнованого правового режиму до нового.

«Сіра зона» у Чорноморському регіоні утворилося у 2014 році після незаконної анексії Кримського півострова Російською Федерацією. На практиці це призвело до створення кількох перекриваючих і суперечливих наборів правил у прибережних водах, що оточують Кримський півострів. Певною мірою зазначені конфліктуючі набори правил відображені у позиціях сторін по справі Україна проти Росії щодо прав прибережних держав, що була ініційована Україною перед Міжнародним арбітражним судом у 2016 році [4]. Фактично упродовж останніх

восьми років усі суб'єкти в регіоні стикалися з трьома наборами правил: 1) статус-кво, що існував до незаконної анексії Криму, і який заперчується Російською Федерацією, але підтримується Україною та міжнародним співтовариством; 2) новий порядок «після анексії», який просуває Росія, але не визнається Україною та більшістю інших країн Світу; 3) *де-факто режим*, який можна охарактеризувати, як такий, що містить окремі елементи двох попередніх режимів [5].

Оспорюваний статус-кво (режим українських прибережних вод «до анексії») підтримувався на міжнародному рівні «режимом невідання», який наразі характеризується, як найжорсткіший з існуючих [6, с. 629]. В той же час упродовж 2014–2021 років, Росія просуvala свій порядок із застосуванням цілого ряду «гібридних» заходів, включаючи: захоплення українських морських газових бурових платформ, обмеження судноплавства у Керченській протоці, регулярне закриття значних районів Чорного та Азовського морів під приводом військових навчань тощо.

Нарешті, *де-факто* режим виник із низки горизонтальних домовленостей між українською та російською владою та використанням неформальних норм. Наприклад, прохід до Азовського моря та портів у Керченській протоці здійснюється через Керч-Єнікальський канал, що вимагає лоцманського супроводу та регулювання руху суден. До анексії Криму у 2014 році подібні заходи забезпечувалися українським Керченським морським торговельним портом. Відтоді дані функції виконуються російськими установами, з чим українська сторона неформально погоджувалася останні вісім років для підтримання працездатності морських портів Маріуполь та Бердянськ.

Повномасштабний збройний конфлікт між Україною та Росією, що розпочався 24 лютого 2022 року підвів певну риску під восьмирічним існуванням *де-факто* режиму у регіоні, оскільки, очевидно, що питання юрисдикції над морськими просторами у Чорному та Азовському морях стануть одним з питань післявоєнного дипломатичного врегулювання.

Список використаних джерел:

1. Oude Elferink, Alex G. Does Undisputed Title to a Maritime Zone Always Exclude its Delimitation: The Grey Area Issue. *The International Journal of Marine and Coastal Law*, 1998, 13:2, p. 143–192. <https://doi.org/10.1163/157180898X00247>
2. Green M., Hicks K., Cooper Z., Schaus J., Douglas J. Countering Coercion in Maritime Asia: The Theory and Practice of Gray Zone Deterrence. Lanham: CSIS/Rowman & Littlefield, 2017.
3. Patalano A. When strategy is 'hybrid' and not 'grey': reviewing Chinese military and constabulary coercion at sea. *The Pacific Review*, 2019, 31:6. <https://doi.org/10.1080/09512748.2018.1513546>
4. *Dispute Concerning Coastal State Rights in the Black Sea, Sea of Azov, and Kerch Strait (Ukraine v. Russian Federation)*, 2020. PCA Award.

5. Kormych B., Malyarenko T. «Strengthening Ukraine's Black Sea Navy to be a Bulkhead Against Russia». *PONARS Eurasia*, 2021, October 22. <https://www.ponarseurasia.org/strengthening-ukraines-black-sea-navy-to-be-a-bulkhead-against-russia/>
6. Kontorovich Eu. Economic Dealings with Occupied Territories. *Columbia Journal of Transnational Law*, 2015, 53, 584–637.

Ключові слова: права прибережної держави, морська юрисдикція, морська зона, прибережні води, сіра зона, Чорне море.

Key words: coastal state rights, maritime jurisdiction, maritime zone, coastal waters, gray zone, the Black Sea.

ФЕДОТОВ ОЛЕКСІЙ ПАВЛОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри морського та митного права,
доктор юридичних наук, професор*

МИТНА СПРАВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Питання вітчизняної митної справи під час військової агресії федерального центру проти України набули стратегічно важливих аспектів з перших днів оголошення воєнного стану на території України. Президент України, народні депутати Верховної Ради України, Уряд України розробили та прийняли цілий ряд законодавчих та нормативно-правових актів у галузі тарифного та нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, порядків здійснення митних формальностей щодо переміщуваних через митний кордон України товарів, а також організації роботи митних органів. Але турбулентність, розбалансування, диспропорції у зовнішньоекономічній діяльності, банківській справі, митній та податковій справах, що були викликані військовим нападом федерального центру на Україну, спричинило «ручне» регулювання у цих галузях. Як приклад, ситуація, яка склалася упродовж 10 календарних днів, коли Уряд вніс зміни постановою Правління Національного банку України (далі – ППНБУ) від 04.03.2022 р. № 36 [1] до ППНБУ від 24.02.2022 р. № 18 [2] завдяки чому, переміщення валютних цінностей через митний кордон України було можливо без надання посадовим особам митних органів підтверджувальних документів щодо їх походження. Що, у свою чергу, спричинило безконтрольний відтік з країни готівкових валютних цінностей у надвеликих розмірах. Туди ж можливо віднести процес припинення здійснення посадовими особами митних органів України державного контролю нехарчової продукції [3] або запровадження одного із варіантів спрощеного порядку митного оформлення товарів, транспортних засобів, який, до речі, так й не набрав законної сили [4] тощо. Також досить незрозуміло видалась правова колізія між постановою Кабінету Міністрів України

від 30.12.2015 р. № 1147 (далі – Постанова 1147) [5] та постановою Кабінету Міністрів України від 09.04.2022 р. № 426 (далі – Постанова 426) [6] в питаннях щодо ввезення на митну територію України товарів, які ввозяться з території російської федерації (далі – рф) та підтвердження країни походження таких товарів, які переміщуються з територій третіх країн відповідно до зовнішньоекономічних угод, де знов ж таки, ситуація вирішалася тільки шляхом роз'яснення Міністерства економіки України. Постанова 1147, забороняє ввезення на митну територію України деяких видів товарів з території рф (наприклад: 1806 відповідно до УКТ ЗЕД (шоколадні харчові продукти (шоколадні цукерки з території рф)), тобто, якщо товари з території рф були ввезені на митну територію України в режимі імпорту до 24.02.2022 р. (у подальшому зберігались під митним контролем на цієї території), та не знаходяться у Переліку, зазначеному у Постанові 1147, то такі товари можливо випустити у вільний обіг на митну територію України, а Постанова 426, яка була прийнята вже після 24.02.2022 р., забороняє ввезення на митну територію України усіх без виключення товарів з території рф, якщо такі товари були ввезені після 24.02.2022 р.

Відповідно до законів України від 24.03.2022 р. № 2142-IX (далі – Закон № 2142-IX) [7], від 01.04.2022 р. № 2137-IX [8] тощо, які внесли зміни та доповнення до Податкового та Митного кодексів України (далі – ПКУ, МКУ), були запровадженні окремі нові вимоги щодо звільнення (до припинення чи скасування воєнного, надзвичайного стану на території України) від сплати митних платежів (податком на додану вартість, акцизним податком, ввізним митом) при поміщенні товарів у митний режим імпорту та щодо застосування попередньої митної декларації типу «IM40EA» (далі – ПД «IM40EA»), яка містить всю необхідну для випуску у вільний обіг товарів, що ввозяться на митну територію України громадянами та суб'єктами господарювання (підприємствами), які зареєстровані платниками єдиного податку першої, другої та третьої групи (крім фізичних та юридичних осіб, які обрали ставку єдиного податку, визначену пп. 1 п. 293.3 ст. 293 ПКУ). Але потрібно здійснювати розмежування таких понять як «відстрочення» та «розмежування» при ввезенні товарів на митну територію України [7]. Постанова № 236, встановлює, що «відстрочення» відбувається тимчасово на період дії воєнного, надзвичайного стану на території України та відбувається на підставі заяви експортера (форма заяви визначена відповідним листом Держмитслужби), заява подається разом з ПД «IM40EA» (попередньо не потрібно цю заяву подавати та у подальшому узгоджувати із посадовими особами митних органів тощо) з подальшою сплатою митних платежів після припинення, закінчення дії воєнного, надзвичайного стану на території України, а Закон № 2142-IX, взагалі, «звільняє» від сплати митних платежів при ввезенні товарів на митну територію України на період дії воєнного, надзвичайного стану на території України.

На наш погляд, звільнення платників податків від сплати митних платежів щодо практично усіх товарів, відповідно до УКТ ЗЕД, що заявлені в митний режим імпорту на митну територію України, як на

сьогодення, є цілком недоречним. Згідно зі ст. 67 Конституції України, кожен зобов'язаний сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом [ч. 1 ст. 67; 9]. Відповідно до ст. 29 Бюджетного кодексу України, митні платежі відносяться до доходів загального фонду та є джерелами формування спеціального фонду Державного бюджету України (далі – Держбюджет) [ч. 2, 3 ст. 29; 10]. Справді, задум українського Уряду щодо звільнення платників податків від сплати митних платежів за товари, що заявлені в митний режим імпорту на митну територію України є вірним рішенням (безпрецедентним кроком), але не на часі. Слід нагадати, що у 2015 р. за часів тодішньої російської агресії, український Парламент не то, що не скасував сплату митних платежів за товари, які були заявлені в митний режим імпорту на митну територію України (усі такі платежі сплачувались у повному обсягу за імпортованими товарами на митну територію України за винятком, так званих «життєво важливих» товарів), але ще й доповнив МКУ таким видом бюджетного надходження як додатковий імпорتنний збір у розмірі 5%-10%, який запроваджувався терміном на рік, та являв собою особливий вид мита в розумінні ст. 275 МКУ [11]. Але у 2016 р. зі стабілізацією Платіжного балансу України, таке бюджетне надходження як додатковий імпорتنний збір, було скасовано [12], але назва такого виду особливого мита була залишена у ст. 275 МКУ [п. 4 ч. 1 ст. 275; 13], так би кажучи, на всяк випадок. Може в нашій країні роль фіскальної складової в діяльності митних органів є значно гіпертрофованою, однак це є запорукою адміністрування з їх боку митних платежів та поповнення цими платежами загального та спеціального фондів Держбюджету, оскільки, як зазначив Голова Мінфіну С.М. Марченко у травні 2022 р. діяльність податкового та митного спрямування держави забезпечує за останні місяці лише 1/3 усіх надходжень до Держбюджету! Відповідно до цього, слід зазначити, що уряд України переглянув свою точку зору в частині звільнення від оподаткування податком на додану вартість, акцизним податком, ввізним митом операції з ввезенням фізичними особами на митну територію України автомобілів легкових, кузовів до них, причепів та напівпричепів, мотоциклів, транспортних засобів призначених для перевезення 10 осіб і більше, транспортних засобів для перевезення вантажів у митному режимі імпорту. Так, у Верховній Раді України 30 травня 2022 р. № 7418 був зареєстрований Проект Закону про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо перегляду окремих пільг з оподаткування, де передбачено повернення до порядку сплати митних платежів за операції з ввезенням фізичними особами на митну територію України деяких товарів 78 групи відповідно до УКТ ЗЕД [14].

Список використаних джерел:

1. Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану: постанова Правління Національного банку України від 24.02.2022 р. № 18. *Офіційний вісник України*. 2022. № 19. Ст. 1042.

2. Про внесення змін до постанови Правління Національного банку України від 24.02.2022 р. № 18: постанова Правління Національного банку України від 04.03.2022 р. № 36. *Офіційний вісник України*. 2022. № 22. Ст. 1158.
3. Про припинення здійснення державного контролю нехарчової продукції в умовах воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 03.05.2022 р. № 550. *Урядовий кур'єр*. № 106. С. 11.
4. Деякі питання здійснення митного контролю та митного оформлення товарів, зокрема транспортних засобів, в умовах воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 р. № 330. *Офіційний вісник України*. 2022. № 26. Ст. 1417.
5. Про заборону ввезення на митну територію України товарів, що походять з Російської Федерації: постанова Кабінету Міністрів України від 30.12.2015 р. № 1147. *Офіційний вісник України*. 2016. № 3. Ст. 180.
6. Про застосування заборони ввезення товарів з Російської Федерації: постанова Кабінету Міністрів України від 09.04.2022 р. № 426. *Голос України*. № 83.
7. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану: Закон України від 24.03.2022 р. № 2142-IX. *Голос України*. № 77.
8. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо адміністрування окремих податків у період воєнного, надзвичайного стану: Закон України від 01.04.2022 р. *Голос України*. № 88.
9. Конституція України, 1996. *Відомості Верховної Ради*. 1996. № 30. Ст. 141.
10. Бюджетний кодекс України, 2010. *Офіційний вісник України*. 2010. № 59. Ст. 2047.
11. Про внесення змін до Митного кодексу України щодо стабілізації платіжного балансу: Закон України від 28.12.2014 р. № 74-VIII. *Офіційний вісник України*. 2015. № 3. Ст. 49.
12. Про заходи щодо стимулювання зовнішньоекономічної діяльності: Закон України від 24.12.2015 р. № 912-VIII. *Офіційний вісник України*. 2016. № 2. Ст. 53.
13. Митний кодекс України: Закон України від 13.03.2012 р. № 4495-VI. *Урядовий кур'єр*. 2012. № 86. С. 9–26. № 87. С. 9–25.
14. Проект Закону про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо перегляду окремих пільг з оподаткування, 2022. URL: <https://cutt.ly/xJUR8i0>

Ключові слова: митна справа, товари, митні платежі, митне оформлення, звільнення від сплати митних платежів.

Key words: customs affairs, goods, customs duties, customs clearance, exemption from customs duties.

КУЗНЕЦОВ СЕРГІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри морського та митного права,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПЕРШИЙ (МОРСЬКИЙ) ЗБРОЙНИЙ НЕЙТРАЛІТЕТ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ НАРИС

24 лютого 2022 року принесло нові виклики для України як суверенної держави. Через агресію РФ інфраструктура України зазнає серйозних втрат. Як стверджує В. Крейденко (заступник голови Комітету Верховної Ради України з питань транспорту та інфраструктури), «тільки через блокаду портів, за експертними оцінками, українська економіка втрачає понад 170 млн доларів щоденно! Адже через морські порти Україна експортувала понад 70% усіх вантажів на загальну суму понад 47 млрд доларів» [1]. «Морська блокада РФ чорноморських портів України перешкоджає торговельному судноплавству» – про це йдеться у щоденному огляді британської розвідки про війну, який публікує Міноборони Британії [2]. У ситуації, що склалася на цей час, Україна не в змозі самостійно вирішити проблеми, які виникли; їх вирішення вимагає взаємодії з іншими державами.

Однією з форм підтримки світової безпеки у світі залишається політика нейтралітету. Нейтралітет є: міжнародно-правовим інститутом, комплексом заходів щодо захисту держави від економічних, географічних і політичних наслідків воєн, а також від агресії експансіоністські налаштованих держав [3]; правовим положенням держави, відповідно до якого вона не приймає участі у війні та не надає безпосередньої допомоги державам, що воюють [4, с. 222]; напрямом зовнішньої політики, який характеризується відмовою від участі держави у морській війні між іншими державами та відмовою від воєнної допомоги державам, що воюють [5, с. 158]. Положення, що стосуються нейтралітету в морській війні були сформульовані в Декларації про збройний нейтралітет 1780 р., Паризькій декларації про морське право 1856 р., XIII Гаазькій конвенції про права та обов'язки нейтральних держав у випадку морської війни 1907 р., Лондонській декларації про право морської війни 1909 р. Ш. Шалелашвілі досліджував у ретроспективі створення та розвиток інституту нейтралітету у міжнародному праві. На його думку основні положення нейтралітету залишаються незмінними, але розширення визначення нейтралітету як зовнішньополітичного курсу і його застосування у воєнний час дає суттєвий стимул до розвитку нейтралітету і закріпленню його як в області міжнародного права, так і в політичній сфері [6, с. 264].

М. Акішин нагадує, що епоха великих географічних відкриттів XV–XVIII ст. ст. призвела до «боротьби великих держав за моря» [7, с. 123], але упродовж усього цього періоду права та обов'язки «нейт-

рального торговельного мореплавства визначалися звичаєм», що його було закріплено у ст. 286 *Consolato del mare* (збірка XIII–XIV ст. ст.). Саме тут зазначалося: (1) якщо на нейтральному кораблі буде знайдено вантаж, якій належить ворожій стороні, то цей вантаж буде конфісковано; (2) вантаж, якій належить нейтральній державі, що буде знайдено на ворожому кораблі, не буде конфіскуватися, але власник такого вантажу має сплатити каперу, який відвів захоплене судно до порту своєї держави, певну суму, що було договорено ним за доставлення цього вантажу (М. Акішин цитує за [8, с. 24]).

На думку Ш. Шалелашвілі, поняття «збройний нейтралітет» з'являється як «нова форма» розвитку нейтралітету [6, с. 263] – це проголошений в 1780 році Росією, Данією та Швецією, які дотримувалися нейтралітету, стан готовності захищати своє торговельне мореплавство під час війни [9, с. 35–36], щоб «силою зброї захищати торговий флот від нападу англійських воєнних кораблів» [10, р. 15].

На початку 1780 р. уряд Росії визнав за необхідне, «прежде чем оскорбления российского торгового флага преобразятся во вредную привычку», повідомити уряди Великої Британії, Франції та Іспанії про свою рішучість «употребить со своей стороны к совершенному ограждению и обеспечению его [российского торгового флага – С.О.] все от нас и державы нашей зависящие пособия, с твердым, однако же, предложением свято и ненарушимо согласовывать оные в продолжении настоящей войны с правилами строжайшего беспристрастия и нейтралитета» (тут і далі цитуємо мовою оригіналу). Задля запобігання того, щоб «по неведению или по неосновательным соображениям» іноземні держави не зробили «ложные заключения» та не використали дії, що будуть здійснюватися Росією, в «собственных своих изворотах», 28 лютого 1780 р. проголошувалася Декларація про збройний нейтралітет, яка мала форму звернення російської імператриці Катерини II до Великої Британії, Франції та Іспанії [7, с. 123–124].

У своєму зверненні Катерина II підтверджує послідовність Росії у визнанні права нейтралітету та «свободе общей торговли, ... Однако опыт показал противное: ни вышеприведенные соображения, ни должное к предписаниям универсального права народов уважение не могли обеспечить подданных ее и. в-ва от беспокойств, коим они часто подвергались в судоходстве, и от препятствий их операциям со стороны воюющих держав» (тут і далі цитуємо мовою оригіналу). Отже імператриця «считает своей обязанностью освободить оную всеми средствами», але вона «сочла за долг справедливости изложить пред лицом Европы те начала, которыми будет руководствоваться. Она совершает это с тем большею уверенностью, что находит эти начала начертанными в первобытном праве народов, которого всякая нация может справедливо требовать для себя, и что державы воюющие не могут их отменить, не нарушив законов нейтралитета и не отрекшись от правил, формально принятых ими в разных трактатах и публичных обязательствах». Ці «начала» (у подальшому вони отримали назву «принципів збройного нейтралітету») проголошують наступне: «1. Чтобы

нейтральные корабли могли свободно плавать от одной пристани к другой и у берегов воюющих наций. 2. Чтобы товары, принадлежащие подданным воюющих держав, были свободны на нейтральных кораблях, исключая заповедные товары. 3. Что в определении таковых императрица придерживается того, что означено в 10 и 11 артикулах коммерческого ее трактата с Великобританией, распространяя сии обязательства на все воюющие державы. 4. Что для определения того, что может означеновать блокированный порт, должен таковым почитаться только тот, ко входу в который настает очевидная опасность по сделанным распоряжениям от атакующей его державы расставленными в близости оного кораблями. 5. Чтобы сии правила служили основанием в судопроизводствах и приговорах о законности призов». Далі імператриця повідомлює, що «для охорони честі її флага, безпеки торгівлі і мореплавання її підданих против кого би то ні була вона повелит отрядить значительную часть своих морских сил» та висловлює надію, «что воюющие державы, проникнувшись чувствами правды и справедливости, ... дадут своим адмиралтействам и командующим офицерам сходные инструкции, согласные с вышеизложенными началами, почерпнутыми из первобытного кодекса народов и столь часто признанными в их конвенциях» [11].

29 лютого 1780 року зміст Декларації було доведено до відома дипломатичних представників Швеції, Нідерландів і Португалії в Санкт-Петербурзі. Підтвердивши принципи, викладені в Декларації 1780, Росія уклала конвенції з Данією та Швецією. Таким чином виник союз трьох держав, відомий під назвою «першого збройного нейтралітету». Упродовж 1780–1783 рр. до Декларації приєдналися Нідерланди, Пруссія, Австрія, Португалія Королівство Обох Сицилій. Франція, Іспанія і США також визнали принципи збройного нейтралітету, хоча формально до нього не приєднались. Після Віденського конгресу 1815 р. принципи Декларації набувають всезагального поширення [7, с. 127]. Після підписання Версальського мирного договору 1783 р. перший збройний нейтралітет розпався.

Список використаних джерел:

1. Володимир Крейденко: «Через блокаду морських портів українська економіка втрачає щодня майже 170 мільйонів доларів». *Голос України*. № 109(7859). 23 травня 2022 р. URL: <http://www.golos.com.ua/article/360420>
2. Морська блокада РФ продовжить тиснути на глобальні ціни на продукти – розвідка Британії. *Європейська правда*. Середа, 25 травня 2022 р. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/05/25/7348373/>
3. Умеренко Ю. А. Международно-правовой статус нейтралитета и внутригосударственное право. *ЕврАзЮж*. 2011. No. 10 (41). URL: http://www.eurasialaw.ru/index.php?option=com_jcontentplus &view=article &id=2543:2011-12-02-04-33-59&catid=109:2010-06-17-09-48-32&Itemid=196

4. Нейтралитет в военное время. *Словарь международного права* / Бацанов С. Б., Ефимов Г. К., Кузнецов В. И. и др. 2-е изд., переаб. и доп. М. : Междунар. отношения, 1986. 432 с.
5. Сорокин Р. Ф. Нейтралитет в морской войне. *Словарь международного морского права* / Отв. ред. Ю. Г. Барсегов. М. : Междунар. отношения, 1985. 256 с.
6. Шалелашвілі Ш. Еволюція правової доктрини нейтралітету. *Visegrad Journal on Human Rights*. Pp. 262–264. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1317421.pdf>
7. Акишин М. О. Декларация Екатерины II о морском вооруженном нейтралитете (из истории международного права). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/deklaratsiya-ekateriny-ii-o-morskom-vooruzhenom-neytralitete-iz-istorii-mezhdunarodnogo-prava/pdf>
8. Даневский В. Исторический очерк нейтралитета и критика Парижской морской декларации 16-го апреля 1856 года: История нейтралитета по отношению к морской торговле, учения публицистов о правах нейтральных и исследование Парижской морской декларации. М., 1879.
9. Сорокин Р. Ф., Имнадзе Л. Б. Вооруженный нейтралитет 1780 г. *Словарь международного морского права* / Отв. ред. Ю. Г. Барсегов. М. : Междунар. отношения, 1985. 256 с.
10. Bruner E. The Swiss Approach. Between the Blocks: Problems and Prospects for Europe's Neutral and Nonaligned States / ed. by J. Kruzel, M. H. Haltzel. Cambridge: Cambridge University Press, 1989.
11. Декларация Екатерины II правительствам Англии, Франции и Испании/ URL: https://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/S.America/XVIII/1760-1780/Russ_USA/21-40/38.phtml?id=4521

Ключові слова: нейтралітет, Декларація про збройний нейтралітет, перший збройний нейтралітет.

Key words: neutrality, Declaration of armed neutrality, the First armed neutrality.

АВЕРОЧКІНА ТЕТЯНА ВОЛОДИМИРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри морського та митного права,
доктор юридичних наук, професор*

ДО ПИТАННЯ ПРО ВИЗНАННЯ МОРЯКІВ КЛЮЧОВИМИ РОБІТНИКАМИ

Криза, якою пройнята з 2020 року світова морська галузь, засвідчила, наскільки фрагментованою та багато у чому тендітною є міжнародна система морського судноплавства. Окремі держави самоусунулися від проблем гуманітарного колапсу зі змінами екіпажів та не займалися репатріацією моряків. Окремі – співпрацювали у виробленні кращих практик протидії всесвітній загрозі, надавали можливість морським кадрам потрапити на судна та додому. Інші – серед них впливові

держави портів – з радістю приймали та відправляли вантажі, що приносили користь їх економіці та населенню, але не надавали допомоги морякам для забезпечення можливості ротації. Визнання моряків ключовими робітниками сприяло зміні відношення до проблематики забезпечення доступу членів екіпажів суден до роботи у кризових умовах, але цей статус не врахував інші, крім пандемії, ризики та загрози.

Відомо, що із запровадженням в Україні воєнного стану було оголошено про загальну мобілізацію. Мобілізації до збройних сил в Україні підлягають громадяни 18–60 років, здатні виконувати військовий обов'язок, переважно чоловіки. Також був обмежений виїзд чоловіків цієї вікової категорії з території України за кордон з 24 лютого 2022 року. Ураховуючи те, що морякам, у силу професії, необхідний виїзд за кордон для виконання професійних обов'язків, норма про заборону виїзду за кордон не мала обмежити їхні права. Крім того, як вказувалося у листі Генерального секретаря ІТФ Стівена Коттона на ім'я Президента України, це може завадити українським морякам приєднатися до суден для виконання своїх життєво важливих обов'язків із морського судноплавства та перевезень по всьому світу [1]. На сайтах новин у березні повідомлялося про можливість виходу моряків у рейс із портів Усть-Дунайськ, Ізмаїл, Рені [2], проте документів, що підтверджують це, видано (опрілюднено) не було. Можливості виїхати за кордон автотранспортом або зробити піший перехід неможливо [3]. Повітряний простір України для польотів цивільної авіації було закрито 24 лютого [4].

Для вирішення питання про можливість виїзду моряків за кордон було сформовано електронну петицію про підтримку змін до Закону про виїзд за кордон під час військового стану українським морякам, на підставі наявності у них морських (діючих) документів: паспорта моряка та кваліфікаційного свідоцтва, згідно з Порядком видачі кваліфікаційних документів особам командного складу суден та судової команди морських суден, яка набрала необхідні 25 тис. голосів, проте не була підтримана [5].

Визнання моряків ключовими працівниками [6; 7] могло б допомогти у цьому напрямку. Таке визнання дає можливість морякам подолати адміністративні обмеження та забезпечити стабільність морських ланцюгів постачання [8, р. 13]. Нагадаємо, що таке визнання стало всесвітньою практикою в умовах пандемії COVID-19 [9], однак в Україні підтримано не було. І це незважаючи на те, що українські моряки масово працюють на судах по всьому світу, і Україна до 2019 року входила до п'ятірки [10] країн-постачальниць робочої сили світовий ринок морських перевезень. Нині вона вже втратила ці лідерські позиції [11], однак чисельність моряків-громадян України все ж залишається високою. І проблема їхнього виїзду за кордон залишається гострою. Через унікальність та необхідність роботи моряків для функціонування світової економіки та залежності від морських сполучень великої кількості держав, їх було визнано ключовими робітниками

(за рекомендацією Міжнародної морської організації) провідними країнами-постачальниками робочої сили. Як зазначається ІМО, моряки перебувають на провідному місці у глобальній системі перевезень, формують надійні можливості постачань життєво необхідних товарів та продуктів харчування і тому потребують і заслуговують на швидкі та рішучі гуманітарні дії з боку урядів у всьому світі, не лише під час пандемії, а й у всі часи [12]. Лише завдяки тим морським, які продовжили працювати після завершення своїх контрактів, порти мали змогу залишатися відкритими для бізнесу, своєчасно виконувались вантажні операції та товари продовжували безперешкодно циркулювати. Маємо пригадати, що на початку березня 2022 р. Міністерством інфраструктури України було врегульовано порядок перетину кордону водіями автомобільного та залізничного транспорту віком від 18 до 60 років [12]. Тому можна сподіватися, що в умовах очікуваного відкриття українських портів для експорту зернових можливість для вітчизняних моряків для виїзду за кордон також буде надана.

Список використаних джерел:

1. Зеленского просят освободить украинских моряков от ограничений на выезд из страны. URL: <https://bessarabiainform.com/2022/03/zelenskogo-prosyat-osvobodit-ukrainskih-moryakov-ot-ogranichenij-na-vyezd-iz-strany/>
2. Повертайло М. На Одещині дозволили дипломування моряків та вихід в рейси. Які порти працюють. URL: <https://suspilne.media/220365-na-odesini-dozvolili-diplomuvanna-morakiv-ta-vihid-v-rejsi-aki-porti-pracuut/>
3. Моряки на Одещині можуть отримати документи та вийти в рейс. URL: <https://nv.ua/ukr/odesa/moryaki-na-odeshchini-mozhut-otrimati-dokumenti-ta-viyti-v-reys-50227018.html>
4. Announcement on the suspension of the airspace of Ukraine. URL: <https://uksatse.ua/index.php?s=fe1f1cc951a80bfcc178a24db04d9a55&s=7a415e29869ec77d50c28966249818f5&act=Part&CODE=247&id=772&lang=en>
5. Інформація щодо петиції. URL: <https://itd.rada.gov.ua/services/Petition/Index/10257?aname=published>
6. Coronavirus (COVID-19) – Joint Statement calling on all Governments to immediately recognize seafarers as key workers, and to take swift and effective action to eliminate obstacles to crew changes, so as to address the humanitarian crisis faced by the shipping sector, ensure maritime safety and facilitate economic recovery from the COVID-19 pandemic: Circular Letter (No.4204/Add.30). URL: <https://cutt.ly/yFdDXW7>
7. Coronavirus (COVID-19) – Designation of seafarers as key workers: Circular Letter (No.4204/Add.35/Rev.8). URL: <https://cutt.ly/VFdH87n>
8. Luchenko, D., Georgiievskiy, Iu. (2021). Administrative Restrictions in Ports: Practice of Crew Rotations During COVID-19 Pandemic. *Lex Portus*, 7(3), 7–31. <https://doi.org/10.26886/2524-101X.7.3.2021.1>
9. Maldives designate seafarers as rkers. URL: <https://safety4sea.com/maldives-designates-seafarers-as-keyworkers/>
10. Shipping and World Trade: Global Supply and Demand for Seafarers. URL: <https://cutt.ly/0JUTs6x>

11. UNCTAD Review of Maritime Transport 2021. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/rmt2021_en_0.pdf
12. Webinar «Seafarers are Key Workers: Essential to Shipping, Essential to the World». URL: <https://www.imo.org/en/MediaCentre/SecretaryGeneral/Pages/DOTS-webinar.aspx>
13. Мінінфраструктури: спрощено порядок перетину державного кордону для водіїв віком від 18 до 60 років. Урядовий портал. URL: <https://cutt.ly/9FdBIxU>

Ключові слова: моряки, воєнний стан, мобілізація, Україна, російське вторгнення, ключові робітники.

Key words: seafarers, martial law, mobilization, Ukraine, the Russian invasion, key workers.

ГАВЕРСЬКИЙ ВІТАЛІЙ ВАЛЕРІЙОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри морського та митного права, кандидат юридичних наук*

ТЕНДЕНЦІЇ ОНОВЛЕННЯ ПРАВОВОГО БАЗИСУ РОЗВИТКУ РІЧКОВОГО ТРАНСПОРТУ УКРАЇНИ

Національну транспортну стратегію України [1] (далі – Стратегія) схвалено чотири роки тому. Питання розвитку річкового (внутрішнього водного) транспорту посідають у її нормах чи не провідне місце, адже згадуються більше двадцяти разів. При цьому, зауважується про низький рівень та нагальну необхідність комплексного інноваційного розвитку і модернізації комплексу транспортних послуг та водного транспортного господарства держави у цілому. Так, наголошується на: важливості поступової лібералізації системи перевезень внутрішніми водними шляхами; необхідності переорієнтації вантажопотоків на внутрішній водний транспорт та оновленні тарифної політики; поліпшенні портової та термінальної інфраструктури, гідротехнічних споруд, будівництві річкових суден та відродженні річкового флоту.

Зважаючи на пріоритетність розвитку внутрішнього водного транспорту для держави, його майже втрачену останніми роками працездатність та занепад, наприкінці 2020 року було нарешті прийнято Закон «Про внутрішній водний транспорт» [2] (далі – Закон). Він мав стати відповідним пунктом модернізації галузевого (річкового) законодавства України та відкрити нові можливості до розбудови системи внутрішніх водних сполучень. На виконання норм цього Закону Міністерством інфраструктури України розроблено проект Стратегії розвитку внутрішнього водного транспорту України до 2031 року та план заходів з її впровадження [3]. Так було зроблено перші кроки у побудові цілком оновленої (зокрема й з урахуванням Угоди про асоціацію України та ЄС 2014 р.) системи нового законодавства України у сфері річкових переве-

зень. Вона обґрунтовано розпочалася з розробки та прийняття концептуальних актів і має отримати подальший розвиток у впровадженні їх положень.

Відомо, що річкова транспортна підгалузь довгий час не отримувала необхідної нормотворчої та адмініструвальної «уваги» як на загальнодержавному рівні, так й на місцевому. Більших й законодавчих, й організаційних зусиль було зосереджено на морському транспорті та відповідній портовій інфраструктурі, побудові системи їх публічного адміністрування. Перспективи та можливості річкового транспорту не розглядалися, або майже не розглядалися, проте потенціал таких перевезень та їх значення не варто применшувати. Відомо, що ріки, як й моря та океани, часто ставали визначним фактором розбудови прибережних держав, а можливість управління ріками та судноплавством ними було предметом домовленостей між державами (монархами) та судновласниками – фактично орендарями цих водних комунікацій, які забезпечували безпеку, розчищення та стягували річкові збори, встановлювали тарифи на портові послуги. Особливо це було характерним для європейського регіону, де й зараз річкове судноплавство напрочуд активно розвивається та складає значну частку комплексу транспортних послуг. Як обґрунтовано відзначається у літературі, об'єктивними перевагами внутрішнього водного транспорту є його порівняно невелика вартість, можливість застосування практично для будь-яких категорій та габаритів вантажів та конкурентоспроможність порівняно з іншими видами перевезень, стосовно яких в Європі діють жорсткіші екологічні та технічні вимоги [4, с. 595]. В Україні також система внутрішніх водних сполучень має усі необхідні передумови до розвитку, як в особливий період, так й після його завершення. І тут необхідно, на наше переконання, пригадати систему траншипменту, яка дозволяє деякі документарні спрощення при транзиті вантажів. Пригадаємо, що на початку 2010-х років цей режим було запроваджено відповідно до змін до Закону України «Про транзит вантажів» [5]: «на товари (крім підакцизних), що переміщуються транзитом морським і внутрішнім водним транспортом у контейнерах та під час зберігання залишаються в межах одного пункту пропуску чи зони митного контролю морського порту, вантажна митна декларація не подається».

Очікування значних грошових надходжень від перевантажувальних операцій у межах цього режиму у морських портах України, на жаль, не виправдалися. Проте можливості його застосування для розвитку фідерного річкового судноплавства слід розглянути детальніше. Одним з відомих прикладів застосування фідерних суден для перевезень порівняно невеликих, у порівнянні з океанськими контейнеровозами, партій вантажів, може слугувати практика порту приватного стивідорного оператора ТІС (Одеська обл.), який прийняв у 2019 р. перше судно щотижневого фідерного сервісу за маршрутом ТІС-Поті [6]. Цей досвід може бути цілковито поширений й на річковий сегмент транспортної галузі України. До слова, у програмних документах такий напрям розвитку перевезень внутрішнім водним

транспорт не передбачений, незважаючи на те, що їх потенціал при доставленні вантажів углиб країни має гарні шанси на розбудову та значно зменшить навантаження на автомобільний та залізничний транспорт, а звідси – сприятиме екологізації усієї системи перевезень.

Список використаних джерел:

1. Національна транспортна стратегія України на період до 2030 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30.05.2018 р. № 430-р. *Офіційний вісник України*. 2018. № 52. Ст. 1848.
2. Про внутрішній водний транспорт: Закон України від 03.12.2020 р. *Офіційний вісник України*. 2021. № 4. Ст. 201.
3. Стратегія розвитку внутрішнього водного транспорту України на період до 2031 року. URL: <https://mtu.gov.ua/news/33077.html>
4. Право Європейського Союзу : підручн. / за ред. О. К. Вишнякова. О. : Фенікс, 2013. 883 с.
5. Про транзит вантажів: Закон України від 20.10.1999 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 51. Ст. 446.
6. В Україні вперше запустили регулярний морський траншшипмент. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2799562-v-ukraini-vperse-zapustili-regularnij-morskij-transshipment.html>

Ключові слова: внутрішній водний транспорт, річкове право, судноплавство, публічне адміністрування, фідерний флот, траншшипмент.

Key words: inland water transport, river law, shipping, public administration, feeder fleet, transshipment.

КОВАЛЬ НАТАЛІЯ ОЛЕКСІЇВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри морського та митного права, кандидат юридичних наук*

КОНВЕНЦІЯ МОНТРЕ ЯК ФАКТОР СТРИМУВАННЯ В АЗОВО-ЧОРНОМОРЬСЬКОМУ РЕГІОНІ

Багатонаціональний і транзитний за географічним положенням Азово-Чорноморський регіон об'єднує значну кількість країн. Перетин водних та суходільних торговельних шляхів, перебування великого промислового потенціалу та портів на узбережжі двох сполучених морів зумовлюють важливість пошуку міждержавного діалогу та налагодження взаємовигідного партнерства. Моря, і особливо вузькі морські протоки та канали, мають вирішальне значення для забезпечення роботи морського транспорту та запобігання можливим загрозам. Для Азовського та Чорного морів такою комунікацією виступають Босфор та Дарданелли, а також Мармурове море, що їх поєднує. Останні, власне, виступають єдиним шляхом з'єднання Азово-Чорноморського

регіону з рештою світу. Саме завдяки Чорноморським протокам, цей регіон упродовж багатьох років та навіть століть не полишає свого значення сполучної ланки між Європою та Азією, але, поряд з цим, він не позбавлений політичних протиріч та перетинів інтересів різних країн, національних, регіональних та міжнародних організацій [1].

Надзвичайна за силою та запеклістю ескалація воєнізованого конфлікту в Україні, відкрита агресія ядерної держави на початку 2022 р. змушує сусідні країни шукати можливостей її припинення або, щонайменше, – недопущення подальшого зростання. Одним з інструментів такого стримування стала Конвенція Монтре 1936 р. [2], застосована Туреччиною з метою перекриття Чорноморських проток для військових кораблів [3]. Як відомо, Конвенцією Монтре встановлюється декілька режимів перетинання Чорноморських проток: режими плавання для торговельних суден та режим для військових суден; режими плавання коли Туреччина є стороною війни та коли вона такою не є; режими для причорноморських та нечорноморських держав. У мирний час торговельні судна користуються правом повної свободи проходження вдень та вночі, незалежно від прапора та вантажу. При цьому виключене здійснення будь-яких формальностей, крім санітарного огляду при заходженні до проток, а також сплати зборів за проходження. Ці положення діють під час війни, коли Туреччина не є воюючою стороною. Деякі обмеження можуть бути запроваджені у разі війни і участі у ній Туреччини. Торговельні судна, що не належать країні, яка перебуває у стані війни з Туреччиною, як і раніше, користуватимуться правом вільного проходу за умови, що вони не сприяють супротивникові. Але ці судна мають проходити через протоки вдень, і лише за вказаним владою маршрутом. Це ж стосується випадків, коли Туреччина опинилася б під загрозою війни. Під час війни, коли Туреччина є воюючою стороною, прохід військових кораблів здійснюється виключно на розсуд Турецького Уряду. Чорноморські держави можуть проводити через протоки у мирний час свої військові кораблі будь-якого класу з попереднім повідомленням турецької влади. Для військових кораблів нечорноморських держав запроваджено суттєві обмеження за класом та тоннажем. У разі участі Туреччини у війні, а також якщо Туреччина визнає, що перебуває під безпосередньою загрозою війни, їй надано право дозволяти або забороняти прохід через протоки будь-яких військових суден; під час війни, в якій Туреччина не бере участі, протоки повинні бути закриті для проходу військових суден будь-якої воюючої держави.

Як зазначається у спеціалізованій літературі, визнання Туреччиною ситуації в Україні саме «війною» та закриття Чорноморських проток стало вкрай важливим політико-правовим кроком Туреччини, яким вона підтвердила роль потужного регіонального лідера і держави, послідовної у підтримці територіальної цілісності та незалежності України [4; 5]. Закриття Туреччиною Босфору та Дарданелл відповідає інтересам усіх країн регіону, забезпечуючи збалансованість та стабільність, наскільки це є можливим на теперішній час із застосуванням

правових заходів впливу. При цьому, стаття 19 Конвенції Монтре містить небезпечну у теперішніх умовах норму про те, що «незважаючи на заборону проходу, військові судна воюючих держав, як прибережних, так і неприбережних, відділені від своїх баз, можуть повернутись на ці бази». Вона об'єктивно вимагатиме значно підсиленого контролю з боку турецької адміністрації за російськими кораблями інших (нечорноморських) флотів та місць базування. Наприклад, кораблі, які базуються у портах Чорного моря, але зараз перебувають у Середземному, можуть увійти до проток, щоб повернутися до своєї бази. Ця умова діє також для кораблів і флотилій, які базуються у портах та військових базах у Середземному, Балтійському чи Північному морях та залишають Чорне море. У Середземному морі знаходиться єдина російська військово-морська база у Сирійському Тартусі. У Балтійському морі поблизу Калінінграда дислокується Балтійський флот [6]. Фактично Туреччина стала сьогодні потужним стримуючим фактором з недопущення значної ескалації воєнних дій через збільшення кількості військових кораблів держави-агресора в Азово-Чорноморському регіоні, запровадила стандарт поведінки держав, відповідальних за своє майбутнє та майбутнє усього регіону у цілому. Крім того, з миротворчою метою та на підставі норм Конвенції Монтре, Туреччиною наприкінці травня – початку червня 2022 року було відкладено військові навчання НАТО у регіоні [7]. Маємо пригадати, що Туреччина уже використовувала повноваження з призупинення судноплавства, надані Конвенцією Монтре, раніше. Під час Другої світової війни Туреччина закрила протоки для військових кораблів, що належали воюючим країнам, що завадило двосторонньому рухові їх військових кораблів у Чорному та Середземному морях [8].

Таким чином, відомий міжнародний інструмент – Конвенція Монтре 1936 року, – незважаючи на свій поважний вік та відзначені у фаховій літературі застарілі на теперішній час формулювання норм, стала одним з дієвих правових факторів зменшення військової присутності держави-агресора в Азово-Чорноморському регіоні, сприяє поступовому згасанню мілітаристських настроїв та, у кінцевому підсумку, береже тисячі життів безвинних жертв серед мирного населення. Єдиним завданням є підсилення адміністративного контролю за кораблями, що сліднують у напрямку Чорного моря, з метою недопущення збільшення угруповання військово-морських сил, що беруть участь у конфлікті в Україні.

Список використаних джерел:

1. Курылев К. П. Вызовы и угрозы интересам России и Украины в Черноморском регионе. *Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики*, 2013, № 12(38). Ч. I. С. 109–112.
2. Конвенція про режим проток, 1936. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_228#Text

3. Turkey closes the Bosphorus to warships from all countries. (2022, February 28). *Atalayar.com*. <https://atalayar.com/en/content/turkey-closes-bosphorus-warships-all-countries>
4. Назарчук І. Застосування Конвенції Монтре за умов російсько-української війни. *Юридична газета online*. <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/zastosuvannya-konvenciyi-montre-za-umov-rosiyskougukrayinskoyi-viyni.html>
5. Brooks T. A. Turkey, the Montreux Convention, and Russian Navy Transits of the Turkish Straits. URL: <https://www.usni.org/magazines/proceedings/2022/march/turkey-montreux-convention-and-russian-navy-transits-turkish>
6. Турция закрыла Босфор для военных кораблей РФ. На что это влияет? URL: <https://www.dw.com/ru/turcija-zakryla-bosfor-dlja-voennyh-korablej-rf-na-chto-jeto-vlijaet/a-60997881>
7. Конвенция Монтрё: Турция не разрешила плановые учения НАТО в Черном море. URL: <https://eadaaily.com/ru/news/2022/05/31/konvenciya-montryo-turciya-ne-razreshila-planovye-ucheniya-nato-v-chernom-more>
8. What the Montreux Convention is, and what it means for the Ukraine war. URL: <https://theconversation.com/what-the-montreux-convention-is-and-what-it-means-for-the-ukraine-war-178136>

Ключові слова: Азово-Чорноморський регіон, агресія РФ, Конвенція Монтре, військові кораблі, регіоналізм, Україна, Туреччина, Росія.

Key words: Azov-Black Sea region, Russian aggression, Montreux Convention, warships, regionalism, Ukraine, Turkey, Russia.

МАЛЄСВА ГАННА ЛЕОНІДІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри морського та митного права,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕДУРИ ОСКАРЖЕННЯ У СФЕРІ МИТНОЇ СПРАВИ УКРАЇНИ

Інститут оскарження є невід'ємним атрибутом правової демократичної держави, якою себе проголосила Україна в 1991 році. Навряд чи на сьогоднішній день знайдеться закон, який би не містив звичної фрази про можливість оскарження того чи іншого рішення, дії чи бездіяльності суб'єктів публічної адміністрації. Насправді це дуже потужний інструмент як із точки зору можливості поновлення порушених суб'єктами владних повноважень прав і свобод людини, так і в превентивному контексті, оскільки сам факт можливості оскарження в багатьох випадках стримує діяльність відповідного владного суб'єкта в законних рамках. Митні органи України не стали винятком у цьому сенсі. Навіть поверхневий огляд положень Митного кодексу (далі – МК) України виявив доволі часті згадки в різних статтях цього документа

про оскарження рішень, дій чи бездіяльності митних органів. Разом із тим, наявність правових норм з тих чи інших питань не завжди є запорукою їх належного застосування, тож аналіз поточного стану правового регулювання та правозастосування щодо оскарження в рамках митної справи України вважаємо доречним і вчасним, зважаючи на важливість цього інституту в контексті захисту прав та інтересів фізичних та юридичних осіб у цій сфері, яка до того ж є іміджевою та формою уявлення про рівень розвитку держави в цілому.

Щодо наукових засад дослідження загальних питань оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів, наділених владними повноваженнями, то крім О. В. Джабурії [1], В. Русш (Rusch, 2014) розглядав проблеми модернізації механізму оскарження рішень публічної адміністрації [2]; М. Баталлі (Batalli, 2017) – такі наслідки порушення дефлайнів винесення відповідних адміністративних актів суб'єктами публічної адміністрації, як «адміністративна тиша» як альтернативи оскарження [3]. Щодо окремих випадків оскарження, то В. В. Решота [4] досліджував рішення про коригування митної вартості товарів. Відповідно досліджено або загальні питання адміністративного та судового оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів публічної адміністрації, або окремі випадки такого оскарження стосовно рішень, дій чи бездіяльності митних органів та їх посадових осіб. Проблеми правового регулювання оскарження в цілому рішень митних органів, його якості та ефективності залишаються невирішеними.

Аналіз положень МК України дає підстави всі згадки у ньому про оскарження умовно поділити на три групи. Перша група – це норми глави 4 МК України з відповідною назвою «Оскарження рішень, дій або бездіяльності митних органів, їх посадових осіб та інших працівників і порядок розгляду звернень митними органами». У цій главі йдеться про загальну процедуру оскарження всіх рішень, дій чи бездіяльності митних органів та їх посадових осіб, за винятком постанов у справах про порушення митних правил, а також податкових повідомлень-рішень митних органів, які оскаржуються відповідно до положень Податкового кодексу України, тому виходять за межі предмета нашого дослідження. До другої групи, очевидно, належать норми, які встановлюють процедуру оскарження саме таких постанов. Всі вони вміщені у Главу 72 МК України з однойменною назвою. Врешті, до третьої групи віднесено всі інші згадки про оскарження, які стосуються конкретних рішень, дій чи бездіяльності митних органів, про можливість оскарження яких МК України нагадує у відповідних статтях (ст.ст.15, 21, 55, 69, 256, 264, 340, 346, 350, 357, 410, 412, 504, 512) [5].

З одного боку, така увага законодавця до чи не найголовнішого інструменту захисту прав і свобод людини та в цілому засобу забезпечення законності в митній справі не може не тішити. З іншого боку, як відомо, кількість далеко не завжди переходить в якість, тож навряд чи висока концентрація «норм-згадок» є запорукою високої ефективності цього інструменту.

Отже, як з'ясовано вище, розрізняють два різновиди оскарження в рамках митної справи в залежності від його предмета. Перший, назвімо його загальне оскарження, стосується всіх рішень, дій чи бездіяльності митних органів та їх посадових осіб, крім постанов у справах про порушення митних правил. Другий, вочевидь, спеціальне оскарження, поширюється лише на зазначені постанови.

Запроваджений механізм митного оскарження досить складний, правові норми, присвячені його регламентації розосереджені по багатьох кодексах та законах. З одного боку, він має відповідати загальноприйнятому концепту оскарження в рамках того ж Закону України «Про звернення громадян» чи оскарження постанов у справах про адміністративні правопорушення, якими по суті є порушення митних правил. З іншого боку, специфіка рішень, що підлягають оскарженню, обґрунтовує певні його нюанси. Попри це інститут оскарження, спрямований передусім на захист прав та інтересів суб'єктів митних правовідносин, не наділених владними повноваженнями, має бути зрозумілим пересічному суб'єкту, а не лише особам з відповідною освітою та досвідом, повинен надавати особам однакові можливості для застосування як адміністративного, так і судового оскарження.

У цьому зв'язку МК України як основний нормативний акт, що регулює відносини у сфері митної справи, повинен містити чіткі формулювання, відсилання до конкретно визначених законів, а не обмежуватися фразами на кшталт «в порядку, визначеному законом» тощо. Це, на наш погляд, підвищить ефективність такого оскарження, що у свою чергу зможе вчинити дисциплінуючий вплив на посадових осіб митних органів.

Список використаних джерел:

1. Джабурія О. В. Компетенція адміністративних судів щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Одеса, 2014. 22 с. <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/2088>
2. Rusch W. Citizens First: Modernisation of the System of Administrative Procedures in South-Eastern Europe. *Croatian and Corporative Public Administration*. 2014. no 14(1). P. 189–228. <https://hrcak.srce.hr/file/191719>
3. Batalli M. Consequences of Administrative Silence in Public Administration. *Journal for Labour and Social Affairs in Eastern Europe*. 2017. Vol. 20. no. 1. Pp. 139–52. <http://www.jstor.org/stable/26379912>
4. Решота В. В. Оскарження рішення митних органів про коригування митної вартості товарів: аналіз судової практики. *Право і суспільство*. 2015. No 5–2. ч. 2. С. 154–159.
5. Митний кодекс України: Закон України від 13.03.2012 No 4495–VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. No 44–45; No 46–47; No 48. Ст. 552.

Ключові слова: адміністративне оскарження, судове оскарження, рішення, дії чи бездіяльність митних органів.

Key words: administrative appeal, judicial appeal, decision, action or inaction of customs authorities.

СЕРГЕСВ ЮРІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри морського та митного права,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПРАВОВІ ПОЗИЦІЇ ВЕРХОВНОГО СУДУ ЩОДО ЗАХИСТУ ВЛАСНОСТІ ТА ІНВЕСТИЦІЙ

Швидкий розвиток інвестиційних відносин та зростання ролі інвестицій в економічному розвитку України зумовлює необхідність підвищення ефективності правового регулювання інвестування, в тому числі іноземного, а також правового захисту інвестицій. Варто зазначити, що станом на теперішній час існує значна кількість висновків та правових позицій вітчизняних судів, зміст яких відображає особливості функціонування механізму захисту інвестицій в Україні.

Виділимо особливості захисту прав інвесторів на прикладі окремих кейсів та визначимо правові позиції Верховного Суду щодо захисту власності та інвестицій.

Так, одним з показових спорів у цій сфері є справа № 910/18647/19 («кейс Ашан») за позовом Товариства з обмеженою відповідальністю «С.П.Т.» та ТОВ «АБС Технолоджи» до Товариства з обмеженою відповідальністю «Пелучо», Державного підприємства «Сетам», Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів про визнання недійсними результатів електронних торгів, визнання недійсним договору купівлі-продажу, витребування земельної ділянки.

У даному кейсі фактично йдеться про продаж трьох земельних ділянок площею 13,6632 га, 1,2893 га, 11,9356 га, що знаходяться за адресою: Одеська область, Овідіопольський район, с. Мізікевича, ж/масив «Ульянівка», масив «Радужний» на електронних торгах, процедуру проведення яких було грубо порушено, з огляду на що позивачі фактично були позбавлені права власності на земельні ділянки.

До основних порушень, допущених під час реалізації земельних ділянок, належать наступні:

- арешт на спірні земельні ділянки було накладено у зв'язку з тим, що вони є предметом кримінального правопорушення та існувала необхідність у їх збереженні, запобіганні подальшого продажу, зміні території та складу... Фактично мала місце реалізація активів без згоди власника.

- мало місце істотне заниження вартості спірної земельної ділянки при її реалізації на електронних торгах;

- строк підготовки до електронних торгів було безпідставно скорочено, що зумовило незабезпечення участі усіх заінтересованих осіб в електронних торгах та унеможливило проведення конкурентних торгів.

Відповідні вимоги розглядались в рамках трьох справ: – № 910/18645/19, № 910/18646/19, № 910/18647/19. Провадження у двох з наведених справ (№ 910/18645/19, № 910/18646/19) зупинено з огляду на те, що справу № 910/18647/19 передано на розгляд Великої Палати Верховного Суду.

5 жовтня 2021 року Велика Палата Верховного Суду розглянула справу № 910/18647/19 та дійшла висновку про наявність підстав для скасування постанови суду апеляційної інстанції та залишення в силі рішення суду першої інстанції. Велика Палата Верховного Суду звернула увагу на те, що відповідно до частини першої статті 388 ЦК України якщо майно за відплатним договором придбане в особи, яка не мала права його відчужувати, про що набувач не знав і не міг знати (добросовісний набувач), власник має право витребувати це майно від набувача лише у разі, якщо майно: 1) було загублене власником або особою, якій він передав майно у володіння; 2) було викрадене у власника або особи, якій він передав майно у володіння; 3) вибуло з володіння власника або особи, якій він передав майно у володіння, не з їхньої волі іншим шляхом. Відповідно до частини другої цієї статті майно не може бути витребувано від добросовісного набувача, якщо воно було продане у порядку, встановленому для виконання судових рішень [1].

Не можна також залишити поза увагою справу № 926/1779/15 про розірвання договору купівлі-продажу та повернення об'єкта приватизації, під час розгляду якої Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду **узагальнив та систематизував гарантії, які надаються іноземним інвесторам на території України** Договором між Україною та Сполученими Штатами Америки від 04.03.1994 року, ратифікованим Україною, та вітчизняним законодавством.

Верховний Суд наголосив на тому, що:

- інвестиціям повсякчас надаватиметься справедливий та неупереджений режим, вони користуватимуться повним захистом і безпекою і ні в якому випадку їм не буде надано режим гірший, ніж той, що встановлений міжнародним правом;

- держава не буде ніяким чином перешкоджати шляхом прийняття невмотивованих або дискримінаційних заходів управлінню, функціонуванню, утриманню, вживанню, користуванню, придбанню доходів, розширенню або розпорядженню інвестиціями;

- мета приватизації державою належного їй майна полягала у тому аби залучити платоспроможного інвестора та надати йому можливість, у даному випадку, добудувати об'єкт приватизації для розвитку підприємництва в Україні, створити нові робочі місця тощо. Після оплати інвестором набутого ним у власність об'єкту інвестицій на державі України лежить обов'язок забезпечити режим максимального сприяння інвестору, у даному випадку, у добудові об'єкта незавершеного будівництва;

- саме на державі у особі всіх державних органів лежить обов'язок організувати сприяння іноземному інвестору у всіх його діях, спрямованих на виконання взятих на себе приватизаційних зобов'язань [2].

Крім того, Верховний Суд в декількох інших справах щодо захисту інвестицій/власності дійшов наступних висновків:

- інвестиційний договір не є правовстановлюючим документом на земельну ділянку, отримання земельної ділянки у користування буде відбуватись після завершення будівництва на підставі чинного законодавства України. Положення інвестиційного договору не є підставою для автоматичного, поза передбаченою законодавством процедурою набуття інвестором права власності на земельну ділянку;

- іноземне підприємство, про яке йдеться у статті 117 Господарського кодексу України, у розумінні Закону України «Про режим іноземного інвестування», фактично є різновидом підприємства з іноземними інвестиціями, визначальною ознакою якого є особливі вимоги до його учасників (ними можуть бути лише іноземні інвестори) та частки у статутному капіталі (в іноземному підприємстві іноземна інвестиція має становити 100%);

- порушення, допущені покупцем акцій заводу, не є істотними, якщо:

 - основні види діяльності підприємства збережено;

 - колективний договір укладено;

 - підприємство продовжує випуск приладів, не виявляючи ознак неплатоспроможності;

 - звіти про фінансові результати свідчать про щорічне збільшення доходів від

 - реалізації продукції та чистого прибутку;

 - виробництво модернізовано, що надає можливість знизити собівартість продукції. Разом з тим, недосягнення запланованих на п'ять років вперед рівнів прибутку в умовах політичної та фінансово-економічної кризи в країні, значного дорожчання енергоносіїв, не може вважатися істотним порушенням умов договору;

- за своєю суттю та правовою природою інвестиційний контракт є інвестиційним договором, укладеним між двома суб'єктами господарювання. Водночас, інвестиційний договір, як окремий вид цивільно-правових договорів, може містити положення різних видів цивільно-правових договорів залежно від предмету та цілей інвестування (договору про спільну діяльність, капітального будівництва, кредиту, купівлі-продажу, довірчого управління майном). З огляду на відсутність в інвестиційному контракті конкретних строків виконання відповідачем своїх зобов'язань по облаштуванню фундаменту і встановленню фундаментної плити відповідач повинен був виконати зазначене зобов'язання у розумні строки (Постанова КГС/ВС від 11.02.2020 року у справі № 910/15004/18) [3].

Аналіз судової практики Верховного Суду за 2019-2021 роки свідчить про заміну традиційних правових позицій, проте, на нашу думку, до цього часу зберігається проблематика відсутності єдності та стабільності судової практики. Інвестори та власники бізнесу продовжують очікувати, що в найближчий час Верховний Суд сформує однозначні позиції,

що забезпечать можливість належного та безпечного ведення бізнесу в Україні та сприятимуть зростанню інвестицій в економіку України.

Список використаних джерел:

1. Постанова Верховного Суду від 05 жовтня 2021 року. Справа N 910/18647/19. Провадження № 12-88rc20. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/100259273?utm_source=jurliga.ligazakon.ua&utm_medium=news&utm_content=jl03
2. Постанова Верховного Суду від 31 травня 2018 року. Справа № 926/1779/15. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=74570858&red=100003b2d5f1728e665d3bf37ed1f6b084cd71&d=5>
3. Постанова КГС ВП від 11.02.2020 року у справі № 910/15004/18. URL: https://protocol.ua/ua/postanova_kgs_vp_vid_11_02_2020_roku_u_spravi_910_15004_18/

Ключові слова: правові позиції Верховного Суду, судова практика, захист власності, інвестиції, права інвесторів.

Key words: legal positions of the Supreme Court, judicial practice, protection of property, investments, investors' rights.

КРІЛЬ РОМАН ВОЛОДИМИРОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри морського та митного права*

КОНВЕНЦІЯ МДП ТА ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ МИТНОЇ ПРОЦЕДУРИ ТРАНЗИТУ

Одну з головних ролей у створенні процедури транзиту, нині відомої як Конвенція МПД (TIR), відіграв Міжнародний союз автомобільного транспорту (МСАТ) (англ. *The International Road and Transport Union (IRU)*). Сам МСАТ було утворено у 1948 році як об'єднання національних автомобільних транспортних асоціацій восьми західноєвропейських країн з метою представлення їх інтересів у новоствореній Економічній Комісії ООН для Європи (ЄЕК ООН/UNECE). Саме завдяки співробітництву цих двох організацій у 1949 році і було підписану першу Угоду TIR, як інструмент сприяння післявоєнної внутрішньо-європейської торгівлі на тлі складних геополітичних відносин [1].

На практиці Угода 1949 року була актом, яким запроваджувалося часткове застосування низки проектів конвенцій, розроблених ЄЕК ООН, у т.ч. і Проекту митної конвенції про міжнародні дорожні перевезення товарів. Вже редакція зазначеного проекту 1949 року (ст. 4) закладала базові принципи здійснення транзиту автомобільним транспортом до яких відносилися:

- дотримання перевізником митного законодавства та правил своєї країни та країн, через які товари транспортуються;
- використання транспортних засобів та контейнерів, які були попередньо схвалені відповідно до правил Угоди;
- покриття товарів гарантією, яка видана гарантом, схваленим митною службою своєї країни [2].

Успішне часткове застосування Угоди 1949 року зумовило подальший розвиток як самої системи TIR, так і створення низки інших угод, які були спрямовані на сприяння здійсненню транзитних перевезень автомобільним транспортом.

Важливою особливістю системи TIR є той факт, що вона від самого початку розроблялися в рамках публічно-приватного партнерства між МСАТ та відповідними агенціями ООН, насамперед ЄЕК ООН. При цьому це стосується не тільки її створення, а й практичного застосування, яке базується саме на публічно-приватному партнерстві, як на вищезгаданому міжнародному рівні, так і на рівні національних держав – між національними асоціаціями перевізників, національними гарантами, компаніями-перевізниками та митними адміністраціями. Більше того, вважається, що підписання у 1959 році повноцінної Конвенції TIR [3] стало першим історичним прикладом публічно-приватного партнерства між МСАТ та ООН [1]. Аналогічний підхід було продовжено і у нині діючій Конвенції МДП (TIR) 1975 року [4]. Згідно з положеннями цієї Конвенції, систему TIR адмініструють її Договірні Сторони під керівництвом ЄЕК ООН. Ця система утворює публічно-приватне партнерство між Договірними Сторонами та міжнародним гарантійним ланцюгом, який, у свою чергу адмініструє МСАТ та національні асоціації [5].

Відповідні завдання МСАТ відображено у нині діючій Конституції міжнародного союзу автомобільного транспорту, прийнятій Генеральною Асамблеєю МСАТ 6 листопада 2008 року. Так, згідно зі статтею 2 даного акту, до цілей діяльності МСАТ, зокрема віднесено такі завдання, як:

- працювати над сприянням автомобільному транспорту, зокрема шляхом уніфікації та спрощення правил і практик, що стосуються внутрішнього та міжнародного дорожнього руху, митних формальностей, транспортних контрактів, безпеки дорожнього руху тощо;
- представляти галузь автомобільного транспорту перед державними органами та установами чи організаціями, державними чи приватними, а також у ЗМІ, національних чи міжнародних;
- розробляти, відповідно, будь-яку робочу програму, приймати або рекомендувати будь-які заходи, вживати будь-яких заходів, використовувати відповідні засоби, у співпраці зі своїми членами та всіма партнерами галузі автомобільного транспорту для досягнення своїх статутних цілей [6].

Як ми бачимо, МСАТ не лише приймає участь у розробці заходів щодо спрощення та уніфікації митних процедур, але й займається активною адвокацією інтересів перевізників перед міжнародними організа-

ціями та відповідними національними органами влади. Також можна говорити про те, що робочі програми та інші документи та рекомендації МСАТ виступають в якості актів «м'якого права», яке адресовано як перевізникам, так і національним державами та їх органам публічної влади у тому, що стосується міжнародного транспорту.

Список використаних джерел:

1. Seven decades: driving road transport. *IRU*. <https://www.iru.org/who-we-are/about-iru/history>
2. Agreement providing for the provisional application of the Draft International Customs Conventions on Touring, on Commercial Road Vehicles and on the International Transport of Goods by Road Geneva, 16 June 1949. https://treaties.un.org/doc/Treaties/1950/01/19500101%2000-03%20AM/Ch_XI_A_01p.pdf
3. Customs Convention on the International Transport of Goods under Cover of TIR Carnets (TIR Convention), Geneva, 15 January 1959. United Nations, Treaty Series, vol. 348, p. 13; vol. 481, p. 598 (Amendment 1), and vol. 566, p. 356 (Amendment 2).
4. Митна конвенція про міжнародне перевезення вантажів із застосуванням книжки МДП (Конвенція МДП) 1975 року. *Офіційний вісник України*. 2007. № 3. Ст. 138.
5. Kern D. The eTIR pilot project, an ongoing success. *WCO News*, No. 82, February 2017. <https://mag.wcoomd.org/magazine/wco-news-82/the-etir-pilot-project-an-ongoing-success/>
6. Constitution of the International Road Transport Union (IRU), adopted by the IRU General Assembly in Geneva on 6 November 2009. https://www.iru.org/system/files/2.1.%20IRU%20Constitution%20%26%20Rules%20of%20Procedure_e.pdf

Ключові слова: транзит, автомобільний транспорт, Конвенція МДП, ЄЕК ООН, публічно-приватне партнерство.

Key words: transit, road transport, TIR Convention, UNECE, public-private partnership.

ОСТРІКОВА ТЕТЯНА ГЕОРГІЙВНА

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
аспірантка кафедри фінансового права Інституту права*

КОНЦЕПЦІЯ ПРАВОВОГО ПОХОДЖЕННЯ ТА СТАТУС АВТОРИЗОВАНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ОПЕРАТОРА (АЕО)

Концепція «юридичного походження» у західній правовій науці виникла наприкінці 1990-х років у рамках порівняльних економіко-правових досліджень фінансового розвитку та захисту прав інвесторів, які виявили суттєві відмінності між країнами загального права

та цивільного права. Зокрема, було отримані емпіричні дані, що правові норми, які захищають інвесторів, систематично різняться у залежності від правових традицій або походження. При цьому законодавство країн загального права, що походить від англійського права більше захищає іноземних інвесторів, ніж цивільне законодавство, яке базується на системі римського права, зокрема на цивільному законодавстві Франції [1, с. 285–286]. Крім того, велика кількість досліджень в галузі економіки та права свідчить про те, що правова модель країни, відома як її «правове походження», має глибокі довгострокові наслідки для багатьох економічних, політичних і соціальних результатів [1].

Той факт, що конкретні правові норми систематично відрізняються в різних країнах залежно від типології правових систем, зрештою привів до чотирьох основних висновків:

- юридичні норми систематично відрізняються між країнами, і ці відмінності можна виміряти та оцінити кількісно;
- ці відмінності у правових нормах значною мірою пояснюються правовим походженням;
- основне історичне розходження правових традицій (орієнтація романо-германського права на реалізацію державної політики та орієнтація загального права на підтримку ринкових відносин) добре пояснює, чому відповідні правові норми відрізняються;
- виміряні відмінності в правових нормах мають значення для економічних і соціальних результатів [2, с. 326].

В цьому аспекті термін «правове походження» вказує на вимірювану матеріальну характеристику конкретного правового явища.

При розгляді особливостей правового статусу АЕО категорія «правове походження» може використовуватися у двох аспектах. По-перше, це питання правового походження відповідних стандартів і правил; по-друге, це вплив національних правових традицій даних країн на особливості впровадження АЕО на національному рівні.

Вищезгадані теорії пов'язують правове походження з фінансовими результатами бізнесу, конкретизуючи останні через політичні та адаптивні особливості конкретної правової системи. В політичному аспекті особливості правових традицій можуть відрізнятися з точки зору пріоритету, який вони надають правам приватної власності порівняно з правами держави, що є важливим для економічного розвитку. В аспекті адаптації, правові традиції розрізняються ступенем чутливості до зміни соціально-економічних умов. Тому негнучкі правові традиції породжують розриви між можливостями правового регулювання та потребами ринку, тоді як правові системи, які швидко адаптуються, сприяють економічному розвитку [1]. У зв'язку з цим, вважається, що системи континентального цивільного права мають більш несприятливі наслідки для фінансового розвитку, ніж системи загального права.

Концепція АЕО виникла майже одночасно як у країнах загального права, так і в країнах континентального права. З одного боку, ми можемо простежити походження інституту АЕО від експериментів 1980-х років із розробкою програм «довіrenих трейдерів» у Швеції та

Нідерландах, які мали всі чіткі особливості сучасного статусу АЕО, включаючи добровільне отримання статусу на основі конкретних критеріїв, партнерський підхід, самооцінку, систему валідації, аналіз ризиків, широкі програми пільг, сертифікацію [3]. З іншого боку, основи програми АЕО, затвердженої Всесвітньою митною організацією (ВМО), були утворені у програмах США, ініційованих у відповідь на атаки 11 вересня 2001 року, включаючи Ініціативу безпеки контейнерів (CSI), Міжнародний кодекс безпеки суден і портових засобів (ISPS), та Митно-торговельне партнерство проти тероризму (С-ТРАТ) [4]. Зазначені програми зміщували акцент від протидії контрабанді та податкового шахрайства у бік безпеки ланцюгів поставок для підвищення національної безпеки.

Крім того, вся концепція АЕО, а отже, і стандарти його правового регулювання були щонайменше двічі «змішані» на наднаціональному рівні. По-перше, таке «змішування» відбулося в рамках ВМО, що призвело до стандартів WCO SAFE 2005 року, які розвивалися в пізніших редакціях. По-друге, це відбулося в рамках Угоди СОТ про спрощення процедур торгівлі 2013 року. Крім того, слід враховувати регіональні особливості, наприклад законодавство ЄС щодо АЕО.

Загалом, відповідно інформації, наданій членами СОТ за 2020 рік у Світі нараховується:

- 97 діючих програм АЕО та 20 програм АЕО у розробці.
- 33 діючі програми дотримання митного законодавства та 4 програми у стадії розробки.
- 87 двосторонніх і 4 багатосторонніх або регіональних угод про взаємне визнання (МРА) статусу АЕО та 78 МРА на стадії переговорів [5].

Таким чином, можна говорити про значну кількість відмінних національних правил і критеріїв, що застосовуються до АЕО. Хоча вони мають спільне коріння у міжнародних стандартах, національні особливості сприйняття таких стандартів часто призводять до істотних спотворень базових ідей. Наприклад, нездатність розробників правил і митних органів сприйняти концепцію «довіреного трейдера» згодом призводить до різного сприйняття ролі та функцій АЕО у ланцюжку поставок та значних відмінностей у національних законодавствах [6]. Крім того, національні особливості можуть суттєво зменшити переваги та спрощення, які надаються статусом АЕО.

Список використаних джерел:

1. Bradford A., Chang Y., Chilton A., Garoupa N. Do Legal Origins Predict Legal Substance? *The Journal of Law and Economics*, 2021, 64, 2. <https://doi.org/10.1086/712420>
2. La Porta R., Lopez-de-Silanes F., Shleifer A. The Economic Consequences of Legal Origins. *Journal of Economic Literature*, 2008, 46(2), p. 285–332. <https://doi.org/10.1257/jel.46.2.285>

3. Karlsson L. Back to the future of Customs: A new AEO paradigm will transform the global supply chain for the better. *World Customs Journal*, 2017, 11, 1, 23–33.
4. Veenstra A. W. International Trade, Global Supply Chains and Compliance. In H. Zijm, M. Klumpp, A. Regattieri, S. Heragu (Eds.). *Operations, Logistics and Supply Chain Management. Lecture Notes in Logistics*. 2019. P. 131–161. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-92447-2_7
5. Compendium of Authorized Economic Operator Programmes (2020). World Customs Organisation. 2020. <http://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/facilitation/instruments-and-tools/tools/safe-package/aeo-compendium.pdf?la=en>
6. Ostrikova T. AEOs' Institution Development in the EU and Ukraine: Common Standards in Different Perceptions. *Lex Portus*, 2021, 7(5), p. 69–87. <https://doi.org/10.26886/2524-101X.7.5.2021.4>

Ключові слова: авторизований економічний оператор, АЕО, правове походження, міжнародні стандарти, митні процедури, сприяння торгівлі.

Key words: authorized economic operator, AEO, legal origin, international standards, customs procedures, trade facilitation.

VARYKASHA IRYNA

*National University “Odesa Law Academy”,
graduate student of the Department of Maritime and Customs Law*

IAMU – GLOBAL NETWORK OF LEADING MARITIME UNIVERSITIES

The field of maritime law, both a science in both theoretical and practical terms, is widely used throughout the world. However, as for Ukraine, which is a maritime state, maritime law is not widely applied and studied. Therefore, this field for the graduate student is a great object for research discoveries.

And in order to qualitatively and comprehensively study the topic of dissertation, the student must pay attention to such an organization as IAMU – network of leading maritime universities.

The International Association of Maritime Universities was founded in November 1999, seven universities representing five continents of the world, recognizing the importance of maritime education and training in the rapidly globalizing international shipping arena. Since then, IAMU has greatly expanded its membership to include 66 universities, academies, faculties of the world's educational institutions, as well as the Nippon Foundation. Representative universities at the time of founding in 1999: Arab Academy of Science, Technology and Maritime Transport (Africa); Australian Maritime College (Oceania); Cardiff University (Western Europe); Istanbul Technical University, Faculty of Marine (Mediterranean, Black Sea, Central and Eastern

Europe); Kobei Merchant Shipping University (Asia); Maine Maritime Academy (North and South America, including the Caribbean); World Maritime University (General representation) [2].

IAMU aims to become a global leader in maritime capacity building through its network of members and excellence in maritime education and training (MET).

The mission of IAMU is:

- creation and support of a global network of members aimed at developing human resources in the maritime sector;
- providing opportunities for development in the global MET system through a scientific and practical approach;
- develop and maintain effective MET systems to transfer maritime skills and knowledge to future generations working in the global maritime sector that will ensure maritime safety and environmental protection;
- dissemination of the results of research and scientific work prepared by IAMU members for interested parties;
- liaise with other maritime associations and UN agencies such as the International Maritime Organization and maritime industry to ensure that human factors and MET play a key role in supplying the industry with high – level professionals to promote safe, secure and efficient shipping.

The main activities of the International Association of Maritime Universities are: promotion of cooperation between maritime universities around the world; maintaining links and exchanges between members of the Association, interested players in the maritime industry and international organizations; representation of IAMU in the International Maritime Organization (IMO); implementation of research activities in MET and relevant areas; dissemination of the best MET methods, research results and innovations among members through publications, newsletters, conferences; holding the Annual General Assembly.

The structure of IAMU consists of the Annual General Assembly, the International Executive Council, standing committees, and the secretariat. The university hosting the Annual General Assembly is determined by the International Executive Council two years before the event. To conduct the Annual General Assembly, the host university organizes a local executive committee headed by the president of the host university [1].

The International Executive Council meets twice a year and consists of the following members:

- representative of the member universities of each of the three regions (Europe and Africa, Asia, the Pacific and Oceanian, North and South America);
- three representatives from member universities, appointed by the policy and planning committees, approved by the IEC;
- two ex-officio members who are presidents of the member universities and will host next two AGMs;
- Representative of the Nippon Foundation;
- Representative of the World Maritime University;

- An executive director who does not have voting rights.

The International Executive Council is responsible for:

- development and implementation of policies, strategies and action plans of the Association;
- supervision of the activities and activities of the Association;
- approval of activities and proposals recommended by the standing committees;
- control over the financial affairs of the Association, including approval of the annual budget;
- Ensuring the quality work of the Association.

The Executive Director, reporting to the Chairman, is responsible for:

- management and coordination of the affairs of the Association and the implementation of activities within the framework determined by the International Executive Council;
- preparation of documents for meetings of standing committees, IIW and the Annual General Meeting;
- resolution of issues related to public information, including maintenance of the IAMU website;
- keeping minutes of official meetings of standing committees, IEC and the Annual General Meeting;
- management of the financial affairs of the Association, including the development and implementation of the annual budget and the maintenance of various financial records;
- management of the Secretariat according to the rules specified separately;
- maintaining close working contact with the Nippon Foundation.

The Chairman of the Association is appointed by the members of the universities that are members of the IEC, and his candidacy is approved at the Annual General Meeting.

The Chairman is a member of the IEC and chairs the Annual General Assembly, the International Executive Council and the Policy and Planning Committee. The term of office of the Chairman is two years.

The International Executive Council is responsible for:

- development and implementation of policies, strategies and action plans of the Association;
- supervision of the activities and activities of the Association;
- approval of activities and proposals recommended by the standing committees;
- control over the financial affairs of the Association, including approval of the annual budget;
- Ensuring the quality work of the Association.

The Executive Director, reporting to the Chairman, is responsible for:

- management and coordination of the affairs of the Association and the implementation of activities within the framework determined by the International Executive Council;

- preparation of documents for meetings of standing committees, IEC and the Annual General Meeting;
- resolution of issues related to public information, including maintenance of the IAMU website;
- keeping minutes of official meetings of standing committees, IEC and the Annual General Meeting;
- management of the financial affairs of the Association, including the development and implementation of the annual budget and the maintenance of various financial records;
- management of the Secretariat according to the rules specified separately;
- maintaining close working contact with the Nippon Foundation.

The Chairman of the Association is appointed by the members of the universities that are members of the IEC and his candidacy is approved at the Annual General Meeting. The Chairman is a member of the IEC and chairs the Annual General Assembly, the International Executive Council and the Policy and Planning Committee. The term of office of the Chairman is two years.

References:

1. Informal International Lawmaking Ed. Joost Pauwelyn, Ramses Wessel, Jan Wouters, Oxford University Press. 2012. 585 p.
2. Rajput J. S. Dimensions of curriculum change. New Delhi: NCERT, 2002. 56 p.

Ключові слова: морське право, IAMU, морські університети.

Key words: Maritime law, IAMU, maritime universities.

СРЕМЕНКО КРИСТИНА СЕРГІЙВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри морського та митного права*

ПОЧАТКОВА СТРАТЕГІЯ ІМО ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНИЙ ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ ЦІЛЕЙ РКЗК ООН У МОРСЬКІЙ ГАЛУЗІ

Історичний шлях вирішення проблеми викидів парникових газів з суден та пошук енергоефективних рішень у морській галузі під егідою International maritime organization (далі – ІМО) було розпочато з 1997 року, а саме з моменту прийняття Кіотського протоколу до Рамкової конвенції ООН зі зміни клімату (далі – Кіотський протокол), де положення даної Конвенції спонукають міжнародне співтовариство до прийняття рішучих дій у напрямку пом'якшення кліматичних змін Землі із визначенням шляхів вирішення даного питання. Метою Кіотського протоколу є скорочення викидів парникових газів; підвищення рівня енергоефективності використання енергії; проведення дослідни-

цьких робіт та сприяння впровадженню відновлювальних та альтернативних джерел енергії.

Відповідно до пункту 2 статті 2 Кіотського протоколу «...Сторони які прагнуть до обмеження та скорочення викидів парникових газів від використання бункерного палива мають діяти безпосередньо через ІМО...» [1]. Оскільки Кіотський протокол не містив імперативних приписів для морської галузі, ІМО взяла на себе добровільний обов'язок перед РКЗК ООН зі скорочення викидів парникових газів внаслідок міжнародної морської діяльності.

З метою забезпечення поставленої РКЗК ООН мети щодо пом'якшення кліматичних змін Землі та попередження глобального потепління, ІМО приймає глобальні міжнародно-правові стандарти, правила та загальнообов'язкові технічні та експлуатаційні заходи, що забезпечують скорочення викидів парникових газів з суден та підвищують рівень енергоефективності суден. Основними заходами являються прийняття Додатку VI до МАРПОЛ, прийняття Індексу проектування енергоефективності (далі – EEDI) для нових суден та Плану керування енергоефективністю суден (далі – SEEMP) для всіх працюючих суден, просування альтернативних джерел енергії та підтримка міжнародної співпраці у напрямку поширення енергоефективних рішень у морській галузі, тощо.

В рамках даного дослідження важливо зазначити, що у грудні 2015 року під егідою ООН було прийнято Паризьку угоду до РКЗК ООН (далі – Паризька угода), що знаменувало собою перехід у низьковуглецеве майбутнє. Паризька угода має важливе значення для досягнення цілей ООН в сфері стійкого розвитку, оскільки відповідна угода являється «дорожньою картою» дій, пов'язаних зі зміною клімату, яка дозволяє зменшити викиди парникових газів та підвищити стійкість до кліматичних змін Землі [2].

Беручи до уваги Паризьку угоду та її цілі, порядок денний ООН у сфері стійкого розвитку на період до 2030 року та її 13-ту Ціль стійкого розвитку «Прийняття термінових заходів із боротьби зі зміною клімату та його наслідками» [3, ст. 3] ІМО прийняла рішення про прийняття Initial IMO strategy on reduction of GHG emissions from ships (MEPC.304(72) – Початкової стратегії ІМО зі скорочення викидів парникових газів з суден (далі – Стратегія), що стало першою сходинкою Дорожньої карти для розробки Комплексної стратегії ІМО зі скорочення викидів парникових газів з суден. Відповідно до тексту Дорожньої карти, яка була прийнята на 70-й сесії Комітету щодо захисту морського середовища (далі – КЗМС), перегляд відповідної Стратегії очікується у 2023 році [3, с. 3].

Текст Стратегії визначає мету та рівень амбіцій ІМО у напрямку реалізації Початкової стратегії, розкриває керівні принципи роботи, які мають бути безпосередньо застосовані для реалізації поставленої мети, а також визначає перелік короткострокових, середньострокових та довгострокових перспективних заходів із зазначення потенційних строків та аналізу можливого впливу на держави. Стратегією також

визначено основні перепони на шляху до реалізації поставленої мети, передбачені заходи підтримки країн, що розвиваються та малих острівних країн, підкреслено важливість нарощування потенціалу та надання фінансових та технологічних ресурсів для таких країн, а також визначено важливість технічного співробітництва, проведення досліджень та розробок на шляху до реалізації поставленої мети.

Частина 1 пункт 7 Стратегії, визнає основні цілі відповідної стратегії, а саме:

1. Посилення вкладу ІМО у всезагальні зусилля по вирішенню проблеми глобального потепління шляхом прийняття рішень щодо скорочення викидів парникових газів від міжнародної морської галузі.

2. Визначення заходів які мають бути реалізовані міжнародною морською галуззю як необхідні, з урахуванням наслідків для держав та визначаючи критичну роль міжнародного мореплавства в підтримці подальшого розвитку глобальної торгівлі та морських торговельних послуг.

3. Визначення заходів та дій, що сприяють досягненню вищезазначених цілей, включно зі стимулами для досліджень та розробок а також моніторингом викидів парникових газів від міжнародного мореплавства [3, с. 4].

Стратегією визначено строки затвердження та реалізації відповідних заходів, де короткострокові заходи мають бути обговорені, прийняті та реалізовані у період з 2018–2023 рр., середньострокові у період з 2023 р. по 2030 р., а довгострокові – після 2030 року, де дата набрання чинності по кожному потенційному заходу буде прийматися індивідуально.

Варто зазначити, що перелік передбачених Стратегією короткострокових, середньострокових та довгострокових заходів не є вичерпним та може бути доповненим, у свою чергу передбачені як середньострокові або довгострокові заходи можуть бути реалізовані достроково.

Останнім нововведенням ІМО у напрямку підвищення рівня енергоефективності суден та скорочення кількості викидів парникових газів, було затвердження на 76-й сесії КЗМС у червні 2021 року, поправок до Додатку VI МАРПОЛ, щодо введення Energy Efficiency Existing Ship Index (дальше – EEXI), Річного експлуатаційного показника вуглеродовмісткості (CII) та рейтингу CII. Що являється короткостроковим заходом Початкової стратегії ІМО. Очікується, що Відповідні поправки до Додатку VI МАРПОЛ наберуть чинності з 1 січня 2023 року [4].

Нові заходи вимагають від усіх судів валова вмісткість яких дорівнює 400 GT та більше, розрахунку Energy Efficiency Existing Ship Index, який ґрунтується на зниженому коефіцієнті, що вимагається, та виражений у відсотках по відношенню до базового показника EEDI [4]. А CII визначає щорічний коефіцієнт, який необхідний для забезпечення постійного покращення експлуатаційної вуглеродовмісткості судна, в рамках певного рейтингового рівня. Досягнутий фактичний річний експлуатаційний CII необхідно документувати та звіряти з річним експлуатаційним CII, що вимагається. Саме це дозволить визначити експлуатаційний рейтинг вуглеродовмісткості судна. Щодо рейтингу,

то він базується за шкалою – А, В, С, D та Е. Відповідний рівень продуктивності судна, має бути записаний в судовому SEEMP [4].

Варто зазначити, що адміністраціям, портовим урядам та іншим зацікавленим сторонам рекомендовано створювати додаткові стимули для суден з рейтингом А чи В. Щодо судів з рейтингом D чи Е, який зберігається декілька років підряд, у судовласників виникає обов'язок щодо представлення плану корегуючи дій, з метою приведення судна до необхідного рівня С чи вище. Позитивно на рейтинг судна буде впливати використання низько вуглецевого палива, очистка корпусу для зменшення опору, оптимізація швидкості, установка енергозберігаючих лампочок, установка сонячної чи вітрової допоміжної енергії тощо [4].

Підсумовуючи вищезазначене варто відмітити дієвість Початкової Стратегії ІМО зі скорочення викидів парникових газів з суден, яка стимулює морську галузь ефективно реалізовувати головні цілі РКЗК ООН. Аналізуючи результати роботи ІМО у напрямку реалізації короткострокових заходів Стратегії, можна зробити висновок, що прийняті загальнообов'язкові стандарти ІМО є ефективним механізмом забезпечення скорочення викидів парникових газів з суден. Варто відмітити, що передові методи підвищення енергоефективності суден, що були розроблені та впроваджені ІМО, на сьогоднішній день є досить перспективними у процесі їх практичної реалізації. Завдяки реалізації правил енергоефективності суден, сьогодні морська галузь є на 5–20 % більш екологічною ніж до моменту їх прийняття. А впроваджений експлуатаційний рейтинг вуглецевості суден (СІІ), являється гарним прикладом симбіозу імперативного та диспозитивного методу стимулювання до підвищення рівня енергоефективності суден.

Список використаних джерел:

1. Киотский протокол к рамочной конвенции организации объединенных наций об изменении климата. Организация Объединенных Наций. 1998 год. URL: <https://unfccc.int/resource/docs/convkp/kprus.pdf>
2. Парижское соглашение. Организация Объединенных Наций. Официальный сайт Организации Объединенных Наций URL: <https://www.un.org/ru/climatechange/paris-agreement>
3. RESOLUTION MEPC.304(72) INITIAL IMO STRATEGY ON REDUCTION OF GHG EMISSIONS FROM SHIPS, 13 April 2018. C.11 URL: https://wwwcdn.imo.org/localresources/en/OurWork/Environment/Documents/Resolution%20MEPC.304%2872%29_E.pdf
4. Further shipping GHG emission reduction measures adopted. The official website of International maritime organization, 17 June 2021. URL: <https://www.imo.org/en/MediaCentre/PressBriefings/pages/MEPC76.aspx>

Ключові слова: ІМО, Початкова стратегія ІМО зі скорочення викидів парникових газів, короткострокові заходи, Річний експлуатаційний показник вуглецевості суден (СІІ), рейтинг СІІ.

Key words: IMO, Initial IMO strategy on reduction of GHG emissions from ships short-term measures, Annual operational carbon intensity indicator (CII), CII rating.

НАЗАРКО АРТЕМ АРКАДІЙОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри морського та митного права*

МИТНІ КОМПЕТЕНЦІЇ МИТНИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ

Традиційні складові митної справи України простежуються у операційних, допоміжних, управлінських, професійних (поведінкових) компетенціях митних органів України, що побудовані на професійній компетентності та компетенції їх посадових осіб та працівників.

До операційних компетенцій, можливо віднести: митне оформлення товарів та транспортних засобів комерційного призначення, що переміщуються через митний кордон України (обробка митної декларації); визначення митної процедури при поміщенні товарів до того чи іншого митного режиму; заходи з перевірки числового значення декларованої митним органам митної вартості імпортованих або експортованих товарів; заходи з перевірки достовірного визначення та дотримання преференційних та звичайних правил країни походження товарів; заходи з перевірки достовірності обрання декларантом кваліфікаційного коду відповідно до Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності; митний контроль товарів та транспортних засобів комерційного призначення, що переміщуються через митний кордон України; управління й керування системою ризиків під час здійснення митного контролю та митного оформлення; сприяння захисту прав інтелектуальної власності; експертна (дослідницька) діяльність у митній сфері зі складних та спірних питань, що виникають під час митного контролю та митного оформлення товарів, що переміщуються через митний кордон України; заходи митно-тарифного регулювання; заходи офіційного контролю; інтегроване управління кордоном, контроль за доставкою товарів під митним забезпеченням у місця прибуття на митній території України, митний пост-аудит контроль тощо [1, с. 5].

До допоміжних компетенцій, відносяться: знання законодавства України з питань митної справи, контроль за використанням бюджетних коштів, кадрове забезпечення, супроводження інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних систем та технологій, формування інформаційної політики, технічне обслуговування обладнання та майна, управління даними, обробка інформації, управління документообігом, організація планово-фінансової роботи, організація заходів, управління системою підвищення рівня професійної підготовки компетентності тощо.

До управлінських компетенцій, належать: ведення службових переговорів, прийняття рішень, проведення службових нарад та зустрічей, стратегічне планування, управління змінами, управління колективом, управління конфліктами тощо.

Аналізуючи положення ст. 7 Митного кодексу України, ми можемо зазначити те, що митна справ України – це службова, повсякденна, оперативна діяльність посадових осіб митних органів України спрямована на виконання завдань, що покладенні на них відповідно до законодавства України з питань митної справи. Виходячи з цього, ми можемо зробити наголос на тому, що традиція в митній справі – це діяльність митних органів України у спосіб та в межах повноважень, що визначенні Конституцією України та законодавством України з питань митної справи для реалізації завдань, що покладенні на посадових осіб митних органів України.

Відповідно до вищенаведеного, професійна компетентність посадових осіб та працівників митних органів України – це здатність посадових осіб та працівників митних органів в межах визначених за посадою повноважень застосовувати спеціальні знання, уміння та навички, виявляти відповідні моральні та ділові якості для належного виконання встановлених завдань і обов'язків, навчання, професійного та особистісного розвитку.

В рамках завершеного процесу переходу Державної митної служби України (далі – Держмитслужба) до функціонування за моделлю єдиної юридичної особи, Держмитслужбою було видано ряд організаційно-розпорядчих актів [2; 3]. Ці акти закріплюють спрямування службової координації та внутрішньої взаємодії між різноманітними організаційно-штатними структурними підрозділами митниці. При цьому, такі підрозділи митниць Держмитслужби, як Управління протидії митним правопорушенням та контрабанді або відповідні структурні підрозділи Координаційно-моніторингової митниці Держмитслужби регулярно впливають як на повсякденну діяльність внутрішніх самостійних юридичних осіб Держмитслужби України – митниць, так і на службову, виконавську дисципліну їх посадових осіб та працівників. При цьому, враховуючи те, що низка відокремлених територіальних органів Держмитслужби та їх структурних підрозділів, ще знаходяться у режимі простою [4; 5], то такий внутрішній вплив та контроль зазнав значних послаблень. Режим простою митних органів України, який було викликано тимчасовим закриттям міжнародних міждержавних, місцевих пунктів пропуску через державний кордон України [4], що було спричинено наслідком військовою агресією російської федерації проти України, зазнає чималих деструктивних чинників. Одним з яких є те, що на одні підрозділи Держмитслужби службове навантаження виросло в рази, а інші підрозділи, – виведено у режим очікування. Так наприклад, відповідно до закону України від 24.03.2022 р. № 2142-IX (далі – Закон № 2142-IX) [6], який вніс зміни до Податкового кодексу України та Митного кодексу України, щодо тимчасового звільнення (до припинення чи скасування воєнного, надзвичайного стану на території України) від сплати ввізного мита, податку на додану вартість, акцизного податку операцій з ввезення (пересилання) на митну територію України громадянами для вільного обігу автомобілів легкових, кузовів до них, причепів та напівпричепів, мотоциклів, транспортних засобів,

призначених для перевезення 10 осіб і більше, транспортних засобів для перевезення вантажів [6]. Згідно з цим, спочатку, Міністерством інфраструктури України було визначено сім міжнародних пунктів пропуску через державний кордон України (далі – п/п): чотири – на кордоні з республікою Польщею, два – на кордоні з Угорською республікою та ще один п/п на кордоні зі Словаччиною. Однак, щоб уникнути блокувань пропускнуої спроможності п/п, що почали наростати у неконтрольований спосіб, а також спричиняючи порушення в організації прикордонного руху або громадського порядку на територіях п/п, що було викликано безконтрольним збільшенням у десятки та десятків разів дорожніх, моторних, активних транспортних засобів, що переміщуються громадянами та юридичними особами на митну територію України, відповідно до положень Закону № 4221-IX, – кількість п/п було скорочено українським Урядом з семи до трьох (по одному на кордоні з країнами: Словаччиною, Угорщиною, Польщею [7]). При всьому при тому, хотілось би зазначити, що ще не враховані такі додаткові виклики та навантаження на підрозділи Держмитслужби, які не виведенні у режим простою, як товари за кодами 8702, 8704 та 8705 відповідно до УКТ ЗЕД, щодо яких законом України від 12.05.2022 р. № 2260-IX були знижені екологічні норми з ЄВРО-5 до ЄВРО-3, та які мають право ввозитися на митну територію України (тимчасово до 31.12.2023 р.) юридичними особами для власного використання (не можуть бути відчуженні такими особами протягом 1095 днів з дня першої державної реєстрації в Україні таких транспортних засобів за кодами 8702, 8704 та 8705 відповідно до УКТ ЗЕД).

Список використаних джерел:

1. Словник митних компетенцій: Державна митна служба України. К., 2021. 118 с.
2. Про утворення територіальних органів Державної митної служби України як відокремлених підрозділів: наказ Державної митної служби України від 19.10.2020 р. № 460. URL: <https://customs.gov.ua/documents/pro-utvorennia-teritorialnikh-organiv-derzhavnoyi-mitnoyi-sluzhbi-ukrayini-iak-vidokremlenikh-pidrozdiliv-149>
3. Про розподіл обов'язків між в.о. Голови Держмитслужби та його заступниками: наказ Державної митної служби України від 26.01.2022 р. № 51. URL: https://mof.gov.ua/uk/decrees_2022-560
4. Про тимчасове закриття деяких пунктів пропуску через державний кордон та пунктів контролю: розпорядження Кабінету Міністрів України від 26.02.2022 р. № 188-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/188-2022-%D1%80>
5. Про встановлення простою у роботі територіальних органів Держмитслужби: наказ Державної митної служби України від 24.02.2022 р. № 113 (зі змінами). URL: <https://customs.gov.ua/documents/pro-zatverdzhennia-polozen-pro-teritorialni-organi-derzhmitsluzhbi-237>
6. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії

воєнного стану: Закон України від 24.03.2022 р. № 2142-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2142-20>

7. Питання переміщення окремих транспортних засобів через митний кордон України: розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.05.2022 р. № 354-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/354-2022-%D1%80>
8. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей податкового адміністрування податків, зборів та єдиного внеску під час дії воєнного, надзвичайного стану: Закон України від 12.05.2022 р. № 2260-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2260-20>

Ключові слова: митна справа, митні компетенції, митні платежі, митне оформлення, митні органи.

Key words: customs affairs, customs competencies, customs duties, customs clearance, customs authorities.

СЕКЦІЯ 20

ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СУДОУСТРОЮ, ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРАТУРИ, ІНШИХ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ, АДВОКАТУРИ

Керівник секції: завідувач кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, доктор юридичних наук, професор Н. М. Бакаянова

Секретар секції: доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, кандидат юридичних наук, доцент І. О. Кісліцина

БАКАЯНОВА НАНА МЕЗЕНІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри організації судових, правоохоронних органів
та адвокатури, доктор юридичних наук, професор,
адвокат, секретар дисциплінарної палати КДКА Одеської області,
Заслужений юрист України*

ЗАХОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТУРИ ТА ЗДІЙСНЕННЯ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Українська держава переживає найскладніші часи: з 24.02.2022 р. країна знаходиться у правовому режимі воєнного стану, який введено у зв'язку з російською збройною агресією, небезпекою державній незалежності України, її територіальній цілісності. Роль адвокатури як правозахисного інституту в цих умовах набуває особливого значення. Водночас продовження виконання адвокатурою конституційної функції з надання професійної правничої допомоги, а адвокатами – професійних обов'язків стикається з викликами воєнного часу, що вимагає кореляції підходів до забезпечення функціонування адвокатури та здійснення адвокатської діяльності.

Серед викликів воєнного часу, з якими стикається адвокатська спільнота України, можна виокремити: загибель адвокатів; отримання адвокатами тяжких тілесних ушкоджень внаслідок воєнних дій; втрата адвокатами житла та майна; вимушена евакуація адвокатів з окупованих територій та територій, на яких ведуться бойові дії; складне

економічне становище адвокатів, а в певних областях – відсутність будь-якого доходу; ускладнення доступу до публічної інформації (у зв'язку із закриттям доступу до реєстрів, у тому числі до Єдиного реєстру судових рішень); ускладнення порядку реалізації передбачених законом повноважень (наприклад, під час комендантської години; зміна територіальної підсудності по справах, які знаходяться в провадженні у адвоката); зміна способів комунікації з клієнтами, судами, іншими органами державної влади, фізичними та юридичними особами (частковий перехід на дистанційний режим діяльності, можливості якого обмежуються під час повітряних вимог; зміни в організації роботи судів та т.і.); виникнення нової категорії справ, щодо вирішення яких ще відсутня усталена судова практика; зменшення кількості адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу у порядку, передбаченому Законом «Про безоплатну правову допомогу».

Подолання викликів воєнного часу вимагає вжиття заходів, релевантних до потреб органів адвокатського самоврядування, адвокатів та осіб, які звертаються за правовою допомогою. Важливими характеристиками зазначених заходів слід визнати їх тимчасовість (на період воєнного стану), ефективність (здатність вирішення конкретної проблеми), своєчасність (введення заходів негайно або у розумний строк після фіксування проблеми).

Забезпечення діяльності адвокатури в умовах воєнного стану здійснюється шляхом вжиття різноманітних заходів, які підлягають класифікації за різними критеріями: суб'єктом здійснення; суб'єктом, на якого захід розповсюджується; сферою застосування; і т.і. Їх також можна класифікувати на: 1) *нормативно-правові*, які полягають у внесенні змін до законодавства, що регулює діяльність адвокатуру та здійснення адвокатської діяльності; 2) *організаційні*, які спрямовані на реалізацію законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність в особливих умовах воєнного стану.

Нормативно-правові заходи здійснені Верховною Радою України та Радою адвокатів України (далі – РАУ). Наприклад, Верховною Радою України внесено зміни до розділу IX¹ Кримінального процесуального кодексу України (КПК) «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану», якими передбачено можливість використання показань, отриманих під час допиту підозрюваного, що здійснювався в умовах воєнного стану, як доказів в суді виключно у випадку, якщо у такому допиті брав участь захисник, а хід і результати проведення допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації (абз. 2 ч. 11 ст. 615 КПК). Водночас окремі новели КПК сумнівно розглядати як такі, що спрямовані на забезпечення реалізації завдань адвокатури. Положення щодо забезпечення дізнавачем, слідчим, прокурором участі захисника у проведенні окремої процесуальної дії, у тому числі у разі неможливості явки захисника – дистанційно, із застосуванням технічних засобів (відео-, аудіозв'язку) (абз. 1 ч. 12 ст. 615 КПК) не передбачають можливості врахування позиції захисту з цього питання. Дистанційна участь захисника на стадії

досудового розслідування ще потребує свого вивчення у контексті ефективності захисту. В умовах спрощення процедури кримінального провадження з одночасним посиленням можливостей сторони обвинувачення, такі зміни можуть призвести до порушення права обвинуваченого на захист.

РАУ з початку війни було прийнято близько 25 рішень, зміст яких дозволяє дійти до висновків щодо основних напрямів забезпечення діяльності адвокатури та адвокатської діяльності в умовах воєнного стану:

1. *Функціонування органів адвокатського самоврядування* (наприклад, Рішення РАУ від 25.03.2022 р. № 34 «Про внесення змін та доповнень до Регламенту ВКДКА, Регламенту КДКА регіону та Положення про порядок прийняття та розгляду скарг щодо неналежної поведінки адвоката, яка може мати наслідком його дисциплінарну відповідальність»; Рішення РАУ № 36 від 25.03.2022 р. «Про повноваження ВКДКА скеровувати заяви (скарги) в інші КДКА регіонів у період воєнного часу»);
2. *Здійснення адвокатської діяльності* (Рішення РАУ № 45 від 29.04. 2022 р. «Про внесення змін до Положення про ордер на надання правничої (правової) допомоги»; Рішення РАУ № 30 від 16.3.2022 р. «Про призупинення дії пунктів 19, 20 Порядку підвищення кваліфікації адвокатів України на період дії воєнного стану в Україні»);
3. *Допуск до професії* (Рішення РАУ № 35 від 25.03.2022 р. «Про особливості допуску до складення кваліфікаційного іспиту в період воєнного часу»; Рішення РАУ № 38 від 25.03.2022 р. «Про внесення змін до Положення про організацію та порядок проходження стажування для отримання особою свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю»);
4. *Запобігання загрози життю адвокатів* (Рішення РАУ № 22 від 02.03. 2022 р. «Про закриття для публічного доступу персональних даних адвокатів у Єдиному реєстрі адвокатів України на період запровадження воєнного стану»);
5. *Соціальний захист адвокатів та членів їх сімей* (Розпорядження Голови НААУ, РАУ № 3 від 03.03.2022 р. «Про створення Опікунської ради НААУ»; Рішення РАУ № 32 від 16.03.2022 р. «Про співпрацю Опікунської ради та рад адвокатів регіонів з питань надання інформації про адвокатів, постраждалих внаслідок воєнних дій»);
- Рішення РАУ № 42 від 25.03. 2022 р. «Про звернення до Кабінету Міністрів України щодо включення адвокатів до переліку осіб для отримання державної допомоги під час воєнного стану»);
6. *Підвищення ролі та авторитету адвокатури в суспільстві* (Рішення РАУ № 44 від 29.04.2022 р. «Про внесення змін до Порядку ведення Єдиного реєстру адвокатів України»).

Організаційні заходи забезпечення функціонування адвокатури здійснюються НААУ, органами адвокатського самоврядування, органами державної влади, іншими суб'єктами права. Так, НААУ вжито заходів щодо: координації діяльності з радами адвокатів регіонів; створення спеціального вебпорталу Match Portal для працевлаштування, стажування, проживання адвокатів; сприяння допуску до практики в іноземних юрисдикціях; реєстрації профілю НААУ на порталі Benevity для підтримки українських адвокатів. При НААУ створено Центр

координації волонтерської допомоги військовослужбовцям, для інформаційної, методичної та іншої підтримки адвокатів, які надають допомогу Pro Bono військовослужбовцям та членам їх сімей в рамках волонтерського руху «Адвокат ЗСУ». Вищою школою адвокатури при НААУ проводяться вебінари з актуальних питань, адже нові категорії справ вимагають від адвокатів проявів професіоналізму: це, зокрема, й справи про пришвидшення усиновлення, визначення місця проживання дитини тощо за обставин воєнного стану; відшкодування збитків, завданих унаслідок воєнної агресії; про злочини, передбачені ст. 111, 114, 438 Кримінального кодексу України, та інші.

Органи державної влади взаємодіють з органами адвокатського самоврядування. Наприклад, обласні військові адміністрації за клопотанням рад адвокатів регіонів видають адвокатам перепустки про вільне пересування під час комендантської години для усунення перешкод надання правової допомоги, насамперед, при здійсненні захисту у кримінальному провадженні.

При радах адвокатів регіону створені координаційні штаби та адвокатські волонтерські центри. Діяльність адвокатури у волонтерському напрямі, зокрема, з надання матеріальної допомоги та практичної підтримки не лише адвокатам, а й Збройним силам України, біженцям, переселенцям, незалежно від того, чи є вони адвокатами, помічниками або стажистами адвокатів, виходить за межі напрямків діяльності професійної асоціації адвокатів, які визначено Статутом НААУ. *Така діяльність адвокатури децю виходить за межі її розуміння виключно як елементу системи правосуддя, що представляє інтерес для подальших досліджень. Вбачається, що волонтерська діяльність органів адвокатського самоврядування, адвокатів, адвокатських бюро, адвокатських об'єднань розкриває природу адвокатури як інституту громадянського суспільства.*

Забезпечення діяльності адвокатури та здійснення адвокатської діяльності в умовах воєнного стану є, таким чином, комплексом взаємопов'язаних заходів, які спрямовані на створення належних умов здійснення адвокатської діяльності та розв'язання найважливіших проблем виконання адвокатурою конституційної функції з надання професійної правничої допомоги під час дії правового режиму воєнного стану.

Ключові слова: адвокатура, історія адвокатури, воєнний стан, Національна асоціація адвокатів України, функції адвокатури.

Key words: bar, history of the bar, martial law, Ukrainian National Bar Association, functions of the bar.

КОРНІЄНКО ПЕТРО СЕРГІЙОВИЧ

*Національна академія статистики, обліку та аудиту,
професор кафедри філософії, права та соціально-гуманітарних дисциплін,
доктор юридичних наук, професор*

АДВОКАТУРА ЯК СУБ'ЄКТ ПРАВОЗАХИСНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Сформувавшись як фундаментальний інструмент забезпечення універсальних потреб людини, держава самим фактом своєї появи створює основи для існування й позадержавних інститутів, які також покликані задовольняти ці потреби. У системі таких інститутів важливе місце належить адвокатурі, як одному з найважливіших правових інститутів правозахисної діяльності, основним завданням якої є забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги. Тому не дивно, чому стан адвокатури й ставлення до неї держави є важливим мірилом демократичності держави [1].

Законодавство більшості західноєвропейських країн розглядає адвокатуру як професійне об'єднання осіб, які займаються адвокатською діяльністю, а поняття адвокатура охоплює як усіх осіб, визнаних в якості адвокатів за законами цієї країни, так і організацію адвокатів, що має правові основи і власну компетенцію. Ця норма кореспондується зі ст. 24, 25 «Основних принципів, що стосуються ролі юриста», які відмежовують право адвокатів на свободу асоціацій і право адвокатів на формування самоврядних професійних асоціацій.

У свою чергу, Конституційний Суд України своїм Рішенням від 16 листопада 2000 р. № 13-рп/2000 постановив: положення ч. 1 ст. 59 Конституції України про те, що «кожен є вільним у виборі захисника своїх прав», треба розуміти як конституційне право підозрюваного, обвинуваченого і підсудного при захисті від обвинувачення й особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, з метою отримання правової допомоги обирати захисником своїх прав особу, котра є фахівцем у галузі права і за законом має право на надання правової допомоги особисто або за дорученням юридичної особи [2].

Престижність діяльності адвокатів, ефективність їхньої правозахисної роботи безпосередньо пов'язані зі становищем людини в суспільстві й державі, а також зі ставленням суспільства та держави до фундаментальних принципів демократії, верховенства права, утвердження та захисту прав людини й відповідно якісної правозахисної діяльності.

Роль адвоката в процесі становлення прав людини, утвердження можливості їх захисту та відновлення є неперервною в будь-якій державі, в будь-якому правовому суспільстві. Він має діяти не тільки в інтересах конкретної особи – клієнта, а й в інтересах права загалом. Основні положення про роль адвокатів, прийняті на VIII Конгресі ООН по запобіганню злочинам, що відбувся в серпні 1990 року, проголошують

особливість адвокатської діяльності в суспільстві, яку має визнавати, поважати й гарантувати держава на стадії як розробки та прийняття національного законодавства, так і у процесі правозастосування безпосередньо органами, адвокатами, суддями, прокурорами, членами законодавчої та виконавчої влади й суспільством у цілому [3].

Критерії, за якими в країнах Європи та чи інша особа має право претендувати на набуття статусу адвоката встановлені, як правило, в законах про адвокатуру та адвокатську діяльність і деонтологічних кодексах (кодексах професійної етики адвокатів).

Поняття «адвокатура» (Rechtsanwaltschaft) в ФРН охоплює як усіх осіб, визнаних адвокатами (Rechtsanwalt) за законами цієї країни, так і організацію адвокатів, що має правові основи і власну компетенцію. Адвокат у Німеччині – це професійний незалежний консультант і представник з усіх правових справ, за яким закріплено ряд повноважень, перш за все – представництво в суді.

У законі «Про реформу деяких судових та юридичних професій» № 71-1130 від 31 грудня 1971 р. Франції підкреслюється, що «адвокати є помічниками правосуддя». Згідно ст. 11 закону стати адвокатом може будь-яка особа, якщо вона відповідає таким вимогам: є французьким громадянином; має ступінь ліценціата або доктора права; отримала свідоцтво про придатність до професії адвоката; не має судимості за вчинення кримінального діяння або проступку, що суперечить честі і моралі; не була раніше виключеною зі списків адвокатів; не була оголошена банкрутом.

Спільність деонтологічних цінностей і професійного права надає можливість для все більш тісної європейської інтеграції та однаковості законодавства країн – членів ЄС. Таким чином, у Європейському Союзі починає створюватися постать європейського адвоката – професіонала, що не остерігається працювати на межі можливостей.

У більшості країн Європи при доступі до професії має відбутись процедура ліцензування, тобто отримання права займатись адвокатською діяльністю. Ліцензування – це насамперед відповідь на питання про те, чи здатний інститут адвокатури виконувати цілі, встановлені в законах про адвокатуру та адвокатську діяльність, без прямого контролю і втручання органів державної влади, тобто захищати і представляти інтереси осіб, які звернулися за юридичною допомогою до судових органів, підприємств, установ, організацій, до компетенції яких входить вирішення конкретних питань правового захисту.

Відповідно до вищезгаданого визначення зміст поняття «адвокат» у державах з тривалою історією розвитку правозахисної діяльності досить широкий:

- по-перше, адвокат – громадянин держави, що володіє цивільною процесуальною дієздатністю, має, як правило, вищу юридичну освіту, стаж роботи за юридичною спеціальністю або не має такого стажу, але пройшов стажування певної тривалості в адвокатурі, склав кваліфікаційний іспит, отримав ліцензію або статус адвоката і право здійснювати адвокатську діяльність;

– по-друге, адвокат – незалежний радник з правових питань, який надає правову допомогу фізичним та юридичним особам і, як правило, належить до професійної асоціації адвокатів (палата, колегія, спілка, юридичне товариство і т.д.);

– по-третє, адвокат – це помічник правосуддя;

– по-четверте, адвокат – це правозахисник.

Права загального характеру наділяють адвоката правом представляти інтереси клієнта у всіх державних та громадських організаціях. Основним обов'язком загального характеру адвоката є чесне, розумне і сумлінне відстоювання права і законних інтересів довірителя усіма не забороненими законодавством засобами.

При здійсненні своєї професійної діяльності адвокат зобов'язаний сумлінно, професійно, принципово виконувати свої обов'язки, активно захищати права та інтереси клієнта всіма не забороненими законодавством засобами. Адвокат зобов'язаний зберігати адвокатську таємницю. При здійсненні професійної діяльності адвокат не повинен приймати доручення на надання юридичної допомоги в кількості, свідомо більшій, ніж адвокат у змозі виконати.

Універсальним і загальноприйнятим правом адвоката по відношенню до суду є те, що адвокат може заперечувати проти дій суду та інших учасників процесу, роблячи це в коректній формі відповідно до закону. У той же час, відстоюючи права та інтереси клієнта в суді, адвокат повинен поважати суд і закон і не вчиняти дій, що суперечать законодавству. Беручи участь при здійсненні правосуддя, адвокат повинен дотримуватися норм процесуального законодавства, проявляти повагу до суду, дотримуватися ділової манери спілкування і ділового стилю одягу.

Відповідно, понятійний ряд, який утворює сутність сучасної західно-європейської адвокатури, може включати в себе такі ключові характеристики інституту адвокатури:

– адвокати є носіями публічного інтересу, вираженого в пріоритетності захисту прав клієнтів (громадян і їх об'єднань) перед особистою вигодою;

– адвокати мають специфічні обов'язки, вони служать правосуддю, їх місія (мета) – надавати юридичну допомогу громадянам та їхнім об'єднанням (суб'єктам права в широкому сенсі) щодо захисту їхніх прав і свобод;

– адвокати покликані підтримувати високі етичні стандарти при здійсненні професійної діяльності.

Розглядаючи інститут адвокатури крізь призму сучасного розуміння ідеї правового захисту, слід сказати, що він постає як ключовий елемент правової системи України, а діяльність адвокатів щодо правового захисту є частиною юридичної практики в цій правовій системі (поряд із такими видами діяльності, як правотворчість, правозастосування та правова охорона).

Адвокатура, без сумніву, виступає і важливим елементом громадянського суспільства, представляючи інтереси кожного члена цього

суспільства як перед ним самим, так і перед державою. Метою адвокатури є взаємодія з державою і водночас правове опозиціонування її в межах розгляду питань захисту прав та свобод людини та громадянина. Зрештою, адвокатура є певним об'єднанням, що згуртовує довкола себе професіоналів-юристів зі спеціальним статусом, яке діє на засадах самоврядування і через яку реалізуються права юриста на зайняття адвокатською діяльністю.

Список використаних джерел:

1. Корниенко П. С. Реформа адвокатуры и усиление конституционных основ правозащитной деятельности в Украине / П. С. Корниенко // Право и политика (Кыргызская Республика). – 2014. – № 3. – С. 5–6.; Корниенко П. С. Конституційні основи правозахисної діяльності в Україні : монограф. К. : Ліра-К., 2018. 348 с.
2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Солдатова Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про право вільного вибору захисника) від 16 лист. 2000 р. № 13-рп/2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-00>.
3. Основні положення про роль адвокатів, прийняті VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам у серпні 1990 р. // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – К., 2000. – Юрінком. – № 1.

Ключові слова: адвокатура України, правозахисна діяльність, адвокат, Конституція України.

Key words: advocacy of Ukraine, human rights activity, lawyer, Constitution of Ukraine.

КІСЛИЦИНА ІРИНА ОЛЕКСАНДРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури,
кандидат юридичних наук, доцент*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЮВЕНАЛЬНИХ ПРОКУРОРІВ В УКРАЇНІ

Важливим завданням держави є захист прав і законних інтересів людини та громадянина, такий захист здійснюється через правоохоронні органи та правозахисні інституції. Захист інтересів дітей, як найбільш вразливої верстви населення, в кожній розвиненій та демократичній державі повинен знаходитись на першому місці. Для досягнення зазначеної мети в межах штату органів прокуратури виділяється така спеціалізація, як ювенальні прокурори.

До сфери відання ювенальних прокурорів відноситься робота не тільки з неповнолітніми, які знаходяться у конфлікті із законом, а також тих дітей, які постраждали від протиправних посягань. Особливої актуальності набуває останній напрям роботи в умовах воєнного стану. Так, за офіційними даними Офісу Генерального прокурора, за 3,5 місяці повномасштабної війни, станом на 7.06.2022 в Україні від військової агресії з боку РФ загинули 263 дитини, поранено 467 дітей [1]. Ці дані вражають, оскільки неповнолітні потребують особливого захисту, отже, діяльність правоохоронних органів, в тому числі, прокуратури, повинна бути спрямована на повноцінне забезпечення такого захисту.

Для ефективного функціонування будь-якого правоохоронного органу та його підрозділів, важливе значення має законодавче забезпечення його роботи. В Законі України «Про прокуратуру» жодної згадки про ювенальних прокурорів немає. В той же час, організація діяльності прокурорів у сфері захисту прав дітей регулюється на галузевому рівні – наказом Генерального прокурора від 14.02.2020 р. № 90 «Про вдосконалення організації діяльності органів прокуратури у сфері захисту прав дітей та протидії насильству» [2] та наказом Генерального прокурора від 04.11.2020 р. № 509 «Про особливості виконання функцій прокуратури з питань захисту інтересів дітей та протидії насильству» [3].

Останній з цих наказів визначає основні принципи роботи прокурорів в напрямку захисту інтересів дітей та протидії насильству: 1) отримання дітьми інформації про їхні права, про можливі факти їх порушення та забезпечення вільного доступу до правосуддя; 2) забезпечення найкращих інтересів дитини; 3) повага до гідності дитини та недопущення дискримінації; 4) захист дитини від будь-яких форм насильства [3]. Реалізація кожного з цих принципів потребує окремого аналізу.

Отримати інформацію про свої права діти можуть через відвідування офіційних сторінок та сайтів правоохоронних органів, де доцільно стисло подавати основну інформацію про обсяг прав неповнолітніх, про забезпечення цих прав на міжнародному та національному рівні, про можливість звернення до правоохоронних органів у випадку порушення прав дітей. Ювенальні прокурори можуть відвідувати школи, дитячі садки та інші заклади освіти з метою проведення бесід із неповнолітніми про їхні права та про недопущення вчинення правопорушень, про наслідки вчинення правопорушень неповнолітніми. В цьому напрямку слід відмітити, що в Україні за підтримки Представництва Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) реалізується пілотний проект «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні злочину» [1], до цього пілотного проекту увійшли прокуратури шести областей нашої країни.

Другий принцип діяльності ювенальних прокурорів, визначений галузевим наказом Генерального прокурора – забезпечення найкращих інтересів дитини. В той же час, в законодавстві про прокуратуру відсутнє визначення, що саме слід розуміти під терміном «найкращі інтереси дитини». За визначенням, наведеним у статті 1 Закону України «Про

охорону дитинства», «забезпечення найкращих інтересів дитини» передбачає дії та рішення, що спрямовані на задоволення індивідуальних потреб дитини відповідно до її віку, статі, стану здоров'я, особливостей розвитку, життєвого досвіду, родинної, культурної та етнічної належності, та враховують думку дитини, якщо вона досягла такого віку й рівня розвитку, що може її висловити [4].

Третій принцип передбачає повагу до гідності дитини та недопущення дискримінації. В загальному розумінні, дискримінація має місце, коли людина зазнає певних обмежень у користуванні своїми правами чи свободами через своє походження, расу, релігію, мову, майновий стан тощо. В Конституції України передбачено, що всі громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Отже, завдання ювенального прокурора – не допустити дискримінацію дитини за будь-якою ознакою, а також вжити всіх можливих заходів для унеможливлення самої ситуації, за якої може статися дискримінація неповнолітнього.

Четвертий принцип закріплює захист дитини від будь-яких форм насильства. Найбільш розповсюдженими формами насильства щодо неповнолітніх є фізичне насильство, економічне, сексуальне насильство. Працівники правоохоронних органів фіксують факти насильства з боку батьків, опікунів (піклувальників) чи інших осіб, які турбуються про дитину, зокрема, це насильство з боку вчителів, вихователів, тренерів спортивних секцій тощо. Прокурори повинні негайно реагувати на повідомлення про факти насильства щодо дітей, а у передбачених законом випадках, якщо має місце загроза життю та здоров'ю дитини, можливе вилучення дитини від батьків та притягнення батьків до відповідальності.

Для ефективної роботи ювенальних прокурорів необхідним є існування в межах системи прокуратури відповідних відділів та окремих осіб, чия робота спрямована на захист інтересів дітей та протидії насильству. Пунктом 3 наказу Генерального прокурора від 04.11.2020 р. № 509 «Про особливості виконання функцій прокуратури з питань захисту інтересів дітей та протидії насильству» визначено, що вказану діяльність доручено здійснювати підрозділам захисту інтересів дітей та протидії насильству в Офісі Генерального прокурора і обласних прокуратурах, а межах окружних прокуратур – керівникам, їх першим заступникам або заступникам, прокурорам, спеціально уповноваженим керівником на виконання функцій прокуратури щодо захисту інтересів дітей та протидії насильству [3]. Позитивно слід відмітити той факт, що в межах Офісу Генерального прокурора функціонує Департамент захисту інтересів дітей та протидії насильству. До складу цього Департаменту входять два управління які, у свою чергу, складаються із чотирьох відділів [5]. Така спеціалізація сприяє найкращому забезпеченню захисту прав та інтересів дитини в нашій країні з боку прокурорів. В той же час, потребують законодавчого закріплення вимоги до ювенального прокурора. В наказі Генерального прокурора зазначено лише те, що виконання функцій прокуратури щодо захисту інтересів дітей

та протидії насильству слід доручати прокурорам, які мають високі моральні, ділові та професійні якості (ювенальні прокурори), крім того, закріплено обов'язок ювенальних прокурорів проходити у найкоротший строк навчання за спеціалізацією в Тренінговому центрі прокурорів України або його регіональних відділеннях з отриманням документа про проходження спеціального навчання [3]. Вважаємо необхідним детального розроблення вимог до ювенальних прокурорів. Зокрема, по аналогії із суддями, уповноваженим здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх, доцільно визначити мінімальний стаж роботи для виконання повноважень ювенального прокурора. Можна запропонувати таку дефініцію: «ювенальним прокурором може бути прокурор зі стажем роботи на посаді прокурора не менше 5 років, високими моральними, діловими та професійними якостями. У разі відсутності в прокуратурі прокурора з необхідним стажем роботи, ювенальним прокурором може бути призначено прокурора із найбільшим стажем роботи на посаді прокурора».

Такі вимоги обумовлені тим, що неповнолітні особи через рівень свого фізичного та інтелектуального розвитку, психічної вразливості, потребують особливо уважного ставлення з боку працівників правоохоронних органів. Наявність досвіду роботи в прокуратурі та високі морально-ділові і професійні якості будуть слугувати певною гарантією, що прокурори під час процесуального керівництва досудовим розслідуванням, під час підтримання публічного обвинувачення в суді та реалізації інших функцій прокуратури, будуть орієнтуватись в першу чергу на необхідність захисту дітей від неправомірних посягань, забезпеченню їх найкращих інтересів. У випадку, якщо неповнолітній вчинив кримінальне правопорушення, при обґрунтуванні міри покарання під час підтримання публічного обвинувачення, прокурор обов'язково повинен враховувати, крім загальних засад покарання, обтяжуючих та пом'якшуючих обставин, умови життя неповнолітнього, який вплив на нього мають дорослі особи, в тому числі його батьки, рівень інтелектуального розвитку неповнолітнього та інші фактори, визначені у ст. 97–108 Кримінального кодексу України. Доцільно рекомендувати прокурору ініціювати укладення угоди про визнання винуватості із неповнолітнім, якщо є така можливість. Проте, слід враховувати, що угода про визнання винуватості із неповнолітнім повинна укладатись виключно за участі захисника та законного представника неповнолітнього, оскільки це слугує додатковою гарантією дотримання всіх прав та законних інтересів неповнолітнього.

Можна зробити висновок, що на ювенальних прокурорів покладено вкрай важливі завдання щодо захисту прав та інтересів неповнолітніх, які вчинили правопорушення або постраждали від неправомірних дій з боку інших осіб. Вимоги до ювенальних прокурорів потребують свого удосконалення та чіткої регламентації на рівні галузевих наказів Генерального прокурора.

Список використаних джерел:

1. Офіційний сайт Офісу Генерального прокурора. URL: <https://www.gp.gov.ua/>
2. Про вдосконалення організації діяльності органів прокуратури у сфері захисту прав дітей та протидії насильству: наказ Генерального прокурора № 90 від 14.02.2020 р. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&t=fsfile&c=download&file_id=208565
3. Про особливості виконання функцій прокуратури з питань захисту інтересів дітей та протидії насильству: наказ Генерального прокурора № 509 від 04.11.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0509905-20>
4. Про охорону дитинства: закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>
5. Структура Офісу Генерального прокурора: затверджено наказом Генерального прокурора від 2 грудня 2019 року № 99-шпц (із врахуванням змін, внесених наказами Генерального прокурора № 2шпц-15шпц від 06.06.2022 р.). URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/struktura-struktura-ofisu-generalnogo-prokurora-zatverdzhena-nakazom-generalnogo-prokurora-vid-21-12-2019-no-99-shc>

Ключові слова: прокуратура, функція прокуратури, ювенальний прокурор, захист прав дітей.

Key words: the prosecutor's office, the function of the prosecutor's office, juvenile prosecutor, protection of children's rights.

КРАВЧЕНКО МАРИНА ОЛЕКСАНДРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури,
кандидат юридичних наук*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

24 лютого 2022 р. на всій території держави через військову агресію Російської федерації було запроваджено воєнний стан, який наразі продовжено до 23 серпня 2022 р. Попри кардинальну зміну пріоритетів у житті кожної людини та орієнтування на такі загальнолюдські цінності як життя, здоров'я та безпека, населення все одно потребує судового захисту. З урахуванням сучасних реалій, керівництвом держави з метою забезпечення права на судовий захист було прийнято рішення щодо внесення змін до чинного законодавства. Так, до прикладу, ст. 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» було доповнено положенням відповідно до якого, якщо суд не може здійснювати правосуддя з об'єктивних причин під час воєнного або надзвичайного стану, або деяких інших обставин, то **територіальну підсудність судових справ**, які розглядаються в такому суді, може бути змінено **шляхом їх переда-**

чі до суду, що територіально є найближчим до суду, який не може здійснювати правосуддя, або іншого визначеного суду. У випадку, якщо Вища рада правосуддя не може здійснити такого повноваження, воно здійснюється за розпорядженням Голови Верховного Суду [1].

З урахування таких нововведень, потребує на увага проблема доступу до правосуддя саме в умовах воєнного стану. Зауважимо, що цій проблематиці завжди приділялась увага, а тому деякі її аспекти знайшли свого відображення в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, практиці Європейського суду з прав людини та національному законодавстві, до прикладу, в Кримінальному процесуальному кодексі України.

Щодо права на доступ до правосуддя, то погоджуємося, що це достатньо комплексна категорія, яка охоплює: можливість брати участь у розгляді справи; фізичну (територіальну) доступність судів; фінансову доступність судових процедур; доступ до правової допомоги, у тому числі безкоштовної; розумність строків розгляду справи; зрозумілість мови, на якій ведеться правосуддя [2].

Розглянемо реалізацію деяких з цих складових цього права на практиці.

1. **Можливість брати участь у розгляді справи та фізична (територіальна) доступність судів.** Вважаємо за доцільне розглядати ці дві складові разом, адже вони є тісно взаємопов'язаними. На нашу думку, ключові складнощі пов'язані з реалізацією цих засад пов'язані з тим, що з моменту початку військової агресії на території держави кількість внутрішньо переміщених осіб перевищила 8 млн людей. Найбільша кількість громадян виїхала з Харківської, Київської, Донецької, Луганської областей та м. Київ [3]. Крім того, близько 5,6 мільйона осіб поїхало за кордон [4]. Не можна залишити поза уваги й той факт, що враховуючи неможливість судами здійснювати правосуддя під час воєнного стану через суспільну небезпеку було, змінено територіальну підсудність судових справ багатьох судів, наприклад, господарських судів Миколаївської, Сумської та Чернігівської областей [5]. Лише у квітні 2022 р. розпорядженням Голови Верховного Суду № 25/0/9-22 територіальну підсудність судових справ Господарського суду Сумської області та Господарського суду Чернігівської області було відновлено (відновили свою діяльність й низка судів Житомирської, Київської, Чернігівської, Сумської областей) [6].

Проблематика можливості брати участь у розгляді справи та **фізична доступність судів** ускладнюються й тим фактом, що в Україні повністю зруйновано 24 тис. км доріг та 302 штучні споруди, серед яких мости, шляхопроводи та естакади. Відновлення зруйнованих під час воєнних дій доріг потребуватиме близько 900 мільярдів гривень та щонайменше 2–4 роки [7].

2. **Фінансова доступність судових процедур.** Відповідно до Рекомендації R (81) 7 Комітету міністрів державам-членам щодо шляхів полегшення доступу до правосуддя від 14.05.1981 р., прийняття до судочинства не повинно обумовлюватися сплатою стороною державі будь-якої

грошової суми, розміри якої нерозумні стосовно до даної справи. У тій мірі, в якій судові витрати є явною перешкодою для доступу до правосуддя, їх слід, по можливості, скоротити або анулювати [8].

Зауважимо, що економіка держави знаходиться у вкрай скрутному положенні. Серед українців, які мали роботу до війни, майже 53 % сьогодні не працюють. Водночас лише 22 % працюють у звичному режимі, 21 % – віддалено або частково, лише 2 % знайшли собі нову роботу [9]. Індекс інфляції в Україні у березні становив 104,5 %, а у квітні – 103,1 % [10].

Як відзначають деякі практики, воєнний стан не є причиною для звільнення від сплати судового збору. Однак, Закон України «Про судовий збір» був доповнений положенням про те, що стягнення немає за подання позову чи апеляційної скарги у справах про заборону політичної партії, анулювання реєстраційного свідоцтва політичної партії [11]. Ми розуміємо політичні передумови такого рішення, проте вважаємо, що певні додаткові пільгові умови з урахуванням сучасної ситуації мають бути передбачено для населення до закінчення воєнного стану в державі.

Не можна залишити поза уваги й таку складову доступності до правосуддя як обізнаність щодо своєї справи. Так, суттєвою перепорою може бути тимчасове призупинення доступу до Єдиного державного реєстру судових рішень та сервісу «Стан розгляду справ».

Враховуючи наведене, можна стверджувати, що подібні перепони лише посилять значущість дистанційних платформ спілкування. Нагадаємо, що питання запровадження можливості дистанційного правосуддя набуло піку своєї популярності в лютому-березні 2020 р., коли весь світ був стурбований поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2. Наразі дистанційна форма участі у судовому процесі видається єдиною найбільш безпечною для населення можливістю більш-менш реалізувати своє право на судовий захист.

Список використаних джерел:

1. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
2. Лісова Ю. Яким чином забезпечується доступ до правосуддя? *Громадський простір*. 23.01.2021. URL: <https://www.prostir.ua/?news=yakym-chynom-zabezpec-hujetsya-dostup-do-pravosuddya>
3. Кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні перевищила 8 млн людей: звідки й куди їхали найбільше. *Веб-сайт Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України*. 11.05.2022 р. URL: <https://www.minre.gov.ua/news/kilkist-vnutrishno-pere-mishchenyh-osib-vpo-v-ukrayini-perevyshchyla-8-mln-lyudey-zvidky-y-kudy>
4. З України виїхали вже понад 5,6 мільйона біженців – ООН. *УкрІнформ*. 04.05.2022 р. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3474995-z-ukraini-viihali-vze-ponad-56-miljona-bizenciv-oon.html>

5. Про зміну територіальної підсудності судових справ в умовах воєнного стану (господарські суди Миколаївської, Сумської та Чернігівської областей): Розпорядження Верховного Суду від 22.03.2022 р. № 12/0/9-22. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VSS00838?an=2>
6. Про відновлення територіальної підсудності судових справ господарських судів Сумської та Чернігівської областей: розпорядженням Верховного Суду від 22.04.2022 № 25/0/9-22. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/VSS00854.html
7. На відновлення зруйнованих доріг в Україні треба 2–4 роки і 900 млрд грн. *Перше інформаційне агентство*. 06.06.2022 р. URL: <https://www.volynnews.com/news/all/na-vidnovlennia-zruynovanykh-dorih-treba-chotyry-roky-900-mlrd-hrn/>
8. Рекомендація R (81) 7 Комітету міністрів державам-членам щодо шляхів полегшення доступу до правосуддя від 14.05.1981 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_133#Text
9. Стало відомо, скільки українців втратили роботу. *Бізнес UA*. 24.03.2022 р. URL: <http://businessua.com/roboota/76148stalo-vidomo-silki-ukrainciv-vtratile-robotu.html>
10. Індекс інфляції (індекс споживчих цін) в Україні. *Дебет-кредит*. 10.05.2022 р. URL: <https://services.dtki.ua/catalogues/indexes/3>
11. Зозуля К. Як працюють суди у воєнний час: пояснення полтавської юристки. *Суспільне. Новини*. 22.05.2022 р. URL: <https://suspilne.media/241906-ak-pracuut-sudi-u-voennij-cas-poasnenna-poltavskoi-uristki/>

Ключові слова: суд, правосуддя, доступ до правосуддя, воєнний стан.

Key words: court, justice, access to justice, martial law.

КУБАСНКО АНДРІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури,
кандидат юридичних наук, доцент*

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ЯК СУЧАСНА УМОВА ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРАВООХОРОННОЇ СИСТЕМИ

Цифрове середовище створює нові економічні можливості для громадян та організацій. В усьому світі, в регіонах, містах та країнах прозорість та доступність інформації стимулюють економічне зростання, розвивають сектори та стимулюють інновації. У результаті дані та інформація створюють нові робочі місця та нові можливості.

Завдання щодо цифрової трансформації стосується безпосередньо і самих держслужбовців. Цифровізація висуває нові вимоги до навичок співробітників державних органів, і вони мають своєчасно відповідати цьому запиту.

Терміни «відкритий уряд», «електронний уряд», «цифрова трансформація» стали одними з ключових елементів публічно-управлінського дискурсу XXI ст. Це ідеал, якого прагнуть сучасні політичні лідери, і зразок, який громадяни та громадські об'єднання використовують для боротьби з корупцією та латентними інститутами. Як і інші популярні концепції громадського управління, термін «цифровізація» може мати різні значення. Іноді просто означає полегшення потоку інформації від уряду громадянам; заміну старих, закритих практик прийняття рішень на систему, в якій громадяни мають право знати, що роблять їхні лідери. На теперішній час, однак, термін набуває більш широкого значення. Він став всеосяжним ярликом для функціонування більш прозорої та доступної системи управління, в якій інформація вільно передається як урядові, так і від нього по безлічі цифрових каналів. У такій системі обмін інформацією є нормою в державному секторі, а значні ресурси, навчальні та адміністративні процедури призначені для ефективного поширення знань та послуг.

Особи, які приймають рішення, реагують на потреби, ідеї та пріоритети громадян та зовнішніх органів завдяки ряду ефективних та доступних каналів для їхнього озвучування. Тим часом, громадяни, підприємства та організації мають легкий доступ до послуг та інформації, навичок та засобів для притягнення осіб, які приймають рішення, до відповідальності (не побоюючись наслідків) та регулярні можливості використати їхні погляди у розробці політики. Цей вільний потік інформації від органів державного управління до громадськості та третіх сторін, таких як громадські об'єднання, та засобів масової інформації, а також від громадськості та третіх сторін до органів влади, є основою добре функціонуючих відкритих урядів, що успішно проходять шлях цифрової трансформації.

Підтвердженням цього є прийняте 17 листопада 2021 р. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії здійснення цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації Системи управління державними фінансами до 2025 року та затвердження плану заходів щодо її реалізації» [1]. Реалізація цього розпорядження допоможе створити можливість для подальшої якісної цифрової трансформації СУДФ, проведення автоматизації бізнес-процесів, а також автоматизації процесів у сфері державного внутрішнього контролю, моніторингу та оцінки фінансових ризиків.

Розвиток процесів цифровізації у світі, фактичне стирання інформаційних кордонів, зміщення процесів протиправної діяльності у віртуальне середовище породжує цілу низку принципово нових як зовнішніх, так і внутрішніх загроз безпеці особистості, суспільства та держави, що неминуче ставить нові завдання перед правоохоронною системою.

Метою правоохоронної системи є насамперед охорона життєво важливих людських цінностей, невід'ємних прав і свобод людини і громадянина. При цьому виконання правоохоронними органами покладених на них обов'язків має публічно-правовий характер, тобто здійснення цієї функції є їх конституційним обов'язком. Слід сказати, що сучасний

етап розвитку суспільства характеризується трансформацією багатьох правовідносин, викликану міжнародними протиріччями, які посилюються переходом до цифровізації та іншими особливостями правового розвитку, що об'єктивно передбачає модернізацію сучасного розуміння всієї державно-правової системи.

Тут важливо зважати на перехід суспільства від індустріальної до інформаційної моделі розвитку. Багато правовідносин на теперішній час пов'язані з використанням інформаційних технологій, які на ранніх історичних етапах були відсутні. Такі відносини безпосередньо пов'язані як з правами людини, так і з її безпекою, тобто з найважливішими аспектами, які визначають базові позиції основного закону суспільства. При цьому реформування не може не торкнутися і правоохоронної системи як найважливішого структурного компонента останнього. На жаль, вищезазначені процеси викликали і такі негативні явища, як зростання міжнародної злочинності, тероризм, враховуючи кіберзлочинність, усе частіше порушується питання забезпечення прав і свобод людини та громадянина в умовах запровадження міжнародних санкцій, спроб суверенізації самопроголошених республік, загострення протиріч у правовідносинах, залученими до міжнародних конфліктів. Для зменшення ризику виникнення критичних недоліків у забезпеченні законності є потрібним удосконалення національного законодавства у правоохоронній сфері. У зв'язку із цим саме правоохоронний аспект набуває особливої ваги. При цьому він безпосередньо пов'язаний із розвитком теоретико-правових поглядів, обумовлених «силовою» компонентою правоохоронної системи, дослідження якої дозволить змінити орієнтири діяльності правоохоронних структур, мінімізувати ризик втрати контролю над правопорядком для того, щоб протистояти загрозам безпеки Української держави.

На нашу думку, правоохоронні структури утворюють єдину систему, яка здатна ефективно діяти в інформаційному суспільстві з урахуванням використання можливостей механізмів соціальної комунікації. Багато завдань, функцій, форми, способи і методи роботи наповнюються новим змістом, інші ж відкидаються як непридатні для сучасного суспільства.

Необхідним є серйозне наукове переосмислення функціональних та структурно-змістовних властивостей правоохоронної системи, а також особливостей та закономірностей її розвитку в сучасних умовах для вироблення єдиного, науково обґрунтованого підходу. У його рамках можна було б визначити пріоритетні напрямки модернізації системи, що розглядається, в умовах трансформації суспільних відносин, пов'язаних серед іншого і з цифровізацією.

Реформування правоохоронних структур в Україні останніми роками призвело до появи нових правозастосовних органів. Насамперед це стосується органів Національної поліції, правозастосовна діяльність якої здійснюється з урахуванням положень відповідного закону. Крім цього, створено нові антикорупційні органи, діяльність яких спрямована на зменшення рівня корупції в органах державної влади. Відповідні

зміни є характерними і для системи правосуддя, комплексне реформування якої передбачається новою Стратегією розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021 – 2023 роки [2].

Таким чином, з урахуванням наведеного правоохоронну систему можна визначити як сукупність державних та муніципальних структур, які здійснюють спеціалізовані правоохоронні функції у сфері забезпечення законності та безпеки суспільства з метою захисту прав і свобод громадян, їх об'єднань, державних інститутів від правопорушень різного характеру в сучасних умовах. Цей підхід є найбільш актуальним через те, що здійснення державної діяльності щодо забезпечення законності та безпеки є конституційним обов'язком правоохоронних структур та інших органів держави, діяльність яких пов'язана із забезпеченням захисту інтересів особи, суспільства та держави.

Насамкінець слід сказати, що майбутнє правоохоронної системи залежить від переосмислення цілої низки правових категорій, створення концептуально нового уявлення про неї. Осмислення того, що зміст поняття «правоохоронна система» змінюються, що в основі цієї системи лежать ефективність та результативність правоохоронної діяльності, які залежать від оперативної взаємодії всіх правоохоронних структур, важливий, але лише перший крок. У сучасних умовах на зазначені показники істотно впливає використання інформаційних технологій у правоохоронній діяльності, які відповідають сучасним викликам та провокаціям, які також потрібно враховувати для подальшого розвитку правоохоронної системи.

Список використаних джерел:

1. Про схвалення Стратегії здійснення цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації Системи управління державними фінансами до 2025 року та затвердження плану заходів щодо її реалізації: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1467-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1467-2021-%D1%80#Text> (дата звернення: 02.06.2022).
2. Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки: Указ Президента України від 11.06.2021 № 231/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#Text> (дата звернення: 02.06.2022).

Ключові слова: правоохоронна система, правоохоронні органи, цифровізація, ефективність та результативність правоохоронної діяльності.

Key words: law enforcement system, law enforcement agencies, digitalization, efficiency and effectiveness of law enforcement activities.

СВИДА ОЛЕКСІЙ ГЕОРГІЙОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури,
кандидат юридичних наук, доцент, адвокат*

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩОЇ РАДИ ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Після проголошення незалежності України і, особливо, після прийняття чинної Конституції, Україна визнала такі базові цінності демократичного суспільства, як поділ влади, верховенство права, пріоритет природних прав і свобод людини перед іншими соціальними цінностями тощо. В подальшому увесь процес розвитку вітчизняного законодавства був спрямований на утвердження та розвиток здобутих демократичних цінностей, на розбудову України дійсно як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної та правової держава, якою вона проголошена у статті 1 Основного Закону. В процесі розбудови судової влади 15 січня 1998 року було прийнято Закон України «Про вищу раду юстиції», а 21 грудня 2016 року йому на зміну було прийнято Закон України «Про вищу раду правосуддя», який на теперішній час вже зазнав змін дванадцять разів. Одними із останніх змін до Закону від 21 грудня 2016 року було запроваджено Етичної ради, до повноважень якої віднесли, зокрема й одноразове оцінювання критеріям професійної етики та доброчесності чинних членів Вищої ради правосуддя.

Варто звернути увагу, що відповідно до ч. 9 ст. 131 Конституції України ВРП набуває повноважень за умови обрання (призначення) щонайменше п'ятнадцяти її членів, серед яких більшість становлять судді. На момент початку Етичною радою перевірок членів ВРП у її складі з двадцяти одного члена було лише п'ятнадцять, а шість посад вже були вакантними.

Вже 8 лютого 2022 року Етичною радою було розпочато процедури оцінювання одночасно усіх членів ВРП (окрім голови Верховного Суду, який входить до ВРП за посадою). На знак протесту проти цього 22 лютого 2022 року одночасно подали заяви про звільнення з посад одразу десять членів ВРП, внаслідок чого у складі ВРП залишилося лише п'ять чинних членів, а отже цей склад став неповноважним.

24 лютого 2022 року розпочалося повномасштабне військове вторгнення росії на територію України. Відповідно до Указу Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 року на території всієї нашої держави було введено воєнний стан.

Процес формування Вищої ради правосуддя (далі – ВРП), оцінюючи його з точки зору мирного часу, безумовно є втіленням найкращих демократичних начал, таких як відкритість, об'єктивність, безсторонність оцінки кандидатів, конкурсні начала проведення добору тощо. Водночас цілком можна стверджувати, що ніхто і ні за яких умов,

розробляючи проекти відповідних законодавчих положень про функціонування органів судової влади, не міг собі уявити, що наша держава опиниться у таких надскладних умовах свого існування та запеклої боротьби за свою незалежність ціною життів тисяч українців.

За такої ситуації фактично ми стали заручниками тих демократичних засад формування ВРП, які закріплені у галузевому Законі від 21 грудня 2016 року № 1798-VIII, оскільки формування складу ВРП має здійснюватися досить широким колом суб'єктів: з'їздом суддів України, Президентом України, Верховною Радою України, з'їздом адвокатів України, всеукраїнською конференцією прокурорів, з'їздом представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ. Окрім того, наше законодавство приймалося за умов мирного часу, і на превеликий жаль резервний механізм формування складу ВРП не передбачений. Зрозуміло, що за умов воєнного стану надати можливість якомусь одному суб'єкту формувати ВРП було б, на перший погляд, найлегшим шляхом. Проте це потребує внесення змін до статті 131 Конституції України, якою чітко визначено який суб'єкт скільки членів ВРП призначає (обирає), що зараз є неможливим.

Іншим шляхом уможливлення формування складу ВРП, і який уявляється більше реальним, могло би стати запровадження можливості проведення з'їздів (конференцій) за допомогою інтернет-технологій. Якщо узяти для прикладу з'їзд суддів України, а він уявляється центральним суб'єктом формування ВРП, то усі судді мають досвід роботи з модулями інформаційно-телекомунікаційної системи, обізнані із вимогами та специфікою авторизованого доступу до системи тощо. Отже, варто розглянути можливість спочатку законодавчого, а потім – фактичного запровадження проведення з'їзду суддів за допомогою он-лайн платформ без потреби фізичного скупчення людей в одному якомусь місці, що є зараз вкрай небезпечним. Після опрацювання отриманого досвіду цілком можна поширити таку практику й на інших суб'єктів формування складу ВРП.

Нагальна необхідність пошуку виходу із ситуації, пов'язаної із складнощами формування ВРП в умовах воєнного стану з метою розблокування її діяльності, обумовлена насамперед унікальними функціями цього конституційного органу судового врядування. І якщо окремі функції ВРП відповідно до Закону України «Про внесення змін до розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо забезпечення сталого функціонування судової влади в період відсутності повноважного складу Вищої ради правосуддя» № 2128-IX від 15.03.2022 було передано Голові Верховного Суду, то здійснення повноважень щодо внесення подання про призначення судді, ухвалення рішення про звільнення суддів, надання згоди на затримання судді чи утримання його під вартою, ухвалення рішень про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності є абсолютно неможливим. Це обумовлено тим, що, по-перше, вказані повноваження відповідно до ст. 131 Конституції України передбачені виключно за ВРП і жодних резервних

механізмів в Основному Законі не встановлено, а, по-друге, в нашій державі не існує будь-якого іншого аналогічного органу, якому можна було б передати вказані повноваження. Наприклад, можна уявити передачу цих повноважень Раді суддів України, проте це суперечило б природі та функціям органу суддівського самоврядування, який має принципово інше призначення в механізмі судової влади.

Принагідно варто й відмовитися від категоричного положення частини 3 ст. 4 Закону України «Про Вищу раду правосуддя», відповідно до якої ВРП повинна розташовуватися в м. Києві, що, як показує життя, не завжди можливо забезпечити, проте на правомірність прийняття рішень ВРП жодним чином не повинно впливати місце проведення засідання за умов дотримання усіх інших умов. Отже, підсумовуючи, можна зауважити, що розблокування діяльності ВРП повинно створити передумови для продовження процесів щодо формування Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, яка припинила свою діяльність ще наприкінці 2019 року, а новий її склад так і не був сформований.

Ключові слова: Вища рада правосуддя, Етична рада, воєнний стан, розблокування діяльності ВРП, повноваження ВРП.

Key words: High Council of Justice, Ethics Council, martial law, unblocking the activities of the HCJ, powers of the HCJ.

ХРАПЕНКО ОЛЕНА ОЛЕГІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури,
кандидат юридичних наук, доцент*

ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА ДІЯЛЬНІСТЬ СУДОВОЇ СИСТЕМИ ТА АДВОКАТУРИ УКРАЇНИ

Вже більше трьох місяців в Україні тривають повномасштабні бойові дії. Українці мужньо здійснюють супротив військовій агресії на території України. Зрозуміло, що впровадження воєнного стану вплинуло на всі сфери суспільного життя нашої країни. Зміни торкнулись також судової системи та інституту адвокатури.

Навіть в такі непрості часи громадяни повинні мати можливість отримувати своєчасний доступ до правосуддя. Звісно, трансформація судової системи стала очевидним для всіх явищем.

Питання, які турбують зараз людей, в яких є проблеми з реалізацією їх прав, свобод і законних інтересів:

- як працює судова в умовах воєнного стану;
- як розглядаються справи в судах;
- яка черговість розгляду справ;
- як підтримувати зв'язок в умовах війни.

Складним є питання щодо реалізації права осіб на розгляд справ, які почали розглядати до початку війни на території України.

Постилаючись на ст. 26 Закону України № 389-VIII від 12.05.2015 р. «Про правовий режим воєнного стану» слід звернути увагу, що правосуддя на території, на якій введено воєнний стан, здійснюється лише судами. На цій території діють суди, створені відповідно до Конституції України. Скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється [2].

Одночасно, посилаючись на Закон України «Про судоустрій і статус суддів» у разі неможливості здійснення правосуддя судом з об'єктивних причин під час воєнного або надзвичайного стану у зв'язку зі стихійним лихом, військовими діями, заходами щодо боротьби з тероризмом або іншими надзвичайними обставинами може бути змінено територіальну підсудність судових справ, що розглядаються в такому суді, шляхом її передачі до суду, який найбільш територіально наближений до суду, який не може здійснювати правосуддя, або іншого визначеного суду [1].

Проаналізувавши рекомендації Ради суддів України від 2 березня 2022 року, суддям пропонується відкладати розгляд справ (за винятком невідкладних судових розглядів) та знімати їх з розгляду, зважаючи на те, що учасники судових процесів не завжди мають змогу подати заяву про відкладення розгляду справи через задіяння до функціонування важливих об'єктів інфраструктури, вступу до Збройних сил України, територіальної оборони, добровольчих воєнних формувань та інших форм протидії збройної агресії проти України, або не можуть прибути в суд у зв'язку з небезпекою для свого життя. Справи, які не є невідкладними, рекомендовано розглядати лише за наявності письмової згоди на це усіх учасників судового провадження [3].

Труднощі, через воєнний стан, в Україні також спіткали адвокатів. Велика кількість адвокатів, особливо на територіях де ведуться активні бойові дії залишилися без роботи. НААУ через опікунські ради допомагає адвокатам, які опинилися у тяжких умовах. Вони надають матеріальну допомогу адвокатам та членам їхніх сімей, які отримали тілесні ушкодження або загинули внаслідок бойових дій в Україні, не мають коштів на боротьбу із важкою хворобою, які частково або повністю втратили житло та майно через війну, пережили окупацію свого міста та потребують кошти на оренду житла в інших регіонах країни, де наразі немає бойових дій. Опікунська рада приймає рішення про надання допомоги за визначеними критеріями, розподіляючи допомогу у порядку першої, другої і третьої черги [4]. Також для надання допомоги всім, хто постраждав від воєнних дій, залучені представництва НААУ за кордоном.

Голова НААУ Лідія Ізовітова зазначила, що відповідно до Конституції на адвокатів покладено функцію захисту прав громадян і це право не підлягає обмеженням навіть під час запровадження воєнного стану, тому зрозумілою є відповідальність перед усіма громадянами України і адвокатською спільнотою.

Адвокати, які зараз працюють у центрах з надання безоплатної правової допомоги не відмовляються надавати безоплатну правничу допомогу, навіть з урахуванням того, що виплати гонорарів стали затримуватися через нестабільне фінансування.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/conv#n1452>
2. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
3. РСУ опублікувала рекомендації щодо роботи судів в умовах воєнного стану. URL: <http://rsu.gov.ua/ua/news/usim-sudam-ukraini-rsu-opublikovala-rekomendacii-sodo-rooti-sudiv-v-umovah-voennogo-stanu>
4. НААУ продовжує надавати матеріальну допомогу постраждалим від війни адвокатам. URL: <https://unba.org.ua/news/7410-naau-prodovzhue-nadavati-material-nu-dopomogu-postrazhdalim-vid-vijni-advokatam.html>

Ключові слова: адвокатура, інститут захисту прав, судова система, правосуддя, воєнний стан.

Key words: advocacy, institute of protection of rights, judicial system, justice, martial law.

ХАНОВА РАЇСА ФЕДОРІВНА

Верховний Суд,

секретар судової палати з розгляду справ щодо податків, зборів та інших обов'язкових платежів, кандидат юридичних наук

СУДОВИЙ РОЗГЛЯД ПОДАТКОВИХ СПОРІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У контексті поточної ситуації в Україні потрібно зосередитися на запровадженні перехідного правосуддя та формуванні відповідних правових позицій щодо оподаткування та публічної фінансової політики. Важелем змін на користь позитивного сприйняття суду могло б стати перехідне правосуддя, за умови реального забезпечення балансу інтересів і відновлення порушених, невизнаних чи оскаржуваних прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб.

Для цього потрібно як враховувати особистісні характеристики суддів, так і створити належні умови для їхньої роботи. Йдеться про такі напрямки проведення змін:

– *перезапуск системи правосуддя шляхом структурної модернізації й оптимізації органів судової влади відповідно до європейських стандартів: оптимізація чинної мережі судів, приведення її до нового адміністративно-територіального устрою, зокрема, урахування наслідки бойових дій (для цього потрібно збільшити кількість справ, що*

розглядаються в письмовому провадженні; удосконалити інститут дистанційного судочинства; після вирішення проблем комплектування штату та мережі апеляційних судів запровадити нові види спеціалізації; відновлення діяльності Вищої ради правосуддя та Вищої кваліфікаційної комісії суддів України; проведення всебічного аудиту системи з метою усунення дублювання функцій, забезпечення процедур ефективного використання ресурсів (оптимізація функцій органів судової влади); перегляд інституту повідомлення судді про втручання в його діяльність; залучення до здійснення правосуддя суддів із відставки, можливість припинення відставки судді до винесення вироку або позбавлення довічного утримання за вчинення дій, не сумісних зі статусом судді, після виходу у відставку;

– *подолання кадрової кризи у судовій системі України*: оптимізація процедури добору / конкурсу суддів (процедура не має перевищувати чотири місяці); забезпечити призначення нових суддів, а також переведення суддів першочергово до найбільш завантажених судів (максимально використати наявний ресурс суддів), якнайшвидше заповнити вивільнені штатні посади, шляхом призначення нових суддів або переведення суддів з менш завантажених судів; надати досвідченим суддям переважне право кар'єрного зростання та горизонтального просування по службі (ротації); конкурсні процедури для суддів і кандидатів на посаду судді на зайняття вакантних посад у місцеві суди проводити окремо, а для конкурсних процедур в апеляційні, спеціалізовані суди та у Верховний суд у загальній кількості вакантних посад запровадити квоту для представників інших юридичних професій на рівні 10-30%; підвищити оплату праці працівників апаратів судів, запровадити нормативи кадрового забезпечення (співвідношення кількості працівників апарату до кількості суддів);

– *відновлення зруйнованих чи пошкоджених приміщень органів судової влади, розкрадених чи пошкоджених матеріально-технічних ресурсів відповідно до європейських стандартів, з урахуванням потреб архітектурної доступності*: удосконалення процедури відрядження суддів, зміни підсудності, відновлення підсудності; узагальнення масштабів збитків, розрахунок необхідних матеріальних ресурсів для відновлення пошкодженого майна, з урахуванням прогнозованої мапи судів; оцінення розміру збитків та матеріальної шкоди, завданих органам правосуддя; на основі узагальнених даних про спричинені збитки, формування фінансових показників, виділення додаткових бюджетних асигнувань, розрахунок і подальше залучення коштів та інвестицій; відновлення пошкоджених будівель / приміщень судів та відбудова нових на місці зруйнованих будівель апеляційних та місцевих судів з метою належного здійснення правосуддя;

– *забезпечення достатнього рівня фінансування судової системи, зокрема, оновлення ставок і оптимізації порядку справляння судового збору*: забезпечити належний рівень фінансування судової гілки влади; удосконалити систему оцінки фінансових потреб судової гілки влади; ліквідувати суди у віддалених містах, які недоцільно матеріально

забезпечувати та організувати у приміщеннях сільських, селищних та міських рад зали для проведення дистанційного розгляду судових справ за допомогою електронних засобів зв'язку; створити належні матеріально-технічні і господарсько-побутові умови для виконання суддями своїх повноважень, як-от: облаштування підсистеми Кабінет судді та уможливлення розгляду справ суддею безпосередньо в ньому, збільшення кількості залів судових засідань, оснащених технічними засобами для проведення дистанційного судового розгляду за допомогою засобів електронного зв'язку; оптимізувати судові витрати та процедури їх адміністрування з метою збільшення надходжень від судового збору та заохотити до використання позасудових способів врегулювання спору;

– *розвиток електронного судочинства, цифровізація судового процесу*: унормування порядку запровадження особливого режиму роботи суду в умовах воєнного, надзвичайного стану або особливого періоду (зокрема, про розгляд справи в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду), що сприятиме реалізації процесуальних прав та захисту законних інтересів осіб, місцезнаходженням / місцеперебуванням яких є місцевість, де ведуться активні бойові дії; усунення ризиків потрапляння інформації з обмеженим доступом чи іншої суспільно важливої інформації до окупаційних адміністрацій; дотримання режиму безпечного збереження інформації на електронних і фізичних носіях; введення до повної експлуатації всіх модулів Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи; розвиток електронного судочинства з урахуванням кращих іноземних практик (зокрема, синхронізації системи національного е-суду з The European e-Justice Portal; вирішення спорів в режимі онлайн; застосування технологій аналізу «big data» як рекомендації під час підготування судових рішень, єдиного формату наборів відкритих даних для здійснення правосуддя, який узгоджується з потребами учасників ринку, систематичного оприлюднення наборів відкритих даних щодо здійснення правосуддя на Порталі відкритих даних); опрацювання питання щодо можливості застосування штучного інтелекту у судочинстві (для вирішення малозначних справ, здійснення синхронного перекладу судового процесу, аналізу правових позицій, взаємодії з представниками громадянського суспільства); забезпечення безбар'єрності судового процесу, необхідність законодавчо врегулювати процес розширення можливостей дистанційного судочинства;

– *запровадження ефективного інституту притягнення суддів до відповідальності*: створення умов роботи та системи нагляду та контролю, що усуває мотивацію й унеможливає вчинення корупційних правопорушень, а також забезпечує оперативне та справедливе притягнення винуватих до кримінальної відповідальності; проведення прозорого щорічного оцінювання поточних результатів роботи суддів (зокрема, щодо кількості нерозглянутих справ, тривалості вирішення справ, вмотивованості судових рішень, кількості скасованих судових рішень, кількості справ, переданих на розгляд Європейського суду

з прав людини, способу життя, морального образу), що впливатиме на можливість продовжувати здійснення правосуддя та рівень суддівської винагороди; проведення моніторингових досліджень рівня довіри до органів судової влади;

- належне виконання судових рішень, які набрали законної сили: мораторії на виконання, територіальність, доступ до арештованих активів тощо; запровадження гарантій для боржників;

- усунення прогалини у чинному законодавстві: розробка дієвого механізму забезпечення діалогу між Верховним Судом та Європейським судом з прав людини, імплементація Протоколу № 16 до Європейської конвенції з прав людини; механізм фіксації в судовому порядку факту спричинення збитків або шкоди та їх/її розміру, завданих Україні внаслідок збройної агресії російської федерації; вирішення питання компенсації шкоди (зокрема, під час розгляду справи судом / міжнародним трибуналом).

Необхідно також деталізувати особливий випадок – зміну місцезнаходження судів, які були переміщені чи територіальна підсудність яких була змінена. З огляду на реформування статусу Вищої ради правосуддя наразі ці функції можна віднести до Вищої ради правосуддя, хоча прийнятним вбачається продовжувати практику врегулювання такої процедури Указами Президента України або розпорядженнями Голови Верховного Суду, відповідно. Після повернення тимчасово окупованих територій до складу України потрібно чітко врегулювати, хто та коли повинен здійснити таке переміщення-повернення судів до тих населених пунктів, які наразі перебувають під впливом окупаційних адміністрацій.

Такі суди не повинні нести відповідальність за стан майна, що знаходиться на тимчасово окупованих територіях з дати захоплення відповідних територій загарбниками до дати повернення таких судів на попереднє місцезнаходження. Після деокупації населеного пункту, у якому знаходився суд до початку тимчасової окупації, голови цих судів протягом двох місяців можуть ухвалити рішення про повернення суду на попереднє місцезнаходження або про продовження його діяльності за місцезнаходженням, встановленим на час тимчасового переміщення, на постійній основі. Після завершення цього строку або ухвалення відповідного рішення такі суди втрачають статус тимчасово переміщених.

Отже, вирішенням проблем організації діяльності органів судової влади в умовах воєнного стану є реалізація програми структурної модернізації органів судової влади, акумулювання ресурсів для перемоги на всіх фронтах і відновлення інфраструктури. Успішному виконанню цієї стратегії сприятиме цифрова трансформація системи правосуддя, повноцінна інтеграція у наднаціональну систему ЄС; перезапуск інституту судового збору, пом'якшення наслідків кризи (підтримка економіки).

Ключові слова: правосуддя, судова реформа, оподаткування, підтримка економіки, цифрова трансформація.

Key words: justice, judicial reform, taxation, economic support, digital transformation.

ПЕТРЕНКО НАТАЛІЯ ОЛЕГІВНА

*Одеський державний університет внутрішніх справ,
доцент кафедри професійних та спеціальних дисциплін
Херсонського факультету, кандидат юридичних наук*

ЩОДО РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ «ПРИМИРНІ ПРОЦЕДУРИ», «ДОСУДОВИЙ ПОРЯДОК ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРІВ», «СПОСОБИ АЛЬТЕРНАТИВНОГО ВИРІШЕННЯ СПОРІВ»

Сучасні українські правники, як науковці так і практики, проявляють значний інтерес до питання мирного врегулювання спорів між сторонам, які перебувають у конфлікті. Так, в 2016 році до Конституції України були внесені зміни відповідно до яких законом може бути визначений обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору (ч. 4 ст. 124 Конституції України). При прийнятті нових редакцій Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України та Кодексу адміністративного судочинства України в 2017 році серед чисельних змін була викладена в новій редакції статті які закріплюють вимоги до позовної заяви. Зокрема ч. 3 ст. 162 ГПК України, ч. 3 ст. 175 ЦПК України та ч. 5 ст. 160 КАС України закріплено, що позовна заява повинна містити відомості про вжиття заходів досудового врегулювання спору – у випадку, якщо законом встановлений обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору. В свою чергу, Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки від 1 червня 2021 року одним із напрямів розвитку покращення доступу до судочинства визначено розвиток альтернативного (позасудового) та досудового врегулювання спорів.

Таким чином, вбачається, що системи альтернативного вирішення спорів є одним із напрямів розвитку національної правової системи. При цьому, термінологія яка застосовується в законодавстві та науці не є ідентичною, що в свою чергу ускладнює розуміння правової природи даного інституту та можливу подальшу правозастосовну практику.

Так, як вбачається з наведених норм законодавцем використовується термін «досудовий порядок урегулювання спору» та «заходи досудового врегулювання спору». Також серед інших використовується термін «альтернативне вирішення спорів». А поряд з іншим, науковці також оперують поняттям «примирні процедури». Так, наприклад О. Хрімлі досліджує питання примирних процедур як форми захисту прав інвесторів у сфері господарювання серед яких медіація, трансакція, консиліація, міні- розгляд, посередництво, переговори [1]. А. Г. Гулик досліджує питання урегулювання спору за участю судді як примирну процедуру у цивільному судочинстві [2]. Т. Шинкар, в свою чергу говорить про альтернативні (неюрисдикційні) форми припинення юридичних спорів і використання примирних процедур [3, с. 220]. Тобто авторка фактично

ототожнює поняття «альтернативне вирішення спорів» та «примирні процедури».

Отже в правовій доктрині та чанному законодавстві відсутнє чітке розмежування основних понять, які застосовуються при визначенні процедури врегулювання спору способом відмінним від суду.

По-перше, щодо терміну «примирні процедури». Д. Березніцький зауважує, що у науковій літературі процедури примирення називають по-різному, як-от: посередництво, медіація, консiliaція, модерація або просто процедура примирення [4, с. 148]. Проте з зазначеним твердженням погодитися не можна, оскільки наведені способи вирішення спорів є самостійними, а не синонімами терміну «процедури примирення».

Окрім того, примирення англійською перекладається як «conciliation». При цьому, в Європейських країнах консiliaцію (conciliation) виділяють як окремий вид альтернативних способів вирішення спорів. Наприклад в Італії примирення (conciliation) розуміють як «це ще один процес вирішення спорів, який включає в себе побудову позитивних відносин між сторонами спору, однак у кількох відносинах він принципово відрізняється від медіації та арбітражу У примиренні нейтральна сторона зазвичай розглядається як авторитетна фігура, що відповідає за пошук найкращого рішення для сторін» [5]. Якщо ж звернутися до етимології слова, то тлумачний словник української мови визначає «примиряти» як встановлювати мирні стосунки між ким-небудь, відновлювати злагоду [6]. Однак, основною метою застосування альтернативних способів вирішення спору не є відновлення миру між конфліктуючими сторонами та їх стосунків, а є зосередження саме на вирішенні конфлікту. А вже в залежності від обраного способу вирішення спору можливе і безпосереднє відновлення стосунків між ними. Таким чином, застосування терміну «примирні процедури», як узагальнюючого до способів вирішення конфліктів не судовим шляхом є помилковим.

По-друге, що стосується терміну «досудовий порядок врегулювання спорів». Як зазначалося вище досудовий порядок врегулювання спорів як можлива обов'язкова процедура задекларована чинною Конституцією України.

Т. Степанова, досліджуючи питання розмежування понять медіація, досудове урегулювання спорів та урегулювання спорів за участю судді зазначає, що досудове врегулювання господарських спорів – це сукупність заходів щодо звернення підприємств і організацій, чиї права порушені, для безпосереднього вирішення спору, який виник із суб'єктами-порушниками цих прав і інтересів, до звернення з позовом до господарського суду [7, с. 25]. При цьому авторка зауважує, що в такому випадку «порушнику «надано шанс» врегулювати спір безпосередньо, без звернення до суду і без несення додаткових витрат на судовий розгляд (відшкодування судового збору, витрат на правову допомогу та ін.)» [7, с. 25]. Отже, досліджувана процедура має передувати зверненню до суду та має на меті уникнення такого звернення.

При цьому, досудове врегулювання спору є узагальнюючим поняттям та може включати різні способи їх вирішення, наприклад такі як претензійний порядок вирішення спору, медіація, переговори.

По-третє, щодо категорії «альтернативне врегулювання спорів» (Alternative Disput Resolution – ADR), то даний термін передбачає широке коло механізмів для вирішення конфліктів, які є альтернативними саме суду. Так до альтернативного вирішення спорів (ADR) «відноситься різноманітні окремі процеси для вирішення ведення спорів, незалежно від розгляду в суді» [8, с. 280]. Вбачається, що такий підхід сформовано історією виникнення, розвитку та становлення даного інституту, яка обумовлює в подальшому його провадний зміст.

Таким чином, примирні процедури та досудовий порядок вирішення спорів є способами (видами) альтернативного вирішення спорів. Саме тому зазначені поняття необхідно розмежовувати, а використання їх в науковій та практичній сферах як синонімів при загальній характеристиці засобів вирішення спорів, які являються альтернативними суду є помилковим.

Список використаних джерел:

1. Хрімлі О. Примирні процедури як форма захисту прав інвесторів у сфері господарювання. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 12. С. 100–104.
2. Гулик А. Г. Примирні процедури як одна з форм оптимізації цивільного судочинства. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 4. С. 184–188.
3. Шинкар Т. Сутність процедур примирення у системі альтернативного вирішення юридичних конфліктів (спорів). URL: https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2018/jun/13220/219_226.pdf
4. Березницький Д. А. Консиліація як альтернативний спосіб розгляду цивільних справ. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 1. С. 147–150.
5. Sgubini A., Marighetto A., Prieditis M. Arbitration, Mediation and Conciliation: differences and similarities from an International and Italian business perspective. 2014. URL: <https://mediate.com/arbitration-mediation-and-conciliation-differences-and-similarities-from-an-international-and-italian-business-perspective/>
6. Академічний тлумачний словник української мови. Онлайн версія академічного тлумачного «Словника української мови» в 11 томах (1970–1980). URL: <http://sum.in.ua/s/prymyrjaty>
7. Степанова Т. В. Щодо розмежування понять «медіація», «досудове врегулювання спорів» та «урегулювання спорів за участю судді». *Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. № 4. С. 24–27.
8. The Oxford Handbook of law and economics. Volume 3: Public Law and Legal Institutions/ Edited by F.Parici. Oxford University Press. 2017. 588 с.

Ключові слова: примирні процедури, досудовий порядок вирішення спорів, альтернативне вирішення спорів.

Key words: procedures of reconciliation, pre-trial settlement of disputes, alternative disput resolution.

РУДЕЙ ВЛАДИСЛАВ СТЕПАНОВИЧ

*Київський регіональний центр Національної академії правових наук України,
старший науковий співробітник відділу дослідження проблем взаємодії
держави та громадянського суспільства, кандидат юридичних наук*

ДЕРЖАВНА ОХОРОНА ПОСАДОВИХ ОСІБ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Внесеними змінами від 14 квітня 2022 року до Закону України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб» [1] доповнено перелік посадових осіб, яким забезпечується безпека у місцях постійного і тимчасового перебування, а також доповнено перелік посадових осіб, щодо яких може здійснюватися державна охорона у разі наявності загрози їх життю чи здоров'ю.

Як зазначено в п. 2 пояснювальної записки до проекту закону України «Про внесення змін до Закону України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб» [2], його розроблено з урахуванням гострої потреби у терміновому ефективному забезпеченні оборони України, захисту її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності, спричинену російською збройною агресією проти України, та необхідністю формування надійного захисту кордонів України в майбутньому.

Відповідно до ч. 1 ст. 6 Закону України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб» у місцях постійного і тимчасового перебування забезпечується безпека: Голови Верховної Ради України, Прем'єр-міністра України, Голови Конституційного Суду України, Голови Верховного Суду, Першого заступника Голови Верховної Ради України, Першого віце-прем'єр-міністра України, Міністра закордонних справ України, Генерального прокурора, Міністра оборони України, заступника Голови Верховної Ради України.

Згідно з ст. 7 вказаного закону державна охорона у разі наявності загрози життю чи здоров'ю може здійснюватися щодо інших посадових осіб за рішенням Президента України, прийнятим за поданням посадових осіб, уповноважених виступати від імені відповідних державних органів, або за поданням начальника Управління державної охорони України.

Таким чином законом передбачений перелік посадових осіб, яким забезпечується безпека на постійній основі. При цьому державна охорона інших посадових осіб може відбуватися лише у разі наявності загрози їх життю чи здоров'ю.

Внесення відповідних змін в цілому заперечень не викликає. Однак видається, що у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності коло осіб, яким має бути забезпечена безпека на постійній основі у період воєнного стану слід розширити.

Відповідно до положень Закону України «Про Раду національної безпеки і оборони України» [3] координаційним органом з питань національної безпеки і оборони при Президентові України є Рада національної безпеки і оборони України, на яку в умовах воєнного стану покладається функція із координації та здійснення контролю за діяльністю органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони.

В умовах воєнного стану надзвичайно важливо зберігати вертикальну структуру управління, здійснювати ефективну координацію та поточний контроль за діяльністю органів виконавчої влади по відбиттю збройної агресії, організації захисту населення та забезпеченню його життєдіяльності, охороні життя, здоров'я, конституційних прав, свобод і законних інтересів громадян, підтриманню громадського порядку тощо.

Тому видається, що у зв'язку з широкомасштабною збройною агресією Російської Федерації проти України та введенням на території України воєнним станом рівень забезпечення безпеки членів Ради національної безпеки і оборони України має бути належним.

Враховуючи викладене, пропонуємо ст. 6 (Забезпечення безпеки посадових осіб) Закону України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб» викласти в такій редакції:

«У місцях постійного і тимчасового перебування забезпечується безпека:

Голови Верховної Ради України;
Прем'єр-міністра України;
Голови Конституційного Суду України;
Голови Верховного Суду;
Першого заступника Голови Верховної Ради України;
Першого віце-прем'єр-міністра України;
Міністра закордонних справ України;
Генерального прокурора;
Міністра оборони України;
заступника Голови Верховної Ради України.

Протягом строку повноважень зазначених у цій статті посадових осіб також забезпечується безпека членів їхніх сімей, які проживають разом з ними або супроводжують їх.

Після припинення повноважень зазначені посадові особи забезпечуються державною охороною протягом одного року, крім випадків набрання законної сили обвинувальним вироком щодо них.

В умовах воєнного стану у місцях постійного і тимчасового перебування забезпечується безпека членів Ради національної безпеки і оборони України. Після припинення або скасування воєнного стану, зазначені посадові особи забезпечуються державною охороною протягом одного місяця».

Список використаних джерел:

1. Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб: Закон України від 4 березня 1998 р. № 160/98-ВР. База даних

«Законодавство України»/ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160/98-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 06.06.2022).

2. Про внесення змін до Закону України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб від 14 квітня 2022 року № 2199-IX. База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2199-20#Text> (дата звернення: 06.06.2022).
3. Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України від 5 березня 1998 року № 183/98-ВР. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 06.06.2022).

Ключові слова: державна охорона, безпека, воєнний стан, державні органи, посадові особи.

Key words: state protection, security, martial law, government agencies, officials.

ТУРБАЛ АННА ЄВГЕНІВНА

*Державний університет «Житомирська політехніка»,
здобувач вищої освіти*

ШПИТАЛЕНКО ГАЛИНА АНДРІЙВНА

*Державний університет «Житомирська політехніка»,
доцент кафедри права та правоохоронної діяльності
факультету публічного управління та права,
кандидат історичних наук, доцент*

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Відповідно до ст. 1 Закону України (далі – ЗУ) «Про правовий режим воєнного стану», воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводится в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [1]. О 05:30 24 лютого 2022 р. було запроваджено воєнний стан на перших 30 діб. Рішення було ухвалено у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України.

Відповідно до рішення Ради національної безпеки і оборони України, введеним у дію в установленому порядку указом Президента України, утворені відповідно до законів України військові формування залучаються разом із правоохоронними органами до вирішення завдань, пов'язаних із запровадженням і здійсненням заходів правового режиму воєнного стану, згідно з їх призначенням та специфікою діяльності, закріплено в ч. 1 ст. 16 ЗУ «Про правовий режим воєнного стану» [1].

Робота Національної поліції України (далі – НПУ) дещо змінилась, а саме їх повноваження розширили на час воєнного стану. Так, НПУ зможе отримувати безоплатно інформацію від державних органів, органів місцевого самоврядування, юридичних осіб, зокрема щодо військовополонених, згідно до ч. 36 ст. 23 ЗУ «Про Національну поліцію» [2].

Також Національна поліція отримує право на конвоювання осіб, затриманих за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, узятих під варту, обвинувачених або засуджених до позбавлення волі, а також охороняє їх у залі суду, за ч. 37 ст. 23 ЗУ «Про Національну поліцію» [2].

Також уповноважені на оперативне розмінування, у частині виявлення, знешкодження та знищення вибухівки, які є засобами, предметами, знаряддями вчинення адміністративних або кримінальних правопорушень; техніко-криміналістичне забезпечення огляду місця події; організацію робіт з надання, позбавлення та підтвердження допуску поліцейських до проведення спеціальних вибухотехнічних робіт – ч. 39, 40, 41 ст. 23 ЗУ «Про Національну поліцію» [2].

Правоохоронці розширюють співробітництво з Європейським поліцейським офісом (Європол) та діє як Національний контактний пункт між компетентними органами України та Європол; здійснюють представництво та забезпечують виконання зобов'язань України в Міжнародній організації кримінальної поліції – Інтерполі та виступає як Національне центральне бюро Інтерполу; здійснюють збір біометричних даних осіб, відповідно до ч. 42, 43, 45 ст. 23 ЗУ «Про Національну поліцію» [2].

Атестування поліцейських не проводиться на час воєнного стану, закріплено в ч. 6 ст. 57 ЗУ «Про Національну поліцію» [2].

Поліцейським призовного віку на весь період їх служби отримують відстрочку від призову – абзац 2-й, ч.6 ст. 59 ЗУ «Про Національну поліцію» [2].

Громадський контроль за діяльністю поліції, визначений статтями 86, 88 та 90 ЗУ «Про Національну поліцію», не здійснюється на час воєнного часу – ч. 1 ст. 90¹ ЗУ «Про Національну поліцію» [2].

Працівникам поліції гарантується безоплатне медичне забезпечення в закладах охорони здоров'я будь-якої форми власності під час дії воєнного стану, згідно ч. 10 ст. 95 ЗУ «Про Національну поліцію» [2]. Варто відмітити, що до введення воєнного стану, поліцейським також

гарантувалося безоплатне медичне забезпечення, однак тільки в закладах охорони здоров'я Міністерства внутрішніх справ України.

Про особливості роботи поліцейських під час воєнного стану також розповів Євген Жуков (позивний – Маршал), десантник 79 аеромобільної бригади начальника патрульної поліції та учасника війни на сході України. Він зазначає, що правоохоронці працюють в посиленому режимі – забезпечують діяльність блокпостів, перевіряють документи та транспортні засоби, проводять евакуацію населення, проводять пошук і розслідувальну роботу з диверсантами, а також протидіють мародерству. Зі слів Євгена: «Коли в Україні розпочалася повномасштабна війна, поліціанти роблять свою роботу на всіх напрямках: хто палить танки, хто воює, хто допомагає цивільним, хто годує їх, хто евакуає людей...Тому ми показали справжнє своє обличчя» [3].

Враховуючи вищесказане можна стверджувати, що працівники Національної поліції роблять все можливе і навіть більше, що не входить в їх обов'язки під час дії воєнного стану. Поліціанти показали, що вони можуть забезпечити внутрішній порядок, починаючи від взаємодії з військовим командуванням і закінчуючи зачисткою міст після звільнення від російських окупантів, при цьому вступають на добровільній основі до створеного полку патрульної поліції. Можна сказати із впевненістю, що поліцейські дійсно показують наскільки вони кваліфіковані працівники, виконуючи свої безпосередні професійні обов'язки та навіть більше ніж від них міг очікувати народ України.

Список використаних джерел:

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України № 389 від 12.05.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
2. Про Національну поліцію. Закон України № 580 від 02.07.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
3. Інтерв'ю Євгена Жукова про роботу поліції. URL: https://lb.ua/society/2022/03/10/508903_ukrainskiy_svidok_pokazav_yak.html

Ключові слова: воєнний стан, Національна поліція, Закон України, стаття, поліцейський.

Key words: martial law, National Police, Law of Ukraine, policeman.

ДАНІЕЛЬ АННА ВОЛОДИМИРІВНА

адвокат, кандидат юридичних наук,
магістр з публічного управління та адміністрування

РОЗШУК ОСІБ, ЗНИКЛИХ БЕЗВІСТИ ЗА ОСОБЛИВИХ ОБСТАВИН

Згідно ст. 17 Конституції України оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України. Держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей [1].

З початку повномасштабного вторгнення на територію України, масштаби вторгнення та, як наслідок, кількість зниклих безвісти в Україні є безпрецедентними в сучасній світовій історії. Уповноважена Верховної Ради України з питань прав людини заявляє про 16 тисяч людей, які розшукуються. Серед них є і військові, і цивільні. Майже чверть із них зникла в Маріуполі. Для цих осіб законодавство має спеціальне визначення – **«зниклі безвісти за особливих обставин»**.

Правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, правове регулювання суспільних відносин, пов'язаних із набуттям правового статусу осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, з обліком, розшуком та соціальним захистом таких осіб і членів їхніх сімей визначає Закон України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин», який було ухвалено у 2018 році [2].

Згідно абзаців одинадцятого-дванадцятого частини першої статті 1 вказаного Закону **особа, зникла безвісти**, – фізична особа, стосовно якої немає відомостей про її місцеперебування на момент подання заявником заяви про її розшук, **особа, зникла безвісти за особливих обставин**, – особа, зникла безвісти у зв'язку із збройним конфліктом, воєнними діями, тимчасовою окупацією частини території України, надзвичайними ситуаціями природного чи техногенного характеру [2].

Згідно ч. 1 ст. 4 зазначеного Закону, особа набуває статусу такої, що зникла безвісти за особливих обставин, з моменту внесення про неї відомостей, що містяться у заяві про факт зникнення, до Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, у порядку, передбаченому цим Законом, та вважається такою, що зникла безвісти за особливих обставин, з моменту подання заявником заяви про факт зникнення особи [2].

Відповідно до наказу Міністерства оборони України № 333 від 26.05.2014 «Про затвердження Інструкції з організації обліку особового складу Збройних Сил України», у Командуванні Десантно-штурмових військ Збройних Сил України створено чітку систему надання даних. Вона базується на сповіщенні Територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки про смерть (загибель) військовослужбовця

виключно після отримання достовірної інформації про смерть (загибель) та підтвердження інформації щодо евакуації тіла загиблого.

Зазначається, що у випадку наявної інформації щодо загибелі військовослужбовця, але при цьому відсутності тіла загиблого, зникнення військовослужбовця в бойовій обстановці – він обліковується, як зниклий безвісти (до встановлення місця знаходження тіла загиблого чи місця перебування військовослужбовця) та надається до ТЦК та СП сповіщення з формулюванням «зник безвісти».

У випадку, коли встановлено факт перебування військовослужбовця в заручниках (полоні) – надається до ТЦК та СП сповіщення з формулюванням «потрапив у полон» [3].

Права особи, зниклої безвісти за особливих обставин визначено ст. 5 Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» [2]. Зокрема, чітко вказано, що особа, зникла безвісти за особливих обставин, має всі права, гарантовані Конституцією та законами України, а також має право на всебічне розслідування обставин її зникнення та встановлення її місцеперебування. Держава зобов'язана вжити всіх можливих заходів для розшуку особи, зниклої безвісти за особливих обставин. І окремо зазначається про те, що права та інтереси особи, зниклої безвісти за особливих обставин, а також її майно підлягають захисту до моменту припинення її розшуку у порядку, передбаченому цим Законом, або оголошення її померлою відповідно до законодавства.

Права близьких родичів та членів сім'ї осіб, зниклих безвісти за особливих обставин визначено ст. 6 Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» [2]. Так, вказано, що зазначені особи мають право на:

- отримання достовірних відомостей про місцеперебування особи, зниклої безвісти за особливих обставин, обставини її загибелі (смерті), місце поховання (якщо воно відоме);
- подання заяви про розшук особи, зниклої безвісти за особливих обставин, та отримання достовірної інформації про хід та результати проведення її розшуку в порядку, визначеному цим Законом та іншими законами України;
- отримання інформації від органів державної влади, уповноважених на здійснення обліку та/або розшуку осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, про хід та результати їх розшуку в порядку;
- соціальний захист у порядку, визначеному законодавством України;
- заборону дискримінації (ст. 7 Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин»).

20 травня 2022 року Кабінет Міністрів України на своєму засіданні призначив Олега Котенка Уповноваженим з питань осіб, зниклих безвісти за особливих обставин [4].

Згідно ч. 1 ст. 10 Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» Уповноважений з питань осіб, зниклих безвісти за особливих обставин (далі – Уповноважений), є посадо-

вою особою центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері дотримання норм міжнародного гуманітарного права на всій території України (далі – відповідальний орган виконавчої влади), на яку покладено повноваження щодо координації розшуку осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, та вирішення інших питань, пов'язаних з цим [2].

Основні повноваження Уповноваженого визначені ст. 11 вказаного Закону.

Для накопичення та централізації відомостей та даних про таких осіб, а також обліку інформації, необхідної для їх ефективного розшуку діє Єдиний реєстр осіб, зниклих безвісти за особливих обставин. Держателем Реєстру є Міністерство внутрішніх справ України.

Відомості в Реєстрі накопичуються та зберігаються з метою обліку інформації, необхідної для розшуку осіб, зниклих безвісти за особливих обставин.

Органи, уповноважені на облік та/або розшук осіб, зниклих безвісти за особливих обставин визначені ст. 17 Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин»: Міністерство оборони України; центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сферах міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробації; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню; центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну регіональну політику і політику у сфері будівництва, архітектури, містобудування, житлово-комунального господарства; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері дотримання норм міжнародного гуманітарного права на всій території України; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону; Національна гвардія України; Національна поліція України; Служба безпеки України; органи прокуратури; місцеві органи виконавчої влади.

Підсумовуючи, відзначу, що прийняття Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» стало позитивним кроком на шляху до створення ефективної системи розшуку осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, проте, на практиці, розшук зниклих безвісти в умовах війни є дуже складним процесом, і, часто, телеграм канали для розшуку зниклих безвісти працюють оперативніше, ніж державні органи і новостворені структури.

Список використаних джерел:

1. Конституція України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141). – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4215>
2. Закон України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2018, № 38, ст. 280). – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2505-19#Text>
3. У ЗСУ створили єдину базу загиблих, зниклих безвісти та полонених десантників [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3475110-u-zsu-stvorili-edinu-bazu-zagiblih-zniklih-bezvisti-ta-polonениh-desantnikov.html>
4. Кабінет Міністрів призначив Уповноваженого з питань осіб, зниклих безвісти за особливих обставин [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/news/kabinet-ministriv-priznachiv-upovnovazhenogo-z-pitan-osib-zniklih-bezvisti-za-osoblivih-obstavin>

Ключові слова: Конституція України, правозахист, зниклі безвісти, розшук особи, правовий статус.

Key words: The Constitution of Ukraine, human rights protection, missing persons, search of a person, legal status.

КУРГАНСЬКИЙ ОЛЕКСАНДР ВАЛЕРІЙОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри організації судових,
правоохоронних органів та адвокатури*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ДІЯЛЬНОСТІ НАБУ

В 2014 році питання боротьби з корупційними правопорушеннями набуло особливого значення та вимагало кардинальних кроків свого вирішення. Тому не є дивним, що вже 14 жовтня цього ж року український парламент започатковує історію двох незалежних органів, діяльність яких і мала поставити надійний заслін даному, на жаль, досить розповсюдженому явищу. Якщо створення та діяльність Національного агентства з питань запобігання корупції з поміж іншого було передбачено комплексним Законом України «Про запобігання корупції», то Національне антикорупційне бюро отримало власний персональний закон. Закон України «Про Національне антикорупційне бюро» [1] став профільним нормативним актом, що визначав мету діяльності, завдання, поставлені перед даним, досить специфічним органом, встановив особливості створення та статусу, повноваження та специфіку кадрового забезпечення.

Однак за неповні вісім років даний нормативний акт пережив низку змін та доповнень, викликаних проблемами, закладеними ще на

момент прийняття закону. Головною, як з'ясувалося пізніше, проблемою стало закріплення в тексті закону окремих положень, що передбачало надання президенту України своїм указом створювати Національне антикорупційне бюро та призначати на посаду очільника даного органу, на що неодноразово наголошували й науковці [2, с. 182]. В процесі вирішення проблеми надмірного розширення повноважень Президента України в означеній сфері Конституційний суд України прийняв рішення у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» та визнав неконституційними положення Закону України «Про Національне антикорупційне бюро» стосовно надання Президенту України повноважень щодо створення НАБУ, призначення його керівника та членів конкурсної комісії з відбору кандидатів на посаду директора НАБУ, визначення Президентом України одного члена комісії зовнішнього контролю. На виконання рішення КСУ Верховна Рада України внесла змін до тексту закону, позбавивши одночасно і Президента України і парламент приймати участь у формуванні згаданої вище конкурсної комісії. Натомість до визначення кандидатур були залучені міжнародні та іноземні організації, які відповідно до міжнародних або міждержавних угод протягом останніх трьох років до дня завершення строку повноважень Директора Національного бюро або до дня дострокового припинення його повноважень надавали Україні міжнародну технічну допомогу у сфері запобігання і протидії корупції. Окрім вказаної участі у процедурі призначення на посаду Директора НАБУ міжнародні та іноземні організації мають виключні можливості й щодо подальшого перебування на посаді очільника НАБУ, оскільки саме вони формують персональний склад Комісії з проведення зовнішньої незалежної оцінки (аудиту) ефективності діяльності Національного бюро. А згідно з законом лише висновки даної комісії щодо ефективності/неефективності діяльності Директора НАБУ на займаній посаді можуть стати підставою для звільнення його із займаної посади. Письмові ж звіти очільника НАБУ щороку не пізніше 10 лютого та 10 серпня Президенту України, Верховній Раді України та Кабінету Міністрів України про діяльність Національного бюро протягом попередніх шести місяців не тягнуть за собою жодних наслідків для подальшого зайняття посади керівника НАБУ. Тому, не зважаючи на окремо визначені в ч. 1 та ч. 2 ст. 26 інформування та звітування Директора НАБУ перед Президентом України, Верховною Радою України та Кабінетом Міністрів України, все це потрібно розглядати як інформування, але не звіт. Діяльність же передбаченої в ст. 31 Закону Ради громадського контролю при Національному антикорупційному бюро носить демонстративний характер, зважаючи на те, що вона є постійно діючим колегіальним консультативно-дорадчим виборним органом, та покликана реалізувати положення законодавства щодо забезпечення прозорості та цивільного контролю.

Зміни до законодавства, внесені восени 2021 змінили підхід до самого статусу НАБУ. Якщо первинна редакція розглядала Національне бюро як державний правоохоронний орган, на який покладається попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень, то поточна редакція – вже як центральний орган виконавчої влади із спеціальним статусом. Думка щодо віднесення НАБУ до когорти органів виконавчої влади офіційно знайшла свого відображення у рішеннях КСУ № 9-р/2020 від 28 серпня 2020 року [3] та № 11-р/2020 від 16 вересня 2020 року [4]. Але положення досліджуваного Закону досить розмиті свідчать про тісний зв'язок між НАБУ та КМУ. На це вказують окремі положення ст. 4, де на відміну від переважної більшості випадків положення про Національне антикорупційне бюро України Кабінетом Міністрів України не затверджується, а Директор НАБУ самостійно, без будь-яких погоджень з Кабінетом Міністрів України, іншими органами державної влади затверджує положення про структурні підрозділи, посадові інструкції працівників Національного бюро. Зауважимо, що акти Національного бюро не можуть бути скасовані повністю чи в окремій частині Кабінетом Міністрів України, а державна реєстрація актів Національного бюро Міністерством юстиції України не здійснюється. Окремо слід наголосити, що акти Національного бюро не можуть бути скасовані повністю чи в окремій частині Кабінетом Міністрів України, а вимоги уряду до формування структури апарату центрального органу виконавчої влади не поширюються на Національне бюро, що свідчить про достатню дистанцію між КМУ та НАБУ. Про розбіжності в організації Національного бюро та інших органів виконавчої влади свідчить ще й той факт, що при допустимій кількості територіальних управлінь не більше семи, в реальності було створено лише три, і жодне з них не охоплює свою територіальную компетенцією м. Київ та Київську область, де функції територіального управління виконує центральне управління НАБУ. Знаковим є й те, що територіальні управління Національного бюро утворюються та діють як відокремлені підрозділи Національного бюро без утворення окремих юридичних осіб, що не є характерним для системи органів виконавчої влади.

Означені положення свідчать, що нормативне забезпечення організації та діяльності Національного антикорупційного бюро ще далеке від ідеалів, а визначення НАБУ як органу виконавчої влади також потребує додаткового удосконалення.

Список використаних джерел:

1. «Про Національне антикорупційне бюро» Закон України від 14.10.2014 № 1698-VII - *Відомості Верховної Ради України* від 21.11.2014 – 2014 р., № 47, стор. 3040, стаття 2051.
2. Довжич Є.В. Сучасний стан правового регулювання діяльності Національного антикорупційного бюро: національний аспект // *«Науковий вісник публічного та приватного права* вип 2, ч. 4. – 2016. – С. 181–184.

3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України „Про призначення А. Ситника Директором Національного антикорупційного бюро України від 28.08.2020 № 9-р/2020 – *Вісник Конституційного Суду України* – 2020 р., № 5, стор. 6.
4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 16.09.2020 № 11-р/2020 – *Вісник Конституційного Суду України* – 2020 р., № 5, стор. 72.

Ключові слова: правове регулювання, Національне антикорупційне бюро, антикорупційне законодавство, корупція.

Key words: legal regulation, National Anti-Corruption Bureau of Ukraine, anti-corruption legislation.

НЕСТЕРЧУК ЛІЛІЯ ПЕТРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри організації судових,
правоохоронних органів та адвокатури*

ДЕЯКІ ІСТОРИКО-ПРАВОВІ ПІДСТАВИ З ФОРМУВАННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ

24 лютого розпочалась повномасштабна агресія проти України з боку Російської Федерації. Хоча підготовка національної безпеки України відбувалась в незалежній Україні ще з часів офіційного «проекту Концепції національної безпеки України, яка розпочалась відповідно до Указу Президента України від 15 січня 1992 року № 41/92 і завершилася 10 березня 1992 року» [2]. У процесі роботи Президентом було прийнято рішення про формування Ради національної безпеки України. Але військові агресивні дії РФ відносно України виявились несподіваними, як для всіх українських правоохоронних органів України, так і для прокуратури.

Прокуратура України здійснює повноваження у сфері національної безпеки України відповідно до Конституції України та Закону України «Про прокуратуру України». На підставі ст. 3 Закону України «Про прокуратуру» «діяльність прокуратури ґрунтується на засадах: верховенства права та визнання людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю» тощо [1]. Найважливішими прагненнями прокуратури є «права і свободи, честь та гідність людини, захист людини, її життя і здоров'я, недоторканність та безпека», що сприяє високій довірі роботи прокурорів.

З урахуванням євроінтеграційних процесів відбулись зміни у правовому регулюванні організації та діяльності прокуратури. Так, наказом Генерального прокурора від 16 жовтня 2020 року № 489 впроваджено Стратегію розвитку прокуратури на 2021–2023 роки. Актом передбачається такий важливий суб'єкт системи забезпечення національної безпеки, як воєнна організація держави, до якої входять усі силові структури держави, а також перераховані її функції.

25 березня 2021 року в Україні прийнята Стратегія воєнної безпеки (далі – Стратегія), якою визначено низку пріоритетів реалізації державної політики у воєнній сфері.

Стратегією визначено завдання, але реформи залишаються незавершеними, система військової юстиції розбалансована. виправити в реаліях сьогодення практично неможливо. Але всі злочини збройних сил РФ на території України фіксуються та документуються.

Наказами Генерального прокурора від 21.12.19 р. № 99шц та № 100шц затверджено структуру та штатний розпис Офісу Генерального прокурора, що розпочав свою роботу з 2 лютого 2020 року. Наказами генерального прокурора від 17.02.21 р. № 2ш та № 3ш затверджено структуру та штатну чисельність спеціалізованих прокуратур у військовій та оборонній сфері (на правах обласних прокуратур), які розпочали свою роботу з 15 березня 2021 року. Потім наказами Генерального прокурора утворено Спеціалізовану прокуратуру з нагляду за кримінальними провадженнями про військові злочини та у сфері оборонно-промислового комплексу (на правах Департаменту), а згодом – Спеціалізовану прокуратуру у військовій та оборонній сфері (на правах Департаменту). Також затверджено Положення про Спеціалізовану прокуратуру у військовій та оборонній сфері. У цьому наказі визначено завдання та повноваження цього підрозділу, у тому числі у кримінальному провадженні (накази Генерального прокурора від 30.04.21 р. № 135 та від 14.07.21 р. № 231) [5, с. 1-2]. Система спеціалізованих прокуратур у військовій та оборонній сфері складається із Спеціалізованих прокуратур у військовій та оборонній сфері Центрального, Південного та Західного регіонів України та Спеціалізованої прокуратури у військовій та оборонній сфері об'єднаних сил згідно до наказів Генерального прокурора від 05.02.20 р. № 66 «Про окремі питання забезпечення початку роботи спеціалізованих прокуратур у військовій та оборонній сфері (на правах обласних прокуратур)», який набрав чинності 11 вересня 2020 року [5, с. 4].

У березні 2021 року створено і затверджено перелік окружних прокуратур у військовій та оборонній сфері відповідно до наказу Генерального прокурора від 02.03.21 р. № 54 «Про окремі питання забезпечення початку роботи спеціалізованих прокуратур у військовій та оборонній сфері (на правах окружних)». Згідно з наказом Генерального прокурора від 06.04.21 р. № 82 затверджено Положення про організаційно-штатну роботу в органах прокуратури [5, с. 3]. Отже, принципи структурування спеціалізованих прокуратур у військовій та оборонній сфері та організаційні засади їх діяльності не відповідають ступеню загроз у цій сфері.

Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях щодо допуску дізнавачів, слідчих та прокурорів до районів здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях» від 03.11.20 р. (набрав чинності 26 листопада 2020 року) спричинив законодавчі умови для допуску прокурорів до цих районів з метою захисту особи, суспільства та держави. Отже, з припиненням повноважень військових прокуратур на підставі Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури» від 19.09.19 р. № 113-IX «на законодавчому рівні прокурори не прирівнюються до військовослужбовців чи інших категорій осіб, для яких передбачені соціальні гарантії та додатковий захист їх прав. Такий стан справ є дискримінаційним і потребує виправлення» [4].

В свій час офісом Генерального прокурора було розроблено проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо соціальних гарантій прокурорів, які здійснюють повноваження у кримінальних провадженнях щодо правопорушень, вчинених у районі здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій і Луганській областях» [5, с. 4-5], але його не реалізовано. За цим проектом запропоновано: «1) встановити зазначеним прокурорам надбавку в розмірі до 50 % посадового окладу, але не менше 20 %, за фактичний час перебування у цих районах; 2) забезпечити прокурорам право на виплату одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті), інвалідності або часткової втрати працездатності без встановлення інвалідності; 3) включити прокурорів до переліку осіб, яким надається статус учасника війни відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»; 4) забезпечити прокурорів транспортом, засобами зв'язку, у тому числі спеціальними, засобами індивідуального захисту; 5) визначити суб'єкта виплати одноразової грошової допомоги колишнім військовослужбовцям, які проходили військову службу в органах прокуратури і після звільнення набули права на виплату у зв'язку із встановленням інвалідності» [6].

Ліквідація військових прокуратур й військової юстиції – це помилка за оцінками фахівців, що призвело до розладу військової дисципліни і військового правопорядку, на забезпечення обороноздатності України.

М. В. Баланюк зазначив, що «...неефективність державної політики та системи державного управління у сфері національної безпеки і оборони, незбалансованість і незавершеність системних реформ правоохоронної системи, у тому числі у военній сфері, зумовлюють потребу відродження повноцінної системи військової юстиції, що сприятиме зміцненню законності та правопорядку у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, оскільки суспільні відносини у сфері будівництва, розвитку та життєдіяльності військових

формувань вирізняються особливою специфікою і складністю, що потребує крім юридичних, спеціальних знань, пов'язаних з розбудовою і застосуванням військ та проходженням військової служби» [3, с. 7].

Виходячи з зазначеного, вказуючи на численні пропозиції відносно поновлення системи військової юстиції, конкретні законопроекти не були втілені в життя, напрошується висновок, що проблема не є правовою, а стосується державної політики.

Список використаних джерел:

1. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 року // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 2–3, ст. 12.
2. Мітряєва С.І. Європейська безпека і Україна: Навчальний посібник. – Ужгород: Ліра, 2008. – 222 с. (Серія «Євроінтеграція: український вимір». Вип. 8) URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/en/infocentre/get/3708>
3. Баланюк М. В. Трансформація органів військової прокуратури в Україні: історико-правовий аналіз URL: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:nUh22gjz7xoJ:il.ippi.org.ua/article/view/254354/251570+&cd=10&hl=uk&ct=clnk&gl=ua>
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури: Закон України // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2019, № 42, ст. 238.
5. Лист офісу Генерального прокурора від 28.09.21 р. № 06-46558-20 на ім'я Шамари О. В., 5 арк. URL: <https://www.gp.gov.ua/>
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури: проект закону від 29.08.19 р. № 1032. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66266
7. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 45, ст. 425.

Ключові слова: військова юстиція, прокуратура, система прокуратури, спеціалізовані прокуратури у військовій та оборонній сфері, військові прокуратури.

Key words: military justice, prosecutor's office, prosecutor's office system, specialized prosecutor's offices in the military and defense spheres, military prosecutor's office.

КАДЕНКО ОКСАНА ОЛЕГІВНА

адвокат, член Ради адвокатів України, Заслужений юрист України

ДО ПИТАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОПКУНСЬКОЇ РАДИ ДЛЯ РОЗПОДІЛУ БЛАГОДІЙНОЇ ДОПОМОГИ АДВОКАТАМ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК ВОЄННИХ ДІЙ

Введення воєнного стану в Україні [1] та повномасштабний військовий наступ Російської Федерації на нашу територію істотно змінили пріоритети діяльності всіх інститутів українського суспільства, першо-

чергові завдання яких зумовлені потребами і проблемами, що породжені війною.

Національна асоціація адвокатів України (далі – НААУ), яка об'єднує і представляє всіх адвокатів України, також адаптувала реалізацію своїх функцій до умов війни: було закрито для публічного доступу персональні дані адвокатів у Єдиному реєстрі адвокатів України [2]; врегульовано питання проходження адвокатами військової служби [3]; оприлюднено Резолюцію щодо неприпустимості та різке засудження військових дій Російської федерації проти України [4]; змінено правила підвищення кваліфікації адвокатами України, проходження стажування для отримання особою свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, допуску до складення кваліфікаційного іспиту, розгляду скарг на адвокатів, видачі ордерів, виготовлення посвідчень адвокатів тощо [5].

Особливу роль в умовах воєнного стану в Україні для виконання статутних завдань НААУ відіграє Опікунська рада для розподілу благодійної допомоги для адвокатів, яка була створена розпорядженням Голови НААУ № 43 від 03 березня 2022 року [6].

З оприлюднених джерел відомо, що склад Опікунської ради сформовано виключно з адвокатів, які є членами органів та утворень НААУ. В межах окремих напрямів координацію підтримки внутрішньо переміщених осіб, передачі гуманітарних вантажів тощо здійснюють органи адвокатського самоврядування та представництва НААУ за кордоном, а координацію взаємодії Опікунської ради з міжнародними партнерами, благодійниками, організаціями здійснює один з заступників Голови НААУ.

Метою діяльності Опікунської ради є розподіл благодійної допомоги адвокатам та їхнім сім'ям, постраждалим внаслідок воєнних дій в Україні.

Джерелами такої діяльності є кошти, що надходять на рахунки НААУ в якості благодійної (гуманітарної) допомоги. Такі кошти в повному обсязі переводяться на рахунок Всеукраїнської благодійної організації «Благодійний фонд допомоги адвокатам», а потім розподіляються між адвокатами, які відповідають встановленим критеріям.

Зокрема, за такими критеріями адвокати поділені на три категорії. До першої категорії відносяться: адвокати, житло яких повністю зруйновано; тяжко поранені адвокати; адвокати похилого віку; сім'ї загиблих адвокатів. До другої категорії адвокатів відносяться: адвокати, житло яких частково зруйноване; адвокати, які отримали поранення середньої тяжкості; адвокати, які є батьками-одиначками. До третьої категорії відносяться адвокати, які потребують постійного прийому життєво необхідних лікарських препаратів та не мають засобів для придбання таких препаратів [7].

Грошові кошти надаються вказаним категоріям адвокатів в порядку черговості: кожна категорія відповідає черзі надання благодійної допомоги [8].

Способом звернення до Опікунської ради є надсилання електронного листа з додатками на спеціально створену електронну адресу [9].

Новим, не притаманним для НААУ, однак об'єктивно необхідним в умовах війни видом діяльності у цій сфері є фандрайзинг благодійних коштів. Для здійснення пошуку та залучення зовнішніх ресурсів НААУ зареєструвала профіль на міжнародному порталі Benevity, який містить платформу для управління благодійними пожертвами та грантами [10]. З цієї ж метою налагоджена робота з національними асоціаціями адвокатів та професійними юридичними організаціями інших країн [7].

Формою роботи Опікунської ради є засідання, на яких і приймаються рішення про розподіл коштів адвокатам [8].

Наведене дозволяє сформулювати наступні висновки:

1. Опікунська рада для розподілу благодійної допомоги для адвокатів – є спеціально створеним в умовах воєнного стану органом (утворенням) НААУ, основним призначення якого є забезпечення своєчасного, справедливого та прозорого виділення матеріальної допомоги адвокатам, які постраждали внаслідок війни.

2. Вказане утворення НААУ хоч і розподіляє грошові кошти, які асоціація адвокатів переадресовує на рахунок Всеукраїнської благодійної організації «Благодійний фонд допомоги адвокатам», однак у жодному правовому зв'язку з такою благодійною організацією не перебуває. Як і відсутній формально визначений зв'язок між суб'єктом складом Опікунської ради та органами управління й контролю створеного НААУ благодійного фонду.

3. Для удосконалення правового статусу Опікунської ради доцільно визначити та закріпити у відповідних актах НААУ назву цього органу як «Опікунська рада НААУ»; рішенням Ради адвокатів України затвердити положення «Про Опікунську раду НААУ», яким врегулювати особливий статус цього утворення, а також чітко визначити предмет його діяльності та модель взаємозв'язку з органами Всеукраїнської благодійної організації «Благодійний фонд допомоги адвокатам».

4. Аналіз якісних та кількісних показників діяльності Опікунської ради дозволяє спрогнозувати, що функціонування даного органу НААУ здобуде подальшого емпіричного та правового розвитку, що не охоплюватиметься періодом воєнного стану. При цьому, фандрайзингова діяльність НААУ, яка здійснюється для забезпечення матеріальною допомогою адвокатів, вже стала першим світовим досвідом транснаціонального фінансового корпоративного єднання адвокатів в умовах війни, а на національному рівні – сформувалась в окремий вид діяльності НААУ, який потребуватиме додаткового нормативного врегулювання.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»: закон України від 24.02.2022 року № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>.
2. Про закриття для публічного доступу персональний даних адвокатів в Єдиному реєстрі адвокатів України на період запровадження воєнного стану: рішення Ради адвокатів України № 22 від 02.03.2022 року.

URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2022-03-02-r-shennya-rau-22_62443775bdf77.pdf.

3. Про особливості проходження адвокатами військової або альтернативної (невійськової) служби у період воєнного стану: рішення Ради адвокатів України № 23 від 03.03.2022 року. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2022-03-24-r-shennya-rau-24_6244383f5d80a.pdf.
4. Про затвердження Резолюції щодо неприпустимості та різке засудження військових дій Російської Федерації проти України: рішення Ради адвокатів України № 26 від 04.03.2022 року. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2022-03-04-r-shennya-rau-26_624ad437403fc.pdf.
5. Акти НААУ (заголовок з екрану). URL: <https://unba.org.ua/akts-naau>.
6. Про співпрацю опікунської ради та рад адвокатів регіонів з питань надання інформації про адвокатів, постраждалих внаслідок воєнних дій: рішення Ради адвокатів України № 32 від 16.03.2022 року. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2022-03-16-r-shennya-rau-32_62443b5cef208.pdf.
7. Звіт Національної асоціації адвокатів України «Міжнародна благодійна допомога для НААУ під час воєнного стану». URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/news/zvity/Mizhnar_blagod_dopom_d_NAAU_18052022.pdf.
8. Опікунська Рада надала допомогу родинам двох загиблих адвокатів (заголовок з екрану). URL: <https://unba.org.ua/news/7359-opikuns-ka-rada-nadala-dopomogu-rodinam-dvoh-zagiblih-advokativ.html>.
9. Для розподілення благодійної допомоги адвокатам під час воєнного стану створена Опікунська Рада (заголовок з екрану). URL: <https://unba.org.ua/news/7324-dlya-rozpodilennya-blagodijnoi-dopomogi-advokatam-pid-chas-voennogo-stanu-stvorena-opikuns-ka-rada.html>.
10. НААУ зареєструвала профіль на міжнародному порталі Benevity для збору пожертвуваль (заголовок з екрану). URL: <https://unba.org.ua/news/7423-naau-zareestruvala-profil-na-mizhnarodnomu-portali-benevity-dlya-zboru-pozhertvuvan.html>.

Ключові слова: адвокатура, благодійна допомога, воєнний стан, Національна асоціація адвокатів України, опікунська рада.

Key words: advocacy, charitable assistance, martial law, Ukrainian National Bar Association, board of trustees.

КОНДРИЧ ВАСИЛЬ ВАСИЛЬОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури*

ДЕЯКІ ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУДДІВ ВИЩОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО СУДУ

Важливим елементом правового статусу судді Вищого антикорупційного суду (далі – ВАКС) є встановлені законом гарантії забезпечення його професійної діяльності.

Як слушно зазначається дослідниками [1, с. 130], загальні правові гарантії незалежності суддів визначені насамперед у ст. ст. 1, 6, 48, 128-134, 135, 146 Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Так, гарантіями незалежності суддів, у тому числі суддів ВАКС, є:

- конституційні принципи розподілу влади на законодавчу, виконавчу та судову;
- заборона втручання у здійснення правосуддя, впливу на суддів, неповаги до них, закликів до невиконання судових рішень;
- особливий порядок призначення судді, притягнення його до відповідальності, звільнення та припинення повноважень;
- недоторканість та імунітет судді;
- незмінюваність судді;
- відповідальність за неповагу до суду чи судді;
- окремий порядок фінансування та організаційного забезпечення діяльності судів;
- належне матеріальне та соціальне забезпечення судді;
- функціонування органів суддівського врядування та самоврядування;
- забезпечення особистої безпеки судді, членів його сім'ї, майна, інших засоби правового захисту тощо.

У свою чергу, ряд особливих гарантій незалежності суддів ВАКС передбачається галузевим Законом України «Про Вищий антикорупційний суд». До цих гарантій, насамперед, слід віднести:

- особливий механізм обрання кандидатів на посади суддів ВАКС, який забезпечується, насамперед, особливою роллю Громадської ради міжнародних експертів;
- підвищені вимоги і, у той же час, більш широкі можливості професійної підготовки та підвищення кваліфікації суддів ВАКС;
- підвищений рівень оплати праці та забезпечення житлових умов;
- особливі, підвищені гарантії особистої безпеки суддів ВАКС та членів їхніх сімей, а також гарантії схоронності їхнього майна.

Крім того, як справедливо зазначається в літературі, ефективне функціонування системи судоустрою як гарантії забезпечення справедливого правосуддя, належний захист прав і свобод громадян, неупереджений розгляд справ залежні від компетентності та професійної підготовки суддів. Причиною неправомірних рішень, ухвалених суддями, часто є некваліфікованість суддів і недостатній рівень їх професійної підготовки. Неправильне застосування норм матеріального та процесуального права внаслідок невисокої компетентності судді, безпідставне затягування процесу розгляду справ призводять не лише до прийняття неправомірних рішень, а й мають наслідком значні фінансові трати для держави та знижують рівень довіри суспільства до судової влади в цілому [2, с. 254].

Усе це ставить на порядок денний питання забезпечення процесу підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації суддів, у тому

числі суддівського корпусу ВАКС, з дотриманням найвищих стандартів якості освіти і урахуванням положень європейських та загальносвітових стандартів у цій сфері.

У зв'язку з цим, в якості однієї з важливих гарантій законодавцем визначено обов'язок судді систематично розвивати професійні навички (уміння), підтримувати кваліфікацію на належному рівні, необхідному для виконання повноважень у суді, де він обіймає посаду (п. 8 ч. 7 ст. 56 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

Потреба постійного проведення навчання та підвищення кваліфікації суддів виходить із динамічного характеру правовідносин, і кінцевою метою навчання суддів є оновлення знань, їх поширення, взаємний обмін досвідом, формування нових практичних навичок, зміцнення судової доброчесності та покращення особистих якостей суддів [3, с. 53]. Важливість належної підготовки суддів важко переоцінити, оскільки відповідно до опублікованих результатів вибіркових наукових досліджень, існує взаємозалежність: чим вищий рівень підготовки кадрового складу суддівського корпусу, тим менша ймовірність скасування або зміни винесеного рішення суду [3, с. 54; 4, с. 218].

Питанням підвищення рівня професійної компетентності судді ВАКС присвячено ст. 12 Закону України «Про Вищий антикорупційний суд», яка передбачає їм додаткові гарантії у порівнянні з суддями інших судів. Так, суддям ВАКС, поряд із передбаченими Законом України «Про судоустрій і статус суддів» заходами підтримання кваліфікації, створюються додаткові умови для задоволення індивідуальних потреб в особистому професійному зростанні, підвищенні рівня професійної компетентності з питань судочинства у сфері протидії та боротьби з корупцією, новітніх міжнародних антикорупційних стандартів і світових практик у сфері протидії та боротьби з корупцією.

Головним суб'єктом підготовки, навчання та підвищення кваліфікації суддівського корпусу в Україні є Національна школа суддів України.

Згідно зі ст. 104 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» Національна школа суддів України є державною установою зі спеціальним статусом у системі правосуддя, яка забезпечує підготовку висококваліфікованих кадрів для системи правосуддя та здійснює науково-дослідну діяльність.

Законодавцем, таким чином, правовий статус школи встановлено як спеціальний. Визначено особливий порядок кадрового призначення керівництва школи, особливості оплати праці її працівників, положення про символіку та засади фінансової діяльності [5, с. 42].

Серед завдань школи ст. 105 Закону, зокрема, передбачає спеціальну підготовку кандидатів на посаду судді, підготовку суддів, у тому числі обраних на адміністративні посади в судах, періодичне навчання суддів з метою підвищення рівня їх кваліфікації, проведення наукових досліджень з питань удосконалення судового устрою, статусу суддів і судочинства, вивчення міжнародного досвіду організації та діяльності судів, науково-методичне забезпечення діяльності судів.

Концепція національних стандартів суддівської освіти визначає, що ця освіта ґрунтується на: потребах цільової аудиторії – кандидатів на посади судді, суддів відповідно до необхідності вдосконалення їхніх знань, умінь та навичок з урахуванням індивідуальних потреб; створенні стандартизованих програм підготовки; запровадженні тренінгів, інтерактивних методів навчання, які базуються на суддівських навичках; розробленні навчальних матеріалів для всіх компонентів суддівської освіти; підготовці викладачів (тренери, фасилітатори, модератори); використанні переваг дистанційної освіти; проведенні моніторингу якості навчальних заходів з метою підвищення рівня розроблення та викладання навчальних курсів. Суддівська освіта має домогтися досягнення суддями таких ключових якостей та навичок, як: інтелектуальні здібності, особисті якості (добросесність, моральність та ін.), здатність до розуміння і справедливого поведіння, авторитетність (владність) та комунікативні навички, ефективність (продуктивність) [6].

Згідно з ч. 3 ст. 12 Закону України «Про Вищий антикорупційний суд», з метою підвищення рівня професійної компетентності судді ВАКС Національна школа суддів України систематично організовує їхнє навчання для закріплення і оновлення необхідних знань, умінь та навичок, тренінги з вивчення новітнього міжнародного досвіду судочинства у сфері протидії та боротьби з корупцією, у тому числі із залученням представників міжнародних організацій, іноземних навчальних закладів.

Така нормативна регламентація є досить обґрунтованою та вдалою й дозволяє досягти високого рівня компетентності суддів ВАКС, що, в свою чергу, є гарантією здійснення справедливого, неупередженого правосуддя, яке відповідає принципу верховенства права й спрямоване на всебічне забезпечення прав та свобод людини і громадянина.

Список використаних джерел:

1. Хайдарова І. Правові гарантії незалежності Вищого антикорупційного суду України и его судей. *Leges si viata*. Februarie 2019. С. 128–132.
2. Шевцова Я. О. Міжнародні стандарти професійної підготовки суддів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 4. С. 254–257.
3. Малетов Д. В. Щодо питання професійної підготовки суддів Вищого антикорупційного суду України. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2021. Вип. 1 (93). С. 52–61.
4. Сафонова Ю. О. Підвищення кваліфікації та професійна підготовка суддів : концепція дискурсу. *Актуальні проблеми держави і права*. 2015. Вип. 75. С. 217–224.
5. Мельник М. Г. Про стратегічні напрями діяльності Національної школи суддів України щодо підготовки суддів. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2011. № 1 (5). С. 40–46.
6. Концепція національних стандартів суддівської освіти : схвалена Науково-методичною радою Національної школи суддів України, протокол

Ключові слова: Вищий антикорупційний суд, суддя Вищого антикорупційного суду, антикорупційна юстиція, правовий статус, гарантії забезпечення професійної діяльності.

Key words: the High Anti-Corruption Court, judge of the High Anti-Corruption Court, anti-corruption justice, legal status, guarantees of professional activity.

ОРЛЕНКО АРТЕМ ІГОРОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури*

ЮРИДИЧНА ОСОБЛИВІСТЬ АПЕЛЯЦІЙНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Інститут апеляційного оскарження рішень судів першої інстанції є невід'ємною складовою частиною адміністративного судочинства, яка слугує своєрідним механізмом захисту прав, свобод та інтересів як фізичних, так і юридичних осіб у межах здійснення правосуддя. Дослідження та аналіз такого правового інституту як «апеляційне оскарження судових рішень судів нижчої інстанції в адміністративному судочинстві» є досить важливою складовою адміністративного судочинства, оскільки від рівня вирішення проблем здійснення апеляційного провадження залежить ступінь захищеності окремих громадян та суспільства в цілому від можливих проявів суддівського свавілля та рівень забезпечення їх прав та свобод.

Положеннями Кодексу адміністративного судочинства України (надалі – КАСУ) передбачено, що однією з основних засад (принципів) адміністративного судочинства є забезпечення права на апеляційний перегляд справи [1].

Отже, правовим підґрунтям для подання апеляційної скарги є право на судовий захист.

Право на апеляційне оскарження дозволяє особі прийняти самостійно рішення щодо майбутньої долі судового рішення суду першої інстанції – або погодитися з ним, або оскаржити в апеляційному порядку.

Варто звернути увагу на позицію Конституційного Суду України щодо значення апеляційного оскарження в системі забезпечення судового захисту прав осіб, закріплена у Рішенні Конституційного Суду України (Другий сенат) у справі за конституційною скаргою Плескача В.Ю. щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень частини третьої статті 307, частини третьої статті 309 Кримінального процесуального кодексу України від 17 червня 2020 року 4-р(П)/2020 [2], де зазначено що апеляційний перегляд судового рішення, ухваленого судом першої інстанції, є важливим для утвердження

і забезпечення прав і свобод людини, що є головним обов'язком держави (частина друга статті 3 Конституції України).

Першочерговим завданням апеляції є – забезпечити судовим переглядом додаткову гарантію справедливості судового рішення, реалізація справа на судовий захист.

Отже, апеляційне провадження, з одної сторони, – це один із найбільш поширених у сучасному адміністративному судочинстві способів перегляду судових, а з іншої – додаткова гарантія захисту прав, свобод та інтересів осіб.

Важливою складовою права на судовий захист є гарантія реалізації цього права, яка полягає в тому, що такий «подвійний» розгляд справи забезпечує можливість уникнути помилок, які можуть виникати при розгляді в суді першої інстанції, а також завдяки тому, що рішення приймаються судами різних інстанцій, зменшуються ризики виникнення судової помилки.

Беручи до уваги вищенаведене, можна говорити, що завдяки можливості перегляду рішень судом апеляційної інстанції рішень судів нижчих інстанцій формується початкова єдність судової практики, оскільки рішення суду вищого рівня є своєрідним правовим орієнтиром для судів нижчого рівня.

Наразі, в Україні не існує єдиного уявлення про природу та зміст апеляційного судового провадження. З одного боку – це діяльність судів, з іншого боку – це стадія адміністративного процесу, з третьої точки зору – це є комплекс явище, яке обумовлене діяльністю судів з розгляду певних категорій справ, яка визначена законодавчо послідовними процесуальними діями.

Слід зазначити, що у національному праві широко використовуються такі категорії «апеляція», «апеляційне провадження», «провадження в суді апеляційної інстанції», «провадження в апеляційному порядку», «оскарження судових рішень в апеляційному порядку», а також «перегляд судових рішень в апеляційному порядку» та інші, проте складністю у розумінні та використанні у практичній діяльності є те, що на законодавчому рівні сутність даних понять не розкрито.

Це дає підстави стверджувати, що без закріплення на законодавчому рівні вищезазначених категорій і надалі будуть виникати проблеми у правозастосовній діяльності, оскільки такі категорії є базисними (основними) для інституту апеляційного оскарження.

При цьому, аналізуючи різні наукові підходи до проблематики інституту апеляційного оскарження, можна виділити, зокрема, Є. А. Чернушенко, який ототожнює поняття «апеляційне провадження» та «апеляційне оскарження». Автор під апеляційним оскарженням розуміє один із найбільш поширених у сучасному <...> судочинстві способів оскарження судових рішень, які не набрали чинності, в суді вищої інстанції (апеляційному суді) [3].

У той час як законодавством закріплено поняття «перегляд судових рішень», тобто, категорія «апеляційне оскарження» на рівні законодавства не використовується. Отже, сучасна доктрина адміністративного

судочинства передбачає використання категорії «перегляд судових рішень».

Якщо ж проаналізувати зміст понять «перегляд судового рішення» та «оскарження», то можна говорити про те, що вони є абсолютно різними за своїм змістовним наповненням. Зміст категорії «перегляд судового рішення» включає в себе весь комплекс процесуальних засобів, якими наділений апелянт, в той же час як «оскарження» передбачає лише незгоду апелянта з рішенням суду нижчої ланки.

На підставі аналізу наукових досліджень та положень законодавства, можна стверджувати про відсутність універсального розуміння категорія «апеляція». Різні автори по-різному розуміють сутність такого феномену як «апеляція».

Зокрема, варто виділити такого автора, як Н.Р. Бобечко, який у своєму науковому дослідженні «Апеляційне та касаційне провадження у кримінальному судочинстві України» (2016), визначив аж дев'ять контекстів розуміння апеляції, зокрема:

- 1) як форма провадження з оскарження й перевірки судових рішень;
- 2) як форма звернення до суду апеляційної інстанції;
- 3) як привід до початку апеляційного провадження;
- 4) як порядок розгляду ...
- 5) як стадія ... провадження;
- 6) як вид ... процесуального провадження;
- 7) як частина ... процесуального права;
- 8) як інститут судоустрою;
- 9) як назва судового органу [4, с. 23].

Отже, з наведеного вище можна зробити висновок про відсутність єдності понятійного апарату у розумінні даного правового інституту, що може призвести до невірного розуміння правових приписів, сутності правовідносин і до неоднозначного правозастосування правових норм юрисдикційними органами.

Таким чином, для вирішення проблеми зі здійсненням нормативно-правової уніфікації категорійного апарату, інститут апеляційного оскарження потребує сучасного наукового перегляду та законодавчого закріплення.

Враховуючи усе вищезазначене, можливо зробити висновок, що відсутність термінологічної чіткості, ясності та визначеності у законодавстві нашої держави зумовлюють суперечності у тлумаченні цього правового інституту, через призму практики та ускладнюють реалізацію механізму апеляційного перегляду судових рішень судів нижчої інстанції.

Ефективне застосування інституту апеляційного оскарження посилює значення адміністративного судочинства для підвищення рівня захисту публічних інтересів осіб й сприяє дієвому функціонуванню механізму відновлення порушених прав, свобод та інтересів осіб.

Список використаних джерел:

1. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>
2. Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) у справі за конституційною скаргою Плескача В'ячеслава Юрійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень частини третьої статті 307, частини третьої статті 309 Кримінального процесуального кодексу України від 17 червня 2020 року 4-р(II)/2020. URL : <https://законодавство.com/download/rishennya-konstitutsiynogo-sudu-ukrajinirii-2020-82692.html>
3. Чернушенко Є. А. Апеляційне оскарження в цивільному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2004. 22 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/1308/Чернушенко.pdf?sequence=&isAllowed=y>
4. Бобечко Н. Р. Апеляційне та касаційне провадження у кримінальному судочинстві України : дис. ... д-ра юрид.наук: 12.00.09 / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2016. 498 с. URL: https://law.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/02/Dusertacija_Bobechko.pdf

Ключові слова: апеляційне провадження, інститут апеляційного оскарження, оскарження, перегляд судового рішення, апеляційна скарга.

Key words: appellate proceedings, institute of appellate appeal, appeal, review of court decision, appeal.

ПУШКАР СЕРГІЙ ІВАНОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри організації судових, правоохоронних органів
та адвокатури, виконавчий директор з правового забезпечення
ДП «НАЕК «Енергоатом»*

НЕЗАЛЕЖНІСТЬ СУДДІ ТА СУДОВОЇ ВЛАДИ ЯК ОДНА З ОСНОВНИХ ЦІННОСТЕЙ СУЧАСНОЇ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ДЕРЖАВИ

Відповідно до міжнародно-правових стандартів в Україні незалежність судді гарантується Конституцією (частина перша статті 126). Вплив на суддю у будь-який спосіб забороняється (частина друга статті 126 Конституції України). Також у частині першій статті 129 Основного Закону України вказано, що суддя, здійснюючи правосуддя, є незалежним та керується верховенством права.

В.В. Городовенко зазначає, що інституційна незалежність судової влади імпліцитно втілена на рівні тексту Конституції України, крім наведених вище норм, також у частині першій статті 6 (державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову), частині першій, другій статті 8 (в Україні визнається і діє

принцип верховенства права. Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй) частині першій, другій статті 55 (права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб), частині першій, третій статті 124 (правосуддя в Україні здійснюють виключно суди. Юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення), частинах четвертій та п'ятій статті 126 (суддю не може бути притягнуто до відповідальності за ухвалене ним судове рішення, за винятком вчинення злочину або дисциплінарного проступку. Суддя обіймає посаду безстроково), а також у частинах шостій та сьомій цієї статті, де наведено вичерпний перелік конституційних підстав для звільнення судді з посади й припинення його повноважень.

Крім того, зміст статей 128, 129-1, 130, 130-1, 131 Основного Закону України дає науковцю підстави для висновку, що інституційна незалежність судової влади також гарантується визначеними на конституційному рівні незалежною процедурою призначення судді на посаду, обов'язковістю судового рішення, забезпеченням належного матеріального утримання суддів та фінансуванням судової системи, незалежними механізмами добору суддів та притягнення їх до дисциплінарної відповідальності, самостійністю суддівського самоврядування та врядування [1, с. 86].

В цілому погоджуючись із наведеними тезами, вважаємо необхідним зазначити, що незалежність судової влади на конституційному рівні у відповідності з європейськими стандартами гарантується також діяльністю незалежного від законодавчої та виконавчої влади державного органу – Вищої ради правосуддя. Вказаний орган судової влади, хоча й належить до самостійної системи органів суддівського врядування, проте, на наше переконання, потребує окремого акценту як самостійний елемент гарантій суддівської незалежності.

Наведені конституційні гарантії незалежності судової влади конкретизуються на законодавчому рівні – у першу чергу, в Законі України «Про судоустрій і статус суддів», більшість статей якого тією чи іншою мірою дотичні до принципу незалежності суддів, крім того, цьому питанню окремо присвячена стаття 6 Закону. Також можна згадати процесуальні кодекси (зокрема, положення щодо процедури розгляду справи, правил оцінки доказів судом), Закон України «Про Вищу раду правосуддя», Закони України «Про Державний бюджет України», якими щороку передбачаються видатки на забезпечення діяльності органів судової влади тощо.

У Висновку № 1 (2001) про стандарти незалежності судових органів та незмінюваність суддів [2] КРЕС на підставі відповідей держав на опитування та опрацьованих документів підкреслила, що найважливіше значення має не удосконалення принципів і, тим більше,

не гармонізація інституцій, а повна реалізація тих принципів, що вже були розроблені (пункти 6, 73).

Вказане зауваження є надзвичайно актуальним для сучасного періоду розвитку України, воно в цілому підтримується у правовій доктрині та нами.

Наприклад, Ф.В. Веніславський зауважує, що створена на сьогодні в Україні нормативна основа конституційно-правового механізму гарантування незалежності судової влади України загалом є достатньою для його ефективного функціонування. Проте, окрім детальної правової регламентації забезпечення незалежності суду потребує злагоджених рішень та дій цілої системи органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства [3, с. 4–5].

Маємо наголосити, що суддя, якому надано право іменем держави вирішувати спори, які виникають у суспільстві, повинен мати можливість робити це вільно від втручання законодавчої і виконавчої влади, взагалі без будь-яких примусів, впливів, спонук або втручань.

Те, що незалежність судової влади є необхідною засадою цивілізованого суспільства, реальне забезпечення якої у свою чергу є обов'язковою умовою побудови правової демократичної держави – в сучасному світі є аксіомою, яка не потребує жодної додаткової аргументації.

Незалежність судової влади є дуже широким, всеохоплюючим поняттям, дослідженню якого (його системи, структури, складових, передумов, чинників, а так само, співвідношення із суміжними поняттями самостійності, неупередженості, справедливості тощо) присвячено багато окремих наукових досліджень. Беручи за основу найважливіші міжнародні документи та практику ЄСПЛ, важливо висвітлити сутність цього поняття, його основоположний зміст та значення у правовій державі для подальшого зосередження на питаннях практичної реалізації в Україні напрацьованих європейських стандартів у цій сфері.

Отже, незалежний суд, право на який гарантовано статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, ми вважаємо правильним визначати як певний правовий стан, статус судді під час здійснення правосуддя, наявність якого обумовлена зовнішніми і внутрішніми чинниками.

На наше переконання тлумачення незалежності суддів, викладене у Коментарях до Бангалорських принципів поведінки суддів [4, с. 41–42], є більш обґрунтованим, ніж поширене тлумачення незалежності судді як його незалежність «всередині системи». Незалежність судової влади ми розглядаємо як явище, обумовлене внутрішніми та зовнішніми чинниками.

Внутрішній аспект незалежного суду може мати багато складників, але, в першу чергу, він ґрунтується на моральних устоях та етичних нормах конкретної людини – судді. Тут поняття незалежності дуже тісно переплітається із такими категоріями як неупередженість, безсторонність та справедливість, позначаючи у кінцевому результаті певний спосіб мислення. Адже очевидно, що одні і ті самі обставини

кожна людина сприймає індивідуально, через призму власних уявлень про світ. Конкретні чинники, які хтось залишить поза увагою (наприклад, висловлювання, коментарі колег, публікації тощо), для іншого можуть мати визначальний вплив на формування ставлення до певної людини чи певної ситуації, тому відсутність моральної зрілості особи, які здійснює правосуддя, може звести нанівець конституційно та законодавчо закріплені гарантії незалежності судді.

Підкреслимо, що внутрішня незалежність в описаному вище контексті – це власний обов'язок кожного носія судової влади – судді, який походить із морально-етичних якостей конкретної особи і обумовлює відповідні результати його діяльності. Зовнішнім чинником, який забезпечує розгляд та вирішення справи незалежним суддею, є незалежність судової влади як одна із основних цінностей сучасної демократичної держави, як ознака відносин судді (конкретного носія судової влади під час здійснення своїх посадових обов'язків) із будь-якими суб'єктами.

Незалежність судової влади у цьому аспекті базується на інституційних та функціональних механізмах, які здатні гарантувати реальність незалежності та її сприйняття. Такі механізми – стандарти незалежності судової влади – сформовані на міжнародному рівні і належним чином втілені у законодавстві України. Реалізація вказаних стандартів є можливою лише за умови додержання в суспільстві гарантій незалежності суддів та забезпечується також діяльністю спеціально створених для цього органів суддівського врядування і самоврядування.

Метою діяльності спеціально створених органів суддівського врядування і самоврядування є створення в межах своїх повноважень реальної можливості судді ухвалювати рішення у справі виключно на підставі норм законодавства, керуючись внутрішнім переконанням за результатами власної оцінки доказів.

Незалежність судді – це не привілей його посади. Це право і обов'язок. Внутрішня незалежність судді – це обов'язок приймати безсторонні рішення згідно з власною оцінкою фактів і знанням права. Зовнішня незалежність (незалежність судової влади) це надання судді можливості виконати вказаний обов'язок, тобто здійснювати правосуддя без будь-яких обмежень, впливів та примусів. Зовнішню незалежність забезпечує створений державою механізм, головна роль в якому, відповідно до сучасних європейських стандартів, відводиться незалежному органу судового врядування – судовій раді.

Список використаних джерел:

1. Городовенко В. В. Інституційна незалежність судової гілки влади в Україні: конституційно-правовий аспект // Вісник Конституційного Суду України № 1/2021. С. 81–92.
2. Висновок № 1 Консультативної ради європейських суддів для Комітету міністрів Ради Європи про стандарти незалежності судових органів та

незмінюваність суддів від 1 січня 2001 року. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a52

3. Веніславський Ф. В. Незалежність судової влади в аспекті європейської інтеграції України / Ф. В. Веніславський // Україна і Європейський Союз: шлях до сталого розвитку : зб. наук. ст. за матеріалами I наук. практ. конф. з європ. права, м. Харків, 24 квіт. 2018 р. – Харків, 2018. – С. 3–8.
4. Коментарі щодо Бангалорських принципів поведінки суддів. 199 с. // <http://rsu.gov.ua/uploads/article/komentari-bangalorski-9818bfb11.pdf>

Ключові слова: судова влада, судова реформа, незалежність суду, незалежність суддів.

Key words: judiciary, judicial reform, judicial independence, independence of the judge.

ЦІСЕЛЬСЬКИЙ ОЛЕГ ВОЛОДИМИРОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури*

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ГОСПОДАРСЬКИХ СУДІВ

Попри тривалі спори щодо доцільності існування господарських судів, їх значущість для держави є безумовною, адже саме вони гарантують вільну ініціативу і свободу підприємництва, мінімальне державне втручання в економічні процеси, обмеження монополізму, заохочення конкуренції та захист інтересів споживача, що, у свою чергу, сприяє зміцненню та розвитку економічної спроможності держави.

За тридцять один рік свого існування господарські суди зарекомендували себе як ланка, що найбільше відповідає принципам професійного судочинства: близько 80 % справ, розглянутих судами першої інстанції, не оскаржуються до вищестоящої інстанції, і лише 3,6–3,7 % рішень скасовано чи змінено [1].

Подібні показники не є випадковістю, а є результатом кропіткої роботи суддів протягом тривалих років. До прикладу, у 2015 р. рівень довіри українців до господарських судів становив 61,3 %, тоді як до судів загальної юрисдикції – лише 45,2 %, а до адміністративних судів – 56,7 % [2]. У 2021 р. ці суди отримали 2,59 балів з 5 можливих за системою оцінювання рівня довіри до судової системи (судовий індекс). Відзначимо, що загальні та адміністративні суди отримали лише 2,47 та 2,42 балів відповідно [3].

Підтвердженням ефективності організації та діяльності цієї ланки судів також можуть виступати високі показники ефективності розгляду звернень. Цей показник було запропоновано Європейською комісією з питань ефективності правосуддя. Він розраховується шляхом поділу кількості розглянутих справ і матеріалів за звітний період на кількість

нових справ і матеріалів, що надійшли за звітний період, та помножен-
ням отриманого результату на 100 %. У господарських судах цей показ-
ник становить близько 95–105 %. Зауважимо, що найбільший відсоток
розгляду справ припадає на господарські суди Кіровоградської (106,5 %),
Хмельницької (105,2 %) та Миколаївської (103,8 %) областей, Південно-
західний (102,6 %) та Центральний (100,6%) апеляційні господарські
суди. У свою чергу, показник Касаційного господарського суду Верхов-
ного Суду становить 97,6 % [4].

Не можна оминати й той факт, що саме господарські суди зарекоме-
ндували себе як такі, що найкраще з поміж інших дотримуються прин-
ципу розумності строків розгляду справ (в місцевих судах строк розгля-
ду справи становить близько 89 днів, в апеляційних – 67, в Касаційному
господарському суді у складі Верховного Суду – 54) [5].

Таким чином, можна зробити висновок, що судді господарських судів
здатні раціонально планувати і розподіляти наявні ресурси для
своєчасного розгляду судових справ (власний час, матеріально-технічну
базу тощо). У свою чергу, це свідчить як про високий професіоналізм
суддів, так і про належний рівень організації діяльності та адміністру-
вання кожного з господарських судів, що є безумовною заслугою голови
суду та керівника апарату суду.

Водночас, поряд із позитивними аспектами роботи судів господар-
ської юрисдикції існують і деякі проблеми, що можуть бути об'єднані
у певні групи (деякі з проблем є новими, деякі з них, на жаль, існують
не один рік, а деякі набули особливої актуальності через запроваджен-
ня воєнного стану на території нашої держави):

1. Фінансово-технічні проблеми. Вже протягом тривалого часу судді
наголошують увагу на недостатньому фінансуванні. Ця проблема
набула обговорення ще у 2020 р. та не була вирішена й до сих пір.
Недостатня фінансова підтримка тягне за собою неможливість належ-
ного впровадження ЄСІТС, забезпечення належної організації роботи
щодо проведення достатньої кількості сеансів відеоконференцз'язку
з іншими судами [6]. Крім того, недостатність фінансування призводить
і до кадрових проблем, що будуть розглянуті пізніше.

**Зауважимо, що у цьому році фінансування судів всіх рівнів рі-
шеннями Кабінету Міністрів України через воєнні дії було зменшено
практично на 2 млрд грн [7]. Крім того, зазнали руйнування примі-
щення Господарського суду Донецької області, Господарського суду
Луганської області та Господарського суду Миколаївської області [8].
Отже, враховуючи сучасну ситуацію в країні та загальний занепад
економіки, можна стверджувати, що складнощі фінансово-
технічного характеру лише посилюватимуться, а проблема фінансу-
вання судів з об'єктивних причин упродовж тривалого часу не буде
мати пріоритетного значення.**

2. Кадрові проблеми. Ця група проблем обумовлюється, перш за все,
призупиненням роботи Вищої кваліфікаційної комісії суддів України.
Погоджуємося, що нестача професійних суддів в господарських судах
є не настільки значною як, до прикладу, у загальних судах, але все одно

суттєво впливає на завантаженість суддів та, як наслідок, доступ населення до правосуддя.

Звернемо увагу й на той факт, що кадрова проблема не обмежується лише нестачею суддів, але й бракує технічного персоналу. Як вказує суддя Господарського суду Донецької області О. Сковородіна, у суддів відсутня п'ята частина секретарів судових засідань. На нашу думку, подібна ситуація прямо пов'язана з недостатнім фінансовим забезпеченням. Тому погоджуємося з Головою Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду Б. Львовом, який зазначив, що секретарі апеляційних і місцевих судів є найменш оплачуваною категорією працівників, адже їх оклади не дотягують до мінімальної заробітної плати (за умови відсутності вислуги років) [9].

Не можна залишити поза уваги й те, що нестача кадрів також обумовлюється виїздом суддів закордон через військову агресію Російської Федерації. Наразі статистичні дані щодо кількості таких суддів відсутні, проте цей аспект проблеми також потребує уваги.

3. Організаційно-адміністративні проблеми. Кожен суд, перебуваючи у тісному зв'язку з усією судовою системою у той саме час є достатньо автономною одиницею, яка завдяки зборам суду, голові суду та апарату суду здатна самостійно вирішити внутрішні поточні проблеми. У зв'язку з цим, звернемо увагу, що в юридичному співтоваристві обговорюється ініціатива щодо позбавлення місцевих господарських і апеляційних господарських судів власної бухгалтерії, поклавши її завдання на Державну судову адміністрацію [9]. Вважаємо подібну пропозицію неприпустимою та такою, що поставить у небезпеку незалежність суду.

Щодо вирішення наведених проблем, то, як вже було зазначено вище, проблеми першої та другої групи в сучасних умовах вирішити достатньо складно з об'єктивних на те причин. Але це не означає, що пошук шляхів їх вирішення має бути припинений. Так, до участі в обговоренні наведених складнощів можуть бути запрошені не лише представники судової гілки влади, але й науковці, політики. Проте варто пам'ятати, що будь-яке рішення має прийматися з урахуванням інтересів суддів господарських судів задля збереження їх ефективності та високого рівня відправлення правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Львов Б., Осмоловська О. Система господарських судів свою ефективність підтвердила. *Юридична газета online*. 2021. № 12 (742). URL: <https://yur-gazeta.com/interview/sistema-gospodarskih-sudiv-svoyu-efektivnist-pidтверdila.html>
2. Єфімов О. Довіра до судів виявилася вищою за очікувану. *Голос України*. 2015.01.23. № 11 URL: [https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(print\)/BC986500F22C7446C2257DD60045E3B3](https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(print)/BC986500F22C7446C2257DD60045E3B3)

3. Бізнесу все ще бракує довіри у взаємодії з судами. *Юридична газета online*. 20.05.2020. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/biznesu-vse-shche-brakue-doviri-u-vzaemodiyi-z-sudami-opituvannya-eva.html>
4. Розширена нарада у КГС Касаційному господарському суді: репутація господарських судів як гарант економічної безпеки! URL: <http://pakhareenko.ua/rozshirena-narada-u-kgs-kasacijnomu-gospodarskomu-sudi-reputaciya-gospodarskix-sudiv-yak-garant-ekonomichnoi-bezpeki/>
5. Підбиття підсумків роботи господарських судів: у КГС ВС відбулася розширена нарада. *Судебно-юридическая газета. Суд Инфо*. 14.02.2022. URL: <https://sud.ua/ru/news/sud-info/229207-pidbittya-pidsumkiv-roboti-gospodarskikh-sudiv-u-kgs-vs-vidbulasya-rozshirena-narada>
6. Богдан Львов: спільне завдання для всіх господарських судів України – це якість судових рішень. *Веб-сайт Верховного Суду*. 02.03.2021. URL: <https://www.supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1081573/>
7. Головне – це безпека людей, а суди впораються з усіма труднощами, які постали перед ними, – голова КГС ВС Богдан Львов. *Офіційна веб-сторінка Верховного Суду*. 12.04.2022. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/1267885/>
8. ДСА України оновила інформацію про зруйновані війною суди в розрізі областей. *Веб-сайт Державної судової влади*. 31.05.2022. URL: <https://oda.court.gov.ua/dsa/pres-centr/news/1279635/>
9. Бойко Ю. «Господарники» зробили крок до уніфікації практики, домовившись ділитися думками про проблеми. *Закон і Бізнес*. 19.02–25.02.2022. Вип. 7 (1565). URL: <https://zib.com.ua/ua/150618.html>

Ключові слова: суд, господарський суд, суддя, фінансування, суддівські кадри.

Key words: court, commercial court, judge, financial support, judicial corps.

ФЛЯЖНИКОВА ЯРОСЛАВА ВАСИЛІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури*

АДВОКАТИ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ: ПРОБЛЕМИ СЬОГОДЕННЯ

У сучасних умовах діджиталізації, соціальні мережі відіграють роль нової віртуальної реальності XXI ст., пронизуючи всі сфери суспільного життя. Вони стали унікальною платформою для консолідації різних груп суб'єктів на основі спільності їх інтересів, при цьому в результаті комунікативної взаємодії виникає масштабний синергетичний ефект. Соціальні мережі також сприяють структуризації комунікативного простору, створенню віртуальних співтовариств, які часто на практиці перетворюються на громадські об'єднання, а вже існуючим громадським інституціям дають можливість поширювати свої ідеї, залучати до своїх лав нових членів та координувати їх дії [4, с. 56].

Нагадаємо, що важливою новелою у прийнятих ПАЕ від 09.06.2017 р. є врегулювання питання поведінки адвокатів у соціальних мережах розділом VIII ПАЕ «Дотримання норм адвокатської етики при використанні мережі Інтернет» (ст. 57–60). До речі, саме цей розділ і викликав найбільш жваві дискусії як серед теоретиків, так і практиків у 2017 р.

Участь адвоката в Інтернет-просторі з дотримання вимог, визначених ПАЕ, має суттєве й коло переваг, адже забезпечує:

- 1) економію транспортних видатків (як клієнту, так і адвокату);
- 2) збереження енергетичних і ресурсних витрат (переважно це стосується адвоката, адже дозволяє йому консультувати клієнта знаходячись в будь-якому місці, а не лише в офісі);
- 3) мобільність адвоката (свідчить клієнту про те, що адвокат слідує вимогам часу);
- 4) пришвидшення обміну інформації адвоката з іншими суб'єктами (клієнтом, колегами, органами адвокатського самоврядування, представниками суду тощо).

Не можна не звернути увагу на деякі проблеми, пов'язані з використанням адвокатами мережі Інтернет. На жаль, непоодинокими є випадки, коли адвокати нехтують принципом конфіденційності у відносинах із клієнтами і публікують дописи, які певним чином висвітлюють проблему, з якою особа звернулася по правову допомогу або консультацію.

Ще одна проблема, що пов'язана із попередньою, є складність ідентифікації власника сторінки. До прикладу, В. Колодницький стосовно Фейсбук вказує, що ця платформа для спілкування є досить знеособленим ресурсом, що дає кожній людині право висловлювати свою думку в будь-якій формі й прояві, однак урегулювати поведінку в соцмережах неможливо в принципі з огляду на неможливість достовірно ідентифікувати власника сторінки [2].

Як приклад, чинний Порядок ведення єдиного реєстру адвокатів України, затверджений Рішенням Ради адвокатів України № 26 від 17.12.2012 р., в пункті 3.1.7 передбачає, що адреса офіційних сторінок адвоката в соціальних мережах може бути внесена до Єдиного реєстру адвокатів України за заявою самого адвоката. Однак з аналізу відомостей з реєстру адвокатів можна дійти висновку, що адвокати майже ніколи не вказують свої офіційні сторінки в соціальній мережі у відповідних розділах реєстру адвокатів. Через це, якщо в соціальній мережі від імені адвоката було здійснено публікацію або залишено коментар, який за своїм змістом не відповідає ПАЕ, проте адвокат не визнає такі дії, встановити, хто саме здійснив відповідну публікацію є фактично неможливим [3, с. 14].

Крім того, проблема ідентифікації має подвійний характер. Як вказує О. Шевчук, у соціальних мережах неодноразово відкрито принижується честь і гідність не лише окремих адвокатів, а й діяльності української адвокатури загалом. При цьому допускається варіант, що такі публікації в соціальних мережах поширюються не просто учасником мережі, а учасником під чужим іменем діючого адвоката, або й учасником-адвокатом, але під чужим іменем адвоката. Так, будь-яка особа може

створити Фейсбук-акаунт під вигаданим ім'ям. Це може прослідковуватися й у разі реєстрації фейкового профілю із застосуванням іменні реального адвоката чи адвокатської спільноти. Як наслідок – втрата довіри до акаунта та інформації, що в ньому розміщується, приниження репутації як окремого адвоката, так й адвокатури загалом [5].

Як зазначає О. Мігдаль, мають бути розроблені єдині правила ідентифікації адвоката в Інтернеті. Наприклад, правники можуть подавати відомості щодо своїх акаунтів у соцмережах або інтернет-форумах відповідним радам регіонів для внесення таких даних до ЄРАУ. У такому випадку будуть підстави говорити про певний зв'язок адвоката з акантом [4].

Така позиція є цілком переконливою, оскільки якщо мова йде про відповідальність адвоката, необхідна чітка регламентація, а не тільки узагальнення щодо переліку соціальних медіа та принципів їх використання. Іншими словами, фактична спроба врегулювати поведінку адвоката у соціальних мережах, є правильним кроком, проте не доопрацьованим. Отже, необхідно розробити єдиний підхід для ідентифікації адвоката для забезпечення належних умов доведеності порушень. Крім того, згідно ст. 17 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», обов'язком Ради адвокатів України є забезпечення ведення ЄРАУ із метою збирання, зберігання, обліку та надання достовірної інформації про чисельність і персональний склад адвокатів України [1]. А відомості у графі у реєстру щодо онлайн-комунікацій, які б дозволили ідентифікувати адвоката до сьогодні, не регламентовані.

Ще однією проблемою, пов'язаною зі спілкуванням в мережі Інтернет, на нашу думку, є проблема вибору платформи для спілкування. По-перше, ця проблема пов'язана з тим фактом, що перелік соціальних мереж у ПАЕ не є вичерпним, що обумовлюється об'єктивною причиною, а саме – розвитком соціальних мереж та появою нових платформ для спілкування. До прикладу, адвокати освоюють платформу ТікТок про яку не згадується в ПАЕ. По-друге, обираючи Інтернет-платформу, адвокат має враховувати ту аудиторію, на яку вона спрямована, та формат спілкування, який ця платформа просуває (дописи, фото-публікації, відео (у тому числі їх тривалість)). До прикладу, вікова категорія переважної кількості користувачів Фейсбук становить від 35 до 50 років, Твіттер – від 20 на 40 років; Інстаграмм – від 18 до 35 років, ТікТок від 18 до 24 років [6; 7].

Варто звернути увагу на той факт, що правничі спільноти й профілі, що існують в українському сегменті, неоднаково популярні в кожній із цих соціальних мереж, що залежить від кількісної аудиторії кожної з них та її інтересів, а також від функціоналу й спрямованості ресурсів. Тож, в Україні по-справжньому якісних юридичних профілів у соціальних мережах не дуже багато. Особи, які їх ведуть, економлять грошові кошти на SMM-фахівцях, покладаючись на власні трудові ресурси та не вдаючись до професійної розкрутки й високоякісного наповнення цих сторінок.

Таким чином, задля систематизації проблем пропонуємо об'єднати їх у певні групи:

правові (проблеми недосконалості положень ПАЕ щодо поведінки адвоката в мережі Інтернет);

морально-етичні (проблема ідентифікації адвоката, збереження конфіденційності та адвокатської таємниці під час користування соціальними мережами);

програмно-технічні (неякісне програмне забезпечення функціонування соціальних мереж та Інтернет-платформ, слабкий Інтернет зв'язок, неякісне технічне обладнання адвоката або іншого суб'єкта з яким адвокат вступає у комунікацію);

виховні (проблеми Інтернет-освіти серед адвокатів);

організаційні (проблема вибору мережі або платформи для спілкування, формату спілкування, розподілу ролей під час ведення соціальних мереж).

Список використаних джерел:

1. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>
2. Акаунт В'ячеслава Колодницького на Facebook URL: <https://www.facebook.com/advokat.kolodnitskiy>
3. Бойко Г. В. Деякі проблемні питання застосування дисциплінарною палатою Правил адвокатської етики при використанні адвокатом мережі Інтернет (за матеріалами дисциплінарних проваджень КДКА Одеської області). *Вісник Одеської адвокатури. Спеціальний випуск: Адвокатська етика*. 2019. С. 14-17.
4. Відповідальність за дописи в Інтернеті має наставати лише внаслідок заподіяння шкоди іншій особі. Сайт газети Закон і Бізнес від 10 жовтня 2017 року URL: http://zib.com.ua/ua/130309-vidpovidalnist_advokata_zadopisi_v_interneti_mae_nastavati_.html.
5. Правдін І. Олексій Шевчук: потрібно запроваджувати фейсбук-ідентифікацію адвокатів. Вектор Ньюз «НОВИНИ», Політика та право від 11.12.2016 р. URL: <https://www.vectornews.net/news/politics/21456-oleksy-shevchuk-potrбно-zaprovadzhuvati-feysbuk-dentifikacyu-advokatv.html>.
6. TikTok став найпопулярнішою соцмережею для молодих українців. URL: <https://creativity.ua/marketing-and-advertising/tiktok-stav-naipopuliarnishoiu-sotsmerezheiu-dlia-molodykh-ukraintsv/>
7. Facebook та Instagram в Україні. URL: <https://plusone.com.ua/research/Facebook%20та%20Instagram%20в%20Україні%20-%202021%20липень.pdf>

Ключові слова: адвокат, соціальні мережі, акаунт, проблеми сьогодення, Інтернет.

Key words: lawyer, social networks, account, problems of the present, Internet.

СЕКЦІЯ 21

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Керівник секції: завідувач кафедри кримінального права,
доктор юридичних наук, професор Є. Л. Стрельцов

Секретар секції: доцент кафедри кримінального права,
кандидат юридичних наук В. П. Кедик

СТРЕЛЬЦОВ ЄВГЕН ЛЬВОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри кримінального права, доктор юридичних наук, доктор
теології, професор, член-кореспондент НАПрН України

ВОЄННО-КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО: СУЧАСНИЙ СТАН

Указом Президента України, затвердженим Законом України від 24 лютого 2022 року, № 2102 (із змінами і доповненнями, внесеними Указами Президента України від 14 березня 2022 року, № 133/2022; від 18 квітня 2022 року, № 259/2022; від 17 травня 2022 року, № 341/2022), в країні було введений воєнний стан. Воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться у разі загрози національній безпеці, небезпеки державної незалежності та передбачає надання органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування додаткових повноважень, а також тимчасове обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [1].

Введення цього правового режиму потребує обов'язкового удосконалення системи права в цілому та кожної галузі права з метою створення необхідної нормативної бази для здійснення запланованих заходів. В зв'язку з цим, починаючи з періоду введення воєнного стану, була внесено низку змін (прийняття нових нормативно-правових актів, доповнення та уточнення існуючих тощо) до Кримінального кодексу України. Зокрема, у результаті внесених змін: посилено відповідальність за державну зраду та диверсію під час воєнного стану; встановлено кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність; встановлено кримінальну відповідальність за розпалювання регіональної ворожнечі; образу честі і гідності військовослужбовця, а також погрозу військовослужбовцю визнано кримінальним правопорушенням;

встановлено кримінальну відповідальність за заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України; посилено відповідальність за мародерство та вчинення окремих злочинів проти власності в умовах воєнного стану; визначено умови виключення кримінальної відповідальності за застосування вогнепальної зброї цивільними особами; виключено кримінальну відповідальність діяння, вчиненого на виконання обов'язку щодо захисту вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України; встановлено кримінальну відповідальність за поширення інформації про розташування зброї, техніки та військовослужбовців тощо. Незважаючи на оперативність прийняття таких змін, вони мають достатньо спрямований характер, але це потребує їх більш об'єктивного та поступового дослідження.

Спочатку про виділення такої групи кримінально-правових норм. Так, традиційно система права складається з галузей права, кожна з яких має відокремлений предмет і метод правового регулювання. Але складні процеси, які протікають в суспільному житті, необхідність в їх більш якісному правовому регулюванні, дають змогу більш предметно поставити питання про виділення у межах відповідної галузі права підгалузей права. Щодо кримінального права, можна виділити на рівні підгалузі, наприклад, економічне кримінальне право, екологічне кримінальне право тощо. Безумовно, це питання потребує свого подальшого обговорення, бо група кримінально-правових норм, які регулюють, а точніше – охороняють суспільно корисні процеси у тій же економіці або екології від кримінально протиправних посягань, містять низку правових норм, причому, не тільки «інших» кримінально-правових, а й тих, які відносяться до інших галузей права, що дозволяє виділяти не підгалузі, а так звані комплексні галузі права.

Ці міркування мають пряме відношення і до групи кримінально-правових норм, які діють наразі в умовах воєнного стану. При цьому, підкреслюючи саме їх виділення у якості підгалузі, потрібно звернути увагу, що їх єдність, кажучи образно, «спорідненість» зі «всією» галуззю кримінального права проявляється через низку ознак. Наприклад, й у галузевому розумінні «кримінального права», й у підгалузевому розумінні «воєнно-кримінального права» існує єдине визначення поняття «кримінального правопорушення» та його ознак, підстав кримінальної відповідальності, поняття та цілей покарання тощо. Тобто норми воєнно-кримінального права як відповідної підгалузі певною мірою «тільки» уточнюють загальні кримінально-правові «наміри» держави з позиції об'єкта саме таких діянь, особливостей їх суб'єкта, його діянь та ознак суб'єктивної сторони, що дозволяє «утримувати» воєнно-кримінальне право в «межах» загального кримінального права. Саме наявність юридичної єдності цих правових норм, їх спроможність регулювати певну сукупність суспільних відносин, але, в той же час, їх певна змістовна відокремленість, дають змогу для такого висновку. Тому будемо вважати сукупність таких норм підгалуззю кримінального права під назвою «воєнно-кримінальне право»,

розуміючи під нею певну систему, що має самостійний, так званий елементний характер в межах кримінального права.

Саме такий підхід дасть змогу дослідити сукупність існуючих та нових кримінально-правових норм воєнно-кримінального права, що, в свою чергу, має дати можливість вірно оцінювати соціальну обумовленість кримінального права цієї спрямованості (кримінального закону), його сутність, принципи, функції та завдання. Потрібно підкреслити, що такий підхід до визначення кримінально-правових норм цієї підгалузі права є важливим у будь який час функціонування держав, на що нещодавно нами зверталась предметна увага [2], але сучасне становище потребує акцентованого аналізу, на що в літературі звертається спеціальна увага [3]. При цьому, в цій публікації буде мати відображення первісний погляд саме на загальні питання цієї підгалузі кримінального права, без деталізації при цьому важливих аспектів, які, безумовно, важливі, але, наприклад, мають місце в «середині» цієї проблеми [4].

Предмет воєнно-кримінального права визначається положеннями: Конституції України, Закону України «Про національну безпеку» (№ 2469-VIII від 21.06.2018 (зі змінами і доповненнями); Указу Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» (№ 392/2020) тощо, які визначають сутність і структуру глобальної та національної безпеки у довгостроковій перспективі, а також практичні аспекти діяльності держави щодо забезпечення національної безпеки, розробки відповідної державної політики та стратегічного планування у цій сфері, що і повинно, кажучи в загальному сенсі, охороняти воєнно-кримінальне право.

Все це дає змогу розглядати воєнно-кримінальне право у якості: підгалузі законодавства та права, навчальної дисципліни та наукового напрямку. Кажучи тезисно, потрібно відмітити, що розмежування галузі законодавства і галузі права обговорюється постійно, умовно кажучи – з «перемінним успіхом», як на загальному, так і на галузевому рівнях. На нашу думку, це різні явища, бо воєнно-кримінальне законодавство і воєнно-кримінальне право, образно кажучи, мають «відокремленні», якщо завгодно, «особисті» характеристики, які торкаються історичного розвитку, їх системи, структури, навіть змісту тощо. Причому, все це не залишається у статичному стані, а перебуває у постійному розвитку.

Вивчення навчальної дисципліни «Військово-кримінальне право» повинно бути спрямовано на необхідність підготовки висококваліфікованих спеціалістів, формування у них такого комплексу компетенцій, що забезпечують знання загальних та конкретних норм цієї підгалузі законодавства та права, уміння правильно їх тлумачити і, у разі необхідності, точно застосовувати на практиці.

Основним предметом наукових досліджень воєнно-кримінального права виступають правові основи забезпечення оборони та безпеки держави, у тому числі й їх охорона. При цьому, науковий напрямок повинен мати і практичну спрямованість, що надає змогу розробляти

науково-обґрунтовані рекомендації, створені задля вдосконалення кримінального законодавства та практики його застосування, більш якісного викладання цього права як навчальної дисципліни тощо.

Завершуючи ці короткі міркування, підкреслю, що чинне українське воєнно-кримінальне законодавство, зміни до якого, як вже зазначалось, було внесено достатньо оперативно, потребує системного та обґрунтованого підходу щодо подальшого удосконалення. Зверну увагу, що удосконалення такого законодавства перебуває у центрі уваги в багатьох країнах, в тому числі й розвинутих. Так, у 2006 р. у Франції був прийнятий новий Кодекс воєнної юстиції, у якому зазначено, що «забезпечення воєнної безпеки держави передбачає наявність збалансованого воєнно-кримінального законодавства, розрахованого як на мирний, так і на воєнний час». В тому же році у Великій Британії був прийнятий новий Закон про збройні сили як комплексний нормативний акт, який в тому числі встановлює підстави кримінальної і дисциплінарної відповідальності, форми їх реалізації тощо. Постійно удосконалюється таке законодавство у ФРН, Швейцарії, інших Європейських країнах. Тому удосконалення законодавства у зазначеній сфері повинно мати у своїй основі комплексний підхід до сучасного розуміння реального предмета, метода та завдань цієї підгалузі кримінального законодавства та права.

Список використаних джерел:

1. Див., більш детальніше: Воєнний стан в Україні: 48 аналітичних матеріалів. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/210610_vonniy-stan-v-ukran-48-analichnikh-materialy
2. Правові основи воєнної безпеки України : монографія / Є. Л. Стрельцов, С. Т. Полторак, Ю. А., Аллеров, О. В. Кривенко, П. П. Богущький. Відп. ред. Є. Л. Стрельцов. Львів, НАСВ, 2016. 260 с.; Військові злочини: кримінально-правова, криміналістична та кримінологічна характеристика: колективна монографія / За заг. ред. В. М. Стратонова, Є. Л. Стрельцова. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2015. 340 с.
3. Див, наприклад: Волкова Н. Воєнні злочини: чому ініційовані Шмигалем зміни до Кримінального кодексу лише віддалять правосуддя. URL: <https://zmina.info/columns/zminy-do-kryminalnogo-kodeksu-shhodo-voynnyh-zlochyniv-pidvodni-kameni-zakonoprojektu-7290/>
4. Див., наприклад: Покарання злочинів в умовах воєнного стану: роз'яснення ВС. Верховний Суд на своєму Telegram-каналі розміщує інформацію про особливості його роботи, приймання ним кореспонденції та, що вкрай важливо, про розгляд кримінальних проваджень в умовах воєнного стану. URL: <https://news.dtki.ua/law/jurisprudence/75227/>; Волянук А. Розмежування понять воєнний та військовий злочин. URL: <https://mil.in.ua/uk/blogs/rozmezhuвання-ponyat-voynnyj-ta-vijskovyj-zlochyn/>

Ключові слова: кримінальне право, підгалузь права, предмет, метод і функції галузі і підгалузі права, воєнно-кримінальне право.

Key words: criminal law, sub-branch of law, subject, method and functions of a branch and a sub-branch of law, military criminal law.

TULIAKOV VIACHESLAV

*National University "Odesa Law Academy",
Vice-rector, Doctor of Law, Professor, Corresponding Member of
National Academy of Legal Science of Ukraine, Universidad Carlos III de Madrid,
Visiting researcher*

VICTIMOLOGY OF INTERGOVERNMENTAL AGGRESSION: THEORETICAL AND LEGAL APPROACH

From 4 a.m. on 24 February 2022, when the Russian Federation's armed attack against Ukraine started, to 24:00 midnight on 9 June 2022 (local time), the Office of the UN High Commissioner for Human Rights (OHCHR) recorded 9,585 civilian casualties in the country: 4,339 killed and 5,246 injured. This included: a total of 4,339 killed (1,646 men, 1,098 women, 102 girls, and 105 boys, as well as 67 children and 1,321 adults whose sex is yet unknown); a total of 5,246 injured (1,073 men, 730 women, 120 girls, and 151 boys, as well as 172 children and 3,000 adults whose sex is yet unknown [1]. It is estimated that since 2014 before February 2022, the conflict between Russia and Ukraine resulted in more than 40 000 casualties. It has also been reported earlier that as of 2021, more than 3300 civilians lost their lives because of the conflict and the number of injured civilians exceeds 7000. By the way, due to Crisis group analysis there was no unified source for casualties resulting from this conflict. While international organisations provided concrete, triangulated data on civilian casualties and the Ukrainian government issued detailed statements about its reported military losses, statements from de facto officials have been patchy. In many cases, Crisis Group has sought to triangulate data using social media posts or to gather more information through communications with private citizens [2].

The problem of modern victimology consists of the idea of uniting international and national means of modern criminal justice to protect victims of crime and abuse of power on individual and collective level. The reports of ongoing extrajudicial and military killings of civilians, concepts of crime of aggression and its consequences should be analyzed also from legal aspects of the humanitarian and economic crisis and possibilities of enjoyment of human rights.

What does the state of the victim in international and domestic law mean? Does the state should be concerned as international crime victim? Since Arie Friberg's concepts there are not so much works highlighting this theoretical and practical lacuna [3]. Calling international community to continue to provide humanitarian support and implement new sanctions against aggressor means not only to help ordinary citizens but to the state solely.

Thus, the interest of the international community is not only to ensure that individual victims of international crimes obtain justice and reparations and perpetrators of atrocities fair trial and just sentence, but to constitute

a state as a collective victim in comparison with the UN Declaration of Basic principles of Justice for victims of crime and abuse of power. Due to it, "victims" means persons who, individually or collectively, have suffered harm, including physical or mental injury, emotional suffering, economic loss, or substantial impairment of their fundamental rights, through acts or omissions that do not yet constitute violations of national criminal laws but of internationally [4].

International and national criminal law is a fundamental tool to protect human rights. New hybrid war challenges need to understand how global and regional imbalances and conflicts affected the Rule of Law. To understand how stable Criminal legal form and Treatment activity must be in a dissonance with developing public and social relations and processes, one should defy social control schemes from the field of international society, state, perpetrator, victim, and civil society attitudes.

It is the fact that the diversification of criminal law enforcement understanding at the auspices of civil society cognitive mood, unifying sustainable or global development, has a chance to be resulted in a situation when state or individual assumes the right to abuse opponents, forming armed groups, with a tolerance of local restrictions on the freedom of movement that, as a basis for the right to revolt during the revolution, undermining the idea of the legitimacy of power and wide spreading corruptive practices in the transitive development period.

Global and regional, political, social, and cultural imbalances and conflicts, communication stuffing affecting the Rule of Law, disorganize it and create a situation where essentially stable Criminal legal form and victimological redress should be in a dissonance with developing public and social relations and processes. The notion of criminal law and victims' treatment differs at the levels of citizens, media, social groups and networks and law enforcement officials. Moreover, it differs between victims and perpetrators, civil society and the state, media, and social networks at post-truth society.

The idea to share is whether we must develop on abovementioned background a theoretical model of international criminal justice from victimological perspectives. The concept is quite simple: criminal justice shows the transition from absolute forms of public-law relationships to postmodern approach of nowadays with holistic system that essentially based on human rights primacy concept and basic human values landscape protection ideology in local and international level.

"Justice" was identified with the understanding of truth and justice. Now this extends to post truth concept of misuse of law erosive interpretation. Moreover, it gives theoretical background to interstates and mass misuses and abuses of Criminal law reflecting aggression, hybrid attacks, corruptive practices and political interests, peoples' attitudes, communicative and religion values a national and international levels of interaction. In this regard, modern victimology is a tool to enforce criminal justice policy shift from obsolete forms of social relationships to the new legal framework of transnational public law.

It is more dynamic and flexible; it is in constantly change and contributes to breaking the legal forms and outdated stereotypes at the same time. Unity and sovereignty mode is changed to the legality of International Criminal law virtual relationships, where the production of certain types of Criminal offenses is given to international society's universal jurisdiction scheme. However, the last creates the possibility of non-governmental transnational authorities and other supra-national actors influence on local legislative level by protection of their own interests (like proposed ad hoc tribunal for Putin`s aggression).

Thus, criminal responsibility and victims` compensation schemes on domestic and international level constitute mutual rights and obligations between state (legality and justice), offender (punishment), victims (fair treatment) and third persons (cognitive control) on crime commission. Mutual rights mean that one should construct criminal norms to effectively modify forbidden human behavior only respecting all actors` needs.

This theoretical methodology needs to carry out:

1. Formulating Human rights oriented theoretical approach of victimology means (concepts of legality, crime, and punishment regarding state of the victim on domestic, supranational, and international level).

2. Structural analysis of international, state, social, communicative, and cognitive approach to victims of aggression and international crimes common indicators.

3. Formulating the Academic Matrix as a tool for collective and individual victims` treatment (dignity, sanctions, reparations, restitution, and compensation, right to self-destruction and self-defense).

Therefore, international crime victim status and rights should be analyzed, interpreted, and constructed from the point of view of international societies, governments, collective actors, local experts, law obedient citizens, law enforcement professionals and judiciary and perpetrators. We argue that complex holistic approach based on mutual recognition of all parties` rights and obligations should give positive effort in combatting international and transnational crime and new law constructing as the result of new security paradigms based on internationalization of domestic laws. The shift for criminalizing non obeying with sanctions on the EU level is a strict argument for the abovenamed thesis [5].

It seems that we have not to make a choice between the law in force, the law in media, the law in minds, and the law in communications, but to find out a common portrait of international crime victim model through modern conditions of aggressive war in UA and describe and implement new rules regarding the usage of universal principle of justice for collective victims and societies too [6].

That practice should be reflected as in the notion crime of genocide`s corpus delicti at special construction of collective victim`s notion in General part of Draft Criminal code of Ukraine [7].

References:

1. Ukraine: civilian casualty update 10 June 2022. URL: <https://www.ohchr.org/en/news/2022/06/ukraine-civilian-casualty-update-10-june-2022>
2. Conflict in Ukraine's Donbas: A Visual Explainer. URL: <https://www.crisisgroup.org/content/conflict-ukraines-donbas-visual-explainer>
3. Arie Freiberg The state as a victim of crime *Australian & New Zealand Journal of Criminology*, Volume: 21 issue: 1, page(s): 20-30. Issue published: March 1, 1988. URL: <https://doi.org/10.1177/000486588802100103>
4. Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power New York, 29 November 1985. URL: <https://legal.un.org/avl/ha/dbpjvcap/dbpjvcap.html>
5. Communication from the Commission to the European parliament and the Council on the Fourth Progress Report on the implementation of the EU Security Union Strategy COM/2022/252 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM:2022:252:FIN>
6. Tuliakov Viacheslav. Victims of international crimes through war in Ukraine human rights discourses. URL: <https://www.symposiumvictimology.com/plenarios> Additional info see: https://www.eldiario.es/politica/jurista-ucraniano-tuliakov-pide-declarar-rusia-terrorista_1_9056680.html; <https://www.elcorreo.com/politica/urkullu-pide-situar-20220606114156-nt.html>; <https://www.diariovasco.com/internacional/europa/pensamiento-imperialista-rusia-entrevista-viacheslav-tuliakov-20220606121922-nt.html>; <https://www.europapress.es/euskadi/noticia-catedratico-derecho-penal-odesa-viacheslav-tuliakov-expondra-situacion-victimas-ucrania-san-sebastian-20220602135102.html>; <https://www.naiz.eus/eu/info/noticia/20220607/tuliakov-legalari-ukrainarrak-errusia-estatu-terrorista-izendatzeko-eskatu-du>
7. Текст проекту нового Кримінального кодексу України URL: https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code?fbclid=IwAR0q8hNML9Q4R_jZzBP0H9Kk6HEsVw4Jg-S2i5wr7BR0pb9y76D9c_AVOE

Ключові слова: агресія, геноцид, жертва злочину, колективна жертва, віктимологія, кримінальне право, поводження.

Key words: aggression, genocide, victim of crime, collective victim, victimology, criminal law, treatment.

МИРОШНИЧЕНКО НАТАЛІЯ АНАТОЛІЇВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент*

ОБСТАВИНИ, ЩО ВИКЛЮЧАЮТЬ КРИМІНАЛЬНУ ПРОТИПРАВНІСТЬ ДІЯННЯ

У розділі восьмому Загальної частини Кримінального кодексу України передбачені обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння. Це правомірні дії зовнішньо схожі з кримінальними правопору-

шеннями, але які не є кримінально протиправними внаслідок своєї суспільної корисності або прийнятності. І хоча вони спричиняють певну шкоду суспільним відносинам, але визнаються правомірними.

Ці обставини за своїм змістом є суспільно корисними чи соціально прийнятними (припустимими) в певній обстановці. Вони характеризуються як свідомі та вольові вчинки людини зовнішнє схожі з кримінальними правопорушеннями, що вчиняються при наявності певних підстав та умов правомірності. Але зовнішня схожість з правопорушеннями може виключати кримінальну відповідальність, якщо ці діяння не є суспільно небезпечними та кримінально протиправними. Кримінально-правові наслідки від вчинення таких діянь, якщо вони відповідають приписам закону, не визнаються кримінально протиправними і виключають кримінальну відповідальність за заподіяну шкоду.

До обставин що виключають кримінальну протиправність діяння були віднесені: необхідна оборона, крайня необхідність, затримання особи, що вчинила кримінальне правопорушення, фізичний або психічний примус, виконання наказу або розпорядження, діяння, пов'язане з ризиком, виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації. Кожна з обставин, що виключає кримінальну протиправність діяння має свої певні умови правомірності.

Наприклад, необхідна оборона має умови правомірності що характеризують суспільно небезпечне посягання та захист від нього. Якщо умови захисту явно не відповідають умовам посягання, то має місце перевищення меж необхідної оборони. Таким чином, кожен раз треба встановлювати всі умови правомірності необхідної оборони що мають відношення як до суспільно небезпечного посягання так і до захисту від нього.

У зв'язку з воєнним станом в Україні, 15.03.2022 року був прийнятий і набрав чинності з 21 березня 2022 року Закон № 2124-IX, яким було доповнено перелік обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння, а саме: Захист України від іноземної агресії (ст. 36-1), Бойовий імунітет (ст. 36-2) та Виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України (ст. 43-1). Ці обставини нові для КК України, тому потребують осмислення і тлумачення для їх практичного застосування.

В ст. 36-1 КК «Захист України від іноземної агресії» зазначено, що кожна особа має право на захист України від іноземної агресії. Такий захист не є кримінальним правопорушенням. Допускається заподіяння шкоди усіма доступними засобами при захисті України від іноземної агресії. Шкода може бути спричинена як державі-агресору, так і її організаціям чи представникам, включаючи військовослужбовців її збройних сил, інших воєнізованих формувань (за винятком цивільного населення, яке не бере участі в бойових діях). Умови правомірності в статті не зазначені, тому законом передбачаються всі доступні засоби, які можуть бути використані під час захисту України від іноземної агресії.

Далі, ст. 36-2 КК «Бойовий імунітет» закріплює поняття бойового імунітету та умов його правомірності, а саме, виключається кримінальна відповідальність військовослужбовців, добровольців сил територіальної оборони ЗСУ та працівників правоохоронних органів за шкоду, яку вони заподіяли при захисті України не ворогу, а правоохоронним інтересам самої України або її громадянам, яку не можливо було передбачити в конкретних умовах місця, часу, обстановки та наявної інформації. Звільняються від відповідальності, в тому числі кримінальної, військовослужбовці, добровольці сил оборони, працівники правоохоронних органів, які відповідно до своїх повноважень, брали участь в обороні України, особи, визначені Законом України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України», за втрати особового складу, бойової техніки чи іншого військового майна, наслідки застосування зброї та іншої сили під час відсічі збройної агресії проти України або ліквідації (нейтралізації) збройного конфлікту, виконання інших завдань з оборони. При цьому, законодавець вказує на так звану «розумову обачність», яку неможливо було передбачити при плануванні та виконанні певного завдання. Або такі дії охоплюються «виправданим ризиком», крім випадків порушення законів та звичаїв війни, чи застосуванням збройних сил, визначених міжнародними договорами, на які надана згода Верховною Радою України. Таким чином, ці обставини виключають протиправність діяння та кримінальну відповідальність.

Крім того, КК доповнений ст. 43-1 яка закріплює (передбачає) умови виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, її незалежності та територіальної цілісності України. Не є кримінальним правопорушенням діяння вчинене в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту, та спрямоване на відсіч та стримування збройної агресії іншої країни, якщо це заподіяло шкоду життю та здоров'ю особи, яка здійснює таку агресію, або заподіяло шкоду правоохоронним інтересам, при відсутності ознак катування чи застосування засобів введення війни, заборонених міжнародним правом, інших порушень законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, погодженими Верховною Радою України.

Ці обставини пов'язані з воєнним станом у країні, тому потребують встановлення певних меж їх застосування (умов правомірності). Слід також звернути увагу на відмінність нових обставин від таких, що вже були передбачені в КК України, а саме – необхідної оборони, виконання наказу або розпорядження та діянь, пов'язаних з ризиком.

Законодавець не звертає увагу на правила поводження з вогнепальною зброєю (придбання та зберігання вогнепальної зброї або боеприпасів) з метою її застосування в ході стримування збройної агресії, виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, її незалежності та територіальної цілісності. Це положення потребує уточнення, тому що вогнепальна зброя може застосовуватися при певних умовах (див. Інструкцію про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної і холодної зброї, а також боеприпасів до зброї та вибухових матеріалів). Частіше за все, вогнепа-

льна зброя застосовується проти озброєних осіб, нападу групи осіб, у зв'язку з вторгненням на територію нашої держави. Відносно мирного населення, поведінка якого не є суспільно небезпечною, вогнепальна зброя не може бути застосована. Ще раз звертаємо увагу на застосування вогнепальної зброї з «урахуванням розумової обачності», як це вказується в ст. 36-2 КК. В період воєнного стану, не повинен порушуватись правовий режим придбання та застосування вогнепальної зброї, тому володіння вогнепальною зброєю треба тримати під контролем правоохоронних органів що здійснюють дозвільну систему (см. «Положення про дозвільну систему»). Військовослужбовцям, працівникам правоохоронних органів дозвіл на носіння вогнепальної зброї видають відповідні начальники. Тобто всі дії з вогнепальною зброєю повинні вчинятися у правовому полі.

Також слід звернути увагу на нову редакцію частини третьої ст. 263 КК а саме: «не підлягає кримінальній відповідальності за вчинення дій передбачених частинами першою або другою статті 263 КК особа, яка добровільно здала органам влади зброю, бойові припаси, вибухові речовини або вибухові пристрої» (в редакції від 24.03.2022 року).

Як підсумок, щодо правової природи викладених законодавчих новел. Вони розміщені у розділі восьмому Загальної частини КК України «Обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння». Тому треба уточнити їх правову природу, умови застосування та правові наслідки, при наявності яких: виключається кримінальна відповідальність, або особа не підлягає кримінальній відповідальності, чи особа звільняється від кримінальної відповідальності, або це взагалі не є кримінальним правопорушенням.

Список використаних джерел:

1. Закон України № 2124-IX від 15.03.2022 «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо визначення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння та забезпечують бойовий імунітет в умовах воєнного стану».
2. Кримінальний кодекс України: Закон України № 2341-III від 05.04.2001 (у редакції від 23.04.2022): Відомості Верховної Ради України № 25, Ст. 131.

Ключові слова: обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння, необхідна оборона, захист України від іноземної агресії, бойовий імунітет, виконання обов'язку щодо захисту України.

Key words: circumstances excluding criminality of an act, justifiable defence, defence of Ukraine from foreign aggression, combat immunity, fulfilment of a duty on defence of Ukraine.

КОЗАЧЕНКО ОЛЕКСАНДР ВАСИЛЬОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових
дисциплін Миколаївського інституту права,
доктор юридичних наук, професор*

ТАКСОНОМІЧНА СИСТЕМА ПРАВОВИХ ЗАХОДІВ (НА ПРИКЛАДІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗАХОДІВ)

В умовах сьогодення при обранні методологічних засад проведення наукових досліджень значного поширення набула гуманітарна методологія, натомість позитивізм (науково-природничий) напрямок ще не вичерпав свій потенціал. Перспективність позитивізму пов'язується з можливістю поширення методологічних здобутків природничих наук на сферу гуманітарних знань, одним з яких є таксономія.

Таксономія, виступаючи теорією класифікації складних структур і тому отримавши поширення в біології для систематизації організмів та живих істот, у фізиці – в процесі впорядкування елементарних часток, у хімії – при систематизації хімічних елементів, в освіті – у процесі формування фахової компетентності тощо, може бути використана і в теоретичній та прикладній юриспруденції [1, с. 12–13], оскільки одним із важливих елементів останньої є сукупність правових заходів впливу на поведінку особи, кожний з яких та сукупність у цілому характеризуються внутрішньою та зовнішньою архітектонікою.

Правові заходи, як окрема соціально-правова сутність, характеризуються багатьма аспектами, увага до яких визначається метою наукового пошуку. Слід акцентувати увагу на трьох аспектах досліджуваної сутності. По-перше, правові заходи в реляційному значенні, яке пов'язане з визначенням «першоелемента», субстрату соціально-правової реальності, що знаходиться в основі систематизації. По-друге, сутність в предикативному вимірі знаходить своє вираження через систему типових, родових, видових ознак, які кладуться в основу будівництва формалізованої моделі, що складається з таксономічних рангів (категорій), по яких правові заходи розподіляються на підставі наявних у них загальних властивостей субстрату та окремими характеристиками, які вказують на їх однорідність, що дозволяє розподілити їх між різними таксономічними рангами. По-третє, функціональний прояв сутності відображає динамічний аспект правових заходів, який відтворює інструментальну придатність заходів для вирішення поставлених перед ними завдань та відображає їхню ефективність в досягненні загальної мети та спеціальних цілей окремих таксонів [2].

Якщо реляційний аспект таксономії базується на визначеності об'єкта таксономії через його суттєві властивості, то предикатний вимагає проведення класифікації – розподіл об'єктів за певними групами з урахуванням суттєвих та додаткових властивостей об'єкта та

здійснення систематизації, яка пов'язана з приведенням об'єктів в систему відповідно до тих зв'язків, які між ними існують. Результатом застосування таксономії в її предикатному значенні є інформаційна таксономічна система, яка може бути представлена у наступному вигляді.

Вершиною інформаційної таксономічної системи слід визнати таксономічну категорію – тип, який відображає максимальний рівень узагальнення, що має відповідний опис. Загалом тип виступає своєрідним зразком, стандартом, який визначає характер інформаційної таксономічної системи в цілому, його базову структурованість. Своєрідним архетипом всієї системи є захід, як зовнішній прояв здійснюваного соціального впливу, натомість підтипом слід визнати його правову форму, яка поруч з іншими соціальними формами, такими як морально-етичні, звичаєві, релігійні тощо визначають зміст вчення про дійсно загальне. Відповідно, соціальний захід – це тип заходів, який представляє собою систему засобів та способів соціального впливу на особу з метою забезпечення відновлення стану соціальної справедливості, порушеного девіантною або пов'язаною з нею поведінкою особи з ознаками девіації, або створення стану соціальної справедливості в результаті наявних постделіктних факторів, які дають можливість застосувати соціальне заохочення. Таксон підтипу соціального заходу уособлює систему засобів та способів впливу, передбачених нормами права і тому визначається як правовий захід.

Наступним рівнем таксономічної ієрархії виступає клас правових заходів, який характеризується додатковою властивістю, здатною забезпечити об'єктивний розподіл заходів по таксонам, які одночасно відповідають вимогам визначеного підтипу. Вважаємо, що всі заходи правового підтипу можуть бути розділені на два класи, які характеризуються наявністю або відсутністю етатистських ознак і тому це клас публічно-правових заходів (етатистська складова в таких заходах є домінуючою) та приватноправові заходи (заходи правового впливу цього класу знаходяться у сфері інтересів суб'єктів, які не наділені публічними повноваженнями). При певній умовності поділу правових заходів на класи, яка є тієї ж природи, що і поділ норм права на публічні та приватні, виділення цієї таксономічної категорії відіграє важливу роль у формуванні ієрархічної системи заходів правового впливу залежно від тієї ролі, яку відіграє держава в особі своїх органів та посадових осіб під час здійснення правового впливу. Відповідно, публічно-правові заходи застосовуються у випадку, коли вчиненим заподіюється безпосередня шкода інтересам держави і саме вона є ініціатором застосування відповідних заходів. Натомість приватноправові заходи застосовуються переважно за ініціативою суб'єктів, які публічними повноваженнями не наділені, однак держава приймає участь у процесі здійснення правового впливу з урахуванням того, що гарантом забезпечення правопорядку, в загальному його вигляді, виступає саме вона.

Наступним в напрямку зменшення узагальнення виступає таксономічна категорія роду, яка охоплює множинність, що наділена певними

додатковими властивостями. Таксон роду в більшій мірі відповідає систематизації, що є традиційною для сучасної загальнотеоретичної юриспруденції і полягає у виділенні окремих галузей права. Принагідно слід підкреслити, що тими властивостями, які забезпечують утворення галузей права слід визнати предмет (особлива група суспільних відносин, на які поширюється регуляторний вплив права) та метод (способи здійснення правового регулювання шляхом поєднання імперативних, заохочувальних, приписних, рекомендаційних та інших парадигм). Враховуючи той факт, що правовим заходам притаманні поєднання способів впливу (примус та заохочення), всі заходи таксону роду мають складну структуру (поліструктуру), яка віддзеркалює галузеву належність та домінуючий в конкретному заході спосіб впливу. Відповідно, якщо таксон роду охоплює заходи, які відносяться до різних галузей права (кримінально-правові, адміністративні, цивільно-правові тощо), то таксон підроду дозволяє об'єднати примусові та заохочувальні заходи в межах окремої галузі права. Таким чином, наприклад, кримінально-правові заходи можуть класифікуватися на примусові кримінально-правові та заохочувальні кримінально-правові.

Базовим таксоном слід визнати вид, який також має поліструктуру, що викликано великою кількістю ознак правових заходів, що підлягають врахуванню з метою створення зручної для використання ієрархічної моделі. Таксон виду структурно складається з надвиду, виду та підвиду правових заходів.

Надвид охоплює заходи, які поділяються на заходи юридичної відповідальності та інші заходи. Юридичною відповідальністю слід визнати такий вид соціальної відповідальності, який має правову визначеність (визначеність в нормах права) та наділений державно-владним характером і проявляється в обмеженні прав і свобод суб'єкта, які особа не переживала, якби вела себе правомірно і не вчинила правопорушення. При цьому притягнення до юридичної відповідальності та її реалізація здійснюється у встановленому законом порядку, з дотриманням усіх вимог, передбачених нормативно-правовими приписами. На відміну від юридичної відповідальності, надвид інших правових заходів не має всіх ознак, які притаманні юридичній відповідальності. Це, наприклад, відсутність всіх ознак правопорушення, відсутність ознаки позбавлення прав та свобод тощо.

Вид об'єднує заходи, які відрізняються унікальним засобом правового впливу, який відрізняє один правовий захід від іншого в межах таксономії роду. Так, наприклад, якщо продовжити наведення прикладів на кримінально-правових заходах, то видами заходів кримінальної відповідальності слід визнати засудження, покарання та судимість, якщо вони передбачені національним кримінальним законом. Що стосується інших видів кримінально-правових заходів, то до них відносяться медичні, ювенальні, обмежувальні, щодо юридичних осіб тощо, за умови, що вони передбачені нормами кримінального права.

Політипові (багатовидові) заходи утворюють підвиди заходів правового впливу. Так, наприклад, покаранню, як виду публічно-правового

заходу кримінальної відповідальності, притаманні такі окремі підвиди як штраф, позбавлення волі, конфіскація тощо. У свою чергу до заходів щодо юридичних осіб, як публічно-правового класу заходів, яким не притаманні ознаки кримінальної відповідальності, відносяться такі підвиди як конфіскація, ліквідація тощо. Монотипові (одновидові) правові заходи, на прикладі кримінально-правових заходів, це такі заходи як спеціальна конфіскація, примусове лікування осіб, хворих на наркоманію тощо, варіативністю засобу здійснюваного ними впливу не характеризуються.

Таким чином, таксономія в предикативному значенні представляє собою такий спосіб пізнання зовнішніх форм правового впливу, який дозволяє сформулювати інформаційну таксономічну систему, що будується на ієрархічних засадах, де кожний таксон визначається наявними зв'язками з тими, що знаходяться як перед ним, так і тими, що слідує за ним.

Список використаних джерел:

1. Туляков В. А. Таксономия криминализации и уголовный закон. *Людина і закон : публічно-правовий вимір* : зб. наук. пр. / за ред. С. В. Ківалова, В. О. Тулякова, О. В. Козаченка. Миколаїв : Іліон, 2011. С. 12–13.
2. Taxonomy of compulsory and incentive legal consequences (legal measures) of committing illegal acts [Oleksandr V. Kozachenko, Olesia K. Vasyliaka, Larysa V. Chornozub y Olga M. Musychenko]. *Cuestiones Politicas*. Vol. 38. № 67 (2020). Especial (2da parte). 2020. P. 151–168.

Ключові слова: таксономія, правовий захід, таксон, таксономічні категорії (ранги).

Key words: taxonomie, legal measure, taxon, taxonomic categories (ranks).

БАРАНЕНКО ДМИТРО ВОЛОДИМИРОВИЧ

*Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова,
завідувач кафедри теорії і історії держави і права,
доктор юридичних наук, доцент*

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕЗАКОННЕ ЗАЛИШЕННЯ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ ВІЙСЬКОВОЗОВ'ЯЗАНИМИ ОСОБАМИ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Повномасштабна війна в Україні, що почалась 24 лютого 2022 року, зумовила необхідність внесення певних змін до Кримінального кодексу України, оскільки реалії сьогодення створили загрози вчинення протиправних діянь, які не були раніше охоплені кримінальним законодавством, однак наразі посягають на охоронювані законом суспільні відносини, зокрема в сфері забезпечення призову та мобілізації.

Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 69/2022 у зв'язку з оголошенням на території України воєнного стану оголошено проведення загальної мобілізації [5, п. 1], яка відповідно до ч. 2 ст. 4 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» проводиться одночасно на всій території України і стосується національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, інших військових формувань, Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту, підприємств, установ і організацій [6, ч. 2 ст. 4].

Згідно з положеннями ст. 1 вищезазначеного закону мобілізація – комплекс заходів, здійснюваних з метою планомірного переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій на функціонування в умовах особливого періоду, а Збройних Сил України, інших військових формувань, Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту – на організацію і штати воєнного часу [6, абз. 4 ч. 1].

Так, під час реалізації військового обов'язку здійснюється підготовка громадян до виконання у разі необхідності конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України. Крім цього, у зазначеному випадку можна чітко побачити й зворотний вплив, тобто вплив конституційного обов'язку захищати Вітчизну на реалізацію військового обов'язку [1, с. 92–93].

З оголошенням загальної мобілізації пов'язане обмеження перетину державного кордону України на виїзд особами чоловічої статі 18–60 років як захід адміністративного-правового забезпечення правового режиму воєнного стану. Разом з тим, цікавим видається факт, що вказане обмеження наразі чітко нормативно не закріплене, проте зі змісту Правил перетинання державного кордону громадянами України, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 27 січня 1995 року № 57, а також цілей проведення мобілізації вбачається доцільність та необхідність встановлення такого обмеження.

На думку автора, відсутність в матеріальному праві закріпленої заборони перетину кордону України військовозобов'язаними особами під час оголошення загальної мобілізації під час дії воєнного стану зумовила наявність прогалини в кримінальному законодавстві щодо притягнення до відповідальності осіб, на яких фактично поширюється зазначена заборона, у зв'язку з чим не виключенням є зростання кількості вчинення відповідного порушення.

Стаття 336 Кримінального кодексу України передбачає кримінальну відповідальність за ухилення від призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період, на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період [2, ч. 1 ст. 336].

Об'єктивна сторона даного злочину, як правило, проявляється в нез'явленні суб'єкта до призовної дільниці або безпосередньо до військової частини, військової установи, які зазначені у повістці або наказі військового комісара, або ж у нанесенні собі військовозо-

бов'язаним різного роду тілесних ушкоджень, тощо, тобто вчиненні дій, що призведуть до неможливості проходження військової служби.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони аналізованого складу злочину є обстановка (воєнний стан або цільова мобілізація в мирний час із метою ліквідації стихійного лиха, загроза іноземного втручання тощо) [3, с. 624].

Разом з тим, перетин державного кордону України на виїзд особами, що підлягають мобілізації в умовах воєнного стану, не обов'язково направлені на ухилення від виконання відповідного обов'язку, проте в межах загальної мобілізації мотиви перетину кордону такими особами не мають ключового значення, оскільки за фактом автоматично є порушенням, що ставить під загрозу національну безпеку та цілісність української державності в умовах сьогодення.

У зв'язку з цим, відповідними депутатами Верховної Ради України було підготовлено та зареєстровано 17 березня 2022 року проект № 7171 Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне перетинання державного кордону України з порушенням вимог нормативно-правових норм в особливий період чи під час дії правового режиму воєнного стану». Зазначеним проектом запропоновано, зокрема, доповнити Кримінальний кодекс України статтею 332-3, якою буде встановлено кримінальну відповідальність за перетинання державного кордону України військовослужбовцями, військовозобов'язаними, резервістами, особами, які підлягають мобілізації, а також народними депутатами України, депутатами місцевих рад, посадовими особами органів державної влади та органів місцевого самоврядування, сільськими, селищними, міськими головами, працівниками правоохоронних органів, суддями, суддями Конституційного суду України, прокурорами, без законних підстав в умовах особливого періоду або правового режиму воєнного стану [4, п. 1].

Варто зауважити, що даний проект не можна вважатися досконалим, оскільки він має безліч неточних формулювань, що призведуть до ускладнення реалізації притягнення до відповідальності за запропонованою статтею, проте саме лише підняття даного питання може мати такі позитивні наслідки, як звернення уваги парламенту та обговорення питання необхідності запровадження окремого правового врегулювання притягнення до кримінальної відповідальності військовозобов'язаних осіб під час проведення загальної мобілізації в період дії воєнного стану, а також формування максимально відповідального ставлення осіб, що підлягають мобілізації, до виконання обов'язку проходження військової служби.

Список використаних джерел:

1. Григоренко Є. І. Конституційні засади проходження військової служби громадянами України: проблеми теорії та практики : монографія. Х. : «Право», 2010. 281 с.

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/69/2022> – Text (дата звернення: 18.06.2022).
3. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар. Видання сьоме, переробл. та доп. / відп. ред. Є. Л. Стрельцов. Х. : Одиссей, 2011. 824 с.
4. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне перетинання державного кордону України з порушенням вимог нормативно-правових норм в особливий період чи під час дії правового режиму воєнного стану: проект Закону України від 17 березня 2022 року № 7171. URL : <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39240> <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/69/2022> – Text (дата звернення: 18.06.2022).
5. Про загальну мобілізацію: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 69/2022. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/69/2022#Text> (дата звернення: 18.06.2022).
6. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21 жовтня 1993 року № 3543-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text> (дата звернення: 18.06.2022).

Ключові слова: військовий обов'язок, мобілізація, воєнний стан, національна безпека, державний кордон, кримінальна відповідальність.

Key words: conscription, mobilization, martial law, national security, state border, criminal liability.

ВЕРЕША РОМАН ВІКТОРОВИЧ

*Академія адвокатури України,
завідувач кафедри кримінального та адміністративного права,
доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України*

ЕКСТЕРПОЛЯЦІЙНІ АСПЕКТИ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ В МЕЖАХ ПРОЄКТУ ОСОБЛИВОЇ ЧАСТИНИ КК УКРАЇНИ

Як предмет наукового дослідження і категорія науки кримінального права склад кримінального правопорушення має довгу і складну історію. Важливими етапами його дослідження були праці видатних німецьких правознавців та провідних представників науки кримінального права України.

Домінуючий підхід в конкретному розумінні складу кримінального правопорушення проявляється в таких його характеристиках: а) склад кримінального правопорушення – це результат пізнавально-оціночної діяльності людей; за своїм змістом він являє собою «сукупність ознак», «описання (нарис)», «правове поняття», за сучасною термінологією –

«інформаційну модель», що певним чином характеризує кримінальне правопорушення; б) така інформаційна модель (сукупність ознак) характеризує, як правило, кримінальне правопорушення певного виду, як конкретний результат пізнання та оцінки вона надає певному типу девіантної (суспільно небезпечної) поведінки вигляду кримінального правопорушення окремого виду; в) відповідна інформаційна модель (сукупність ознак) кримінального правопорушення певного виду обов'язково відтворюється («об'єктивізується», «закріплюється») в праві, стає відносно самостійним елементом змісту кримінального права; лише після цього вона може виконувати функцію певного нормативно-го орієнтира.

Особливості конкретного розуміння складу кримінального правопорушення в межах домінуючого підходу вбачаються, зокрема, у тому, що: а) склад кримінального правопорушення включає ознаки, які характеризують як зовнішню, так і внутрішню сторони кримінального правопорушення; б) склад кримінального правопорушення є «нарисом» окремого виду кримінального правопорушення; склад кримінального правопорушення – сукупність ознак окремого виду кримінального правопорушення, загальний склад – сукупність ознак будь-якого кримінального правопорушення (кримінального правопорушення «взагалі»); в) склад кримінального правопорушення є сукупністю ознак, які характеризують кримінальне правопорушення певного виду в цілому, при цьому ця «інформаційна модель» може відображати і окремі різновиди кримінального правопорушення певного виду. Таке розуміння поняття складу кримінального правопорушення знайшло відображення і в проекті КК України (стаття 2.1.2.).

Ознаки складу кримінального правопорушення не існують поза межами кримінально-правової норми, а отже, і поза межами їх законодавчого визначення. Ознаки того чи іншого складу кримінального правопорушення не є довільним винаходом. Вони існують об'єктивно, незалежно від нашої свідомості. Диспозиція ж – це результат діяльності людей. Склад кримінального правопорушення, який закріплюється в кримінально-правовій нормі є результатом правотворчості законодавця, у якому він відносно повно відображає об'єктивно існуючі ознаки кримінального правопорушення. На нашу думку, хоча ці ознаки і є об'єктивно існуючими, їх включення до диспозиції певної норми має суб'єктивну складову, і це потрібно враховувати при практичному застосуванні окремих статей проекту Особливої частини КК України.

Диспозиції норм проекту Особливої частини КК України, які встановлюють відповідальність за конкретні кримінальні правопорушення, як правило, найповніше визначають ознаки об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. Це стосується діяння, причинного зв'язку, наслідку дії або бездіяльності і шкоди, яка фактично заподіюється.

Ознаки суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення прямо у статтях проекту Особливої частини КК України визначаються значно рідше:

1. Поняття умислу не вживається взагалі. Відповідно до ч. 4 ст. 2.3.1., особа підлягає відповідальності за вчинення кримінального правопорушення з необережності, лише якщо це передбачено у статтях Особливої частини проекту КК України у випадках спричинення значної, тяжкої чи особливо тяжкої шкоди.

Правила застосування загального визначення умислу як форми вини передбачають:

- чітке розмежування об'єктивних і суб'єктивних ознак складу кримінального правопорушення;

- з'ясування структури складу кримінального правопорушення та співвідношення його об'єктивних ознак;

- встановлення правильного співвідношення між суб'єктивними та об'єктивними ознаками складу кримінального правопорушення;

- дотримання закону при визначенні характеру суб'єктивного ставлення до різних об'єктивних ознак. Наприклад, у 23 статтях проекту Особливої частини КК України вживається термін «завідомість», що відповідно до п. 13 ч. 2 статті 3.1.3. передбачає усвідомлення особою, яка вчиняє кримінальне правопорушення, певного факту як явного, очевидного, такого, що не підлягає сумніву. Завідомість означає, що кримінальне правопорушення вчинено з прямим умислом. Відзначимо, що конструкція окремих норм проекту Особливої частини КК України побудована таким чином, що не виключається в межах окремих складів кримінальних правопорушень при вживанні терміну «завідомість» і наявність непрямого умислу, тобто коли суб'єкт кримінального правопорушення усвідомлює фактичні обставини вчинюваного діяння та його протиправність і передбачає його наслідок, який є обов'язковою ознакою складу кримінального правопорушення, і хоча не бажає, але допускає настання цього наслідку. Так, у ст. 4.4.3. передбачено, що особа, яка завідомо залишила без допомоги іншу людину, життю якої загрожує реальна небезпека і яка позбавлена можливості вжити заходів до самозбереження через уразливий стан, якщо особа, яка залишила без допомоги: а) була зобов'язана піклуватися про цю людину і мала змогу надати їй допомогу або сама поставила цю людину в небезпечний для її життя стан. Більше того, положення цієї статті не вимагають настання і певного психічного ставлення особи до наслідку кримінального правопорушення, що є обов'язковою ознакою умисної форми вини;

- у статтях проекту Особливої частини КК України використовуються терміни та словосполучення, які визначають кримінальне правопорушення як таке, що вчинюється умисно. Наприклад, на умисел при вчиненні кримінального правопорушення може вказувати вживання слів «з метою» (передбачено у 26 статтях проекту Особливої частини КК України), оскільки за певної уяви про кінцевий бажаний результат щодо вчинення суспільно небезпечного діяння, це означає, що суб'єкт, як правило, усвідомлює не лише суспільну небезпечність діянь, але і настання суспільно небезпечних наслідків. Умисна форма вини у статтях проекту Особливої частини КК України може визнача-

тись і за допомогою термінів «мотив» (передбачено у 3 статтях проекту КК України), «зловживання» (передбачено у 7 статтях проекту КК України), «злісне ухилення» (передбачено у 2 статтях проекту КК України), «примушування» (передбачено у 14 статтях проекту КК України), «обман» (передбачено у 15 статтях проекту КК України).

2. Поняття необережності прямо вживається у 36 статтях проекту Особливої частини КК України .

3. Також існують норми, які лише називають конкретне кримінальне правопорушення, але не розкривають зміст жодної з його ознак. Це може породжувати ряд труднощів при практичному застосуванні положень проекту Особливої частини КК України . Ознаки суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення відображають зв'язок свідомості та волі суб'єкта із ознаками об'єкта та об'єктивної сторони. Тому при аналізі конкретних складів кримінальних правопорушень необхідно точно встановлювати, з якою саме ознакою об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення пов'язана та чи інша ознака його суб'єктивної сторони.

В проекті Особливої частини КК України ознаки складу кримінального правопорушення можуть бути визначені кількома шляхами:

1) ознаки складу кримінального правопорушення можуть визначатися прямо, виходячи із самої назви статті (власне кримінального правопорушення), а також впливати з термінів, які використовуються у диспозиції кримінально-правової норми (наприклад, статті 4.1.8., 4.2.4., 4.3.8. проекту КК України);

2) ознаки складу кримінального правопорушення прямо не передбачені у диспозиції статті, але можуть бути визначені шляхом тлумачення статей або співставлення даного складу кримінального правопорушення із складами, подібними до нього за об'єктивними та, якщо є така можливість, суб'єктивними ознаками (наприклад, статті 4.10.3., 4.10.6., 5.1.2. проекту КК України);

3) при застосуванні положень Загальної частини КК України (наприклад, статті 2.7.3., 5.2.2., 7.7.5. проекту КК України).

Викладене вище дозволяє сформулювати наступні загальні висновки: 1) екстерполяційні моменти, пов'язані із визначенням положень проекту Загальної та Особливої частин КК України, обумовлюються узгодженням елементів і ознак складу кримінального правопорушення; 2) інформаційно-оціночна модель кримінального правопорушення певного виду або окремого його різновиду має фактичну та юридичну складову; якщо така модель «включається» в механізм кримінально-правового регулювання, вона набуває певних юридичних властивостей, зміст яких визначається характером її взаємодії з відповідними елементами цього механізму; ці властивості зумовлюють «розщеплення» складу кримінального правопорушення на декілька відносно самостійних правових явищ, кожне з яких має свою форму юридичного буття; 3) як елемент змісту кримінального права склад кримінального правопорушення набуває форми специфічної нормативної конструкції, існує у вигляді юридичного складу кримінального правопорушення;

4) будучи відображеним у свідомості людей, юридичний склад кримінального правопорушення зазнає певних змін: окремі його характеристики уточнюються, конкретизуються, систематизуються; тому як компонент індивідуальної та колективної правосвідомості склад кримінального правопорушення набуває форми своєрідної нормативно-теоретичної конструкції; 5) при визначенні кримінальної протиправності конкретного діяння відповідний суб'єкт обов'язково створює інформаційно-оціночну модель фактичних обставин (діяння у поєднанні з іншими юридичними фактами); якщо суб'єкт робить висновок про відповідність такої моделі певному юридичному складу кримінального правопорушення, він відтворює цю модель у відповідному процесуальному документі.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, кримінальна відповідальність, кримінальна протиправність, об'єктивні ознаки, суб'єктивні ознаки, завідомість.

Key words: criminal offense, criminal liability, criminal wrongdoing, objective signs, subjective signs, awareness.

КОЛОМІЄЦЬ ЮЛІЯ ЮРІЙВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права, доктор юридичних наук, доцент*

ДЕРЖАВНА ЗРАДА, ВЧИНЕНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Законом України від 03.03.2022 р. «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану» ст. 111 КК України була викладена у новій редакції. Зміни, внесені до цієї статті, обумовлені об'єктивними причинами. В умовах коли суверенітет, територіальна цілісність та недоторканність України, а також її обороноздатність, соціально-економічна та інформаційна безпека знаходяться під загрозою, держава вимушена приймати швидкі рішення, міняючи складний механізм правотворчості, вироблений наукою та практикою законодавчих органів України. Через деякий час після застосування норм права, прийнятих у прискореному режимі, починають виявлятися їх недоліки, які заважають у реалізації мети, що була поставлена законодавцем.

Проект названого вище Закону, було розроблено з метою забезпечення максимального та справедливого покарання тих громадян України, які в умовах воєнного стану вчиняють дії направлені на послаблення нашої обороноздатності, посягають на суверенітет, або спричиняють будь-яку шкоду цивільному населенню України. Мета у цьому законопроекті сформульована занадто широко. Статтями 111 та 113 КК України не охоплюються усі дії, що вчиняються громадянами України в умовах

воєнного стану та спричиняють будь-яку шкоду цивільному населенню України. В умовах воєнного стану громадянами України вчиняються ті ж самі кримінальні правопорушення, що вчиняються в мирний час, плюс ті кримінальні правопорушення, які в мирний час, як правило, не вчиняються: злочини проти основ національної безпеки, військові кримінальні правопорушення та кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Бажаючи спростити кваліфікацію кримінальних правопорушень вчинених в умовах воєнного стану, прищвидшити їх розслідування та судовий розгляд, законодавець спробував диференціювати дії, які раніше входили до об'єктивної сторони державної зради, за окремими статтями КК України (ст. 111-1 «Колабораційна діяльність», та ст. 111-2 «Пособництво державі-агресору»). Наприклад, майже в усіх науково-практичних коментарях до ст. 111 КК України, виданих до 2022 року, роз'яснюється, що перехід на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту передбачає перехід до ворога через лінію фронту, вступ на службу до ворожої армії або участь у бойових діях на боці ворога і перехід на територію ворога або в розташування його військ. За чинною редакцією КК України відповідальність за добровільну участь громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора чи надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізовувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, настає за ч. 7 ст. 111-1. Очевидно, що між ст. ст. 111 та 111-1 КК України виникла конкуренція, але законодавець не залишив жодної ознаки за якою б можна було відмежувати один склад злочину від іншого. Аналогічна конкуренція виникає між ст. ст. 111 та 111-2 КК України (надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України охоплює добровільний збір, підготовку та/або передачу матеріальних ресурсів чи інших активів представникам держави-агресора, її збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора).

Якщо метою законопроекту було забезпечення максимального та справедливого покарання тих громадян України, що вчиняють кримінальні правопорушення проти національної безпеки України в умовах воєнного часу, за основу диференціації відповідальності слід було взяти ознаки суб'єкта кримінального правопорушення. Наприклад, державна зрада, вчинена особами, які вважаються потерпілими у ст. 112 КК України, є більш суспільно небезпечною, ніж аналогічні дії, вчинені особами, які не є ні державними, ні громадськими діячами. Якщо особи, перераховані у диспозиції ст. 112 КК України, потребують особливого захисту через важливість діяльності, яку вони виконують, то на

них має покладатися підвищена відповідальність за дії, вчинені проти основ національної безпеки України.

Отже, найбільш суспільно небезпечною, а також такою, що потребує більш суворого покарання, є державна зрада вчинена: Президентом України, Головою Верховної Ради України, народним депутатом України, Прем'єр-міністром України, членом Кабінету Міністрів України, Головою чи членом Вищої ради правосуддя, Головою чи членом Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Головою чи суддею Конституційного Суду України або Верховного Суду, або вищих спеціалізованих судів, Генеральним прокурором, Директором Національного антикорупційного бюро України, Директором Бюро економічної безпеки України, Директором Державного бюро розслідувань, Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, Головою або іншим членом Рахункової палати, Головою Національного банку України, керівником політичної партії.

На другому місці за ступенем суспільної небезпеки знаходиться державна зрада вчинена військослужбовцями Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, членами добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізовувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, суддями, службовими особами, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також обіймають постійно чи тимчасово в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною особою підприємства, установи, організації, судом або законом.

На третьому місці за ступенем суспільної небезпеки знаходиться державна зрада, вчинена професійними журналістами, науковцями, працівниками закладів освіти. Саме через дії перерахованих осіб під загрозу ставиться інформаційна безпека України.

На четвертому місці знаходиться державна зрада вчинена громадянами України, що добровільно зайняли посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора, або беруть участь в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території.

На п'яте місце, враховуючи чинну редакцію КК України, можна було б поставити державну зраду, що вчиняється громадянами України на посадах, не пов'язаних з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади,

створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора. Під час кваліфікації кримінального правопорушення, вчиненого перерахованими суб'єктами, слід враховувати те, яку саме посаду займала особа і що входить до її посадових обов'язків. Наприклад у 1944 році в Одесі, після звільнення від фашистських загарбників, радянська влада притягнула до відповідальності жінку за те, що вона працювала у столовій, яку відвідували німецькі та румунські військовослужбовці та поліцейські. Роботу в столовій не можна вважати такою, що підриває внутрішню та зовнішню безпеку держави. Окрім того, враховуючи те, що особи, які залишаються на окупованій території знаходяться в умовах небезпечних та несприятливих для нормальної життєдіяльності, таких осіб не слід притягувати до кримінальної відповідальності. Теж саме можна сказати про осіб, які разом із державою-агресором вимушені займатися господарською діяльністю.

На шосте місце за ступенем суспільної небезпеки можна поставити державну зраду вчинену громадськими активістами та блогерами. Їх діяльність може мати великий соціальний резонанс, що підвищує небезпеку вчиненого ними кримінального правопорушення. На сьомому місці, згідно з нашою класифікацією, опинилася державна зрада вчинена громадянами України, які не належать до перерахованих вище суб'єктів.

Для диференціації кримінальної відповідальності за державну зраду ознак суб'єкта кримінального правопорушення не достатньо. Необхідно вирішити які саме діяння, вчиненні якими суб'єктами, є найбільш небезпечними для держави. Можливо відповідальність за активну участь в ідеологічній війні проти України, потрібно передбачити в окремій статті КК України. Можна погодитись із законодавцем стосовно того, що умови воєнного стану мають бути кваліфікуючою ознакою. Але формулюючи нову редакцію ст. 111 КК України, він припустився логічної помилки. У попередній редакції серед дій у яких полягає державна зрада був перехід на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту. У новій редакції державна зрада в умовах воєнного стану є кваліфікованим складом злочину. Розмежовуючи дві обставини об'єктивної сторони державної зради, законодавець штучно обмежив застосування ст. 111 КК України. Виходячи з нової редакції цієї статті, кримінально карним є лише перехід на бік ворога в період збройного конфлікту в умовах воєнного стану.

Перераховані помилки мають бути виправлені на законодавчому рівні з урахуванням проблем, що виникають на практиці під час кваліфікації кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України.

Ключові слова: державна зрада, воєнний стан, суб'єкти державної зради, пособництво державі-агресору, відповідальність за державну зраду.

Key words: treason, martial law, subjects of treason, aiding the aggressor state, responsibility for treason.

ПОЛЯНСЬКИЙ ЄВГЕН ЮРІЙОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри кримінального права, доктор юридичних наук*

ДЕЩО ПРО ФЕНОМЕН КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА США ТА КРИЗОВІ ЯВИЩА В НЬОМУ

Витоки фундаментальних соціальних проблем в американському суспільстві слід шукати ще на етапі формування нації – у рабовласницькому способі виробництва. Навіть після громадянської війни в США, коли рабство було повністю скасовано на всій території країни, соціальних проблем не поменшало, адже колишні раби мали боротися за своє фізичне виживання в умовах капіталізму – важко працюючи за гроші, яких ледве вистачало на життя.

Можна було б сказати, що то були помилки нецивілізованих часів, втім американська влада знову помиляється вже в минулому столітті, проводячи так звану політику сегрегації, яка полягала у відділенні чорношкірих американців від білих. Відділення перш за все фізичне, йшлося про дотримання сумнозвісної «соціальної дистанції» в усіх сферах життя суспільства. Гаслом сегрегації була фраза «рівні, але відокремлені». Так представники держави намагалися «вписати» внутрішню політику в межі, окреслені конституцією США. Все це призводило до розростання по всій країні так званих гетто: місць компактного проживання соціально незабезпечених верств населення, в переважній більшості – темношкірого, в меншому ступені – представників інших етносів. Територія таких гетто є «паралельною реальністю» США, і вона не має нічого спільного з реальністю «офіційної» частини американського суспільства.

Закономірним результатом маргіналізації значної частки суспільства стала доволі специфічна кримінальна політика в США. Усім відома суворість американських законів, а саме кримінально-правових санкцій. Так американське кримінальне право історично ґрунтується на традиціях англійського загального права. Звідси й суворість американського кримінального права, але це лише першопричина. Друга ж причина – маргіналізація значної частини суспільства, що призвело до суттєвого зростання рівня злочинності (особливо насильницької) в другій половині минулого століття. Протидіяти таким проявам було вирішено завдяки посиленню караності певних видів злочинної поведінки, що призвело до певних результатів, проте не зовсім конструктивних.

Фактично можна виокремити такі фундаментальні проблеми, які йому притаманні: 1) несправедливість кримінальних покарань та їхня невідповідність тяжкості вчинюваних злочинів; 2) розрізненість системи кримінального права та відсутність вектору її розвитку; 3) відсутність чітко визначених цілей кримінального покарання та хибні уяви

про його ефективність; 4) політичний популізм та маніпуляції суспільною думкою під час політичних перегонів.

Показовим є відношення пересічних американців до смертної кари. З цього приводу проводилося і періодично проводяться чимало опитувань, і їхні результати свідчать про переважно позитивне відношення респондентів до цього виду покарання. Незважаючи на давні і постійно триваючі дискусії, оскільки застосування смертної кари ніколи не обмежувалося виключними обставинами і особливою небезпечністю вчиненого злочину: страта часто призначалася американськими судами і там, де вона була недоречною. Такий стан справ в значному ступені зумовлений недоброчесністю політичних діячів, передвиборчими гаслами яких традиційно є боротьба зі злочинністю, а смертна кара вважається одним з інструментів такої боротьби.

Також суворість кримінально-правових санкцій надто часто не відповідає тяжкості вчинуваних злочинів фактично перетворюючи кримінальне покарання на помсту злочинцю. На несправедливу помсту, яка завдає у відповідь значно більшої шкоди. В цьому проявляється давня теоретична суперечка серед представників американської кримінальної юриспруденції відносно цілеспрямованості кримінальних покарань. З цього приводу в літературі існує дві позиції: ретрибутивна та утилітарна. Ретрибутивізм відповідає концепту так званих «абсолютних теорій покарання» в близькій нашому розумінню філософії кримінального права. Утилітарний підхід в американському кримінальному праві відстоює цілеспрямованість кримінального покарання.

Також є ще один фактор, який знаходиться вже поза правовим полем – диспропорція в призначенні кримінальних покарань. Давня проблема американської судової системи, з якою держава намагалася бороти усілякими способами, але повністю вирішити проблему так і не змогла. Нескладно зрозуміти, що представники певних етнічних груп отримують покарання суворіші, у порівнянні з підсудними європейської раси. Так і виникає в американському суспільстві «зачароване коло», коли суддя засуджує афроамериканця за усією можливою суворістю закону, роблячи свій невеличкий внесок в загальне погіршення ситуації, додаючи до неї ще одного безнадійного в'язня, ще декілька зламаних людських доль, в цілому ще більше посилюючи соціальну нерівність, яка в підсумку призводить до ескалації соціального конфлікту.

Події останнього часу, які мали місце в США, не були стихійною відповіддю суспільства на вбивство чорношкірого чоловіка білим поліцейським. А підстав для бунту було чимало, соціальні проблеми накопичувалися десятиріччями, та не отримували належної реакції з боку держави. Причини злочинності в США є цілковито зрозумілими, хоча не ясно чи розуміють їх самі американці. Для більшості з них, особливо для політиків, афроамериканці, латиноамериканці та представники інших меншин залишаються потенційно небезпечними елементами, з якими необхідно боротися, переважно, засобами кримінально-правової репресії. В той час як соціально не захищені групи не отримують

з боку держави належної підтримки. Вони не мають доступу до вищої освіти, тому не в змозі розраховувати на підвищення свого соціального статусу. Вони не мають доступу до кваліфікованої медичної допомоги, адже не мають медичної страховки, проте мають проблеми зі здоров'ям, адже вживають найдешевші та шкідливі продукти, також мають проблеми з влаштуванням на роботу з огляду на високу конкуренцію на ринку праці. Звісно, це проблеми не лише національних меншин, це проблеми значної частини американського суспільства.

Отже, намагання вирішити соціальні проблеми кримінально-правовими заходами є хибними та вкрай небезпечними появами внутрішньої політики. Натомість єдиним правильним шляхом розвитку американського суспільства є його соціально-економічне об'єднання. Звісно є проблема: щоб бідні стали заможнішими багаті мають стати біднішими. Чи можливо це в історично капіталістичній країні?

Ключові слова: кримінальне право США, кримінально-правова політика США, диспропорція в застосуванні кримінально-правових санкцій, дискримінація, неможливість подолання злочинності лише за допомогою кримінально-правових засобів.

Key words: criminal law of the United States, criminal law policy of the United States, disproportion in the application of criminal legal sanctions, discrimination, inability to overcome crime only by means of criminal law.

ВАСИЛЕНКО ЮЛІЯ ВАСИЛІВНА

*Київський інститут інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права, процесу та криміналістики,
кандидат юридичних наук, доцент*

ДО ПИТАННЯ ПРО ВІДМЕЖУВАННЯ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІД ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ

В березні 2022 року Кримінальний кодекс України [1] було доповнено статтею 111-1, що встановила кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність. Одночасно було внесено зміни до статті 55 Кримінального кодексу України, якими за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого статтею 111-1 КК України було встановлено строк призначення покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як основного або додаткового покарання – п'ятнадцять років, а також передбачено можливість застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб за вчинення їхніми уповноваженими особами колабораційної діяльності [2]. Необхідність запровадження кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність, з точки зору законотворців, зумовлена тим, що ряд громадян України та юридичних осіб сприя-

ли чи продовжують сприяти РФ у здійсненні агресивних дій, розгортанні збройного конфлікту проти України, включаючи підтримку збройних формувань та окупаційних адміністрацій держави-агресора та інші дії, які кваліфікуються як колабораціонізм [3]. Після появи в Розділі 1 Особливої частини КК України складу даного кримінального правопорушення постало питання про те, за якими ознаками можна відмежувати колабораційну діяльність від державної зради та не припуститися помилок при кваліфікації даних посягань.

Родовим об'єктом кримінального правопорушення як при державній зраді, так і при колабораційній діяльності є національна безпека України, під якою слід розуміти стан захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз. Частиною 8 ст. 111-1 КК України передбачено наявність додаткового безпосереднього об'єкта, яким може бути життя та здоров'я особи.

Стосовно об'єктивної сторони, то державна зрада може вчинятися лише у тих формах, які прямо перераховані в диспозиції ст. 111 КК України: 1) перехід на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту; 2) шпигунство; 3) надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України. Ці діяння можуть вчинятися як у мирний час, так і під час військового стану та в умовах тимчасової окупації.

Натомість, стаття 111-1 КК України містить 8 частин, кожна з яких передбачає, по суті, окремі склади кримінальних правопорушень, що стосуються різних варіантів добровільної співпраці з ворогом в період здійснення збройної агресії проти України та тимчасової окупації. Власне, сам термін «колабораціонізм» (від франц. *collaboration* – співпраця) означає добровільну співпрацю окремих груп чи прошарків населення окупованих територій з окупантами. Сучасні дослідники розмежовують власне колабораціонізм, який передбачає наявність політичної угоди з окупантом, та «кооперування» (англ. *cooperation*) з окупаційною владою у цивільних галузях, а також «спільне ведення війни» (англ. *co-belligerence*) на боці окупаційних сил [4]. Таким чином, колабораційна діяльність, на відміну від державної зради, може здійснюватися виключно в умовах збройної агресії та тимчасової окупації. Слід також звернути увагу на те, що кримінальна відповідальність настає лише за ті діяння, які вчиняються особою добровільно, а не під примусом.

При вчиненні державної зради посягання може здійснюватися тільки спеціальним суб'єктом – громадянином України; лише громадянином України можуть бути вчинені посягання, передбачені частинами 1, 2, 3, 5, 7, 8 статті 111-1 КК України. Діяння, передбачені іншими частинами статті 111-1 КК України можуть вчинятися і загальним суб'єктом, оскільки відсутня вказівка на громадянина України як суб'єкта даного кримінального правопорушення.

Суб'єктивна сторона як державної зради, так і колабораційної діяльності характеризується прямим або непрямим умислом. Для ч. 3 ст. 111-1 КК України притаманна специфічна мета посягання – сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утворенню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України, для ч. 6 ст. 111-1 – вчинення діяння для підтримки держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України.

Таким чином, проаналізовані вище суб'єктивні та об'єктивні ознаки дозволяють досить чітко проводити відмежування складу державної зради від колабораційної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України від 5.04. 2001 року № 2341-III. Офіційне видання. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст. 131.
2. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» від 3.03. 2022 року № 2108-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#n12> (дата звернення: 05.06.2022 р.).
3. Пояснювальна записка до проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=5144&skl=10 (дата звернення: 05.06.2022 р.).
4. Енциклопедія історії України. URL: <http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?C21COM=F&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU> (дата звернення: 05.06.2022 р.).

Ключові слова: злочини проти основ національної безпеки, державна зрада, колабораційна діяльність, держава-агресор, збройна агресія.

Key words: crimes against state security, treason, collaboration activity, aggressor state, armed aggression.

ГОРБАЧОВА ІРИНА МИХАЙЛІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент*

КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ МЕРЕЖІ

Стрімке збільшення кількості персональних комп'ютерів, доступ до Інтернету і швидкий розвиток ринку комунікаційних пристроїв, локдауни, суттєве зниження рівня активності населення та безпосереднього

спілкування людей, змінили способи проведення дозвілля населення, методи ведення бізнесу. Як наслідок, змінюються й способи вчинення злочинів. Можливості цифрових технологій відкрили нові можливості для діяльності злочинців – суб'єкти господарювання і «рядові» споживачі зазнали значних збитків через дії злочинців, що володіють комп'ютерними знаннями. Більш того, соціальні та інформаційні мережі активно використовуються для того, щоб викликати тривогу, посіяти паніку, очікувати насильницьких нападів – і навіть для координації і здійснення терористичних дій.

На жаль, широке використання в повсякденному житті комп'ютерних технологій і створення на їхній основі глобальних комп'ютерних мереж, як невід'ємної частини сучасної міжнародної фінансової й банківської діяльності, створює передумови, що полегшують вчинення злочинних діянь, які часто залишаються безкарними. Поширення комп'ютерних вірусів і дитячої порнографії, шахрайства із пластиковими платіжними картками, розкрадання коштів з банківських рахунків, комп'ютерний тероризм – це далеко не повний перелік подібних злочинів, які одержали розповсюджену назву «кіберзлочинність».

Потрібно зазначити, що наукові розробки, присвячені цій проблематиці, започатковані такими вченими, як Д. С. Азаров, П. П. Андрушко, Ю. М. Батурін, П. Д. Біленчук, Г. М. Бірюков, В. Б. Вехов, В. Д. Гавловський, В. В. Голіна, М. В. Гуцалюк, М. А. Зубань, А. М. Жодзішський, М. В. Карчевський, В. О. Копилов, В. В. Кузнецов, А. А. Музика, С. О. Орлов, М. І. Панов, О. І. Панфілова, А. М. Попов, А. М. Ришелюк, В. С. Цимбалюк, О. В. Шамрай та ін.

Пропонується в загальних рисах окреслити коло кримінальних правопорушень, які набули поширення у соціальних та інформаційних мережах, та що спричиняють значної шкоди різним охоронюваним суспільним відносинам.

До найбільш характерних корисливих кримінальних правопорушень, що вчиняються в соціальних мережах, слід віднести азартні онлайн-ігри, інтернет-шахрайство, торгівля наркотиками.

Диспозиція ч. 1 ст. 203-2 КК чітко не визначає ознак передбаченого цією нормою складу кримінального правопорушення, носить бланкетний характер. Організація азартних ігор може полягати у створенні і забезпеченні належного функціонування грального закладу і грального обладнання, підготовці персоналу, забезпеченні безпеки процесу гри, визначенні правил гри, контролі за отриманням доходів та їх розподілом тощо. Інтернет-казино надають переваги гравцям, зокрема, через такі характеристики, як: мобільність (не потрібно кудись їхати); доступність (гра в будь-який час, без свідків і «фейс-контролю»); виплата бонусів за поповнення гравцем рахунку; виплати є більш вигідними для гравців через незначні витрати інтернет-казино; асортимент (ширший набір ігор, ніж в реальному казино); оперативність (не треба стояти в черзі за фішками).

Несанкціоноване втручання в роботу ЕОМ, автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку з метою незаконного заволодіння чужим майном чи правом на нього може кваліфікуватися як шахрайство, вчинене шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки (ч. 3 ст. 190 КК України). Положення, закріплені у ч. 3 ст. 190 КК, не можна визнати бездоганими, і викликають зауваження і щодо змісту, і щодо формулювання. Таке шахрайство не можна відносити до кримінальних правопорушень проти власності, оскільки на відміну від цих посягань останнім притаманний збіг предмета кримінальних правопорушень з предметом суспільних відносин власності. В процесі вчинення комп'ютерного шахрайства комп'ютерна інформація є тим матеріальним утворенням, з приводу якого та шляхом безпосереднього впливу на яке вчиняється злочинне діяння, тобто ця інформація виступає предметом. Водночас комп'ютерна інформація не може визнаватися предметом кримінальних правопорушень проти власності, оскільки вона не охоплюється ані поняттям чуже майно, ані поняттям право на майно.

Втручання у роботу банкоматів з використанням підроблених електронних платіжних інструментів або платіжних карток має кваліфікуватися за ст. 200 КК України. У разі, коли зазначені дії призвели до витоку, втрати, підроби, блокування інформації, спотворення процесу обробки інформації, порушення встановленого порядку її маршрутизації, вчинене потрібно кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ст. 361 та ст. 190 або ст. 200 КК України.

Сьогодні до комп'ютерного шахрайства можна додати новий склад кримінального правопорушення – комп'ютерне вимагання. Так, регулярно з'явився комп'ютерний вірус, яким фактично вчиняється комп'ютерне вимагання. Вірус-вимагач відноситься до сімейства шкідливих програм, які ускладнюють роботу операційної системи або зовсім блокують її роботу. Він вимагає під різними приводами в неявному / явному вигляді за допомогою SMS-повідомлення або номера мобільного телефону перерахування грошей, щоб комп'ютер запрацював.

Революція в галузі інформаційних технологій призвела до того, що в сучасний період проблема розповсюдження наркотиків у світі дедалі частіше перетинається з можливостями сучасних технологій, у тому числі Інтернет. За допомогою мережі Інтернет у будь-яку точку світу можна надіслати інформацію про купівлю-продаж наркотиків, про нові розробки у виготовленні, культивуванні, їх транспортування і т.д. Мережа Інтернет дає можливість встановлювати контакти між виробниками наркотиків, їх продавцями та клієнтами з географічних пунктів значно віддалених один від одного; залучати користувачів Інтернет у вживання наркотиків безпосередньо і популяризувати субкультури, пов'язані з уживанням наркотиків. В даний час найбільш зручним і поширеним способом пошуку інформації про наркотики є запити через пошукові системи. Дослідження посилань, знайдених за допомогою пошукових систем, свідчать про те, що потрапити на пронаркотичні сайти нескладно.

Серед насильницьких злочинів, що вчиняються в соціальних мережах, слід виділити різні види дифамації, погрози заподіяння тілесних ушкоджень, погрози вбивством, доведення до самогубства та ін. Соціальні мережі як нові засоби комунікації стали зручним місцем для висловлення власної думки. На думку більшості людей робити це можна абсолютно безкарно. Як не дивно, стосується це не тільки підлітків. Дифамація, як поширення наклепів, які применшують честь, гідність і ділову репутацію людини, набуває значного поширення в соціальних мережах, інформаційних месенджерах. Чинне кримінальне законодавство не передбачає відповідальності за наклеп, втім містить норми, що передбачають відповідальність за приниження людської гідності. Втім врегулювання питання інтернет-тролінгу, а також притягнення до відповідальності за образи та наклеп у соцмережах могло б істотно змінити наповнення мета-стрічки. Погрози, шахрайство, образи честі та гідності, доведення до самогубства – це злочини, які тягнуть за собою різну ступінь покарання. І не має значення, піддається людина подібним атакам у реальному житті чи на просторах Інтернету.

Основним напрямком використання мови нетерпимості у вітчизняному інформаційному просторі, передусім в Інтернет-ЗМІ, є пропаганда міжетнічної ворожнечі, націлена на розпалювання конфліктів щодо національних меншин та вразливих груп. Одним з гучних прикладів такої пропаганди стала антиромська інформаційна кампанія у серпні-вересні 2016 р. після трагічного інциденту в селі Лоцинівка Ізмаїльського району Одеської області.

Вже зараз потенціал соціальних медіа є достатнім, аби з їх допомогою влаштувати повномасштабний соціальний катаклізм («блогерні революції» в Єгипті, Тунісі), загальнонаціональну акцію, організувати громадський або політичний рух тощо. Досвід «блогерних революцій» свідчить про необхідність посиленої уваги з боку держави до діяльності та розвитку «соціальних медіа». Водночас, така увага не повинна порушувати права людини, зафіксовані у законодавстві, і має формуватись на засадах конструктивної співпраці органів державної влади із новими мережевими суспільно-політичними рухами як своєрідної форми вияву політичної активності мас. Реалії останніх п'яти років, і ще більш наочно – останніх трьох місяців, показали нам, що соціальні та інформаційні мережі сьогодні слід розглядати як серйозний виклик національній безпеці, це передусім проблема, яка отримала суспільний відгук і розв'язання якої, має важливе, пріоритетне значення для забезпечення національної безпеки (за умов порушення прав і свобод людини; суспільно-політичної стабільності; соціально-економічного розвитку; підризу міжнародної стабільності та регіональної безпеки держави; державної безпеки, обороноздатності країни).

Оцінити співвідношення поширеності терористичної діяльності в кіберпросторі і в реальному світі досить важко, очевидно, що така мережа дає істотні переваги терористичним організаціям. Зі зростанням впровадження глобальної мережі в життя суспільства та його

використання в критичних системах зростає ризик віддаленої терористичної атаки.

Огляд судової практики свідчить про те, що найбільш поширеними кримінальними правопорушеннями в галузі авторського права і суміжних прав сьогодні є незаконне відтворення та розповсюдження пірмірників фонограм й аудіовізуальних творів через соціальні мережі, незаконне відтворення, розповсюдження, зберігання комп'ютерних програм на файлообмінниках. Стосовно аудіовізуальних творів й фонограм найчастіше трапляються випадки незаконного відтворення таких об'єктів та їх розповсюдження; окрім незаконного відтворення й розповсюдження, комп'ютерні програми, що мають ознаки контрафактності.

Якщо розглядати злочинність в соціальних мережах, тож кримінальні правопорушення, вчинені в мережі, посягають на широкий спектр суспільних відносин і можуть бути кваліфіковані за багатьма статтями КК України (шпигунство, шахрайство, порушення авторських та суміжних прав та ін.), у тому числі і за статтями розділу XVI КК України. Покарання за вчинення вказаних кримінальних правопорушень переважно не обумовлюється середою їх вчинення (тобто місцем – в соціальних мережах, чи ні), втім саме легкодоступність до таких мереж, та уявна безкарність за такі дії, призводять до вкрай стрімкого поширення злочинності саме в такому напрямку та створення значних небезпечних наслідків. Як наслідок, вимагає більш прискіпливої уваги законодавства в частині врегулювання таких аспектів вчинення окремих кримінальних правопорушень саме в соціальних мережах.

Ключові слова: соціальна мережа, комп'ютерне шахрайство, вимагання, дифамація, доведення до самогубства.

Key words: social network, computer fraud, extortion, defamation, suicide.

ГУРТОВЕНКО ОЛЕГ ЛЕОНТІЙОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент*

КРИМІНАЛЬНО-ПРОВА БАЛАНСОЛОГІЯ: СТИСЛА ХАРАКТЕРИСТИКА

Існує потреба у створенні й реалізації кримінально-правової балансології як ґрунтовної науки (підгалузі кримінального права), яка охоплювала б широкі теоретичні та прикладні моделі. Зараз в Україні та світі зусилля, спрямовані на забезпечення кримінально-правових балансів і протидію кримінально-правовим дисбалансам, є вибірковими та часто недостатньо обміркованими й ефективними. Кримінально-правова балансологія має бути наукою в межах антропології, юриспруденції і кримінального права, яка вивчає кримінально-правові баланси

і дисбаланси та забезпечує поводження з ними. Кримінально-правова балансологія постає складником антропологічної балансології (цю науку доречно визначити як таку, що вивчає антропологічні баланси й дисбаланси та забезпечує поводження з ними) та охоплюваної антропологічною балансологією юридичної балансології (цю науку доречно визначити як таку, що вивчає юридичні баланси й дисбаланси та забезпечує поводження з ними).

Профільним засобом кримінально-правової балансології є принцип і метод збалансованості кримінального права. Цей засіб охоплюється принципом і методом антропологічної, зокрема, юридичної збалансованості. Принцип і метод збалансованості кримінального права полягає в ідеї буття й забезпечення кримінально-правових балансів та протидії кримінально-правовим дисбалансам і реалізації цієї ідеї. Зазначений засіб спрямовано, зокрема, проти його антипода – принципу й методу розбалансованості кримінального права. Цей принцип і метод полягає в ідеї буття й забезпечення кримінально-правових дисбалансів та протидії кримінально-правовим дисбалансам і реалізації цієї ідеї. Принцип і метод розбалансованості кримінального права реалізується з прямим умислом (без лапок або в лапках) та є негативною (тобто небезпечною, шкідливою) сутністю. Таким видається ряд засад кримінально-правової балансології.

Кримінально-правовим балансом (кримінально-правовою збалансованістю) є оптимальне співвідношення між складниками кримінального права (внутрішній кримінально-правовий баланс), між сутностями, які є спільними для кримінального права і сфер людської життєдіяльності, відмінних від кримінального права (перехресний кримінально-правовий баланс), і між відмінними від кримінального права складниками суспільства і кримінальним правом (зовнішній кримінально-правовий баланс). З огляду на широкий вплив кримінального права (що властиво всім галузям права) виокремлення зазначених видів балансів здатне характеризуватися тією чи іншою умовністю, ситуативною природою. Наведені назви цих видів пристосовані для цілей саме кримінального права. Загальний кримінально-правовий баланс і його види складаються з більш вузьких (спеціальних) внутрішніх, перехресних і зовнішніх кримінально-правових балансів. Зазначені співвідношення є оптимальними тоді, коли вони максимально наближені до найбільш ефективного забезпечення найвищої соціальної цінності. Україна попри неякісне формулювання положення, передбаченого в ч. 1 ст. 3 Конституції України, належить до юрисдикцій, в яких найвищою соціальною цінністю визнається біологічний складник життя людини (що часто не реалізується на практиці). Цей складник (зокрема, в Україні) є критерієм визначення змісту антропологічного балансу. Баланс між складниками суспільства (пріоритет) визначається і реалізується шляхом порівняння їхньої соціальної цінності між собою, що й собі здійснюється шляхом порівняння соціальної цінності кожного з таких складників із найвищою соціальною цінністю. В цілому антропологічний баланс (ним охоплюється юридичний баланс, зокрема,

кримінально-правовий баланс) – це існування найвищої соціальної цінності, а також найбільш ефективні з реально можливих факторів забезпечення такої цінності. Відповідно антропологічним дисбалансом (ним охоплюється юридичний дисбаланс, зокрема, кримінально-правовий дисбаланс) є безпідставне припинення існування найвищої цінності, менш ефективні, ніж зазначені, фактори забезпечення такої цінності, та загрозові, шкідливі для такої цінності фактори (негативні сутності). Водночас одні складники критеріїв і методики визначення ієрархії соціальних цінностей поки що не створені, а інші перебувають на початковій стадії розробки і втілення в життя. Їхньому створенню й реалізації допоможе розвиток аксіології, фізики, науки про дані та інформатики. Згадана ієрархія має бути спільним базисом належної ідеології всіх корисних (позитивних) соціальних регуляторів, включно з обґрунтованим кримінальним правом.

До завдань (цілей) кримінально-правової балансології належать вдосконалення засобів зазначених порівняння, наближення (включно із запозиченням надбань різних сфер людської життєдіяльності, які спрямовано на забезпечення балансів, внеском у розвиток комп'ютерних технологій з метою більш ефективної обробки відповідної інформації шляхом покладення положень аксіології в основу такої обробки), реалізація таких засобів та надання допомоги при їх запозиченні в межах відмінних від кримінального права складників суспільства.

Форма згаданої оптимальності пов'язана з концепцією необхідності і достатності меж характеристик (якісних і кількісних, формальних і змістовних і т. ін.) вказаних складників. Як і форми будь-яких антропологічних балансів і взагалі сутностей, зазначені необхідність і достатність існують згідно з однією класифікацією їхніх проявів щонайменше у вигляді точки, діапазону, безкінечності, змішаного виду прояву, а згідно з іншою – у вигляді формально-логічних співвідношень між поняттями, відносин між множинами і здатні визначатися шляхом операцій над множинами. Виділення меж між зазначеними змістом і формою балансу здатне бути досить штучним. Кримінально-правовим дисбалансом (кримінально-правовою розбалансованістю) є сутність (ситуація), протилежна кримінально-правовому балансу. Викладена інформація щодо змісту, форми і видів зазначених балансів розповсюджується на зазначені дисбаланси з урахуванням їхньої протилежної природи. Так, антропологічні, юридичні, кримінально-правові дисбаланси характеризуються необхідністю і достатністю меж у формально аналогічному сенсі (понятійному, структурному, видовому, функціональному й т. ін.), оскільки відповідні баланси і дисбаланси межують і взаємодіють одне з одним. Антропологічні, юридичні, кримінально-правові баланси, відмінні від існування найвищої соціальної цінності, є засобами забезпечення існування соціальних цінностей і зрештою найвищої соціальної цінності. Антропологічні, юридичні, кримінально-правові дисбаланси є факторами, які загрожують, шкодять соціальним цінностям і зрештою найвищій соціальній цінності.

Є обґрунтованим використання термінів «кримінально-правова залученість» (як позитивна сутність) і «кримінально-правовий баланс» як повних синонімів та термінів «кримінально-правова відчуженість-перенасиченість» (як негативна сутність, при цьому відповідні відчуженість і перенасиченість не існують одна без одної, зокрема, у зв'язку з тим, що ними з неминучістю характеризуються одні й ті самі ситуації) і «кримінально-правовий дисбаланс» також як повних синонімів. Такий підхід філологічно забезпечує кращу осмисленість, збагнення та ефективність кримінально-правової балансології. Сутності й поняття, що позначаються зазначеними термінами, охоплюються антропологічними та юридичними залученістю і відчуженістю-перенасиченістю й відповідними поняттями. Ефект кримінально-правового «занурення» (тут цим поняттям позначається обґрунтований згаданий ефект) є проявом кримінально-правового балансу. Протилежний ефект відсутності кримінально-правового «занурення» є проявом кримінально-правового дисбалансу. Є підстави вдатися до понятійно-термінологічного уточнення на таких прикладах: з позицій лінгвістики вчинення кримінального правопорушення може бути названо залученістю до кримінального правопорушення, «зануренням» у нього, водночас вчинення кримінального правопорушення належить до зазначених дисбалансів (воно може бути названо відчуженістю від кримінально-правомірної поведінки та насиченістю кримінально-протиправною поведінкою), а невчинення кримінального правопорушення може бути названо відсутністю залученості до кримінального правопорушення, відсутністю «занурення» в нього, водночас невчинення кримінального правопорушення належить до зазначених балансів (воно може бути названо залученістю до кримінально-правомірної поведінки та відчуженістю від кримінально-протиправної поведінки). Викладені спостереження можуть розглядатися в гіпотезі лінгвістичної відносності.

Кримінально-правові баланси і дисбаланси є соціально-психічними регуляторами (належними і неналежними відповідно). Тому їхня структура розглядається як структура таких регуляторів і згідно з одним із підходів складається з неформалізованого проекту, формалізації (процесу оформлення), формалізованості (результату оформлення), суспільних відносин (моделі, її реалізації), кваліфікації (діагностики), психічного відображення (зокрема, усвідомлення носіями різних видів правосвідомості, інтерпретації) зазначених складників, а згідно з іншим підходом їхньою структурою охоплюються формула, функції, засоби забезпечення та реалізація.

Згідно з класифікаціями за різними підставами підлягають виділенню, зокрема, такі види кримінально-правових балансів і дисбалансів: 1) баланси, дисбаланси між складниками людської психіки у сфері кримінального права, між складниками людської фізичної поведінки у сфері кримінального права, між, з одного боку, складниками людської психіки у сфері кримінального права і, з іншого боку, складниками людської фізичної поведінки у сфері кримінального права; 2) загальний і спеціальні; 3) як вже зазначалося, внутрішні, перехресні, зовнішні

(міжгалузеві юридичні баланси тут охоплюються перехресними і зовнішніми балансами). Зараз в кримінально-правовій науці, прикладних дослідженнях і повідомленнях (аналогічна ситуація складається в чималій кількості інших сфер) домінує розкриття, висвітлення досить вузьких питань суто юридичної доктрини, позитивного права/легізму і правозастосовної практики. Тому варто приділяти прискіпливішу увагу спільним для широкої множини тем питанням і більш масштабним закономірностям зв'язку між різними складниками кримінального права, включно з кримінально-правовими філософією, принципами і методами, умовностями (припущеннями, різною фіктивністю), економікою, політологією, правотворчістю, дипломатією, суто юридичною доктриною, соціологією, психологією, правосвідомістю, культурологією, ідеологією, правотворчістю, позитивізмом/легізмом, правозастосовною практикою, прикладними стратегією і тактикою, комплаєнсом, прагматизмом, ірраціоналізмом, філологією, міфологією (художньою та оманами), символістикою, футурологією, «фейками», зловживаннями, «неофіційним кримінальним правом», «кримінальним неправом», статистикою, міждисциплінарними зв'язками, ефективністю. Якщо у певній перехресній сфері людської життєдіяльності (наприклад, це соціологія кримінального права) переважає питома вага кримінального права, то така сфера належить до кримінального права; 4) внутрішньюрисдикційні і міжюрисдикційні; 5) безкомпромісні, компромісні, паритетні, змішані.

Кримінальне право має бути та буває одним з останніх заходів або крайньою мірою належного юридичного забезпечення проявів обгрунтованої ієрархії соціальних цінностей. Кримінально-правові баланси є засобом забезпечення завдань (цілей) кримінального права, юриспруденції і сталого розвитку/прогресу людства. Кримінально-правові дисбаланси відіграють протилежну роль. Ці баланси й дисбаланси належать до факторів створення положень кримінального права, характеристик кримінальних правовідносин і суміжних з ними людських сутностей (ситуацій), кримінально-правової кваліфікації та психічного відображення зазначених складників кримінального права. Інформація про зазначені баланси й дисбаланси береться до уваги при інтерпретації складників кримінального права, зокрема, при тлумаченні положень кримінального права, а також наштовхує на створення нових кримінально-правових та інших ідей і практик. Концепція реалізації кримінально-правової балансології в Україні має бути складена та реалізовуватися в єдності з Концепцією реформування кримінального законодавства України та її результатами.

Ключові слова: кримінально-правова балансологія, кримінально-правові баланси і дисбаланси, аксіологія.

Key words: criminal law balancology, criminal-law balances and imbalances, axiology.

ПОПОВИЧ ОЛЕНА ВАСИЛІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри міжнародної та кримінальної юстиції
Чернівецького юридичного інституту, кандидат юридичних наук, доцент*

**КОЛАБОРАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ: КРИМІНАЛІЗАЦІЯ
СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНОГО ДІЯННЯ ЧИ ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ
КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ДЕРЖАВНУ ЗРАДУ**

Повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну та запровадження воєнного стану актуалізували підхід, відповідного до якого кримінальне законодавство розглядається як універсальний інструмент вирішення суспільних конфліктів. Так, після 24 лютого 2022 р. Верховною Радою України ухвалено дванадцять законів про внесення змін до КК України за скороченою процедурою, якими Кодекс доповнено сімома новими статтями, а до двадцяти його статей внесені зміни. Здебільшого такі зміни щодо кримінально-правового регулювання стосувалися сфери забезпечення територіальної цілісності, суверенітету та протидії зовнішній агресії. Крім того, характерною особливістю означених змін до КК України є передбачення самостійних складів кримінальних правопорушень в окремих частинах статті кримінального закону. До останніх слід віднести ст. 111-1 КК України «Колабораційна діяльність», що у семи частинах передбачає самостійні склади кримінальних правопорушень.

Закономірною виникає питання чи внесені зміни до тексту КК України передбачають встановлення відповідальності за нові види кримінальних правопорушень, тобто їх криміналізацію або передбачають диференціацію кримінальної відповідальності за відповідний різновид державної зради.

На переконання В.О. Гацелюка, неправильно ототожнювати криміналізацію та формальні зміни у кількості кримінально-правових норм, навіть у випадку збільшення кількості статей Особливої частини КК. Додавання / виключення статей із тексту КК України, з огляду на складний характер співвідношення різних складів кримінальних правопорушень, не обов'язково тягне, відповідно, криміналізацію чи декриміналізацію суспільно небезпечних діянь [1, с. 38].

Л.П. Брич, підкреслює: «виключення із КК статті, що містить склад злочину, який перебуває у відношенні підпорядкування з іншим складом злочину, що є передумовою конкуренції відповідної кримінально-правової норми, як спеціальної із загальною, не призведе до декриміналізації поведінки, законодавчою моделлю якої був цей склад злочину. Залежно від того, чи він був складом з пом'якшувачими, чи з обтяжуючими ознаками, його ліквідація призведе відповідно: до посилення або до пом'якшення кримінальної відповідальності й до усунення або зменшення диференціації кримінальної відповідальності за певний

вид посягань. Тобто моделювання розмежування складів злочинів, як мисленнєва діяльність, повинно передувати прийняттю законодавчих рішень з криміналізації чи декриміналізації» [2, с. 37].

В.О. Навроцький зазначає, що про диференціацію відповідальності можна говорити тоді, коли розглядаються різні види одного злочину. Різні види одного і того ж злочину мають місце тоді, коли посягання, передбачені різними статтями чи різними частинами однієї і тієї ж статті КК, мають спільні конститутивні ознаки, тобто коли в їх основі лежать ознаки одного і того ж складу злочину. При цьому такі злочини характеризуються ще й додатковими ознаками, наявність яких свідчить про підвищення чи зменшення суспільної небезпеки посягання [3, с. 302].

На думку М.А. Рубашенка, кримінальна відповідальність за колабораціонізм уже передбачена (криміналізована) у складі такого злочину, як державна зрада, а тому запровадження нової (самостійної) форми такого діяння призведе до плутанини та становитиме небезпеку порушення прав і свобод людини. Науковець підкреслює, що колабораційна діяльність може набувати будь-якої з передбачених ст. 111 КК України форм державної зради та здійснюватися у військовій, адміністративній (управлінській), економічній і навіть побутовій сферах. Проте кримінальна відповідальність за відповідну діяльність наставатиме лише за такі діяння, які є умисними, та якими заподіюється істотна шкода суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України або створюється реальна загроза її заподіяння [4, с. 331].

Формулювання об'єктивної сторони кримінального правопорушення державна зрада в диспозиції ст. 111 КК України викладено досить загально, тому всі склади кримінальних правопорушень, що охоплюються ст. 111-1 КК, вчинені громадянами України, можуть, на перший погляд, виглядати як окремі форми державної зради [5, с. 201]. Однак, в якості розмежувальних ознак можна визначити те, що: 1) колабораційна діяльність вчиняється лише на користь держави-агресора в умовах здійсненої окупації чи агресії; 2) об'єктивну сторону державної зради становлять альтернативні дії, що прямо визначені в диспозиції ст. 111 КК України : перехід на бік ворога в період збройного конфлікту, шпигунство, надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України. В частині 6 ст. 111-1 КК України вказано, що відповідальність за здійснення відповідних політичних заходів та інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором настає за відсутності ознак державної зради.

Слід звернути увагу і на те, що на фоні загального зниження якості опрацювання змін до КК в процесі їх підготовки маємо збіг ознак об'єктивної сторони щодо такого діяння, як публічне заперечення збройної агресії проти України, що передбачена як форма об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 111-1 КК України та кримінального правопорушення, передбаченого

ч. 3 ст. 436-2 КК України, що внесена до КК України Законом № 2110-IX від 3 березня 2022 р. На думку, Стефаніва Н.С., Орлеана А.М., Бердніка І.В. у зазначеному випадку має місце конкуренція статей, які передбачають загальний та спеціальний склади кримінального правопорушення [6].

Як справедливо зазначає Н.Ю. Гунько, насамперед прийоми юридичного конструювання мають забезпечувати формування та виклад нормативно-правового припису (логічно і граматично завершеного судження) відповідно до юридичної конструкції (засобу) «склад злочину» з урахуванням структури норм кримінального права, а також з урахуванням основних змістовних та формальних вимог щодо закону, зокрема кодифікованого [7, с. 7].

Вважаємо, що критерієм віднесення того чи іншого законодавчого акту про внесення змін до КК до тих, що мали своїм наслідком криміналізацію суспільно-небезпечних діянь є факт розширення таким законом кола діянь, які охоплюються нормами кримінального закону як кримінальні правопорушення. Основне питання, відповідь на яке повинна визначати наявність чи відсутність підстав для віднесення певного закону до тих, що призвели до криміналізації суспільно небезпечних діянь, має бути таким: чи призвело набрання чинності цим законом до виникнення підстав для кваліфікації як кримінального правопорушення такого різновиду поведінки особи, який до цього не міг бути розцінений як кримінальне правопорушення? З огляду на це виокремлення всіх видів спеціальних норм (за ознакою потерпілого, предмету посягання, спеціального суб'єкта тощо), не є криміналізацією. В той же час, навіть мінімальне корегування тексту КК України, яке розширює коло криміналізованих діянь, повинно розглядатися як криміналізація суспільно небезпечних діянь.

Таким чином, враховуючи вищезазначене, а також те, що в семи частинах ст. 111-1 КК України «Колабораційна діяльність» передбачені самостійні склади кримінальних правопорушень, які розширили коли суспільно небезпечних діянь, за які настає кримінальна відповідальність, різні форми колабораційної діяльності не слід розглядати як диференціацією кримінальної відповідальності за державну зраду.

Список використаних джерел:

1. Гацелюк В. О. Криміналізація суспільно небезпечних діянь протягом дії Кримінального кодексу України 2001 року: останні сюжети на фоні загальної палітри законодавчих рішень. Київ : ВАІТЕ, 2021. 228 с.
2. Брич Л. П. Розмежування складів злочинів, кримінально-правова кваліфікація, інші пов'язані з цим явища: співвідношення понять. *Теорія кримінально-правової кваліфікації як феномен української кримінально-правової доктрини: тези доповідей та повідомлень учасників науково-практичної конференції*, м. Львів, 16 січня 2016 р. Київ: Видавничий дім «АртЕк», 2016. С. 37–38.

3. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 704 с.
4. Рубашенко М. Кримінальна відповідальність за колабораціонізм за чинним КК України . *Соціальна функція кримінального права: проблеми наукового забезпечення, законотворення та правозастосування: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (Харків, 12–13 жовт. 2016 р.). Харків: Право, 2016. С. 328–331.
5. Кравчук О., Бондаренко М. Колабораційна діяльність: аналіз нової статті 111-1 Кримінального кодексу України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 3. С. 198–204
6. Стефанів Н. С., Орлеан А. М., Берднік І. В. Коментар щодо розмежування складів кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 111-1 та ст. 436-2 КК України . Тренінговий центр прокурорів України. URL: <https://www.facebook.com/ptcu.gr.gov.ua> (дата звернення 06.06.2022)
7. Гунько Н. Загальнотеоретична характеристика законодавчої техніки. *Національний юридический журнал: теория и практика*. 2019. Серпень. С. 5–8.

Ключові слова: державна зрада, колабораційна діяльність, криміналізація, кримінальна відповідальність, диференціація.

Key words: state treason, collaboration, criminalization, criminal responsibility, differentiation.

ПЛОТНІКОВА АЛІНА ВОЛОДИМИРІВНА

*Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
доцент кафедри державно-правових дисциплін, кримінального права
та процесу, кандидат юридичних наук, доцент, адвокат*

НОВІ ЗАСОБИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ ПРОТИДІЇ ВІЙСЬКОВІЙ АГРЕСІЇ

Війна в Україні зумовила необхідність вирішення складних питань щодо посилення охорони державних та суспільних інтересів від злочинних посягань у тому числі кримінально-правовими засобами.

У складних умовах 3 березня 2022 р. було прийнято Закон № 2108-IX, яким було криміналізовано нові для вітчизняного кримінального права склади кримінальних правопорушень, які було об'єднано назвою «колабораційна діяльність».

На нашу думку, підстава криміналізації співпраці з державою-агресором існувала ще у 2014 році, коли виникла соціальна потреба (соціальне замовлення) в посиленні охорони національної безпеки України.

Складна конструкція ст. 111-1 КК України, значна кількість кримінальних правопорушень, що передбачені нею, наявність встановленої відповідальності за державну зраду та за пособництво державі-

агресору, що викликає необхідність розмежовувати вказані склади кримінальних правопорушень, обумовлюють необхідність з'ясування сутності вказаних діянь з метою недопущення неоднакового правозастосування та уникнення кримінальної відповідальності тими, хто вчинив злочин на шкоду державному суверенітету, територіальній цілісності, національній безпеці та іншим національним інтересам України.

Метою доповіді є запрошення наукової спільноти до дискусії з приводу доцільності криміналізації колабораційної діяльності, з'ясування змістовної її наповнення та розмежування з іншими кримінальними правопорушеннями на сучасному етапі протидії кримінальним правопорушенням проти основ національної безпеки України.

Правова визначеність є елементом верховенства права та є вирішальною коли постають питання щодо довіри до системи правосуддя, а отже і правові норми мають бути чіткими і не припускати довільного тлумачення.

Ст. 111-1 КК України об'єднала склади кримінальних правопорушень, які визначають різні варіанти співпраці з державою-агресором.

Хочу привернути увагу до низки проблем, що виникають при аналізі різних проявів колабораційної діяльності.

Передусім, йдеться про визначення тимчасово окупованої території. Для дії цієї статті це питання є принциповим, оскільки від його вирішення залежить наявність або відсутність складу кримінального правопорушення зокрема такого прояву співпраці з державою-агресором як добровільне зайняття громадянином України посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора (ч. 2 ст. 111-1 КК України).

При цьому, вкрай важливо встановити час, з якого та чи інша територія вважається окупованою.

Вочевидь, законодавець цим поняттям прагнув охопити і ту територію, яка була окупована ще у 2014 році. Це підтверджується також положеннями Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [1].

Так, відповідно до ч. 2 ст. 1 вказаного Закону, датою початку тимчасової окупації Російською Федерацією окремих територій України є 19 лютого 2014 року.

Окремі об'єкти нафтогазовидобування в межах континентального шельфу України є окупованими Російською Федерацією з 19 лютого 2014 року. Перелік таких об'єктів визначається Кабінетом Міністрів України.

Автономна Республіка Крим та місто Севастополь є тимчасово окупованими Російською Федерацією з 20 лютого 2014 року.

Окремі території України, що входять до складу Донецької та Луганської областей, є окупованими Російською Федерацією (у тому числі

окупаційною адміністрацією Російської Федерації) починаючи з 7 квітня 2014 року. Межі та перелік районів, міст, селищ і сіл, частин їх територій, тимчасово окупованих у Донецькій та Луганській областях з цієї дати, визначено Президентом України за поданням Міністерства оборони України, підготовленим на основі пропозицій Генерального штабу Збройних Сил України [1].

Таким чином, правозастосовнику кожного разу потрібно підтвердження отримання відповідною територією статусу тимчасово окупованої із точним зазначенням меж такої території і часу окупації задля правильного застосування положень ст. 111-1 КК України.

Наступним є питання розмежування складів кримінальних правопорушень, передбачених ч. ч. 2, 5 ст. 111-1 КК України від передбаченого ч. 7 цієї статті. Так, у ч. 2 вказаної статті, зокрема, йдеться про добровільне зайняття громадянином України посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території; в ч. 5 статті – про добровільне зайняття громадянином України посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, а ч. 7 статті встановлює відповідальність за добровільне зайняття громадянином України посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території.

Думається, що норма, передбачена ч. 7 ст. 111-1 КК України є спеціальною щодо передбаченої ч.ч. 2, 5 ст. 111-1 КК України, таким чином, якщо йдеться про зайняття керівної посади наприклад в прокуратурі, то вчинене, за наявності інших обов'язкових ознак цього складу слід кваліфікувати за ч. 7 ст. 111-1 КК України.

Разом з тим, як бути у випадку, коли особа обіймає посаду не пов'язану з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій в суді чи прокуратурі?

Думається, що все ж за задумом законодавця такі дії повинні кваліфікуватися за ч. 2 ст. 111-1 КК України. Разом з тим, відповідне вирішення цього розмежування потребує додаткових роз'яснень.

Ще однією проблемою є розмежування колабораційної діяльності із державною зрадою (ст. 111 КК України) і пособництвом державі-агресору (ст. 111-2 КК України).

Визначення державної зради є більш загальним щодо колабораційної діяльності і через це, колабораційна діяльність виглядає як окремо виділені законодавцем випадки державної зради.

Такі ж саме питання щодо розмежування виникають і щодо пособництва державі-агресору, яке подібне і до колабораційної діяльності і має спільні ознаки і з державною зрадою.

В якості ознак для відмежування державної зради від колабораційної діяльності зазначається, що державна зрада завжди вчиняється громадянином України, а колабораційна діяльність – не завжди, держа-

вна зрада може вчинятися на користь будь-якої держави, а колабораційна діяльність – лише на користь держави-агресора [2].

Разом з тим, ці відмінності є окремими випадками, але в багатьох ситуаціях потрібні будуть відповідні роз'яснення щодо розмежування вказаних кримінальних правопорушень, або ж таке тлумачення скрадатиметься на підставі аналізу судової практики.

Це далеко не всі проблемні питання, які виникають при аналізі нових засобів кримінально-правової політики протидії військовій агресії.

Вважаємо, на даний час варто об'єднатися задля вирішення цих питань з метою недопущення того, щоб винні у злочинах проти основ національної безпеки України, проти військових, які захищають Україну, залишилися без відповіді.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» // Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>
2. Кравчук О., Бондаренко М. Стаття «Колабораційна діяльність: аналіз нової статті 111-1 Кримінального кодексу України» // Електронний ресурс. Режим доступу: <http://hrvector.org/podiyi/22-03-20-mbo>

Ключові слова: колабораційна діяльність, державна зрада, національна безпека України, окупована територія, кримінально-правова політика, військова агресія.

Key words: collaboration activity, state treason, national security of Ukraine, occupied territory, criminal law policy, military aggression.

СТЕПАНЕНКО ОКСАНА ВАСИЛІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

В попередніх дослідженнях ми встановили, що систематичність як ознака домашнього насильства характеризується двома критеріями: кількісним, тобто багаторазовість періодично здійснюваних дій та якісним, тобто взаємозв'язком, внутрішньою єдністю, що утворюють певну лінію поведінки винного щодо конкретного потерпілого чи потерпілих. Лише за наявності як кількісного так і якісного критерію можна стверджувати, що насильство має систематичний характер. В наступних публікаціях ми уточнили та конкретизували зміст кількісного критерію систематичності як ознаки домашнього насильства, вказавши, що ст. 126-1 КК України передбачає вчинення особою три

і більше рази діяння (в цю сукупність входить і попереднє притягнення до адміністративної відповідальності). При цьому, якщо особа за всі діяння вже була притягнута до адміністративної відповідальності за ст. 173-2 КУпАП «Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування», то повторне її притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 126-1 КК України, як вчинення систематичних дій, на нашу думку, буде порушенням принципу «non bis in idem» [1]. Водночас багато питань пов'язаних з кваліфікацією домашнього насильства залишаються без однозначної відповіді. Одним із них є питання як слід кваліфікувати дії особи, яка під час вчинення домашнього насильства нанесла потерпілій особі легкі тілесні ушкодження, як сукупність кримінальних правопорушень чи лише за ст. 126-1 КК України. Відповідь на дане питання і є метою даного дослідження.

Комплексний аналіз судової практики показує, що досить часто суди кваліфікують нанесення легких тілесних ушкоджень при домашньому насильстві як сукупність кримінальних правопорушень, за ст. 126-1 КК України та ч. 1 ст. 125 або ч. 2 ст. 125 КК України. Відсутність системного тлумачення ст. 126-1 КК України призводить на практиці до того, що суду абсолютно по-різному вирішують питання кваліфікації дій особи, яка при вчиненні домашнього насильства спричиняє потерпілій особі легкі тілесні ушкодження.

Вважаємо, що виправити таку ситуацію може встановлення, які дії винного охоплюються поняттям «фізичне насильство» в контексті ст. 126-1 КК України, а які потребують додаткової кваліфікації за відповідними статтями КК України.

У п. 17 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» фізичне насильство визначено як форму домашнього насильства, що включає ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побойів, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру. За перелічені діяння КК України вже передбачена кримінальна відповідальність (ст. 115, ст. 121, ст. 122, ст. 125 КК України і т.д.). Водночас, п. 6-1 ч. 1 ст. 67 КК України передбачає «вчинення кримінального правопорушення щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах». Усе це дає змогу кваліфікувати випадки домашнього фізичного насильства за відповідними статтями КК України з указівкою на вчинення таких кримінальних правопорушень за обтяжуючих обставин, передбачених у п. 1 (який цілком буде відображати таку ознаку, як системність) і п. 6-1 ч. 1 ст. 67 КК України [2, с. 46]. Отже, наявна конкуренція кримінально-правових норм [3, с. 114], яку слід вирішувати.

Слід наголосити, що серед науковців немає одностайної позиції щодо аналізованого аспекту. Так, О. О. Дудоров та М. І. Хавронюк вказують, що заподіяння удару, побойв, мордування, тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, незаконне позбавлення волі, заподіяння смерті, жорстоке поводження, інші подібні діяння насильницького характеру, якщо їх вчинено систематично, також є фізичним насильством в розумінні ст. 126-1, але вони, зокрема і тоді, коли їх вчинено не систематично, потребують додаткової кваліфікації за статтями 121, 122, 125, 126, 135, 136, 146, 115, 120 або іншими КК – залежно від наслідків, які настали, чи інших обставин [4, с. 71].

Позиція Верховного суду України з даного питання полягає в тому, що у випадках конкуренції між загальною та спеціальною нормами суди застосовують загальне правило: якщо злочин одночасно передбачений загальною і спеціальною нормами, то сукупність злочинів відсутня, і застосуванню підлягає спеціальна норма, яка найбільшою мірою відображає специфіку та особливості такого злочинного діяння [5]. Згідно постанови Пленуму Верховного суду України «Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки» від 4 червня 2010 р. № 7 «якщо у складі злочину передбачене діяння, яке у поєднанні з іншими обставинами завжди утворює склад іншого злочину (наприклад, зміст діяння полягає у застосуванні фізичного насильства під час вчинення певного злочину), то питання про його кримінально-правову оцінку необхідно вирішувати з урахуванням того, наскільки охоплюється складом цього злочину таке діяння, а також з урахуванням змісту санкцій відповідних статей (частин статей) Особливої частини КК». Тобто мова йде про врахування двох критеріїв: відображення специфіки та особливостей кримінально-каранного діяння та зміст санкцій. В науковій літературі такий підхід також має прихильників.

З даного аспекту К. М. Плутицька вказує, що якщо домашнє насильство полягає в заподіянні легких тілесних ушкоджень (ст. 125 КК України) або завданні побойв подружжю чи колишньому подружжю або іншій особі, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, за наявності такої ознаки, як систематичність, такі дії потрібно кваліфікувати за ст. 126-1 КК України, адже в цьому випадку за ст. 126-1 КК України є спеціальною нормою. Натомість побойв, що мають характер мордування, а так само скоєння систематичного катування становлять більшу суспільну небезпечність, тому такі дії доцільно кваліфікувати за ч. 2 ст. 126 КК України або, відповідно, за ч. 2 ст. 127 (за ознакою повторності) [3, с. 115]. І. А. Тітко та О. В. Харитонova роблять висновок, що якщо домашнє насильство полягає в діянні, яке співпадає з ознаками іншого злочину, але потерпілий – спеціальний (ст. 3 ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству»), насильство має систематичний характер і максимум санкції за цей інший злочин нижче чи рівний санкції, передбаченій ст. 126-1 КК України – кваліфікація відбувається за ст. 126-1 КК України [6].

Ми підтримуємо вищезазначений підхід, як такий, що відповідає природі домашнього насильства та принципам кримінального права. Водночас наголошуємо, що принципове значення при кваліфікації дій особи лише за ст. 126-1 КК України, у випадку нанесення потерпілій особи легких тілесні ушкодження заключається у врахуванні якісного критерію систематичності, основними ознаками якого є: єдності умислу винуватого, а в низці випадків – спрямованості винуватого на реалізацію однієї мети; заподіяння шкоди одному і тому ж об'єкту кримінально-правової охорони або одному потерпілому; тотожність діянь; всі діяння вчиняються одним суб'єктом; діяння можуть бути як закінченими злочинами, так і діяннями, які не є злочинними; не повинно бути значного розриву у часі [7, с. 112]. Таким чином, в кожному конкретному випадку суд повинен зробити висновок чи відповідає таке діяння зазначеним характеристикам.

Підсумовуючи зазначимо, що у випадку вчинення особою систематичного насильства, яке полягає, серед іншого, у вчиненні фізичного насильства, що має ознаки кримінального правопорушення передбаченого КК України, що карається менш суворо, ніж санкцією ст. 126-1 КК України, вчинене слід кваліфікувати лише за ст. 126-1 КК України ; якщо більш суворо – вчинене потребує додаткової кваліфікації за сукупністю кримінальних правопорушень. Водночас таке фізичне насильство повинно відповідати якісному критерію систематичності як ознаки домашнього насильства, який передбачає єдність умислу винуватого, а в низці випадків – спрямованості винуватого на реалізацію однієї мети; заподіяння шкоди одному потерпілому; всі діяння вчиняються одним суб'єктом; не повинно бути значного розриву у часі.

Список використаних джерел:

1. Степаненко О., Агапова К. Кількісний критерій систематичності як ознака домашнього насильства. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 323–327.
2. Плутицька К. М. Про доцільність доповнення Кримінального кодексу України ст. 126-1 «Домашнє насильство». Запорізькі правові читання: матеріали Щорічної міжнародної науково-практичної конференції (18 травня 2018 р.). Запоріжжя : ЗНУ, 2018. С. 45–47.
3. Плутицька К. М Проблеми кваліфікації фізичного домашнього насильства. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2018. № 3. С. 112–117.
4. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М. І. Хавронюка. Київ : Ваїте, 2019. 288 с.
5. Узагальнення судової практики з питань кваліфікації повторності та сукупності злочинів (статті 32, 33, 35 Кримінального кодексу України) від 01.12.2008 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0007700-08> (дата звернення: 23.05.2020).

6. Злочин, пов'язаний з домашнім насильством: правові проблеми та практичні рекомендації. Юрліга. URL: https://jurliga.ligazakon.net/ua/analytcs/192450_zlochyn-povyazaniy-z-domashnm-nasilstvom-pravov-problemi-ta-praktichn-rekomendats (дата звернення: 23.05.2020).
7. Сабитов Р. А., Симиненко А. Н. Систематичность в уголовном праве. Уголовно-правовые и криминологические меры предупреждения преступлений: межвуз. сб. научн. трудов. Омская ВШМ, 1986. С. 109–120.

Ключові слова: домашнє насильство, легкі тілесні ушкодження, фізичне насильство, конкуренція, систематичність.

Key words: domestic violence, minor bodily injury, physical violence, competitiveness, systematic nature.

ШЕВЧУК АНДРІЙ ВАСИЛЬОВИЧ

*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент*

БОДНАРУК ОЛЕКСАНДР МИКОЛАЙОВИЧ

*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент*

ВОЄННИЙ СТАН ЯК КАТАЛІЗАТОР КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ДІЯНЬ

Вранці 24-го лютого 2022 року ми всі прокинулись у новій реальності: рф віроломно, без оголошення війни нанесла масований ракетний удар по мирній Україні, а путлер, скооперувавшись з самопроголошеним президентом Республіки Білорусь, кинув з усіх сторін на нашу державу орду орків, які виявилися пізніше не так і не стільки військово-вслужбовцями, як звичайнісінькими дітовбивцями, катами, гвалтівниками, мародерами, собакожерами. Україна всі сили зосередила на відсічі цій навалі рашистського агресора, поставивши розвиток держави на вимушену паузу. Водночас ми зіткнулися не тільки із зовнішнім ворогом, а й внутрішнім, оскільки саме такі надзвичайно складні життєві обставини каталізують прояви не лише найкращих людських рис, а й демаскують найгірші, найтемніші з них. Правовий режим воєнного стану виявився недостатнім самим по собі для забезпечення порядку як у тилу, так і на територіях, де безпосередньо бойових зіткнень немає, проте люди їх покинули, виїхавши за кордон чи внутрішньо перемістившись у більш спокійні населені пункти України. У такому разі єдиним суворим регулятором суспільних відносин мав би стати Кримінальний кодекс України, проте і він виявився не зовсім готовим до нових викликів. Саме тому український законодавець вимушений був реагувати відповідним чином, вносячи зміни та

доповнення до Закону про кримінальну відповідальність – деякі з них стосуються впровадження цілком нових кримінально-правових заборон, а інші логічно посилюють відповідальність за відомі раніше правопорушення, ступінь суспільної небезпечності яких в умовах воєнного стану беззаперечно зростає.

Пропонуємо звернути увагу на ті зміни та доповнення до КК України [1], що не лише безпосередньо пов'язані з самим введенням режиму воєнного стану, а й містять пряму вказівку на нього у відповідних кримінально-правових нормах. Зокрема, статті 111 «Державна зрада» та 113 «Диверсія» як кваліфікуючу ознаку складу злочину тепер передбачають вчинення відповідних дій в умовах воєнного стану, за що уже може бути призначено найсуворіший вид покарання – довічне позбавлення волі.

Окрім того, були внесені схожі зміни ще до п'яти статей розділу VI КК України «Кримінальні правопорушення проти власності». Так, йдеться про крадіжку, грабіж, розбій, вимагання, а також привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем – якщо вони вчинені в умовах воєнного стану. На жаль, протягом останнього часу ми можемо спостерігати факти незаконного проникнення у житло, інші приміщення чи сховища, покинуті людьми, які рятувалися від війни. Відсутність власників, охорони, швидкої реакції правоохоронців (які природно часто зосереджені на більш важливих у цей час завданнях), тимчасова окупація територій тощо полегшує вчинення кримінально-протиправних діянь, викликає неабияке обурення в українців і міжнародної спільноти, сприймається пересічними громадянами як прояви мародерства. Водночас, пам'ятаємо, що вказаний термін завжди і лише розглядався у контексті так званих військових кримінальних правопорушень, пов'язаних із викраденням на полі бою речей, що знаходяться при вбитих чи поранених (ст. 432). Тому, на сьогоднішній день, можемо фактично говорити про криміналізацію «побутового мародерства», що знайшла свій прояв у нормах про посягання на власність. Між іншим, НА росії свого часу скасували кримінальну відповідальність за мародерство, тим самим легалізувавши відповідну злочинну діяльність своїх нелюдів сьогодні на території України.

Також у КК України з'явилися нові склади кримінальних правопорушень, одні з яких були актуальними вже як мінімум з 2014 року (відповідальність за колабораціонізм – ст. 111-1), а інші є гострою реакцією держави на внутрішні проблеми, зумовлені як надмірною соціальною активністю в мережі Інтернет наших співгромадян (відповідальність за несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення ЗСУ чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань – ст. 114-2), так і бажанням псевдоволонтерів і службових осіб незаконно використовувати з метою отримання прибутку гуманітарну допомогу, благодійні пожертви або безоплатну допомогу (ст. 201-2). Окрім того, враховуючи, що бої активно

ведуться і на кіберфронті, варто згадати про зміни до ст. 361 «Несанкціоноване втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж», якими тепер передбачається відповідальність у випадку вчинення зазначеного кримінального правопорушення під час дії воєнного стану.

Непересічною подією для Кримінального кодексу України стало те, що вперше за роки його існування було змінено підхід до визначення розмірів покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю – тепер за вчинення виключно такого кримінального правопорушення проти основ національної безпеки України як «Колабораційна діяльність» (ст. 111-1) воно як основне або додаткове призначається на строк від десяти до п'ятнадцяти років.

Розглядаючи усі перелічені вище прояви криміналізації, не можна залишити поза увагою фактичну декриміналізацію вбивства – не загалом, звичайно, а лише, якщо це стосується окупантів. Йдеться про нову обставину, що виключає кримінальну протиправність діяння «Виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України» (ст. 43-1), у рамках якої, зокрема, не є кримінальним правопорушенням діяння (дія або бездіяльність), вчинене в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту та спрямоване на відсіч та стримування збройної агресії Російської Федерації або агресії іншої країни, якщо це заподіяло шкоду життю або здоров'ю особи, яка здійснює таку агресію. Таким чином, держава закріпила право кожної особи на захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України незалежно від можливості уникнення зіткнення, заподіяння шкоди або звернення за допомогою до інших осіб чи органів державної влади, Збройних Сил України. Звісно, у статті передбачені певні обмеження щодо реалізації цього права (наприклад, заборона катування, недопущення порушень законів та звичаїв війни тощо), адже людяність та гуманізм є частиною генетичного коду українців.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 року № 2341-III. Дата оновлення: 23.04.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 27.05.2022).

Ключові слова: воєнний стан, державна зрада, диверсія, побутове мародерство, колабораційна діяльність, право на захист Вітчизни, несанкціоноване поширення інформації про переміщення зброї, псевдоволонтери, гуманітарна допомога, благодійні пожертви.

Key words: martial law, treason, sabotage, looting, collaboration, right to defend the Homeland, unauthorized dissemination of information on the movement of weapons, fake volunteers, humanitarian aid, charitable donations.

БОБОШКО ОЛЕНА МИКОЛАЇВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін
Криворізького факультету*

ШУСТРОВА КСЕНІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін
Криворізького факультету, кандидат юридичних наук, доцент*

ГУМАНІЗАЦІЯ ЗАХОДІВ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИННОСТІ СЕРЕД НЕПОВНОЛІТНІХ

Становлення України як правової, соціальної, демократичної держави неможливо без формування надійної та обґрунтованої законодавчої бази застосування заходів правового впливу до неповнолітніх осіб. Стан справ у сфері ювенальної кримінальної юстиції дозволяє зробити висновки про цивілізованість суспільства, про стабільність майбутнього нашої держави.

Попередження злочинності серед неповнолітніх є важливим аспектом попередження злочинності в суспільстві. Приймаючи участь в законній, соціально-корисливій діяльності, молодь може бути вихована на принципах, що не призводитимуть до злочинної діяльності [1].

З метою попередження злочинності серед неповнолітніх, потрібно докладати зусилля всього суспільства, щоб досягнути гармонійного розвитку підлітків, поваги до їхньої особи, стимулювати розвиток з раннього дитинства, звертаючи увагу на матеріальне становище, фізичний та моральний розвиток дитини в сім'ї, дитячому садку, школі.

Слід звернути увагу на необхідність і важливість здійснення прогресивної політики щодо попередження злочинності серед неповнолітніх, а також необхідність і важливість застосування необхідних для цього принципів.

Питання дії норм кримінального права на попередження підліткової злочинності та проблему особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх стали об'єктом досліджень таких вчених Ю. В. Баулін, В. В. Голіна, П. П. Андрушко, А. М. Бабенко, П. С. Берзін, І. Г. Богатирьов, В. М. Бурдін, В. П. Бойко, Т. О. Гончар, Т. С. Денисов, О. М. Джужа, О. О. Дудоров, Ю. В. Єгорова, Т. С. Жукова, М. Й. Коржанський, О. В. Козаченко, М. Н. Крестовська, Д. С. Смоков, О. М. Литвинов, М. І. Мельник, А. А. Музика, В. О. Навроцький, Є. С. Назимко, Т. І. Пономарьова, Д. О. Пилипенко, М. І. Хавронюк, С. В. Черкасов, С. Д. Шапченко та інших фахівців.

Наукові пошуки цих авторів становлять значний внесок у розвиток науки кримінального права та розробки заходів попередження та запобігання злочинності серед неповнолітніх.

Протягом 2020 року зареєстровано 335 кримінальних правопорушень, скоєних неповнолітніми, що на 58 або на 14% менше, ніж за аналогічний період 2019 року. Із загальної кількості скоєних злочинів – 130 (-79) склали тяжкі та особливо тяжкі [5].

Виправити ситуацію на краще у сфері протидії злочинності неповнолітніх можливо за рахунок відмови від карального характеру державного реагування на злочини осіб цієї вікової групи, широкого застосування умовних видів звільнення від покарання та його відбування, які мають чітку спрямованість на конкретну соціально-корисливу поведінку неповнолітнього в посткримінальний, пенітенціарні періоди. Адже, застосування покарань до неповнолітніх, у випадку його примусової ізоляції, завдає руйнівного впливу психіці дитини, найчастіше призводить до незворотних деформацій особистості, коли становлення неповнолітньої особи тільки розпочинається.

Особливе місце серед покарань, що застосовуються до неповнолітніх займають такі, що пов'язані з виправно-трудовим впливом, об'єднуючи в собі каральні елементи та приниження гідності дитини. Цілий ряд вчених та практиків виступають прихильниками напрямку гуманізації кримінального законодавства. Так, Хавронюк М.І. одним із таких напрямків, відповідно до міжнародних стандартів вважає – створення системи покарань, яка б слугувала в першу чергу меті виправлення винної особи та попередження вчинення нею нових злочинів [2; 3].

Тому стала потреба виробити такі заходи, методики, коли підлітки, що скоїли, чи намагаються скоїти кримінальні правопорушення, мали б змогу відійти від злочинної діяльності, забути про таку, на підставі гуманного відношення до останніх з боку державних органів. Застосування таких заходів, в першу чергу, не пов'язаних із застосуванням кримінально-караного покарання, дозволяє ефективніше вирішувати проблеми підліткової соціальної адаптації, в тому числі побутових умов, освіти й роботи, що в підсумку значно зменшує ймовірність вчинення ними нових злочинів.

Потреба у створенні системи кримінальної юстиції зумовлена й тим, що деякі положення чинного законодавства та правозастосовної практики України не повною мірою узгоджуються з міжнародними договорами щодо захисту прав дитини, зокрема, з Мінімальними стандартними правилами ООН щодо здійснення правосуддя у справах неповнолітніх 1985 р. («Пекінські правила») й Конвенцією ООН з прав дитини 1989 р. [3, с. 75–128].

Кримінальний процесуальний кодекс України узаконив указану практику, ввівши посаду судді, уповноваженого здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх, який вирішуватиме питання про притягнення неповнолітньої особи до кримінальної відповідальності або звільнення її від неї, про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, їх продовження, зміну чи припинення, а також про кримінальне провадження в апеляційному чи касаційному порядку щодо перегляду прийнятих судових рішень (ч. 10 ст. 32 КПК). Спеціалізація суддів з розгляду справ неповнолітніх згідно

з ч. 3 ст. 18 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» існуватиме в загальних судах першої й апеляційної інстанції.

Керівні принципи повинні бути спрямовані на забезпечення того, щоб в ході таких розглядів, всі права дітей, серед яких право на інформацію, представництво, участь і захист, повністю дотримувалися з урахуванням рівня зрілості й розуміння дитини, а також обставин справи. Дотримання прав дітей не повинно ставити під загрозу права інших зацікавлених сторін [3].

Нині для України є важливим впровадження міжнародних та європейських стандартів в галузі кримінальної політики щодо попередження злочинності серед неповнолітніх. Наша країна, провадить політику врахування позитивного досвіду, накопиченого країнами Європи та США з питань запобігання злочинності серед молоді.

В контексті нашого дослідження цікавою є дисертація Є. М. Вечерої на тему «Некаральний кримінально-правовий вплив на неповнолітніх в Україні (кримінологічні засади)». У роботі вченою було надано характеристику елементів некарального кримінально-правового впливу на неповнолітніх в Україні на сучасному етапі та запропоновано критерії оцінки його ефективності та основні напрямки вдосконалення законодавчого регулювання. Під некаральним кримінально-правовим впливом запропоновано розуміти цілісне явище, що реалізується в таких формах, як звільнення від кримінальної відповідальності й звільнення від покарання і його відбування. Одним із заходів в яких характеризується некаральний кримінально-правовий вплив визнано звільнення від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру (ч. 1 ст. 105 КК України). Є. М. Вечерова приділила увагу не тільки звільненню неповнолітніх від покарання з випробуванням, а й застосуванню примусових заходів виховного характеру, які є остаточною та не вимагають від неповнолітніх певної поведінки [4, с. 31].

В роботі доведено, що репресії в сучасному кримінальному законодавстві є другою ланкою, і до неповнолітніх вони не можуть бути застосовані. Першою базовою ланкою – є попередження злочину, що передбачає гуманний вплив на неповнолітнього.

Таким чином, можна стверджувати про те, що інститут некарального кримінального впливу та безумовних видів звільнення від покарання повинен застосовуватися до неповнолітніх в разі скоєння ними кримінальних проступків.

Кримінологічна характеристика злочинності серед неповнолітніх обумовлює доцільність пошуку нових кримінально-правових засобів впливу на підлітків. Зважаючи на категорії злочинів, що вчиняються неповнолітніми, можна припустити, що обмеження, як вид покарання, може застосовуватися до підлітків, що вчинили кримінальні проступки. Але в кримінальному законодавстві слід конкретизувати та розмежувати обмеження для неповнолітніх від примусових заходів виховного характеру з обов'язковим обмеженням дозвілля. Ця пропозиція є важливою з огляду на те, що вчені і практики пропонують щоб до неповнолітніх правопорушників застосовувалися різні психологічні

і педагогічні заходи впливу, створювалися сприятливі умови життєдіяльності з прикладами виховного характеру.

Список використаних джерел:

1. Про Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні: Указ Президента України від 24 травня 2011 року, № 597/ 2011.
2. Хавронюк М. І. Кримінально-правова система в Україні у взаємодії із ... питання матеріального кримінального права – поняття злочину і проступку. *Вісник Асоціації кримінального права України*, 2015 № 2 (5)
3. Минимальные стандартные правила Организации Объединенных Наций, касающиеся отправления правосудия в отношении несовершеннолетних («Пекинские правила»). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_211#Text
4. Вечерова Є. М. Некаральний кримінально-правовий вплив на неповнолітніх в Україні : дис. ... канд. юрид. Наук: 12.00.08 / Є. М. Вечерова. Одеса, 2010. С. 31.
5. Статистика ювенальної злочинності в Україні. URL: <http://ssd.dn.gov.ua/analiz-stanu-zlochinnosti-bezdoglyadnosti-inshih-negativnih-proyaviv-sered-ditej-za-2020-rik/>

Ключові слова: злочинність неповнолітніх, гуманізація кримінального законодавства, кримінальна юстиція, заходи виправного впливу, заходи попередження та запобігання злочинності неповнолітніх.

Key words: juvenile delinquency, humanization of criminal legislation, criminal justice, measures of corrective influence, measures of prevention and prevention of juvenile delinquency.

БЕРІШ АНАСТАСІЯ ЯКІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук*

ЮРИДИЧНИЙ КРИТЕРІЙ ОБМЕЖЕНОЇ ОСУДНОСТІ

Юридичний критерій обмеженої осудності характеризується неповною мірою здатності усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпеку своїх дій та керувати ними. У науковій літературі дискусійним є питання про те, яким змістом наповнюється поняття – «неповна міра».

Г. В. Назаренко відзначає, що «осудність може мати дві градації: повну і неповну». Остання характеризує «зменшену осудність» і свідчить про значне зменшення здатності усвідомлювати суспільну значимість своїх дій та керувати ними. Вказівка на «значний ступінь» обмеження зазначеної здатності автор пропонує відобразити в статті, присвяченій обмеженій осудності. Автор обґрунтовує свою думку тим, що «вказівка на значне зменшення здатності розуміти недозволенність

діяння або діяти відповідно з розумінням» містять кримінальні кодекси деяких держав (ст. 21 КК ФРН, аналогічні статті Швейцарського і деяких інших кодексів)» [1, с. 62].

Найсуттєвішими запереченнями є посилання на труднощі визначення критеріїв обмеженої осудності. Наприклад, «поняття зменшеної осудності неприйнятне тому, що для нього не може бути юридичного критерію» (Е. М. Холодківська); «зменшена осудність не має меж» (Д. Р. Лунц); до осіб з психічними аномаліями, які визнані осудними, занадто сумнівним є застосування «принципу зменшеної осудності, тому що на цей час відсутні будь-які чіткі клінічні критерії» [2, с. 85].

Як видається, ці автори все ж надмірно ускладнюють проблему. Якийсь новий юридичний критерій не потрібний, оскільки обмежена осудність – це все-таки осудність, а не якась зовсім нова якість. О. Е. Фрейєров, говорячи про юридичні (психологічні) критерії обмеженої осудності, писав: «Афектно-вольові аномалії та своєрідність розумової діяльності, які є у деяких психічно неповноцінних осіб (осудних), можуть звужувати опір до спокуси, послаблюють контрольні механізми поведінки, обмежують альтернативні можливості вибору дії в тих чи інших випадках. Такі особливості психіки, як легка збудливість, нестійкість, мінливість настрою, емоційна незрілість, підвищена сугестивність, підозрілість, інтелектуальна неповноцінність, ненормальна сексуальність тощо, нерідко полегшують реалізацію кримінального закону, призводять особу до конфлікту з законом» [3, с. 110]. Аномалії психіки (найперше емоційно-вольові порушення, особливості мислення, які виражаються, здебільшого, в зниженні критичних здібностей та контролю за собою, реакціях вибухових та істероїдних, відмови і протесту, запальності, дратівливості та емоційної лабільності), бувають зазвичай при суб'єктивній оцінці ситуації, тобто її сприйнятті як більш криміногенної; в більшій прямолінійності, меншій об'ємності та змістовності рішень на 98вчинення злочинів і в тому, що виконання останнього відбувається досить малозначним приводом і неадекватно високою активністю в досягненні злочинного результату [4, с. 156]. Інакше кажучи, юридичний (психологічний) критерій зменшеної осудності є, коли здатність віддавати звіт у своїх діях і керувати ними хоча й не була втрачена, але була ослаблена (знижена) [5, с. 98]. Ознаки медичного критерію також можуть бути визначені, тим паче, що проблема проміжних станів не є «білою плямою» в психіатрії.

У судовій психіатрії розроблені критерії та ознаки осудності при різних нозологічних формах психічної патології, зокрема ті, які частіше можуть свідчити про зменшену осудність. Коли ж йдеться про відсутність чітких «клінічних критеріїв», то, на думку Ю. М. Антоняна і С. В. Бородіна, передбачається складність розмежування ступеня тяжкості того чи іншого психічного захворювання, а не відсутність медичного критерію зменшеної осудності, який повинен містити перелік таких психічних аномалій зменшеної осудності [6, с. 141].

Зрозуміло, що проблема змісту медичного критерію зменшеної осудності потребує ретельної розробки, яка базується на наукових дослі-

дженнях психіатрії. Так, Н. І. Фелінська відзначала, що із зростанням психіатричних знань, з уточненням діагностики та більш точної диференціації ступенів порушення психічної діяльності, питання, яке розглядається, повинно знайти своє рішення. Відповідно до цього необхідна подальша теоретична та організаційна розробка питання осудності й неосудності для групи проміжних станів [7, с. 155].

Утім, на нашу думку, проблема визначення ступеня усвідомлення суб'єктом фактичних і соціальних властивостей своєї поведінки і ступеня керування своїми діями при такому трактуванні юридичного критерію обмеженої осудності не зникне, «вагомість порушеного питання оманлива» [8, с. 155], оскільки правомірним є питання: з якого моменту втрачається така здатність і настає нездатність усвідомлювати свою поведінку і керувати нею?

У зв'язку з цим, як видається, проблему не можна вирішити шляхом використання логічних формул, які, можливо, більш точні, ніж зазначені нині в законі; «міру і здатності до свідомих і вольових дій слід розкривати через клініко-психологічні дані» [9, с. 45].

У цьому питанні найбільш аргументованою й логічною є позиція, яку обстоює С.В. Бородин, який зазначає, що в нормі про обмежену осудність «йдеться не про ступінь психічного розладу взагалі, але про ступінь впливу цього розладу на протиправну поведінку» [10, с. 22]. Видається, що неоціненну допомогу при визначенні юридичного критерію обмеженої осудності можуть надати дані, розроблені психологічною наукою. Психологи справедливо відзначають, що думка про те, що проблема обмеженої осудності носить виключно юридичний і психіатричний характер, без залучення психологічних аргументів, є помилковою [11, с. 94].

Список використаних джерел:

1. Назаренко Г. В. Невменяемость в уголовном праве : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Орел, 1992. С. 62.
2. Семенцова А. И. Принудительные меры медицинского характера и наказание в отношении лиц с психическим расстройством, не исключающим вменяемости. Журнал российского права. 2001. № 11. С. 85.
3. Фрейеров О. Е. О так называемом биологическом аспекте проблемы преступности. Советское государство и право. 1966. № 10. С. 110.
4. Закалюк А. П., Коротенко А. И., Москалюк Л. Н. Допреступное поведение и механизм совершения преступления при нарушениях психики пограничного характера. Проблемы изучения личности правонарушителя: сб. науч. трудов. Москва : ВНИИ МВД СССР, 1984. С. 156.
5. Авербух И. Е., Голубова Е. А. К вопросу о вменяемости психически неполноценных лиц. Вопросы экспертизы в работе защитника: сб. ст. / под ред. И. Ф. Крылова. Ленинград : Изд-во Ленингр. ун-та, 1970. С. 98.
6. Антонян Ю. М., Бородин С. В. Преступность и психические аномалии : монография. Москва : Наука, 1987. С. 141.
7. Фелинская Н. И. О дискуссионных вопросах судебно-психиатрической оценки психопатий. Вопросы борьбы с преступностью. 1982. № 36. С. 100.

8. Боброва И. Н., Шишков Н. С. Об уменьшенной (ограниченной) вменяемости. Вопросы теории и организации судебно-психиатрической экспертизы: сб. науч. тр.; под. ред. Г. В. Морозова. Москва, 1988. С. 155.
9. Артеменко Н. В. Актуальные проблемы вменяемости (невменяемости) и возраста уголовной ответственности: Сравнительный историко-правовой анализ уголовного законодательства РФ и Франции: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Ростов-на-Дону, 1999. С. 45.
10. Право и психиатрия: тупик, поворот, взгляд, возвращение, поиск : сборник статей / сост. С. В. Полубинская; науч. ред. С. В. Бородин. Москва : Юрид. л-ра, 1991. С. 22.
11. Ситковская О. Д. Психология уголовной ответственности. Москва : Норма, 1998. С. 94.

Ключові слова: обмежена осудність, юридичний критерій, психологічний критерій, зменшена осудність.

Key words: limited sanity, legal criterion, psychological criterion, reduced sanity.

ВАСИЛЯКА ОЛЕСЯ КОСТЯНТИНІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права та інших кримінально-правових
дисциплін Миколаївського інституту права, кандидат юридичних наук*

ПОДАТКОВА ТАЄМНИЦЯ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ДИСКУРС

Метою даної публікації є розкриття проблем податкової таємниці у кримінально-правовому розумінні, як предмету кримінальних правопорушень, передбачених статтями 231, 232 КК України з урахуванням сучасних досягнень кримінально-правової науки.

Комерційно цінна інформація з обмеженим доступом охороняється кримінальним законодавством в режимі кількох видів таємниць, що включає комерційну та банківську таємницю. Але, крім цього, можна говорити про інші різновиди комерційно цінної інформації з обмеженим доступом, що складають податкову, аудиторську, нотаріальну, адвокатську таємницю та таємницю страхування.

Говорячи про податкову таємницю, необхідно відзначити, що чинне законодавство про податки та збори надає митним, податковим і іншим фінансовим органам широкі можливості для одержання інформації, що має значення для оподатковування. Це цілком виправдано, тому що ефективне адміністрування та правова охорона в сфері оподатковування не можливі без відповідного їхнього інформування.

Однак, праву зазначених державних органів на одержання, накопичення та використання такої інформації протипоставлене право платників зборів і податкових агентів вимагати її збереження, що є цілком справедливим та правильним, адже дана інформація містить у собі відомості про організації та індивідуальних підприємців (склад заснов-

ників, наявність фінансових коштів, ліцензій, матеріальних ресурсів, чисельність працівників, види діяльності, обсяги виробництва, розмір прибутку тощо).

Безсумнівно, подібна інформація може становити інтерес для інших організацій і індивідуальних підприємців з метою її використання в недобросовісній конкурентній боротьбі.

Податкову таємницю, виходячи з її джерел, становить інформація про платників податків та зборів, надавана ними самими, податковими агентами, органами реєстрації і банками митним органам, податковим органам відповідно до законодавства про податки та збори. Крім того, до неї відноситься інформація, одержувана цими органами в процесі здійснення фінансового (податкового) контролю, оперативно-розшукової та кримінально-процесуальної діяльності та складова їхню професійну таємницю, а також передана їм у рамках інформаційного обміну, у тому числі і міжнародного, правоохоронними та контролюючими органами інших країн [1, с. 8].

Дія режиму податкової таємниці поширюється на будь-яку інформацію про платників податків незалежно від того, на якому матеріальному носії вона задокументована та до обліку якої інформаційної системи (ресурсу) належить.

Однак дотепер цьому важливому інституту податкового права з боку законодавців увага практично не приділялася. Аналіз нормативно-правових актів і правозастосовної практики податкових органів свідчить про неправильне тлумачення та застосування в ряді випадків податковими органами положень Податкового кодексу України про нерозголошення контролюючим органом (посадовими особами) відомостей про такого платника без його письмової згоди та відомостей, що становлять конфіденційну інформацію [2]. Досить сказати про практику, що стала останнім часом правилом, розголошення податковими органами, у порушення положень підпункту 17.1.9 статті 17 Податкового кодексу України «Права платника податків» [2], відомостей про стан і розмір податкової заборгованості платників податків, в результаті якого може бути нанесений істотний збиток їх репутації та конкурентоспроможності [3], а, отже, порушені їхні права на захист конкуренції у підприємницькій діяльності, гарантовані статтею 42 Конституцією України [4].

Крім того, останнім часом податківці все більше і більше часу приділяють перевірці контрагентів платників податків (з метою виявлення нікчемних правочинів чи іншого обґрунтування відсутності права платника податку на податковий кредит чи витрати) [3].

Юрист Р. Блажко, з цього приводу наводить наступну ситуацію. Якщо підприємство заробляє гроші на тому, що купує товари і перепродає їх за вищою ціною іншим суб'єктам господарювання, проведення таких перевірок може мати руйнівні наслідки для вашого бізнесу. На практиці трапляються ситуації, коли у процесі таких перевірок інформація про постачальників платника податку та ціни, за якими він закуповує у них товари, потрапляє до рук покупців платника податку.

Після отримання цієї інформації для покупців більше немає сенсу працювати з платником податку і вони починають закуповувати товари напряму в його постачальників. Як результат, обсяги доходів платника податку різко зменшуються. Така ситуація може, зокрема, мати місце, коли податковий орган здійснює документальну перевірку покупця платника податку і в акті цієї перевірки відображає результати дослідження руху товарів від постачальників платника податку до цього покупця [5].

Разом з тим, на сьогоднішній день відсутні судові спори між податковими органами та платниками податків за зазначеною проблематикою, що свідчить, насамперед, про рівень правової свідомості самих платників податків, які незважаючи на порушення гарантованих законом прав, не використовують передбачених Податковим кодексом України засобів правового захисту.

Безумовно, труднощі, що виникають в правильному застосуванні положень про податкову таємницю багато в чому пояснюються новизною правового інституту податкової таємниці для українського податкового права, відсутністю накопиченого правового досвіду та традицій у регулюванні та практиці правозастосування цього інституту. Незважаючи на закріплення в Конституції України 1996 року цілого ряду положень, що гарантують захист інформації, що торкається прав та законних інтересів особи, практична реалізація платниками податків більшості з них у сфері оподаткування до прийняття Податкового кодексу була сполучена із чималими труднощами, оскільки були відсутні чіткі правові механізми, які б забезпечували їх реалізацію.

Недостатньо уваги питанням захисту інформації про платників податків у сфері оподаткування приділялося і у юридичній науці. В небагатьох дослідженнях, присвячених податковій таємниці, автори, в першу чергу, намагаються визначити перелік відомостей, що становлять податкову таємницю. Перш за все, вважає дослідник Н. Нелюбіна, це відомості, які стали відомими податковим органам (посадовим особам) в процесі виконання своїх законних повноважень; а по-друге – це відомості, які не є загальнодоступними і правова охорона яких спеціально регулюється різними нормативно-правовими актами (наприклад, сімейна, комерційна таємниця) У зв'язку з цим, зазначає автор, є всі підстави розглядати податкову таємницю, як комплексу категорію, головною особливістю якої є те, що зміст об'єкта, а також пов'язаного з ним суб'єктивного права особи на таємницю буде регулюватися нормами різних галузей законодавства залежно від того, які саме відомості стали відомими посадовій особі [6, с. 87-88].

Але, як справедливо відзначається в юридичній літературі, зміст податкової таємниці набагато ширше, адже містить у своєму складі не тільки комерційну таємницю, а й відомості, що не відносяться до неї [7, с. 8]. У той же час, якщо інформація, що віднесена до складу податкової таємниці, відповідає всім ознакам (умовам) комерційної таємниці, то суб'єктивне право особи на таємницю регулюється в комплексі як нормами податкового права так і нормами законодавства про комер-

ційну таємницю. Іншими словами, якщо в результаті неправомірного розголошення та використання податкової таємниці відбулося порушення комерційної таємниці, то уповноважені особи вправі використовувати способи захисту права, зазначені в Господарському кодексі України [8]. Аналогічно, якщо відомості, що становлять податкову таємницю, одночасно виступають особистою та сімейною таємницями, то в разі неправомірного розголошення цих відомостей, уповноважена особа (окрім відшкодування майнових збитків) вправі згідно з Конституцією вимагати відшкодування моральної шкоди, заподіяної в результаті порушення конституційного особистого немайнового права на таємницю [4].

Ще б хотілося зупинитися на питанні співвідношення податкової та банківської таємниці. Основним проблемою, до якого апелюють науковці, є те, що абсолютний характер банківської таємниці порушує конституційний принцип рівності. Адже платники податків, які мають рахунки в банках, знаходяться, так би мовити, у більш привілейованому становищі, оскільки, можуть не декларувати свої кошти, що знаходяться в банківських установах. При цьому податкові органи не мають законних засобів для перевірки виконання податкового обов'язку цією категорією платників. Таким чином, порушується принцип рівності, адже до різних категорій платників податків застосовуються різні міри податкового контролю. А отже, існує узаконена можливість «перекласти» обов'язок по сплаті податків «несумлінними» платниками (що мають рахунок у банку) на «сумлінних» платників податку [9, с. 48].

З цього виходить, що визначальною ознакою інформації, що складає податкову таємницю і відрізняє її від інших видів таємниць, є обставини її одержання – здійснення податковим органом (посадовою особою) законних повноважень. Характеризуючи зміст об'єкта податкової таємниці з позиції платника податків як зобов'язаної сторони в податкових правовідносинах з податковим органом, що виникають у зв'язку з наданням інформації, можна зробити висновок, що податковою таємницею є тільки та інформація, яку платник податків надав податковому органу в порядку виконання встановленого Податковим кодексом України обов'язку в зазначених податкових правовідносинах.

Добровільне надання платником податків інформації будь-яким третім особам, під час відсутності передбаченого Податковим кодексом України обов'язку, податковою таємницею не є.

Таким чином, на нашу думку, предмет злочинів, передбачених статтями 231, 232 КК України, крім комерційної та банківської таємниці, необхідно доповнити таємницею податковою, під якою слід розуміти конфіденційну інформацію про платників податків та зборів, яка, відповідно до податкового законодавства, надається податковим органам самими платниками або іншими уповноваженими особами чи установами, а так само, отриману податковими органами в процесі здійснення фінансового (податкового) контролю, а також передану їм у рамках інформаційного обміну з контролюючими органами інших держав.

Список використаних джерел:

1. Торшин А. В. Правовой режим информации, составляющей налоговую тайну : автореф. дис.на соискание науч. степени канд. юрид. наук : 12.00.14. Москва, 2003. 14 с.
2. Податковий кодекс України : Закон України від 02 груд. 2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 02.11.2021).
3. Ващук Ю. Податкова адміністрація посягає на комерційну таємницю платників податків. *Юридична газета* : веб-сайт. URL: <http://www.yur-gazeta.com/ru/article/524> (дата звернення: 02.11.2021).
4. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 02.11.2021).
5. Блажко Р. Захист комерційної таємниці під час податкових перевірок. *Податкове право – блог* : веб-сайт. URL: <http://taxua.blogspot.com/2011/07/komertsyna-tayemnytsiya-pid-chas.html> (дата звернення: 02.11.2021).
6. Нелюбина Н. Об'єкт податкової таємниці. *Правова інформатика*. 2007. № 1 (13). С. 87–91.
7. Бакшинская В. Новое понятие: налоговая тайна. *Приложение к газете «Финансовая Россия»*. 1999. № 8. С. 8–9.
8. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/436-15> (дата звернення: 02.11.2021).
9. Ланг Й. Проект кодекса налоговых законов для государств Центральной и Восточной Европы / пер. с нем. Бонн : Федеральное министерство финансов, 1993. 464 с.

Ключові слова: кримінальне право, кримінальне правопорушення, податкова таємниця, митна таємниця.

Key words: criminal law, criminal offense, tax secret, customs secret.

КЕДИК ВЕРОНІКА ПЕТРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук*

РЕАЛІЗАЦІЯ РЕАЛЬНОГО ПРИНЦИПУ ДІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ У МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРАХ

Не менш важливими принципами просторової чинності кримінального закону у просторі є реальний принцип. Відповідно до Міжнародної конвенції про боротьбу із захопленням заручників 1979 року «держава вправі встановити національну юрисдикцію щодо будь-якого з перелічених Конвенцією злочинів, які були вчинені: з метою змусити цю державу вчинити будь-який акт або утриматися від нього; щодо заручника, який є громадянином зазначеної держави [1].

У статті 15 Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності зазначається, що кожна держава-учасниця вживає таких заходів, які можуть знадобитися для того, щоб установити свою юрисдикцію щодо злочинів, котрі вчинено проти громадянина цієї держави-учасниці або є одним зі злочинів, визнаних такими відповідно до пункту 1 статті 5 цієї Конвенції, і вчинений за межами її території з метою вчинення серйозного злочину на її території [2].

У Міжнародній конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму 1999 року (ст. 7) реальний принцип представлений в такому вигляді. «Кожна держава може встановити свою юрисдикцію щодо фінансування будь-якого злочину терористичного характеру, зазначеного в Конвенції. Держава-учасник вищевказаної конвенції вправі притягнути також до відповідальності, коли злочин вчинено відносно:

- одного з громадян цієї держави;
- проти державного або представницького об'єкта зазначеної держави за кордоном, включаючи приміщення дипломатичного або консульського представництва цієї держави;
- у спробі змусити цю державу вчинити будь-яку дію або утриматися від неї» [3].

Положення про реальний принцип у Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму вказано, що «кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для того, щоб вона могла застосовувати положення глав III, IV та V цієї Конвенції до фінансування тероризму» [6]. У додатку до конвенції перелічені категорії злочинів, щодо яких учасник конвенції має право поширити свою юрисдикцію.

Окремі положення про реальний принцип чинності кримінального закону у просторі містяться у міжнародних антикорупційних конвенціях, у зв'язку із ратифікацією є обов'язковими для України (Конвенція ООН проти корупції та Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією) [4].

Відповідно до Конвенції ООН проти корупції 2007 року зазначено: держава може також встановити свою юрисдикцію щодо будь-якого злочину, передбаченого конвенцією, коли це злочин вчинено проти громадянина такої держави або злочин вчинено проти держави (ст. 42) [7].

В частині першій статті 17 Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією зазначено: «кожна сторона вживатиме таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для визнання у своєму національному законодавстві підсудними кримінальні злочини, передбачені статтями 2-14 цієї Конвенції» [7]. Дане положення саме по собі фіксує реальний принцип (показником цього принципу є слова «кожна Сторона вживатиме таких законодавчих та інших заходів»).

У наведених конвенціях закріплений реальний принцип. Дослідник А. Г. Князев даний принцип називав «принципом захисту». Згідно з цим принципом дія кримінально-правових норм національної держави поширюється на злочини, вчинені за кордоном і спрямовані

проти інтересів цієї держави незалежно від державної приналежності винної особи [5, с. 122].

Так було в статті 5 Конвенції про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації, де зазначено: «кожна Договірна Держава вживає таких заходів, які можуть здаватися необхідними, щоб встановити свою юрисдикцію над злочином ...» [8].

Відмінною рисою багатьох міжнародних актів, ратифікованих Україною, є наявність вимоги про встановлення своєї юрисдикції над злочином при реалізації реального принципу чинності кримінального закону у просторі. З аналізу міжнародно-правових договорів виходить, що міжнародна спільнота захищає не тільки державні інтереси, але й інтереси своїх громадян, організацій даної держави. Держава наділена правом реалізовувати кримінально-правову юрисдикцію і для захисту своїх громадян, коли останнім заподіюється шкода за кордоном в результаті вчинення злочину. Цей захист називається ще принципом пасивного громадянства і впливає з обов'язку держави захистити власних громадян та організацій за кордоном.

Список використаних джерел:

1. Міжнародна конвенція про боротьбу із захопленням заручників : Конвенція Організації Об'єднаних Націй від 17 грудн. 1979 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_087 (дата звернення: 22.01.2020).
2. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності : Конвенція Організації Об'єднаних Націй від 15 жовт. 2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789 (дата звернення: 22.01.2020).
3. Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму : Конвенція Організації Об'єднаних Націй від 09 грудн. 1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_518 (дата звернення: 22.01.2020).
4. Мельников М. Г. Действие уголовного закона в пространстве. Рязань: изд-во Акад. права и управления Минюста России, 2003. 80 с.
5. Князев А. Г. Действие уголовного закона в пространстве : дис. ... канд. юр. наук : 12.00.08 / Ульяновский гос. ун-т. Ульяновск, 2006. 179 с.
6. Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму: Конвенція Ради Європи від 16 травн. 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_948 (дата звернення: 22.01.2020).
7. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції : Конвенція Організації Об'єднаних Націй від 31 жовт. 2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16 (дата звернення: 22.01.2020).
8. Тимченко Л. Д. Международное право : учебник. 3-е изд. стереотип. Харків : Консум. 2004. 528 с.

Ключові слова: кримінальні правопорушення, реальний принцип, чинність, юрисдикція, конвенція, міжнародна угода, ратифікація, зобов'язання.

Key words: criminal offenses, factual principle, validity, jurisdiction, convention, international agreement, ratification, commitment.

КОРАБЕЛЬ МАРІЯ ГЕОРГІЙВНА

*Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
доцент кафедри державно-правових дисциплін, кримінального права
та процесу, кандидат юридичних наук*

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОТЕРПІЛОГО В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ ТА ПРОЦЕСІ

Комплексний правовий аналіз вивчення питання особи потерпілого змушує звернути увагу на ст. 3 Конституції України: Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [1]. Так, в статті вбачається що захист закріплених в Конституції України прав та свобод визначають напрямки діяльності держави та у разі їх порушення передбачена кримінальна відповідальність. Тобто держава стоїть на захисті особи, що може стати потерпілим або вже такою є. Протидією вчинення кримінальних правопорушень та адміністративних проступків є реалізація принципу невідворотності відповідальності та призначення необхідного та достатнього покарання для виправлення засудженого та запобігання вчинення нових правопорушень.

В науковій роботі спробуємо звернути увагу саме на кримінально-правовий понятійний апарат визначення «потерпілий» в матеріально-му та процесуальному праві.

Правовий аналіз статей Кримінального кодексу України передбачає таке поняття як потерпілий, але не дає його визначення. Так, ст. 46 КК «Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим» [2] не дає визначення кого необхідно вважати потерпілим, лише в ППВСУ «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності» п. 4 зазначає, що «потерпілим може бути лише фізична особа, якій злочином заподіяно моральну, фізичну або майнову шкоду, яку визнано потерпілим відповідно до КПК України» [3]. Відповідність вимок КПК, на які відсилає Постанова, втратив чинність в 2012 році, що ставить під сумнів зміст Постанови та можливість її використання для роз'яснення питань застосування ст. 46 КК України. Суттєво від зазначеного в ППВСУ визначення відрізняється ст. 55 Кримінального процесуального кодексу України «Потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди, а також адміністратор за випуском облігацій, який відповідно до положень

Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» діє в інтересах власників облігацій, яким кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди» [4]. З наведених вище визначень можна зробити висновок, що поняття в матеріальному та процесуальному праві суттєво відрізняється та може привести до неправильного застосування норм законодавства. Так, наприклад, особа може бути звільнена від кримінальної відповідальності на підставі відшкодування завданих нею збитків юридичній особі та примиренням з її представниками, що суперечить вимогам КК України закріпленим в ст. 46 та зазначеній вище ППВСУ. З метою попередження таких помилок в застосуванні норм кримінального законодавства необхідно доповнити КК України поняттям «потерпілий».

Обсяг наукової роботи унеможливило проведення комплексного аналізу для підготовки кримінально – правового поняття «потерпілий», але з проведеного аналізу статей Кримінального кодексу України можна зробити наступні висновки: по – перше, поняття «потерпілий» вживається в розділах «Обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння», «Звільнення від кримінальної відповідальності» та «Призначення покарання» [2]. Із змісту статей потерпілим може бути лише фізична особа, тобто застосування норм зазначених розділів Загальної частини КК України не можуть бути використані для юридичних осіб, які закріплені в КПК України як потерпілі; по – друге, кримінальним правопорушенням заподіюватися фізична або моральна шкода виключно фізичній особі. Відповідно, потерпілим, для деяких розділів Загальної частини КК України може бути тільки фізична особа і це має бути закріплено, принаймні в примітках до ст. 46 КК, для усунення неправильного застосування кримінально – правових норм.

Список використаних джерел:

1. Конституція України <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Кримінальний кодекс України <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14?find=1&text>
3. ППВСУ «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0012700-05?find=1&text>
4. Кримінальний процесуальний кодекс України <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17?find=1&text>

Ключові слова: потерпілий в кримінальному праві, потерпілий в кримінальному процесі, звільнення особи від кримінальної відповідальності, кримінально-правовий понятійний апарат.

Key words: victim in a criminal law, victim in a criminal process, release of person from criminal responsibility, criminal law conceptual apparatus.

KUZMIN EDUARD

*National University "Odesa Law Academy",
Associate Professor at the Department of Criminal Law,
Candidate of Science of Law*

THE GENERAL PART OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE: A BRIEF OVERVIEW OF THE NEW WARTIME AMENDMENTS

Since the very imposition of martial law in Ukraine on February 24, 2022, a total of twelve Laws of Ukraine has been adopted, introducing numerous revisions and additions to the current Criminal Code of Ukraine, whereas only five of them were particularly designed to modify or interfere with the provisions of the General Part of the Code [6].

The initial change phase has been focused on the peculiarities of the imposition of such type of punishment as deprivation of the right to occupy certain positions or engage in certain activities with regard to the conditions in which it is imposed, as well as its duration. So, with the Law's of Ukraine "On Amending Certain Legislative Acts of Ukraine regarding the Establishment of Criminal Liability for Collaborative Activity" entry into force, the possibility of its imposition as a principal or an additional punishment for a term of ten to fifteen years for committing such a criminal offence against national security of Ukraine as collaborative activity was provided [1]. At the same time, the changes also affected the grounds for applying criminal law measures to legal entities, enabling an option to apply such type of criminal law measures applicable to legal entities as its liquidation in case of commission by its authorised person on behalf of a legal entity of collaborative activity [1].

Another important innovation brought by the Law of Ukraine "On Amending Criminal Code of Ukraine to Strengthen Liability for Crimes against the Foundations of National Security of Ukraine under the Conditions of Martial Law" was the introduction of the stipulation that foresees a comprehensive ban on amnesty with regard to a certain category of persons[5]. This implies that those who found guilty of committing high treason and sabotage, sentences in respect of which have not entered into force may not be released from serving a sentence, and persons in respect of whom sentences have entered into force may not be completely released under the law on amnesty from serving a sentence [5; 6].

The other novelty, as amended by the Law of Ukraine "On Amending Criminal Code of Ukraine and Other Legislative Acts of Ukraine regarding the Definition of Circumstances Excluding Criminal Illegality of an Act and Providing Combat Immunity under the Conditions of Martial Law", referred to the expansion of the list of circumstances excluding criminal illegality of an act, which, in turn, was supplemented by the new circumstance, – fulfilment of the duty to protect the Fatherland, independence and territorial integrity of Ukraine [4].

A number of significant improvements have also taken place with the enactment of the Law of Ukraine “On Amending Criminal and Criminal Procedural Codes of Ukraine regarding the Ensuring Counteraction to Unauthorized Dissemination of Information on the Direction, Movement of Weapons, Armaments and Ammunitions to Ukraine, Movement, Displacement or Deployment of the Armed Forces of Ukraine or Other Formed in Accordance with the Laws of Ukraine Military Formations, Committed under Martial Law or State of Emergency”, notably in the area of the discharge from criminal liability due to statute of limitations, imposing a punishment for unconsummated criminal offence and offence committed in complicity, and once again the grounds for applying criminal law measures to legal entities [2]. Taken together, these have led to the infeasibility of application of statute of limitations in case of committing such crimes against the foundations of national security of Ukraine, as unauthorized dissemination of information on the direction, movement of weapons, armaments and ammunitions to Ukraine, movement, displacement or deployment of the armed forces of Ukraine or other formed in accordance with the laws of Ukraine military formations, committed under martial law or state of emergency, the possibility of the imposition of the life imprisonment for preparation for such a crime and attempt to commit it, and also application of criminal law measures to legal entities in case of commission of such acts by its authorised person on behalf of and for the benefit of a legal entity [2; 6].

And again, the most recent changes were made in accordance with the Law of Ukraine “On Amending Criminal and Criminal Procedural Codes of Ukraine regarding the Improve of Liability for Collaborative Activity and Peculiarities of Applying Measures of Restraint for Committing Crimes against the Foundations of National and Public Security” in terms of the deprivation of the right to occupy certain positions or engage in certain activities [3]. So therefore, in a manner similar to that for a collaborative activity, the imposition of such type of punishment for a term of ten to fifteen years has also become possible for committing accessory to a state-aggressor [3; 6].

Consequently, it should be stated that, given the circumstances and conditions at the moment of the adoption of these amendments, along with their considerable number, the overall developments are essential, urgently needed and, in general, moving in the right direction in order to achieve the objective of the Criminal Code of Ukraine. However, apart from being a positive step forward, there is always a place left for the work of the quality of criminal legislation for its successful implementation, which remains a real cause of concern and results in the necessity for the further detailed analyses.

References:

1. On Amending Certain Legislative Acts of Ukraine regarding the Establishment of Criminal Liability for Collaborative Activity : Law of Ukraine on March 3, 2022 № 2108-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20?lang=en#Text> (date of access: 07.06.2022).

2. On Amending Criminal and Criminal Procedural Codes of Ukraine regarding the Ensuring Counteraction to Unauthorized Dissemination of Information on the Direction, Movement of Weapons, Armaments and Ammunitions to Ukraine, Movement, Displacement or Deployment of the Armed Forces of Ukraine or Other Formed in Accordance with the Laws of Ukraine Military Formations, Committed under Martial Law or State of Emergency : Law of Ukraine on March 24, 2022 № 2160-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2160-20?lang=en#Text> (date of access: 07.06.2022).
3. On Amending Criminal and Criminal Procedural Codes of Ukraine regarding the Improve of Liability for Collaborative Activity and Peculiarities of Applying Measures of Restraint for Committing Crimes against the Foundations of National and Public Security : Law of Ukraine on April 14, 2022 № 2198-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2198-20?lang=en#Text> (date of access: 07.06.2022).
4. On Amending Criminal Code of Ukraine and Other Legislative Acts of Ukraine regarding the Definition of Circumstances Excluding Criminal Illegality of an Act and Providing Combat Immunity under the Conditions of Martial Law : Law of Ukraine on March 15, 2022 № 2124-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2124-20?lang=en#Text> (date of access: 07.06.2022).
5. On Amending Criminal Code of Ukraine to Strengthen Liability for Crimes against the Foundations of National Security of Ukraine under the Conditions of Martial Law : Law of Ukraine on March 3, 2022 № 2113-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2113-20?lang=en#Text> (date of access: 07.06.2022).
6. The Criminal Code of Ukraine : Law of Ukraine on April 5, 2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/2341-14#n690> (date of access: 07.06.2022).

Ключові слова: воєнний час, правовий режим воєнного стану, законодавчі зміни, зміни до кримінального законодавства, Загальна частина Кримінального кодексу України.

Key words: wartime, martial law, legislative amendments, amendments to the criminal legislation, the General Part of the Criminal Code of Ukraine.

ОБОДОВСЬКИЙ ОЛЕКСАНДР ВАСИЛЬОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук*

ПРО ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ЗА ЗЛОЧИНИ, ПЕРЕДБАЧЕНІ ЧАСТИНОЮ ДРУГОЮ СТАТТІ 286 КК УКРАЇНИ

У санкції частини другої статті 286 КК України передбачене одне основне покарання: покарання у виді позбавлення волі на певний строк, і строк покарання визначений у *достатньо широких межах* – від трьох до восьми років. Якщо ж врахувати, що за наявності до того

підстав суд може ще й звільнити особу від відбування покарання з випробуванням, то *діапазон, у якому обиратиметься міра державної реакції на вчинений злочин, виявиться дуже широким.*

З *процедурної точки зору*, призначення покарання без звільнення від його відбування і призначення покарання зі звільненням від його відбування – *однакові (рівноцінні) види державної реакції на вчинене кримінальне правопорушення.* Про це свідчить *однаковість їх мети та порядку застосування.* Так, *покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами (частина друга статті 50 КК України).* А мета звільнення від відбування покарання з випробуванням впливає зі змісту частини першої статті 75 та абзацу восьмою частини третьої статті 76 КК України, якими передбачено, що:

- суд може прийняти рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням, якщо дійде висновку про можливість *виправлення засудженого без відбування покарання;*

- на особу, звільнену від відбування покарання з випробуванням, «суд покладає обов’язки... необхідні і достатні для її *виправлення.*»

При призначенні *покарання* суд враховує (пункт 3 частини першої статті 65 КК України)

- ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення,
- особу винного та
- обставини, що пом’якшують та обтяжують покарання.

Ухвалюючи рішення про можливість/неможливість звільнення винного від відбування покарання з випробуванням, суд враховує (частина перша статті 75 КК України)

- тяжкість кримінального правопорушення,
- особу винного та
- інші обставини справи.

Зовсім неважко помітити, що і при призначенні покарання, і при ухваленні рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням *суд враховує ті самі обставини.* Більше того, в абзаці восьмому частини третьої статті 76 КК України використані навіть формулювання такі ж, як і в пункті третьому частини першої статті 65 КК України. Незважаючи на це, КК України виходить з того, що звільнити від відбування покарання з випробуванням можна *тільки* тоді, коли покарання *вже призначене:* спочатку слід призначити покарання і лише після цього вирішувати питання про можливість/неможливість звільнення особи від його відбування. Це означає, що суд має врахувати ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення та особу винного, обставини, що пом’якшують та обтяжують покарання, *при призначенні покарання, а потім знову має врахувати тяжкість кримінального правопорушення (але іншу), іншу особу винного, інші обставини справи (обставини, що пом’якшують та обтяжують покарання)* і вирішити, чи можливе виправлення винного без відбування покарання

ня. Усі ці обставини не можуть бути тими самими, інакше вони будуть враховані двічі:

– при призначенні покарання – при обранні його виду та строку, які (вид та строк, розмір відрахувань) *можуть бути одними (наприклад, більш м'якими)* для кримінального правопорушення одного ступеня тяжкості, одних характеристик особи винного, одного співвідношення пом'якшуючих та обтяжуючих обставин й *зовсім іншими (ще більш м'якими чи, навпаки, більш суворими)* для кримінального правопорушення іншого ступеня тяжкості, інших характеристик особи винного, іншого співвідношення пом'якшуючих та обтяжуючих обставин;

– при прийнятті рішення про звільнення винного від відбування покарання з випробуванням.

Кримінальне правопорушення не може одночасно бути різним за ступенем тяжкості, одночасно по-різному не може характеризуватися винний, не можуть бути різними для одного і того ж кримінального правопорушення пом'якшуючі й обтяжуючі обставини. Проте не можна і при призначенні покарання врахувати одні аспекти (сторони, прояви) ступеня тяжкості кримінального правопорушення, особи винного, обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання, а ось при вирішенні питання про звільнення від відбування покарання з випробуванням – *інші*. Неодмінно постане питання, чому не можна було врахувати ці інші аспекти при обранні виду та строку (розміру) *покарання*, призначивши покарання іншого виду або того самого виду, але на інший строк (з іншим розміром відрахувань)?

Особі, яка вчинила кримінальне правопорушення, має бути призначене покарання, необхідне й достатнє для її виправлення та попередження нових кримінальних правопорушень (частина друга статті 65 КК України). Значить, *уже вид та строк (розмір) покарання* мають бути такими, які є необхідними і достатніми для виправлення цієї особи та попередження нових кримінальних правопорушень. Якщо ж виправлення можливе і тоді, коли застосовуватимемо до особи іншу форму державної реакції на вчинене кримінальне правопорушення, то *ця інша форма мала б бути обрана від самого початку*: «Більш суворий вид покарання... *призначається лише у разі, якщо менш суворий вид покарання буде недостатній для виправлення особи та попередження вчинення нею нових кримінальних правопорушень*» (частина друга статті 65 КК України).

Таким чином, розглядаючи питання про призначення покарання особі, яка вчинила злочини, передбачені частиною другою статті 286 КК України, слід було б пам'ятати, що поряд (одночасно) з призначенням винному покарання можливе застосування до винного й інших заходів. Але співвідношення суворості певного покарання і покарання такого ж виду та на той самий строк, однак від відбування якого особа звільняється з випробуванням, є ширшим питанням, ніж окреслене у назві доповіді, тому далі більш детально не розглядатиметься.

Суспільно небезпечне діяння, передбачене частиною другою статті 286 КК України, може бути вчинене в одній із двох форм: порушення

правил безпеки дорожнього руху та порушення правил експлуатації транспорту. Самі по собі ці діяння *не є кримінально караними* (за жодною частиною статті 286 КК України). Іншої якості вони набувають у поєднанні з наслідками. *Саме наслідки (їх вид та обсяг) є визначальними при оцінці ступеня суспільної небезпечності* порушень, названих у диспозиціях частин статті 286 КК України.

У частині другій статті 286 КК України, передбачено два наслідки: тяжкі тілесні ушкодження та смерть потерпілого. Для кваліфікації злочину за частиною другою цієї статті достатньо буде встановити, що діяння спричинило хоча б один із зазначених наслідків. У той же час за цією частиною статті кваліфікуватиметься діяння, яке спричинило одночасно два такі наслідки (тяжкі тілесні ушкодження одній людині і смерть іншої людини) і навіть кілька таких наслідків (тяжкі тілесні ушкодження кільком потерпілим та смерть однієї людини).

КК України *формально* прирівнює тяжкість діяння, внаслідок якого настала смерть одного потерпілого, до тяжкості діяння, внаслідок якого потерпілому були заподіяні тяжкі тілесні ушкодження. Однак зрозуміло, що тяжкість цих діянь (за інших рівних умов) *не може бути однаковою*.

Диспозицією частини другої статті 286 КК України охоплюватимуться такі порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту, які:

- заподіяли тяжке тілесне ушкодження одному потерпілому;
- спричинили смерть (одного) потерпілого;
- заподіяли тяжке тілесне ушкодження одному потерпілому та спричинили смерть одного потерпілого;
- заподіяли тяжке тілесне ушкодження двом, трьом або більшій кількості потерпілих і спричинили смерть одного потерпілого.

До другого діяння умовно можна було б прирівняти порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту, яке заподіяло тяжке тілесне ушкодження двом потерпілим, а до третього – трьом.

Оскільки суспільна небезпечність діянь, віднесених до кожної із виділених груп, *є різною*, то і каратися ці діяння мали б *не відповідно до однієї широкої санкції* – позбавленням волі на строк від трьох до восьми років (з урахуванням зробленого раніше застереження про застосування звільнення від відбування покарання з випробуванням), а *кожне у межах своєї санкції*.

Різниця найбільшого й найменшого з можливих за санкцією частини другої статті 286 КК України строку покарання у виді позбавлення волі становить п'ять років, а на діяння, віднесені вище до кожної із чотирьох груп, «припадає» строк покарання тривалістю один рік і три місяці. По суті, у частині другій статті 286 КК України передбачено *щонайменше чотири кримінально-правові норми* про відповідальність за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами. *Кожна* із цих норм містить опис *своїх* суспільно небезпечних наслідків і має *власну* санкцію:

- позбавлення волі на строк від трьох років до чотирьох років і трьох місяців – основне покарання у санкції норми про відповідальність за заподіяння тяжких тілесних ушкоджень одному потерпілому;
- позбавлення волі на строк від чотирьох років трьох місяців до п'яти років і шести місяців – основне покарання у санкції норми про відповідальність за спричинення смерті потерпілого (і норми про відповідальність за заподіяння тяжких тілесних ушкоджень двом потерпілим);
- позбавлення волі на строк від п'яти років і шести місяців до шести років і дев'яти місяців – основне покарання у санкції норми про відповідальність за заподіяння тяжких тілесних ушкоджень одному потерпілому та спричинення смерті потерпілого (а так само норми про відповідальність за заподіяння тяжких тілесних ушкоджень трьом потерпілим);
- позбавлення волі на строк від шести років і дев'яти місяців до восьми років – основне покарання у санкції норми про відповідальність за спричинення смерті потерпілого та заподіяння тяжких тілесних ушкоджень двом і більше особам.

Якщо у конкретному провадженні будуть встановлені пом'якшуючі обставини, це дасть можливість призначати (основне) покарання ближче до мінімуму відповідної санкції, а якщо обтяжуючі, – ближче до максимуму санкції. Для таких випадків можна також ставити питання про особливості призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, та призначення покарання за наявності обставин, що пом'якшують покарання.

Ключові слова: порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту, призначення покарання, ступінь тяжкості діяння, покарання у виді позбавлення волі, санкція.

Key words: violation of traffic safety rules or operation of transport, imposition of punishment, degree of gravity of an act, the punishment of imprisonment, sanction.

ТАВЛУЙ ОЛЕНА ВІКТОРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук*

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

15 березня 2022 року набрав чинності Закон України від 03 березня 2022 року № 2108-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» [1].

Кримінальний кодекс України доповнено статтею 111⁻¹, якою визначено поняття колабораціонізму та його форми, а також відповідальність за вчинення кримінального правопорушення, визначеного цією статтею [2].

Так, колабораційною діяльністю визнається:

- публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України або публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України;
- добровільне зайняття громадянином України посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора;
- дійснення громадянином України пропаганди у закладах освіти незалежно від типів та форм власності з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України, а також дії громадян України, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти;
- передача матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора, та/або провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора;
- добровільне зайняття громадянином України посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора, або добровільне обрання до таких органів, а також участь в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території або публічні заклики до проведення таких незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території;
- організація та проведення заходів політичного характеру, здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на

уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України, за відсутності ознак державної зради, активна участь у таких заходах;

- добровільне зайняття громадянином України посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території, а також добровільна участь громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора чи надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізовувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України.

Окрім того, до статті 55 Кримінального кодексу України внесли зміни та передбачили, що позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як основне або додаткове покарання за вчинення кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, передбачених статтями 111¹, 111² Кримінального кодексу, призначається на строк від десяти до п'ятнадцяти років.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність: Закон України від 03 березня 2022 року № 2108-IX [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text>
2. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14?find=1&text=колабор#w1_1

Ключові слова: колабораційна діяльність, суверенітет, незалежність, кримінальна відповідальність.

Key words: collaborative activities, sovereignty, independence, criminal liability.

ТИМОФЄЄВА ЛІЛІЯ ЮРІЇВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, адвокат*

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ВИКЛИКИ В КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІЙ ПОЛІТИЦІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Війна в Україні стала руйнівною подією для України та всього світу. Внаслідок війни виникли виклики в правовому та не правовому полі, які раніше не поставали або не поставали так гостро. Зокрема питання

дієвості європейських цінностей, які відображуються не тільки в документах, а в конкретних кроках на зустріч Україні європейських країн, зокрема у значенні запроваджених санкцій. Окремі аспекти, пов'язані з проблематикою європейської інтеграції досліджували: Л. А. Гарбовський, Г. В. Єпур, О. О. Житний, В. В. Корнієнко, К. О. Трихліб, В. О. Туляков, М. І. Хавронюк та ін.

Війна зміцнила спрямування України до Європейського Союзу (далі – ЄС). 28 лютого 2022 р. Президент підписав заявку на членство України в ЄС. Голова Євроради констатував, що Україна демонструє відданість європейським принципам і свободам щодня: «Ви б'єтесь не просто за майбутнє українських дітей, а за фундаментальні основоположні цінності Європи» [1]. Україна має спільні цінності з країнами ЄС, серед яких: повага до верховенства права, прав людини і основоположних свобод, недискримінації, і повазі до різноманітності.

Вищезазначені цінності також відображуються і в інших міжнародних документах, Конвенції захисту прав людини та основоположних свобод, практиці ЄСПЛ, Директивах ЄС, документах Ради Європи та ЄС. Вони спільні для багатьох країн світу, адже є загальнолюдськими та впливають на всю діяльність ЄС. Якщо є серйозні сумніви щодо дотримання верховенства права у державах-членах ЄС, передумова, на якій базується співпраця у кримінальних справах – взаємна довіра держав-членів до правової та судової систем їхніх партнерів дотримуватися цінностей ЄС – більше не діє [4].

У Угоді про асоціацію та нормативно-правових актах ЄС закладено декілька важливих напрямів, які Україна прагне реалізовувати та наблизитись таким чином до законодавства ЄС. Серед них наступні: протидія незаконній міграції та торгівлі людьми, організованих злочинності, тероризму, охорона навколишнього середовища, зміцнення міжлюдських контактів. Такі сфери мають глобальний аспект, мають вирішуватися як у межах ЄС, так і у відносинах з третіми країнами.

Механізми захисту прав людини в ЄС. Конвенція не тільки декларує необхідність охорони прав людини, але й запроваджує механізм забезпечення такої охорони. Європейський механізм захисту прав людини відрізняється конкретністю. Одним із принципів, на якому базується конвенційний захист прав людини є принцип «не ілюзорності прав». Він означає, що держава не може приховати порушення прав людини за офіційними формулюваннями. Для реалізації прав та свобод створюються органи, які забезпечують таку реалізацію. Зокрема для попередження катувань створено «Європейський комітет запобігання катуванням». Крім того діяльністю, спрямованою на протидію злочинності займаються Європол, Інтерпол та ін.

Діяльність ЄС пов'язана також із сприянням у виявленні осіб, причетних до тероризму. Необхідні узгодження законодавства щодо ефективного обміну інформацією з іншими країнами, зокрема про підозрюваних та осіб, які вчинили злочини. У 2018 р. Рада ЄС прийняла Положення про заснування Європейської Інформаційно-дозвільної системи (ETIAS), яка буде інформаційною системою ЄС, що дозволить перевірити

безвізові країни, громадян, які подорожують до Шенгенської зони для ідентифікації потенційних ризиків для безпеки, нелегальної імміграції та охорони здоров'я [3]. Слід розглянути можливість узгодження національного законодавства з такими нововведеннями.

Необхідною є розробка інструментів, які допоможуть у виявленні та видаленні з Інтернету контент, що спонукає до терористичних актів. Для того також необхідно налагодити взаємодію з інтернет-провайдером. В березні 2018 р. опубліковано Рекомендацію «щодо заходів щодо ефективної роботи та боротьби з незаконним контентом в Інтернеті», в тому числі терористичної пропаганди в Інтернеті [3]. Це також накладає зобов'язання на постачальників Інтернет послуг звітувати перед правоохоронними органами влади, коли вони виявляють контент, який створює загрозу життю або безпеці. Постачальники інтернет послуг зобов'язані зберігати контент, який вони видаляють. Це функціонує як захист від помилкового видалення та забезпечує потенційні докази, які не втрачаються з метою попередження, виявлення, розслідування та переслідування терористичних злочинців.

Європейський Суд (ЄС) обмежив застосування принципу взаємного визнання у сфері кримінального судочинства, додавши застереження щодо питань верховенства права. Якщо виявлено серйозні недоліки щодо принципу верховенства права або основних прав у законодавстві держави-члена, інші держави-члени можуть більше не визнавати судові рішення цієї держави. ЄС ухвалив рішення у справах про виконання європейського ордеру на арешт. Те саме стосується Директиви 2014/41/ЄС про Європейський ордер на арешт, згідно якої у визнанні або виконанні наказу про розслідування в державі, що виконує розслідування, «може» бути відмовлено, якщо є ризики, що принцип верховенства права або основні права будуть порушені [4]. Тобто реалізація принципу верховенства права безпосередньо впливає на правозастосування кримінального права.

Директива (ЄС) 2015/849 від 20 травня 2015 р. містить важливі положення щодо запобігання використанню фінансової системи для цілей відмивання грошей або фінансування тероризму. Терористичні злочини, злочини, пов'язані з терористичними групами, та злочини, пов'язані з терористичною діяльністю, визначені в Директиві (ЄС) 2017/541 Європейського Парламенту і Ради від 15 березня 2017 р. про боротьбу з тероризмом. Ця директива запроваджує мінімальні вимоги до визначення правопорушень і пов'язані санкції у цій сфері.

Міграція. У зв'язку з війною в Україні почалась масова міграція. Велика кількість українців мігрувала в Польщу, Чехію, Молдову, Литву, Німеччину.

Імплементаційне рішення Ради (ЄС) 2022/382 від 4 березня 2022 р., встановило наявність масового напливу переміщених осіб з України у розумінні статті 5 Директиви 2001/55/ЄС та запровадило тимчасовий захист, який включає право на житло, освіту, роботу, соціальне забезпечення, медичну допомогу. Правовий режим тимчасового захисту є заходом попередження злочинності в цій сфері. Правила перетину

кордону забезпечують безпеку та є профілактичними засобами протидії злочинності, зокрема контрабанди товарів, сигарет, дорогоцінних металів.

ЄС запровадив щодо РФ безпрецедентні **санкції** за її війну проти України. Загалом вже запроваджено 5 пакетів обмежень. Узгоджений пакет, затверджений 8 квітня 2022 р. включає низку заходів, спрямованих на посилення тиску на високопосадовців РФ, керівництво держави та економіку, а також на обмеження ресурсів РФ для агресії. Планується, що вугільне ембарго діятиме з серпня 2022 р. Крім того, пакетом забороняється доступ суден РФ до портів ЄС, а російські та білоруські вантажні автомобільні перевізники також не зможуть транспортувати товари до ЄС. ЄС також наклав повну заборону на транзакції на 4 *ключові російські банки*. Після відключення від SWIFT ці банки підлягають заморожуванню активів, та є повністю ізольованими від ринків ЄС. Крім того, Рада ЄС наклала санкції на компанії, чиї продукти чи технології відіграли роль у вторгненні в Україну, ключових олігархів та бізнесменів, пропагандистів, а також членів сімей тих, хто вже потрапив під санкції. 4 травня 2022 р. представлено шостий пакет санкцій щодо РФ. Він включає поступове ембарго на російську нафту, відключення 3-х банків від SWIFT і санкції за облогу Маріуполя. Першим елементом стануть персональні санкції проти російських офіцерів, які «вчинили воєнні злочини в Бучі та які відповідальні за нелюдську облогу Маріуполя» [2].

Видається, що такі санкції є дієвими та можуть спричинити для держави агресора значні наслідки для економіки, похитнути довіру людей, похитнути владу як таку. Війна не дешевий захід та потребує грошей. Разом з тим, фінансові санкції діють не так швидко. Отже агресор також відразу не відчуває їх масштаб. Звичайні люди відчули майже зразу через підвищення цін на продукти, дефіцит певних товарів (зокрема круп, цукру, солі). Ізоляція як санкція проти агресора також є дієвою. З РФ відмовляються працювати крупні компанії, інтернет-сайти та соціальні мережі. Суттєве невдоволення росіян пов'язано також з обмеженнями користуватись Instagram, оскільки багато з них мають бізнес на цьому майданчику. Це наслідки часових змін. Санкції мають бути болючими для людини (кара), а також чинити превентивний вплив.

Європейське законодавство базується на цінностях. Враховуючи необхідність охорони цих цінностей, втілення їх в практику правозастосування, створюються відповідні органи, приймаються нормативно-правові акти та встановлюються санкції за їх порушення. Європейське право достатньо прогресивне та передбачає поєднання кримінально-правових, процесуальних, кримінально-виконавчих, профілактичних, відновних заходів. Така інтеграція заходів буде ефективно вирішувати завдання, які постають перед українською кримінальною юстицією. Отже такий підхід потребує втілення в національній практиці. Однак необхідно підходити до цього питання виважено та обережно, враховуючи національні особливості.

Список використаних джерел:

1. Єврокомісія до кінця червня оголосить висновки щодо статусу кандидата для України. *Укрінформ*. 20.04.2022 р. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3462955-evrokomisia-do-kinca-cervna-ogolosit-visnovki-sodo-statusu-kandidata-dla-ukraini-misel.html>
2. Шейко Ю. У ЄС представили шостий пакет санкцій проти Росії. *DW*. 04.05.2022 р. URL: <https://www.dw.com/uk/u-yes-predstavlyly-shostyi-paket-sanktsii-proty-rosii/a-61680661>
3. Newsletter. July – December 2020. Issue no. 24. URL: https://eclan.eu/files/attachments/.2932/ECLAN_Newsletter_Issue_24.pdf
4. Werner Schroeder. Limits to European Harmonisation of Criminal Law. *Eucrim. THE EUROPEAN CRIMINAL LAW ASSOCIATIONS' FORUM. Focus: Forms of Crime Control*. Issue 2/2020 pp. 144–148. <https://doi.org/10.30709/eucrim-2020-008> // BibTeX <https://eucrim.eu/articles/limits-european-harmonisation-criminal-law/>

Ключові слова: євроінтеграційні процеси, європейські цінності, гармонізація, апроксимація, протидія злочинності, практика Європейського суду з прав людини.

Key words: European integration processes, European values, harmonization, approximation, fight against crime, case law of the European Court of Human Rights.

МУСИЧЕНКО ОЛЬГА МИХАЙЛІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри кримінального права та інших
кримінально-правових дисциплін
Миколаївського інституту права, доктор філософії*

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ЗРОЗУМІЛОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ

До поняття зрозумілості в сучасній доктрині звертаються з різних позицій, акцентуючи увагу на наступному.

По-перше, зрозумілість розглядають в контексті складових принципу верховенства права. В сучасних реаліях зрозумілість закону, особливо кримінального, сприймається науковцями як одна з гарантій принципів правової визначеності (закон має бути чітким, громадяни повинні розуміти його, щоб дотримуватися [1, с. 71]), рівності (може бути забезпечена лише за умови однакового розуміння і тлумачення [2, с. 302]), законності (зрозумілі формулювання заважають політичним махінаціям і використанню закону проти людей [3]), справедливості (оскільки справедливість закону пов'язується не лише з визначеними в ньому кримінально-правовими заходами [4], але й з його текстовою орієнтацією на усіх без виключень), які виходять з фундаментальної засади верховенства права. Такий підхід зумовлений і розумінням складових принципу верховенства права, сформований на практиці.

По-друге, не заперечуючи здобутків стосовно зрозумілості закону як складової принципу правової визначеності, інша група науковців розвиває думку про те, що зрозумілість є однією з обов'язкових вимог до мови закону. Це також досить поширений підхід, він надалі розвивається в юриспруденції в межах загального напрямку, сформованого міжнародною спільнотою, «Plain language». Його прихильники здебільшого вивчають проблеми юридичної техніки, і зрозумілість розглядають по-різному: як засіб досягнення принципів словесної організації нормативно-правових актів; як одна з вимог до мови закону; як одне з загальних правил формулювання нормативних приписів; як критерій для оцінки якісних характеристик нормативно-правових актів. В межах даного підходу здебільшого розглядаються мовні проблеми закону.

По-третє, поняття зрозумілості зводиться до необхідної якісної властивості закону, оскільки лише сукупність відповідних засобів, способів, правил юридичної техніки, може адекватно виразити волю законодавця, робить закон зрозумілим, а отже і ефективним способом правового регулювання суспільних відносин. Це більш ширше поняття, ніж просто вимога до мови закону, адже через використання певних засобів, які мають відповідати вимогам точності, стислості, єдності термінології, простоти і доступності викладу досягається зрозумілість закону. Ми підтримуємо останній підхід, оскільки він дозволяє чітко розмежувати термінологію, а саме «мовна доступність», «точність», «ясність», «простота» закону і «зрозумілість» закону [5].

Таким чином, зрозумілість кримінального закону визначаємо як якісну властивість цього нормативно-правового акта, яка полягає у максимальній наближеності закладеного законодавцем змісту тексту кримінального закону, оформленого за допомогою відповідних засобів юридичної техніки, до внутрішнього інтерпретаційного тексту суб'єктів кримінально-правових відносин, а також тих суб'єктів, які є їх потенційними учасниками.

Із запропонованої дефініції вбачається, що зрозумілість трактуємо значно ширше, ніж просто мовна доступність тексту для більшості громадян. Зрозумілість у нашому розумінні виступає певною властивістю, яка характерна для якісного закону. Вищий ступінь зрозумілості – це не коли прочитаний кримінально-правовий припис стає без зусиль зрозумілим усіма суб'єктами (простота, мовна доступність), а коли із застосуванням специфічних правил тлумачення кримінального закону, що здебільшого тяжіють до лінгвістичних, суб'єкти осягають через знакову комунікацію зміст кримінально-правової норми, і цей зміст точно відповідає тому, що заклав законодавець, формулюючи норму, тобто закон стає зрозумілим.

На підставі запропонованого поняття зрозумілості кримінального закону, можна виділити ознаки, які складають його зміст.

По-перше, зрозумілість є якісною властивістю кримінального закону, яка поряд з іншими дозволяє говорити про його ефективність, оскільки якість кримінального закону – це система притаманних йому соціальних властивостей, що відображають його соціальну адекват-

ність, та спеціально-юридичних властивостей, які в сукупності визначають ефективність кримінально-правового впливу. Саме ця ознака вказує на сутність досліджуваного поняття, оскільки дозволяє акцентувати увагу на приналежності до групи юридичних властивостей кримінального закону, виокремити його від належності до принципів, мовних вимог, критеріїв тощо.

По-друге, зазначена властивість полягає в максимальній близькості текстів комунікації: тексту закону і тексту інтерпретації. Використання у визначенні словосполучення «максимальна близькість» підкреслює те, що цей внутрішній інтерпретаційний текст (результат з'ясування) залежить від багатьох факторів – віку, досвіду, освіченості людини, культури, її мовної практики, тому досягти повного співпадіння текстів неможливо, розуміння тексту закону виключно усіма суб'єктами є недосяжною метою. В цьому аспекті великого значення набуває правове виховання, правова культура населення. Оскільки зрозумілість є результатом розуміння безлічі людей, розглядувана властивість є динамічною. Тому критерії сприйняття тексту, зрозумілості кримінального закону мають бути орієнтовані на пересічну людину.

По-третє, вживане в дефініції словосполучення «внутрішній інтерпретаційний текст» використовується для позначення результату сприйняття і усвідомлення суб'єктами текстової одиниці кримінального закону. Зрозумілість виявляється в позитивному результаті розуміння як елемента герменевтики, тому автоматично йде вже мова про з'ясування – етап тлумачення, результат якого виражається у зворотному, інтерпретаційному внутрішньому (з'ясування для себе) тексті кримінально-правових приписів.

По-четверте, зрозумілість забезпечується належним мовно-структурним оформленням кримінального закону, адже передача законодавчої волі у текстову комунікацію відбувається через відповідні засоби юридичної техніки. Ланцюг даної комунікації (право – закон – людина, або зміст кримінально-правової норми – її текстуальне оформлення – внутрішній інтерпретаційний текст суб'єкта) не повинен перериватися чи викривлюватися і цьому сприяють засоби юридичної техніки, спрямовані на точну і чітку передачу законодавчої волі. Порушення рівноваги у будь-якій ланці цього ланцюжка є небажаним явищем. І якщо в першій ланці наявні порушення, звичайно, на другій, зважаючи на суб'єктивні моменти, вони ще більш посилюються. Максимально точне втілення законодавчої волі зумовлює і точність наступного «розкодування» тексту. Тому для відповідного тотожного зворотнього перекладу тексту, який пізнаватиме широке коло суб'єктів, важливого значення набуває суворе дотримання правил законодавчої техніки кримінального закону, які є ключем до його зрозумілості і лежать передусім в людській мовній практиці.

Зрозуміти правову норму – значить з'ясувати істинний її зміст. Звідси виникає питання істинності змісту. З одного боку об'єктивність норми відображена в її тексті, тобто законодавець за допомогою мовних засобів передає свою волю. Об'єктивною, істинною норма буде тоді,

коли слова, їх організація в речення точно передає її зміст. З іншого – в результаті тлумачення норми суб'єктами сприйняття і розуміння тексту результат з'ясування (внутрішній інтерпретаційний текст) є максимально наближений до змісту норми.

Звідси випливає висновок, що для досягнення якісної властивості – зрозумілості кримінального закону, з одного боку, слід враховувати принципи, правила, прийоми, засоби законодавчої техніки кримінального закону, дотримання яких забезпечує відповідну передачу інформації, з іншого – слід зважати на правила, прийоми, способи тлумачення (з'ясування) тексту кримінального закону, зважаючи на специфіку суб'єктів, на яких поширюється кримінально-правова норма (а це і суб'єкти кримінально-правових відносин, і їх потенційні учасники), з тим, щоб результат їх тлумачення максимально відповідав закладеному смислу.

Список використаних джерел:

1. Серьогін С. В. Верховенство права в Україні: проблеми розуміння та застосування: монографія. Дніпропетровськ: Видавництво «Грані», 2014. С. 71
2. Погребняк С. П. Основоположні принципи права [Текст] : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Х., 2009. С. 302.
3. Borisova T. I. The Legitimacy of the Bolshevik Order, 1917-1918: Language Usage in Revolutionary Russian Law. Review of central and east European law. 2012. Volume 37. Issue 4. P. 395-419. DOI: 10.1163 / 092598812X13274154887024
4. Taxonomy of compulsory and incentive legal consequences (legal measures) of committing illegal acts [Oleksandr V. Kozachenko, Olesia K. Vasyliaka, Larysa V. Chornozub y Olga M. Musychenko]. Cuestiones Politicas. Vol. 38. № 67 (2020). Especial (2da parte). 2020. P. 151–168. URL: <https://produccioncientificaluz.org/index.php/cuestiones/article/view/34688>
5. Intelligibility of a criminal law: Theoretical and practical aspects [Musychenko, O., Streltsov, Y., Kozachenko, O., Vasyliaka, O., & Chornozub, L.]. *Amazonia Investiga*. № 10 (44). 2021. P. 92–102. URL: <https://amazoniainvestiga.info/index.php/amazonia/article/view/1714/1863>

Ключові слова: зрозумілість закону, зрозумілість кримінального закону, чіткий закон, точний закон, простий закон.

Key words: intelligibility of law, intelligibility of a criminal law, clear law, precise law, simple law.

МАЛАШЕВСЬКА АННА ОЛЕКСІЙВНА

*Державний університет «Житомирська політехніка»,
здобувач вищої освіти*

БАРАНОВСЬКА ТЕТЯНА ВАСИЛІВНА

*Державний університет «Житомирська політехніка»,
доцент кафедри національної безпеки, публічного управління
та адміністрування, кандидат економічних наук*

**ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА
ЕКОНОМІЧНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ
ТА ЇХ ХАРАКТЕРНІ ОЗНАКИ**

Варто розпочати з того, що економічна злочинність як негативне суспільне явище виникла одночасно зі становленням держави як політико-територіальної організації суспільства, оскільки держава не може існувати без економічних відносин. Потреба у подоланні цього негативного явища і зумовила появу такого терміну як «економічна злочинність», який охоплює усі прояви кримінальних правопорушень у сфері економіки.

Слушною у цьому контексті є думка науковців **Д. О. Грицишен, І. В. Супрун**ової та **С. П. Лисак**, які підкреслюють, що економічні кримінальні правопорушення становлять серйозну загрозу економічним інтересам держави, окремим групам та громадян, та однозначно підривають економічну безпеку держави, яка у свою чергу є складовою національної безпеки [1, с. 148].

Таким чином, вище зазначені обставини і породжують актуальність цього дослідження оскільки аналіз поняття «економічне кримінальне правопорушення» та його ключових ознак є запорукою їх швидкого виявлення та ефективного розслідування.

Отож, розглянемо окремі наукові визначення поняття «економічне кримінальне правопорушення».

На думку науковця **Т. О. Скакун** економічне кримінальне правопорушення – це протиправна дія, яка вчиняється у сфері економіки із зловживанням влади, що посягає на порядок здійснення економічного управління та має на меті одержання економічної вигоди [4].

Автори **Я. С. Палешко, О. М. Кубецька** та **Т. М. Остапенко** під економічними розуміють кримінальні правопорушення, які здійснюють вплив на економіку країни, економічну свободу, інтереси та права суб'єктів економічних відносин, порушують функціонування економічної системи, спричиняючи різним цінностям шкоду [3, с. 72].

Усі економічні кримінальні правопорушення, на думку **М. М. Забарного**, можна поділити на основні, тобто ті, які вчиняються безпосередньо з метою заволодіння чужими коштами чи іншим майном та вторинні, які безпосередньо не надають матеріальної вигоди

порушнику, однак є способом вчинення основного кримінального правопорушення чи його приховування [2, с. 54].

Досліджуючи криміналістичний аспект вчинення економічних кримінальних правопорушень, можна відзначити такі особливості їх складу. Об'єктом таких правопорушень виступає економіка держави. Об'єктивною стороною виступають діяння особи, способи вчинення кримінальних правопорушень, у тому числі і застосована техніка, і саме цей аспект доволі часто ускладнює виявлення таких кримінальних правопорушень та їх ефективних розслідувань. Суб'єктом економічних кримінальних правопорушень завжди виступає фізична особа, яка є дотичною до економічних правовідносин або є їх безпосереднім учасником, а суб'єктивна сторона завжди характеризується наявністю умислу, при чому найбільш поширеним мотивом їх вчинення є корисливий міркування і дуже рідко помста [2, с. 54-55].

Щодо ознак характерних ознак економічних кримінальних правопорушень, то, по-перше, такі правопорушення характеризуються кримінологічною однорідністю, тобто вони детерміновані однаковими соціально-економічними та організаційними факторами (здебільшого визначальним фактором, який зумовлює появу економічної злочинності є кризові явища у державі); по-друге, в основі економічного правопорушення – порушення правил, які регулюють порядок здійснення певного виду економічної діяльності [3, с. 71].

Окрім того, доцільно визначати такі ознаки економічних кримінальних правопорушень як наявність зловживання владою у більшості випадків, майновий характер та їх високий ступінь латентності [4].

Таким чином, з урахуванням проаналізованих наукових підходів до поняття «економічні кримінальні правопорушення» та їх характерних ознак, можемо відзначити, що детермінантними ознаками, які впливають на віднесення кримінального правопорушення до сфери економічної злочинності є насамперед сфера їх вчинення та об'єкт посягання – економіка, тобто сфера господарської діяльності, яка пов'язана із набуттям, використанням та розподілом обмежених ресурсів тощо; способи та механізми вчинення – використання складних фінансових схем, застосування комп'ютерно-технічних технологій, що зумовлює появу такої ознаки як високий рівень латентності таких кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел:

1. Грицишен Д. О., Супрунова І. В., Лисак С. П. Економічна злочинність як суспільне явище та загроза державній безпеці. Інвестиції: практика та досвід. 2020. № 24. С. 140–151. URL: 10.32702/2306-6814.2020.24.140 (дата звернення: 10.06.2022).
2. Забарний М. М. Економічні злочини: сутнісні ознаки та криміналістичний аналіз їх вчинення. Наукові праці НУ ОЮА. 2019. С. 51–56. URL: <https://doi.org/10.32837/npnuola.v24i0.634> (дата звернення: 10.06.2022).

3. Палешко Я. С., Кубецька О. М., Остапенко Т. М. Поняття та класифікація злочинів, пов'язаних з економічною сферою. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки. Том 31 (70) № 5 2020. С. 70–75. URL: <https://doi.org/10.32838/TNU-2707-0581/2020.5/13> (дата звернення: 10.06.2022).
4. Скакун Т. О. Економічні злочини: сутнісні ознаки та криміналістичний аналіз їх вчинення. Ефективна економіка. № 3. 2018. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6195> (дата звернення: 10.06.2022).

Ключові слова: економічна злочинність, економічні інтереси, економічні кримінальні правопорушення, потреби людини, державна безпека, державне управління, криміналістична характеристика.

Key words: economic crime, economic interests, economic crimes, human needs, state security, public administration, forensic characteristics.

БАСАЛЮК НАТАЛІЯ ВАСИЛІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального права*

ІЗОЛЯЦІЯ ЯК ХАРАКТЕРНА ОЗНАКА ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ

Згідно з ч. 1, ч. 2 ст. 63 КК України «покарання у виді позбавлення волі полягає в ізоляції засудженого та поміщенні його на певний строк до кримінально-виконавчої установи закритого типу. Позбавлення волі встановлюється на строк від одного до п'ятнадцяти років, за винятком випадків, передбачених Загальною частиною КК» – мова йде про призначення покарання за сукупністю вироків (ст. 71 КК), у цьому випадку «загальний строк позбавлення волі може бути більшим п'ятнадцяти років, але не повинен перевищувати двадцяти п'яти років».

Вказівка на «ізоляцію» (за етимологічним словником, *izolirati* – запозичення із французької мови, фр. *isoler* «відділяти, відокремлювати» через іт. *isolare* «ізолювати», *isola* «острів» зводиться до лат. *insula* «тс.», походження якого непевне, можливо, утворилося з словосполучення **in salō* «той, що в морі» [1, с.292]), характеризує покарання у виді позбавлення волі як таке, що стосується обмеження особистого права на свободу.

Попри безумовну перевагу ізоляції особи, яка дозволяє попередити вчинення нових злочинів, з нею частково пов'язано ряд існуючих у пенітенціарній системі проблем. Варто зосередитися на таких: 1) присутня каральна сегрегація: часто до позбавлення волі засуджуються соціально незахищені верстви населення – безробітні, хворі, у тому числі на алкоголізм і наркоманію (наркоманія – проблема, із якою має боротися не лише кримінальне правосуддя, особливо коли

мова йде про кримінальні правопорушення «без мети збуту», але й система охорони здоров'я), які після виходу на волю не мають роботи, житла, втратили соціальні зв'язки. Як наслідок, відсутній трудовий стаж, присутня – очікувана бідність у похилому віці із низькою пенсією або взагалі її відсутність. Таким чином, у контексті конкурентного соціального середовища, яке орієнтується на індивідуальну результативність ізоляція посилює несприятливе становище осіб. Прикрям видається і підхід до засудження неповнолітніх; 2) в українських реаліях ув'язнених поміщують у середовище із десятка таких самих засуджених, які, без окремої кімнати, мають на рівні із виправленням такі ж шанси ще більше бути втягнутими у злочинне середовище; 3) відсутність окремого приміщення сприяє не лише насильству, яке супроводжує тюремне життя, але і швидкому розповсюдженню інфекційних хвороб (гепатит, туберкульоз), якими страждають засуджені, що залишає невирішеним проблеми захисту основоположних прав людини. Із приходом пандемії «COVID-19» ця проблема особливо загострилася. Попри розробку вакцини і прагнення кожної країни, міжнародних організацій знизити криву захворювань, в установах виконання покарань проблема часто залишається невирішеною з огляду на практичну неможливість фізичного дистанціювання засуджених. Маргінальні групи, які зазвичай становлять основу тюремного контингенту і здоров'я яких з огляду на присутні досі, у XXI ст., окремі елементи середньовічного тюремного життя: «в'язниці ризикують стати розсадниками цього [COVID-19] захворювання. Велика кількість ув'язнених не мають доступу до мила, адекватних санітарно-технічних засобів чи засобів індивідуального захисту, фізичне дистанціювання ускладнене, а доступна медична допомога – обмежена» [2], опиняються у більш ризикованому становищі. На проблему інфікування COVID-19 у місцях позбавлення волі звертали увагу і експерти ООН: «тюремні системи і більш як 11 мільйонів ув'язнених у всьому світі непропорційно сильно постраждали від COVID-19. За оцінками, цим вірусом заразилися понад 527 000 ув'язнених у 122 країнах і більш як 3800 померли у 47 країнах» [3]. Здоров'я тюремного населення є складовою здоров'я суспільства у цілому, адже, частина із них відбули покарання і виходять на волю під час пандемії, до того ж, не варто забувати і про тюремну адміністрацію, працівників установ виконання покарань і відвідувачів, які при контакті із хворим засудженим далі можуть інфікувати людей.

Остання проблема, пов'язана із строками покарання, зокрема, недопустимим є повернення короткострокового ув'язнення, як це пропонується у Проекті КК, оскільки, такий каральний поворот неминуче призведе до збільшення тюремного населення і проблема інфікування залишиться не лише циклічною, але й постане ще гостріше. Крім того, короткострокове ув'язнення, яке повертається із радянських часів не дає достатньої кількості часу для виправлення злочинця, натомість, цього часу може бути достатньо для впливу несприятливого в'язничного середовища, а відтак, з точки зору загальної та індивідуальної превенції воно контрпродуктивне: стримуючий ефект мінімаль-

ний, а ризик є прийнятним для потенційних злочинців. До того ж, зростає можливість непропорційного економічного обтяження держави: фінансування пенітенціарної системи збільшиться, однак, на рівень злочинності це навряд чи вплине. Ніде у світі збільшення кількості ув'язнених не призвело до зменшення рівня злочинності. Показовим у цьому аспекті є досвід США, де є ціла концепція «масового тюремного ув'язнення», яка виникла у політичних і наукових колах на рубежі тисячоліть, аби охарактеризувати конкретний американський досвід безпрецедентного, швидкого розширення пенітенціарної системи, що почалося на поч.1980-х і досягнуло свого піку у 2009 році. Протягом цього часу кількість людей у в'язницях штатів і федеральних в'язницях США зросло на 400 % [4]. Це сталося не через збільшення рівня злочинності, а через цілеспрямовану політику держави, яка збільшила строки тюремного ув'язнення і обмежила використання умовно-дострокового звільнення.

Крім того, проблемою є і відсутність в Україні арештних домів – на разі, згідно Переліку найменувань органів, установ виконання покарань, слідчих ізоляторів і навчальних закладів, що належать до сфери управління Державної кримінально-виконавчої служби України в нашій державі арештні доми досі є лише сектором слідчих ізоляторів, або створюються при виправних колоніях. Ситуація, що склалася відкидає не лише змогу відділяти засуджених один від одного, але й розділяти засуджених з огляду на різницю між призначеними покараннями.

В українських реаліях, призначення покарання у виді позбавлення волі, невід'ємною ознакою якого є ізоляція засуджених, призводить до переповнення місць позбавлення волі, що, у свою чергу унеможливає належне утримання таких осіб – разом із свободою, вони, у багатьох випадках втрачають людську гідність, а інколи, через хвороби, погане лікування і власне життя. Пандемія COVID-19 додатково підтверджує факт необхідності відмови від короткострокового позбавлення волі і послідовної політики реалізації ефективних альтернатив позбавленню волі.

Список використаних джерел:

1. Етимологічний словник української мови: В 7 т. Т. 2: Д–Копці / Ред. кол.: О. С. Мельничук (гол. ред.), В. Т. Коломієць, О. Б. Ткаченко. АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ: Наукова думка, 1985. 572 с.
2. La crise sanitaire s'aggrave dans les centres de detention, ou les detenus sont ignores. *Amnesty international*. URL: <https://www.amnesty.be/infos/actualites/article/detenus-oublies-pandemie-covid-crise-aggrave-centres-detention> (дата звернення: 14.05.2022).
3. Les personnes incarcérées sont touchées de manière disproportionnée par la pandémie de Covid-19 (expert). *Nation Unies*. URL: <https://news.un.org/fr/story/2021/03/1091402> (дата звернення: 14.05.2022).
4. Armstrong S. The problem of punishment in a progressive society. *EuropeNowJournal*. URL: <https://www.europenowjournal.org/2018/11/07/the>

Ключові слова: ізоляція, позбавлення волі, короткострокове ув'язнення, пенітенціарна система, пандемія Covid-19.

Key words: isolation, imprisonment, short-term imprisonment, penitentiary system, Covid-19 pandemic.

МАЛИШЕВА МАРИНА ВАЛЕРІЙВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри кримінального права*

**ЮРИДИЧНИЙ АНАЛІЗ ОКРЕМИХ ВІЙСЬКОВИХ
КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ВЧИНЕНИХ
ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ**

З 24 лютого в Україні діє режим воєнного стану через широкомасштабну агресію з боку Російської Федерації. Введення такого стану потребувало змін та доповнень до діючого законодавства. В зв'язку з цим, 3 березня 2022 року Верховна Рада ухвалила закон № 7124 «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство».

Цим Законом були внесені значні зміни щодо кваліфікації «мародерства», що стало наслідком багатьох кримінальних проваджень по факту таких кримінально протиправних посягань в Україні. Але така «масова» оцінка багатьох діянь як мародерство, потребують більш детального уточнення: чи повинні усі діяння у відкритих кримінальних провадженнях кваліфікуватися як «мародерство»?

Потрібно додати, що відповідним Законом внесено зміни та доповнення до ст. 185 «Крадіжка», ст. 186 «Грабіж», ст. 187 «Розбій», ст. 189 «Вимагання», ст. 191 «Привласнення, розтрата майна або заподіяння ним шляхом зловживання службовим становищем» Кримінального кодексу України, якими кваліфікують такі «звичайні» діяння проти власності але в умовах воєнного або надзвичайного стану вже за ч. 4 відповідних статей.

Таким чином, виникає необхідність проаналізувати, як сьогодні тлумачиться законодавцем поняття «мародерство» та інші кримінально протиправні посягання, спрямованні проти чужої власності, відповідальність за які передбачена у Кримінальному кодексі України, що дасть змогу більш точно кваліфікувати такі діяння під час воєнного стану. Такий аналіз виглядає необхідним, тому що проблеми збереження свого майна є завжди актуальними для будь якого громадянина, але особливо ця проблема загострюється під час воєнного стану.

Складність кваліфікації таких діянь полягає, на нашу думку, у наступних випадках. Наприклад, невідомі особи, чиї особистості складно ідентифікувати, відкрито викрадають майно у мешканців окупованого міста. Коли такі дії вчиняються на полі бою, є правові підстави кваліфікувати їх за ст. 432 Кримінального кодексу України «Мародерство». Проте, особи, які страждають від такого злочину можуть бути не пораненими і не вбитими. Таким чином, такі діяння можуть кваліфікуватися за ст. 186 Кримінального кодексу України «Грабіж». Або інший приклад. Так, по причині важкого озброєного натиску на якесь місто України, його обстрілів, мешканці – власники майна вимушені вийти із зазначеного міста. Трохи почекавши ослаблення агресії на цій території України, в першу чергу, в місцевості з якої вони виїхали, а також по причині відсутності коштів та роботи, такі власники повертаються до свого нерухомого майна. На місті вони бачать пошкоджене від обстрілів своє майно та відсутність певних матеріальних речей, які вони залишили, коли виїжджали. Свідків, які бачили те, що відбувалось з майном потерпілих, немає. І це місто знаходиться під контролем України. Отже, чи необхідно кваліфікувати такі діяння відносно такого майна за ст. 432 Кримінального кодексу України «Мародерство»? Таке та схожі питання, при їх оцінці, викликають певні складнощі у практиків.

Інші складні події, яких виникають сьогодні. Наприклад, в Інтернеті можна постійно побачити так званих «мародерів», прив'язаних до дерев, яких таким чином карають місцеві жителі, очікуючи приїзду правоохоронців. Тобто, без встановлення складу таких кримінально протиправних посягань та внесення відомостей про нього до ЄДРДР, місцеві жителі «з упевненістю» кваліфікують такі діяння та застосовують свої форми та методи покарання. Але як потрібно оцінювати такі діяння правоохоронці у випадках, якщо особа, що вчинила кримінальне правопорушення, зізнається в ньому, проте поясняє, що вчиняла хоча й умисно, проте вважає, що це «звичайна» крадіжка. На допиті винна особа пояснює, що бачила як її сусіди пішли на прогулянку і вона вирішила через вікно вкрасти цінні речі, але не встигла піти з місця вчинення крадіжки і була спіймана власниками та в усьому зізналась. Якщо врахувати пояснення особи, що вчинила злочин та інші обставини цієї події, ми можемо кваліфікувати такі дії за ст. 185 Кримінального кодексу України «Крадіжка», і не застосовувати іншої кваліфікації. Тому, на нашу думку, правоохоронці повинні ставитись до таких випадків тільки керуючись Кримінальним Кодексом України та кваліфікувати усі кримінальні правопорушення відповідно до їх юридичного складу. Тобто, кожна особа, яка вчинила кримінально протиправне діяння, повинна понести відповідальність тільки за вчинене нею.

Отже, що є головною відмінністю між мародерством, крадіжкою та іншими кримінальними правопорушеннями проти власності? Відмінність полягає в місці викрадення та у тому, яка саме особа постраждала від викрадення. Якщо кваліфікувати діяння як мародерство, то місцем протиправного вилучення майна має бути поле бою, а особою, майно

якої страждає від таких діянь, є поранений чи вбитий. Діяння, вчиненні у містах, які не є окупованими, або де не тривають активні бойові дії, – повинні кваліфікуватись як «звичайні» крадіжки, грабежі, розбої, залежно від форми вчинення.

Відтак, не всі злочинні дії проти власності під час воєнного стану є мародерством, проте кожна особа, яка вчиняє кримінальне правопорушення, має бути справедливо покарана відповідно до чинного кримінального законодавства України.

Після прийняття закону № 7124 «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» ми маємо в цілому наступну відповідальність за скоєння кримінальних правопорушень в умовах воєнного або надзвичайного стану:

- крадіжка (таємне викрадення чужого майна) – позбавлення волі на строк від 5 до 8 років;
- грабіж (відкрите викрадення чужого майна) – позбавлення волі на строк від 7 до 10 років;
- розбій (напад з метою заволодіння чужим майном, поєднаний із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства) – позбавлення волі на строк від 8 до 15 років із конфіскацією майна;
- вимагання (вимогу передачі чужого майна чи права на майно або вчинення будь-яких дій майнового характеру з погрозою насильства над потерпілим чи його близькими родичами, обмеження прав, свобод або законних інтересів цих осіб, пошкодження чи знищення їхнього майна або майна, що перебуває в їхньому віданні чи під охороною, або розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці) – позбавлення волі на строк від 7 до 12 років з конфіскацією майна;
- привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, – позбавлення волі на строк від 5 до 8 років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років.

Список використаних джерел:

1. Офіційний сайт Верховної Ради України (<https://www.rada.gov.ua/>).
2. Кримінальний кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25–26, ст. 131).
3. Закон України № 2117-IX «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» від 03.03.2022 року.

Ключові слова: мародерство, кримінально протиправні діяння, воєнний стан, Кримінальний кодекс України, посилення відповідальності, кваліфікація.

Key words: looting, criminally illegal acts, martial law, Criminal Code of Ukraine, strengthening responsibility, qualification.

КАМІНСЬКИЙ ПЕТРО ВАЛЕРІЙОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального права*

ЩОДО ОБ'ЄКТА ЗЛОЧИНУ «ПРИМУШУВАННЯ ДО ШЛЮБУ»

Проблема об'єкта кримінального правопорушення, не зважаючи на тривалість та інтенсивність проводжуваних досліджень, залишається дискусійною в науці кримінального права. Не будемо вдаватися до дискусії, щодо визначення об'єкта кримінального правопорушення взагалі, так як це не входить в предмет цього дослідження, наголосимо про важливість правильного встановлення об'єкта кримінального правопорушення для його юридичної оцінки, визначення тяжкості заподіяної шкоди, відмежування кримінального правопорушення від суміжних.

Традиційною в кримінально-правовій є класифікація об'єктів «за вертикаллю» на загальний, родовий та безпосередній. Така класифікація є найбільш переконливою, адже ґрунтується на співвідношенні філософських категорій «загального», «особливого» та «окремого».

Розташування нового кримінального правопорушення у тому чи іншому розділі КК означає, що його безпосередній об'єкт є частиною більш загального поняття – родового (а у деяких випадках і видового) об'єкта. Якщо цього не відбувається і діяння, що криміналізовано, не посягає на суспільні відносини, які охороняються певним розділом КК, де з'явилася нова норма, кримінальне правопорушення позбавляється свого безпосереднього об'єкта. А це, у свою чергу, означає відсутність складу кримінального правопорушення і, як наслідок, підстави кримінальної відповідальності взагалі. На цю проблему увага майже не звертається, а іноді взагалі вважається, що не має принципового значення місце розташування статті про той чи інший злочин в системі Особливої частини КК. При цьому зовсім не береться до уваги той факт, що об'єкт кримінального правопорушення має значення для кваліфікації скоєного і, як уявляється, – значення принципове [1, с. 340].

Враховуючи ці характеристики, законодавець цілком правильно розмістив ст. 151-2 КК України «Примушування до шлюбу» в розділ III кримінальні правопорушення проти волі, честі та гідності особи адже безпосереднім об'єктом примушування до шлюбу є свобода людини, а саме її складова – свобода волі, в аспекті можливості вільно, на власний розсуд, визначати свою поведінку та приймати рішення щодо вступу в шлюб або не вступу, продовження укладеного шлюбу або ні, вступу у співжиття без укладання шлюбу або продовження такого співжиття, переміщуватися на територію іншої держави або ні із зазначеною метою.

Поряд з цим, є підхід, відповідно до якого, примушування до шлюбу слід відносити до правопорушень що посягають на порядок укладення

шлюбу і сімейних відносин. Так, наприклад, в кримінальному законодавстві Австрії (§ 193), Азербайджану (ст. 176-1), Албанії (ст. 130), Болгарії (ст.ст. 177, 190), Киргизстану (ст.ст. 176, 177), Сербії (ст. 113а), Узбекистану, Туркменістану (ст. 162) та Хорватії (ст. 169) примушування до шлюбу розміщені в розділах (главах) злочини проти порядку укладення шлюбу і сімейних відносин, проти сім'ї та неповнолітні, проти сім'ї, молоді та моральності.

Питання щодо визнання відносин, на які посягають кримінальні правопорушення проти сім'ї, окремим родовим об'єктом в науці кримінального права є дискусійним. Як відомо, законодавець при здійсненні останньої кодифікації у КК не передбачив окремого розділу Особливої частини, який би об'єднував у собі кримінальні правопорушення проти сім'ї. Крім того, у розроблюваному проєкті КК України також відсутній такий розділ.

Ряд вчених вважають, що кримінальні правопорушення проти сім'ї мають сам самостійний родовий об'єкт та переконані, що слід в КК України передбачити для них окремий розділ [2, с. 53]. Так, наприклад, С. Я. Лихова вважає, що в КК України слід передбачити самостійний розділ «Злочини проти інтересів сім'ї, підопічних та неповнолітніх» [3, с. 253], а О. І. Белова – «Злочини проти сім'ї та неповнолітніх» [2, с. 162].

Окрім того, слід відмітити, що Україна разом з Естонією залишилися єдиними державами серед країн колишнього СРСР, де немає спеціального розділу (глави), присвяченого зазначеним кримінальним правопорушенням. Такі розділи мають місце і в низці інших зарубіжних КК, наприклад Австрії, Аргентини, Бельгії, Болгарії, Данії, Іспанії, Норвегії, Польщі, Сан-Маріно, Сербії, ФРН, Швейцарії, Швеції та ін. [4, с. 79].

Поряд з цим, є підхід, що створення в Особливій частині КК України окремого розділу про злочини проти сім'ї та дитини неможливо і недоцільно не тільки тому, що він буде занадто великим, мінливим та неосяжним, а й у зв'язку з тим, що переважна більшість статей такого розділу неминуче буде дублювати багато інших статей кримінального закону [5, с. 401].

Безумовно, що вчиняючи примушування до шлюбу в аспекті ст. 151-2 КК України суб'єкт кримінального правопорушення посягає на суспільні відносини в сфері порядку укладення шлюбу і сімейні відносини в цілому, але останні виступають не як основний безпосередній об'єкт таких правопорушень, а як додатковий обов'язковий об'єкт, адже при вчиненні такого правопорушення страждає в першу чергу свобода особи.

Тому, навіть якщо у вітчизняному кримінальному законодавстві з'явиться самостійний розділ – «Кримінальні правопорушення проти сім'ї», всеодно – враховуючи характеристики примушування до шлюбу, це кримінальне правопорушення за родовим об'єктом слід віднести до розділу III КК України «Кримінальні правопорушення проти волі, честі та гідності».

Список використаних джерел:

1. Чугуников І. І. Об'єкт злочину як підстава для побудови системи Особливої частини Кримінального кодексу України. Актуальні проблеми держави і права. 2010. С. 389–406.
2. Белова О. І. Кримінально-правова характеристика злочинів проти сім'ї та неповнолітніх : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Х., 2006. 184 с.
3. Лихова С. Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України) : монографія. К. : Київ. ун-т, 2006. 573 с.
4. Євтеєва Д. П. До питання виділення злочинів проти сім'ї та неповнолітніх в окремий розділ КК України . Питання боротьби зі злочинністю. Випуск 27. 2014. С. 72–81.
5. Бандурка І. О. Чи потрібен в Особливій частині КК України окремий розділ про злочини проти сім'ї та дітей? Актуальні проблеми кримінальної відповідальності : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 10–11 жовт. 2013 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Х. : Право, 2013. С. 399–401.

Ключові слова: примушування до шлюбу, примушування, насильство, вплив, психічний вплив, фізичний вплив.

Key words: forced marriage, forcing, violence, influence, psychological influence, physical influence.

КОНОВАЛЬЧИК ЄВГЕНІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

*Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
аспірантка кафедри державно-правових дисциплін,
кримінального права та процесу*

ОСОБЛИВОСТІ ВРАХУВАННЯ ОСОБИ ВИННОГО ПРИ ПРИЗНАЧЕННІ БІЛЬШ М'ЯКОГО ПОКАРАННЯ ЗА КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я

Україна в рамках обраного курсу на правові стандарти Європи активно веде роботу щодо реформування національного законодавства для відповідності цим стандартам. Так, з метою наближення закону про кримінальну відповідальність до міжнародних та європейських норм наразі ведеться розробка проекту нового Кримінального кодексу України [1], яка не припиняється незважаючи на масштабну військову агресію з боку Російської Федерації щодо України.

Одним з керівних принципів адаптації кримінально-правових норм до європейських рекомендацій є принцип гуманізації. Одним з ефективних засобів щодо його практичного втілення є дискреційні повноваження суду призначити більш м'яке покарання, ніж передбачено

законом. У чинному Кримінальному кодексі (далі КК) України така можливість передбачена ст. 69 [2].

Відповідно до чинної редакції зазначена стаття надає суду можливість, умотивувавши своє рішення, з урахуванням особи винного та за наявності кількох обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості кримінального правопорушення призначити більш м'яке покарання, ніж передбачено законом.

Разом з тим, окрім вказівки на необхідність «врахування особи винного» КК України, жодним чином не конкретизує, які саме особистісні риси та характеристики підсудного судом мають бути розглянуті та яким чином враховані [2].

Як звертає увагу Р.Ш. Бабанли, через наявність такого «доволі розмитого за формою законодавчого обов'язку щодо врахування особи винного ... оцінка відповідних відомостей у судовій практиці не завжди є однозначною. Це виявляється в тому, що ознаки, які характеризують особу винного, або не враховуються належним чином, або ж враховуються надмірно. Непоодинокими, а скоріше системними, є випадки здійснення неоднакової оцінки аналогічних за змістом обставин, які характеризують особу винного» [3, с. 134-135].

Відповідно постає питання про необхідність детального розгляду такої законодавчої невизначеності та можливості її практичного вирішення, оскільки, як влучно зауважує К.Б. Марисюк, «вибір судом виду та міри покарання особі має великий, а іноді й вирішальний вплив на все її життя» [4, с. 114].

Актуальність розгляду особливостей врахування особи винного щодо призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, саме за кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я обґрунтовується наступними факторами. По-перше, оскільки наразі триває робота над проектом нового закону про кримінальну відповідальність, саме зараз є можливість усунення наявних прогалин. По-друге, обрана категорія протиправних діянь являє собою найбільш суспільно небезпечні правопорушення. В рамках проекту нового КК України це додатково підкреслюється розміщенням розділів, що передбачають кримінальну відповідальність за злочини та проступки проти життя та здоров'я людини першими за порядком в Особливій частині нормативного акту [1]. По-третє, навіть під час воєнного стану, обумовленого військовим повномасштабним вторгненням Російської Федерації на територію України, правоохоронні органи продовжують фіксувати випадки вчинення цивільними особами кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я інших цивільних осіб.

Індивідуальні характеристики осіб, які попри щоденну загибель та поранення цивільних осіб внаслідок військових дій, безперервно наявність неконтрольованої небезпеки власному життю, виявляються зданими спричиняти шкоду здоров'ю іншої особи або навіть позбавляти її життя, потребують особливого дослідження. Приймаючи до уваги, що покарання має на меті, поміж іншого, виправлення конкретної

особи, тому для обрання необхідного та достатнього його виду та розміру врахування особистісних якостей винного має важливе значення.

Наше дослідження зосереджено на питаннях врахування особи винного під час розгляду судом можливості застосування ст. 69 КК України при призначенні покарання за кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я. Проте наразі ані законом про кримінальну відповідальність, ані роз'ясненнями Верховного Суду не передбачено будь-яких особливостей саме в такому контексті, закріплено лише загальні норми та пояснення щодо врахування особи винного при призначенні покарання без деталізації відносно виду кримінальних правопорушень та призначення більш м'якого покарання. Тому вважаємо за можливе розглянути обрану тему в рамках загальних правил, закріплених чинним КК України.

Приблизний перелік тих характеристик, які суд за загальним правилом має розглянути та врахувати при призначенні покарання встановлено п. 3 Постанови Пленуму ВСУ № 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання» від 24 жовтня 2003 року, відповідно до якого «досліджуючи дані про особу підсудного суд повинен з'ясувати його вік, стан здоров'я, поведінку до вчинення злочину як у побуті, так і за місцем роботи чи навчання, його минуле (зокрема наявність не знятих чи не погашених судимостей, адміністративних стягнень), склад сім'ї (наявність на утриманні дітей та осіб похилого віку), його матеріальний стан тощо» [5]. Вищенаведений перелік є відкритим.

Також варто зауважити, що проектом нового КК України станом на 18 травня 2022 року також не розкривається зміст поняття «особи винного» та не передбачається жодного правила щодо врахування встановлених характеристик, окрім зазначення у п. 2 ч. 2 ст. 3.3.1 серед загальних правил призначення покарання обов'язкового урахування особи винного [1].

Така невизначеність призводить до різного трактування різними судами переліку характеристик, які мають бути прийняті до уваги та враховані під час обрання виду та розміру покарання, розгляді можливості його пом'якшення на підставі ст. 69 КК України. Окреслені питання привертають увагу науковців, які пропонують свої варіанти їх вирішення.

Так, М. І. Бажанов підкреслював необхідність врахування судами при призначенні покарання таких характеристик особи винного як демографічні дані, суспільно-виробничу характеристику, наявність у минулому особливих заслуг (наприклад, участь у бойових діях по захисту Батьківщини, почесні звання, нагороди), відомості про вчинені раніше правопорушення, наявність певних фізичних або психічних аномалій тощо. При цьому у вирокі має бути конкретизовано дані, які суд враховує, а не просто формально їх зазначено [6, с. 35].

Т. В. Сахарук звертається до аналізу зарубіжного досвіду врахування особи винного при призначенні покарання, зокрема до кримінального законодавства США. Вченою підкреслюється, що з'ясування обставин, які характеризують особу винного, покладено на Комісію з питань

призначення покарання. Порядок врахування індивідуальних особливостей підсудного встановлено Федеральними правилами призначення покарання. Цікавим є те, що спочатку було встановлено закритий список характеристик, які підлягали кількісній оцінці, результати якої обов'язково впливали на вид та розмір призначення покарання. Проте практика довела недосконалість такого підходу через унеможливлення індивідуалізації покарання. Тому підхід було змінено, та наразі норми Правил встановлення покарання закріплюють не обов'язок, а можливість врахування характеристики особи підсудного при призначенні покарання [7, с. 131-134].

З окресленого досвіду США важливим є два моменти: 1) збором інформації що стосується особи винного займається окремий спеціальний орган; 2) у доповнення положень закону окремо існують спеціальні правила призначення покарання.

За створення окремих стандартизованих рекомендацій щодо врахування індивідуальних характеристик особи винного ратує Р. Ш. Бабанли. Науковець вважає, що «безпосереднє практичне значення матимуть стандарти (рекомендації) щодо врахування особи винного, якщо вони сформовані як абстрактно, так і деталізовані стосовно конкретного злочину» [3, с. 151].

Підсумовуючи вищевикладене, вважаємо доцільною розробку рекомендацій щодо особливостей та порядку врахування особи винного при обранні судом виду та розміру покарання, у тому числі при розгляді можливості призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом. Також ми поділяємо думку Р.Ш. Бабанли стосовно доцільності окремих рекомендацій за різними категоріями правопорушень. Це обумовлює необхідність подальшого ґрунтовного історико-правового та порівняльно-правового дослідження питання особливостей врахування особи винного при призначенні покарання, а також його пом'якшенні.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України : проект / Робоча група з питань розвитку кримінального права. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2022/05/19/kontrolnyj-proekt-kk-18-05-2022.pdf> (дата звернення: 22 травня 2022 року).
2. Кримінальний Кодекс України : Закон України № 2341-III від 05 квітня 2001 року. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2001, № 25–26, ст. 131.
3. Бабанли Р. Ш. Призначення покарання в Україні: теоретико-прикладні засади : монографія. Чернігів: Десна Поліграф, 2019. 488 с.
4. Марисюк К. Б. До питання про поняття загальних засад призначення покарання. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. № 3. С. 114–118.
5. Постанова Пленуму ВСУ № 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання» від 24 жовтня 2003 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03#Text> (дата звернення: 22 травня 2022 року).

6. Бажанов М. И. Назначение наказания по советскому уголовному праву : монография. Київ: Вища школа, 1980. 216 с.
7. Сахарук Т. В. Врахування особи винного при призначенні покарання за кримінальним правом США. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2004. № 28. С. 130–138.
8. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України № 4651-VI від 13 квітня 2012 року. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013, № 9–10, № 11–12, № 13, ст. 88.

Ключові слова: більш м'яке покарання, ніж передбачено законом, кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я, врахування особи винного, проект нового Кримінального кодексу України.

Key words: punishment milder than prescribed by law, criminal offenses against life and health, character of the guilty person, draft of the new Criminal Code of Ukraine.

ПАВЛОВА ОЛЕКСАНДРА СЕРГІЇВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри кримінального права*

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ ЗА НАЦІОНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ

Свобода преси є одним із найважливіших показників ступеня демократизації та відкритості сучасного суспільства. Цей показник визначає рівень інтеграції загальнолюдських цінностей, визначає основу духовного життя суспільства, а також характеризує рівень розвитку держави. Свобода ЗМІ сприяє пошуку ефективних шляхів реалізації національної політики, створенню стабільних умов для зміцнення демократії та верховенства права. У розвитку інформаційного суспільства ЗМІ відіграють ряд соціально важливих функцій. Журналістам належить особлива роль у висвітленні, аналізі та поширенні інформації про життя суспільства [3, с. 19]. Це забезпечило державно-правові гарантії для ЗМІ та журналістів. Функція держави – забезпечити безпеку журналіста.

Суспільна значущість журналістської діяльності визначається насамперед тим, що журналісти працюють серед людей, котрі працюють у зазначених в ст. 12 Закону України «Про державну підтримку соціального забезпечення засобів масової інформації та журналістів» від 23.09.1997 р. [9] є досить складними, а часто й екстремальними умовами (творчий характер та напруженість інтелектуальної праці, її неконтрольована тривалість та підготовка та видання техн. циклів за суворими редакційними правилами та видання програм тощо), реалізуючи важливу державну функцію інформування державних органів, громадських формувань та громадян про особливості життя суспільства,

виявляючи високий професіоналізм та особливу відповідальність за роботу. Окрім таких специфічних ситуацій, які ускладнюють виконання журналістами своїх професійних обов'язків, вони самі, їхні близькі родичі чи члени сім'ї зазнають негативного морального, психологічного та фізичного впливу з боку осіб у зв'язку з виконанням журналістами своїх професійних обов'язків. Додатковою державною формою захисту як професійної діяльності журналістів, так і їх конституційних прав і свободи від злочинних посягань стало встановлення кримінальної відповідальності за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів (ст. 171 КК України) [5].

П. П. Андрусько, зазначає, що об'єкт кримінально-правової охорони є цінності, які законодавець приймає за кримінальним законодавством, тобто цінності, які потенційно можуть бути мотивом (злочинним посяганням). Такими цінностями, на думку вченого, є: 1) права особи, свободи та правоохоронні інтереси, правоохоронні інтереси юридичних осіб, суспільства (суспільні інтереси), регіональних громад, громадських організацій, органів місцевого самоврядування та держави; 2) потерпілих (фізичні та юридичні особи, суспільство та держава); 3) суспільні відносини між членами суспільства щодо реалізації їх прав, свобод та інтересів, у тому числі форми правовідносин у разі їх врегулювання законом.

Метою конкретного злочину може бути частина цінностей, які є об'єктом кримінально-правової охорони кримінально-правової норми, а метою «злочинного посягання» є суспільні цінності, цілеспрямоване посягання, яке здійснюється шляхом умисних дій [1, с. 10].

Не можна однозначно сказати, що введення до Кримінального кодексу України самостійних статей про злочини проти журналістів забезпечило б повний захист від посягань на цей професійний рівень, оскільки закон посилює кримінальну відповідальність за злочини, вчинені у зв'язку з юридичною професійною діяльністю журналіста. Тобто ми маємо справу з кримінально-правовою реакцією на «професійну» віктимізацію, тоді як загальна кримінальна віктимізація журналістів, як членів суспільства, продовжує відбуватися в Україні та ряді зарубіжних країн, у тому числі в регіоні. СНД.

Законодавство Республіки Казахстан також має дуалістичний підхід до сутності договірних відносин щодо надання індивідуальному статусу журналіста. Зокрема, згідно з п. 9 ст. 1 Закон РК «Про засоби масової інформації» журналіст (представник ЗМІ) – фізичні особи, які займаються збором, обробкою та підготовкою повідомлень і матеріалів для ЗМІ на підставі трудових або інших договірних відносин [8]. У свою чергу, закони інших країн не містять таких подробиць щодо наявності складеної угоди як єдиної умови надання редакційному статусу журналіста. Так, відповідно до ст. 19 Закону Республіки Молдова «Про пресу», журналістом є особа, яка займається літературною та журналістською діяльністю у засобах масової інформації за контрактом або на інших умовах відповідно до чинного законодавства [7].

При цьому для кваліфікації за відповідними статтями Кримінального кодексу України – стосовно професійної діяльності потерпілого – необхідно, щоб діяльність журналістів була законною, інакше ця кваліфікація виключається. Враховуючи положення вітчизняного та зарубіжного законодавства, які суттєво не відрізняються щодо тлумачення загального визначення поняття «журналіст», можна зробити висновок, що «журналіст» – це особа, яка має трудовий договір із засобами масової інформації, телерадіоорганізацією, телерадіокомпанією, інформаційне агентство. І здійснює свою юридичну професійну роботу на підставі цього договору, займатися відповідним суб'єктом інформаційної діяльності, діяти з метою надання інформаційних послуг.

Відповідно до ч. 2 ст. 34 Конституція України, надає кожному право збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію на свій розсуд – усно, письмово чи іншим чином вільно [4]. Ці конституційні положення узгоджуються з положеннями Цивільного кодексу України, що встановлює право особи вільно збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію (абз. 1 ч. 1 ст. 302) [11].

Однією з гарантій реалізації конституційного права на вільне збирання, зберігання, використання та поширення інформації є юридичне закріплення права кожного на доступ до інформації, відповідно до ст. 5 Законом України «Про доступ до публічної інформації» передбачено систематичне та негайне оприлюднення інформації шляхом надання інформації «про доступ до публічної інформації» в офіційних виданнях, на офіційних веб-сайтах в мережі Інтернет, на інформаційних стендах та в будь-який інший спосіб, а також на запит [10].

Виходячи з вищевикладеного, можна визначити правовий статус потерпілого для випадків, коли дії правопорушника мають відповідати ст. 171 Кримінального кодексу України або іншими складами, одним із безпосередніх об'єктів є легальна професійна діяльність журналіста – особи, яка має трудовий договір із засобами масової інформації, телерадіоорганізацією, інформаційним агентством та їх діяльність. На цій підставі договір про професійні обов'язки юриста працює з метою надання інформаційних послуг, для виконання суб'єкта завдань, пов'язаних з інформаційною діяльністю.

Професійна діяльність журналістів як об'єкт кримінально-правової охорони може бути як наперед ретроспективною, так і перспективною. Це також може збігатися з моментом посягання. Найяскравішими випадками таких збігів є, відповідно, діяння, що підпадають під ознаки ч. 1 ст. 171 КК України, ч. 2 ст. 345-1 [5] КК України (останній випадок стосується наведеного в дослідженні прикладу, коли було порушено юридичну професійну діяльність журналіста).

Розглядаючи професійну діяльність журналістів з метою кримінально-правової охорони, маємо можливість підійти до формування міждисциплінарної (кримінально-правової) категорії як злочинів проти професійної діяльності журналістів.

Таким чином, можна сказати, що злочини проти професійної діяльності журналістів є міждисциплінарною (на рівні кримінального права) категорією злочинних діянь, пов'язаних із життям, здоров'ям, честю та репутацією, фізичною недоторканністю, майновими правами журналістів, а також захищаються законом кримінальну відповідальність цінності близьких родичів журналістів у зв'язку з професійною діяльністю останніх.

Список використаних джерел:

1. Андрушко П. П. Об'єкт кримінально-правової охорони, об'єкт злочину, об'єкт злочинного посягання та об'єкт злочинного впливу: основний зміст понять та їх співвідношення // Адвокат. 2011. № 12. С. 10.
2. Буряк К. М. Професійна діяльність журналістів як об'єкт кримінально-правової охорони // Науковий вісник Херсонського державного університету. Випуск 2. Херсон, 2017. Том 2. 176 с. С. 63–66.
3. Заєць І. С., Марко С. І. Особливості кримінальної відповідальності за перешкоджання професійній діяльності журналістів. // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2020. № 1 (114). С. 19–30.
4. Конституція України : Закон від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
5. Кримінальний кодекс України: Закон від 5 квітня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст. 131. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
6. Марін О. Кримінально-правова охорона журналістів в Україні: рефлексія підходу. Вісник Львівського університету. 2018. Вип. 66. С. 198–208. (Серія «Юридична»).
7. О печати : Закон Республики Молдова от 26.10.1994 № 243-XIII. URL: http://www.wipo.int/wipolex/ru/text.jsp?file_id=427225
8. О средствах массовой информации : Закон Республики Казахстан от 23 июля 1999 г. № 451-І. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1013966
9. Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів : Закон України від 23 верес. 1997 р. № 540/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1997. № 50. Ст. 302. 256.
10. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13 січ. 2011 р. № 2939-VI // Відомості Верховної Ради України. 2011. № 32. Ст. 314.
11. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356.

Ключові слова: журналіст, засоби масової інформації, кримінально-правова охорона, заходи запобігання, професійна діяльність.

Key words: journalist, mass media, criminal law protection, preventions, professional activity.

РАДКОВСЬКА ІРИНА СЕРГІЙВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри кримінального права*

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «СПЕЦІАЛЬНИЙ СУБ'ЄКТ» ТА «СПЕЦІАЛЬНА (ПРОФЕСІЙНА) ОСУДНІСТЬ»

Запровадження в Україні правового режиму воєнного стану суттєво змінило вектор наукових досліджень вітчизняних правників. Так, значна увага стала приділятися кримінальним правопорушенням проти встановленого порядку несення військової служби або, як їх називають скорочено, військовим кримінальним правопорушенням та їх елементам: суб'єкту, суб'єктивній стороні, об'єкту та об'єктивній стороні.

Вказана група кримінальних правопорушень міститься у Розділі XIX Особливої частини КК України [1]. Варто наголосити на тому, що стаття 401 КК України містить загальні положення, які стосуються даного розділу. Так, частина 1 статті 401 КК України дає визначення поняття військових кримінальних правопорушень, із якого випливає, що їх об'єктом є встановлений законодавством порядок несення або проходження військової служби, а суб'єктами – військовослужбовці, а також військовозобов'язані та резервісти під час проходження зборів. При цьому частиною 2 статті 401 КК України конкретизовано, що за відповідними статтями Розділу XIX Особливої частини КК України несуть відповідальність військовослужбовці Збройних Сил України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Національної гвардії України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, а також інші особи, визначені законом. Отже, відповідальність за дану категорію кримінальних правопорушень можуть нести лише спеціальні суб'єкти.

При розгляді питань, що стосуються спеціального суб'єкта та його ознак, у науці кримінального права виникає питання про спеціальну (професійну) осудність як один із різновидів осудності.

Спеціальна (професійна) осудність визначається як здатність особи до адекватної розумної поведінки в умовах значних нервово-психічних навантажень з урахуванням додаткових професійних чи службових обов'язків.

Введення даної категорії у науку кримінального права обґрунтовується вченими тим, що осудність спеціального суб'єкта повинна визначатися на основі не лише тих вольових та інтелектуальних критеріїв, з якими потрібно підходити до оцінювання осудності будь-якої особи, а й з урахуванням додаткових ознак, що визначають можливість такої

особи усвідомлювати характер своєї поведінки з урахуванням покладених на неї додаткових (професійних, службових тощо) обов'язків.

Початково концепція спеціальної (професійної) осудності сформувалася у зв'язку із розвитком та впровадженням надсучасних технологій та тими жакливими наслідками, які спричиняла нездатність особи владнати із ними (наприклад, аварія на Чорнобильській АЕС) і стосувалася суб'єктів, діяльність яких пов'язана з безпосереднім контактом із такими технологіями. По суті, дане поняття було спрямоване на вирішення питання про осудність, вину й межі кримінальної відповідальності осіб, професія або діяльність яких пов'язана із необхідністю витримувати у техногенному середовищі значні психоемоційні й нервові навантаження, приймати в цих умовах відповідальні рішення, найчастіше – в умовах обмеженого часу.

За умов, у яких опинилася Україна починаючи з 24 лютого 2022 року, виникає потреба поглянути на питання спеціальної (професійної) осудності з іншого ракурсу, а саме на доцільність використання даного поняття в контексті психоемоційного стану суб'єктів військових кримінальних правопорушень, особливо в умовах правового режиму воєнного стану.

Напевне, кожен громадянин України відчув на собі, як впливає на психоемоційний стан звук повітряної тривоги чи, що набагато гірше, звуки пострілів та вибухів. Зазвичай таке напруження не проходить безслідно й залишає свій «відбиток». Суб'єкти ж військових кримінальних правопорушень, за специфікою своєї діяльності, набагато частіше та інтенсивніше зазнають впливу таких факторів. Саме тому, на нашу думку, дослідження питання застосування концепції спеціальної (професійної) осудності при вирішенні питання про кримінальну відповідальність суб'єктів даної групи кримінальних правопорушень у контексті правового режиму воєнного стану є особливо актуальним та злободенним.

Необхідно звернути увагу на той факт, що для більшості військових кримінальних правопорушень особливо кваліфікуючою ознакою є вчинення кримінального правопорушення в умовах воєнного стану. Таке законодавче рішення, очевидно, пояснюється підвищеними вимогами до виваженості та точності дій військовозобов'язаних, а також дисципліни у лавах Збройних Сил України у вказаний період. Водночас, за таких умов необхідно враховувати особливості психоемоційного стану вказаної категорії осіб та встановлювати їх здатність витримувати психоемоційні й нервові навантаження, зумовлені відповідною обстановкою, та приймати відповідальні рішення.

Ми погоджуємося із точкою зору Н.А. Орловської, яка полягає у тому, що за умови, коли спеціальний суб'єкт не володіє спеціальною (професійною) осудністю, проблеми, пов'язані з особливостями протікання психічних процесів, повинні вирішуватися у рамках необережної форми вини (зокрема, злочинної недбалості) або казусу (якщо суб'єктивний критерій недбалості відсутній) [2, с. 14].

Також варто погодитися із І. А. Дришлюком, який вважає, що поняття «спеціальна (професійна) осудність» поглиблює та деталізує категорію спеціального суб'єкта, у тому числі військових кримінальних правопорушень, який характеризується не просто обійманням певної посади чи зайняттям певною діяльністю, але й наявністю відповідних якостей, необхідних для виконання тих чи інших функцій [3, с. 159].

Отже, умови, в яких на даний момент перебуває Україна, зумовлюють зміну вектору наукових досліджень та підтверджують актуальність деяких наукових категорій, які не знайшли свого законодавчого втілення, проте мають місце у науці кримінального права. Однією з таких категорій є спеціальна (професійна) осудність.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III (у редакції від 23.04.2022). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
2. Орловська Н. А. Осудність та її види (порівняльний аналіз законодавства України та інших держав). Автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Н. А. Орловська; кер. роботи Н. А. Мірошніченко; Нац. ун.-т. «Одеська юридична академія». Одеса, 2001. 20 с.
3. Дришлюк І. Деякі питання спеціальної осудності суб'єкта злочинів у сфері використання техніки. *Матеріали 70-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу економіко-правового факультету ОНУ імені І. І. Мечникова, присвяченої 150-й річниці Одеського національного університету імені І. І. Мечникова* (25–27 листоп. 2015 р., м. Одеса) / МОН України ; Одес. нац. ун.-т. ім. І. І. Мечникова ; екон.-прав. ф-т. ; відп. ред. О. О. Нігреева. Одеса : Астропринт, 2015. С. 157–159.

Ключові слова: спеціальний суб'єкт кримінального правопорушення, спеціальна (професійна) осудність, військові кримінальні правопорушення, воєнний стан.

Key words: a special subject of a criminal offence, special (professional) sanity, military criminal offences, martial law.

ШЕПОТЬКО МАРИНА АНДРІЙВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального права*

ПІДБУРЮВАННЯ ДО ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ТА ПРОВОКАЦІЯ ПІДКУПУ: ПИТАННЯ РОЗМЕЖУВАННЯ

Згідно чинного кримінального законодавства провокація підкупу становить дії службової особи з підбурення особи на пропонування, обіцянку чи надання неправомірної вигоди або прийняття пропозиції,

обіцянки чи одержання такої вигоди, щоб потім викрити того, хто пропонував, обіцяв, надав неправомірну вигоду або прийняв пропозицію, обіцянку чи одержав таку вигоду (ст. 370 КК України).

У науковій літературі провокацію кримінального правопорушення зазвичай визначають як «завідоме створення особою обстановки, що викликає вчинення іншою особою кримінального правопорушення, або співучасті у такому діянні з метою її викриття, шантажу або заподіяння іншої матеріальної чи нематеріальної шкоди такій особі» [1, с. 6].

Існує також позиція, згідно якої «розуміння правової природи провокації у законі про кримінальну відповідальність ґрунтується на тому, що такі діяння, по суті, є підбурюванням до кримінального правопорушення, а у кримінальному процесуальному законодавстві міститься вказівка на підбурювання та пособництво» [2, с. 123].

Однак, в першу чергу, для правильної кримінально-правової кваліфікації необхідно провокацію кримінального правопорушення відрізняти і від підбурювання до його вчинення. Поняття діяльності підбурювача впливає зі змісту ч. 4 ст. 27 КК України : «Підбурювачем є особа, яка умовлянням, підкупом, погрозою, примусом або іншим чином схилила співучасника до вчинення кримінального правопорушення».

В цілому, за суб'єктивними ознаками, провокація зовні схожа на підбурювання до скоєння кримінального правопорушення, тому досить часто вітчизняні вчені відносили провокаційні дії до підбурювання. Проте не слід забувати про те, що підбурювання – це один із видів співучасті. Якщо це так, тоді ознаки співучасті мали б бути присутніми і щодо провокації, однак це не відповідає дійсності.

У свою чергу, теорія кримінального права виділяє об'єктивні і суб'єктивні критерії співучасті. Розкриваючи об'єктивні ознаки співучасті, слід зупинитися насамперед на кількісній ознаці – участь у кримінальному правопорушенні двох або більше осіб. Це означає, що найменша кількість винних при співучасті – дві особи. При провокації ми можемо спостерігати участь у кримінально караному діянні якраз двох осіб (за умови, якщо вони осудні та досягли встановленого законом віку). Разом з тим, це лише зовні уявна спільна діяльність двох і більше осіб. Ілюзорність спільного дії двох осіб очевидна, оскільки мети кожного з учасників даних суспільно небезпечних процесів різні. Дії кожного з учасників повинні бути спрямовані на досягнення єдиного злочинного результату. Однак, при провокації кожен із учасників цих дій намагається досягти самостійного результату, діаметрально протилежного.

Незважаючи на всю схожість зовнішніх ознак провокації з підбурюванням, внутрішній їх зміст відрізняється. Так, відповідно до суб'єктивного критерію для співучасті потрібна взаємна домовленість сторін. Співучасть у кримінальному правопорушенні має бути лише умисною як з одного боку, так і з іншого, тобто особи, які беруть участь у кримінально караній діяльності, повинні бути взаємно обізнані про скоєння цього суспільно небезпечного діяння, та їх дії мають бути узгоджені. У нашому випадку інтелектуальна ознака співучасті (двос-

торонній інтелектуальний зв'язок) в принципі неможлива. Це пов'язано з тим, що провокація підкупу за своєю природою передбачає вчинення дій однієї особи в таємниці від іншої. Таким чином, при провокації підкупу має місце збіг діяльності провокуючої особи з тією чи іншою діяльністю провокованого, але ця діяльність не має тієї органічної інтелектуальної пов'язаності, яка характерна для співучасті.

Так, юридична природа провокації кримінального правопорушення не обумовлюється підбурюванням та характеризується власними ознаками, які дозволяють розмежовувати зазначені поняття, а саме:

- головною метою провокатора є настання негативних наслідків для особи, яку він провокує (наприклад, її викриття);
- провокація спрямована на збудження волі особи на вчинення кримінального правопорушення;
- провокація здійснюється у порядку односторонньої умисної діяльності з боку провокатора та не охоплює свідомість особи, яку провокують;
- провокація супроводжується застосуванням будь-якої форми впливу: фізичного насильства, вмовляння, запевнення в якихось фактах, погроз, залякування, підкуп, обман, почуття заздрості чи помсти, іншими спонуканнями;
- провокація завжди вчиняється із прямим умислом, який спрямований не конкретне кримінальне правопорушення, а на сам факт його вчинення.

Таким чином, провокація кримінального правопорушення – це відмінна від підбурювання одностороння діяльність винного, спрямована на моделювання такої поведінки іншої особи, яка мала б усі зовнішні ознаки кримінального правопорушення, з певною метою.

Так, для підбурювання завжди притаманний двосторонній суб'єктивний зв'язок між особами, тоді як при провокації може бути відсутнім такий зв'язок, провокатор може діяти таємно, шляхом створення умов і обставин, які обумовлюватимуть викриття особи, яку провокують. Водночас, для провокації обов'язковою суб'єктивною ознакою є спеціальна мета – викриття особи, яку спровокували на вчинення кримінального правопорушення, що не характерно для підбурювання.

Враховуючи, що підбурювання до вчинення кримінального правопорушення є кримінально протиправною діяльністю, яка здійснюється у межах складної співучасті з розподілом ролей, цей вид співучасті повинен відповідати зазначеним ознакам співучасті. Однак, враховуючи правову природу провокації, цілком зрозуміло, що ознаки співучасті відсутні.

При провокації підкупу відсутня спільність дій осіб і звичайно відсутній двосторонній суб'єктивний зв'язок. Відсутність такого зв'язку означає відсутність співучасті як такої, навіть якщо дії з об'єктивної сторони підпадають під визначення певного виду співучасті. Крім того – бажання викрити того, хто пропонував, обіцяв, надав неправомірну вигоду або прийняв пропозицію, обіцянку чи одержав таку вигоду –

не може розглядатися в якості єдиного та бажаного кримінально протиправного наслідку для всіх осіб.

Список використаних джерел:

1. Альошина О. І. Провокація злочину (кримінально-правове дослідження) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Дніпропетровськ, 2007. 19 с.
2. Городецький Ю. В. Добровільна відмова провокатора злочину. *Вісник Асоціації кримінального права України*, 2015, № 2(5). С. 122–134.

Ключові слова: провокація кримінального правопорушення, провокація підкупу, кримінальне правопорушення, співучасть у кримінальному правопорушенні, підбурювання, підкуп.

Key words: provocation of a criminal offense, provocation of bribery, criminal offense, complicity in a criminal offense, incitement, bribery.

СЕКЦІЯ 22

КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ТА КРИМІНОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Керівник секції: завідувач кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності, доктор юридичних наук,
професор Л. І. Аркуша

Секретар секції: професор кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності, доктор юридичних наук,
доцент О. О. Торбас

Підсекція 1

Проблеми кримінального процесу в умовах воєнного стану

ARKUSHA LARYSA

*National University "Odesa Law Academy",
Head of the Department of Criminal Procedure, Detective and Operational Activities,
Doctor of Law, Professor*

CHIPKO NATALIYA

*National University "Odesa Law Academy",
Associate Professor of the Department of Criminalistics, PhD*

ZAHorODNII IHOR

*National University "Odesa Law Academy",
Associate Professor of the Department of Criminalistics, PhD*

OPERATIONAL INVESTIGATIVE AND CRIMINAL PROCEDURAL LEGAL RELATIONS: CONCEPTS AND DIFFERENCES

Obtaining materials of operational and investigative activities and their use in criminal proceedings takes the form of legal relations that arise both within the subjects of operational investigative activities and between the

subjects of criminal proceedings, and between subjects of operational investigative activities and criminal proceedings.

One of the main reasons for the inefficiency of the use of materials of operational investigative activities in criminal proceedings is the lack of scientific and theoretical development of legal relations in operational investigative activities and their relationship with criminal procedural relations and imperfection of their legal regulation.

Criminal-procedural relations can be defined as those that arise, develop and terminate in the field of criminal procedure, regulated by criminal-procedural norms [1] and through which the powers of state bodies conducting criminal proceedings, as well as procedural rights and responsibilities of individuals, which fall into its scope, and protect their substantive, procedural and other legitimate interests.

In the modern theory of operational investigative activities, the problem of legal relations is the least studied, which negatively affects the determination of the legal status of operational investigative activities, their interaction both with each other and in relations with criminal subjects during the implementation of operational units commands from investigator, prosecutor, when using materials of operational investigative activities in criminal proceedings as reasons and grounds for opening criminal proceedings or conducting investigative (search) actions, making other procedural decisions, obtaining factual data that may be used as an evidence in criminal proceedings.

Despite the lack of detailed legislative regulation of operational investigative activities, the problems of legal relations in this area, at the same time, were the subject of research, which was mainly conducted on the basis of analysis of legal regulations. The efforts of specialists in the field of operational investigative activities were aimed mainly at proving the very existence of the main prerequisite for the existence of legal relations in operational investigative activities, which forced to seek arguments to justify the legal nature of norms governing relations between its subjects.

In the theory of operational investigative activities, the opinion was expressed that there are no grounds to attribute operational investigative legal relations to special administrative ones, and the following arguments were presented: the principles of administrative law differ from the principles of norms governing relations arising in operational investigative activities. These principles are directly or indirectly enshrined in bylaws governing operational investigative activities [2; 3; 4], so there can be no administrative-legal (even «special») relations governed by law that do not comply with the principles of administrative law.

Prior to the legislative settlement of operational investigative activities in theory there was no unity of opinion on the legal nature of its norms and legal relations, which were formed on their basis in this area, which greatly complicated the development of problems of operational investigative activities in criminal proceedings.

Analysis of the relations arising in the operational investigative activities shows that many of them have the main features of legal relations: they are

a specific part of public relations; arise on the basis of legal norms; carried out through the subjective rights and legal obligations of their participants, which have a specific nature; express a certain will of these subjects; arise, change and cease in the presence of legal facts; in some cases, they may give rise to criminal procedural legal relations, and in others – arise from them; promote specific means and methods of criminal procedure relations, the establishment of criminal law relations; they are under the protection of the state, which ensures their implementation; regardless of their specificity, based on their content and object, they are inherent in the public law nature. Operational investigative legal relations are protective legal relations.

These features give grounds to define operational investigative legal relations as those regulated by the legislation on operational and investigative activities, and arise, develop and terminate in the field of operational investigative activities, through which the powers of operational investigative activities and their officials persons, rights and responsibilities of persons who fell into its sphere.

Operational investigative legal relations differ from criminal-procedural relations in following features: the nature of the norms that regulate them; special objects; grounds of origin and end; the nature of the implementation; the range of entities and their legal status.

Operational investigative, as well as criminal-procedural legal relations, actually function in two aspects: first, in their system as a set of interdependent relations; secondly, as the individual relations that make up the system.

Legal relations that function in the process of operational investigative activities and criminal proceedings have a complex structure. They include: object, content and subject. Proper clarification of the structure of legal relations in general and each of their elements separately makes it possible to clearly determine the status of the subjects of these legal relations, to create optimal conditions for their relationship within these activities and their subjects, which will effectively solve operational problems activities and criminal proceedings.

The direction (object) of the whole set of legal relations and each individual relationship coincides only in the end. Therefore, it seems quite justified to distinguish in the field of operational investigative activities and the criminal process of two objects of legal relations: general and special. The common object of operational investigative activities and the criminal process is what or in connection with which the whole set of relations in their spheres of activity functions and develops, respectively – operational investigative and criminal procedural legal relations in their objective (one that corresponds to reality) state, namely: public relations, which are placed under the protection of the criminal law of Ukraine.

The special object of operative-search activity and criminal process is the expected result of the behavior of the participants of each specific relationship, everything about what or why a certain legal relationship arises.

The question of the content of operational investigative legal relations is closely related to the question of their form and is one of the most

controversial in the legal literature. In legal relations, the legal form and material content are inseparable, and therefore the problems of legal relations must be solved taking into account this “fundamental fact”.

In operational investigative activities and criminal proceedings should distinguish between legal and factual content of legal relations. The legal content of the legal relationship is the possibility of certain actions of the authorized entity or the need to refrain from the prohibited actions of the obligor, and the actual – the very actions in which the rights and obligations are realized.

Based on the general theoretical principles, the content of operational-investigative and criminal-procedural legal relations can include subjective rights, responsibilities, as well as the activities of their subjects for their implementation. It should be noted that the activities of subjects in the actual exercise of their rights and responsibilities fills specific legal relationships with real meaning, allows you to see them in development, distinguish them from theoretical models, track and analyze the nature of their subjects.

The form of operative-investigative and criminal-procedural legal relations should be understood as the limits of possible and proper behavior of their subjects enshrined in the law. The analysis of the content and form of operative-investigative and criminal-procedural legal relations testifies to their interrelation and interdependence.

When considering operational investigative legal relations as one of the main categories of operational investigative activities, one of the main issues is their connection with material (criminal law) and criminal procedural relations.

The theory of legal relations has traditionally held the view that criminal law relations can be realized only through the activities of subjects of criminal procedure and that the criminal process is necessary and the only possible form of implementation of criminal law. However, in our opinion, the implementation of criminal law relations occurs much earlier than the beginning of the criminal procedure, that criminal law relations can be implemented through operational and investigative relations, which are one of the forms of establishing criminal law relations.

The analysis of criminal, criminal-procedural and operative-investigative legal relations shows that they, as a rule, arise and cease to exist at different times. It is important to find out the beginning of the emergence of operational and investigative relations and their relationship with criminal and criminal-procedural relations.

References:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України № 4651-VI від 13.04.2012 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#n2096> (дата звернення: 23.11.2021).
2. Про Державне бюро розслідувань : Закон України № 794-VIII від 12.11.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text> (дата звернення: 10.11.2021).

3. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України № 1698-VII від 14.10.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text> (дата звернення: 05.11.2021).
4. Про Національну поліцію : Закон України № 580-VIII від 02.07.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 11.11.2021).
5. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України № 2135-XII від 18.02.1992 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text> (дата звернення: 05.11.2021).

Ключові слова: оперативні підрозділи, правовідносини, оперативно-розшукова діяльність, кримінальний процес.

Key words: operational units, legal relations, operational investigative activities, criminal proceedings.

АЛЕНІН ЮРІЙ ПАВЛОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри кримінального процесу, детективної
та оперативно-розшукової діяльності, доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України, Заслужений юрист України*

ЩОДО ВІДНОВЛЕННЯ ОЧНОЇ СТАВКИ В ЯКОСТІ САМОСТІЙНОЇ СЛІДЧОЇ ДІЇ

Відповідно до ч. 9 ст. 224 КПК слідчий, прокурор має право провести одночасний двох чи більше допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей у їхніх показаннях, тобто тут мова йде про очну ставку. Отже підкреслимо, що це слідча дія за КПК 2012р. втратила свою самостійність на відміну від КПК 1960р. та виведення з загальної системи перевірених слідчих дій. На наш погляд подібний підхід до використання очної ставки як ефективного засобу перевірки отримання нових доказів є не досить аргументованим і таку позицію слід визнати кроком назад у врегулюванні певних засобів збирання й перевірки фактичних даних.

З цього приводу зазначимо наступне. В сучасній літературі поки що не існує єдиної думки як щодо правової природи очної ставки, так і стосовно мети і предмету її провадження.

Що стосується першої обставини, то тут мається два головних підходи, які відображають сутність правової природи очної ставки.

Ряд авторів (наприклад, М.С. Строгович) дотримуються тої точки зору, що очна ставка не є самостійною слідчою дією, а є лише особливою формою допиту. Дійсно, в редакції всіх КПК вживається такий вираз, як «допит всіх раніше допитуваних осіб» та в декількох подібних варіантах. Їх використання й дало підставу стверджувати, що законодавець визнає очну ставку різновидом допиту, оскільки під час її про-

ведення здійснюється ні що інше, як одночасний допит всіх учасників слідчої дії.

Більшість авторів (В. Т. Нор, В. Ю. Шепітько та інші) розглядають останню в якості самостійної слідчої дії. Акцентуємо увагу також на позиції у цьому питанні М. І. Ажанова, неодноразово викладено ним у підручниках кримінального процесу, де він спеціально підкреслював, що очна ставка – це самостійна слідча дія, яка має відповідні процесуальні та тактичні особливості проведення.

Аналогічної позиції дотримуємось і ми, оскільки вважаємо, що для такого висновку мається низка серйозних доводів. Визначаючи той факт, що очна ставка має деякі риси, притаманні допиту, але тим не менше цей допит має специфічні процесуальні, психологічні і тактичні особливості, які відзначаються специфічним предметом, порядком проведення, які притаманні лише цій слідчій дії і які в сукупності дозволяють відрізнити її від інших слідчих дій.

Для початку виділимо особливості процесуальної сторони проведення очної ставки, яка може бути здійснена одночасно між двома учасниками, та такими, які раніше були допитані щодо одних і тих же обставин. На відміну від звичайного допиту, коли слідчий має справу з одним допитуємым, на очній ставці здійснюється взаємодія і двох, і трьох її учасників. Одне це вже ускладнює психологічну атмосферу. Однак головна складність цієї слідчої дії полягає в тому, що на одній ставці сходяться особи, в показаннях яких частіше всього мають розбіжності, у зв'язку з чим вона (очна ставка) здійснюється в умовах конфлікту.

Таким чином, очна ставка в психологічному і тактичному аспектах є не тільки складною в процесуальному значенні, але і більш складною в криміналістичному плані слідчою дією, яка значно відрізняється від звичайного допиту.

Тепер щодо мети і предмету очної ставки.

У цитованій вище ч. 9 ст. 224 КПК визначається, що слідчий, прокурор має право провести одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування розбіжностей у їхніх показаннях. В наведеному короткому формулюванні є всі суттєві риси і процесуальні підстави для проведення даної слідчої дії. Не заперечуючи стислості формулювання, зі свого боку необхідно зазначити, що якраз така стислість і породжує низку неточностей, оскільки в наведеній нормі немає ясної відповіді на два принципових і взаємопов'язаних між собою питань: яка ж мета даної слідчої дії, тобто заради чого її треба проводити, і що слід розуміти під розбіжностями, протиріччями в показаннях раніше допитаних осіб.

На нашу думку, мета очної ставки КПК прямо не визначена. Однак оскільки необхідною умовою для проведення очної ставки є наявність у показаннях її учасників розбіжностей, то очевидно, що вона проводиться для їх ліквідації. Разом з тим, не всяка ліквідація розбіжностей веде до встановлення істини щодо спірних обставин. Зустрічаються випадки, та й нерідко, коли один з учасників очної ставки відмовляється від раніше даних правдивих показань і підтверджує неправдиві, і,

таким чином, розбіжності ліквідовані, але слідчий опинився ще далі від істини. А тому мета очної ставки полягає не в формальній ліквідації розбіжностей у показаннях, а у встановленні істини в спірних обставинах, у визначенні, чиї ж показання відповідають фактичним обставинам кримінального правопорушення, яке розслідується.

Практика підказує, що до розбіжностей слід віднести: 1) розбіжності, що не дають можливості дійти однозначної відповіді про обставини, які підлягають доведенню у цьому кримінальному провадженні; 2) ті, що мають протилежні оцінки зібраних доказів; 3) розбіжності, котрі компрометують джерела отримання цих доказів; 4) ті, що мають заперечення з приводу засобів отримання певних зібраних під час розслідування доказів.

Варто підкреслити ще один момент, що стосується підстав та процесуального порядку проведення очної ставки. Мова йде про те, що законодавець із незрозумілих для нас мотивів ввів заборону на одночасний допит двох чи більше осіб за участю малолітнього або неповнолітнього свідка чи потерпілого разом із підозрюваним у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти статевої свободи, статевої недоторканості особи, а також щодо злочинів, вчинених із застосуванням насильства або погрозою його застосування (див. ост. абз. ч.9 ст. 224 КПК). З приводу цього можна зауважити наступне. Проводити чи не проводити допит на очній ставці – це право слідчого і в більшості випадків саме він є ініціатором її проведення. Але нерідко буває, що ініціативу проведення очної ставки проявляють потерпілі, підозрювані чи захисники останніх. Їх клопотання й заяви з цього приводу підлягають задоволенню у випадках наявності дійсної необхідності і з метою встановлення об'єктивної істини в кримінальному провадженні. І у зв'язку з цим треба зупинитися і на наступному аспекті даного питання. Мається на увазі проблема реалізації в кримінальному судочинстві право конфронтації. Підпункт d п. 3 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950р. передбачає право особи, обвинуваченої у вчиненні кримінального злочину допитувати свідків, які свідчать проти неї, або вимагати виклику і допиту свідків проти неї, або вимагати допиту, а також вимагати виклику і допиту свідків з його сторони на тих же самих умовах, що й свідків, які свідчать проти нього. Це право обвинуваченого (підозрюваного, підсудного) і є одним із показників реалізації принципу рівності способів надання доказів, який в свою чергу впливає з принципу справедливого судового розгляду.

Існування вказаних інститутів переслідує декілька цілей: забезпечення права на захист від необґрунтованого обвинувачення; перевірка і забезпечення достовірних доказів, викладених у показаннях свідків обвинувачення (в тому числі потерпілого, іншого підозрюваного, обвинуваченого, висновках і поясненнях експерта), шляхом надання обвинуваченому (підозрюваному) відповідної і належної можливості оскаржити показання будь-яких свідків, які свідчать проти нього. Ратифікувавши Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1997 р., Україна повністю визнала на своїй території дії підпункту d п. 3

ст. 6 Конвенції стосовно права підсудного на виклик і допит свідків, а відносно потерпілих і проведення з ними очної ставки.

Отже, з огляду на висловлене, слід зазначити, що передбачена ч. 9 ст. 224 КПК заборона на проведення одночасного допиту декількох осіб (очна ставка) з участю малолітніх або неповнолітніх свідка чи потерпілого виглядає небездоганно з правової точки зору, тим більше, що у багатьох випадках мова може йти про звинувачення підозрюваного у вчиненні тяжких злочинів.

Ключові слова: очна ставка, допит, слідчі (розшукові) дії.

Key words: face-to-face interrogation, interrogation, investigative (search) actions.

КАПЛІНА ОКСАНА ВОЛОДИМИРІВНА

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
завідувачка кафедри кримінального процесу,
докторка юридичних наук, професорка*

ЗНЯТТЯ ПОКАЗАНЬ ТЕХНІЧНИХ ПРИЛАДІВ ТА ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ: ПРАВОВА СУТНІСТЬ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК

В березні 2022 р. Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК) серед інших новел був доповнений статтею 245-1 «Зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису». Про необхідність подібних змін практичні працівники говорили вже давно, втім лише зараз пропозиції отримали своє законодавче оформлення.

За задумом розробників проекту Закону запропоновані зміни дозволять органам досудового розслідування швидко отримати показання технічних приладів та технічних засобів, що сприятиме розкриттю кримінальних правопорушень.

Спробуємо оцінити запропоновані нововведення. Зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису це нова слідча (розшукова) дія, сутність якої полягає в одержанні слідчим, прокурором від особи, яка є власником або володільцем відповідних приладів або засобів, необхідних для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, копій фото- або кінозйомки, відеозапису, здійснених у публічно доступних місцях, у тому числі в автоматичному режимі, за виключенням місць, що відносяться до приватних помешкань осіб (ст. 245-1 КПК).

Мета зняття показань технічних приладів та технічних засобів полягає в одержанні копій фото- або кінозйомки, відеозапису, здійснених у публічно доступних місцях, у тому числі в автоматичному режи-

ми, та отримання за їх допомогою будь-яких фактичних даних, на підставі яких можна встановити наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження.

Фактичною підставою проведення цієї С(Р)Д є наявність відомостей про те, що показання технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису місять інформацію, що може мати значення для кримінального провадження. Юридичною підставою проведення є постанова слідчого, прокурора.

До технічних приладів та технічних засобів, з яких можуть бути зняті показання, на наш погляд, можуть належати автомобільні відеореєстратори, безпілотні літальні апарати, призначені для виконання польоту без пілота на борту та здійснення фото- або кінозйомки чи відеозапису; технічні прилади та засоби (портативні відеореєстратори), якими оснащені підрозділи Національної поліції з метою здійснення автоматичної фото- і кінозйомки чи відеозапису; стаціонарні системи, які встановлюються в публічно доступних місцях та призначені для здійснення фото- і кінозйомки, відеозапису з метою охорони публічної безпеки чи власності, безпеки дорожнього руху, громадського порядку, здійснення фіксування правопорушень тощо.

Особливістю вказаних технічних приладів та технічних засобів є те, що вони здійснюють кінозйомку або відеозапис, тобто фіксацію динамічних властивостей об'єктів, подій, явищ за допомогою кіно- або відеокамери, в тому числі в автоматичному режимі. Як відомо, кінозйомка проводиться на фотоматеріалах, відеозапис – на цифрових носіях інформації. В свою чергу, фотозйомка забезпечує статичне зображення певної події.

Загальна процесуальна характеристика С(Р)Д полягає в тому, що показання технічних приладів та технічних засобів одержуються від особи, яка є їх власником або володільцем. Інформація, що міститься на вказаних приладах чи засобах повинна мати значення для кримінального провадження. Тобто вона може містити важливі дані, які сприятимуть розкриттю кримінального правопорушення, встановленню особи, яка його вчинила, відшукуванню речових доказів та встановленню інших обставин, які підлягають доказуванню. З технічних приладів та засобів можуть бути зняті показання, які зафіксовані за певний період часу, або за весь період здійснення ними фото- або кінозйомки чи відеозапису.

Важливою ознакою цієї С(Р)Д є те, що фіксуючи технічні прилади або засоби мають розташовуватися у публічно доступних місцях. Це можуть бути місця, до яких можна правомірно увійти та перебувати без отримання на це згоди власника або володільця. Зокрема, до них можуть належати місця, що використовуються особами для спільної роботи, відпочинку, пересування, проведення масових заходів, конференцій (наприклад, вулиці, площі, вокзали, аеропорти, магазини, кафе, ресторани, музеї, пляжі, транспортні засоби громадського корис-

тування, ділянки лісу, парки, пасажирські потяги, літаки, вокзальні перони, платформи тощо).

В цьому контексті слід відмітити, що порушень прав людини та чинного законодавства немає, оскільки відповідно до ч. 1 ст. 307 ЦК України, фізична особа може бути знята на фото-, кіно-, теле- чи відеоплівку лише за її згодою, однак, згода особи на знімання її на фото-, кіно-, теле- чи відеоплівку припускається, якщо зйомки проводяться відкрито на вулиці, на зборах, конференціях, мітингах та інших заходах публічного характеру. Зважаючи на те, що під час отримання показань відповідних технічних приладів та технічних засобів відсутня потенційна можливість порушення прав фізичних осіб під час такої слідчої (розшукової) дії, вона проводиться не на підставі ухвали слідчого судді, а постанови слідчого, прокурора.

Постанова слідчого, прокурора про зняття показань технічних приладів та технічних засобів повинна містити: 1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер; 2) відомості про власника або володільця відповідних приладів або засобів; 3) період часу, за який має бути здійснено зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису.

Для здійснення зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису особі, яка є власником або володільцем відповідних приладів або засобів, пред'являється постанова слідчого, прокурора. За необхідності для проведення цієї С(Р)Д залучається спеціаліст. Уявляється, що, незважаючи на дискреційне право стосовно залучення спеціаліста, перевагу при проведенні цієї С(Р)Д слід надавати обов'язковій участі спеціаліста, оскільки є ризик втрати інформації, що може мати значення для швидкого розкриття кримінального правопорушення.

КПК передбачено, що безпосереднє зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису здійснюється у присутності слідчого, прокурора шляхом: 1) самостійного копіювання особою, яка є власником або володільцем відповідних приладів та засобів; 2) копіювання такою особою за участю спеціаліста відповідних записів на носії, які надаються слідчим, прокурором; 3) надання таких копій власником або володільцем на власних носіях за бажанням такої особи.

На наш погляд, слід критично підійти до способів безпосереднього зняття інформації, оскільки сучасні засоби фіксування дозволяють знищити відповідну інформацію одним натисканням кнопки чи клавіші. Віддаючи перевагу залученню спеціаліста та дорученню саме йому виконання цієї дії, слідчий чи прокурор убезпечать себе від можливих ризиків. Звичайно виключення можуть становити випадки добровільної передачі власником або володільцем такої інформації за їх клопотанням, проханням, зверненням тощо. Втім, можуть виникну-

ти питання від сторони захисту стосовно допустимості носіїв інформації та достовірності інформації, що на них міститься.

З метою забезпечення допустимості отриманого доказу процесуальний порядок зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису повинен бути зафіксований у протоколі, який складається відповідно до вимог ст. 104 КПК.

Нову С(Р)Д слід також відмежовувати від таких Н(С)РД, як аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК); зняття інформації з електронних комунікаційних мереж (ст. 263 КПК) та зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК), а також такого заходу забезпечення кримінального провадження, як тимчасовий доступ до речей і документів (глава 15 КПК).

Ключові слова: кримінальне провадження, слідчі дії, докази, технічні засоби фіксування.

Key words: criminal process, investigation activities, evidence, fixing devices.

КОВАЛЬЧУК СЕРГІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри кримінального процесу та криміналістики
Івано-Франківського юридичного інституту,
доктор юридичних наук, професор*

ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ НА ПІДСТАВІ ДОРУЧЕННЯ: ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Відповідно до норм кримінального процесуального закону, проводити негласні слідчі (розшукові) дії мають право: 1) слідчий, який здійснює досудове розслідування кримінального правопорушення; 2) уповноважені оперативні підрозділи Національної поліції, органів безпеки, Національного антикорупційного бюро України, органів Державного бюро розслідувань, органів Бюро економічної безпеки України, органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України, органів Державної прикордонної служби України – за дорученням: а) слідчого, який здійснює досудове розслідування кримінального правопорушення (пункт 3 частини 2 статті 40, частина 1 статті 41 і частина 6 статті 246 КПК України); б) дізнавача, який здійснює досудове розслідування кримінального проступку (пункт 3 частини 2 статті 40-1 і частина 1 статті 41 КПК України) та може надавати доручення щодо проведення тих слідчих (розшукових) дій, які можуть мати місце під час досудового розслідування кримінальних проступків – зняття інформації з електронних інформаційних систем або їх частин, доступ до яких не

обмежується її власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту, та встановлення місцезнаходження радіообладнання (радіоелектронного засобу) (частина 1 статті 300 КПК України); в) прокурора, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням (пункт 5 частини 2 статті 36 і частина 1 статті 41 КПК України); 3) підрозділ детективів, оперативно-технічний підрозділ та підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України – за дорученням детектива або прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (частина 1 статті 41 КПК України) [2].

Доручення слідчого, дізнавача, детектива, прокурора, прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій надається в письмовій формі (частина 1 статті 41 КПК України) [2]; складається у двох примірниках на офіційному бланку органу досудового розслідування чи прокуратури відповідного рівня; повинно бути мотивованим, містити інформацію, яка необхідна для його виконання, чітко поставлене завдання, що підлягає вирішенню, строки його виконання, визначати конкретного прокурора, якому слід направляти матеріали в порядку, передбаченому статтею 252 КПК України (пункти 3.4.1 і 3.4.2 Інструкції) [1]; є обов'язковим для виконання оперативним підрозділом (частина 3 статті 41 КПК України) [2]. У дорученні також може визначатися порядок взаємодії між слідчим, прокурором і уповноваженим оперативним підрозділом, а також терміни складання протоколів про хід і результати проведеної негласної слідчої (розшукової) дії або її проміжного етапу (пункт 3.4.2 Інструкції) [1]. До доручення слідчого, прокурора додається ухвала слідчого судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії чи постанова слідчого, прокурора про проведення негласної слідчої (розшукової) дії (пункт 3.4 Інструкції) [1].

Доручення щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій надсилається слідчим, дізнавачем, прокурором керівнику органу, під юрисдикцією якого знаходиться місце вчинення кримінального правопорушення і у складі якого знаходяться орган розслідування та/або оперативні підрозділи, уповноважені на проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Уповноваженим оперативним підрозділом є оперативний підрозділ, який входить до складу державного органу, визначеного у статті 246 КПК України, залучений за рішенням керівництва органу до здійснення або участі у проведенні негласної слідчої (розшукової) дії (пункти 1.7 і 3.3 Інструкції) [1].

Залежно від кримінального правопорушення, яке розслідується, та статусу особи, щодо якої проводиться негласна слідча (розшукова) дія, інших чинників слідчий, за погодженням з керівником органу досудового розслідування відповідного рівня, може доручати проведення негласної слідчої (розшукової) дії керівнику іншого правоохоронного органу, в тому числі того, під юрисдикцією якого не знаходиться місце вчинення кримінального правопорушення, з обґрунтуванням такої

необхідності. У випадку, коли матеріали оперативно-розшукової діяльності були використані як приводи та підстави для початку досудового розслідування, доручення на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, як правило, надається оперативному підрозділу, який виявив злочин, але враховуються його повноваження. Керівник органу відповідно до відомих нормативно-правових актів визначає виконавця – оперативний підрозділ (оперативні підрозділи) (пункти 3.3.1, 3.3.2 і 3.4.3 Інструкції) [1].

Співробітник оперативного підрозділу під час виконання доручень слідчого, дізнавача, прокурора користується повноваженнями слідчого (частина 2 статті 41 КПК України) [2]. При цьому в ході проведення негласних слідчих (розшукових) дій уповноважений оперативний підрозділ вправі: 1) з урахуванням необхідності забезпечення умов для їх проведення залучати на підставі свого завдання відповідні оперативні та оперативно-технічні підрозділи; 2) використовувати інформацію, отриману внаслідок конфіденційного співробітництва з іншими особами, або залучати цих осіб до проведення негласних слідчих (розшукових) дій у випадках, передбачених КПК (пункти 3.4.2 і 3.9 Інструкції) [1]; 3) за рішенням слідчого чи прокурора залучати до проведення негласних слідчих (розшукових) дій інших осіб (частина 6 статті 246 КПК України) [2].

Іншими особами, які можуть залучатися до проведення негласних слідчих (розшукових) дій, є оперативні працівники, спеціалісти, перекладачі тощо. Необхідною умовою їх залучення до проведення таких дій є рішення слідчого або прокурора, відсутність якого в практиці Верховного Суду розглядається як істотне порушення вимог кримінального процесуального закону (постанова від 05.08.2020 р. у справі № 700/361/17) [5]. Одночасно Верховний Суд звертає увагу на відсутність необхідності отримання в осіб, які залучаються до проведення негласних слідчих (розшукових) дій, заяви про надання згоди на участь у них (постанова від 19.02.2020 р. у справі № 295/7911/18) [4].

Під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій уповноважений оперативний підрозділ не має права: 1) передоручати виконання доручення іншим оперативним підрозділам; 2) виходити за межі доручень слідчого, прокурора (у разі виявлення обставин, які мають значення для кримінального провадження або вимагають нових процесуальних рішень слідчого, прокурора, вони зобов'язані повідомляти їх про це) (пункти 3.8 і 3.10 Інструкції) [1]. Співробітники оперативних підрозділів (крім підрозділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України) не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора (частина 2 статті 41 КПК України) [2].

У судовій практиці відсутність доручення слідчого, дізнавача, прокурора щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій визначається як істотне порушення вимог кримінального процесуального закону. У такому разі Верховний Суд констатує порушення частини 6

статті 246 КПК України, яке є безумовною підставою для визнання таких доказів недопустимими (постанова від 05.11.2019 р. у справі № 344/11299/15-к) [3].

У разі неможливості виконання доручення або його затримки керівник органу, якому доручено виконання негласної слідчої (розшукової) дії, повинен негайно повідомити про це прокурора та слідчого з обґрунтуванням причини і повідомленням про вжиття заходів до подолання перешкод у виконанні доручення (пункт 3.11 Інструкції) [1].

Контроль за дотриманням строків і повноти виконання доручення слідчого, прокурора здійснюється начальником уповноваженого оперативного підрозділу. За результатами виконання доручення оперативний співробітник (працівник) складає рапорт із зазначенням результатів виконаного доручення, залучених при цьому сил і засобів, а також їх результатів. Начальник уповноваженого оперативного підрозділу приймає рішення шляхом накладення резолюції на рапорті стосовно можливості направлення протоколу та додатків до нього прокурору чи вжиття заходів до належного виконання доручення. Протокол та додатки до нього не пізніше 24 годин після складання надаються прокурору, зазначеному в дорученні. Матеріали, що можуть розшифрувати конфіденційних осіб отримання інформації, не надаються (пункт 3.12 Інструкції) [1].

Список використаних джерел:

1. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні: затверджено Наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16.11.2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
3. Постанова Верховного Суду від 05.11.2019 р. у справі № 344/11299/15-к (провадження № 51-1009км19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85743614>
4. Постанова Верховного Суду від 19.02.2020 р. у справі № 295/7911/18 (провадження № 51-4301км19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87826881>
5. Постанова Верховного Суду від 05.08.2020 р. у справі № 700/361/17 (провадження № 51-1840км20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90906016>

Ключові слова: негласні слідчі (розшукові) дії, доручення, слідчий, дізнавач, прокурор, оперативний підрозділ.

Key words: covert investigative (search) actions, assignment, investigator, inquirer, prosecutor, operational unit.

ЮРЧИШИН ВАСИЛЬ МИКОЛАЙОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри міжнародної та кримінальної юстиції
Чернівецького юридичного інституту,
доктор юридичних наук, професор*

ПОВНОВАЖЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КЕРІВНИКА ЩОДО ОБМЕЖЕНЬ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

З прийняттям у 2012 р. нового КПК України, судовий контроль зайняв одне з провідних місць у досудовому розслідуванні [5]. Більше того, всі норми КПК України повністю узгоджуються з конституційними, запроваджена детальна правова регламентація процедури здійснення слідчим суддею судово-контрольної функції, чітко визначені об'єкт і межі судового контролю у досудовому розслідуванні. Необхідність судового контролю у досудовому розслідуванні обумовлена розподілом державної влади на законодавчу, виконавчу і судову (ст. 6 Конституції України) та визнанням судових органів основними гарантами захисту прав людини і громадянина (ст. 124 Конституції України) [4, с. 52]. Відповідно до цього, будь-яке обмеження конституційних прав, свобод і законних інтересів особи, в тому числі і в стадії досудового розслідування, можливе тільки на основі судового рішення.

Крім основного призначення судового контролю – захист прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина, він також сприяє ефективному розслідуванню кримінальних правопорушень і забезпеченню оптимальних умов для відправлення правосуддя [7, с. 317]. Остання мета найбільше характеризує основне призначення і сутність судового контролю у досудовому розслідуванні. Дане концептуальне положення не тільки вказує на контрольний характер судової діяльності у досудовому розслідуванні, але й на взаємозв'язок останньої з подальшим судовим розглядом.

Процесуальний керівник розглядає клопотання слідчого про застосування заходів забезпечення кримінального провадження і приймає рішення про дачу чи відмову в дачі згоди на його розгляд слідчим суддею, при цьому це не формально-механічний процес, а відповідальне юридичне рішення, що вимагає від прокурора ретельного дослідження всіх матеріалів досудового розслідування, якими слідчий обґрунтовує потребу проведення слідчої (розшукової) дії чи прийняття слідчого (розшукового) рішення [6, с. 219]. Тому вимоги, що висувалися тоді, коли остаточне рішення з цього питання прокурор приймав сам, є обов'язковими і сьогодні. При обґрунтуванні рішення про дачу дозволу на проведення слідчої (розшукової) дії чи обрання запобіжного заходу слідчий суддя не має права вносити до своєї ухвали будь-які дані, не зазначені у клопотанні слідчого, адже в іншому випадку суддя

виконуватиме не властиву йому функцію. Більше того, скарга слідчого на рішення процесуального керівника про відмову в дачі згоди на звернення з клопотанням до слідчого судді розглядається лише вищестоящим прокурором, який приймає з цього питання остаточне рішення, що не підлягає оскарженню до суду (ч. 4 ст. 313 КПК України).

Сам слідчий суддя за власною ініціативою приймати подібні рішення не уповноважений. Хоч роль судового рішення тут є вирішальною і суттєво підвищує доказове значення матеріалів досудового розслідування, але вона суттєво обмежена обов'язковим надходженням клопотання чи скарги. А це свідчить не на користь наявності в органів судової влади нової самостійної кримінально-процесуальної функції – судового контролю у досудовому розслідуванні. Скоріше за все контрольні повноваження – це лише аспект єдиної, неподільної, конституційної функції правосуддя, пов'язаний з якісною підготовкою матеріалів розслідування до судового розгляду, що є однією зі складових цієї функції.

Більше того, контрольні повноваження слідчого судді, які спрямовані на реалізацію розглядуваної функції, є обмеженими не тільки за своїм характером, а й за обсягом. Обумовлено це тим, що кримінальне провадження має свою особливу структуру і розвивається за своїми внутрішніми законами, які не під силу змінити чи скасувати ніякому законодавцю. Одним із таких законів і аксіомою кримінального провадження є його стадійна (етапна) архітектура з обов'язковою, підсумковою, ревізійною перевіркою результатів дослідження проведеного на попередній стадії. Цей закон – основа життєдіяльності кримінального провадження. До певних меж з нього допускаються окремі винятки. Вони стосуються безпосереднього прийняття суддею на досудовій стадії процесу лише рішень про застосування заходів забезпечення кримінального провадження з метою захисту конституційних прав і свобод людини та розгляду скарг учасників процесу на рішення слідчого чи прокурора, що перешкоджають руху справи досудового розгляду (правосуддя). І не більше.

З метою забезпечити швидке, повне та неупереджене досудове розслідування кримінальних правопорушень в районі проведення антитерористичних операцій виникла необхідність повернути тимчасово прокурору функції забезпечення заходів кримінального провадження, а тому, 12 серпня 2014 р. Верховна Рада України ухвалила Закони, що регламентують певні повноваження правоохоронних органів у районі проведення АТО: Закони України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану та у районі проведення антитерористичної операції» [3], «Про внесення змін до Закону України «Про боротьбу з тероризмом» щодо превентивного затримання у районі проведення антитерористичної операції осіб, причетних до терористичної діяльності, на строк понад ніж 72 години» [2]. Цими законами передбачено, що прокурор в ході досудового розслідування окремих кримінальних правопорушень у районі проведення

антитерористичних операцій без рішення суду вирішує питання про здійснення обшуку житла чи іншого володіння особи, проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також про тримання особи під вартою на строк до тридцяти діб. 22.02.2022 року Указом Президента України «Про проведення воєнного стану в Україні» введено воєнний стан в Україні [8]. Тобто прокурор в ході досудового розслідування окремих правопорушень під час воєнного стану, без рішення суду вирішує питання про здійснення обшуку житла чи іншого володіння особи, проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також про тримання особи під вартою на строк до 30 діб.

У процесуальній літературі висловлено у думку про те, що зазначені закони можуть призвести до грубого, масштабного порушення загальновизнаних міжнародних стандартів у царині прав людини, зокрема визначених в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, та положень Конституції України [1].

На наш погляд, тимчасове повернення прокурору функції забезпечення заходів кримінального провадження під час досудового розслідування кримінальних правопорушень під час воєнного стану не порушують права людини, бо прокурор і слідчий суддя виконують свої повноваження незалежно один від одного. Кожен з них діє своїми засобами і методами, виходячи з повноважень, визначених Конституцією України, КПК України та відповідними законами. Крім того, й саме законодавство України визначає контрольні повноваження судді і наглядову діяльність прокурора по-різному. Ми звертаємо увагу на те, що процесуальний керівник, діє постійно та безперервно протягом усього досудового розслідування, охоплюючи наглядовими засобами не тільки всю діяльність органів досудового розслідування при здійсненні ними будь-яких слідчих (розшукових) дій та прийнятті процесуальних рішень, а й діяльність інших суб'єктів цієї стадії процесу. Судовий же контроль таких властивостей не має, бо він не охоплює всієї діяльності суб'єктів досудового розслідування, а реалізується лише при розгляді клопотань слідчого і прокурора про застосування заходів процесуального характеру, коли, відповідно до Конституції України та КПК України, вимагається судові рішення (взяття під варту, обшук тощо), або коли подана скарга про порушення прав, свобод і законних інтересів людини, громадянина органом досудового розслідування чи прокурором.

Отже, як за масштабами і цілями, так і за своєю спрямованістю та змістом судовий контроль у досудовому розслідуванні не тільки не є тотожним прокурорському нагляду на цьому етапі кримінального провадження, але й не дублює його.

Висновок: Протидія злочинами які скоюються під час воєнного стану вимагає від правоохоронних органів не тільки мобільності та узгодження дій, а в першу чергу оперативності, а тому тимчасове розширення функцій прокурора щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження під час досудового розслідування є доцільним.

Список використаних джерел:

1. Банчук О. Про «диктаторські» закони демократичної держави [Електронний ресурс] / О. Банчук, Б. Малишев. – Режим доступу: <http://pravo.org.ua/2011-07-05-15-26-55/2011>.
2. Закон України від 12.08.2014 р. «Про внесення змін до Закону України «Про боротьбу з тероризмом» щодо превентивного затримання у районі проведення антитерористичної операції осіб, причетних до терористичної діяльності, на строк понад ніж 72 години» // Відомості Верховної Ради, 2014. – № 39. – Ст. 2007.
3. Закон України від 12.08.2014 р. «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції» // Відомості Верховної Ради, 2014. – № 39. – Ст. 2008.
4. Конституція України: чинне законодавство: Офіц. текст. К. : Алерта, 2016. 80 с.
5. Кримінально-процесуальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 6 квітня 2020 р. : (ОФІЦ. ТЕКСТ). К. : ПАЛИВОДА А.В., 2020. – 420 с. – (Кодекси України).
6. Кримінальний процес України: академічний курс у 3 т. Т. 1: Загальна частина / (В. Т. Нор, Н. Р. Бобечко, М. В. Багрій та ін.); за ред. акад. НАПрН України, д-ра юрид. наук, проф. В. Т. Нора, д-ра юрид. наук, проф. В. Р. Бобечка. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2021. 912 с.
7. Тертишник В. М. Конституція України. Науково-практичний коментар. Київ : Алерта. 2022. 430 с.
8. Указ Президента України 64/2022 від 24 лютого 2022 року URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>

Ключові слова: досудове розслідування, прокурор, слідчий суддя, заходи забезпечення кримінального провадження.

Key words: pre-trial investigation, prosecutor, investigating judge, measures to ensure criminal proceedings.

КРЕТ ГАЛИНА РОМАНІВНА

*Верховний Суд,
суддя Великої Палати, доктор юридичних наук, доцент*

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРОВЕДЕННЯ АУДІО-, ВІДЕОКОНТРОЛЮ ОСОБИ

Однією зі слідчих (розшукових) дій, пов'язаних із втручанням у приватне спілкування, є аудіо-, відеоконтроль особи, який полягає в негласній (без відома особи) фіксації та обробці з використанням технічних засобів розмови цієї особи або інших звуків, рухів, дій, пов'язаних з її діяльністю або місцем перебування тощо (пункт 1.11.2 Інструкції про

організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні [1].

Аудіо-, відеоконтроль особи без її відома проводиться на підставі ухвали слідчого судді у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів за наявності достатніх підстав вважати, що розмови цієї особи або інші звуки, рухи, дії, пов'язані з її діяльністю або місцем перебування тощо, можуть містити відомості, які мають значення для досудового розслідування.

З клопотанням про надання дозволу на проведення аудіо-, відеоконтролю особи вправі звернутися прокурор, слідчий за погодженням з прокурором. Таке клопотання за своїм змістом повинно відповідати вимогам, встановленим частиною 2 статті 248 КПК України, і підлягає розгляду слідчим суддею з дотриманням вимог, передбачених статтями 247–249 КПК України, а в разі введення воєнного стану та за відсутності об'єктивної можливості виконання слідчим суддею своїх повноважень таке клопотання, відповідно до пункту 2 частини 1 статті 615 КПК України, підлягає розгляду керівником відповідного органу прокуратури з урахуванням вимог статті 37 КПК України [2].

На відміну від спостереження за особою, речю або місцем та аудіо-, відеоконтролю місця, які проводяться в публічно доступних місцях (частина 1 статті 269 і частина 1 статті 270 КПК України), аудіо-, відеоконтроль особи може здійснюватися як в публічно доступних місцях, так і в публічно недоступних місцях, житлі чи іншому володінні особи.

За необхідності проведення аудіо-, відеоконтролю особи в публічно недоступних місцях, житлі чи іншому володінні особи, слідчий попередньо обстежує їх шляхом таємного проникнення в них, у тому числі з використанням технічних засобів, з метою встановлення технічних засобів аудіо-, відеоконтролю особи (пункт 5 частини 2 статті 267 КПК України) [2]. У таких випадках він зобов'язаний звернутися до слідчого судді з клопотанням про надання дозволу на проведення обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи з метою встановлення технічних засобів аудіо-, відеоконтролю особи та здійснення аудіо-, відеоконтролю особи.

З урахуванням специфіки здійснення аудіо-, відеоконтролю особи, він проводиться оперативними підрозділами на підставі письмового доручення слідчого в порядку пункту 3 частини 2 статті 40 та частини 6 статті 246 КПК України.

Фіксація ходу і результатів аудіо-, відеоконтролю особи здійснюється з дотриманням вимог, закріплених статтею 252 КПК України. Після завершення цієї негласної слідчої (розшукової) дії уповноважена службова особа оперативного підрозділу, якій було доручено її проведення, складає протокол про результати аудіо-, відеоконтролю особи, в якому відображаються відомості про: 1) особу, стосовно якої проводився аудіо-, відеоконтроль; 2) період часу, протягом якого проводився аудіо-, відеоконтроль особи; 3) технічні засоби, використані для здійснення аудіо-, відеоконтролю особи; 4) зміст розмови цієї особи або інші звуки, рухи,

дії, пов'язані з її діяльністю або місцем перебування тощо, які можуть містити відомості, що мають значення для досудового розслідування.

До протоколу про результати аудіо-, відеоконтролю особи долучаються отримані звуко-, відеозапис і за необхідності – інші додатки.

Протокол про результати аудіо-, відеоконтролю особи з додатками, відповідно до частини 3 статті 252 КПК України, не пізніше ніж через двадцять чотири години з моменту припинення призначеної негласної слідчої (розшукової) дії передаються прокурору [2].

Поширеними у слідчій практиці є випадки здійснення аудіо-, відеоконтролю особи, що перебуває під контролем співробітників правоохоронних органів, в ході якого відбувається фіксація з використанням технічних засобів розмови цієї особи з такими співробітниками. У судовій практиці проведення аудіо-, відеоконтролю особи за наведених умов визнаються порушенням вимог кримінального процесуального закону, що призводять до визнання недопустимими доказів, отриманих в результаті проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії. Так, Верховний Суд зазначає, що спілкування в умовах слідчого ізолятора двох підозрюваних зі слідчим прокуратури і трьома оперуповноваженими співробітниками міліції, які розслідували злочини, в жодному разі не можна визнати негласною слідчою (розшуковою) дією – аудіо-, відеоконтролем особи, оскільки учасники такого спілкування не мали жодних підстав вважати, що спілкування є приватним. Більше того, на це вказує прохання одного з підозрюваних надати захисника під час такого «приватного» спілкування, в чому йому було відмовлено (постанова від 24.05.2018 р. у справі справа № 332/2781/15-к) [3]. Крім того, аналізуючи схожу за змістом ситуацію, Верховний Суд наголошує, що спілкування у приміщенні управління поліції затриманої особи, яка перебуває під контролем працівників поліції, з працівниками поліції не може вважатися приватним, а проведена слідча дія за своїм змістом є допитом ОСОБА_1. На це вказує характер спілкування працівників поліції з ОСОБА_1. Зокрема, ОСОБА_1 їм повідомляє про те, як вони з ОСОБА_2 готувались до нападу на ОСОБА_6, відслідковували режим його дня, наявність собаки, автомобіля, а також розкриває інші обставини вчинення нападу. Однак, органом досудового розслідування викривальні показання ОСОБА_1 стосовно себе отримані саме як результат проведення негласної слідчої (розшукової) дії – аудіо-, відеоконтролю особи. Таким чином, органом досудового розслідування було порушено право особи не свідчити проти себе, а також у супереччя вимогам статті 52 КПК України у ході слідчої дії, що за своїм змістом є допитом особи, яка підозрюється у вчиненні особливо тяжкого злочину, не було забезпечено участі захисника (постанова від 09.12.2020 р. у справі № 756/12749/18) [4].

Така практика Верховного Суду повною мірою відповідає практиці Європейського суду з прав людини, із позиції якого запис голосів заявників на момент висунення обвинувачення, коли вони знаходилися в камері у поліції, вказує на втручання в їх право на повагу до приватного життя в значенні пункті 1 статті 8 Конвенції про захист прав

людини і основоположних свобод... З урахуванням зробленого в рішеннях у справах «Malone v. the United Kingdom», «Halford v. the United Kingdom» та «Khan v. the United Kingdom» висновку, відповідно до якого відсутність будь-яких чітких правових підстав для перехоплення телефонних розмов у державних і приватних телефонних системах та використання прихованих пристроїв спостереження в приватних приміщеннях не відповідає вимогам законності, Суд вважає, що в разі, якщо записувальний пристрій застосовується у приміщенні поліцейської дільниці без відома або згоди відповідної особи, жодної істотної різниці не виникає. Основоположний принцип, згідно з яким внутрішнє право повинно забезпечувати захист від свавілля та зловживань у ході використання прихованих методів спостереження, рівною мірою застосовується і в цій ситуації (§§ 60, 62 рішення від 25.09.2001 р. у справі «P.G. and J.H. v. United Kingdom») [5].

Список використаних джерел:

1. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні: затверджено Наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16.11.2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
3. Постанова Верховного Суду від 24.05.2018 р. у справі № 332/2781/15-к (провадження № 51-2854км18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74409389>
4. Постанова Верховного Суду від 09.12.2020 р. у справі № 756/12749/18 (провадження № 51-3483км20). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/93505778>
5. Case of P.G. and J.H. v. United Kingdom: Judgment of the European Court of Human Rights from 25 September 2001. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59665>

Ключові слова: негласні слідчі (розшукові) дії, фіксування кримінального провадження, протокол, доказ, допустимість доказів, визнання доказів недопустимими.

Key words: covert investigative (search) actions, recording of criminal proceedings, record, evidence, admissibility of evidence, recognition of evidence inadmissible.

TORBAS OLEKSANDR

*National University "Odesa Law Academy",
Professor of the Department of Criminal Procedure, Detective and Operational
Activities, Doctor of Law, Associate Professor*

CATEGORIES OF JUDICIAL DISCRETION

Despite the fact that the evaluation of evidence requires judicial discretion, the criminal procedure law contains a number of provisions concerning the rules of evaluation of evidence (for example, the conditions for recognizing evidence as appropriate, admissible, etc.). So judicial discretion in the evaluation of evidence is carried out in accordance with legislative instructions, which allow to unify the jurisprudence in determining the relevance and admissibility of evidence. In addition, at present in the doctrine of criminal procedure there is a large number of scientific papers that are devoted to the properties of evidence and their evaluation, which in fact reveals the features of judicial discretion in the evaluation of evidence. In this regard, it should be noted that there is no need to investigate this issue separately and pay attention to other forms of judicial discretion in court proceedings.

If we analyse the relevant provisions of the CPC of Ukraine, we can distinguish the following categories of judicial discretion:

1) judicial discretion concerning the procedure for examining evidence (the court appoints an examination at the request of the parties to the criminal proceedings or the victim (Part 1 of Article 332 of the CPC of Ukraine), independently appoints an examination in cases established by the CPC of Ukraine CPC of Ukraine), determines the issues to be asked to the expert in case of appointment of examination (Part 3 of Article 332 of the CPC of Ukraine), determines the amount of evidence and the procedure for examining them taking into account the position of the parties (Part 2 of Article 349), if it is inexpedient to examine the evidence on those circumstances that are not disputed by anyone (Part 3 of Article 349 of the CPC of Ukraine), asks the accused questions throughout the interrogation to clarify and supplement his answers, requires specific answers from the accused (Part 1, 2 of Article 351 of the CPC of Ukraine), removes questions from the witness that do not relate to the essence of the accusation (Part 8 of Article 352 of the CPC of Ukraine), requires specific answers from the witness (Part 11 of Article 352 of the CPC of Ukraine), decides to repeat witness experience (Part 14 of Article 352 of the CPC of Ukraine); decides on the summoning of an expert for interrogation (Part 1 of Article 356 of the CPC of Ukraine); appoints simultaneous interrogation of two or more already interrogated experts (Part 4 of Article 356 of the CPC of Ukraine); decides on the review of material evidence at their location (Part 2 of Article 357 of the CPC of Ukraine); decides on the announcement of the content of documents in court (Part 1 of Article 358 of the CPC of Ukraine); excludes the document from the evidence or appoints an appropriate exami-

nation for this document (Part 3 of Article 358 of the CPC of Ukraine); decides on the reproduction of audio or video (Part 2 of Article 359 of the CPC of Ukraine); engages a specialist to study audio and video recordings (Part 3 of Article 359 of the CPC of Ukraine); uses the advice of a specialist (Part 1 of Article 360 of the CPC of Ukraine); asks questions to a specialist (Part 2 of Article 360 of the CPC of Ukraine); decides on conducting an on-site inspection (Part 1 of Article 361 of the CPC of Ukraine);

2) judicial discretion concerning the procedure for conducting a judicial investigation (the court decides on the application of measures to ensure criminal proceedings and conduct investigative (investigative) actions at the request of participants in criminal proceedings (Article 333 of the CPC of Ukraine); decides on the interrogation of accused by videoconference (Part 3 of Article 351 of the CPC of Ukraine), decides on the interrogation of a witness in the absence of another witness (Part 5 of Article 352 of the CPC of Ukraine), decides on the interrogation of a witness from another room (Part 9 of Article 352 of the CPC of Ukraine); decides on leaving a witness in the courtroom after interrogation (Part 15 of Article 352 of the CPC of Ukraine); decides on the interrogation of a child witness by videoconference (Part 4 of Article 354 of the CPC of Ukraine);

3) judicial discretion concerning the provision of criminal proceedings (the court decides on the expediency of starting the trial from the beginning in case of change of judge) (Part 2 of Article 319 of the CPC of Ukraine); limits the statement of prosecutor (Part 4 of Article 347 of the CPC of Ukraine), establishes the possibility of considering a civil claim without the participation of a civil plaintiff (Part 1 of Article 326 of the CPC of Ukraine), decides on the possibility of proceedings without civil plaintiff (Parts 2, 3 of Article 326 of the CPC of Ukraine), decides to suspend the proceedings (Article 335 of the CPC of Ukraine), decides to hold a court hearing by videoconference (Article 336 of the CPC of Ukraine), suspends the speech in the case of establishing signs of delay in the trial (paragraph 5 of Part 1 of Article 349 of the CPC of Ukraine), appoints simultaneous interrogation of two or more already interrogated participants in criminal proceedings (Part 15 of Article 352 of the CPC of Ukraine); determines the procedure for interrogation of a minor witness (Part 1 of Article 354 of the CPC of Ukraine); determines the procedure for speaking in court debates (Part 4 of Article 364 of the CPC of Ukraine); suspends the speeches of participants in judicial debates (Part 6 of Article 364 of the CPC of Ukraine); resumes clarification of the circumstances after the last word of the accused (Part 4 of Article 365 of the CPC of Ukraine);

4) judicial discretion concerning the provision of judicial proceedings (the court decides on the involvement of a reserve judge (Part 1 of Article 320 of the CPC of Ukraine), takes the necessary measures to ensure proper litigation in the status of the presiding judge (Part 2 of the Article 321 of the CPC of Ukraine), decides on the case of the accused in case of non-appearance in court (Part 1 of Article 323 of the CPC of Ukraine), establishes the seriousness of the reasons for non-appearance of the prosecutor and defence counsel (Part 1 of Article 324 of the CPC of Ukraine); sufficient time necessary to acquaint the defence counsel and the prosecutor with the materials of the

criminal proceedings (Part 4 of Article 324 of the CPC of Ukraine), decides on the possibility of a trial in case of non-appearance of the victim (Part 1 of the Article 325 of the CPC of Ukraine), applies measures of criminal procedural coercion to witnesses in the event of their absence (Part 1 of Article 327 of the CPC of Ukraine); in the courtroom (Part 1 of the Article 328 of the CPC of Ukraine); allows participants of the court session to deviate from the rules of conduct in court (Part 1 of Article 329 of the CPC of Ukraine); decides on the application of measures to violators of the court procedure (Article 330 of the CPC of Ukraine); decides on the merging and separation of materials of criminal proceedings (Article 334 of the CPC of Ukraine); decides the petition of the participants in the proceedings (Part 1 of Article 350 of the CPC of Ukraine); interrupts the stay in the deliberation room for rest with the onset of night time (Part 2 of Article 367 of the CPC of Ukraine).

Thus, it can be concluded that the court's ability to apply discretion in criminal proceedings is quite wide. At the same time, it should be noted that in most cases such a discretion concerns either the procedure for examining evidence or the procedure for conducting a trial. At the same time, the legislator consistently implements his thesis "a judge is an arbitrator", significantly limiting the role of the court in the process of forming the amount of evidence and their examination. Indeed, it is the court that determines the amount of evidence to be examined, but only the evidence provided by the participants in the criminal proceedings can be assessed. The court cannot, at its own discretion, increase such a body of evidence, and its reduction requires a fairly thorough argument.

Ключові слова: суд, суддівський розсуд, дослідження доказів.

Key words: court, judicial discretion, examination of evidence.

БЛОКІНЬ РУСЛАН МИХАЙЛОВИЧ

*Полтавський університет економіки і торгівлі,
доцент кафедри правознавства, доктор юридичних наук, доцент*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ТА СУДОВОЇ СИСТЕМИ

У статті розглядаються проблеми кримінальної процесуальної відповідальності в умовах системних реформаторських перетворень та їх вплив на правоохоронну та судову системи держави, є актуальним в умовах викликів сьогодення, в тому числі в умовах загрози національній безпеці. На підставі ґрунтовного аналізу норм Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК), Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) розкрито передумови застосування заходів кримінально-процесуальної відповідальності,

заходів процесуального примусу, та місце кримінально-процесуального правопорушення в системі юридичної відповідальності.

Постановка проблеми. Важливим в дослідженні питання кримінально-процесуальної відповідальності залишається місце та роль кримінально-процесуального правопорушення, вчиненого різними учасниками кримінального провадження, які мають різний процесуальний статус та компетенцію, відповідно від здійснюваної ними процесуальної функції, та невиконання або неналежне виконання будь-яким з них процесуальних обов'язків або повноважень, що тягне за собою відповідні юридичні наслідки. Процесуальна відповідальність – це будь-яке погіршення становища особи в процесі, будь-який додатковий обов'язок, що має негативні наслідки не тільки штрафного, а й організаційного характеру.

Виклад основного матеріалу. Кримінальна процесуальна відповідальність – це існує у формі кримінально процесуальних правовідносин застосування у встановленому законом порядку до особи, яка вчинила кримінально-процесуальне правопорушення, заходів кримінального примусу, що передбачені санкцією кримінальної процесуальної норми, які полягають у покладанні на правопорушника додаткового обов'язку або позбавлення (звуження обсягу) його суб'єктивних прав.

Ефективність застосування заходів кримінальної процесуальної відповідальності як способу відновлення нормального розвитку кримінальних процесуальних правовідносин залежить від дотримання умов законності та обґрунтованості. Застосування заходів кримінальної процесуальної відповідальності обумовлене наявністю для цього підстав, якими є: норма права (юридична підстава), факт вчинення протиправного діяння (фактична підстава), наявність рішення про застосування заходів кримінальної процесуальної відповідальності (процесуальна підстава). Кримінальній процесуальній відповідальності, як і підставам її застосування, недостатньо приділялося уваги в працях учених-процесуалістів.

У той же час серед підстав кримінальної процесуальної відповідальності найбільше уваги приділялося дослідженню саме фактичної складової підстав, зокрема, кримінальному процесуальному правопорушенню.

Характеризуючи кримінальне процесуальне правопорушення, вчені-процесуалісти здебільшого дотримуються загальновизнаної теоретичної конструкції правопорушення та стверджують, що кримінальне процесуальне правопорушення – це протиправне, винне, суспільно шкідливе діяння (дія чи бездіяльність) суб'єкта кримінально-процесуальної діяльності, яке спричиняє юридично визначені негативні наслідки для правопорушника [1, с. 13]. Нормою Кримінального кодексу України, зокрема в ч. 1 ст. 11 КК України, поняття кримінального правопорушення (далі КП) дещо звужено і трактується як суспільно-небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом КП. Як бачимо, ключова ознака КП – протиправність – виключена з норми

права, впливаючи на розуміння правових наслідків, в тому числі тих, що мають місце під час реалізації процесуальних норм.

Втім таке загальне визначення кримінального процесуального правопорушення не дає відповіді на питання щодо його особливостей, не розкриває окремих важливих та дискусійних питань цього правового явища.

Вітчизняні вчені, які розробляли поняття кримінального процесуального правопорушення, пропонують різні визначення цієї категорії. Заслугує на увагу дефініція кримінального процесуального правопорушення, запропонована Л.Д. Удаловою та І.В. Бабій, які вважають, що кримінальне процесуальне правопорушення – це «винне протиправне діяння суб'єкта кримінального провадження, яке полягає у порушенні процесуальних обов'язків та спричиняє шкоду правозастосовному процесу і заборонено кримінально-процесуальними санкціями...» [1, с. 63]. У цьому визначенні акцентується увага на таких загальнотеоретичних ознаках правопорушення, як винність, протиправність, шкідливість та відповідальність. Ці ознаки потребують окремого аналізу з урахуванням особливостей, обумовлених специфікою кримінальних процесуальних правовідносин. Адже саме в таких категоріях, як ознаки та елементний склад, кримінальне процесуальне правопорушення знаходить свою конкретизацію як правове явище. Суспільна шкідливість (небезпечність) є обов'язковою ознакою будь-якого кримінального процесуального правопорушення.

На загальнотеоретичному рівні вчені стверджують, що суспільна шкідливість (небезпечність) правопорушень «виявляється у тому, що вони спроможні здійснити такі зміни в функціонуванні суспільних відносин, які не відповідають соціальному прогресу, нормальним умовам існування людини та суспільства» [2, с. 239]. Вчені-процесуалісти також вважають, що кримінальне процесуальне правопорушення має бути суспільно небезпечним або шкідливим, тобто спричиняти очевидну фізичну, майнову або серйозну моральну шкоду, характер і ступінь якої слід встановлювати під час детального наукового опрацювання [3, с. 91].

Втім, потребує уточнення питання щодо термінологічного визначення цієї ознаки. Адже одні вчені вважають, що кримінальне процесуальне правопорушення – це суспільно небезпечне діяння, інші називають його суспільно шкідливим діянням, треті вказують, що кримінальне процесуальне правопорушення може бути як суспільно небезпечним, так і шкідливим діянням.

Відмінність суспільної небезпеки та суспільної шкідливості полягає в характеристиці ступеня заподіяної шкоди. Тобто, суспільна шкідливість притаманна для правопорушень, які не створюють небезпеку для суспільства, але заподіюють шкоду певним суспільним відносинам. При цьому ступінь суспільної шкоди визначається кількістю суспільних зв'язків, що ними порушуються, та ступенем можливості їх відновлення [2, с. 239]. Критеріями визначення шкідливості є: значимість регульованих правом суспільних відносин; розмір заподіяної шкоди;

спосіб, час і місце вчинення протиправного діяння; особа правопорушника та інші фактори і обставини [4, с. 232-233]. Аналіз порушень кримінального процесуального законодавства дозволяє стверджувати, що такі діяння можуть бути як суспільно небезпечними, так і суспільно шкідливими. Але не всі кримінальні процесуальні правопорушення спричиняють суспільно небезпечні наслідки. Ті діяння, які мають меншу ступінь суспільної небезпеки (неприбуття за викликом, невиконання обов'язків поручителя), також спричиняють шкоду кримінальним процесуальним правовідносинам, адже унеможливають досягнення завдань кримінального провадження щодо швидкого та повного розслідування та судового розгляду.

А тому кримінальні процесуальні правопорушення, які характеризуються ознакою суспільної шкідливості, а не суспільної небезпеки, є підставою настання кримінальної процесуальної чи адміністративної відповідальності.

Суспільна шкідливість поведінки суб'єктів кримінального провадження має бути закріплена у кримінальному процесуальному законодавстві шляхом її заборони. Тому, якщо поведінка певного учасника кримінального провадження не відповідає вимогам кримінального процесуального законодавства, то вона є протиправною.

Протиправність (протизаконність) діяння є обов'язковою ознакою кримінального процесуального правопорушення. До форм вираження протиправності вчені, як правило, відносять: невиконання юридичного обов'язку, недотримання правових заборон, зловживання правом, створення перешкод для реалізації вимог правових норм [4, с. 233]. А тому протиправність, як ознаку кримінального процесуального правопорушення, слід характеризувати як невиконання чи неналежне виконання суб'єктами кримінального провадження своїх кримінальних процесуальних обов'язків.

Втім, протиправність кримінального процесуального правопорушення також має певні дискусійні питання, які потребують наукового дослідження та вирішення. Адже юридичні підстави кримінальної процесуальної відповідальності закріплюються чи то у конкретизованих нормах кримінального процесуального законодавства (статті 72, 139, 330 КПК України), чи то в узагальнених (статті 87, 409, 438 КПК України). Закріплення конкретизованих заборон в охоронних нормах КПК України дозволяє без особливих труднощів встановити протиправність певного діяння. Зокрема, ні в кого із правозастосувачів не виникає заперечень з приводу того, що відповідно до положень ст. 72 КПК України неприбуття спеціаліста до суду без поважних причин або неповідомлення про причини неприбуття є протиправною діяльністю, яка зумовлює настання кримінальної процесуальної відповідальності у вигляді відшкодування витрат, пов'язаних із оголошенням перерви в судовому засіданні.

Отже, кримінальне процесуальне правопорушення, як підстава кримінальної процесуальної відповідальності – це суспільно шкідливе, протиправне, винувате діяння, яке полягає у невиконанні чи неналеж-

ному виконанні суб'єктами кримінального провадження своїх кримінальних процесуальних обов'язків.

Тому наголошую, що кримінально-процесуальна відповідальність настає виключно після вчинення кримінального процесуального правопорушення, що має на меті настання кримінально-процесуальних наслідків, прямо передбачених в нормах процесуального права.

Співвідношення понять кримінальне процесуальне правопорушення та кримінально-процесуальна відповідальність є прямим взаємозв'язком порушених процесуальних норм, шляхом вчинення суспільно шкідливого, протиправного, винного діяння суб'єктом кримінально-процесуальних правовідносин та настання кримінально-процесуальних наслідків, в тому числі і застосуванні заходів процесуального примусу.

Суспільна шкідливість поведінки суб'єктів кримінального провадження має бути закріплена у кримінальному процесуальному законодавстві шляхом її заборони.

Список використаних джерел:

1. Удалова Л. Д. Досудове провадження у кримінальних справах щодо окремих службових осіб, які обіймають особливо відповідальне становище : монографія / Л. Д. Удалова, І. В. Бабій. – К. : КНТ, 2010. – 192 с.
2. Колодій А. М. Теорія держави і права : навч. посіб. / А. М. Колодій, В. В. Копейчикова, С. Л. Лисенков та ін.; За заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 368 с.
3. Ольков С. Г. Уголовно-процессуальные правонарушения в российском судопроизводстве : дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.09 / С. Г. Ольков. – Тюмень, 1994. – 395 с.
4. Витрук Н. В. Общая теория юридической ответственности : монография / Н. В. Витрук. – М.: РАП, 2008. – 324 с.
5. Удалова Л. Д. Кримінальний процес України у питаннях і відповідях : навч. посіб.: 4-те вид., перероб. і доповн. / Л. Д. Удалова, В. В. Рожнова, Д. О. Савицький, О. Ю. Хабло, О. В. Римарчук. – К. : КНТ, – 2016. – 269 с.
6. Вепрев В. С. Основания уголовно-процессуальной ответственности: дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / В. С. Вепрев. – Челябинск, 2006. – 265 с.
7. Білокінь Р. М. Кримінально-процесуальна відповідальність: наукові та правові основи /дис.доктора юридичних наук:12.00.09/ Р. Білокінь. – Київ : 2018. – 654 с.
8. Аноатія Білокінь Р. М. Кримінальне процесуальне правопорушення як фактична підстава кримінальної процесуальної відповідальності.

Ключові слова: кримінальне процесуальне правопорушення, кримінальна процесуальна відповідальність, суспільна шкідливість, протиправність.

Key words: criminal procedural law violation, criminal procedural liability, social harmfulness, illegality.

ГАБЛЕЙ НАТАЛІЯ ГРИГОРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри міжнародного, конституційного
та адміністративного права Івано-Франківського юридичного інституту,
кандидат юридичних наук, доцент*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗМІНИ ЗАСТАВИ ЯК ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ НА ОСОБИСТЕ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО, НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ

Президентом України було прийнято указ № 64/2022 від 24 лютого 2022 року у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, згідно з яким Україні введено воєнний стан з 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року, і в подальшому такий стан продовжено [1]. Війна внесла свої корективи в відносини, в тому числі і в правовому полі було внесено ряд змін. Законом № 2125-IX від 15.03. 2022 року внесено зміни до чинного КПК України, яким визначено особливий режим досудового розслідування і судового розгляду в умовах воєнного та надзвичайного стану [2]. Відповідно до внесених змін за наявності необхідних підстав, за клопотанням підозрюваного може бути ухвалено рішення про зміну запобіжного заходу у вигляді застави на особисте зобов'язання, якщо є обґрунтовані підстави використати кошти, передані в заставу, для їх подальшого внесення на спеціальні рахунки Національного банку України для цілей оборони України. Така кримінально-процесуальна норма стала важливим інструментом, оскільки закріпила механізм звернення коштів від застави на допомогу Збройним Силам України, яка є вкрай необхідною для оборони держави. Цій нормі передувала практика застосування такого механізму, оскільки ще 03 березня 2022 року п. 10. Листа Верховного Суду № 2/0/2-22 вказувалось, що слідчим суддям (суду) необхідно зважати на обставини воєнного стану та, за наявності необхідних для цього підстав, за клопотанням підозрюваного доречно ухвалювати рішення про зміну запобіжного заходу у вигляді застави на особисте зобов'язання, якщо відповідне клопотання обґрунтовується бажанням використати кошти, передані в заставу, для їх подальшого внесення на спеціальні рахунки Національного банку України для цілей оборони України [3].

Ч. 5 ст. 616 КПК України передбачає, що підозрюваний чи обвинувачений має подати клопотання про бажання використати кошти, передані в заставу (в повному обсязі або частково), для внесення на спеціальні рахунки Національного банку України для цілей оборони України. Клопотання подається до слідчого судді, суду. Важливим при цьому є бажання особи і добровільність цього бажання. Тому варто в судовому засіданні обов'язково з'ясувати, чи не було впливу на думку підозрюваного чи обвинуваченого з боку органів досудового розслідування чи

суду про бажання передати кошти. Також вважаємо, що слід участь у судовому розгляді підозрюваного чи обвинуваченого зробити обов'язковою, а якщо неможливою є фізична присутність, то дистанційна в умовах відеоконференцзв'язку або обов'язкова присутність захисника підозрюваного чи обвинуваченого. Дане положення варто закріпити в КПК України. Практика на разі розглядає такі клопотання з участю підозрюваного чи обвинуваченого та без такої. Проте, якщо відсутнім є підозрюваний чи обвинувачений, то його інтереси представлені захисником. Наприклад, в ухвалі Ківерцівського районного суду Волинської області від 04.03.2022 р. у справі № 158/355/20 зазначено, що у зв'язку з введенням на території України воєнного стану та відсутністю технічної можливості дистанційного зв'язку з ДУ «Рівненський слідчий ізолятор» не вдалося забезпечити безпосередню участь обвинуваченого у судовому засіданні [4]. Суд розглянув подану заяву (про зміну запобіжного заходу) без участі обвинуваченого, оскільки у судовому засіданні був присутній захисник обвинуваченого. Свою позицію суд обґрунтував тим, що:

1) ст. 64 Конституції України передбачається можливість введення в Україні воєнного або надзвичайного стану і можливість встановлювати певні обмеження прав і свобод людини з зазначенням строку дії цих обмежень [5];

2) згідно зі ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки для державної незалежності України, її територіальної цілісності [6];

3) ст. 2 КПК України передбачає, що введений на даний час на території України воєнний стан та безпосередня присутність в судовому засіданні захисника обвинуваченого, який зобов'язаний діяти виключно в інтересах підзахисного відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [7], не є перешкодою для розгляду клопотання про зміну запобіжного заходу та не порушує права останнього.

Отже, оскільки великий відсоток складають судові рішення про зміну запобіжного заходу у вигляді застави на особисте зобов'язання та зменшення суми раніше внесеної застави, то відповідно вважаємо удосконалити норми КПК України, які регулюють дане питання за умови перерахування застави або суми, на яку її зменшено, на спеціальний рахунок Збройних сил України. Пропонуємо ч. 5 ст. 616 КПК України доповнити положенням: «Участь у судовому розгляді підозрюваного чи обвинуваченого про зміну запобіжного заходу у вигляді застави на особисте зобов'язання, якщо відповідне клопотання обґрунтовується бажанням використати кошти, передані в заставу (в повному обсязі або частково), для внесення на спеціальні рахунки Національного банку України для цілей оборони України є обов'язковою, і може бути дистанційною. Якщо підозрюваний чи обвинувачений через воєнний стан чи інший надзвичайний стан не може бути присутнім, то його інтереси мають бути представлені

обов'язково захисником, а бажання використати кошти, передані в заставу (в повному обсязі або частково), для внесення на спеціальні рахунки Національного банку України для цілей оборони України підтверджене письмово».

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»: Закон України від 24 лютого 2022 року № 210 2-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> (дата звернення: 28.05.2022).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 28.05.2022).
3. Щодо окремих питань здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану: Лист Верховного Суду України від 03 березня 2022 року № 2/0/2-22. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VSS00820?an=1>
4. Ухвала Ківерцівського районного суду Волинської області від 04.03.2022 р. у справі № 158/355/20.
5. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 28.05.2022).
6. Про правовий режим воєнного стану : закон України від 12 травня 2015 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 28.05.2022).
7. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: закон України від 5 липня 2012 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> дата звернення: 28.05.2022).

Ключові слова: застава, запобіжний захід, особисте зобов'язання, воєнний стан, підозрюваний, обвинувачений.

Key words: bail, precautionary measure, personal commitment, martial law, suspect, accused.

ВОЛОШИНА ВЛАДЛЕНА КОСТЯНТИНІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу, детективної
та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент*

ВИЗНАЧЕННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ЗАСАДИ ДИСПОЗИТИВНОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Кримінальним процесуальним законом у ст. 26 визначено таку засаду кримінального провадження як диспозитивність. Це міжгалузева засада, оскільки як принцип вона закріплена не лише у кримінальному процесуальному законодавстві, а й у ст. 9 КАС, ст. 13 ЦПК.

Як елементи диспозитивності в доктрині обґрунтовано розглядаються справи приватного обвинувачення, цивільний позов у кримінальному провадженні, свобода подання доказів і розпорядження предметом позову, право на ініціювання кримінального провадження шляхом подання інформації в вчиненому кримінальному правопорушенні органам досудового слідства, прокуратури й суду; право розпоряджатися своїми матеріально-правовими вимогами; право розпоряджатися своїми процесуальними правами; право розпоряджатися доказовим матеріалом.

Законодавцем до елементів принципу диспозитивності віднесено вільне використання сторонами провадження своїх прав; у випадках відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення закриття кримінального провадження, крім випадків, передбачених КПК; вирішення питань слідчим суддею, судом у кримінальному провадженні лише тих питань, що винесені на їх розгляд сторонами та віднесені до їх повноважень КПК; можливість початку кримінального провадження у формі приватного обвинувачення лише на підставі заяви потерпілого.

Однак, цим самим не вичерпані усі інститути кримінального процесуального права на які «впливає» диспозитивність. Отже, тут можна віднести інститут цивільного позову у кримінальному провадженні; інститут звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням обвинуваченого з потерпілим; доказове право; інститут учасників кримінального процесу; заключення угоди під час здійснення кримінального провадження.

Проявом диспозитивності у кримінальному провадженні є можливість оскарження дій процесуальних дій (бездільності), рішень органів досудового розслідування, прокуратури, суду; відмова або заміна захисника чи представника; надання доказів у кримінальному провадженні та доказування обставин, що входять до предмету доказування; подання та свобода розпорядження предметом цивільного позову; свобода вступу до процесу; свобода виявлення та подання доказів і доведення їх переконливості перед судом; свобода у заявленні клопотань (у тому числі ініціювання проведення експертизи); свобода у заявленні відводів; свобода виступу у дебатах та інші.

Засаду диспозитивності вважається дотриманою, якщо сторонам забезпечено рівну можливість здійснення права самостійно обстоювати свою правову позицію у спосіб, передбачений КПК, у тому числі шляхом звернення до суду з клопотаннями про допит свідків, про витребування документів та проведення окремих процесуальних дій, які учасники провадження вважали необхідними для доведення переконливості їхніх аргументів під час судового засідання (Постанова ККС ВС від 06.07.2020 № 632/313/16-к). Отже, засада диспозитивності тісно пов'язана з засадою змагальності та рівності сторін у кримінальному провадженні. Сторони кримінального провадження повинні мати можливість володіти інформацією, ознайомитись із матеріалами кримінального провадження, висловити зауваження щодо доказів, пода-

них іншою стороною, а також надавати щодо них пояснення. Так, у рішенні ЕСПЛ « Брандштеттер проти Австрії» від 28 серпня 1991 Суд зазначає, що принцип рівності сторін є однією з ознак більш ширшого поняття справедливого судового розгляду, який також включає основний принцип змагальності кримінального судового розгляду – у кримінальному провадженні обвинуваченню та захисту має бути надана можливість знати позицію іншої сторони та подані нею докази та висловлювати свою думку щодо них [1].

Проявом диспозитивності є надання згоди підозрюваного (обвинуваченого) його законного представника на заявлення прокурором клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру. На прокурора покладається обов'язок щодо встановлення підстав для звільнення особи від кримінальної відповідальності та подання до суду клопотання, а на суд обов'язок у їх перевірці та закриття кримінального провадження у відповідності до ст. 284 КПК або відмову у задоволенні клопотання прокурора про звільнення від кримінальної відповідальності.

На даному етапі сучасного судочинства відмічаються деякі аспекти поширення диспозитивних начал та введення медіаційних процедур; поширення договірного правосуддя. Так, наприклад, у кримінальному провадженні прояв диспозитивності є у можливості потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого ініціювати укладання угоди про визнання винуватості.

Підґрунтям застосування медіації у кримінальному процесуальному законодавстві стала можливість укладання угоди про примирення сторін між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим. Наразі в Україні законодавчо визначено правовий статус медіатора у ЗУ «Про медіацію», який визначає правові засади та порядок проведення медіації як позасудової процедури врегулювання конфлікту (спору), принципи медіації, статус медіатора, вимоги до його підготовки та інші питання, пов'язані з цією процедурою. Вважаємо, що під час здійснення кримінального провадження можливість вступу у справу медіатора повинна залежати від волевиявлення сторін, оскільки право на примирення це їх диспозитивне право.

У Кримінальному процесуальному кодексі України законодавцем визначено лише окремі положення порядку укладання угод про примирення, а щодо суб'єкта, на якого покладаються такі важливі функції, у ст. 469 КПК говориться, що домовленості стосовно угоди про примирення можуть здійснюватись самостійно потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим, захисником і представником або за допомогою іншої особи, погодженої сторонами кримінального провадження (крім слідчого, прокурора або судді). У Наказі від 21.01.2019 № 172/5/10 визначено медіацію як добровільну, позасудову процедуру, під час якої неповнолітній, який є підозрюваним у вчиненні кримінального правопорушення, та потерпілий за допомогою посередника намагаються врегулювати конфлікт шляхом укладання угоди про застосування Програми відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні

кримінального правопорушення». Однак, питання щодо процесуального статусу особи, яка приймає участь у таких переговорах у кримінальному процесуальному законодавстві не визначено [2].

Висновок. Отже, під засадою диспозитивності у кримінальному провадженні необхідно розуміти право суб'єктів кримінального провадження самостійно або за допомогою захисників, представників, інших осіб обирати засоби реалізації своїх матеріальних і процесуальних прав, використовувати за власним розсудом форми захисту, передбачені законом, реалізовувати свої суб'єктивні права та законні інтереси в межах і в спосіб, передбачені законом. До елементів засади диспозитивності можна віднести не лише ті які зазначені у ст.26 КПК, а й інститут цивільного позову у кримінальному провадженні; інститут звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням обвинуваченого з потерпілим; доказове право; інститут учасників кримінального процесу; заключення угоди під час здійснення кримінального провадження.

Список використаних джерел:

1. Справа «Собко проти України», заява № 15102/10. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b24#Text
2. Гловюк І. В. Деякі теоретико-прикладні питання застосування медіації у кримінальному провадженні / *Матеріали круглого столу «Кримінальна юстиція в Україні: реалії та перспективи»*. Львів, 11 червня 2021 року. Львів: ЛьвДУВС, 2021. С. 175–176.

Ключові слова: засада, диспозитивність, кримінальне провадження, медіація, учасники кримінального провадження.

Key words: principle, dispositiveness, criminal proceedings, mediation, participants in criminal proceedings.

ГУРТІЄВА ЛЮДМИЛА МИКОЛАЇВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу, детективної
та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент*

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ МЕЖ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ

Межі судового розгляду визначено ст. 337 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) [1]. Цією ж статтею регламентовано **право суду на зміну обвинувачення** (ч. 3 ст. 337 КПК). Доводиться констатувати, що дана стаття сформульована не бездоганно. На деякі недоліки визначення права суду на зміну обвинувачення звертають увагу науковці (Т.В. Лукашкіна [2, с. 566–570] та ін.). Зокрема, зазнача-

ють, що цією статтею дещо обмежено права суду на зміну обвинувачення, оскільки йдеться про право суду змінити його **лише** в частині зміни правової кваліфікації кримінального правопорушення, з метою ухвалення справедливого судового рішення та захисту прав людини і основоположних свобод. Але зміна обвинувачення судом може полягати не тільки у зміні правової кваліфікації, а й у зменшенні обсягу обвинувачення (виключенні окремих епізодів протиправної діяльності, виключення окремих обтяжуючих обставин справи тощо) без зміни правової кваліфікації. Що стосується посилання на мету ухвалення справедливого рішення та захисту прав і основоположних свобод людини, то будь-яке рішення суду повинно бути справедливим, і вся діяльність суду спрямована на захист прав і свобод людини. Безперечно також, що суд може змінити обвинувачення тільки в бік покращення становища обвинуваченого [2, с. 567–568].

Ще один істотний недолік визначення меж судового розгляду та права суду на зміну обвинувачення полягає, на наше переконання, в тому, що межі судового розгляду передбачені тільки щодо обвинувачених та обвинувачення, і **не зазначені щодо:**

1) формулювання (описання) суспільно небезпечного діяння, у зв'язку з вчиненням якого неосудною особою розглядається питання про застосування до такої особи примусових заходів медичного характеру (п. 1 ч. 1 ст. 503 КПК);

2) формулювання суспільно небезпечного діяння, яке було вчинене особою, яка не досягла віку кримінальної відповідальності, і відносно якої вирішується питання про застосування примусових заходів виховного характеру (ст. 498 КПК)¹.

1. Очевидно, що від того, яке саме суспільно небезпечне діяння, на думку прокурора, було вчинене неосудною особою, залежить обрання виду примусових заходів медичного характеру. В ст. 94 КК України [4], якою визначені види примусових заходів медичного характеру², а також передбачено, що суд може не визнати за необхідне застосування до психічно хворого примусових заходів медичного характеру (ч. 6 ст. 94 КК), йдеться про те, що суд обирає вид примусового заходу медичного характеру залежно від характеру та тяжкості захворювання, **тяжкості вчиненого діяння**. Таким чином, зміна формулювання суспільно небезпечного діяння, в зв'язку з яким вирішується питання про застосування примусових заходів медичного характеру, впливатиме

¹ У попередніх дослідженнях ми вже звертали увагу на необхідність врегулювання в ст. 337 КПК меж судового розгляду за колом осіб у кримінальних провадженнях щодо застосування примусових заходів медичного та виховного характеру (див., зокрема [3]).

² Відповідно до ч. 1 ст. 94 КК («Види примусових заходів медичного характеру») залежно від характеру та тяжкості захворювання, тяжкості вчиненого діяння, з урахуванням ступеня небезпечності психічно хворого для себе або інших осіб, суд може застосувати такі примусові заходи медичного характеру: 1) надання амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку; 2) госпіталізація до закладу з надання психіатричної допомоги із звичайним наглядом; 3) госпіталізація до закладу з надання психіатричної допомоги з посиленням наглядом; 4) госпіталізація до закладу з надання психіатричної допомоги із суворим наглядом.

на обрання виду примусових заходів медичного характеру, а, можливо, й на рішення суду про відмову у застосуванні таких заходів (в останньому випадку суд може передати особу на піклування родичам або опікунам з обов'язковим лікарським наглядом (ч. 6 ст. 94 КК). Вважаємо, змінити формулювання суспільно небезпечного діяння, в зв'язку з яким поставлене питання про застосування примусових заходів медичного характеру до **неосудної особи**, мають право прокурор та суд. Прокурор може поставити питання про вчинення неосудною особою як більш тяжкого суспільно небезпечного діяння, так і менш тяжкого суспільно небезпечного діяння. Суд має право змінити формулювання суспільно небезпечного діяння тільки на менш тяжке.

Якщо ж вирішується питання про застосування примусових заходів медичного характеру щодо особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, а після цього захворіла на психічне захворювання (п. 2 ч. 1 ст. 503 КПК), то тут ситуація відрізняється від вище розглянутої. Особа має статус підозрюваної (якщо наявність психічного розладу було виявлено під час досудового розслідування) або обвинуваченої (якщо психічний розлад було встановлено в суді, до якого надійшов обвинувальний акт). Така особа внаслідок психічного розладу втрачає кримінальну процесуальну дієздатність, тому провадження щодо неї не може бути вирішене по суті, а оскільки ця особа є суспільно небезпечною внаслідок психічного розладу та вчинення нею кримінального правопорушення (маємо на увазі, що особа підозрюється чи обвинувачується у вчиненні правопорушення), то до неї можуть бути застосовані примусові заходи медичного характеру до її одужання. По суті такі заходи мають характер заходів забезпечення кримінального провадження. Питання про винуватість особи, про вчинення нею конкретного правопорушення буде вирішувати суд, який розглядатиме таке кримінальне провадження по суті після одужання особи. Отже і питання про правильність кваліфікації кримінального правопорушення, обсяг обвинувачення буде вирішуватись під час розгляду провадження по суті.

2. Можливість зміни формулювання суспільно небезпечного діяння, у зв'язку з вчиненням якого постає питання про застосування до особи, яка не досягла віку кримінальної відповідальності, примусових заходів виховного характеру, також не передбачена ст. 337 КПК. Проте необхідність такої зміни може виникати, і право на зміну формулювання суспільно небезпечного діяння повинно передбачатись як для прокурора, так і для суду. Частиною 2 ст. 105 КК¹ передбачені примусові заходи виховного характеру, які мають різний ступень обмеження прав

¹ За ч. 2 ст. 105 КК «<...> суд застосовує до неповнолітнього такі **примусові заходи виховного характеру**: 1) застереження; 2) обмеження дозволя і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього; 3) передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їхнє прохання; 4) покладення на неповнолітнього, який досяг п'ятнадцятирічного віку і має майно, кошти або заробіток, обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків; 5) направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення, але на строк, що не перевищує трьох років...».

та свобод неповнолітнього (від застереження до направлення його до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення на строк до трьох років). Отже, обираючи конкретний захід виховного характеру до неповнолітнього, який не досяг віку кримінальної відповідальності, суд враховує, яке саме суспільно небезпечне діяння вчинив цей неповнолітній (під ознаки якого діяння, передбаченого Кримінальним кодексом України, підпадає таке діяння).

Вважаємо, що право змінити формулювання суспільно небезпечного діяння в розглядуваному випадку має прокурор, причому, як в бік покращення становища неповнолітнього (щодо вчинення ним менш тяжкого суспільно небезпечного діяння), так і в бік погіршення (щодо вчинення більш тяжкого суспільно небезпечного діяння). Суд має право змінити формулювання суспільно небезпечного діяння тільки в бік покращення становища неповнолітнього.

Зміну формулювання суспільно небезпечного діяння в обох розглянутих нами випадках (видах кримінального провадження) прокурор повинен здійснити (звичайно ж за наявності підстав) шляхом подання в суді нового клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру (щодо неосудної особи) або нового клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру (щодо особи, яка не досягла віку кримінальної відповідальності). Суд свої висновки щодо необхідності зміни формулювання суспільно небезпечного діяння повинен обґрунтувати у відповідній ухвалі. На наш погляд, всі ці питання доцільно врегулювати у чинному КПК.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 04.06.2022)
3. Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України / За редакцією С. В. Ківалова та С. І. Кравченко. Одеса : Фенікс, 2020. 924 с.
4. Гуртиева Л. Н. Определение пределов судебного разбирательства по кругу лиц в УПК Украины 2012 года. *Очерки новейшей камералистики*. № 4. 2016. С. 40-43.
5. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04. 2001 р. № 2341-III / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws> (дата звернення: 04.06.2022).

Ключові слова: Кримінальний процесуальний кодекс України, окремі проблемні питання, межі судового розгляду.

Key words: the Criminal Procedure Code of Ukraine, some problematic issues, the boundaries of the trial.

ЗАГОРОДНІЙ ВІКТОР ЄВСТАФІЙОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
ректор, професор кафедри криміналістики, кандидат юридичних наук*

МУРЗАНОВСЬКА АЛІНА ВЛАДИСЛАВІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу, детективної
та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент*

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ МЕТОДОЛОГІЇ

Перш за все необхідно зазначити наступне – незважаючи не те, що військові дії на території нашої країни тривають з 2014 року, негативними наслідками яких стали дестабілізація політичної ситуації в країні й деструктивні процеси у багатьох сферах життя, що зумовлювали необхідність комплексного вирішення, в тому числі й законодавчим шляхом, проблемних питань, які виникають у зв'язку із здійсненням кримінального провадження в умовах надзвичайних правових режимів, на що слушно зверталась увага в науковій літературі [див., наприклад: 1, 2], кримінальне процесуальне законодавство, на жаль, виявилось, не готовим до здійснення ефективного кримінального провадження в умовах воєнного стану, що потребувало оперативного внесення змін для належного функціонування всієї системи кримінальної юстиції. У зв'язку з цим 14 квітня парламент і прийняв закон № 2201-IX «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» [3].

Воєнний стан, згідно зі ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», – це особливий правовий режим, що вводить в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [4].

Кримінальне провадження в умовах воєнного стану є надзвичайним, тому потребує комплексного дослідження завдань, засад, на підставі яких воно має здійснюватись, правового регулювання, що включає цілу низку особливостей, зважаючи на виключність умов його

здійснення та впливу на весь кримінальний процес (досудове розслідування та судове провадження) в цілому.

Стратегію дослідних пошуків як у взаємозв'язку юриспруденції з правом і державою, так і в галузевих дослідженнях, виходячи із сучасної методології юриспруденції, визначають різні методологічні підходи, такі як: антропологічний, аксіологічний, цивілізаційний, синергетичний і герменевтичний [див.: 5, с. 86]. До основних підходів, що становлять перший рівень методології наукових досліджень, що мають важливе значення при дослідженні проблем кримінального процесу, в т.ч. щодо здійснення його під час воєнного стану, також можна віднести наступні: феноменологічний, комунікативний, інформаційний, функціонально-інструментальний та діяльнісний.

Визначаючи методологічні основи дослідження кримінального провадження в умовах надзвичайних правових режимів, Г. К. Тетерятник приділила увагу загальній характеристиці методів дослідження, а також розглянула синергетичний підхід до дослідження кримінального провадження в умовах надзвичайних правових режимів та висвітлила аксіологію кримінального провадження в умовах надзвичайних правових режимів [див.: 2, с. 126–192]. І тут цілком можна погодитись, що з одного боку, досить перспективним у дослідженні правових режимів є тринітарний підхід з орієнтацією на синергетичні принципи, на підставі яких вченими пропонується тринітарно-синергетична модель правового режиму, з поділом на мега-, макро-, мікрорівні з позицій таких концептуальних підходів, як нормативний, ненормативний, реалістичний, що відповідає принципу додатковості синергетичних систем, а пропонується модель правових режимів поки що не є достатньо поширеною та дослідженою у наукових колах, однак, може бути використана як методологічне підґрунтя дослідження кримінального провадження в умовах надзвичайних правових режимів в цілому, та воєнного стану, зокрема [див.: 2, с. 156]. З іншого, співвідношення забезпечення прав та свобод людини, громадянина та держави, суспільства, приватних та публічних інтересів як у надзвичайних режимах, так і у кримінальному провадженні є важливою філософсько-правовою проблемою, яка знаходиться у площині аксіології як учення про цінності, ієрархію цінностей [2, с. 166].

В літературі підкреслюється, що досягнення завдань кримінального провадження, визначених у ст. 2 КПК, а також усунення деструктивних факторів, які обумовлені екстраординарними умовами майже унеможливлені за відсутності законодавства, яке враховує специфічність обставин, особливості правового регулювання в умовах надзвичайних правових режимів [6, с. 98].

В аспекті досліджень завдань кримінального провадження, в т.ч. і під час воєнного стану, мають роботи В.С. Новожилова, зокрема, де ним визначена система завдань (загальні, особливі та спеціальні), а також запропонований ним завданецентричний спосіб тлумачення

кримінальних процесуальних норм права та наслідки його застосування [див.: 7].

Засади кримінального провадження передусім покликанні врегулювати правові аспекти здійснення кримінального провадження та закріплювати визначальні принципи. В ч. 3 ст. 7 КПК після змін зазначено, що зміст та форма кримінального провадження в умовах воєнного стану повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, з урахуванням визначених КПК особливостей. Так, законодавець підкреслює важливість дотримання загальних засад, які є суттєвим досягненням взаємодії як норм міжнародного, так і національного права. Вбачається, що доповнення ст. 7 КПК мало на меті недопущення, по можливості, та уникнення можливого порушення основних засад кримінального провадження, а відтак – погіршення правового становища людини.

З перших днів повномасштабного російського вторгнення деякі території України опинилися під контролем загарбників та в зоні активних бойових дій, але навіть в умовах воєнного стану, як зазначив Голова Касаційного Кримінального Суду Верховного Суду С. І. Кравченко, суди повинні виконувати важливу функцію щодо здійснення правосуддя як того передбачає Конституція України [див.: 8].

У цілому, як слушно зазначається в літературі, специфіка регулювання кримінальних процесуальних правовідносин в умовах надзвичайних правових режимів полягає у тому, що вони забезпечуються не тільки ординарними нормами і законодавством, яке діє в умовах нормальної життєдіяльності, а й надзвичайними законами, які мають свою специфіку застосування та відповідно впливають на особливості регулювання сфери кримінального провадження [див.: 6, с. 98], що безумовно стосується також і кримінального провадження в умовах воєнного стану.

Аналіз вітчизняних, міжнародних документів та правових позицій Європейського суду з прав людини дозволив науковцям зробити висновок, що кримінальне процесуальне законодавство в умовах надзвичайних правових режимів формується у діалектичному зв'язку із іншими нормативними джерелами, які здійснюють вплив на процеси праворегулювання відносин у цій сфері за екстраординарних умов. Формування законодавства, що регулює кримінальне провадження в умовах надзвичайних правових режимів характеризується стихійністю, непослідовністю, затримкою у прийнятті необхідних нормативно-правових актів, які також містять низку протиріч та неузгоджені між собою [див., наприклад: 6, с. 98]. Так, в цілому, реагуючи на виклики, які виникли під час воєнного стану, Верховна Рада України внесла цілу низку змін до КПК та КК України (прийнятті шістнадцять законів, якими внесено зміни до матеріального та процесуального законодавства, і це тільки за березень-квітень 2022 року), крім того, відповідні роз'яснення містились у Листі Верховного Суду «Щодо окремих питань здійснення криміналь-

ного провадження в умовах воєнного стану» [9]. Хоча нормотворчість має носити, в першу чергу, саме перспективний характер.

Серед спроб розглянути особливості досудового та судового розгляду в умовах воєнного стану за чинним КПК, який включає Розділ Х¹ в новій редакції «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану», необхідно виділити коментар до цього розділу, підготовлений колективом авторів [10].

Таким чином, воєнний стан – це особливий правовий режим, і специфіка правового регулювання кримінального провадження в таких умовах характеризується тим, що разом із нормами які регулюють правовідносини під час кримінального процесу, до кримінального процесуального права включаються також і надзвичайні закони, які встановлюють не тільки специфічні засоби та механізми правового регулювання, але й мають свої особливості щодо дії у просторі, часі та за колом осіб.

Дослідження проблем кримінального провадження в умовах воєнного стану має відбуватись з застосуванням як класичних методологічних підходів, а саме: історичного, термінологічного, системного та структурно-функціонального; так і неklasичних (сучасних), таких як: герменевтичний, антропологічний, аксіологічний, феноменологічний та синергетичний, серед яких особливо необхідно виділити антропологічний, аксіологічний та синергетичний підходи.

Список використаних джерел:

1. Лазукова О. В. Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2018. 276 с. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/download/diss/Lazukova/d_Lazukova.pdf
2. Тетерятник Г. К. Кримінальне провадження в умовах надзвичайних правових режимів: теоретико-методологічні та праксеологічні основи : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. 500 с.
3. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану: Закон України № 2201-IX від 14.04.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#Text>
4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України № 389-VIII від 12 травня 2015 року (зі змінами та доповненнями в редакції від 24.05.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
5. Оборотов Ю. М. Рівні та сфери методології юриспруденції. *Креативність загальнотеоретичної юриспруденції : монографія / за ред. Ю. М. Оборотова*. Одеса : Фенікс, 2015. 488 с. С. 74–86. URL: <http://surl.li/cdeio>
6. Тетерятник Г. К. Окремі питання правового регулювання кримінального провадження в умовах надзвичайних правових режимів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2020. № 48. С. 98–101. URL: <http://surl.li/cbrrc>

7. Новожилов В. С. Завданнецентричне тлумачення кримінальних процесуальних норм як спосіб визначення цілеспрямованості та доцільності процесуальної діяльності на прикладі здійснення прокурором повноважень слідчого судді в районі проведення Операції об'єднаних сил. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2021. № 1. С. 105–126. URL: <http://surl.li/cbtttd>
8. Здійснення кримінального провадження та воєнний стан: які виклики стоять перед судами України. *Верховний Суд. Офіційний сайт*. 20 травня 2022 року. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1276689/>
9. Лист Верховного Суду «Щодо окремих питань здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» від 03 березня 2022 р. № 1/0/2-22. URL: <http://surl.li/cawmy>
10. Гловюк І., Дроздов О., Тетерятник Г., Фоміна Т., Рогальська В., Завтур В. Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану: науково-практичний коментар Розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України. Видання 2. Електронне видання. Дніпро-Львів-Одеса-Харків, 2022. Станом на 03 травня 2022. 58 с.

Ключові слова: методологія, кримінальне провадження, надзвичайний правовий режим, воєнний стан.

Key words: methodology, criminal proceedings, emergency legal regim, martial law.

ЛУКАШКІНА ТЕТЯНА ВАСИЛІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу, детективної
та оперативно-розшукової діяльності*

ФОРМИ ОБВИНУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ

Поняття обвинувачення визначено п. 13 ст. 3 КПК як твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, висунуте в порядку, встановленому цим Кодексом, а державне обвинувачення – як процесуальна діяльність прокурора, що полягає у доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (п. 3 ст. 3 КПК). Деякі автори пропонують розмежовувати матеріально-правовий та процесуальний (функціональний) аспекти обвинувачення. Матеріально правовий аспект вони визначають як твердження про вчинення особою діяння, забороненого кримінальним законодавством, а процесуальний аспект розглядають як діяльність, спрямовану на викриття особи у вчиненні кримінального правопорушення та відстоювання в суді позиції щодо необхідності визнання особи винуватою та застосуванні до неї кримінальної відпо-

відальності [1, с. 25]. Інші автори пропонують розмежовувати поняття «обвинувачення» та «кримінальне переслідування» [2, с. 290–291]. Не аналізуючи цих визначень, звернемо увагу на ще один аспект чи ще одне значення поняття «обвинувачення». Глава 36 чинного КПК має назву «Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення», нормами цією глави регулюються особливості провадження щодо окремої категорії кримінальних правопорушень, таке ж поняття застосовується й у інших статтях КПК (п. 7 ч. 1 ст. 284, ч. 5 ст. 340 тощо). Отже, коли йдеться про обвинувачення у формі ... мається на увазі особливості всього кримінального судочинства.

Спробуємо визначити, які форми обвинувачення передбачені КПК України. Аналіз чинного кримінального процесуального законодавства України дозволяє виділити такі форми обвинувачення:

1) **публічне-обвинувачення**, яке здійснюється незалежно від бажання (небажання) будь-яких приватних осіб;

2) **приватне обвинувачення**, яке здійснюється тільки за бажанням потерпілого, тобто особи, якій кримінальним правопорушенням завдано шкоду (фізичній особі – моральну, фізичну або матеріальну; юридичній особі – матеріальну); провадження підлягає закриттю в разі відмови потерпілого від обвинувачення;

3) **приватно-публічне**, здійснюється щодо кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК (домашнє насильство); провадження починається як приватне, на підставі заяви потерпілого, але не може бути закрито за бажанням потерпілого.

Як **приватно-публічне** можна розглядати провадження, котре починається як приватне, в подальшому обвинувачення змінюється на статтю КК, провадження за якою здійснюється як публічне;

4) **публічно-приватне**, провадження починається як публічне, а потім обвинувачення змінюється на статтю КК, провадження за якою здійснюється у формі приватного.

Як **публічно-приватне** може розглядатися і провадження у випадку, передбаченому ст. 340 КПК (якщо прокурор відмовився від підтримання публічного (державного) обвинувачення, а потерпілий скористався наданим йому правом і самостійно підтримує обвинувачення).

Тепер про деякі проблемні питання у провадженні з приватним елементом.

Поняття кримінального провадження у формі **приватного обвинувачення** міститься у ст. 477 КПК – це провадження, яке може бути розпочате слідчим, дізнавачем, прокурором лише на підставі заяви потерпілого щодо кримінальних правопорушень, перелік яких передбачений ст. 477 КПК. Відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК таке провадження підлягає закриттю в разі відмови потерпілого (його представника) від обвинувачення (виключення становлять кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством, які закриттю в разі відмови потерпілого від обвинувачення не підлягають). У провадженнях у формі приватного обвинувачення можливе укладення угоди про примирення (ч. 3 ст. 469 КПК), у провадженнях щодо кримінальних правопорушень,

пов'язаних з домашнім насильством, угода про примирення може бути укладена лише за ініціативою потерпілого, його представника або законного представника.

Як слушно зазначають автори одного з коментарів до чинного КПК України, провадження у формі приватного обвинувачення розпочинається на підставі заяви потерпілого, а потім здійснюється на загальних засадах, в судовому засіданні прокурор підтримує публічне обвинувачення [3, с. 714]. Але в подальшому, визначаючи особливості провадження у формі приватного обвинувачення, пишуть про те, що особливістю провадження за правилами Глави 36 КПК є підтримання обвинувачення потерпілим [3, с. 716]. Остання думка протирічить КПК.

Певні протиріччя можна знайти й аналізуючи зміст ст.ст. 214 та 477 КПК. В ст. 477 зазначено, що кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого, а як слід діяти у тих випадках, коли із заявою про вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 477, звертається не потерпілий (маємо на увазі потерпілого, який має повну кримінальну процесуальну дієздатність), а інша особа, КПК не визначає. Статтею 214 на слідчого, дізнавача, прокурора покладається обов'язок прийняття заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення, а ч. 4 ст. 214 заборонено відмовляти у прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення.

На наш погляд, доти, доки ця ситуація не буде врегульована законодавством, доцільно приймати заяви чи повідомлення про кримінальні правопорушення, провадження щодо яких здійснюється у формі приватного обвинувачення, не тільки від потерпілих, я й від інших осіб, після чого необхідно буде з'ясувати думку потерпілого щодо здійснення провадження, якщо потерпілий наполягатиме на здійсненні такого провадження, від потерпілого треба буде одержати відповідну заяву, а в разі відмови потерпілого (яке також потрібно буде зафіксувати) провадження необхідно буде закрити.

Провадження у формі **приватно-публічного обвинувачення**, як зазначено вище, здійснюється, перш за все, у провадженнях щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством. Тому, на наш погляд, на те, що певні кримінальні правопорушення являють собою прояв домашнього насильства, повинна вказувати кваліфікація таких правопорушень. Якщо, наприклад, проявом домашнього насильства було заподіяння легких тілесних ушкоджень (ч.ч. 1 та 2 ст. 125 КК), завдання побоїв (ч. 1 ст. 126 КК), погроза вбивством (ч. 1 ст. 129 КК), то дії слід буде кваліфікувати за ст. 126¹ КК, оскільки санкції ст. 125, ч. 1 ст. 126, ч. 1 ст. 129 КК менші за санкцію ст. 126¹ КК; якщо ж результатом домашнього насильства було заподіяння тілесних ушкоджень середньої тяжкості, то відповідне кримінальне правопорушення слід буде кваліфікувати за ч. 1 ст. 122 та ст. 126¹ КК. Така кваліфікація правильна і дозволить без будь-яких вагань вирішувати питання про неможливість закриття кримінального провадження в разі відмови

потерпілого від обвинувачення, а також вирішувати питання про укладення угоди про примирення тільки з ініціативи потерпілого.

Приватно-публічним провадження буде і у тому випадку, коли провадження було розпочате як приватне за заявою потерпілого, а в подальшому прокурор змінив обвинувачення на статтю КК, за якою провадження здійснюється у формі публічного обвинувачення. Така зміна обвинувачення можлива під час досудового розслідування (ст. 279 КПК) та в суді першої інстанції (ст. 338 КПК) і не потребує згоди потерпілого. Зазвичай така зміна обвинувачення можлива на більш тяжке, і саме таким, більш тяжким обвинуваченням будуть визначатися межі судового розгляду, отже, у потерпілого немає права на підтримання обвинувачення в попередньому обсязі. Правда, можлива дещо інша ситуація, коли прокурор змінює обвинувачення з ч. 1 ст. 122 КК (умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження, приватне обвинувачення) на ст. 128 КК (необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження, публічне обвинувачення). Оскільки ст. 128 КК передбачена відповідальність за менш тяжке кримінальне правопорушення в порівнянні з правопорушенням, передбаченим ч. 1 ст. 122 КК, у потерпілого є право наполягати на попередньому обвинуваченні, і в такому разі відмова потерпілого від обвинувачення повинна тягнути закриття кримінального провадження.

Про провадження у формі **публічно-приватного обвинувачення** можна вести мову у двох випадках: 1) провадження починається як публічне, а потім обвинувачення змінюється на статтю КК, провадження за якою здійснюється у формі приватного обвинувачення; 2) провадження здійснювалось у формі публічного обвинувачення, прокурор відмовився від обвинувачення, а потерпілий скористався наданим йому правом і підтримує обвинувачення (ч. ч. 2-5 ст. 340 КПК). У першому випадку зміна обвинувачення потребує роз'яснення потерпілому його прав у провадженні в формі приватного обвинувачення, його права на відмову від обвинувачення (що матиме наслідком закриття провадження), права на укладення угоди про примирення (такого права раніше могло не бути) та забезпечення реалізації цих прав. У другому випадку потерпілий в суді користується всіма правами сторони обвинувачення (ч. 4 ст. 340), а провадження набуває статусу приватного і здійснюється за процедурою приватного обвинувачення (ч. 5 ст. 340). Мабуть у такому провадженні потерпілий матиме право відмовитися від обвинувачення, змінити обвинувачення та укласти угоду про примирення.

Список використаних джерел:

1. Кримінально-процесуальне право України: Підручник / За загальною редакцією Ю. П. Аленіна. Харків : ТОВ «Одісей», 2009. 816 с.
2. Гловук І. В. Кримінально-процесуальні функції: теорія, методологія та практика реалізації на основі положень Кримінального процесуального

кодексу України 2012 р. : монографія. Одеса : Юридична література, 2015. 712с.

3. Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України / За редакцією С. В. Ківалова та С. І. Кравченко. Одеса : Фенікс, 2020. 924 с.

Ключові слова: Кримінальний процесуальний кодекс України, форми обвинувачення, окремі проблемні питання.

Key words: the Criminal Procedure Code of Ukraine, forms of accusation, some problematic issues.

ПІДГОРОДИНСЬКА АНАСТАСІЯ ВІКТОРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу, детективної
та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент*

СУЧАСНІ МЕХАНІЗМИ ЗДІЙСНЕННЯ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА НА РІВНІ МІЖНАРОДНИХ СУДОВИХ УСТАНОВ

Співробітництво між державами у багатьох сферах є необхідністю сьогодення. Сфера кримінального процесу не є виключенням, а у світлі останніх триваючих подій має стати найбільш ефективним і оперативним способом вирішення завдань кримінального провадження, зокрема притягнення до кримінальної відповідальності міжнародних злочинців, з урахуванням міри вини і з застосуванням належної правової процедури. Співробітництво між державами в указаному аспекті здійснюється на різних рівнях, у різних процесуальних формах та напрямках. При цьому характеризується узгодженістю та координованістю дій, бажанням сумісними зусиллями досягти важливого для співпрацюючих сторін результату, дотримуючись в рамках процедур міжнародних стандартів та засад здійснення кримінального провадження.

В умовах збройного нападу РФ на Україну надзвичайно актуалізувалось питання координації і співпраці нашої держави, інших держав саме на рівні міжнародних судових установ, із залученням міжнародних організацій та їх представників, формуючи змішаний механізм співробітництва. Заінтересованим у досягненні результатів щодо швидкого, повного збирання доказів вчинення на території України міжнародних злочинів, належного їх фіксування для можливості використання у подальшому в судових процесах є все адекватне сучасне міжнародне співтовариство. Оскільки сьогоднішні загрози геноциду, вчинення агресії, злочинів проти людяності, воєнних злочинів нависла над кожною державою, а безкарність породжує все більше бажання з боку агресорів їх вчиняти.

Кримінальне процесуальне законодавство України встановлює процедуру здійснення міжнародного співробітництва в Україні в різних процесуальних формах, у тому числі визнання та виконання вироків міжнародних судових установ (ст. 614 КПК України) [1].

Чітке та однозначне поняття міжнародної судової установи, його системи у законодавстві не визначено. Однак аналіз попередніх власних досліджень, а також спеціальної наукової літератури дозволяє дійти висновку, що воно включає в себе суди, які володіють автономною волею, діють на постійній основі або створені *ad hoc*, та уповноважені на ухвалення на основі міжнародного права рішень, що мають обов'язковий характер або характер судового прецеденту [2, с. 52]. Процесуальною ознакою таких установ є наявність власної структури і процедури здійснення провадження.

До міжнародних судових установ слід відносити т. зв. «міжнародні судові органи», «міжнародні трибунали», «органи міжнародної кримінальної юстиції», які мають відмінності, пов'язані з підставою створення, юрисдикцією, часом функціонування, структурою, процедурою діяльності, однак мета їх функціонування, як правило, єдина і стосується необхідності притягнення до кримінальної відповідальності міжнародних злочинців. Саме вказана мета детермінувала створення у свій час Нюрнберзького та Токійського воєнних трибуналів, Міжнародного трибуналу для колишньої Югославії, Міжнародного трибуналу по Руанді, Спеціального трибуналу з Лівану та ін. Важливе значення у досягненні вищевказаної мети мало створення Міжнародного кримінального суду (далі – МКС) як постійнодіючого судового органу, під юрисдикцію якого підпадають злочини геноциду, злочини проти людяності, воєнні злочини та злочини агресії у ситуаціях, коли влада не виявляє політичної волі чи бажання здійснювати судочинство.

Механізм співробітництва України з МКС певний час залишався «на паузі». Підписавши Римський статут у 2000 році, Україна не ратифікувала його, однак відповідне зобов'язання є, зважаючи на ст. 8 та 24 Угоди про асоціацію з ЄС [3]. Нератифікація позбавляє Україну можливості бути повноцінним учасником Римського статуту, однак взаємодія сьогодні відбувається за механізмом, встановленим ч. 3 ст. 12 Статуту. Зокрема, встановлюється, що якщо відповідно до пункту 2 необхідно визнання юрисдикції державою, що не є учасником цього Статуту, ця держава може шляхом заяви, наданої Секретарю, визнати здійснення Судом юрисдикції щодо даного злочину. Співпрацююча держава взаємодіє з Судом без будь-яких затримок чи виключень згідно з частиною 9 [4]. Україною було визнано юрисдикцію Суду за ст. 7 Статуту (злочини проти людяності) під час мирних акцій протестів у період з 21.11.2015 року по 22 лютого 2014 року, за статтями 7 (злочини проти людяності) і 8 (воєнні злочини) Статуту щодо скоєння злочинів вищими посадовими особами РФ та керівниками терористичних організацій «ЛНР» та «ДНР» починаючи з 20.02.2014 року і без кінцевої дати [5]. Шляхом ініціювання початку провадження 39 країнами-членами

МКС (відповідно до п. а) ст. 13 Статуту) Прокурором МКС було розпочате розслідування злочинів, вчинених на території України з 24.02.2022 року.

Римським статутом передбачено процесуальні можливості Прокурора для проведення ефективного розслідування (ст. 54 Статуту). Зокрема, Прокурор може залучати до співпраці будь-яку державу або міжурядову організацію чи механізм згідно їх повноважень та (чи) мандатів; укладати такі угоди чи домовленості, що не суперечать Статуту, які можуть бути потрібні для полегшення співробітництва з боку будь-якої держави, міжурядової організації чи особи тощо [5].

Найважливішим сумісним завданням протягом усього періоду збройного нападу РФ в Україну стала необхідність оперативного повноцінного збирання та фіксації доказів. Вказана діяльність здійснюється як силами національних правоохоронних органів, так і з залученням міжнародних уповноважених осіб. Так, вперше в історії Прокуратури Суду її співробітники приймають участь в об'єднаній (сумісній) слідчій групі, що збирає докази вчинення воєнних злочинів та злочинів проти людяності. Між Прокурором МКС, королівським адвокатом та Генеральними прокурорами Литви, Польщі та України, за участі Євроюсту 25.03.2022 року було підписано відповідну угоду. До України прибула найбільша група працівників МКС моменту заснування Офісу Прокурора (42 слідчих, експерти-криміналісти), основним завданням якої є «забезпечення збору доказів таким чином, щоб підтвердити їхню допустимість у майбутніх судових розглядах» [4].

Створення та діяльність ССГ є усталеним та досить ефективним механізмом здійснення співробітництва. Однак саме у вищевказаному форматі вона існує вперше. Як вид правової взаємодії він координується, узгоджується, діяльність розподіляється за певними напрямками, доповнюється новими та сучасними методами проведення та знаннями. Безпосередні контакти, доступ до інформаційних та спеціальних систем та ресурсів один одного, а також Євроюсту надають можливість досягти мети створення [6].

Вважаємо, зазначений формат та склад ССГ з доступом до ресурсів один одного має стати потужним інструментом із розслідування міжнародних злочинів.

Важливим елементом в механізмі співробітництва є законодавча складова, спрямована на врегулювання на національному рівні певних правовідносин. Так, Законом України «Про внесення змін до КПК України та інших законодавчих актів України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом» були внесені відповідні доповнення до КПК України [7] у частині встановлення обсягу співробітництва, суб'єктів та їх повноважень, проведення консультацій з МКС щодо співробітництва, умов тимчасової передачі осіб, умов передання кримінального провадження в рамках співробітництва, надання правової допомоги тощо. Окремо хочу звернути увагу на те, що наявне викладення положень у законодавстві дозволяє дійти висновку, що співробі-

тництво з МКС – це самостійна процесуальна процедура взаємодії, яка може бути реалізована в різних процесуальних формах.

Отже, на сьогоднішній день механізми міжнародного співробітництва реалізуються як традиційно, так і у трансформованому, змішаному вигляді, що дозволяє вирішувати питання судочинства ефективніше та оперативніше.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс від 13.4.2012. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#top>
2. Степаненко К.В. Поняття, ознаки та види міжнародних судових установ. *Альманах міжнародного права*. Вип. 23. С. 46–54.
3. Угода про асоціацію між Україною та ЄС, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами від 27.06.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#top
4. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#top
5. URL: <http://euroust.europa.eu>
6. Міжнародний кримінальний суд долучився до розслідування воєнних злочинів РФ в Україні. URL: <http://ukrinform.ua/rubric-politics/3467098-miznarodniy-kriminalniy-sud-dolucivsa-do-rozsliduvannia-voennih-zlociniv-rf-v-ukraini.html>
7. Про внесення змін до КПК України та інших законодавчих актів України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом: Закон України від 03.05.2022 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2236-20#n13>

Ключові слова: міжнародні судові установи, Міжнародний кримінальний суд, співробітництво у кримінальному процесі, міжнародний трибунал, воєнні злочини.

Key words: international judicial institutions, International Criminal Court, cooperation in criminal proceedings, international tribunal, war crimes.

ПОЖАР ВАДИМ ГЕОРГІЙОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-
розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент*

ПРОБЛЕМАТИКА ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ ПРЕДСТАВНИКІВ У СУЧАСНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Одним з основних елементів правового статусу особи – учасника правовідносин – виступає категорія «правосуб'єктність». Незважаючи на це, серед вчених немає єдиної точки зору щодо того, що саме необхідно під цим розуміти.

Традиційно у теорії права правосуб'єктність розглядається як складна юридична властивість, що є об'єднувальною категорією таких понять як правоздатність, дієздатність та деліктоздатність.

Так, зокрема теоретик права О. Ф. Скакун зазначає, що правосуб'єктність слід визначати як самостійну правову категорію, що існує поряд із правами та обов'язками. Правосуб'єктність відображає правову здатність особи бути носієм прав та обов'язків і становить постійний громадянський статус особи, а не спроможність чи здатність володіння правами. Вона є передумовою набуття суб'єктивних прав. При цьому зміст правосуб'єктності розглядається як певний набір суб'єктивних прав кожної особи [1, с. 535–536]. Як категорію, що становить одну з обов'язкових юридичних передумов правовідносин, можливістю чи здатністю особи бути суб'єктом права з усіма відповідними наслідками розглядають правосуб'єктність О. В. Зайчук та Н. М. Оніщенко. Науковці, не вдаючись до поділу правосуб'єктності фізичних і юридичних осіб, подають структуру правосуб'єктності так: – правоздатність; – дієздатність; – деліктоздатність як здатність відповідати за цивільні правопорушення; – осудність як умова притягнення до кримінальної відповідальності [2, с. 444–445]. У Великому енциклопедичному юридичному словнику за редакцією Ю. С. Шемшученка «правосуб'єктність» визначено як здатність фізичних і юридичних осіб у встановленому порядку бути суб'єктами права, тобто носіями суб'єктивних прав та юридичних обов'язків. Правосуб'єктність фізичних осіб складається з їх правоздатності й дієздатності. В окремих випадках правосуб'єктність включає також деліктоздатність. В юридичних осіб, згідно зі словником, ця здатність виявляється у їх компетенції, сукупності прав і обов'язків, які надаються їм для виконання відповідних функцій. До видів індивідуальної правосуб'єктності віднесено: – загальну – здатність особи бути учасником правових відносин взагалі; – галузеву – здатність особи бути учасником відносин, які регулюються нормами тієї чи іншої галузі права; – спеціальну – здатність суб'єкта бути учасником певного кола правовідносин у межах даної галузі права. Спеціальна правосуб'єктність має такі різновиди: – активну правосуб'єктність, якою наділені носії владних повноважень; – пасивну правосуб'єктність, яка надана підпорядкованим суб'єктам [3, с. 697].

Із цього приводу Ю. О. Пундор слушно зауважує, що правова категорія правосуб'єктності є міжгалузевою, і тому в межах кожної галузі права вона набуває свого особливого змістового відтінку. Саме елементи змісту правосуб'єктності слугують опорою, коли визначають спільні ознаки та розбіжності останньої у різних галузях права [4, с. 62].

Кримінально-процесуальна правосуб'єктність є найвагомішою передумовою наділення суб'єкта кримінального провадження правами та обов'язками. Вона виступає як самостійна правова категорія, що свідчить про правову здатність суб'єкта кримінального провадження мати права і обов'язки, бути їх носієм на будь-якій стадії їх прояву (тобто реалізовувати), а також нести відповідальність за неправомірну реалізацію та виконання. Така характеристика правосуб'єктності

відображає етапи реалізації процесуального статусу суб'єкта провадження, охоплюючи при цьому правоздатність, дієздатність та деліктоздатність.

Кримінально-процесуальна правоздатність формальна, вона лише позначає певного суб'єкта, не розкриваючи змістовних моментів його існування. Складовими елементами такої правоздатності виступають не самі права або обов'язки, а здатності (можливості) бути, виступати суб'єктом кримінально-процесуальних відносин та відповідно, носієм прав і обов'язків.

Кримінально-процесуальна правоздатність представника це визнання правом здатність особи виступати суб'єктом відносин представництва в межах певного кримінального провадження.

Кримінально-процесуальна дієздатність – це юридична здатність особи своїми діями набувати і здійснювати права й обов'язки відповідно до своїх законних інтересів або інтересів інших зацікавлених осіб, через участь у правовідносинах. Дієздатність представника у кримінальному провадженні необхідно розглядати не як формальну властивість суб'єкта права, яка, один раз виникнувши, весь час залишається незмінною і стабільною. Вона являє собою складний правовий стан, який відображає постійно мінливий рівень готовності до виконання різних функцій суб'єкта провадження, що обумовлюється чинним законодавством та певними умовами об'єктивного й суб'єктивного характеру.

Кримінально-процесуальна дієздатність, як і цивільна, може бути обмежена [5, с. 59]. Неповна або обмежена кримінально-процесуальна правосуб'єктність учасників кримінального провадження має місце, коли наявне фактичне обмеження дієздатності особи. Це не позбавляє особу права брати участь у кримінальному провадженні, однак суттєво впливає на її процесуальний статус і вимагає доповнення його дієздатності шляхом представництва. Проте це недопустимо коли мова йде про представника, якій повинен володіти лише повною дієздатністю задля участі у провадженні.

Кримінально-процесуальний закон приділяє значну увагу вимогам, яким повинна відповідати особа, щоб стати представником. Ці вимоги є по суті умовами дієздатності представника. Так, змістовний аналіз норм КПК дає можливість виділити наступні умови: факт досягнення повноліття (ст. 44, 59); факт наявності певного виду родинних зв'язків, визначених законом (ст. 3 та ст. 44, 59); держреєстрація певного органу опіки і піклування або установ і організацій, під опікою чи піклуванням яких перебуває неповнолітній, недієздатний чи обмежено дієздатний учасник кримінального провадження (ст. 44, 59); факт керівництва юридичною особою або іншої форми уповноваження законом або установчими документами, факт трудових відносин та уповноваження довіреністю певного працівника юридичної особи (ст. 58); факт наявності в особи діючого статусу адвоката (ст. 45, 58); а також факт психічного та фізичного здоров'я.

Якщо виходити з того, що повна дієздатність особи пов'язується насамперед з її психічною та фізичною здатністю усвідомлювати значення процесуальних дій, розуміти і реалізувати свої права, виконувати обов'язки та нести відповідальність за їх невиконання, то така здатність об'єктивно можлива лише за умови досягнення суб'єктом процесу віку фізичної та психічної зрілості, яким є 18 річний вік, а також відсутності у нього психічних чи фізичних вад здоров'я, які можуть ускладнювати або взагалі унеможливлювати його участь у кримінально-процесуальній діяльності.

Отже, правосуб'єктність представника у кримінальному провадженні вимагає, щоб він був цілком правоздатним та дієздатним. Ця думка знаходить підтвердження у цивільному та адміністративному процесуальному законодавстві (ст. 46, 47, 60 ЦПКУ, ст. 43 КАСУ). На жаль КПК не регламентує такі категорії, що в свою чергу, шкодить його ефективності. Саме тому, вважаємо доцільним розробку уніфікованих дефініцій, які мають відображати всі аспекти цього правового явища та його характерні ознаки, що мають розкривати внутрішній зміст інституту правосуб'єктності взагалі учасників кримінального провадження та окремо представника.

Список використаних джерел:

1. Скакун О. Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс) : підручник. Х. : Еспада, 2006. 776 с.
2. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник; за ред. В. Зайчука, Н. Оніщенка. К. : Юрінком Інтер, 2006. 688 с.
3. Великий енциклопедичний юридичний словник; за ред. Ю. С. Шемшученка. К. : Юрид. думка, 2007. 992 с.
4. Пундор Ю. О. Про визначення змісту категорії «правосуб'єктність» у теорії права та галузевих теоріях цивільного й господарського права (порівняльноправовий аспект). *Часопис Київського університету права*. 2013. № 1. С. 60–63.
5. Толокольников С. В. Кримінально-процесуальна правосуб'єктність юридичних осіб. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. № 3(16). С. 59–63.

Ключові слова: правосуб'єктність, правоздатність, дієздатність, представник, учасник кримінального провадження.

Key words: legal personality, legal capacity, act capacity, representative, participant in criminal proceedings.

РАКІПОВА ІННА ВАСИЛІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу, детективної
та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент*

ОБОВ'ЯЗКОВА УЧАСТЬ ПРЕДСТАВНИКА ПОТЕРПІЛОГО (ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ) У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У кримінальному провадженні адвокат відіграє важливу роль у забезпеченні прав і законних інтересів не лише підозрюваного, обвинуваченого, а й потерпілого, якого він може представляти під час досудового розслідування й судового провадження. Адже згідно ч. 1 ст. 58 КПК України потерпілого у кримінальному провадженні може представляти представник – особа, яка у кримінальному провадженні має право бути захисником. Переконані, важливою процесуальною умовою реалізації прав і законних інтересів потерпілого у кримінальному провадженні є надання йому, гарантованого ст. 59 Конституції України, права на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога має бути надана безоплатно.

Ряд європейських країн пов'язують надання безоплатної правової допомоги потерпілим із конкретними правопорушеннями, і певні групи потерпілих мають безумовний доступ до неї або до деяких її форм. До таких потерпілих відносяться потерпілі від гендерного насильства, тероризму, торгівлі людьми (Іспанія), вбивства, тяжких тілесних ушкоджень, зґвалтування, діти та утриманці померлих осіб (Румунія). До інших злочинів належать, наприклад, погроза свідкам, насильство проти державних службовців (Данія). Австрія надає право на безоплатну правову допомогу потерпілим, якщо представництво в суді відповідає інтересам відправлення правосуддя та ефективного виконання вимог про компенсацію шкоди, і якщо вони не можуть самостійно оплатити послуги адвоката. Для певних груп потерпілих (потерпілі від злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, насильства чи загрози життю) Австрія надає спеціалізовану правову допомогу.

Кримінальний процесуальний кодекс Чеської Республіки та Закон «Про потерпілих від злочинів» гарантують надання безоплатної правової допомоги таким категоріям потерпілих, які не можуть самостійно сплатити витрати на представництво їхніх інтересів у суді, а саме: особливо вразливі потерпілі від злочину (наприклад, діти, особи з фізичними, психічними, психологічними або сенсорними вадами, потерпілі від торгівлі людьми, потерпілі від сексуального насильства або жорстокого злочину або погрози застосування насильства, якщо в конкретному випадку існує підвищений ризик вторинної віктимізації через їхні індивідуальні особливості, такі як вік, стать, раса, національність, сексуальна орієнтація, релігія, здоров'я, зрілість, здатність до самовираження). Потерпілий, якому було заподіяно значної шкоди

здоров'ю, родич особи, яка загинула внаслідок злочину, діти та неповнолітні завжди мають право на безоплатну правову допомогу, незалежно від того, чи можуть вони самостійно сплатити витрати на представництво їхніх інтересів у суді. Бельгія надає безоплатну правову допомогу всім потерпілим [1].

Тому, на нашу думку, слід доповнити Кримінальний процесуальний кодекс України окремою статтею 58¹ «Обов'язкова участь представника потерпілого (фізичної особи)» в такій редакції:

«1. Участь представника потерпілого (фізичної особи) є обов'язковою у кримінальному провадженні в таких випадках:

1) щодо осіб, які стали жертвою кримінального правопорушення у віці до 18 років;

2) щодо осіб, які на момент вчинення щодо них кримінального правопорушення були визнані недієздатними або обмежено дієздатними;

3) щодо осіб, які внаслідок психічних розладів чи фізичних вад (сліпі, глухі, німі тощо), важкого фізіологічного чи психологічного стану не здатні повною мірою реалізовувати свої права;

4) щодо осіб похилого віку (старше 60-ти років);

5) щодо осіб, які не володіють мовою, якою ведеться кримінальне провадження;

6) щодо осіб, які в результаті вчиненого щодо них кримінального правопорушення стали інвалідами першої або другої групи;

7) у разі укладення угоди про примирення (з моменту ініціювання укладення угоди) та у разі невиконання угоди про примирення (з моменту звернення потерпілого з клопотанням про скасування вироку);

8) у разі укладення угоди про визнання винуватості (у провадженнях, де передбачена письмова згода потерпілого на укладення угоди про визнання винуватості) – з моменту ініціювання укладення угоди;

9) у разі відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення або зміни державного обвинувачення – перекваліфікації на менш тяжке кримінальне правопорушення чи зменшення обсягу обвинувачення;

10) у разі визнання судом недоцільним дослідження доказів щодо тих обставин, які ніким не оспорується, під час судового розгляду – з моменту ініціювання такої процедури у відкритому судовому засіданні та ухвалення рішення про проведення скороченого розгляду;

11) щодо осіб, які потерпіли від торгівлі людьми, злочину проти статеві свободи та статевої недоторканості чи злочину, вчиненого із застосуванням насильства або погрозою його застосування».

Список використаних джерел:

1. Пропозиції КМЕС щодо внесення змін до Кримінального процесуального кодексу URL: <http://komzakonpr.rada.gov.ua/uploads/documents/31985.pdf>

Ключові слова: потерпілий, представник потерпілого, кримінальне провадження.

Key words: victim, representative of the victim, criminal proceedings.

СТЕПАНЕНКО АНДРІЙ СЕРГІЙОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу, детективної
та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент*

СТАНДАРТ ДОКАЗУВАННЯ «ПОЗА РОЗУМНИМ СУМНІВОМ» У СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ ТА СУДІВ AD HOC

Тематика стандартів доказування та окремо, стандарту доказування «поза розумним сумнівом», знайшла своє визнання та розвиток як на нормативному рівні, так і на рівні судової практики¹ і доктринально-му². Разом з тим, з огляду на воєнну агресію проти України з боку Російської Федерації та супутні злочини, що вчиняються на території України цікавим та корисним вбачається проведення невеликого огляду практики застосування та тлумачення стандарту доказування «поза розумним сумнівом» у діяльності Міжнародного кримінального суду (МКС) та судів ad hoc (Міжнародного трибуналу щодо колишньої Югославії (МКТЮ) та Міжнародного трибуналу щодо Руанди (МТР)).

Для того, щоб визнати винним (винести обвинувальний вирок) по певному обвинуваченню, керівні документи всіх міжнародних кримінальних трибуналів вимагають, щоб Прокурор надав такі докази, щоб Судова палата була впевнена (переконана) у винуватості обвинуваченого «поза розумним сумнівом» (ст. 66 ч. 3 Статуту МКС та Правило 87 (А) Правил процедури та доказування МТКЮ та МТР). В силу відсутності суду присяжних в складі Судових палат стандарт доказування «поза розумним сумнівом» застосовується МКС та ad hoc трибуналами як самоочевидний стандарт, який не потребує додаткового визначення [1, с. 522]. Хоча окремі рішення ad hoc трибуналів з цього приводу, все-таки, існують.

Так можна виділити рішення Судової палати МКТЮ Delalić and others (IT-96-21-T) від 16 листопада 1998 року у т.з. справі «Celebici» (the «Celebici» case), в якому Судова палата відзначила рішення Палати Лордів Сполученого Королівства Woolmington v DPP та Miller v. Minister of Pensions, а також рішення Верховного Суду Австралії Green v. R. на роз'яснення розуміння «розумного сумніву», під яким згідно Green v. R. розуміється: «Розумний сумнів – це сумнів, який враховується конкретним судом присяжних в конкретних умовах (обставинах). Присяжні самі встановлюють стандарт того, що є розумним в конкретних обставинах. Це є тою здатністю що властива їм та яка є тою якістю, що влас-

¹ Зокрема, див. Постанова Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 21 січня 2020 р. (Справа № 754/17019/17) // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87365803>

² Буде складно перерахувати усіх, але можна виокремити таких вчених, як Вапнярчук В. В., Гловюк І. В., Глинська Н. В., Гмирко В. П., Слюсарчук Х. Р., Ратушна Б. П., Шумило М. Є. та багато інших.

тива нашому виду судочинства: [властива] їх задачі встановлення фактів на підставі їх досвіду та розсуду» [2].

Апеляційна палата МТР пояснила, що дана вимога є наслідком презумпції невинуватості, якою користуються обвинувачений. Хоча, як зазначає В. Шабас (William Schabas) точне визначення в прецедентному праві, що є «розумним» сумнівом визначено не було [3, Para. 842]. Апеляційна палата МТКЮ пояснила, що саме існування якоїсь можливості, навіть самої незначної, що дана подія могла статися якимось іншим шляхом (чином) сама по собі не призводять до розумних сумнівів. З іншого боку, інша Судова палата МТКЮ зазначила, що «навіть найвагоміша підозра не може становити доказ поза розумних сумнівів» [4, Para. 99].

Хоча, як вже було зазначено, ст. 66 ч. 3 Статуту МКС, передбачає вимогу щодо доведення вини особи поза розумним сумнівом, практика МКС, поки що, не надала відповідних роз'яснень з даного приводу. Частково це може бути пояснено тим, що МКС був заснований як гібридний інтернаціональний суд в якому би поєднувалася різні правові традиції. В силу такого поєднання виникають суперечності в тому як потрібно застосовувати стандарт доказування «поза розумним сумнівом», що було продемонстровано в рішеннях II Судової палати МКС в справі *Prosecutor v. Germain Katanga* (ICC-01/04-01/07) від 7 березня 2014 року, де II Судова палата хоча визнала Жермена Катангу винним [5], проте в своїх окремих рішеннях суддями були надані різні погляди.

Так в своїй окремій думці суддя Кристіна Ван ден Вінгарт (Christine Van Den Wyngaert) зазначає, що, на її глибоке переконання, надані докази не встановили провини Ж. Катанги поза розумним сумнівом, а саме тому, що Більшість застосувала стандарт доказування поза розумним сумнівом невірно, так як Більшість суддів покладалася на їх внутрішнє переконання (*intime conviction*), що не витримує, на її думку, тих вибагливих вимог, що ставить перед ними стандарт доказування «поза розумним сумнівом» [6, Para. 172].

Більшість суддів даної Судової палати, судді Фатумата Діарра (Fatoumata Dembélé Diarra) та Бруно Котт (Bruno Cotte), в своїй окремій думці, що співпадає з позицією більшості складу суду (*Concurring Opinion*), виклали свої заперечення, які не дивлячись на великий об'єм окремої думки Кристини Ван ден Вінгарт, стосувалися саме застосування стандарту доказування «поза розумним сумнівом». В своєму рішенні вони зазначили: «В окремій думці [Кристини Ван ден Вінгарт] також стверджується, що ми прийняли рішення на основі нашого власного внутрішнього переконання (*intime conviction*). Ми єдино нагадаємо, що стандарт на основі доведення поза розумних сумнівів не передбачає досягнення суддями [повної] впевненості ('certainty'). Крім того, підхід, при якому доказова цінність кожного доказу оцінюється фрагментарно, або такий, який вказував би до застосування стандарту доказування поза розумним сумнівом, до усіх фактів по справі, і навіть тих, які

не є необхідними (indispensable), не відповідало би, на нашу думку, вимогам Статуту [МКС]» [7, Para. 4].

Цікаво, що у попередніх рішеннях МКС, наприклад у рішенні Апеляційної палати МКС по справі Prosecutor v. Omar Hassan Ahmad Al Bashir (ICC-02/05-01/09-73) від 3 лютого 2010 року (щодо видачі ордеру на арешт), Апеляційна палата зазначила, що: «...на даній попередній стадії, не потрібно повної впевненості (certainty) в тому, що дана особа вчинила ймовірний злочин. Впевненість (certainty) в скоєнні злочину необхідна тільки на стадії судового розгляду (ст. 66 ч. 3 Статуту [МКС]), після того як Прокурор зможе надати більше доказів» [8, Para. 31].

Тобто, що стандарт доказування «поза розумним сумнівом», має передбачати ту саму [повну] впевненість згадувану раніше. Проте з огляду на вказівку стадії попереднього розгляду, напевно, Апеляційна палата МКС вказувала на головну відмінність стандарту «обґрунтованої підозри» від стандарту «поза розумним сумнівом».

В одному зі своїх останніх рішень III Судова палата МКС, а саме в рішенні по справі Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo (ICC-01/05-01/08) від 21 березня 2016 року, надала низку роз'яснень з приводу застосування ст. 66 Статуту МКС. Так було зазначено, що тягар (onus) доведення вини обвинуваченого лежить на Прокуророві, де кожен елемент злочину повинен бути доведений «поза розумним сумнівом» [5]; у зв'язку з чим Апеляційна палата МКС зазначила що стандарт доказування «поза розумним сумнівом» має бути застосований не до кожного (each and every) факту судового розгляду [9, Para. 22], а лише до тих фактів що формують елементи злочину та ступінь відповідальності обвинуваченого відповідно до звинувачень [9]. В рішенні також зазначається, що коли на основі певних доказів робиться (можна зробити) лише один розумний висновок, такий висновок вважається доведеним (встановленим) поза розумним сумнівом [5, Para. 109], [8, Para. 33].

При оцінці доказів та визначенні того чи було досягнуто певного доказового порогу прийняття рішення III Судова палата бере до уваги рішення Апеляційної палати МКС відповідно до якого «потрібно проводити цілісну оцінку та зважування усіх доказів взятих разом у зв'язку з предметом доказування (fact at issue)» [9, Para. 22].

Список використаних джерел:

1. Cassese A., Acquaviva G., Akande D., Baig L., Bing J. B., Cryer R., Dé U., Gaeta P., Geneuss J., Gustafson K., Jessberger F., Krähenmann S., Ohlin J., Pinzauti G., Sluiter G., Thalmann V., and Zappalà S., The Oxford Companion to International Criminal Justice. Oxford University Press, 2009.
2. Green v. R. (1972) 46 ALJR 545.
3. Schabas W. A. Presumption of innocence : article 66 in Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court. Observers' Notes, Article by Article, 1st ed., O. Triffterer, Ed. Baden-Baden : Nomos, 1999, p. xxviii + 1295.
4. Prosecutor v. Simic et al., (IT-95-9), Judgement in the Matter of Contempt Allegations Against an Accused and his Counsel, TC, 30 June 2000.

International Criminal Court. [Online]. Available: <http://www.legal-tools.org/doc/101cb8/>

5. Prosecutor v. Germain Katanga, (ICC-01/04-01/07), Judgment pursuant to article 74 of the Statute, TC, 7 March 2014. International Criminal Court. [Online]. Available: <https://www.legal-tools.org/en/doc/f74b4f/>
6. Prosecutor v. Germain Katanga, (ICC-01/04-01/07), Annex I – Minority Opinion of Judge Christine Van den Wyngaert, TC, 7 March 2014. International Criminal Court [Online]. Available: <http://www.legal-tools.org/doc/9b0c61/>
7. Prosecutor v. Germain Katanga, (ICC-01/04-01/07), Concurring opinion of Judges Fatoumata Diarra and Bruno Cotte, 13 March 2014. International Criminal Court. [Online]. Available: <http://www.legal-tools.org/doc/d6e47f/>
8. Prosecutor v. Omar Hassan Ahmad Al Bashir, (ICC-02/05-01/09-73), Judgment on the appeal of the Prosecutor against the «Decision on the Prosecution's Application for a Warrant of Arrest against Omar Hassan Ahmad Al Bashir», AC, 3 February, 2010. International Criminal Court. [Online]. Available: <http://www.legaltools.org/doc/9ada8e/>
9. Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo, (ICC-01/04-01/06), Judgment on the appeal of Mr Thomas Lubanga Dyilo against his conviction, Appeals Chamber, 1 December 2014. International Criminal Court. [Online]. Available: <http://www.legaltools.org/en/doc/585c75/>

Ключові слова: стандарт доказування, поза розумним сумнівом, міжнародний кримінальний суд, міжнародні кримінальні суди ad hoc.

Key words: standard of proof, beyond reasonable doubt, international criminal court, international criminal tribunals ad hoc.

СТОЯНОВ МИКОЛА МИХАЙЛОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу, детективної
та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент*

СИДОРЧУК ВЛАДИСЛАВ ВАСИЛЬОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального процесу, детективної
та оперативно-розшукової діяльності*

ОЗНАКИ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ СЛІДЧОГО У ПРАКТИЦІ ЄСПЛ

Зазвичай, кримінальна процесуальна характеристика слідчого включає констатацію наявності або відсутності таких кримінально-процесуальних властивостей процесуального статусу слідчого як процесуальна самостійність і процесуальна незалежність слідчого. Процесуальна самостійність є категорією ретельно дослідженою на відміну від процесуальної незалежності, можливо це пов'язано із ототожнен-

ням цих категорій, однак у практиці ЄСПЛ часто під час характеристики ефективного та прозорого розслідування зустрічаються дефініції незалежності, незалежності слідчого, що свідчить про наявність відповідної категорії, як мінімум в контексті ЄСПЛ. З огляду на це здається необхідним дослідити ознаки процесуальної незалежності слідчого, які вказані у рішеннях ЄСПЛ для кращого розуміння відповідної категорії.

Для початку розглянемо окремі положення справи «Шевченко проти України» від 04.04.2006 (заява № 32478/02), у пункті 64 якої вказується: «у цьому зв'язку Суд визнавав, що якщо порушення права на життя або фізичну недоторканність спричинено не навмисно, позитивний обов'язок створити «ефективну судову систему» не передбачає обов'язкової вимоги порушити кримінальне провадження у кожній справі і може бути дотриманий, якщо жертвам доступні цивільні, адміністративні або навіть дисциплінарні засоби захисту. Проте мінімальна вимога до такої системи полягає в тому, що особи, відповідальні за проведення слідства, мають бути незалежні від тих, які причетні до подій, які розслідуються. Мається на увазі ієрархічна або інституційна незалежність, а також практична незалежність» [1]. З огляду на відповідне положення, можна виділити наступні ознаки незалежності слідчого:

- незалежність слідчого від тих, які причетні до подій, що розслідуються;
- наявність ієрархічної незалежності, яка характеризується відсутністю підпорядкування між слідчим і особами причетними до подій, що розслідуються;
- наявність інституціональної незалежності, яка характеризується відсутністю підпорядкування між державними органами, в яких працює слідчий і особи причетні до подій, що розслідуються;
- наявність практичної незалежності – відсутність залежності діяльності слідчого і забезпечення його процесуального статусу від осіб причетних до подій, що розслідуються.

Відповідні положення практично використовуються у наступній оцінці ЄСПЛ фактичних обставин: «суд звертає увагу на те, що початкове розслідування факту смерті було розпочато швидко, декількома годинами пізніше, ніж відбулась подія. Проте воно не відповідало вимозі незалежності, оскільки орган дізнання – командуючий Сполучення – був представником органу, який міг мати причетність до події. Лейтенант Г, офіцер Сполучення, призначений командуючим Сполучення для проведення розслідування, здійснив обшук квартири А.Ш. та допитав свідків. Він залишався керуючим дізнання, поки не приїхав слідчий з військової прокуратури. Після цього він провів більшість допитів свідків за дорученням слідчого. Суд зазначає, що лейтенант Г. діяв під юрисдикцією командуючого Сполученням, отримуючи він нього накази щодо здійснення провадження, як і щодо своєї повсякденної діяльності. Таким чином, вимога незалежності не була додержана» [1]. З огляду на відповідне положення, можна виділити наступні ознаки незалежності слідчого:

– відсутність навіть підозри щодо можливої причетності керівника правоохоронного органу, де працює слідчий до розслідуємої події (ієрархічна незалежність).

Також заслуговує уваги наступне положення: «що стосується слідчих з військової прокуратури, Суд вирішує, що їх незалежність також не була забезпечена. Хоча вони не підпорядковувались Сполученню, але залишались військовими, які мали додержуватись військової дисципліни. Вони могли опинитись під тиском вищестоящих офіцерів, оскільки мали порівняно низький ранг. Перший слідчий, капітан С., здавалось, не мав жодних сумнівів щодо офіційної версії події, коли 5 жовтня 2000 року (тобто до винесення висновків експертів щодо огляду тіла та передсмертної записки) він повідомив заявника про свою впевненість щодо самогубства А.Ш.» [1]. З огляду на відповідне положення, можна виділити наступні ознаки незалежності слідчого:

– відсутність можливих як ієрархічної, так і відомчої залежності слідчого від особи або організації можливо причетної до подій, що розслідуються.

Важливим є положення, в якому зазначене наступне: «до того ж деякі частини розслідування не відповідають мінімальній вимозі щодо незалежності. Зокрема, частина показань свідків, а саме – показання співкамерників Ольги Біляк, були відібрані посадовими особами установи, які безпосередньо мали відношення до справи. Органи прокуратури не доклали жодних зусиль для того, щоб повторно допитати цих осіб або перевірити достовірність їхніх показань яким-небудь іншим чином. Це видається особливо вражаючим, якщо зважити на той факт, що ці показання виявилися схожими одне на одного, хоча давали їх вісім різних осіб» [2]. З огляду на відповідне положення, можна виділити наступні ознаки незалежності слідчого:

– розмежування і відсутність залежності осіб, які розслідують порушення осіб, що розслідували порушення від осіб, що розслідували порушення.

Враховуючи вищезазначене, необхідне виділити наступні ознаки незалежності слідчого, які в різних формах закріплені в окремих рішеннях ЄСПЛ:

– незалежність слідчого від тих, які причетні до подій, що розслідуються;

- наявність ієрархічної незалежності слідчого;
- наявність інституціональної незалежності слідчого;
- наявність практичної незалежності слідчого;

– відсутність навіть підозри щодо можливої причетності керівника правоохоронного органу, де працює слідчий до розслідуємої події;

– відсутність можливих як ієрархічної, так і відомчої залежності слідчого від особи або організації можливо причетної до подій, що розслідуються.

– розмежування і відсутність залежності осіб, які розслідують порушення осіб, що розслідували порушення від осіб, що розслідували порушення.

Список використаних джерел:

1. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Шевченко проти України» від 04.04.2006 (заява № 32478/02). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_012#Text (дата звернення: 29.05.2022)
2. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Кац та інші проти України» від 18.03.2009 (заява № 29971/04). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_485#Text (дата звернення: 30.05.2022)

Ключові слова: слідчий, незалежність слідчого, ЄСПЛ.

Key words: investigator, independence of the investigator, ECtHR.

ШИЛІН ДЕНИС ВІКТОРОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу, детективної
та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент*

СМИРНОВ МАКСИМ ІВАНОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу, детективної
та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент*

ЩОДО ПИТАНЬ ПРО НЕДОПУСТИМІСТЬ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Досі розповсюдженим явищем є нехтування правами людини, приписами законодавства та збирання доказів недопустимими шляхами, які в подальшому стають фундаментом для обвинувачення та визнання винності особи.

Законність, верховенство права, положення п. 2, 3 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, які закріплюють право на справедливий суд, право на захист, презумпцію невинуватості, змагальність сторін кримінального провадження й рівність засобів доказування, інші права, свободи та законні інтереси учасників кримінального провадження, закріплені в Конституції України, міжнародних договорах, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України гарантуються інститутом допустимості доказів. Зазначений інститут має на меті забезпечити захист особи від будь-яких проявів зловживання владою, виконання завдань кримінального провадження та в результаті ухвалення законного, обґрунтованого та справедливого

судового рішення, яке має ґрунтуватися на перевірених та оцінених судом доказах, в рамках закону, в протилежному випадку – це перешкоджатиме встановленню істини, що в результаті може призвести до несприятливих наслідків, серед яких засудження невинуватої особи або виправдання винуватої [1, с. 207].

Що до критеріїв допустимості доказів, то серед науковців-процесуалістів сформувалася досить усталеною точка зору, яка передбачає наявність трьох елементів: 1) належного суб'єкта збирання доказів; 2) належне процесуальне джерело; 3) належний спосіб збирання доказів.

Законодавець у ст. ст. 87-88 КПК України закріпив перелік деяких прикладів, що однозначно визнають докази недопустимими, однак саме визначення та критерії визнання доказів такими відсутні.

Закріплення в кодексі поняття «очевидна недопустимість» одразу викликає запитання про існування «неочевидної недопустимості», про яку жодна згадка відсутня, однак обидва поняття є оціночними та прийняття рішення з цього питання відноситься виключно до дискреційних повноважень суду.

Відсутність ясності та певного упорядкування недопустимих доказів в кодексі, обумовлює виокремлення їх видів в теорії кримінального процесу. Аналізуючи положення ст. ст. 87-89 КПК України В. Тютюнник умовно поділяє недопустимі докази на наступні види:

1) «безумовно» недопустимі – докази про недопустимість яких в КПК України чітко зазначено та двозначність їх трактування неможлива (протоколи, складені під час здійснення слідчих (розшукових) дій, без попереднього дозволу суду (п. 1 ч. 2 ст. 87 КПК України); протоколи, складені в результаті проведення будь-яких слідчих (розшукових) або негласних слідчих (розшукових) дій після спливу термінів досудового розслідування, за виключенням коли такі дії проводяться за дорученням суду (ст. 223 КПК України).

2) «умовно» недопустимі – докази, питання про допустимість чи недопустимість яких в кожному конкретному випадку визначається судом в залежності від встановлених обставин кримінального провадження (протокол обшуку, якщо його проведено в житлі за участю понятих, але вони не були присутніми безперервно на місці фактичного проведення обшуку);

3) очевидно недопустимі (ч. 2 ст. 89 КПК України) [2, с. 137]. Про очевидну недопустимість законодавець згадує, але критеріїв або ознак їй притаманних не наводить, що викликає неоднозначність розуміння та подальшого визнання доказів такими.

Аналізуючи положення ст. 87 КПК України, з позиції наведеної вище класифікації, можна дійти висновку, що перші два види – безумовно та умовно недопустимі докази є наслідком істотних порушень прав і свобод людини, що гарантуються Основним законом та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (ч. ч. 1, 2 ст. 87 КПК України), а третій – є результатом оцінки судом доказів у кримінальному провадженні.

Так, відповідно до ч. 2 ст. 89 КПК України суд під час судового розгляду якщо встановлює очевидну недопустимість доказу то визнає його недопустимим, наслідком чого є неможливість його подальшого дослідження, а у випадках коли вже розпочате дослідження, то його негайно припиняють.

Так, наприклад, до «безумовно» недопустимих доказів відносяться докази, отримані до внесення відомостей про кримінальне правопорушення в ЄРДР.

Рішенням Верховного Суду від 07.08.2019 у справі № 607/14707/17, було встановлено, що у касаційній скарзі прокурора зазначено про передчасність висновків апеляції стосовно закриття провадження з причин збирання доказів із порушенням норм КПК України, аргументуючи своє заперечення він посилався на відсутність заборони в кодексі щодо отримання доказів шляхом добровільного надання їх учасниками кримінального провадження. Мова йдеться про речовий доказ, а саме диск з відеозаписом камер спостереження, який було вилучено оперуповноваженим поліції шляхом добровільної передачі потерпілим. Сторона обвинувачення стверджує, що порушення законодавства щодо проведення досудового слідства без внесення відомостей в ЄРДР не має місця, адже добровільне надання потерпілим відеозапису не є слідчою дією.

Верховний Суд не погодився із касаційною скаргою прокурора та зауваживши на наступні обставини:

- за порушення ч. 3 ст. 214 КПК України і здійснення досудового розслідування до внесення відомостей до реєстру передбачена відповідальність установлена законом. І хоча зняття показань технічних приладів, що мають функції відеозапису є виключенням, але за умови вчинення зазначених дій уповноваженою особою. У даному випадку відбулося порушення вимог 1, 2 ст. 41 КПК України, адже оперативний працівник за відсутності доручення слідчого не є уповноваженою особою, яка може здійснювати з власної ініціативи зазначені процесуальні дії, законом такий порядок не передбачений;

- на доводи прокурора, про право потерпілого надати докази, суд зазначив, що збирання доказів здійснюється сторонами кримінального провадження, потерпілим; стороною обвинувачення (слідчим, але не оперативним працівником) шляхом проведення слідчих та негласних слідчих дій, витребування та одержання, речей, документів, відомостей в рамках кримінального провадження, а не до внесення відомостей в ЄРДР, що мало місце в досліджуваному випадку (порушення ст. 93 та ч. 2 ст. 56 КПК України) [3]. Суд дійшов висновку про безумовну недопустимість такого доказу.

В іншій Постанові від 30 квітня 2020 року, справа № 640/19897/16-к Верховний Суд зазначив, що у касаційній скарзі ставиться аналогічне питання про недопустимість доказу – DVD-дисків із записом відеофайлів на підставі отримання до внесення відомостей про вчинення злочину до ЄРДР, однак з однією відмінністю – в цьому випадку вони отримані органом досудового розслідування.

Доводи захисника про недопустимість доказів – двох дисків із записами відеофайлів, які були додатками до письмового повідомлення начальника СВ СБУ та стали підставою для початку досудового розслідування, як доказів у даному кримінальному провадженні, суд визнав необґрунтованими, виходячи з наступного.

Частиною 1 ст. 214 КПК передбачено, що слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до ЄРДР, розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з ЄРДР. Щодо прав заявника, то Кодексом передбачена можливість в підтвердження своєї заяви надати речі та документи, це можливо реалізувати як до внесення відомостей до ЄРДР, так і на досудовому розслідуванні.

Після отримання повідомлення про протиправне діяння слідчим були внесені відомості до ЄРДР, проведено подальший огляд за результатами якого складено протокол [4].

Сторона захисту наводить рішення ВС від 07.08.2019 у справі № 607/14707/17 (розглядуване вище), як довод щодо недопустимості зазначених доказів. Колегія суддів констатує про нетотожність обставин обох справ – в першому випадку отримання доказів відбулося неуповноваженою особою і у непередбачений законом порядок, з порушенням процедури збирання доказів, а саме до внесення відомостей у ЄРДР. Наявні порушення трьох складових допустимості доказів – суб'єкта, джерела і способу збирання.

Як приклад умовно недопустимого доказу можна розглянути ситуацію, коли доказ отриманий уповноваженою на такі дії особою, однак пов'язаний із недотриманням належної процедури проведення даної слідчої дії. ч. 4 ст. 271 КПК встановлює наступне: якщо контроль за вчиненням злочину закінчується відкритим фіксуванням, про це складається протокол у присутності такої особи. Однак, в більшості випадків протокол складається наступного дня чи навіть пізніше, звісно ж самим слідчим без присутності особи. Такі докази є яскравим прикладом умовно недопустимих.

Список використаних джерел:

1. Шевчук М. І. Визнання доказів недопустимими: право суду чи його обов'язок? *Право і суспільство*. 2017. № 4, ч. 2. С. 207–215.
2. Тютюнник В. В. Очевидна недопустимість доказу як критерій здійснення окремої судової процедури визнання доказу недопустимим під час кримінального провадження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія право*. 2014. Випуск 28. Том 3. С. 137–140.
3. Постанова Верховного Суду від 07 серпня 2019 року, справа № 607/14707/17, провадження № 51-2604 км 19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83589933>

4. Постанова Верховного Суду від 30 квітня 2020 року, справа № 640/19897/16-к, провадження № 51-6241км19 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89034985>

Ключові слова: докази, недопустимість доказів, властивості доказів, доказування, суб'єкти процесу доказування.

Key words: evidence, inadmissibility of evidence, properties of evidence, proof, subjects of the process of proof.

ТУМАНЯНЦЬ АНУШ РОБЕРТІВНА

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент*

ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ УКРАЇНОЮ ПРАВА НА ВІДСТУП ВІД СТАТТІ 5 КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД: ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ

Послідовна інтеграція України з Європейським Союзом, відданість нашої держави ідеалам верховенства права, актуалізує необхідність гарантування та забезпечення захисту прав та свобод людини. Водночас, сучасні реалії – військова агресія Російської Федерації (далі – РФ) проти України – створюють ситуації, коли держава не зможе виконати певні зобов'язання стосовно, зокрема, дотримання нею міжнародних стандартів у галузі прав людини у повному обсязі через об'єктивні причини, стан необхідності.

Процедура дерогації або право держави на відступ від зобов'язань під час особливих ситуацій передбачена ст. 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – КЗПЛ або Конвенція), у якій наголошується, що «під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом» [1]. Наведений перелік був доповнений положенням ст. 4 Протоколу № 7 Конвенції про право не бути притягненим до суду або покараним двічі (принцип *non bis in idem*) [2].

Так само, але на регіональному рівні, право відступу держави від зобов'язань закріплено у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права (далі – МПГПП), відповідно до ст. 4 якої «під час надзвичайного становища в державі, при якому життя нації перебуває під загрозою і про наявність якого офіційно оголошується, держави-учасниці цього Пакту можуть вживати заходів на відступ від своїх зобов'язань за цим Пактом тільки в такій мірі, в якій це диктується гостротою становища, при умові, що такі заходи не є несумісними з їх

іншими зобов'язаннями за міжнародним правом і не тягнуть за собою дискримінації виключно на основі раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії чи соціального походження» [3].

Втім, національний розсуд щодо можливості за певних екстраординарних умов (до яких, безумовно, відноситься воєнний стан) відступу від конвенційних норм не є необмеженим. У будь-якому випадку наведені вище положення не можуть бути підставою для відступу від статей 2 «Право на життя», крім випадків смерті внаслідок правомірних воєнних дій, 3 «Заборона катування», 4 «Заборона рабства» (п. 1) та 7 «Ніякого покарання без закону» КЗПЛ.

У теорії права на підставі системного аналізу міжнародно-правових актів, прецедентної практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) напрацьовані критерії правомірності дерогації при здійсненні кримінального провадження в умовах надзвичайної ситуації. Зокрема, О.В. Лазукова вказує, що відступ від дотримання прав за міжнародно-правовими зобов'язаннями, до якого вдаються виключно як до тимчасової міри, буде вважатися правомірним за наявності певних умов, до яких авторка відносить такі: (1) наявність виключної загрози; (2) «нотифікація» (офіційне повідомлення); (3) пропорційність (співмірність) заходів, які застосовуються під час відповідного відступу, гостроті надзвичайної ситуації; (4) недоторканність абсолютних прав і свобод; (5) принцип правового порядку (законності) [4, с. 83-85].

У контексті зазначеного відмітимо, що Україна була змушена вдатися до права на дерогацію від зобов'язань за КЗПЛ та МПГПП у 2015 році внаслідок агресії РФ, окупації нею частини Донецької та Луганської областей, а також анексії Автономної Республіки Крим та м. Севастополя, що, у свою чергу, зумовило неможливість нашої держави виконання на цих територіях низки договірних зобов'язань у сфері прав людини у повному обсязі. Так, 21 травня 2015 року Верховна Рада України ухвалила постанову № 462-VIII, якою прийняла Заяву Верховної Ради України «Про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод» [5]. Про відступ України від окремих зобов'язань було проінформовано шляхом подання Вербальних нот з Деклараціями та додатками до них Генерального секретаря ООН та Генерального секретаря Ради Європи, а також подання відповідної інформації до ЄСПЛ [6]. Окрім цього, було прийнято низку спеціальних законів [5], якими унормовувалося можливість обмеження прав людини, системний аналіз яких дозволяє констатувати, що в умовах російської агресії та тимчасової окупації Росією територій нашої держави, проведення АТО (ООС) в Донецькій та Луганській областях, було здійснено відступ Україною від міжнародних зобов'язань, якими гарантуються право на особисту недоторканність (превентивне затримання), судовий контроль за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб (передача окремих повноважень слідчих суддів прокурорам), інших конституційних прав, а саме обмеження щодо перебування у певний період доби на вулицях та в інших громадських місцях без визначених

документів, тимчасові обмеження або заборона руху транспортних засобів і пішоходів на вулицях, дорогах та ділянках місцевості, перевірка документів, що посвідчують особу, у фізичних осіб, а в разі потреби – огляд речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян, крім обмежень, встановлених Основним Законом.

28 лютого 2022 р. Україна знову була змушена проінформувати Генерального секретаря Ради Європи про дерогацію, що було зумовлено масштабною неспровокованою військовою агресією з боку РФ [7].

З метою адаптації вітчизняного кримінального процесуального закону до реалій сьогодення Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» від 14.04.2022 р. [8] було запроваджено суттєві зміни до чинного КПК, які, зокрема, стосуються можливості автоматичного продовження строку тримання під вартою до вирішення відповідного питання у підготовчому судовому засіданні судом, однак при дотриманні двох умов: а) неможливість проведення підготовчого судового засідання та б) не більше ніж на два місяці (ч. 5 ст. 615 КПК).

Водночас, правильність наведених нормативних положень викликає сумніви, враховуючи, перш за все, аксіоматичне є твердження: обмеження права на свободу і особисту недоторканість має відповідати критеріям пропорційності, суспільної необхідності, мати легітимну мету та забезпечуватись легітимними засобами.

У цьому контексті слід нагадати про Рішення Конституційного Суду України (далі – КСУ) № 1-р/2017 від 23.11.2017 р., відповідно до якого так зване «автоматичне» вирішення питання про продовження строку запобіжних заходів у вигляді домашнього арешту та тримання під вартою порушує принцип рівності усіх учасників судового процесу, а також принцип незалежності та безсторонності суду [9].

Зазначене Рішення КСУ було прийнято з метою кореляції вітчизняного законодавства з прецедентною практикою ЄСПЛ, який у низці своїх рішень [10, 11 та ін.] наголошував на порушенні конвенційних норм-гарантій, встановлених параграфом 3 ст. 5 КЗПЛ, у разі квазіавтоматичного продовження будь-якого строку тримання під вартою.

Отже, нормативні положення щодо можливості автоматичного продовження запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою під час підготовчого судового засідання – є одним із наслідків відступу України від своїх зобов'язань за ст. 5 КЗПЛ, що здійснив законодавець в умовах воєнного стану, однак, які суперечать міжнародним стандартам, прецедентній практиці ЄСПЛ та національному законодавству.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод; Закон України від 17.07.97 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

2. Протокол № 7 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_804#Text
3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 19.10.73 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
4. Лазукова О. В. Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції : монографія [наук. ред. О. В. Капліна]. Харків : Право, 2018. 280 с.
5. Про Заяву Верховної Ради України «Про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод»: постанова Верховної Ради України від 21.05.2015 р. № 462-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/462-19#Text>
6. Concerning a given State (or the European union). URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/concerning-a-given-state-or-the-european-union?module=declarations-by-state&territoires=&codeNature=0&codePays=U&numSte=&enVigueur=true&ddateDebut=05-05-1949&ddateStatus=05-02-2022>
7. Інформація про відступ України від зобов'язань за Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод: заява Постійного представництва України при Раді Європи № 31011/32-017-3 від 28.02.2022 р. URL: <https://rm.coe.int/1680a5b0b0>
8. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану: Закон України від 14.04.2022 р. № 2201-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#n45>
9. Рішення Конституційного Суду України № 1-п/2017 від 23.11.2017 р. у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини третьої статті 315 Кримінального процесуального кодексу України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-17#n63>
10. Рішення ЄСПЛ у справі «Харченко проти України» від 10.05.2011 р. (заява № 40107/02). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_662#Text
11. Рішення ЄСПЛ у справі «Чанев проти України» від 09.10.2014 р. (заява № 46193/13). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a37#Text

Ключові слова: дерогація, право на свободу та особисту недоторканність, тримання під вартою, судовий контроль.

Key words: derogation, right to freedom and personal integrity, detention, judicial control.

РЯШКО ОЛЕНА ВАСИЛІВНА

*Львівський державний університет внутрішніх справ,
доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики,
кандидат юридичних наук, доцент*

ГАРАСИМІВ ОЛЕНА ІВАНІВНА

*Львівський державний університет внутрішніх справ,
доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПОРЯДОК ЗДІЙСНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Неефективність досудового розслідування в основному пов'язується з: недотриманням строків здійснення досудового розслідування, порушенням процесуального порядку проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій чи застосуванням заходів забезпечення кримінального провадження, прийняттям незаконних і необґрунтованих процесуальних рішень, бездіяльністю слідчих органів досудового розслідування, необґрунтованим закриттям кримінальних проваджень, фальсифікацією доказів, використанням у кримінальних провадженнях доказів, які не відповідають вимогам належності, допустимості, достовірності тощо [1, с. 79].

Почнемо з того, що здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану передбачає суттєве збільшення процесуальних можливостей сторони обвинувачення та спрощення ряду процедур.

Так, у випадку відсутності технічної можливості доступу до Єдиного реєстру досудових розслідувань, прокурору та слідчому дозволено оформлювати рішення про початок досудового розслідування шляхом винесення відповідної постанови. Дані, зазначені у постанові, підлягають внесенню до ЄРДР за першої можливості.

В умовах воєнного стану збір доказів та оформлення процесуальних рішень здійснюються з дотриманням загальних норм та з обов'язковим використанням технічних засобів. Виключенням з цього правила є неможливість використання технічних засобів, яке, на наш погляд, має бути обґрунтованим у відповідних процесуальних документах.

Керівнику прокуратури представлено право обирати запобіжний захід у випадку відсутності об'єктивної можливості виконання слідчим суддею своїх повноважень. Зокрема, керівник прокуратури може самостійно обирати запобіжний захід у вигляді тримання під вартою на строк до 30 діб стосовно особи, яка підозрюється у вчиненні тяжких та особливо тяжких злочинів, якщо затримка в обранні запобіжного заходу може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі особи. Рішення керівника прокуратури має передувати складання прокурором або слідчим, за погодженням прокурора, відповідного

клопотання. Рішення керівника прокурора про обрання запобіжного заходу має бути мотивованим та відповідати загальним нормам кримінального законодавства щодо обрання запобіжних заходів.

У першу чергу, специфіка правового регулювання здійснення кримінального провадження в умовах надзвичайних правових режимів обумовлена тим, що разом із нормами, характерними, для регулювання правовідносин в умовах нормальної життєдіяльності, до нормативної компоненти правового регулювання включаються надзвичайні закони. Вони встановлюють не тільки специфічні засоби та механізми правового регулювання, але й мають свою специфіку щодо дії у просторі, часі та за колом осіб [2, с. 98].

Новим п. 3 ч. 1 ст. 615 КПК передбачено правило, згідно з яким, у разі відсутності об'єктивної можливості звернутися до суду з обвинувальним актом, строк досудового розслідування в кримінальному провадженні зупиняється, і підлягає поновленню, якщо підстави для зупинення перестали існувати.

Законодавець не прописав прямо необхідність прийняття постанови про зупинення досудового розслідування в цьому випадку. Однак, він встановив, що до зупинення досудового розслідування прокурор зобов'язаний вирішити питання про продовження строку тримання під вартою. Вжиття терміну «зупинення» нібито «натякає» на те, що має бути застосована процедура, аналогічна до зупинення досудового розслідування. Водночас, чи можна зупинити досудове розслідування, що є на стадії виконання вимог ст. 290 КПК – одне із важливих питань, що тут виникають. Так, на практиці в мирний час такі ситуації траплялися в разі оголошення в розшук підозрюваного на цій стадії (ст. 290 КПК).

Сама процедура зупинення досудового розслідування передбачена ст. 280 КПК, і винесення постанови слідчого або прокурора про зупинення досудового розслідування в такому випадку з посиланням на п. 3 ч. 1 ст. 615 КПК – один із варіантів зупинення строку, якщо сторона захисту завершила ознайомлення за ст. 290 КПК, але прокурор не може об'єктивно звернутися до суду з обвинувальним актом до завершення строків досудового розслідування. В разі винесення такої постанови, після того, як обставини, що перешкоджали зверненню до суду з обвинувальним актом, перестали існувати, вочевидь має бути прийнято постанову про відновлення такого строку.

Загалом, як застосовуватиметься ця норма – покаже практика. Очевидно те, що пропуск строків звернення до суду з обвинувальним актом в умовах воєнного стану не тягнутиме за собою закриття кримінального провадження за п. 10 ч. 1 ст. 284 через закінчення строку досудового розслідування після повідомлення особі про підозру.

14 квітня 2022 року законодавцями в умовах воєнного стану внесено зміни до Кримінального процесуального кодексу України, які удосконалили основні моменти порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану (Закон України 2201-IX). Найбільш суттєві зміни стосуються дотримання строків у кримінальних прова-

дженнях та повноважень сторін кримінального процесу та взагалі можливості їх здійснення в умовах воєнного стану.

Так, новим законом визначено, що за відсутності об'єктивної можливості подальшого проведення досудового розслідування та його закінчення у вигляді направлення до суду з клопотанням або обвинувальним актом – строк досудового розслідування у кримінальному провадженні зупиняється за вмотивованою постановою прокурора. Строк досудового розслідування відновляється за відсутності підстав для зупинення.

Крім того, за відсутності об'єктивної можливості виконання ряду окремих процесуальних дій у передбачені КПК України строки – такі процесуальні дії мають бути проведені у 15-денний термін після припинення чи скасування воєнного стану в країні.

Дозволяється затримання особи підозрюваної у вчиненні злочину службовою особою без ухвали слідчого судді та постанови керівника органу прокуратури на строк, що не перевищує двісті шістнадцять годин (9 діб). Після спливу 9 діб затримана особа повинна бути звільнена або доставлена до слідчого судді або керівника органу прокуратури для обрання запобіжного заходу.

Також, в разі неможливості продовження строку тримання під вартою цей строк продовжується автоматично, але не більше ніж на два місяці.

З метою зберегти у складних воєнних умовах право на захист осіб, відносно яких проводять слідчі дії, законодавці зобов'язали дізнавачів, слідчих та прокурорів в разі неможливості явки захисника – забезпечити його участь дистанційно за допомогою відео або аудіозв'язку, що є суттєвою допомогою для обох сторін провадження в проведенні слідчих дій.

Вищевказані зміни, які запроваджені в умовах воєнного стану Законом 2201-ІХ, не охоплюють звичайно всі проблеми, з якими кожного дня стикаються наразі сторони кримінального провадження, але вони суттєві і надають можливість в таких умовах дотримуватись норм в основних питаннях.

Відтак, згідно з Основним Законом України, лише під час воєнного або надзвичайного стану можуть бути встановлені загальні обмеження права на недоторканність житла чи іншого володіння особи, права на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції та права приватної власності. Водночас такі загальні обмеження мають бути чітко визначені у відповідному загальнодоступному юридичному акті, яким вводиться та затверджується відповідний правовий режим воєнного або надзвичайного стану [3, с. 109].

Список використаних джерел:

1. Актуальні питання сучасного кримінального провадження : навч.-метод. посібник [Електронне видання] / Л. І. Аркуша, Ю. П. Аленін, О. О. Торбас, В. К. Волошина, Л. М. Гуртієва, А. В. Мурзановська, В. А. Завтур,

М. М. Стоянов; НУ «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2021. 171 с. Режим доступу: <https://hdl.handle.net/11300/16152>, <https://doi.org/10.32837/11300.16152>

2. Тетерятник Г.К. Окремі питання правового регулювання кримінального провадження в умовах надзвичайних правових режимів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Юриспруденція*. 2020. № 48. С. 98–101.
3. Новожилов В. С. Завданнецентричне тлумачення кримінальних процесуальних норм як спосіб визначення цілеспрямованості та доцільності процесуальної діяльності на прикладі здійснення прокурором повноважень слідчого судді в районі проведення Операції об'єднаних сил. *Filosofs'ki ta metodologični problemi prava*. 2021. № 1 (21) Філософські та методологічні проблеми права. С. 105–125.

Ключові слова: провадження, досудове розслідування, воєнний стан, регулювання, процедура.

Key words: proceedings, pretrial investigation, martial law, regulation, procedure.

БЛИЗНЮК ІГОР ЛЕОНІДОВИЧ

*Державний науково-дослідний інститут МВС України,
головний науковий співробітник третього відділу
науково-дослідної лабораторії кримінологічних досліджень
та проблем запобігання злочинності,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник*

ОСНОВНІ ЗЛОВЖИВАННЯ В ПРОЦЕСІ ВИЗНАЧЕННЯ ЦІН ТА ОБСЯГІВ КУПВЛІ/ПРОДАЖУ ЕЛЕКТРИЧНОЇ ЕНЕРГІЇ У ГАЛУЗІ ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИКИ УКРАЇНИ ЗА УМОВ ВВЕДЕННЯ ВОЄННОГО СТАНУ

Запроваджена схема роботи ринку електроенергії в Україні згідно з новою моделлю з 1 липня 2019 р. [1] надала право виробникам електроенергії здійснювати реалізацію електричної енергії на підставі двосторонніх договорів, у яких ціна визначається сторонами та може значно відрізнятися від ринкової. Це створило ризики маніпуляцій з цінами, що негативно вплинуло на фінансовий стан великих виробників електричної енергії, а також на надходження акцизного податку з електроенергії до державного бюджету.

Відповідно до нових правил ринку електроенергії головна функція ДП «НАЕК «Енергоатом» полягає у виконанні покладених на нього урядом спеціальних обов'язків (ПСО). Відповідно до умов ПСО, «Енергоатом» здійснював продаж електричної енергії гарантованому покупцю (Державне підприємство (ДП) «Гарантований покупець») за двосторонніми договорами на електронних аукціонах за фіксованою (пільговою для населення) ціною. Це допомагало державі утримувати доступну

ціну на електроенергію для населення, але водночас призводило до збитків «Енергоатома» та високих заборгованостей перед «Енергоатомом» ДП «Гарантований покупець» [2].

Поряд з цим, нова модель ринку електроенергії в Україні, яка функціонує з липня 2019 р., передбачає можливість підтримки виробників електроенергії з альтернативних джерел енергії, а також захист інтересів населення як кінцевих споживачів. Для цього і було створено вищезгадане ДП «Гарантований покупець», якому чинним законодавством надано право придбавати необхідну кількість електроенергії у ДП «НАЕК «Енергоатом» за низькими цінами і на яке також покладено обов'язок закупівлі всього обсягу електричної енергії, виробленої з альтернативних джерел енергії, за «зеленим» тарифом, що значно перевищує вартість електричної енергії, виробленої на атомних та гідроелектростанціях. Отриману змішану електричну енергію (дешеву електроенергію атомних та гідроелектростанцій та дорогу з альтернативних джерел) ДП «Гарантований покупець» реалізує на ринку або за двосторонніми договорами.

Незважаючи на нещодавно введені новації, фактично ринку електроенергії у країні як не було, так і немає. Про який ринок можна говорити, якщо держкомпанія «Енергоатом» зобов'язана оплачувати наддорого «зелену» електроенергію, позбавляючись при цьому фінансових коштів на оновлення та розвиток власних потужностей? Якщо цінова політика, здійснювана Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (НКРЕКП), спрямована не на підтримку та зміцнення електроенергетики країни, а на збагачення за її рахунок (зокрема, за рахунок атомної генерації) окремих фінансово-промислових угруповань?

До введення енергоринку в липні 2019 р. встановлена НКРЕКП ціна на електроенергію, що виробляється тепловими електростанціями, утричі перевищувала аналогічний тариф для «атомників». У всьому світі тепла генерація дорожча за ядерну. Але не втричі, а не більше, ніж на 60–80 %. Проведена тарифна політика в Україні призвела до того, що застарілі теплові енергоблоки, побудовані за проектами 50–60-х років минулого століття, дають чималий прибуток. І це при тому, що їх коефіцієнт використання встановленої потужності (КВВП) – лише близько 30 %, а питома витрата умовного палива майже вдвічі перевищує передові зарубіжні показники [6].

Склалася парадоксальна ситуація. Світ шукає заміну вугільним електростанціям, ООН активізує діяльність із запровадження підвищеного оподаткування на використання цієї технології, а Україна штучно підвищує прибутковість застарілих ТЕС, які мають найгірші у світі техніко-економічні та екологічні показники. Більш того, деякими власниками теплової генерації та нерентабельних вугільних шахт є ті самі особи. Завищені тарифи для теплової генерації дозволяють цим особам отримувати надприбутки.

У свою чергу, встановлені для «зеленої» генерації тарифи в багато разів перевищують тарифи для АЕС і вдвічі – світові показники [3].

Висока прибутковість «зеленої» генерації призвела до кон'юнктурного та хаотичного зростання сумарної потужності ВЕС та СЕС. Об'єднана енергосистема України вже сьогодні зазнає труднощів у забезпеченні стабільного функціонування, недостатності балансуємих потужностей.

Водночас, ядерна енергетика в Україні становить лише близько 20 % сумарної потужності українських електростанцій, але дає більше половини електроенергії, що споживається в країні [4].

Підсумовуючи, відзначимо такі основні проблеми у процесі функціонування нового ринку електричної енергії в Україні, які проявились на сьогоднішній день:

- збереження значного рівня перехресного субсидування, особливо побутових споживачів;
- спотворене ціноутворення на оптовому ринку електричної енергії (застосування граничних рівнів цін на організованих сегментах ринку електричної енергії);
- відсутність реалізації (не запровадження) механізмів попередження та боротьби з маніпулюванням на ринку електричної енергії України відповідно до Регламенту ЄС № 1227/2011 (REMIT) від 25 жовтня 2011 р. щодо цілісності та прозорості оптового енергетичного ринку. Наприклад, у середині 2021 р. НАЕК «Енергоатом» публічно висловила стурбованість ситуацією, що склалася на ринку електроенергії «на добу вперед» (РДВ), та закликала вжити невідкладних заходів, щоб покласти край маніпуляціям на ньому. Частка проданої продукції «Енергоатому» на цьому сегменті ринку електричної енергії є досить малою, адже майже 90% електричної енергії, виробленої найбільшою генерацією – атомною, реалізується на ринку двосторонніх договорів (РДД). Тому на аукціони з продажу електроенергії за двосторонніми договорами НАЕК «Енергоатом» виходить з фіксованими цінами, без прив'язки до цінового індикативу РДВ, який уже довгий період часу є вкрай нестабільним, маніпулятивним та не відображає реального стану справ на загальному ринку електроенергії України. На ринку «на добу вперед» (РДВ) нерідко перепродається за завищеними цінами електроенергія, придбана за двосторонніми договорами купівлі-продажу електричної енергії у «Енергоатому»;
- низька ліквідність ринку «на добу вперед» та відсутність жорстких правил дотримання мінімізації витрат учасників балансуємого ринку, що створює умови для маніпуляцій цінами та обсягами купівлі/продажу на ринку електричної енергії та призводить до збитків учасників цього ринку, особливо тих, на які покладено спеціальні обов'язки.

Отже, незважаючи на впровадження у липні 2019 р. нової моделі оптового ринку електричної енергії, на практиці конкурентного та прозорого ринку електроенергії, що відповідає фундаментальним принципам законодавства ЄС (насамперед Третьому енергетичному пакету), так і не було створено в Україні. Адже Кабінет Міністрів України та Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах

енергетики та комунальних послуг (НКРЕКП), демонструють намір здебільшого мінімально впроваджувати ринкові механізми, вручну управляти ринком електричної енергії шляхом регуляторних цінових обмежень та перманентних модифікацій правил торгівлі електроенергією, що змінювалися з початку реалізації діючої моделі ринку електроенергії вже понад шістьдесят разів!

У листопаді 2021 р. Центром Разумкова в Україні було обґрунтовано, що діюча модель ринку електричної енергії в Україні дозволяє недобросовісним постачальникам електроенергії спотворювати торговельні операції та здійснювати демпінг, що є серйозною ознакою умисного перекручування правил ринку на користь спекулянтів та правопорушників за рахунок виробників електричної енергії [5].

Сформоване державою нормативно-правове забезпечення функціонування ринку електроенергії надає широкий простір для маніпуляцій, зловживань та перехресного субсидування та не відповідає правилам ЄС.

На сьогодні вважаємо за доцільне на час воєнного стану відмінити «зелений» тариф та відпустити об'єкти відновлювальних джерел енергії (ВДЕ) в ринок, принаймні СЕС і ВЕС – наймасовіший сегмент, адже платити високий «зелений» тариф під час війни енергосистема країни просто не в змозі.

Список використаних джерел:

1. Про ринок електричної енергії: Закон України від 13.04.2017 р., № 2019-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19#n1789>
2. В «Енергоатомі» на прикладі однієї компанії продемонстрували зловживання в рамках ПСО. URL: <https://ua-energy.org/uk/posts/v-enerhoatomi-na-prykhladi-odniiei-kompanii-prodemonstruvaly-zlovzhivannia-v-ramkakh-pso>
3. Високі тарифи як наслідок корупції та монополізації енергетики. Як запобігти та кому відповідати? (підсумки «круглого столу» 11.04.2019 р.). URL: <https://el-research.center/2019/04/12/>
4. Виробництво електроенергії в Україні за рік зросло на 5 %. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/01/11/681292/>
5. Омельченко В. Базові причини енергетичної кризи в ОЗП 2021–2022 рр. URL: <https://razumkov.org.ua/statti/bazovi-prychyny-energetychnoi-kryzy-v-ozp-2021-2022rr>
6. Про проблеми електроенергетики України. URL: <https://ukrns.org/ua/diyalnist/2020/item/1373-pro-problemy-elektroenerhetyky-ukrainy>

Ключові слова: ринок електроенергії, відновлювальні джерела енергії, зловживання, перехресне субсидування, маніпулювання, ринок «на добу вперед», ринок двосторонніх договорів.

Key words: electricity market, renewable energy sources, abuse, cross-subsidization, manipulation, the day ahead market, the market for bilateral agreements.

ВОРОБЧАК АНДРІЙ РОМАНОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
директор Чернівецького юридичного інституту, кандидат юридичних наук*

РОЗГЛЯД І ВИРІШЕННЯ СЛІДЧИМ СУДДЕЮ КЛОПОТАННЯ ПРО ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ

За загальним правилом, встановленим ст. 243 КПК України, за наявності підстав для проведення експертизи експерт залучається за дорученням сторони кримінального провадження. Водночас, нормами зазначеної статті закріплюється виняток з наведеного правила: експерт може бути залучений слідчим суддею за клопотанням сторони захисту у випадках та порядку, передбачених ст. 244 цього Кодексу [1].

Під час досудового розслідування, відповідно до ч. 3 ст. 244 КПК України, клопотання розглядається не пізніше п'яти днів із дня його надходження до суду слідчим суддею місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування, а в кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, – слідчим суддею Вищого антикорупційного суду [1].

Норми кримінального процесуального закону не конкретизують коло учасників судового засідання з розгляду клопотання про доручення проведення експертизи, за винятком особи, яка звернулася з таким клопотанням. Так, згідно з ч. 3 ст. 244 КПК України, особа, яка подала клопотання, повідомляється про місце та час його розгляду, проте її неприбуття не перешкоджає розгляду клопотання, крім випадків, коли участь такої особи визнана слідчим суддею обов'язковою [1]. Поділяючи доктринальний підхід стосовно доцільності обов'язкової участі особи, яка звернулася з клопотанням, у його розгляді слідчим суддею [2, с. 26], потрібно вказати, що її практична реалізація забезпечить обґрунтування особою, яка подала клопотання, доцільності проведення експертизи. Окрім того, потреба у внесенні відповідних змін пояснюється тим, що норми кримінального процесуального закону, присвячені врегулюванню порядку розгляду клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій на підставі ухвали слідчого судді, передбачають обов'язкову участь особи, яка звернулася з клопотанням (наприклад, ч. 4 ст. 234 КПК України). У зв'язку з цим вбачається за доцільне викласти друге речення частини третьої статті 244 КПК України у такій редакції: «Клопотання про проведення експертизи розглядається за участю особи, яка подала клопотання».

Як впливає зі змісту ч. 5 ст. 244 КПК України, до участі у судовому засіданні щодо розгляду клопотання про доручення проведення експертизи можуть залучатися учасники кримінального провадження. Оскільки їх коло нормами кримінального процесуального закону не визначається, слідчий суддя на власний розсуд визначає учасників, які підля-

гають виклику, з урахуванням обставин конкретного кримінального провадження, виду експертизи, про доручення проведення якої подано клопотання, тощо.

Залежно від дотримання формальних вимог до змісту клопотання про проведення експертизи, слідчий суддя вправі повернути його особі, яка звернулася з ним. Так, згідно з ч. 4 ст. 244 КПК України, у разі встановлення слідчим суддею, що клопотання подано без додержання вимог частини другої цієї статті, слідчий суддя повертає таке клопотання особі, яка його подала, про що постановляє ухвалу [1]. При цьому, як свідчать результати дослідження судової практики, підставою для повернення слідчим суддею клопотання про проведення експертизи може бути як недотримання вимог щодо його змісту, так і ненадання особою, яка звернулася з клопотанням, копій матеріалів, якими обґрунтовуються доводи клопотання [3].

Як передбачає ч. 5 ст. 244 КПК України, під час розгляду клопотання слідчий суддя має право за клопотанням учасників розгляду або за власною ініціативою заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення клопотання [1]. Керуючись цією нормою, слідчий суддя вправі здійснити судовий виклик будь-якого свідка та витребувати для подальшого дослідження будь-які матеріали кримінального провадження, що мають значення для вирішення клопотання про доручення проведення експертизи. Результати дослідження судової практики свідчать, що слідчі судді, як правило, витребовують матеріали кримінального провадження, що, на думку І. В. Гловюк, не є порушенням вимог КПК України, адже слідчий суддя може дослідити будь-які матеріали, які мають значення для вирішення клопотання, зокрема і усі зібрані на той час матеріали кримінального провадження [2, с. 25].

Тягар доказування необхідності проведення експертизи нормами кримінального процесуального закону покладається на особу, яка звернулася до слідчого судді з відповідним клопотанням. Так, ч. 6 ст. 244 КПК України закріплює, що слідчий суддя за результатами розгляду клопотання має право своєю ухвалою доручити проведення експертизи експертній установі, експерту або експертам, якщо особа, яка звернулася з клопотанням, доведе наявність підстав, визначених частиною першою цієї статті [1].

За умови доведення особою, яка звернулася з клопотанням, визначених ч. 6 ст. 244 КПК України обставин, слідчий суддя задовольняє клопотання. І, навпаки, у разі недоведення вказаних обставин, слідчий суддя відмовляє у задоволенні поданого клопотання. При цьому, як свідчать результати дослідження судової практики, підставою для відмови у задоволенні клопотання про доручення проведення експертизи є не лише недоведення обставин, зазначених у ч. 6 ст. 244 КПК України [4], але й попереднє проведення у кримінальному провадженні експертизи, спрямованої на вирішення тих самих запитань [5].

Зміст ухвали слідчого судді про доручення проведення експертизи нормами кримінального процесуального закону не визначається.

Як випливає зі змісту ч. ч. 6 і 7 ст. 244 КПК України, у такій ухвалі підлягають зазначенню експерт (експертна установа), якому (якій) слідчим суддею доручається проведення експертизи, і перелік запитань, які ставляться перед ним (нею). Тобто особа, яка подає клопотання, вправі вказати у ньому прізвище, ім'я та по батькові експерта, якого необхідно залучити, або повне найменування експертної установи, якій необхідно доручити проведення експертизи. Водночас, прийняття рішення з цього питання законодавцем обґрунтовано покладається на слідчого суддю, оскільки саме він постановляє ухвалу, на підставі якої проводиться експертиза.

Коло запитань, які необхідно поставити перед експертом, наводяться особою у клопотанні, з яким вона звертається до слідчого судді, що є необхідною вимогою до його змісту, закріпленою п. 5 ч. 2 ст. 244 КПК України. Водночас, норми кримінального процесуального закону надають слідчому судді право корегувати наведений у такому клопотанні перелік запитань залежно від їх зв'язку з кримінальним провадженням та значимістю для нього. Так, відповідно до ч. 7 ст. 244 КПК України, до ухвали слідчого судді про доручення проведення експертизи включаються запитання, поставлені перед експертом особою, яка звернулася з відповідним клопотанням. Слідчий суддя має право не включити до ухвали запитання, поставлені особою, яка звернулася з відповідним клопотанням, якщо відповіді на них не стосуються кримінального провадження або не мають значення для судового розгляду, обґрунтувавши таке рішення в ухвалі [1].

Як свідчать результати дослідження практики, використання слідчими суддями і судами наведеного повноваження дозволяє уникнути постановки перед експертами запитань, відповіді на які є неналежним доказом (внаслідок відсутності їх відношення до кримінального провадження, відсутності їх значення для встановлення обставин кримінального провадження, які підлягають доказуванню) або недопустимим доказом (внаслідок постановки перед експертом запитань для з'ясування питань права) [6].

Схожі повноваження законодавець нормою ч. 3 ст. 332 КПК України надає суду під час судового розгляду [1], проте, на відміну від слідчого судді, суд наділений повноваженнями включити до ухвали про доручення проведення експертизи запитання, сформульовані ним за власною ініціативою. Оскільки ч. 7 ст. 244 КПК України такого повноваження слідчого судді не передбачає, вбачається за доцільне речення перше частини сьомої статті 244 КПК України після слів «особою, яка звернулася з відповідним клопотанням» доповнити словами «слідчим суддею».

Поряд із цим, слідчі судді та суди не лише не включають до ухвали про доручення проведення експертизи запитання, поставлені особою, яка звернулася з відповідним клопотанням, але й наводять у такій ухвалі запитання, які необхідні для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, проте залишилися поза увагою цієї особи.

Викладене свідчить про доцільність уточнення порядку вирішення питання про проведення експертизи під час досудового розслідування шляхом доповнення статті 244 КПК України частиною 6-1 у такій редакції: «6-1. У разі задоволення клопотання слідчий суддя постановляє ухвалу про доручення проведення експертизи, в якій зазначає: 1) вид експертизи і підстави її проведення; 2) прізвище, ім'я та по батькові експерта, якого необхідно залучити, або повне найменування експертної установи, якій необхідно доручити проведення експертизи; 3) перелік запитань, які ставляться експерту; 4) перелік матеріалів кримінального провадження, які надаються експерту; 5) дозвіл на повне або часткове знищення об'єкта експертизи чи зміну його властивостей, якщо у результаті дослідження неможливо забезпечити збереження об'єкта експертизи; 6) попередження експерта про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків».

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
2. Гловюк І. В. Розгляд слідчим суддею клопотання про залучення експерта. *Eurasian Academic Research Journal*. 2016. № 2. С. 23–28.
3. Ухвала Березівського районного суду Одеської області від 19.05.2017 р. у справі № 494/412/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/66572883>
4. Ухвала Коростишівського районного суду Житомирської області від 17.12.2018 р. у справі № 280/1227/16-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/78584610>
5. Ухвала Катеринопільського районного суду Черкаської області від 28.11.2016 р. у справі № 698/241/15-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/63262777>
6. Ухвала Центрального районного суду м. Миколаєва від 12.04.2017 р. у справі № 490/12513/14-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/67902785>

Ключові слова: слідчий суддя, експерт, призначення експертизи, проведення експертизи, клопотання про проведення експертизи.

Key words: investigative judge, expert, appointment of examination, examination, petition for examination.

ЗАВТУР ВІКТОР АНДРІЙОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу, детективної
та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук*

ДЕЯКІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сфера кримінальної юстиції піддалася найбільш докорінним та системним змінам після початку повномасштабної збройної агресії рф проти України 24 лютого 2022 року. Результатом внесення численних змін та доповнень до КПК України стало створення диференційованого особливого порядку досудового розслідування та судового розгляду в умовах воєнного стану.

Указане актуалізувало питання щодо особливостей здійснення судового розгляду кримінального провадження в умовах воєнного стану з урахуванням цих новел та їх кореляції зі стандартами справедливого судового розгляду, встановленими статтею 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Зміна нормативної регламентації судового провадження в бік відступу від певних гарантій викликало гостру дискусію у фаховій спільноті, особливо в контексті відповідності цих законодавчих кроків загальній нормі ч.2 ст. 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», яка встановлює, що в умовах воєнного стану забороняється скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства.

Зазначимо, що ст. 615 КПК України в своїй первісній редакції, передбаченій Законом № 1631-VII від 12.08.2014 року не встановлювала особливостей судового розгляду в умовах воєнного стану, вона складалася лише з однієї частини, яка передбачала можливість делегування окремих повноважень слідчого судді прокурору у разі відсутності можливості виконувати свої повноваження. Втім, вже перший «пакет» змін та доповнень до КПК України після початку повномасштабної війни, передбачений Законом України № 2111-IX від 03.03.2022 торкнувся і цієї стадії кримінального провадження, хоча і лише в контексті процесуального порядку продовження строку дії запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою у підготовчому судовому засіданні та під час судового розгляду.

Найбільш концептуальні та ґрунтовні новації в частині регламентації порядку здійснення судового розгляду кримінального провадження були внесені до ст. 615 КПК України відповідно до Закону України № 2201-IX від 14.04.2022 р. Це, зокрема:

1) встановлення спеціальних правил розподілу матеріалів кримінального провадження між суддями: у разі відсутності технічної можливості доступу до Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної

системи – розподіл матеріалів кримінального провадження між суддями забезпечує голова суду, а за його відсутності – заступник голови суду, у порядку черговості та із забезпеченням рівномірного навантаження на суддів. У разі відсутності голови суду та його заступника розподіл матеріалів кримінального провадження між суддями забезпечує найстарший за віком суддя (п. 4 ч. 1 ст. 615 КПК України);

2) встановлення спеціальних правил підсудності (ч. 9 ст. 615 КПК України);

3) обмеження права на суд присяжних на час дії воєнного стану: кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, здійснюється колегіально судом у складі трьох суддів, крім здійснення кримінального провадження у суді, в якому до моменту введення воєнного стану та набрання чинності цією частиною було визначено склад суду за участю присяжних. (ч. 10 ст. 615 КПК України),

4) допустимість врахування показань свідка, потерпілого, підозрюваного, які були надані ними під час кримінального провадження як доказів в суді (ч. 11 ст. 615 КПК України).

Як бачимо, основні новели стосуються таких елементів права на справедливий суд як право на суд, встановлений законом та право на конфронтацію. Ці аспекти слід розглянути детальніше.

Що стосується тлумачення такої інституційної вимоги права на справедливий суд як право на «суд, встановлений законом» в контексті положень ст. 615 КПК України, слід зазначити, що ЄСПЛ у своїй прецедентній практиці наголошує на тому, що вислів «встановлений законом» стосується не лише правових підстав самого існування «суду», але й дотримання цим судом особливих правил, якими він має керуватись, а також складу суду у кожній справі [1]. Встановлення конкретних законодавчих вимог до реалізації цього стандарту, на кшталт встановлення правил підсудності кримінальних проваджень, вимог до складу суду, правил визначення конкретного судді, що буде здійснювати кримінальне провадження тощо, завжди залишалося прерогативою національних органів влади. Натомість, з точки зору дотримання стандартів ст. 6 Конвенції принципове значення мають фундаментальні вимоги, яким має відповідати такий суд: незалежність, зокрема щодо виконавчої влади; неупередженість; тривалість мандату його членів, інші процесуальні гарантії, перелічені у тексті статті 6 § 1 [1].

Таким чином, внесення змін до ст. 615 КПК в частині, що стосується зміни підсудності кримінальних проваджень, обмеження в праві на суд присяжних, а також спеціального порядку визначення суддів не є відступом від гарантій ст. 6 Конвенції, в даному випадку скоріше слід вести мову про їх пристосування до надзвичайних умов задля забезпечення можливості здійснення правосуддя в умовах, що загрожують життю нації (дотримуючись понятійного апарату Конвенції).

Єдине питання, яке може виникнути в даному контексті це визначення належної правової процедури та наявність підстав для застосування спеціальних положень ст. 615 КПК України. У разі, зокрема,

розподілу матеріалів кримінального провадження в порядку, передбаченому п. 4 ч. 1 ст. 615 КПК України (що включає в себе і визначення конкретного судді, що здійснюватиме судовий розгляд) принципове значення матиме дотримання нормативних умов застосування такого порядку: 1) відсутність технічного доступу до Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи; 2) дотримання порядку черговості та забезпечення рівномірного навантаження на суддів. Виходячи із загальних завдань кримінального провадження, слід зазначити, що такий розподіл має відбуватися також із дотриманням принципу неупередженості.

Інше питання, яке слід розглянути в межах даної роботи це встановлена законодавцем можливість врахування позасудових показань свідка, потерпілого та підозрюваного, наданих ними під час кримінального провадження. Відповідно до ч. 11 ст. 615 КПК України, показання, отримані під час допиту свідка, потерпілого, у тому числі одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану, можуть бути використані як докази в суді виключно у випадку, якщо хід і результати такого допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації. Показання, отримані під час допиту підозрюваного, у тому числі одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану, можуть бути використані як докази в суді виключно у випадку, якщо у такому допиті брав участь захисник, а хід і результати проведення допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації.

Нормативне закріплення можливості врахування позасудових показань свідка, потерпілого породжує питання щодо дотримання такого елементу права на справедливий суд як право на конфронтацію, що передбачене підпунктом d пункту 3 статті 6 Конвенції. Одночасно виникає також цілком логічне питання щодо співвідношення цієї процедури із депонуванням показань, передбаченим ст. 225 КПК України. Останній аспект вже розглядався у доктрині І.В. Гловюк, яка зазначає, що положення ч. 11 ст. 615 КПК України не здатне підмінити депонування, оскільки не передбачає участь сторони захисту у такому допиті і в цілому доходить висновку, що процедура, передбачена ч. 11 ст. 615 КПК України є доцільною лише тоді, коли немає можливості здійснити депонування показань в порядку ст. 225 КПК України [2, с. 41]. З цим беззаперечно слід погодитись, втім, телеологічне тлумачення аналізованого правоположення свідчить про те, що законодавець таки мав на меті здійснити заміну процедур кримінального провадження, враховуючи що підстави для депонування показань, з огляду на нестабільність воєнної ситуації, існують наразі практично щодо кожного свідка або потерпілого.

Зазначимо, що незважаючи на те, що положення ст. 6 Конвенції не дозволяють судам засновувати вирок на показаннях свідка обвинувачення, якого обвинувачений не мав можливості допитати на будь-якій

стадії процесу, ЄСПЛ у низці рішень зазначав про те, що право на допит свідків не є абсолютним і використання позасудових показань не завжди порушує ст. 6 Конвенцію (рішення ЄСПЛ у справах «Аль-Хавайя і Тахері проти Сполученого Королівства», «Шачашвілі проти Німеччини», «Ісгро проти Італії», «Ферантеллі і Сантаджелло проти Італії», «Сітневський і Чайковський проти України», «Майалі проти Франції» тощо). Зокрема, у рішенні «Майялі проти Франції» Суд вказав, що винятком із цього загального стандарту ст. 6 Конвенції є: 1) випадки, коли неможливість проведення особистого допиту пов'язана з неможливістю знайти свідка. У такому випадку вирішується питання про те, які заходи вживалися задля розшуку такого свідка; 2) оспорюваний доказ не повинен бути єдиним, на якому ґрунтується обвинувальний вирок [3]. Обвинувачення не може повністю або переважно ґрунтуватись на показаннях відсутнього свідка.

Ці стандарти в цілому є застосовними в контексті процедури, передбаченої ч.11 ст. 615 КПК України і здійсненні оцінки загальної справедливості судового розгляду кримінальних проваджень в умовах воєнного стану, в яких такий порядок застосовувався. Крім того, якщо в ході судового розгляду виникнуть сумніви у достовірності таких показань, і перевірити їх шляхом безпосереднього допиту свідків або потерпілих не буде можливості, такі сумніви мають тлумачитися на користь обвинуваченого.

Окремому аналізу підлягають положення другого абзацу ч. 11 ст. 615 КПК України, які встановлюють дві умови допустимості як доказів в суді показань підозрюваного, отриманих під час його допиту, у тому числі одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану: 1) участь захисника у такому допиті; 2) фіксування ходу і результатів проведення допиту за допомогою доступних технічних засобів відеореєстрації. Така регламентація породжує декілька питань і всі вони пов'язані із забезпечення права на свободу від самовикриття. По-перше, суд не завжди матиме змогу перевірити чи не отримані такі показання під тиском або примусом, а будь-які неспростовні сумніви в цьому плані мають тлумачитися на користь обвинуваченого; по-друге, якщо обвинувачений дає показання у судовому засіданні під час судового розгляду не зовсім зрозуміло для чого відповідна процедура потрібна взагалі (з'ясувати причини розбіжності в показаннях неприпустимо в силу імунітету від самовикриття); по-третє, якщо уявити ситуацію, за якої обвинувачений відмовляється давати показання у суді, то врахування його показань, наданих раніше в статусі підозрюваного може бути розцінено як санкція за відмову від надання показань, що знову ж таки, порушує принцип свободи від самовикриття (рішення ЄСПЛ у справі «Хіні і МакГіннес проти Ірландії») [1]. З цих позицій, можна дійти висновку, що другий абзац ч. 11 ст. 615 КПК України може бути потенційно застосовним лише у спеціальному судовому провадженні (*in absentia*), в ситуації, коли провадження здійснюється за відсутності

обвинуваченого і суд враховує його показання, які були надані ним під час досудового розслідування в статусі підозрюваного.

Незважаючи на зміну нормативної регламентації окремих правових процедур та відмову від деяких процесуальних інститутів, зміни і доповнення до 615 КПК України в цілому не можна кваліфікувати як відступ від зобов'язань за ст. 6 Конвенції про захист справ людини та основоположних свобод. Однак більшість таких новацій вимагають належного правозастосування з урахуванням положень Конвенції та практики ЄСПЛ.

Список використаних джерел:

1. Довідник із статті 6 Європейської конвенції з прав людини. Право на справедливий суд (кримінально-процесуальний аспект). URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_criminal_UKR.pdf (дата звернення: 05.06.2022).
2. Гловюк І., Дроздов О., Тетерятник Г., Фоміна Т., Рогальська В., Завтур В. Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану: науково-практичний коментар Розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України. Видання 2. Електронне видання. Дніпро-Львів-Одеса-Харків, 2022. Станом на 03 травня 2022. 58 с. URL: <https://www.academia.edu/78447702> (дата звернення: 05.06.2022).
3. Капліна О. В. Імплементація міжнародно-правових стандартів у кримінальному провадженні України. URL: <http://www.aprnu.kharkiv.org/doc/doklad/5.pdf> (дата звернення: 05.06.2022).

Ключові слова: право на справедливий суд, суд, встановлений законом, право на конфронтацію, показання, свобода від самовикриття.

Key words: the right to a fair trial, the court established by law, the right to confrontation, testimony, freedom from self-disclosure.

БАБЧИНСЬКА ТЕТЯНА ВОЛОДИМИРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри кримінального процесу, детективної
та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук*

ПОРЯДОК ІНІЦІУВАННЯ СЛІДЧИХ ТА НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ СТОРОНОЮ ЗАХИСТУ

Для вітчизняної моделі кримінального процесу доволі традиційним та вже певною мірою усталеним є підхід, за якого сторона захисту має обмежені можливості збирання доказів у досудовому провадженні. Так, відповідно до ст. 93 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) сторона захисту здійснює збирання доказів шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів

місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів. Не зважаючи на загальну оцінку КПК України як такого, що значно розширює засаду змагальності, процесуальна залежність суб'єктів, що відносяться до сторони захисту в частині можливостей збирання та перевірки доказів є очевидною [1, с. 307].

Відповідно до ст. 220 КПК України клопотання сторони захисту, потерпілого і його представника чи законного представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, про виконання будь-яких процесуальних дій та у випадках, установлених КПК України, іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, або її представника слідчий, прокурор зобов'язані розглянути в строк не більше трьох днів з моменту подання і задовольнити їх за наявності відповідних підстав.

При цьому постановою слідчого, прокурора про відмову у задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій може бути оскаржена слідчому судді (ч. 3 ст. 93, п. 7 ч. 1 ст. 303 КПК України).

Аналіз положень ст. 220 КПК України не дозволяє визначити коло обставин, які мають бути враховані слідчим, прокурором при розгляді та вирішенні такого клопотання та стати підставами для його задоволення або відмови у його задоволенні.

Втім, нормативна модель, за якою сторона захисту може брати участь в ініціюванні проведення слідчих розшукових дій виключно шляхом подання відповідного клопотання слідчому, прокурору з можливістю подальшого оскарження відмови у його задоволенні слідчому судді, у фаховій літературі викликала серйозну полеміку, яка супроводжується наданням численних пропозицій щодо зміни та вдосконалення такої правової регламентації.

Деякі науковці пропонують нормативно закріпити право сторони захисту на безпосереднє звернення до слідчого судді з клопотанням про проведення певних слідчих (розшукових) дій. Зокрема, О. Ю. Костюченко зазначає, що «пряма залежність сторони захисту від рішення сторони обвинувачення щодо доцільності проведення тих чи інших процесуальних дій та явна невідповідність строків реагування судового органу на звернення двох сторін при вирішенні ідентичних питань в процесі досудового розслідування свідчить про відсутність рівності сторін та недостатню реалізацію змагальності в кримінальному провадженні. Ця проблема може бути вирішена шляхом законодавчого закріплення права безпосереднього звернення сторони захисту до слідчого судді з клопотанням про дачу дозволу на проведення слідчих дій та порядку його реалізації» [2, с. 42].

Така пропозиція викликає заперечення, адже вона передбачає розширення компетенції слідчого судді за рахунок невласливих йому повноважень, не кажучи вже про потенційний ризик перевантаженості судової системи клопотаннями такого роду.

Не достатньо переконливими, на нашу думку, є й пропозиції тих дослідників, які вважають за доцільне закріпити на законодавчому рівні обов'язок слідчого, прокурора задовольнити клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій тільки у випадку, коли вони спрямовані на встановлення обставин, які ще не було встановлено, проте вони мають значення для справи [3, с. 120]. У такому випадку між сторонами кримінального провадження все одно виникатиме правовий спір з приводу того, чи були певні обставини встановлені раніше у цьому ж провадженні, який повинен бути вирішений у порядку судового контролю, а, отже, не має жодних переваг над чинною правовою регламентацією.

Слід зазначити, що визначений кримінально-процесуальним законом порядок розгляду слідчим суддею скарг сторони захисту на рішення слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій відзначається суттєвою нормативною прогальністю, що позначилася на єдності та послідовності судової практики.

Передусім, викликає зауваження саме формулювання останнього речення другого абзацу ч.3 ст. 93 та п.7 ч.1 ст. 303 КПК України в частині можливості оскарження постанови слідчого, прокурора саме про **відмову в задоволенні** клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій. Як видається, порушення прав сторони захисту під час розгляду клопотань в порядку ст. 220 КПК України може полягати не лише у необґрунтованій відмові у їх задоволенні, але й у неналежному розгляді, що пов'язаний із порушенням встановленого ч. 1 ст. 220 КПК України строку такого розгляду, повній бездіяльності щодо розгляду таких клопотань, частковому задоволенні клопотання. В Листі ВССУ «Узагальнення про практику розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування» від 12.01.2017 № 9-49/0/4-17 (далі – Лист ВССУ від 12.01.2017 № 9-49/0/4-17) наголошується на тому, що предметом судового контролю під час розгляду аналізованої категорії скарг є не лише прийняте слідчим, прокурором рішення стосовно задоволеного клопотання, а й дотримання інших процесуальних вимог щодо проведення відповідних слідчих (розшукових) дій, які ініціюються перед органами досудового розслідування у кримінальному провадженні [4].

Водночас, у Листі ВССУ від 12.01.2017 № 9-49/0/4-17 наголошується на необхідності розмежування бездіяльності, зумовленої невиконання слідчим, прокурором положень ст. 220 КПК України (згідно з п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК України), та оскарження постанови про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій (згідно з п. 7 ч. 1 ст. 303 КПК України). І хоча з теоретичної точки зору бездіяльність, пов'язана з нездійсненням розгляду клопотання, і рішення про

відмову у його задоволенні мають різну правову природу (в першому випадку йдеться про порушення вимог кримінального процесуального закону, а у другому – про реалізацію слідчим, прокурором процесуальної дискреції в межах наданих повноважень, щодо якої виникає спір), але впливають із єдиного юридичного факту – подання сторони захисту, потерпілого і його представника чи законного представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, клопотання в порядку ст. 220 КПК України, а відтак у нормативних приписах ч. 1 ст. 303 КПК України мають бути згруповані в межах єдиної підстави для оскарження.

У практичній площині виникає питання і щодо визначення правильної форми захисту прав сторони захисту за результатами розгляду слідчим суддею скарг на постанови слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій. Аналіз судової практики показує, що слідчі судді у резолютивних частинах відповідних ухвал вказують, як правило, на зобов'язання слідчого, прокурора розглянути клопотання та повідомити заявника про результати його розгляду замість покладення обов'язку здійснити процесуальні дії, про які йдеться в клопотанні [5; 6]. ВССУ у Листі від 12.01.2017 № 9-49/0/4-17 зазначив, що ухвали слідчих суддів, в яких за результатами розгляду відповідних скарг не приймається конкретне рішення щодо зобов'язання вчинити слідчу (розшукову) дію, не відповідають вимогам кримінально-процесуального закону.

Водночас, куди більше складною у практичному розрізі є ситуація, за якої слідчі та прокурори формально задовольняють клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, але фактично їх не проводять. В Узагальненні ВССУ «Про практику вирішення слідчими суддями питань, пов'язаних із слідчими (розшуковими) діями» вказується на те, що не може розцінюватись як бездіяльність, передбачена п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК України, невчинення слідчих (розшукових) дій, які ініціює заявник, оскільки відповідно до ст. 220 КПК України має бути забезпечено лише розгляд відповідного клопотання, нездійснення якого і є предметом оскарження відповідно до вказаного пункту. Тобто, така бездіяльність не підлягає оскарженню ані на підставі п. 1, ані на підставі п. 7 ч. 1 ст. 303 КПК України. В. А. Завтур пропонує вирішення цієї проблеми через застосування механізму, передбаченого ч. 6 ст. 28 та 114 КПК України, шляхом подання слідчому судді клопотання про встановлення граничного строку проведення таких процесуальних дій [7, с. 156]. Незважаючи на певну слушність таких пропозицій, як видається, цей аспект у кримінальному процесуальному законі має знайти чітке відображення, адже практичний запит на його вирішення безперечний.

Узагальнюючи дані тези щодо вдосконалення правового порядку та забезпечення юридичної визначеності можливостей сторони захисту здійснити оскарження рішень, дій та бездіяльності під час розгляду, вирішення та реалізації вимог клопотань, заявлених

в порядку ст. 220 КПК України, вважаємо за доцільне викласти п. 7 ч. 1 ст. 303 КПК України у такій редакції: «рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора при розгляді, вирішенні клопотань про проведення слідчих (розшукових) дій, а також їх невиконання – особою, якою було подане відповідне клопотання, її представником, законним представником чи захисником».

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процес : підручник / за заг ред. О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2018. 584 с.
2. Костюченко О. Ю. Окремі питання вдосконалення змагальної процедури доказування під час досудового розслідування кримінального правопорушення. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 37–43.
3. Кицан Ю. І. Реалізація засади змагальності сторін на стадії досудового розслідування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2015. Вип. 17. С. 119–121.
4. Узагальнення про практику розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування: Лист Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ від 12.01.2017 № 9-49/0/4-17. ЛІГА:ЗАКОН : інформаційно-правова система. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/VRR00212.html (дата звернення: 07.15.2022).
5. Ухвала Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровська від 26.04.2019 року, судова справа № 204/2988/19. Єдиний державний реєстр судових рішень : база даних. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81441470> (дата звернення: 06.05.2022).
6. Ухвала Солом'янського районного суду м. Києва від 19.06.2017 р., судова справа № 760/5182/17-к. Єдиний державний реєстр судових рішень: база даних. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/67286737> (дата звернення: 04.05.2022).
7. Завтур В. А. Розгляд та вирішення слідчим суддею та судом клопотань про встановлення процесуальних строків у кримінальному провадженні: концептуальні засади нормативної моделі. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 2. С. 153–159.

Ключові слова: ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, дія та бездіяльність органів досудового розслідування, оскарження постанови слідчого, прокурора.

Key words: initiation of investigative (search) actions, covert investigative (search) actions, and inaction of pre-trial investigation bodies, appeal against the decision of the investigator, prosecutor.

ПУЛЬЖЕНКО АССОЛЬ ВОЛОДИМИРІВНА

*Сумський національний аграрний університет,
старший викладач кафедри правосуддя, доктор філософії*

ПРОБЛЕМИ ДОКАЗУВАННЯ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗГВАЛТУВАНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану майже кожного дня надходять повідомлення від громадян України, які перебувають на окупованій або звільненій від окупантів території країни, про згвалтування. Число таких повідомлень зростає і потребує особливої уваги з боку органів, які ведуть досудове розслідування, тому що згвалтування відноситься до тяжких злочинів, наслідками яких є вплив на психіку, моральний стан, здатність народжувати, виношувати дітей [1].

В умовах воєнного стану згвалтування має особливості, пов'язані з кваліфікацією злочину у складі інших, в якості однієї з проявів об'єктивної сторони. Так, наприклад, згвалтування може проявлятися як вид насильства над населенням у районі воєнних дій (ст. 433 КК України), як погане поводження з військовополоненими (ст. 434 КК України), як жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням (ст. 438 КК України), як прояв геноциду (ст. 442 КК України). Але у кожному з випадків, згвалтування має додаткові цілі, серед яких: залякування, помста, дія на генофонд.

Існує декілька проблем, пов'язаних з розслідуванням згвалтувань в умовах воєнного стану. Перша з них пов'язана з неможливістю влучення зразків для проведення експертизи, тому що між злочином, який вчиняється на окупованій території і звільненням з окупації проходить певний проміжок часу, за який сліди рук, ніг, зубів, нігтів, мікрооб'єкти, текстильні волокна, сліди біологічних виділень, волосся зберегти і виявити практично не можливо, якщо це стосується живої особи. Крім того, отримані нею тілесні ушкодження, які досліджуються експертизою статевих станів, а також судово-медичною експертизою, можуть зникнути з часом. Щодо особи, яка після згвалтування померла, була вбита, похована, закопана, у виключних випадках, як доводить цитологічна практика, біологічний матеріал, за яким можна ідентифікувати гвалтівника, в середині трупа може зберігатися до одного місяця, але такі випадки трапляються дуже рідко.

Групове згвалтування, які часто розповсюджене під час воєнного стану, може підтверджуватись висновком ДНК-експертизи, яка визначає індивідуальне походження клітин, а також цитологічною експертизою, що визначає походження досліджуваного матеріалу (уретральні, анальні, клітини ротової порожнини). Молекулярно-генетична експертиза є ефективним способом здобуття доказів і причетності до скоєння дій насильницького характеру при дослідженні на клітковому рівні. Також експертиза дозволяє ідентифікувати сліди біологічного

походження, що залишені однією особою в різних місцях і в різний час, допомагає встановити кожного з учасників події у випадках, коли слід утворений змішуванням крові або сперми кількох осіб.

У справах про статеві злочини не завжди фіксується травма статевих органів, але це не повинно вимагатись для підтвердження підозри і обвинувачення, особливо при відсутності негенітальних травм. Достовірність травм статевих органів після сексуального посягання може залишатись неясною [2]. Виходячи з положень відсутності на момент початку розслідування травм від зґвалтування, слід звернутись до іншого виду спеціальних знань, які здатні оцінити наслідки статевих зносин із застосуванням насильства: призначати психологічну, медико-психологічну, комплексну психолого-психіатричну експертизи, в залежності від суб'єктивних проявів, які спостерігаються у потерпілої особи.

Також проблемою є встановлення винної у вчиненні зґвалтування особи (групи осіб) під час воєнного стану. Можна виходити із словісного портрету і опису потерпілої особи, свідків, через ототожнення за спеціальними програмами через соціальні мережі, із подальшим з'ясуванням, в якій військовій частині проходила службу особа, де перебувала частина у період, коли скоєно злочин. Другим способом є використання даних СБУ і розвідки, з отриманням інформації у відповідь на запити органів розслідування про дислокацію російських військових частин у зазначений період в місцевості, де скоєно злочин, з подальшим встановленням особи, використання даних відеореєстраторів і реєстраторів, супутникових знімків. Як результат, за отриманою інформацією призначається портретна експертиза, проводиться впізнання за фотографією.

Окрему проблему становить встановлення обставин, які супроводжували вчинення зґвалтувань щодо померлих в подальшому осіб, з тих обставин, які обтяжують покарання: чи перебувала особа в стані наркотичного чи алкогольного сп'яніння, конкретизація тяжких наслідків. Явними обставинами залишаються ті, що пов'язані з попередньою змовою, супроводжуються тяжкими наслідками, особлива жорстокість і з використанням умов воєнного стану.

Однією із проблем, пов'язаних із розслідуванням зґвалтувань, є численні випадки жертв серед дітей і осіб похилого віку, що наводить на думку про методичні розробки про такий вид насильства до моменту вторгнення в Україну, окрім пропагандистських промов повинна існувати документація з інформацією про доведення до відома про це військовим. Такі дії, вважаючи на їх масовість, повинні якимось чином заохочуватись з боку військового керівництва і не можуть розцінюватись як ті, що виникли раптово одночасно в кількох окупованих регіонах.

Також, на нашу думку, у зв'язку із численними випадками зґвалтувань, вчиненими російськими окупантами в Україні, постає питання необхідності проведення соціально-психологічної експертизи затриманих за зґвалтування ідентифікованих полонених, метою якої є виявлення негативних установок щодо населення України, яким чином такі установки особою отримані, що їх підкріплювало.

Вважаючи на неадекватність поводження щодо малолітніх літніх осіб, отримувану інформацію СБУ про масове вживання російськими військовими наркотичних і алкогольних речовин під час військових дій в Україні, на наш погляд, доречно було б призначати психіатричну експертизу щодо затриманих за злочини, поєднані із зґвалтуваннями. Відповідно до ст. 509 КПК України, психіатрична експертиза може бути призначена у тому випадку, коли поведінка особи під час вчинення злочину була а бо є неадекватною. На нашу думку, дії статевого характеру, які пов'язані з новонародженими, немовлятами, малолітніми, а також вчинення таких дій з присутністю батьків таких дітей, з використанням сторонніх предметів побутового характеру, також дії статевого характеру з особливою жорстокістю по відношенню до літніх осіб, чоловічої і жіночої статі після 65-70 років не можуть вважатись адекватними, не охоплюють на 100% суб'єктний склад російської армії, а тому потребують спеціальних знань в області психіатрії з подальшими висновками щодо психічного стану таких осіб.

Список використаних джерел:

1. Пиріг В. Понад 20 % українських біженок заявили про сексуальне насильство з боку росіян. ZAXID.NET. 31.03.2022. URL: https://zaxid.net/ponad_20_ukrayinskih_bizhenok_zayavili_pro_seksualne_nasillya_z_boku_rosiyan_n1539881. (дата звернення: 3.05.2022).
2. Jones J.S.1., Rossman L., Wynn B.N., Ostovar H. Assaultants' sexual dysfunction during rape: prevalence and relationship to genital trauma in female victims. Journal of Emergency Medicine. May 2010. Volume 38, Issue 4, pp. 534.

Ключові слова: воєнний стан, доказ, доказування, зґвалтування, наслідки, судова експертиза.

Key words: martial law, evidence, evidence, rape, consequences, forensic examination.

КЛИМАСЬ РУСЛАН ВОЛОДИМИРОВИЧ

*Інститут державного управління та наукових досліджень
з цивільного захисту, начальник відділу досліджень,
статистики пожеж та надзвичайних ситуацій*

ОГЛЯД МІСЦЯ ПОЖЕЖІ ЗА НАЯВНОСТІ ВИБУХОНЕБЕЗПЕЧНИХ ПРЕДМЕТІВ СПЕЦІАЛІСТАМИ ДОСЛІДНО-ВИПРОБУВАЛЬНИХ ЛАБОРАТОРІЙ ДСНС В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Під час російської військової агресії проти України у період дії воєнного стану [1], починаючи з 24 лютого 2022 року, на території майже всіх областей України виникає низка пожеж, спричинених потраплянням

артилерійських снарядів і вибухами боєприпасів унаслідок обстрілів об'єктів військової та цивільної інфраструктури.

Для руйнування об'єктів ворог застосовує системи залпового вогню, авіаційні бомби, крилаті та балістичні ракети. Внаслідок вогневого ураження виникають масштабні пожежі, територія об'єктів забруднюється вибухонебезпечними предметами, існує загроза нанесення повторних ударів. Так, лише за перші 45 днів вторгнення російських збройних сил на території Волинської, Житомирської, Київської, Луганської, Львівської, Миколаївської, Рівненської, Харківської, Хмельницької областей виникло 14 пожеж на складах нафти та нафтопродуктів, спричинених потраплянням артилерійських снарядів, до гасіння яких залучалося близько 450 чоловік особового складу підрозділів ДСНС та 85 одиниць техніки. Через постійні обстріли гасіння окремих пожеж, навіть, не проводилося [2].

Звичайно, ці пожежі також необхідно досліджувати, встановлювати конкретні причини їх виникнення, оформлювати по ним відповідні матеріали. Розслідування злочинів, пов'язаних із пожежами, також неможливе без використання спеціальних знань.

У Державній службі України з надзвичайних ситуацій проведення робіт, пов'язаних із дослідженням пожеж і встановленням причин їх виникнення виконують дослідно-випробувальні лабораторії територіальних органів ДСНС [3].

Але умови сьогодення призводять до однієї з головних проблем: як дослідити пожежу, провести її огляд, якщо це може бути небезпечно для життя і здоров'я особового складу-спеціалістів дослідно-випробувальних лабораторій (далі – ДВЛ).

Більше того, починаючи від 2012 року, із введенням у дію нового *Кримінального процесуального кодексу України* [4] порядок залучення в цілому співробітників ДСНС до дослідження пожеж суттєво змінився. А прийнятий «Порядок спільних дій Національної поліції України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України під час проведення огляду місця пожежі, виявлення, припинення, попередження та розслідування кримінальних правопорушень та інших подій, пов'язаних з пожежами» [5] – повною мірою не вирішив питання чіткого залучення спеціалістів ДВЛ до дослідження пожеж. Процесуальні підстави залучення фахівців ДВЛ як спеціалістів до участі в кримінальному провадженні у справах по пожежам розглянуто в праці [6].

Разом із тим, аналіз вищенаведених актів законодавства та наукових праць із питань залучення спеціалістів до огляду місця пожежі, участі у розслідуванні пожеж не дає відповіді щодо алгоритму дій по дослідженню пожеж спеціалістами ДВЛ за можливої наявності вибухонебезпечних предметів.

Відповідь на це питання, хоча й опосередковано можуть надати положення «Інструкції про поводження з вибуховими матеріалами в органах і підрозділах Національної поліції України та підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України» [7] (далі –

Інструкція). Хоча вона і визначає порядок поводження з вибуховими матеріалами працівниками поліції та судовими експертами Експертної служби МВС, окремі її вимоги можуть бути корисними у практичній діяльності спеціалістів ДВЛ.

Тож метою цієї роботи є визначення шляхів вирішення проблеми дослідження пожежі за можливої наявності вибухонебезпечних предметів спеціалістами ДВЛ на основі аналізу основних положень Інструкції [7].

Насамперед, серед низки термінів, наведених у пункті 3 розділу I *Загальні положення* цієї Інструкції [7] можна виділити наступні:

вибухова речовина – хімічна речовина або суміш речовин, здатна під впливом зовнішніх дій до швидкого хімічного перетворення, що відбувається з виділенням великої кількості енергії, тепла та газоподібних продуктів;

вибуховий пристрій – спеціально виготовлений промисловим або саморобним способом пристрій одноразового застосування, який за певних обставин спроможний до вибуху з утворенням уражаючих факторів, обумовлених дією енергії хімічного вибуху вибухових речовин;

вибухові матеріали – вибухові пристрої промислового та саморобного виготовлення, вибухові речовини, засоби підризу, засоби ініціювання, інші вироби та пристрої, які містять вибухові речовини;

засоби ініціювання – вироби та пристрої, що є джерелом початкового детонаційного імпульсу для здійснення вибуху заряду вибухової речовини (електродетонатори, капсуль-детонатори, мінні детонатори тощо);

засоби підризу – пристрої, призначені для ініціювання вибуху заряду вибухової речовини (підривачі ручних гранат, інженерних боеприпасів, артилерійських снарядів, ракет, авіабомб тощо), основними складовими частинами яких є засіб ініціювання і механізм приведення засобу ініціювання у дію.

Використання та розуміння цих термінів під час підготовки звітних матеріалів сприятиме однозначності тлумачення тексту як спеціалістами ДВЛ, так і судовими експертами Експертної служби МВС.

У пункті 4 розділу II *Особливості проведення огляду місця події спеціалістами-вибухотехніками НПУ, пов'язаного з використанням вибухових матеріалів або таких, що їх нагадують* вказані безпечні відстані виведення людей від небезпечного місця події, що становлять:

на відкритій місцевості – не менше ніж на 100 м;

у будівлі – на 50 м від неї або на максимально можливу відстань з урахуванням характеру місцевості.

Також постає питання: чи безпечно виконувати роботи по огляду місця пожежі за можливої наявності вибухонебезпечних предметів?

Друге речення пункту 6 розділу II *Особливості проведення огляду місця події спеціалістами-вибухотехніками НПУ, пов'язаного з використанням вибухових матеріалів або таких, що їх нагадують* зазначає, що: «Доступ до ділянки місцевості, приміщення, транспортних засобів надається лише після завершення їх обстеження спеціалістами-вибухотехніками НПУ та складення акта перевірки об'єкта на наявність

вибухових матеріалів», форма якого наведена у додатку 1 до Інструкції [7]. Хто ж складає Акт перевірки об'єкта?

Відповідно до підпункту 8 пункту 20 розділу II *Особливості проведення огляду місця події спеціалістами-вибухотехніками НПУ, пов'язаного з використанням вибухових матеріалів або таких, що їх нагадують* Акт перевірки об'єкта за результатами пошуку вибухових матеріалів або таких, що їх нагадують, складає керівник вибухотехнічної групи, залученої до проведення слідчих дій.

По суті, акт перевірки об'єкта спеціалістами-вибухотехніками Нацполіції є дозволом безпеки проведення робіт із дослідження пожеж спеціалістами ДВЛ!

Відповідно до пункту 9 розділу II *Особливості проведення огляду місця події спеціалістами-вибухотехніками НПУ, пов'язаного з використанням вибухових матеріалів або таких, що їх нагадують* у випадках виявлення вибухових матеріалів до їх вилучення обов'язково залучаються спеціалісти-вибухотехніки Нацполіції.

Окремі заходи безпеки під час поводження з вибуховими матеріалами, якщо працівники ДВЛ їх виявили під час дослідження пожежі, можна почерпнути з третього розділу Інструкції [7] *Заходи безпеки та організація роботи під час поводження з вибуховими матеріалами, проведення судових експертиз щодо об'єктів, пов'язаних із вибухами, знешкодженням (знищенням), вилученням вибухових матеріалів*. Загалом, загальних заходів безпеки визначено 17.

Як же працівники ДСНС можуть отримати інформацію про наявність на місці пожежі вибухонебезпечних предметів?

Відповідно до підпункту 9 пункту 3 розділу XIV *Дії спеціалістів-вибухотехніків НПУ, судових експертів-вибухотехніків та інших судових експертів під час виникнення аварійних або інших надзвичайних ситуацій* спеціалісти-вибухотехніки та судові експерти під час проведення дій на місці події у разі виникнення пожежі мають сповістити працівників ДСНС (після їх прибуття) про наявні в зоні пожежі чи поблизу неї типи й кількість вибухових матеріалів та місця їх розміщення у разі, якщо евакуювати вибухові матеріали з місця пожежі не вдалося.

Для подальшого поводження з вибуховими матеріалами з метою їх приведення у стан, що дозволяє перевезення, зберігання, дослідження, – визначається категорія вибухонебезпечності.

Вибухові матеріали відповідно до їх якісного стану та дії щодо поводження з ними за вибухонебезпечністю поділяються на три категорії:

надзвичайно небезпечні (перша категорія);

небезпечні (друга категорія);

обмежено небезпечні (третя категорія).

У додатку 2 до Інструкції [7] наведено цей розподіл у табличній формі.

Список використаних джерел:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022. *Голос України*, 2022. № 37.

2. Ніжник В. В., Климась Р. В., Одинець А. В. Гасіння пожеж на складах нафти та нафтопродуктів в умовах ведення бойових дій. *Теорія і практика гасіння пожеж та ліквідації надзвичайних ситуацій*: Матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції. Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2022. С. 30–32.
3. Про організацію роботи дослідно-випробувальних лабораторій територіальних органів ДСНС: окреме доручення ДСНС від 07 квітня 2021 р. № В-97, яким до ГУ ДСНС в областях і м. Києві направлено *Примірне Положення про дослідно-випробувальну лабораторію територіального органу ДСНС*.
4. *Кримінальний процесуальний кодекс України*: Кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2013, № 9–13, ст. 88.
5. Про затвердження Порядку спільних дій Національної поліції України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України під час проведення огляду місця пожежі, виявлення, припинення, попередження та розслідування кримінальних правопорушень та інших подій, пов'язаних з пожежами: наказ МВС України від 24 липня 2017 р. № 621 (zareestrovaniy u Min'yosti 14.08.2017 za № 998/30866). *Офіційний вісник України*, 2017, № 72, ст. 2216.
6. Середа Д. В., Климась Р. В. Процесуальні підстави залучення фахівців дослідно-випробувальних лабораторій системи ДСНС як спеціалістів до участі в кримінальному провадженні у справах по пожежам. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. Lublinie: Fundacja Instytut Spraw Administracji Publicznej: vol. 1, № 5 (41), 2021. С. 264–270. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2021.5.1.38>.
7. Про затвердження Інструкції про поведінку з вибуховими матеріалами в органах і підрозділах Національної поліції України та підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України: наказ МВС України від 19 серпня 2019 р. № 691 (zareestrovaniy u Min'yosti 04.10.2019 za № 1081/34052). *Офіційний вісник України*, 2019, № 80, ст. 2753.

Ключові слова: дослідно-випробувальні лабораторії, спеціалісти, огляд місця пожежі, аспекти залучення, воєнний стан.

Key words: research and testing laboratories, specialists, inspection of the fire site, aspects of involvement, martial law.

ГУМЕНЮК АЛІНА СЕРГІЙВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального процесу, детективної
та оперативно-розшукової діяльності*

ДОПУСТИМИСТЬ РЕЗУЛЬТАТІВ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПРИ ПЕРЕКВАЛІФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Сфера державно-владної діяльності щодо розслідування та розкриття кримінальних правопорушень, з огляду на її направленість на захист усього суспільства та держави, наділена широким інструментарієм для свого ефективного функціонування. Так, окремі повноваження надають відповідним уповноваженим органам та особам можливість значного втручання у права людини задля досягнення цілей кримінального провадження. Це стосується, зокрема, можливості проводити негласні слідчі (розшукові) дії (далі – НС(Р)Д), що за своєю правовою природою є таємними заходами, відомості про які не підлягають розголошенню стороннім суб'єктам.

У зв'язку з підвищеним ризиком надмірного втручання у права людини у ході проведення НС(Р)Д, Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України) встановлено відповідні обмеження та особливості прийняття рішення та проведення таких процесуальних дій. Сюди можна віднести можливість застосування більшості НС(Р)Д лише у провадженнях щодо тяжких чи особливо тяжких злочинів, специфічний порядок отримання дозволу на їх проведення, вимоги щодо необхідності повідомлення суб'єкта, щодо якого такі таємні заходи застосовувалися тощо. Разом з тим, навіть наявність таких обмежень та правил повною мірою не може запобігти зловживанню з боку уповноважених на прийняття рішення й проведення НС(Р)Д органів та осіб, що, як наслідок, призводить до розрізної судової практики при вирішенні питання про використання результатів цих процесуальних дій у доказуванні.

Один із проблемних аспектів використання результатів НС(Р)Д у якості доказів стосується тих кримінальних проваджень, у яких дії особи на початковій стадії розслідування були кваліфіковані як більш тяжке правопорушення (тяжкий та особливо тяжкий злочин, зокрема), проте в подальшому діяння було перекваліфіковане на менш суспільно небезпечне (нетяжкий злочин або кримінальний проступок).

Існування практики перекваліфікації та суттєвий вплив такого фактору на визнання результатів НС(Р)Д допустимими / не допустимими доказами й врахування їх у доказуванні простежується при аналізі судової практики, зокрема рішень Верховного Суду. Наприклад, у постанові від 07.06.2018 р. у справі № 604/1071/14-к, звернено увагу на те, що НС(Р)Д у вигляді контролю за вчиненням злочину, відповідно

до ч. 2 ст. 246 КПК України, можуть проводитись щодо тяжких та особливо тяжких злочинів. В той же час, інкриміноване ОСОБА_1 кримінальне правопорушення було перекваліфіковане з ч. 3 на ч. 1 ст. 368 Кримінального кодексу України (далі – КК України) 20.06.2014 р., тобто в день проведення відповідних негласних заходів. Згідно з чинною на той час редакцією ст. 12 КК України, діяння, передбачене ч. 1 ст. 368 КК України, було злочином середньої тяжкості, а тому результати НС(Р)Д правильно визнані недопустимими доказами [1]. Деяко інша позиція Верховного Суду простежується у рішенні від 01.04.2020 р. у справі № 607/15414/17, де первинно діяння було кваліфіковано за ч. 3 ст. 368 КК України, проте, через встановлення інформації, що підозрювана не є службовою особою, в подальшому його перекваліфіковано на ч. 3 ст. 354 КК України. Так, зазначено наступне: «...на момент прийняття вказаних процесуальних рішень [рішень про проведення НС(Р)Д] у органу досудового розслідування та слідчого судді апеляційного суду Тернопільської області не було даних, які б давали можливість стверджувати, що ОСОБА_1 не є службовою особою, оскільки наказ про призначення на посаду, посадова інструкція чи інший документ, що міг стверджувати цей факт, не перебував у розпорядженні слідства і будь-які дії спрямовані на його отримання могли б завадити документуванню протиправної діяльності. Таким чином, відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань вносились за заявою про вимагання неправомірної вигоди за правовою кваліфікацією ч. 3 ст. 368 КК України, а тому негласні слідчі (розшукові) дії проводились в межах кримінального провадження щодо тяжкого злочину» [2]. Схожої думки Суд дотримався й у рішенні від 13.09.2021 р. у справі № 750/2942/18, де вказано, що не дивлячись на подальшу перекваліфікацію правопорушення з більш тяжкого на менш тяжке, відповідна правова оцінка діяння на початковому етапі досудового розслідування не є порушенням кримінального процесуального закону чи закону України про кримінальну відповідальність та не може вважатися неправильною через те, що здійснена на підставі лише тих фактичних даних, які були отримані й перебували у віданні органу досудового розслідування на той час. Таким чином, твердження скажників стосовно проведення НС(Р)Д у кримінальному провадженні з порушенням норм КПК України були визнані безпідставними [3].

Варто зауважити, що подібна непослідовність судової практики не додає оптимізму щодо перспектив унормування питань, пов'язаних з використанням результатів НС(Р)Д при перекваліфікації суспільно небезпечних діянь. Крім того, вбачається, що судами недостатнім чином враховується вироблений практикою Європейського суду з прав людини принцип обґрунтованості судових рішень, оскільки не завжди чітко зрозуміло на яких підставах приймається рішення про законність / незаконність первинної «тяжкої» кваліфікації діяння і подальшої його перекваліфікації за меншим ступенем тяжкості.

У контексті вирішення питання про можливість використання у доказуванні результатів НС(Р)Д, проведення яких було розпочато у,

наприклад, кримінальному провадженні щодо тяжкого або особливо тяжкого злочину, яке в подальшому було перекваліфіковане на, припустимо, нетяжкий злочин, варто звернутися, в першу чергу, до положень ст. 5 КПК України, що стосуються дії кримінального процесуального закону в часі. Зокрема, вказується, що «процесуальна дія проводиться, а процесуальне рішення приймається згідно з положеннями цього Кодексу, чинними на момент початку виконання такої дії або прийняття такого рішення» [4]. З урахуванням цього, цілком логічним є висновок про те, що проведення НС(Р)Д у провадженні, що було розпочато за ознаками виявлення правопорушення відповідної категорії – тяжкого або особливо тяжкого злочину, не дивлячись на подальшу перекваліфікацію, в цілому не суперечить положенням КПК України.

У той же час, важливим є дослідження судами усіх ланок змісту процесуальних документів, які стали підставою для перекваліфікації, а також тих фактичних обставин, за яких перекваліфікація відбувалася. Так, необхідно з'ясувати якими мотивами керувалися відповідні суб'єкти при відкритті провадження за певною статтею КК України, чи були на момент початку досудового розслідування наявні відомості, що вказували б на необхідність кваліфікації вчиненого діяння за іншою нормою кримінального закону, чи свідчать дії сторони обвинувачення про навмисну початкову кваліфікацію вчиненого за статтею КК України, що передбачає більш сувору відповідальність тощо.

Дослідження і врахування у кожному конкретному випадку сукупності вказаних та інших обставин означатиме, що зроблені на їх основі висновки суду є вмотивованими, обґрунтованими, а саме судові рішення є законним, справедливим й таким, що постановлене на основі та з дотриманням принципу верховенства права і норм кримінального процесуального законодавства.

Список використаних джерел:

1. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16.10.2019 р. у справі № 640/6847/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85174578> (дата звернення: 11.03.2021).
2. Постанова Верховного Суду від 01.04.2020 р. у справі № 607/15414/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88602316> (дата звернення: 11.03.2021).
3. Постанова Верховного Суду від 13.09.2021 р. у справі № 750/2942/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99648269> (дата звернення: 11.03.2021).
4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України № 4651-VI від 13.04.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#n2096> (дата звернення: 23.03.2021).

Ключові слова: негласні слідчі (розшукові) дії, перекваліфікація, допустимість доказів, тяжкість кримінального правопорушення, судова практика.

Key words: covert investigative (search) actions, retraining, admissibility of evidence, severity of a criminal offense, judicial practice.

КЛЕПКОВСЬКИЙ ВОЛОДИМИР ГЕННАДІЙОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального процесу, детективної
та оперативно-розшукової діяльності*

АКТУАЛЬНІСТЬ ДОКТРИНАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ЯК ОКРЕМОЇ СЛІДЧОЇ (РОЗШУКОВОЇ) ДІЇ

Галузь кримінального процесу є однією з найбільш специфічних галузей права. В першу чергу це пов'язано з тим обсягом прав, які можуть бути обмежені задля виконання завдань кримінального провадження. До таких завдань, відповідно до ст. 2 КПК України, відносяться «захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура» [1]. Вказавши такі завдання, законодавець поклав обов'язок на уповноважених осіб, які забезпечують рух кримінального провадження, чітко та неухильно дотримуватись вимог чинного кримінального процесуального законодавства. В даному випадку необхідно підкреслити, що в КПК України в частині регулювання повноважень відповідних суб'єктів кримінального процесу використовується саме «абсолютна зв'язаність з правом» – такі суб'єкти мають право робити лише те, що прямо передбачено законом. В ст. 9 КПК України законодавець підкреслює, що «під час кримінального провадження суд, слідчий суддя, прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий, інші службові особи органів державної влади зобов'язані неухильно додержуватися вимог Конституції України, цього Кодексу, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, вимог інших актів законодавства» [1]. Така вимога ставить додаткові вимоги в першу чергу до правового регулювання, яке повинно бути сформульовано таким чином, щоб у жодного суб'єкта правозастосування не виникла необхідність у отриманні додаткових роз'яснень задля використання відповідного правового положення саме у той спосіб, який був закладений самим законодавцем. Проте навіть на момент створення КПК України 2012 року вже було зрозуміло, що сформулювати відповідні правові положення таким чином є неможливо, адже мова ведеться про фактично ідеальний нормативно-правовий акт. У зв'язку з цим в чинному кримінальному процесуальному законодавстві уповноваженим суб'єктам надана можливість застосовувати розсуд в тим межах,

які передбачені законом, задля подолання можливих правових прогалин та для адаптації правової норми до конкретної ситуації з урахуванням всіх обставин кримінального провадження.

Проте можливість використання розсуду уповноваженими суб'єктами в кримінальному процесі суттєво обмежена процедурою, виконання якої гарантує забезпечення прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження. Тому на даний час досі є актуальною проблематика тлумачення окремих положень кримінального процесуального законодавства задля встановлення найкращих способів реалізації відповідної норми права. Також необхідно пам'ятати, що однією з умов успішного завершення кримінального провадження є забезпечення його оперативності. Власне у зв'язку з цим на практиці доволі часто виникають ситуації, за яких слідчі або прокурори обирають між оперативністю проведення окремих процесуальних дій та дотриманням усіх необхідних положень кримінального процесуального законодавства. Ми переконані, що така дилема в принципі не повинна поставати перед особами, які проводять досудове розслідування, адже сам факт існування такої ситуації суперечить завданням кримінального провадження, в яких закладена рівна значимість і дотримання прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, і необхідність забезпечення швидкого досудового розслідування. Проте на даний момент слід констатувати, що чинне кримінальне процесуальне законодавство не надає відповіді на всі питання, які постають в процесі розслідування, розгляду та вирішення кримінальних правопорушень, а тому на практиці уповноваженим посадовим особам інколи дійсно потрібно шукати компроміс між повнотою та оперативністю проведення процесуальних дій. І, можливо, найяскравішим прикладом такої дії можна назвати огляд місця події.

В цілому і науковці, і практики притримуються єдиної позиції щодо віднесення огляду місця події до невідкладних слідчих (розшукових) дій. Це якісно виділяє дану слідчу (розшукову) дію з-поміж інших, адже якість проведення огляду місця події в значній мірі залежить від оперативної її проведення. Більше того, відносно окремих видів кримінальних правопорушень огляд місця події буде фактично єдиною слідчою (розшуковою) дією, під час якої можна отримати відомості, що дозволять встановити подію кримінального правопорушення та особу, яка його вчинила. Крім того, з огляду на специфіку саме цієї процесуальної дії повторний огляд місця події, як правило, не проводиться, а якщо і проводиться, то майже завжди безрезультатно. Відповідно, слідчий, дізнавач, прокурор та інші особи, які проводять відповідну процесуальну дію, повинні вже на початковому етапі розуміти значення тих дій, які ними проводяться, та їх доказове значення для всього кримінального провадження. Дана обставина також вказує на значення огляду місця події як різновиду слідчої (розшукової) дії.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9–10, № 11–12, № 13, ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

Ключові слова: огляд місця події, слідчі (розшукові) дії, слідчий, прокурор.

Key words: scene inspection, investigative (search) actions, investigator, prosecutor.

КРАСНОШЛИК АНАСТАСІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри криміналістики*

ДЕРЖАВНЕ БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ ЯК СУБ'ЄКТ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ПРИВАТИЗАЦІЄЮ ДЕРЖАВНОЇ ТА КОМУНАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Відповідно до Закону України «Про Державне бюро розслідувань» Державне бюро розслідувань (далі – ДБР) є державним правоохоронним органом, на який покладаються завдання щодо запобігання, виявлення, припинення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до його компетенції, зокрема, злочинів, вчинених службовими особами, які займають особливо відповідальне становище відповідно до частини першої статті 9 Закону України «Про державну службу», особами, посади яких віднесено до першої – третьої категорії посад державної служби, суддями та працівниками правоохоронних органів, крім випадків, коли ці злочини віднесено до підслідності детективів Національного антикорупційного бюро України [1].

Детальний аналіз судової практики та численних повідомлень правоохоронних органів, розмічених на їх офіційних інтернет ресурсах, свідчить про те, що саме вищеперераховані службові особи є постійними фігурантами кримінальних проваджень з розслідування злочинів, пов'язаних з приватизацією державної та комунальної власності, внаслідок яких державі нанесено збитки у великих та особливо великих розмірах.

Одним з таких гучних кримінальних проваджень, підслідність якого віднесена до компетенції ДБР, є кримінальне провадження за ч. 2 ст. 364 Кримінального кодексу України щодо зловживання службових осіб Фонду держмайна України під час приватизації Першого київського машинобудівного заводу 27 жовтня 2021 року (до 2018 року завод «Більшовик»). Експертизою, проведеною у межах досудового розслідування, встановлено, що звіт про оцінку майна, який використано для визначення вартості акцій заводу, не відповідає вимогам законодавства, що могло негативно вплинути на достовірність такої оцінки [2].

Слід зазначити, що це не перший випадок виявлення факту незаконних дій, вчинених у процесі приватизації нежитлових будівель машинобудівного заводу. На початку 2021 року Верховний Суд залишив без змін рішення суду апеляційної інстанції про визнання недійсними торгів та повернення державі нежитлових будівель машинобудівного заводу площею понад 6,3 тисяч квадратних метрів. Встановлено, що нерухоме майно машинобудівного заводу, органом управління яким є держава в особі Фонду держмайна України, відчужено всупереч волі власника поза приватизаційною процедурою [3].

Ще одне кримінальне провадження, підслідність якого відноситься до компетенції ДБР, пов'язане з розслідуванням факту протиправної реалізації майна держпідприємства «Ніжинський комбінат хлібопродуктів», яке належить до об'єктів державної власності, які не підлягають приватизації, внаслідок чого збитки завдані державі становлять більше ніж 20 млн гривень. Слідством встановлено, що колишній заступник начальника ГУ ДФС у Чернігівській області порушив вимоги законодавства під час стягнення податкового боргу з держпідприємства та замість стягнення коштів з рахунків комбінату, чиновник ініціював незаконну оцінку заставного майна комбінату для його подальшого продажу в рахунок погашення боргу, яку проводила приватна компанія-оцінювач, якою у звіті було занижено оціночну вартість майна. Підроблений звіт надійшов для рецензування до ФДМУ начальнику одного із управлінь Фонду, який перебуваючи у дружніх стосунках із приватним оцінювачем, не провів належним чином перевірку звіту. Внаслідок вищевказаних протиправних дій, за підсумками проведеного аукціону, майно комбінату вартістю 27,5 млн гривень було продано лише за 6,5 млн гривень. У межах досудового розслідування працівники ДБР провели ряд обшуків та вручили 3 повідомлення про підозру у службовій недбалості, зловживанні повноваженнями та службовому підробленні (ч. 2 ст. 367, ч. 3 ст. 365², ч. 2 ст. 366, ч. 2 ст. 367 Кримінального кодексу України) [4].

15 лютого 2022 року на офіційному інтернет ресурсі ДБР повідомлено, що слідчі територіального управління ДБР м. Київ завершили досудове розслідування за даним кримінальним провадженням [5].

Варто звернути увагу також на факт зловживання службовим становищем посадовцями Київської міської адміністрації при передачі у користування приватному товариству земельних ділянок та приміщення комунальної власності у центрі столиці, розслідуванням якого займається ДБР. Встановлено, що посадовці КМДА передали нерухомість, розташовану на вулицях Хрещатик і Михайла Грушевського за заниженою вартістю та без проведення аукціону, внаслідок чого завдано матеріальної шкоди територіальній громаді столиці на суму понад 150 млн гривень. Досудове розслідування здійснюється за статтею 364 КК України [6].

Аналіз вищезрозглянутих кримінальних проваджень, свідчить про те, що переважна кількість кримінальних правопорушень, пов'язаних з приватизацією державної та комунальної власності, віднесених до

підслідності ДБР, вчиняється шляхом суттєвого заниження оціночної вартості майна та супроводжується злочинною змовою відповідальної службової особи, оцінювача та особи, яка приватизує об'єкт.

Поряд з цим, слід зазначити, що окрім проведення досудового розслідування у кримінальних провадженнях, підозрювані у яких безпосередньо мають відношення до проведення незаконного процесу приватизації, до підслідності ДБР відносяться також випадки умисного перешкоджання особами, зазначеними у ст. 5 Закону України «Про Державне бюро розслідувань», процесу приватизації державної та комунальної власності.

До прикладу, слідчими територіального управління Державного бюро розслідувань, розташованого у місті Києві, проводиться досудове розслідування у кримінальному провадженні, за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 375 КК України, **за фактом постановлення суддею господарського суду міста Києва завідомо неправосудного рішення.**

Слідством встановлено, що в рамках розгляду позову суб'єкта господарювання суддею господарського суду міста Києва за заявою позивача було ухвалено рішення про забезпечення позову шляхом заборони Фонду державного майна України вживати будь-які дії з приватизації ПАТ «Центренерго». Вказане рішення було постановлено судом всупереч правових висновків Верховного Суду, який вже висловив позицію з цього приводу, зокрема, про те, що заборона проведення приватизації ПАТ «Центренерго» суперечить вимогам процесуального законодавства та є заходом, неспівмірним із заявленими позовними вимогами [7].

Як висновок, слід зазначити, що оскільки, ДБР займається виявленням, припиненням, розкриттям та розслідуванням злочинів, пов'язаних з приватизацією державної та комунальної власності, які вчиняються службовими особами, які займають особливо відповідальне становище відповідно до частини першої статті 9 Закону України «Про державну службу», особами, посади яких віднесено до першої – третьої категорій посад державної служби, суддями та працівниками правоохоронних органів, тобто особами до яких прикута особлива увага суспільства, вони набувають значного розголосу зокрема у засобах масової інформації, що в свою чергу позитивно впливає на темпи проведення досудового розслідування, його справедливості, неупередженості та ретельності. Крім цього, додатковою позитивною рисою діяльності ДБР з виявлення, припинення, розкриттям та розслідуванням злочинів, пов'язаних з приватизацією державної власності, є його активна інформаційна взаємодія з населенням, яка полягає у регулярному інформуванні суспільства щодо своєї діяльності та слідчих (розшукових) дій, проведених у межах різних кримінальних проваджень.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про Державне бюро розслідувань» від 12.11.2015 № 794-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text>

2. Державне бюро розслідувань. Арештовано 100 % акцій заводу «Більшовик». URL: <https://dbr.gov.ua/news/areshtovano-100-akcij-zavodu-bilshovik>
3. Судова влада України. Верховний Суд вирішив повернути державі незаконно відчужене майно заводу «Більшовик» у Києві. URL: <https://court.gov.ua/press/news/1079089/?fbclid=IwAR1l8jcaeIENLZcimnoMoDMxFfMTfg4n5e3cwg0nbeV4rG8SwX2ib17iH8A>
4. Державне бюро розслідувань. ДБР викрило схему незаконної приватизації майна державного хлібокомбінату на 27 млн грн. URL: <https://dbr.gov.ua/news/dbr-vikrilo-shemu-nezakonnoi-privatizacii-majna-derzhavnogo-hlibokombinatu-na-27-mln-grn>
5. Державне бюро розслідувань. За матеріалами ДБР перед судом постануть організатори схеми незаконної реалізації майна державного хлібокомбінату на 21 млн грн. URL: <https://dbr.gov.ua/news/za-materialami-dbr-pered-sudom-postanut-organizatori-shemi-nezakonnoi-privatizacii-majna-derzhavnogo-hlibokombinatu-na-21-mln-grn>
6. Державне бюро розслідувань. ДБР викрило дії посадовців КМДА щодо незаконної передачі земельних ділянок у центрі Києва на понад 150 млн гривень. URL: <https://dbr.gov.ua/news/dbr-vikrili-posadovciv-kmda-na-nezakonnij-peredachi-zemelnih-dilyanok-u-centri-kieva-na-150-mln-griven>
7. Київська міська прокуратура. Прокуратурою міста Києва розпочато досудове розслідування за фактом постановлення незаконного судового рішення про заборону приватизації ПАТ «Центренерго». URL: https://kyiv.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=266529

Ключові слова: державне бюро розслідувань, приватизація, державна власність, комунальна власність, підслідність, корупційні правопорушення.

Key words: state bureau of investigation, privatization, state property, municipal property, investigation, corruption offenses.

МАР'ЯНОВА СВІТЛАНА СЕРГІЙВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри кримінального процесу, детективної
та оперативно-розшукової діяльності*

ПРАВО НА ОСКАРЖЕННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПРАВОВІ ПОЗИЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

У демократичному суспільстві право на оскарження судового рішення є однією із ключових гарантій законності та обґрунтованості судового рішення. Стаття 2 Протоколу № 7 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод встановлює право кожного, «кого суд визнав винним у вчиненні кримінального правопорушення, на перегляд судом вищої інстанції факту визнання його винним або винесеного

йому вироку. Здійснення цього права, включаючи підстави, на яких воно може бути здійснене, регулюється законом. Із цього права можуть поширюватися винятки для передбачених законом незначних правопорушень або коли відповідну особу судив у першій інстанції найвищий суд, або коли її було визнано винною і засуджено після оскарження виправдувального вироку».

Наприклад, у справі «Лучанінова проти України» ЄСПЛ визнав відсутність порушення статті 2 Протоколу № 7 Конвенції про захист прав людини саме через те, що правопорушення, у вчиненні якого заявника була визнана винною, стосувалось дрібної крадіжки, за яке не було передбачено покарання у вигляді позбавлення волі [1].

Європейський суд з прав людини послідовно відстоює позицію, відповідно до якої право на оскарження судового рішення у кримінальному провадженні не є абсолютним. У рішенні «Руслан Яковенко проти України» [2] та «Кромбах проти Франції» [3] Суд зазначив, що він «вважає прийнятним, зокрема, те, що у деяких країнах підсудний, який бажає оскаржити рішення суду, інколи повинен отримати на це дозвіл. Однак принципом усталеної практики є те, що будь-які обмеження права на перегляд, що містяться у національному законодавстві, мають за аналогією з правом на доступ до суду, який закріплено пунктом 1 статті 6 Конвенції, переслідувати законну мету та не порушувати саму суть цього права».

У КПК України містяться численні обмеження щодо права на оскарження судових рішень, зокрема і у апеляційному та касаційному порядку, які стосуються переважно кола судових рішень, що можуть бути оскаржені, суб'єктів права на оскарження, строків оскарження тощо. Однак такі обмеження в будь-якому разі не повинні бути такими, що нівелюватимуть саму суть права на оскарження і повинні передбачати певну законну мету. Важливою гарантією у цьому контексті є норма ч. 2 ст. 24 КПК України, відповідно до якої гарантується право на перегляд вироку, ухвали суду, що стосується прав, свобод чи інтересів особи, судом вищого рівня в порядку, передбаченому КПК України, незалежно від того, чи брала така особа участь у судовому розгляді.

Традиційно, однією із спеціальних гарантій права на справедливий суд є повторне дослідження доказів судом апеляційної інстанції. Свого часу у Постанові Верховного Суду України № 5-249 кс 15 від 21 січня 2016 року, було вказано, що: «апеляційний суд фактично виступає останньою інстанцією в реалізації права особи на справедливий судовий розгляд, тому в апеляційній процедурі не допускаються будь-які спрощення, а стандарти доказування повинні бути найвищими; якщо в апеляційному суді постає питання про встановлення певного факту в інший спосіб, ніж це було здійснено в суді першої інстанції, тоді повнота дослідження доказів щодо цього факту має бути забезпечена у повному обсязі» [4]. Це фактично відкрило дискусію щодо меж та обсягу дослідження доказів судом апеляційної інстанції.

У доктрині та практиці визнано, що принцип безпосередності дослідження доказів у стадії апеляційного перегляду судового рішення

не має абсолютного характеру, однак суд апеляційної інстанції повинен повторно безпосередньо дослідити всі докази, якщо він надає їм іншу оцінку, ніж суд першої інстанції. Це питання повставало і в практиці ЄСПЛ. У справі «Лазу проти Республіки Молдова» ЄСПЛ фактичні обставини зводилися до того, що заявник був виправданий судом першої інстанції на підставі того, що твердження свідків проти нього не вважались надійними. Проте, пізніше він був засуджений апеляційним судом без повторного слухання показань цих свідків безпосередньо. Констатуючи порушення стандартів ст. 6 Конвенції ЄСПЛ вказав, що «Суд вважає, що засудження заявника без повторного допиту будь-яких свідків після того, як він був виправданий судом першої інстанції, суперечило гарантіям справедливого судового розгляду у розумінні статті 6 § 1 Конвенції» [5]. Цей принцип неодноразово підтверджував у своїй практиці Верховний Суд.

Ще один аспект, який не можна оминати увагою в контексті заявленої теми, це обґрунтованість судового рішення, постановленого за результатами розгляду апеляційної та касаційної скарги. Як видається, на судові рішення суду вищої інстанції розповсюджуються загальні стандарти ЄСПЛ щодо вмотивованості судових рішень: 1) судові рішення повинні повно відображати мотиви, на яких вони ґрунтуються (рішення ЄСПЛ у справі «Папон проти Франції»); 2) мотивуючи судові рішення, суд повинен продемонструвати сторонам, що вони були почуті; це зобов'язує суддю обґрунтовувати свої міркування об'єктивними аргументами і дотримуватись прав сторони захисту (рішення ЄСПЛ у справі «Морейра Ферейра проти Португалії (№ 2)»); 3) мотивоване рішення є важливим для того, щоб дозволити заявнику ефективно здійснювати будь-яке право на оскарження (рішення ЄСПЛ у справі «Хаджіанастасіу проти Греції»); 4) суд не мусить надавати відповідь на кожне порушене питання, проте з рішення має бути ясно зрозуміло, що головні проблеми, порушені у даній справі, були вивчені, і була надана конкретна і чітка відповідь на аргументи, які є вирішальними для вирішення справи (рішення ЄСПЛ у справі «Ван дер Гурк проти Нідердландів») [6]. Водночас, ЄСПЛ у своїй прецедентній практиці висловлювався і безпосередньо щодо рішень апеляційних судів. Наприклад, у рішенні «Гарсія Руїз проти Іспанії» Суд вказав на те, що обсяг обов'язку мотивування може змінюватись залежно від характеру рішення і має аналізуватись у світлі обставин справи. У цій справі Суд вказав, що «хоча пункт 1 статті 6 Конвенції і зобов'язує суди викладати підстави для своїх рішень, це не можна розуміти як вимогу давати докладну відповідь на кожний аргумент. Отже, відхиляючи скаргу, апеляційний суд, у принципі, має право просто підтвердити правильність підстав, на яких ґрунтувалося рішення суду нижчої інстанції» [7].

У підсумку зазначимо, що реалізація права на оскарження судового рішення повинна передбачати наявність у особи правових можливостей домагатися повторного дослідження доказів судом вищої інстанції; таке право не має абсолютний характер і пов'язано із встановленням на рівні національного законодавства певних меж щодо його реалізації;

суд вищої інстанції за результатами розгляду скарги повинен навести мотиви свого рішення, але ступінь такої мотивації залежить від характеру оскаржуваного рішення та інших обставин справи.

Список використаних джерел:

1. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Лучанінова проти України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_788#Text (дата звернення: 30.05.2022).
2. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Руслан Яковенко проти України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a79#Text (дата звернення: 30.05.2022).
3. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Кромбах проти Франції». URL: https://ips.ligazakon.net/document/so2515?ed=2001_02_13 (дата звернення: 30.05.2022).
4. Постанова Верховного Суду України від 21 січня 2016 року, судова справа № 5-249кч15. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/56580962> (дата звернення: 30.05.2022).
5. Case of Lazu v. Poland (Application № 46182/08). Judgement of European Court of Human rights, 10 September 2008. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22languageisocode%22:\[%22ENG%22\],%22appno%22:\[%2246182/08%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22COMMUNICATEDCASES%22\],%22itemid%22:\[%22001-117510%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22languageisocode%22:[%22ENG%22],%22appno%22:[%2246182/08%22],%22documentcollectionid%22:[%22COMMUNICATEDCASES%22],%22itemid%22:[%22001-117510%22]}) (дата звернення: 30.05.2022).
6. Довідник із статті 6 Європейської конвенції з прав людини. Право на справедливий суд (кримінально-процесуальний аспект). URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_criminal_UKR.pdf (дата звернення: 30.05.2022).
7. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Гарсія Руїз проти Іспанії». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_360#Text (дата звернення: 30.05.2022).

Ключові слова: право на оскарження, право на справедливий суд, обґрунтування судових рішень, судові рішення, апеляційне провадження.

Key words: the right to appeal, the right to a fair trial, substantiation of court decisions, court decisions, appeal proceedings.

МЕЛЬНИК АНДРІЙ ВАЛЕРІЙОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального процесу, детективної
та оперативно-розшукової діяльності*

ПОВНОВАЖЕННЯ ДІЗНАВАЧА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ

З 01.07.2020 р., коли набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового

розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» [1] в Україні, нарешті, почав функціонувати інститут кримінальних проступків. З цього моменту кримінальні правопорушення де-юре і де-факто поділяють на злочини та кримінальні проступки, а виняткове право на розслідування кримінальних правопорушень поряд зі слідчими отримали дізнавачі у формі дізнання, що має особливий спрощений характер.

Разом з тим, низка неузгодженостей зі статтями Конституції України, Кримінального процесуального кодексу України, іншими нормативно-правовими актами спричиняють проблеми правозастосовного характеру, вказують на окремі проблеми регламентації цього кримінального-процесуального інституту. Саме тому дослідження шляхів удосконалення чинного галузевого законодавства, зокрема, щодо регламентації повноважень дізнавача в кримінальному провадженні – актуальне питання наукового і практичного характеру, проблема, що на часі.

Так, однією з характерних рис діяльності дізнавача є подібність його повноважень з повноваженнями слідчого. Дізнавач вправі навіть здійснювати більший перелік слідчих (розшукових) дій і водночас обмежений у проведенні багатьох негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 300 КПК України). Передбачається можливість проведення під час досудового розслідування кримінальних проступків такі негласні слідчі (розшукові) дії як здобуття відомостей з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту та установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу; установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу. Передбачається можливість до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку проводити такі процесуальні дії, як відбирання пояснення для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку, проведення медичного освідчення, отримання висновку спеціаліста, що має відповідати вимогам до висновку експерта, зняття показання технічних приладів і технічних засобів у провадженнях щодо вчинення кримінальних проступків, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису, вилучання знарядь і засобів вчинення кримінального проступку, речей і документів, що є безпосереднім предметом кримінального проступку, або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей. З огляду на це не зрозумілою є логіка законодавця, який не називає дізнавача суб'єктом кримінально-процесуального доказування, адже згідно ч. 1 ст. 92 КПК України «обов'язок доказування обставин, передбачених статтею 91 цього Кодексу, за винятком випадків, передбачених частиною другою цієї статті, покладається на слідчого, прокурора та, в установлених цим Кодексом випадках, – на потерпілого» [2]. На нашу думку, слід обов'язково вказати, що обов'язок доказування покладається також і на дізнавача.

Також законодавець чітко вказує на повноваження дізнавача, коли мова йде про загальні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження (ст. 132 КПК), але не надає дізнавачу право на виклик особи, що мало б бути передбачено у ст. 133 КПК України.

Погоджуємося з думкою про те, що практика вказує на необхідність створення груп дізнавачів [3, с. 175]. Так, наприклад, у практиці Деснянського районного суду м. Києва слідчі судді визнають процесуальними доказами постанову про створення групи інспекторів дізнання (справа № 754/13574/20 [4]; справа № 754/13166 [5]).

Тому, вважаємо, є потреба законодавчо регламентувати можливість створення таких груп для виконання завдань кримінального провадження та з цією метою доповнити ч. 4 ст. 38 КПК України, вказавши, що досудове слідство здійснюють слідчі одноособово або слідчою групою, а дізнання здійснюють дізнавачі одноособово або групою дізнавачів. Відповідно п. 1 ч. 2 ст. 39-1 КПК України слід також доповнити, вказавши, що до повноважень керівника органу дізнання належить визначати дізнавача (дізнавачів), який здійснюватиме дізнання, а у випадках здійснення дізнання групою дізнавачів – визначати старшого групи дізнавачів, який керуватиме діями інших дізнавачів. Таким чином, внесення відповідних змін і доповнень буде, на нашу думку, практично виправданим та логічно узгоджуватиме положення ст. ст. 2, 38, 39-1, 40-1 КПК України.

Відповідно до ч. 2 ст. 9 КПК України прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий зобов'язані всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень. Вважаємо, що усі ці завдання безперечно покладаються і на дізнавача в кримінальному провадженні. Внесення відповідних змін і доповнень до ч. 2 ст. 9 КПК є також неминучим.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13. 04. 2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13. 04. 2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
3. Гавриш А. Р. Досудове розслідування кримінальних проступків: основні аспекти. *Південноукраїнський правничий часопис*. № 1. 2021. С. 172-180.
4. Ухвала Деснянського районного суду м. Києва від 30.10.2020 р. № 754/13574/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92543155>
5. Ухвала Деснянського районного суду м. Києва від 13.10.2020 р. № 754/13166/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92422265>

Ключові слова: дізнавач, повноваження, доказування.

Key words: detective, powers, proving.

НАСІННИК МИКОЛА МИКОЛАЙОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального процесу, детективної
та оперативно-розшукової діяльності*

НАУКОВО-ТЕХНІЧНІ ЗАСОБИ І ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО КРИМІНАЛЬНІ ПРОСТУПКИ

КПК України встановлює порядок спрощеного провадження щодо кримінальних проступків (ст. 381 КПК України) [1] з метою економії матеріальних та часових затрат, підвищення оперативності розгляду проваджень. Разом з тим, передбачає розширений перелік джерел доказів для такого виду провадження.

Доказування як різновид пізнання в кримінальному судочинстві – це діяльність, спрямована на встановлення фактичних обставин справи шляхом збирання, перевірки, оцінки доказів, яка здійснюється уповноваженими суб'єктами з участю інших осіб, в порядку, передбаченому законодавством. Отже, доказування – це, урегульована законом, діяльність по збиранню, перевірці та оцінці доказів з ціллю встановлення обставин, що мають значення для законного, обґрунтованого та справедливого вирішення провадження.

Першим елементом процесу доказування називають збирання доказів. Збирання доказів – це складний процес, в якому вбачають пошук доказів, їх одержання та закріплення (фіксацію). Пошук доказів має місце під час проведення оглядів, обшуків, коли слідчий намагається знайти знаряддя вчиненого кримінального правопорушення, речі, цінності, які мають відношення до такого діяння, або знайти особу, яка переховується. Одержання доказів відбувається шляхом вилучення певних речей та документів, проведення слідчих дій, зокрема, допиту, під час якого слідчий або суд сприймають відомості про факти та закріплюють їх в порядку, передбаченому законом.

Так, згідно ст. 84 КПК України доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому КПК України порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. А процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів [1].

У той же час, згідно ст. 298¹ КПК України процесуальними джерелами доказів у кримінальному провадженні про кримінальні проступки, крім визначених статтею 84 КПК України, також є пояснення осіб, результати медичного освідчення, висновок спеціаліста, показання технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису.

Доказами вважаються ті факти, на основі яких встановлюється кримінальний проступок чи правопорушення або його відсутність, винуватість або невинуватість тієї чи іншої особи в його вчиненні та інші обставини справи, від яких залежить ступінь відповідальності цієї особи. Також, доказами є ті передбачені законом джерела, з яких слідство й суд отримують відомості про факти, що мають значення для провадження й за допомогою яких вони ці факти встановлюють.

Визначення поняття доказів містить посилання на фактичні дані, на підставі яких встановлюють наявність або відсутність складу кримінального проступку. Якщо відомості не стосуються таких обставин, вони не можуть розглядатися як докази в конкретному провадженні. Таким чином, доказами можна визнати тільки відомості, на підставі яких, за допомогою яких можна з'ясувати необхідні фактичні обставини. Таку властивість іменують належністю.

Звертаючись до тлумачення норм кримінального процесуального характеру видається, що матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (у тому числі електронні) можемо віднести до категорії «документів» як виду доказів, оскільки ч. 2 ст. 99 КПК України прямо передбачено віднесення відеозаписів до документів.

Так, згідно з ч. 1 ст. 99 КПК України документом є спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження [1]. А ч. 2 ст. 99 КПК України уточнює, що до документів, за умови наявності в них відомостей, передбачених частиною першою цієї статті, можуть належати ще 4 підвиди джерел доказів, цікавість для нас з яких становлять п. 1 та п. 3, а саме: матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (у тому числі електронні), складені в порядку, передбаченому КПК України, протоколи процесуальних дій та додатки до них, а також носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовано процесуальні дії.

А відтак, фактично виокремлюється два підвиди джерел доказів, якими може слугувати відеозапис як власне відеозапис як окреме джерело доказу та як технічні носії інформації, на які за допомогою технічних засобів (відео зйомки в нашому випадку) зафіксовано процесуальні дії, які є складовою протоколів процесуальних дій [2].

Сьогодні існує комплексне застосування науково-технічних засобів в якості криміналістичного інструментарію для розширення доказової бази по кримінальним провадженням, в тому числі і щодо проваджень про кримінальні проступки, за рахунок встановлення, закріплення та дослідження даних, які без застосування науково-технічних засобів ефективно використати в процесі доказування не представляється можливим.

На практиці кримінальний процес використовує для забезпечення мети процесу доказування досягнення техніки та науки. В тому разі, якщо є потреба застосування наукових досягнень – науково-технічних

засобів, такі засоби використовуються в порядку, встановленому законодавством, та на вказаних умовах, що дозволяє суттєво ефективніше здійснювати процес доказування [3].

Так, в аспекті зазначеного на шляху до більш ефективної діджиталізації кримінального процесу особливої актуальності набирає прийняття Верховною Радою України 15 березня 2022 року закону № 2137-IX, спрямованого на підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам. Внаслідок чого, главу 20 КПК України доповнено новою слідчою (розшуковою) дією, суть якої полягає у одержанні слідчим, прокурором від особи, яка є власником або володільцем технічних приладів або засобів, необхідних для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, копій фото- або кінозйомки, відеозапису, здійснених у публічно доступних місцях, у тому числі в автоматичному режимі, за виключенням місць, що відносяться до приватних помешкань осіб.

Варто відмітити, що фактично вищевказаними нововведеннями було законодавчо врегульовано досить поширені дії правоохоронців, які дотепер не мали відображення у КПК України, проте активно використовувалися на практиці. Така ситуація була очікуваною, виправданою та такою, яка відповідає викликам сьогодення. Так, у процесі доказування постійно використовуються науково-технічні досягнення – фото-, відео-, звуко- та аудіо записуюча апаратура, спеціальні речовини при виготовленні зліпків. Використання названих засобів при збиранні доказів дає змогу більш детально та повно передати властивості та ознаки об'єкту, що має безпосереднє значення для з'ясування обставин провадження, своєчасно зафіксувати ті чи інші дані, а відтак встановити істину в провадженні.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 9–10. № 11–12. № 13. Ст. 88.
2. Орлов Ю. К. Основы теории доказательств в уголовном процессе. Научно-практическое пособие. Москва : Проспект. 2009. 144 с.
3. Стахівський С. М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування : монографія. К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2005. 271 с.

Ключові слова: доказування, доказ, провадження, кримінальний проступок, науково-технічний засіб.

Key words: proving, proof, proceedings, criminal offense, scientific and technical means.

СКОКОВСЬКА ЯНА ПЕТРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри кримінального процесу, детективної
та оперативно-розшукової діяльності*

ПІДСТАВИ ПОВЕРНЕННЯ ВЕЛИКОЮ ПАЛАТОЮ ВЕРХОВНОГО СУДУ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ НА РОЗГЛЯД КОЛЕГІЇ СУДДІВ (ПАЛАТИ, ОБ'ЄДНАНОЇ ПАЛАТИ) КАСАЦІЙНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ

Повноваження Великої Палати Верховного Суду (далі – ВП ВС, Велика Палата) щодо повернення кримінального провадження на розгляд колегії суддів (палати, об'єднаної палати) Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду (далі – ККС ВС) передбачено частиною шостою статті 434-2 КПК, відповідно до якої, якщо ВП ВС дійде висновку про відсутність підстав для передачі кримінального провадження на її розгляд, таке кримінальне провадження повертається відповідній колегії (палаті, об'єднаній палаті) для подальшого розгляду, про що постановляється ухвала. Кримінальне провадження, повернуте на розгляд колегії (палати, об'єднаної палати) не може бути передано повторно на розгляд ВП ВС [1].

Разом з цим, колегії суддів не позбавлені права передати кримінальні провадження, повернуті їм ВП ВС, на розгляд палати або об'єднаної палати для ухвалення остаточного рішення з підстав, передбачених частинами першою, другою статті 434-1 КПК. У судовій практиці наявні випадки, за яких рішення суду касаційної інстанції, за наслідками розгляду касаційних скарг, приймалися об'єднаною палатою та палатою відповідно, після того як провадження були повернуті на розгляд колегій суддів ККС ВС (зокрема, кримінальні провадження № 128/2455/15-к, № 175/3057/17).

Аналіз судової практики свідчить про те, що досить часто Велика Палата повертає кримінальні провадження на розгляд колегій суддів судових палат ККС ВС. Так, протягом 2018 – травня 2022 років ВП ВС було повернуто 23 кримінальних провадження на розгляд колегій суддів ККС ВС для подальшого розгляду. Більшість з цих кримінальних проваджень була передана на розгляд ВП ВС на підставі частини п'ятої статті 434-1 КПК, тобто через наявність виключної правової проблеми, і така передача була необхідною для забезпечення розвитку права та формування єдиної правозастосовчої практики.

Основною підставою повернення кримінальних проваджень для подальшого розгляду ККС ВС була відсутність належного обґрунтування наявності виключно правової проблеми в ухвалах ККС ВС (ухвала від 09.09.2020 р. у справі № 522/20835/19) [2].

При цьому Великою Палатою неодноразово наголошувалось, що, передаючи справу, як таку, що містить виключно правову проблему,

на розгляд ВП ВС, касаційний суд повинен обґрунтувати відсутність, суперечність, неповноту, невизначеність (неясність, нечіткість) або/та неефективність правового регулювання охоронюваних прав, свобод та інтересів, у тому числі внаслідок неоднакової судової практики (ухвали від 03.03.2020 р. у справі № 480/100/17, від 08.09.2021 р. у справі № 369/10141/15-к) [3; 4].

Також із судової практики вбачається, що наявність виключної правової проблеми визначається за кількісним і якісним критерієм. Кількісний критерій відображає те, що відповідна проблема виникає не лише в одній конкретній справі, а й у невизначеній кількості юридичних ситуацій, які або вже існують у судовій практиці, або можуть виникнути з урахуванням правового питання, щодо якого постає проблема невизначеності.

Про наявність якісного критерію виключності правової проблеми можуть свідчити: недостатня законодавча урегульованість відповідних питань, зокрема, наявність нормативних колізій, відсутність регулювання правовідносин положеннями закону; існування різного застосування одних й тих самих положень закону у судовій практиці, в тому числі прийняття судом касаційної інстанції протилежних за змістом рішень у справах з подібними правовідносинами; різні наукові підходи до вирішення відповідних юридичних питань; наявність обґрунтованих припущень, що аналогічні проблеми неминуче виникатимуть у майбутньому.

Так, Великою Палатою постановлялися ухвали, якими кримінальні провадження поверталися для подальшого розгляду ККС ВС лише з підстав недотримання кількісного критерію виключної правової проблеми (ухвала від 07.07.2021 р. у справі № 727/2022/16-к) [5].

Досить розповсюдженими є випадки, коли колеги суддів ККС ВС передають на розгляд Великої Палати кримінальні провадження з підстави наявності виключної правової проблеми, однак при цьому посилаються не на різну судову практику, а на різні наукові підходи або наявність протилежних висновків членів Науково-консультативної ради при Верховному Суді. У таких випадках ВП ВС констатує, що посилення на різні наукові підходи не є прийнятними, оскільки розбіжності у висновках окремих науковців не свідчать про наявність виключної правової проблеми при застосуванні положень закону і не можуть бути підставою для передачі кримінальних проваджень на розгляд Великої Палати (ухвали від 08.09.2021 р. у справі № 369/10141/15-к, від 06.10.2021 р. у справі № 554/690/17) [4; 6].

Трапляються також випадки, коли ВП ВС, повертаючи кримінальне провадження для подальшого розгляду ККС ВС, констатує, що окреслене судом касаційної інстанції питання взагалі не містить виключної правової проблеми, вирішення якої було б необхідним для забезпечення розвитку права та формування єдиної правозастосовчої практики, а підлягає вирішенню цим судом у межах своїх повноважень відповідно до вимог закону (ухвала від 10.11.2021 р. у справі № 129/499/18) [7].

З аналізу судової практики вбачаються також випадки, коли ВП ВС повертала кримінальні провадження для подальшого розгляду ККС ВС, передані з підстав, передбачених частинами третьою і четвертою статті 434-1 КПК, тобто у зв'язку з необхідністю відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду у складі колегії суддів (палати, об'єднаної палати) іншого касаційного суду (у судовій практиці мав місце випадок необхідності відступу від рішення Верховного Суду України) (ухвала від 20.05.2019 р. у справі № 128/2455/15-к) [8] або в раніше ухваленому рішенні Великої Палати.

З цих підстав на розгляд ККС ВС було повернуто 6 кримінальних проваджень. Основною підставою повернення таких проваджень на розгляд ККС ВС є те, що правовідносини, на які посилається колегія суддів при обґрунтуванні необхідності відступу від попереднього правового висновку, не є подібними до тих правовідносин, які виникли у кримінальному провадженні, що передається на розгляд ВП ВС (ухвали від 31.10.2019 р. у справі № 366/3067/16-к, від 19.11.2019 р. у справі № 242/3982/16-к) [9; 10].

Отже, з наведеного аналізу судової практики можна виокремити основні підстави повернення Великою Палатою кримінальних проваджень на розгляд ККС ВС:

- відсутність належного обґрунтування в ухвалах ККС ВС виключної правової проблеми;
- відсутність у переданому кримінальному провадженні виключної правової проблеми;
- не врахування (не зазначення) в судових рішеннях ККС ВС про передачу кримінальних проваджень на розгляд ВП ВС кількісних та якісних показників виключної правової проблеми;
- відсутність подібності правовідносин у різних кримінальних провадженнях, на які посилається ККС ВС при передачі провадження на розгляд ВП ВС.

Таким чином, необхідно наголосити, що саме ККС ВС своїми рішеннями формує судову практику у кримінальних провадженнях з метою її єдності і сталості, про що постійно наголошує Велика Палата у своїх судових рішеннях. Кримінальні провадження, передані на розгляд ВП ВС, можуть бути повернуті для подальшого розгляду ККС ВС незалежно від того, чи суд з власної ініціативи передав провадження на розгляд ВП ВС, чи задовольнив клопотання сторони кримінального провадження.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
2. Ухвала ВП ВС від 09.09.2020 р. у справі № 522/20835/19 (провадження № 13-62кц20) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91555168>
3. Ухвала ВП ВС від 03.03.2020 р. у справі № 480/100/17 (провадження № 13-14кц20) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88048399>

4. Ухвала ВП ВС від 08.09.2021 р. у справі № 369/10141/15-к (провадження № 13-161кц21) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99648446>
5. Ухвала ВП ВС від 07.07.2021 р. у справі № 727/2022/16-к (провадження № 13-109кц21) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98266214>
6. Ухвала ВП ВС від 06.10.2021 р. у справі № 554/690/17 (провадження № 13-181кц21) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100259274>
7. Ухвала ВП ВС від 10.11.2021 р. у справі № 129/499/18 (провадження № 13-222кц21) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101029263>
8. Ухвала ВП ВС від 20.05.2019 р. у справі № 128/2455/15-к (провадження № 13-25кц19) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81935332>
9. Ухвала ВП ВС від 31.10.2019 р. у справі № 366/3067/16-к (провадження № 13-77кц19) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85415060>
10. Ухвала ВП ВС від 19.11.2019 р. у справі № 242/3982/16-к (провадження № 13-83кц19) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85806569>

Ключові слова: касаційний розгляд, суд касаційної інстанції, повернення кримінального провадження, Верховний Суд, Велика Палата, колегія суддів, палата, об'єднана палата.

Key words: cassation procedures, court of cassation, return of criminal proceedings, Supreme Court, Grand Chamber, board of judges, chamber, joint chamber.

СКРИПНИК ДАР'Я ОЛЕКСАНДРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального процесу, детективної
та оперативно-розшукової діяльності*

ЩОДО ПРИЗУПИНЕННЯ ЗАГАЛЬНОГО ДОСТУПУ ДО ЄДИНОГО ДЕРЖАВНОГО РЕЄСТРУ СУДОВИХ РІШЕНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Указом Президента України № 64/2022 від 24.02.2022 у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, в Україні введено воєнний стан [1], який продовжено Указом Президента України № 341/2022 від 17.05.2022 на строк до 23.08.2022 [2]. Водночас листом торгово-промислової палати України № 2024/02.0-7.1 від 28.02.2022 засвідчено форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили) у вигляді даної військової агресії [4]. Форс-мажорними обставинами (обставинами непереборної сили) є надзвичайні та невідворотні обставини, що об'єктивно унеможливають виконання зобов'язань, передбачених умовами договору (контракту, угоди тощо), обов'язків згідно із законодавчими та іншими нормативними актами, а саме: загроза війни, збройний конфлікт або серйозна погроза такого конфлікту, включаючи, але не обмежуючись ворожими атаками, блокадами, військовим ембарго, дії іноземного ворога, загальна військова мобілізація, військові дії, оголошена та неоголошена війна, дії суспільного

ворога, збурення, акти тероризму, диверсії, піратства, безладу, вторгнення, блокада, революція, заколот, повстання, масові заворушення, введення комендантської години, карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України, експропріація, примусове вилучення, захоплення підприємств, реквізиція, громадська демонстрація, блокада, страйк, аварія, протиправні дії третіх осіб, пожежа, вибух, тривалі перерви в роботі транспорту, регламентовані умовами відповідних рішень та актами державних органів влади, закриття морських проток, ембарго, заборона (обмеження) експорту/імпорту тощо [5].

Виходячи з викладеного, на час дії обставин непереборної сили об'єктивно неможливим є виконання обов'язків, встановлених окремими нормативно-правовими актами. Зокрема, вся наукова спільнота, практикуючі юристи відчули на собі призупинення загального доступу до Єдиного державного реєстру судових рішень (далі – ЄДРСР). За словами голови Верховного Суду (далі – ВС) Всеволода Князева, таке рішення було прийняте ним з огляду на те, що наявна небезпека доступу російських військових до повних даних ЄДРСР у судах, які знаходяться на окупованих територіях. Також голова ВС зазначив, що всі судові рішення, ухвалені судами України під час війни, будуть внесені до ЄДРСР, і як тільки ситуація покращиться, вони будуть доступні для ознайомлення у ньому [6]. Так, з метою унеможливлення несанкціонованого втручання в роботу державного інформаційного ресурсу ЄДРСР (сукупність електронних примірників судових рішень та електронних примірників окремих думок суддів) адміністратор визначає для авторизованих та неавторизованих користувачів моделі захисту від загроз витоку інформації та застосовує засоби забезпечення цілісності бази даних ЄДРСР, попередження спроб несанкціонованих дій щодо інформаційних ресурсів ЄДРСР, а також вчиняє інші необхідні дії [3]. Припускаємо, що йдеться, в тому числі, про можливе призупинення доступу до ЄДРСР шляхом «вчинення інших необхідних дій» задля запобігання несанкціонованому втручанням в його роботу. Однак вважаємо за необхідне внести відповідні зміни до законодавства, які б регламентували порядок такого призупинення саме у зв'язку з введенням воєнного стану.

Підтримуючи необхідність обмеження загального доступу до ЄДРСР, не можемо оминути питання, які стосуються пошуку релевантних судових правових позицій, сформованих у судових рішеннях під час наявності військової агресії. Наразі розміщення у окремих пошукових базах судових рішень, постановлених після 23.02.2022, є досить поодинокими, й такі рішення не завжди містять конкретні правові позиції щодо застосування норм права. Відсутність оприлюднених правових позицій щодо застосування правових норм, сформованих в умовах воєнного стану, призводить до того, що сторони кримінального провадження позбавлені можливості окреслити орієнтири щодо ймовірного правозастосування судом у подібних правовідносинах. Відтак, найбільш ефективним механізмом вирішення даного питання вважаємо розміщення ВС правових позицій як самого ВС у кримінальному

провадженні в дайджестах судової практики, так і здійснення узагальнення судової практики судів першої та апеляційної інстанцій.

Враховуючи вищевикладене, констатуємо, що обставини непереборної сили у вигляді військової агресії проти України вимушують вживати нових заходів, направлених як на забезпечення, у тому числі, ЄДРСР від неправомірних дій, так і на підвищення ефективності правозастосування.

Список використаних джерел:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>
2. Про продовження строку дії воєнного стану: Указ Президента України від 17 травня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/341/2022#Text>
3. Порядок ведення Єдиного державного реєстру судових рішень, затверджений Рішенням Вищої ради правосуддя № 1200/0/15/-18 від 19 квітня 2018 р. URL: <https://is.gd/aUvRJq>
4. Лист Торгово-промислової палати України щодо засвідчення форс-мажорних обставин від 28 лютого 2022 р. URL: https://cci.vn.ua/wp-content/uploads/2022/02/Lyst_TPPU_fors-mazhor_-28.02-1.jpg
5. Регламент засвідчення Торгово-промисловою палатою України та регіональними торгово-промисловими палатами форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили), затверджений рішенням Президії ТПП України № 44(5) від 18.12.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0040571-14#Text>
6. Князев В. С. Ми всі згуртувалися і намагаємося швидко вирішити питання, що виникають у судовій системі у зв'язку з війною. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1267529/>

Ключові слова: Верховний Суд, кримінальне провадження, воєнний стан, судові рішення, Єдиний державний реєстр судових рішень.

Key words: the Supreme Court, criminal proceedings, state of war, court decisions, the Unified State Register of Court Decisions.

ОСТРЕНКО МИКОЛА ВІКТОРОВИЧ

*Національна академія внутрішніх справ України,
ад'юнкт кафедри кримінального процесу*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ РЕАБІЛІТАЦІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Як відомо, наука кримінального процесу сьогодні постає на засадах захисту прав та законних інтересів кожного з учасників кримінального провадження. Так, одним із ключових положень у реалізації вищевка-

заних завдань є інститут реабілітації у кримінальному процесуальному праві, який досі не унормований та зокрема положення з відшкодування шкоди завданої особі незаконно притягнутої до кримінальної відповідальності.

На сьогодні наука кримінального процесу визнає наступні форми відшкодування шкоди: 1) підозрюваним, обвинуваченим, а також за його згодою будь-якою іншою фізичною чи юридичною особою на будь-якій стадії кримінального провадження (добровільне відшкодування шкоди); 2) за результатом розгляду цивільного позову в кримінальному провадженні на підставі відповідного судового рішення; 3) за рахунок Державного бюджету у випадках та в порядку, передбачених законом [1, с. 143]. Незважаючи на диференціацію засобів відшкодування шкоди більш легальнішою та унормованою є судова компенсація, така яка здійснюється відповідно до легального судового рішення.

Головним законодавчим актом, яким регламентується діяльність судового органу під час розрахування завданої шкоди у ході незаконного кримінального засудження є Закон України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» від 01.12.1994 р. (далі – Закон 266/94 ВР), також Постанова Пленуму Верховного суду України № 4 від 31.03.1995 р. (далі – Постанова ПВС № 4) Так, відповідно до положень, викладених у п. 1 ст. 13 Закону 266/94 ВР *«Питання про відшкодування моральної шкоди за заявою громадянина вирішується судом відповідно до чинного законодавства...»* [2], законодавець визнає право особи на відшкодування за завдання моральної шкоди виключно у позовній формі. Відповідно до діючого положення пп. 1 п. 17-1 Постанови ПВС № 4 *«У кримінальній справі вимоги про відшкодування моральної шкоди розглядаються і вирішуються судом за умови, що особу, якій її заподіяно, визнано в установленому законом порядку потерпілим та цивільним позивачем і що у справі є письмова заява, яка за змістом відповідає ст. 137 ЦПК»* [3]. Тож, як можна зрозуміти, у діючій постанові досі використовується застаріла термінологія КПК України 1960 р. та, як можна зрозуміти, нехтуються положення про цивільного позивача (ст. 61 КПК України), як окремого учасника кримінального процесу. А також, вимагається від особи, якій було завдано моральної шкоди бути водночас потерпілим у кримінальному провадженні та цивільним позивачем, а також провадження повинно містити письмову заяву про завдану особі шкоду. Так, можна визнати, що норми сучасного КПК України передбачають відшкодування шкоди не лише потерпілому у кримінальному провадженні, а й іншим учасникам.

Кримінальна процесуальна реабілітація це публічно-правова діяльність, вона вимагає активності саме від державних органів. На нашу думку недопустимо вимагати від особи, якій завдано моральної шкоди формування окремого позову на підставі норм ЦПК України. Підставою для переходу на стадію реабілітації незаконно засудженої особи є виправдувальний вирок. У свою чергу, результатом реабілітації,

як окремої судової стадії у кримінальному провадженні є «рішення про реабілітацію», яке за нашим визначенням має наступні дані: *«...у якому зазначаються перелік порушень під час здійснення кримінального провадження прав, які повинні бути негайно поновлені відповідним державним органам, вид та найменування майна, що необхідно повернути, розмір відшкодованої шкоди. Рішення про реабілітацію фізичної та/або юридичної особи є підставою для порушення дисциплінарного або кримінального провадження відносно осіб, які приймали незаконне, необґрунтоване рішення»* [4, с. 331].

Так, у ході розгляду реабілітаційного процесу з метою конкретизації завданих постраждалій особі моральних страждань, остання матиме право заявляти клопотання у порядку, визначеним нормами КПК України. Діючі норми КПК України допускають, але не зобов'язують постраждалу особу долучати заяву у кримінальному провадженні. Що стосується участі представників органів влади у ході реабілітаційного процесу, то на відміну від положень пп. 2 п. 10-1 Постанови ПВС № 4, на нашу думку, доречніше буде визнати представників правоохоронних органів у якості третьої сторони у реабілітаційному процесі, ніж відповідачем. Так, як шкода, завдана діями, чи бездіяльністю органів, що здійснюють досудове розслідування, оперативно-розшукові заходи, прокуратури та суду здійснюється за рахунок Державного бюджету України.

Таким чином, на нашу думку, буде доречнішим внести відповідні корективи до Постанови ПВС № 4 замінити уживані терміни: «кримінальна справа» на «кримінальне провадження», «кримінально-процесуальний кодекс України» на «кримінальний процесуальний кодекс України». На нашу думку, допустимо подання цивільного позову у кримінальному провадженні особі у разі якщо нанесена моральна шкода не вплинула на законність винесеного вироку у кримінальному судочинстві, тобто якщо воно є правомірним. У зв'язку із цим, вважати що особі завдано моральної шкоди у ході незаконного кримінального переслідування немає підстав, а тому вищезазначені скарги повинні бути розглянуті у цивільно-правовій площині за механізмами так званого регресного позову. У разі якщо рішення про відшкодування моральної шкоди приймається у межах реабілітаційного процесу, буде доречним замінити положення п. 14 Постанови ПВС № 4 наступним положенням: *«Відшкодування моральної шкоди, завданої органам, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду та її розмір вирішується у реабілітаційному процесі судом відповідно до вимог, викладених у положеннях чинної Постанови»*.

Замінити положення абзацу 2 п. 17-1 на *«У кримінальному провадженні вимоги про відшкодування моральної шкоди розглядаються і вирішуються судом за умови, що під час кримінального провадження до початку судового розгляду цивільним позивачем було пред'явлено цивільний позов до підозрюваного, обвинуваченого або до фізичної чи юридичної особи. Форма та зміст позовної заяви повинні відповідати*

вимогам, встановленим до позовів, які пред'являються у порядку цивільного судочинства». Положення абзацу 3 п. 17-1 видалити.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процес, підручник, за ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного, Київ, 2013, 544 с.
2. Закон України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» від 01.12.1994 р., веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/94-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 01.05.2022).
3. Постанова Пленуму Верховного суду України № 4 від 31.03.1995 р. веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95#Text> (дата звернення: 01.05.2022).
4. Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін. Київ, НАВС, 2021 р., 376 с.

Ключові слова: кримінальний процес, інститут реабілітації, реабілітація, відшкодування шкоди, моральна шкода.

Key words: criminal process, institute of rehabilitation, rehabilitation, compensation for damage, moral damage.

СЛПЕНЮК ТЕТЯНА МИХАЙЛІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри кримінального процесу, детективної
та оперативно-розшукової діяльності*

СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Статтею 3 Конституції України закріплено вихідну засаду правової держави – людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю; утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1]. На державу покладено обов'язок не лише визнавати, а й гарантувати і забезпечувати додержання прав людини й громадянина, сприяти їм у реалізації своїх особистих прав.

Разом з тим, у зв'язку з повномасштабною військовою агресією Російської Федерації проти України та запровадженням в нашої країні воєнного стану, правова регламентація взаємовідносин особи і держави зазнала численних змін. Торкнулись останні й порядку здійснення кримінального провадження. Враховуючи той факт, що в саме в кримінальному провадженні найбільше обмежуються конституційні права

та свободи людини і громадянина, важливим є недопущення зловживань процесуальними повноваженнями. Особливо гострим це питання є в умовах російсько-української війни, адже окремим суб'єктам кримінального провадження надано додаткові специфічні процесуальні повноваження. Всі вище наведені положення вказують на актуальність дослідження судового контролю у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану як одного із найбільш дієвих механізмів захисту прав його учасників та протидії зловживанням процесуальними повноваженнями.

Однією із функцій судової влади в Україні є здійснення судового контролю у кримінальному процесі. У п. 18 ч. 1 ст. 3 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) закріплено, що реалізація останнього відноситься до повноважень слідчого судді [2]. Аналіз положень чинного кримінального процесуального законодавства дає змогу дійти висновку, що судовий контроль передбачає контроль слідчого судді за законністю та обґрунтованістю рішень, дій чи бездіяльності дізнавача, слідчого та прокурора, застосування обмежень конституційних права та свобод людини і громадянина під час проведення досудового розслідування за допомогою заходів забезпечення кримінального провадження, а також проведення певних гласних та негласних слідчих (розшукових) дій. Як справедливо вказує В. Я. Марчак, «вагомість та ефективність судового контролю за дотриманням прав людини полягає в тому, що навіть сам факт його існування справляє позитивний вплив на роботу правоохоронних органів. Нагромаджений досвід у цій сфері демонструє двоякий ефект цього інституту. По-перше, суд, визнавши, що є порушення прав людини, забезпечує їх відновлення. По-друге, підвищується рівень якості роботи в правоохоронних органах у кримінальних провадженнях, що підлягають судовому контролю» [5, с. 145–146].

Як й більшість інститутів кримінального процесу, досліджуваний інститут зазнав певних змін та доповнень. Так, Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» від 14 квітня 2022 року № 2201-IX внесено зміни та доповнення до ст. 615 КПК України, якими закріплено, що у разі відсутності об'єктивної можливості виконання слідчим суддею повноважень щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження, надання дозволу на проведення певних гласних та негласних слідчих (розшукових) дій, продовження строків кримінального провадження та здійснення загальних обов'язків щодо захисту прав людини, їх може виконувати керівник органу прокуратури [4].

При цьому скарги на рішення, дії чи бездіяльність самого керівника органу прокуратури щодо реалізації вище наведених повноважень, у відповідності до ч. 4 ст. 615 КПК України, мають бути розглянуті слідчим суддею суду, в межах територіальної юрисдикції якого закінчено досудове розслідування. Однак, у випадку об'єктивної неможливості провадження правосуддя таким судом, вказані скарги мають бути

розглянуті найбільш територіально наближеним судом, який може реалізовувати цю функцію, чи іншим судом, визначеним в порядку, регламентованому законом.

Як вбачається із ч. 7 ст. 147 Закону України «Про судоустрій та статус суддів», під час воєнного стану питання про зміну територіальної підсудності судових справ регулюється рішенням Вищої ради правосуддя, що приймається за поданням Голови Верховного Суду, за допомогою передачі провадження до суду, який територіально найближче розташований чи іншого визначеного суду. У випадку неможливості виконання Вищою радою правосуддя вказаного повноваження, воно провадиться за розпорядженням Голови Верховного Суду. Відповідне рішення є підставою для передачі усіх справ, що знаходились на розгляді суду, територіальна підсудність якого змінюється [3]. Як відомо, на сьогодні Вища рада правосуддя не має повноважного складу, тому всі питання про територіальну підсудність розглядаються Головою Верховного Суду. Активні бойові дії на певній території, окупація чи оточення її ворожими силами, знищення приміщень суду та інші обставини вже стали причиною для видання цим суб'єктом більш ніж п'ятнадцяти розпоряджень про зміну територіальної підсудності судових справ у Донецькій, Житомирській, Запорізькій, Київській, Луганській, Харківській, Херсонській, Чернігівській, та інших областях [6].

Як вже зазначалось судовий контроль у кримінальному провадженні передбачає оскарження рішень та дій чи бездіяльності й дізнавача, слідчого та прокурора. Даний елемент судового контролю не зазнав змін та доповнень та здійснюється в загальному порядку, встановленому главою 26 КПК України. Зокрема, згідно із ч. 1 ст. 306 КПК України вказані скарги мають бути розглянуті слідчим суддею місцевого суду, а в кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, підсудних Вищому антикорупційному суду, – слідчим суддею цього суду [2]. На нашу думку, така законодавча позиція щодо можливості оскарження рішень, дій чи бездіяльності дізнавача, слідчого та прокурора суперечить загальній концепції забезпечення законності та ефективності кримінального провадження й захисту конституційних права та свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану. Окрім того, в такому випадку створюються передумови для зловживання процесуальними повноваженнями дізнавачем, слідчим та прокурором, що є недопустимим.

Як було з'ясовано, законодавцем закріплена можливість зміни територіальної підсудності для здійснення судового контролю лише при оскарженні рішень, дій чи бездіяльності керівника органу прокуратури. Однак, на нашу думку, у разі відсутності на певній території України об'єктивної можливості виконання слідчим суддею повноважень щодо розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність керівника органу прокуратури, такої можливості нема й для судового контролю за законністю та обґрунтованістю виконання процесуальних повноважень дізнавачем, слідчим та прокурором. З огляду на вказане, існує необхідність внесення відповідних змін до розділу IX-1 КПК України.

Резюмуючи всі вище наведені положення, можна зробити висновок, що попри існування в Україні воєнного стану, законодавцем зроблені спроби щодо забезпечення судового контролю в нових умовах. Останнє ще раз показує силу та незламність українського народу у відстоюванні своїх конституційних права та свобод. Разом з тим, існують й певні прогалини у чинному кримінальному процесуальному законодавстві, які потребують негайного вирішення.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.
3. Про судоустрій та статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.
4. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану: Закон України 14 квітня 2022 року № 2201-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#Text>
5. Марчак В. Я. Судовий контроль за дотриманням прав людини згідно з кримінальним процесуальним законодавством України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 141–146.
6. Територіальна підсудність: розгляд судами справ під час воєнного стану. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/211208_teritorialna-pdsudnst-rozglyad-sudami-sprav-pd-chas-vonnogo-stanu

Ключові слова: судовий контроль, кримінальне провадження, воєнний стан, слідчий суддя, зловживання процесуальними повноваженнями.

Key words: judicial control, criminal proceedings, state of war, investigating judge, abuse of procedural powers.

ТАВАКАЛЯН МАРІАМ БОРІКІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри кримінального процесу, детективної
та оперативно-розшукової діяльності*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ

Актуальною проблемою в умовах складної соціально-економічної ситуації, поєднаної з реаліями воєнного стану на території України, стає злочинність серед неповнолітніх осіб, яка з кожним роком зростає. Так,

відповідно до статистичних даних Генеральної прокуратури України, неповнолітніми у віці 14–17 років у 2019 р. було здійснено – 18 859, у 2020 р. – 28 992, 2021 р. – 26 131 кримінальних правопорушень [4].

Одним із елементів верховенства права є принцип правової визначеності. Конституційний Суд України вважає, що принцип правової визначеності вимагає від законодавця чіткості, зрозумілості, однозначності правових норм, їх передбачуваності (прогнозованості) для забезпечення стабільного правового становища людини [2]. Згідно з усталеною практикою Європейського суду з прав людини, поняття «якість закону» означає, що національне законодавство повинне бути доступним і передбачуваним, тобто визначати достатньо чіткі положення, аби дати людям адекватну вказівку щодо обставин і умов, за яких державні органи мають право вживати заходів, що вплинуть на права осіб (рішення у справі «Олександр Волков проти України») [3].

Кримінальне провадження щодо неповнолітніх здійснюється у загальному порядку з урахуванням особливостей, передбачених главою 38 КПК України, яка забезпечує додаткові процесуальні гарантії. Так, наприклад, відповідно до ч. 2 ст. 484 КПК України кримінальне провадження щодо неповнолітньої особи, в тому числі, якщо кримінальне провадження здійснюється щодо декількох осіб, хоча б одна з яких є неповнолітньою, здійснюється слідчим, дізнавачем, які спеціально уповноважені керівником органу досудового розслідування на здійснення досудових розслідувань щодо неповнолітніх [1].

Слід відмітити, що чітких вимог до кваліфікації, професійної підготовки та рівня підготовки вказаної категорії слідчих у КПК України або іншому законі не зазначено, чим порушується принцип правової визначеності. Законодавцем не зазначено чітких кваліфікаційних вимог, а лише в загальній формі передбачено здійснення слідчим, дізнавачем досудових розслідувань щодо неповнолітніх, які спеціально уповноважуються керівником органу досудового розслідування.

Професійна підготовка слідчого, дізнавача дуже важлива, тому що поведінка неповнолітнього під час допиту багато в чому буде визначатися в першу чергу психічними, віковими, інтелектуальними особливостями розвитку. Отже, достовірність показань неповнолітніх багато в чому буде залежати від рівня професіоналізму слідчого, який має базові знання, що допоможуть оцінити індивідуально-психологічні особливості, розвиток психіки неповнолітнього. Неодноразові допити, поєднані з ускладненими кримінально-процесуальними процедурами, можуть залякати, нанести психологічну травму, що може навпаки негативно сказатися на кримінальному провадженні, а найголовніше – на порушенні прав неповнолітніх.

У кримінально-процесуальному законодавстві необхідно передбачити, що слідчий, який спеціально уповноважений на здійснення досудових розслідувань щодо неповнолітніх, повинен мати достатній рівень психологічної або педагогічної освіти, а у разі відсутності вказаної освітньої підготовки зобов'язаний пройти курси підвищення кваліфікації, під час якої обов'язково охопити галузі знань вікової

педагогіки та психології. Спеціальна підготовка та набуття відповідних професійних навичок забезпечать слідчим необхідну фахову компетенцію у роботі з неповнолітніми, дозволять підтримувати на належному рівні відповідну кваліфікацію так званого «ювенального слідчого» і максимально враховувати особливості неповнолітніх під час здійснення досудового розслідування [5, с. 115-116].

Таким чином, слідчі, дізнавачі, які уповноваженні на здійснення кримінальних проваджень щодо неповнолітніх, повинні пройти додаткову спеціальну професійну підготовку з питань, що стосуються особливостей здійснення провадження щодо неповнолітніх, а також особливостей здійснення процедур, адаптованих до них. У даному випадку саме визначення кваліфікаційних вимог до слідчого в кримінально-процесуальному законодавстві дасть змогу більш чітко зрозуміти, чим відрізняється слідчий, який здійснює кримінальне провадження щодо неповнолітніх, від інших слідчих, якими професійними якостями повинна володіти дана категорія слідчих, а це, в свою чергу, забезпечить реалізацію принципу правової визначеності, яка є невід'ємною, органічною складовою принципу верховенства права.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 01.06.2022 р.)
2. Рішення Конституційного Суду України від 27 лютого 2018 року № 1-р/2018 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-18#Text> дата звернення: 01.06.2022 р.)
3. Рішення Європейського суду з прав людини за справою «Олександр Волков проти України» від 27.05.2013 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_947#Text (дата звернення: 01.06.2022 р.)
4. Статистична інформація Генеральної прокуратури України за 2019–2021 роки. Офіційний веб-сайт Генеральної прокуратури України. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/1stat_ (дата звернення: 01.06.2022).
5. Безукладнікова Ю. С., Загоріна О. П. Щодо питання про дотримання прав та законних інтересів неповнолітніх, які беруть участь у кримінальних провадженнях під час досудового розслідування. С. 115–116.

Ключові слова: неповнолітній, слідчий, керівник органу досудового розслідування, верховенство права, принцип правової визначеності.

Key words: underage persons, investigator, chief officer of a pre-trial investigation, the rule of law, the principle of legal certainty.

ТЕПАК СВЯТОСЛАВ ЯРОСЛАВОВИЧ

*Київський інститут інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального права, процесу та криміналістики*

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ДОСТОВІРНОСТІ З ІНШИМИ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ВЛАСТИВОСТЯМИ ДОКАЗІВ

Достовірність доказів як їх процесуальна властивість, що відображає відповідність доказів змісту об'єктивній дійсності та придатність на основі такої відповідності використовуватися для встановлення фактів й обставин, які мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню [5, с. 187–188], тісно пов'язана з іншими процесуальними властивостями доказів. Коло останніх визначено у частині 1 статті 94 КПК України, в якій законодавець до їх числа, окрім достовірності доказів, відносить також їх належність, допустимість, достатність та взаємозв'язок для прийняття відповідно до процесуального рішення [7].

Виходячи з нормативно закріпленої системи процесуальних властивостей доказів, першою підлягає встановленню їх належність, стосовно взаємозв'язку якої з достовірністю доказів у доктрині кримінального процесу висловлено два підходи. Так, одна група вчених вказує на відсутність між цими процесуальними властивостями доказів зв'язку, пояснюючи свою позицію тим, що належний доказ може бути як достовірним, так і ймовірним, і, навпаки, достовірний доказ може бути як належним, так і неналежним [2, с. 284; 9, с. 107]. Друга група вчених констатує наявність зв'язку між належністю доказів та їх достовірністю [10, с. 93], але відзначає його односторонній характер, обґрунтовуючи це тим, що тільки належний доказ може бути визнаний достовірним [11, с. 12], а визнання доказу неналежним виключає визнання його достовірним [8, с. 188], оскільки він не перебуває в ґносеологічному зв'язку з обставинами, які мають значення для кримінального провадження [14, с. 97].

Поділяючи другий із наведених підходів, потрібно вказати, що визнання доказу неналежним унеможлиблює його подальшу оцінку з огляду на неможливість підтвердження за його допомогою обставин, зазначених у статті 85 КПК України. І, навпаки, визнання доказу належним створює передумови для його подальшої оцінки з точки допустимості та достовірності. При цьому, як вказують вчені в ході визначення взаємозв'язку належності та достовірності, належність доказу не вирішує задалегідь питання про його достовірність, а лише створює потенційну можливість для її встановлення [11, с. 12], у зв'язку з чим в деяких випадках належний доказ може бути недостовірним через наявність фактів, які несприятливо впливають на процес його формування [13, с. 34]. Так, визнані належним доказом показання свідка можуть визнаватися

недостовірним доказом з огляду на встановлення неправильного сприйняття свідком обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні та щодо яких він надав показання, визнаний належним доказом висновок експерта – з огляду на відсутність в нього спеціальних знань і кваліфікації з досліджуваних питань тощо.

Після визнання доказу належним суб'єкт доказування, визначений у частині 1 статті 94 КПК України, переходить до його оцінки з точки зору допустимості. У доктрині кримінального процесу констатується безсумнівний зв'язок достовірності доказів з їх допустимістю [2, с. 284; 9, с. 107; 10, с. 93], оскільки встановлення останньої пов'язано з вирішенням питання про те, чи передбачено законом дане джерело відомостей про факти, чи дотримано вимог його виявлення, закріплення і як вплинули на достовірність відомостей процесуальні порушення, якщо вони були допущені [13, с. 34]. Так, визнання доказу недопустимим внаслідок допущених порушень норм кримінального процесуального закону призводить до правових наслідків, визначених частиною 2 статті 86 КПК України, і, відповідно, зумовлює недоцільність здійснення подальшої його оцінки з точки зору достовірності. У цьому контексті Ю. І. Лозинська звертає увагу, що на взаємозв'язок допустимості доказів із їхньою достовірністю вказують положення частини 6 статті 97 КПК України, згідно з якими показання з чужих слів не може бути допустимим доказом факту чи обставин, на доведення яких вони надані, якщо показання не підтверджується іншими доказами, визнаними допустимими згідно з правилами, відмінними від положень частини 2 статті 97 КПК України, тобто недопустимі докази не можуть бути залучені до з'ясування достовірності як показань із чужих слів, так і інших доказів, які містять фактичні дані, щодо яких були дані такі показання [8, с. 185]. І, навпаки, якщо в ході отримання доказу були допущені порушення норм кримінального процесуального закону, які не призвели до визнання його недопустимим, вони зумовлюють необхідність оцінки такого доказу з точки зору його достовірності. У випадках, коли порушення порядку отримання доказу не впливає на його достовірність, на думку Д. Є. Крикливця, порушення одних аспектів порядку отримання доказу компенсується дотриманням низки інших [6, с. 243]. При цьому правила допустимості доказів покликані гарантувати дотримання прав учасників процесу під час збирання доказів і забезпечити достовірність одержаних відомостей, внаслідок чого їх недотримання тягне за собою виникнення сумнівів різного ступеня істотності в достовірності отриманої інформації [11, с. 12]. Спростування таких сумнівів призводить до визнання доказів достовірними, а їх підтвердження зумовлює недостовірність отриманих фактичних даних, у зв'язку з чим викликає заперечення А.М. Безносюка, який вказує, що допустимі докази обов'язково повинні бути достовірними [1, с. 8].

Поряд із цим, у доктрині кримінального процесу виокремлюються ще дві відмінності оцінки доказу з точки зору достовірності від його оцінки за процесуальними властивостями належності та допустимості. По-перше, як вказує С. О. Ковальчук, оцінка достовірності доказу перед-

бачає співставлення його змісту зі змістом інших доказів, у зв'язку з чим для формування висновку щодо достовірності доказу необхідною є сукупність доказів, які стосуються однієї й тієї самої обставини предмета доказування [5, с. 346]. По-друге, як відзначає В. В. Вапнярчук, якщо неналежність чи недопустимість найчастіше є очевидною відразу, і такий доказ виключається з процесу доказування, то його недостовірність може бути констатована лише на основі певної зібраної сукупності доказів [2, с. 284].

Встановивши належність, допустимість і достовірність доказів, суб'єкт доказування здійснює їх оцінку з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення. Оцінка доказів у всій сукупності та взаємозв'язку, як наголошує А. А. Павлишин, є найбільш істотною умовою визначення їх достовірності, оскільки відірвано від системи доказів окремий доказ може трактуватися неоднозначно [3, с. 210–211]. При цьому вчені звертають увагу й на інший аспект взаємозв'язку оцінки достовірності та достатності доказів – момент її здійснення. Як вказує М. М. Стоянов, достовірність повинна остаточно визначатися безпосередньо перед ухваленням підсумкового процесуального рішення та у сукупності з усіма іншими доказами, оскільки у протилежному випадку досить великою є небезпека передчасного визнання доказу недостовірним, що спричинить необґрунтовану відмову від його використання в доказуванні у справі [12, с. 508].

Таким чином, достовірність тісно взаємопов'язана з іншими процесуальними властивостями доказів – їх належністю, допустимістю, достатністю та взаємозв'язком для прийняття відповідного процесуального рішення. Кожна з процесуальних властивостей доказів, як відзначає В. М. Зінченко, має свою функціональну спрямованість, з урахуванням якої вона дозволяє відобразити той або інший аспект їх придатності для використання під час кримінального провадження [4, с. 46–47]. У зв'язку з цим достовірність є процесуальною властивістю доказів, однорівневою з їх належністю, допустимістю, достатністю та взаємозв'язком для прийняття відповідного процесуального рішення, не може ототожнюватися та поглинатися ними.

Список використаних джерел:

1. Безносьюк А. М. Гарантії достовірності показань підозрюваного та обвинуваченого : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 2012. 16 с.
2. Вапнярчук В. В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування : монографія. Х. : Юрайт, 2017. 408 с.
3. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 томах. Т. 19. Кримінальний процес, судоустрій, прокуратура та адвокатура / ред. кол.: В. Т. Нор та ін. Х. : Право, 2020. 960 с.
4. Зінченко В. М. Достатність доказів у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2020. 231 с.
5. Ковальчук С. О. Вчення про речові докази у кримінальному процесі: теоретико-правові та практичні основи : монографія. Івано-Франківськ : Супрун В. П., 2017. 618 с.

6. Крикливець Д. С. Щодо можливості запровадження асиметричної оцінки доказів у кримінальне судочинство України. *Право і суспільство*. 2017. № 4. С. 239–244.
7. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
8. Лозинська Ю. І. Достовірність показань свідка та її з'ясування у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2018. 259 с.
9. Ратнова А. В. Кримінальні процесуальні та криміналістичні основи використання електронних документів у доказуванні : дис. ... д-ра філософії: 081 – Право. Львів, 2021. 248 с.
10. Сергеева Д. Б. Поняття та сутність достовірності доказу як його властивості. *Юрист України*. 2014. № 1. С. 89–95.
11. Стоянов М. М. Властивості доказів у кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2010. 20 с.
12. Стоянов М. М. Достовірність доказів у кримінальному провадженні: аналіз нормативного регулювання. *Правове життя сучасної України : матеріали Міжнародної наукової конференції професорсько-викладацького та аспірантського складу* (м. Одеса, 16–17 травня 2013 року) / відп. за вип. В. М. Дрьомін. Одеса: Фенікс, 2013. Т. 2. С. 506–508.
13. Чупрікова І. Л. Допустимість доказів у світлі нового Кримінального процесуального кодексу : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2015. 186 с.
14. Шабаровський Б. В. Перевірка доказів у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Острог, 2019. 237 с.

Ключові слова: докази, оцінка доказів, процесуальні властивості доказів, належність, допустимість, достовірність, достатність.

Key words: evidence, evaluation of evidence, procedural properties of evidence, relevance, admissibility, reliability, sufficiency.

ЦИСАРЕНКО ОЛЕКСАНДР ОЛЕКСАНДРОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ ПРОКУРОРОМ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ТА ІНШИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У ФОРМІ ДІЗНАННЯ

Актуальність теми дослідження обумовлена неоднозначним розумінням, перш за все у правозастосовчій практиці, сутності та реалізації повноважень прокурора щодо особистого проведення ним слідчих

(розшукових) та інших процесуальних дій під час розслідування кримінальних проступків.

Так, відповідно до п. 4 ч. 2 ст. 36 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, уповноважений, зокрема доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення у встановлений прокурором строк слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій або давати вказівки щодо їх проведення чи брати участь у них, а в необхідних випадках – особисто проводити слідчі (розшукові) та процесуальні дії в порядку, визначеному цим Кодексом [1].

На перший погляд особисте проведення прокурором слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій є лише одним з проявів нагляду за додержанням законів у формі процесуального керівництва, проте дане повноваження має ознаки, більше притаманні функції розслідування кримінальних правопорушень, аніж нагляду за додержанням законів, а тому в окремих ситуаціях обсяг реалізації прокурором таких повноважень може повністю замінити діяльність дізнавача чи слідчого у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування, що робить його ключовим в питанні безпосередньої участі прокурора під час здійснення як дізнання, так і досудового розслідування в цілому.

Кримінальний процесуальний закон хоча і наділяє прокурора процесуальною можливістю особисто проводити слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії в порядку, визначеному КПК України, проте використання ним такого повноваження обмежується встановленою законодавчою умовою – «в необхідних випадках». Така законодавча конструкція «прокурорських повноважень» породжує низку питань: «Які випадки слід вважати необхідними для проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій особисто прокурором?», «Ким визначається така необхідність?», «Які її критерії?» або ж «Який обсяг проведених прокурором слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій в рамках конкретного розслідування є достатнім задля запобігання підміні ним функції досудового розслідування?».

Проблематика реалізації повноважень прокурора в кримінальному процесі в контексті окресленої теми була об'єктом дослідження багатьох українських вчених, останнім часом таких як: Юрчишин В. М. [2], Торбас О. О. [3], Кахновець С. О. [4], Шульган І. І. [5] та інші, думки яких є різними.

На думку О. Торбаса, «законодавець не уточнює, в яких самих випадках прокурор повинен прийняти таке рішення, проте ... можна стверджувати, що прокурор особисто проводить слідчі (розшукові) дії тільки у випадку їх особливої складності або значимості для відповідного кримінального провадження [3, с. 182].

Дійсно, зміст поняття «необхідні випадки» попри його вживаність у КПК України не лише у ст. 36 КПК, а й, наприклад, у ст. 530 КПК, в кримінальному процесуальному законодавстві не розкривається, не

наводяться як перелік таких «випадків», так критеріїв їх оцінки. Хоча КПК України і оперує поняттями «особлива складність провадження» та «виняткова складність провадження», однак вони застосовуються щодо окремих інститутів кримінального процесуального права (ч. 4 ст. 294 КПК України), а не в цілому щодо випадків проведення прокурором слідчо-процесуальних дій. Відповідно дане поняття є оціночним в кожному конкретному випадку і, вочевидь, таку «оцінку» законодавець покладає на суб'єкта, уповноваженого на застосування кримінально-процесуальної норми.

На думку вчених Д. Сироти та Т. Слободяник, засади кримінального провадження та інші норми КПК покладають на прокурорів обов'язок здійснювати досудове розслідування у кримінальних провадженнях. Фактично прокурор перетворився на слідчого, а слідчий на його помічника [6, с. 235]. Вчені обґрунтовують свою думку на основі положень ст. ст. 9, 22, 25, 28 КПК України, якими по суті на прокурора покладено відповідальність за проведення швидкого, повного та об'єктивного досудового розслідування.

О. Геселев зазначає, що за змістом відповідних статей нового КПК прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, знаходиться вже «поруч і разом зі слідчим» [7, с. 80].

На нашу думку, на прокурора під час проведення дізнання (як і досудового слідства) обов'язку проводити розслідування закон все ж не покладає. Положення ст. ст. 2, 9, 22, 25, 28 КПК України є нормативним орієнтиром для прокурора при визначенні того, чи є конкретний випадок необхідним для особистого проведення ним слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій.

Варто звернути увагу, що законодавець, наділяючи прокурора процесуального керівника даним повноваженням, не мав на меті надання відповідній процесуальній особі можливості проводити розслідування замість слідчого/дізнавача. Тому безпосереднє проведення розслідування прокурором шляхом використання даного повноваження без участі у ньому слідчого/дізнавача, на наш погляд, нівелюватиме роль прокурора у кримінальному провадженні, як особи уповноваженої на виконання наглядової функції. При цьому, вважаємо, що проведення прокурором, навіть переважної більшості слідчих (розшукових) та процесуальних дій, ніж слідчий/дізнавач у конкретному кримінальному провадженні, при існуванні випадків, що об'єктивно виправдовуватимуть необхідність їх проведення, не може вважатися підміною органу досудового розслідування, не суперечить завданням кримінального провадження та не применшує його процесуальний статус.

Статтею 300 КПК України визначено, які слідчі (розшукові) дії дозволяються виконувати під час досудового розслідування кримінальних проступків. У той же час, не всі з перелічених у даній нормі дій уповноважений виконувати прокурор. Так, прокурор не наділений повноваженнями проводити негласні слідчі (розшукові) дії. З цього приводу

думки науковців по суті є однаковими [3, с. 237], [5, с. 101], [6, с. 238]. Щодо проведення «гласних» слідчих (розшукових) дій, то кримінальний процесуальний закон не забороняє прокурору під час дізнання проводити їх в тих межах, що і дізнавачу. Водночас ст. 300 та ч. 3 ст. 214 КПК України встановлює конкретний перелік слідчих (розшукових) та процесуальних дій, проведення яких дозволяється для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку до моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Вочевидь, в силу положень ч. 1 ст. 37 КПК України прокурор під час дізнання на проведення таких дій не уповноважений.

Слід звернути увагу на неоднозначність у правовому регулюванні щодо процесуальної можливості прокурора призначити під час дізнання судову експертизу. Так, ч. 1 ст. 242 КПК України наділяє прокурора відповідними повноваженнями. У той же час, відповідно до нормативних приписів ч. 1 ст. 7-1 Закону України «Про судову експертизу» підставою проведення судової експертизи є відповідне судове рішення чи рішення органу досудового розслідування, або договір з експертом чи експертною установою – якщо експертиза проводиться на замовлення інших осіб. Як бачимо, «рішення прокурора» серед переліку зазначених підстав відсутнє. Аналогічною є проблематика щодо отримання прокурором під час дізнання висновку спеціаліста (по суті норми ч. 2 ст. 7-1 даного Закону та ч. 2 ст. 71 КПК України суперечать між собою в частині щодо залучення спеціаліста для надання висновку). На нашу думку, при явній конкуренції правових норм, у даному випадку прокурор після його визначення керівником органу прокуратури в порядку ч. 1 ст. 37 КПК України уповноважений під час проведення дізнання забезпечувати проведення судових експертиз та досліджень з отриманням висновку спеціаліста шляхом особистого прийняття рішення. Це ґрунтується на положеннях ч. 3 ст. 9 КПК України, згідно з якими закони та інші нормативно-правові акти України, положення яких стосуються кримінального провадження, повинні відповідати цьому Кодексу. При здійсненні кримінального провадження не може застосовуватися закон, який суперечить цьому Кодексу. На наш погляд, ст. 7-1 Закону України «Про судову експертизу» має бути приведена у відповідність із нормами КПК України шляхом внесення законодавчих змін.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. Юрчишин В. Функції безпосередньої участі прокурора у розслідуванні кримінальних справ за новим КПК України: бути чи не бути? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/Chaa/2012-2/12yumcnb.pdf>.

3. Торбас О. Розсуд в кримінальному процесі України: теоретичне обґрунтування та практика реалізації : монографія / О. О. Торбас. – Одеса : Юридична література, 2020. – 284 с.
4. Кахновець С. Реалізація дискреційних повноважень прокурора при здійсненні процесуального керівництва досудовим розслідуванням. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 10. С. 220–222.
5. Шульган І. Прокурор в кримінальному процесі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2020. 238 с.
6. Сирота Д., Слободяник Т. Функція досудового розслідування прокуратури. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 9. С. 234–239.
7. Геселев О. Процесуальний статус та повноваження прокурора за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. Слово національної школи суддів України. 2012. № 1. С. 78–92.

Ключові слова: прокурор, повноваження прокурора, дізнання, прокуратура, слідчі дії.

Key words: prosecutor, powers of the prosecutor, inquiries, prosecutor's office, investigative actions.

ШАПОВАЛ АРТЕМ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального процесу, детективної
та оперативно-розшукової діяльності*

ДОСТУП ДО ТЕЛЕФОНІВ ТА КОМП'ЮТЕРІВ ПІД ЧАС ОГЛЯДУ ЧИ ОБШУКУ ТРАНСПОРТНОГО ЗАСОБУ

22 березня 2022 року набув чинності закон «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам» [1]. У зв'язку з цим Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) зазнав значних змін та доповнень, зокрема, змінено й процедуру проведення обшуку житла та іншого володіння особи. Ці зміни пов'язані саме з можливістю доступу до комп'ютерних систем або їх частин та мобільних терміналів під час проведення обшуку.

Варто одразу зазначити, що вказані законодавчі зміни є своєчасними та відповідають вимогам сьогодення. Так, в умовах воєнного стану та повномасштабної війни в Україні значно збільшилась кількість злочинів проти основ національної безпеки. Серед них: державна зрада; шпигунство; колабораційна діяльність; несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України та інші злочини. Більшість із цих кримінальних правопорушень вчиняються з використанням мобільних телефонів,

планшетів та комп'ютерів. На таких носіях інформації можуть зберігатись важливі докази причетності особи до вчинення вищевказаних злочинів. Це можуть бути, для прикладу, фото- чи відеозаписи переміщення військової техніки Збройних Сил України, листування із представниками держави-агресора щодо проведення підривної діяльності проти України, докази публічного заперечення у соціальних мережах збройної агресії проти України тощо. В умовах воєнного стану вищевказаних осіб досить часто виявлять на блокпостах, саме під час огляду чи обшуку транспортного засобу.

Раніше питання доступу до носіїв інформації під час проведення огляду чи обшуку викликало дискусії як в наукових колах, так і серед практикуючих юристів. Так, до внесення законодавчих змін доступ до комп'ютерних систем та мобільних терміналів під час проведення обшуку здійснювався різними способами: або ці речі ставали тимчасово вилученим майном (на які потім накладався арешт), або й взагалі слідчий чи прокурор здійснювали копіювання потрібної інформації з таких пристроїв без їх вилучення та зазначення про це у протоколі обшуку. Однак, чи правомірні були такі дії з боку органу досудового розслідування? Безумовно, що ні.

Відтепер суперечностей під час проведення обшуку буде менше, оскільки ці питання чітко врегульовані в КПК України. Так, відтепер слідчий, прокурор під час проведення обшуку транспортного засобу або житла має право не лише відкривати закриті приміщення, сховища та речі, але й долати системи логічного захисту, навіть якщо особа, яка присутня при обшуку, відмовляється зняти (деактивувати) таку систему. При цьому, якщо обшук здійснюється за відсутності володільця транспортного засобу або житла, це не є перешкодою для зняття системи логічного захисту (ч. 6 ст. 236 КПК України). Іншими словами, після внесення змін орган досудового розслідування отримав право без будь-якого санкціонування чи судового контролю отримувати доступ до мобільних телефонів, планшетів та комп'ютерів особи, у якої проводиться обшук.

Також слідчому, прокурору надано право під час проведення обшуку без попереднього дозволу здійснювати пошук, виявлення та фіксацію комп'ютерних даних. Так, відповідно до абз. 2 ч. 6 ст. 236 КПК України, якщо під час обшуку слідчий, прокурор виявив доступ чи можливість доступу до комп'ютерних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку, для виявлення яких не надано дозвіл на проведення обшуку, але щодо яких є достатні підстави вважати, що інформація, що на них міститься, має значення для встановлення обставин у кримінальному провадженні, прокурор, слідчий має право здійснити пошук, виявлення та фіксацію комп'ютерних даних, що на них міститься, на місці проведення обшуку. Зауважимо, що цим доповненням законодавець фактично дещо спрощує та прискорює процедуру проведення досудового розслідування, оскільки, відтепер за наявності відповідного спеціаліста можна на місці проведення обшуку отримати всю необхідну інформацію, яка міститься на

мобільному телефоні, планшеті чи комп'ютері. Варто також зазначити, що в даному випадку під словом «дозвіл» мається на увазі ухвала слідчого судді, в якій має бути зазначений вичерпний перелік речей, документів або осіб, для виявлення яких проводиться обшук (ч. 2 ст. 235 КПК України).

Також ч. 6 ст. 236 КПК України доповнено новим абзацом, відповідно до якого, особи, які володіють інформацією про зміст комп'ютерних даних та особливості функціонування комп'ютерних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку, можуть повідомити про це слідчого, прокурора під час здійснення обшуку, відомості про що вносяться до протоколу обшуку. В даному випадку під «змістом комп'ютерних даних» та «особливостями функціонування комп'ютерних систем» мається на увазі весь масив інформації, а також паролі доступу та інші системи логічного захисту, що встановлені на конкретному приладі. Це досить важливе доповнення, оскільки, відповідно до п. 1 ч. 2 ст. 99 КПК України, така інформація може бути в подальшому документальним джерелом доказів. Однак тут потрібно звернути увагу на одну важливу деталь. В даному контексті законодавець використав словосполучення «можуть», а отже – це диспозитивне право особи, повідомляти таку інформацію, чи ні. Вважаємо, що тут ефективніше було б закріпити саме імперативну норму, замінивши слово «можуть» на «зобов'язані». В такому випадку є більша вірогідність того, що слідчому, прокурору вдасться подолати систему логічного захисту та отримати доступ до змісту комп'ютерних даних.

З урахуванням внесених змін, алгоритм доступу слідчого, прокурора до даних, що міститься в мобільних телефонах та комп'ютерах, під час обшуку є наступним: 1) пошук комп'ютерних даних; 2) повідомлення паролю; 3) подолання системи логічного захисту; 4) фіксація комп'ютерних даних; 5) вилучення телефонів, комп'ютерів; 6) накладення арешту; 7) огляд та/або призначення експертизи [3].

Також важливою новелою КПК України є запровадження нового виду огляду – огляд комп'ютерних даних. Відповідно до абз. 2 ч. 2 ст. 237 КПК України, такий огляд проводиться слідчим, прокурором шляхом відображення у протоколі огляду інформації, яку вони містять, у формі, придатній для сприйняття їх змісту (за допомогою електронних засобів, фотозйомки, відеозапису, зйомки та/або відеозапису екрана тощо або у паперовій формі). Фактично цей вид огляду в переважній більшості випадків є складовою частиною іншої слідчої (розшукової) дії – огляду транспортного засобу, житла, приміщення, місцевості тощо.

Отже, законодавцем були внесені важливі зміни до КПК України, які змінили процедуру проведення огляду та обшуку транспортного засобу чи житла. Ці зміни стосуються доступу до комп'ютерних систем або їх частин та мобільних терміналів під час проведення огляду та обшуку. Після їх внесення органи досудового розслідування отримали додаткові повноваження під час проведення вищевказаних слідчих (розшукових) дій. Однак в умовах воєнного стану такі зміни є виправданими та своєчасними з декількох причин. По-перше, вказані законодавчі зміни

будуть сприяти правоохоронним органам у розслідуванні шпionaжу, державної зради, колабораціонізму та інших злочинів, вчинених диверсійними групами. Для пересування з одного населеного пункту до іншого вищевказані особи використовують транспортні засоби, які і будуть ставати об'єктом проведення огляду чи обшуку. По-друге, в епоху діджиталізації та воєнного стану в Україні мобільні телефони, планшети та комп'ютери стали основним засобом для збирання та передачі інформації вищевказаними особами. Зазвичай це інформація з обмеженим доступом або інформація, яка містить державну таємницю (щодо позицій та напрямків переміщення військовослужбовців Збройних Сил України або військової техніки, місцезнаходження об'єктів інфраструктури та блокпостів тощо), тому законодавчі зміни стали дієвим інструментом для правоохоронних органів під час розслідування вищевказаних кримінальних правопорушень. Однак тут варто також вказати не певні недоліки. Так, в ч. 6 ст. 236 КПК України було б доречніше та ефективніше закріпити «обов'язок» (а не право) особи, яка володіє інформацією про зміст комп'ютерних даних та особливості функціонування комп'ютерних систем, мобільних терміналів систем зв'язку, повідомити про це слідчого, прокурора під час здійснення обшуку.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам: Закон України від 15.03.2022 року № 2137-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2137-20#n35>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 року № 4651-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
3. «Обшук» мобільних телефонів і комп'ютерів та інші зміни до КПК, Олексій Кравчук, блог – «Судово-юридична газета» від 25.03.2022. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/233154-obshuk-mobilnikh-telefoniv-i-kompyuteriv-ta-inshi-zmini-do-kpk>

Ключові слова: права людини, огляд, обшук, транспортний засіб, телефон, комп'ютер.

Key words: human rights, inspection, search, vehicle, phone, computer.

ШИШАЦЬКА ЮЛІЯ ОЛЕГІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального процесу, детективної
та оперативно-розшукової діяльності*

ЗНАЧЕННЯ ДОКТРИНАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАСТОСУВАННЯ КОНФІДЕНЦІЙНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Будь-яка владно-розпорядча діяльність уповноважених суб'єктів здійснюється з конкретною метою, для досягнення якої службовим особам делегують повноваження держави, в тому числі і для застосування примусу. В залежності від обсягу повноважень та специфіки завдань такі суб'єкти можуть застосовувати специфічні методи та форми діяльності, а в деяких випадках на власний розсуд обирати необхідну лінію поведінки. Такі широкі повноваження в першу чергу залежать від складності правовідносин, для регулювання яких залучається суб'єкт владних повноважень. Очевидно, що описати всі можливі ситуації, які виникають в процесі правореалізації, неможливо, а тому законодавець в окремих випадках надає уповноваженим учасникам таких правовідносин самостійно обирати найкращий спосіб досягнення завдань, які були перед ними поставлені. Щоправда, в такому випадку значно ускладнюються можливості в частині здійснення контрольної діяльності відносно такого суб'єкта, проте в більшості випадків соціальна вигода є значно більшою, ніж потенційне ускладнення контролю. В той же час такі широкі повноваження в будь-якому випадку повинні бути закріплені у відповідних нормативно-правових актах, адже будь-яке беззаконня тягне за собою свавілля. І чим більше повноважень має відповідний орган, тим тяжчими будуть наслідки такого свавілля. Очевидно, що в першу чергу це стосується правоохоронної діяльності. Саме в процесі виявлення та розслідування кримінальних правопорушень допускається суттєве обмеження прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб, яке необхідне для ефективної діяльності правоохоронних органів. Проте такі повноваження не можуть бути абсолютними, адже концентрація таких можливостей в межах одного або декількох органів безсумнівно стане причиною розбалансування системи стримувань та противаг. В той же час, як вже було зазначено, у випадку реалізації складних правовідносин (до яких, безсумнівно, відноситься правоохоронна діяльність) законодавець не може передбачити та описати кожну можливу ситуацію у відповідному нормативно-правовому акті. У зв'язку з цим в окремих випадках в нормативних актах надається не чіткий перелік повноважень, а певні межі допустимої діяльності для виявлення та розслідування кримінальних правопорушень. При цьому уповноважені працівники правоохоронних органів вже самостійно повинні обрати найкращий спосіб для реалізації таких

повноважень, при якому було б одночасно дотримано вимоги законодавства [1; 2] та виконано завдання у максимально ефективний спосіб. І застосування конфіденційного співробітництва у слідчій та оперативній практиці можна назвати одним з найяскравіших прикладів такого механізму виявлення та розслідування кримінальних правопорушень.

Складність застосування конфіденційного співробітництва в процесі виявлення та розслідування кримінальних правопорушень в першу чергу пов'язана саме з неможливістю розробки єдиного та повного нормативно-методичного забезпечення використання такого співробітництва. Відповідно, особи, які залучають конфідентів до оперативно-розшукових заходів та слідчих (розшукових) дій, або які використовують інформацію, отриману від конфідентів, для встановлення обставин вчиненого кримінального правопорушення або такого, що готується, повинні в значній мірі орієнтуватися на власні навички працівника оперативного або слідчого підрозділу, які дозволять реалізувати конфіденційне співробітництво максимально ефективно. В той же час неправильним буде твердження, що лише слідчий, оперативний працівник чи інша уповноважена особа повинна самостійно визначати обсяг, умови та інші ключові ознаки застосування конфіденційного співробітництва, адже така форма співробітництва фактично допускає застосування позапроцесуальних засобів впливу на відповідних осіб, що саме по собі може бути окремим кримінальним правопорушенням. Таким чином на даний момент з однієї сторони присутній певного роду правовий вакуум в частині нормативного регулювання конфіденційного співробітництва, а з іншого – нагальна потреба працівників правоохоронних органів у чітких інструкціях та методичних рекомендаціях щодо застосування такого співробітництва у виявленні, розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень. «Конфіденційна робота є складовою оперативно-розшукової діяльності оперативних підрозділів правоохоронних органів. Вона заснована на негласному співробітництві з громадянами або використанні негласного статусу оперативного працівника та здійснюється з метою попередження, виявлення, припинення правопорушень, пошуку і фіксації фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, в інтересах кримінального провадження та для отримання інформації з метою забезпечення безпеки громадян, суспільства і держави» [3, с. 51]. Таким чином на даний момент слід констатувати доцільність та необхідність доктринального дослідження кримінального процесуального застосування конфіденційного співробітництва у слідчій та оперативно-розшуковій діяльності.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України № 4651-VI від 13.04.2012 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#n2096>

2. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України № 2135-XII від 18.02.1992 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text> (дата звернення: 05.11.2021).
3. Сергеева Д. Б. Негласне співробітництво у кримінальному процесі. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 4. С. 47–54.

Ключові слова: конфіденційне співробітництво, кримінальний процес, досудове розслідування.

Key words: confidential cooperation, criminal proceedings, pre-trial investigation.

Підсекція 2

Сучасні проблеми кримінології та кримінально-виконавчого права

ДРЬОМІН ВІКТОР МИКОЛАЙОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри кримінального процесу, детективної
та оперативно-розшукової діяльності, доктор юридичних наук,
професор, член-кореспондент НАПрН України*

ЦИТРЯК ВІКТОР ЯРОСЛАВОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу, детективної
та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент*

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОЇ КРИМІНОЛОГІЇ

Практичні передумови формування міжнародної кримінології як окремого наукового напрямку. Виникнення та розвиток окремих галузей наукового знання у суспільстві нерозривно пов'язані з особливостями розвитку соціуму у всіх його проявах і сферах. Основними елементами наукового знання традиційно вважають емпіричний та теоретичний рівні. Завершує процес наукового осмислення метатеоретичний рівень, який пов'язаний із філософським обґрунтуванням виявлених закономірностей. Стосовно кримінології, яка є по суті міждисциплінарною наукою, можна відзначити, що її розвиток визначається особливостями її предмета. В даному випадку ми ведемо мову, насамперед, про явище, яке позначається термінами «кримінальне правопорушення» і «злочинність», і може бути виміряне, зі значними застереженнями, статистично, що характеризує її емпіричну частину. Інші елементи предмета кримінології є похідними від процесів криміналізації тих чи інших діянь на національному та міжнародному

рівнях. Якісній та кількісній оцінці підлягають процеси та явища, які можуть бути віднесені до детермінантів злочинності, характеристики осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення, заходів протидії тощо. Разом з тим очевидно, що криміналізація суспільства та правова криміналізація певних видів поведінки тісно пов'язана з тенденціями розвитку світової економічної системи та світового правопорядку.

Сучасні трансформаційні процеси, які зараз відбуваються у світовому співтоваристві, загострили протиріччя між двома прямо протилежними напрямками його розвитку – глобалізацією та локалізацією. Існує досить велика кількість наукових робіт, які висвітлюють позитивні та негативні наслідки глобалізації. Проте слід визнати, що на сьогоднішній день глобалізація охопила всі сторони світового розвитку, і, насамперед, її економічну, політичну та інформаційну сфери. Виникла необхідність прийняття (розробки) універсальних правових стандартів поведінки суб'єктів у новому глобалізованому світі, тобто прийняття універсальних норм, що захищають цей порядок, фактично – інституціоналізувати світовий правопорядок. Однак у систему глобалізаційної політики не всі країни світової спільноти виявилися залученими однаково. Багато держав, побоюючись зовнішнього економічного та політичного тиску, вжили низку заходів практичного характеру з метою локалізації певних сфер суспільного життя та максимального збереження національного суверенітету під час прийняття рішень. Виникли природні розбіжності у національній та міжнародній оцінці поведінки фізичних та юридичних осіб, а також країн, як суб'єктів міждержавних відносин. Міждержавні і внутрішньо-державні конфлікти, інші фактори геополітичного характеру створюють значну напруженість і мають далекосяжні криміногенні наслідки. Ескалація тероризму, активізація усіх сучасних видів і форм транснаціональної організованої злочинності, воєнних злочинів суттєво позначаються на політичній та економічній стабільності в світі та окремих країнах. Таким чином, глобалізація, що охопила всі сфери суспільного життя, безпосередньо впливає на процеси розширеного відтворення злочинності на міжнародному рівні. Виникає потреба у всебічному аналізі та розробці ефективних міжнародних (інтеграційних) заходів щодо протидії сучасним загрозам. Разом з тим, необхідно аналізувати національні заходи протидії злочинності, які є наслідком зайвої локалізації правової системи. Локальні правові системи, як правило, характеризуються надмірною диференціацією превентивних функцій, посиленням ролі силових структур, що породжує проблеми з забезпеченням прав людини.

Теоретичні питання предмета міжнародної кримінології. Загострення кримінальної ситуації у всьому світі, з одного боку, і різнополярність кримінологічних теорій, з іншого, поставили питання про соціальну роль, систему і функції сучасної кримінології, яка зіткнулася з необхідністю вийти за рамки національних проблем та запропонувати світові концепції, що відображають специфіку сучасної злочинності. Однією з таких концепцій може стати напрямок у кримінології, який отримав назву «міжнародна кримінологія». В Україні розвиток та

становлення міжнародної кримінології пов'язано з іменами професорів Н. А. Зелінської та В. Ф. Антипенко, відомих фахівців в галузі міжнародного кримінального права. Н. А. Зелінська розглядала розвиток міжнародної кримінології в рамках міжнародної політичної злочинності, загальнокримінальної транснаціональної злочинності, а також злочинів проти людяності. В. Ф. Антипенко доводив необхідність розвитку міжнародної кримінології на прикладі протидії міжнародному тероризму. Безумовно, нині виникають нові проблеми, які можна порівняти з кризами світового рівня, тому роль міжнародної кримінології зростатиме. Центральними питаннями є такі як предмет міжнародної кримінології та її система.

Необхідно наголосити, що міжнародна кримінологія не формується як самостійна наука, а є одним із наукових напрямків сучасної кримінології. Сказане визначає особливості її предмета, до якого слід віднести загальнотеоретичні знання про злочинність та її тенденції, осіб, які вчиняють злочини, детермінанти злочинності та заходи з протидії їй. Особливістю міжнародної кримінології є акцент на окремих видах злочинної діяльності та інтеграційних (міжнародних) заходах протидії їм.

Узагальнюючи інформацію в рамках даного наукового напрямку, можна відзначити що предметом міжнародної кримінології є транснаціональні злочини – міжнародний тероризм, міжнародна корупція, міжнародні фінансові злочини, організована злочинність в її різних формах, кримінальний обіг наркотиків, злочини проти глобального природного середовища, а також такі міжнародні злочини як геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини, агресія як злочин проти світу тощо.

Слід наголосити, що міжнародна кримінологія вивчає дві взаємозумовлені тенденції – інтернаціоналізацію злочинності і, як наслідок, – інтернаціоналізацію протидії злочинності. Тому головне завдання міжнародної кримінології – обґрунтувати необхідність інтернаціоналізації кримінології як науки, яка вивчає особливості детермінації транснаціональних та загальновизнаних міжнародних злочинів. Другий напрямок – формування та обґрунтування практичної кримінологічної діяльності (протидії злочинності) на міжнародному рівні, спираючись на соціальні особливості, відмінності та інтереси різних країн. Формування міжнародної кримінології як інтернаціональної науки має перспективу тільки за рахунок збалансування економічних, політичних, етнічних та культурних інтересів кожної країни.

В сучасних умовах роль міжнародної кримінології зростає, так як у світі посилюються інтеграційні процеси у сфері протидії злочинності, посилюється співпраця між поліцією, спецслужбами та збройними силами різних країн. Удосконалюються форми співпраці між країнами у конфліктних ситуаціях (міграційні кризи, міжнародний тероризм, прикордонний контроль, контрабанда).

Незважаючи на те, що міжнародні та транснаціональні злочини завжди були основною проблемою, зараз на перший план виходять глобальні виклики, такі як війна та воєнні злочини, політичне та

економічне зловживання владою та озброєнням в окремих країнах, погрози світовому порядку. Це потребує розробки практичних та теоретичних основ формування такого напрямку міжнародної кримінології як кримінологія війни. Розповсюдження в світі «злочинів війни» вимагає адекватного науково-практичного реагування. Тому «кримінологія війни» в сучасних умовах стає центральною темою для міжнародної наукової спільноти та міжнародної кримінології.

Предметом вивчення «кримінології війни», насамперед, є воєнні злочини. Воєнний злочин – свідоме грубе порушення законів та звичаїв війни. Воєнний злочин є одним з міжнародно-правових злочинів (злочинів за загальним міжнародним правом) і традиційно вивчається міжнародним кримінальним правом. Але немає сумнівів у тому, що дослідження взаємозв'язку «війна-злочин» повинно бути міждисциплінарним. Це не є прерогативою міжнародного гуманітарного права, міжнародного права прав людини, міжнародного кримінального права або кримінології. Цей феномен багатоаспектний, об'єднує багато чинників політичного, економічного, правового характеру, тому треба залучати до вивчення «кримінології війни» досягнення інших наук. Міжнародна кримінологія дає методологію та широкий інструментарій для розуміння факторів злочинних війн та злочинів війни. Ці питання набули особливу актуальність для України, яка зараз живе в умовах війни з РФ. Найбільш тяжкими злочинами, які необхідно аналізувати в рамках «кримінології війни», є злочин агресії, геноцид, злочини проти людяності та ін. Завдання «кримінології війни» як окремого наукового напрямку міжнародної кримінології є кримінологічна характеристика воєнних злочинів, вивчення причин та наслідків їх вчинення, кримінологічна характеристика осіб, які відповідно до судових процедур будуть визнані винними в їх скоєнні, розробка кримінологічних методів дослідження механізму прийняття та реалізації злочинних рішень, розробка заходів міжнародного співробітництва з метою протидії «злочинам війни», захисту жертв війни та притягнення до відповідальності винних з метою покарання та запобігання цим злочинам.

Ключові слова: кримінологія, міжнародна кримінологія, кримінологія війни, міжнародна злочинність, організована транснаціональна злочинність.

Key words: criminology, international criminology, criminology of war, international crime, organized transnational crime.

ДИКИЙ ОЛЕГ ВІКТОРОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
декан факультету кібербезпеки та інформаційних технологій,
кандидат юридичних наук, доцент*

КІБЕРЗЛОЧИННІСТЬ ТА КІБЕРВІЙНА: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

XIX століття стало епохою тотальної інформатизації та кібернетизації усіх сфер життя у всіх цивілізаційних країнах світу. З однієї сторони це дозволило покращити, спростити життя людей, з іншої створило нові виклики, наприклад кіберзлочинність.

Під час військової агресії російської федерації проти України першими завдавалися саме кібератаки – масові DDoS-атаки на державні сайти України, банківську систему, ще 23 лютого 2022 року, тобто за день до повномасштабного вторгнення та обстрілів українських міст. Очевидно, що такі атаки вчиняються не самотніми хакерами «любителями», а окремими структурами висококваліфікованих професіоналів, до того ж тісно зв'язаними із державним апаратом країни-агресора, а тому їх дії не охоплюються категорією «кіберзлочини», а маю іншу природу – «кібервійна».

У війні «XXI століття» кіберфронт виявився одним із серйозних напрямків активних дій, що безумовно пов'язано із цифровізацією обох сторін війни. Звернемося до дефініції терміну кібервійна. Так, американський експерт у галузі кібербезпеки Р. Кларк, пропонує так трактування: «кібервійна – дії однієї національної держави з проникненням у комп'ютери чи мережі іншої національної держави для досягнення цілей завдання шкоди чи руйнування» [1]. Вітчизняний експерт О. Мережко пропонує таке визначення: «Кібервійна – використання Інтернету та пов'язаних з ним технологічних та інформаційних засобів однією державою з метою заподіяння шкоди військовій, технологічній, економічній, політичній, інформаційній безпеці та суверенітету іншої держави» [2].

Враховуючи сучасні тенденції Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй у резолюції від 17.12.2018 року виразила занепокоєність посиленням кіберзлочинності і використанням інформаційних та телекомунікаційних технологій при вчиненні багатьох видів злочинів. У зв'язку з цим, рекомендувала державам-членам активізувати їх зусилля у боротьбі з кіберзлочинністю і злочинним використанням інформаційних і комунікаційних технологій у всіх його формах та розвивати міжнародне співробітництво в цій сфері, включаючи обмін електронними доказами [3].

Варто відзначити, що питання визначення кіберзлочинності та її протидії хоча є недосконалими, все ж є юридично визначеними. Однак зміст кібервійни, правил її ведення, кібератак та відповідальності за такі дії залишаються поза межами регулювання міжнародного права.

Не меншого значення має наукове вивчення кібервійни, як явища, яке у вітчизняній доктрині перебуває не досить розвиненим, незважаючи на прикладні дослідження вчених. Причин цьому може бути безліч, наприклад, відсутність чітких меж предмету дослідження, застарілі методики збору та аналізу емпіричного матеріалу, ігнорування у використанні результатів досліджень вчених, у першу чергу, з розвинених країн Європи та США тощо. У зв'язку з цим природа кібервійни спотворюється, спрощується до комп'ютерних злочинів. Більше того, відсутність ґрунтовних кримінологічних досліджень кіберсередовища створюють реальні проблеми у практиці протидії і такому виду злочинності, як кіберзлочинність в контексті міжнародного співробітництва. Так, в доповіді по роботі двадцять п'ятої сесії комісії з попередження злочинності і кримінального правосуддя Економічної і соціальної ради ООН за 2016 рік було підкреслено важливість наявності адекватного національного законодавства та активізації міжнародного співробітництва в боротьбі з кіберзлочинністю.

Наприклад, учасники звертали увагу на необхідність розробки нового всеосяжного міжнародно-правового документу з кіберзлочинності, в якому основна увага буде приділена, зокрема, процесуальним питанням. Однак це питання є не вирішеним до сих пір, а головним міжнародним документом виступає Конвенція з кіберзлочинності Ради Європи, що була прийнята у 2001 році. До того ж повномасштабна війна в Україні так би мовити, виносить на показ недосконалість та відсталість правового регулювання, в тому числі на рівні універсальних актів, явища кібервійни. Такі проблеми носять не просто теоретичний характер, а мають прикладний зміст. Так, з березня 2022 року було розпочато розслідування воєнних злочинів, скоєних росією в Україні. У цьому контексті досить нечітким видається кваліфікація кібератак, особливо на об'єкти критичної інфраструктури. Можливо теоретично припустити, що у випадку знищення майна такі дії повинні бути кваліфіковані відповідно до пп. 4 п. 2 ст. 8 Римського статуту міжнародного кримінального суду: «воєнні злочини означають: незаконне, безглузде та великомасштабне знищення та присвоєння майна, не викликане військовою необхідністю». Однак така правова невизначеність може породити і безвідповідальність. Так як, виникає наступне запитання, чи є інформація об'єктом майна в значенні універсальних норм. Вказане детермінує перед цивілізованим світом питання урегулювання в межах універсальних документів питань відповідальності та правил ведення кібервійни, а також питання протидії кіберзлочинності.

Науковим підґрунтям пошуку розробки може стати кіберкримінологія як приватно-науковий напрям кримінології. Так, вперше кіберкримінологія як науковий напрям була запропонована у 2007 році індійським вченим К. Джайшанкар. У своїй роботі науковець визначає дефініцію кіберкримінології: «...як, вчення про причинно-наслідкові зв'язки при вчиненні злочинів, що відбуваються в кіберпросторі та їх вплив на фізичний простір» [4]. Безумовно, вказане визначення не відображає всю сутність кримінології загалом і кіберкримінології, як її

складової, а тому потребує додаткового дослідження крізь призму сучасних досліджень та умов в якому опинилося людство.

Очевидно, що кіберкримінологія за своєю природою є мультидисциплінарною галуззю дослідження. Вона охоплює криміналістику, соціологію, психологію, віктимологію комп'ютерні та інтернет-науки. До того ж, в основі кіберкримінології лежить вивчення злочинної поведінки та віктимізації в кіберпросторі з поведінкової теоретичної точки зору, що видається з одного боку перспективним, з іншого – надскладним. Це пов'язано, у першу чергу, з емпіричним матеріалом. Це одна із важливих проблем, які необхідно вирішити кіберкримінології для вироблення ефективних заходів протидії цьому виду злочинності. Саме кіберкримінологія повинна стати тією галуззю знань, яка дозволить більш детально дослідити кіберпростір з точки зору порушення норм закону.

Список використаних джерел:

1. Richard A. Clarke and Robert K. Knake»Cyber War: The Next Threat to National Security and What to Do About It» (Harper Collins 2010). 2011. 320 p.
2. Мережка А. А. Конвенция о запрещении использования кибервойны в глобальной информационной сети информационных и вычислительных ресурсов (Интернете). *Політичний менеджмент*. URL: <https://web.archive.org/web/20111007185753/http://www.politik.org.ua/vid/publcontent.php3?y=7&p=57>
3. Укрепление программы Организации Объединенных Наций в области предупреждения преступности и уголовного правосудия, в особенности ее потенциала в сфере технического сотрудничества. Принята резолюцией 73/186 Генеральной Ассамблеи ООН от 17 декабря 2018 года. *Организация Объединенных Наций : офіційний веб-сайт*. URL: <https://undocs.org/pdf?symbol=ru/A/RES/73/186>
4. Jaishankar K. Cyber criminology : Evolving a novel discipline with a new journal. *International Journal of Cyber Criminology*. № 1(1). P. 1–6.

Ключові слова: кіберкримінологія, кіберпростір, кіберзлочини.

Key words: cyber criminology, cyber space, cybercrime.

МАРЧУК АЛЬОНА ІГОРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу, детективної
та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук*

МАНДРИЧЕНКО ЖАННА ВАСИЛІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу, детективної
та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук*

НЕПРИПУСТИМІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ СЕНСОРНОЇ ДЕПРИВАЦІЇ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ТА ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Успішність виконання завдань та досягнення цілей кримінального провадження в цілому та на його окремих етапах за своєю сутністю передбачають діяльність з оперативного та ефективного отримання необхідної інформації, що у свою чергу викликає необхідність інтенсивної взаємодії з особами, що підозрюються у скоєнні кримінального правопорушення. І хоча законодавчі тенденції з часом спрощують таку взаємодію, надаючи законні способи впливу на вказану категорію осіб шляхом угод та застосування інших засобів кримінально-правового впливу, що засновані на співпраці особи, що підозрюється у скоєнні кримінального правопорушення, досить часто працівники правоохоронних органів, що безпосередньо контактують зі вказаними особами, схильються до застосування засобів психічного та фізичного впливу. Питання меж законності та припустимості застосування таких заходів, включаючи заходи, пов'язані з сенсорною депривацією особи, є предметом даного дослідження.

Процесуальне законодавство встановлює різні правила проведення допиту, зокрема, визначаються особливі умови проведення допиту малолітніх та неповнолітніх осіб, обмежується тривалість допиту та встановлюються правила проведення окремих слідчих дій.

Так чи інакше, вважаємо за необхідне звернути увагу на дискусійні методи впливу на осіб, які можуть бути причетні до скоєння злочину. До таких методів відноситься вплив на особу шляхом часткового або повного позбавлення зовнішнього впливу на одне або більше органів чуття, тобто сенсорної депривації.

Тривала сенсорна депривація за своєю сутністю є методом впливу, який викликає надзвичайний неспокій, галюцинації, депресію та інші психічні розлади, дестабілізують особу, що такій депривації піддана. Розуміється, що дестабілізована таким чином особа є більш схильною до співпраці і саме таким чином уповноваженим співробітником може бути отримана необхідна у рамках досудового розслідування та/або оперативно-розшукової діяльності інформація, а особа, до якої

застосовуються такі методи ведення допиту, може бути схилена до скоєння певних дій або утримання від певних дій задля досягнення мети первісно законної діяльності правоохоронних органів.

Прикладами спеціальних методів ведення допиту, що засновані на сенсорній депривації особи, є примушування покривати голову капюшоном, піддання довготривалому та монотонному шуму, рівень якого не дозволяв би особам спілкуватися одне з одним, позбавлення сну, обмеження доступу до їжі та води, стояння з широко розсунутими ногами, підпираючи руками стіну протягом тривалого часу. Як можна зрозуміти з наведених прикладів, більшість вказаних методів не пов'язані з «класичним» безпосереднім застосуванням фізичного впливу (побиття, тортур шляхом фізичної взаємодії) і саме тому правова кваліфікація таких заходів є проблематичною. Вони є «пограничними» і не завжди підпадають під визначення незаконних дій, що передбачені національним законодавством, а у деяких випадках такі методи навіть можуть бути легалізовані національним законодавством. До прикладу, працівників правоохоронних органів Великобританії у рамках підготовки та навчання ознайомлювали з «п'ятьма техніками» сенсорної депривації та їх практичним застосуванням під час допиту. Таке положення існувало до 1972 року, коли під впливом Європейської комісії з прав людини уряд Великобританії заборонив застосування вказаних методів [2].

Дослідивши національне законодавство України, можна зробити висновок про те, що положення про пряму заборону застосування методів, заснованих на сенсорній депривації особи, під час здійснення досудового розслідування та оперативно-розшукової діяльності, відсутні. Але, оскільки відповідно до ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», положення Європейської конвенції з прав людини та основоположних свобод (далі – ЕКПЛ, Конвенція), як і практика Європейського суду з прав людини (далі – ЕСПЛ, Суд) є обов'язковими для застосування на території України, вважаємо доцільним дослідити вказані джерела права [3].

Стаття 3 Конвенції прямо забороняє катування, нелюдське та таке, що принижує гідність, поводження і покарання. ЕСПЛ же у рамках власних повноважень неодноразово тлумачив вказане положення Конвенції, розширюючи та, фактично, доповнюючи її зміст, відштовхуючись від обставин конкретних справ, що відображалось у конкретних рішеннях.

Одним з таких рішень є рішення у справі «Ірландія проти Великої Британії» 1978 року, де вперше були згадані так звані «спеціальні методи ведення допиту», що за своєю суттю і були засновані на сенсорній депривації особи. Такі методи були застосовані правоохоронними органами Великої Британії, на підставі чого й була подана скарга. Суд визнав вказані методи такими, що принижують честь та гідність особи, оскільки вони викликали у потерпілих почуття страху, фізичні та моральні страждання, відчуття власної неповноцінності з метою

припинення цих осіб заради подолання їх фізичного та морального спротиву. Суд також виключив жодну можливість виправдання застосування вказаних методів досягнення мети кримінального провадження, вважаючи їх грубим порушенням положень статті 3 ЄКПЛ [4].

Виходячи з результатів проведеного дослідження, застосування методів сенсорної депривації є неприпустимою мірою взаємодії з особами, що можуть бути причетні до скоєння злочину, і визнана незаконною відповідно до положень Європейської конвенції з прав людини. Такий вплив є не лише жорстоким та принижуючим, але й таким, що суперечить базовим демократичним суспільним цінностям і завдає фізичних та психічних страждань особі, що прямо суперечить статті 3 Європейської конвенції з прав людини та основоположних свобод.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9–10, № 11–12, № 13, ст. 88). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 07.06.2022).
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 07.02.2021).
3. Ірландія проти Великої Британії. Рішення Європейського суду з прав людини від 18 січня 1978 року. (рос.) URL: <http://www.rrpoi.narod.ru/echr/translation/translation/ireland.htm>. (дата звернення: 07.02.2021).
4. Чернега І. Л. Допустимість доказів, отриманих з порушенням принципу поваги, честі і гідності особи / І. Л. Чернега // Шляхи удосконалення кримінального процесуального законодавства : матеріали регіонального круглого столу, 19 квітня 2013 року / Нац. ун-т «Одеська юрид. акад.». – Одеса : Юрид. літ., 2013. – С. 163–168.

Ключові слова: правозахист, права людини, заходи правового захисту, правозахисна діяльність.

Key words: law and order, human rights, legal protection, legal action.

ФЕДЧУН НАТАЛІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу, детективної
та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент*

Д'ЯЧКОВА МАРІЯ ОЛЕГІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри кримінального процесу, детективної
та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук*

СУЧАСНІ ПРОЯВИ НЕОБЕРЕЖНОСТІ ПРИ ПОВОДЖЕННІ З ДЖЕРЕЛАМИ ПІДВИЩЕНОЇ НЕБЕЗПЕКИ

Згідно з філософським вченням про свободу та необхідність, всі вчинки людей детерміновані умовами навколишньої дійсності, але в межах цієї детермінації у особи залишаються широкі можливості свідомого та цілеспрямованого визначення своєї волі по відношенню до природи, суспільства, інших людей тощо. Відповідно підґрунтям соціально несправедливої, а більше – осудливої реакції та кримінально-правового впливу є можливість, а у випадку взаємодії з джерелами підвищеної небезпеки – обов'язок, людини, яка порушує правила, діяти інакше, ніж вона діє в даному конкретному випадку.

В ситуації взаємодії з джерелами підвищеної небезпеки суб'єкт необережної поведінки мав реальну можливість усвідомлювати небезпечні властивості самих джерел (засобів, знарядь), передбачити і нейтралізувати загрозливий потенціал, проте ця можливість залишилася нерезалізованою. Відтак необережна поведінка є відхиленням від встановлених у суспільстві чи в певній соціальній групі правил безпеки, що несе в собі загрозу нормальному функціонуванню суспільства, більше того прогресу.

Джерелом необережної поведінки є неухважність, що тягне за собою помилку особи-діяча і об'єктивній дійсності полягає в порушенні правил обережності і призводить до негативних наслідків або створює загрозу.

В сфері взаємодії з джерелами підвищеної небезпеки, між деліктом та суспільно-небезпечним діянням існує генетичний зв'язок, так як при порушенні правил безпеки злочинні наслідки, фактично є загрозами з неабияким потенціалом трансформації в реальність.

Причини значного масиву необережних злочинів пов'язані з попередньою необережною поведінкою особи або незлочинною поведінкою оточуючих осіб, що створюють у суб'єкта певні «шаблони нормальності», пов'язані з порушенням правил обережності. Більше того одна й та сама необережна поведінка при взаємодії з джерелами підвищеної небезпеки може стати злочинною або залишитися незлочинною залежно від випадкових для особи наслідків.

Необережність головним чином обумовлена соціальною безвідповідальністю, зневажливим ставленням до своїх обов'язків та дотримання правил безпеки, прийняттям на себе функцій, які особа у зв'язку із психофізіологічним станом, відсутністю досвіду чи з інших причин не здатна виконувати [1, с. 5].

Особливі психофізіологічні стани особистості, такі як: втома, забудькуватість, нестійкість уваги, уповільнена реакція, хвороба тощо, при поводженні з джерелами підвищеної небезпеки несуть в собі неабиякий загрозовий потенціал. Мова йде про невідповідність психофізіологічних якостей особистості вимогам екстремальних умов чи нервово-психічним навантаженням. При цьому можливість/обов'язок запобігання суспільно небезпечним наслідкам блокується екстремальними умовами конкретної обстановки чи нервово-психічними навантаженнями.

При взаємодії з джерелами підвищеної небезпеки обов'язок діяти відповідно до встановлених регламентів та правил визначає моральний та правовий осуд необережно діючої особи, у зв'язку з чим завдається шкоди цінностям, які поставлені під охорону Кримінального Закону, хоча особа повинна і могла уникнути зазначених наслідків.

Дослідження необережної поведінки відбувається на стику таких наук, як філософія, кримінологія, соціологія, психологія, психіатрія з метою встановлення тих закономірностей психічної діяльності, які належать до несвідомих процесів духовного життя людини. Це, однак, не означає, що поведінка людини позбавлена свідомого та вольового характеру. Будь-яка психічно-здорова особа здатна приймати адекватні рішення зі знанням справи, обирати варіанти поведінки з урахуванням дії зовнішніх факторів, прогнозувати наслідки своїх вчинків. Саме в цьому й проявляється соціальний інтелект особистості. Тому при поводженні з джерелами підвищеної небезпеки необережне заподіяння шкоди соціальним цінностям і благам не може бути визнано вибачливим і тягне за собою відповідні наслідки для особи, зокрема й кримінально-правові.

Актуальність проблеми необережного поводження з джерелами підвищеної небезпеки підвищується у міру того, як зростають технічні можливості людини. Сучасність характеризується збільшенням потужності та складності техніки, появою нових її видів, все більшим насиченням нашого життя потужними технічними установками та іншими джерелами підвищеної небезпеки, впровадженням нових технологій, інтенсифікацією впливу на природне середовище тощо.

Сотні фактів свідчать величезну шкоду, завдану необережністю в різних сферах людської активності. Такі наслідки здатні вийти за межі національних кордонів і обрушитися на суміжні країни або навіть вразити людство в цілому. Так, боротьба за збереження, а скоріше за відновлення довкілля вимагає об'єднання зусиль у глобальному вимірі [2, с. 79].

Причому «ціна» необережності прямо залежить від сфери людської активності та від властивостей джерел підвищеної небезпеки, з якими

взаємодіє особа. Зазначене в свою чергу обумовлює масштаби потенційних наслідків від загрози. Тому в необережних злочинах, зокрема при поводженні з джерелами підвищеної небезпеки проявляється суперечність між «особистістю» та наслідками.

Очевидно, що найбільшу загрозу становлять порушення правил безпеки у сфері використання джерел підвищеної небезпеки.

За підрахунками кримінологів необережні злочини, які мають місце при використанні джерел підвищеної небезпеки, становлять 3/4 всіх необережних злочинів [1-4]. До цього слід додати, що цей сегмент характеризуються високим рівнем латентності. Що у свою чергу ускладнює як правильне визначення питомої ваги у структурі загальної злочинності, так і суспільну оцінку реальних масштабів небезпеки.

Небезпека необережної злочинності визначається не тільки фактичною шкодою, яку завдають ці злочини в даний момент, але і їх динамікою, тобто напрямом їх розвитку. У цьому плані можна дійти висновку, що у сучасних умовах загальна небезпека необережності, зокрема при поводженні з джерелами підвищеної небезпеки, природньо неухильно підвищується.

Безумовно, розглянуті питання не вичерпують всю повноту проблеми, а лише окреслюють коло подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел:

1. Нежурбіда С. І. Злочинна необережність: концепція, механізм і шляхи протидії : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / С. І. Нежурбіда; НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького. К., 2001. 20 с.
2. Федчун Н. О. Кримінологічна безпека мореплавства та кримінально-правові засоби її забезпечення: дис....канд.юрид.наук: спец. 12.00.08. О. : НУ «ОЮА», 2014. 241 с.
3. Осадчий В. І. Злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту. К., 2011. 150 с.
4. Костенко А. Н. Преступная неосторожность: уголовно-правовое и криминологическое исследование. К. : Наук. мысль, 1992. 220 с.

Ключові слова: необережність, джерело підвищеної небезпеки, порушення правил безпеки, латентність, суспільна небезпека.

Key words: negligence, high-risk source, violation of safety rules, latency, social danger.

МЕЛЬНИК ДМИТРО СЕРГІЙОВИЧ

Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби з організованою злочинністю при РНБО України, провідний науковий співробітник, кандидат юридичних наук, доцент

ЗМІСТ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ФІНАНСУВАННЯ ТЕРОРИЗМУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Концепція боротьби з тероризмом, затверджена Указом Президента України від 05.03.2019 № 53, найбільшою терористичною загрозою визначає агресивну політику РФ, спрямовану на дестабілізацію ситуації в державі, у т.ч. шляхом інспірування сепаратистських проявів і **всебічної підтримки диверсійно-терористичної діяльності** маріонеткових квазидержавних утворень «ДНР/ЛНР» на ТОТ у Донецькій та Луганській областях. Отже, в Україні на державному рівні офіційно визнано матеріальну та іншу підтримку РФ диверсійно-терористичної діяльності «ДНР / ЛНР» складовою гібридної війни РФ проти України та її агресивної політики як найбільшої **терористичної загрози** в Україні.

За таких умов є вкрай необхідним дослідження кримінологічної характеристики фінансування тероризму. Це завдання є надзвичайно актуальним в умовах повномасштабної агресії РФ проти України в контексті зростання нових викликів і загроз національній безпеці України, пов'язаних з наданням РФ матеріальної підтримки діяльності терористичних груп і організацій в Україні.

Концепція у розділі IV серед основних пріоритетів боротьби з тероризмом передбачає своєчасне добування достовірної інформації про *загрози та наміри* вчинення терористичних актів, *джерела фінансування терористичної діяльності*, забезпечення якісного аналізу здобутої інформації; реалізацію комплексу заходів щодо підвищення ефективності державного фінансового моніторингу у сфері *запобігання та протидії фінансуванню тероризму*; удосконалення методик та алгоритмів пошуку й оброблення інформації про осіб, причетних до терористичної діяльності, *джерела фінансування тероризму*; впровадження новітніх методів і засобів оперативно-розшукової діяльності для своєчасного його припинення.

Водночас Концепція не передбачає всебічного дослідження природи фінансування тероризму (у т.ч. його кількісно-якісних показників), з'ясування його причин і умов, дослідження особливостей формування особистості злочинця, який здійснює фінансування тероризму, тобто надання йому комплексної кримінологічної характеристики.

Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 14.09.2020 № 392, серед основних напрямів державної політики національної безпеки визначає активну участь держави у протидії тероризму, політичному та релігійному екстремізму (п. 33). Протидія тероризму має бути спрямована на виявлення і припинення

терористичної діяльності, передбачати вирішення завдань щодо пошуку та аналітичної обробки інформації про загрозу вчинення терористичних актів, джерел фінансування терористичної діяльності.

Забезпечення реалізації ефективної державної політики у сфері боротьби з тероризмом має передбачати реалізацію комплексу заходів, спрямованих у т.ч. на виявлення та усунення причин і умов тероризму, зосередження основних зусиль на протидії терористичній діяльності, мінімізації її наслідків.

На тлі численних наукових розвідок і досліджень проблематики тероризму в умовах тривалого ведення РФ гібридної війни та повномасштабної збройної агресії проти України, проблема використання механізмів фінансування тероризму для дестабілізації ситуації в Україні та підризу її національної державності і громадського порядку набуває особливого значення. Тому вкрай необхідним є надання кримінологічної характеристики цьому протиправному явищу та її використання для розробки сучасної системи заходів запобігання.

Насамперед необхідно у вказаному аспекті сформувати структуру кримінологічної характеристики фінансування тероризму, визначення якого передбачене у абз. 12 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» та п. 69 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдженню зброї масового знищення».

Кримінологічна характеристика дає загальну характеристику злочинності та її видів, а також окремих злочинів. Вірне розуміння змісту кримінологічної характеристики злочинності та окремих видів злочинів в умовах зростаючого значення прикладної спрямованості кримінологічних досліджень має важливе теоретичне і практичне значення для запобігання злочинам, оскільки в кримінологічній характеристиці відображається склад злочинності, її соціальний портрет [1, с. 192]. Відповідно, основою ефективного запобігання фінансуванню тероризму може бути лише об'єктивна та повна кримінологічна характеристика.

Формування та впровадження такої характеристики дало б змогу значно підвищити рівень кримінологічних досліджень в інтересах з'ясування причин і умов фінансування тероризму, виявлення осіб, схильних до його вчинення, а також забезпечення оптимізації заходів запобігання цьому виду злочинів.

Перш за все, необхідно уточнити зміст поняття «кримінологічна характеристика злочинів». З урахуванням наявних теоретичних підходів до визначення поняття кримінологічної характеристики злочинності (злочинів) та спираючись на позицію А. Алексєєва, І. Даньшина, О. Кальмана, О. Лисодеда та О. Джузи, яку підтримували І. Туркевич та М. Мельник, під **кримінологічною характеристикою фінансування тероризму** пропонується розуміти опис кількісно-якісних показників цього виду злочинів, його причин і умов, а також властивостей особистості злочинців, які його вчинили.

Водночас для практичного застосування можливостей кримінологічної характеристики фінансування тероризму насамперед потрібно сформувати на теоретичному рівні систему її основних показників.

З урахуванням вище зазначених загальних підходів можна запропонувати наступну структуру кримінологічної характеристики фінансування тероризму, яка серед кількісно-якісних ознак включатиме: обсяг, рівень, коефіцієнти, структуру, динаміку, а також географію та ціну злочину.

З огляду на відсутність єдності серед вчених щодо необхідності включення до кримінологічної характеристики злочинів ознак особистості злочинців та детермінації, характеристику криміногенних властивостей особистості терористів-спонсорів, а також причин і умов фінансування тероризму варто розглядати окремо від його кількісно-якісних показників. Така ситуація зумовлена неузгодженістю наявних теоретичних підходів кримінологічної науки щодо проблем особистості злочинця, детермінації й механізму злочинних проявів з сучасною логікою правоохоронної діяльності [2, с. 118] та практикою їх встановлення і здійснення правового впливу [3, с. 159].

Зміст поняття фінансування тероризму також виходить за межі кримінологічної характеристики, однак має враховуватися при формуванні її елементів.

Таким чином, кримінологічна характеристика фінансування тероризму включатиме низку складових (*елементів*), **перша група** з яких повинна охоплювати наступні кількісно-якісні показники:

1) відомості про абсолютну кількість злочинів цього виду, вчинених на певній території протягом певного періоду часу, зафіксовану в офіційних документах, та фактичну поширеність, а також осіб, які їх вчинили (*обсяг*);

2) частку фінансування тероризму в загальній структурі злочинності – співвідношення кількості злочинів, вчинених на певній території за певний проміжок часу, та осіб, які їх вчинили, до чисельності населення території з розрахунку на 100 або 10 тисяч осіб, які досягли віку кримінальної відповідальності та її зміни протягом окремих проміжків часу (*рівень*);

3) динаміку (*інтенсивність*), тобто зміни кількості випадків фінансування тероризму протягом визначеного, але досить тривалого періоду;

4) структуру фінансування тероризму, тобто співвідношення його видів, форм та способів, структурних елементів до всієї маси фактів вчинення цього виду злочинів в тому чи іншому регіоні за конкретний період;

5) територіальну поширеність фінансування тероризму в окремих регіонах України та на різних напрямках державного кордону (*географія*);

6) ціну фінансування тероризму, тобто розмір шкоди, яку цей злочин завдає суспільству й державі, та його економічні, соціальні, моральні та інші шкідливі наслідки.

Друга група може включати детермінанти фінансування тероризму, насамперед розкривати його причини і умови, а також взаємозв'язки

між ними з огляду на їх важливість для запобігання цьому виду злочинів. Будь-який запропонований перелік причин і умов фінансування тероризму не є вичерпним і може доповнюватись та конкретизувались як в цілому, так і для характеристики комплексу причин і умов надання матеріальної підтримки терористам в окремих регіонах, галузях і сферах економіки, конкретному соціальному середовищі тощо.

Третя група має розкривати кримінологічні дані щодо типових криміногенних особистісних якостей осіб, які надають матеріальну підтримку терористам (*терористи-спонсори*). Кримінологічна характеристика особистості терориста-спонсора має важливе значення для ефективного вирішення правових, пошукових завдань та завдань із запобігання фінансуванню тероризму.

Кримінологічне дослідження осіб, які вчиняють злочини, забезпечується на основі теоретичної конструкції структури особистості злочинця. Будучи різновидом особи взагалі, особистість злочинця, який надає матеріальну підтримку терористам, має загальні ознаки, а також властиві лише особистості злочинця специфічні ознаки, які визначають характер та ступінь її суспільної небезпечності. Особистість злочинця є цілісним утворенням, що складається з низки елементів, сукупність яких формує її структуру.

Запропонована структура показників кримінологічної характеристики фінансування тероризму, його детермінант і особистості терориста-спонсора може становити основу для аналізу та узагальнення інформації а інтересах розробки заходів запобігання цьому виду злочинів в Україні.

Список використаних джерел:

1. Давиденко Л. М. Поняття і значення кримінологічної характеристики злочинів, пов'язаних із порушенням порядку заняття господарською і банківською діяльністю. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. Зб. наук. статей. 2002. Донецьк : ДІВС, 2002. № 2. С. 192–196.
2. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології, теорія і практика: у 3 кн. Кн. 1. Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. – Київ : «Ін Юре», 2007. – 424 с.
3. Мельник Д. С. Методологічні проблеми сучасних кримінологічних досліджень в Україні». *Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку*: матеріали XVIII Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ; Тарту, 07.02.2022 / за ред. Є. О. Романенка, І. В. Жукової. Київ; Тарту : ГО «ВАДНД», 2022. С. 159–162.

Ключові слова: кримінологічна характеристика, злочинність, фінансування тероризму, протидія, запобігання.

Key words: description of criminology, criminality, financing of terrorism, counteraction, prevention.

БУЛГАКОВА ОЛЕНА ВАЛЕРІЙВНА

*Донецький державний університет внутрішніх справ,
завідувач кафедри державно-правових дисциплін,
кандидат економічних наук, доцент*

КОНЦЕПЦІЯ РОЗВИТКУ НАДАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ПОСЛУГ ОРГАНАМИ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ

Концепція електронного урядування інтегрує і розвиває механізми електронного уряду, електронної демократії та відкритого уряду, які умовно можна поділити на складові з п'яти груп: механізми безпеки в інформаційному просторі, механізми електронної взаємодії, механізми надання електронних послуг, механізми електронної демократії та відкритого уряду. В загальному розумінні концепція розвитку надання електронних послуг повинна бути сформована та ухвалена на загальнодержавному рівні та містити стратегічні напрями запровадження таких послуг в діяльності органів державного управління [1].

Механізми надання електронних послуг є головними складовими системи електронного урядування, вони можуть бути адміністративні, інституційні, інтеграційні, сервісні. В той же час, загальний огляд проблематики у сфері надання адміністративних послуг на муніципальному рівні охоплює набагато більше проблем взаємодії суспільства і влади, особливо тих, які стосуються питань оплатності таких послуг.

Впровадження електронного урядування передбачає створення якісно нових форм організації діяльності органів публічної влади, їх взаємодію з громадянами та суб'єктами господарювання шляхом надання доступу до державних інформаційних ресурсів, можливості отримувати електронні адміністративні послуги, звертатися до органів публічної влади з використанням доступу до технології Інтернету [1].

Цифрові технології відкривають унікальні можливості для розвитку нашої економіки та підвищення якості життя громадян. Швидкі та глибокі наслідки від переходу на «цифру» будуть можливими лише тоді, коли «цифрова» трансформація стане основою життєдіяльності українського суспільства, бізнесу та державних установ, буде звичним та повсякденним явищем, ключовою програмою на шляху до процвітання, основою добробуту України.

Основа політики у сфері «цифровізації» повинна ставити в центр людей: їх інтелект, їх талант, їх природне бажання творити. За визначених умов та спільних зусиль громадськості, влади та бізнесу колосальний людський потенціал України може стати людським капіталом світового значення та впливу.

Слід розуміти, що «цифрові» технології – це величезний ринок та індустрія, а також платформа ефективності й конкурентоспроможності всіх інших ринків та індустрій.

При системному державному підході «цифрові» технології здатні значно стимулювати розвиток відкритого інформаційного суспільства як одного з істотних факторів розвитку демократії в Україні, підвищення продуктивності, економічного зростання, створення робочих місць, а також підвищення якості життя громадян України.

Системний аналіз документів щодо створення «цифрових» просторів в Європі та світі дозволив сформулювати основні принципи «цифровізації» в Україні. Дотримання означених принципів є визначальним для створення, реалізації та користування перевагами цифрових технологій. Таких принципів виокремлюється вісім. Перший з них стосується рівності доступу людей до послуг. Другий – покращення повсякдення людей щодо реалізації права на життя. Третій – механізм економічного зростання. Четвертий – розвитку творчості. П'ятий – міжнародної співпраці. Шостий – стандартизація. Сьомий – створення середовища довіри та безпеки взаємодії. Восьмий – ефективне цілеспрямоване комплексне державне управління. Далі надамо більш детальний опис зазначених принципів [20].

Перший принцип рівності доступу людей до послуг передбачає, що «цифровізація» має на меті забезпечувати кожному громадянину України рівні можливості доступу до послуг, інформації та знань, що надаються на основі інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Реалізація цього принципу потребує консолідації зусиль політиків, державної влади, бізнесу, громадськості щодо розвитку інформаційного суспільства.

Другий принцип стосується покращення повсякдення людей щодо реалізації права на життя та передбачає, що «цифровізація» має бути спрямована на створення добробуту у різноманітних аспектах повсякденного життя людини. Тобто цифрові технології мають сприяти підвищенню якості охорони здоров'я, створенню нових робочих місць, розвитку підприємництва, сільського господарства, транспорту, захисту навколишнього середовища і керування природними ресурсами, підвищенню культури, сприяти подоланню бідності, запобігання катастроф тощо.

Третій принцип «цифровізації» стосується створення певного механізму економічного зростання, оскільки завдяки застосуванню цифрових технологій відбувається приріст ефективності та продуктивності господарської діяльності. Реалізація зазначеного принципу потребує інтеграції «цифри», а саме ідей, дій, ініціатив громадян з приводу цифровізації, в національні та регіональні стратегії і програми розвитку. Таким чином формується суспільна взаємодія нової якості. Разом з тим, слід розуміти, що фрагментарне використання ідей цифровізації лише заважає отриманню від цифрової економіки та не дає трансформації існуючої системи у нову більш прогресивну та ціннісну, заважає новому ціннісному суспільному розвитку.

Четвертий принцип стосується розвитку творчості, оскільки саме «цифровізація» повинна надати поштовх щодо розвитку інформаційного суспільства нової якості, формування «креативної» економіки. Побудова відкритого інформаційного суспільства передбачає створення,

поширення і збереження змістовної частини інформації на різних мовах, у різних форматах і із належним визнанням прав авторів. Створення контенту, насамперед українського, відповідно до національних або регіональних потреб, має сприяти соціальному, культурному та економічному розвитку, зміцненню інформаційного суспільства. Подальший розвиток інформаційних технологій в економіці України має бути налаштований на дотримання умов свободи слова, свободи друку, свободи інформації. Цей принцип базується на незалежності, реальному плюралізмі засобів масової. У свою чергу, свобода пошуку, отримання та передавання і використання інформації для створення, накопичення і поширення знань є ключовим фактором розвитку інформаційного суспільства.

П'ятий принцип передбачає міжнародну співпрацю, що має на меті інтеграцію України до Європейського союзу. Зазначений принцип є одним із найбільш пріоритетних завдань, що дозволяє забезпечити економічне зростання України. Саме «цифровізація» повинна допомогти Україні інтегруватися з європейськими та глобальними системами, бо саме глобалізація і є результатом розповсюдження інформаційно-комунікаційних технологій.

Шостий принцип – стандартизація. Стандартизація це основний принцип, який дозволяє успішно реалізувати впровадження ІКТ в суспільні відносини, та забезпечити зростання конкуренції, знизити витрати і вартість продукції, гарантувати сумісність, підтримку якості, збільшити ВВП країни. Розробка і використання відкритих, функціонально сумісних недискримінаційних стандартів є базовим елементом розвитку та поширення цифрових технологій. Побудова цифрових систем, орієнтованих на бізнес і відкритий ринок, лише на «внутрішніх» стандартах неприпустима. Системи електронної комерції, біржових і фінансових ринків тощо вимагають дотримання міжнародних та європейських стандартів. Виключенням з цього правила можуть бути затверджені національні програми у сфері оборони та безпеки, у яких застосування інших стандартів (національних, міждержавних) є аргументованим.

Сьомий принцип – створення середовища безпечної взаємодії влади та громада. «Цифровізація» України складно досягти без підвищення довіри і безпеки у використанні ІКТ в системі публічного управління. Розвиток «цифровізації» можливо забезпечувати в стані певної безпеки як стану захищеності ключових персональних та загальних даних, захищеності процедур передачі інформації від можливості зовнішнього впливу та викривлення або спотворення всередині системи, попередження використання будь-яких даних у створенні тиску на особисте життя громадян та виконання функцій державної влади органами публічного управління, захисту прав користувачів ІКТ як невід'ємних прав людини в віртуальному просторі. Тому виникає необхідність у формуванні, розвитку та запровадження культури кібербезпеки до культурно-інформаційного простору публічного управління як запобіжника у боротьбі України з явищем кіберзлочинністю.

Восьмий принцип – ефективне цілеспрямоване комплексне державне управління. Державне управління та політикум, зважаючи на досвід провідних країн світу, відіграють визначну роль у «цифровізації» соціально-економічних, правових та політичних на основі розробки, просування та впровадження різноспрямованих національних стратегій розвитку в мережі-Інтернет та за її межами на основі впровадження ІКТ в свою діяльність та сприяння їх поширення. За допомогою впровадження «цифри» саме державні інститути та інституції стоять на захисті конкуренції, залучують інвестиції різних рівнів, реалізують державну стратегію розвитку та стабілізації, захисту суверенітету та індивідуальності.

Тобто, застосування восьми принципів розвитку надання електронних адміністративних послуг дозволяє нам наблизитись до європейського рівня провадження публічного адміністрування.

Список використаних джерел:

1. Transforming the citizen experience, One Stop Shop for public services. PwC. Public Sector Research Centre. URL: <http://www.pwc.com/gx/en/psrc/australia/transforming-the-citizen-experience-one-stop-shop-for-public-services.jhtml>
2. Баранов О. А. Адміністративні послуги як базовий елемент впровадження електронного урядування. URL : <http://www.its.kpi.ua>.
3. Використання інструментів електронної демократії органами державної влади та місцевого самоврядування у 2019 році. Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/infos/arh_vied_u.htm

Ключові слова: електронні послуги, електронне урядування, механізм надання електронних послуг.

Key words: electronic services, e-government, mechanism for providing electronic services.

САХАРОВА ОЛЕНА БОРИСІВНА

*Державний науково-дослідний інститут МВС України,
начальник третього відділу науково-дослідної лабораторії
кримінологічних досліджень та проблем запобігання злочинності,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник*

ОСОБЛИВОСТІ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ТА ІНШИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В АТОМНІЙ ЕНЕРГЕТИЦІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Чотири діючі в Україні АЕС забезпечують близько 55% потреб України в електроенергії [1], в осінньо-зимові періоди цей показник досягає 70%. Водночас згідно з даними, наданими в Концепції Державної економічної програми поводження з відпрацьованим ядерним

паливом вітчизняних атомних електростанцій на період до 2025 року, атомні електростанції забезпечують близько 60% генерації електроенергії країни [2]. Ці цифри підтверджуються і даними Міжнародного агентства з атомної енергії (МАГАТЕ). Іншими словами, атомна генерація забезпечує понад половину всього виробництва електроенергії України. Крім того, Україна посідає восьме місце в світі за показником встановленої потужності електростанцій Об'єднаної енергосистеми України [3]. При цьому у 2021 р. відбулося значне зростання виробленої АЕС електроенергії.

Таким чином, з огляду на те, що на сьогодні на АЕС в Україні виробляється 55 % усієї електроенергії, ядерна енергія займає домінуючу частку в енергобалансі України. Тобто українська атомна генерація забезпечує більшу частину всього виробництва електроенергії, до того ж її вартість є набагато нижчою порівняно з електростанціями типу ТЕС, ГЕС тощо. Тому є доцільним розгляд особливостей криміналізації ядерної галузі України з метою подальшого вироблення ефективних заходів з викриття та запобігання злочинним проявам у цій сфері діяльності. Аналіз та узагальнення вивчених кримінальних проваджень, відкритих у сфері електроенергетики України, дозволив виокремити основні механізми вчинення цих злочинів в атомній енергетиці.

На сьогодні внаслідок масштабної військової російської агресії та тимчасової втрати території нашої країни в умовах воєнного стану (на якій здійснювався видобуток вугілля, що використовувалося для функціонування генеруючих потужностей енергетики), суттєво звузилися можливості злочинних угруповань для отримання неконтрольованого прибутку в енергетиці. Високопосадовці почали відшукувати інші можливості для побудови корупційних схем і, відповідно, з'явилися нові, раніше невідомі способи вчинення кримінальних правопорушень, в яких суттєве місце займає корупційна складова (використання публічних владних повноважень для задоволення приватних інтересів). Зазначене обумовлює необхідність дослідження моделей корупційної кримінальної діяльності в енергетиці України.

Найбільш поширеними кримінальними правопорушеннями у сфері атомної енергетики України в умовах воєнного стану, є кримінальні правопорушення, які вчиняються у процесі державних закупівель та які часто пов'язані з нецільовим використанням бюджетних коштів. Ці злочини певним чином корелюють з видами злочинів, які масово вчинялись в атомній енергетиці у попередні роки.

Так, аналіз результатів державного фінансового аудиту фінансово-господарських операцій НАЕК «Енергоатом», здійсненого Державною аудиторською службою України за попередні роки (2016–2021 рр.), показав, що найбільш поширеними порушеннями / ризиковими операціями у ході фінансово-господарської діяльності «Енергоатома», які призвели або можуть призвести до незаконного чи неефективного витрачання державних ресурсів (недоотримання доходів), є: порушення

у сфері публічних закупівель, порушення під час укладання та виконання господарських договорів, проведення зайвих виплат, неефективні та непродуктивні витрати, ін. порушення [4].

При чому найбільша частина виявлених державними аудиторами ризиків у діяльності ДП «НАЕК «Енергоатом», пов'язана з недотриманням «Енергоатомом» вимог законодавства у сфері публічних закупівель, основними з яких є [4]:

- невідповідність пропозиції конкурсних торгів умовам тендерної документації;
- придбання послуг із недотриманням принципів здійснення публічних закупівель: принципів сумлінної конкуренції серед учасників, відкритості та прозорості на всіх стадіях закупівель;
- порушення умов господарських договорів, зумовлені недостатнім контролем за їх виконанням: наприклад, сплата на користь суб'єктів господарювання фінансових коштів за товари, роботи, послуги у завищеному обсязі;
- не визначення тендерною документацією та договорами порядку внесення змін до умов договорів, що призводить до завищеної оплати за договором;
- безпідставне відхилення тендерних пропозицій;
- не забезпечення належного контролю під час приймання виконаних будівельно-монтажних робіт за дотриманням підрядними організаціями вимог державних стандартів, що регулюють питання визначення вартості робіт;
- сплата за послуги у завищеному обсязі через не підтвердження первинними бухгалтерськими документами виконаних послуг за кошторисом, що призводить до незаконних (зайвих) витрат;
- ризики, пов'язані з іншими порушеннями законодавства: недотримання вимог державних стандартів України; здійснення ризикових операцій, наслідком здійснення яких є непродуктивні витрати; відсутність у кредитному договорі поетапних розрахунків та погодження з Міністерством фінансів України при внесенні змін та доповнень до кредитного договору ДП «НАЕК «Енергоатом» з банком; здійснення виплат контрагенту, до якого застосовуються санкції відповідно до Закону України «Про санкції».

Зокрема, територіальним управлінням Державного бюро розслідувань (ДБР) у м. Києві здійснюється досудове розслідування у кримінальному провадженні, внесеному до Єдиного реєстру досудових розслідувань 05.04.2019 р. № 62019100000000376 за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ст. 364 КК України (зловживання службовим становищем), щодо вчинення злочинного діяння в атомній енергетиці. Процесуальне керівництво досудовим розслідуванням цього кримінального провадження здійснюється Офісом Генерального прокурора.

Так, зазначеним досудовим розслідуванням встановлено можливі протиправні дії вищих службових осіб держави, які за попередньою

змовою із службовими особами ДСП «Чорнобильська АЕС» та підконтрольними суб'єктами господарської діяльності, а саме ТОВ «БК «Укрбудмонтаж», зловживаючи своїм службовим становищем, та з метою отримання неправомірної вигоди, не виконавши вимоги щодо належної оцінки робіт, організували закупівлю цих робіт, предметом якої є демонтаж нестабільних конструкцій об'єкта «Укриття» ДСП «ЧАЕС».

Так, 15.03.2019 р. ДСП «ЧАЕС» оголосило тендер на проведення цієї закупівлі, не виконавши вимоги щодо належної оцінки робіт, що мають виконуватися, з очікуваною вартістю 2 млрд 547 млн 395 тис 468 грн.

При цьому службові особи ДСП «ЧАЕС», зловживаючи своїм службовим становищем, необґрунтовано надали незаперечні переваги ТОВ «БК «Укрбудмонтаж» та ТОВ «Ютем-Інжиніринг» при здійсненні цієї публічної закупівлі, та надалі, 11 липня 2019 р. переможцем було визнано ТОВ «БК «Укрбудмонтаж» та укладено з останнім договір підряду від 29.07.2019 р. на виконання будівельних робіт на цьому об'єкті.

Як показало досудове розслідування цих фактів, під час проведення зазначеної закупівлі відсутній належний розрахунок та обґрунтування зазначеної вартості, а також попередньо не проводились роботи, пов'язані з розробкою проектно-кошторисної документації. Крім того, у ході проведення досудового розслідування встановлено, що Державною аудиторською службою України було проведено моніторинг цієї закупівлі, за результатами якої встановлено: порушення законодавства щодо складання тендерної документації та/або внесення змін до неї; порушення законодавства щодо складання форм документів у сфері публічних закупівель; порушення законодавства щодо розгляду та/або відхилення (не відхилення) замовником тендерної пропозиції (пропозицій).

Таким чином, вивчення укладених «Енергоатомом» (як органом управління для діючих українських АЕС) та його відокремленими підрозділами, у тому числі атомними електростанціями, договорів за результатами проведених конкурсних торгів, контрагентів ДП «НАЕК «Енергоатом», ефективності виконання цих договорів показало наявність значних корупційних проявів та високих корупційних ризиків у діяльності ДП «НАЕК «Енергоатом» та його відокремлених підрозділів, що призвело до відкриття низки кримінальних проваджень за фактами вчинених злочинних дій службовими особами «Енергоатому», атомних електростанцій та їх контрагентів.

Список використаних джерел:

1. Виробництво електроенергії в Україні за рік зросло на 5 %. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/01/11/681292/>.
2. Про схвалення Концепції Державної економічної програми поводження з відпрацьованим ядерним паливом вітчизняних атомних електростанцій на період до 2025 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 05.06.2019 р., № 385-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2019-%D1%80#Text>.

3. Неповний 2020 рік «Енергоатом» завершив із чистим збитком 5,3 мільярди – StateWatch. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2021/02/11/670918/>.
4. Аудиторський звіт за результатами державного фінансового аудиту окремих господарських операцій ДП «НАЕК «Енергоатом» за період з 24.11.2016 по 31.12.2016: Документ Державної аудиторської служби України від 27.04.2017 р., № 17-21/1. URL: https://dasu.gov.ua/attachments/audit-reports/2017/8914bfd3-190d-449e-a7c6-8886c3fe21ae_document.pdf.

Ключові слова: атомна енергетика, атомні електростанції, кримінальні провадження, досудове розслідування, публічні закупівлі.

Key words: nuclear energy, nuclear power plants, criminal proceedings, pre-trial investigation, public procurement.

ЧЕРНИШОВ ГЕОРГІЙ МИХАЙЛОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу, детективної
та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук*

ПОКАЗНИКИ ЕКОНОМІЧНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ: АНАЛІЗ ОФІЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

Економічна безпека – важлива складова національної безпеки будь-якої країни. Сильна економіка виступає одним з основних атрибутів незалежності та державного суверенітету, а її соціальна складова – гарантом стабільності та сталого розвитку інститутів демократії.

В п. 2 Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 серпня 2021 р. «Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року» зазначається, що забезпечення національних економічних інтересів вимагає формування і реалізації стратегічного курсу у сфері *забезпечення економічної безпеки*, спрямованого як на стале нарощення конкурентоспроможності економіки України, так і на поступове зміцнення економічної стійкості та відповідно невразливості національної економіки до зовнішніх і внутрішніх загроз [1].

Економічна злочинність є однією з загроз економічної безпеки.

Об'єктивний кримінологічний аналіз стану економічної злочинності ускладнений низкою обставин, зокрема:

1. Відсутність єдиної статистичної звітності щодо показників економічної злочинності в Україні. Це пояснюється тим, що окрема категорія «злочини / кримінальні правопорушення у сфері економіки» не подається в державних звітах злочинності з 2010 р. До цього вона була передбачена у формах Міністерства внутрішніх справ України (МВС України).

2. Відсутність в офіційних звітах Офісу Генерального прокурора (раніше – Генеральна прокуратура України (ГПУ)) показників територіального поширення злочинності по території країни (географії злочинності).

3. Відсутність єдиного уніфікованого та нормативного визначення понять «економічне кримінальне правопорушення» та, відповідно, «економічна злочинність». Це може «розмити» чи навпаки звужити інтерпретацію кримінальних процесів в економіці.

4. Відповідальність за кримінальні правопорушення, які складають основу злочинності в економічній сфері, передбачена різними розділами та статтями КК України (Розділи VI «Кримінальні правопорушення проти власності», VII «Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності», XVII «Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг» та ін.).

5. Високий рівень латентності економічної злочинності, що призводить до викривлення об'єктивної картини кримінальної дійсності.

За офіційними даними МВС України до 2010 р., злочинність у сфері економіки характеризується наступним показниками: у 2005 р. було зареєстровано 45 107 злочинів (9,3 % питомої ваги в загальній сукупності зареєстрованих злочинів); у 2006 р. – 42 606 (10,1 %); 2007 р. – 42 755 (10,6 %); 2008 р. – 38 607 (10 %).

З 1 січня 2013 р. веденням офіційної статистики кримінальних правопорушень в країні займається ГПУ (Офіс Генерального прокурора), в звітах якої немає окремого обліку економічної злочинності.

В якості основи для аналізу візьмемо кримінальні правопорушення, передбачені Розділом VII «Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності» КК України, які складають ядро економічної злочинності [2].

Так, за 2013 р. було обліковано 11 104 злочини у сфері господарювання, що становить майже 2 % питомої ваги від усієї кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень за рік; 2014 р. – 8418 (1,6 %); 2015 р. – 7631 (1,35 %); 2016 р. – 6940 (1,2 %); 2017 р. – 6297 (1,2 %); 2018 р. – 6334 (1,3 %); 2019 р. – 5947 (1,3 %).

Рівень зареєстрованих кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності (Розділ VII КК України)

Рік	Кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень	Питома вага (у % від числа усіх зареєстрованих кримінальних правопорушень)
2013	11 104	2%
2014	8418	1,6%
2015	7631	1,35%
2016	6940	1,2%
2017	6297	1,2%
2018	6334	1,3%
2019	5947	1,3%
2020	5342	1,5%
2021	5469	1,7%

З наведених даних видно, що за останні 9 років рівень зареєстрованих кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності зменшився більш ніж вдвічі в абсолютних показниках, що суттєво не вплинуло на питому вагу останніх в загальній кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень в країні за рік: з 11 104 (2 %) кримінальних правопорушень у 2013 р. до 5469 (1,7 %) у 2021 р.

З 2016 р. в офіційних статистичних звітах ГПУ з'явився окремий на-прямок обліку – «Про кримінальні правопорушення, вчинені на підпри-ємствах, установах, організаціях за видами економічної діяльності». В цьому звіті надається інформація такого змісту: 1) про кримінальні правопорушення, вчинені на підприємствах, установах, організаціях за видами економічної діяльності; 2) про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення на підприємствах, установах, організаціях за видами економічної діяльності; 3) про кримінальні правопорушення, вчинені з використанням бюджетних коштів, а також у сфері земельних право-відносин, приватизації та зовнішньоекономічної діяльності.

За видами економічної діяльності у 2016–2021 рр. частка криміналь-них правопорушень, вчинених на підприємствах, установах, організа-ціях, розподілилась наступним чином (див. таблицю) [3].

**Кримінальні правопорушення, вчинені на підприємствах,
установах, організаціях за видами економічної діяльності**

Вид економічної діяльності	Обліковано кримінальних правопорушень					
	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	3 046	3 039	2 714	2 509	2 320	2 368
Добувна промисло-вість і розроблення кар'єрів	1 155	2 359	1 151	1 028	851	763
Переробна промисло-вість	2 074	1 812	2 130	1 978	1 360	1 414
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	1 262	1 358	1 359	1 000	579	595
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	920	1 030	1 366	952	502	1 010
Будівництво	3 083	3 520	3 922	3 742	4 582	4 552
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	6 757	8 008	11 035	11 647	9 705	7 911
Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність	3 345	2 194	3 128	2 897	2 629	2 575

Вид економічної діяльності	Обліковано кримінальних правопорушень					
	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.
Тимчасове розміщування й організація харчування	583	185	170	180	328	157
Інформація та телекомунікації	3959	5297	6199	4475	1866	1861
Фінансова та страхова діяльність	4983	4169	4624	3203	3608	3081
Операції з нерухомим майном	841	825	860	919	969	828
Діяльність у сферах права, бухгалтерського обліку, архітектури та інжинірингу, технічні випробування та дослідження з 2020 р. – Професійна, наукова та технічна діяльність	1060	1342	1785	2229	1411	1471
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	1424	1506	1939	1906	1618	1642
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	7233	10 985	10 330	12 816	11 711	10 758
Освіта	1487	1505	1331	1101	1128	1223
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	2095	2570	2270	2051	2749	3733
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	341	304	386	310	223	277
Надання інших видів послуг	2063	2223	1828	1864	1533	1703
Діяльність екстериторіальних організацій і органів	70	44	36	67	31	52
Інші	52	40	43	28	25	31
Усього (у % від усіх зареєстрованих злочинів за рік)	47 833 (8,1%)	54 315 (10,3%)	58 606 (12%)	56 902 (12,8%)	49 728 (13,7%)	48 005 (14,9%)

Як видно з наведених даних, найбільш криміналізованими видами економічної діяльності в Україні за останні 6 років є сфера державного управління й оборони, обов'язкового соціального страхування;

оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів; інформація та телекомунікації; фінансова та страхова діяльність; будівництво.

Зазначені вище показники є офіційними. З цього випливають певні переваги та недоліки отриманих даних. Головний недолік – вони (показники) не враховують латентність. Тому кримінологічне дослідження реального стану економічної злочинності має враховувати також альтернативні джерела інформації.

Список використаних джерел:

1. Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року. Затверджено Указом Президента України від 11 серпня 2021 року № 347/2021 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021#Text> (дата звернення: 04.06.2022).
2. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування : Офіс Генерального прокурора: офіційний сайт. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 04.06.2022).
3. Про кримінальні правопорушення, вчинені на підприємствах, в установах, організаціях, за видами економічної діяльності : Офіс Генерального прокурора: офіційний сайт. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-kriminalni-pravoporushennya-vchineni-na-pidpriyemstvakh-v-ustanovah-organizacijah-za-vidami-ekonomichnoyi-diyalnosti-2> (дата звернення: 04.06.2022).

Ключові слова: економічна злочинність, економічна безпека, статистика злочинності, кримінальні правопорушення, економіка.

Key words: economic crime, economic security, crime statistics, criminal offenses, economics.

ГРИГОРЧАК ДІАНА ВОЛОДИМИРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального процесу, детективної
та оперативно-розшукової діяльності*

ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ В РЕАЛІЯХ МАСШТАБНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ В УКРАЇНІ

Однією з найнебезпечніших форм порушення прав та свобод людини є торгівля людьми, яка вважається сучасною формою рабства, адже обмежує основні права і свободи людини, закріплені Конституцією України та міжнародно-правовими актами, неоправно шкодить моральним засадам нації, іміджу держави, її владним можливостям як у національному, так і в міжнародному вимірі. Військова агресія

Російської Федерації стала серйозним викликом для України та загострила проблеми, пов'язані з порушенням прав людини, зокрема і проблему торгівлі людьми, адже через воєнні дії значно зросли ризики незаконного переміщення людей з метою їх експлуатації та безпосередньо торгівлі людьми в різних проявах. Окрім того, деякі діяння та злочини, пов'язані з торгівлею людьми в умовах збройного конфлікту, можуть бути військовими злочинами.

Відповідно до статті 3 Закону України «Про протидію торгівлі людьми», торгівля людьми – здійснення незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, у тому числі сексуальної, з використанням обману, шахрайства, шантажу, уразливого стану людини або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, з використанням службового становища або матеріальної чи іншої залежності від іншої особи, що відповідно до Кримінального кодексу України визнаються злочином [1].

З початком повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України (з 24 лютого 2022 року) дедалі частіше в засобах масової інформації, соціальних мережах та месенджерах публікується інформація про зниклих громадян, а також освітлюються численні випадки використання торговцями людьми уразливого стану українських біженців, особливо жінок та дітей, з метою експлуатації їх в різних формах, включаючи експлуатацію проституції третіми особами чи інші форми сексуальної експлуатації, примусову працю, рабство або звичай, подібні до рабства, підневільний стан або вилучення органів чи тканин для трансплантації тощо.

За словами представника правозахисної неурядової організації «Номо Faber» у місті Любліні, вкрай вразливими зараз є діти, які виїжджають з України без супроводу, і через нестабільні реєстраційні процеси в Польщі та інших прикордонних регіонах, особливо на початку війни, багато дітей просто зникли, і їхнє місцеперебування невідоме [2]. Відділ новин американської телерадіо-служби CBS інформує, що за статистичними даними Агентства ООН у справах біженців близько 8 мільйонів українців вимушено покинули свої домівки. А вплив війни на українську молодь є особливо руйнівним, і масове переміщення призвело до того, що діти зазнали торгівлі людьми та сексуальної експлуатації [3].

Слід зазначити, що неконтрольовані Україною ділянки території і кордони використовуються Російською Федерацією не лише для поставки зброї, боеприпасів та бойовиків, а також, зокрема, для незаконного переміщення людей з метою їх експлуатації – для торгівлі людьми. Наразі українських громадян, переважно чоловіків, експлуатують шляхом використання у збройних конфліктах для виконання бойових завдань, пов'язаних з поваленням державної влади та порушення суверенітету й територіальної цілісності України, із застосуванням чи погрозою застосування до них насильства.

Саме тому проблема торгівлі людьми в реаліях масштабної військової агресії стає вкрай гострою та становить серйозну загрозу для суспільства, викликаючи занепокоєння представників державної влади та міжнародної спільноти.

В Листі Міністерства освіти і науки України від 25.03.2022 року № 1/3663-22 «Щодо запобігання торгівлі людьми в умовах воєнної агресії» зазначено, зокрема, що жінки та діти, які змушені зараз покинути Україну через військову агресію Росії та прямують до сусідніх країн, стикаються з ризиками торгівлі людьми. Водночас чоловіки, що залишаються всередині країни, також можуть стати здобиччю торговців людьми. Втрата роботи і доходу внаслідок війни, обмежені можливості забезпечити головні потреби внутрішньо переміщених осіб, біженців та постраждалого від війни населення призведуть до зростання ризиків. Злочинний світ пристосовується до змін реальності, полюючи на нові жертви, торговці людьми готуються скористатися вразливістю тих, хто змушений покинути Україну [4].

На брифінгу у Києві в Українському кризовому медіацентрі 09.05.2022 року Уповноважений Верховної ради з прав людини повідомив, що *понад 1 млн 185 тис. громадян України, серед яких понад 200 тис. дітей, було примусово вивезено на територію Російської Федерації з початку повномасштабного вторгнення в Україну. За її словами, людей із окупованих територій Росія спершу вивозить до так званих «фільтраційних таборів», у деяких із них перебувають понад 20 тисяч людей. Проте нічого не відомо про тих громадян, хто не пройшов так звану «фільтрацію» [5]. Після проходження «фільтраційних таборів» українців відправляють в економічно депресивні райони Російської Федерації, а кінцевим пунктом призначення є низка північних регіонів, зокрема Сахалін. До того ж, українцям пропонують офіційне працевлаштування в Російській Федерації через центри зайнятості, а ті, хто погоджується на таку пропозицію, отримують документи про заборону виїзду з російських регіонів на два роки [6]. Як наслідок, це підвищує ризики трудової експлуатації українців. Радник голови Офісу президента Олексій Арестович зазначає, що примусове вивезення українців на територію Росії – це порушення всіх принципів міжнародного права, та порівнює такі дії Росії з нацистською Німеччиною і гастарбайтерами, адже там подальша доля українців дуже схожа на ту, яку нацистська Німеччина пропонувала нашим гастарбайтерам, – їх у Росії ставлять на облік примусової праці [7].*

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок про те, що торгівля людьми є комплексною проблемою, масштаби якої постійно змінюються в залежності від розвитку економічної, соціальної і політичної ситуації в державі. Торгівля людьми як явище порушує фундаментальні принципи моралі і справедливості, посягає на права та законні інтереси людей, породжує соціальну напругу та підвищує конфліктність всередині суспільства.

Торгівля людьми підриває верховенство права та сприяє іншим формам транснаціональної організованої злочинності, що може поси-

лювати конфлікт, загострювати небезпечну обстановку та нестабільність, підривати розвиток не тільки України, а і зарубіжних країн. З початком повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України проблема торгівлі людьми стала надзвичайно актуальною і вкрай гострою, та викликає серйозне занепокоєння не тільки представників державної влади, а й міжнародної спільноти, адже становить серйозну загрозу для суспільства в цілому.

Список використаних джерел:

1. Про протидію торгівлі людьми: Закон України від 20.09.2011 р. № 3739-VI. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3739-17>
2. Як українські біженки стають жертвами секс-торгівлі: BBC News.Україна. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-60879739>
3. U.N. told «credible» claims of sexual violence against children as Russia's war drives a third of Ukrainians from their homes: CBS News. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.cbsnews.com/news/ukraine-news-russia-war-children-sexual-violence-un-displaced-refugees/>
4. Щодо запобігання торгівлі людьми в умовах воєнної агресії: Лист МОН України від 25.03.2022 року № 1/3663-22. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/npa/shodo-zapobigannya-torgivli-lyudmi-v-umovah-voyennoyi-agresiyi>
5. Скільки українців вивезли до Росії за час війни: Аналітичний портал «Слово і Діло». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.slovoidilo.ua/2022/05/09/novyna/suspilstvo/nazvana-kilkist-ukrayincziv-nasylnovyvezenykh-rosiyi>
6. «Нас вивезли примусово». Тисячі мариупольців тепер – у Росії: BBC News.Україна. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-60871609>
7. «Примусове вивезення жінок, літніх людей та дітей в Росію – це не інакше, ніж захоплення заручників» –Арестович: ТСН. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tsn.ua/ato/primusove-vivezennya-zhinok-litnih-lyudey-ta-ditey-v-rosiyu-ce-ne-inakshe-nizh-zahoplennya-zaruchnikov-arostovich-2019565.html>

Ключові слова: торгівля людьми, воєнна агресія, порушення прав людини, сексуальна експлуатація, примусова праця.

Key words: human trafficking, military aggression, human rights violations, sexual exploitation, forced labor.

ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА ТРАНСФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ІНТЕРНЕТ-ШАХРАЙСТВА В УКРАЇНІ

24 лютого 2022 року у зв'язку з нападом Російської Федерації на суверенну територію України було введено воєнний стан, що глобальним чином вплинув на життя кожного. Зараз одним із найголовніших пріоритетів для кожного громадянина стали власне життя та безпека своїх близьких. Це стало одним із факторів активізації інтернет-шахраїв, які використовуючи вразливий стан населення України та ажіотаж навколо військового протистояння, маніпулюючи вкрай болючими темами, віднайшли в цьому додаткові умови для здійснення шахрайства в мережі Інтернет.

Досліджуючи особливості інтернет-шахрайства як різновиду шахрайства взагалі, необхідно встановити дефініцію останнього. Так, згідно КК України шахрайство – це заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою (ст. 190 КК України). У науковій літературі інколи як синоніми інтернет-шахрайства використовуються інші назви, наприклад, «комп'ютерне шахрайство», «кібершахрайство», «мережеве шахрайство», «hi-tech шахрайство» тощо [1]. Варто погодитися із думкою науковців, які вказують, що цей вид шахрайства «є результатом еволюції традиційного шахрайства, оскільки деякі його види зустрічаються в Інтернеті без будь-яких серйозних змін в методиці реалізації злочинного замислу; з іншого боку – це якісно нова група кримінальних правопорушень, оскільки при схожості методів реалізації, конкретні способи мають істотні відмінності» [2, с. 41].

У воєнний час активно розвиваються такі схеми шахрайства як пропозиції з оренди неіснуючого чи вже зайнятого житла для вимушених переселенців; фейкові пасажирські перевезення; недійсні талони на паливо; продаж неіснуючих товарів (тих, що є найбільш затребуваними у цей час – військова амуніція, технічні пристрої, рідкісні ліки тощо); надання недостовірної інформації про зниклих громадян чи визволення останніх з полону.

Основою більшості таких схем є фейкова або ж неправдива інформація, за допомогою якої здійснюється маніпуляція свідомістю громадян, формування у них панічних настроїв, агресії, гніву, розпачу, а відтак різких необдуманих вчинків, у тому числі й щодо розпорядження своїми персональними даними, конфіденційною інформацією тощо.

Так, інтернет-шахраї використовують сотні фейкових благодійних сайтів, щоб обдурити людей, які хочуть пожертвувати гроші на допомогу Україні. Потерпілий потрапляє на фейковий сайт, що майже не відрізняється від сайту справжньої благодійної організації, де нібито можна допомогти ЗСУ фінансово. Шахрайство здійснювалося або ж заволодінням коштів, що не йшли за цільовим призначенням вказаним на сайті або ж заволодінням персональних даних та даних платіжних карток. Також злочинці вдаються до фішингу, що є найбільш поширений методом крадіжки реквізитів платіжних карт, що полягає у створенні шахраями сайту, який буде користуватися довірою у користувача, наприклад – сайт, схожий на сайт банку, через який і крадуться реквізити платіжних карт. Фішинг як різновид шахрайства може бути реалізований за допомогою сервісів обміну повідомленнями, сайтів, засобів стільникового або телефонного зв'язку, причому як окремо, так і в комбінації [3].

Однією із найпоширеніших схем фішингу під час воєнного стану є пропозиція отримання грошової допомоги, замаскована під грошову допомогу від держави Україна, Організації Об'єднаних Націй, благодійних фондів тощо для окремих категорій осіб. Головною відмінністю таких фішингових атак є вимога авторизації за схемою, яка передбачає певний реєстраційний механізм з введенням своїх особистих даних, номеру телефону, інформації про банківські рахунки, де завершення процедури підтверджується прийняттям дзвінка або текстового повідомлення, після чого з картки отримувача списуються кошти.

Варто зазначити, що фахівці Національного Банку України вказують [4] на поширеність наразі схем інтернет-шахрайства у вигляді пропозиції оренди неіснуючого житла переселенцям. Так, шахраї публікують фейкові оголошення про готовність здати в оренду житло у безпечних регіонах. Особливістю таких пропозицій є обов'язкова передплата. Звісно, після отримання коштів шахрай зникає, вийти з ним на зв'язок не вдається, а житла такого переважно не існує, або воно належить особі, яка не мала наміру його здавати в оренду. Підкреслимо, що така схема шахрайства існувала і в умовах довоєнного стану, але, враховуючи зростання попиту на оренду житла в умовах збільшення кількості вимушених переселенців, вона набула гострого значення.

Отже, Інтернет-шахрайство, як спосіб незаконного заволодіння майном іншої особи, існувало як тільки почали розвиватися різні інтернет-ресурси, особливо інформаційні. В умовах неможливості перевірити інформацію та вразливості емоційного стану, злочинці реагують на ці зміни, адаптуються до умов суспільного життя, використовуючи у своїх схемах актуальні питання та обставини. Тож за досить короткий час виникла ціла низка нових шахрайських схем, побудованих на маніпуляції із найбільш важливими питаннями, пов'язаними з військовим протистоянням.

Список використаних джерел:

1. Кіберзлочинність як виклик глобалізації та загроза світовій безпеці: теоретичні основи дослідження. Г. М. Чернишов URL : http://www.pjv.nuoua.od.ua/v3_2018/2018_3
2. Криміналістична профілактика економічних злочинів: Науково-практичний посібник / Кол. авт.: С. В. Веліканов, А. Ф. Волобуєв, В. А. Журавель та ін. Х. : «Харків юридичний», 2006. 236 с.
3. Секреты хакеров. Безопасность сетей – готовые решения, 3-е издание. : Пер. с англ. – М. : Издательский дом «Вильяме», 2002. – 736 с.
4. Шахрайство під час війни: топ-4 схеми і нові тенденції URL : <https://minfin.com.ua/ua/2022/03/15/82162508/>

Ключові слова: шахрайство під час воєнного стану, шахрайство в мережі Інтернет, фішинг, фейк, персональні дані, схема вчинення інтернет-шахрайства.

Key words: martial law fraud, Internet fraud, phishing, fake, personal data, scheme of Internet fraud.

ФЛЮНТ МАР'ЯНА ОРЕСТІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності*

КІБЕРБЕЗПЕКА ОБ'ЄКТІВ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ: ПРАВОВІ ВИМОГИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ

Забезпечення національної безпеки завжди було та залишається однією з основних функцій будь-якої держави та ключовим напрямом її політики.

Так, Закон України «Про національну безпеку України» [1] декларує: «державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямовується на забезпечення воєнної, зовнішньополітичної, державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, кібербезпеки України тощо». Водночас, у Стратегії кібербезпеки України 2021 р. [2] зазначено, що кіберпростір разом з іншими фізичними просторами визнано одним з можливих театрів воєнних дій.

В сучасних умовах глобальної діджиталізації, збільшення випадків кібератак на державний та приватний сектор, існування та появи нових кіберризиків і кіберзагроз, росту рівня кіберзлочинності та «удосконалення» способів вчинення кіберзлочинів, а також в контексті ведення повномасштабної війни, кібербезпекова політика є не просто складовою національної безпеки України, а й одним з найактуальніших напрямів її реалізації.

Так, у 2016 році було вперше прийнято Стратегію кібербезпеки України [3], метою якої було створення умов для безпечного функціонування

кіберпростору, його використання в інтересах особи, суспільства і держави. Для досягнення цієї мети необхідним є, зокрема, забезпечення кіберзахисту державних електронних інформаційних ресурсів, інформації, вимога щодо захисту якої встановлена законом, а також інформаційної інфраструктури, яка знаходиться під юрисдикцією України, та порушення сталого функціонування якої матиме негативний вплив на стан національної безпеки і оборони України (критична інформаційна інфраструктура).

Керуючись зазначеним, – Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» 2017 р. [4] встановлює, що об'єкти критичної інфраструктури є об'єктами кібербезпеки, а об'єкти критичної інформаційної інфраструктури є об'єктами кіберзахисту. Так, Закон [4] визначає *критично важливі об'єкти інфраструктури* як підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, діяльність яких безпосередньо пов'язана з технологічними процесами та/або наданням послуг, що мають велике значення для економіки та промисловості, функціонування суспільства та безпеки населення, виведення з ладу або порушення функціонування яких може справити негативний вплив на стан національної безпеки і оборони України, навколишнього природного середовища, заподіяти майнову шкоду та/або становити загрозу для життя і здоров'я людей; а *об'єкт критичної інформаційної інфраструктури* як комунікаційну або технологічну систему об'єкта критичної інфраструктури, кібератака на яку безпосередньо вплине на стає функціонування такого об'єкта критичної інфраструктури.

Крім того, у Стратегії кібербезпеки України 2021 р. [2] зазначено, що набирає сили тенденція зі створення кібервійськ, до завдань яких належить не лише забезпечення захисту критичної інформаційної інфраструктури від кібератак, а й проведення превентивних наступальних операцій у кіберпросторі, що включає виведення з ладу критично важливих об'єктів інфраструктури противника шляхом руйнування інформаційних систем, які управляють такими об'єктами.

Положення Стратегії кібербезпеки України та Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», в контексті захисту критичної інфраструктури, загалом відповідають вимогам Директиви (EU) 2016/1148 [5]. Варто зазначити, що не будучи країною-членом ЄС Україна приєдналась до виконання основних положень Директиви та розпочала розбудову власної системи кібербезпеки, відповідно до стандартів та рекомендацій Європейського співтовариства.

В подальшому лише у листопаді 2021 р. було прийнято Закон України «Про критичну інфраструктуру» [6], який визначає правові та організаційні засади створення та функціонування національної системи захисту критичної інфраструктури і є складовою законодавства у сфері національної безпеки. Так, Закон [6] тлумачить *об'єкти критичної інфраструктури* як об'єкти інфраструктури, системи, їх частини та їх сукупність, які є важливими для економіки, національної безпеки та оборони, порушення функціонування яких може завдати шкоди

життєвоважливим національним інтересам; а сукупність об'єктів критичної інфраструктури називає «критичною інфраструктурою».

Окрім тлумачення термінології, Закон [6], зокрема: (1) визначає основні засади державної політики у сфері захисту критичної інфраструктури, зокрема декларує основні принципи функціонування та встановлює рівні управління національною системою захисту критичної інфраструктури, (2) перелічує сектори критичної інфраструктури та описує критерії віднесення об'єктів до критичної інфраструктури, здійснює категоризацію об'єктів критичної інфраструктури, (3) встановлює загальні процедури формування та реалізації державної політики у сфері захисту критичної інфраструктури, перелічує суб'єктів національної системи захисту критичної інфраструктури, (4) визначає організаційні засади національної системи захисту критичної інфраструктури, зокрема щодо планування, моніторингу, взаємодії з іншими системами захисту у сфері національної безпеки та державно-приватного партнерства.

Станом на сьогодні, вимоги щодо заходів забезпечення кібербезпеки об'єктів критичної інфраструктури містяться у значній кількості підзаконних нормативно-правових актів, у відомчих інструкціях, рекомендаціях, технічних вимогах, а також міжнародних стандартах інформаційної безпеки серії 2700х тощо.

Так, наприклад, організація кіберзахисту в банківській системі України здійснюється на основі [7]: Законів України «Про Національний банк України», «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», з урахуванням Стратегії кібербезпеки України, затвердженої Указом Президента України від 26 серпня 2021 року № 447/2021, національних стандартів України ДСТУ ISO/IEC 27001:2015 «Інформаційні технології. Методи захисту. Системи управління інформаційною безпекою. Вимоги» (ISO/IEC 27001:2013, IDT), прийнятого наказом Державного підприємства «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» від 18 грудня 2015 року № 193, ДСТУ ISO/IEC 27010:2018 «Інформаційні технології. Методи захисту. Керування інформаційною безпекою для міжгалузевих та міжорганізаційних комунікацій» (ISO/IEC 27010:2015, IDT), прийнятого наказом Державного підприємства «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» від 10 грудня 2018 року № 470.

Крім того, Національним банком України було розроблено та запропоновано для обговорення проект постанови «Про затвердження Положення про організацію кіберзахисту в банківській системі України» [7]. Вважаємо, що подальше прийняття зазначеного документу дозволить більш ефективно реалізовувати кіберзахист банківської системи нашої держави, як одного з секторів критичної інфраструктури, та є показником реалізації державної політики у сфері захисту критичної інфраструктури та дотримання кібербезпекової політики загалом.

Актуальним вбачається оновлення вже існуючих та/або створення та подальша реалізація аналогічних за суттю документів й для інших

секторів критичної інфраструктури, що стане доказом функціонування національної системи захисту критичної інфраструктури та показником позитивної динаміки на шляху до побудови ефективної системи кібербезпеки України.

Враховуючи зазначене, сформовано наступні висновки:

– правові вимоги щодо організації та реалізації кібербезпеки об'єктів критичної інфраструктури в Україні містяться у низці нормативно-правових актів різної юридичної сили та галузевої спрямованості;

– наслідком широкого переліку документів, що врегульовують окремі питання кібербезпеки є розшарованість, неоднорідність, колізійність, а подекуди, й відсутність вимог до кібербезпеки окремих секторів критичної інфраструктури, що, в свою чергу, зумовлено низкою обставин, зокрема, (1) широким переліком сфер/секторів критичної інфраструктури, (2) відсутністю протягом тривалого періоду часу спеціалізованого законодавства та вимог щодо заходів кіберзахисту критичної інфраструктури, а також чіткого переліку уповноважених суб'єктів, переліку їх компетенцій та завдань у сфері захисту критичної інфраструктури, (3) неналагодженістю взаємодії та координації державних органів, низьким рівнем реалізації державно-приватної взаємодії тощо;

– суб'єктами національної системи захисту критичної інфраструктури розпочато роботу з розробки та уніфікації вимог, а також застосування затверджених заходів забезпечення кібербезпеки об'єктів критичної інфраструктури, в т.ч. з врахуванням міжнародних практик та стандартів.

Список використаних джерел:

1. Про національну безпеку : Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
2. Стратегія кібербезпеки України : Безпечний кіберпростір – запорука успішного розвитку країни : Затверджено Указом президента України від 26 серпня 2021 року № 447/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4472021-40013>
3. Стратегія кібербезпеки України : Затверджено Указом Президента України від 15 березня 2016 р. № 96/2016. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/962016-19836>
4. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 5 жовтня 2017 року № 2163-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text>
5. DIRECTIVE (EU) 2016/1148 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 6 July 2016 concerning measures for a high common level of security of network and information systems across the Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2016/1148/oj>
6. Про критичну інфраструктуру : Закон України від 16 листопада 2021 року № 1882-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20#Text>

7. Про затвердження Положення про організацію кіберзахисту в банківській системі України : Проект постанови. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/kiberzahist-bankivskoyi-sistemi-ukrayini-maye-posilitisya-12738>

Ключові слова: кібербезпека, критична інфраструктура, політика кібербезпеки, національна система захисту критичної інфраструктури, кібервійна.

Key words: cyber security, critical infrastructure, cybersecurity policy, national system of critical infrastructure protection, cyberwar.

OSADCHYI BOGDAN

*National University "Odesa Law Academy",
graduate student of the Department of Criminal Procedure,
Detective and Operational Investigation*

THEORETICAL AND DOCTRINAL APPROACHES TO CRIMINOLOGICAL STUDY OF CRIMES PROVIDED FOR BY ARTICLE 191 OF THE CC OF UKRAINE

Modern changes in Ukrainian society, the lack of systematic work in law-making and law enforcement necessitate the solution of a number of issues related to the criminological study of corruption crime and develop measures to counteract it, improve prevention mechanisms and strengthen precautionary measures. Corruption crime is now a specific phenomenon of criminal activity, and the problems of counteracting corruption have become key value in the state's reforms and policymaking in general. To this end, systematic reforms of criminal justice bodies are being carried out. However, without a proper criminological study of the effectiveness of their work, it is impossible to determine the efficacy of such reforms. In addition, research is needed on methods related to assessing not only the work of criminal authority, but also the effectiveness of the criminal law itself, namely the transition from quantitative indicators of statistical reporting to its qualitative analysis, which can not be done without the achievements of criminology. In this context, it is important to conduct a criminological characterization of misappropriation, waste of property or seizure by abuse of office, as one of the most common types of corruption crimes.

Of course, the state takes various measures to counteract corruption. As I. Mezentseva notes: "In recent years, Ukraine has signed a number of international documents, namely: the UN Convention against Corruption, the Council of Europe Criminal Law Convention on Corruption and the Additional Protocol to the Criminal Anti-Corruption Convention, which obliged adoption of laws aimed at improving the current criminal anti-corruption legislation. Ukraine's desire to move closer to the standards of the international community in the field of counteracting and preventing corruption is embodied in the systematic work on reforming the system of criminal justice

and modernization of substantive and procedural legislation. However, despite some changes, the level of corruption crimes remains high" [1]. This is largely due to the institutionalization of corruption crime.

As noted by D. G Mykhalenko corruption crimes in the conditions of institutionalized corruption, to which the author and Pr. V.M. Dryomin attributes corruption in Ukraine: "they pose a public danger not only due to the significance and depth of violations of legal relations protected by the norms of such crimes, but also due to the fact that they entail significant derivative socially dangerous consequences and consequences outside the specified legal relationship. Derivative socially dangerous consequences of corruption crime are caused not by a separate act of corruption, but by the fact that such acts, being transformed into institutionalized mass practice and disseminated through established corruption networks, synergistically acquire new dangerous characteristics. Under such conditions, the public danger of a single case of corruption is significantly increased given its place and role in the system of corrupt practices and its ability to reproduce corruption in the future in connection with other acts of corruption. In this case, a single act of corruption should be considered as an element of a stable system of acts of corruption. The same single act of corruption in a country where it is not institutionalized, does not have the above characteristics and is a public danger, without taking into account its network links with other acts of corruption at various levels. That is why, with outwardly identical (subjective and objective signs) acts of corruption, their social danger will be different depending on the environment in which they were committed" [2].

Taking in consideration information above, it is now very important to study misappropriation, seizure of property or seizure by abuse of office within the framework of criminological science. Yes, now there is a significant array of criminal law investigations of the crime under Art. 191 of the Criminal Code of Ukraine, as well as forensic in the context of the methodology of investigation of this crime. However, so far there is no comprehensive criminological study of misappropriation, waste of property or seizure by abuse of office. Such a study will have theoretical and practical significance, because, in addition to the above, the relevance and necessity of its implementation is due to the provisions of the legislation and the realities of reality.

Particular attention will be paid to issues that are not currently reflected in modern science, namely: quantitative and qualitative indicators, characteristics of the offender of this type of crime, determinations in the context of the theory of institutionalization of this type of criminal practice. The results of the study will identify key areas for counteracting misappropriation, misappropriation or seizure of property through abuse of office within multilevel measures, which are the property of modern practices in combating corruption, both in Ukraine and in the world. In this regard, the scientific and theoretical basis of the work will be the work of domestic and foreign scientists in the field of criminal science, including criminology, general theory of law, philosophy, sociology, etc.

As noted by D.G. Mykhaylenko corruption crimes in the conditions of institutionalized corruption, to which the author and Pr. V.M. Dryomin attributes corruption in Ukraine: “they pose a public danger not only due to the significance and depth of violations of legal relations protected by the norms of such crimes, but also due to the fact that they entail significant derivative socially dangerous consequences and consequences outside the specified legal relationship. Derivative socially dangerous consequences of corruption crime are caused not by a separate act of corruption, but by the fact that such acts, being transformed into institutionalized mass practice and disseminated through established corruption networks, synergistically acquire new dangerous characteristics. Under such conditions, the public danger of a single case of corruption is significantly increased given its place and role in the system of corrupt practices and its ability to reproduce corruption in the future in connection with other acts of corruption. In this case, a single act of corruption should be considered as an element of a stable system of acts of corruption. The same single act of corruption in a country where it is not institutionalized, does not have the above characteristics and is a public danger, without taking into account its network links with other acts of corruption at various levels. That is why, with outwardly identical (subjective and objective signs) acts of corruption, their social danger will be different depending on the environment in which they were committed” [2].

Taking in consideration information above, it is now very important to study misappropriation, seizure of property or seizure by abuse of office within the framework of criminological science. Yes, now there is a significant array of criminal law investigations of the crime under Art. 191 of the Criminal Code of Ukraine, as well as forensic in the context of the methodology of investigation of this crime. However, so far there is no comprehensive criminological study of misappropriation, waste of property or seizure by abuse of office. Such a study will have theoretical and practical significance, because, in addition to the above, the relevance and necessity of its implementation is due to the provisions of the legislation and the realities of reality.

Particular attention will be paid to issues that are not currently reflected in modern science, namely: quantitative and qualitative indicators, characteristics of the offender of this type of crime, determinations in the context of the theory of institutionalization of this type of criminal practice. The results of the study will identify key areas for counteracting misappropriation, misappropriation or seizure of property through abuse of office within multilevel measures, which are the property of modern practices in combating corruption, both in Ukraine and in the world. In this regard, the scientific and theoretical basis of the work will be the work of domestic and foreign scientists in the field of criminal science, including criminology, general theory of law, philosophy, sociology, etc.

References:

1. Мезенцева І. Кримінологічна характеристика корупційної злочинності. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України.*

2014. № 4. С. 106–113 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/chasopys/ua/pdf/4-2015/mezenceva.pdf>
2. Михайленко Д. Г. Протидія корупційним злочинам засобами кримінального права: концептуальні основи. Видавничий дім «Гельветика». Одеса. 2017. 582 с.

Ключові слова: корупція, кримінологічні дослідження, міжнародні зобов'язання.
Key words: corruption, criminological research, international obligations.

СЕРАЖИМ ІГОР РУСЛАНОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального процесу, детективної
та оперативно-розшукової діяльності*

ФОРМИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПЕРСОНАЛУ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Ознайомлення з результатами досліджень фахівців та узагальнення матеріалів щодо стану законності і дисциплінарної практики персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України дозволяє констатувати низку негативних тенденцій і зафіксувати значне розповсюдження девіантних проявів її серед співробітників.

Найбільш поширеними формами девіантної поведінки персоналу є: адиктивна поведінка, яка проявляється у широкому спектрі негативних хімічних і нехімічних залежностей; аутоагресивна, у тому числі суїцидальна, поведінка; делінквентна (протиправна) поведінка, серед проявів якої – вчинення адміністративних, дисциплінарних, кримінальних правопорушень.

Дослідження ступеню виразності різних видів і форм адикцій серед співробітників правоохоронних органів свідчать, що вони більш схильні до в цілому соціально прийнятних або нейтральних чи порівняно небезпечних видів адиктивної поведінки – комп'ютерної або інтернет-залежності, гаджет-залежності, трудового лізму тощо.

Серед соціально небезпечних форм адиктивної поведінки поширені хімічні адикції – вживання алкоголю та інших психоактивних речовин – канабіноїдів, опіатів, психостимуляторів (кокаїну, амфетамінів та ін.), галюциногенів природного та синтетичного походження, а також зловживання снодійно-седативними препаратами.

Хімічні адикції тягнуть низку негативних наслідків для відповідних співробітників та їх оточення: погіршення фізичного стану, зниження працездатності, понижений емоційний фон, емоційне огрубіння, пасивно-байдуже ставлення як до засуджених, так і до колег, у тому числі підлеглих; зниження рівня інтелектуальної діяльності, її примітивізація, дратівливість і прояви агресивної поведінки, що нерідко втілюється

у жорстоке, нелюдське і таке, що принижує гідність, поводження із засудженими.

Серед проявів аутоагресивної поведінки персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України найнебезпечнішою формою є самогубство. В останні роки їх кількість серед співробітників цього органу становила щорічно 2-5 випадків. Одним із факторів, що хоча й може не бути безпосередньою причиною суїцидальної поведінки, проте здатний підштовхнути працівника до скоєння самогубства або підготовки до нього, є стресові умови служби, психологічні перевантаження і постійний контакт зі злочинним середовищем, що поряд з гострими соціально-побутовими і особистісними конфліктами створює підґрунтя для прийняття особою рішення про самогубство.

Делінквентна поведінка персоналу кримінально-виконавчої служби охоплює широкий спектр специфічно протиправних поведінкових відхилень і проявляється у вчиненні правопорушень як у сфері професійної діяльності, так і поза її межами.

Серед широкого спектру можливих правопорушень, що може вчиняти персонал служби, підвищена увага традиційно приділяється пов'язаним з корупцією правопорушенням. Так, більшість співробітників Державної кримінально-виконавчої служби України притягнуто до відповідальності за невиконання вимог ст. 45 та 46 Закону України «Про запобігання корупції» [1] – за ч. 1 ст. 172-6 Кодексу України про адміністративні правопорушення (порушення вимог фінансового контролю, а саме, – несвоєчасне подання без поважних причин декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування) [2]. Слід мати на увазі, що у переважній більшості випадків до відповідальності притягаються колишні працівники органу, які звільнилися з служби, і після припинення діяльності, пов'язаної з виконанням функцій держави, не подали декларації у відповідний звітний період.

Серед інших правопорушень, фіксуються непоодинокі випадки порушення ст. 172-4 Кодексу України про адміністративні правопорушення (порушення обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності), ст. 172-5 Кодексу України про адміністративні правопорушення (порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків), ст. 172-7 Кодексу України про адміністративні правопорушення (порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів) [2].

Оскільки одним з найпоширеніших шляхів надходження до установ виконання покарань заборонених речей і предметів є їх доставка засудженим представниками персоналу, одним з типових правопорушень, за вчинення яких співробітники притягаються до адміністративної відповідальності, є незаконна передача заборонених предметів особам, яких тримають у слідчих ізоляторах, установах виконання покарань (ст. 188 Кодексу України про адміністративні правопорушення). Виходячи з положень ч. 1 ст. 15 Кодексу України про адміністративні правопорушення [2], відповідальність за ст. 188 несуть не всі пред-

ставники персоналу служби, а лише особи, які не мають спеціальних звань, та інші працівники, які працюють за трудовими договорами. Особи рядового і начальницького складу за вчинення правопорушення несуть відповідальність за Дисциплінарним статутом органів внутрішніх справ України.

Серед інших адміністративних правопорушень персоналу слід виділити дві типові групи. До першої належать порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху. Іншу групу становлять правопорушення, що зазвичай вчиняються керівництвом та персоналом державних підприємств, які належать до сфери управління Державної кримінально-виконавчої служби України, у сфері поточної господарської діяльності цих підприємств.

Окрему групу проявів делінквентної поведінки персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України становлять дисциплінарні проступки.

Серед найтипівіших порушень службової дисципліни співробітниками служби слід зазначити: невихід на робоче місце в робочий день без поважної причини або відсутність на робочому місці в робочий час; втрату службових документів або табельної зброї; порушення правил поведінки зі спецзасобами; порушення виконавської дисципліни, у тому числі невиконання доручень керівництва; сон на посту (стосується насамперед службовців воєнізованих формувань); вживання спиртних напоїв в робочий час; перебування у позаслужбовий час у громадському місці у стані алкогольного сп'яніння та створення при цьому конфліктних ситуацій; непристойні вчинки у побуті, насильство стосовно членів сім'ї; незаконну передачу заборонених предметів ув'язненим; налагодження позаслужбових стосунків із засудженими та ін.

Найбільш небезпечним проявом делінквентної поведінки є вчинення працівниками Державної кримінально-виконавчої служби України кримінальних правопорушень. Попри статистично відносно незначний рівень, цей вид злочинності має підвищену суспільну небезпеку, спотворює саму сутність пенітенціарної діяльності і унеможливорює досягнення виправлення і ресоціалізації засуджених.

Виникнення і поширення проявів девіантної поведінки персоналу Державної кримінально-виконавчої системи України є результатом взаємодії складної системи зовнішніх (на рівні суспільства в цілому) і внутрішніх (суперечності та вади сучасної вітчизняної пенітенціарної системи) факторів (детермінант). Загалом, наведена проблематика потребує комплексного підходу з метою усунення як безпосередньо факторів, що провокують девіантну поведінку, так і можливостей для вчинення окремих дій, що підпадають під визначення делінквентної поведінки. До таких засобів, у першому випадку, варто віднести встановлення обов'язкового психологічного контролю та профілактики, що здійснюється за допомогою регулярних обов'язкових бесід з профільними спеціалістами з метою визначення психологічного стану працівника. У випадку делінквентної поведінки мова йде вже про посилення

засобів як зовнішнього, так і внутрішнього контролю, створення ефективних механізмів моніторингу діяльності працівників та усунення факторів, що стимулюють виникнення у особи схильності до вчинення правопорушень на службі.

Список використаних джерел:

1. Про запобігання корупції : Закон України № 1700-VII від 14.10. 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 04.06.2022).
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки № 8073-X від 07.12.1984 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення: 02.06.2022).

Ключові слова: персонал Державної кримінально-виконавчої служби України, девіантна поведінка, адиктивна поведінка, делінквентна (протиправна) поведінка.

Key words: staff of the State Criminal Enforcement Service of Ukraine, deviant behavior, addictive behavior, delinquent (illegal) behavior.

МИХАЛЬЧУК АННА МИКОЛАЇВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
фахівець науково-дослідної частини*

ЕВАКУАЦІЯ ЗАСУДЖЕНИХ З УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ ЯК ДОТРИМАННЯ ЇХ ПРАВА НА ОСОБИСТУ БЕЗПЕКУ

Право на особисту безпеку виступає одним із основоположних прав засудженого, яке набрало ще більшої актуальності після повномасштабного вторгнення РФ на територію України, коли засуджений, що перебуває в установі виконання покарання, фактично опиняється в зоні активних боїв. Обмеження права на свободу пересування відкидає можливість ужити всіх потрібних заходів для самостійного переміщення в безпечне місце, а проблема законодавчого закріплення поняття, процедури та умов евакуації призводить до масових порушень прав засуджених.

Право засуджених на особисту безпеку передбачене в ст.10 Кримінально-виконавчим кодексом України (далі – КВК України), де в ч. 3 також вказано «адміністрація установи виконання покарань вживає заходів до переведення засудженого в безпечне місце, а також інших заходів до усунення небезпеки, вирішує питання про місце подальшого відбування ним покарання». У ст. 105 КВК України зазначені приклади небезпек: стихійні лиха, аварії важливих для життєзабезпечення систем, виникнення реальної загрози збройного нападу на колонію і тд. – що перед-

бачає запровадження режиму особливих умов в установах виконання покарань [1]. Евакуація для засуджених прямо не передбачена в КВК України, але вона вказана в постанові Кабінету Міністрів України від 07.11.2018 р. № 934 «Про затвердження Порядку проведення обов'язкової евакуації окремих категорій населення в разі введення правового режиму воєнного стану» [2].

Варто зауважити, що евакуація проводиться з метою безпеки всіх, хто перебуває в установі виконання покарань, у тому числі і персоналу. Та саме дотримання умов проведення цієї евакуації для кожного окремого засудженого і є дотриманням права на особисту безпеку. У Порядку, зазначеному вище, майже не розкрита процедура реалізації цього права, тому в умовах виникнення небезпеки не тільки для засуджених, а і всього персоналу, цим можуть повністю знехтувати. Не складено Порядку евакуації засуджених при інших серйозних загрозах, наприклад, стихійного лиха, катастроф у районах розміщення установ виконання покарань, у яких би чітко було прописано умови переміщення та правила поведінки із засудженими.

Невеликий перелік умов, у яких має здійснюватися перевезення, закріплено в міжнародних документах, а саме:

- транспортні засоби мають бути достатньо провітрювані та освітлювані [3];
- не має бути створено непотрібних незручностей та умов, що ображають гідність [3];
- осіб потрібно приховувати від сторонніх поглядів і вживати всіх заходів для захисту від образ, проявів цікавості та будь-якого розголосу [4];
- транспортування здійснюється в однакових для усіх умовах [4].

У Європейських пенітенціарних правилах також зазначено, що нестача ресурсів не є виправданням для утримання в умовах, що порушують права людини. Проте, у небезпечних ситуаціях, коли потрібно балансувати між інтересами – зберегти життя окремого засудженого чи більшості, персоналу установи виконання покарань, забезпечити дотримання основоположних прав чи можливо ними знехтувати – усе це має бути деталізовано в національному законодавстві.

Законодавець вводить поняття «права засуджених на особисту безпеку», але не зазначає чіткої процедури дотримання цього права в разі виникнення серйозної загрози життю та / або здоров'ю засудженого, що може призвести до тяжких наслідків. Закріплення в нормативно-правових актах поняття та процедури евакуації засуджених з установ виконання покарань, удосконалення законодавства в питаннях перевезення змогло би значно допомогти вирішити проблеми з дотримання їх права на особисту безпеку.

Список використаних джерел:

1. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#n2> (дата звернення: 04.06.2022).

2. Про затвердження Порядку проведення обов'язкової евакуації окремих категорій населення в разі введення правового режиму воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 07.11.2018 р. № 934. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/934-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.06.2022).
3. Європейські пенітенціарні правила : Рекомендація Комітету Міністрів держав-учасниць Ради Європи від 11.06.2006 р. № R (2006)2. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032#Text (дата звернення: 02.06.2022).
4. Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями від 30.08.1955 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212#Text (дата звернення: 03.06.2022).

Ключові слова: право на особисту безпеку, засуджений, евакуація, установа виконання покарання, переміщення, Кримінально-виконавчий кодекс України.

Key words: the right to personal security, convict, evacuation, penitentiary institution, transfer, the Criminal Executive Code of Ukraine.

СЕКЦІЯ 23

КРИМІНАЛІСТИКА, СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА, ПСИХОЛОГІЯ ТА МЕДИЦИНА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СУДОЧИНСТВА

Керівник секції: завідувач кафедри криміналістики,
доктор юридичних наук, професор В. В. Тищенко

Секретар секції: аспірант кафедри криміналістики
О. М. Стаурська

ЗАГОРОДНІЙ ВІКТОР ЄВСТАФІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
ректор, професор кафедри криміналістики, кандидат юридичних наук

ТИЩЕНКО ВАЛЕРІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри криміналістики, доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України

ПІЗНАВАЛЬНО-ІНФОРМАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ У РОЗСЛІДУВАННІ: ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ТА ЕВРИСТИЧНИЙ АСПЕКТИ

Процес розкриття і розслідування кримінальних порушень за своєю суттю є пізнавальною діяльністю. Разом з тим, пізнання в розслідуванні має особливості з багатьох обставин, що його характеризують.

По-перше, пізнання у розслідуванні, як правило, здійснюється стосовно події, що сталися в минулому, а тому носить головним чином ретроспективний характер. Так, пізнана кримінально-релевантна подія досліджується за ознаками, які відтворюються в її наслідках у вигляді певних змін у зовнішньому середовищі, обстановці – слідах у широкому сенсі слова. Однак слідчий може стикатися з наслідками, ознаками злочину, який ще не закінчено, або злочинна діяльність ще триває, має бути продовжена, що свідчить і про перспективний, прогностичний характер пізнання.

По-друге, досудове розслідування здійснюється спеціально уповноваженими суб'єктами: слідчим, дізнавачем, прокурором (ст. 214 КПК України).

По-третє, пізнання події, що розслідується, здійснюється «не для себе», а має встановлений законом кінцевий адресат – суд, який і визначає законність та істинність його результатів.

По-четверте, пізнання в ході розслідування здійснюється шляхом доказування (ст. ст. 84–102 КПК), тобто в особливій процесуальній формі, та передбаченими в Законі процесуальними засобами: слідчими (розшуковими) діями, негласними слідчими (розшуковими) діями та іншими процесуальними діями, за допомогою яких виявляються, фіксуються, засвідчуються і перевіряються докази, що збираються.

По-п'яте, процес пізнання у досудовому розслідуванні обмежений процесуальними термінами як загалом, так і стосовно окремих процесуальних дій та заходів [1, с. 92–96].

Названі особливості пізнавальної діяльності у розслідуванні, як і саме розслідування загалом, його строга регламентація, передбачена законом послідовність виконання прийнятих процесуальних рішень вимагають плановості та раціоналізації, програмування та алгоритмізації, забезпечення технічними ресурсами [2].

Подальше дослідження проблем оптимізації розслідування призвело до висновку про доцільність використання категорії «технологія» у всіх розділах криміналістики, а також змістовної характеристики слідчої та експертної діяльності [3].

Технологічний характер діяльності з розслідування злочинів відзначається такими рисами: 1) системність, що передбачає цілеспрямованість на розкриття злочинів як загального стратегічного завдання розслідування, а також вирішення окремих тактичних завдань; 2) організаційна оптимальність, що включає чітку взаємодію слідчого з усіма учасниками розслідування; 3) програмування розслідування на основі врахування його етапу та вихідної слідчої ситуації, постановки тактичних завдань, а також визначення комплексу засобів та методів їх вирішення; 4) визначення алгоритмів вирішення кожної тактичної задачі у певній послідовності та взаємозв'язку слідчих дій та тактичних операцій.

Відаючи належне технологічному підходу до розслідування злочинів, постає питання: чи вичерпується характеристика діяльності з розкриття та розслідування злочинів її технологічністю?

Необхідно зважити на те, що пізнавальна діяльність у розслідуванні у багатьох випадках утруднена через дефіцит інформації, а наявні у слідчого відомості можуть не відповідати дійсності, тобто бути помилковими з низки причин суб'єктивного та об'єктивного характеру. З самого початку розслідування слідчому доводиться займатися пошуком носіїв потрібної інформації, видобувати, розшифровувати, інтерпретувати, оцінювати та перевіряти, процесуально закріплювати та засвідчувати її, трансформуючи носії інформації у джерела доказів. Тому, наголошуючи на особливості пізнавальної діяльності в розслідуванні, ми говоримо про її інформаційно-пошуковий характер.

Не слід забувати, що кожна суб'єктна подія, у тому числі злочинного характеру, кожна кримінальна ситуація, з якою стикається слідчий, – індивідуальні та неповторні. Порівнюючи однорідні події злочину, можна відзначити їх схожість у деяких обставинах, що дає змогу їх типізувати та розробляти типові криміналістичні характеристики, типові моделі, типові програми та алгоритми розслідування, типові рекомендації тощо. Але констатація певної схожості (наприклад, у способі вбивства за допомогою вогнепальної зброї) не означає, що методи розкриття таких злочинів будуть однакові. Не можна бездумно використовувати типові програми розслідування тих чи інших злочинів. Це не дасть потрібного результату. Доводиться знаходити ті особливості, які і надають цій події унікальність, а виявивши їх, визначити ниточку, що веде до її розгадки.

Це означає, що потрібно використовувати не тільки методи формальної логіки, а й методи евристичні – спрямовані на пошук і віднайдення найкоротших шляхів розв'язання поставленого нестандартного завдання. В даному випадку потрібно говорити про творче (продуктивне) мислення в процесі розслідування злочинів. Таке мислення застосовується при вирішенні нестандартних для суб'єкта інтелектуальних завдань і лише тоді закінчується отриманням продуктивних результатів.

Необхідно підкреслити, що евристичний, творчий підхід є необхідним не тільки для вирішення окремих складних завдань із високим рівнем невизначеності, а й у всій діяльності з розслідування злочинів загалом. «Якщо слідчий не виявляє творчості під час розслідування, він стає реєстратором тих фактів, що лежать на поверхні явища» – зазначає Г. А. Зорін [4, с. 148].

Таким чином, технологічний і евристичний характер розслідування не суперечать одне одному, а перебувають в одній площині пізнавальної діяльності і передбачають їх комплексне використання. Розробляючи та використовуючи технологічні програми розслідування, алгоритми слідчих дій та тактичних операцій, необхідно вміти їх адаптувати до умов конкретної слідчої ситуації, виявляти та враховувати її особливості. У комплексному підході розуміння технологічного та евристичного аспектів пізнання, в умінні практичного використання технологічних та евристичних (пошуково-творчих) методів і засобів слідчої діяльності вбачається запорука успішного досягнення цілей та завдань розслідування.

Список використаних джерел:

1. Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів. Одеса, 2007. 260 с.
2. Див: Автоматизоване робоче місце слідчого, детектива та процесуального керівника (прокурора) / За ред. В. Є. Загороднього. Одеса, 2019; Колесніченко О. М., Матусовський Г. А. Питання програмування діяльності слідчого // Криміналістика та судова експертиза. Вип. 21. Київ, 1980;

- Щур Б. В. Теоретичні засади формування та застосування криміналістичних методик. Харків, 2010 та ін.
3. Тищенко В. В., Бардицька А. А. Теоретичні засади формування технологічного підходу в криміналістиці. Одеса, 2012; Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції. Харків: Апостіль, 2012; Клименко Н. І. Судова експертологія. Київ : Ін Юре, 2007 та ін.
 4. Зорин Г. А. Криминалистическая методология. Минск : Амалфея, 2000.

Ключові слова: пізнавально-інформаційна діяльність, програмування розслідування, технологічний підхід, евристичний підхід, кримінальне провадження, криміналістика.

Key words: Cognitive-informational activity, investigation programming, technological approach, heuristic approach, criminal proceedings, criminology.

ЗАГОРОДНІЙ ВІКТОР ЄВСТАФІЙОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
ректор, професор кафедри криміналістики, кандидат юридичних наук*

НАУМОВИЧ ІГОР СЕРГІЙОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри криміналістики*

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ВІДОМОСТЕЙ ПРО ОСОБУ ЗЛОЧИНЦЯ

У криміналістичних дослідженнях категорія особистості посідає одне з провідних місць, адже одним з основних елементів криміналістики як науки, беззаперечно є особа злочинця (правопорушника). Наукова категорія «особа злочинця» завжди перебувала в центрі уваги вчених, які представляють юридичні науки. Без вивчення особистості неможливо визначити причини злочинності та методи протидії злочинності.

У літературі проблемам вивчення особи злочинця приділяється значна увага.

Так, В. К. Гавло зазначає, що «криміналістику та її методику в першу чергу цікавлять такі дані про особу суб'єкта злочину, які вказують на закономірні зв'язки між ним і вчиненим злочином, що виявляються зовні – у різних наслідках вчиненого діяння. У цьому плані особу злочинця необхідно вивчати як слідоутворюючий об'єкт, джерело інформації про вчинений злочин і як засіб його розкриття» [1].

На думку Р. С. Белкіна, криміналістичний аспект вивчення особи злочинця є актуальним і перспективним напрямом у наукових криміналістичних дослідженнях [2].

Підтримуючи думку В. А. Жбанкова, вважаємо що криміналістично значущі властивості особи злочинця мають важливе практичне значення при розкритті та розслідуванні злочинів і допомагають:

- визначити особливості відображення властивостей особи злочинця при підготовці, вчиненні та приховуванні злочинів;
- розробити систему слідів, що відображають соціальні, психологічні і біологічні властивості особи злочинця, та виявити інші джерела інформації про нього;
- визначити систему техніко-криміналістичних і тактичних методів і засобів зі збирання, дослідження, оцінки та використання інформації про особу злочинця;
- встановити взаємозалежність і взаємозв'язки між соціальними, психологічними та біологічними властивостями злочинця, що містяться у джерелах інформації про нього;
- на основі зібраної інформації та виявлених взаємозв'язків між соціальними, психологічними, біологічними властивостями побудувати модель особи, яка вчинила злочин;
- визначити систему пошукових заходів щодо встановлення особи злочинця;
- на основі виявлених закономірностей між елементами злочинної діяльності розробити систему типових версій щодо особи, яка вчинила злочин, стосовно тих або інших видів злочинних діянь, у тому числі і на базі ЕОМ [3].

Знання про особливості особистості злочинця важливі як для попередження наркозлочинів, так і для їх припинення, розкриття і пошуку осіб, які їх вчинили. А.Б. Сахаров писав, що питання про особу злочинця невіддільне від питання про саму злочинність, про її причини, шляхи та засоби попередження злочинів [4].

Злочинці можуть класифікуватися за будь-якою демографічною ознакою (стать, вік), ознакою їх формування, соціального розвитку (освіта, спеціальність, зайнятість працею, іншими справами), соціального статусу, ролі (рід занять, сімейний стан, житлові умови, належність до соціальних груп), за безпосередніми ознаками спрямованості (потреби, інтереси, ціннісні орієнтації). Підставою класифікації осіб, які вчинили злочини, можуть бути психофізіологічні особливості, показники фізичного або психічного здоров'я, переважання індивідуальних психологічних рис (характеру, елементів вольової та емоційної сфер). Безперечно, класифікацію особи злочинця можна проводити за будь-якою кримінально-правовою ознакою, у тому числі за об'єктом і способом посягання, мотивом учинення тощо. За кожною з названих ознак, що є підставою класифікації, осіб, які вчинили злочини, можна поділити на відповідні групи (класи) [5].

Можна визначити загальноприйнятну структуру особи злочинця, яка складається з таких ознак:

- соціально-рольові (найближче оточення, побутові, сімейні, виробничі та загальнопівнільні відносини);
- соціально-демографічні (стать, вік, освіта, соціальний стан, професія і вид занять, сімейний стан, місце проживання, матеріальне забезпечення та житлово-побутові умови);

- морально-психологічні (світогляд, ціннісні орієнтації, інтелектуальні ознаки, рольові особливості, психічні аномалії, що не виключають осудність, рівень потреби);
- кримінально-правові (мотиви злочину, характер та спрямування посягань, одиночний чи груповий характер посягань, строк і вид покарання).

Викладені положення є лише вихідними для поглибленого вивчення особи злочинця, проблема якого дедалі частіше привертає увагу науковців-юристів. Для успішних досліджень щодо запобігання злочинам у край важливо не лише мати уявлення про особу злочинця, а й глибоко проникати у структуру властивостей, якостей, а також інших особистісних ознак.

За наслідками аналізу та з урахуванням розглянутих позицій науковців можна приєднатись до фахового визначення особи злочинця, а саме: це – сукупність суттєвих та усталених соціальних властивостей та ознак і соціально значущих біопсихічних особливостей індивіду, які, об'єктивно реалізуючись у конкретному злочині, надають вчиненому діянню характер суспільної небезпеки, а винному – властивість суспільної небезпечності, у зв'язку з чим особа притягається до кримінальної відповідальності, передбаченої кримінальним законом.

Узагальнене поняття особи злочинця є певною абстракцією, поки воно не наповнюється конкретним змістом, зокрема соціально-демографічною, психологічною та моральною характеристиками, адже комплексне вивчення особи злочинця не повинно обмежуватися встановленням окремих ознак, які часто характеризують особу поверхово, а має проводитися з необхідною глибиною у їх взаємодії, що є гарантією більш повного виявлення чинників генези особи злочинця з метою застосування адекватних заходів для її корекції і недопущення вчинення нею нових злочинів. На основі вивчення особистості та структури особи злочинця визначаються класифікація та типологізація особистості.

Список використаних джерел:

1. Гавло В. К. Теоретические проблемы и практика применения методики расследования отдельных видов преступлений / В. К. Гавло. – Томск, 1985. – С. 197.
2. Белкин Р. С. Курс советской криминалистики / Р. С. Белкин. – М., 1978. – Т. 2. – С. 271.
3. Жбанков В. А. Человек как носитель криминалистически значимой информации / В. А. Жбанков. – М., 1993. – С. 9.
4. Гишинский Я. И. Криминология: теория, история, эмпирическая база, социальный контроль. – Спб. : Изд-во Пресс, 2009. – С 57.
5. Курс сучасної української криминології: теорія і практика : у 3 кн. – К. : Видавничий дім «ін Юре», 2007. – Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української криминологічної науки. – 2007. 424 с.

Ключові слова: криміналістичне значення, особа злочинця, розслідування, ознаки, структура.

Key words: forensic significance, identity of the criminal, investigation, signs, structure.

ВАЩУК ОЛЕСЯ ПЕТРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри криміналістики, доктор юридичних наук, професор*

РИЗИКИ У РОЗРОБЦІ МЕТОДИК ПРИ ДОСЛІДЖЕННІ НЕВЕРБАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ

Використання невербальної інформації є можливістю, якою варто скористатися в кримінальному провадженні. Ряд досліджень з цієї тематики свідчать про актуальність та користь з такого використання, в тому числі при розробці методик проведення судових експертиз при дослідженні невербальної поведінки. Невербальна поведінка як складова частина людського спілкування взагалі супроводжує весь процес взаємодії усіх учасників кримінального провадження, тобто притаманне всім його етапам. Антроподжерельні невербальні прояви завжди впливають на характер створених міжособистісних взаємин, а їх місце і роль у плані отримання криміналістичної інформації різне та багато в чому визначаються змістом і спрямованістю здійснюваних процесуальних дій. Сприймаючи і використовуючи антроподжерельну невербальну інформацію, яка надходить від інших учасників кримінального провадження, можна не тільки встановити внутрішній емоційний стан, що важливо для визначення тактики подальшої взаємодії з ним, а й отримати іншу інформацію (наприклад, приховану), що стосується кримінально-релевантної події [1].

При цьому вкрай важливе обґрунтоване апробоване використання знань з невербальної інформації при розробці відповідних методик проведення судових експертиз. Бо методики з дослідження невербальної інформації повинні відповідати закріпленому в Україні визначенню методики проведення судової експертизи, як то результату наукової роботи, що містить систему методів дослідження, які застосовуються в процесі послідовних дій експерта з метою виконання певного експертного завдання [2].

Наприклад, розробка Київським науково-дослідним інститутом судових експертиз методики застосування засобів аудіовізуальної психодіагностики при дослідженні індивідуально-психологічних особливостей невербальної поведінки осіб, зафіксованих у відеозаписах є однією з перших методик проведення судових експертиз, ключове місце в якому надається невербальній інформації. Розробники цієї методики завданням поставили дослідження індивідуально-психологічних особливостей невербальної поведінки осіб, зафіксованих у відеозаписах й виявлення окремих функціональних індивідуально-психологічних кінематичних та динамічних особливостей рухової моторики невербальної поведінки осіб, здійснення порівняльного аналізу виявлення окремих функціональних індивідуально-психологічних кінематичних та динамічних особливостей рухової моторики невербальної поведінки

осіб на предмет установлення їх конгруентності. В такій методиці авторами предметом дослідження, визначено індивідуально-психологічні особливості невербальної поведінки осіб, зафіксованих у відеозаписах, тобто суто невербальні поведінкові прояви особи.

Спостерігаючи за розробкою такої методики варто застерегти від вже наявних ключових ризиків, що повинні бути враховані на етапі розробки методики таким. По-перше, така методика повинна мати власну *апробовану* систему методів дослідження, по-друге, передбачити попереднє навчання експертів роботі по цій методиці та подальше їх підвищення кваліфікацій. Пропонується з початку апробувати систему методів дослідження цієї методики, а вже потім й саму методику як вимагається, фахівцями спеціалізованих установ, які не брали участь у її розробленні, з метою перевірки обґрунтованості методики, а також оцінки її ефективності та результативності для виконання експертних завдань [2]. Щодо другого, то тут варто зазначити, що експерт повинен володіти спеціальними компетенціями, щоб цю методику застосовувати на практиці. По процесу здобуття таких компетенцій (умови, правила, обсяг та ін.) варто окремо сформувати відповідні рекомендації.

Якщо розмірковувати щодо майбутніх ризиків у розробці методик проведення судових експертиз при дослідженні невербальної поведінки, то це може стосуватися змісту експертних завдань та їх виконання. Такі ризики не є виключеннями й для методики застосування засобів аудіовізуальної психодіагностики при дослідженні індивідуально-психологічних особливостей невербальної поведінки осіб, зафіксованих у відеозаписах.

Список використаних джерел:

1. Вашук О.. Невербальна інформація в кримінальному провадженні: теоретико-методологічні основи. Монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика». 2017. 430 с.
2. Постанова Кабінету Міністрів України від 2 липня 2008 р. № 595 «Про затвердження Порядку атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз».

Ключові слова: антроподжерельна невербальна інформація, експертиза, криміналістика.

Key words: anthropogenic nonverbal information, expertise, criminalistics.

САМОЙЛЕНКО ОЛЕНА АНАТОЛІЙВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри криміналістики, доктор юридичних наук, доцент*

СТАУРСЬКА ОЛЕКСАНДРА МИКОЛАЇВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри криміналістики*

КОМПЛЕКС ПРОБЛЕМ ПРОТИДІЇ КІБЕРЗЛОЧИНАМ В УКРАЇНІ: ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТ

26 серпня 2021 року Указом Президента України № 447 /2021 було введено нову Стратегію кібербезпеки України, яка вперше отримала назву «Безпечний кіберпростір – запорука успішного розвитку країни», вона містить параграфи присвячені не тільки засадам подальшої розбудови національної системи кібербезпеки України, її пріоритетним стратегіям та цілям цієї сфери, а також параграф, в якому визначені результати реалізації першої Стратегії кібербезпеки України від 15 березня 2016 року, зокрема й щодо протидії кіберзлочинам. Так, стан реалізації першої Стратегії був оцінений як такий, що не перевищує 40 відсотків від запланованого результату.

Аналізуючи наявні повні річні звіти за останні три роки, а також сучасний стан забезпечення в Україні безпечного, стабільного і надійного кіберпростору можна сформулювати такі положення.

По-перше, питома вага обліковуваних НП України кіберзлочинів порівняно із загальною кримінальною злочинністю є незначною, але прослідковується тенденція до її збільшення. При цьому спостерігається неоднакова динаміка розвитку різних видів кіберзлочинів. Тож, збір, оброблення, узагальнення та аналіз інформації з метою протидії кіберзлочинності повинні відбуватися не тільки в умовах дотримання високого рівні звітної-реєстраційної дисципліни, а також адекватного відображення структури кіберзлочинності.

По-друге, на кінець звітних років суттєво зменшується кількість кримінальних правопорушень, по яким досудове розслідування закінчується. При цьому показники ефективності діяльності Департаменту кіберполіції Національної поліції України свідчать про щорічне збільшення навантаження на підрозділи кіберполіції, що свідчить про необхідність розроблення стандартів, спрямованих на збільшення ефективності системи документування кіберзлочинів.

По-третє, заходи заплановані щодо забезпечення в Україні безпечно-го, стабільного і надійного кіберпростору реалізації протягом п'яти років почали впроваджуватися у життя суспільства лише нещодавно, на межі 2020-2021 рр., що свідчить про запізнілу реакцію окремих суб'єктів національної системи кібербезпеки та необхідність активізації вказаного процесу.

З одного боку активно створюються та модернізуються органи забезпечення кіберзахисту (на рівні різних відомств – центри забезпечення кібербезпеки або кіберзахисту). Так, 31 травня 2021 р. відбулося відкриття Кіберцентру UA30. У Кіберцентрі UA30 розміщується урядова команда реагування на комп'ютерні надзвичайні події України CERT-UA, єдина команда з України, що має акредитацію у FIRST та може оперативно взаємодіяти з 571 командою реагування з 96 країн світу, та Тренінговий кіберцентр. Платформа Тренінгового кіберцентру забезпечує моделювання реальних атак на інфраструктуру, яка складається з інструментів, що імітують компоненти комунікаційних та технологічних систем. Сама урядова команда реагування на комп'ютерні надзвичайні події України (CERT-UA) працює в рамках Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України в структурі Державний центр кіберзахисту. Також з 2017 році для поєднання та координації зусиль у сфері забезпечення кібербезпеки та кіберзахисту в банківському та фінансовому секторах України розпочав роботу Центр кіберзахисту Національного банку України (НБУ). З 2018 року у складі Центру кіберзахисту функціонує команда реагування на кіберінциденти в банківській системі (CSIRT-NBU).

З іншого статистичний та якісний аналіз кіберзлочинності дає можливість висновувати про те, що на сьогодні актуальними в контекст протидії кіберзлочинності залишилися питання обміну інформацією про кіберзагрози між державними органами, в тому числі в контексті узгодження дій між правоохоронними і іншими органами різних держав покликаних забезпечити стабільність кіберпростору і кібербезпеку, розробки моделі державно-приватного партнерства з метою виявлення кіберзагроз й у приватному секторі, організації і проведення оперативно-розшукової профілактики у сфері протидії кіберзлочинам. Також існують проблеми комплексного використання сил і засобів усіх органів та підрозділів поліції під час розслідування та розкриття кіберзлочинів (актуалізуючись на конкретних суб'єктах взаємодії в кожному різновиді кіберзлочину). Для забезпечення ефективного функціонування та розвитку системи виявлення і досудового розслідування кримінальних правопорушень, судового провадження у зазначеній сфері постає питання організації:

- оперативного обміну інформації між компетентними правоохоронними органами у сфері протидії кіберзлочинам;
- моніторингу кіберзагроз з метою виявлення фактів підготовки до вчинення кримінальних правопорушень;
- комплексного ефективного використання компетентними органами, задіяними у системі протидії кіберзлочинів, інформації про підозрілі інциденти у кіберпросторі, отриманої в тому числі від міжнародних партнерів;
- запобігання використанню суб'єктів господарювання, зокрема підприємств, діяльність яких має ознаки фіктивності, правових утво-

рень, некомерційних та благодійних організацій у схемах виводу коштів від кіберзлочинців;

- реалізації принципу невідворотності покарання та застосування у судовому порядку ефективних та пропорційних санкцій, конфіскації доходів, одержаних злочинним шляхом;

- тісного національного та міжнародного співробітництва у зазначеній сфері.

Ключові слова: кіберзлочинність, показник, протидія, статистичні відомості.

Key words: cybercrimination, indicator, counteraction, statistical information.

ПЧОЛКІН ВАЛЕРІЙ ДМИТРОВИЧ

*Харківський національний університет внутрішніх справ,
професор кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології,
доктор юридичних наук, професор*

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В СТРУКТУРІ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Криміналістична методика є важливим і невід'ємним інструментом діяльності органів досудового розслідування, оскільки вона розробляє найбільш раціональні й оптимальні способи розслідування окремих видів кримінальних правопорушень. Удосконалення криміналістичної методики як системи знань і окремого розділу криміналістики має відбуватися через узагальнення та філософське осмислення накопиченого емпіричного матеріалу, пізнання наукових фактів, що належать як до злочинної діяльності, так і до сфери протидії злочинності. Для того, щоб вона повною мірою виконувала поставлене перед нею завдання, її структура має бути логічною й відповідати основним методологічним засадам. У зв'язку із цим питання удосконалення структури методики розслідування вважаємо важливим і актуальним.

Слід зазначити, що загальні положення криміналістичної методики, у тому числі питання змісту структури окремих методик розслідування злочинів, неодноразово були предметом дослідження українських науковців Л. І. Аркуші, А. Ф. Волобуєва, В. А. Журавля, В. О. Малярової, Р. Л. Степанюка, В. В. Тищенко, О. В. Федосової, С. С. Чернявського, В. М. Шевчука, В. Ю. Шепітька, Б. В. Щура та інших. У сучасній криміналістичній літературі більшість учених трактує криміналістичну методику як систему наукових положень і розроблених на їх основі рекомендацій щодо організації і здійснення розслідування та запобігання окремим видам кримінальних правопорушень. Слід звернути увагу на те, що незважаючи на низку важливих напрацювань в окресленій царині, у змісті структури методики неоднозначно трактуються питання

оперативно-розшукового забезпечення кримінального провадження, взаємодії під час організації та проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також розшукової роботи слідчого. Тому вважаємо вкрай важливим розкрити сутність оперативно-розшукового забезпечення кримінального провадження й показати його місце в структурі методики розслідування кримінальних правопорушень у сучасних умовах.

Методологічною основою для виконання поставленого завдання слід уважати сучасні наукові погляди відомих вітчизняних учених-криміналістів та фахівців у галузі теорії оперативно-розшукової діяльності, які дотримуються позиції, що структурування будь-якої системи знань є невід'ємним процесом для оптимізації її пізнавальної функції.

Слід звернути увагу, що зміст структури методики розслідування кримінальних правопорушень поступово доповнювався новими елементами згідно з умовами, в яких формувались особливості процесуальної діяльності, законодавча регламентація та криміногенна ситуація. У зв'язку з цим науковці постійно акцентували увагу на наявності оперативно-розшукового аспекту в структурі методики розслідування кримінальних правопорушень, який виявлявся в питаннях взаємодії слідчого з оперативними підрозділами під час проведення організаційних та оперативно-розшукових заходів, а також слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій.

У цьому контексті В. Ю. Шепітько наводить структуру окремої криміналістичної методики до якої належать: криміналістична характеристика злочинів; обставини, що підлягають з'ясуванню у кримінальному провадженні; особливості виявлення ознак того або іншого виду злочинів; дії на етапі відкриття кримінального провадження; тактика слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій; профілактичні дії слідчого [1, с. 417].

В монографічному дослідженні Б. В. Щур до структури криміналістичної методики відносить комплекси слідчих (розшукових) дій і оперативно-розшукових заходів не тільки на початковому етапі розслідування злочинів, а й відповідні їм комплекси слідчих дій та оперативно-розшукових заходів наступного етапу розслідування [2, с. 139–140].

Такого погляду дотримується В. О. Малярова, яка до структури методики розслідування злочинів відносить й такі елементи як: виклад тактики проведення початкових слідчих дій і супутніх оперативно-розшукових заходів; особливості виявлення ознак злочинів, організації взаємодії, планування розслідування, профілактичної діяльності слідчого, а також подолання протидії розслідуванню тощо. Вона зазначає, що виявлення злочинів – це специфічний процес, спрямований на одержання інформації, необхідної для вирішення питання про початок кримінального провадження, в якому поєднується і допроцесуальна, і процесуальна діяльність суб'єктів, що входять до різних структурних підрозділів правоохоронних органів [3, с. 380].

На думку В. А. Журавля, цей напрям отримання доказової інформації повинен враховуватись у структурі методики розслідування злочинів бо він охоплює не тільки дії з відображення самих фактичних даних,

а й дії з їх виявлення, оскільки припустимість доказів залежить від припустимості їх джерел, а також припустимості засобів і способів їх виявлення [4, с. 344].

Інші науковці вважають вимогою часу те, що невід'ємною складовою окремих криміналістичних методик мають стати рекомендації щодо особливостей тактики негласних слідчих (розшукових) дій. Як відомо, ці питання упродовж багатьох років розробляються в науці оперативно-розшукової діяльності. Сьогодні необхідно, по-перше, відповідні знання інтегрувати в криміналістику, а по-друге, надалі розвивати основні положення. Зараз уже важко уявити методику розслідування складних категорій злочинів без висвітлення специфіки проведення негласних слідчих (розшукових) дій і тактичних операцій, до складу яких вони входять [5, с. 242; 6, с. 117].

Останнім часом у наукових дослідженнях та спеціальній юридичній літературі фахівці в галузі теорії оперативно-розшукової діяльності більше уваги почали приділяти питанням оперативно-розшукового забезпечення кримінального провадження. Вони також вважають, що криміналістична методика має відбивати особливості (специфіку) отримання доказів із застосуванням сил та засобів оперативно-розшукової діяльності, зокрема під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій [7, с. 246; 8, с. 238–246].

Отже, аналіз наведених вище позицій демонструє те, що окремі науковці відносять до елементів криміналістичної методики особливості виявлення кримінальних правопорушень, взаємодії слідчого з органами, які проводять оперативно-розшукові заходи та негласні слідчі (розшукові) дії, організацію подолання протидії розслідуванню та інші елементи, які в теорії оперативно-розшукової діяльності традиційно належать до оперативно-розшукового забезпечення кримінального провадження.

Підтримуючи таку позицію і поділяючи зміст цих поглядів, видається доцільним визначити місце й роль оперативно-розшукового забезпечення в структурі методики розслідування кримінальних правопорушень. Уважаємо, що роль оперативно-розшукового забезпечення кримінального судочинства зумовлена необхідністю застосування сил та засобів оперативно-розшукової діяльності під час проведення оперативно-розшукових заходів і негласних слідчих (розшукових) дій, спрямованих на створення оптимальних умов для: здійснення повного й об'єктивного процесу доказування; подолання або нейтралізації протидії розслідуванню; виконання функції захисту (безпеки) учасників кримінального процесу, а також гарантування реалізації принципу невідворотності відповідальності винних за скоєне.

Список використаних джерел:

1. Криміналістика: підруч. / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель. [та ін.] : за ред. В. Ю. Шепітька. 5-те вид. переробл. та допов. К. : Ін Юре, 2016. 640 с.

2. Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик: монографія. Харків : Харків юридичний, 2010. 320 с.
3. Малярова В. О. Теоретичні основи формування методики розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків. *Науковий вісник ЛДУВС*. 2013. № 4. С. 377–382.
4. Журавель В. А. Загальна теорія криміналістики: генеза та сучасний стан: монографія. Харків : Право, 2021. 448 с.
5. Степанюк Р. Л. Проблеми розвитку криміналістичної методики в умовах реформування кримінальної юстиції України. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2016. № 1 (12). С. 236–245.
6. Шевчук В. М. Проблеми формування та удосконалення окремих криміналістичних методик. *Challenges in Science of Nowadays : Proceedings of the 5th Intern. Sci. and Practical Conf.* (July 16–18, 2020). Washington, USA, 2020. P. 117–127.
7. Сокурєнко В. В., Чернявський С. С. Проблеми оперативно-розшукового забезпечення досудового розслідування у справах про фінансове шахрайство. *Науковий вісник КНУВС*. 2010. № 1. Ч. 2. С. 246–255.
8. Пчолкін В. Д., Федосова О. В. Інтеграційні процеси та їх вплив на формування структури методики розслідування злочинів. *KELM*. 2020. № 5. С. 238–246.

Ключові слова: криміналістична методика, оперативно-розшукове забезпечення, структура методики, розслідування, кримінальне правопорушення.

Key words: forensic methodology, operational and investigative support, structure of methodology, investigation, criminal offense.

ЦЕХАН ДМИТРО МИКОЛАЙОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри криміналістики, доктор юридичних наук, доцент*

ОСНОВНІ НАПРЯМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОШУКОВОЇ РОБОТИ ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ МІСЦЬ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛИ

Діяльність оперативних підрозділів щодо протидії злочинності здійснюється на основі загальних та спеціальних принципів оперативно-розшукової діяльності, важливе місце серед яких займає принцип наступальності. Реалізація цього принципу у практичній площині роботи оперативних підрозділів вимагає від оперативних підрозділів вжиття ініціативних та наступальних заходів з метою своєчасного виявлення осіб і фактів, які становлять оперативний інтерес, припинення злочинної діяльності на ранніх стадіях, своєчасного початку оперативної розробки осіб та груп, які готують вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів.

У теорії та практиці оперативно-розшукової діяльності комплекс заходів, спрямованих на реалізацію такої системи завдань, утворює

самостійну організаційно-тактичну форму – оперативний (ініціативний) пошук (виявлення осіб і фактів, які становлять оперативний інтерес).

Зважаючи на те, що оперативний (ініціативний) пошук спрямовується на виявлення осіб і фактів, що становлять оперативний інтерес, вважаємо за необхідне виокремити типовий перелік фактів та осіб, на яких спрямована пошукова робота оперативних підрозділів установ виконання кримінальних покарань. Так, у контексті оперативно-розшукової протидії злочинності у місцях позбавлення волі, фактами, які становлять оперативний інтерес, є:

по-перше, пенітенціарні конфлікти між окремими засудженими, групами засуджених, засудженими та адміністрацією установи виконання покарань. Слушно наголосити, що такі конфлікти за зовнішнім виразом можуть і не містити ознак кримінального правопорушення чи порушення режиму відбування покарання і протікати у формі вираження взаємної неповаги, словесних конфліктів, а також інших конклюдентних дій. Водночас, як свідчить практика, і на що ми звертали увагу вище, пенітенціарні конфлікти у значній кількості випадків є підґрунтям для подальшого вчинення засудженими злочинів, зокрема дій, які дезорганізують роботу установ виконання кримінальних покарань. На нашу думку, пріоритетними об'єктами оперативного пошуку є конфлікти, які свідчать про зародження групової кримінальної активності, а також ті, що можуть бути причиною вчинення злочинів у майбутньому. Акцентуємо увагу на двох групах пенітенціарних конфліктів:

– **конфлікти між засудженими та адміністрацією установи виконання кримінального покарання.** Аналіз практики роботи установ виконання покарань свідчить, що несвоєчасне реагування та розвиток таких конфліктів призводить до: злісної непокори засуджених вимогам адміністрації установи виконання покарань; дій, що дезорганізують роботу установ виконання покарань.

– **конфлікти між окремими групами засуджених.** Деталізуючи цю групу пенітенціарних конфліктів, зауважимо, що вони можуть бути додатково класифіковані на: а) конфлікти між різними структурними групами в'язничного населення (засудженими, які повністю асоціюють себе зі злочинним середовищем та засудженими, які асоціюють себе з адміністрацією установи); б) між різними групами засуджених негативної спрямованості; в) між засудженими негативної спрямованості та засудженими, які відторгнуті кримінальним середовищем. Несвоєчасна нейтралізація таких конфліктів призводить до їх переростання в окремі форми злочинної поведінки, зокрема: нанесення засудженим тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості; вчинення злочинів, пов'язаних із посяганням на статеву свободу та недоторканість окремих засуджених; умисних вбивств; масової непокори законним вимогам адміністрації; дезорганізації роботи установи виконання покарання.

Причинами таких пенітенціарних конфліктів є: невдоволеність окремих груп засуджених своїм становищем у структурі в'язничного

населення; спроби окремих груп засуджених встановити неформальний контроль у виправній колонії; боротьба за контроль над каналами надходження та подальшого розподілу предметів та речовин, використання яких у виправних колоніях заборонено.

У контексті визначення напрямів оперативно-розшукового впливу на пенітенціарні конфлікти, необхідно виокремити систему їх пошукових ознак: а) відмова групи засуджених від виходу на роботу та/або приймання їжі; б) побутові та словесні конфлікти між окремими групами засуджених; в) періодичне скупчення груп засуджених протягом тривалого часу, що свідчить про планування протиправної діяльності; г) здійснення заходів фізичного та психологічного тиску на окремих засуджених; д) намагання схилити значну кількість засуджених приєднатися до конкретної групи чи встановлення контролю над ними; е) зростання динаміки виявлення предметів, які заборонено в обігу, зокрема предметів, які можуть бути використанні як зброя в окремих групах засуджених.

Необхідно зауважити, що у разі своєчасного виявлення вказаних пенітенціарних конфліктів вони можуть бути нейтралізовані за допомогою окремих режимних заходів: *по-перше*, візуальної перевірки засуджених у нічний час; *по-друге*, проведення обшуків та оглядів засуджених; *по-третє*, вилучення предметів, виробів та речей, обіг яких заборонений у кримінально-виконавчих установах; *по-четверте*, застосування заходів стягнень, пов'язаних із суворою ізоляцією, зокрема поміщення у ДІЗО, карцер, ПКТ тощо.

Необхідно відзначити, що своєчасне виявлення та оперативно-розшуковий вплив на пенітенціарні конфлікти має ключове значення у попередженні злочинної діяльності у місцях позбавлення волі;

по-друге, зміна неформального статусу окремих категорій засуджених у неформальній структурі в'язничного населення та кримінальній ієрархії. Зважаючи на це, слід наголосити на тому, що фактами, які становлять оперативний інтерес, є не лише підвищення конкретного засудженого у структурі злочинної ієрархії, а й втрата засудженим відповідного статусу. Важливість своєчасного виявлення таких фактів зумовлюється тим, що за результатами таких подій оперативна обстановка в установі виконання покарання може ускладнитись у зв'язку з: *по-перше*, діями таких осіб, спрямованими на встановлення чи збереження раніше встановленого контролю за неформальними та криміногенними процесами в установі; *по-друге*, відторгненням засудженого, який втратив відповідний статус, значною частиною в'язничного населення, а також негативне ставлення до оточення таких осіб, що віктимізує останніх та підвищує ризик вчинення щодо них різних форм насильницької злочинної діяльності; *по-третє*, розподілом усього в'язничного населення на дві групи, які визнають неформальне лідерство конкретного засудженого, що призводить до збільшення вірогідності вчинення групових насильницьких злочинів та вчинення дій, які дезорганізують роботу установи виконання покарань; *по-четверте*, невизнання статусу засудженого

в'язничним населенням, зокрема засудженими, які повністю асоціюють себе із кримінальним середовищем. Як свідчить проведене дослідження, невизнання статусу конкретного засудженого зумовлюється: а) порушенням злочинських традицій та неформальних правил під час отримання особою відповідного статусу; б) віком особи, який, на думку представників в'язничного населення, не забезпечує достатнього життєвого досвіду для вирішення завдань, які постають перед засудженим, який володіє таким статусом; в) відсутністю в особи досвіду відбування покарання у виді позбавлення волі;

по-третє, неформальні відносини між персоналом установи виконання покарань та окремими засудженими. Так, аналіз практики роботи установ виконання кримінальних покарань свідчить, що однією із вимог до засудженого, який призначається «смотрящим» за «дорогою», є уміння встановлювати та підтримувати неформальні відносини з персоналом установи виконання покарань, оскільки система таких відносин є невід'ємним елементом забезпечення його протиправної діяльності щодо налагодження постачання в установу виконання покарань наркотичних засобів, готівкових грошових коштів, засобів стільникового зв'язку тощо. Пошуковими ознаками наявності неформальних відносин між засудженим та працівником установи виконання покарань є: *по-перше*, інтенсивна комунікація між такими особами, яка перевищує рівень необхідності у зв'язку із виконанням працівником установи своїх безпосередніх обов'язків; *по-друге*, систематичне підтримання відносин працівником установи виконання покарання з засудженим поза межами своїх функціональних обов'язків, наприклад систематичне спілкування працівників медичної частини із засудженим, який не перебуває на лікуванні та не звертався за отриманням медичної допомоги; *по-третє*, конспіративні зустрічі працівника установи з окремими засудженими, що може свідчити про спільне планування протиправної діяльності; *по-четверте*, створення працівником установи систематичних необґрунтованих переваг поряд з іншими засудженими у частині покращення умов утримання та фактичного полегшення режиму відбування кримінального покарання. Опрацювання матеріалів практики свідчить, що виявлення таких фактів є початковим етапом подальшого встановлення каналів нелегального надходження до установи виконання покарань заборонених предметів та речовин, а також виявлення злочинних угруповань, сформованих із засуджених та персоналу установи виконання покарань;

по-четверте, факти раптового (спонтанного) об'єднання засуджених у групи. Наголосимо, що об'єднання засуджених у групи є звичним явищем для установ виконання покарань за критерієм земляцтва, спільних інтересів тощо. Саме тому підвищений оперативний інтерес становлять факти спонтанного об'єднання засуджених у групи за незрозумілими для працівників оперативних підрозділів критеріями, що може свідчити про наявність конфліктів у структурі в'язничного населення. Закономірно зауважити, що групи засуджених

негативної спрямованості знаходяться під постійним посиленням оперативним контролем з боку оперативних підрозділів установ виконання покарань і тому підвищений оперативний інтерес становить об'єднання у стійкі та багаточисельні групи засуджених нейтральної спрямованості;

по-п'яте, факти готування злочинів окремими засудженими та/або групами засуджених. Зважаючи на широкий спектр злочинів, які вчиняються в установах виконання покарань, у межах цього дослідження неможливо виокремити пошукові ознаки для кожного виду кримінального правопорушення, яке може бути вчинено в установі виконання покарань.

Ключові слова: оперативний пошук, оперативні підрозділи, місце позбавлення волі.

Key words: operative search, operative subdivisions, place of imprisonment.

КАЛЮГА КАРІНА ВІКТОРІВНА

*Класичний приватний університет,
заступник завідувача кафедри кримінального права, процесу
та криміналістики Інституту економіки та права,
доктор юридичних наук, доцент*

ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ТИПОЛОГІЇ ОСОБИ ЯК МЕТОДУ ПОБУДОВИ «КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ПОРТРЕТУ ЗЛОЧИНЦЯ»

Наявність різниці людей не підлягає запереченню. Ця різниця робить особистість унікальною. Для вивчення особи в психології прийнято ділити людей на психотипи. У класичному сенсі цього слова під психотипом мається на увазі сукупність характеристик характеру, що визначає відомий тип людини з погляду психології. Завдяки цьому ми можемо передбачати, чого очікувати від людей у тих чи інших ситуаціях та за якими зовнішніми ознаками їх виявляти. Психотип – це сукупність якостей та властивостей особи, яка дозволяє її розпізнати серед всіх інших осіб з позиції психології по-суті це низка факторів, які впливають як на поведінку особи, так і на самосприйняття її особистості. Є різниця з поняттям «тип особи». Яке є більш широким поняттям бо містить поряд з тим, якості та властивості особи ще й соціальні, фізико-біологічні тощо. Тип особи – це психологічні та соціальні особливості (риси) особистості (родоначальник типологічної Гіппократ) (спосіб життя людини, його філософія цінності та її звички), визначальні спрямованість спосіб і стиль її життя. Риси особи (властивості особистості, особистісні риси) – це риси та характеристики людини, що описують її внутрішнє, а ще точніше глибинні особливості. Це те, що треба знати про особливості її поведінки, спілкування та реагування на ті чи

інші ситуації не саме зараз, а при тривалих контактах з особою [1]. До особистісних рис відносять глибинні особливості, що мають як біологічну, так і соціальну природу та визначають більш поверхневі ситуативні прояви [2]. Слід зазначити, що риси характеру винятково ситуативні, тоді як тип особистості надситуативний, тобто проявляється у великому колі ситуації та обставин. Вивчаючи психотипи треба враховувати, що, чим вище рівень особистісного розвитку тим складнішим стає «малюнок особистості» («портрет особистості») і тим важче він вписується в рамки типологій. Чим вище рівень розвитку особистості, тим складніше «криміналістичний портрет особи» і тим складніше його віднести до того чи іншого типу особи. Однак таке дослідження допоможе встановлювати якості та властивості особистості з метою прогнозування, яка саме поведінка для неї найбільш притаманна і яка може представляти потенційну загрозу суспільству.

Треба зважати на темпоритм життя людини який настільки прискорився, що набуваючи розвитку, особа швидко проходить етап розвитку і змін в таких умовах складно розібратися з типологією особистості, що налічує близько психотипи: темперамент по Гіппократу з острова Кос; по Емпедоклу із Сицилії (444 рік до н. е.); по Галену з Риму (130–200 р. н. е.); по Аристотелю з Греції; психотипи: Архаїка; кастова ієрархія у давній Індії; по Юнгу з Німеччини («Психологічні типи особистості» 1921); по Чезарі Ломброзо; за Е. Кречмером; за У. Г. Шелдон з Америки; за Карлом Юнгом; за К. Леонгардом з Німеччини («Нормальні та патологічні особистості»); за П. Б. Ганнушкіну («Клініка психопатій: їх статика, динаміка та систематика»); психотипи соціоніки по Аушрі Аугустинавічюте; психотипи екстрального аналізу (емоційний інтелект (емоція – від. лат. *emoveo* – вражаю, хвилюю (…це переживання людиною свого особистого ставлення до тих чи інших явищ навколишньої дійсності, а також суб'єктивного стану, що виникає у процесі взаємодії з навколишнім середовищем та задоволенні своїх потреб (Є. Мельников, 1986 р.); – це психофізіологічна властивість мозку)) за І. Віленьським (українсько-ізраїльський вчений та психолог; роботи: «Емоції та їх аналіз» 1995, «Емоційний вплив у стратегічному маркетингу» 2005, «Таємний сенс емоцій або шлях до Едему» 2008, «Емоції та мотиви поведінки» 2009); психотипи по Іцхака Кальдерону Адізесу (бізнес-консультант, експерт у галузі ефективного управління бізнес-процесами, автор 29 книг, викладач, засновник інституту Адізеса (консалтингової компанії)); психотипи профайлінгу («англ. *profile*» – профіль; автор та творець методик профайлінгу та систем комплексної психодіагностики та верифікації брехні – Олексій Філатов); психотипи енеаграми була розроблена в 1970-і роки болівійцем Оскаром Ічазо (від грец. *ennea* – дев'ять і *gramma* – накреслення); за Ф. Знанецьким та В. Томасом (які розробили одну з перших типологій особистості «Польський селянин в Європі та Америці» (1918–1920)); за О. Є. Лічком; за Джуліаном Ротгером; за К. Максом; за М. Вебером; за Джоном Л. Голландом (досліджував типи особистостей за вибором професійної сфери); за Е. Шпрингером типологізував людську індивідуальність за

ціннісно-орієнтаційною спрямованістю спрямованістю людини, виділив шість ідеальних типів; за Еріхом Фроммом (німецько-американський вчений) (соціальний тип особистості як пануючий тип характеру – це форма зв'язку індивіда та соціуму, «ядро структури характеру, що властиве більшості членів однієї і тієї ж культури, на відміну від індивідуального характеру, який різний у людей тієї ж самої культури». Значення соціального характеру, вважає Е. Фромм, полягає в тому, що він дозволяє найбільш ефективно пристосуватися до вимог суспільства і придбати відчуття безпеки і захищеності. Аналізуючи історію людства, Е. Фромм виділяє кілька типів соціального характеру); за Д. Рісменом (який розробив поняття соціального характеру (яке по суті також означає тип особистості) і запропонував (зокрема разом з Е. Фроммом) опис різних типів соціальних характерів в епоху капіталізму; на його думку, існують певною мірою і в сучасному суспільстві, але питома вага кожного з них залежить від економічно-соціально-демографічних чинників, ступеня урбанізації тощо); за В. Ядовим; жіночі психотипи (У загальних концепціях психотипів немає відмінностей між чоловіками та жінками, хоча для них існують окремі класифікації, що обумовлено типом сприйняття та особливостями нервової системи.); чоловічі психотипи; жіночі психотипи з грецької міфології (Класифікація жіночих психотипів, заснована на грецькій міфології.); жіночі казкові психотипи колірні психотипи по Тому Шрайтеру (засновника та видавця навчального інформаційного журналу для лідерів мережевого маркетингу та власників компаній «Fortune Now», автор серії книг «Великий Ел» та кількох програм навчання; дитячі психотипи; психотипи осіб з психосоматичними та психічними розладами [3]; типологія американських вчених «Великої п'ятірки» (типів особистості) Сучасні соціальні типи в Україні. В Україні відбувається докорінний перелом особистісно-типологічної структури суспільства, змінюються соціальні статуси соціальних груп і соціальних типів особистостей. Практично сьогодні нові базисні типи особистості ще до кінця не сформовані. Певне розповсюдження отримала людина торгового типу, що робить гроші на різниці цін або одержує їх за допомогою різноманітних махінацій, а то й за допомогою злочинів. Засоби масової інформації та судові інстанції підкреслюють факт широкого розповсюдження мафіозного типу особистості, що загрожує важкими наслідками для суспільства. Амбівалентні соціальні типи, суперечності переходу від тоталітарної системи до демократії в Україні зумовлюють переважання «перехідного типу» особистості, який характеризується амбівалентністю – двоїстим, суперечливим ставленням до перспективи розвитку суспільства. Свідомість амбівалентної особистості формується з двох складових – демократичних ціннісних уявлень, з одного боку, і тоталітарних орієнтацій, породжених у жорсткій нормативній системі закритого суспільства – з іншого. Амбівалентні соціальні типи особистості притаманні перехідному типу суспільства. Конформно-амбівалентний тип особистості, для нього є характерним некритичне прийняття будь-яких соціально-політичних альтернатив, а також підтримка політичних

рішень, лідерів і організацій, які взаємно виключають один одного. Конформно-амбівалентна свідомість не може зберігатися довго без руйнівних соціальних та психологічних наслідків для особистості і суспільства. Вичерпання конформно-амбівалентним типом свідомості свого стабілізуючого суспільство потенціалу призводить до дедалі ширшого розповсюдження протилежної амбівалентній реакції – негативізму. Нігілістично-амбівалентний тип особистості. Схильний до заперечення будь-яких альтернатив суспільного розвитку, до негативізму у ставленні до будь-якої організованої політичної сили. Переважання таких реакцій призводить до відмови від політичного життя в усіх його формах, крім стихійного висловлювання невдоволення та протесту. Нігілістично-амбівалентна свідомість чинить опір будь-яким спробам вивести суспільство з кризи перехідного періоду. Будучи в стабільному суспільстві притаманним люмпенізованим та маргінальним верствам, цей тип свідомості за умов затяжної кризи набуває масового поширення. Знайшовши ідеологічну доктрину в нехитромудрому лозунгу «чим гірше, тим краще», він перетворюється на стихію руйнування матеріальних і духовних засад суспільного життя. Мозаїчно-амбівалентний тип особистості. Характеризується суперечливим поєднанням елементів демократичної свідомості, яка формується, та тоталітарних структур, що поступово руйнуються. Мозаїчна свідомість здається найбільш гнучкою, здатною у міру руйнування ідеологічних стереотипів минулого до сприйняття демократичних норм. Переважання того чи іншого типу свідомості зумовлює і можливий варіант розвитку суспільства: до авторитарної влади, до бунту та диктатури або до демократичної еволюції. Відомою в сучасній українській соціології є типологія, запропонована вченим-соціологом Є. Головахою. Головне завдання типології зводиться до пошуку суттєвих ознак, що визначають внутрішні закони розвитку об'єкта і його закономірні зв'язки з іншими об'єктами зовнішнього світу. Широко розповсюджені типології, які об'єднують типи особистостей як носіїв (ознак) певних спільнот (класів, соціальних груп): робітники, службовці, студенти тощо. Слід також виділити маргінальний тип особистості, яка розірвала зв'язок зі своїм соціальним оточенням, але не адаптувалася до нового тощо [4].

Список використаних джерел:

1. Риси особистості. *Психологіс. Енциклопедія практичної психології*. URL : http://psychologis.com.ua/cherty_lichnosti-1.htm (Дата звернення 01.06.2022)
2. Риси особистості. *Психіатрія*. URL : <https://psichiatria.org/risi-osobistosti/> (Дата звернення 01.06.2022)
3. Дорошенко М. М., Зубрицький О. С. Особливості психологічних типів в осіб з психосоматичними та психічними розладами. *Український медичний журнал* № 2(34)III-IV 2003. URL : <https://www.umj.com.ua/article/1253/osoblivosti-psichologichnix-tipiv-v-osib-z-psixosomatichnimi-ta-psixichnimi-rozladami> (Дата звернення 01.06.2022)

4. Соціальний тип особистості. Вікіпедія. Вільна енциклопедія. URL : [https://uk.wikipedia.org/wiki/Російське_вторгнення_в_Україну_\(2022\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Російське_вторгнення_в_Україну_(2022)) (Дата звернення 01.06.2022)

Ключові слова: індивідуальність, «криміналістичний портрет злочинця», особистість, психотип, тип особи, типологія особи.

Key words: individuality, «forensic portrait of a criminal», type of person, typology of person.

ФЕДОСОВА ОЛЕНА ВАЛЕРІЇВНА

*Харківський національний університет внутрішніх справ,
головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
з проблем наукового забезпечення правоохоронної
діяльності та якості підготовки кадрів,
доктор юридичних наук, старший науковий співробітник*

СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ, ЩО ВИНИКАЮТЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ НЕПОВНОЛІТНІМИ

У сучасних умовах особливої актуальності набуває питання дослідження слідчих ситуацій, які виникають під час розслідування корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень, що вчиняються неповнолітніми. Розслідування кожного кримінального правопорушення має свою специфіку, яка визначається обставинами його вчинення та конкретними умовами, у яких слідчий проводить передбачені планом слідчі (розшукові) дії. Обстановка, у якій відбувається розслідування, формується під впливом різного роду об'єктивних (час, місце проведення розслідування, механізм розвитку події, характер його відбиття в навколишньому середовищі тощо) та суб'єктивних чинників (рівень професійної підготовки слідчого, ступінь сприяння чи протидії розслідуванню з боку осіб, що беруть у ньому участь і т.п.) [1, с. 189]. Слідчі ситуації відіграють значну роль під час розробки в методиках розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень науково обґрунтованих систем рекомендацій щодо найбільш доцільного вирішення завдань, що виникають на стадії досудового розслідування. У зв'язку із цим дослідження слідчої ситуації має не тільки практичне, а й теоретичне значення.

Поняття слідчої ситуації досліджується в наукових роботах В. П. Бахіна, Р. С. Белкіна, С. В. Веліканова, А. Ф. Волобуєва, Л. Я. Драпкіна, І. Ф. Герасимова, О. Н. Колесніченка, В. О. Коновалової, В. К. Лисиченка, Є. Д. Лук'янчикова, Р. Л. Степанюка, С. С. Чернявського, В. Ю. Шепітька, М. П. Яблокова та інших. Значна кількість запропонованих

науковцями понять слідчої ситуації свідчить про неоднозначність підходів до її тлумачення.

Останнім часом у криміналістичній літературі значну увагу науковців привертає питання класифікації слідчих ситуацій за різними підставами, цілями, змістом та характером інформаційної насиченості. Вважаємо необхідним зазначити, що слідча ситуація має динамічний характер. Зважаючи на динамічність цього процесу, неможливо передбачити всі необхідні засоби вирішення цих ситуацій. Тому, в окремих методиках доцільно виділяти й аналізувати типові слідчі ситуації стосовно етапів розслідування. Із цього приводу вчені говорять, що типові слідчі ситуації є результатом ситуаційного узагальнення певної категорії справ і побудови типових моделей, які охоплюють суттєві ознаки, загальні для визначеної кваліфікаційної групи конкретних ситуацій.

Найбільш часто такі ситуації виникають у розслідуванні кримінальних правопорушень, що вчиняються неповнолітніми. Отже, з урахуванням суб'єкта вчинення кримінального правопорушення, вважаємо за необхідне зупинитися на розгляді запропонованих науковцями слідчих ситуацій, які виникають у ході розслідування кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми.

Залежно від особливостей отримання повноти й характеру інформації, яка міститься в первинних матеріалах, Є. Д. Лук'янчиков виділяє такі слідчі ситуації розслідування кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми: 1) обстановка місця вчинення кримінального правопорушення, інформація, яка міститься в матеріальних слідах, указує на вчинення його неповнолітньою особою; 2) потерпілі та свідки стверджують, що суспільно-небезпечене діяння вчинено неповнолітнім. В одних випадках вони прямо вказують на конкретну особу, в інших – роблять висновок, виходячи із зовнішнього вигляду та поведінки правопорушника; 3) неповнолітній підозрюваний затриманий на місці вчинення кримінального правопорушення або з'явився з повинною [2, с. 13].

Виділені Є. Д. Лук'янчиковим слідчі ситуації, на думку Р. В. Карпенка, мають вагоме значення для розслідування кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми. Однак у той же час він висловлює заперечення стосовно того, що Є. Д. Лук'янчиковим описано, швидше, не слідчі ситуації, а джерела інформації, що свідчать про вчинення кримінальних правопорушень саме неповнолітніми. Р. В. Карпенко підкреслює, що в ході аналізу наукової літератури, присвяченої методиці розслідування злочинів, учинених неповнолітніми, він не знайшов опису типових слідчих ситуацій. На його думку, це цілком зрозуміло, оскільки: «при розробці позавидових методик розслідування взагалі неможливо описати типові слідчі ситуації» [3, с. 100].

Аналіз криміналістичної літератури, присвяченої методиці розслідування кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми, свідчить, що науковцями зроблено спроби визначити слідчі ситуації за окремими видами корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень. Так, розробляючи методику розслідування грабежів, учинених

неповнолітніми, Б. Ю. Бистрицький зауважує: «оптимально доцільним буде обрати критерієм типізації слідчих ситуацій початкового етапу розслідування грабежів, учинених неповнолітніми, обсяг та зміст інформації про особу, яка вчинила кримінальне правопорушення» [4, с. 83].

При розслідуванні незаконних заволодінь транспортними засобами, учинених неповнолітніми, Д. А. Патрелюк виділяє такі слідчі ситуації: 1) неповнолітнього затримано, транспортний засіб виявлено; 2) неповнолітнього не затримано, але про нього є певні відомості, транспортний засіб виявлено; 3) неповнолітнього не затримано, але про нього є певні відомості, транспортний засіб не виявлено [5, с. 136].

Розглядаючи розслідування вбивств, учинених неповнолітніми, О. О. Андреев виділяє такі слідчі ситуації: 1) інформація про особу потерпілого, злочинця та мотиви вбивства відсутні; 2) є інформація про особу жертви вбивства, але відсутні відомості про особу злочинця та мотиви вбивства; 3) є інформація про особу жертви, мотиви вбивства та особу, яка його скоїла: повідомлення про вбивство надійшло від близьких родичів жертви, які мають уявлення про злочинця та мотив убивства; від потерпілого надійшло повідомлення про вчинення стосовно нього замаху на вбивство; повідомлення надійшло від працівників правоохоронних органів про затримання злочинця в момент учинення вбивства або безпосередньо після цього [6, с. 116–121].

Проведене М. А. Готвянською дослідження щодо досудового розслідування злочинів, пов'язаних із втягненням неповнолітніх у злочинну діяльність, дало можливість авторці виокремити такі слідчі ситуації: 1) на момент відкриття кримінального провадження є очевидні факти вчинення злочину і є інформація про підозрюваних (досить точно відомо, що саме сталося і хто винен); 2) очевидним є злочин, учинений неповнолітнім разом із дорослим, однак при цьому не встановлено особи тих, хто міг би його вчинити (загалом відомо, що сталося, але немає даних про підозрюваних осіб); 3) не встановлено, що конкретно сталося, але є підозрювані (така ситуація виникає при затриманні дорослого й неповнолітнього з майном, яке не може їм належати); 4) не встановлені події злочину й особи, які його вчинили, однак є оперативна інформація про розгульний спосіб життя дорослого з неповнолітнім і є велика ймовірність, що вони марнують гроші, здобуті злочинним шляхом [7].

З урахуванням висловлених думок науковців й матеріалів судово-слідчої практики пропонуємо виділяти такі слідчі ситуації, які виникають під час розслідування корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень, що вчиняються неповнолітніми: 1) неповнолітня особа затримана на місці вчинення кримінального правопорушення; 2) є достатньо фактів про вчинення кримінального правопорушення групою неповнолітніх, один з яких затриманий безпосередньо після його вчинення, але щодо інших осіб інформація відсутня; 3) потерпілим або свідкам відома особа й вік, що вказує на неповнолітнього правопорушника, який зник із місця вчинення кримінального правопорушення; 4) потерпілі або свідки стверджують, що за зовнішнім виглядом і поведінкою правопорушником був неповнолітній, особа та місце

перебування якого їм не відома; 5) обстановка місця події, сліди та інша інформація свідчить про те, що кримінальне правопорушення вчинено неповнолітніми особами, які не встановлені; 6) у матеріалах відеоспостережень із місця події зафіксовано факт вчинення кримінального правопорушення неповнолітніми разом із дорослими, встановлена їхня кількість та прикмети; 7) інформація про подію вчиненого в минулому кримінального правопорушення надійшла до правоохоронного органу від потерпілого, свідків або встановлена працівниками Національної поліції в ході виявлення та розслідування інших правопорушень, відомості про підозрюваних є або відсутні.

Підсумовуючи викладене маємо зазначити, що, безумовно, у кожній із запропонованих слідчих ситуацій головну роль відіграє їхня інформаційна основа, співвідношення між наявними та відсутніми відомостями про обставини розслідуваної події та особистість кримінального правопорушника. Цей інформаційний складник є тим підґрунтям, яке дасть змогу слідчому сформувати типові завдання й версії на першочерговому етапі розслідування.

Список використаних джерел:

1. Бахин В. П. Криминалистика. Проблемы и мнения (1962–2002). Киев : Типография журнала «Охрана труда», 2002. 268 с.
2. Лукьянчиков Е. Д. Особенности расследования преступлений несовершеннолетних : [учеб. пособ.]. Киев : НИИРИО КВШ МВД, 1990. 52 с.
3. Карпенко Р. В. Розслідування заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми : дис. ... канд. юрид. наук. Дніпро, 2019. 255 с.
4. Бистрицький Б. Ю. Розслідування грабежів учинених неповнолітніми : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 245 с.
5. Патрелюк Д. А. Розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами, вчинених неповнолітніми : монографія. Д. : ФОП Лопатніков С. Г., 2012. 221 с.
6. Андреев О. О. Розслідування вбивств, вчинених неповнолітніми: дис. ... канд. юрид. наук; автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2007. 239 с.
7. Готвянська М. А. Типові слідчі ситуації при розслідуванні злочинів, пов'язаних з втягненням неповнолітніх у злочинну діяльність. *П'ятнадцяті економіко правові дискусії: матеріали наук.-практ. конф.* (21 листоп. 2016 р.). «Наукова спільнота», Львів, 2016. URL: <http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-1690/>

Ключові слова: слідчі ситуації, розслідування, кримінальні правопорушення, неповнолітні, корисливо-насилені кримінальні правопорушення.

Key words: investigative situations, investigations, criminal offenses, juveniles, profit-driven and violent criminal offenses.

ЧІПКО НАТАЛІЯ ВАСИЛІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри криміналістики, кандидат юридичних наук, доцент*

МАКОГІН ІРИНА ВОЛОДИМИРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри криміналістики*

ДЕЯКІ СПОСОБИ ВЧИНЕННЯ ВБИВСТВ З НЕОБЕРЕЖНОСТІ

Кожен злочин має зовнішнє вираження, яке характеризується суспільно небезпечним діянням (дією чи бездіяльністю), негативними наслідками, причинним зв'язком між діянням і наслідками, місцем, часом, обстановкою, способом. Не існує злочину без властивого йому способу вчинення. Спосіб учинення злочину відіграє важливішу роль у механізмі злочину, який є складною, багатокomпонентною та динамічною системою.

Загалом спосіб злочину являє собою характер дії особи, що виявляється у певній взаємозалежній системі операцій і прийомів підготування, вчинення і приховування злочину [1]. На думку Шепітько В. Ю. «за своєю структурою спосіб учинення злочину охоплює способи приготування (підготовки) до злочинного діяння, способи його вчинення та способи приховування (маскування)» [2].

Знання типових способів вчинення вбивств дозволяє ефективно застосовувати одну з найбільш актуальних та практичних схем розслідування, яка представляється науковцями у послідовності: від слідів злочину – до способу вчинення злочину; від способу вчинення злочину – до особи злочинця [3].

Г. С. Фоміна дотримується класичного поділу способів учинення вбивств: 1) підготовча стадія; 2) власне процес убивства; 3) заключна стадія (приховування злочину та його слідів, а також слідів своєї причетності до вбивства) [4]. На нашу думку, такий поділ є універсальним і найчастіше застосовується під час розкриття злочину.

Для відокремлення способу вчинення навмисного вбивства від необережного слід використовувати ст. 25 Кримінального кодексу України, яка визначає два види необережної поведінки: злочинна самовпевненість та злочинна недбалість.

У першому випадку, тобто за наявності злочинної самовпевненості, при виборі способу поведінки особа переоцінює свої сили чи певні обставини, на які вона розраховує, внаслідок чого і настає смерть потерпілого. Злочинець припускає неправильну оцінку обставин, неналежну оцінку їх як у сукупності, так і кожної з них.

Вчиняючи вбивство в результаті злочинної самовпевненості, особа не передбачає нездатності цих обставин запобігти результатів (інакше вона не могла, розраховуючи на них, бути впевненою у запобіганні

шкоди), але була зобов'язана і могла їх передбачити, якби виявила належну уважність і обачність. Самовпевненість, завищена оцінка винним своїх можливостей у запобіганні суспільно небезпечним наслідкам свого діяння лежать в основі психологічного розуміння вини.

Говорячи про злочинну недбалість як спосіб учинення необережного вбивства, треба зазначити, що такі випадки відбуваються значно частіше, а винний не передбачає можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння у вигляді смерті іншої особи, хоча повинен був і міг їх передбачити. Об'єктивний критерій злочинної недбалості виражений у законі словами «повинен був передбачити», а суб'єктивний – «міг передбачити»

Дослідження матеріалів практики та кримінальних проваджень доводить, що переважна кількість вбивств через необережність учиняється шляхом саме дій, а не бездіяльності злочинця.

Щодо способів приховування та вчинення вбивств слід зазначити, що вони не охоплюються єдиним задумом та плануванням у ході підготовки з подальшою реалізацією у механізмі злочину. Тому при одному і тому самому способі і вчинення вбивств через необережність, або ж умисних вбивств, механізми здійснення таких діянь можуть бути різними.

Вчинення вбивства не виключає існування для винного різноманітних способів приховування факту такого вбивства, які спрямовані на невиявлення факту кримінального правопорушення, ускладнення ідентифікації потерпілого, інсценування нещасного випадку чи самогубства потерпілого, знищення слідів своєї причетності до злочинної події. У таких випадках винні особи нерідко закопують труп, знищують одяг, документи, інші особисті речі потерпілого, ховають чи знищують знаряддя вчинення кримінального правопорушення.

Логічно, що інформація про спосіб вчинення таких вбивств залежить від тих конкретних умов, в яких злочинець діяв. У свою чергу, така інформація стає відомою слідчому завдяки процесам утворення слідів. Тому між наведеними елементами криміналістичної характеристики існують кореляційні залежності, що пов'язують їх між собою та взаємно обумовлюють їх.

Таким чином, знання різновидів способів вчинення вбивств з необережності, а також слідів від їх вчинення є необхідною умовою при висуненні версій, визначенні напрямку розслідування, кола осіб, що вчинили злочин.

Взагалі вивчення способів учинення кримінальних правопорушень обумовлено проблемою дослідження впливу особливостей характеристик осіб злочинців на способи протиправних дій. Тобто криміналістичне значення способів учинення злочинів і використання даних щодо них на досудовому слідстві ґрунтуються на властивості їх повторюваності у злочинній діяльності тих самих і різних осіб. Саме виходячи з цього можна створювати певну модель кореляційних зв'язків, що допомагатимуть у розслідуванні кримінальних правопорушень зазначеної категорії.

Список використаних джерел:

1. Колесниченко А. Н., Коновалова В. Е. Криминалистическая характеристика преступлений: учеб. пособие. Харьков : Юрид. ин-т, 1985. С. 22.
2. Криміналістика : підручник / [Шепітько В. Ю. та ін.] ; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. Нац. акад. прав. наук України В. Ю. Шепітька ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – 5-те вид., перероб. та допов. – Київ : Ін Юре, 2016. 632 с.
3. Журавель В. А. Розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом : наук.-практ. посіб. Харків : ТОВ «Одіссей», 2005. С. 28.
4. Фомина А. С. Расследование убийств, совершаемых по сексуальным мотивам // Расследование преступлений против личности : учеб. пособие / под ред. О. Я. Баева. Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 1998. С. 95.
5. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]: Закон України від 05.04.2001 № 2341-ІІ // Верховна Рада України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/conv#n110>

Ключові слова: вбивство з необережності, спосіб вчинення, досудове розслідування, типові сліди.

Key words: manslaughter, method of commission, pre-trial investigation, typical traces.

ДИНТУ ВАЛЕРІЯ АРКАДІЇВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри криміналістики, кандидат юридичних наук, доцент*

THE IMPACT OF CRYPTOCURRENCIES TO THE TERRORIST FINANCING

Technological advances and transformative scientific achievements have changed the familiar way of life and, consequently, criminal behavior as part of human activity. The transition to the digital economy, in addition to positive improvements such as the high speed of transactions, unification of the global payment system, etc., has created new challenges that modern society has to face. More precisely, because of digitalization, the methods and ways of committing some crimes have changed.

In particular, digitalization has led to the improvement and development of traditional types of crime that have been known for a long time. Ordinary criminal activity has shifted to the online space, which has made it more productive and efficient thereby modernizing its characteristics such as speed, anonymity, limitlessness, etc. For example, the Internet and Darknet are used as a platform for the illegal sale of drugs (Silk Road, Evolution, Agora, etc.), and digital payment systems are used for money laundering (Liberty Reserve case, etc.). In addition, crypto-currency is used for pump-and-dump schemes that used to apply to stocks. In the schemes mentioned in

recent years, scammers use susceptible cryptocurrency markets to create artificial attention and demand based on far-fetched information and encourage unwitting investors to buy the currency. What's more, offenders can issue a new token and spread positive news about its use, as they did with SaveTheKids in 2021. Additionally, digitalization has led to the emergence of a new type of crime that did not exist before the invention of the computer and the Internet, namely cybercrime. Technically, the realization of these crimes is impossible without special digital electronic devices. For example, malicious software (malware), hacker attacks, ransomware attacks, etc. It is noteworthy that despite its recent appearance, the development of cybercrime has reached impressive scale. According to a new report by the Center for Strategic and International Studies (CSIS) and McAfee, cybercrime now costs the world nearly \$600 billion, or 0.8 percent of global GDP (Economics of Cybercrime, 2017). In 2017, for example, one of the most devastating cyber attacks occurred with the NotPetya malware, which caused an estimated \$10 billion in damage. It should be noted that the development of cybercrime is in step with the times and responsive to change. For example, in 2020, the CovidLock malware became widespread due to the COVID-19 pandemic. It was claimed to give users access to statistical information about COVID-19.

However, it was infected with ransomware. CovidLock had a screen lock feature that denied the victim access to their phones. The main purpose of ransomware is to extort money, which in this case was done in Bitcoin. CovidLock demanded \$100 in Bitcoin in 48 hours. Otherwise, there was a threat of public leakage of personal data and erasure of phone memory. Thus, digitalization has created an environment that has fostered the development of existing crimes and the creation of new crimes that have a huge impact on the growth of crime. This process is constantly in flux.

It is worth emphasizing that terrorists are always among the first users of new technologies that can increase the profitability of their efforts and push them to achieve their malevolent goals. According to the Global Terrorism Index 2020 report, the global economic impact of terrorism in 2019 was \$26.4 billion [1].

It should come as no surprise that terrorists have adapted the function of the digital economy with all its advantages. Initially, terrorist organizations used fiat currency to transfer funds and raise money, the use of which caused many problems (money laundering controls, bank policies, etc.). Nowadays, despite its relatively short existence, terrorists have significantly increased their attention to cryptocurrency, particularly Bitcoin.

Bitcoin is a decentralized digital currency for storing and validating transaction data based on a peer-to-peer (P2P) distributed network [2]. Data is stored in a public ledger, the basis of which architecture is blockchain. Blockchain organizes its data into blocks that are connected in a chain. Each block contains a hash of the previous block and a Merkle tree of transactions. Any changes in the transaction information cause the Merkle root hash and, consequently, the hash of a particular block to change.

For a better understanding of the nature of Bitcoin, it is worth considering the Elliptic Curve Digital Signature Algorithm (ECDSA) as an essential part of it. ECDSA is the elliptic curve analog of the Digital Signature Algorithm (DSA). DSA can be considered as a variant of the ElGamal signature scheme. The possibility of using the discrete logarithm problem in public key cryptosystems was recognized in 1976, when Diffie & Hellman [3] introduced public key cryptography. Koblitz [4] and Miller [5] independently introduced Elliptic-curve cryptography. Scott Vanstone proposed the ECDSA in 1992 in response to a request from the National Institute of Standards and Technology for public comment on their Digital Signature Standard (DSS) proposal. It can be seen as an effective variant of ElGamal's [6] digital signature scheme. It was adopted: in 1998 as an International Standards Organization standard (ISO 14888-3); in 1999 as an American National Standards Institute I standard (ANSI X9.62); in 2000 as an Institute of Electrical and Electronics Engineers standard (IEEE 1363-2000) and Federal Information Processing Standard (FIPS 186-3).

In continuation of the above, any user can create a fake address that includes the corresponding public/private key pairs stored in the user's wallet. The problem of forgery can be solved by signing the created transaction with the user's private key. The information about the transaction must then be sent out to the P2P network nodes. The payer's public key can be used to verify the correctness of the corresponding private key, which was used to sign the transaction. Accordingly, the characteristics of Bitcoin, such as decentralization, transparency, and irreversibility, increase its reliability. Since the use of blockchain eliminates the need for a central authority, each user can have access to any public address, transaction, and furthermore, transaction history cannot be changed.

Digitalization has changed all areas of human activity, including criminal ones. This contributed to the improvement of conventional crimes, the development and creation of new types, which, accordingly, could not be created without special digital electronic devices. The gradual increase in the number of cybercrimes demonstrates the applicability of new technologies in criminal activity. The main characteristics that attract criminals to cybercrime are the high speed of action, accessibility, limitlessness, uncertain jurisdiction of states, and difficulty for legal investigation.

It is worth emphasizing that one of the clear results of digitalization is the creation of cryptocurrency. Bitcoin and other cryptocurrencies have changed not only the financial system, but also the ways and means of criminal activity. The global nature of blockchain has pushed crime beyond national borders. Peer-to-peer networks, mixers and other means of increasing anonymity have made it possible to hide financial transactions. Digital infrastructure has created a favorable environment for money laundering, other financial crimes, and international funding of terrorist organizations.

Terrorist organizations are now using an integrated approach, combining social media, messengers and cryptocurrencies for international fundraising. The terrorist organization attracts many donors around the world by posting detailed instructions on the cryptocurrency transaction process on social

networks and messenger channels, following which potential donors can discreetly invest in terrorist ideology.

Thus, in this context, law enforcement agencies must continually raise their awareness of rapidly evolving cryptocurrencies and the ways in which they can be abused in order to counter their threats.

References:

1. Global Terrorism Index 2020: Measuring the Impact of Terrorism, Sydney, November 2020 (2020). The official website of Institute for Economics & Peace. Available at: <https://visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2020/11/GTI-2020-web-1.pdf> (accessed 05 June 2022).
2. Nakamoto S. (2009). Bitcoin: A peer-to-peer electronic cash system (2009). Bitcoin.org. Available at: <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf> (accessed 05 June 2022).
3. Diffie W., & Hellman M. (1976). New directions in cryptography. IEEE transactions on Information Theory, vol. 22, no. 6, pp. 644–654.
4. Kobitz N. (1987). Elliptic curve cryptosystems. Mathematics of computation, vol. 48, no. 177, pp. 203–209.
5. Miller V. S. (1986). Use of Elliptic Curves in Cryptography. In: Williams H. C. (eds) Advances in Cryptology – CRYPTO’85 Proceedings. CRYPTO 1985, pp. 417–426. Lecture Notes in Computer Science, vol. 218. Springer, Berlin, Heidelberg. DOI: https://doi.org/10.1007/3-540-39799-X_31
6. Elgamal T. (1985). A public key cryptosystem and a signature scheme based on discrete logarithms. IEEE Transactions on Information Theory, vol. 31, no. 4, pp. 469–472. CiteSeer^x Available at: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.476.4791&rep=rep1&type=pdf> (accessed 08 December 2021).

Ключові слова: криптовалюта, Биткойн, фінансування тероризму, кримінальне розслідування, де-анонімізація.

Key words: cryptocurrency, Bitcoin, terrorism-financing, criminal investigation, de-anonymization.

АВДЄЄВА ГАЛИНА КОСТЯНТИНІВНА

*Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України,
провідний науковий співробітник, кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник*

ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Військові РФ вчинили в Україні безліч злочинів, серед яких – масові вбивства мирних громадян, знищення житлових і інфраструктурних об’єктів, мародерство, гвалтування та ін. Через це порушені права громадян України, які закріплені у Розділі I Європейської Конвенції про

захист прав людини і основоположних свобод (ЕКПЛ) та її протоколах № 1, 4, 6, 7, 12 і 13 [1, с. 116].

Для фіксації воєнних злочинів РФ в Україні створили онлайн-архів [2]. Накопичення інформації в архіві є підготовчим етапом до розслідування воєнних злочинів, під час якого шляхом ретельного збирання процесуальних доказів буде доведена вина військових армій РФ і представників російської влади.

Розслідування масштабних воєнних злочинів передбачає дослідження безлічі подій і проведення великої кількості різних судових експертиз (судово-медичних, судово-балістичних, вибухотехнічних, екологічних та ін.). Ще до війни слідчі іноді не могли отримати висновки судових експертиз до двох років через велике навантаження судових експертів державних експертних установ, а в умовах війни, коли багато судових експертів набули статусу біженців або внутрішньо переміщених осіб, перейшли до армії або територіальної оборони, зайнялися волонтерською діяльністю або виїхали за межі свого населеного пункту і не мають можливості виконувати свої професійні обов'язки, отримати висновок експерта стало ще складнішим.

В ст. 69 Кримінального процесуального кодексу України зазначено, що експертом у кримінальному провадженні може бути лише особа, яка «має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи» [3]. Судовий експерт згідно з цим законом має пройти тривале навчання в державній судово-експертній установі та отримати свідоцтво на право проведення судових експертиз. При цьому ч. 3 ст. 7 Закону України «Про судову експертизу» містить заборону на проведення недержавними експертами криміналістичних (більше 30 видів), судово-медичних та судово-психіатричних судових експертиз [4].

В Україні існують проблеми із залученням судово-медичного експерта, а суди в окремих випадках не визнають його висновки джерелами доказів у кримінальних провадженнях через те, що судово-медичні експертизи згідно зі ст. 7 Закону України «Про судову експертизу» дозволено проводити виключно в державних експертних установах, якими не є всі Бюро судово-медичних експертиз в Україні (вони належать до об'єктів комунальної власності) [5, с. 89].

У країнах-членах Ради Європи залучення експерта здійснюється згідно з «Керівними принципами щодо ролі призначених судом експертів у судових процесах держав – членів Ради Європи». Відповідно до п. п. 33, 34 даного документу суд може залучати як експерта будь-яку особу за наявності у неї певних спеціальних знань (або досвіду чи практичних навичок) [6]. Зокрема, в Італії кожна зі сторін має право залучати своїх «технічних консультантів» для проведення експертизи або рецензування експертних висновків (ст. 225 КПК Італії) [7]. Основним критерієм для обрання такої обізнаної особи є наявність у неї спеціальних знань у певній галузі.

В Україні висновки експертів віднесено до процесуальних джерел доказів (ст. 84 КПК України), а висновки спеціалістів – ні, хоча висновок

спеціаліста відповідно до ст. 298¹ КПК України є процесуальним джерелом доказів при розслідуванні кримінальних проступків. Як експерт, так і спеціаліст несуть відповідальність, встановлену законом, за завідомо неправдивий висновок (ст. 70 та ст. 72 КПК України), а структура їх висновків співпадає. Не визнання висновку спеціаліста джерелом доказів створює необґрунтовані додаткові проблеми під час збирання доказів з використанням спеціальних знань, а саме: подвійне однакове дослідження, збільшення процесуальних витрат та термінів розслідування.

Особливої актуальності проблеми розширення можливостей використання спеціальних набули через створення в Україні представництва офісу прокурора Міжнародного кримінального суду для розслідування воєнних злочинів РФ. Розслідування масштабних злочинів потребує залучення великої кількості судових експертів і спеціалістів, економії часу та процесуальних ресурсів.

Для розширення можливостей використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів в умовах воєнного стану в Україні було б доцільним виключити зі ч. 1 ст. 69 КПК України обмеження щодо можливості набуття статусу судового експерта лише тим особам, які мають право «відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи». Це надало б можливість, як і в країнах-членах Ради Європи, залучати як експертів осіб, які мають необхідні для проведення експертизи знання і навички.

Висновки спеціалістів також було б корисним вважати процесуальним джерелом доказів не лише при розслідуванні кримінальних проступків, а й при розслідуванні воєнних злочинів. Тому перелік джерел доказів в ч. 2 ст. 84 треба доповнити словами «висновки спеціалістів».

Під час збирання доказів сторонам кримінального провадження потрібно надати можливість отримувати не лише висновки експертів і ревізій, а й висновки спеціалістів, доповнивши ч. 2 та ч. 3 ст. 93 КПК України словами «висновки спеціалістів».

Внесення таких змін і доповнень до КПК України дозволить встановити такий порядок залучення експертів і спеціалістів для проведення досліджень речових доказів, який існує в країнах-членах Європейського союзу і Ради Європи, визнавати висновки спеціалістів джерелом доказів, що дозволить значно скоротити терміни розслідування злочинів в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Сенаторова О. В. Права людини і збройні конфлікти : навчальний посібник. Київ : Видавництво «ФОП Голембовська О. О.», 2018. 208 с.
2. Russia's war crimes. URL: <https://war.ukraine.ua/russia-war-crimes/>
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України № 4651-VI від 13.04.2012. Редакція від 14.01.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

4. Про судову експертизу. Закон України № 4038-XII від 25.02.1994. Редакція від 01.01.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>
5. Авдєєва Г. К. Місце судової експертизи у науково-технічному забезпеченні слідчої діяльності в умовах змагального кримінального провадження. Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. праць / редкол.: В. І. Борисов та ін. Вип. 41. Харків : Право, 2021. С. 88–93.
6. Guidelines on the role of court-appointed experts in judicial proceedings of Council of Europe's Member States Document adopted by CEPEJ at its 24th Plenary meeting (Strasbourg, 11–12 December 2014). European commission for the efficiency of justice (CEPEJ). URL: <https://www.vkksu.gov.ua/userfiles/doc/cepej/24-kerivni%20princupu%20roli%20priznachenih.pdf>
7. Codice di procedura penale Parte Prima (Кодекс кримінального процесу. Частина перша) Altalex eBook, 2011. Italy. URL: https://www.legislationline.org/download/id/4357/file/Italy_CPC_updated_till_2012_Part_1_it.pdf

Ключові слова: спеціальні знання, судовий експерт, спеціаліст, розслідування правопорушень, воєнний стан.

Key words: special knowledge, forensic expert, specialist, crime investigation, martial law.

КОЛОДІНА АННА СЕРГІЇВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри криміналістики, кандидат юридичних наук*

ЕТАПНІСТЬ РОЗСЛІДУВАННЯ ЯК ПРИНЦИП КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ МЕТОДИКИ

Методичне забезпечення процесу розслідування та запобігання злочинам завжди було і є одним із пріоритетних напрямів розвитку науки криміналістики, адже саме в криміналістичній методиці як розділі криміналістики аналізується нагромаджений досвід виявлення, розслідування та запобігання злочинам, відшукуються найбільш ефективні прийоми, методи провадження слідства в певних категоріях справ [3, с. 89].

Головним завданням криміналістичної методики розслідування є розроблення методик розслідування окремих категорій (груп, видів, підвидів) злочинів. Саме принципами, які покладені в основу розроблення окремих криміналістичних методик, визначається система методів і засобів розслідування злочинів, а також структура окремих методик розслідування в криміналістичній науці, що є важливими для правозастосовних органів, які безпосередньо використовують криміналістичні методики у своїй практичній діяльності [4, с. 115].

Говорячи про проблеми розроблення принципів криміналістичної методики, слід зауважити, що перш за все їх необхідно чітко уніфікувати.

вати та розмежовувати за теоретичним і практичним призначенням. Також, безумовно, має бути система принципів криміналістичної методики.

На нашу думку, у методиці важливе не просте повторення тих чи інших загальнокриміналістичних принципів, а те як вони реалізуються, якими шляхами і засобами методичного характеру знаходить своє відображення в слідчій практиці, адже принципи наукового розроблення криміналістичної методики повинні реалізуватися в ході її застосування при розслідуванні.

Предметом аналізу є – принцип етапності (періодизації) розслідування. Необхідно наголосити, що, незважаючи на те, що досліджуваний принцип у криміналістичній науці не знайшов детального обґрунтування, його дотримання є характерним для побудови криміналістичних методик у вітчизняній криміналістичній науці. Звернення до цього принципу під час формування криміналістичних методик значною мірою пов'язане зі змінами кримінального процесуального законодавства. Так із вступом в дію нового КПК України ліквідовано стадію порушення кримінальної справи, яка традиційно ототожнювалась із початковим етапом розслідування в криміналістиці. Така позиція законодавця викликала дискусію в колі криміналістів щодо можливості поділу досудового розслідування на початковий та подальший етапи і загалом наявності періодизації в розслідуванні. Як указує професор В.А. Журавель, складність вирішення цієї проблеми полягає в тому, що за своєю природою процес розслідування є безперервним, незважаючи на дискретний характер отримання даних про обставини вчинення злочину [1, с. 136-144]. Аналітичне опрацювання наукових джерел свідчить, що значним чином дискусія науковців щодо періодизації розслідування здійснюється стосовно таких складових:

- визначення кількості етапів, які необхідно виокремлювати. У цьому питанні домінуючими залишаються дві наукові позиції: а) необхідно виокремлювати початковий, подальший та завершальний етапи розслідування; б) необхідно виокремлювати лише початковий та подальший етапи розслідування, оскільки на завершальному етапі здійснюється оформлення матеріалів кримінального провадження, а не збираються докази;

- визначення конкретних меж для кожного етапу, зокрема моменту закінчення початкового етапу розслідування, який традиційно асоціювався з появою підозрюваного в кримінальній справі. Водночас, зважаючи на внесені до кримінального процесуального законодавства зміни, ми вважаємо, що початковий етап розслідування охоплює комплекси першочергових слідчих дій, які проводяться після внесення відомостей до ЄРДР [2, с. 112].

Проте необхідно наголосити, що основним функціональним призначенням криміналістичних методик розслідування є орієнтування слідчого щодо типової моделі його діяльності під час досудового розслідування конкретного кримінального правопорушення.

Зважаючи на це, а також ураховуючи практику досудового розслідування необхідно зауважити, що під час формування методик розслідування врахування принципу періодизації розслідування є обов'язковим оскільки:

по-перше, для початкового та подальшого етапів розслідування характерною є своя система завдань, що обов'язково повинно відображатись під час формування методики розслідування;

по-друге, виходячи із системи завдань, для кожного з етапів розслідування характерними є свої алгоритми виконання таких завдань шляхом комбінування відповідних слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій;

по-третє, наведені етапи характеризуються особливістю та інтенсивністю взаємодії між слідчим та іншими учасниками кримінального провадження;

по-четверте, застосування цього принципу зумовлюється наявністю активної протидії розслідуванню, яка характерна для подальшого етапу.

Список використаних джерел:

1. Журавель В. А. Проблеми періодизації досудового розслідування / В. А. Журавель // Вісник Національної академії правових наук України. – 2014. – № 2. – С. 136–144.
2. Колодіна А. С. Принципи криміналістичної методики у діяльності розслідування злочинів : дис. к.ю.н. : 12.00.09 / Колодіна Анна Сергіївна. – Одеса, 2016. – 217 с.
3. Щур Б. В. Функції окремих криміналістичних методик // Науковий вісник Чернівецького університету. Правознавство. – 2011. – Вип. 578. – С. 89–92.
4. Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів: монографія / В. В. Тіщенко. – Одеса : Фенікс, 2007. – 260 с.

Ключові слова: слідча діяльність, розслідування, криміналістична методика, періодизація розслідування.

Key words: investigative activities, investigation, criminalistic methods, periodization of investigation.

БЄЛІК ЛАРИСА СТЕПАНІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри криміналістики, кандидат юридичних наук*

FEATURES OF THE CONCLUSION OF THE SPECIALIST

In July 2020, amendments to the Law of Ukraine “On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine” in connection with the adoption of the

Law of Ukraine “On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine to Simplify Pre-trial Investigation of Certain Categories of Criminal Offenses”.

According to the legislation of Ukraine, a specialist in criminal proceedings is a person who has special knowledge and skills and can provide advice and conclusions during the pre-trial investigation and trial on matters requiring relevant special knowledge and skills “(Part 1 of Article 71 of the CPC of Ukraine)”. The specialist also has the right, in particular, to present in the conclusion information that is relevant to the criminal proceedings and about which he was not asked questions (Part 1 of Article 71 of the CPC of Ukraine). Thus, a specialist may be involved to provide opinions on issues within his competence during the pre-trial investigation of criminal offenses (Part 2 of Article 71, Clause 7, Part 4 of Article 71 of the CPC of Ukraine) [1].

The conclusion of the specialist can be obtained to clarify the circumstances of the criminal offense before entering information into the Unified Register of pre-trial investigations, specified in Part 3 of Art. 214 of the CPC of Ukraine, and in accordance with Part 1 of Art. 300 of the CPC of Ukraine, the expert's opinion must meet the requirements for the expert's opinion. In accordance with Part 1 of Art. 298-1 of the CPC of Ukraine, expert opinion, – procedural source of evidence in criminal proceedings on criminal offenses with the proviso that such procedural source of evidence cannot be used in criminal proceedings for a crime, except on the basis of the decision of the investigating judge.

In accordance with Part 2 of Art. 102 of the CPC of Ukraine among the requirements for the expert's opinion is that the expert's opinion must indicate that he was warned about the responsibility for knowingly false opinion and refusal without good reason to perform his duties.

However, the relevant changes to Art. Art. 384, 385 of the Criminal Code of Ukraine, on liability for failure to perform their duties were not introduced by the legislator, which removes from the criminal liability for failure to refuse without good reason from the performance of his duties [2].

Moreover, the instruction “On the appointment and conduct of forensic examinations and expert research and Scientific and methodological recommendations for the preparation and appointment of forensic examinations and expert research” № 53/5 of 08.10.98 states that the conclusion of the expert study (it is – expert opinion) is based on the structure and content of the expert's opinion, with the following exceptions: the record concerning the responsibility of the person conducting the research for providing a knowingly false opinion is omitted [3]. That is, this action is the opposite of the action specified in Art. 300, part 2 of Art. 102 of the CPC of Ukraine.

According to Art. 71 of the CPC of Ukraine, a specialist may be involved to provide direct technical assistance to the parties to the criminal proceedings during the pre-trial investigation and the court during the trial, as well as to provide opinions in cases provided for in paragraph 7 of the fourth article.

The specialist also has the right to provide opinions on issues within his field of knowledge during the pre-trial investigation of criminal offenses,

including in the cases provided for in part three of Article 214 of the CPC of Ukraine.

In turn, Article 300 of the CPC of Ukraine “Investigative (investigative) actions during the pre-trial investigation of criminal offenses” regulates that the pre-trial investigation of criminal offenses is allowed to perform all investigative (investigative) actions under this Code and covert investigative (investigative) actions under part two of Article 264 and Article 268 of this Code, as well as select explanations to clarify the circumstances of a criminal offense, conduct a medical examination, obtain the opinion of a specialist who must meet the requirements of the expert opinion, take readings of technical devices and technical means in proceedings criminal offenses that have the functions of photography and filming, video recording, or means of photography and filming, video recording, seize tools and means of committing a criminal offense, things and documents that are the direct subject of a criminal offense or found during the detention of a person inspection or review of things, before making vi reports on criminal misconduct to the Unified Register of Pre-trial Investigations [1].

Article 102 of the CPC of Ukraine clearly regulates what should be stated in the expert’s opinion, and also states that he is warned about the responsibility for knowingly false opinion and refusal without good reason to perform his duties.

At the same time, Article 298-1 of the CPC of Ukraine regulates that procedural sources of evidence in criminal proceedings on criminal misconduct, in addition to those specified in Article 84 of this Code, are also explanations of persons, results of medical examination, expert opinion, indications of technical devices and technical means – and filming, video recording, or means of photo and filming, video recording.

Such procedural sources of evidence may not be used in criminal proceedings, except on the basis of a decision of the investigating judge, which is adopted at the request of the prosecutor and in accordance with Articles 384 and 385 of the CPC of Ukraine.

Thus, having sufficient knowledge is a prerequisite for both the expert and the specialist, and this is common between them. The difference between an expert and a specialist is the presence of a confirmed qualification of an expert, and the absence of such a requirement for a specialist. Thus, an expert can be invited as a specialist and provide an opinion. A specialist cannot be invited as an expert (such a conclusion, in this case, will certainly not be appropriate and admissible evidence). Therefore, the specialist in his opinion will apply only those requirements that meet the specialist as a participant in the process (in status he differs from the expert, even if in fact the expert is involved as a specialist). The specialist will draw up a conclusion in writing, indicating the name and position, indicating the methods of research and other requirements in accordance with Article 102 of the CPC of Ukraine, and will avoid the requirements of liability under Articles 384 and 385 of the CPC of Ukraine.

References:

1. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy vid 13 kvitnia 2012 roku # 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
2. Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 5 kvitnia 2001 roku № 2341-III. URL: zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14
3. Pro zatverdzhennia Instruksii pro pryznachennia ta provedennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen ta Naukovo-metodychnykh rekomendatsii z pytan pidhotovky ta pryznachennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen: nakaz Ministerstva yustytzii Ukrainy vid 8 zhovtnia 1998 roku № 53/5. URL: https://ips.ligazakon.net/document/REG3145an=1045&ed=2019_02_22

Ключові слова: спеціаліст, кримінальне правопорушення, висновок спеціаліста, проступок.

Key words: specialist, criminal offense, conclusion of a specialist, misconduct.

ЧУМАК СЕРГІЙ ПРОКОПІЙОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри криміналістики, кандидат юридичних наук*

ОСОБЛИВОСТІ ПОДОЛАННЯ ПРОТИДІЇ РОЗСЛІДУВАННЮ НАРКОЗЛОЧИННОСТІ

Однієї із причин зростання наркозлочинності є протидія розкриттю й розслідуванню злочинів. Загальновідомо, що серед найбільш прибуткових злочинів таких як проституція, торгівля зброєю й незаконний обіг наркотичних засобів, наркобізнес стоїть на першому місці. Отриманий прибуток дозволяє злочинним угрупованням здійснювати витрати на різні види, способи і форми протидії розкриттю й розслідуванню злочинів даного виду. Незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, у порівнянні з іншими видами злочинів, охоплює найбільш велику різноманітність; по видам наркотичних засобів, їх виготовлення, способам поширення, способам приховання під час перевезення й пересилання. Крім того, як свідчить практика, найчастіше наркобізнес пов'язаний з різними економічними злочинами.

Виходячи з різноманітності злочинної діяльності в сфері обігу наркотичних засобів, злочинці створюють і різні способи протидії правоохоронним органам на різних стадіях злочину. Протидія розкриттю й розслідуванню в злочинній діяльності виступає як один з її елементів, основною його метою є забезпечення безпеки злочинного бізнесу, його організаторів і керівників. Своєчасне виявлення й подолання протидії розслідуванню злочинної діяльності припускає розробку й реалізацію заходів, спрямованих на зміцнення й розширення доказової бази

по кримінальним провадженням, що є частиною загальної системи заходів, спрямованих на нейтралізацію протидії розслідуванню організованої злочинної

діяльності. Визначаючи заходу щодо подолання протидії розслідуванню необхідно проаналізувати форми, методи й способи протидії розслідуванню злочинними групами, у сфері обігу наркотичних засобів. При цьому слід враховувати певний вплив на злочинну діяльність етнічну належність членів організованих злочинних формувань і територій їх діяльності.

Аналіз практики розслідування злочинів, вчинених у рамках злочинної діяльності в сфері обігу наркотичних засобів показує, що найбільш суттєва структура протидії розслідуванню представляється у вигляді елементів його загальної характеристики:

- суб'єкт протидії розслідуванню;
- ціль, мотив протидії розслідуванню;
- об'єкт протидії розслідуванню;
- час, місце, обстановка протидії розслідуванню;
- спосіб протидії розслідуванню, його відбиття в слідах;
- результат зробленого протидії.

Враховуючи, що наркобізнес тісно пов'язаний з корупцією. На практиці є безліч фактів, коли навіть високопосадовці стають організаторами наркобізнесу або є співучасниками, здійснюючи сприяння злочинної діяльності, використовуючи службове становище. Із цього випливає, що суб'єкт протидії на етапах розкриття й розслідування може бути дуже різноманітним, як по своєму становищу у суспільстві, так і по становищу у наркобізнесі.

Загальна мета учасників наркобізнесу – це збагачення, але при розслідуванні дуже важливо визначити мету й мотив протидії кожного суб'єкта.

Об'єктом протидії розслідування виступають наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги або прекурсори. Протидія об'єктів це в основному форми й способи приховування вирощування, виготовлення, перевезення, пересилання і інші види розповсюдження наркотичних засобів.

Обстановку здійснення протидії розслідуванню слід розглядати на окремих етапах розслідування в їх співвідношенні з наступними основними процесуальними діями і рішеннями. Місцем протидії може бути як місце проведення слідчих і інших процесуальних дій так і місце знаходження джерел і носіїв доказової інформації або документів (наприклад у медичних установах), у яких вона закріплена.

Спосіб здійснення протидії, включає дії по підготовці протидії, власноруч протидія і приховування протидії.

Результат протидії з погляду досягнення його цілей можна розглядати стосовно до інтересів організованих злочинних формувань у цілому (збереження її основного складу й можливості продовження злочинного бізнесу) і у відношенні його окремих учасників.

Важливе значення в подоланні протидії розкриттю та розслідуванню злочинів у сфері обігу наркотичних засобів відіграє діяльність оперативних підрозділів та взаємодія слідчого з цими підрозділами.

Першочергові заходи та невідкладні слідчі (розшукові) дії передбачають:

- проведення огляду місця події з метою отримання первинної інформації про кримінальне правопорушення і осіб, які до нього причетні, та визначення напрямків пошуку правопорушників;
- переслідування і затримання правопорушників за наявними слідами або напрямками, указаними очевидцями, організація загороджувальних заходів, у тому числі в місцях можливого перебування або появи правопорушників;
- проведення оперативних заходів у місцях скупчення осіб, схильних до вчинення правопорушень і збуту наркотичних засобів;
- виявлення свідків та очевидців події, опитування з цією метою громадян, які мешкають або працюють поблизу місця вчиненого діяння, а також осіб, які могли перебувати на шляхах можливого переміщення правопорушника до місця події та від нього;
- проведення по квартирному чи подвірному обходу для збирання відомостей про подію та обстеження місцевості в районі вчинення кримінального правопорушення з метою виявлення загублених, вилучених правопорушником знарядь учиненого діяння, інших предметів і додаткових джерел інформації про подію і осіб, які вчинили кримінальне правопорушення;
- використання можливостей інформаційно-пошукових систем, а також засобів масової інформації;
- перевірку осіб, які перебувають на обліках органів поліції: раніше судимих, насамперед за кримінальні правопорушення, аналогічні вчиненому, або стосовно яких здійснюється досудове розслідування за вчинення інших кримінальних правопорушень, аналогічних вчиненому, і щодо яких не обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою [2, с. 28–29].

Згідно ст. 3 Закону України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживання ними», протидію незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів здійснюють Національна поліція, Служба безпеки України, Генеральна прокуратура України, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову й митну політику, центральні органи виконавчої влади, що реалізують державну політику в сферах захисту державного кордону, обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, протидії їх незаконному обігу, та інші органи виконавчої влади в межах наданих їм законом повноважень.

Але, як свідчить практика відділи по боротьбі з незаконним обігом наркотичних засобів, які були в системі карного розшуку були реорганізовані . Департамент боротьби з наркозлочинністю на місцях

становить декілька оперативних працівників, які не в змозі належним чином вживати заходів по подоланню протидії злочинців по вказаним злочинам.

На державному рівні слід створити дієві підрозділи по боротьбі з наркозлочинністю, працівники яких володіли знаннями різних сфер обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживання ними», від 15 лютого 1995 року.
2. Роль оперуповноваженого карного розшуку в досудовому розслідуванні: навчальний посібник / С. В. Албул, Р. В. Мукоїда, Д. О. Ноздрін; За заг. ред. С. В. Албула. Одеса : ОДУВС, 2017. 150 с.

Ключові слова: наркотичні засоби, подолання протидії розслідуванню, наркозлочинність, форми, методи й засоби протидії.

Key words: narcotic drugs, overcoming opposition to investigation, drug crime. forms, methods and means of counteraction.

КОВАЛЬ ДІАНА ОЛЕГІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри міжнародного, конституційного
та адміністративного права Івано-Франківського юридичного інституту,
кандидат юридичних наук*

ІСТОРИЧНЕ ПІДґРУНТЯ ВИНИКНЕННЯ ТА ЗМІСТ ПОНЯТТЯ «ПСИХОЛОГІЧНА ТРАВМА»

Етимологічно термін «психічна травма» має грецьке коріння і дотичний до медичного терміну, що означав фізичне походження живої тканини, під впливом зовнішніх факторів. В 1889 році Оппенгейм вперше описав «травматичний невроз» у жертв залізничних катастроф, і цей термін набув сенсу для трактування психологічного явища. Таким чином, уніфікованим поняттям психологічної травми стало наступне. Психотравма – це шкода, завдана психічному здоров'ю людини в результаті інтенсивного впливу неблагоприємних факторів середовища або гострих емоційних стресових впливів інших людей на її психіку [1].

Загалом, для психіки людини важливим є можливість долати негативних вплив навколишнього середовища. Як правило, – це є умовою розвитку людини та підвищує резильєнтність, тобто стресостійкість – здатність людини впоратися зі складними життєвими обставинами та відновлюватися після труднощів та стресу. Ганс Сельє вирізняв два різновиду стресу. Еустрес – стан, внаслідок якого підвищується функціо-

нальний резерв організму, відбувається його адаптація до стресового фактору [2]. Фактично, такий стрес дає можливість розвитку стресостійкості. Іншим видом стресу є дистрес – це шкідливий стрес, внаслідок якого вичерпуються захисні сили організму та зриваються механізми адаптації. Послідовність виникнення та формування стресу така – вплив стресорів і агентів на організм, активація системи відповіді організму, зміни, що викликані функціонуванням або пошкодженням, фізіологічна відповідь організму на стимули чи агенти. Таким чином, дистрес умовно можна поділити на три фази – загальна реакція тривоги (мобілізація), адаптація і дизадаптація. Остання фаза приводить до виснаження.

Травматичний стрес, якого зазнають люди під час війни, почав вивчатися досить давно у контексті дослідження інших видів факторів, що спричиняють психологічну травму. В першу чергу, серед факторів, які визнані як травматичні для психіки відносять: насилля та руйнування, спричинені війною, бойові дії (так званий, військовий стрес), довготривале ув'язнення, насильство (зґвалтування, пограбування, викрадення), стихійні лиха (природні, техногенні або спричинені діяльністю людей), нещасні випадки, зловживання щодо дітей (інцест), раптова та травматична втрата близької людини.

При цьому, не будь-який стресові фактори обов'язково мають наслідком психологічну травму. Здебільшого, це ті фактори, які створюють відчуття тотальної безпорадності, формують психологічні зриви та дуже сильний дискомфорт. Національна, трансгенераційна травма також може бути фактором, який сприяє в подальшому травмуванню особистості, що належить до цієї нації. Відповідно, до типології травматичного досвіду, що запропонований Терр, вирізняють: травму першого типу, до якої відносять окрему, неочікувану подію та травму другого типу – пролонговані, екстремальні умови, що повторюються (серія екстремальних подій, протягом довгого часу).

Вперше про особливості психологічних наслідків переживання травматичного досвіду почали говорити у зв'язку з хронічними труднощами ветеранів війни у В'єтнамі в 70 роках в США, у зв'язку з інцидентами з захопленням заручників в Нідерландах (1975–1977 рр.). Саме тоді почали створюватися перші програми підтримки жертв в країнах Європи та була введена концепція посттравматичного стресового розладу (DSM – 3), у 1980 році.

У 1889 році П'єр Жане, характеризуючи особливості психологічної травми, зазначив, що грубий спогад про травму залишається як фіксована ідея і живе власним життям, відрізаний від решти свідомого розуму, і створює несвідомі симптоми та жести [3]. Пізніше, дослідники підтвердили це твердження, зазначаючи, що особливістю психологічної травми є те, що вона пов'язана з розладами інтеграції події більше, ніж безпосередньо з проживанням психологічного болю. При цьому ядро травми містить фрагментовані частини знань про травмуючу подію, які наче змонтовано з подіями, які до травматичної події відношення не мають. Когнітивні емоційні складові людини інформації про травмуючу подію, що залишилася в минулому, людина назвати не може.

Коли пацієнт створює цілісну розповідь про подію, більше для себе ніж для інших, ця глава стає інтегрованою частиною його особистої історії. Таким чином, іншим визначенням психологічної травми може бути наступним. Психологічна травма – це стан організму, в якому відбувається фіксація його природних реакцій на ситуацію загрози існування, і відтворення їх в умовах, які такої загрози не несуть.

Саме завдяки П'єру Жане почало досліджуватися явище, яке одним з критеріїв запису інформації про травмуючу подію в пам'ять некоректно, – дисоціація. Оскільки, травматичний досвід є важким, то переживання, пов'язані з ним відокремлюються від реальності і сприймаються як те, що відбувається не насправді (дереалізація) та те що відбувається не з самою особою (деперсоналізація).

Після другої світової війни знову виріс інтерес до дослідження травми. Це було пов'язано з багаттям психічними та фізичними скаргами, що були наслідком бойового досвіду, особливо, в країнах Західної Європи, але Східної теж. Так сформувалася концепція снарядного шоку, що був викликаний артилеристськими атаками. Але, за перебігом деякого часу, дослідники зрозуміли, що психологічні травми, пов'язані з військовими подіями, не завжди були характеризувалися як фізичний перебіг психологічних проблем. Поруч з депресією, що виникала після перебування в окопах, у військових відбувалися конверсійні реакції – сіпання, параліч, галюцинації. Велику працю у дослідженні феномену бойової психологічної травми, отриманої під час військових дій, провів Кардінер. Також, феномен психологічної травми, отриманої під час війни досліджував і Фройд.

Сучасні дослідження в галузі психотравми зумовлені популярністю терміну «травма» у науці та суспільстві, тому, що досвід демонструє людству обмеження здібностей людини та перевершує її зусилля контролювати їх. Під сумнів ставляться базові переконання, у безпечності світу, його передбачуваності, власній невразливості та можливості довіряти собі і контролювати ситуацію. Травма може мати наслідком посттравматичний стресовий розлад, а також комплексний посттравматичний стресовий розлад.

Список використаних джерел:

1. От «Синдрома раздраженного сердца» до «психогенно-органического расстройства». Эволюция понятия // *Журнал неврологии и психиатрии*. С. С. Корсакова. 2019; 119(6):-151. <https://doi.org/10.17116/jnevro2019119061>
2. Селье Г. Стрес без дистрессу. М. : Прогрес, 1979. 123 с.
3. Жане П. Эволюция памяти и понятия времени. Хрестоматия по общей психологии. Психология памяти / Под. Ю. Б. Гиппенрейтер, В. Я. Романов. М., 1979. С. 85–92.

Ключові слова: психологічна травма, стрес, травматичний стресовий розлад.

Key words: psychological trauma, stress, traumatic stress disorder.

АЛЕКСЄЄВА ЛІНА ЛЕОНІДІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри криміналістики*

АКТУАЛЬНІСТЬ ВЗАЄМОДІЇ ОФІСУ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ ТА ГЕНЕРАЛЬНОГО ПРОКУРОРА УКРАЇНИ З ЗМІ ТА ГРОМАДСЬКИМ НАСЕЛЕННЯМ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ДІЇ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

У зв'язку зі збройною агресією Російської федерації проти України, всі мешканці України зітнулися зі злочинами проти людства. 14 квітня 2022 року Верховна Рада України ухвалила постанову «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні», якою дії російських військ та російського керівництва в Україні визнаються геноцидом українського народу.

На офіційному сайті Президента України можна ознайомитися з інформацією щодо подій в Україні, коментар стосовно військової агресії, ходу військових, зокрема:

1. Новини – де публікуються останні актуальні новини щодо ситуації на території України, також можна звернутися за інформацією, яка цікавить.

2. Фото і відео з громадських заходів, зустрічей й нарад, робочих поїздок, зарубіжних візитів тощо.

3. Документи – публікуються укази, розпорядження, Конституція України.

4. Президент – можна ознайомитися з його біографією, та отримати офіційну інформацію про Президента України.

5. Офіс – керівництво Офісу, оголошення, вакансії, Національна рада реформування.

6. Прес-центр – де можна ознайомитися з анонсами, роботою зі ЗМІ, та отримати розсилку матеріалів за попередньою реєстрацією.

7. Звернення громадян, публічна інформація, очищення влади.

Згідно із Законом України «Про доступ до публічної інформації» публічною є відображена та задокументована будь-якими засобами та на будь-яких носіях інформація, що була отримана або створена в процесі виконання суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством, або яка знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень.

Запит на інформацію – це прохання особи до розпорядника інформації надати публічну інформацію, що знаходиться у його володінні.

Запитувач має право звернутися до розпорядника інформації із запитом на інформацію незалежно від того, стосується ця інформація його особисто чи ні, без пояснення причини подання запиту.

Запит на інформацію може бути індивідуальним або колективним. Запити можуть подаватися в усній, письмовій чи іншій формі (поштою, факсом, телефоном, електронною поштою) на вибір запитувача.

Письмовий запит подається в довільній формі.

Запит на інформацію має містити:

1) ім'я (найменування) запитувача, поштову адресу або адресу електронної пошти, а також номер засобу зв'язку, якщо такий є;

2) загальний опис інформації або вид, назву, реквізити чи зміст документа, щодо якого зроблено запит, якщо запитувачу це відомо;

3) підпис і дату за умови подання запиту в письмовій формі.

До Управління доступу до публічної інформації Департаменту з питань звернень громадян можна звернутися: телефоном: +380 (44) 255-77-16; факсом: +380 (44) 255-65-97; письмово: за адресою 01220, м. Київ, вул. Банкова, 11, Офіс Президента України (на конверті вказати «Публічна інформація») або заповнити форму для подання письмового інформаційного запиту: (завантажити бланк у форматі PDF); електронною поштою: vidkrytist@apu.gov.ua; через форму на веб-сайті Офіційного інтернет-представництва Президента України; особисто за адресою: м. Київ, вул. Банкова, 10 В.

Графік роботи Управління доступу до публічної інформації Департаменту з питань звернень громадян: понеділок-четвер з 9.00 до 18.00, п'ятниця з 9.00 до 16.45, обідня перерва з 13.00 до 13.45.

Інформація на запит надається безкоштовно.

Також на офіційному сайті Генерального Прокурора України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://warcrimes.gov.ua/>, на титульному листі сторінки міститься заклик: « Якщо ви стали потерпілим або свідком воєнних злочинів Росії – фіксуйте та надсилайте докази!», переходячи за посиланням відкривається електронне вікно для заповнення інформації, щодо «Фіксації воєнного злочину», а саме:

1. Інформація про свідка, ПІБ свідка, дата народження, телефон, Email, альтернативний канал зв'язку зі свідком

2. Коли сталася подія? – «Від» – «До»

3. Де сталася подія? – Місце події, за місцезнаходженням свідка або є можливість вказати на мапі: +, -, 100 km, 50 mi

4. Інформація про подію: тип події, потерпілою є дитина (неповнолітня особа), пошкодження або знищення об'єктів дитячої інфраструктури (навчальні заклади, інтернати, лікарні тощо), вбивства, поранення цивільних, катування (побиття, зґвалтування, каліцтво), утримання у заручниках чи полоні, вбивства, поранення медичного персоналу, вбивства, поранення духовенства, цивільного персоналу, обстріли зі стрілецької зброї, артилерії чи військових повітряних засобів, використання вогнепальної зброї, пересування та застосування військової техніки у межах міст, селищ, уламки снарядів у межах населеного пункту, використання цивільної інфраструктури з воєнною метою під прикриттям цивільних, привласнення та руйнування майна, транспорту, привласнення чи знищення пального, руйнування культурних пам'яток, пошкодження об'єктів цивільної інфраструктури, пошко-

дження або знищення медичного транспорту, лікарень, обладнання, пошкодження або знищення культових споруд (храмів, мечетей, синагог), використання окупантом цивільного одягу, однострою ЗСУ, емблем гуманітарних та медичних установ, інше.

5. Персональні дані ворога

Інформація про подію:

- місце (розташування) (регіон, місто, вулиця, під'їзд, квартира тощо);
- жертви і свідки, їхня кількість, імена, вік, завдані поранення тощо;
- якщо інформація стосується військовополонених або засобів ведення війни, вкажіть ім'я та посаду особи, ідентифікуючі відомості стосовно військової техніки чи боеприпасів (тип, назва, серійний номер).

Таким чином, Офіс Генерального прокурора разом з українськими та міжнародними партнерами створив цей ресурс для належного документування воєнних злочинів та злочинів проти людяності, вчинених російською армією в Україні, подальшого їх повного і об'єктивного розслідування та притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Офіційне інтернет-представництво Президента України [Електронний ресурс]. – <https://www.president.gov.ua/news/administration>.
2. Офіс Генерального Прокурора України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://warcrimes.gov.ua/>
3. Офіс Президента України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.president.gov.ua/news/administration>

Ключові слова: військовий стан, збройна агресія, Президент України, Генеральний Прокурор України, публічна інформація.

Key words: martial law, armed aggression, President of Ukraine, Prosecutor General of Ukraine, public information.

ВЕЙЦ АРКАДІЙ МИХАЙЛОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри криміналістики*

ДО ПИТАННЯ ВЧИНЕННЯ КІБЕРЗЛОЧИНІВ ЗА УЧАСТЮ СЛУЖБОВОЇ ОСОБИ АБО ТАКОЇ, ЯКА ЗДІЙСНЮЄ ПРОФЕСІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ, ПОВ'ЯЗАНУ З НАДАнням ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ

Сьогодні службова особа або така, яка здійснює професійну діяльність, пов'язану із наданням публічних послуг, знаходиться у пріоритеті серед учасників організованої злочинної групи осіб, що діє у кіберпросторі.

Втім, прямих статистичних показників участі такої категорії осіб у означеній злочинній діяльності немає. За звітні періоди органами Національної поліції України були закінчені кримінальні провадження стосовно наступних категорій осіб: особи, що раніше вчинили аналогічний злочин (2019 р. – 177 осіб; 2020 р. – 215 осіб; 9 місяців 2021 р. – 156 осіб); особи, що вчинили злочин в групі осіб (2019 р. – 135 осіб; 2020 – 58 осіб; 9 місяців 2021 – 200 осіб); за участю неповнолітніх осіб (2019 р. – 9 осіб; 2020 – 51 особа; 9 місяців 2021 – 11 осіб). Разом з тим станом на 1 жовтня 2021 р. близько на 70 % збільшилась активність кіберполіції щодо протидії кримінальним правопорушенням, учиненим організованими групами. Так, якщо в 2020 р. кіберполіцією виявлено 14 організованих груп, участь яких доведена у вчиненні 197 епізодів злочинної діяльності, то вже за 9 місяців 2021 р. – 21 організована група та відповідно 613 епізодів злочинної діяльності [1].

Результати ознайомлення з матеріалами судово-слідчої практики щодо вчинення кіберзлочинів групою осіб свідчить, що у більше половини з них залучалися особи, які виконують організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські функції, або функції за спеціальними, наданими державою, повноваженнями. Саме ці особи є носіями інформації з обмеженим доступом, часто інформації про особу (персональні дані), інформації для службового користування; професійної таємниці (лікарська, адвокатська, нотаріальна, страхова, банківська та деякі інші види таємниці).

Найбільш поширим механізмом вчинення злочинів в цьому сенсі є збут інформації з обмеженим доступом. Як правило, такі злочини вчиняє особа, що має доступ до такої інформації в результаті наявних в неї повноважень, виконання службових (професійних) обов'язків. Так, працівник ПАТ КБ «ПриватБанк» копіював інформацію, що становить банківську таємницю, за грошову винагороду та через месенджер Telegram надсилав її замовнику. Або ж в Херсоні протягом тривалого часу гр. К, працівник юридичної компанії, використовуючи вільний доступ до інформації за місцем роботи, згідно з вироком Херсонського міського суду Херсонської області від 09 серпня 2018 року, здійснював продаж інформації з обмеженим доступом, а саме баз даних Національної поліції, Державної фіскальної служби, Головного сервісного центру МВС України, Інтерполу (міжнародної організації кримінальної поліції), Державної міграційної служби України, Державної прикордонної служби України, ПАТ КБ «Приватбанк», ПАТ «Укрпошта», ТОВ «Нова пошта», а також деталізовані телефонні розмови; еднання мобільних операторів України ПрАТ «Водафон», ПрАТ «Київстар», ТОВ «Лайфселл».

Незаконні дії із банківськими платіжними засобами (банківськими картами) також досить часто пов'язані із залученням службових осіб або таких, які здійснюють професійну діяльність. Наведемо цікавий приклад: судовою палатою з розгляду кримінальних справ Апеляційного суду Києва у справі № 11-сс/796/6258/2017 організатор злочину вистовував ідентифікаційні дані, з магнітних стрічок платіжних карток. Цих даних було достатньо для створення дублікатів таких карток

та проведення за їх допомогою платежів. Без згоди та відома законного власника. Втім, такі картки могли бути використані лише на території США та тільки для придбання товарів без прямого зняття готівки. Саме тому організатор знайшов кількох співучасників, які були на території США, де вони повинні були придбати дампи, магнітні стрічки, пристрій для їх запису, а також зробити дублікати карток. Виготовлені картки обмінювались на подарункові сертифікати, коди подарункових сертифікатів – на біткойни, а біткойни обмінювались на гроші. При цьому в складі організованої групи не було встановлено хакера або іншу особу, яка саме й могла отримувати ідентифікаційні дані карток. Це саме й наводить на думку про участь в злочинній групі особи, яка мала доступ до даних через свої службові повноваження.

Виходячи з загальновизнаних криміналістичній концепції злочинних технологій [2 – 5], ми приходимо до думки, що з криміналістичної точки зору злочинна діяльність у кіберпросторі за участю службової особи або такої, яка здійснює професійну діяльність, пов'язану із наданням публічних послуг можна розглядати через призму технології або комплексу органічно взаємопов'язаних злочинних дій з єдиною корисливою метою.

Ключове місце в технології досліджуваної злочинної діяльності займають кіберзлочини у широкій інтерпретації поняття як такі діяння, об'єктом злочину яких є комп'ютерні дані або системи, а також діяння, за яких використання комп'ютерних або інформаційних систем є невід'ємною складовою способу вчинення злочину [6].

Отже, для конкретизації сутності досліджуваного виду злочинів є потреба у розробленні його криміналістичної класифікації. Це буде корисним як для науковців з метою подальшого вдосконалення криміналістичної методики, так й для практиків з метою правильної організації процесу розслідування кіберзлочинів, що не дозволить уникнути кримінальної відповідальності особам, які причетні до вчинення кіберзлочинів.

Список використаних джерел:

1. Аналітична довідка Національної поліції України, 2021.
2. Барцицька А. А. Криміналістичні технології : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09.Одеса, 2012. 194 с.
3. Шмонин А. В. Методология криминалистической методики. М. : Юрлитинформ, 2010. 416 с.
4. Криминалистика : учебник / под. ред. Н. П. Яблокова. 2-е изд. М. : Юрист, 2002. 718 с.
5. Тищенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів. О. : Фенікс, 2007. 260 с.
6. Семинар-практикум 3: Укрепление мер реагирования систем предупреждения преступности и уголовного правосудия на появляющиеся формы преступности, такие как киберпреступность и незаконный оборот культурных ценностей, в том числе извлеченные уроки и международное

сотрудничеств : справочный док. 13 Конгресс ООН по предупреждению преступности и уголовному правосудию (Доха, 12–19 апр. 2015 г. (A/CONF.222/12). URL: http://www.unodc.org/documents/congress/Documentation/A-CONF.222-12_Workshop3/ACONF222_12_r_V1500665.pdf

Ключові слова: кіберзлочин, особа злочинця, службові злочини, службові обов'язки, протидія.

Key words: cybercrime, the person of the criminal, official crimes, job responsibilities, counteraction.

ЧЕРНОВ ОЛЕКСАНДР ВІТАЛІЙОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри криміналістики*

КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПЕРЕШКОД ЗДІЙСНЕННЮ ЕФЕКТИВНОГО РОЗСЛІДУВАННЯ УМИСНИХ ВБИВСТВ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ ТА В УМОВАХ МАСОВИХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Наразі, внаслідок складної та критичної ситуації в Україні внаслідок повномасштабного вторгнення країни агресора в нашу країну, що ускладнюється соціально-економічними та політичними умовами, досить гостро постає питання щодо здійснення ефективного розслідування злочинів, а зокрема вбивств працівників правоохоронних органів, що скоюються під час війни. Як наслідок цього, з'являється проблема пов'язана із зростанням кількості вчинених злочинів проти життя і здоров'я особи за допомогою застосування різноманітних способів та засобів вчинення злочинів цієї категорії. В даному контексті, питання підіймається досить гостро, оскільки саме працівники правоохоронного органу є тією групою осіб, що здійснює підтримання правопорядку у країні під час дії воєнного стану та відповідно знаходиться у підвищеній бойовій готовності до виконання завдань щодо недопущення вчинення кримінальних правопорушень, наслідком чого, вони є найбільш вразливою категорією жертв щодо вчинення проти них таких злочинів.

Внаслідок широкомасштабної військової агресії на території України одним із основних чинників, що суттєво позначається на індексі безпеки, слід вважати збільшення незаконних потоків вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин і вибухових пристроїв в Україні. У той же час, є також і загальні проблеми у здійсненні розслідування, які, притаманні розслідуванню саме зазначеній категорії злочинів та вказують на те, що недостатня якість розслідування є наслідком не виключно обставин війни, але й загальною проблемою нездатності органів досудового слідства діяти ефективно.

Відповідно до статті 7 Кримінального процесуального Кодексу України (далі – КПК України), зміст та форма кримінального провадження в умовах воєнного стану повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження серед яких верховенство права, законність, безпосередність дослідження показань, речей і документів тощо [1].

Так, першою можемо зазначити проблему спроможності та належної мотивації розслідування. Ця проблема зумовлює цілий комплекс наслідків, що виявляються у недобросовісному підході до проведення розслідування, що виражається прагненні якомога швидше здійснити закриття провадження або ж зводити розслідування до розроблення найбільш «вірогідної» для слідчого версії, що дозволить швидше завершити розслідування. При цьому, не здійснюється побудова всіх можливих реалістичних версій вчиненого злочину та не проводиться їх належна одночасна перевірка, в тому числі своєчасно не виявляються та не допитуються свідки, поза увагою залишається велика кількість доказів, а матеріали кримінальних проваджень просто залишаються лежати у кабінетах слідчих «мертвим вантажем». Крім цього, слідчим також часто бракує належної матеріально-технічної бази (починаючи від офісної техніки і завершуючи автомобілями), що робить ефективне розслідування майже неможливим. Інколи допомогу їм надають волонтери, але така практика є епізодичною через вкрай низький рівень довіри до правоохоронної системи з боку суспільства.

Наступною болючою проблемою що є і залишається для України є перевантаженість слідчих кількістю кримінальних проваджень при мізерній оплаті їх роботи. На територіях Донецької та Луганської областей, де обсяг та складність справ збільшується в рази, а також в умовах наявності інших демотивуючих факторів, ця проблема набуває особливого масштабу.

Наступною кричущою перешкодою у здійсненні ефективного розслідування умисних вбивств працівників правоохоронних органів під час дії воєнного стану та в умовах масових збройних конфліктів є відсутність у слідчих досвіду роботи в умовах збройного конфлікту та війни. Так, правоохоронна система України вперше зіштовхнулась зі злочинами такого масштабу: за інтенсивністю, кількістю постраждалих, характеристикою мережі виконавців тощо. На території нашої сучасної держави дотепер ніколи не було масових збройних конфліктів і війни і саме тому у правоохоронних органів немає досвіду роботи в таких умовах та з кримінальними правопорушеннями такої специфіки.

Варто зазначити, що слідчим бракує кваліфікації, досвіду використання вже розроблених типових методик розслідування подібних злочинів та вміння аналізувати та співставляти значну кількість різноманітної інформації. Тому нагальною стає розроблення саме спеціальної окремої методики розслідування умисних вбивств працівника правоохоронного органу, яку б практичні працівники слідчих органів могли б застосовувати при здійсненні розслідування такої категорії справ «по гарячих слідах».

Крім вищевикладеного, варто зазначити, що недостатньою є кількість та якість наявних технічних засобів, аби зробити процес аналізу більш спрощеним та ефективнішим. Ці фактори суттєво ускладнюють процес розслідування кримінальних правопорушень. Війна, що де-факто розгорнулася на території України значно ускладнює роботу слідчих. З іншого боку, цим фактом нерідко маніпулюють, виправдовуючи бездіяльність складною воєнно-політичною ситуацією в регіоні. Визначальним у такому випадку слугує відсутність самого процесу розслідування, належних зусиль слідчого щодо проведення певних окремих слідчих дій.

Поряд із зазначеним, до числа перешкод у здійсненні ефективного розслідування можна додати недоліки запровадженого у 2012 році Кримінального процесуального Кодексу України, які полягають у занадто інтенсивному, судовому контролі за діями слідчого.

Крім того, до числа перешкод у здійсненні розслідування зазначеної категорії справ варто віднести і конкретні недоліки роботи слідчих органів. Серед таких недоліків першим можемо виділити ігнорування обов'язку слідчого щодо своєчасного встановлення та допиту свідків та проведення інших невідкладних слідчих дій. Відповідно до КПК України, слідчий зобов'язаний здійснити певні процесуальні дії при розслідуванні справи. До таких дій належить зокрема й допит свідків, але досить часто це зобов'язання слідчими не дотримується.

Наступною перешкодою у здійсненні ефективного розслідування зі сторони слідства є фальсифікація можливих доказів. Замість проведення детального, прозорого і якісного розслідування злочину правоохоронними органами обирається стратегія знищення де-факто матеріалів кримінального провадження, коли, попри наявність належної інформації, слідчим свідомо в процесуальних документах не фіксуються дані наприклад щодо особи підозрюваного. Натомість обираються нейтральні формулювання з числа загальних типових формулювань: «невстановлені особи», «міліціонер» і т.п. Таким чином, є підстави вважати такі дії спробою фальсифікації доказів і матеріалів кримінального провадження в цілому.

Також, досить часто можна стикнутися із такою перешкодою здійснення ефективного розслідування як відсутність волі або страх місцевих правоохоронців розслідувати злочини своїх колишніх/теперішніх колег або військових. Тим не менш, як показує практика, що нерідко саме вони є виконавцями або причетними до вчинення злочину.

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, можна дійти висновку, що саме такі перешкоди, що заважають ефективному розслідуванню в кінцевому результаті призводять до того, що злочинець залишається безкарним, а розслідування не давши результатів «по гарячим слідам» просто зводиться нанівець. Саме безкарність породжує також високий рівень суспільної фрустрації, що робить неможливим примирення, а навпаки сприяє зростанню напруги в суспільстві. Зворотній боком такої ситуації може стати поява народних месників та «судів Лінча». Хоча варто зауважити, що в Україні ця небезпека не є яскраво вираже-

ною, утім, є випадки, коли громадяни намагаються вчиняти самосуд, вважаючи, що органи слідства залишаються бездіяльними або навіть покривають тих, чиї дії, як вони вважають, призвели до захоплення території незаконними збройними формуваннями.

Тож, одним із центральних негативних наслідків неефективного проведення розслідування полягає в тому, що виникає необхідність підвищеної ініціативності щодо проведення розслідування з боку родичів та представників потерпілих, їх адвокатів та правозахисників. Нажаль, досить часто маємо ситуацію за якої якщо представники потерпілого, а також активісти та журналісти не наполягають на розслідуванні справи і не привертають до цього увагу суспільства, вірогідність того, що вона зрушить з місця та буде належним чином розслідувана, а винні будуть притягнуті до кримінальної відповідальності майже немає.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/index>

Ключові слова: умисне вбивство, працівник правоохоронного органу, розслідування, воєнний стан.

Key words: premeditated murder, law enforcement officer, investigation, martial law.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНОГО ТА СІМЕЙНОГО ПРАВА

Керівник секції: завідувач кафедри цивільного права,
доктор юридичних наук, професор Є. О. Харитонов

Секретар секції: професор кафедри цивільного права,
доктор юридичних наук, професор О. І. Сафончик

ХАРИТОНОВ ЄВГЕН ОЛЕГОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри цивільного права, доктор юридичних наук, професор*

АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ОНОВЛЕННЯ ЦК УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

У зв'язку з євроінтеграційними устремліннями України та зумовленою ними необхідністю адаптації українського законодавства до європейського приватного права, згідно з постановою Кабінету Міністрів України «Про утворення робочої групи щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України» від 17 липня 2019 року № 650, майже три року тому почалася підготовка до реалізації цього амбітного проекту. Перебіг зазначеного процесу сповільнювала пандемія коронавірусу, але усе ж була розроблена офіційна концепція оновлення (рекодифікації) цивільного законодавства [1], відповідно до якої надалі тривала робота над проектами внесення змін у окремі книги ЦК України.

Повномасштабна російська військова агресія вплинула на всі аспекти буття українського суспільства, у тому числі, звісно, й на функціонування правової системи України та визначення напрямків удосконалення цивільного законодавства. Це зумовлює доцільність уточнення концепції оновлення (рекодифікації) цивільного законодавства з погляду оцінки її відповідності потребам сьогодення.

Неможливо згадати тут усі проблеми, які при цьому виникають, але можна визначити динаміку методологічних імперативів, що забезпечують теоретичне підґрунтя оновлення цивільного законодавства.

Як свідчить досвід трьох місяців активних бойових дій, у таких умовах особливого значення набуває антропологічний підхід, що має перебрати на себе роль методологічної основи рекодифікації. Зростання

його значення пояснюється тим, що цивільні права та інтереси людини (приватної особи) в умовах війни (бойових дій, окупації, вимушеного переміщення з місць постійного проживання тощо) постійно зазнають негативного впливу. При цьому захист цивільних прав та інтересів істотно ускладнюється обмеженими можливостями звернення за юрисдикційним захистом чи взагалі відсутністю такої можливості. Остання обставина зумовлює доцільність детального визначення статусу людини, як приватної особи, а особливо визначення способів захисту цивільних прав та порядку їхнього здійснення у особливих умовах.

Водночас, варто зауважити, що, попри досить активне обговорення «євроадаптаційних» та «нормативно-юридичних» аспектів оновлення цивільного законодавства у цій сфері, поза увагою вітчизняних цивілістів до останнього часу залишалися антропологічні та «ментально-ціннісні» виміри цього процесу. Таке ігнорування антропологічної ідеї приватного права, котре за своєю сутністю є «правом приватної особи», на рівні законотворчості загрожує втратою актами законодавства їхньої «приватноправової методологічної ідентичності».

Наслідком є те, що людина, як приватна особа, як суб'єкт цивільних прав та обов'язків, у ЦК України (втім, так само й у низці інших цивільних кодексів) фактично перебуває на другому плані, бо норми, присвячені її правовому статусу, містяться серед інших Загальних положень книги I Кодексу.

При цьому питань власне визначення статусу фізичної особи стосується усього. Так, фізичній особі присвячено 56 статей (включно з 25 статтями, що регламентують опіку і піклування, які, фактично є окремими інститутами). Для порівняння варто згадати, що юридичній особі відведено 87 статей. І навіть, існування 47 статей книги II ЦК України, спеціально присвячених особистим немайновим правам фізичної особи, не надто поліпшує ситуацію, тим більше, що їхня відокремленість від загальних положень ЦК про фізичну особу виглядає нелогічним.

Офіційна концепція оновлення цивільного законодавства не містить пропозицій щодо зміни підходів до регулювання цього питання, фактично зберігаючи ідею другорядного значення норм, які визначають статус людини як приватної особи.

Зауважимо, що в альтернативних концепціях оновлення цивільного законодавства пропонувалося у книзі I «Загальні положення» розділ про фізичних осіб «доповнити двома напрямками регулювання: сімейні відносини та особисті немайнові права, що також було б логічним і містило б комплексне регулювання правового становища цих суб'єктів». При цьому, оскільки положення про особисті немайнові права фізичних осіб мають стати підрозділом глави 3 «Фізичні особи», книгу II ЦК пропонується присвятити спеціально регулюванню «корпоративних відносин» [2].

Оцінюючи такий підхід, зауважимо, що, попри певну раціоналізацію структури ЦК (групування норм, що визначають статус фізичної особи в одному розділі Кодексу), з погляду цінностей (ідей) приватного

права, поміж яких чільне місце займає людина – приватна особа, концепція ЦК України потребує кардинального перегляду у процесі його рекодифікації з метою адаптації положень Кодексу до європейського концепту приватного права та врахування надзвичайних ситуацій, що склалися у нашій країні.

При цьому слід врахувати, що ст. 6 (н. н. ст. 6) Договору 1992 р. передбачає, що «Союз поважає основні права особистості, як вони гарантовані Європейською конвенцією захисту прав людини й основних свобод і як вони впливають із загальних конституційних традицій держав-членів, у якості загальних принципів права Співтовариства». Відтак в основу загальних принципів приватного права ЄС, покладений пріоритет прав особистості, закріплений у Європейській конвенції. Отже, європейське приватне право, як таке, починалося фактично з вирішення питань правового статусу особи. Потім на цьому підґрунті формувалася система майнових відносин, речових прав, договорів приватного права тощо.

При створенні чинного ЦК України цей досвід, на жаль, використаний не був. Але зараз маємо нагоду усунути цей недолік у процесі рекодифікації цивільного законодавства шляхом зміни структури Цивільного кодексу. У цьому разі книга I ЦК могла б називатися «Загальні засади» і містити відповідні норми, а книгу II ЦК доцільно назвати «Людина як приватна особа», включивши до неї норми, спеціально присвячені цивільно-правовому статусу людини, як учасника цивільних відносин (Раніше схожу термінологію пропонувала З. В. Ромовська) [3]. Наступні книги Цивільного кодексу можна зберегти відповідно до існуючої структури, оновивши відповідним чином їхній зміст.

Оскільки це дослідження починалося зі згадки про Виклики українському суспільству, зумовлені повномасштабним російським військовим вторгненням, доцільно зауважити, що запропонована зміна акцентів у визначенні статусу людини, як суб'єкта цивільних відносин, не лише буде відповідати «антропоцентричному» баченню сутності приватного права, але також може стати частиною Відповіді на згадані Виклики.

Для цього доцільно передбачити у книзі II ЦК України «Людина як приватна особа» розділу «Здійснення цивільних прав та виконання обов'язків особи у надзвичайних умовах (збройні конфлікти, тероризм, епідемії тощо). Захист прав та інтересів особи у надзвичайних умовах». У розділі, що пропонується, могли б бути вміщені норми, які б передбачали правові гарантії реалізації та захисту цивільних прав та інтересів особи, у тому числі, з прийняттям державою на себе додаткових обов'язків щодо захисту таких прав та інтересів.

Список використаних джерел:

1. Концепція оновлення цивільного законодавства України. Київ : Видавничий Дім «АртЕк», 2020. 128 с.

2. З приводу концепції щодо модернізації Цивільного кодексу України (рекодифікації). URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/157375-z-privodu-kontseptsiiyi-schodo-modernizatsiyyi-tsvilnogo-kodeksu-ukrayini-rekodifikatsiyyi>
3. Ромовська З. Українське цивільне право. Загальна частина. Академічний курс : підр. К., 2005. С. 234–237.

Ключові слова: приватне право, статус приватної особи, людина, рекодифікація (оновлення) цивільного законодавства України, повномасштабне російське вторгнення, реалізація і захист цивільних прав та інтересів.

Key words: private law, status of private person, person, recodification (update) of civil legislation of Ukraine, full-scale Russian invasion, realization and protection of civil rights and interests.

ДАВИДОВА ІРИНА ВІТАЛІЇВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри цивільного права, доктор юридичних наук, професор*

ПРАВОЧИНИ ЗА УЧАСТЮ КОМПАНІЙ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ДЕРЖАВОЮ-АГРЕСОРОМ: ОБМЕЖЕННЯ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Введення воєнного стану на території України 24 лютого 2022 року через військову агресію Російської Федерації проти України значною мірою вплинуло на велику кількість юридичних явищ, зокрема на можливість брати участь у вчиненні правочинів компаній, які тим чи іншим чином пов'язані з країною-агресором. Не секрет, що економіки наших країн довгий час були досить сильно пов'язані, навіть останні вісім років. І це не лише вчинення правочинів, а й володіння деякими українськими компаніями частками російських і навпаки... Разом з тим, після повномасштабного вторгнення країни-агресора на територію нашої країни задля забезпечення захисту національних інтересів за майбутніми позовами держави Україна у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації та встановлення порядку й критеріїв націоналізації активів окремих категорій осіб, що тісно пов'язані з агресором, було прийнято Закон України «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів» [1] й Постанову КМУ «Про забезпечення захисту національних інтересів за майбутніми позовами держави Україна у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації» [2].

Накладення своєрідного мораторію на операції з активами, пов'язаними з країною-агресором, торкнулося наступних категорій осіб: громадян Російської Федерації, крім тих, які проживають на території України на законних підставах); юридичних осіб, створені та зареєстровані відповідно до законодавства Російської Федерації; юридичних осіб,

які створені та зареєстровані відповідно до законодавства України, кінцевим бенефіціарним власником, членом або учасником (акціонером), що має частку в статутному капіталі 10 і більше відсотків, якої є Російська Федерація, громадянин Російської Федерації, крім того, що проживає на території України на законних підставах, або юридична особа, створена та зареєстрована відповідно до законодавства Російської Федерації [2].

Також було визначено перелік операцій, щодо яких накладено мораторій. До них, зокрема, віднесено: виконання, зокрема в примусовому порядку, грошових та інших зобов'язань, кредиторами (стягувачами) за якими є російська федерація або пов'язані з нею особи; відчуження нерухомого майна, цінних паперів, корпоративних прав, транспортних засобів особами, пов'язаними з державою-агресором (крім безоплатного відчуження на користь України); відчуження нерухомого майна, цінних паперів, корпоративних прав, транспортних засобів на користь осіб, пов'язаних із державою-агресором, або на користь Російської Федерації.

Нині важливим завданням є не лише забезпечити блокування основних активів осіб, пов'язаних з країною-агресором, а й не допустити набуття ними нових активів. Зазначене спричиняє необхідність передбачення законодавцем комплексних заходів всіх структур та осіб, які залучені у даний процес, щодо недопущення придбання, реєстрації тощо активів нашої держави країною-агресором. Важливим в даному випадку є розуміння корпоративної структури контрагентів.

Проаналізоване законодавство напряду зазначає, що всі правочини (зокрема довіреності на відчуження, розпорядження активами), укладені з порушенням згаданого вище мораторію, є нікчемними, а отже, призводять до жодних юридичних наслідків. Нотаріальне посвідчення таких правочинів забороняється. Тому, під час провадження господарської діяльності нині важливим етапом є ретельний аналіз структури власності контрагентів на предмет присутності агресора в його корпоративній структурі (що на практиці є досить складним процесом, адже в більшості випадків компанії не готові розкривати структуру власності). Отже, нотаріус повинен перед посвідченням правочину вимагати документи, які підтверджують корпоративну структуру сторін та відсутність елементів країни-агресора.

Крім укладення нових правочинів не можна забувати про вже укладені, які підлягають виконанню. В даному випадку також необхідно проаналізувати свого контрагента (якщо він має складну корпоративну структуру) та забезпечити себе від можливих ризиків.

Важливо відзначити, що окрім нікчемності правочинів, укладених з порушенням мораторію, нині укладення та реалізація таких правочинів в окремих випадках можуть порушувати кримінальне законодавство в розрізі ст. 111-1 Кримінального кодексу України [3].

Отже, можна зробити висновок про значні обмеження та наявність реальної відповідальності (як цивільної, так і кримінальної) щодо укладення та виконання правочинів за участю компаній, які пов'язані

з державою-агресором. Дана тенденція має лише укріплюватися та якісно втілюватися у життя за допомогою побудови точних алгоритмів дій всіх учасників правовідносин, які приймають участь в даному процесі та стоять на сторожі захисту інтересів нашої країни.

Список використаних джерел:

1. Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів: Закон України від 03.03.2022 № 2116-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2116-20>
2. Про забезпечення захисту національних інтересів за майбутніми позовами держави Україна у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2022 № 187. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187-2022-п>
3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

Ключові слова: правочин, країна-агресор, корпоративна структура, нікчемність, відповідальність.

Key words: transactions, the aggressor country, corporate structure, insignificance, responsibility.

НЕКІТ КАТЕРИНА ГЕОРГІЇВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри цивільного права, доктор юридичних наук, доцент*

ДО ПИТАННЯ ПРО СПІВВІДНОШЕННЯ КАТЕГОРІЙ «ІНФОРМАЦІЯ» ТА «КРИПТОВАЛЮТА»

Правова природа криптовалют, незважаючи на тривалий час їх існування, все ще залишається дискусійною. Разом із тим, визначення правової природи криптовалют має істотне практичне значення, оскільки дозволяє надати відповідь на питання щодо особливостей правового регулювання обігу криптовалют. Ми вже неодноразово зверталися до цього питання у попередніх публікаціях [1; 2; 3], але воно все ще не втрачає своєї актуальності.

З метою визначення правової природи криптовалют необхідно, перш за все, проаналізувати її технічну сутність. З технічної точки зору будь-яка криптовалюта – це зашифрована інформація у вигляді криптографічно захищеного запису, що позначає певне значення та підтверджує здатність власника використовувати це значення на власний розсуд [4]. Як зазначає В. Усоський, криптовалюта є математичним кодом, який виробляється майнерами поза попитом на кредитні гроші. Криптовалюта не є зобов'язанням, оскільки вона існує у віртуальному криптографічному просторі поза економічними механізмами попиту

на кредитні гроші з боку виробників, які при успішній реалізації своїх бізнес-планів створюють додану вартість. Криптовалюта випускається майнерами, які не емітують кредитні гроші та не погашають їх. По суті, криптовалюта є цифровим майном (товаром), виробленим майнерами як математичний код оцифрованої енергії [5].

Отже, по своїй суті, криптовалюта є інформацією або оцифрованою енергією. Однак, в цьому випадку йдеться не про інформацію у звичайному змістовному сенсі як джерела знання у кінцевому підсумку, що й визначає її функції, ознаки та особливості правового режиму. Криптовалюта як різновид інформації є такою лише за своєю формою, по суті вона є електронним вираженням цінності, і саме це визначає її функції та ознаки. Особливості обігосдатності криптовалюти як формального різновиду інформації полягають в тому, що на певний момент часу вона може бути у володінні та користуванні лише одного суб'єкта, а у разі її відчуження, вона не буде зберігатися за суб'єктом, який її передає (навіть якщо він запам'ятає послідовність символів, цінність криптовалюти полягає не в її змісті, а одиниця криптовалюти не може бути відтворена).

Якщо поглянути на криптовалюту крізь призму ознак інформації як об'єкта цивільних прав, стане очевидним, що поняття криптовалют не охоплюється поняттям інформації у класичному її розумінні, цінність якої полягає в її змісті.

Зазначимо, що існують різні варіації у визначенні ознак інформації як об'єкта цивільних прав, серед яких можна виділити наступні: нематеріальність, неможливість зведення до матеріального носія, моральне старіння, можливість необмеженого тиражування (поширення), різноманітність форм фіксації (трансформованість), неможливість знищення, неможливість відділення від особи, що її передає (фізична невідчужуваність), поєднання інформації з матеріальним носієм, наявність організаційної форми (документований вигляд), масовість, цінність, здатність до обмеження, універсальність (можливість подачі змісту в будь-якій формі), системність, невичерпність та низка інших ознак [6, с. 6–8; 7, с. 49–51].

Криптовалюта не відповідає більшості із зазначених ознак, оскільки всі наведені ознаки характеризують цінність інформації з точки зору її змісту. Так, криптовалюта не піддається моральному старінню, оскільки не містить в собі якихось актуальних відомостей, не може необмежено тиражуватись, оскільки одиниця криптовалюти є чітко ідентифікованою у системі розподіленого реєстру та не може дублюватись, існує лише в одній чітко визначеній послідовності символів, а тому не може мати різних форм фіксації та не відповідає ознаці універсальності, цілком піддається відділенню від особи, що її передає, є вичерпною, оскільки це визначено особливостями системи, в якій вона видобувається та є основною характеристикою криптовалюти, що визначає її цінність тощо.

Як слушно зазначає Л.Г. Гетьман, корисність інформаційного блага є суб'єктивною категорією, оскільки для його корисності необхідно

враховувати «можливість інформаційного сприйняття та структуру накопичених індивідом знань, що залежить як від персональних якостей користувача, так і від загального рівня суспільного розвитку». Тобто інформація сприймається кожною людиною по-різному, залежно від існуючої системи знань [9, с. 11].

Отже, цінність інформації ставиться в залежність від знань та рівня суспільного розвитку, які визначають можливості її використання. На відміну від інформації в її звичному для нас розумінні, цінність криптовалюти не ставиться в залежність від рівня знань окремого індивіда та суспільного розвитку. Цінність криптовалюти визначається попитом на неї, а також витратами, пов'язаними з її виробництвом. Отже, з точки зору економічної цінності, інформація як об'єкт цивільних прав та криптовалюта суттєво відрізняються, як відрізняються вони своїми ознаками, функціями та властивостями. Тому поняття криптовалюти не може охоплюватись категорією інформації як об'єкта цивільних прав у її класичному розумінні.

Список використаних джерел:

1. Некіт К. Г. Правовий статус криптовалют в Україні та у світі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 1. С. 40–42. URL: http://lsej.org.ua/1_2018/12.pdf
2. Некіт К. Г. Розвиток правового регулювання обігу віртуальних активів (криптовалют) в Україні. *Часопис цивілістики*. 2022. № 44. С. 45–51.
3. Некіт К. Г. Напрями змін у правовому регулюванні обігу криптоактивів: аналіз зарубіжного досвіду. *Економіка і право*. 2022. № 1(64). С. 33–44.
4. Bolotaeva O. S., Stepanova A. A., Alekseeva S. S. The legal nature of cryptocurrency. *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*. 2019. Vol. 272(3). URL: <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1755-1315/272/3/032166/meta>
5. Усоський В. Криптовалюта как техногенный миф. *Банкаускі веснік*. 2019. № 4. С. 35–48. URL: <https://www.nbrb.by/bv/articles/10620.pdf>
6. Боер В. М., Павелъева О. Г. Информационное право : учебное пособие. Санкт-Петербург : ГУАП, 2006. Ч. 1. 116 с.
7. Копылов В. А. Информационное право. Москва: Юристъ, 2005. 512 с.
8. Гетьман Л. Г. Особливості обігу інформації як економічного блага. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. 2018. № 6(46). С. 10–13.

Ключові слова: криптовалюта, інформація, криптоактиви, віртуальні активи, об'єкти цивільних прав.

Key words: cryptocurrency, information, cryptoassets, virtual assets, objects of civil rights.

САФОНЧИК ОКСАНА ІВАНІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри цивільного права, доктор юридичних наук, професор*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПОНЯТТЯ ТА ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ШЛЮБУ В УКРАЇНІ

Сімейні правовідносини виступають як тривалі. Ця особливість визначається метою правовідносин. Реєстрація шлюбу має за мету: створення сім'ї, існування якої передбачається в принципі на весь період життя подружжя; батьківські правовідносини щодо виховання й утримання дітей. Тривалий характер сімейних правовідносин значною мірою визначається тим, що в їх основі лежать необмежені часом суспільні відносини спорідненості або інші близькі відносини між особами (усиновлення, шлюб).

На вимоги, що випливають із сімейних правовідносин, не поширюється позовна давність, за винятком випадків, зазначених у законі. Ці обставини не можна обмежувати строком, вони за своєю природою призначені до тривалого існування. Сімейно-правові відносини часто виникають як безстрокові, бо подружні права й обов'язки продовжують все життя.

Водночас є сімейні відносини, які обмежуються строком, але вони характеризуються певною тривалістю. Наприклад, батьківські права й обов'язки щодо виховання дітей продовжуються і по досягненні дитиною 18 років.

Для дослідження питань щодо шлюбу як підстави виникнення шлюбних правовідносин необхідно визначити поняття сім'ї, яке розрізняють у соціологічному та юридичному розумінні.

У соціологічному розумінні сім'я – це сімейний союз осіб, що ґрунтується на шлюбі чи спорідненості, пов'язаний особистими чи майновими відносинами, взаємною підтримкою та вихованням дітей [7].

В юридичному розумінні сім'ю складають особи, які проживають разом, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права й обов'язки (ст. 3 СК України). Сім'я є первинним і основним осередком суспільства.

Подружжя вважаються сім'єю і тоді, коли чоловік і жінка у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням, необхідністю догляду за батьками, дітьми та з інших поважних причин не проживають разом. Однак дитина належить до сім'ї своїх батьків і тоді, коли разом з ними не проживає.

Із створенням сім'ї між її членами починають виникати сімейні відносини. Коло таких відносин є неосяжним. Але не всі з них регулюються нормами права. Відносини любові, довіри, взаємоповаги тощо не можна врегулювати нормами права. Норми права можуть лише сприяти розвитку цих відносин, а регулюються такі відносини нормами

моралі. Однак більша частина найвагоміших сімейних відносин регулюється сімейним законодавством. Такі відносини називаються сімейними правовідносинами. Під ними слід розуміти суспільні відносини, що врегульовані нормами сімейного права, учасники яких пов'язані особистими і майновими правами й обов'язками та які виникають із шлюбу, спорідненості, усиновлення, прийняття дітей на виховання. У деяких випадках сімейні відносини можуть виникати і при встановленні опіки і піклування.

Однією з особливостей сімейних правовідносин є те, що суб'єктами цих відносин можуть бути тільки громадяни, а не юридичні особи.

Без визначення правового змісту термінів «шлюб» і «сім'я» стосовно сімейного права неможливо визначити положення щодо підстав виникнення шлюбних правовідносин.

У правовому сенсі, юридичний шлюб визначався як союз чоловіка і жінки з метою співжиття, заснований на взаємній згоді та укладений у встановленій формі [4, с. 95–100].

В юридичному енциклопедичному словнику шлюб визначається як вільний, добровільний союз, заснований на почуттях взаємної любові й поваги, який укладається для створення сім'ї та породжує взаємні права й обов'язки для подружжя [1].

Окремі вчені визначали шлюб як «вільний, рівноправний, як право, довічний союз чоловіка і жінки, укладений з дотриманням умов і порядку, передбачених законом, спрямований на створення сім'ї і який не породжує в них особистих та майнових подружніх прав і обов'язків» [2, с. 193]. Інші вчені звертали увагу на те, що шлюб – це союз чоловіка і жінки з метою створення сім'ї [3, с. 63]. Шлюб розглядався як союз, спрямований на продовження людського роду, тобто на народження і виховання дітей, а не як договір або угода. Дійсно, у переважній більшості шлюбні відносини виникають саме з цією метою. Але виділяти тільки цю мету як головну є безпідставним, оскільки народження та виховання дітей є не обов'язковою ознакою шлюбу у зв'язку з тим, що шлюб можуть укладати особи, які через певні обставини не спроможні мати дітей. Однак це не є перешкодою для вступу в шлюб.

Також окремі вчені стверджували, що шлюб – це укладений у встановленому порядку з дотриманням вимог закону добровільний і рівноправний союз чоловіка і жінки, який спрямований на створення сім'ї та породжує взаємні права й обов'язки [5, с. 28–32].

Наведені визначення шлюбу можна звести до його конкретних ознак: шлюб – це союз (не правочин, не договір, а саме союз) чоловіка і жінки, заснований на моногамному зв'язку; шлюб – це вільний союз. Вступ у шлюб є добровільним і вільним, так само як вільним є і припинення шлюбу шляхом його розірвання; шлюб – це рівноправний союз чоловіка і жінки, які вступають у шлюб рівноправними як відносно особистих прав, так і відносно майна, що було нажито спільною працею під час перебування в шлюбі; шлюб – це союз, що укладається в установленій державою формі, тобто державні органи, які

реєструють шлюбний союз, ставлять до нього низку вимог, передбачених законом.

Шлюб є основою сім'ї. Тому, на думку деяких авторів, доцільно визнати шосту ознаку шлюбу: мету створення сім'ї. І хоч на практиці часто зустрічалися випадки укладення шлюбу без створення сім'ї, сімейне законодавство такі шлюби визнавало недійсними за мотивом їх фіктивності [6, с. 211; 8, с. 125].

На жаль, у нашому законодавстві на сьогоднішній день немає повністю сформульованого визначення шлюбу. Частина 1 ст. 21 СК України говорить про шлюб як про сімейний союз чоловіка і жінки, зареєстрований в органі реєстрації актів цивільного стану. Наведене вище визначення не містить у собі деяких важливих ознак, які притаманні шлюбу: немає вказівки на наявність вільної згоди чоловіка і жінки (ч. 1 ст. 51 Конституції України); у визначенні не сказано про принцип одношлюбності (ст. 25 СК України), немає вказівки про моногамність; не зазначено, що подружжя мають рівні права й обов'язки (ст. 51 Конституції України); не йдеться про правові наслідки шлюбу, оскільки відповідно до ст. 36 СК України шлюб – підстава для виникнення прав і обов'язків подружжя.

Багато ознак, що притаманні шлюбу в наш час, знаходяться в різних статтях, у той час як ст. 21 СК України отримала назву «поняття шлюбу» і логічно було б у цій статті навести розширене визначення шлюбу.

Враховуючи вищезазначене, пропонуємо розширене визначення поняття шлюбу: шлюб – це сімейний союз двох рівноправних фізичних осіб не споріднених кровно між собою, які проживають однією сім'єю, ведуть спільне господарство, мають взаємні шлюбні права й обов'язки, і який може бути зареєстрований у державному органі реєстрації актів цивільного стану в установленому законом порядку.

Список використаних джерел:

1. Антологія української юридичної думки: в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін.; упоряд.: Я. М. Шевченко, І. Б. Усенко, Г. П. Тимченко та ін.; відп. ред. Я. М. Шевченко. Київ, 2003. Т. 6: Цивільне право. 583 с.
2. Бошко В. И. Очерки советского семейного права. Киев : Наук. думка, 1952. 371 с.
3. Маслов В. Ф. Советское семейное право. Киев : Вища шк., 1982. 437 с.
4. Сафончик О. І. Деякі питання правової природи шлюбу. Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. пр. Одеса : Юрид. літ., 2007. Вип. 33. С. 95–100.
5. Сафончик О. І. Теоретичні аспекти шлюбно-сімейних правовідносин. Часопис цивілістики: наук.-практ. журн. НУ «Одеська юридична академія». Одеса : ПП «Фенікс», 2015. Вип. 21. С. 28–32.
6. Сімейне право України: підручник / Т. В. Боднар та ін.; за заг. ред. Т. В. Боднар, О. В. Дзери. Київ : Юрінком Інтер, 2016. 520 с.

7. Цивільне та сімейне право України: навч.-практ. посіб. / за ред. Є. О. Харитоновна, А. І. Дрішлюка. 2-е вид., перероб. та доп. Харків : Одіс-сей, 2003. 584 с.
8. Юрченко О. Ю. К вопросу о классификации актов гражданского состояния. Власть закона. 2013. № 4. С. 124–132.

Ключові слова: шлюб, сімейні правовідносини, сімейне законодавство України, Сімейний кодекс України.

Key words: marriage, family legal relations, family legislation of Ukraine, Family Code of Ukraine.

ЧАНИШЕВА АЛІНА РАШИДІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри цивільного права, доктор юридичних наук, професор*

ЩОДО ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ЗАВДАТКУ

У чинному законодавстві та науковій літературі завдаток визнається одним із способів забезпечення виконання зобов'язань. Але таке твердження про «основне призначення завдатку», як видається, є вельми дискусійним, оскільки є правові категорії, що є стимулами для боржника виконати свої обов'язки в зобов'язанні більшою мірою, ніж завдаток, але які засобами забезпечення в науці не визнаються. Такими стимулами є не тільки цивільно-правова відповідальність за порушення зобов'язань, а й, зокрема, розрахунок боржника на те, що виконання ним свого зобов'язання буде стимулювати іншу сторону двостороннього договору до виконання зустрічного зобов'язання. Тому в перспективі від визнання завдатку способом забезпечення виконання зобов'язань доцільно було б відмовитись.

За своєю сутністю завдаток в перспективі повинен бути визнаний видом цивільно-правової відповідальності, як і неустойка. Правова конструкція завдатку має всі ознаки виду, що належить до роду цивільно-правової відповідальності. Зокрема, вона покладає на боржника у відповідному зобов'язанні додаткове обтяження, що є сутнісною ознакою цивільно-правової відповідальності як роду. Таке розуміння сутності завдатку суперечить деяким положенням чинного цивільного законодавства і навіть структурі ЦК України.

Пошук сутності завдатку не може обмежуватися тільки змістом чинного цивільно-правового регулювання. Оскільки завдаток за своєю сутністю є видом цивільно-правової відповідальності, то він і повинен регулюватися загальними положеннями про цивільно-правову відповідальність та спеціальними правовими нормами, що віддзеркалюють специфіку завдатку. Відтак законодавчі положення про завдаток повинні бути перенесені із глави 49 «Забезпечення виконання

зобов'язань» до глави 51 «Правові наслідки порушення зобов'язання. Відповідальність за порушення зобов'язання» Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [1]. До внесення таких змін до ЦК України на цей час, як видається, не готовий не тільки законодавець. До цього не готова і наука. Але в перспективі такі зміни доцільно було б внести до ЦК України.

Завдатком можуть забезпечуватись тільки майнові зобов'язання. Такий висновок випливає з частини першої ст. 570 ЦК України, в якій зазначається, що завдаток видається кредиторів боржником у рахунок належних з нього за договором платежів. Тому організаційні зобов'язання забезпечуватись завдатком не можуть. Інакше буде втрачена сутнісна ознака завдатку. Тому слід погодитись з думкою І.О. Дзери про те, що «завдаток може забезпечувати лише ... договірне відплатне зобов'язання» [2, с. 625]. Проте, як видається, ця думка є правильною лише *de lege lata*. Законодавець не може передбачити можливість забезпечення завдатком виконання немайнових зобов'язань. Якщо таке передбачити, то це було б якоюсь новою правовою конструкцією, а не завдатком. І все ж дещо відступаючи від сутності завдатку, законодавець міг би допустити забезпечення завдатком виконання зобов'язання, що виникає на підставі попереднього договору. При цьому завдаток міг би передаватись у рахунок платежів, які боржник буде зобов'язаний здійснити на виконання договору, що буде укладений на підставі попереднього договору. Це відкрило б шлях для широкого і конструктивного використання в цивільному обороті завдатку, бо якраз виконання зобов'язань, які виникають на підставі попередніх договорів, потребують ефективного забезпечення.

Якщо буде прийняте рішення про доповнення ЦК України положенням про можливість забезпечення завдатком зобов'язання, що виникає на підставі попереднього договору, необхідно буде встановити ще одну правову норму, яка буде передбачати, що завдаток, виданий на забезпечення виконання зобов'язання, котре виникло на підставі попереднього договору, підлягає зарахуванню у рахунок платежів, які будуть підлягати здійсненню на виконання зобов'язання, що виникне в майбутньому на підставі основного договору. Якщо буде передбачено видачу завдатку на забезпечення виконання зобов'язань, що виникають на підставі попереднього договору, втрата завдатку чи повернення завдатку разом зі сплатою суми завдатку чи його вартості необов'язково буде виключати можливість спонукання до укладання основного договору сторони, яка ухиляється від його укладення. Все залежить від формулювання умов попереднього договору.

Визначення завдатку у частині першій ст. 570 ЦК України здійснено через посилання на родові поняття грошової суми. Це – той самий підхід, який здійснено стосовно неустойки: замість того, щоб поставити поняття завдатку у систему понять зобов'язального права, законодавець вказав на об'єкт зобов'язання щодо завдатку і відніс тим самим завдаток до одного виду з ціною товарів, ціною робіт, орендною платою, платою за послугу тощо. Звичайно, не можна оспорювати той факт, що

у правовідношенні завдатку, як і в будь-якому зобов'язанні, що передбачає оплату товарів, робіт, послуг, здійснюється передання грошей або іншого майна. Але зв'язок завдатку з цим родом зобов'язань є другорядним, принаймні з наукової точки зору.

Проте і науковці, навіть тоді, коли вони абстрагуються від національного законодавства, посилаються на римське право, континентальну і англо-американську систему права, визначають завдаток як грошову суму. Як видається, вивчення і дослідження завдатку слід повернути до цивільно-правової схеми. Це означає, насамперед, погляд на завдаток як на відповідні зобов'язання і підстави їх виникнення. Слід, однак, звернути увагу на ту обставину, що визначення завдатку як грошової суми має певне виправдання, якого не має подібне визначення неустойки. Річ у тім, що неустойкою забезпечується просте основне зобов'язання і сплачується вона *de lege lata* у цивільно-правовій формі простого акцесорного (додаткового забезпечувального) зобов'язання. На відміну від неустойки, завдаток забезпечує виконання одразу двох зустрічних зобов'язань чи навіть усього комплексу зобов'язань, які виникають на підставі двостороннього договору. Відповідно ускладнюється і правова форма, в якій існує завдаток. Тому, дотримуючись логіки, завдаток взагалі неможливо визначити через родові поняття зобов'язання (бо в частині забезпечення одного із зустрічних основних зобов'язань завдаток взагалі не набуває правової форми зобов'язання). Складно визначити завдаток і через родові поняття правовідносин, оскільки правова конструкція завдатку складається з двох правових явищ, одне з яких є правовідношенням, а інше – ні. Реальним було б визначити завдаток через родові поняття договору, маючи на увазі, що це вже стало традицією – легально визначати не окремі види зобов'язань, а окремі види договорів.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № № 40–44. Ст. 356.
2. Дзера І. О. Завдаток. Договірне право України. Загальна частина / За ред. О. В. Дзери. К. : Юрінком Інтер, 2008. 896 с.

Ключові слова: зобов'язання, завдаток, виконання зобов'язань, цивільно-правова відповідальність, цивільне законодавство України.

Key words: obligations, tasks, fulfillment of obligations, civil liability, civil legislation of Ukraine.

ШИПКА РОМАН БОГДАНОВИЧ

*Київський інститут інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
професор кафедри адміністративного права, інтелектуальної власності
та цивільно-правових дисциплін, доктор юридичних наук, професор*

СТАДІЇ РОЗВИТКУ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ З ВІДШКОДУВАННЯ ЗАВДАНОЇ ШКОДИ

Попри незвичність постановки проблематики, одним з цікавих в матеріально-правовому, процедурному та процесуальному аспекті є питання щодо стадій розвитку зобов'язання з відшкодування завданої шкоди (деліктного зобов'язання). Справа в атавізмі широкого тлумачення категорії «відповідальність», як всіх негативних наслідків порушення зобов'язання та ігнорування того моменту, коли вони переходять у державний примус, як основну ознаку правової відповідальності. Саме такий поступовий перехід зобов'язання з відшкодування завданої шкоди у примус, а потім і у деліктну відповідальність слід вважати стадіями його розвитку.

Зазвичай стадії пов'язують з процесуальними діями на тому чи іншому етапі провадження у справі, зокрема й цивільній. Стадії в цивільному процесі визначені як поступальний рух розгляду справи, що складається з ряду стадій. Стадією процесу є послідовність процесуальних дій, спрямованих на здійснення однієї найближчої процесуальної мети. Такий підхід може бути застосований і до деліктного зобов'язання.

Проте наразі потребує виваженого підходу й цивільні правовідносини, де йдеться також про послідовні дії їх учасників: передумови їх виникнення, можливості зміни та припинення, застосування видів забезпечення їх виконання, відповідні тому підстави, можливе тлумачення та розвитку суб'єктивних прав та юридичних обов'язків учасників цих правовідносин, порушення прав та охоронюваних інтересів, засоби і способи їх запобігання і мінімізації, а за необхідності й залучення до захисту прав органів і тому числі й суду. Так чи інакше, в сучасному світі спонтанно в цивільні та інші відносини не вступають, а поінформовано та виважено. Тому передувє отримання інформації про учасника правовідносин, предмет, умови, можливі ускладнення, притягнення до суду тощо.

Звичайно, це менше стосується участі у правовідносинах з відшкодування завданої шкоди, де воно якраз виникає спонтанно. Проте, це не означає, що таке зобов'язання не проходить певні стадії і не має логіки свого розвитку. Принаймні, виважені дії з фіксації самого порушення та його наслідків, заявлення претензії до порушника, встановлення всіх можливих обставин, зокрема про страхування об'єкта завдання шкоди, слугує безконфліктному отриманню потерпілим відшкодування.

Так Моторне страхове бюро України на період військового стану прийняло рішення, що військовослужбовці та військові частини не будуть сплачувати збиток, що завданий ДТП навіть при відсутності «автоцивілки». Кошти на це спрямують із фонду захисту потерпілих МТСБ України [5]. Таке рішення, по суті, означає перетворення деліктного зобов'язання у зобов'язання з обов'язкового страхування, що само по собі є новелою страхового права. Очевидно, що такі окремі відповідальності за завдану шкоду відомі професіоналам, але поінформованість про них чи їх знання слугує обранню перспективного для отримання відшкодування алгоритму дій потерпілого чи/та його представників.

Оскільки завдання шкоди само по собі є протиправним, то про попередні дії з запобігання її виникненню не йдеться і лише коли є ознаки навмисного, то особа, якій загрожували тим, вправі задіяти можливі засоби та способи протидії. Відповідно йдеться й про концепти виникнення правопорушень: біологічно-психологічний, що пов'язує їх з природними, біологічними та психологічними факторами, особливостями певних осіб, зокрема, схильністю до їх вчинення і соціальний (соціологічний), що детермінує вказує на соціально-економічні чинники буття людей, що спричиняють виникнення правопорушень у суспільному житті.

Так зобов'язання з відшкодування завданої шкоди передбачає презумпції. У ст. 1166 ЦК України [3] за якою майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала. Особа, яка завдала шкоди, звільняється від її відшкодування, якщо вона доведе, що шкоди завдано не з її вини. Тож встановлено загальні правила відшкодування завданої особі недовірної шкоди, які отримали назву «загальний (генеральний) делікт» та застосовуються до будь-яких випадків завдання шкоди.

По суті, тут виписано першу стадію (належного виконання) розвитку такого зобов'язання коли деліквент – особа, яка завдала шкоди її вправі відшкодувати самостійно, або на вимогу потерпілого. Окрім того, порушник може компенсувати потерпілому ті незручності, які виникли з завданням шкоди та конфліктом.

Очевидно, що таке зобов'язання, як і всяке інше, може бути виконане особою, що завдала шкоди чи іншою особою, за загальними правилами виконання зобов'язань добровільно. За неможливості виконання воно може бути переведене і договірне зобов'язання (договір про відшкодування завданої шкоди) за яким деліквент, зобов'язується в визначений сторонами строк відшкодувати завдану шкоду та надати компенсацію відповідно до встановлених правил виконання грошових зобов'язань, а потерпілий вправі їх вимагати. Так з розв'язанням агресії проти України посилилась інфляція і знецінення окремих матеріальних цінностей

Зрозуміло, що при значних обсягах шкоди, деліквенту потрібен певний час для мобілізації його статків та переведення у форму, яка

забезпечує вимоги потерпілого – здебільше у грошову. Водночас, за того потерпілий ще більше потерпає: при завданні шкоди транспортному засобу не може його використовувати за призначенням і може втрачати прибуток, тратитися зі своїх коштів на його відновлення, тощо.

Друга стадія – претензійна – звернення з письмовою заявою(претензією) до деліквента, зокрема юридичної особи про відшкодування завданої шкоди. Це спричинено вимогами платіжної дисципліни за якої юридична особа, навіть при визнанні завданої шкоди, не вправі перерахувати зі свого рахунку кошти без достатніх на то підстав. Законом України «Про платіжні послуги» передбачено, що платник у платіжній інструкції повинен вказати підставу для платежу. Відповідно для того потрібна заява потерпілого чи його представника. Раніше це називалося претензійний порядок врегулювання.

При завданні шкоди фізичною особою письмове звернення потерпілого слугує доказом намагання врегулювати свої вимоги найбільш оптимальним, з огляду на затратність, засобом. Якщо така вимога направлена на електронну адресу, то її скрін є достатнім доказом такого звернення.

Третя стадія субсидіарного впливу, коли задіяні адміністративно-правові та інші засоби спонукання деліквента до виконання його обов'язку: звернення до державного органу про порушення публічного переслідування порушника, звернення до органу громадського, наприклад товариства із захисту прав споживачів, суду честі. Це може статися за заявою деліквента чи в силу вимог чинного законодавства, де пом'якшуючими вину порушника обставинами вказано відшкодування завданої шкоди, а особа у якій перебуває в провадженні відповідна адміністративна чи кримінальна справа зобов'язана встановити шкоду, що завдана відповідними порушеннями. Тим порушник стимулюється до належного виконання деліктного зобов'язання перед потерпілим.

Її значення полягає у тому, що прийняті рішення по справі є преюдиційними для заявлення можливого позову і ті обстави, які були з'ясовані та встановлені у відповідному рішенні у подальшому при розгляді цивільної справи не встановлюються.

Четверта стадія – судова і полягає у заявленні позову та відповідному провадженні, винесенні рішення та його виконанні. Це потребує затрат від позивача та відповідача, витрат на виконання судового рішення.

До затрат позивача віднесемо: витрати на консультаційні послуги юриста та складання позову та додатків до нього; судові витрати, які у п. 1 постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 17 жовтня 2014 року № 10 «Про застосування судами законодавства про судові витрати у цивільних справах» [2], визначені як передбачені законом витрати (грошові кошти) сторін, інших осіб, які беруть участь у справі, понесені ними у зв'язку з її розглядом та вирішенням, а у випадках їх звільнення від сплати – це витрати держави, які вона несе у зв'язку з вирішенням конкретної справи.

Відповідно ч. 1 ст. 133 Цивільного процесуального кодексу України [4], судові витрати складаються з судового збору та витрат, пов'язаних з розглядом справи. За ч. 2. ст. 133 ЦПК України, до витрат, пов'язаних з розглядом справи, належать витрати: 1) на професійну правничу допомогу; 2) пов'язані із залученням свідків, спеціалістів, перекладачів, експертів та проведенням експертизи; 3) пов'язані з витребуванням доказів, проведенням огляду доказів за їх місцезнаходженням, забезпеченням доказів; 4) пов'язані з вчиненням інших процесуальних дій, необхідних для розгляду справи або підготовки до її розгляду.

Не слід забувати про судовий збір, що справляється на всій території України за подання заяв, скарг до суду, за видачу судами документів, а також у разі ухвалення окремих судових рішень, передбачених ст. 1 Закону України «Про судовий збір» [1]). Платники судового збору, об'єкти справляння судового збору та розміри ставок судового збору визначені ст. 2, 3, 4 Закону України «Про судовий збір». Судовий збір справляється у відповідному розмірі від прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на 1 січня календарного року, в якому відповідна заява або скарга подається до суду, – у відсотковому співвідношенні до ціни позову та у фіксованому розмірі (ч. 1 ст. 4 Закону України «Про судовий збір»).

Станом на 01.01.2022 розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб становив 2481 гривень (Закон України «Про Державний бюджет України на 2022 рік»).

Також законом чітко визначено питання щодо: а) порядку сплати судового збору (ст. 6 Закону України «Про судовий збір»). Реквізити для сплати судового збору, формування квитанції або онлайн оплати можна знайти на сайті «Судова влада України»; а також порядок та підстави повернення судового збору, відстрочення та розстрочення, зменшення розміру судового збору та звільнення від сплати судового збору.

Висновки. З огляду на засаду справедливості, вбачається, що всі витрати на захист порушеного права по мірі переходу до кожної наступної стадії варто покладати на порушника, що слід закріпити як презумпцію. Принаймні, у порушника чи відповідальних за нього осіб була можливість вибору і виконання зобов'язання належним чином, якою він не скористався та штучно збільшив навантаження на юрисдикційні органи.

Така модель стадій розвитку зобов'язання з відшкодування завданої шкоди враховує матеріально-правові та процедурні і процесуальні аспекти забезпечення їх виконання, є виправданою і може слугувати як концепт для її відображення в позитивному праві. Вона корелюється з провадженнями у адміністративному та кримінальному праві, концептом приватно-публічного звинувачення і, на наш погляд, надає новий поштовх для розвитку деліктних зобов'язань. Вона може бути використана і для електронного правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Про судовий збір: Закон України від 08.07.2011 № 3674-VI (Редакція станом на 24.05.2022) : URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17#Text> (дата звернення – 31.05.2022 р.).
2. Про застосування судами законодавства про судові витрати у цивільних справах : постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 17 жовтня 2014 року № 10 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010740-14#Text> (дата звернення – 31.05.2022 р.).
3. Цивільний кодекс України : Кодекс від 16.01.2003 № 436-IV (Редакція станом на 27.05.2022) URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення – 31.05.2022 р.).
4. Цивільний процесуальний кодекс України Текст документа від 07.05.2022: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення – 31.05.2022 р.).
5. Військовослужбовців звільнили від компенсації збитку при ДТП. URL: <https://enovosty.com/news/news-auto/full/3005-v-ukraine-prinyali-vazhnoe-reshenie-po-kompensacii-ushherba-pri-dtp> (дата звернення – 31.05.2022 р.).

Ключові слова: зобов'язання з відшкодування завданої шкоди, деліктне зобов'язання, відповідальність, стадії.

Key words: liability for damages, delictual obligation, liability, stages.

КАЛІТЕНКО ОКСАНА МИХАЙЛІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент*

ДО ПИТАННЯ ПРО ДЕРЖАВНУ РЕЄСТРАЦІЮ ГЕНОМНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЛЮДИНИ (ВІЙНА ВІЙНОЮ, А МИ В ЦИФРОВИЙ СВІТ)

Про цивілізаційний перехід до цифрового суспільства в останні роки не писав мабуть що тільки лінивий або той, хто до останнього вірить у можливість повернення людства назад (наприклад, до часів СРСР). Однак згодні ми з цим чи ні, подобається нам це чи ні, але факт того, що цифрові технології активно завойовують світ є очевидним. Цифровий світ і цифрова країна – це реалії сьогодення, які потребують приведення у відповідність всіх елементів (структурних частин) суспільного життя. І звісно, що в цьому процесі на перші шпальти виходить людина (фізична особа) та особливості її правового статусу в цифровому світі. Цілком зрозуміло, що ті глобальні світові процеси (як то ковід або війна), які ми сьогодні спостерігаємо, не можуть пройти безслідно і не торкнутися людства. Саме людство і є ініціатором цих трансформацій. Однак, якщо дивитись не в глобальному, а в суб'єктному форматі, то можна зробити

висновок, що людство не тільки породжує ці процеси, а й пожинає їх наслідки та вимушене переналаштовуватись на принципово нові умови життя.

Так, якщо років 10 назад далеко не кожна людина мала (або і взагалі знала про) смартфон і вміла ним користуватися, то сьогодні можна з впевненістю говорити, що смартфон є невід'ємною складовою життя майже кожної людини у світі. При цьому застосування цифрових технологій активно проникає не тільки в сферу обміну інформацією та соціального спілкування, а й в досить особисту сферу людського життя – індивідуалізації і персоніфікації. Активно йдуть в минуле паперові документи, довідки та фотографії за допомогою яких останніми століттями ідентифікували людей. І їм на зміну приходять (в безмежній кількості) абсолютно нові невідомі раніше засоби фізичної та цифрової індивідуалізації конкретної людини. При цьому вони швидко і вчасно отримують своє законодавче закріплення та напрямки правового регулювання.

Так, наприклад, звертає на себе увагу принципово новий проект закону України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини» № 4265, який був прийнятий Верховною Радою України в першому читанні і відповідно імовірність його остаточного прийняття та набрання чинності залишається досить високою.

В цьому законі під геномною інформацією людини мають на увазі генетичні ознаки людини та відомості про них.

Реєструвати геномну інформацію людини планується для:

- 1) профілактики кримінальних правопорушень;
- 2) установлення осіб, які вчинили кримінальні правопорушення;
- 3) розшуку осіб, зниклих безвісти;
- 4) ідентифікації невпізнаних тіл (останків);
- 5) ідентифікації особи людини, яка за станом свого здоров'я чи за віком не може повідомити відомості про себе.

Держреєстрація геномної інформації буде поділятися на обов'язкову та добровільну.

Обов'язковій державній реєстрації підлягатиме геномна інформація:

- 1) осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності за вчинення умисних злочинів проти життя, здоров'я, статевої свободи, статевої недоторканості особи, щодо яких обрано запобіжний захід;
- 2) осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння проти життя, здоров'я, статевої свободи, статевої недоторканості особи, до яких за рішенням суду застосовані примусові заходи медичного характеру;
- 3) осіб, засуджених за вчинення умисних злочинів проти життя, здоров'я, статевої свободи, статевої недоторканості особи;
- 4) установлена в біологічному матеріалі, вилученому під час проведення слідчих дій з місць вчинення кримінальних правопорушень, скоєних в умовах неочевидності, або отримана під час досудового розслідування та неідентифікована;

5) невідомих трупів людей та їх останків, відомості про виявлення яких внесено до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочато розслідування;

6) осіб, зниклих безвісти, яка за рішенням суду може бути встановлена шляхом проведення молекулярно-генетичної експертизи (дослідження) раніше відібраних біологічних зразків або біологічного матеріалу, відібраного з особистих речей особи, зниклої безвісти.

Також обов'язковій реєстрації підлягатиме геномна інформація осіб, які добровільно вступають або призиваються на військову службу, та військовослужбовців.

Право на добровільну держреєстрацію згідно з положеннями Закону матимуть громадяни України, іноземці та особи без громадянства. Однак здійснена вона буде на платній основі. Тобто держава планує не тільки створити базу генетичного матеріалу людей, а ще й заробити на цьому гроші.

За рахунок коштів державного бюджету реєстрацію геномної інформації матимуть близькі родичі осіб, зниклих безвісти (біологічні батько, мати, в разі їх відсутності – діти, а в разі відсутності дітей – брати, сестри або інші біологічні родичі по материнській чи батьківській лінії) та ті особи, чия геномна інформація підлягає обов'язковій державній реєстрації.

Порядок оброблення геномної інформації та ведення Баз даних, доступу до геномної інформації, зареєстрованої в Базі даних, та її використання мають бути додатково встановлені Кабміном. Здається маємо черговий приклад перенесення відповідальності на досить велику і розмиту державну структуру – Кабмін. Найцінніша інформація про людину – генетичний код по суті – передається не конкретному суб'єкту, а в цілому Кабміну.

Геномна інформація має зберігатися в Базі даних протягом 75 років. Її вилучення та знищення здійснюються на підставі виправдувального вироку суду, що набрав чинності, закриття кримінального провадження прокурором щодо підозрюваного на підставі пунктів 1–3 ч. 1 ст. 284 КПК. Відбуваються такі дії на підставі письмової заяви фізичної особи або її законного представника. Однак сама процедура і порядок знищення законом не врегульовані. І перевірити факт знищення фізично практично неможливо.

Фізособа (її законний представник), генетичні ознаки якої поміщено до Баз даних у порядку добровільної державної реєстрації, зможе в будь-який час подати заяву про вилучення та знищення її геномної інформації з Баз даних. Контроль за додержанням прав людини та громадянина при держреєстрації здійснює Уповноважений ВРУ з прав людини.

Як і більшість нових законів на нашу думку законопроект № 4265 є недосконалим у визначенні правового механізму державної реєстрації геномної інформації особи та містить чимало неточностей і суперечностей з іншими актами чинного законодавства, що може створити

численні проблеми у процесі його реалізації та постійні оскарження здійснення такої реєстрації

По-перше, проектом передбачається, що при відібранні біологічного матеріалу відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 5 проекту до реєстраційної картки вноситься інформація про: правову кваліфікацію кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) Закону України про кримінальну відповідальність; ініціатора проведення державної реєстрації геномної інформації (найменування підрозділу, контактні відомості); найменування суду, який ухвалив (постановив) судові рішення, дату його ухвалення та єдиний унікальний номер справи; процесуальний статус особи (ч. 3 ст. 10). Проте у випадку, якщо до особи застосовано запобіжний захід, точну правову кваліфікацію, а тим паче судові рішення у справі, зазначити неможливо, а проект при цьому закріплює можливість збору геномної інформації.

По-друге, приписи проекту, які регулюють процес відбору, зберігання та знищення біологічного матеріалу, містять відсилочні норми до кримінального процесуального законодавства (ст. 7 «Відбір біологічного матеріалу», ст. 9 «Молекулярно-генетична експертиза (дослідження)», ст. 11 «Зберігання біологічного матеріалу, відбраного для здійснення державної реєстрації геномної інформації», ст. 13 «Знищення біологічного матеріалу, відбраного для здійснення державної реєстрації геномної інформації» проекту). Така законодавча пропозиція є дещо некоректною, оскільки кримінальне процесуальне законодавство України містить положення щодо відібрання біологічних зразків для проведення освідчування підозрюваного, свідка чи потерпілого для виявлення на їхньому тілі слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу (ст. ст. 241, 245 КПК). У інших же випадках у разі необхідності за рішенням слідчого можливе призначення експертизи. Примусове ж залучення особи для проведення медичної експертизи здійснюється за ухвалою слідчого судді, суду (ч. 3 ст. 242 КПК). При цьому, наприклад, такі питання, як зберігання та знищення біологічного матеріалу, відбраного для здійснення державної реєстрації геномної інформації, виходять за межі предмету правового регулювання КПК. Тобто низка зазначених вище відсилочних норм проекту на практиці не зможе бути реалізована, а, отже, потребує додаткового більш детального та відповідального врегулювання.

По-третє, у законопроекті відсутній чіткий перелік об'єктів біологічного походження, які можуть бути відібраними для проведення молекулярно-генетичної експертизи. Так, за даними Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України, до об'єктів біологічного походження, які досліджують у лабораторії біологічних досліджень та обліку Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру Міністерства внутрішніх справ України при проведенні молекулярно-генетичної експертизи, належать: кров, сперма, букальний епітелій, слина, піднігтьовий вміст, кістки і зуби, волосся з цибулиною. Тому в проекті доцільно було б більш точно визначити, який саме

біологічний матеріал може бути відібраний в особи. Крім того, оскільки у більшості випадків відбір такого матеріалу повинен проводитися спеціалістом, можуть виникнути труднощі у реалізації окремих положень законопроекту (наприклад, здійснення відбору біологічних зразків уповноваженою особою органу (установи) виконання покарань або органу з питань пробації (п. 3 ч. 1 ст. 7 проекту)).

Крім того, викликає сумнів технічна можливість забезпечення зберігання біологічного матеріалу, відібраного для здійснення державної реєстрації геномної інформації, протягом терміну, визначеного ст. 13 проекту. Адже деякий біологічний матеріал втрачає свої властивості та не може зберігатися протягом тривалого часу.

Відповідно до ч. ч. 6, 7 ст. 4 законопроекту «база даних є державною власністю, держателем якої є Міністерство внутрішніх справ України. Держатель має право доступу до відомостей, унесених до Баз даних, у повному обсязі. Адміністратором Баз даних є Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр Міністерства внутрішніх справ України». Тобто вся система збору, зберігання і управління доступом до ДНК-даних (генетичного коду людини) має регулюватися виключно Міністерством внутрішніх справ України (далі – МВС). Зокрема, МВС збиратиме дані (і про військовослужбовців інших силових відомств), оформлятиме їх, зберігатиме, надаватиме іншим органам доступ і одночасно воно ж видаватиме експертні висновки в разі потреби. При цьому, у законопроекті відсутні гарантії повної незалежності роботи зі збирання, зберігання та використання відповідних зразків а також не прописаний механізм відповідальності за втрату генетичних даних людини.

Зосередження таких дискреційних повноважень в одному державному органі створює значні корупційні ризики та може призвести до службових зловживань у сфері оброблення та державної реєстрації геномної інформації людини.

Крім того, розвиток сучасної науки, зокрема, у сфері генетики, за допомогою геномної інформації дозволяє ідентифікувати людину, аналізувати генетичну історію, виявляти схильність до спадкових захворювань, тобто одержати про неї додаткові відомості, що зумовлює необхідність у визначенні на законодавчому рівні правових норм, які б дозволили чіткіше регулювати питання обігу відповідних даних та біологічного матеріалу, юридичної відповідальності у разі їх порушення. Натомість законопроект не містить дієвого правового механізму для запобігання передачі цієї інформації третім особам, що може завдати шкоду законним інтересам особи, геномна інформація якої оброблюється.

В цілому ж внаслідок ознайомлення із проектом закону «Про державне регулювання геномної інформації людини» складається враження, що його розробники остаточно не розуміють окремих інституцій та медичних аспектів теми. Однак при цьому намагаються започаткувати державну систему генетичного контролю над людиною. Країна, в якій не можуть зробити пересадку кісткового мозку внаслідок відсутності необхідної бази, активно впроваджує загальнодержав-

ний банк генетичних даних. Так дії здаються завчасними та і навряд чи сприятимуть захисту прав та інтересів людини.

Ключові слова: геномна інформація, державна реєстрація, ДНК-дані, державна база ДНК.

Key words: genomic information, state registration, DNA data, state DNA database.

КОТУХА ОЛЕКСАНДР СТЕПАНОВИЧ

*Львівський торговельно-економічний університет,
професор кафедри цивільного права та процесу,
кандидат юридичних наук, професор*

ПРАВО ГРОМАДЯН НА ЖИТЛО

Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Відповідно до статті 3 Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в нашій державі найвищою соціальною цінністю. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав та свобод людини є головним обов'язком держави [1]. Все вище перераховане стосується і права людини на житло, яке є однією з найважливіших матеріальних умов існування людини.

Римська Конвенція 1950 р. сприяла розумінню в Україні «права на житло» як одного з природних і невід'ємних прав людини. Кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції [2]. Міжнародним Пактом про економічні, соціальні і культурні права встановлено, що держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають право кожного на достатній життєвий рівень для нього і його сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг і житло, і на неухильне поліпшення умов життя. Держави-учасниці вживуть належних заходів щодо забезпечення здійснення цього права, визнаючи важливе значення в цьому відношенні міжнародного співробітництва, ґрунтованого на вільній згоді [3].

Зазначене право наведено в пункті 31 частини I та конкретизовано у статті 31 частини II Європейської соціальної хартії відповідно до якої держави зобов'язуються вживати заходів, спрямованих на сприяння доступу до житла належного рівня; встановлювати на житло ціни, доступні для малозабезпечених осіб тощо [4].

Згідно з статтею 47 Конституції кожен має право на житло. Держава створює умови, за яких кожен громадянин матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду. Громадянам, які потребують соціального захисту, житло надається державою та органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них

плату відповідно до закону. Ніхто не може бути примусово позбавлений житла інакше як на підставі закону за рішенням суду [1].

Під час війни в нашій державі, доступ до житла є критично важливим, адже наявність дому може врятувати життя. Житло – базове право кожної людини. Під час війни доступ до нього є критично важливим, адже наявність дому може врятувати життя. З початку повномасштабної війни в Україні безліч людей були змушені покинути свій дім. Станом на 18 березня 6,5 мільйонів людей перемістилися в межах країни. Близько 4 мільйонів із них перебувають у західних областях. Частина житла зруйнована: за даними Державної служби з надзвичайних ситуацій, станом на 22 березня російські війська частково пошкодили щонайменше 3780 житлових будинків і повністю знищили 651 будинок. З'являються повідомлення про незаконні виселення з орендованого житла та підвищення плати за нього. Доступ до житла залишається серед найбільш нагальних проблем, які сьогодні намагаються вирішити державні та місцеві органи влади, а також волонтери та волонтерки в усіх регіонах країни.

Саме сьогодні, питання забезпечення населення житлом в Україні залишається важливою невирішеною проблемою. Саме забезпеченість громадян житлом значною мірою визначає рівень життя населення, його соціальний статус, інтенсивність процесів міграції працездатного населення, депопуляцію населення та якість людських ресурсів у цілому. За умови теперішньої катастрофічно низької платоспроможності громадян, що постраждали від російської агресії, та непомірно високих цін на новозбудоване житло, більшість населення країни, та переселених осіб не здатні самостійно забезпечити себе житлом. В свою чергу, стан житлового фонду і наявність доступного й комфортного житла для різних категорій громадян наочно відображає ступінь соціально-економічного розвитку країни загалом, рівень життя населення й соціальний клімат у суспільстві. Очевидно, що активне формування раціонального простору для проживання населення, забезпеченість громадян житлом, доступність житла стало в період війни одним із найважливіших завдань державної політики України.

Сучасний низький рівень забезпечення населення держави житлом обумовлений наступними чинниками:

- війна в Україні;
- сучасні непомірно високі ціни на житло;
- кредити банків з високими процентними ставками є недоступними для більшості громадян;
- обмеженість бюджетного фінансування житлового будівництва та зменшення фінансування, що спрямовуються інвесторами, організаціями та підприємствами на ці цілі.

Низький рівень доходів значної кількості населення не відповідає вартості спорудження житла і не дає надії на вирішення своїх житлових проблем у сучасних умовах.

На сьогодні, як ніколи, набуває актуальності формування в Україні ефективної житлової політики для захисту та реалізації прав громадян на житло, яка має ґрунтуватись на ринкових принципах і разом з тим передбачати механізми щодо позачергового забезпечення житлом осіб, що постраждали від війни та соціально-незахищених верств населення.

Список використаних джерел:

1. Конституція України Верховна Рада України; Конституція України, Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР <https://zakon.rada.gov.ua>
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ, Протокол від 04.11.1950 <https://zakon.rada.gov.ua>
3. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права ООН; Пакт, Міжнародний документ від 16.12.1966 <https://zakon.rada.gov.ua>
4. Європейська соціальна хартія (переглянута) Рада Європи; Хартія, Міжнародний документ від 03.05.1996 <https://zakon.rada.gov.ua>
5. <https://cedos.org.ua/researches/zhytlo-i-vijna-v-ukrayini-24-lyutogo-22-bereznya-2022>

Ключові слова: житло, житлові права, права людини, житловий фонд, захист прав, постраждалі, зруйноване житло.

Key words: housing, housing rights, human rights, housing, protection of rights, victims, destroyed housing.

ГУЙВАН ПЕТРО ДМИТРОВИЧ

*Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України,
докторант, кандидат юридичних наук, Заслужений юрист України*

ДО ПИТАННЯ ПРО ЧАСОВІ МЕЖІ ЗДІЙСНЕННЯ ПОВНОВАЖЕННЯ ОСОБИ НА ЗАХИСТ СВОГО СУБ'ЄКТИВНОГО ПРАВА

В контексті досліджуваного питання актуальним є аналіз схожих та відмінних характеристик давнісних строків та часу існування суб'єктивного права. Історично в цивілістиці так склалося, що поняття позовної давності та строку здійснення права, якщо і не ототожнювалися, то визнавалися досить близькими. Розглянемо вплив давнісних строків на існування матеріального цивільного права як критерій розмежування відповідних темпоральних характеристик. За великим рахунком, навіть не погоджуючись з тезою про повне ототожнення строків здійснення регулятивного суб'єктивного права із строками його захисту (позовною давністю), слід все ж зазначити, що позовна давність є теж строком здійснення повноваження шляхом активної поведінки правоволодільця. Відтак і ті вчені, які в літературі обстоюють

концепцію щодо оцінки позовної давності виключно як часу існування охоронно-правової судової вимоги, не можуть не бачити, що в даному сенсі давність фактично є схожою на присічний регулятивний строк, позаяк у разі не реалізації протягом його перебігу суб'єктивного матеріального права на захист останнє припиняється. І хоча В.В. Лупць вказує, що позовна давність не носить присічного характеру для існування суб'єктивного права [1, с. 57], слід зазначити, що автор веде мову про право охоронюване. Якщо ж говорити про охоронне матеріальне право, персоніфіковане у позовному домаганні, то час його існування якраз і охоплюється позовною давністю. Отже, як бачимо, з огляду на характер впливу на обмежене строком матеріальне право в разі здійснення чи нездійснення необхідної поведінки протягом його перебігу давністі та присічні строки досить подібні.

Між тим, потрібно відзначити, що питання про строки існування охоронного суб'єктивного права (наприклад за грошовим зобов'язанням) є надзвичайно важливим. На жаль, цивілістична доктрина не виробила серйозних висновків, які б були покладені в основу належного правового регулювання, відтак проблема залишається. На практиці це виливається у невизначеність строків, протягом яких повноважна особа може вважати себе кредитором, а її контрагент – боржником. Адже наявність у останнього обов'язку (хай і позбавленого примусової забезпеченості) протягом необмеженого часу добровільно виконувати задавнене зобов'язання аж ніяк не сприяє стабільності та визначеності у цивільних відносинах. Сказане стосується не тільки правовідносин за участю фізичних осіб, а й юридичних також. Здавалося б, в останньому випадку доля застарілого боргу врегульована податковим законодавством: після спливу давнісного строку боржник має віднести суму заборгованості до своїх доходів, а кредитор виправі їх зменшити на вказану суму. Проте, як було показано вище, вказані дії далекі не означають припинення права, і про це прямо вказує закон, не заперечуючи можливості коригування проведених операцій у разі подальшого добровільного виконання обов'язку.

Відтак, автоматичне відкидання навіть тих наукових напрацювань, котрі, на перший погляд, видаються не виваженими, є неправильним: у кожній доктрині є раціональне зерно, яке слід виокремити із тенет оточуючий його квазіправових побудов. З даної позиції заслуговують на більш серйозний аналіз теоретичні положення вчених, які обстоювали теорію про припинення існування матеріального права із втратою цим правом суттєвої його характеристики – можливості примусової реалізації. Дійсно, з висновками про пов'язаність періоду існування суб'єктивного матеріального права (хоч регулятивного, хоч охоронного) з тривалістю позовної давності погодитися не можна. Але сама постановка питання про недоцільність вічного існування такого права, безумовно, заслуговує на увагу. Адже, якщо погодитися з тим, що після спливу позовної давності суб'єктивне цивільне право продовжує існувати, то за відсутності встановлених законодавством підстав для припинення зобов'язання воно буде існувати безстроково.

Звичайно така ситуація не додає стабільності та виваженості цивільно-правовим відносинам, а чинне цивільне законодавство дане питання ніяк не регулює. Слід зазначити, що свого часу були висловлені припущення про можливість існування самостійного строку задоволення суб'єктивного права, не пов'язані напряду з тривалістю права на захист, перебіг якого починається лише від моменту правопорушення. Право здатне вмирати природною смертю – залишитися беззахайним, забути. Проте, воно продовжує рахуватися серед живих, що породжує невпевненість в міцності факту, який зайняв залишене правом місце. Тому має існувати той момент, що покладає кінець такій невизначеності, давність так би мовити викреслює право, що померло [2, с. 14]. Та, подальшого розвитку дана теорія не набула. З огляду на вказану проблематику намагання вчених-цивілістів теоретично обґрунтувати строковість будь-якого суб'єктивного права заслуговують на підтримку. Однак, повторимо, прив'язка періоду дії охоронного суб'єктивного права до тривалості його здатності до примусового здійснення є відверто невдалою.

Тож, проблема щодо обмеження часу існування натуральних охоронних взаємозв'язків реально існує. У який спосіб її можна вирішити? Тут наполегливо напрошується сприйняття вказаної проблематики на підставі аналогічного порівняння з давнішим цивільно-правовим інститутом. За основу візьмемо безспірну тезу, згідно з якою головною причиною запровадження будь-якого строку є задоволення певного публічно-правового інтересу, суспільство потребує визначеності та порядку, в тому числі і у відносинах між учасниками цивільного обігу [3, с. 686–687]. Необхідність запровадження позовної давності свого часу була викликана тим, що існування нічим не обмеженого в часі повноваження стосовно застосування примусу до боржника, який не виконав свого обов'язку, якраз і позбавляє соціум такої визначеності, а це в свою чергу, викликає його протест [4, с. 222]. Відпадає економічна підстава права, що відповідає суспільній потребі [5, с. 28–29].

Звісно, і кредитор, і боржник мають знати та усвідомлювати той момент, коли відповідне охоронне повноваження – позовне домагання – втратило чинність. Задля забезпечення стабільності та визначеності матеріального обороту це питання становить і суспільний інтерес. Утім, на жаль, деякі нормативні приписи новітнього цивільного законодавства замість того, щоб забезпечити однозначність та прозорість конкретних темпоральних чинників, які визначають межі існування права, грішать положеннями якраз протилежної спрямованості. Чого тільки варта новела ч. 3 ст. 267 ЦК: позовна давність застосовується судом лише за заявою сторони в спорі. Мабуть, запроваджуючи це правило, законодавець сподівався, що всі питання про те, припиняється чи ні суб'єктивне право після спливу позовної давності, відпадут, але вийшло навпаки. Адже, якщо притримуватися точки зору про примусове забезпечення охоронного права після закінчення позовної давності, треба погодитися з тим, що чинність матеріального права після

спливу давнісного строку залежить від волевиявлення боржника і може тривати вічно. Але це нісенітниця.

Охоронні відносини виникають лише у разі порушення матеріального права зобов'язаною особою і представляють собою самостійний вид цивільних взаємин, спрямованих на припинення правопорушення та усунення його наслідків. Такі відносини припиняються після захисту порушеного права або після закінчення встановленого для цього строку (якщо такі строки встановлені). Тривалість охоронного правовідношення не має відношення до терміну закінчення позовної давності. Таким чином, можемо стверджувати, що зі збігом давнісного строку припиняється не саме регулятивне або охоронне матеріальне право, а право на позов в матеріальному сенсі, яке входило до складу охоронного правовідношення, що виникло при порушенні матеріального права. Саме ж охоронне матеріально-правове зобов'язання продовжує існувати, стаючи непозовним.

Як відомо, наукове та суспільно значиме обґрунтування запровадження обмеженого періоду існування матеріального права на позов (позовної давності) здійснювалося з метою одночасного задоволення інтересу суспільства, та інтересу конкретної особи [6, с. 406]. Звісно, введення та нормативне оформлення такого обмеження, на перший погляд, складало враження, що вказаний інститут слугує лиш захистові інтересів відповідача, при його застосуванні всі переваги на боці недобросовісного порушника чужого права, а всі негаразди на боці безтурботного кредитора чи власника [7, с. 447]. Але, попри вказані очевидні недоліки, позовна давність все ж була запроваджена. І зроблено це було з метою досягнення соціального інтересу у тривалості відповідного охоронного повноваження. Сьогодні практично немає науковців та нормотворців, котрі б заперечували доцільність запровадження темпоральних обмежень для реалізації суб'єктивного права на позов. Цей механізм дозволяє досягти певної стабільності опосередковуваних відносин, усунути невизначеність щодо існування права кредитора, забезпечити спонукальний, стимулюючий, дисциплінуючий характер матеріальних взаємодій [8, с. 185]. Усі ці обставини, безумовно, є позитивними чинниками для досягнення більшої стабільності майнового обігу у суспільстві.

Але ж, практично усі вказані зараз обставини, що набули вирішального характеру при запровадженні інституту позовної давності, мають незаперечний вплив і на визначеність охоронних взаємин, котрі втратили примусову захисну властивість. Тож, нормативне чи договірне задавлення охоронного права, що втратило примусову здатність, безперечно буде відповідати інтересам як суспільства у цілому, так і самого вірителя. Адже, той факт, що останній втратив інтерес до належного йому права проявився у нездійсненні позовного домагання протягом позовної давності, незастосуванні встановлених договором чи законом оперативних заходів впливу на порушника тощо. Цілком логічно, що стабільність та визначеність цивільного матеріального обороту потре-

бує встановлення певних критеріїв припинення натурального охоронного суб'єктивного права та визначення часових меж його задоволення.

Список використаних джерел:

1. Луць В. В. Строки захисту цивільних прав. Конспекти лекцій зі спецкурсу. Львів : ЛДУ, 1993. 60 с.
2. Боровиковский А. Л. Отчет судьи. СПб., 1892. Т. 2. 260 с.
3. Riezler E. Staudingers Kommentar zum Burgerlichen Gesetzbuch. 7–8 Aufl. – Munchen und Berlin, 1912. Bd. 1. 760 S.
4. Шершеневич Г. Ф. Учебник русского гражданского права. / 11-е изд., первое посмерт., просм. и доп. М. : Бр. Башмаковы, 1914. Т. 1. 499 с.
5. Гурвич М. А. Пресекательные сроки в советском гражданском праве. М. : ВЮЗИ, 1961. 80 с.
6. Эннексерус Л., Кипп Т., Вольф М. Курс германского гражданского права: пер. с нем. Новицкий И. Б. М. : Иностран. лит., 1950. Т. 1. 483 с.
7. Энгельман И. Е. О давности по русскому гражданскому праву. Историко-догматическое исследование. М. : Статут, 2003. 511 с.
8. Гуйван П. Д. Теоретичні питання строків у приватному праві : монографія. – Харків : Право, 2014. 632 с.

Key words: statute of limitations, term of existence of the right, assignment of the obligation.

Ключові слова: позовна давність, строк існування права, задоволення обов'язку.

АДАМОВА ОЛЕНА СЕМЕНІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент*

ДО ПИТАННЯ ПРО СТРУКТУРУ ПСИХОЛОГІЧНИХ ВІДНОСИН

Під психологічними відносинами розуміють феномени або характеристики свідомості особистості або, якщо говорити більш точно, усвідомлювані психічні явища. Разом з тим поряд з усвідомленим, відрефлексованим в свідомості суб'єкта змістом зв'язків з об'єктами навколишнього світу, психологічні відносини включають в себе в більшій чи меншій мірі слабо або неадекватно усвідомлювані прояви. Психологічні відносини – це особливі стани свідомості, які передують реальній поведінці особистості і висловлюють готовність до цієї поведінки (в чому виражається поведінкова сторона відносин). Вони включають в себе поряд з готовністю до певної поведінки когнітивний аспект, що виражається в знанні про об'єкти відносин, й емоційний аспект, що виражається в емоційних переживаннях і в емоційно забарвленій оцінці об'єктів відносин.

Поряд з цими традиційно виділеними аспектами або сторонами відносини, доцільним є виділення в структурі психологічних відносин оцінного аспекту, який є центральною атрибутивною ознакою феномена відносини, який, в свою чергу, в залежності від критеріїв або підстав психологічної оцінки, що дається суб'єктом об'єкту відносини, може мати вид не тільки емоційної оцінки, прямо пов'язаної зі сферою потреб суб'єкта, а й раціональної прагматичної оцінки, і ціннісної, тобто заснованої на співвіднесенні об'єкта оцінювання і зв'язку, в якому він знаходиться з суб'єктом, з суб'єктивної системою цінностей суб'єкта. Тому схожість або відмінності психологічних відносин суб'єктів до одних і тих же об'єктів мають в своїй основі схожість або відмінності соціальних критеріїв (цінностей, норм, уявлень про належне), які виступають підставами цих оцінок [1, с. 169].

Відносини особистості носять виборчий характер, який проявляється в їх виборчій спрямованості (інтенції) на об'єкти відносин і поведінці особистості по відношенню до них. Відносин (ставлення) особистості до навколишньої дійсності організовуються в складну стійку структуру, змістовні особливості якої виступають найважливішими характеристиками психологічного складу особистості – її спрямованості. Важливою особливістю психологічних відносин є їхня обумовленість попереднім життєвим досвідом особистості і тими об'єктивними зв'язками, які складаються у неї з об'єктами відносин і суб'єктивним відображенням яких є психологічні відносини.

Важлива перевага у використанні терміну «психологічні відносини» в порівнянні з термінами «соціальні установки», «аттітуди» полягає в тому, що перше є найбільш адекватним до уявлень про психіку людини, що розвивається в руслі суб'єктного підходу (С. Л. Рубінштейн, К. А. Абульханова-Славська, А. В. Брушлинський, А. Л. Журавльов та ін.). З точки зору суб'єктного підходу основними ознаками суб'єктності та суб'єкта є свідомість, вибірковість, цілісність і активність. Всі ці ознаки притаманні феномену психологічних відносин, які виступають не просто результатом суб'єктивного відображення об'єктивного світу речей і зв'язків між ними, але сутнісними характеристиками суб'єкта, який самореалізується в умовах, що змінюються. Найбільш характерними проявами психологічних відносин суб'єкта виступають його судження і вчинки, що виражають суб'єктивну оцінку об'єктів відносин і позицію суб'єкта в системі зв'язків з оточуючими людьми.

Найбільш важливими відносинами особистості В. Н. Мясіщев виділяє соціально-психологічні відносини, які являють собою взаємини, тобто результат взаємних зусиль партнерів по спільній діяльності і спілкуванню. Взаємовідносини формуються за допомогою спілкування через міжособистісне відображення. Спілкування виступає як процес, який робить реальністю відносини людей. У цьому сенсі відносини виступають як взаємозв'язки між людьми, по-перше, як представниками певних соціальних спільнот в різних сферах соціального життя, по-друге, як особистостями (індивідуальностями). Перший із зазначених типів відносин в психології прийнято називати громадськими,

другий тип – міжособистісними відносинами [2, с. 142] Як вказував Я. Л. Коломінський, взаємини представляють собою специфічний вид відносин людини до людини, в якому є можливість безпосереднього одночасного або відстроченого відповідного особистісного ставлення. Слід підкреслити, що вони виступають не тільки як відносини суб'єкта до іншої людини як об'єкта-суб'єкта, а й як взаємини двох суб'єктів [3, с. 171].

Специфічними соціальними об'єктами психологічних відносин особистості виступають інші люди. При цьому в процесах спілкування, взаємодії і спільної життєдіяльності люди одночасно виступають і як суб'єкти, і як об'єкти психологічних відносин. В цьому випадку можна говорити про відносини (ставлення) людини до іншої людини (або до інших людей), тобто суб'єкт-суб'єктні відносини. Останні можуть носити взаємний характер, тобто характер суб'єкт-суб'єктних взаємин. Об'єктами переживань людини можуть бути не тільки її відносини (ставлення) до інших людей, але і усвідомлене ставлення до себе. Нарешті, слід розділяти взаємини як зв'язки, що складаються між людьми і реалізуються в процесі міжособистісної взаємодії, і оцінку цих зв'язків суб'єктами взаємодії, тобто ставлення до відносин.

Вважаємо важливим є те, що відносини між особистостями при цьому не зводяться тільки до феномену, що породжується спільною діяльністю, але прямо пов'язуються з спілкуванням як специфічною і самостійною формою активності суб'єктів, що виконує свої специфічні функції в житті як окремих особистостей, так і соціальних груп. Такий розгляд психологічних відносин особистості робить необхідним їх дослідження в рамках більш широкої категорії, якою виступає категорія спільної життєдіяльності.

Список використаних джерел:

1. Позняков В. П. Психологические отношения субъектов совместной жизнедеятельности. Знание. Понимание. Умение. 2013. № 1. С. 167–174.
2. Мясищев В. Н. Проблема отношений человека и ее место в психологии. Вопросы психологии. № 5. 1957. С. 142–155.
3. Коломинский Я. Л. Психология взаимоотношений в малых группах: Учебное пособие. Минск: Тетра Системс, 2000. 432 с.

Ключові слова: психологія, психологічні відносини, суб'єкти психологічних відносин, об'єкти психологічних відносин.

Key words: psychology, psychological relations, subjects of psychological relations, objects of psychological relations.

БАБИЧ ПРИНА ГРИГОРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент*

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ ПРИНЦИПУ СПРАВЕДЛИВОСТІ У СИСТЕМІ ПРИНЦИПІВ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Особливість сучасного стану принципів цивільного права визначає сучасний стан цивільного законодавства взагалі. Перш за все це конфлікт Цивільного і Господарського кодексів, питання про співвідношення яких досі залишається невирішеним.

Як встановлено ст. 1 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), предметом його регулювання є особисті немайнові та майнові відносини (цивільні відносини), що ґрунтуються на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їхніх учасників. ЦК України застосовується щодо юридичних осіб приватного права, а також юридичних осіб публічного права у всіх випадках участі останніх у цивільних відносинах (ст. ст. 81 та 82 ЦК України). Цей кодекс не застосовується до майнових відносин, заснованих на адміністративному або іншому владному підпорядкуванні однієї сторони іншій, якщо інше не встановлено законом (ч. 2. ст. 1 ЦК України).

Таким чином, Цивільним кодексом не регламентуються відносини публічного права. Тож саме вони могли би стати предметом регулювання Господарським кодексом (далі – ГК України).

Проте ГК України не став актом, який врегулював би ці питання і заповнив відповідну прогалину. За концепцією, він регулює як публічно-правові, так і приватно-правові відносини.

Отже, два одночасно прийняті кодифікаційні акти в частині певних відносин приватно-правового характеру мають спільний предмет регулювання. При цьому пропонуються два кардинально протилежних підходи стосовно вирішення одних і тих самих питань.

Наприклад, основоположним є питання щодо суб'єктів відповідних правовідносин. Кожен з кодексів пропонує свою, жодним чином не узгоджену з іншим кодексом, систему кодифікації суб'єктів. Передбачається різний порядок їхнього утворення, різні переліки необхідних установчих документів тощо. При спільному предметі регулювання певних питань це є неприпустимим, оскільки створює можливість застосування до однакових відносин різних норм права.

Слід зазначити, що незалежно від того, чи є суб'єкт особою публічного права чи приватного права, їхня участь у цивільних відносинах регулюється цивільним законодавством на однакових засадах, які визначають вимоги до практичного забезпечення правового становища особи.

Ці принципи права вперше зазначені у Цивільному кодексі, який регулює цивільні відносини в Україні; іменуються «загальними засадами цивільного законодавства» і зазначені в ст. 3. ЦК України.

До них зараховують:

1) Неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя людини, що дозволяє індивіду визначати характер поведінки, своє місце в суспільстві в системі цивільних правовідносин і та. ін. за власним розсудом;

2) Неприпустимість позбавлення права власності, крім випадків, встановлених законом, що полягає у забезпеченні правової охорони власності, незалежно від її форм та видів;

3) Свободу договорів, яка полягає у визнанні за суб'єктом цивільного права можливості укладати договори (або утримуватися від укладання договорів) і визначати їх зміст на свій розсуд відповідно до досягнутої з контрагентом домовленості;

4) Свободу підприємницької діяльності, не забороненої законом, означає закріплення у законодавчому порядку загального правила про право зайняття підприємницькою діяльністю, а також встановлення юридичних гарантій реалізації цього права;

5) Принцип судового захисту цивільного права та інтересу;

6) Вимогу справедливості, добросовісності та розумності цивільного законодавства, яка практично виражається у встановленні його нормами рівних умов для участі всіх осіб у цивільних відносинах; закріпленні можливості адекватного захисту порушеного цивільного права або інтересу; поєднання створення норм, спрямованих на забезпечення реалізації цивільного права, із шануванням прав та інтересів інших осіб, моралі суспільства тощо [1, с. 9].

Крім того в ЦК України загальні положення про зобов'язання розташовані в окремій главі, де в п. 3 ст. 509 ЦК України зазначено, що зобов'язання має ґрунтуватися на засадах добросовісності, розумності та справедливості.

Актуальним вважається вивчення принципів права через те, що у сучасній правовій науці склалось уявлення про принципи як такі, що офіційно закріплені в законодавстві. До того ж, як уявляється, відбувається звуження значення принципів у правозастосуванні та обмеження їх діяльності. Провідні ідеї розглядаються як допоміжні при виборі норм для застосування та не застосовуються для безпосереднього регулювання.

Принципи справедливості, добросовісності, розумності є принципами природного права. З цієї позиції необхідно розглянути принципи права, їх місце з точки зору співвідношення системи права і системи законодавства. Допускаючи плюралізм у праворозумінні ми не маємо ні правопорядку, заснованого на законі, ні правопорядку, заснованого на так званому правовому законі. Більше того сама ідея «не правового» закону, як це не парадоксально, не стільки сприяє реальній боротьбі за замість права приведення його у відповідність до пануючих у суспільстві цінностей. Не може бути проблеми протиставлення права і закону. Має

бути проблема невідповідності права яким-небудь цінностям. Закон не може бути неправильним. Можна і потрібно говорити, що закон не відповідає чийм-небудь уявленням про справедливість, мораль, яким-небудь фактичним відносинам тощо [2, с. 15].

Одні під правом розуміють норми, встановлені державою, інші – норми, які фактично склалися у суспільстві (звичаї), треті – ототожнюють право з його принципами (ідеалами), четверті під правом розуміють правові переживання [2, с. 14].

У будь-якому формально функціонуючому суспільстві домінуючим є нормативний підхід до розуміння права. Посилення протиставлення різних підходів до праворозуміння проходить в періоди якісних змін в системі суспільних відносин. Відповідальність за соціальні проблеми покладають на нормативний підхід [2, с. 14]. Найбільш конкурентними підходами в аналізі проблем праворозуміння стають нормативізм, природне право та соціологічний підхід. Суспільство стає затиснутим у застарілих нормах права, які виступають гальмами як для подальшого прогресивного розвитку у рамках існуючої системи суспільних відносин, так і для зміни самої системи [2, с. 13–21].

У VIII ст. Кант звернув увагу не те, що вчені продовжують шукати адекватне поняття права. Тривають такі пошуки і сьогодні. О. У ейстом було надано достатньо повний перелік існуючих підходів до розуміння сутності права [3, с. 7].

Разом із ідеями, які встановлюють значно більш справедливі та в цілому реальні варіанти правового регулювання, ніж ті, які існували у попередній період розвитку суспільства, у намаганнях ейфорії перебудови формально визначені положення набувають багато декларативних положень, які не реалізуються перш за все з економічних причин. Паралельно відбувається дезорієнтація суб'єктів права та особливо суб'єктів правозастосування, які починають замислюватися над невластивими їм питаннями: чи відповідають ті чи інші правила, які містяться в законах, природному праву або загальному інтересові, і як їм слід вчиняти, якщо, за їх думкою – не відповідають? [2, с. 13].

Науковці звичайно визначають принципи права як вихідні нормативно-керівні начала, які характеризують його створення, його основи, закріплені у ньому закономірності суспільного життя.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України: Коментар. Х. : ТОВ «Одісей», 2003 С. 9.
2. Толстик В. А. От плюрализма правопонимания к борьбе за содержание права. Государство и право. № 9. С. 15.
3. Лейст О. Э. Сущность права. Проблемы теории и философии права. М., 2002. С. 7.

Ключові слова: принцип справедливості, принципи права, принципи законодавства, методи, публічне право.

Key words: principle of justice, principles of law, principles of legislation, method, public law.

БЕРНАЗ-ЛУКАВЕЦЬКА ОЛЕНА МИХАЙЛІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент*

КРЕДИТНІ КАНІКУЛИ: ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Інститут кредитування завжди займав центральне місце у економіці будь-якої держави. Україна не є виключенням, але ситуація яка сталося на сьогоднішній день на нашій території свідчить про те, що не всі фізичні та юридичні особи мають стабільний заробіток та можуть сплачувати кредитні платежі.

Для початку розберемося, як у зарубіжних країнах працює даний інститут. Так, якщо особі важко підтримувати регулярні кредитні платежі, її кредитор(и) можуть погодитися на короткострокову платіжну відпустку. Також боржник може попросити відпустку для оплати кредитною картою та перерви у здійсненні іпотечних платежів.

Пропущені платежі протягом цього періоду зазвичай розглядаються як заборгованість, а відсотки та витрати можуть продовжувати додаватися. Також боржник може подати заявку на «передихання», щоб його кредитори припинили телефонувати або писати йому, поки він розбирається зі своїми боргами.

Процедурно це виглядає так: боржник звертається з заявою про платіжну відпустку, але кредитор не зобов'язаний погоджуватися на це. Перерва у погашенні виплат може бути відзначена у кредитному файлі боржника та у майбутньому це може ускладнити отримання кредиту. Залежно від тривалості перерви в платежах кредитор може видати сповіщення про невиконання зобов'язань.

Наприклад в Європі, для допомоги людям, чий фінанс постраждали від коронавірусу, були введені нові правила, включно з платіжними канікулами. Однак 31 березня 2021 року заявки на платіжні канікули, пов'язані з коронавірусом, у більшості країн закрилися.

На сьогоднішній день боржник може звернутися до своїх кредиторів з проханням про неофіційну перерву у виплаті, щоб дати йому трохи часу для вирішення своїх боргів. Кожен кредитор по-різному розглядатиме цей запит і може відхилити його. Перерва в оплаті може вплинути на ваш кредитний рейтинг.

Так, у Шотландії урядовий період «мораторію» для осіб, які мають борги, триває шість місяців. Протягом цього часу кредитори не можуть вжити заходів щодо стягнення заборгованості. Однак, згідно з правилами Закону про споживчий кредит, кредитори зобов'язані все одно надсилати клієнтам листи-попередження, коли вони пропускають два платежі, навіть якщо ця перерва була узгоджена з кредитором [1].

В Америці достатньо часто використовуються іпотечні канікули. Але вони мають, як плюси, так і мінуси для боржника.

Плюси іпотечних канікул:

- зняття «тиску» з боржника на деякий час
- на деякий час у боржника буде на один обов'язок менше, про який він може турбуватися, коли обмірковує свої витрати
- при зіткненні лише з тимчасовим падінням доходу (наприклад, через народження дитини) іпотечна відпустка покриває період декретної відпустки.

Мінуси іпотечних канікул:

- хоча боржник не здійснює платежі по іпотеці, але у нього все одно набігають відсотки на залишок іпотечного кредиту
- при завершенні кредитної відпустки залишок по іпотеці та іпотечні платежі будуть вищими, ніж вони були до його початку навіть, якщо кредитор погодиться на таке тимчасове рішення – це вплине на кредитну історію боржника. Як наслідок може вплинути на здатність боржника отримати кредит у майбутньому [2].

В Україні під час введення воєнного стану була прийнята низка змін. Так, законодавець вніс відповідні зміни за допомогою прийняття Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» від 15.03.2022 р. № 2120-IX. Даним законом були внесені зміни до ЦК України та Закону «Про споживче кредитування». Національний банк України не став винятком та прийняв «Правила роботи банків у зв'язку з введенням в Україні воєнного стану», затверджені постановою правління НБУ від 25.03.2022 р. № 23 «Про деякі питання діяльності банків України та банківських груп» [3; 4].

Таким чином, ми бачимо, що інститут кредитних канікул вдало працює не лише зарубіжжю, а також успішно реалізується у нашій країні, що дає змогу відчувати громадянам певну стабільність та безпеку з боку держави під час воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Payment holiday for debt repayments. URL: <https://www.stepchange.org/debt-info/pay-off-or-reduce-debt/payment-holiday-for-debt-repayments.aspx>
2. A guide to mortgage payment holidays. URL: https://www.moneyhelper.org.uk/translate.google/en/homes/buying-a-home/a-guide-to-mortgage-payment-holidays?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=uk&_x_tr_hl=uk&_x_tr_pto=op,sc
3. Кредитні канікули під час війни: умови та хитрощі банків. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/kreditni-kanikuli-pid-chas-viyni-umovi-ta-hitroshchi-bankiv.html>
4. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закону України від 15.03.2022 р. № 2120-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#n225>

Ключові слова: інститут кредитування, кредитні канікули, воєнний стан, кредитор, боржник, кредитні платежі.

Key words: credit institution, credit vacation, martial law, creditor, debtor, credit payments.

ГЛИНЯНА КАТЕРИНА МИХАЙЛІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент*

ФОРМУВАННЯ КАТЕГОРІЇ «ІНТЕРЕС ДИТИНИ» У СІМЕЙНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

На сучасному етапі розвитку України, виникла реальна потреба для виникнення нового відношення до цілої низки понять і категорій, що відповідають новому витку в удосконаленні цивільного і сімейного права.

Трансформація цілої низки понять, поява нових, можливо, не змінних за формою, але інших за змістом, процес цілком об'єктивний, і за останні 10-15 років, внаслідок створення нової парадигми праворозуміння, (на думку Ю.М. Оборотова, – ціннісно-нормативної), що дійсно дозволяє оцінити та зрозуміти не тільки нормативний, але й ціннісний механізм дії права, змінилось відношення законодавства до самого процесу правотворчості.

Вживання в цивільному та сімейному праві протягом не одного десятиріччя словосполучення «захист прав та інтересів дитини» призвело до того, що права дитини та її захист передбачені низкою законів цивільного та сімейного права, а ось питання про захист її інтересів і потреб сприймається як само собою зрозуміле, хоча на практиці про них згадують тільки тоді, коли права дитини при зіткненні з реальним життям, порушуються настільки, що виникає реальна загроза здоров'ю, а іноді і її життю.

Піднімаючи питання про категорію «правовий інтерес дитини» і акцентуємо увагу на необхідності обов'язкового врахування віку дитини, оскільки в ранньому віці вона не розуміє, як і яким чином можуть порушитися її права, але її дуже важливо захистити свої потреби та інтереси.

Неможна не відмітити і той факт, що за останні роки було вжито заходів для того, щоб покращити становище, тим більше, що велика кількість дітей різного віку виявилась в нашій країні на тимчасово окупованих територіях, в зоні військових дій.

Піднімаючи питання про правовий інтерес дитини, акцентуємо увагу на понятті «інтерес» поза теорією, а в реальному житті, особливо при прийнятті законодавчих актів, законодавець повинен бути впевнений, що використовує термінологію, що дозволяє йому чітко обмежити використаний ним понятійний апарат від семантики суміжних дисциплін, що в свою чергу дозволяє йому конкретно і чітко окреслити коло питань, яке необхідно для законодавчої діяльності, в даному випадку цивільному і сімейному праві.

Стиль мислення, який складається в розумінні прав дитини, не може не відповідати ментальності суспільства в цілому.

Складне соціально-економічне, політичне становище України – реалії сьогодення, і важко вимагати від законодавця обліку всіляких ситуацій, коли дійсно та чи інша правова норма не виконує свого призначення, і цілком можливо, що при відсутності розвитку термінологічного апарату, ми можемо говорити про необхідність ширшого тлумачення, наприклад, якщо йтиметься про захист потреб та інтересів дитини.

Будь-яке питання відносно її прав насправді являє собою певний набір норм, який поступово переходячи із закону до закону стає поволі якоюсь досить абстрактною, узагальнюючою схемою ряду типових ситуацій.

Такий перехід іноді необхідний для вирішення низки проблем цивільного права, проте відносно дитини, необхідний дещо інший підхід до введення тих чи інших норм права.

Специфіка, і ще раз специфіка обліку багатьох, можливо, ситуаційних, але реально існуючих і діючих в конкретний момент, в конкретній ситуації життя дитини, із врахуванням її віку, є основним для розуміння того, що саме ця норма цивільного та сімейного права буде цілком відповідати її потребам та інтересам, які потім можна відстоювати на цілком законних підставах.

Інтереси дитини формуються в залежності від тих соціальних умов, в яких вона перебуває, і, звичайно, вони пов'язані з її потребами. У словнику української мови «потреба» розглядається як забезпечення кого-небудь чимось необхідним, задоволення потреб, бажань, прагнень [1], інакше кажучи ці поняття не є тотожними, оскільки мають специфічний зміст.

В цьому плані особливий інтерес набуває підручник «Оцінка потреб дитини та її сім'ї», підготовлений у рамках проекту ЄС «Розвиток інтегрованих соціальних служб для вразливих сімей та дітей, що фінансується Європейським Союзом» [2].

На наш погляд, оцінка потреб дітей повинна ґрунтуватися не тільки на яких-небудь базових потребах, але й враховувати ті, котрі за певних обставин, перешкод або навпаки сприяють їх реалізації, а в подальшому і створенню для цього необхідних норм права.

Якщо порівнювати поняття «потреба» та «інтерес», то вони дійсно можуть здатися тотожними, проте це далеко не так, і автори підручника «Оцінка потреб дитини та сім'ї» досить детально визначають концепцію визначення потреб дитини.

При взаємодії дитини з дорослими вона може досить адекватно висловлювати свої потреби та інтереси в залежності від віку (як правило, це 13-18 років), намагатися здійснити їх поза правовим полем.

Закон України «Про охорону дитинства» підкреслює необхідність створення соціально-економічних та правових інститутів з метою захисту прав та законних інтересів дитини в Україні (ст. 2), розглядає систему заходів щодо охорони дитинства, яка включає: визначення основних правових, економічних, організаційних, культурних та соціальних засад щодо охорони дитинства, удосконалення законодавства про правовий та соціальний захист дітей, приведення його

у відповідність з міжнародними правовими нормами у цій сфері; забезпечення належних умов для охорони здоров'я, навчання, виховання фізичного, психічного, соціального, духовного та інтелектуального розвитку дітей, їхньої соціально-психологічної адаптації та активної життєдіяльності, зростання в сімейному оточенні, в атмосфері миру, гідності, взаємоповаги, свободи та рівності (ст. 4) [3].

В цілому дані положення цього Закону дійсно повинні майже цілком задовольнити потреби та інтереси дитини, проте і в цьому законі немає визначення понять «інтереси дитини, її потреб».

Акцентуючи увагу на тому, що інтереси дитини формуються в певних соціальних умовах, цілком можливо виникнення правових за змістом, але не тих, що охороняються законом, інтересів (наприклад, придбання якихось гаджетів, необхідних для розвитку комп'ютерної грамотності, тим більше, що для нормального існування в соціумі вони важливі сьогодні не як іграшки, а як вже реальна необхідність, буквально з першого класу), так само як не правових за змістом, але тих, що охороняються законом інтересів.

Так наприклад, в європейських країнах досить поширена практика захисту таких потреб та інтересів дитини, проте в цивільному та сімейному праві України ця проблема не знайшла належного відображення.

В цьому плані скільки би ми не говорили про необхідність взаємодії національного права з правом європейських країн, Америки, звичайно, не шляхом їх копіювання, а з урахуванням соціально-економічного, політичного становища України, насправді це все має формальний характер.

Комерціалізація практично всіх сфер нашого життя настільки обмежила навіть законні інтереси і потреби дитини, що елементарні її потреби не можуть бути реалізовані.

За останні 20-30 років кількість хворих дітей, (в даному випадку не йдеться про інвалідів дитинства або будь-якої іншої інвалідності), ми маємо на увазі середньостатистичну дитину шкільного віку, яка в силу хронічних захворювань, обумовлених низкою умов: від поганого харчування до умов проживання, не може увійти в соціальне середовище, і її цілком законна потреба займатися спортом, можлива або при наявності заможних батьків, або за допомогою спонсорів.

Адже в даному випадку ми говоримо про передбачення Законом «Про охорону дитинства» і рядом інших законів, що гарантовані дитині державою Законом «Про охорону здоров'я».

Оцінка потреб дитини, визначення її інтересів – процес достатньо складний, тому що визначення її ціннісних пріоритетів можливо лише за умови врахування загальних закономірностей розвитку дитини важливих не тільки для вузькопрофільних інтересів психологів, соціальних психологів, педагогів, але і для законодавця.

Список використаних джерел:

1. Словарь украинского языка в 11 томах. т. 7, 1976. С. 422.
2. Оцінка потреб дитини та її сім'ї / За аг. ред. І. Д. Зверевої; Авт. І. Д. Зверева, З. П. Кияниця, О. В. Кузьмінський, Ж. В. Петрович, І. Саммон. К.: Держспецслужба, 2007. 144 с.
3. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>

Ключові слова: інтерес, потреби, діти, правовий інтерес дитини, сімейне право.
Key words: interest, needs, children, legal interest of the child, family law.

ГОНЧАРЕНКО ВЛАДИСЛАВА ОЛЕКСАНДРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент*

ВИЗНАЧЕННЯ МОМЕНТУ ПЕРЕХОДУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ЗА ДОГОВОРОМ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА НІМЕЧЧИНИ

Серед юридичних фактів, з якими закон пов'язує виникнення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків, найбільш поширеними є правочини. З підстав, встановлених законом, правочини можуть бути недійсними або визнаватися такими за рішенням суду. Відповідно до абз. 2 п. 1 ст. 216 Цивільного кодексу України [1] (далі – ЦК України) у разі недійсності правочину кожна із сторін зобов'язана повернути другій стороні у натурі все, що вона одержала на виконання цього правочину, а в разі неможливості такого повернення, зокрема тоді, коли одержане полягає у користуванні майном, виконаній роботі, наданій послугі, – відшкодувати вартість того, що одержано, за цінами, які існують на момент відшкодування. Однак, не дивлячись на прозорість даного правила, в практиці судів України часто зустрічаються випадки невірних вирішення спорів про застосування наслідків недійсних правочинів, на виконання яких передавалося майно (наприклад, під час розгляду спорів про застосування наслідків недійсного установчого договору, на підставі якого передавалося майно (внесок) до статутного капіталу господарського товариства). Така ситуація обумовлена тим, що під час вирішення судових спорів неправильно визначається правова природа передачі майна та невірно встановлюється момент переходу права власності за договором.

Згідно ч. 1 ст. 334 ЦК України право власності у набувача майна за договором виникає з моменту передання майна, якщо інше не встановлено договором або законом. Зазначене свідчить про обрання в Україні системи диспозитивної, а не імперативної традиції (передачі майна).

В Україні продовжує діяти встановлений ще за радянських часів поділ договорів на реальні та консенсуальні. З одного боку такий підхід є застарілим і його використання було викликано знищенням радянською владою поділу майна на рухомі та нерухомі речі, а з іншого боку – ця класифікація успішно продовжує виконувати свою функцію з деякими зауваженнями. Такий поділ договорів не є актуальним лише стосовно нерухомого майна, оскільки відповідно до ч. 4 ст. 344 ЦК України права на нерухоме майно, які підлягають державній реєстрації, виникають з дня такої реєстрації відповідно до закону. Тому стосовно нерухомого майна передача речі чи укладення договору не викликають виникнення, зміни чи припинення речових прав на нерухоме майно.

В реальних договорах передача виступає в якості обов'язкової передумови укладання договору та одночасно виконує дві функції – зобов'язальну та речову (відповідно укладання договору та перехід права власності). Тому традент (особа, яка передає майно) повинен бути власником майна вже на момент укладання договору.

В консенсуальних договорах передача є одним з етапів виконання вже укладеного договору, а її зобов'язальна та речова функції можуть як співпадати, так і ні. Передача завжди створює речовий ефект, оскільки переносить на контрагента право володіння. Що стосується консенсуальних договорів, спрямованих на відчуження майна, вона забезпечує також перехід права власності, хоча відповідно до закону чи умов договору перехід права власності може відбуватися як до передачі майна, так і вже після того, як вона відбулася. З цього можна зробити важливий висновок, що традент повинен мати право власності на річ на момент, коли відповідно до закону чи договору право власності переходить до набувача. Це означає, що традент може й не бути власником майна на момент укладання консенсуального договору.

Право власності переходить на підставі юридичних фактів, з якими закон пов'язує виникнення у певної особи права власності. Підставою переходу права власності за консенсуальним договором є сам консенсуальний договір.

Труднощі виникають під час визначення підстави переходу права власності за реальним договором. Дії, спрямовані на передачу предмету договору, окремо від правочину, на виконання якого вони здійснюються, не опосередковують перехід права власності. Тому, можна зробити висновок, що підставою переходу права власності за реальним договором є як сам реальний договір, так і акт передачі майна у їхній сукупності.

За концепцією зобов'язального відчужуваного договору (купівлі-продажу, міни та ін.) в ЦК України перехід права власності пов'язується не з окремим речовим правочином, а з самим фактом передачі речі. Отже, цивільним правом України не сприйнята конструкція, як його часто називають у літературі, абстрактного речового договору передачі речі на виконання основного договору, яка закріплена у Німецькому цивільному кодексі [2] 1896 р. (Bürgerliches Gesetzbuch, далі – BGB).

У німецькому праві існує розмежування зобов'язального договору про відчуження речі та правочину на його виконання з метою перенесення права власності на річ. Тому договір є каузальним правочином, з якого виникають зобов'язальні права та обов'язки, а перехід права власності на річ відбувається за окремим речовим правочином. При цьому важливо зазначити, що цивільне законодавство Німеччини не містить вимог до форми такого речового правочину і зазвичай положення про перехід права власності містяться у самому договірному зобов'язанні. Додатково абз. 1 § 854 BGB містить вимогу про фактичну передачу речі з метою перенесення володіння до набувача за договором (Realakt). Таким чином, речовий правочин (Einigung) є абстрактною, акцесорною угодою, спрямованою на виконання договірних зобов'язань.

Практичне значення такого характеру речового правочину означає те, що недійсність договору про відчуження речі не впливає на дійсність речового правочину та право власності набувача за договором за умови, якщо сторони мали намір передати право власності (*animus transferendi*) та намір набути право власності (*acquirendi dominii*). Зазначене є безумовно позитивним винаходом німецького законодавця, що усуває можливість віндикації речі у майбутньому у добросовісного її набувача у зв'язку із визнанням договору відчуження речі недійсним.

Однак, на відміну від німецького права, де абстрактність речового правочину означає те, що дійсність цього договору не ставиться у залежність від дійсності чи недійсності основного договору, за ЦК України недійсність договору, на підставі якого відбувалася передача майна, покладає на кожну із сторін обов'язок повернути іншій все отримане за договором (реституція). Такий стан речей значно впливає на забезпечення стабільності цивільного обороту.

Також, слід зазначити, що за німецьким правом стосовно нерухомого майна речовий правочин про фактичну передачу речі не викликає переходу права власності без внесення на підставі абз. 1 § 873 BGB відповідного запису до земельної книги (Grundbuch). З цієї причини правочин щодо передачі права власності на нерухоме майно має спеціальну назву «*die Auflassung*» та вимоги до змісту, порядку та форми його укладання, недодержання яких призводить до його недійсності (§ 925 BGB). Тому за німецьким правом речовий правочин про передачу майна виконує свою функцію лише стосовно рухомого майна та майнових прав.

Правильне визначення моменту набуття особою права власності на річ за договором має важливе теоретичне і практичне значення. З цього моменту власник набуває право на захист набутої власності передбаченими законом способами, отримує можливість здійснювати правомочності власника щодо володіння, користування та розпорядження майном, на нього переходить тягар власності і ризик випадкової загибелі або пошкодження майна.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. Офіційний вісник України. 2003. № 11. Ст. 461. С. 7.
2. BGB. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/

Ключові слова: момент переходу права власності, договір, передача речі, прийняття речі, законодавство України, німецьке право.

Key words: moment of transfer of ownership, contract, transfer of property, acceptance of property, legislation of Ukraine, German law.

ДЕНИСЯК НАТАЛЯ МИКОЛАЇВНА

*Міжнародний гуманітарний університет,
доцент кафедри цивільного та господарського права та процесу,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПРОЦЕДУРА ВЧИНЕННЯ НОТАРІУСОМ НОТАРІАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ В УКРАЇНІ

Стаття 1 Конституції України закріплює, що Україна є суверенною, незалежною, демократичною, соціальною та правовою державою [1]. Одним із пріоритетів сучасної правової держави є створення стабільної системи захисту та охорони прав та інтересів фізичних та юридичних осіб. Дієвість такої системи полягає у здійсненні правового регулювання суспільних відносин, у функціонуванні багатьох правових інститутів та правових форм, до яких належить і нотаріат.

В Україні правовою підставою існування інституту нотаріату є Конституція України, Закон України «Про нотаріат», інші законодавчі акти України (ст. 2 Закону України «Про нотаріат») [2]. Відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про нотаріат»: нотаріат в Україні – це система органів і посадових осіб, на які покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені цим Законом, з метою надання їм юридичної вірогідності [2].

У випадках, передбачених нормами цивільного законодавства, нотаріальні дії виступають як юридичні факти цивільного права та мають конститутивне значення для майнових правовідносин. Ця обставина дозволяє розглядати нотаріальну діяльність як специфічну форму захисту й охорони прав та інтересів суб'єктів цивільних правовідносин.

Необхідно висвітлити значення поняття «нотаріальне провадження». Зазначимо, що визначення даного поняття у юридичній науці є дискусійним, зокрема, в наукових джерелах зустрічаються отождествлення понять «нотаріальне провадження» і «нотаріальний процес».

У свій час, питання нотаріальних проваджень в нотаріальній діяльності досліджували такі видатні вчені, як К. С. Юдельсон, В. Н. Аргунов, О. В. Романовська, В. В. Баранкова, С. Я. Фурса.

Під процедурою вчинення нотаріальних проваджень (нотаріальною процедурою) визначають встановлений законодавством порядок (механізм, послідовність) здійснення нотаріальних дій уповноваженими від імені держави суб'єктами, а також комплексний правовий інститут як сукупність визначених законом норм, якими регламентується послідовність та можливі варіанти поведінки суб'єктів у нотаріальних правових відносинах, загальні і конкретні умови вчинення нотаріальних дій (проваджень), а також права та обов'язки суб'єктів нотаріального процесу при вчиненні тих чи інших дій.

Насамперед зазначимо, що нотаріальна процедура складається із загального порядку і спеціальних правил вчинення нотаріальних проваджень, до яких можна віднести як загальні правила вчинення нотаріальних дій (проваджень), так і особливі (специфічні) правила посвідчення окремих видів договорів.

Згідно з теорією нотаріального процесу нотаріальне провадження – це сукупність окремих процесуальних дій, які вчинюються нотаріусом або іншою уповноваженою на вчинення нотаріальних дій особою у визначеній законом послідовності на кожній стадії (етапі) нотаріального процесу. При цьому нотаріальна дія – це окрема дія нотаріуса або іншої повноважної особи, яка визначається окремим змістом і є складовою провадження або процесу оформлення провадження.

На думку О. О. Кармази, процедура здійснення нотаріальних дій та її результат охоплюються єдиним поняттям – нотаріальна дія, яка має окремі складові. Така позиція, на наш погляд, є дискусійною в методологічному плані, оскільки у проекції «процедура здійснення нотаріальних дій» її елемент – нотаріальна дія представляється як більш загальне [5, с. 25].

На погляд Т. С. Андрущенко, наукова архітектура нотаріального процесу сприяє цілісному його сприйняттю в сукупності основних його конструктивних елементів (нотаріальних дій) у проекціях та взаємозв'язках його окремих процедурно завершених складових (елементів) [3, с. 17].

У кваліфікації нотаріального провадження виходимо з принципу завершеності, тобто досягнення основного завдання нотаріальної діяльності – посвідчення прав, фактів, що мають юридичне значення, з метою надання їм юридичної вірогідності, що в правовому значенні слід розглядати юридичним засобом забезпечення охорони, реалізації та захисту прав та інтересів особи. Відтак, до структури нотаріального провадження як юридичного процесу, на наш погляд, слід віднести нотаріальну дію, що є основним його функціональним елементом, забезпечує динаміку, рух нотаріального провадження, та стадії, які охоплюють відповідні нотаріальні дії, що в сукупності вирішують певне процесуальне завдання.

На думку С. Я. Фурси, нотаріальні процесуальні правові відносини характеризуються такими ознаками: нотаріальне процесуальне правовідношення має правовий і комплексний характер, який визначається нормами як законодавства про нотаріат, так і нормами матеріального права; безспірність юридичних фактів і прав, які є підставою для вчинення нотаріального провадження та мають доводитись суб'єктами нотаріального процесу за допомогою безспірних доказів; нотаріус або інша особа є обов'язковим суб'єктом цих правових відносин, уповноваженим на вчинення нотаріальних проваджень; нотаріус при здійсненні своєї діяльності не повинен виходити за межі, санкціоновані йому державою або міжнародним правом, коли його дії суперечитимуть нормам закону або правам інших осіб; добровільний вступ всіх суб'єктів нотаріального процесу до участі у ньому; у межах нотаріального процесу не передбачено виконання зобов'язань у примусовому порядку; багатосуб'єктність цих відносин; нерозголошення таємниці вчинюваних нотаріальних дій; єдина нотаріальна процесуальна форма [6, с. 611].

Отже, нотаріальне провадження – це сукупність процесуальних дій, які у передбаченому законом порядку вчиняються нотаріусом та іншими суб'єктами нотаріального процесу, спрямовані на посвідчення безспірних прав і фактів та вчинення інших нотаріальних дій з метою надання їм юридичної вірогідності (достовірності).

На думку М. В. Бондаревої, нотаріальне провадження можна розглядати як правомірне діяння, що являє собою елемент складних юридичних складів, які тягнуть юридичні наслідки. При цьому автономність нотаріального провадження як самостійного і при цьому одиничного юридичного факту, який тягне настання юридичного наслідку, є неможливою. Нотаріальне провадження виступає як самостійний елемент юридичного складу, який при цьому є настільки значущим, що відсутність його призводить до відсутності юридичного складу, а відтак і до ненастання юридичних наслідків [4, с. 55].

Нотаріальним процесом охоплюються різні види нотаріальних проваджень, правові особливості яких визначають специфіку нотаріального процесу у їх вчиненні.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 39. – Ст. 383.
3. Андрущенко Т. С. Процесуальні аспекти відкриття нотаріального провадження щодо посвідчення аліментного договору // Підприємництво, господарство і право. 2015. № 3. С. 16–19.
4. Бондарева М. В. Реалізація спадкових правових відносин в нотаріальному процесі // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2010. № 84. С. 55–57.

5. Кармаза О. О. Міжнародний нотаріальний процес: теоретичний і практичний аспекти // Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. 2015. № 2(1). С. 21–28.
6. Фурса С. Я. Про видачу свідоцтва про право власності на частку у спільному майні чоловіка та жінки, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у зареєстрованому шлюбі / С. Я. Фурса, Є. І. Фурса // Теорія нотаріального процесу. К. : Алерта, Цул, 2012. С. 611–612.

Ключові слова: нотаріус, нотаріальне провадження, юридичний факт, нотаріальний процес, діяльність нотаріуса.

Key words: notary, notarial proceedings, legal fact, notarial process, activities of a notary.

ЗАВАЛЬНЮК СЕРГІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ЧЕРЕЗ НЕНАЛЕЖНЕ ВИКОНАННЯ ДОГОВОРУ ПОСЛУГ В КОНТЕКСТІ НАДАННЯ ПОСЛУГ З УПРАВЛІННЯ БАГАТОКВАРТИРНИМ БУДИНКОМ

З набранням чинності нового Закону України «Про житлово-комунальні послуги» і втрати чинності однойменного попереднього закону у 2019 році, було прийнято ряд змін, які вплинули на судову практику вирішення спорів з відшкодування шкоди завданої власникам квартир через неналежне надання послуг управління багатоквартирним будинком.

Так, у старому законі Закону України «Про житлово-комунальні послуги» в статті першій надавалось визначення балансоутримувача будинку, споруди, житлового комплексу або комплексу будинків і споруд та встановлювалось, що саме останній несе відповідальність за експлуатацію перелічених об'єктів [6].

Проте в чинному Законі України «Про житлово-комунальні послуги» таке поняття відсутнє, як і відсутня чітко встановлена відповідальна особа [7], що створює певні труднощі у разі завдання шкоди через неналежне надання послуг з управління багатоквартирним будинком. Сьогодні можна констатувати поки ще невелику кількість випадків спорів та скудний об'єм судової практики подібних спорів.

Дослідження цього питання є доволі актуальним з огляду на популярність здійснення Управління багатоквартирними будинками не лише Об'єднанням співвласників багатоквартирного будинку, але й суб'єктами підприємницької діяльності, які за договором із співвласниками забезпечують належне утримання та ремонт спільного майна багатоквартирного будинку і прибудинкової території та належні

умови проживання і задоволення господарсько-побутових потреб (надання послуг з управління багатоквартирним будинком).

Доволі цікавим є наступне свіже, на час написання статті, рішення Приморського районного суду м. Одеси від 15.06.2022 р. у справі № 522/14530/21, в якому суд задовольнив позов відшкодування завданих збитків та моральної шкоди особі, на чий автомобіль впав шифер та інші елементи конструкції даху будинку, якому відповідач надавав неналежної якості послуги з управління багатоквартирним будинком [3].

Зобов'язанню з відшкодування шкоди в даному випадку було надано наступне обґрунтування.

Виходячи зі змісту норм Типового договору про надання послуг з управління багатоквартирним будинком та норм чинного законодавства (а саме: п.п. 3, 5, 8, Типового договору про надання послуг з управління багатоквартирним будинком [1], п.п. 9, 10, 40, 43, 45 Постанови Кабінету міністрів України «Про затвердження Правил надання послуги з управління багатоквартирним будинком та Типового договору про надання послуги з управління багатоквартирним будинком» № 712 від 05.08.2018р. [1], п.п. 2.8.2, 2.8, 4.4 Наказу Державного комітету України з питань житлово-комунального господарства «Про затвердження Правил утримання жилих будинків та прибудинкових територій» № 76 від 17.06.2005р. [1], ст.ст. 1, 4, 10, 16 Закону України «Про захист прав споживачів»[2], ст.ст. 1, 7, 8 Закону України «Про житлово-комунальні послуги» [7], ст.ст. 22, 23, 323, 324, 614, 906, 1166, 1667 ЦК України [5]), суд прийшов до висновку, що Позивач зазнав шкоду через пошкодження свого автомобіля Mazda-CX7 (реєстраційний номер НОМЕР_2) шляхом падіння на нього шиферу та інших елементів конструкції даху будинку АДРЕСА_2, яке сталося через те, що Відповідач неналежним чином надав послуги з управління багатоквартирним будинком, через неналежне виконання та невиконання своїх зобов'язань за чинним законодавством та за Типовим договором про надання послуг з управління багатоквартирним будинком, і суд вбачає причинно-наслідковий зв'язок неналежного надання послуг, у чому й полягає вина Відповідача (з поміж усіх порушень зобов'язань, які Відповідач не виконав, доцільно виділити відсутність перевірки справності даху, навіть під час підготовки будинку до осінньо-зимового періоду, а відповідно не проведено ремонт в усіх місцях, де наявні несправності; відсутність, у разі необхідності, повідомлення мешканців про доцільність проведення капітального ремонту даху будинку тощо), і шкодою, яку Позивач зазнав [3].

Слушним є те, що суд вмотивував своє рішення не лише нормами, які регулюють правовідносини надання житлово-комунальних послуг, але й статтею 906 ЦК України, як є загальною нормою до врегулювання правовідносин, що впливають з договору послуг. Саме ця норма оперує такою категорією як «неналежне виконання договору про надання послуг за плату», що гармонійно лягло в мотивування рішення суду. Так, відповідач довів наявність причинно-наслідкового зв'язку між цим неналежним виконанням договору про надання послуг

і завданою йому шкодою. Використавши цю статтю в мотивуванні, суд фактично застосував дане положення Цивільного кодексу України як загальне по відношенню до спеціальних норм, які регулюють правовідносини надання житлово-комунальних послуг.

Також своє рішення суд обґрунтував тим, що відповідач не довів відсутність своєї вини у завданні шкоди позивачеві, і послався на ст. 614 ЦК України та позицію Верховного суду України, висловлену у постанові від 23.01.2018р. у справі № 753/7281/15-ц (№ 61-1832св17). Так, законодавство в деліктних зобов'язаннях передбачає презумпцію вини заподіювача шкоди; якщо в процесі розгляду справи зазначена презумпція не спростована, то вона є юридичною підставою для висновку про наявність вини заподіювача шкоди. Доведення відсутності вини у спричиненні шкоди відповідно до вимог ст. 1166 ЦК України покладено на відповідача [3].

Варто відмітити, що з 2019 року через зміни в законодавстві та зміни політики управління багатоквартирними будинками (ОСББ, Керуючі компанії тощо), яка передувала цьому, нормативно правове обґрунтування впливає не з визначення балансоутримувача будинку, а з зобов'язань відповідача за договором та чинним законодавством. Через що сьогодні ми можемо спостерігати у вирішенні подібних спорів доволі різноманітні судові рішення в залежності від обставин справи. Також розглянутий випадок цікавий тим, що можливий аналогічний розгляд справ про відшкодування завданої шкоди через неналежне виконання договору про надання послуг за плату стосовно інших видів послуг. В той же час, через іншу специфіку різних видів послуг можемо спостерігати різні за результатом судові рішення, що пояснює актуальність подальшого дослідження цього питання, зокрема вивчення судової практики.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Правил надання послуги з управління багатоквартирним будинком та Типового договору про надання послуги з управління багатоквартирним будинком: Постанова КМУ від 05.08.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/712-2018-п#Text>.
2. Про затвердження Правил утримання жилих будинків та прибудинкових територій: Наказ Державного комітету України з питань житлово-комунального господарства від 17.05.2005 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0927-05#Text>.
3. Рішення у справі № 522/14530/21 (провадження 2/522/2715/22) [2022] Приморський районний суд міста Одеси. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104850488> (2022, червень, 15).
4. Про захист прав споживачів : Закон України від 12.05.1991 р. Відомості Верховної Ради України. Офіц. вид. 1991. № 30. Ст. 379.
5. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 року. Відомості Верховної Ради України. Офіц. вид. 2003. № 40–44. Ст. 356.

6. Про житлово-комунальні послуги: Закон України від 24.06.2004 р. Відомості Верховної Ради України. Офіц. вид. 2004. № 47. Ст. 514.
7. Про житлово-комунальні послуги: Закон України від 09.07.2017 р. Відомості Верховної Ради України. Офіц. вид. 2018. № 1. Ст. 1.

Ключові слова: відшкодування шкоди, договір про надання послуг, послуги з управління багатоквартирним будинком, ОСББ.

Key words: compensation for damage, contract for the provision of services, services for the management of an apartment building, condominium.

КРИВЕНКО ЮЛІЯ ВАСИЛІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент*

НЕПЕРЕБОРНА СИЛА – ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Слід визначити, що непереборною силою можуть бути і стихійні та суспільні явища. На наш погляд, це є результат закономірного розвитку інституту непереборної сили. У міру розвитку суспільства, науково-технічного прогресу, цивілістичної науки уявлення про непереборну силу змінюється. Серйозно розширилися людські можливості впливу на природні явища. І сьогодні багато природних катаклізмів можуть виступати як керовані людиною процеси або, принаймні, передбачувані природні події. Внаслідок цього можна стверджувати, що коло юридичних подій поступово звужується, оскільки скорочується діапазон явищ, що не залежать від волі людини, а у свою чергу збільшується кількість явищ, що виникають і залежать від волі людини.

Вже на початку розвитку цивілізації вважалося юридично значущим вчинення тих чи інших дій в умовах природної стихії, суспільних лих. У текстах правових актів з давніх-давен зустрічаються терміни «надзвичайний», «нещасний», «лихо», «пожежа», «вогонь», «повінь», «війна», «повстання», «неминучий», «згубний» (згубний), «несподіваний», «непередбачений», «непереборний», «невідворотний», «фатальний», «надприродні природні явища» та аналогічні.

Поняття «непереборна сила» використовувалося у римському приватному праві, воно рецеговано сучасними правовими системами у самому загальному розумінні та передбачає звільнення боржника від відповідальності. Для позначення непереборної сили римському праві використовувалися терміни «vis maior», «casus fortuitous», «damnum fatale». Римські юристи розрізняли простий випадок від casus maior – vis maior, тобто, від непереборної сили, яку вони визначали як випадок невідворотний, якому неможливо протистояти – casus cui resisti non potest. Як приклади вони наводять землетрус, зсув, обвал, аварію корабля, напад розбійників, піратів і ворога [1, с. 285; 2, с. 30, 312; 3, с. 205].

Як поняття *vis major*, і всі тотожні визначення римського права передбачають можливість запобігання шкоди тими запобіжними заходами, які вимагаються від добросовісного власника (*diligentia diligentis patris familias*); отже, боржник, який посилається на непереборну силу, мав право і був зобов'язаний довести лише відсутність власної провини (необережності), тобто, що він не міг запобігти цій шкідливій події при необхідному від нього ступені обережності. Тому поняття непереборної сили нічим не відрізнялося за римським правом від поняття випадку.

В українському законодавстві під непереборною силою розуміють надзвичайні та невідворотні обставини за даних умов провадження діяльності (ч. 1 ст. 263 ЦКУ, ч. 2 ст. 218 ГКУ).

Варіативність підходів до переліку обставин непереборної сили у цивільному праві та договірній практиці актуалізує завдання виявлення переліку таких обставин з метою подальшої систематизації та більш ґрунтовного аналізу.

До обставин непереборної сили, що зазвичай узагальнено називається форс-мажором (або форс мажорними обставинами), з урахуванням вироблених у міжнародній практиці підходів дозволяють відносити наступні обставини:

1) оголошена чи неоголошена війна, громадянська війна, заворушення та революції, акти піратства, саботаж;

2) стихійні лиха, урагани, циклони, землетруси, цунамі, повені, руйнування внаслідок блискавки;

3) вибухи, пожежі, руйнування машин, заводів та будь-яких установок;

4) бойкоти, страйки та локаути у будь-якій формі, уповільнення роботи, зайняття підприємств або їх приміщень, зупинки у роботі, що відбуваються на підприємстві сторони, яка просить про звільнення від відповідальності;

5) дії влади, законні чи незаконні.

Традиційно в теорії цивільного права та на практиці обставини непереборної сили поділяють за такими підставами:

1) природні явища, що мають стихійний характер (епідемія, сильний штурм, циклон, ураган, торнадо, буревій, повінь, нагромадження снігу, ожеледь, град, заморозки, замерзання моря, проток, портів, перевалів, землетрус, блискавка, пожежа, посуха, просідання й зсув ґрунту, інші стихійні лиха тощо);

2) надзвичайні (екстремальні) ситуації в громадському житті (загроза війни, збройний конфлікт або серйозна погроза такого конфлікту, включаючи але не обмежуючись ворожими атаками, блокадами, військовим ембарго, дії іноземного ворога, загальна військова мобілізація, воєнні дії, оголошена та неоголошена війна, дії суспільного ворога, збурення, акти тероризму, диверсії, піратства, безладу, вторгнення, блокада, революція, заколот, повстання, масові заворушення, експропріація, примусове вилучення, захоплення підприємств, реквізиція,

громадська демонстрація, блокада, страйк, аварія, протиправні дії третіх осіб, пожежа, вибух);

3) заборонні дії (акти) держави (запровадження комендантської години, карантину, установленого Кабінетом Міністрів України, тривалі перерви в роботі транспорту, регламентовані умовами відповідних рішень й актами державних органів влади, закриття морських проток, ембарго, заборона (обмеження) експорту / імпорту тощо).

Цей перелік обставин не є вичерпним [2].

Отже, аналіз норм різних законодавчих і нормативних актів щодо використання терміна «непереборна сила» показує, що законодавець застосовує його регулювання найрізноманітніших ситуацій (обставин) надзвичайного характеру.

Можна підтримати авторів, що обґрунтовують підхід до поняття непереборної сили як до міжгалузевого поняття і самостійної галузі законодавства про надзвичайні ситуації, що формується, і підкреслити необхідність хоча б приблизної класифікації, що ідентифікує обставини непереборної сили в процесі правозастосування, тим більше що перелік таких обставин постійно розширюється.

Список використаних джерел:

1. Покровский И. А. Основные проблемы гражданского права. М. : Статут, 1998. 353 с.
2. Карпова В. Форс-мажорні обставини: як їх визначити. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#n225>

Ключові слова: непереборна сила, форс-мажор, випадок, надзвичайні обставини.
Key words: force majeure, force majeure, accident, extraordinary circumstances.

МЕЛЬНИК ОЛЕКСАНДР ВОЛОДИМИРОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук*

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОРІВНЯННЯ КАТЕГОРІЙ «УСИНОВЛЕННЯ» ТА «СПОРІДНЕННЯ»

Усиновлення, метою якого є максимальне забезпечення прав та інтересів дітей, це один з найдавніших соціально-правових інститутів, який спрямовано на забезпечення влаштування дитини, позбавленої батьківського піклування, у сім'ю на правах сина чи дочки. Для ефективного прогнозування подальшого розвитку інституту усиновлення як механізму забезпечення прав дітей необхідним є дослідження питання щодо його співвідношення з такою категорією як споріднення.

Усиновлення, тобто влаштування у сім'ях дітей, які залишилися без піклування рідних батьків, відіграє важливу роль як для дитини, усиновлювачів, та і держави. Відповідно до діючого законодавства України усиновлення допускається у відношенні неповнолітніх дітей і виключно в їхніх інтересах. При влаштуванні дитини враховуються етнічне походження, релігійна й культурна приналежність, рідна мова, можливість забезпечення наступності у вихованні та освіті. Усиновлення братів та сестер різними особами не допускається, за винятком випадків, коли усиновлення відповідає інтересам дітей [1]. Разом з тим, неоднозначним є питання щодо природи тих відносин, які виникають після юридичного встановлення факту усиновлення. Позиції вчених відображають різні точки зору на цю проблему, однак їх багатоманітність можна виразити, згрупувавши у три концептуальних підходи:

1) у результаті усиновлення виникають відносини, які тотожні батьківським (відносинам кровного споріднення); прибічниками даної точки зору є наступні науковці: Б. С. Антімонов і К. А. Граве [2], В. Н. Забродіна [3], О. С. Іоффе [4], Л. А. Кузьмічева [5], В. В. Рязанцев [6] та інші;

2) внаслідок усиновлення виникають відносини, які близькі, подібні до кровно-батьківських; серед послідовників такого підходу можна назвати таких вчених як Л. М. Зілковська [7], О. І. Шолгіна [8] та інші;

3) відносини між усиновлювачем та усиновленою дитиною відрізняються від батьківських, мають більше відмінностей, ніж схожих рис; такої думки притримуються вчені, серед яких можна виділити К. Ю. Бородич [9], О. В. Дьякова [10], К. Ю. Паршукову [11] та інших.

Важливим в даному випадку є і розуміння ролі функцій усиновлення, яких існує декілька. Зокрема, на констатуючу функцію усиновлення вказує підхід О. М. Гюрджан, який вважає, що усиновлення означає підтвердження і фіксацію факту вже створених відносин між певними суб'єктами [12]. Натомість інші вчені, зокрема, А. В. Єрмаков [13], В. Н. Забродіна [2], О. С. Іоффе [4] вважають, що відповідні відносини виникають у результаті усиновлення, тобто воно виконує генеруючу функцію.

На нашу думку, хоча за загальним правилом правовідносини між усиновлювачами та усиновленими дітьми офіційно визнаються після санкціонування держави (рішення суду), однак процес усиновлення багатостадійний та починається задовго до цього моменту. Вже на етапах підготовки до усиновлення у відповідних суб'єктів виникають взаємовідносини, деякі з яких регулюються правом. Тому вважаємо, що усиновлення виконує і генеруючу, і констатуючу функції відносно батьківських правовідносин між усиновлювачем та усиновленою дитиною.

Перейшовши до вивчення питання щодо співвідношення понять «споріднення», «походження» та їх взаємозв'язок з поняттям усиновлення, необхідно зазначити, що розмежування даних понять дозволить у подальшому більш глибоко дослідити особливості особистих немайнових прав усиновленої дитини.

Походження використовується у сімейному законодавстві України у біологічному розумінні та означає народження дитини від конкретних батьків. На відміну від походження категорія споріднення є більш складною, так як допускає плюралістичність підходів до свого тлумачення. Дослідник юридичної проблеми споріднення К. А. Кіріченко вказує, що у дореволюційний час виділялося споріднення кровне (природне), яке виникало внаслідок походження однієї особи від іншої, і споріднення штучне. Останнє могло бути цивільним (зв'язок, створений при усиновленні) і духовним (при хрещенні) [15, с. 19].

У радянський період сформувалися три самостійні концепції розуміння споріднення: біологічна, соціальна (формальна) та біологічно-вольова. При цьому сімейне законодавство демонструвало тенденцію поступового зближення споріднення кровного та соціального. Однак, ряд вчених вказують на неможливість ігнорування відмінностей між ними. Так, наприклад, Б. Л. Хаскельберг писав, що «будучи категорією біологічною, споріднення не може бути встановлене чи скасоване правовою нормою, і таким чином, не існує поряд зі спорідненням як біологічною категорією споріднення «у суспільному значенні слова» [16, с. 247]. Є. М. Ворожейкін вважав, що відносини споріднення у законодавчому порядку не можуть бути ні встановлені, ні скасовані [17, с. 171]. А. І. Пергамент теж підкреслювала, що «штучно створені відносини не можна ставити в один ряд з відносинами природними, це було б формальним підходом до вирішення питання» [18, с. 130]. А. Азізова визначає споріднення як юридичний акт, що завжди має природне біологічне походження, тому неприйнятним, на її думку, є визначення усиновлення як створення родинного зв'язку між усиновителями і усиновленими [19, с. 53].

На сьогоднішні думки вчених з даного приводу теж різняться. К. А. Кіріченко вважає, що нині «споріднення може базуватися як на кровному, так і на соціальному походженні. Під спорідненням пропонується розуміти зв'язок окремих осіб, який виникає внаслідок походження (кровного чи соціального) однієї особи від іншої, а також зв'язок, спрямований на функціональне заміщення таких відносин» [15, с. 25].

О. Ю. Князева обґрунтовує, що родинний зв'язок – це зв'язок осіб, які походять від спільного предка по боковій лінії, котра не може бути встановлена в силу закону, а існує апріорі [20, с. 195]. Опосередковано такої ж позиції дотримується й І. А. Косарева, яка поділяє споріднення на два види: 1) пряме (походження одних людей від інших); 2) бокове (походження від спільних предків) [21, с. 92], що теж виключає можливість споріднення у соціальному розумінні. Т. В. Ткаченко теж доходить висновку, що споріднення неможливе без зв'язку за походженням [22, с. 9].

Отже, соціальний (або формальний) підхід до споріднення провокує змішування понять та їх розмивання. Це розуміють і багато науковців, які у своїх працях поряд зі словом «споріднення» вживають усиновлення як окрему підставу створення сімейних відносин, тим самим підкре-

слюючи відособленість, а не поєднання даних понять. Спорідненість генетична (на нашу думку, таке формулювання більш вдале, ніж спорідненість «кровна») виконує свої цілком визначені функції у суспільстві. Не має сенсу усі інші форми соціальних сімейних зв'язків (усиновлення, свояцтво тощо) намагатися штучно поєднати зі спорідненням. Саме тому особисті немайнові права дитини, яка була усиновлена, мають свою специфіку та особливості, порівняно з дітьми, які мають генетичну спорідненість з батьками, які їх виховують.

Список використаних джерел:

1. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>
2. Антимонов Б. С., Граве К. А. Советское наследственное право. М. : Госюриздат, 1955. 264 с.
3. Забродина В. Н. О понятии усыновления. *Вестник ЛГУ*. 1980. № 11. Вып. 2. С. 83–88.
4. Иоффе О. С. Советское гражданское право: курс лекций. Т. 3. Л. : Изд. ЛГУ, 1965. 347 с.
5. Кузьмичева Л. А. Усыновление по советскому семейному праву : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.03. Х., 1976. 20 с.
6. Рязанцев В. В. Правоотношения усыновления в российском семейном праве : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.03. М., 2001. 19 с.
7. Зілковська Л. М. Правове регулювання усиновлення в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.03. К., 2002. 20 с.
8. Шолгина О. И. Правовая природа усыновления и отмены усыновления как споров, затрагивающих интересы детей. *Современное право*. 2009. № 12. С. 90–94.
9. Бородич К. Ю. Усыновление детей – граждан России иностранными гражданами : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.03. М., 2005. 22 с.
10. Дьяков А. В. Правовая природа и содержание правоотношений, возникающих в результате усыновления. *Альманах современной науки и образования*. 2013. № 10 (77). С. 59–61.
11. Паршукова К. Ю. Общая характеристика отношений, порождаемых усыновлением и их правовая природа. Семейное и жилищное право. 2008. № 2. С. 14–17.
12. Гюрджан О. М. Правовая природа усыновления. *Lex Russica*. 2013. № 9. С. 993–997.
13. Ермаков А. В. Защита прав детей, усыновленных иностранными гражданами: организационно-правовой аспект. *Российский следователь*. 2006. № 7. С. 17–25.
14. Забродина В. Н. О понятии усыновления. *Вестник ЛГУ*. 1980. № 11. Вып. 2. С. 82–88.
15. Кириченко К. А. Эволюция доктринальных подходов к институту родства в отечественном семейном праве. *Вестник НГУ. Серия «Право»*. 2007. Т. 3. Вып. 2. С. 18–27.
16. Шахматов В. П., Хаскельберг Б. Л. Новый Кодекс о браке и семье РСФСР. Томск, 1970. 324 с.
17. Ворожейкин Е. М. Семейные правоотношения в СССР. М., 1972. 336 с.

18. Пергамент А. И. Опекa и попечительство. М., 1966. 161 с.
19. Азизова А. Усыновление как самостоятельный институт семейных правоотношений. *Общественные науки в Узбекистане*. 1983. № 4. С. 53–56.
20. Князева Е. Ю. Институт усыновления в семейном праве России: теоретический аспект. *Вестник РГГУ*. 2010. № 14 (57). С. 195–198.
21. Косарева И. А. Родство и усыновление как отрицательные условия заключения брака. *Современное право*. 2008. № 3. С. 92–96.
22. Ткаченко Т. В. Усыновление по российскому семейному праву : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.03. Ростов-на-Дону, 1999. 20 с.

Ключові слова: усыновлення, споріднення, походження, особисті немайнові права, дитина, функції усыновлення.

Key words: adoption, kinship, origin, personal non-property rights, child, functions adoption.

МАТІЙКО МИКОЛА ВОЛОДИМИРОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент*

ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ ФУНКЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА ЯК ЕЛЕМЕНТ СТРУКТУРИ ФУНКЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

На думку С. С. Алексєєва однією з сил, що здатна «упорядкувати, оцивілізувати свободу в практичному житті за допомогою цінностей культури, духовних засад» [1, с. 47] є приватне право. При цьому в функціях права розкривається сутність права та його «соціальне призначення – історична мета і службова роль – в житті суспільства» [2, с. 4]. Являючи собою «зовнішній вираз властивостей права, що проявляються в їх впливі на суспільні відносини, свідомість та поведінку людей» функції права є «динамічним» явищем (при тому що вони є «залежними від суспільства», вони «розвиваються разом з ним та обумовлюються певним етапом його розвитку» [3, с. 22]). «Змінюються, підвищуються суспільні потреби, змінюються та розширюються функції права. І навпаки, зменшуються суспільні потреби – це відбивається і у функціях права...» [4, с. 10].

При цьому на думку В. С. Ковальського «у своїй сукупності функції права мають спрямовувати його дію на підтримку людини, демократизацію держави й розбудову громадянського суспільства, на забезпечення як загальносоціальних, так і приватних інтересів... Чи не головним в аспекті дії права є акумулювання його функцій у напрямі ефективної реалізації прав громадян і розвиток громадянського суспільства» [4, с. 14–16].

Зазначене актуалізує дослідження онтологічних характеристик приватноправових інститутів у сучасній юриспруденції, що дає підстави звернення до функціонального аспекту останніх.

Для того, щоб пізнати те або інше явище, важливо розкрити його структуру. У літературі обґрунтовано стверджується, що є припустимим вести мову про структуру не тільки права, а й будь-якого іншого явища, яке вивчається правознавством [5, с. 41]. Уявляється доцільним розглянути у цьому аспекті функції цивільного права. Під структурою розуміється закон зв'язку елементів, закон, що виражає впорядкованість відносин між елементами [6, с. 5].

Функції права розуміються як напрямки впливу права на суспільні відносини та соціальне призначення права. Враховуючи загальнотеоретичного розуміння функцій права, функції цивільного права можуть бути визначені, як напрямки впливу цивільного на суспільні відносини та соціальне призначення цивільного права. Для побудови структури функцій цивільного права насамперед потрібний належний критерій віднесення до неї можливих елементів. Оскільки поняття структури відображає найбільш сформоване, те що зберігається, інваріантне [7, с. 277; 8, с. 13], остільки й елементи структури функції права повинні відповідати зазначеним вимогам. Важливо враховувати також, що право належить до числа так званих свідомих, «раціональних» регуляторів [9, с. 82] і, отже, характеристика його функціонування припускає виділення властивих регулятору компонентів (суб'єкт дії, об'єкт дії й т.д.).

Структуру функції цивільного права становлять такі елементи як зміст функції цивільного права, об'єкт функції цивільного права, суб'єкт функції цивільного права та засоби реалізації функції цивільного права.

Отже, серед інших елементів до структури функцій цивільного права повинні залучатися засоби забезпечення реалізації цих функцій (мова йде не про засоби забезпечення реалізації правил поведінки, які знаходяться в нормах права, а про засоби забезпечення впливу цивільного права в певних напрямках).

Засоби забезпечення реалізації функцій цивільного права визначаються специфікою змісту останніх, зокрема, ступенем регулятивної, охоронної та виховної спрямованості, а також можуть розрізнятися залежно від того, яка сфера впливу цивільного права береться до уваги.

У системі функцій цивільного права важливе місце посідає регулятивна функція, змістом якої є спосіб впливу, що полягає у регулюванні суспільних відносин. Призначення цивільного права регулювати суспільні відносини може втілюватися у формі договорів, нормативних актів, встановленні правового статусу, правосуб'єктності, визначенні (передбаченні) юридичних фактів, встановлення конкретного правового зв'язку між суб'єктами права, визначенні оптимального типу правового регулювання стосовно конкретних суспільних відносин та ін. Особливості цього способу впливу полягають насамперед

у встановленні позитивних правил поведінки, в організації суспільних відносин, в координації соціальних взаємозв'язків. Засобами реалізації регулятивної функції цивільного права можуть виступати, наприклад, цивільно-правові договори, цивільно-правові нормативні акти.

Право було не завжди, але з того моменту, як воно з'являється, воно стає одним з найважливіших засобів охорони суспільних відносин. Охоронний спосіб впливу і являє собою зміст охоронної функції цивільного права. Зазначений спосіб націлений на охорону загальнозначущих, найбільш важливих економічних, політичних, відносин, усунення явищ, проти яких виступає суспільство. Він полягає в тому числі в захисті від порушень прав суб'єктів цивільного права, встановленні відповідальності юридичних і фізичних осіб та інших суб'єктів цивільних відносин. Засобами реалізації охоронної функції цивільного права можуть вважатися, наприклад, дії суб'єктів цивільних правовідносин щодо поновлення порушеного права, дії суб'єктів цивільних правовідносин, спрямовані на унеможливлення порушень суб'єктивного права у майбутньому, правозастосовчі акти в сфері цивільного права, притягнення до цивільно-правової відповідальності, профілактика правопорушень.

Виховна функція цивільного права полягає у «вихованні поваги до права взагалі, цивільних прав інших осіб, правопорядку і т. ін.» [10, с. 44], «формує у учасників цивільно-правових відносин цивілістичну культуру, повагу до прав та законних інтересів інших осіб, правову свідомість, впевненість, що за умов дотримання встановленого порядку й форми вступу у ці відносини їх права будуть гарантовані» [11, с. 22]. В цьому аспекті важливим вважається не просто знання цивільного права, а й його сприйняття. Засобами реалізації виховної функції цивільного права можуть вважатися, наприклад, юридична освіта, заходи, спрямовані на підвищення правової культури, наукові та науково-практичні заходи в сфері цивільного права.

Інформаційний спосіб впливу є змістом інформаційної функції цивільного права. Він надає змогу ознайомитися із засобами права у задоволенні прав і правомірних інтересів осіб, можливостями найкращим чином задовольнити свої потреби, гарантіями суб'єктивних прав, способами їх захисту, можливостями мінімізувати витрати. Інформаційний спосіб впливу проявляється в тому числі при отриманні відповідної правової інформації, за допомогою якої суб'єкти орієнтуються на певні типи поведінки, усвідомлюють зміст прав та обов'язків в зазначеній сфері. Засобами реалізації інформаційної функції цивільного права можуть вважатися, наприклад, способи викладення змісту цивільно-правових договорів, цивільно-правових нормативних актів, правозастосовчих актів в сфері цивільного права, діяльність суб'єктів цивільних правовідносин щодо переговорів та листування з контрагентами, організація інформаційної роботи

в цивільно-правовій сфері юридичних служб та відділів, органів державної влади та місцевого самоврядування.

Змістом уповноважувальної функції цивільного права виступає уповноважувальний спосіб впливу, який полягає у створенні передумов для саморегулювання, встановленні принципів внутрішнього регулювання за допомогою угоди сторін, можливості визначення правил поведінки, суб'єктивних прав та юридичних обов'язків. При цьому засобами реалізації уповноважувальної функції цивільного права можуть вважатися, наприклад, можливість саморегулювання в сфері цивільного права, наявність «правонаділяючого» [10, с. 40] елементу в цивільно-правовому методі, принцип свободи договору, цивільно-правові договори та інші правочини.

Компенсаційний спосіб впливу становить зміст компенсаційної функції цивільного права. У ньому полягає досить істотна особливість цивільного права – як інструмента відновлення справедливості. Він полягає в тому числі у забезпеченні можливості відновлення порушеного права та інтересу на еквівалентній основі. Засобами реалізації компенсаційної функції цивільного права виступають, наприклад, втілене у ч. 3 статті 22 Цивільного кодексу України положення про те, що збитки відшкодовуються у повному обсязі, якщо договором або законом не передбачено відшкодування у меншому або більшому розмірі, правозастосовчі акти в сфері цивільного права

Засоби реалізації функції цивільного права є внутрішнім елементом структури функції цивільного права, але не єдиним. Функцію цивільного права характеризують й інші елементи. Встановлення відповідності всіх елементів функції цивільного права один одному сприятиме посиленню конкретної функції цивільного права.

Список використаних джерел:

1. Алексеев С. С. Частное право. М. : «Статут». 1999. 158 с.
2. Байтин М. И. О принципах и функциях права : Новые моменты. *Правоведение*. 2000. № 3. С. 4–16.
3. Агафонова Г. Ю. Проблема определения функций права. *Юридический аналитический журнал*. 2002. № 1. С. 22–25.
4. Ковальський В. С. Охоронна функція права: монографія. К.: Юрінком Інтер. 2010. 336 с.
5. Сырых В. М. Философские проблемы методологии правовой науки. Советское государство и право. М. : Наука. 1977. № 10. С. 36–43.
6. Алексеев С. С. Структура советского права. М. : Юрид. лит. 1975. 264 с.
7. Борисов В. В. Правовой порядок развитого социализма. Вопросы теории. Саратов : Изд-во Саратовского ун-та. 1977. 408 с.
8. Веденов М. Ф. Соотношение структуры и функций в живой природе / М. Ф. Веденов, В. И. Кремянский. М., 1966. 118 с.
9. Неновски Н. Преемственность в праве. М. : Юрид. лит. 1977. 168 с.
10. Цивільне право України : підручник: У 3 кн. Кн. 1 За ред. Є. О. Харитонова, А. І. Дришлюка. Одеса : Юридична література, 2005. 528 с.

11. Цивільне право в Україні: Курс лекцій: У 6-ти томах. Т. 1 / Р. Б. Шишка (керівник авт. кол.), О. Л. Зайцев, Є. О. Мічурін та ін.; За ред. Р. Б. Шишки та В. А. Кройтора. Харків : Національний університет внутрішніх справ. 2004. 417 с.

Ключові слова: цивільне право, функції цивільного права, функції права, структура функції цивільного права, засоби реалізації функції цивільного права.

Key words: civil law, functions of civil law, functions of law, structure of the function of civil law, means of realization of the function of civil law.

ОМЕЛЬЧУК ОЛЕКСАНДР СЕРГІЙОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент*

РЕЄСТРАЦІЯ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Реєстрація цивільних прав є надзвичайно важливою функцією органів державної влади та нотаріату. Саме реєстрація цивільного права є запорукою спокою правоволодільця та гарантією захисту такого права від посягань третіх суб'єктів. Процедурно реєстрація цивільних прав пов'язана з безперервним та публічним функціонуванням єдиних державних реєстрів, однак в умовах воєнного стану функціонування Державного реєстру речових прав та інших державних реєстрів є обмеженим.

Слід зазначити, що обмеження прав осіб є вимушеним заходом підтримки режиму обороноздатності країни та забезпечення функціонування національної економіки. Ряд обмежень, введених в дію спеціальним воєнним законодавством, стосуються як нормального функціонування цивільного обігу, так і окремих видів діяльності, таких як нотаріальне засвідчення юридичних фактів, публічний доступ до окремих державних реєстрів, окремих видів підприємницької діяльності тощо.

У перший день військової агресії РФ в Україні було призупинено роботу Державного реєстру речових прав на нерухоме майно і Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань з метою недопущення зі сторони ворога будь-яких несанкціонованих дій щодо інформації з єдиних державних реєстрів. Згодом особливості державної реєстрації в умовах воєнного стану були врегульовані постановою Кабінету Міністрів України від 06.03.2022 № 209 «Деякі питання державної реєстрації в умовах воєнного стану та внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 р. № 164». Постановою визначено, що в умовах

воєнного стану державна реєстрація проводиться з урахуванням певних особливостей [2].

На час війни окремими державними органами почали прийматися заходи для відновлення реєстраційних процедур в умовах воєнного стану, так замість державної реєстрації прав на землю була запроваджена державна реєстрація договорів про використання земель, про що повідомило профільне Міністерство аграрної політики та продовольства України: «Державну реєстрацію таких договорів здійснюють районні військові адміністрації у Книзі державної реєстрації землеволодінь і землекористувань в умовах воєнного стану. Права оренди та інші права на землю виникають з моменту проведення державної реєстрації відповідних договорів» [3].

Як слушно зазначає Є. Даниленко, сам факт відкриття доступу до окремих державних реєстрів та можливість здійснення окремих реєстраційних дій вже є позитивним для бізнесу [4]. Нажаль, широкомасштабні бойові дії в окремих регіонах нашої держави продовжують вестися, а окремі адміністративні райони залишаються окупованими регулярною армією РФ, що не створює умов для відновлення нормального функціонування реєстрації цивільних прав. Отже, необхідно шукати шляхи вирішення існуючих проблем з урахуванням нівелювання тих ризиків для статусу суб'єктів цивільного права, про які неодноразово йшлося в мотивувальній частині законодавчих актів, які приймаються з метою обмеження реєстраційних процедур.

Слушними в даних умовах видаються пропозиції використання переваг блокчейн-технологій, що покликані забезпечити вихід на новий рівень захисту інформації в межах Державних реєстрів, та повинні стати вагомим інструментом боротьби з рейдерством на корупцією в питаннях виникнення та переходу прав на нерухомість в Україні. Як зазначає І.О. Непомнящая, завдання покращення технологічного функціоналу доступу до Державного реєстру та формування прозорих умов користування реєстром нотаріусами та реєстраторами повинно висуватися перед представниками виконавчої влади, а його вирішення дозволить забезпечити сприятливе середовище для ефективного функціонування Державного реєстру прав та інших реєстрів [4].

Таким чином, на сьогоднішній день державою створюються умови для відновлення повноцінного функціонування інституту реєстрації цивільних прав, однак питання є значно глибшим за дотримання безпеки існуючих механізмів реєстрації та потребує глобальної переробки підходів до подальшого вдосконалення єдиних державних реєстрів та розробки нової концепції публічності таких реєстрів.

Список використаних джерел:

1. Даниленко Є. Реєстрація юридичних осіб в умовах воєнного стану: можливості та проблеми. *Лігазакон*. 2022. https://biz.ligazakon.net/analitics/210554_restratsya-yuridichnikh-osb-v-umovakh-vonnogo-stanu-mozhливost-ta-problemi

2. Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 06.03.2022 № 209. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/209-2022-%D0%BF#Text>
3. На час війни в Україні введено держреєстрацію договорів замість реєстрації прав. *Agravery.com*. 2022. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/nac-as-vijni-v-ukraini-vvedeno-derzreestraci-u-dogovoriv-zamist-reestracii-prav>
4. Непомящая І.О. Цивільно-правовий аспект реєстрації майнових прав. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2021. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/14773?show=full>

Ключові слова: реєстрація цивільних прав, воєнний стан, державні реєстри, реєстраційні процедури, блокчейн-технології.

Key words: registration of civil rights, martial law, state registers, registration procedures, blockchain technologies.

ОРЗІХ ЮРІЙ ГЕННАДІЙОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент*

ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ У НОТАРІАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: НА ПРИКЛАДІ СПАДКУВАННЯ

Війна та воєнний стан в Україні продовжують впливати на життя людей і всієї країни в цілому. На жаль тривалість воєнного стану та війни в країні породжує та затверджує нові реалії повсякденного життя, трансформуючи в тому числі і правову реальність, створюючи реальність нового роду – «правову повсякденність воєнного стану». Це спричиняє залежність певного роду: Чим далі триває війна, тим більш звичайним та повсякденним стають її правові реалії. З огляду на це, фраза «правова повсякденність воєнного стану» не потребує слів «в умовах...». Скоріш за все, чим далі буде тривати війна тим скоріше ми спостерігатимемо все частіше використання слів «в умовах...» не з фразою «в умовах воєнного стану», а з фразою «в умовах мирного часу». Наразі ми стаємо свідками зміни правової повсякденності з правової повсякденності мирного часу на правову повсякденність війни та воєнного стану.

Звісно, що впливаючи на правову повсякденність змін зазнає і правозастосування. Це пов'язано із тим, що ми змушені констатувати практичну неготовність законодавства України до реалій війни про що свідчить шалена кількість нормативно-правового матеріалу, який було прийнято за період війни.

Поступове затвердження правової повсякденності воєнного стану виявляє все нові законодавчі лакуни, які потребують врегулювання в умовах війни. Нотаріальна діяльність та спадкове право також зазнали чималих та принципових змін за період воєнного стану.

Так, ще 24 лютого 2022 року, ще об 11:00 ранку, внаслідок прийнятого рішення в Україні перестали функціонувати практично всі Єдині та Державні реєстри України, в тому числі Державний реєстр речових прав на нерухоме майно, Державний земельний кадастр та Спадковий реєстр, що унеможливило закінчення розпочатої процедури видачі свідоцтв про право на спадщину, які було розпочаті вранці 24 лютого 2022 року. Нотаріальний процес видачі свідоцтва про право на спадщину на нерухоме (оформлення спадщини) та подальші дії пов'язані з його видачою просто неможливі без використання згаданих реєстрів. Перед видачою свідоцтва про право на спадщину нотаріус повинен перевірити наявність заведеної спадкової справи, спадкового договору та заповіту за даними Спадкового реєстру, а також перевірити наявність/відсутність арештів на майні спадкодавця за даними Державного реєстру речових прав на нерухоме майно (п. 1.2. та п. 4.18 Глави 10 Розділу II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України) [1].

28 лютого 2022 року було прийнято Постанову Кабінету Міністрів України № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану», якою було визначено, що *«незавершені нотаріальні дії за зверненням громадянина Російської Федерації ... зупиняються до прийняття та набрання чинності Законом України щодо врегулювання відносин за участю осіб, пов'язаних з державою-агресором;»* (у редакції станом на 28.02.2022 року) [2], що унеможливило продовження розпочатої процедури оформлення спадщини такими спадкоємцями.

Вже 06 березня 2022 року до згаданої Постанови Кабінету Міністрів України були внесені зміни, що зупинили перебіг строку для прийняття спадщини (див. п. 3 Постанови у редакції від 06.03.2022 року) [2], що призвело до неможливості видачі свідоцтв про право на спадщину по спадкових справах строк для прийняття спадщини по яких спливав на період воєнного стану. Натомість Цивільний кодекс України не зазнав змін на рахунок зупинення строку прийняття спадщини. Такий стан речей спровокував різне нормативно-правове регулювання одних і тих самих відносин принципово різним чином і на різних рівнях ієрархії нормативно-правових актів. Тобто Постанова Кабінету Міністрів України, яка є підзаконним нормативно-правовим актом врегулювала іншим чином питання строків прийняття та відмови від прийняття спадщини чим створила суперечливу ситуацію і поставила нотаріуса перед інтерпретативним вибором, а саме: як тлумачити ці норми права та якими принципами керуватися?

Правозастосування ми сприймаємо як діяльність, яка неодмінно пов'язана з тлумаченням нормативно-правових актів. Вважаємо неможливим процес правозастосування без етапу тлумачення норми права оскільки ми виходимо з таких аксіоматичних міркувань, які передбачають, наявність у нормі права схованого змісту так само як і слідів

інтенції законодавця, який створив цю норму. А отже нотаріусу, що бачить перед собою таку неоднозначну ситуацію необхідно визначитись, чи видавати свідоцтво про право на спадщину, чи не видавати по спадковій справі, за якою строк для прийняття спадщини сплинув, наприклад, 15 березня 2022 року оскільки спадкодавець помер 15 вересня 2021 року і чи взагалі можна вважати, що строк для прийняття спадщини по такій спадковій справі дійсно сплинув. Якщо вважати, що такий строк сплинув, то підстав для затримання видачі свідоцтва про право на спадщину немає і нотаріус повинен видати свідоцтво про право на спадщину. Інше питання, що постає це те, що згаданою Постановою Кабінету Міністрів України було запроваджено механізм зупинення строку для прийняття спадщини, який взагалі відсутній у Цивільному кодексі України. Зупинення строків Цивільним кодексом України передбачене лише для позовної давності і застосування такого механізму до строків у спадковому праві можливо лише, якщо суб'єкт правозастосування використовує аналогію закону (стаття 8 Цивільного кодексу України) [3].

Вже 28 квітня 2022 року згадана Постанова Кабінету Міністрів України зазнала чергових змін і передбачала таку редакцію п. 3 «3. *Установити, що на час воєнного стану перебіг строку для прийняття спадщини або відмови від її прийняття зупиняється. Свідоцтво про право на спадщину видається спадкоємцям після закінчення строку для прийняття спадщини.*».

Передбачивши додатково, що видача свідоцтва про право на спадщину відбувається виключно після закінчення строку для прийняття спадщини та, що зупиненню підлягає також і строк для відмови від прийняття спадщини. Натомість, додаткове зазначення про зупинення строку для відмови про прийняття спадщини в принципі вважаємо зайвим оскільки Цивільний кодекс України не визначає окремо строк для відмови від прийняття спадщини, а лише встановлює, що відмовитися спадкоємець має право протягом строку, встановленого для прийняття спадщини (див. статтю 1273 Цивільного кодексу України) [3]. То ж зупинення строку для прийняття спадщини автоматично тягне зупинення строку для відмови від прийняття спадщини, оскільки строку для відмови поставлений у пряму залежність від строку для прийняття спадщини диспозицією статті 1273 Цивільного кодексу України.

Існуюча вже зараз редакція згаданої Постанови Кабінету Міністрів України, яка набрала чинності 29 червня 2022 року, передбачила принципові зміни. Так, пунктом 3. встановлено, «*що перебіг строку для прийняття спадщини або відмови від її прийняття зупиняється на час дії воєнного стану, але не більше ніж на чотири місяці. Свідоцтво про право на спадщину видається спадкоємцям після закінчення строку для прийняття спадщини.*». З цього моменту виникають інші питання. А саме чи рахувати ці 4 місяці виключно з дня введення воєнного стану, чи необхідно додавати до кожного строку прийняття спадщини додатково 4 місяці і лише потім видавати свідоцтво про право на спадщину? Чи потрібно додавати зазначені 4 місяці виключно до 6 місячного строку

передбаченого статтею 1270 Цивільного кодексу України, чи потрібно їх рахувати і додавати і для другої, третьої, четвертої та п'ятої черг спадкування відповідно, якщо дотримуватися позиції, що строк для прийняття спадщини для кожної наступної черги становить 6 місяців від дня відкриття спадщини + 3 місяці для кожної наступної черги?

І це звісно не всі питання, які постають перед нотаріусом, як суб'єктом правозастосування, що здійснює нотаріальну діяльність в умовах правової повсякденності воєнного стану. Іntenція авторів згаданої Постанови Кабінету Міністрів України зрозуміла і не потребує детального опису, зазначимо лише, що погоджуємося з ідеєю, що закладена у цій Постанові. Однак такі ситуації непоодинокі і вони ілюструють по-перше, неабиякі виклики, що постають перед суб'єктом правозастосування, а по-друге, невідповідність діючого законодавства реальності воєнного стану, яка змушує конституювати правову реальність воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затверджена Наказом Міністерства Юстиції України 22.02.2012 року № 296/5 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12/conv#n646>.
2. Постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 року № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» – <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2022-%D0%BF#Text>.
3. Цивільний кодекс України – <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/ed20220507#n5933>

Ключові слова: правозастосування, воєнний стан, нотаріус, суб'єкт правозастосування, спадкування, нотаріальна діяльність.

Key words: application of law, martial law, notary, subject who authorized to apply law, inheriting process, notarial activity.

СПАСОВА КАТЕРИНА ІВАНІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук,
голова Наукового товариства молодих вчених, аспірантів та студентів,
адвокат*

РОЗІРВАННЯ ШЛЮБУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабне військове вторгнення Російської Федерації 24 лютого 2022 року на територію України привело країну і суспільство до нових викликів, до нових правових проблем і колізій, до ускладнення функціонування державних органів в областях де ведуться активні бойові дії тощо. У зв'язку з чим виникає необхідність роз'яснення нових

умов розірвання шлюбу під час дії воєнного стану, адже процедура має певні особливості з урахуванням наслідків війни в країні.

Варто відмітити, що воєнний стан не є перешкодою для розірвання шлюбу, адже сімейні інститути засновані на добровільності і вразі виявлення подружжям або одним з подружжя бажання припинити шлюбні правовідносини, воєнним станом це право не може бути обмежено.

Сімейним кодексом України (далі – СК України) передбачено два способи розірвання шлюбу: через органи державної реєстрації актів цивільного стану (далі – ДРАЦС) та суд.

Згідно ст.ст. 106–107 СК України вразі, якщо подружжя не має спільних дітей та досягло спільної згоди щодо припинення шлюбних відносин, то розірвання шлюбу можливе через органи ДРАЦС шляхом подання спільної заяви про розірвання шлюбу особисто або одним з подружжя, в разі якщо другий з подружжя з поважних причин не може з'явитись, то таку заяву, нотаріально засвідчену або прирівняну до неї, від його імені може подати інший з подружжя.

У відповідності до ст.ст. 109–112 СК України у випадку, коли подружжя має неповнолітніх дітей, або один з подружжя заперечує проти розірвання шлюбу, шлюб може бути розірваний виключно у судовому порядку.

Однак в районах де ведуться активні бойові дії тимчасово призупинена робота відділів ДРАЦС та районні, районні у містах, міські та міськрайонні суди, які в порядку позовного провадження розглядали спори про розірвання шлюбу.

Так, відповідно до розпорядження Верховного Суду від 6 березня 2022 року № 1/0/9-22 змінюється територіальна підсудність судових справ сорока восьми судів у зв'язку з неможливістю здійснювати судами правосуддя під час дії воєнного стану [1] (станом на червень 2022 року три суди відновили свою роботу). Таким чином згідно зі ст. 147 Закону України «Про судоустрій та статус судів» справи можуть подаватися до суду, який найбільш територіально наближений до суду, який не може здійснювати правосуддя, або іншого визначеного суду ВС. Рішення Верховного Суду є також підставою для передачі усіх справ, які перебували на розгляді суду, територіальна підсудність якого змінюється [2].

Стосовно відділів ДРАЦС, то на період дії воєнного стану в країні передбачена екстериторіальність в отриманні послуг, тож подружжя може звернутися до будь-якого зручного відділу ДРАЦС відповідно до п. 14 гл. 1 розд. II Правил державної реєстрації актів цивільного стану в Україні, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 18 жовтня 2000 року № 52/5 [3]. Варто врахувати, що органи, яким делеговано функції державної реєстрації, здійснюють свої повноваження без використання Державного реєстру актів цивільного стану громадян. Це стосується органів місцевого самоврядування (виконками

сільських/селищних/міських рад, ЦНАПи) та дипломатичних установ – консульств та посольств [4].

У разі розірвання шлюбу судом, шлюб припиняється у день набрання чинності рішення суду про розірвання шлюбу. Якщо розірвання шлюбу здійснюється в судовому порядку, свідоцтво про розірвання шлюбу не видається, а підставою є судові рішення, яке надсилається судом до органу державної реєстрації актів цивільного стану за місцем ухвалення рішення для внесення відомостей до Державного реєстру актів цивільного стану громадян та проставлення відмітки в актовому записі про шлюб [5].

Якщо ж шлюб розривається у відділах ДРАЦС, то такий шлюб вважається припиненим з моменту внесення відомостей до Державного реєстру актів цивільного стану громадян. Заявникам видається Свідоцтво про розірвання шлюбу.

Підсумовуючи викладене зазначимо, що на період дії воєнного стану немає обмежень і заборон щодо розірвання шлюбу. В тих регіонах держави, де йдуть активні бойові дії та суди тимчасово не можуть працювати, Верховний Суд змінив їхню територіальну підсудність шляхом об'єднання справ цих судів з іншими судами, які знаходяться в безпечних регіонах країни, а відділи ДРАЦС працюють в екстериторіальному режимі.

Список використаних джерел:

1. Розпорядження Верховного Суду від 6 березня 2022 № 1/0/9-22. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VSS00822?an=3>
2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T161402?an=2>
3. Про затвердження Правил державної реєстрації актів цивільного стану в Україні: Постанова КМУ від 18 жовтня 2000 року № 52/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0719-00#Text>
4. Особливості державної реєстрації актів цивільного стану в умовах війни. URL: https://psjust.gov.ua/post_news/особливості-державної-реєстрації-ак/
5. Сімейний кодекс України: Кодекс України від 10 січня 2002 року № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21 22. ст. 135. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>

Ключові слова: шлюб, розірвання шлюбу, воєнний стан, реєстрація актів цивільного стану.

Key words: marriage, dissolution of marriage, martial law, registration of acts of civil status.

TKALYCH MAXYM

*National University "Odesa Law Academy",
Associate Professor of Civil Law Department, PhD*

TOLMACHEVSKA YULIIA

*National University "Odesa Law Academy",
PhD candidate of Civil Law Department*

**LEGAL REGULATION OF E-SPORTS:
INTERNATIONAL EXPERIENCE**

The dynamic development of information technology has marked the emergence of new areas of legal regulation. One of the newest areas that emerged at the intersection of information technology and sports has become e-sports.

In France, e-sports was officially recognized under the 2016 Digital Republic package. Before that, e-sports was almost equated to lotteries, which had ambiguous regulations in France (according to Article L 322-2 of the Internal Security Code, lotteries are prohibited). Nevertheless, the Tax Code in Art. 223 contains a definition of video games, according to which, they are like any leisure software that has the following characteristics: available physically or on the Internet; has elements of artistic or technological creativity; offers one or more users interaction within the script or mechanics of the game; has the form of animated (moving) images with or without sound [1].

The European Court of Justice, in turn, has recognized the video game as an independent work of art, which cannot be reduced exclusively to a binary code [2].

With the adoption of the law, e-sports in France have problems. They concerned the organization of competitions, because if the events had to be reported to the administrative authorities, it complicated the process, moreover, it was pointless if the tournament was held online [1]. It is clear that a big sporting event with a thousand people would be informed regardless of whether e-sports is a festival or not. Also, according to the law, it was not possible to bet on e-sports.

According to Art. 1710 of the Civil Code, players were service providers for competition organizers. Following the terms of the contract received a reward. Such regulation was dominant until the legalization of e-sports in France. However, the players did not receive any social guarantees under such agreements. Accordingly, after the legalization of e-sports, the contracts of participants with the organizers began to be treated as fixed-term, as participants and organizers were in a relationship of subordination ("performer – leader") [1].

Under French law, the work of minors (under 16) is prohibited. However, in the entertainment sector, there may be exceptions to this rule, in

agreement with the administrative authorities. The application for such permission is submitted by the child's legal representative. Children under 12 are not allowed to participate in commercial competitions [1]. Remuneration for underage e-sportsmen is guaranteed by sending part of the income to the deposit fund to the child's account, which serves as a guarantee against abuse by guardians.

In the United States and European countries, such as Germany, eSports is considered a business. Given this, a private-law model of regulating relations in e-sports was chosen [3].

E-sports is actively developing in China. In 2020, China boasted 720 million players and a revenue of \$ 44 billion. It was planned to build a cyber arena fully adapted for video game competitions in Chongqing with 7,000 seats. However, in 2021 the government issued a decree restricting participation in games because, according to the party, it harmed the interests of children [4]. E-sports in China is a mass discipline and a large market, so professional teams and gamers will have to restructure and look for new ways to play.

At the end of 2021, it became known that Chinese regulators are delaying the approval of online games, especially foreign-made. When Beijing last suspended video game approval, more than 28,000 companies closed in 2018 and 2019 [5; 4].

It is logical to assume that such actions by Beijing indicate a desire to isolate young people from the influence of online games. The purpose of such measures may be to prevent the desire of young Chinese to seek to socialize with players from other countries. That is, between the prestige of competitions and the risk that young players will be influenced by the Western world, the country's leadership has chosen not to take risks and leave the prestige for classic athletes. Not the last factor is the state ideology, for which the cult of labor is very important [6, p. 240], with which there is no doubt about spending time playing video games. In general, it seems correct to assume that such restrictions are ideological in nature in order to curb the westernization of the younger generation. It is possible that the country's leadership sees video games as a product of the Western world, which offers young players a fantasy with unlimited possibilities. According to the party leadership, this could lead to riots and acts of public disobedience in the future, as future rebels would be brought up on Western video games. Therefore, such restrictions, in our opinion, are primarily ideological in nature. From an economic point of view, it is not profitable for China to suppress the video game market. Chinese players are capable, many of them, the demand for games generates supply among developers. The distribution of Chinese players by age for 2021 was: 10–15 years – 12 %; 16–18 years – 6 %; 19–35 years old – 55 %; 36–50 years – 27 %. Players from 16 to 21 recommend themselves best. According to professional player and League of Legends coach Maurice Stukenschneider, Chinese and Korean players could train six hours a week for 8 hours: twice for three hours and once for two hours in the evening [5; 4]. Thus, it can be concluded that the decision to limit the playing time for minors in China had ideological preconditions. Therefore, China has

chosen to control culture over competition in e-sports and the free development of new forms of social relations [5; 4].

Among the problems in e-sports are contractual and labor relations within organizations. Disputes arise over compliance with the terms of sponsorship contracts, agreements on participation in the payment of remuneration, agreements on sports activities. The relationship between e-sports team management and players needs to be settled. In classic sports, too, there are often questions about the payment of salaries to players: they may be paid unevenly, with a delay, or not paid at all, which is the subject of dispute [7].

Thus, e-sports needs to be regulated from the point of view of private law, as economic relations related to the benefits and rewards of athletes for participating in competitions are of great importance in this activity. Property relations play an important role in e-sports. Without a holistic approach to the legal regulation of e-sports, the industry is developing autonomously, chaotically, based on the experience of classical sports concerning sponsorship contracts, intellectual property rights, contracts for sports activities, and more. In some cases, this leads to abuse and violation of the rights of athletes due to the lack of a rule of law that could regulate relations in e-sports, which is why participants must resort to the application of such legal norms.

References:

1. Xicluna C. (2020). L'e-sport dans la loi pour une république numérique: entre protection accrue des joueurs et encadrement des compétitions. URL: <http://master-ip-it-leblog.fr/le-sport-dans-la-loi-pour-une-republique-numerique-entre-protection-accrue-des-joueurs-et-encadrement-des-competitions/>
2. European Court of Justice. (2014). Nintendo Co. Ltd v. PC Box. Case C-355/12. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:62012CJ0355>
3. Is eSports a sport?. Countries where eSports is considered a sport. (2022). <https://www.esports.net/wiki/guides/is-esports-a-sport/>
4. Riordan P. (2021). Gaming crackdown threatens China's eSports dominance, warn players. *Financial Times*. URL: <https://www.ft.com/content/18c885ba-5ea2-4135-b51f-22b12b5e94bb>
5. Qu T. (2022). Chinese state media calls for an end to 'chaos' in eSports industry amid Beijing's tough stance on video games. *South China Morning Post*. 23.01.2022. URL: <https://www.scmp.com/tech/policy/article/3164443/chinese-state-media-calls-end-chaos-esports-industry-amid-beijings>
6. Funari R., Mees B. Socialist emulation in China: worker heroes yesterday and today. *Labor History*, 2013, № 3 (54). C. 240–255. <https://doi.org/10.1080/0023656X.2013.804269>
7. Харитонов Є. О., Толмачевська Ю. О. (2019) Кіберспорт як сфера цивільно-правового регулювання. *Часопис цивілістики*, 32, 72–75.

Ключові слова: кіберспорт, сфера правового регулювання, спортивне право, правове регулювання.

Key words: e-sports, the field of legal regulation, sports law, legal regulation.

ТОКАРЕВА ВІРА ОЛЕКСАНДРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВИРАЖЕННЯ ТВОРЧОСТІ В УМОВАХ ЦИФРОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Співтовариство світу сучасного мистецтва створюється засобами масової інформації, сучасними техніками, новим ставленням до мистецтва. Сучасна криза у мистецтві та творчості можна пояснити твердженням Ж. Бодріяра про те, що сучасне життя, наповнене машинами не сприяє розвитку мистецтва [1].

Проте мистецтво не зникає, як це може здатися на перший погляд. Навпаки, гіперреалізм – це форма, яка об'єднує мистецтво і реальність. Мистецтво за визначенням Ж. Бодріяра тепер всюди, оскільки в самому серці реальності тепер – штучність. За твердженням філософа, можливості які надав вільний доступ до Інтернету, ставши звичними дії, як «копіювати та вставити» або «вирізати і вставити», не лише ставлять питання потреби правового врегулювання даних видів перероблення та цитування, а й мабуть відображають в деякій мірі кризу сучасного мистецтва, творчості в умовах інформаційних технологій та все більшого браку часу.

Слід визнати зростаючу актуальність твердження А. Маслоу [2] та Ж. Бодріяра, що у повсякденних рутинних діях з прийняття рішень, приготування, подекуди з мінімальним рівнем творчості, властивого людині, знаходять вираження творчі здібності до самоактуалізації. Водночас такий масовий прояв щоденної творчої самоактуалізації в Інтернеті відобразившись в діях ставших вже звичними як «копіювати та вставити» або «вирізати та вставити», не лише уособлюють кризу сучасного мистецтва, а й ставить питання правового регулювання а правового статусу результатів такої творчості.

Відповідно до статті 27 пункт 1, 2 Всесвітньої декларації прав людини, зазначено, що кожна людина має право вільно брати участь у культурному житті суспільства, насолоджуватися мистецтвом, брати участь у науковому прогресі і користуватися його досягненнями, та кожна людина має право на захист її моральних і матеріальних інтересів, що є результатом наукових, літературних або художніх праць, автором яких він є.

Згідно із ст. 54 Конституції України передбачена свобода творчості, відповідно до якої громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності. Кожен громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності; ніхто не може використовувати або поширювати

їх без його згоди, за винятками, встановленими законом. Держава сприяє розвитку науки, встановленню наукових зв'язків України зі світовим співтовариством. Свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості визнається Конституцією лише по відношенню до українських громадян, водночас в демократичній правовій державі свобода творчості має належати кожному.

Так, сучасні прояви та вираження творчості які стали повсякденними, нерозривно пов'язані з діяльністю в Інтернеті. Розвиток цифрових технологій та збільшення ролі рядових громадян у створенні творчих об'єктів впливає на функціонування ринків засобів масової інформації. Якщо медіа-індустрії 20-го століття розглядала споживачів як пасивну аудиторію, головна роль якої полягала у споживанні та придбанні результатів творчості професіоналів, розповсюдження цифрових технологій дозволило простим споживачам приймати участь у створенні результатів інтелектуальної діяльності в Інтернеті.

За висловом професора журналістики Нью-Йоркського університету Джей Розена, колишні споживачі стали блогерами, музикантами, художниками, продюсерами відео, кураторами веб-сайтів, хакерами, академічними співробітниками і багатьом іншим. Звичайні люди стали створювати, копіювати, змінювати і ділитися своїми роботами з публікою у всесвітніх масштабах, без потреби звернення до комерційних посередників контенту, таких як видавці, звукозаписні компанії або студії [3].

Тож, ще двадцять років тому потреба кваліфікації та правового регулювання творчих результатів звичайних громадян правовими нормами не викликала потреби. Правила про виключні права на виробництво копій стосувалося комерційних організацій, які мали ресурси для друкування книг або запису пластинок. Пересічні громадяни, бажаючи переписати вірш і відправити його коханій, або скопіювати пластинку на касету та подарувати другу, могли вільно це здійснювати без побоювання про порушення авторських прав, а використання творів без мети отримання доходу дозволялось, без ризику наразитися на покарання.

Тож, можна припустити, що у сучасному світі результати інтелектуальної власності створюються кожною особою, що характеризується такими особливостями. По-перше, за допомогою Інтернету і соціальних мереж кожна особа має доступ практично до будь-якої інформації, яку може використовувати для створення нових результатів інтелектуальної власності. По-друге, з'явилася можливість використовувати програмні інструменти для швидкого створення результатів інтелектуальної власності. По-третє, з'явилися можливості доведення творів до безмежно широкого кола осіб в досить короткий проміжок часу та без витрат.

У цьому сенсі актуалізується позиція М. Бернштейн та А. Матейко які пропонують виділяти нижчий та вищий рівні творчості. На нижчому рівні творчості використовуються вже існуючі знання, розширюється сфера їх застосування. Творчість вищого рівня пов'язується із створенням нової концепції, що революціонізує науку. Базуючись на цьому твердженні науковцями стверджується, що більшість творчих досяг-

нень у цій чи іншій галузі, як правило, належить лише незначній частині людей. М. Бернштейн вважає, що «творчість вищого порядку є справою багатьох, можна навіть сказати майже всіх вчених» [4].

За твердженням Кашаніна А. В. в зарубіжній практиці до інтелектуальних продуктів з незначною творчою складовою та розташовані на нижній межі авторсько-правової охороноздатності такі продукти як каталоги, рекламні проспекти та слогани, описи схем проїзду, різного роду декоративно-прикладні продукти (меблі, лампи, модний одяг), географічні карти і плани, збірники (телефонні довідники), багато комп'ютерних програм, більшість баз даних, твори поп-музики, телевізійні програми, творів наукового мистецтва (технічні схеми, креслення) [5].

Діяльність зі створення вищезгаданих творів з незначним рівнем творчості близька до механічної, виконуваної відповідно до певних правил і стандартів діяльності, тому часто аналогічний каталог, телефонний довідник, комп'ютерна програма можуть бути створені будь-яким іншим фахівцем, що володіє середньою кваліфікацією у відповідній сфері. При порівнянні таких творів з аналогічними творами не вбачається вираження індивідуальності творця. На противагу припущенню, що будь-яка суб'єктивно-творча діяльність призводить до створення оригінального (індивідуального) твору, виражає особистість автора [6].

Наразі, поширення та попит отримали не лише професійна, а й масова, аматорська, яка подекуди характеризується низьким рівнем творчого характеру, випадковістю створення.

Слід визнати, що поширення Інтернету поставило питання щодо пошук балансу між бажанням правовласників у розширенні повноважень у використанні результатів творчості та користувачів зацікавлених у вільному доступі до творів та свободі вираження творчості в епоху цифрових технологій.

Висувається думка, що вирішення ситуації щодо правового регулювання масової творчості, може бути здійснено шляхом застосування різних правових режимів до професійних та повсякденних або аматорських результатів творчості. Відмінності режимів може провадитись за обсягом наданих повноважень, що належать до виключного права, строків правової охорони, наслідків порушення права, можливості вільного використання творів, запровадження механізму переходу результатів творчості з однієї категорії в іншу (наприклад, за замовчуванням всіх об'єктах надається початковий захист «аматорського» рівня, а при виконанні додаткових умов – ще й професійна, розширений захист) [7].

Тож, поширення результатів масової або аматорської творчості в умовах цифрових технологій потребує подальшого дослідження та подальшого визначення місця серед результатів інтелектуальної власності.

Список використаних джерел:

1. Емельянова М. А. Стратегия искусства по Бодрияру. *Электронный научный журнал Курского государственного университета*. 2009. № 2(10). С. 50–61.
2. Маслоу А. Мотивация и личность. 3-е изд. Пер. с англ. СПб. : Питер, 2008. 352 с.
3. Jay Rosen The People Formerly Known as the Audience. URL: https://www.huffingtonpost.com/jay-rosen/the-people-formerly-known_1_b_24113.html
4. Ліневич К. А. Основні дефініції обдарованості. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchu/N119/N119p063-067.pdf.
5. Кашанин А. В. Минимальный уровень творческого характера произведений в авторском праве Франции. *Право. Журнал Высшей школы экономики*. 2010. № 1. С. 114–124.
6. Кашанин А. В. Практика авторско-правовой охраны произведений с незначительным уровнем творческого характера в иностранных правовых порядках. URL: www.hse.ru
7. Основные тенденции развития права интеллектуальной собственности в современном мире, в том числе новые объекты интеллектуальных прав и глобальная защита подготовлены подготовлено АО «Российская венчурная компания». Москва. 2017. 213 с.

Ключові слова: інтелектуальна власність, творчість, мистецтво, цифрові технології, авторське право.

Key words: intellectual property, creativity, art, digital technologies, copyright.

ЧАБАН ОЛЕНА МИХАЙЛІВНА

*Львівський торговельно-економічний університет,
доцент кафедри цивільного права та процесу,
кандидат юридичних наук, доцент*

ОСОБЛИВОСТІ ПРИЙНЯТТЯ СПАДЩИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Відповідно до цивільного законодавства України порядок прийняття спадщини залежить, по-перше, від того чи на момент відкриття спадщини спадкоємець постійно проживав разом зі спадкодавцем. Необхідно звернути увагу, що саме до увагу береться не місце реєстрації разом зі спадкодавцем, а місце проживання постійно. Так, у ч. 3 ст. 1268 Цивільного кодексу України від 16.01.2003 [1] (далі – ЦК України) передбачено, що спадкоємець, який постійно проживав разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини, вважається таким, що прийняв спадщину, якщо протягом строку, встановленого статтею 1270 цього Кодексу, він не заявив про відмову від неї. Спадкоємець, який бажає прийняти спадщину, але на час відкриття спадщини не проживав постійно

із спадкодавцем, має подати нотаріусу або в сільських населених пунктах – уповноважений на це посадовій особі відповідного органу місцевого самоврядування заяву про прийняття спадщини (ч. 1 ст. 1269 ЦК України). Так, О. Є. Кухарев зазначає, що зміст ст. 1268, 1269 ЦК України дозволяє виділити два способи прийняття спадщини – фактичний і формальний. Фактичний спосіб – це прийняття спадщини без спеціального волевиявлення. Формальний спосіб – прийняття спадщини шляхом подання нотаріусу або уповноважений на це посадовій особі відповідного органу місцевого самоврядування відповідної заяви [2, с. 319, 323]. По-друге, заяву про прийняття спадщини необхідно подавати за місцем відкриття спадщини. Однак, у вище процитованих нормах ЦК України про це не згадується. Водночас у реч. 2 ч. 1 ст. 1273 ЦК України встановлено, що заява про відмову від прийняття спадщини подається нотаріусу або в сільських населених пунктах – уповноважений на це посадовій особі відповідного органу місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини. У підпункті 2.1. пункту 2 глави 10 розділу II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, що затверджене наказом Міністерства юстиції України від 22.02.2012 [3] передбачено, що спадкова справа заводиться нотаріусом за місцем відкриття спадщини на підставі поданої (або такої, що надійшла поштою) першою заяви (повідомлення, телеграми) про прийняття спадщини. Відповідно пропонуємо ч. 1 ст. 1269 ЦК України доповнити після слів «заяву про прийняття спадщини» словами «за місцем відкриття спадщини». І по-третє, законом встановлений строк для виявлення спадкоємців, який становить шість місяців з часу відкриття спадщини. Тобто перебіг строку починається у день відкриття спадщини. А таким днем, відповідно до ч. 2 ст. 1220 ЦК України, є день смерті особи або день, з якого вона оголошується померлою.

З метою захисту інтересів спадкоємців, відказоодержувачів, кредиторів спадкодавця в умовах воєнного стану прийнята постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» від 28.02.2022 № 164 [4] та внесені доповнення від 11.03.2022 до Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 22.02.2012, Положення про Спадковий реєстр затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 07.07.2011.

В умовах воєнного стану зміни внесені до двох останніх умов прийняття спадщини, а саме: подання заяви нотаріусу за місцем відкриття спадщини та перебігу строку для прийняття спадщини. Так, підпункт 2.1 пункту 2 глави 10 розділу II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України доповнено новим абзацом другим від 11.03.2022 такого змісту: в умовах воєнного або надзвичайного стану спадкова справа заводиться за зверненням заявника будь-яким нотаріусом України, незалежно від місця відкриття спадщини. Це означає, що до 24 лютого 2022 року заява нотаріусу подавалася за місцем відкриття спадщини, тобто за останнім місцем проживання спадкодавця. Якщо спадкодавець мав декілька місць проживання, місцем відкриття

спадщини вважається останнє місце реєстрації спадкодавця. Після ж 24 лютого 2022 року спадкоємець може звертатися до будь-якого нотаріусу. Це норма спрямована на захист інтересів спадкоємців, спадкодавців яких мав останнє місце проживання на окупованій території. Такі спадкоємці можуть звертатися до нотаріуса за місцем свого проживання або перебування.

Згідно з ч. 3 постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» від 28.02.2022 № 164 передбачено, що на час воєнного стану перебіг строку для прийняття спадщини або відмови від її прийняття зупиняється. Свідоцтво про право на спадщину видається спадкоємцям після закінчення строку для прийняття спадщини. Це означає, що під час воєнного стану свідоцтво про право на спадщину не видається. Якщо спадщина відкрилася до 24 лютого 2022 року, то строк для прийняття спадщини зупиняється і продовжитись після припинення воєнного стану.

Також щодо прийняття спадщини в умовах воєнного стану до законодавства внесені такі доповнення:

- в умовах воєнного або надзвичайного стану за відсутності доступу до Спадкового реєстру нотаріальне посвідчення заповіту, внесення змін до нього та його скасування здійснюються без використання цього реєстру з подальшим внесенням до нього відповідних відомостей протягом п'яти робочих днів з дня відновлення такого доступу;

- в умовах воєнного або надзвичайного стану за відсутності доступу до Спадкового реєстру нотаріус заводить спадкову справу без використання цього реєстру та перевіряє наявність заведеної спадкової справи, спадкового договору, заповіту протягом п'яти робочих днів з дня відновлення такого доступу. Якщо за результатами перевірки відомостей Спадкового реєстру встановлено наявність раніше заведеної спадкової справи, заведена без використання Спадкового реєстру спадкова справа передається до нотаріуса, яким раніше заведено спадкову справу. Якщо наявність такої справи не встановлено, здійснюється реєстрація спадкової справи в Спадковому реєстрі;

- забороняється видача свідоцтва про право на спадщину у спадковій справі, заведеній без використання Спадкового реєстру, до її реєстрації у Спадковому реєстрі;

- в умовах воєнного або надзвичайного стану за відсутності доступу до Спадкового реєстру реєстрація відомостей про заповіти, зміни до них, скасування заповітів, заведені спадкові справи, спадкові договори, зміни до них, розірвання спадкових договорів, видані свідоцтва про право на спадщину та їх дублікати проводиться протягом п'яти робочих днів з дня відновлення такого доступу.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України : Кодекс. Закон України від 16.01.2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

2. Кухарев О. Є. Теоретичні та практичні проблеми диспозитивності в спадковому праві : монографія. Київ : Алерта, 2019. 498 с.
3. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України : наказ Міністерства юстиції України від 22.02.2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12#Text>
4. Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 № 164 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2022-%D0%BF#Text>

Ключові слова: прийняття спадщини, спадкоємці, місце відкриття спадщини, час відкриття спадщини, строк для прийняття спадщини.

Key words: inheritance acceptance, heirs, place of inheritance opening, time of inheritance opening, term for inheritance acceptance.

FASII BOHDAN

*National University “Odesa Law Academy”,
Associate Professor of the Department of Civil Law, PhD*

NATURE OF “DISCRETION” CATEGORY IN PRIVATE LAW

One of the established modern patterns of legal regulation in Ukraine and some European countries is its formalization. Formalization is an increase in the importance of legal norms with relatively defined content in legislation and as a result the expansion of the field of “discretion”. This allows accommodating the needs and interests of subjects in the process of implementing their rights more completely and precisely.

The analysis of current legislation allows us to specify that the word “discretion” is most commonly found and used in private law. This is due to the adoption of the Civil Code of Ukraine in which the legislator increased opportunities for subjects of civil relations to determine their own sets of behaviour and to regulate relations using dispositive norms.

In that regard, the Civil Code of Ukraine indicates that the word “discretion” is used not only in articles that cover separate civil relations (Article 708 of the Civil Code of Ukraine), but in articles that have general significance: Article 12, part 1 of the Civil Code of Ukraine (a person shall exercise its civil rights freely and at his/her own discretion); Article 20 of the Civil Code of Ukraine (a person may exercise the right to protection at his/her own discretion); Article 319, part 1 of the Civil Code of Ukraine (the owner shall possess, use and dispose of his/her property at his/her own discretion); Article 628, part 1 of Civil Code of Ukraine (provisions (items) established at the discretion of the parties and agreed upon between them, other provisions compulsory per the acts of civil legislation shall constitute the content of an agreement); Article 271 of the Civil Code of Ukraine (substance of personal non-property right shall constitute a possibility for

a natural person to freely and at its own discretion determine his/her conduct in the area of private life).

Speaking of civil law, it must be understood as a combination of concepts, ideas (principles) and legal norms established on the principles of dispositivity, legal equality and initiative of parties, ground for acquisition and procedure, protection of rights and obligations of individuals and legal entities and also societies, who act as subjects of non-property and property (civil) relations aimed at meeting both material and immaterial needs of individuals and protecting their interests.

It is appropriate to recall that civil law is a manifestation of private law since it predominates norms of private law. A person, who exercises his/her right and interest, is free to choose permissible ways and means. Government agencies and other administrative authorities, for their part, can't intervene in the process of implementation of an authorized person of its subjective law, interfere with it, impose restrictions, etc.

One of the most significant principles is the principle of the freedom of contract. Parties at their own discretion within the boundaries of law decide to conclude the agreement and its content, guided by justice, fairness and reasonableness.

Thus, the manifestation of a person to enter into treaty relations; the freedom to choose the form of agreement by parties; the right of parties to conclude agreements, established by the law, and the agreements that are not established by the law, but do not contradict it, cover the freedom of concluding the agreement and thereby assume that a person has discretion.

So, the question of discretion is complex and contentious in law. Over many years, the issue of the category «discretion» draws the attention of researchers who ambiguously assess discretion from the theoretical and practical perspectives. Discretion in private law is an implementation of legal norms in which individuals are free to choose sets of behaviour by assessing based on inner certitudes in accordance with their legal awareness based on legal principles, moral standards and circumstances of law enforcement situation. The possibility of implementation is laid in legislation in Ukraine and some European countries. Discretion stands as a type of cognitive activity that comprises intellectual and willing elements. This is a cognitive activity of an individual which is accompanied by assessment and comparison and thus discretion does not appear but develops.

Ключові слова: приватне право, цивільне право, категорія, розсуд, свобода договору.

Key words: private law, civil law, category, discretion, freedom of contract.

МЕЛЬНИК ОЛЬГА ОЛЕГІВНА

*Київський інститут інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри інтелектуальної власності
та цивільно-правових дисциплін, кандидат юридичних наук*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ СПІЛЬНО НАЖИТОГО МАЙНА ПОДРУЗЖЯ

31 травня у межах співпраці Вищої школи адвокатури та комітетів НААУ відбувся круглий стіл «Особливості вирішення сімейних спорів під час дії воєнного стану», де обговорювався ряд важливих питань сьогодення, а саме: поділ майна подружжя, також у ситуації, якщо це майно зруйноване або залишилося на тимчасово окупованій території, тощо. Все це потребує фахового обговорення, нових рішень і підходів до їх вирішення.

У процесі становлення в Україні правової системи та громадянського суспільства, особливого значення набуває правове регулювання майнових відносин подружжя. Варто зазначити, майно, що належить подружжю на праві спільної сумісної власності є матеріальною основою сімейних відносин. Під час шлюбу подружжя може користуватися квартирою, будинком, рухомим майном, яке передали у користування їм батьки, майном, що належало їм на праві власності ще до укладення шлюбу, але здійснювати всі правомочності подружжя може лише щодо майна, набутого під час шлюбу чи трансформованого в спільну власність, на правомірних підставах та за взаємною згодою.

Теоретичну основу проблеми правовий режим спільно нажитого майна подружжя присвятили своїй праці такі вчені, як: Ариванюк Т. О., Дзера О. В., Жилінкова І. В., Иоффе О. С., Калітенко О. М., Коссак В. М., Кузнецова Н. С., Лепех С. М., Нечаева А. М., Рясенцев В. О., Самойленко В. М., Семчик В. І., Суханов Є. А., Тичковська О. В., Фолошня Д. І., Юровська Г. В., та інших дослідники загальних проблем права власності, та права спільної власності подружжя.

Відповідно до законодавства України процедура поділу майна можлива як при розлученні, так і після розлучення (певні строки), так і в період шлюбу. Згідно статті 69 Сімейного кодексу, розподілу підлягає лише майно, що належить чоловікові і дружині на праві спільної сумісної власності, тобто придбане в шлюбі.

Статтею 61 Сімейного кодексу України встановлено об'єкти права спільної сумісної власності подружжя. Відповідно до зазначеної статті, спільної власності можуть бути будь-яке майно, за винятком тих, які виключені з цивільного обороту; заробітна плата, пенсія, стипендія, інші доходи, одержані одним із подружжя. А при укладенні договору в інтересах сім'ї, гроші та інше майно (в тому числі гонорар, виграш) є спільною сумісною власністю чоловіка і дружини.

В законодавстві не міститься конкретного списку всіх об'єктів, які можуть належати подружжю на праві спільної сумісної власності, проте в пункті 23 постанови Верховного Суду України № 11 від 21 грудня 2007 року «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя» можна знайти примірний перелік такого майна: квартира, житлові та садові будинки; земельні ділянки та насадження на них; продуктивна і робоча худоба, засоби виробництва, транспортні засоби; грошові кошти, акції та інші цінні папери, вклади в кредитні установи; страхова сума, страхове відшкодування, сплачені за рахунок спільних коштів подружжя; накопленні паї в житлово-будівельному, дачно-будівельному, гаражному кооперативі; грошові суми та майно по зобов'язальних правовідносинах; страхові платежі, які були повернуті при достроковому розірванні договору страхування або які міг би одержати один із подружжя в разі дострокового розірвання такого договору на час фактичного припинення шлюбу.

Крім того, у спільній власності подружжя знаходяться речі для професійних занять (музичні інструменти, оргтехніка, лікарське обладнання тощо), придбані за час шлюбу для одного з них; речі побутового призначення (холодильник, пральна і посудомийна машина, пиросос, СВЧ і т.п.); предмети духовного розвитку (книги, картини, телевізор, відеотехніка і т.д.); цінні речі (золото, ювелірні вироби, дорогоцінні камені, діаманти), але відповідно є винятки, якщо речі один із подружжя отримав у дарунок, то така річ належить одному із подружжя на праві приватної власності, проте даний факт має підтверджуватися.

Майно, що належить одному з подружжя на праві особистої приватної власності, поділу не підлягає. Відповідно до ст. 57 Сімейного кодексу приватною власністю дружини або чоловіка є: майно, придбане до шлюбу; майно, придбане за час шлюбу, але за особисті кошти; майно, придбане на підставі договору дарування або в порядку спадкування.

Крім того, особистою приватною власністю дружини та чоловіка є речі індивідуального користування (навіть якщо вони були придбані за рахунок спільних коштів); премії, нагороди за особисті заслуги; грошові кошти, отримані як відшкодування за втрату (пошкодження) особистих речей, а також компенсація моральної шкоди; страхові суми, одержані за обов'язковим особистим страхуванням, а також за добровільним особистим страхуванням (при використанні особистих коштів).

У зв'язку з фактичним припиненням шлюбних відносин, суд може визнати особистою приватною власністю дружини, чоловіка майно, набуте ними за час їхнього окремого проживання.

Також, при придбанні подружжям майна не тільки за загальні, а й особисті кошти, частка в цьому майні, відповідно до розміру особистого внеску, є приватною власністю чоловіка, дружини.

Доцільно проаналізувати положення які визначають, процедуру розподілу. Існує два варіанти розподілу майна: добровільний і примусовий.

В добровільному порядку розподіл майна між подружжям здійснюється за угодою між ними, шляхом укладення договору про розподіл майна або відповідно до пунктів шлюбного контракту, якщо такий був підписаний.

Примусовий порядок поділу майна має на увазі звернення до суду з позовною заявою про розподіл майна (проте в ході судового засідання може бути укладена мирова угода, якщо колишні чоловік та дружина дійшли згоди, щодо розподілу спільної сумісної власності, мирова угода укладається сторонами для врегулювання спору на підставі взаємних поступок і має стосуватися лише прав і обов'язків сторін, затверджуючи мирову угоду, суд одночасно цією ж ухвалою закриває провадження у справі).

У відповідності з сімейним законодавством і Цивільним кодексом чоловік і дружина мають право укласти між собою договір про поділ нерухомого майна. Подібна угода дає подружжю можливість в позасудовому порядку вирішити спірні питання майна, а також самостійно визначити частки в нерухомості.

Оформлення угоди про добровільний розподіл майна повинно здійснюватися з урахуванням законодавства, яке регулює порядок реєстрації нерухомості.

Договір про поділ нерухомого майна, що перебуває у спільній частковій власності, укладається у письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню (ст. 367 Цивільного кодексу).

При поділі спільно нажитого майна, частки подружжя є рівними, якщо інше не було визначено домовленістю між ними або шлюбним договором (ст. 70 Сімейного кодексу).

Тим не менше, принцип рівності часток подружжя в судовому порядку може бути переглянутий, в слідстві чого кількість майна чоловіка, дружини може бути зменшено або збільшено.

Підставою для винесення судового рішення про зменшення частки майна є обставини, що мають істотне значення, особливо якщо один з подружжя не дбав про матеріальне забезпечення сім'ї, приховав, знищив чи пошкодив спільне майно, витрачав його на шкоду інтересам сім'ї.

При цьому частка майна дружини, чоловіка може бути збільшена при проживанні з нею, ним дітей, а також непрацездатних повнолітніх синів, дочок (якщо розмір аліментів, одержуваних на забезпечення фізичного, духовного розвитку та лікування дітей є недостатнім, з огляду на судову практику можливі випадки укладення мирової угоди, відмови від того чи іншого об'єкту рухомого чи нерухомого майна в якості компенсації за аліменти до досягнення дитиною 18-річного віку).

Якщо підвести підсумок, то спільним майном подружжя – є все майно, яке було набуто чоловіком та дружиною (тобто членами подружжя) за час перебування у шлюбі. При цьому немає значення хто саме купував ту чи іншу річ, на чие ім'я (чоловіка чи дружини) вона оформлена, та хто із подружжя заробляв кошти для придбання цього майна.

До спільної сумісної власності подружжя відносяться також і будь-які доходи, отримані чоловіком чи дружиною за час шлюбу, сюди належать зарплати, пенсії, стипендії та інших доходи, зокрема, якщо член подружжя уклав договір, то гроші і будь-яке інше майно, які були одержані за цим договором, теж будуть спільною власністю подружжя. Чоловік і дружина мають рівні права стосовно такого майна, а межа між спільно нажитою і приватною власністю одного з подружжя дуже тонка, а судова практика щодо цього питання досить неоднозначна, проте основну роль по даній категорії справ відіграє висновок експерта. Однак, ВСУ роз'яснює, що у процесі розгляду спорів про поділ майна подружжя необхідно враховувати такі обставини: час придбання майна; кошти, за які таке майно було придбано (джерело придбання); мета придбання майна, яка дозволяє визначити правовий статус сумісної власності подружжя. При цьому суд підкреслює, що тільки у випадку, якщо придбання майна відповідало зазначеним критеріям, таке майно може бути визнане спільно нажитим і підлягає розподілу між подружжям на підставі ст. 60 Сімейного кодексу.

Стосовно розподілу майна подружжя в умовах воєнного стану, практики ще не має, дане питання потребує досконалого вивчення, внесення змін до законодавства.

Список використаних джерел:

1. Сімейний кодекс України : науково-практ. коментар / за заг. ред. С. Я. Фурси. К. : Видавець Фурса С. Я.; КНТ, 2008. 1248 с.
2. Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України / за ред. Є. О. Харитонов. Х. : ТОВ «Одісей», 2006. 552 с.
3. Тичковська О. В. «Правовий режим спільної власності подружжя». *Молодий вчений*, ст. 137–140.
4. Юровська Г. В. Проблемні питання застосування Сімейного кодексу України у судовій практиці / Г. В. Юровська // *Право України*. 2013. № 10. С. 45–52.
5. «Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень» із змінами та доповненнями.
6. Огляд судової практика (Електронний ресурс).
7. Сімейне право України : підручник / Т. В. Боднар, В. С. Гопанчук, О. В. Дзера та ін.; за заг. ред. Т. В. Боднар та О. В. Дзери. К. : Юрінком Інтер, 2016. 520 с.

Ключові слова: правовий режим, спільно нажите майно, майно подружжя.

Key words: legal regime, jointly acquired property, property of spouses.

ЛУКАШОВ РОСТИСЛАВ СЕРГІЙОВИЧ

*Західноукраїнський національний університет,
старший викладач кафедри цивільного права і процесу,
кандидат юридичних наук*

ДО ПИТАННЯ РЕОРГАНІЗАЦІЇ ТОВАРИСТВА З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ (НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ТА МІЖНАРОДНА ПРАКТИКА)

Про високий рівень науково-теоретичної розробки положень Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» від 06.02.2018 р. (далі по тексту – Закон), свідчить наведення у ньому визначень злиття, приєднання, поділу та перетворення товариства (тобто мова йде про реорганізацію ТОВ). Певна унікальність даної ситуації полягає у тому, що, як відзначається у літературі, на сьогодні цивільне законодавство не містить загального поняття реорганізації юридичної особи, перераховуючи лише окремі її види – злиття, приєднання, поділ, виділ та перетворення (ст.106 ЦК України) [1, с. 148–149]. При цьому визначення загального поняття окремих видів реорганізації юридичних осіб (за винятком перетворення) в законодавстві також не закріплено. У ч. 1 ст. 109 ЦК України закріплено загальне поняття виділу юридичної особи, якому дещо не відповідає наведене у ст. 47 Закону поняття «виділу товариства».

Закріплене у ст. 52 Закону поняття перетворення товариства в цілому концептуально відповідає закріпленому у ст. 108 ЦК України поняттю перетворення юридичної особи, доповнюючи достатньо стисле формулювання останньої вказівкою про обов'язкове припинення перетворюваної юридичної особи та утворення нового господарського товариства – правонаступника.

Під поділом товариства традиційно розуміється припинення ТОВ з переданням всього його майна, всіх прав та обов'язків двом чи декільком новим товариствам – правонаступникам згідно з розподільним балансом; в цьому контексті положення ч. 1 ст. 51 Закону новел не містять. Водночас ч. 2 даної статті Закону містить нове для вітчизняного законодавства положення: якщо частка у статутному капіталі товариства, що припиняється шляхом поділу, належить самому товариству, така частка підлягає розподілу між його учасниками пропорційно до належних їм часток у статутному капіталі товариства, що припиняється.

Ст. 49–50 Закону закріплені поняття «злиття товариства» та «приєднання товариства». В цілому, концептуально вони відповідають установленню в вітчизняній правовій доктрині відповідним поняттям. Однак постає питання, наскільки такий підхід відповідає праву ЄС та законодавству ряду зарубіжних країн.

Справа в тому, що, як вказується у літературі, західна правова доктрина передбачає застосування у якості споріднених (взаємо-

пов'язаних) таких понять, як «злиття» і «поглинання» (*mergers and acquisitions*), змістом яких є встановлення корпоративного контролю над суб'єктом господарювання. При цьому в іноземній літературі ці поняття не завжди чітко розмежовуються і достатньо часто використовуються як взаємозамінні, що позначають різні способи об'єднання економічного потенціалу різних компаній. Як приклад можна навести здійснений О. Р. Кібенко аналіз видів «злиття компаній» (англ. *merger*), передбачений Третньою директивою № 78/855/ЄЕС від 09.10.1978 про злиття АТ [2, с. 387].

Відповідно, у вітчизняній літературі висловлюються думки про певну тотожність понять «злиття» та «приєднання», а самі поняття «злиття» та «поглинання» (*mergers and acquisitions*) в їх «іноземному» тлумаченні застосовуються на практиці при складанні договорів згідно англо-американського права [3, с. 194]. Щоб вирішити цю неузгодженість і плутанину нам варто просто ознайомитись з текстом директив ЄС, наприклад однієї з останніх в даній сфері – Директиви ЄС 2017/1132 від 14 червня 2017 року стосовно деяких аспектів законодавства про компанії. Статті 88-90 даної директиви визначають 2 види злиття: злиття придбанням (*merger by acquisition – англ.*) і злиття формуванням нової компанії (*merger by the formation of a new company – англ.*) [4].

Як ми бачимо, європейські нормативні акти просто не передбачають поняття приєднання як форми реорганізації юридичної особи, натомість розрізняючи два види злиття.

Стосовно питання про регламентацію злиття та приєднання ТОВ у Законі України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», слід відзначити, що, як і у випадку з поділом ТОВ, ч. 2 ст. 50 Закону передбачено спеціальне правило щодо розподілу при приєднанні ТОВ часток у статутному капіталі товариства, що належить іншому товариству-учаснику приєднання; раніше законодавство щодо діяльності ТОВ подібних положень не передбачало.

Що ж стосується критичних зауважень до частини положень даного розділу Закону, то дослідниками відзначається відсутність норм, які детально визначали б етапи і специфіку злиття, приєднання, виділу і перетворення ТОВ, а також дублювання окремими положеннями Закону норм інших актів законодавства (зокрема ЦК України) [6, с. 165].

Тепер перейдемо до основної і чи на найважливішій новели в сфері реорганізації. Аналізуючи положення розділу VI Закону, можна одразу виокремити появу ще однієї договірної конструкції як локального акту щодо регламентації корпоративних відносин у ТОВ – договору про припинення товариства (ст. 53 Закону). Передбачається, що товариства, які беруть участь у припиненні, можуть укласти договір про припинення, який визначатиме умови передачі майна, прав та обов'язків юридичним особам – правонаступникам, розмір часток кожного учасника у статутному капіталі кожної юридичної особи – правонаступника або коефіцієнти конвертації часток в акції (якщо правонаступниками є акціонерні товариства), склад органів юридичних осіб – правонаступників та інші умови припинення. Як і положення щодо більшості інших договірних

конструкцій, передбачених даним Законом, вони мають диспозитивний характер і застосовуються на розсуд учасників правовідносин.

Стосовно буквального тлумачення ч. 1 ст. 53 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», то вже були висловлені думки стосовно того, що при буквальному тлумаченні визначення дане в цій статті охоплює тільки процедуру злиття товариств [7, с. 134–135]. Не даючи оцінки даній тезі варто зазначити, що з визначення, наприклад, приєднання товариства, яке міститься в ч. 1 ст. 50 Закону у співвідношенні з даним визначення, можна зробити висновок про те, що такий договір можливий при приєднанні, але тільки між товариствами, які, власне, приєднуються до іншого господарського товариства – правонаступника, але аж ніяк з цим правонаступником.

Звертаючись до зарубіжного досвіду варто вказати, що за Німецьким законодавством, зокрема відповідно до § 5 Закону ФРН «Про реорганізацію», в даних договорах серед іншого вказуються наслідки злиття (приєднання) для працівників чи органів, які їх представляють [8]. В літературі вказується, що на практиці у такі договори також включають умови щодо порядку повідомлення працівників про злиття, порядок розподілу витрат, які необхідні для проведення процедури реорганізації, умови застосування права на односторонню відмову від договору. У випадку же злиття, невід'ємною частиною договору повинен бути статут чи засновницький договір [7, с. 152].

Можна також звернутись до європейської практики, зокрема, знову ж таки, Директиви ЄС 2017/1132, яка в статті 16 говорить навіть про необхідність публікації попередніх умов злиття у відповідних національних реєстрах за місяць до дати проведення загальних зборів акціонерів, на якому мають розглядатись відповідні умови [6].

Варто відмітити і відсутність норм про спеціальну позовну давність. Наприклад, за законодавством Німеччини строк для подачі позовів про недійсність рішення загальних зборів про схвалення договору про злиття (приєднання) обмежений одним місяцем. Хоча така тривалість і викликана підвищеними вимогами до процедури і контролем за укладенням відповідних договорів, проте сама ідея спеціальної позовної давності для даного договору була б цілком логічною.

В цьому ключі варто відмітити, що в науці існують пропозиції визначити на рівні ЦК України поняття договорів про реорганізацію юридичних осіб. Мотивацією виступає необхідність впорядкування правового регулювання процесів реорганізації юридичних осіб, що послужить надійною гарантією захисту прав їх учасників і кредиторів [9, с. 202]. Також висловлюються думки стосовно необхідності визначити фундаментальні положення про реорганізацію у формі злиття та приєднання, а також їх легальні дефініції на рівні ЦК і їх деталізації в актах спеціального законодавства з урахуванням специфіки виду, організаційно-правової форми, сфери діяльності юридичної особи.

Враховуючи вищезазначені положення ми констатуємо необхідність узгодження визначень, що застосовуються в Законі України «Про

товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» з загальними положеннями ЦК України. Стосовно ж необхідності визначати поняття договору про злиття та приєднання, договору про припинення товариства, угоди про злиття або приєднання чи загалом договорів про реорганізацію на рівні Цивільного Кодексу, то на нашу думку загальні положення все ж варто в нього внести, при цьому визначивши загальне поняття договорів про реорганізацію, обов'язкові положення і загальні гарантії для учасників (акціонерів) товариств, що стають сторонами таких договорів.

Список використаних джерел:

1. Сіщук Л. В. Теоретико-методологічні підходи до розуміння поняття реорганізації. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. 2013. Вип. 33. С. 148–161.
2. Кібенко О. Р. Сучасний стан та перспективи правового регулювання корпоративних відносин: порівняльно-правовий аналіз права ЄС, Великобританії та України : дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.04. Харків, 2006. 527 с.
3. Тюленева Ю. В. Нормативно-правова база регулювання процесів злиття та поглинання підприємств України. *Бізнес Інформ*. 2013. № 9. С. 49–54.
4. Право Европейского Союза: в 2 ч. Ч. 1 : учебник и практикум для бакалаврата и магистратуры / под ред. А. Х. Абашидзе, А. О. Иншаковой. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Издательство Юрайт, 2018. 293 с.
5. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 06.02.2018 р. № 2275-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2018. № 13. Ст. 69.
6. Directive 2017/1132/ EU of the European Parliament and of the Council of 14 June 2017 relating to certain aspects of company law. URL: <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/eba5bed3-5d59-11e7-954d-01aa75ed71a1/language-en/> (дата звернення: 20.01.2019 р.)
7. Стратюк О. М. Реорганізація товариства з обмеженою відповідальністю: новели законодавства. *Корпоративне право України та країн Європейського Союзу: новели законодавства* : збірник наукових праць за матеріалами XVI міжнародної науково-практичної конференції, (5–6 жовтня 2018 року, м. Івано-Франківськ) / НДІ приватного права і підприємництва ім. Ф. Г. Бурчака, Івано-Франківськ, 2018. С. 162–165.
8. Саветчук В. М. Правове регулювання злиття та приєднання юридичних осіб за правом України та Європейського Союзу : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Івано-Франківськ, 2018. 207 с.
9. Transformation Act (Umwandlungsgesetz) as of October 28, 1994. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_umwg/index.html (дата звернення: 20.01.2019 р.)
10. Жорнокуй Ю. М. Окремі питання договорів про реорганізацію юридичної особи. *Вісник ХНУВС*. 2016. № 3 (74). С. 195–204.

Ключові слова: товариство з обмеженою відповідальністю, реорганізація, злиття, поглинання, поділ.

Key words: limited liability company, reorganization, merger, acquisition, division.

ДАНИЛЬЧЕНКО ОЛЕНА ВАЛЕНТИНІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри загальнотеоретичної, конституційної
та цивільної юриспруденції Миколаївського інституту права*

ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ В УМОВАХ МАСШТАБНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ РФ

До усвідомлення того, що дитина є цінністю, людство пройшло довгий шлях. На початку двадцятого століття, в 1925 році, в Женеві (Швейцарія) була проведена Міжнародна конференція Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, яка була присвячена саме питанням благополуччя дітей. Саме на цій конференції було прийнято рішення щодо започаткування такого свята як Міжнародний день захисту дітей.

Діти як самі незахищені маленькі люди, потребують постійної турботи і захисту, після перемоги над фашизмом, стало зрозуміло, що діти це майбутнє кожної країни, що їх зростання, виховання, підготовка до дорослого життя можливі тільки в умовах миру.

Міжнародне право і право України визначає напрямки правової політики держави щодо захисту сім'ї, прав і обов'язків дітей і батьків.

Так, Конвенція про права дитини 20 листопада 1989 року, ратифікована Україною в 1991 році [1] визначає що дитині для повного і гармонійного розвитку її особи необхідно зростати в сімейному оточенні, в атмосфері щастя, любові і розуміння, що вона має бути повністю підготовлена до самостійного життя в суспільстві та вихована в дусі ідеалів, проголошених у Статуті ООН, і особливо в дусі миру, гідності, терпимості, свободи, рівності і солідарності. За конвенцією дитина визнається особистістю, яка наділена всіма правами і свободами, що й доросла людина. Здійснювати свої права та обов'язки щодо утримання, виховання, навчання, створення належних побутових умов, підготовки до самостійного життя, здійснення захисту прав та інтересів своїх дітей батьки можуть в умовах мирного життя, в умовах війни на перший план постає питання виживання.

Повномасштабне вторгнення військ РФ вигнали зі своїх домівок мільйони українців. За даними ООН тільки за кордоном опинилися близько 6 мільйонів біженців, внутрішньо переміщених осіб більше – 8 млн. За даними ЮНІСЕФ більше половини всіх дітей України вимушені були покинути свої будинки, це близько 7,5 млн, а біженцями за кордоном опинилися 1,5 млн дітей. Криза українських біженців є величезною міграційною кризою в XXI столітті [2].

На тимчасово окупованих територіях залишилися люди, що потерпають від російських загарбників: зруйноване житло, зруйноване життєзабезпечення, постачання їжі і медикаментів, зв'язку, відсутність свободи пересування, свобода думки, тощо. Війна порушила основні права дітей на життя, на здоров'я, на виховання в сім'ї, на матеріальне

забезпечення, в умовах війни діти позбавлені можливості повноцінно навчатися і розвиватися, розлучені зі своїми рідними.

З 2014 року в нашому законодавстві, на превеликий жаль (після 2 світової війни здавалося що війна залишилася в історії, що на землі України вона не спалахне ніколи), з'явилися поняття: дитина, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів (дитина, яка внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту отримала поранення, контузію, каліцтво, зазнала фізичного, сексуального, психологічного насильства, була викрадена або незаконно вивезена за межі України, залучалася до участі у військових формуваннях або незаконно утримувалася, у тому числі в полоні), дитина, яка перебуває у складних життєвих обставинах [3].

Сьогодення поставило перед нашою країною ще одну проблему – це проблема дітей, що вивезені до країни-агресора.

Постає питання на скільки міжнародно-правові норми і національне законодавство можуть забезпечити захист прав дітей (майнових, немайнових) у воєнних конфліктах, як повернути тисячі дітей, що утримуються на території РФ.

За статтею 8 Конвенції про права дитини держави-учасниці зобов'язуються поважати право дитини на збереження індивідуальності, включаючи громадянство, ім'я та сімейні зв'язки, як передбачається законом, не допускаючи протизаконного втручання. Положення цієї статті дає впевненість в тому, що діти, які знаходяться в країнах світу, як біженці збережуть свою автентичність, українське громадянство, віросповідання, українську мову і культуру. Проте, не має жодної впевненості, що діти евакуйовані до країни-агресора можуть на це сподіватися, нехтування нормами міжнародного права, його пряме поправлення є складовою агресивної політики РФ. За словами представника офісу Президента окупанти вивезли з України 232 тисячі дітей, понад 2 тисячі з них – або сироти, або розлучені з батьками [5].

Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей була підписана в Гаазі 25.11.1980 році, Україна приєдналася до неї у 2006 [4] році, своїми цілями визнає забезпечення негайного повернення незаконно переміщених дітей, забезпечення прав опікунів, визнає які дії є незаконними щодо переміщення дитини, закріплює процедури порушення питання про повернення дітей, здійснення такого повернення.

Стаття 3 цієї Конвенції визнає що переміщення або утримання дитини є незаконним якщо цим 1) порушуються права піклування про дитину, що належать «будь-якій особі, установі або іншому органу, колективно або індивідуально, відповідно до законодавства держави, у якій дитина постійно мешкала до переміщення або утримування»; 2) «у момент переміщення або утримування ці права ефективно здійснювалися, колективно або індивідуально, або здійснювалися б, якби не переміщення або утримування».

Ст. 8 Конвенції і ст.32 закону України Про охорону дитинства передбачає захист дитини від незаконного переміщення «держава вживає

заходів для недопущення незаконного переміщення, вивезення та повернення дітей з-за кордону, їх викрадення, торгівлі дітьми; всіх необхідних та можливих заходів для розшуку та повернення в Україну дітей, які були незаконно вивезені за кордон, у тому числі у зв'язку з обставинами, пов'язаними з воєнними діями і збройними конфліктами» [3; 4].

Вже зараз, коли запеклі бої точаться за незалежність України, у держави є всі правові підстави зробити все задля захисту прав дітей, для збереження свого майбутнього. В умовах масштабного військового вторгнення РФ на територію України першочерговими для країни залишається забезпечення безпеки дітей, що перебувають в зоні військових дій, забезпечення їх права на життя, право на матеріальну допомогу, на освіту, на возз'єднання з сім'єю. Держава повинна застосовувати всі можливі заходи для повернення дітей, які незаконно вивезені до країни-агресора. Правовою основою захисту прав дитини є міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України, Конституція України, закон України Про охорону дитинства та інші нормативні акти.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року // https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
2. Війна в Україні. <https://www.dm.com>oon-naschital>
3. Про охорону дитинства від 36.04.2001 № 2402// Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 30, ст. 142.
4. Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення від 25.11.1980 // https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_188#Text
5. Загородній М. Скільки українських дітей депортували окупанти... // <https://life.pravda.com/ua/>

Ключові слова: права дитини, охорона дитинства, право на життя, право на повагу честі й гідності, невтручання в особисте та сімейне життя, свобода слова, свобода світогляду та віросповідання.

Key words: rights of the child, child welfare, right to life, right to respect honour and dignity, rights to privacy and family life, freedom of speech, freedom of belief and religion.

БЕЛЬО ЛЮДМИЛА ЮРІЇВНА

*Національний університет «Одеська морська академія»,
старший викладач кафедри загальноправових дисциплін*

ТАРАНТАЄВА ОЛЕКСАНДРА ОЛЕКСАНДРІВНА

*Національний університет «Одеська морська академія»,
здобувач вищої освіти*

ОСОБЛИВОСТІ ВЛАШТУВАННЯ ДІТЕЙ-СИРИТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ, В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Через війну в Україні збільшилася кількість дітей, батьки яких загинули або про їхню долю та місце перебування нічого невідомо, такі діти залишилися сиротами або були позбавлені батьківського піклування.

Так, за даними Національної соціальної служби України стали сиротами або залишилися без батьківського піклування за період від 24 лютого по 1 червня 2022 року 1735 дітей. Із цієї кількості 830 дітям встановлено статус сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування. Виокремлюється три категорії дітей, які стали сиротами або були позбавлені батьківського піклування через воєнні дії: 54 дитини стали сиротами внаслідок бойових дій і смерті обох батьків; 87 дітей мають тимчасовий статус дитини-сироти чи дитини, позбавленої батьківського піклування якщо свідоцтва про смерть батьків немає; 48 дітей позбавлені батьківського піклування, оскільки батьки залишилися на окупованій території або там, де йдуть бойові дії і не можуть виконувати свої батьківські обов'язки [1].

Під час дії на території України надзвичайного або воєнного стану рішення про надання статусу дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, приймається районною, районною у м. Києві держадміністрацією, районною військовою адміністрацією або виконавчим органом міської, селищної, сільської ради за місцем проживання (перебування) або виявлення дитини з урахуванням документів, що підтверджують статус дитини [2].

Дітям, які отримали фізичні і психологічні травми внаслідок війни на території України і стали сиротами або залишилися без батьківського піклування необхідно знаходитися в умовах, максимально наближених до сімейних. Наша держава забезпечує ці умови за допомогою таких форм влаштування дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування, як усиновлення або удочеріння, опіка або піклування, прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу та патронат над дитиною.

Проте чинні на момент початку війни нормативно-правові акти щодо влаштування дітей не надавали можливості влаштовувати таких

дітей на сімейні форми виховання. Більше того, процедура влаштування дітей під опіку або піклування родичів вимагала такого переліку документів, який в умовах воєнного стану практично нереально зібрати. Тому була прийнята постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану», яка спростила процедуру влаштування дітей-сиріт та дітей, які позбавлені батьківського піклування.

Так «Порядок провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини», затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 року № 866, було доповнено нормами щодо особливості влаштування дітей, які залишилися без батьківського піклування, у тому числі дітей, розлучених із сім'єю, дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, у разі введення на території України надзвичайного або воєнного стану (пункти 78–82) [3].

В постанові Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану» зазначається, що під час дії на території України надзвичайного або воєнного стану діти, які залишилися без батьківського піклування, у тому числі діти, розлучені із сім'єю, тимчасово влаштовуються відповідно до пункту 31 «Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини» до функціонуючих прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу на умовах тимчасового влаштування в межах передбаченої граничної чисельності дітей, які можуть бути влаштовані до таких форм виховання [4].

Ця постанова спрощує процедуру подання документів для родичів, які виявили бажання влаштувати дітей-сиріт або дітей, позбавлених батьківського піклування, під опіку або піклування.

Під час дії на території України надзвичайного або воєнного стану особа, яка перебуває у сімейних, родинних відносинах (у тому числі хрещені батьки) з дитиною-сиротою або дитиною, позбавленою батьківського піклування, та яка виявила бажання взяти її під опіку або піклування подає в службу у справах дітей за місцем свого проживання або за місцем виявлення дитини такі документи: заяву; копію паспорта громадянина України; документи, що підтверджують сімейні, родинні зв'язки особи з дитиною; довідку від нарколога та психіатра про відсутність перебування на обліку; довідку про наявність чи відсутність судимості, видану територіальним центром з надання сервісних послуг МВС за місцем проживання заявника або через Портал «Дія». У разі неможливості її отримання, кандидат в опікуни, піклувальники подає заяву про відсутність притягнення його до кримінальної відповідальності відповідно до статей Кримінального кодексу України, зазначених у пункті 10 частини першої статті 212 Сімейного кодексу України. Відповідальність за достовірність наданої

службі у справах дітей інформації щодо відсутності судимості покла-дається на опікунів чи піклувальників.

Також було спрощено порядок влаштування дитини в патронатну сім'ю в період воєнного стану Постановою Кабінету Міністрів України № 581 «Про внесення змін до Порядку створення та діяльності сім'ї патронатного вихователя, влаштування, перебування дитини в сім'ї патронатного вихователя». Відповідно до цієї постанови дозволено влаштовувати до сім'ї патронатного вихователя дітей, які не є рідними братами та сестрами або не виховувались в одній сім'ї; визначено строк перебування дитини у патронатній сім'ї з урахуванням обставин надзвичайного або воєнного стану; наділено сільських, селищних, міських голів повноваженнями видавати розпорядження про тимчасову організацію роботи сім'ї патронатного вихователя в умовах, коли орган опіки та піклування не має можливості виконувати свої функції [5].

Зазначені зміни спрямовані на спрощення влаштування дітей в патронатні сім'ї у період запровадження в Україні надзвичайного або воєнного стану. Крім того, проходження курсу навчання з виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, особами, в сім'ї яких влаштовуються такі діти, не вимагається.

Варто зауважити, що під час війни з'явилася унікальна форма тимчасового влаштування дітей у сім'ї небайдужих громадян. Офіс Президента України спільно з ЮНІСЕФ та Міністерством соціальної політики створили чат-бот «Дитина не сама» для допомоги дітям у період війни. І громадяни України, які бажають тимчасово прихистити дитину у своїй сім'ї, можуть подати туди заявку.

За даними Нацсоцслужби України в чат-бот у період з 7 березня по 1 червня 2022 року надійшло понад 19 тисяч звернень із бажанням надання допомоги, 5 тисяч заповнили анкету, триденний вебінар із батьківства пройшли 417 батьків [1].

Наразі з 1735 дітей, які втратили батьків або залишилися без батьківського піклування: 1172 дитини, перебувають в сім'ях родичів; 51 дитина, яка отримала статус дитини-сироти або дитини, позбавленої піклування, через суд, влаштована в дитячий будинок сімейного типу; 270 дітей влаштовані до прийомних і патронатних сімей; 100 дітей тимчасово влаштовані до сімей небайдужих громадян України через чат-бот «Дитина не сама» [1].

В цей важкий період для нашої країни виявилось, що українці небайдужі до долі дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та дітей, які опинились в складних життєвих обставинах і потребують родинного тепла і виховання. Законодавець з свого боку своєчасно реагує на ці події і вживає всіх необхідних заходів для забезпечення захисту таких дітей та спрощує порядок їх влаштування до прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу та патронату, а також встановлення опіки та піклування над дитиною-сиротою або дитиною, позбавленою батьківського піклування, її родичами.

Список використаних джерел:

1. Кожна дитина України від цієї війни постраждала: скільки маленьких життів забрала та покалічила Росія: веб-сайт. URL: <https://www.ukr.net/news/details/russianaggression/91605905.html> (дата звернення: 04.05.2022).
2. Про внесення змін до Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини: постанова Кабінету Міністрів України від 15 квітня 2022 року № 447. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 04.05.2022).
3. Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини: постанова Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 № 866. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF#Text> (дата звернення: 04.05.2022).
4. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 22 березня 2022 року № 349. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/349-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 04.05.2022).
5. Про внесення змін до Порядку створення та діяльності сім'ї патронатного вихователя, влаштування, перебування дитини в сім'ї патронатного вихователя: постанова Кабінету Міністрів України від 10 травня 2022 № 581. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/581-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 04.05.2022).

Ключові слова: діти-сироти, діти позбавлені батьківського піклування, влаштування дітей-сиріт, спрощення процедури влаштування дітей-сиріт, патронат.

Key words: orphans, children are deprived of parental care, placement of orphans, simplification of the procedure for placement of orphans, patronage.

БАЙТАЛЮК ДАРІЯ РУСЛАНІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри цивільного права*

ОГЛЯД ПРАВОВИХ АСПЕКТІВ КРАУДФАНДИНГОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ В ПЕРІОД ВІЙНИ

В умовах кризових явищ, зумовлених бойовими діями, що ведуться на території нашої держави, широкоживаними в медіа та побуті стали слова та словосполучення «збір коштів», «донат», «гуманітарна допомога», «фонд допомоги», «благодійний аукціон». Залучення коштів на суспільно корисні або нагальні потреби не є чимось новим для України, як і для будь-якого консолідованого суспільства. Ще до війни гуманітарні, екологічні, муніципальні та урбаністичні ініціативи фінансувалися за допомогою децентралізованих краудфандингових кампаній. Участь у таких ініціативах приймали як фізичні особи,

звичайні підприємці, так і юридичні особи, серед яких великі компанії з популярними брендами.

Цілком логічним твердженням є те, що дані відносини врегульовані спеціальним законодавством, зокрема Законом України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 05.07.2012 № 5073-VI, яким закріплюється, що цей Закон визначає загальні засади благодійної діяльності в Україні, забезпечує правове регулювання відносин у суспільстві, спрямованих на розвиток благодійної діяльності, утвердження гуманізму і милосердя, забезпечує сприятливі умови для утворення і діяльності благодійних організацій [3]. Одночасно, в умовах воєнного стану стало очевидним, що не всі питання здійснення фандрайзингу на конкретні гуманітарні та військові потреби є врегульованими.

Зокрема, законодавством не враховані «двоступеневі» форми фандрайзингу. До таких форм зокрема відносяться «благодійний аукціон», за умовами якого особа у спосіб аукціону реалізує певну річ, а кошти від її продажу публічно зобов'язуються передати в певний благодійний фонд, третій особі (особам) або скерувати на придбання певних товарів або послуг. Дана форма краудфандингу може ускладнюватися тим фактом, що річ для аукціону може надавати третя особа, що робить таку форму тріступеневою. Аналогічним за змістом ступенів є збір коштів у вигляді донатів за перегляд контенту (стріми, трансляції тощо), за умови що виробник контенту зобов'язується передати кошти на аналогічні цілі. Нажаль, на сьогоднішній день, дані відносини не врегульовані законодавством, що призводить до порушення прав та інтересів донорів (донатерів, патронів) та осіб, які сприяють збору коштів.

Ще одним питанням є відповідальність організатора збору коштів за виконання зобов'язань, взятих на себе в публічному просторі щодо використання зібраних коштів. Як і будь-які надзвичайні обставини, війна виявляє прогалини правового регулювання та сприяє збільшенню кількості зловживань правом з метою порушення прав третіх осіб з корисних мотивів. В медіа майже одразу почали з'являтися повідомлення про неконтрольоване розподілення гуманітарної допомоги [1] та нецільове використання зібраних коштів [2].

24 березня Законом «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги» було екстрено криміналізовано діяння з продажу товарів (предметів) гуманітарної допомоги або використання благодійних пожертв, безоплатної допомоги або укладання інших правочинів щодо розпорядження таким майном, з метою отримання прибутку [4]. Однак, слід відзначити ряд контраверсійних моментів, супутніх до даної норми. Невирішеним залишається питання кваліфікації діяння у випадку не досягнення зазначеної в Законі суми. Як зазначає В. Фурман, при недостатності суми реалізованих гуманітарних товарів, такі дії можуть бути кваліфіковані як замах на вчинення кримінального правопорушення за ч. 1 ст. 201-2 КК України або охоплюватись іншим складом злочину, а саме ст. 190 КК України із відповідною частиною, в залежності від суми збитків [5].

В літературі також звертається увага, що законодавцем при формулюванні диспозиції відповідної статті визначено метою скоєння діяння отримання прибутку. Однак, слушним є застереження, що статтею не враховано випадки, коли гуманітарна допомога просто знищується чи відбувається її розтрата без відповідної мети збагачення чи отримання прибутку у період воєнного стану. Як влучно зазначає В. Фурман, «така діяльність носить особливо значну суспільну небезпеку, можливо навіть більшу ніж при продажі гуманітарної допомоги» [5].

Одночасно не є вирішеним питання розміру та порядку притягнення до цивільно-правової відповідальності особи, що здійснила нецільове використання коштів від донорів. Крім того, важливим є питання суб'єкта відшкодування збитків, адже з моменту отримання коштів їх фактичним власником має стати третя особа (на користь якої проходив збір), а не первинний донор коштів.

Отже, питання краудфандингу з використанням сучасних цифрових інструментів в умовах війни залишаються актуальними для наукової розробки та подальшого вдосконалення нормативного базису в сфері регулювання відповідних відносин з метою конкретизації загальних норм та врахування особливих випадків.

Список використаних джерел:

1. Лисогор І. На Одещині директора величезного благодійного фонду запідозрили в продажі гуманітарки. *Лівий берег*. 2022. URL: https://lb.ua/society/2022/06/04/518954_odeshchini_direktora_velicheznogo.html
2. Мамка Г. Не фейк, а реальність. Куди повідомляти про факти розкрадання гуманітарної допомоги. *Юридична газета*. 2022. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/ne-feyk-a-realnist-kudi-povidomlyati-pro-fakti-rozkradannya-gumanitarnoyi-dopomogi.html>
3. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 05.07.2012 № 5073-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text>
4. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги: Закон України від 24.03.2022 № 2155-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-20#n5>
5. Фурман В. Відповідальність за нецільове використання гуманітарної допомоги. Що передбачено новим Законом. *ЛігаЗакон*. 2022. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analitics/210328_vdpovdalnst-za-netslovevikoristannya-gumantarno-dopomogi-shcho-peredbacheno-novim-zakonom

Ключові слова: краудфандинг, війна, цивільно-правова відповідальність, донати, фандрейзинг.

Key words: crowdfunding, donors, fundraising, war, civil liability.

РОЗУМЕЙКО ДМИТРО ОЛЕКСІЙОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри цивільного права*

ТРАНСФОРМАЦІЯ ОБІГУ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ У ПЕРІОД ВОЄННОГО ЧАСУ

За короткий проміжок часу правовідносини у сфері видобутку та обігу криптовалют стали хедлайнером не тільки національної економіки, а й світової, що призвело до запровадження безлічі змін у законодавствах багатьох країн та трансформації більшості цивільно-правових відносин.

Не зважаючи на відсутність чіткого врегулювання відносин, в Україні й до цього моменту було безліч компаній, які здійснювали обмін та видобуток криптовалют. З початку воєнного вторгнення діяльність таких компаній зазнала труднощів, оскільки були призупиненні партнерські програми, відбувались збої в роботі платіжних систем, дефіцит кадрів, і найголовніша проблема – невизначений поточний курс гривні.

Беручи до уваги досвід врегулювання криптовалюти в Японії, США, Сінгапуру, Німеччині, Естонії, Сальвадору слід зазначити, що дані країни прийняли відповідні акти, згідно яким криптовалюти визнані платіжним засобом та дані операції підлягають законному врегулюванню.

Законодавство кожної країни, яка врегулювала обіг криптовалют має свої особливості, і не слід запозичувати їх в повному обсязі під час формування національного законодавства у сфері обігу віртуальних активів. Наприклад, в Японії криптовалюти, зокрема Bitcoin, визнали такими, що мають схожі функції з грошима, однак не легалізували їх як валюту, хоча дозволили використовувати як платіжний засіб [1]. В США Служба внутрішніх доходів відносить віртуальну валюту до власності, що оподатковується. Управління боротьби з фінансовими злочинами визнає Bitcoin валютною цінністю і конвертованою валютою. Комісія з торгівлі товарними ф'ючерсами вважає Bitcoin товаром [2]. В Сальвадорі Bitcoin став законним платіжним засобом у країні внаслідок прийняття відповідного закону, прийнятого 8 червня 2021 року [3]. Після визнання криптовалюти в Сальвадорі кількість власників криптогаманців збільшилась в порівнянні з власниками рахунків в традиційних банках.

Під час формування національного законодавства необхідно браги до уваги особливості національної економіки та швидко реагувати на зміни в суспільних відносинах та геополітичні зміни у світі. Важливо приділити цьому увагу у період воєнного стану, оскільки окремі громадяни країни агресора, які мають активи на її території не можуть відкрито висловлювати фінансову підтримку Україні. Саме з цього приводу Міністерство цифрової трансформації та більшість

благодійних фондів відкрило крипто-рахунки для здійснення благодійних внесків особами, які бажають залишитись анонімними [4].

Здійснюючи огляд законодавчої бази, яка регулює відносини у сфері віртуальних активів, саме так законодавець визначив криптовалюти у Законі України «Про віртуальні активи», який ще не набрав чинності. Це пов'язано з тим, що у Розділі VI ЗУ «Про віртуальні активи» вказано, що даний закон набере чинності після внесення змін до Податкового кодексу, щодо оподаткування операцій пов'язаних з віртуальними активами [5].

Однак, проаналізувавши зміст закону, можна зробити висновки, що цих норм буде недостатньо, оскільки досі залишається незрозумілим процедура використання віртуальних активів. На даному етапі більшість власників віртуальних активів здійснюють обмін за допомогою посередників, або напряму з контрагентами, що сприяє виникненню ризиків втрати цих активів. Також слід зазначити, що в ЗУ «Про віртуальні активи» зазначено, що віртуальні активи не є засобом платежу на території України та не можуть бути предметом обміну на майно (товари), роботи (послуги) [5]. Слід також розуміти, що такі обмеження є через те, що наразі статус віртуальних активів чітко не виражений, відсутні механізми щодо розпорядження криптоактивами, не визначена податкова ставка на здійснення операцій у криптовалюти.

Законопроектом «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування операцій з віртуальними активами», який комітетом Верховної Ради України з питань фінансів, податкової та митної політики і на теперішній час залишається без руху, передбачається звільнення від оподаткування податком на додану вартість операцій з віртуальними активами та послуг, що надаються постачальниками послуг, пов'язаних з віртуальними активами; встановлення пільгового періоду на оподаткування інвестиційного прибутку від операцій з віртуальними активами; встановлення обов'язку сплати військового збору з суми інвестиційного прибутку; крім того визначається порядок визначення об'єкту оподаткування та декларування доходів, особливості оподаткування операцій із забезпеченими та незабезпеченими віртуальними активами та базові вимоги ведення бухгалтерського та податкового обліку операцій з віртуальними активами [6]. На нашу думку, такі зміни є стимулюючими для розвитку ринку віртуальних активів та здійснення подальших змін для регулювання даних відносин.

Врегулювання відносин пов'язаних з обігом віртуальних активів підвищить рівень конкурентоспроможності цифрової економіки України, збільшить інвестиційну привабливість України для іноземних інвесторів, спростить подальшу цифрову трансформацію України задля спрощення інтеграційних процесів, збільшення робочих місць, підвищення рівня життя українців, підвищення ефективності боротьби з легалізацією коштів, здобутих злочинним шляхом.

Список використаних джерел:

1. Некіт К. Г. Динаміка правового регулювання криптовалют (криптоактивів) у Японії. Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.). 2021. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/15278/Некіт%20К.Г..pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
2. Логойда В. М. Правовий статус криптовалют в США. Visegrad Journal on Human Rights. 2021. URL: <https://cutt.ly/7KLwTnv>.
3. Reconocimiento de Bitcoin en El Salvador. Asamblea Legislativa. 2021. URL: <https://www.asamblea.gob.sv/node/11282>.
4. Aid Force for Ukraine. Прес-офіс Міністерства цифрової трансформації України. 2022. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/zadoneytiti-na-dopomogu-ukraini-mozhna-v-kriptoaktivakh-digitalbits>.
5. Про віртуальні активи: Закон України від 17.02.2022 № 2074-IX. Верховна Рада України. 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text>
6. Проект ЗУ «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування операцій з віртуальними активами». 2022. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/ji07134a?an=2>.

Ключові слова: віртуальні активи, криптовалюта, інновації, інформаційні технології, електронні гроші, США, Японія, Сальвадор, віртуальні валюти.

Key words: virtual assets, cryptocurrency, innovations, information technologies, electronic money, USA, Japan, El Salvador, virtual currencies.

БЕЗНОС КОСТЯНТИН ОЛЕКСАНДРОВИЧ

*Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, аспірант*

СИСТЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Військовий стан та зовнішня агресія зі сторони Російської Федерації внесла зміни у життя всієї нашої країни, принесла багато страждань, втрат та горя. Більшість населення змушені адаптуватися до нових реалій та умов життя: змиритися із втратами рідних та близьких, змінити сферу роботи, місце проживання, ставлення до політичних процесів та паралельно допомагати протистояти ворогу.

Такі категоричні зміни умов та темпів життя, спровоковані не особистим волевиявленням особи, а в результаті російського вторгнення, що дуже негативно впливає на психічне здоров'я кожного українця.

Сукупність таких негативних факторів на психічне здоров'я людей створює потребу у посиленні психологічної та психіатричної допомоги населенню країни.

За оцінками ВООЗ, 10% людей, які переживають збройні конфлікти, мають серйозні проблеми з психічним здоров'ям. Ще у 10% розвивається поведінка, яка заважає повсякденному життю: найпоширенішими

проблемами є депресія, тривога та психосоматичні проблеми, такі як безсоння або болі в спині та животі.

Більш складніша ситуація складається з дітьми та підлітками, вони є психологічно вразливою категорією, оскільки їхня нервова система ще розвивається і не здатна належним чином протидіяти зовнішнім впливам. Дослідження, проведене Програмою психічного здоров'я громади Гази серед дітей 10–19 років свідчить, що: близько 46 % дітей, які були свідками конфлікту в Палестині 2000 року, поводитися агресивно; у 38 % погіршилася успішність у школі; у 27 % з'явилося нетримання сечі; 39 % скаржилися на нічні кошмари [1].

Хотілось би звернути увагу, що сучасна наука розмежовує сфери психічного і психологічного здоров'я. Таким чином, використовується поняття психічного здоров'я, так як воно більш широке та по суті являє собою одну з інтегрованих характеристик особистості, яка пов'язана з її внутрішнім світом і забезпечує гармонічне включення в соціум та орієнтацію на саморозвиток і самореалізацію [2, с. 48]. Однак, психічне та психологічне здоров'я пов'язані між собою, а також мають прямий вплив один на одного.

Всесвітня організація охорони здоров'я визначає поняття психічного здоров'я наступним чином – це стан благополуччя, при якому кожна людина може реалізувати свій власний потенціал, впоратися із життєвими стресами, продуктивно та плідно працювати, а також робити внесок у життя своєї спільноти [3].

З цього визначення випливає, що держава, в свою чергу, безпосередньо зацікавлена у стабільності психічного стану, а також душевного комфорту громадян, оскільки від цього залежить рівень продуктивності, а також благополуччя суспільства загалом. Забезпечення психічного здоров'я під час війни здійснюється шляхом вчинення заходів, які позитивно впливають на психічний та психологічний стан населення в Україні.

Загалом, заходи забезпечення психічного здоров'я населення України під час війни можна поділити на: прямі та непрямі.

Прямі заходи забезпечення психологічного здоров'я – це ряд заходів, основною метою яких є покращення морально-психологічного та психічного стану населення України. До прямих заходів забезпечення психологічного здоров'я можна віднести: надання психіатричної допомоги спеціалізованими закладами охорони здоров'я; надання соціальних послуг закладами соціального захисту осіб, які страждають на психічні розлади; благодійні та громадські організації, які надають психологічну допомогу та здійснюють психологічну підтримку населення; психологічна підтримка в засобах масової інформації яка направлена на пояснення психологічних станів та підвищення рівня обізнаності щодо питань психічного здоров'я; тощо.

Непрямі заходи забезпечення психологічного здоров'я – це ряд заходів, які опосередковано направлені на покращення морально-психологічного та психічного стану населення в Україні, або такі заходи, результатом яких є позитивні зміни у зазначених вище станах

населення. До непрямих заходів забезпечення психологічного здоров'я можна віднести: діяльність органів влади направлена на протидію дезінформації та спростовування неправдивих заяв від політиків чи експертів; надання рекомендацій засобами масової інформації стосовно настання надзвичайних ситуацій під час війни; окрема діяльність військовослужбовців та військових експертів направлена на інформування населення та пояснення ходу бойових дій; тощо.

Із проведеного аналізу нормативної бази, а також засобів масової інформації можна виділити наступні напрями забезпечення психічного здоров'я населення України під час війни:

- 1) ті що забезпечують підвищення рівня обізнаності щодо питань психічного здоров'я;
- 2) які мають на меті сприяння популяризації психічного здоров'я;
- 3) заходи профілактичного та превентивного сприяння на психічне здоров'я;
- 4) заходи направлені на психологічну підтримку та допомогу;
- 5) заходи психіатричної допомоги.

Основним органом влади, що здійснює зазначену вище діяльність є Міністерство охорони здоров'я (далі – МОЗ), яке шляхом співпраці з громадськістю та засобами масової інформації щодо ролі психічного здоров'я у громадському здоров'ї, активного обговорення на суспільному рівні в зазначених питань, розвитку просвітницьких ресурсів, залучення фахових асоціацій до діяльності у сфері охорони психічного здоров'я сприяють підвищенню рівня обізнаності щодо психічного здоров'я у суспільстві [3].

За даними МОЗ (на початок 2019 року) в Україні функціонують 58 психіатричних лікарень, 24 наркологічні стаціонарні заклади (22 наркологічних диспансерів зі стаціонаром і 2 наркологічні лікарні) із загальним ліжковим фондом 26 915 психіатричних і 3 371 наркологічних ліжок, середній термін перебування в психоневрологічному стаціонарі в середньому – 48,7-53,5 днів [4, с. 474].

До партнерів, що допомагають здійснювати МОЗ свою діяльність у сфері забезпечення психічного здоров'я входять: Дитячий фонд ООН (англ. United Nations International Children's Emergency Fund), ЮНІСЕФ (UNICEF), метою якого є сприяння добробуту і захисту здоров'я дітей та юнацтва [5, с. 47], Товариство Червоного Хреста України, яке здійснює психосоціальну підтримку населенню України [6], Міжнародний комітет Червоного Хреста, Всесвітня організація охорони здоров'я, інтернет-платформа для психологічних консультацій «Розкажи мені», Український інститут когнітивно-поведінкової терапії, а також інші міжнародні та громадські організації.

Хотілось звернути увагу, на те що, окрім забезпечення психічного здоров'я під час війни, держава в рамках Розпорядження Кабінету міністрів України від 27 грудня 2017 р. № 1018-р здійснює системний розвиток охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року. Метою зазначеного розпорядження є створення цілісної, ефективної системи охорони психічного здоров'я, яка функціонує в єдиному міжви-

домчому просторі, забезпечує покращення якості життя та дотримання прав і свобод людини [3].

Із вище зазначеного можна прийти до висновку, що основу для забезпечення психологічної підтримки та допомоги населенню України складають благодійні та громадські організації, які в свою чергу здійснюють психологічне консультування через засоби зв'язку, наприклад, телефонний дзвінок чи чат у месенджері, а також індивідуальні психологічні консультації безпосередньо шляхом зустрічі пацієнта із психологом. Варто зазначити, що окрім благодійних та громадських організацій також існує телефони довіри на базі міських психоневрологічних диспансерів, які розташовані майже у кожному місті.

Список використаних джерел:

1. Свеженцева І. «Спокій, але не байдужість»: як конфлікти та загроза війни впливають на психіку та як не панікувати [Електронний ресурс] / І. Свеженцева // Суспільне Новини. 2022. – Режим доступу: <https://suspilne.media/203742-spokij-ale-ne-bajduzist-ak-konflikti-ta-zagroza-vijni-vplivaut-psihiku-ta-ak-protidiati-panici/>, вільний (дата звернення 01.06.2022). – Назва з екрану.
2. Костюк Д. Психічне та психологічне здоров'я особистості: поняття, зміст та критерії / Д. Костюк, В. Костюк // Вісник Національного університету оборони України. – 2018. – № 2 (50). – С. 45–50
3. Розпорядження Кабінету міністрів України від 27 грудня 2017 р. № 1018-р «Про схвалення Концепції розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року».
4. Чорна В. В. Реформування охорони здоров'я для зміцнення психічного здоров'я населення України та досвід країн ЄС / Вісник Вінницького національного медичного університету. – 2020. – № 3 (24). – С. 469–478.
5. Велика українська енциклопедія. Тематичний реєстр гасел з напрямку «Юридичні науки» / Укладачі: Бабка В. Л., Шумило М. М.; за ред. д.і.н., проф. Киридон А. М. – К. : Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2017. – 152 с.
6. Товариство Червоного Хреста України [Електронний ресурс]: [сайт] / Громадська організація «Товариство червоного хреста України». – Електрон. дані. – К., © 2016-2022. – Режим доступу: <https://redcross.org.ua/mhpss/>, вільний (дата звернення 01.06.2022). – Назва з екрану.

Ключові слова: психологічне здоров'я, система забезпечення, Міністерство охорони здоров'я, військовий стан, російське вторгнення, війна.

Key words: mental health, support system, Ministry of Health, martial law, Russian invasion, war.

БОНДАР ПАВЛО ВАДИМОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри цивільного права*

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ВІДНОСИН ШЕРІНГУ АВТОМОБІЛЬНОЇ ПОЇЗДКИ У ВОЄННИЙ ЧАС

Війна в Україні прямо або опосередковано вплинула на всі сфери суспільного життя. Структура автомобільних перевезень в умовах воєнного стану зазнала тектонічних змін через вплив одразу декількох факторів:

- через бойові дії несприятливими, а іноді й неможливими, стали умови ведення підприємницької діяльності з перевезення пасажирів – небезпечність стала не єдиною характеристикою поїздки між окремими населеними пунктами. Проблеми з паливно-мастильними матеріалами також наклали відбиток на стан розвитку системи автомобільних перевезень як пасажирів, так і вантажів;

- з'явилися кейси «волонтерських» перевезень з небезпечних регіонів України; вивезення вимушених переселенців за кордони нашої держави;

- неможливість виїзду за кордон чоловіків у віці від 18 до 60 років зумовила скорочення кадрового потенціалу для здійснення міждержавних автомобільних перевезень.

Вже звичні для українців агрегатори таксі та міжміських автомобільних перевезень в умовах воєнного часу вдалися до переформатування своєї роботи з метою допомоги своїм співгромадянам. Так, у додатку агрегатора таксі Bolt з'явилася нова категорія «Support», що надала можливість водіям-волонтерам допомогти з перевезеннями за символічною ціною в 1 грн, а «всі, хто цього потребує, безплатно переміщатись у разі екстреної потреби» [1]. Одеський агрегатор «Бонд» також організував у застосунку можливість обрати вибирати клас авто «Волонтер» або «Волонтер вантажний» [2]. Долучився до вкрай важливого процесу організації волонтерських перевезень також і сервіс пошуку попутників BlaBlaCar [3]. Окрім того для здійснення волонтерських перевезень створювалися спеціалізовані пабліки в соціальній мережі Facebook, групи в месенджерах Viber, Telegram та інших.

Свідомий та громадсько активний вибір підприємців сприяти евакуації цивільного населення та розширенню волонтерського руху є надзвичайно важливим для нашої держави в умовах війни, однак слід зазначити, що не вирішеним залишається питання врегулювання даних відносин між перевізником та пасажиром, особливо з огляду на непоодинокі факти обману, шахрайства [4] та скоєння псевдододіями-волонтерами інших дій, направлених на порушення цивільних прав пасажирів.

Перш за все, необхідно відзначити, що перевезення, яке здійснюється безоплатно, за символічну плату (1 грн. у випадку таксі «Бонд»), або з урахуванням лише витрат на паливо за час поїздки в будь-якому випадку повинні бути ідентифіковані як договірні цивільні відносини з перевезення пасажирів. Відповідно до положень загальної для всіх договірних зобов'язань з надання послуг ст. 903 ЦК України, якщо договором передбачено надання послуг за плату, замовник зобов'язаний оплатити надану йому послугу в розмірі, у строки та в порядку, що встановлені договором. Як зазначає І. Лукасевич-Крутник, диспозитивне формулювання свідчить, що законодавець надав перевагу договірному врегулюванню питання оплати послуг, а договори з надання транспортних послуг можуть бути оплатними і безоплатними, що визначається на розсуд сторін [5].

Отже, можемо констатувати, що для даного виду правовідносин актуальними є регулятивні положення, що стосуються саме договірних відносин перевезення пасажирів. Попри недостатню законодавчу врегульованість відносин безоплатного перевезення, в літературі зустрічаємо думку, що перевізник, який не є транспортом загального користування, має право в будь-який момент відмовитися від виконання безоплатного договору перевезення, і для нього не виникає обов'язку відшкодовувати збитки, завдані невиконанням договору [6, с. 77].

Однак, вважаємо, що недостатня визначеність характеристик безоплатного договору перевезення та відсутність зустрічного зобов'язання з боку пасажирів не виключають випадків відшкодування шкоди, завданої пасажирові у разі відмови перевізника від виконання договору, окрім випадків відмови від виконання договору з об'єктивних причин, таких як небезпека проїзду по певній території або технічна неможливість подальшого руху.

Список використаних джерел:

1. Скрипін В. Водії-волонтери Bolt зможуть безоплатно переміщувати українців у разі екстреної потреби. ITC.ua. 2022. URL: <https://itc.ua/news/vodiyi-volonteri-bolt-zmozhut-bezoplatno-peremishhuvati-ukrayincziv-u-razi-ekstrenoyi-potrebi/>
2. Одесская служба такси набирает волонтеров-водителей, чтобы помогать обеспечивать тероборону едой и медикаментами. Думская. 2022. URL: <https://dumskaya.net/news/odesskaya-sluzhba-taksi-nabiraet-volontеров-vodi-160495/>
3. Давайте допоможемо один одному: Як шукати волонтерів та тих, хто потребує транспорту за допомогою BlaBlaCar. URL: <https://blog.blablacar.com.ua/newsroom/novini/ukrajintci-khochut-dopomogti-blablacar-z-ednue-volontерiv-z-ukrajintciami-iaki-shukaiut-transport>
4. В Києве аферист под видом помощи по доставке экипировки для ВСУ обманул волонтеров на полмиллиона гривен. URL: <https://news.pn/ru/criminal/271812>

5. Лукасевич-Крутник І. Ціна як істотна умова договорів про надання транспортних послуг. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 4. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/4/10.pdf>
6. Самойленко Г. В. Правова природа оплатних та безоплатних договорів перевезення пасажирів. *Право і суспільство*. 2016. № 2(3). С. 72–78. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2016_2%283%29_14

Ключові слова: воєнний час, перевезення, транспортні агрегатори, договір перевезення.

Key words: wartime, transportation, transport aggregators, contract of carriage.

ВОЛОЩУК ВАЛЕРІЯ ЄВГЕНІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри цивільного права*

АЛІМЕНТНІ ДОГОВОРИ В СІМЕЙНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

У сучасних умовах активного розвитку саморегульованих правових інструментів проблематика забезпечення охорони і захисту прав та інтересів особи нотаріально-правовими засобами набуває важливого значення як пріоритетний напрямок досліджень вітчизняної цивілістичної науки. При цьому особливої уваги заслуговують наукові розробки, спрямовані на дослідження найбільш проблемних у контексті цієї проблематики правовідносин, до яких виправдано відносять аліментні правовідносини у сімейному праві.

Наразі, нажаль, у сучасному українському законодавстві досі відстежується недостатність наукової розробки аліментного договору як інструмента правового регулювання сімейних правовідносин, особливостей його застосування та нотаріального оформлення. На практиці це позначається незначним використанням аліментного договору, а також потенціалу нотаріальної процедури з його посвідчення для найбільш повного забезпечення охорони і захисту прав та інтересів його суб'єктів [4].

Та все ж останнім часом зростає увага науковців до цієї проблематики у рамках як окремих галузевих напрямків правничої науки (цивільного, адміністративного права), так і з позицій обґрунтування загальних правових тенденцій щодо формування ідеології процесу конституційного захисту та охорони життєво важливих інтересів особи. Юрисдикційні ж аспекти забезпечення охорони і захисту прав та інтересів особи нотаріально-правовими засобами екстраполюють на поглиблене вивчення відповідних питань у рамках нотаріального процесу [3].

Ми вважаємо, що є необхідним розробка теоретичних засад аліментного договору як інструмента правового регулювання відповідних сімейних правовідносин, визначення особливостей його укладення, розробка на цій основі науково-обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення законодавства України з цих питань.

Аліментний договір є формою волевиявлення аліментозобов'язаної особи щодо добровільного виконання свого аліментного обов'язку на договірних засадах. У цьому сенсі він є правовою формою трансформації аліментного обов'язку в аліментне зобов'язання.

Аліментний договір як особливий вид сімейних договорів зумовлює особливі вимоги до його змісту, що передбачають:

- чітке визначення предмета договору, яким встановлюється аліментне зобов'язання в рамках конкретних сімейних правовідносин, підстави виникнення якого імперативно визначені законом;

- відповідні умови виконання аліментного зобов'язання (зокрема розмір, спосіб і строки), що відповідають правовій сутності таких правовідносин.

Особливістю аліментного договору є високий рівень диспозитивного регулювання аліментних зобов'язань при додержанні імперативно встановлених вимог щодо змісту та обсягу аліментного забезпечення.

Суб'єктний склад аліментного договору включає фізичних осіб: які пов'язані шлюбними, сімейними, родинними або прирівняними до них зв'язками; між якими з підстав, визначених законом, виникають аліментні правовідносини; стосунки між якими мають особисто-довірчий характер.

Аліментний обов'язок має об'єктивну природу, оскільки виникає з чітко визначених законом правових підстав, зумовлених об'єктивними життєвими обставинами. Чітка юридична кваліфікація таких підстав у законі вказує на імперативність його регламентації. Аліментний обов'язок має особистий і позитивний характер, що виражається у власних позитивних діях особи щодо його виконання. Відповідно особисте, суб'єктивне ставлення аліментозобов'язаної особи до такого обов'язку може проявлятися в її волевиявленні щодо добровільного його виконання [2]. Негативне ж ставлення особи до аліментного обов'язку зумовлює потребу в примусовому забезпеченні його виконання.

Вірогідно, що аліментний договір є формою волевиявлення аліментнозобов'язаної особи щодо добровільного виконання свого аліментного обов'язку на договірних засадах, у цьому сенсі він є правовою формою трансформації аліментного обов'язку в аліментне зобов'язання [1].

Аліментні зобов'язання, які мають додатковий (субсидіарний) характер, слід кваліфікувати як аліментні зобов'язання з множинністю осіб. Адже установлення додаткового (субсидіарного) аліментного зобов'язання не виключає можливості розглядати в якості потенційно зобов'язаної особи боржника ближчої черги, зокрема, у разі зміни певної правової ситуації та виникнення обставин, за яких стане можливим виникнення основних аліментних зобов'язань [5].

На підставі аналізу законодавства України ми можемо зробити висновок, що ним не виключається можливість укладення аліментного договору за участю юридичної особи (зокрема, будинки-інтернати інші заклади), однак нормативно-правове регулювання цих питань є неоднозначним і потребує більш чіткої визначеності.

Потенціал нотаріату як безспірної юрисдикції для врегулювання аліментних правовідносин залишається недостатньо витребуваним

суспільством, що зумовлює потребу в приділенні більшої уваги цим інструментам з боку науковців та фахівців, проведення більш широкої професійної дискусії з метою формування правосвідомого ставлення громадян до договірного регулювання сімейних відносин та публікації досліджень за цим напрямом.

Список використаних джерел:

1. Андрущенко Т. С. Аліментний договір як ефективний спосіб виконання зобов'язання щодо утримання. Новітні технології у науковій діяльності і навчальному процесі : тези доповідей Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених : в 2 т. (м. Чернігів, 19 квітня 2012 р.). Чернігів : Чернігівський держ. технологічний ун-т, 2012. Т. 2: Гуманітарні науки. С. 149–153.
2. Бочан О. І. Філософсько-правові концепти моделювання забезпечення особи у сфері нотаріальної діяльності : дис... канд. юрид. наук : 12.00.12. Львів, 2014. 18 с.
3. Процедура вчинення виконавчого напису нотаріуса: Методичні рекомендації. Козельщинське районне управління юстиції Головного управління юстиції у місті Києві Міністерства юстиції України. Козельщина, 2014. 31 с. URL: <http://search.ukr.net/?go=http%3A%2F%2Fkoz.just.gov.ua%2Fuploads%2F2014-06%2Fvikonavchij-napis-notariusu.rtf>.
4. Теорія нотаріального процесу : наук.-практ. Посібник. За заг. ред. С. Я. Фурси. К. : Алерта; Центр учбової літ., 2012. 920 с.
5. Шершеньова О. А. Обов'язок батьків по утриманню дітей в міжнародному приватному праві : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». К., 2015. 20 с.

Ключові слова: аліментний договір, аліменти, аліментні правовідносини, аліментні зобов'язання.

Key words: alimony contract, alimony, alimony legal relationship, alimony obligations.

КУЧЕРЯВЕНКО ВІКТОРІЯ СЕРГІЇВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри цивільного права*

ВИБАЧЕННЯ ЯК СПОСІБ ЗАХИСТУ ПРАВА НА ПОВАГУ ДО ГІДНОСТІ ТА ЧЕСТІ, ПРАВА НА НЕДОТОРКАНІСТЬ ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ

При порушенні права особи на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації одним з актуальних питань є вибір ефективного способу захисту.

Відповідно до положень ст. 275 Цивільного кодексу України (далі за текстом – ЦК України), фізична особа має право на захист свого особистого немайнового права від протиправних посягань інших осіб у спосіб встановлений в межах Глави 3 «Захист цивільних прав та інтересів» ЦК України (ч. 1) або в інший спосіб, відповідно до змісту порушеного права, способу його порушення та наслідків, що спричинили це порушення (ч. 2).

З огляду на матеріали судової практики, одним з найбільш поширених способів захисту, застосування якого здійснюється з посиланням на ч. 2 ст. 275 ЦК України, є вибачення. Втім, вести мову про єдність поглядів як серед представників правозастосування, так і серед представників наукової спільноти щодо доцільності застосування вибачення як способу захисту честі, гідності та ділової репутації в примусовому порядку, не доводиться.

Так, в практичній площині на противагу підходу з утвердження можливості застосування вибачення як способу захисту честі, гідності та ділової репутації та покладання на відповідача обов'язку принести вибачення перед позивачем в примусовому порядку, утверджується і підхід, відповідно до якого з огляду на положення ст. 19, ч. 1 ст. 34 Конституції України (в межах яких визначено, що правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примусений робити те, що не передбачено законодавством та здійснено гарантування державою кожному право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань), суд не вправі зобов'язувати відповідача вибачатися перед позивачем у тій чи іншій формі, оскільки примусове вибачення як спосіб судового захисту честі, гідності, ділової репутації не передбачено ст. ст. 16, 277 ЦК України. На думку противників застосування вибачення як способу захисту порушених прав в примусовому порядку, можливість застосування судом розглядуваного способу захисту честі, гідності та ділової репутації обмежується лише випадками укладання сторонами провадження мирової угоди, за умовами якої сторони як спосіб захисту порушених особистих немайнових благ позивача передбачили саме вибачення перед потерпілим [1].

В науковій площині, на ряду з позицією щодо недоцільності застосування в примусовому порядку вибачення як способу захисту честі, гідності та ділової репутації, обґрунтування якої за змістом є аналогічним до обґрунтування суб'єктів правозастосування, утверджується і позиція, що за певних обставин справи (до прикладу, у разі висловлення начальником на адресу підлеглого образливих висловлювань чи лайки на загальному засіданні, на якому присутні колеги підлеглого) потерпілу особу може не цікавити грошова компенсація чи саме судове рішення про визнання порушеного внаслідок приниження, права потерпілої особи на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації. А цікавити відновлення честі, гідності, ділової репутації у відповідній людській спільноті [2, с. 425]. А тому, застосу-

вання вибачення як способу захисту порушених прав є беззаперечно необхідним.

Безумовно, з вищезазначеної позиції доцільність застосування такого способу захисту честі, гідності та ділової репутації, обмежена випадками висловлення суб'єктивної думки в брутальній, принизливій чи непристойній формі. І не з позиції положень ст. 277 ЦК України (як це має місце в практичній площині), а з позиції положень ст. 297 «Право на повагу до гідності та честі», ст. 299 «Право на недоторканність ділової репутації» ЦК України.

Втім, незважаючи на вагомість вищенаведених аргументів відносно доцільності застосування вибачення, як способу захисту честі, гідності та ділової репутації за певних обставин, на моє переконання доречно також і враховувати, що: вибачення знаходиться в тісному зв'язку з психологічними зусиллями людини, спрямованими на загладження провини перед несправедливо скривдженою особою; за своєю суттю вибачення передбачає каяття, до якого неможливо примусити людину [3, с. 319, 328]; особа, з огляду на власні морально-етичні настанови, не завжди визнає свою провину. А тому, як слушно зауважує О. О. Кулініч, констатація необхідності принесення вибачення, за відсутності дійсної волі особи, може призвести до фактичного висловлення слів вибачення, які можуть супроводжуватися такими жестами чи мімікою, які наочно проілюструють відсутність каяття винної особи у скоєному. Та в кінцевому результаті, не матимуть необхідного психологічного ефекту, не сприятимуть відновленню морального стану потерпілої особи [3, с. 326–327].

Більш того, в умовах відсутності дійсної волі винної особи принести вибачення, виконати судові рішення яким встановлено обов'язок висловити на адресу позивача вибачення практично неможливо. А тому замість фактичного (а не лише юридичного) вирішення спору та принаймні зняття гостроти конфліктної ситуації, матиме місце лише поглиблення та загострення конфлікту [4, с. 157].

Все вищенаведене, в підсумку надає підстави для висновку, що застосування судом вибачення як «іншого способу захисту» честі, гідності та ділової репутації, в розумінні положень ч. 2 ст. 275 ЦК України, є можливим та доцільним лише у разі укладення сторонами цивільного провадження мирової угоди, в порядку визначеному ст. 207 ЦПК України.

Список використаних джерел:

1. Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи: Постанова Верховного Суду України від 27.02.2009 р. № 1 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09
2. Кот О. О. Здійснення та захист суб'єктивних цивільних прав: проблеми теорії та судової практики: монографія. К. : Алерта, 2017. 494 с.

3. Кулініч О. О. Теоретичні проблеми реалізації та захисту права фізичної особи на власне зображення. Дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.03 / Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса. 2017. 489 с.
4. Бабич М. І., Тарнавська М. І. Вибачення як спосіб захисту у справах про захист честі, гідності, ділової репутації: порівняння позицій Верховного Суду та Верховного Суду України. *Порівняльно – аналітичне право*. 2020. № 4. С. 154–160.

Ключові слова: особисті немайнові права, честь та гідність, ділова репутація, спосіб захисту цивільних прав, вибачення.

Key words: personal non-property rights, dignity and honor, business reputation, a way of protection of civil rights, apology.

МАКОВЕЦЬКИЙ АНДРІЙ МИКОЛАЙОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри цивільного права*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА КОМУНАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Конституція України 1996 р. уточнила форми власності в державі: вона визнала комунальну власність як самостійну і незалежну від держави форму публічної власності. Даний факт знайшов своє відображення у ст. 41 Конституції. Відтак значною мірою втратив юридичну силу закон «Про власність». Регулювання відносин власності закріплене в Конституції України, яка визначила коло об'єктів і суб'єктів права власності (статті 13, 41, 142, 143), рівність усіх суб'єктів права власності (стаття 13), гарантії права власності й обов'язки власників (статті 13, 41) та встановила, що правовий режим власності має визначатися виключно законами України (пункт 7 частини першої статті 92) [1].

Отже, комунальна власність не входить до складу державної, є самостійним об'єктом права власності, управління якою здійснює безпосередньо територіальна громада або створені нею органи.

Законодавчі принципи регулювання правовідносин у цій сфері закріплені, перш за все, у Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» (далі – Закон) [2], хоча органи місцевого самоврядування, як юридичні особи публічного права, користуються й усіма правами власників, що визначені ЦК України та іншими законами. Так, в Законі, затверджено поняття та зміст права комунальної власності як матеріальної та фінансової основи місцевого самоврядування (статті 1, 16, 60), повноваження сільських, селищних, міських рад щодо відчуження комунального майна, в тому числі шляхом приватизації (пункт 30 частини першої статті 26), повноваження виконавчих органів рад стосовно управління комунальною власністю (стаття 29) та у сфері регулювання земельних відносин (стаття 33), повноваження районних

і обласних рад по управлінню об'єктами комунальної власності (пункти 19, 20 частини першої статті 43) [2].

З огляду на зазначене, слід констатувати, що Конституція України закріпила статус комунальної власності як складного конституційно-правового інституту, реалізація якого залежить від багатьох суб'єктів конституційного права: громадян, територіальних громад, органів місцевого самоврядування, місцевих органів виконавчої влади, тощо. По суті, Конституція заклала такі основи реалізації комунальної власності, які дають змогу з допомогою конституційно-правових важелів гарантувати їй належне та конституційне використання.

Проблема управління комунальною власністю полягає в тому, щоб зрозуміти сутність суб'єктно-об'єктних відносин.

Особливість управління комунальною власністю полягає в тому, що комунальна власність є власністю відповідних громад, сіл, селищ, міст, а органи місцевого самоврядування від імені та в інтересах територіальних громад відповідно до Закону повинні здійснювати правомочності щодо володіння, користування та розпорядження об'єктами права комунальної власності.

Основними принципами володіння та користування майном територіальними громадами законодавець визначив доцільність, економічність, ефективність, а також непослаблення, в результаті майнових операцій, економічних основ місцевого самоврядування.

У комунальній власності територіальних громад знаходиться досить значна кількість майна. Джерела його походження є різними: створення за рахунок коштів громад, купівля, безоплатна передача із державної форми власності, дарування від фізичних або юридичних осіб, тощо.

Від свого майна територіальні громади отримують доходи, наприклад, коли здають його в оренду чи продають. Водночас, вони як власники повинні нести витрати по утриманню свого майна за рахунок коштів власних бюджетів.

Для здійснення ефективного суспільного вибору в питаннях реалізації права власності в органів місцевого самоврядування в зазначений період була наявна достатня кількість альтернатив і можливості їх порівнювати. Проте, пріоритети, умови та механізми відчуження майна не визначалися програмами соціально-економічного розвитку територій. В результаті, обґрунтованість прийнятих рішень, їх придатність до оцінювання за економічними критеріями не дають можливості стверджувати, що реалізовані рішення щодо відчуження об'єктів комунальної власності були оптимальними з точки зору ефективності управління ними.

Відповідно до чинного законодавства приватизація здійснюється на основі таких принципів, як: законність; відкритість та прозорість; рівність та змагальність; державного регулювання та контролю; продаж об'єктів приватизації з урахуванням особливостей таких об'єктів; захист економічної конкуренції; створення сприятливих умов для залучення інвестицій; повного, своєчасного та достовірного

інформування про об'єкти приватизації та порядок їх приватизації; забезпечення конкурентних умов приватизації

Хоча Закон України «Про приватизацію державного майна» регламентує приватизацію як державного майна, так і об'єктів права комунальної власності, в той же час, відчуження об'єктів державної власності як і комунальної може здійснюватися за процедурами та у спосіб відмінний від приватизації. Так, відповідно до пункту 18 ст. 5 Закону України «Про управління об'єктами державної власності» Кабінетом Міністрів України постановою від 06.06.2007 р. № 803 затверджено Порядок відчуження об'єктів державної власності, яким визначено процедури та способи відчуження об'єктів державної власності [3].

Як зазначено в цьому законодавчому акті, основною метою приватизації є прискорення економічного зростання, залучення іноземних і внутрішніх інвестицій, зменшення частки державної або комунальної власності у структурі економіки України шляхом продажу об'єктів приватизації ефективному приватному власнику.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. Закон України від 28.06.1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Порядок відчуження об'єктів державної власності. Постанова Кабінету Міністрів України від 06.06.2007 р. Офіційний вісник України. 2007. № 43, стор. 38, ст. 1734.

Ключові слова: право комунальної власності, територіальні громади, приватизація, місцеве самоврядування, суб'єкти комунальної власності.

Key words: the right of communal property, territorial communities, privatization, local self-government, subjects of communal property.

МАРШУК ЮЛІЯ СЕРГІЇВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри цивільного права*

ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПОТЕКИ В УКРАЇНІ

Військове вторгнення російської федерації в Україну негативно вплинуло на усі сфери життя населення. Втрата роботи, зменшення заробітної плати, зростання споживчих цін, знищення житла, вимушений переїзд за кордон – це лише частина наслідків, що в певній мірі зазнало цивільне населення. Без сумніву, зазначені обставини вплину-

ли і на виконання фізичними особами обов'язків за кредитними зобов'язаннями, виконання яких забезпечене іпотекою.

Наразі, Україна за часи своєї незалежності не стикалася з подіями такого роду, а тому, ні законодавчо, ні доктринально не була підготовлена до вирішення питання виконання кредитних зобов'язань під час війни.

З огляду на події сьогодення в сфері кредитних відносин можна виокремити дві проблеми. По-перше, війна вплинула на спроможність українського населення виплачувати кредитні зобов'язання, що є підставою для звернення стягнення на іпотеку. По-друге, згідно з останніми статистичними даними через ракетні обстріли цивільного населення знищено/пошкоджено більше 7000 будівель і вірогідність того, що деякі з них були в іпотеці дуже велика.

28.02.2022 року Торгово-промислова палата України оприлюднила лист № 2024/02.0-7.1, у якому роз'яснила, що військовий стан є форс-мажорною обставиною. Проте, це є лише підставою звільнення від відповідальності за порушення умов договору, але не звільняє від його виконання [1].

Зауважимо, що законодавець не залишив поза увагою вирішення даної проблеми. Так, положеннями Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану 15 березня 2022 року № 2120-IX (далі – Закон № 2120-IX) встановлено, що у разі допущення прострочення споживач звільняється, зокрема, від обов'язку сплати кредитодавцю неустойки (штрафу, пені) та інших платежів, сплата яких передбачена договором про споживчий кредит за прострочення виконання (невиконання, часткове виконання) споживачем зобов'язань за таким договором [2].

Проте, це не стосується скасування відсотків за користування кредитними коштами, а тому їх дія залишається незмінною.

Що стосується іпотечного майна та звернення стягнення на нього, то слід зазначити, що Законом № 2120-IX також внесені зміни в Розділ VI «Прикінцеві положення» Закону України «Про іпотеку» (Відомості Верховної Ради України, 2003 р., № 38, ст. 313), його доповнено пунктом 5-2 такого змісту:

«5-2. У період дії в Україні воєнного, надзвичайного стану та у тридцятиденний строк після його припинення або скасування щодо нерухомого майна (нерухомості), що належить фізичним особам та перебуває в іпотеці за споживчими кредитами, зупиняється дія статті 37 (у частині реалізації права іпотекодержателя на набуття права власності на предмет іпотеки), статті 38 (у частині реалізації права іпотекодержателя на продаж предмета іпотеки), статті 40 (у частині виселення мешканців із житлових будинків та приміщень, переданих в іпотеку, щодо яких є судові рішення про звернення стягнення на такі об'єкти), статей 41, 47 (у частині реалізації предмета іпотеки на електронних торгах) цього Закону.

Положення абзацу першого цього пункту не поширюються на нерухоме майно (нерухомість), оформлене в іпотеку з метою забезпечення виконання зобов'язань за договорами, укладеними після дня набрання чинності Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану», або за договорами, до яких після дня набрання чинності Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» за погодженням сторін вносилися зміни в частині продовження строків виконання зобов'язань та/або зменшення розміру процентів, штрафних санкцій» [2].

Тобто, в період дії воєнного стану та у тридцятиденний строк після його припинення іпотекодержатель позбавлений права виселити іпотекодавця з іпотечного майна, продати іпотечне майно та реалізувати предмет іпотеки на електронних торгах.

Наведені норми певною мірою гарантують права фізичних осіб, запобігаючи небезпеці втрати житла у такий нелегкий час.

Наразі, найбільш гостро постає питання стосовно пошкодженого/знищеного іпотечного житла. Відповідно до статті 17 Закону України «Про іпотеку» передбачено, що іпотека припиняється в разі: знищення (втрати) переданої в іпотеку будівлі (споруди), якщо іпотекодавець не відновив її. Якщо предметом іпотечного договору є земельна ділянка і розташована на ній будівля (споруда), в разі знищення (втрати) будівлі (споруди) іпотека земельної ділянки не припиняється. Відомості про припинення іпотеки підлягають державній реєстрації у встановленому законодавством порядку [3].

Таким чином, як впливає з викладеного вище, знищення іпотечного житла, якщо іпотекодавець його не відновив, є підставою для припинення іпотеки.

Для забезпечення можливості відновлення знищеного / пошкодженого житла, Верховна Рада України, наразі, готує текст законопроекту до другого читання «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією російської федерації», відповідно до якого фізичні особи зможуть отримати відшкодування шкоди за знищене/пошкоджене житло та відбудувати його самостійно чи отримати нове житло [4].

Проте, залишається невирішеним питання як у такому разі діяти іпотекодавцю та іпотекодержателю.

Відтак слід зазначити, що війна кардинально вплинула на сферу кредитних відносин. З метою відновлення можливості боржника виконувати свої зобов'язання за кредитним договором, Верховна Рада України прийняла та продовжує приймати низку норм законодавства, які тягнуть за собою зміни в регулюванні іпотеки житла в Україні. Тому маємо надію, що зміни у законодавстві допоможуть врегулювати питання щодо виконання договорів іпотеки з урахуванням наслідків ведення бойових дій та умов військового стану.

Список використаних джерел:

1. Лист Торогово-промислової палати України № 2024/02.0-7.1 від 28.02.2022 року. Режим доступу: <https://uccr.org.ua/uploads/files/621cba543cda9382669631.pdf>
2. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану 15 березня 2022 року № 2120-IX // Верховна Рада України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text>
3. Закон України «Про іпотеку» від 05.06.2003 р. // Відомості Верховної Ради. – 2002. – № 38.
4. Проект Закону про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації № 7198 від 24.03.2022 // Верховна Рада України. Режим доступу: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39283>

Ключові слова: іпотека, іпотечний договір, кредитне зобов'язання, кредитор, боржник, іпотекодавець, іпотекодержатель, військовий стан, неустойка, звернення стягнення на предмет іпотеки.

Key words: mortgage, mortgage agreement, credit obligation, creditor, debtor, mortgagor, mortgagee, martial law, penalty, mortgage foreclosure.

МІНДАК НАТАЛІЯ АНАТОЛІЇВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри цивільного права*

АНОНІМНІСТЬ ЯК НОВА РИСА СУЧАСНИХ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН В ІНТЕРНЕТІ

Прагнення людини зберігати анонімний статус в окремих сферах людського життя можна простежити з найдавніших часів. В той же час, неможливість ідентифікувати суб'єкта конкретної юридично значущої діяльності передбачає як позитивні, так і негативні наслідки для різних суб'єктів суспільних відносин. Зв'язок між анонімним статусом та бажанням уникнути соціальної відповідальності зумовив утвердження підсвідомо негативного ставлення до анонімізації у масовій свідомості та змістив позитивний функціонал анонімізації на другий план. Однак в інформаційну епоху анонімність під загрозою остаточного зникнення, що докорінно змінює суспільні відносини, а отже правове регулювання не може залишатися осторонь цих процесів. Для створення правових норм, що регулюють відносини у сферах, які торкаються анонімності, потрібне глибоке усвідомлення її суспільного значення та проведення ґрунтовної роботи на теоретичному рівні.

Використання інформаційних в сучасних умовах розвитку суспільства призводить до формування цілого пласту відносин, в яких суб'єкт

таких відносин бажає залишитися анонімним. Ступінь його ідентифікації залежить від особливостей формування інформаційної системи та волі самого суб'єкта.

Зважаючи на те, що все більше суспільних відносин здійснюються засобами Інтернету та інших глобальних мереж, право має зайняти належне місце у їхньому регулюванні. Основою такого регулювання повинно бути визнання принципів пріоритету прав і свобод людини, адекватного і виправданого державного контролю, забезпечення вибору опцій, що дозволяють анонімність, мінімізації збору і обробки персональних даних, реалізація яких не дозволить створити глобальний паноптикум, де об'єктами нагляду будуть вже не злочинці, а кожен із нас.

Широке коло нематеріальних об'єктів, що виступають об'єктами цивільного права, таких як честь, гідність, інформація, результати інтелектуальної чи творчої діяльності, свідчить про неоднорідність системи об'єктів цивільного права.

Інновації в сфері інформаційних технологій стимулюють розширення меж можливостей для роботи, навчання, підприємництва чи спілкування, а отже стимулюють розвиток суспільних відносин, що виникають в віртуальному просторі. Від незначних, зазвичай анонімних відносин на початку формування інтернет-середовища вони еволюціонували в значну групу цивільних, господарських, адміністративних, фінансових та інших правовідносин, соціально-економічна і навіть політична значимість яких підвищується рік від року.

Доступ до Інтернету – невід'ємна умова для реалізації прав та свобод людини та участі у процесах прийняття рішень з управління державними справами. Доступ до Інтернету поки що офіційно не визнано правом людини на міжнародному рівні, хоча міжнародні інституції систематично наголошують на важливій ролі, яку відіграє Інтернет у демократичному суспільстві. Доступність Інтернету розглядається як засада сприяння реалізації іншим правам та свободам людини, зокрема свободі вираження поглядів онлайн [1, с. 8]. Оскільки в мережі Інтернету інформація передається різними маршрутами, то має бути певна анонімність учасників правових відносин [2, с. 64].

Ідея анонімності не є новою для будь-кого, хто коли-небудь користувався соціальними мережами, залишав коментарі на форумах, здійснював покупки в Інтернеті, читав статті. Більш того – це не може здивувати людей, які ніколи не користувалися комп'ютерами або не виходять в Інтернет щодня.

У сучасній науці цивільного права проблема анонімності суб'єкта цивільного права майже не досліджувалася, однак окремі питання проблематики теми вивчалися зокрема С. В. Михайловим, Д. Ю. Маріц, П. М. Сухорольським, В. А. Серьогіним, Є. С. Болтановою, М. П. Імековою. Однак первинні наукові розвідки в сфері анонімізації цивільних відносин не враховують більшість актуальних аспектів проблематики теми, не передбачають пропозицій вдосконалення існуючих підходів. Це зумовлює потребу в їх належному всебічному вивченні, узагальненні

та опрацюванні існуючих підходів визначення потенціалу анонімного статусу суб'єктів цивільних правовідносин та формуванні модерного бачення вирішення даної проблеми.

Отже, питання анонімності при здійсненні цивільних прав в мережі Інтернет є актуальним та нагальним для вивчення питанням та потребує значної уваги з боку наукового співтовариства.

Список використаних джерел:

1. Володовська В., Дворовий М. Права людини онлайн: Порядок денний для України. Київ : ГО «Лабораторія цифрової безпеки», 2019. 56 с.
2. Кравчук И. М. Особенности правового регулирования дистанционных административных услуг. *Правовой журнал «Legea si Viata»*. 2015. С. 61–65.
3. Маріц Д. О. Право на анонімність як невід'ємне право людини. *Підприємство, господарство і право*. 2018. № 2 (264). С. 160–165.

Ключові слова: анонімність, мережа Інтернет, інтернет – середовище, соціальні мережі.

Key words: anonymity, Internet, Internet environment, social networks.

МОСКОВЧУК РОКСОЛАНА ПЕТРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри цивільного права*

ЗАСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ЗА БАНКІВСЬКИМИ ДОГОВОРАМИ

Реалії економіки України, зокрема на даний момент військовий стан та пошук урядом усіх можливих засобів для стабілізації ситуації, які впливають на економіку країни, умови для розвитку бізнесу, а також періодичні негаразди у фінансовій сфері – банкрутство банків, що нерідко призводить до згорання коштів їх клієнтів, які зберігалися на відкритих їм рахунках призводять до невиконання банківських зобов'язань.

До цих причин слід віднести також навмисну, упереджену, некваліфіковану та іншу подібну діяльність з боку боржників.

Норми, направлені на захист самого банку як кредитора, знайшли своє закріплення в загальних нормах Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ), в положеннях про забезпечення виконання зобов'язань, зокрема ст. 546 ЦКУ визначає такі види, як: неустойка, порука, гарантія, застава, притримання, завдаток, право довірчої власності. Національний банк України також визначає найбільш ефективні, як для банківської діяльності, засоби забезпечення виконання зобов'язань.

При цьому законодавство не обмежує банки у виборі видів забезпечення виконання зобов'язань, вони можуть застосовувати й інші види, передбачені договором або законом. Можливість встановлювати інші види забезпечення виконання зобов'язання розширює сферу діяльності банка як послугонадавача.

Крім того, на практиці застосовуються й інші засоби примусу боржників до належного виконання своїх зобов'язань, що отримали назву «вибивання боргів». Навіть попри те, що ніхто не може бути примушений до виконання зобов'язання, така практика існує і випадки її застосування є далеко не одиничними. Ці негативні явища призвели до появи професійних угруповань, що спеціалізуються на вибиванні боргів і формально діють, згідно з чинним законодавством (наприклад, колекторські фірми), застосовуючи процедуру викупу боргу, однак не рідко їх діяльність супроводжується відверто нахабними методами, як то різного роду тиск на боржника.

Засоби забезпечення зобов'язань, спрямовані на захист прав клієнта у банківських договорах, передбачені: ч. 2 ст. 1060 ЦКУ (щодо обов'язку банка видати вклад або його частину на першу вимогу вкладника, крім вкладів, зроблених юридичними особами на інших умовах повернення, які встановлені договором); ч. 2 ст. 1067 ЦКУ (щодо обов'язку банка укласти договір банківського рахунку з клієнтом, який звернувся з пропозицією відкрити рахунок на оголошених банком умовах); ст. 1073 ЦКУ (щодо цивільно-правової відповідальності банка при неналежному виконанні банком операцій за рахунком клієнта; а також відповідальності при розголошенні банком відомостей, що становлять банківську таємницю (ст. 1076 ЦКУ) та ст. 1058 ЦКУ (щодо публічності договору банківського вкладу, в якому вкладником є фізична особа) [1].

Ще одним із видів забезпечення виконання зобов'язання є банківська гарантія, проте вона принципово відрізняється від інших як своєю правовою природою, так і особливостями використання на практиці.

Однією з особливостей гарантії, що вирізняє її з кола усіх інших способів забезпечення виконання зобов'язань, є незалежність гарантії від основного зобов'язання. Дана ознака закріплена в статті 562 ЦКУ, відповідно до якої зобов'язання гаранта перед кредитором не залежить від основного зобов'язання (його припинення або недійсності), зокрема і тоді, коли в гарантії міститься посилання на основне зобов'язання.

Вибір способу забезпечення виконання зобов'язання в багатьох випадках залежить від суті зобов'язання. До прикладу, у кредитному договорі найбільш ефективним видом забезпечення серед інших засобів кредитори вважають заставу.

Незалежно від причини неналежного виконання чи невиконання боржником своїх зобов'язань суб'єктивні права та інтереси кредиторів повинні бути надійно забезпечені і позитивне право має містити достатні для цього правові інститути, спроможні гарантувати охорону інтересів добросовісних учасників ринкових відносин.

При укладенні банківських договорів, клієнти досить часто не приділяють уваги санкціям за невиконання умов договору, що зумовлює

негативні наслідки. Тому при підписанні договору варто звернути на це особливу увагу, запропонувавши окремі пропозиції по їх зміні, реалізуючи своє право на свободу договору. Сучасний стан ринку банківських послуг, посилення конкуренції у цій сфері примусить банки проводити більш гнучку договірну політику.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–41. Ст. 356.

Ключові слова: зобов'язання за банківськими договорами, забезпечення виконання зобов'язання, банківські договори, кредитні договори.

Key words: obligations under bank agreements, guaranteeing the fulfillment of obligations, bank agreements, credit agreements.

МОШИНСЬКА ЯНА СТЕПАНІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри цивільного права*

ПІДСТАВИ ПОЗБАВЛЕННЯ БАТЬКІВ БАТЬКІВСЬКИХ ПРАВ ЗА СІМЕЙНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Відповідно до ч. 5 ст. 5 Сімейного кодексу України [1] (далі – СК України) забороняється втручання у сімейне життя людини, крім випадків встановлених Конституцією України. Отже виключення із загального принципу невтручання у сімейне життя встановлюються законом. Зокрема, відібрання дитини від батьків є санкцією за порушення батьківських обов'язків. Сімейний кодекс України намагається детально врегулювати питання застосування такого способу захисту прав та інтересів дитини як відібрання її у батьків (ст. ст. 164-170 СК України). У батьків дитина може бути відібрана у виключних випадках, зокрема, шляхом позбавлення їх батьківських прав.

Аналізуючи норми СК України, слід зазначити, що у ч. 1 ст. 164 СК України законодавець намагався встановити виключний перелік підстав позбавлення батьків батьківських прав. Так, позбавити батьківських прав за рішенням суду можна батько, мати лише за наявності передбачених у ч. 1 ст. 164 СК України підстав. У першу чергу, можуть бути позбавлені батьківських прав батьки (один із них), які не забрали дитину з пологового будинку або з іншого закладу охорони здоров'я без поважної причини і протягом шести місяців не виявляли щодо неї батьківського піклування.

Наступною підставою позбавлення батьківських прав є ухилення батьків від виконання своїх обов'язків щодо виховання дитини та/або

забезпечення здобуття нею повної загальної середньої освіти. Відповідно до абз. 2 п. 16 Постанови Пленуму ВСУ від 30.03.2007 № 3 «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав» [2] (далі – Постанова № 3) ухилення батьків від виконання своїх обов'язків полягає у відсутності піклування про фізичний і духовний розвиток дитини, її навчання, підготовку до самостійного життя, зокрема: не забезпечують необхідного харчування, медичного догляду, лікування дитини, що негативно впливає на її фізичний розвиток як складову виховання; не спілкуються з дитиною в обсязі, необхідному для її нормального самоусвідомлення; не надають дитині доступу до культурних та інших духовних цінностей; не сприяють засвоєнню нею загальновизнаних норм моралі; не виявляють інтересу до її внутрішнього світу; не створюють умов для отримання нею освіти.

У випадках, коли батьки не усвідомлюють нехтування ними своїми обов'язками, тобто вчиняють ці дії не умисно, а не через недбалість, їх не можна позбавляти батьківських прав. З такими батьками органу опіки та піклування слід провести бесіди та консультації з наданням певного строку на виправлення ситуації. Тільки у разі свідомого подальшого невиконання батьками своїх обов'язків їх може бути позбавлено батьківських прав.

Жорстоке поводження з дитиною є третьою з передбачених у ч. 1 ст. 164 СК України підставою позбавлення батьківських прав. Жорстоке поводження полягає у фізичному (застосування батьками фізичної сили як без, так і із завданням дитині тілесних ушкоджень) або психічному насильстві, застосуванні недопустимих методів виховання (погрози, образи, примушування, нелюдські види покарання тощо), приниженні людської гідності дитини (зокрема, сексуальне насильство) тощо (абз. 3 п. 16 Постанови № 3). Жорстоке поводження з дітьми полягає у вчиненні батьками навмисних шкідливих для дитини дій чи у бездіяльності батьків, вихователів, піклувальників та інших осіб, які наносять шкоду фізичному або психічному здоров'ю дитини. Жорстоке поводження з дитиною, думається, може полягати у психологічному тиску на дитину, погрозах, відсутності емоційної підтримки дитини, нехтуванням її правами та інтересами, незабезпечення харчуванням тощо.

Проблема полягає у тому, що жорстокість є достатньо суб'єктивним поняттям, і батьки, навіть, можуть не усвідомлювати власної жорстокості, хоча повинні з точки зору суспільної моралі (теж оціночне поняття!) знати про допустимі міри здійснення своєї влади над дитиною. Зазначені межі, коли покарання з метою виховання переходить у насильство, передбачені адміністративним та кримінальним законодавством. Суду, при застосуванні такої підстави для позбавлення батьківських прав як жорстоке поводження з дитиною, обов'язково слід визначити суб'єктивні та об'єктивні обставини, що вказують на небезпечність залишення дитини на вихованні у батьків.

Хронічний алкоголізм або наркоманія батьків не можуть не впливати на виконання батьками своїх обов'язків щодо дитини і, відповідно, у багатьох випадках стають підставою для відібрання у них дитини. Хронічний алкоголізм батьків та захворювання їх на наркоманію підтверджуються медичними висновками. Ці захворювання можуть бути підставою для позбавлення батьків батьківських прав незалежно від того, чи визнано хворих у встановленому порядку обмежено дієздатними. Цілком зрозуміло, що доведення фактів зловживання алкогольними чи наркотичними засобами, є складною справою, якщо держава не докладає зусиль для ведення обліку таких осіб. Тому, у законодавстві України слід встановити обов'язок медичних працівників повідомляти правоохоронним органам або органам опіки та піклування про факти алкоголізму, наркоманії, токсикоманії батьків або факти жорстокого поводження батьків з дітьми.

Випадки, коли батьки вдаються до будь-яких видів експлуатації дитини, примушують її до жебракування та бродяжництва, також є підставами для позбавлення батьків їх прав щодо дитини. Експлуатації дитини, зокрема, може полягати у залученні її до непосильної праці, до заняття проституцією, злочинною діяльністю тощо.

Мати, батько, засуджені за вчинення умисного кримінального правопорушення щодо дитини, можуть бути позбавлені батьківських прав як щодо усіх своїх дітей, так і стосовно когось із них. Справи стосовно позбавлення батьківських прав розглядаються у порядку позовного провадження за позовами одного з батьків, опікуна, піклувальника, особи, в сім'ї якої проживає дитина, закладу охорони здоров'я, навчального або іншого дитячого закладу, в якому вона перебуває, органу опіки та піклування, прокурору, а також самої дитини, яка досягла 14 років. Звернення дитини, яка досягла 14 років, до суду за захистом своїх прав, як і положення ст. 171 СК України щодо врахування думки дитини при вирішенні сімейних спорів, є гарантією захисту прав та інтересів дитини.

Як свідчить судова практика, судді не завжди адекватно оцінюють небезпеку для дитини, позбавляючи її батьківської турботи та виховання з формальних причин. Можливими шляхами подолання недоліків правового регулювання підстав та порядку відібрання дітей від батьків має стати удосконалення судового механізму забезпечення захисту прав учасників цих відносин. Зокрема, найбільшою гарантією має стати обов'язкове врахування судом думки самої дитини стосовно питання позбавлення її батьків батьківських прав. Зазначена категорія справ не може розглядатися судом за формальними ознаками і тому треба законодавчо закріпити дискреційні повноваження суду у сімейних справах, що надає можливість урахування при вирішенні рішення судом конкретних обставин справи. Обов'язково у цій категорії справ мають призначатися різні види експертиз та консультацій із спеціалістами (наприклад, психологами, представниками органів, що надають фінансову допомогу сім'ям з дітьми тощо).

Список використаних джерел:

1. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
2. Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав: Постанови Пленуму ВСУ від 30.03.2007 № 3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-07#Text>

Ключові слова: дитина, виховання, батьки, батьківські права, обов'язки, позбавлення батьківських прав, сімейне законодавство України.

Key words: child, upbringing, parents, parental rights, responsibilities, deprivation of parental rights, family law of Ukraine.

УЗУНОВ СЕРГІЙ ОПАНАСОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри цивільного права*

ОХОРОНА СПАДКОВОГО МАЙНА ЗА ЦИВІЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Досвід застосування ЦК України виявив суттєві недоліки в регулюванні певних правових понять та конструкцій спадкового права, що вимагає їх критичного наукового аналізу та переосмислення, зокрема, щодо охорони спадкового майна (п. 2 ст. 34 Закону «Про нотаріат») [1].

На сьогодні нотаріусами не вироблено єдиних рекомендацій з приводу проведення такої складної та тривалої у часі процедури як охорона спадкового майна із проведенням його відповідного опису. Частіше за все нотаріуси використовують усі можливі засоби аби уникнути вжиття заходів до охорони спадщини. Так, нотаріуси пропонують спадкоємцям подати заяву про прийняття спадщини, якщо вони фактично її не прийняли, а потім посилаються на положення пункту 1.1 глави 7 розділу II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України [2], відповідно до якого охорона спадкового майна триває до прийняття спадщини спадкоємцями, а якщо її не прийнято – до закінчення строку, встановленого цивільним законодавством України для прийняття спадщини. Таким чином нотаріуси уникають небажаної для них складної процедури охорони спадкового майна.

Охорона спадкового майна здійснюється нотаріусом за місцем відкриття спадщини в інтересах спадкоємців, відказоодержувачів та кредиторів спадкоємця, які заявляють свої права на майно. Охорона майна здійснюється на підставі заяви спадкоємців, відказоодержувачів та кредиторів. Цих заходів може бути вжито і з ініціативи самого нотаріуса, якщо йому стало відомо про залишене без нагляду майно померлої особи. Заходи щодо охорони спадкового майна вживаються зазначеним

нотаріусом або нотаріусом за місцем знаходження майна, якому нотаріус, який веде спадкову справу, надіслав відповідне доручення.

Вжиття заходів щодо охорони спадкового майна здійснюється нотаріусом після отримання всіх необхідних документів, але не пізніше наступного дня з дати надходження таких документів. Нотаріус та заінтересована особа повинні вжити заходи для залучення до участі в проведенні опису майна свідків (не менше двох). Свідками можуть бути будь-які незаінтересовані особи з повною цивільною дієздатністю. Після цього нотаріус виїжджає на місце знаходження майна і проводить опис майна у присутності зацікавлених осіб та двох свідків. Опис майна може провадитися також за місцем знаходження майна, яке може не співпадати з місцем відкриття спадщини. У такому разі нотаріус направляє лист нотаріусу за місцем знаходження майна з проханням провести опис майна.

У описі спадкового майна нотаріус вказує усе майно, яке знаходиться за місцем відкриття спадщини, дає докладну характеристику предметів та вказує ступінь їхньої зношеності, а також вказує вартість цього майна. Якщо спадкоємці не згодні з оцінкою нотаріуса, вони мають право (за власний рахунок) запросити експерта для оцінки майна.

Охоронцем спадкового майна може бути призначено осіб з числа спадкоємців, опікунів над майном осіб, визнаних безвісно відсутніми або місцеперебування яких невідоме, або інших осіб, визначених спадкоємцями. За наявності виконавця заповіту він призначається охоронцем усього спадкового майна. За бажанням спадкоємців за законом, у разі наявності виконавця заповіту, нотаріус може призначити охоронцем майна, що спадкується за законом, із числа інших осіб. У цьому випадку нотаріус, що проводить опис спадкового майна, вказує в опису, що спадкове майно буде охоронятися двома охоронцями, та визначає яке майно кожен з них буде охороняти.

Трапляються випадки, коли нотаріуса не допускають до проведення опису майна. В такому разі нотаріус складає про це акт і роз'яснює спадкоємцям, що вони можуть звернутися до суду про розподіл спадкового майна.

Якщо нотаріус з'явився для опису майна і при цьому встановив, що воно було вивезене до його приходу, він складає акт і повідомляє про це заінтересованих осіб. Коли ж майно було вивезене особами, які не є спадкоємцями, то нотаріус теж складає акт і надсилає всі матеріали до органу місцевого самоврядування і прокуратури, якщо майно має перейти у власність територіальної громади.

При проведенні опису спадкового майна у нотаріусів виникають труднощі з визначенням того, яке майно вважати предметами звичайної домашньої обстановки та вжитку, а яке вважати цінним. На практиці до цінних предметів відносять вироби з дорогоцінних металів, дорогоцінне каміння, предмети антикваріату, цінні колекції, цінні рукописи тощо. Спір між спадкоємцями щодо визнання речей цінними вирішується в судовому порядку.

Після закінчення опису спадкового майна нотаріус повинен передати майно на зберігання.

Між днем смерті спадкодавця і днем, коли буде встановлено всіх спадкоємців, минає певний час. На цей час й необхідно вжити заходів до охорони майна, тобто до прийняття спадщини всіма спадкоємцями, а якщо в цей термін її не прийняли, то до закінчення строку, протягом якого може бути прийнята спадщина, – шести місяців.

Охорона спадкового майна може тривати і після закінчення шести місяців з дня відкриття спадщини, якщо до нотаріальної контори надійшла заява про згоду на прийняття спадщини від осіб, для яких право спадкоємства виникає в разі неприйняття спадщини іншими спадкоємцями. Тоді відповідно до ст. 549 ЦК України такі особи приймають спадщину протягом строку, що залишився для прийняття спадщини, а якщо цей строк є меншим від трьох місяців, то він продовжується до трьох місяців.

Звідси випливає висновок, що охорона спадкового майна може тривати понад шість місяців у випадках спадкової трансмісії (ст. 551 ЦК України), спадкування за законом після відмови від спадщини спадкоємців за заповітом (ст. 553 ЦК України), а також при спадкуванні спадкоємців другої черги в разі неприйняття спадщини або відмови від неї спадкоємців першої черги.

Охорона спадкового майна, що визнається відумерлим триває протягом одного року, до того моменту, як суд визнає таке спадкове майно відумерлим.

Спадкове майно протягом вказаних строків не можна нікуди переміщати, продавати або відчужувати іншим способом. Забороняються також будь-які дії, що можуть значно погіршити стан та ціну спадкового майна.

Видатки, пов'язані з описом та охороною спадкового майна покладаються на спадкоємців, що закликаються до спадщини відповідно до їхньої частки у спадщині. Незалежно від перебування під охороною описане майно належить спадкоємцям з моменту відкриття спадщини (ч. 5 ст. 1268 ЦК України).

Вжиття заходів щодо охорони спадкового майна припиняє нотаріус, який їх вживав. Якщо місце відкриття спадщини і місце вжиття заходів щодо охорони спадкового майна різні, то про припинення охорони спадкового майна – попередньо повідомляється нотаріус за місцем відкриття спадщини.

Нотаріус за місцем відкриття спадщини зобов'язаний повідомити спадкоємців про припинення заходів щодо охорони спадкового майна.

Список використаних джерел:

1. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 № 3425-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text>

2. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: Наказ Міністерства юстиції України від 22.02.2012 № 296/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12#Text>

Ключові слова: спадкове майно, спадкоємець, спадкодавець, охорона спадкового майна, опис майна, охоронець спадкового майна.

Key words: hereditary property, heir, testator, protection of hereditary property, description of the property, guardian of hereditary property.

ЦУНЯК ІРИНА ГЕННАДІЇВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри цивільного права*

ПРОГНОЗ ВИКОРИСТАННЯ ДЕРИВАТИВІВ В УКРАЇНІ: АНАЛІЗ ЧИННОГО ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Падіння економіки України у 2022 році у зв'язку із війною важко на сьогодні оцінити. Світовий банк прогнозує зниження економіки України цього року на 45,1 %, однак за даними НБУ, у березні ВВП впав на 44 %, а у травні падіння скоротилося до 35–40 % [1].

До війни фінансування реального сектору відбувалося на мінімальному рівні через політичну та макроекономічну невизначеність, короткі економічні цикли, високу волатильність цін (на сировину та кінцеву продукцію), коливання валютних курсів, процентних ставок, відсутність диверсифікації ризиків і хеджування в Україні.

Після закінчення війни українській бізнес буде намагатися залучати додаткове фінансування, що буде пов'язано із новими ринковим ризикам для бізнесменів. Тож вже сьогодні необхідно аналізувати можливість використання фінансових послуг та інструментів, які до війни в Україні не одержали широкого застосування.

Крім вже поширених в Україні депозитів, кредитів та державних облігацій, широке застосування для зниження ризиків у реальному секторі української економіки мають отримати такі інструменти фінансового ринку як деривативи.

Ринок деривативів у світі гігантський і часто оцінюється у понад 1 квадрильон доларів і більш ніж у 10 разів перевищує загальний світовий валовий внутрішній продукт (ВВП) [2].

Відповідно до податкового законодавства України дериватив – це документ, що засвідчує право та/або зобов'язання придбати чи продати у майбутньому цінні папери, матеріальні або нематеріальні активи, а також кошти на визначених ним умовах. Порядок випуску та обігу деривативів установлюється законодавством (абз. 1 підпункту 14.1.45 п. 14.1 ст. 14 Податкового кодексу України [3]).

До видів деривативів належать своп, опціон, ф'ючерс та форвард.

Своп є касовим правочином, у якому момент укладання та виконання співпадають. За цим цивільно-правовим правочином здійснюється обмін потоками платежів (готівкових або безготівкових) чи іншими активами, розрахованими на підставі ціни (котирування) базового активу, в тому числі процентних ставок, в межах суми, визначеної договором на конкретну дату платежів (дату проведення розрахунків) протягом дії контракту.

Опціон передбачає право однієї сторони контракту на придбання (продаж) базового активу, а у іншій його сторони виникає безумовне зобов'язання продати (придбати) базовий актив у майбутньому протягом строку дії опціону чи на встановлену дату (дату виконання) за визначеною під час укладання такого контракту ціною базового активу.

Ф'ючерсний контракт (ф'ючерс) належить до строкових стандартизованих контрактів, за яким продавець зобов'язується у майбутньому в установлений строк (дата виконання зобов'язань за ф'ючерсним контрактом) передати базовий актив у власність покупця на визначених специфікацією умовах, а покупець зобов'язується прийняти базовий актив і сплатити за нього ціну, визначену сторонами контракту на дату його укладення.

Ф'ючерсний контракт виконується відповідно до його специфікації шляхом постачання базового активу та його оплати коштами або проведення між сторонами контракту грошових розрахунків без постачання базового активу.

Форвардний контракт визначається у податковому законодавстві як цивільно-правовий договір, за яким продавець зобов'язується у майбутньому в установлений строк передати базовий актив у власність покупця на визначених умовах, а покупець зобов'язується прийняти в установлений строк базовий актив і сплатити за нього ціну, визначену таким договором. Форвардний контракт виконується шляхом постачання базового активу та його оплати коштами або проведення між сторонами контракту грошових розрахунків без постачання базового активу.

Наприклад, хеджування кредитних ризиків (змінна процентна ставка за кредитом) можливе за допомогою укладання деривативного контракту між позичальником та продавцем деривативу, яким передбачено обмін процентних платежів з фіксованою та змінною ставками (процентні деривативи).

За допомогою товарного деривативу виробник, який залежить від сезонного коливання курсу іноземної валюти на сировину та кінцеву продукцію, може зафіксувати ціну продажу товару у майбутньому, а за допомогою валютного деривативу – забезпечити свої ризику від зміни курсу валют при продажу товару.

Якщо у компанії-позичальника доходи залежать від сезонних цін на сировину та кінцеву продукцію, а отриманий дохід прив'язаний до курсу іноземної валюти, то компанія може отримати товарний дериватив, який зафіксує ціну продажу товару в майбутньому, та валютний дериватив, щоб зафіксувати майбутній курс продажу.

Так позичальник зможе прогнозувати рівень доходу в гривнях для покриття витрат, фінансування капітальних інвестицій та забезпечення очікуваного прибутку.

Отже, біржові та небіржові деривативи у майбутньому стануть надійними інструментами фіксування вартості товарів, сировини, енергоресурсів та хеджування валютних ризиків.

Список використаних джерел:

1. Мельник С. Падіння ВВП України сповільнилося до 35–40 % – НБУ. Економічна правда. 15.06.2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/06/15/688210/>
2. Maverick J. B., How Big Is the Derivatives Market? May 30, 2022. URL: <https://www.investopedia.com/ask/answers/052715/how-big-derivatives-market.asp>
3. Податковий кодекс України: Закон України від 10.12.2010 № 2755-VI. Офіційний вісник України. 2010 р. № 92. Том 1. С. 9. Ст. 3248.

Ключові слова: деривативи, своп, опціони, ф'ючерсні контракти, форвардні контракти.

Key words: derivatives, swaps, options, futures contracts, forward contracts.

ШАМОТА ОЛЕКСАНДР ВОЛОДИМИРОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри цивільного права*

ПРИНЦИП ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ ПРИ ВИЗНАЧЕННІ МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ ДИТИНИ

Одним з показників гендерної рівності у шлюбних відносинах є добровільність перебування в них. Добровільність як засада шлюбу зберігає свою чинність на всіх стадіях подружнього життя, зумовлюючи право на його розірвання. Таке право здійснюється у межах, визначених законом.

Сімейний Кодекс України пропонує ряд положень, які мали би відіграти роль «золотої середини» між конституційними нормами про свободу особи та про державну охорону сім'ї. Тільки вільна особистість, яка вміє користуватися правами і свободами, здатна свідомо будувати шлюб і сім'ю й підтримувати гендерно цивілізовані сімейні відносини.

Конституція України об'єктом охорони з боку держави називає не лише материнство і дитинство, а й батьківство. В ст. 51 Конституції України, де йдеться про вільну згоду жінки і чоловіка у шлюбі, що втілює паритетність соціально-статевих відносин у сім'ї, лаконічно

записано: «Сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняється державою» [1].

Бути матір'ю, відчувати радість материнства, піклуватися про дитину – природне право жінки, зокрема тієї, яка перебуває у шлюбі. Таким же природним правом чоловіка, зокрема того, який перебуває у шлюбі, є право на батьківство, право жити з дитиною, право спілкуватися з нею, піклуватися про її розвиток.

Інтереси батька часто страждають при вирішенні спору про те, з ким буде проживати дитина. Як правило, при розірванні шлюбу батьки не порушують питання про передачу дитини на проживання з ними. Це пов'язано з відсутністю у зв'язку з розлученням відповідного місця проживання, психологічною неготовністю до щоденної відповідальності за дитину. Тому традиційно складається така ситуація, що дитина залишається з матір'ю. Однак ця обставина не звільняє батька від обов'язку виховувати дитину та не позбавляє його права безпосереднього спілкування з нею. Але реального здійснення свого права батьки часто позбавлені.

Сімейний кодекс України передбачає можливість відшкодування матеріальних збитків та моральної шкоди, викликаних заборобою спілкуватися з дитиною. Є сподівання, що за допомогою цих додаткових заходів один із батьків, найчастіше саме батько, зможе реалізувати свої права стосовно дитини [2].

Можливість швидкого реагування у разі викрадення дитини одним із батьків, передбачено у Сімейному кодексі України. Якщо місце перебування дитини відоме, вона може бути за рішенням суду негайно повернута тому, з ким вона проживала.

Конституція України у ст. 51 зобов'язує батьків утримувати дітей до їх повноліття. Та обставина, що йде мова про батьків, а не індивідуально про матір та батька, не робив цей обов'язок солідарним, він продовжував залишатися індивідуальним, персоніфікованим обов'язком матері та батька рівною мірою. Ідея виділення носіїв цього обов'язку: «мати та батька», а не загально «батьки» – не мала успіху не тільки тому, що саме про батьків сказано в Конституції України. Склався певний стереотип мислення. Саме за цим дещо знеособленим терміном «батьки» вдається ховатися іноді одному з них від належного виконання свого обов'язку.

Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року, що є чинною для нашої держави, значно зрозуміліше визначає права дитини та обов'язки батьків. Відповідно до положень ст. 3 Конвенції в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини [3]. Наведенні положення узгоджуються з нормами Конституції та законів України.

Варто зазначити і те, що у законодавстві України немає норм, які б наділяли будь-кого з батьків пріоритетним правом на проживання

з дитиною. Відповідно до частин 1-2 статті 24 Конституції України громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Статтею 141 Сімейного кодексу України встановлено, що мати, батько мають рівні права та обов'язки щодо дитини, незалежно від того, чи перебували вони у шлюбі між собою.

Як справедливо зазначила Велика Палата Верховного Суду України, що «при визначенні місця проживання дитини першочергова увага має приділятися якнайкращому забезпеченню інтересів дитини в силу вимог статті 3 Конвенції» [4].

Зазначена позиція Верховного Суду має своє підтвердження й на практиці. Касаційний цивільний суд у постанові від 18 березня 2019 року по справі № 215/4452/16-ц зазначив, що «презумпція на користь матері в справах щодо дітей не підтверджується на рівні ООН, не відповідає позиції Ради Європи та не випливає з Декларації прав дитини або прецедентної практики Європейського суду з прав людини». У даній постанові здійснено посилання на рішення ЄСПЛ в справі «М.С. проти України» від 11 липня 2017 року, де Суд наголосив, що в таких справах основне значення має вирішення питання про те, що найкраще відповідає інтересам дитини [4].

Необхідно зазначити, що Рада Європи декілька разів засуджувала нерівне ставлення до батьків і наголошувала на тому, що роль батька щодо дітей необхідно краще визнавати і належно цінувати.

Парламентська Асамблея наголосила на важливості «подолання гендерних стереотипів щодо ролей, які приписуються жінкам і чоловікам у сім'ї як відображення соціологічних змін, що відбулися впродовж останніх п'ятдесяти років з огляду на організацію приватної сфери і сім'ї».

Таким чином, сьогодні Верховний Суд стоїть на позиції захисту прав як матері, так і батька, гарантує рівноцінне становище батьків. Маємо віру в те, що суди всіх інстанцій при розгляді та вирішенні справ правильно трактуватимуть законодавство та не допускать порушень батьківських прав.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. Закон України від 28.06.1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 21–22. Ст. 135.
3. Конвенція про права дитини. Міжнародний документ від 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021
4. Щодо рівності прав батька та матері: позиція верховного суду. URL: https://www.asterslaw.com/ua/press_center/publications/position_of_the_supreme_court_on_equality_of_parents_rights/

Ключові слова: принцип гендерної рівності, дитина, спір, місце проживання, батьки.

Key words: principle of gender equality, child, dispute, place of residence, parents.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ТА ПАТЕНТНОЇ ЮСТИЦІЇ

Керівник секції: доцент кафедри права інтелектуальної власності
та патентної юстиції, кандидат юридичних наук Р. Є. Еннан

Секретар секції: асистент кафедри права інтелектуальної власності
та патентної юстиції, кандидат юридичних наук Л. І. Галупова

ХАРИТОНОВА ОЛЕНА ІВАНІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції,
доктор юридичних наук, професор*

КРИПТО-АРТ, NFT ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ

Пандемія коронавірусу, про яку, на тлі війни, вже мало хто згадує сьогодні, тим не менш, вплинула на всі аспекти нашого життя. Арт-ринок теж постраждав від коронавірусу, але в якийсь момент, коли він перейшов у онлайн, його спасли колекціонери, здійснюючи онлайн покупки творів мистецтва по всьому світу. Таким чином, колекціонери почали інвестувати у крипто-арт, зробивши його трендом сучасності. Криптоінвестори, що заробили на біткоїні, звернули врешті увагу на крипто-мистецтво.

Крипто-мистецтво являє собою цифрове мистецтво, яке завойовує світ завдяки тому, що існує механізм підтвердження володіння об'єктом такого мистецтва.

Справа в тому, що справжність оригінального твору може бути підтверджена підписом автора, оцінками експертів. А справжність твору у сфері крипто-арту підтверджується за допомогою технології NFT (Non-Fungible Token) – невзаємозамінних токенів. Токен – це цифровий сертифікат. Він зберігається у захищеній і децентралізованій базі даних, такому собі реєстрі, який називається блокчейном.

Токен підтверджує право власності. Користувачі можуть скачувати, поширювати картину, але продати її може лише власник. Тобто, копій може бути безліч, але оригінал лише один [1].

Слід зазначити, що цифрове мистецтво виникло ще у XX сторіччі, але не мало на той час прихильників, оскільки не існувало загального реєстру, у якому зберігалася б інформація про автора твору і його влас-

ника. Цифрові твори можна було створювати, але складно зберігати, оскільки неможливо було довести авторство і були проблеми зі зберіганням таких творів. Тому і ринок практично був відсутній.

Вирішення проблеми було знайдено з винайденням технології блокчейн, яка є незалежним реєстром, який дозволяє забезпечити прозорість і безпеку записів, що на ньому збережені. Їх не можна замінити або знищити. У 2015 році фахівці розробили систему розміщення і реєстрації цифрових творів за NFT-токену. Тобто, з'явилася система, за допомогою якої стало можливим колекціонування цифрового мистецтва [2].

Таким чином, ми стикаємося з декількома новими категоріями.

По-перше, це крипто-арт, який відрізняється від традиційного мистецтва, яке існує у фізичному світі, суто цифровою природою. Твори цифрового мистецтва можуть бути створені, опубліковані, поширені, продані лише у цифровому вигляді. При цьому не існує територіальних меж, оскільки творці з усього світу можуть створювати такі твори незалежно від того, чи мають вони спеціальну освіту, чи ні. Твори можуть бути анонімними. Купити такий твір можна лише за допомогою спеціальної валюти – Ether (ETH). Ether є криптовалютою блокчейну Ethereum, на ній працюють всі NFT-токени.

Токен – це програмована цифрова одиниця вартості, котра записується у цифровому реєстрі. Існують різні види токенів, вони можуть бути чим завгодно – від товарів і балів за лояльність до акцій, монет, статуеток тощо. Існують також багато різновидів стандартів токенів, однак найбільш популярним є той, що належить до інфраструктури «Етеріум», де токени випускаються за стандартом ERC20, що встановлює правила для взаємозамінюваних токенів.

Таким чином, NFT – це незамінний токен, кожен примірник якого унікальний. Це цифрові сертифікати володіння. По суті, віртуальна заява про те, що малюнок, пісня належить вам.

Взаємозамінні товари за своєю суттю підлягають обміну, незалежно від того, який товар продається чи купується. Сировинні товари, такі як золото, срібло, зерно, нафта тощо зазвичай є взаємозамінними. Не взаємозамінні товари є унікальними, такими, що існують у одному примірнику. Це може бути витвір мистецтва, зокрема. Для цих товарів застосовується інший стандарт, відомий як ERC-721.

Будь-який цифровий твір, включаючи «фізичні» (матеріальні) товари, які можуть бути оцифровані (фото, скани, відеозаписи тощо) можуть бути перетворені у не взаємозамінні токени.

NFT можуть представляти цифрові активи (наприклад, CryptoKitties) або реальні активи (наприклад, право власності на майно). Такого роду активи неможливо замінити аналогічними активами, вони справді унікальні [3].

Першим випадком використання стандарту NFT у середовищі «Етеріум» був набір піксельних зображень персонажів, які відомі як «криптопанки» у 2017 році. У подальшому у NFT конвертувалася величезна кількість творів, включаючи мему, музикальні альбоми і об'єкти цифрового мистецтва.

NFT доводить право власності на унікальні цифрові активи, зокрема, на цифрові твори, що мають автора.

Отже, NFT в якості категорії інтелектуальної власності має великий потенціал. Картина автора (цифровий твір), продана на NFT аукціоні, є токеном, в метаданих якого зазначене посилання на оригінальний цифровий твір автора. Автор є творцем і правовласником твору не тому, що він зробив NFT, а тому, що він є його творцем, тобто тим, хто надав твору об'єктивної форми шляхом редагування на своєму комп'ютері або іншому девайсі. Будь-яка третя особа, що зробить NFT з цим твором, не стане власником виключних прав на нього, оскільки його правовласником залишиться автор. Передача токена сама по собі також не є способом видачі ліцензії, якщо це прямо не зазначено у договорі між сторонами [4].

Як і будь-яке нове явище, NFT наразі не є врегульованим у чинному законодавстві. Тому на тлі правового вакууму і стрімкого росту ринку крипто-арту виникає низка загроз з відповідним правовим захистом.

Їх називають декілька: це і проблема визначення належного відповідача -користувача NFT-майданчика, який порушив виключні права на токен шляхом копіювання файлу і розміщення таким чином власного токена (низький стандарт до ідентифікації користувачів при їх реєстрації на майданчику, оплата у криптовалюті), проблема відповідальності NFT – маркетплейсів за порушення, що здійснюються на цих платформах тощо. В будь-якому випадку, поява нового об'єкту вимагає відповідного адекватного і своєчасного реагування на нього з боку законодавця.

Список використаних джерел:

1. Лара Зиндер. Криптоарт – новая страница в истории искусств. URL: <https://newstyle-mag.com/kriptoart-novaya-stranitsa-v-istorii-iskusstv/>
2. Крипто-арт: будущая реальность. URL: <https://snob.ru/entry/238590/>
3. Кому принадлежат авторские права на NFT: автору или покупателю? URL: <https://www.binance.com/ru/blog/nft/кому-принадлежат-авторские-права-на-nft-автору-или-покупателю-421499824684902084>
4. Фаизова А. Юридические аспекты NFT: как создателям NFT защитить свои исключительные права на цифровые активы. URL: <https://habr.com/ru/post/653657/>

Ключові слова: крипто-арт, цифровий твір, токен, NFT, блокчейн, цифрові активи, криптовалюта.

Key words: crypto-art, digital work, token, NFT, blockchain, digital assets, cryptocurrency.

УЛЬЯНОВА ГАЛИНА ОЛЕКСІЙВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
проректор з навчальної роботи, доктор юридичних наук, професор*

УЛЬЯНОВ ОЛЕКСІЙ ІВАНОВИЧ

*Одеський державний університет внутрішніх справ
професор кафедри тактико-спеціальної, вогневої та фізичної підготовки,
кандидат юридичних наук, доцент*

САМОПЛАГІАТ ЯК ПОРУШЕННЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ

Відповідно до ст. 42 Закону України «Про освіту» одним із порушень академічної доброчесності визнано самоплагіат, який полягає в оприлюдненні (частково або повністю) власних раніше опублікованих наукових результатів як нових наукових результатів.

До прийняття законодавчого акту самоплагіат розглядався як порушення професійної етики, а щодо доцільності його виокремлення як порушення, за яке має наставати юридична відповідальність у науковій доктрині не було сформульовано єдиних підходів. Одним з аргументів проти визнання самоплагіату порушенням є те, що автор не може «незаконно запозичати свій же матеріал», оскільки право на обнародування власних розробок та результатів досліджень є одним із майнових авторських прав. Утім більш глибоке дослідження сутності самоплагіату дозволяє виокремити випадки добросовісного та недобросовісного неодноразового оприлюднення автором власних наукових робіт в різних джерелах.

Перш за все, слід виокремити ознаки самоплагіату, виходячи з його законодавчого визначення.

По-перше, об'єктом використання є наукові результати, як нові наукові знання, одержані в процесі фундаментальних або прикладних наукових досліджень та зафіксоване на носіях інформації.

По-друге, суб'єктом використання наукових результатів є їх автор. В цьому полягає одна з ключових відмінностей самоплагіату від плагіату. Фактично науковець, який отримав певні результати та виклав їх у вигляді статті, матеріалів конференції чи іншої наукової праці, використовує їх повторно в інших наукових працях.

По-третє, науковий результат використовується автором повністю або частково. Таке використання може мати різні форми, від опублікування однієї ж публікації в різних наукових журналах з несуттєвою зміною назви та змісту, так і формування нової публікації, яка по суті є компіляцією різних наукових праць, які вже раніше були обнародовані, без відповідного посилання на них.

По-четверте, науковий результат, який вже був раніше обнародований, презентується як новий.

Повторне обнародування автором власних наукових результатів на практиці може переслідувати різні цілі, що слід враховувати при оцінці добросовісності його дій.

Якщо автор має на меті поширити інформацію наукового змісту для більш широкого загалу, доцільно розміщувати її в різних інформаційних базах та джерелах. Це можуть бути наукові видання, журнали, друковані та електронні засоби масової інформації, блоги тощо. Враховуючи різні джерела поширення інформації та аудиторію, на яку вони розраховані, попри сутнісну складову, зміст та формат викладення наукових досягнень автора може змінюватись. Відповідно до ст. 29 Закону України «Про інформацію» суспільно необхідною визнається інформація, яка є предметом суспільного інтересу, і право громадськості знати цю інформацію переважає потенційну шкоду від її поширення.

Предметом суспільного інтересу вважається інформація, яка свідчить про загрозу державному суверенітету, територіальній цілісності України; забезпечує реалізацію конституційних прав, свобод і обов'язків; свідчить про можливість порушення прав людини, введення громадськості в оману, шкідливі екологічні та інші негативні наслідки діяльності (бездіяльності) фізичних або юридичних осіб тощо.

Не є виключенням з практики презентація автором власних наукових доробок на різних наукових заходах з метою їх більш широкого обговорення та апробації.

Разом з тим, поряд з позитивними цілями повторного опублікування результатів наукових досліджень не є виключеннями випадки їх недобросовісного використання. Такі випадки найчастіше проявляють у випадках необхідності дотримання законодавчих вимог до мінімальної кількості наукових публікацій для отримання наукового ступеня або вченого звання.

Крім того, що порушуються вимоги щодо мінімальної кількості статей, негативні наслідки від самоплагіату проявляються в тому, що відбувається нецільове використання коштів, якщо такі роботи обнародуються в межах виконання певних грантових програм, тем фундаментальних досліджень за рахунок державного фінансування; відбувається наповнення наукових видань публікаціями, які позбавлені новизни та оригінальності.

Слід звернути увагу, що відповідно до Порядку присудження ступеня доктора філософії права та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44, не вважається самоплагіатом використання здобувачем своїх наукових праць у тексті дисертації без посилання на ці праці, якщо вони попередньо опубліковані з метою висвітлення в них основних наукових результатів дисертації та вказані здобувачем в анотації дисертації.

Якщо використання вже обнародованої наукової праці або її частини є практично необхідним в подальших наукових роботах творця, для уникнення самоплагіату слід робити посилання на попередні праці.

Адже автором може бути підготовлена серія взаємопов'язаних публікацій, для повноти змісту яких важливо використовувати вже обнародовані твори.

Ключові слова: академічна доброчесність, самоплагіат, науковий результат, автор, обнародування твору.

Key words: academic integrity, self-plagiarism, scientific result, author, publication of the work.

ГОРДІЄНКО СЕРГІЙ ГЕОРГІЙОВИЧ

*Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»,
доцент кафедри інтелектуальної власності та приватного права
факультету соціології та права, доктор юридичних наук, доцент*

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЗНАНЬ ПРО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНУ ВЛАСНІСТЬ ТА ЇЇ ЗАХИСТ

Актуальність науково-практичної конференції визначається не лише святкуванням річниць університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права, а суворого необхідністю показати суспільству та органам влади і управління можливості застосування Мінстратегпромом, інноваційних продуктів – об'єктів інтелектуальної власності (ОІВ, входять до напрямів обговорення на конференції) для забезпечення держави, суспільства та особи від будь-яких реальних та потенційних загроз.

Звичайно, що легше купити джавеліни за непомірну ціну та використовувати результати радянських НДДКР ніж впроваджувати у виробництво сучасні системи озброєння власної розробки.

Популяризація і розробка науковцями даної проблематики останнім десятиліттям натикається на стіну явного нерозуміння реальною державницькою практикою важливості внесення об'єктів інтелектуальної власності до нематеріальних активів і їх використання.

В той час, коли наука розглядає питання інноваційної діяльності та інтелектуальної власності різносторонньо і достатньо активно, то практика вкрай специфічно – лише під певним політичним та соціальним кутом.

Цьому є просте пояснення – надто політично популярними є заклики до розвитку інноваційної діяльності в Україні, частиною якої є інтелектуальна власність, тобто якісно нове знання, яке належить Українській державі і виступає потужним, і майже невичерпним нематеріальним активом на відміну від застарілого виробництва епохи індустріалізації. З таким політичним гаслом є можливості досягти популярності серед електорату, однак це не працює на державу.

Тобто практика і наука йдуть своїми шляхами замість того, щоб єдиним виявом політичної волі поєднати зусилля.

Автором у 2007 році було зроблено висновок, що вчасно та у повному обсязі заходи з інвентаризації інтелектуальної власності та постановки її на бухгалтерський облік в якості нематеріальних активів не виконано у жодному із міністерств і відомств.

Учасники неодноразових парламентських слухань звертають увагу на незадовільний стан розвитку інформаційної та інноваційної сфери держави, а також сфери інтелектуальної власності. За результатами знову лише надають рекомендації всім органам влади та управління. Ряд Указів Президента України та Розпоряджень Кабінету Міністрів України також передбачають достатню кількість завдань з реформування державної політики в зазначених сферах.

Однак, при цьому розвиток державної системи інноваційної діяльності і правової охорони інтелектуальної власності в Україні виливається на практиці у хаос.

Адже відсутність адекватних сучасності, а не еклектично створених та прийнятих, як у даний час, на довгостроковий період, стратегій соціально-економічного, науково-технологічного, інноваційного розвитку країни; незавершеність процесів перерозподілу власності; сформованість світового ринку високотехнологічних товарів і послуг та тяжіння в управлінні інноваційною сферою до галузевих засад є чинниками, які стримують інноваційний розвиток України.

На даний час існує потреба в перегляді й актуалізації змісту державної наукової політики, визначеності її доктринальних завдань та стратегічних напрямів, а також у створенні простих, зрозумілих науковцям, владі та суспільству механізмів забезпечення зростання ролі науки та її інноваційного потенціалу в соціально-економічному розвитку країни.

Реальною загрозою інноватиці є те, що в Україні в даний час зупинено та стримується реалізація ряду законів України, відсутній план заходів із запровадження Концепції розвитку національної інноваційної системи. Не виконуються положення Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» щодо бюджетного фінансування науки на рівні 1,7% ВВП, принципи базового і конкурсного забезпечення науки та заходи із створення сприятливих економічних умов діяльності наукових установ.

Тобто зазначена сфера державної діяльності вимагає негайного реформування шляхом систематизації норм права з чіткого визначення компетенції державних органів та організацій з питань інноваційної та науково-технічної діяльності і трансферу технологій.

Абсолютно все виказане вище неможливо реалізувати на практиці без політичної волі керівництва України, яке має забезпечити відповідне завданню фінансування та матеріальне забезпечення в першу чергу науки, а надалі і практики.

На наше глибоке переконання на наукових форумах зазначеного профілю першими мають висвітлюватися питання загально-теоретичного характеру стосовно інтелектуальної власності, далі –

методології дослідження цього феномену та класифікації її складових і лише потім «прикладні» питання.

Така методика дослідження викристалізувалася у автора в ході майже 30-ти річного періоду наукових пошуків у вказаній царині, які розпочалися із вивчення проблем захисту інформаційних ресурсів з грифами обмеження до яких також належить інформація про об'єкти інтелектуальної власності.

Зазначені праці стали підґрунтям для написання навчального посібника та проведення монографічного дослідження «Інформація, інновації, інтелектуальна власність та їх захист в Україні: досвід пізнання, проблеми розуміння та шляхи їх вирішення».

Система захисту будь-яких інформаційних ресурсів як технологія складається з трьох етапів: 1 етап – класифікація інформаційних ресурсів: за типом інформації; за видом доступу; за правом власності; за типом прав на інформацію; за сферами обігу; за типом нормативно-правового регулювання; 2 етап – грошова оцінка інформаційних ресурсів за трьома методиками: витратною; дохідною та аналоговою, або ринковою; 3 етап – побудова системи захисту інформаційних ресурсів.

Тобто, в залежності від ціни ресурсів та реальних можливостей їх власників вибудовується система заходів неюрисдикційного і юрисдикційного характеру з їх захисту. Останнє є принциповим, адже це формуватиме кваліфікацію протиправної діяльності з їх отримання: класичне шпигунство, промислове шпигунство, чи легальна конкурентна розвідка. Ці злочини, протиправні та легальні діяння мають між собою принципові відмінності.

Вкрай важливим для адекватного розуміння структурних складових зазначеної методики є науково-обґрунтовані і *заново* нормативно закріплені визначення таких категорій як інформація, знання, інновація, право, власність, інтелектуальна власність, право власності, право на інтелектуальну власність, види інтелектуальної творчості, діяльність тощо, про що буде далі.

Тому, на наше глибоке переконання, та як диктує практика, наукова, навчальна та практична складова частини дисципліни про інтелектуальну власність, має складатися з: інформаційного блоку (наука – інформаціологія, навчальна дисципліна – право на інформацію); інноваційного блоку (наука – інноватика (галузь знань, що включає методологію й організацію інноваційної діяльності), навчальна дисципліна – інноваційна діяльність та її нормативно-правове регулювання); блоку інтелектуальної власності (наука – Інтелектуальна власність, навчальна дисципліна – право на інтелектуальну власність та процедура закріплення у власності її об'єктів).

Тобто, як феномен існує інтелектуальна власність та існують об'єкти інтелектуальної власності; є право на інтелектуальну власність, а не *право інтелектуальної власності*, як записано у Цивільному Кодексі (спробуйте уявити собі об'єкт інтелектуальної власності у якого є права); є права на об'єкти інтелектуальної власності та існує можливість їх комерціалізації.

Таким чином, у ВНЗ України нами пропонується створення єдиного центру з вивчення та викладання дисципліни «Правове регулювання інформаційної сфери, сфери інноваційної діяльності та інтелектуальної власності».

Всі зазначені напрями мають будуватися на єдиному понятійно-категоріальному апараті. Починаючи розмову про понятійно-категоріальний апарат слід визначити основні правила його формування: визначення повинно бути ясним; одним з найважливіших правил утворення понять також є «закон тотожності» – не називай ту саму річ двома різними іменами і не називай дві різні речі тим самим ім'ям; у визначенні не повинно бути кола – термін, що зустрічається у визначальній частині, не повинен визначатися через обумовлений термін тощо.

Існування великої кількості визначень інформації зумовлено складністю, специфічністю і різноманіттям способів тлумачення сутності цієї категорії, але вони не дають однозначної відповіді стосовно її суті внаслідок крайньої її багатозначності, що є результатом змішання повсякденних, наукових і технічних значень.

Нами інформація визначається як відомості, отримані людиною в процесі діяльності з пізнання інформації. Це осмислені людиною відомості про навколишній світ і процеси, що відбуваються в ньому. Інформація існує незалежно від пізнання її людиною, і лише пізнана інформація стає відомостями.

Знання – це перевірений практичною діяльністю людини результат пізнання відомостей про навколишній світ.

Терміни «нове», «новація», «інновація», «нововведення» широко використовуються у повсякденній практиці і нерідко ототожнюються, хоча дещо різняться за своєю сутністю. Ці терміни об'єднує те, що вони відображають розвиток шляхом оновлення.

Загалом інновацію описують як: процес; сукупність технічних, виробничих і комерційних заходів, що спричиняють появу на ринку нових товарів, промислових процесів та устаткування; результат, який дістав втілення у вигляді нового або удосконаленого продукту; новий продукт або послугу; оригінальне рішення, що володіє світовою новизною і одержало втілення в доступних споживачам продуктах; нові або вдосконалені конкурентоздатні технології.

На наш погляд, інновація – це якісно нове знання, яке може бути комерціалізованим і воно народжується в духовній, науковій, науково-технічній й «нетрадиційній» сферах.

Право – система норм, які встановлені державою, мають офіційний формально-визначений характер, виражають права й обов'язки учасників правовідносин, направлені на регулювання найбільш важливих суспільних відносин, є загальнообов'язковими для всього населення та охороняються державою.

Власність – це будь-яка матеріальна чи нематеріальна субстанція, яка належить юридичній або фізичній особі.

Інтелектуальна власність – це матеріалізовані або нематеріальні якісно нові знання, які належать юридичній чи фізичній особі.

Право на власність – система правових норм, що закріплюють, охороняють та регулюють суспільні відносини з належності й використання нематеріальної чи матеріалізованої субстанції, яка належить фізичній або юридичній особі.

Право на інтелектуальну власність – це система правових норм, що закріплюють, охороняють та регулюють суспільні відносини з належності й використання нематеріальних чи матеріалізованих якісно нових знань, що належать фізичній або юридичній особі.

Інтелектуальна творчість як процес (родове явище), а не конкретне науково-обґрунтоване визначення, поділяється на такі види: духовна (художня, літературна) творчість; наукова творчість; науково-технічна творчість; інша (нетрадиційна) творчість.

Структуру категорії діяльність описують її мета, завдання, об'єкт, предмет, суб'єкт, засоби, форми й методи діяльності та її результат.

Поняття охорона, захист та оборона співвідносяться лише як різні етапи, чи стадії забезпечення схоронності інформації з будь-якими грифами обмеження у доступі, починаючи від державної таємниці, закінчуючи медичною та адвокатською таємницями.

Викладене вище дає підстави до наступних висновків.

Інноваційна діяльність є підставою створення нового знання та інтелектуальних продуктів визнаних на державному, регіональному та світовому рівнях, на які у подальшому поширюється право власності.

Тобто це формулюванням вводить до науково-практичного обігу методичку утворення інновацій і закріплення їх нормами права: спочатку просто існує інформація як певна непізнана, чи пізнана характеристика матерії та енергії; в результаті специфічної розумової людської діяльності з пізнання інформації з'являються відомості; останні мають бути класифіковані і створювати інформаційні масиви; інноваційна діяльність з інформаційними масивами створює якісно нові знання; інформаційні масиви з якісно нових знань є ресурсами; інформаційні ресурси мають свою вартість і їх ціна повинна виражатися в грошовому еквіваленті; від цінності інформаційних ресурсів залежить система їх захисту; інформаційні ресурси повинні бути комерціалізованими; комерціалізація без власника практично приречена на невдачу; інформаційні ресурси при набутті власника стають ОІВ; ОІВ підлягають як неюрисдикційному захисту, так і юрисдикційному у повному обсязі.

Ключові слова: Інформація, знання, інновація, інтелектуальна власність, об'єкти інтелектуальної власності, право на інтелектуальну власність, права на об'єкти інтелектуальної власності.

Key words: Information, knowledge, innovation, intellectual property, intellectual property, intellectual property rights, intellectual property rights.

ENNAN RUSLAN

*National University “Odesa Law Academy”,
Associated Professor at the Department of Intellectual Property Law, PhD*

NEW DIGITAL RIGHTS IN THE DIGITAL ERA

Law and digital technology, also referred to as IT law, is a functional area of law that has gotten a firm foothold between other legal disciplines over the past decades, both in legal practices and academia. New technological developments such as big data, the Internet of Things, quantum computing, blockchain technology and sophisticated algorithms raise questions regarding the regulation of such technologies, for instance, with regard to which rights and protection citizens have or should have. The regulatory landscape of digital technologies focuses on addressing any undesirable aspects of such technologies and, to a lesser extent, on further facilitating innovation and technology development. However, both in the case of violations of rights and in the case of conflicting rights, there is significant legal uncertainty in how the existing (general) law applies. Also, there has been very little litigation to date on many of these issues. Technology often seems to develop faster than the body of case law. As a result of this legal uncertainty, the extent to which citizens are protected is not clear.

The right to be offline. Since 2017, French employees have a new form of protection for their workspace: companies with fifty employees or more have to make agreements with their personnel regarding the hours at which they can be contacted by their employer. Outside these hours, they cannot be contacted, not in person, nor by phone or e-mail. In other words, they have a right to be offline, at least from the work perspective. The French call this the right to disconnect (*droit à la déconnexion*). Also in Italy the right to disconnect was introduced in labor law and in Germany the employment ministry banned managers from contacting staff outside working hours. In December 2020, also the European Parliament called for an EU-wide ‘right to disconnect’, at least partially framed within the perspective of the coronavirus pandemic, during which ever more people work from home.

The discussion on the right to disconnect is increasing, but a more general right to be offline (including all aspects of life, rather than only a work context) has received less attention thus far. Although a right to disconnect or to be offline resembles a right to privacy (note the similarity with privacy as the ‘right to be let alone’, this is essentially different. Such a right does not deal with the collecting and processing of personal data like the right to data protection, nor does it deal with observing various aspects of private and family life covered by the right to privacy. For instance, the right to data protection focuses on personal data and would not be violated if people are completely anonymous when online. A right to privacy would not be violated if a person is communicating online via confidential channels. But even if personal data and private communications are completely secured, being

online all the time can be strenuous. Expectations of others may also put pressure on this. A right to be offline focuses on the potential nuisance that always being online can cause and the freedom to choose whether to be online or offline.

Always being online (i.e., 24/7), particularly on social media, can be exhausting and problematic for people and the people around them. In this context, addiction or aspects of addiction are often mentioned, although it is not entirely clear how to define internet addiction. For instance, this can be related to online gaming, pornography, shopping or gambling. Internet addiction therefore often coincides with other disorders. The 'Fear Of Missing Out' (FOMO) is a psychological phenomenon describing anxiety caused by a desire not wanting to miss out on anything, which can cause people to continuously stay online. This can result in insomnia, concentration problems and fatigue. Compulsive and excessive use of social media that is difficult to control can cause considerable problems with regard to well-being and health. In some countries even bootcamps ('digital detox') exist for people addicted to social media. These programs vary from boy scouts type of camps to military style rehab programs and are focused on improving communication and team spirit among participants. A right to be offline could be invoked by people as an escape from these kinds of pressure. A right to be offline would be a strong signal in setting standards and expectations, preventing addictions and helping people find better balances in life. Such a signal would also be directed at social media companies, underlining the importance of healthy, rather than addicted users, and the role these companies may have in taking responsibility in this. At the same time, there are indications that such rights may be hard to implement in current cultures.

In other words, few people will voluntarily renounce the benefits the internet has to offer, but the question is how and to which extent the intrusive and ubiquitous internet (most notably the Internet of Things) can and perhaps should be pushed back. For instance, banks in many countries nowadays expect (as a default) that all clients use online banking and charge extra fees for those who cannot or will not use online banking. Tax authorities in many countries prefer online completion of tax return forms. Many shops are no longer brick-and-mortar shops in city centers, but have been replaced by online shops and this will likely increase over the next years. A right to be offline could address and fence off the pressure of a ubiquitous internet and the technologies related to it, for those who may need it.

The right to internet access. The other way around, it could also be argued that everyone should have a right to get online, i.e., a right to have internet access, which has been discussed extensively in literature. Sometimes products and services are only offered online or are (much) more expensive if purchased offline. In such cases, citizens who have no or limited internet access can be disadvantaged. Particularly for government services this can be problematic. For instance, if tax authorities only allow online tax return forms, citizens are essentially required to have internet access. Also for private issues, such as applying for a job, internet access is more or less

mandatory these days. For such reasons, the UN already in 2016 suggested in a resolution that there should be a fundamental right to internet access, although this resolution was non-binding and focused on condemning intentional disruption of internet access by governments, rather than guaranteeing internet access for everyone. A right to internet access can contribute to freedom of speech and to closing the digital divide, but at the same time it may be hard to qualify such access (as discussed below) and it may need to be balanced with other rights and competing interests such as privacy and intellectual property protection.

In most developed countries, large percentages of the population have internet access, so this may not be a big issue. However, it may be an issue for different groups in society⁴⁶ for different reasons. Furthermore, the discussion regarding net neutrality shows that some are in favor of a layered internet, on which users who pay more can have faster or higher quality connections. Net neutrality is the principle that internet providers treat all data packages on the internet the same, regardless of user, content or equipment.⁴⁸ Many countries have codified this in their (telecommunications) legislation. As of 2015 this is harmonized via EU legislation. Each new generation of communication and network technology increases the amounts of data that can be transferred via the internet and the speed of these data transfers.

Building on a right to internet access, as a *conditio sine qua non*, also a right to digitization education is something to reflect on. Such a right, a further specification of a right to education, could address the digital divide and digital illiteracy.

The right not to know. Current legislation in the EU and its member states contains lots of disclosure provisions. For instance, Freedom of Information Acts contain obligations for government agencies to provide all kinds of government information to citizens upon request. The EU General Data Protection Regulation (GDPR) contains several data controller obligations regarding transparency, such as the obligation to inform data subjects (on their request) about which information about them is collected and processed, for which purposes and in which ways. In short, the right to information (a right to be informed, a right to know) can be clearly identified in many pieces of legislation, even though it usually has to be invoked actively by citizens and the scope and conditions may not always be clear. For instance, questions regarding inferred data, such as credit scores, life expectancies and health or other risks remain unanswered.

For the opposite, a right not to know, nothing is codified in legislation. Suppose a citizen does not want to know his or her individualized life expectancy, simply because he or she wants to live a life without an explicit 'due date'. In our society, such a person can nevertheless be confronted with such information, for instance, when applying for life insurance. Someone from a family with a hereditary disease can experience severe difficulties when applying for such a life insurance, as it may result in denying access to insurance or yield considerably higher premiums. In many cases, someone applying for life insurance is obliged to notify

a hereditary disease on the forms (and disadvantage himself or herself), whereas someone who does not know about this does not have to notify this (and therefore cannot notify this).

The right to change your mind. When people disclose their preferences via their online behavior, for instance, when searching for particular information, all kinds of algorithms will try to offer information, including products and services, personalized on the bases of these preferences. For instance, if someone appears to be interested (inferred from clicking on particular links online) in sports and the economy, he or she will be fed more information on these topics than on other topics, like politics or music. As a consequence, people may end up in filter bubbles, with one-sided information provision.

A right to change your mind could perhaps be seen in the fundamental right to freedom of thought or the freedom of expression, but maybe the current technological developments required a renewed and strengthened right to change your mind. Literature on a right to change your mind is virtually absent, the only sources available in this area focus on contract law. Particularly in contract law it is obvious that if people change their minds all the time this has significant legal complications. However, in a broader perspective, in the digital era, a new right to change your mind (if not too often) might put more weight on values like personal development, autonomy, informed consent and online freedoms. It may be invoked by people who end up in filter bubbles or are dealing with fake news and it may emphasize the role companies (particularly social media platforms and big tech companies) may have in taking responsibility in this.

The right to start over with a clean (digital) slate. The mechanisms of algorithms and risk profiling can be self-reinforcing processes. This may entail the risk that biases and inaccuracies can become further entrenched via positive feedback loops. Small deviations, such as incorrect or incomplete data, can then lead to larger perturbations and errors in conclusions that are drawn. Imagine that police surveillance is typically focused on specific neighborhoods that are known to be ‘problematic’. As a consequence, police databases will become filled with data on citizens of these neighborhoods over time. When algorithms and risk profiling tools are then used to derive risk profiles from these police databases, the results may show that the police should focus surveillance on these problematic neighborhoods. Obviously, this is circular reasoning, in which it is overlooked that the input data already contained bias.

A right to start over with a clean (digital) slate may strongly resemble the ‘right to be forgotten’, codified as the right to erasure in Article 17 of the EU General Data Protection Regulation (GDPR), a right figuring prominently in literature. A right to be forgotten may be expected to entail much more than the right to have some data erased. A right to start over with a clean digital slate would be much more comprehensive and would have to allow people to start over with a completely new (digital) identity.

The right to expiry dates for data. The aspect of time is relevant when looking at changing interests and preferences, as discussed above, but also for

the fact that data can become outdated over time. Addresses change when a person moves, names can change when people get married, and hobbies may change over the years. Just like milk, bread and other products, also data can expire. Therefore, it might be good to label data with expiry dates, just like any other consumable. Such expiry dates are obviously metadata and from a technological perspective they can easily be added to data. Or, at a minimum, the limited validity can be qualified. When doing this, it may also be considered adding confidence intervals to the data, indicating accuracy and reliability. These things could be covered by a right to expiry dates for data, something that is not discussed in current literature, despite the fact that accuracy and reliability are important topics in technological, ethical and legal literature.

The right to know the value of your data. Many online products and services, such as search engines and social media are for free. In essence this usually means that no subscription fee (i.e., a number of euros, dollar, or other currency) needs to be paid, but that a person 'pays with his or her data'. The companies offering the products and services are then allowed to collect and process these data and in some occasion can even trade, sell or lease the data. Although many people know that 'for free' is not really for free and that their data are being processed, it rarely is transparent which data are actually processed and how that is done. From a financial or economic perspective, it often is unclear what kind of transaction someone engages in.

Ключові слова: цифрові права, цифрові технології, цифрова ера, право бути в автономному режимі, право на доступ до Інтернету, право не знати, право змінити своє рішення, цінність особистих даних.

Key words: digital rights, digital technology, digital era, the right to be offline, the right to Internet access, the right not to know, the right to change your mind, value of personal data.

КИРИЛЮК АЛЛА ВОЛОДИМИРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції,
кандидат юридичних наук, доцент*

ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ЗАХИСТУ АВТОРСЬКИХ ПРАВ У МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Сьогодні Інтернет можна назвати найзручнішим постачальником свіжої інформації з будь-якої точки планети, у тому числі й зображень, текстів, творів літератури, музики, образотворчого мистецтва, кіно та інших, що охороняються авторським правом. Звідси, на наш погляд, впливають дві найактуальніші проблеми.

По-перше. Розміщення матеріалів в мережі Інтернет та надання відкритого доступу до них без дозволу правоволодільця. Багато хто вважає,

що розміщення в мережі Інтернет матеріалів відбувається безкоштовно, тому жодного порушення авторських прав немає. Але ж саме автор не отримує той прибуток, на який він розраховував під час продажу твору через торговельну мережу, адже багато хто вже завантажив твір з Інтернету. Як правило, у більшості володільців авторських прав часто виникають труднощі, пов'язані з обґрунтуванням правової позиції в суді і збиранням доказів.

По-друге. Надання авторства на розміщені в мережі Інтернет твори, тобто плагіат. В останні роки «піратство» набуло масового характеру. Електронні документи копіюються, часто модифікуються без згоди автора, іноді їх видають за власну творчість. У зв'язку з цим слід сказати, що «відсутність на сайті інформації про автора (авторів) твору не звільняє від відповідальності за несанкціоноване використання цих творів, а також за плагіат».

Проблема захисту авторських прав в епоху Інтернету, що відкрила доступ до світових інтелектуальних ресурсів будь-якому користувачеві і тим самим створила нові можливості порушити авторські права, не нова. Предметом дискусії стає питання: що правильніше – вважати опубліковану інформацію надбанням усієї спільноти та дозволяти кожному її використовувати у своїх інтересах або зайнятися тотальним контролем та переслідуванням порушників авторських прав? Як нам здається, правильно і те, й інше, і питання полягає у визначенні меж дозволеного використання результатів чийої інтелектуальної власності.

Авторське право передбачає захист майнових та немайнових прав автора. Причому немайнові права, саме право на авторство, на ім'я, на відкликання, на оприлюднення та захист репутації, дозволяють безпосередньо задовольнити моральні інтереси автора і не мають прямої економічної вигоди. Майнові права (копірайт) захищають виняткові права автора твору – його інтелектуальну власність. Автор завжди зацікавлений у тому, щоб його твір не став джерелом доходу третіх осіб чи об'єктом плагіату. Але надмірне обмеження доступу до авторських творів, в тому числі обмеження економічного характеру, гальмує розвиток суспільства, стримує економічний розвиток країни, що не завжди на користь держави і самого автора.

Необхідно також зазначити, що далеко не завжди порушення авторських прав має справді усвідомлений характер. Часто воно може бути пов'язане з різними технічними труднощами, що виникають за підтримки сайту. Тому завжди при виявленні порушення своїх авторських прав потрібно спочатку спробувати вирішити спір мирним шляхом. Найчастіше для цього достатньо листа володільцю сайту із зазначенням допущених порушень. В даному випадку має місце, реалізація презумпції невинності в мережевій практиці. І лише у разі відмови у відновленні прав варто вжити вже дієвіших заходів, починаючи від звернення до хостинг-провайдера, на сервері якого розміщений сайт-порушник, і закінчуючи позовом до суду.

Варто зазначити, що в умовах сучасного рівня розвитку інформаційних технологій, коли текст, зображення чи інший результат творчої діяльності потрапляє до мережі Інтернет, автор чи інший правоволоділець повністю втрачає контроль над інформаційною долею свого твору. При цьому зберігається лише декларативне право на його незмінність, оскільки встановити ступінь і частоту порушень цього права неможливо.

Враховуючи складність контролю за копіюванням та використанням твору в мережі Інтернет, а також нематеріальну сутність об'єктів авторського права, практичну неможливість встановлення особи порушника, який розмістив твір у мережі Інтернет, важко притягти до відповідальності винну особу та довести факт порушення авторського та суміжних прав. Основною причиною цього автори часто називають децентралізованість Інтернету. Так, С.А. Бабкін визнає великою проблемою для конструювання механізму правового регулювання «Інтернет-відносин» проблему анонімності та вважає, що не тільки не існує принципової можливості достовірно визначити особу, яка є учасницею відповідного інформаційного обміну, але навіть можливість встановлення місця доступу обмежена внутрішньомережевими технологіями. «Визначити правопорушника дуже важко, тому що це можливо лише шляхом визначення IP адреси правопорушника, який у свою чергу у більшості провайдерів динамічний, тобто змінюється при кожному новому з'єднанні».

У літературі є досить цікавий підхід до проблеми захисту виключних прав у мережі Інтернет. Він ґрунтується на тому, що сучасний сайт є сукупністю гіпертекстових документів, об'єднаних за певним критерієм, а сукупність таких документів, розміщених на сайті, цілком відповідає поняттю бази даних. Прихильники цього підходу вважають, що для регулювання та захисту авторських прав у мережі Інтернет можуть використовуватись механізми, передбачені для правової охорони бази даних.

На думку інших авторів, стаття, розміщена в мережі Інтернет, «є об'єктом авторського права, але її розміщення є оприлюдненням, оскільки робить твір доступним для загального відому». Багато теоретиків інформаційного права висловлюють думку, що саме опублікування матеріалів у мережі Інтернет виводить твір з переліку об'єктів, що захищаються авторським правом. Єдине, на що в цьому випадку може претендувати правоволоділець, – це захист особистих немайнових прав автора. А ось заперечувати незаконне копіювання цього твору автор, згідно з таким підходом, не може. Барановський П.Д. вважає, що «у своїх судженнях необхідно виходити із змісту ст. 3 Бернської конвенції, яка визначає, що «виpusценним у світ» твором є розміщення його в мережі Інтернет за згодою автора незалежно від способу виготовлення екземплярів, якщо кількість задовольняє потребу публіки».

Існує думка, що в мережі Інтернет неможливо забезпечити правовий захист авторських прав через відсутність обмежень на вільне копіювання та складності контролю за копіюванням та використанням

творів. Очевидно, що засоби захисту авторського права в мережі Інтернет нічим не відрізняється від традиційних способів захисту. Сутність порушень авторського права в мережі Інтернет така сама, і захист його від порушень здійснюється тими самими способами, передбаченими національним законодавством, у тому числі в судовому порядку в рамках цивільного, адміністративного чи кримінального провадження. Відмінність лише в тому, що простота копіювання та нематеріальна сутність об'єктів авторського права в мережі Інтернет не дозволяє просто вирішити проблему забезпечення доказів порушень авторського права. Тягар захисту авторських прав лежить, як правило, на самому авторі або правоволодільці авторських прав, і вони, перш ніж розміщувати твір в мережі Інтернет, повинні завчасно робити деякі додаткові дії щодо захисту своїх авторських прав. Виявлене конкретне порушення авторських прав передбачає конкретні дії автора чи правоволодільця із захисту, які передбачені чинним законодавством. Треба відзначити, що деякі дії з захисту, при порушенні авторських прав, пов'язані з використанням мережі Інтернет, значно складніші.

Одні автори ставлять питання про перегляд самої концепції авторського права, інші, навпаки, вважають, що у цьому немає необхідності. Щоб сформулювати аргументовану відповідь, необхідно докладно розглянути сам процес створення та споживання в даному середовищі інформаційного ресурсу, що є об'єктом інтелектуальної власності. Зазначений процес можна умовно розділити на кілька стадій, кожній з яких відповідає цілком певна правомочність, закріплена за правоволодільцем Цивільним кодексом України:

1) правоволодільць перетворює об'єкт інтелектуальної власності в електронно-цифрову форму, тобто записує його в пам'ять комп'ютера (право на відтворення твору);

2) правоволодільць вміщує («завантажує») перетворений об'єкт інтелектуальної власності в деяку область Мережі – сайт, і в електронно-цифровому середовищі об'єкт стає частиною інформаційного ресурсу Мережі (право на доведення до загального відома);

3) провайдер Мережі надає користувачеві доступ до зазначеного сайту, тобто можливість споживання ресурсу (право розповсюдження твору);

4) користувач за бажання вибирає з ресурсу сайту конкретний об'єкт інтелектуальної власності, копіює («завантажує») його з Мережі на свій комп'ютер, і таким чином споживає ресурс, повертаючи йому форму вихідного об'єкта (право на відтворення); дана дія не буде вважатися правопорушенням лише у випадку, якщо об'єкт зберігається в єдиному екземплярі в особистих цілях;

5) користувач при бажанні розміщує об'єкт інтелектуальної власності на інший сайт, свій або чужий (порушення виключного права на доведення до загального відома, закріпленого за правоволодільцем).

Наведений аналіз є переконливим доказом того факту, що всі маніпуляції з об'єктами авторського права в мережі Інтернет, підпадають під дію ЦК України, через те, що особливих винятків у сфері дії (зокре-

ма, для Інтернету) він не передбачає. Відсутність спеціального правового регулювання зовсім не означає, що на відносини в мережі Інтернет не поширюються загальні норми авторського і суміжних прав.

Отже, право на захист можна визначити як надану уповноваженій особі можливість застосування заходів правоохоронного характеру для відновлення її порушеного або оскаржуваного права.

Ключові слова: твір, мережа Інтернет, право володілець, авторські права, користувач, захист, інформаційний ресурс, сайт, відтворення твору, правопорушення, провайдер, автор, опублікування.

Key words: work, Internet, copyright, user, protection, information resource, site, reproduction of the work, offense, provider, author, publication.

МАЗУРЕНКО СВІТЛАНА ВІКТОРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції,
кандидат юридичних наук, доцент*

АВТОРСЬКЕ ПРАВО В СФЕРІ АРХІТЕКТУРИ

Архітектурна діяльність це складний процес, що включає створення архітектурного проекту, розробку проектної та робочої документації, реалізацію проекту у вигляді будівель, споруд тощо. У цьому деякі об'єкти, створені у процесі архітектурної діяльності, можуть охоронятися авторським правом (copyright) як твори.

У сфері архітектури до об'єктів, що охороняються авторським правом, можна віднести: безпосередньо будівлі, споруди, садово-паркові комплекси, інтер'єри, архітектурні проекти; креслення; зображення; макети (включаючи 3D); картки. При цьому такі об'єкти обов'язково повинні мати творчий характер (який передбачається, доки не доведено протилежне) і бути виражені в об'єктивній формі (креслення, будівля, макет).

Жодної спеціальної реєстрації таких об'єктів не потрібно, і вони охороняються з моменту їх створення. Також не потрібно новизни та оригінальності. Важливо знати, що право захищає лише форму висловлювання творчого задуму. При цьому ідеї, концепції, архітектурні задуми та рішення, що не втілені в об'єктивній формі, не підлягають правовому захисту.

Що це означає? По-перше, це означає, що якщо ваша задумка не була втілена в електронній формі в спеціалізованій програмі у вигляді проекту або на папері у формі креслення, то об'єкта, що охороняється, не виникло. По-друге, це означає, що закон не забороняє різним людям мати схожі ідеї та задуми та втілювати їх незалежно один від одного у подібній формі.

Теоретично можлива була б ситуація, що двом архітекторам спало б на думку ідея створити проект якоїсь арки і вони незалежно один від одного розробили б схожі архітектурні проекти. У такому разі порушення авторських прав не було б. Якщо ж буде доведено запозичення, це зовсім інша історія. Також важливо зазначити, що проектна документація на будівництво не є об'єктом авторського права.

Правової охорони авторським правом підлягатиме лише її частина у вигляді архітектурного проекту, де втілено саме творчий задум автора. Чисто технічні рішення не охороняються авторським правом.

Авторські права складаються із двох груп: майнові права (також називаються виключне право); особисті немайнові права автора (фізичної особи). У виключне право входить цілий набір прав, що дозволяють використовувати твір шляхом його відтворення (копіювання), поширення, публічного показу, переробки, розробки документації для будівництва, практичної реалізації архітектурного проекту тощо. Виключне право або окремі його правомочності можуть тимчасово передаватися, у тому числі за гроші, третім особам за моделлю ліцензійного договору (за аналогією з орендою), або відчужуватись назавжди в повному обсязі (за аналогією з продажем). Воно може належати як автору, і третій особі (правоволодільцю) у разі, наприклад, створення службового твору чи відчуження за договором.

Насправді найчастіше укладаються змішані договори, які поєднують у собі елементи договору підяду виконання проектно-пошукових робіт, і навіть ліцензійного договору чи договору про відчуженні виключного права на твір.

Дуже важливо під час укладання договорів прямо передбачити, чи відчужуються виняткові права раз і назавжди третій особі, чи просто передаються у користування певний час. У разі, якщо виключне право передається у тимчасове користування без наміру відчуження назавжди, необхідно передбачити у договорі термін та способи використання вашого об'єкта. Має сенс також детально врегулювати питання, чи дозволяє автор згодом вносити зміни в архітектурний проект, а також створений на підставі нього архітектурний об'єкт (переробляти).

Важливо розуміти нюанси різних договорів та знати їхнє правове регулювання, щоб знати, чи перейшли права на проект (об'єкт) архітектури від автора до замовника чи забудовника. Так, наприклад, за загальним правилом, якщо проект створює фізичну особу (автор) своєю особистою працею на замовлення, то виключно право зберігається за ним, а замовник може тільки використовувати проект для тих цілей, для яких він його замовляв.

При цьому автор зможе переробляти цей проект та використати його іншими способами надалі. Але ніщо не заважає змінити таке регулювання, прямо передбачивши у договорі інші умови. Зовсім інша ситуація буде, якщо об'єкт створюється юридичною особою (наприклад, архітектурною майстернею) на замовлення чи виконанні трудових обов'язків працівником. Тут уже закон прямо передбачає

автоматичний перехід виключного права замовнику (роботодавцю) та окремої угоди про передачу прав не вимагається.

Правоволоділець виключного права може забороняти або дозволяти іншим особам використати свій об'єкт. При цьому, у разі порушення прав правоволодільца, той має право через суд вимагати заборони використання об'єкта, а також грошової компенсації за неправомірне використання. Грошова компенсація має штрафний характер і може, зокрема, вимірюватися як подвійна вартість архітектурного проекту або подвійна вартість ліцензії на нього, або визначатися на розсуд правоволодільца за один випадок незаконного використання.

На відміну від виняткових прав є ще особисті немайнові права автора. Такі права «прикріплені» до автора твору (автору) і є невідчужуваними. Серед таких прав можна назвати право визнаватися автором твору (право авторства), право використовувати чи дозволяти використання твору під своїм ім'ям (право автора на ім'я), право на недоторканність твору (захист від спотворень), право авторського контролю та нагляду. Скажімо, видалення імені архітектора з проекту допускається лише за наявності його згоди. У разі порушення таких прав, автор не має права на грошову компенсацію, про яку йшлося вище, але має право на компенсацію моральної шкоди (зазвичай значно нижче) та також заборони використання твору.

Суб'єкт авторських прав має право вимагати від усіх третіх осіб утримуватися від внесення будь-яких змін або доповнень до його твору, реалізуючи при цьому право на недоторканність твору. Зміна архітектурного проекту при розробці документації для будівництва або будівництва архітектурного об'єкта проводиться виключно за згодою автора архітектурного проекту. Проблема захисту прав автора на недоторканність твору стоїть особливо гостро у ситуаціях, коли в процесі проектування об'єктів будівництва або розробки робочої документації з тих чи інших причин приймається рішення змінити або доопрацювати існуючий архітектурний проект, але вже без залучення автора.

У таких ситуаціях необхідно мати на увазі, що творчі концепції архітекторів, втілені в макетах, проектах, зображеннях або кресленнях, також відносяться до об'єктів авторських прав і підлягають захисту. Таким чином, внесення змін до проектів, креслень і макетів, їх відтворення припустимо лише в тому випадку, якщо автор прямо висловив на це свою згоду, наприклад, включив це до умов договору із замовником.

Навіть на стадії будівництва об'єкта та здачі його в експлуатацію автор макетів, креслень та проектів має право на захист своїх творів від змін. При цьому використання в процесі будівництва інших будівельних матеріалів та техніки, ніж ті, що були передбачені автором проекту, якщо це не позначиться на зовнішньому вигляді архітектурного об'єкта, не буде порушенням авторських прав архітектора.

Здійснення реконструкції, перепланування або розбудови вже готових будівель, що істотно змінюють задум автора, допускається, якщо інше не передбачено в договорі, лише за згодою автора архітектурного проекту. Інакше матиме місце порушення авторських прав на недотор-

канність твору, що дозволить автору заявити вимогу про приведення архітектурного об'єкта початковий вигляд чи виплати компенсації порушення права.

Якщо ж власник будівлі або іншого архітектурного об'єкта виявить бажання повністю його знищити, то автор вже не зможе цьому перешкодити, оскільки за власником архітектурного об'єкта закріплено право розпоряджатися ним як матеріальним носієм твору будь-яким чином.

Це пояснюється тим, що існування авторських прав не залежить від матеріального носія, в якому вони виражені, у зв'язку з чим знищення будівлі не спричиняє знищення самого об'єкта авторського права. Важливо поділяти, що крім права автора на недоторканність твору, що є невідчужуваним, існує також виключне право на переробку твору (входить до складу виключно права, що може відчужуватися).

Переробка означає, що створюється нове самостійне твір, виходячи з існуючого. Право переробляти може бути безперешкодно передано за договором. У разі надання права на переробку третій особі вона може без отримання подальшої згоди автора (правоволодільця) створювати нові твори на основі вже існуючого.

Визначити що мало місце переробка чи зміна може лише експертиза. Як виключне право, і особисті немайнові права автора залежить від матеріального носія, у якому виражено твір. Це означає, що сама собою передача кому-небудь екземпляра архітектурного проекту, наприклад на флешці або на папері, не тягне за собою автоматичного переходу до набувача всіх авторських прав на цей твір.

Для переходу виключного права має бути виражена воля сторін договору або такий порядок має бути прямо встановлений у законі.

Ключові слова: архітектура, архітектурна діяльність, авторське право.

Key words: architecture, architecture activity, copyright.

СИМОНЯН ЮЛІЯ ЮРІЇВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції,
кандидат юридичних наук, доцент*

ЗМІНИ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Збройна агресія Російської Федерації і її повномасштабне вторгнення на територію України змусили весь державний апарат і суспільство в цілому перейти до оперативного функціонування в умовах правового режиму воєнного стану.

Відповідно до ч. 3 Указу Президента України № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» [1] та затверджений Верховною Радою

України на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України, а саме:

- недоторканність житла;
- таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції;
- невтручання в особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України;
- свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом;
- право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань;
- право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування;
- право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації;
- право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності;
- право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом;
- право на працю;
- право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів;
- право на освіту [2].

Однак, гідність людини, беззаперечно, є однією із основоположних цінностей людства. Порушення цього уставу неприпустиме за жодних умов, навіть у період дії воєнного стану.

«Надзвичайно важливо створити правові механізми захисту інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності, не допустити втрати прав інтелектуальної власності у період дії воєнного стану. На державу покладено обов'язок мінімізувати вплив негативних факторів та наслідків дії воєнного стану на громадян України», – йдеться мова в пояснювальній записці до законопроекту [3].

13 квітня 2022 року набув чинності Закон України 2174-IX від 01.04.2022 року «Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності під час дії воєнного стану, введеного у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України» (далі – Закон). Під час війни більшість бізнес-процесів стали на вимушену паузу. Цей Закон надає відповіді на турбуючі питання власників прав інтелектуальної власності: як підтримувати чинність об'єктів інтелектуальної власності, чи необхідно сплачувати додаткові державні збори в разі пропуску строків підтримання чинності або продовження наявних прав на об'єкти права інтелектуальної власності?

Так, згідно з ч.1 п.1 цього Закону на період воєнного стану перебіг строків, пов'язаних із охороною прав інтелектуальної власності, зупиняється. Якщо на період починаючи з 24 лютого 2022 року та протягом

дії воєнного стану припадає закінчення строку правової охорони на об'єкти права інтелектуальної власності, в цьому випадку існує можливість здійснити дії, необхідні для продовження дії охоронних документів (свідочств, патентів) для багатьох об'єктів інтелектуальної власності, а саме: винаходів, корисних моделей, промислових зразків, торговельних марок, географічних позначень, сортів рослин, напівпровідникових виробів тощо. Протягом всього строку дії воєнного стану відповідні права залишаються чинними, і можуть бути поновлені у загальному порядку після скасування дії воєнного стану [4].

Отже, надана можливість уповноваженим особам подати документи (заяви, клопотання, заперечення, відповіді тощо), подання яких вимагається спеціальними законами України у сфері інтелектуальної власності та іншими підзаконними актами, протягом 90 днів після скасування воєнного стану, без необхідності сплати додаткових зборів за пропуск відповідних строків.

Перебіг строків щодо яких дій зупиняється під час воєнного стану – це строки, пов'язані з охороною прав інтелектуальної власності, строки щодо процедур набуття прав на об'єкти інтелектуальної власності, строки подання заперечення проти заявки або міжнародної реєстрації на території України, строки оскарження Національним органом інтелектуальної власності (далі – НОІВ) у судовому порядку або до Апеляційної палати про визнання прав на винахід недійсними, строки, протягом яких можливі поновлення пропущених строків (крім – строків, встановлених для здійснення дій НОІВ).

Правила зупинення перебігу строків не тягнуть за собою зупинення дії свідочств, патентів, якими засвідчується виникнення прав інтелектуальної власності відповідно до законодавства, а також відповідних прав інтелектуальної власності. Під час дії воєнного стану встановлені законодавством права інтелектуальної власності продовжують діяти і реалізуються суб'єктами права інтелектуальної власності у повному обсязі [4].

Крім того, як слушно зазначає Г. Андрощук деякі строки, які пов'язані з охороною прав інтелектуальної власності, передбачені не тільки у вказаних вище законах, а й у відповідних міжнародних угодах, зокрема в Угоді про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, ратифікованій Законом від 16.09.2014 р. № 1678-VII. Зокрема, строк дії додаткового охоронного сертифікату для лікарського засобу або продукту для захисту рослин, що охороняється патентом, передбачений у ст. 220 Угоди, кореспондується з таким строком, визначеним у ст. 27-1 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», строк дії охорони прав на топографії напівпровідникових продуктів, передбачений у ст. 227 Угоди – з таким строком, визначеним у ст. 4 Закону України «Про охорону прав на компонування напівпровідникових виробів» [5]. Згідно з ст. 9 Конституції України, чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства [2].

Таким чином, основоположні права людини і громадянина, в тому числі й в сфері інтелектуальної власності, не підлягають обмеженню навіть у період дії воєнного стану. Адже без їх забезпечення і гарантування неможливим є існування людини і держави у правовому демократичному полі.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>
2. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.
3. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності у період дії воєнного стану». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/pubFile/1250506>
4. Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності під час дії воєнного стану, введеного у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України: Закон України 2174-IX від 01.04.2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2174-20#Text>
5. Андрощук Г. Захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності у період дії воєнного стану: прийнято закон. Г. Андрощук. Юридична Газета online. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/zahist-interesiv-osib-u-sferi-iv-u-period-diyi-voennogo-stanu-priynyato-zakon.html>

Ключові слова: сфера інтелектуальної власності, воєнний стан, охорона прав інтелектуальної власності, строк майнових прав інтелектуальної власності, перебіг строків.

Key words: sphere of intellectual property, martial law, protection of intellectual property rights, term of property rights of intellectual property, course of terms.

ДМИТРИШИН ВОЛОДИМИР СТЕПАНОВИЧ

*Державна наукова установа «Науково-практичний центр профілактичної та клінічної медицини» Державного управління справами,
старший науковий співробітник, кандидат юридичних наук, доцент*

ОСОБЛИВОСТІ НАБУТТЯ ТА ЗАХИСТ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ

З ранку 24 лютого 2022 року почалась активна фаза неспровокованої, агресивної, загарбницької війни Російської Федерації проти України і по всій території України, Указом Президента України № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», затвердженого Верховною Радою України, введено воєнний стан. Згідно чинного законодавства, у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституцій-

ні права і свободи людини і громадянина, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану.

Проте, незважаючи на війну, економіка України має працювати і забезпечувати ресурси для нашої перемоги. Одним з критично важливих в такий час питань є забезпечення безперерйного функціонування механізмів набуття, захисту і охорони прав інтелектуальної власності, захисту інтересів як фізичних осіб – авторів та винахідників, так і юридичних осіб – власників прав, вітчизняних та іноземних інвесторів.

Особливо ці питання є актуальними зважаючи на те, що процедури у сфері інтелектуальної власності досить жорстко прив'язані до певних часових рамок, які встановлені чинним законодавством та міжнародними договорами, до яких Україна приєдналась у встановленому порядку. Порушення цих вимог призводить до невинуватених наслідків для можливості вчинення певних дій та пов'язане з набуттям та /чи втратою прав на об'єкти інтелектуальної власності. Ще більшої актуальності набуває важливість законодавчого забезпечення збереження таких прав той факт, що досить значна кількість заявників, правовласників, представників, які мають право вчиняти від їх імені юридично значимі дії, покинули межі своїх місць постійного перебування, не мають доступу до поштових відправлень та позбавлені можливості вчиняти такі дії.

Зважаючи на важливість та нагальність необхідності законодавчого врегулювання ситуації, що склалась, Верховною Радою України, 01 квітня 2022 року було прийнято Закон [1], який мав на меті забезпечення належної охорони інтелектуального ресурсу у воєнний час та наочним свідченням підтримки державою національних винахідників, інноваційного бізнесу та намагання покращення умов для залучення іноземних інвестицій в Україну.

Цим Законом передбачено, що з дня введення в Україні воєнного стану припиняється перебіг строків, пов'язаних з охороною прав інтелектуальної власності, а також строків щодо процедур набуття цих прав, визначених спеціальними законами України у сфері інтелектуальної власності та підзаконними актами. Перебіг цих строків поновлюється з дня, наступного за днем скасування воєнного стану, з урахуванням часу, що минув до їх зупинення.

Якщо строк продовження дії охоронного документу на об'єкт інтелектуальної власності або строк підтримання чинності майнових прав на нього припадає на день введення в Україні воєнного стану, чи на дату після неї, відповідна дія вважається вчиненою вчасно, якщо вона вчинена не пізніше дев'яностого дня, наступного за днем скасування воєнного стану.

Майнові права інтелектуальної власності, строк чинності яких спливає 24 лютого 2022 року, або протягом дії воєнного стану, залишаються чинними, до дня, наступного за днем скасування воєнного стану. З моменту скасування воєнного стану, чинність майнових прав інтелектуальної власності може бути продовжена у встановленому порядку.

При цьому, зупинення перебігу строків для вчинення дій, пов'язаних з охороною прав інтелектуальної власності, а також строків щодо процедур набуття цих прав не припиняє чинність майнових прав інтелектуальної власності.

Також Закон передбачає можливість уповноваженим особам подати документи, подання яких вимагається спеціальними законодавством України у сфері інтелектуальної власності, протягом дев'яноста днів, від дня скасування воєнного стану, без сплати збору за продовження, подовження чи поновлення відповідних строків.

Однак, як вважають деякі фахівці, прийнятий Закон має певні вади, зокрема: не конкретизує процедуру відновлення прав у післявоєнний час; не урегульовує відносини конфлікту пріоритетних прав; не визначає правові наслідки входження патентної документації до рівня техніки за заявками, права на які втрачені під час дії воєнного стану; не встановлює порядку вирішення конфліктів відновлених та чинних прав, у тому числі розгляд заперечень Національним органом інтелектуальної власності, позовів судовими органами, заяв Антимонопольним комітетом, митними і правоохоронними органами та не вирішує питання, пов'язані з представництвом інтересів довірительів, повірені яких в силу обставин воєнного стану не мають змоги вчиняти відповідні дії [2].

Інші автори звертають увагу на те, що не дивлячись на форс-мажорні обставини, в яких опинилась низка підприємств, слід за можливості дотримуватись умов договорів щодо ІВ. Хоча законодавством передбачено можливість звільнення від відповідальності у разі порушення зобов'язань, у разі доведення, що такі порушення відбулись у зв'язку з обставинами непереборної сили, однак факт наявності обставин непереборної сили не звільняє осіб від виконання зобов'язань. І у кожному конкретному випадку необхідно довести, що зобов'язання не могло бути виконане у зв'язку з форс-мажором. Тягар доведення буде лежати на стороні, яка порушила чи не виконала зобов'язання. Необхідно буде доводити не лише факт форс-мажору, а і його вплив на можливість виконати зобов'язання, наприклад, відсутність персоналу у зв'язку з виїздом за кордон чи мобілізацією, релокацію бізнесу з території, на якій велись бойові дії, припинення роботи банківських установ, поштового чи електронного зв'язку, припинення роботи контрагентів та поставок комплектуючих чи пального тощо [3].

Доцільно зазначити, що у період воєнного стану, можуть більш широко використовуватись механізми примусового ліцензування деяких об'єктів промислової власності. Так, з метою оборони держави, Кабінет Міністрів України може дозволити використання запатентованого винаходу (корисної моделі) визначеній ним особі без згоди володільця патенту, тобто, надати примусову ліцензію [4; 5]. При цьому: 1) така ліцензія надається виходячи з конкретних обставин; 2) обсяг і тривалість ліцензії визначаються метою наданого дозволу ; 3) ліцензія є невиключною; 4) ця ліцензія не передається іншим особам, крім випадку, коли вона передається разом з тією частиною підприємства чи

ділової практики, в якій здійснюється це використання; 5) використання ліцензії має бути переважно для забезпечення потреб внутрішнього ринку; 6) про надання ліцензії володільцю патенту надсилається повідомлення одразу, як це стане практично можливим; 7) примусова ліцензія відміняється, якщо перестають існувати обставини, через які його видано; і 8) володільцю патенту сплачується адекватна компенсація відповідно до економічної цінності винаходу (корисної моделі). З метою дотримання прав ліцензіара за примусовою ліцензією, законодавством встановлено, що рішення Кабінету Міністрів України про надання такої ліцензії, строк і умови її надання, розмір та порядок виплати винагороди володільцю патенту та інші аспекти можуть бути оскаржені в судовому порядку.

Також необхідно звернути увагу про ті особливості, які зазнала діяльність Національного органу інтелектуальної власності, який забезпечує розгляд заявок, експертизу та видання охоронних документів, у період воєнного стану. Зокрема, НОІВ не здійснює «паперового» документообігу у відносинах з зовнішніми контрагентами. Відносно об'єктів промислової власності, то національні заявки подаються виключно через системи електронної взаємодії НОІВ а листування здійснюється через електронну адресу Укрпатенту office@ukrpatent.org. В залежності від ролі та важливості документа, певний перелік документів приймається виключно у випадку, якщо вони підписані з використанням кваліфікованого електронного підпису.

Заявки на державну реєстрацію авторського права і договорів, які стосуються права автора на твір, та інші дії, пов'язані з об'єктами авторського права, подаються на електронну адресу Укрпатенту copyright@ukrpatent.org, за наявності кваліфікованого електронного підпису.

Що стосується оскарження дій НОІВ в адміністративному порядку, то розгляд заперечень по суті в апеляційному засіданні Апеляційною палатою НОІВ, зокрема в режимі відеоконференції, тимчасово зупинено. Проте, за клопотанням учасників розгляд заперечення може бути проведений в порядку письмового провадження на підставі наявних матеріалів.

У якості висновку можна зазначити, що законодавцями здійснено заходи з захисту інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності у період дії воєнного стану спрямовані на зменшення негативного впливу на економічний розвиток в Україні та ефективне відновленню діяльності державної системи правової охорони інтелектуальної власності після нашої перемоги і закінчення війни.

Список використаних джерел:

1. Закон України від 01.04.2022 р. № 2174-IX «Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності під час дії воєнного стану, введеного у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України» /

Офіційний вісник України від 29.04.2022 – 2022 р., № 33, стор. 100, стаття 1749, код акта 110972/2022

2. Потоцький М. Охорона прав інтелектуальної власності в умовах воєнного стану /Закон і бізнес. Електронний ресурс: https://zib.com.ua/ua/151006-ohorona_prav_intelektualnoi_vlasnosti_v_umovah_voennogo_stan.html
3. Михалков М. ІВ під час воєнного стану: ліцензування – під примусом, чинність – під питанням, зобов'язання – в силі / Закон і бізнес. Електронний ресурс: https://zib.com.ua/ua/151590-iv_i_voenniy_stan_chinnist_pid_pitanniam_zobovyazannya_v_sil.html
4. Закон України Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 7, ст. 32
5. Постанова Кабінету Міністрів України 14 січня 2004 р. N 8 «Про затвердження Порядку надання Кабінетом Міністрів України дозволу на використання запатентованого винаходу (корисної моделі) чи зареєстрованого компонування напівпровідникових виробів» / Офіційний вісник України від 30.01.2004 – 2004 р., № 2, том 1, стор. 24, стаття 38, код акта 27416/2004

Ключові слова: інтелектуальна власність, військовий стан, набуття патентних прав, примусова ліцензія, Національний орган інтелектуальної власності.

Key words: intellectual property, martial law, acquisition of patent rights, compulsory license, National Intellectual Property Authority.

ГАЛУПОВА ЛАРИСА ІГОРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції,
кандидат юридичних наук*

ЗАХИСТ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Конституція України гарантує кожному свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності (ст. 54). Розвиток інтелектуальної творчої власності не здатні пригальмувати ні вірус гострої респіраторної інфекції COVID-19, ні військові дії чи введення воєнного стану. Все це є викликом, які скоординують або визначають напрямок, в якому розвивається інтелектуальна власність. В умовах боротьби із коронавірусною інфекцією, актуальними стали винаходи та корисні моделі, які лежать в основі лікарських засобів та вакцин. Також варто зазначити, що в цих умовах, було створено багато об'єктів авторського права, зокрема, лекції, промови, наукові статті, доповіді, які стосуються питань щодо даного вірусу. В умовах боротьби із збройною агресією, актуальним стає розвиток оборонної сфери:

створення нової зброї (винаходи, корисні моделі), створення комп'ютерних програм необхідних в оборонній сфері, наукових статей, промов (об'єктів авторського права); та розвиток духовності населення: створення художніх творів, музики, соціальної реклами, написання патріотичних пісень та картин (об'єкти авторського права та суміжних прав), тобто творів, які направлені на підтримання морального духу, патріотичного настрою в умовах війни. Отже, беззаперечно важлива сфера права інтелектуальної власності потребує належного рівня захисту від порушень або загрози порушень.

Введення воєнного стану Указом Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 року [1] передбачає обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб на період дії особливого правового режиму задля проведення необхідних заходів необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності [2]. Стаття 55 Конституції України не входить до переліку конституційних норм, що гарантують права, які обмежується в період дії воєнного стану. Отже, право кожного захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань будь-якими не забороненими законом засобами не обмежується в період воєнного стану.

Відповідно до статті 10 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», повноваження судів не можуть бути припинені, крім того, скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється. Та все ж, система судочинства зазнала змін під впливом військових дій – була змінена територіальна підсудність судових справ та введена дистанційна форма розгляду деяких справ [3]. Безумовно, такі зміни є необхідними в період збройної агресії та військових дій, адже зміни направлені на забезпечення реалізації прав учасників судового провадження брати участь в судових засіданнях, та реалізувати своє право на справедливий суд.

З огляду на особливість діючого правового режиму та специфіку конфліктів у сфері інтелектуальної власності, можемо стверджувати, що зміна територіальної підсудності та дистанційний розгляд справ не може в повній мірі забезпечити ефективний захист прав інтелектуальної власності.

Захист прав інтелектуальної власності – це дії щодо попередження та припинення порушення прав на результати інтелектуальної, творчої діяльності людини або відновлення порушених прав.

Військові дії на певних територіях країни можуть ускладнити реалізацію права на захист результатів інтелектуальної, творчої діяльності, тому сьогодні, як ніколи актуальним є питання використання способів альтернативного вирішення спорів та конфліктів, що виникають у сфері права інтелектуальної власності. Наразі, такі способи можуть виправдати мету свого виникнення, а саме, допомогти судовій системі здійснювати ефективний захист прав.

Отже, розглянемо особливості судового захисту прав інтелектуальної власності в період дії воєнного стану та особливості використання способів альтернативного вирішення спорів.

Загалом, запровадження воєнного стану формально не впливає на процес здійснення судочинства. Стаття 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» забороняє скорочувати чи прискорювати будь-які форми здійснення правосуддя в умовах воєнного стану. Водночас, як свідчить практика, збройна агресія на певних територіях країни не дає можливості потрапити до суду учасникам процесу. Так, 24.02.2022 р. Радою Суддів України було прийнято рішення «Щодо вжиття невідкладних заходів для забезпечення сталого функціонування судової влади в Україні в умовах припинення повноважень ВРП та воєнного стану у зв'язку зі збройною агресією з боку рф». У відповідності з рішенням Ради, суди продовжуватись свою роботу навіть в умовах воєнного стану. Також, в рішенні йдеться про те, що «у випадку, коли є загроза здоров'ю, життю та безпеці відвідувачів та працівників суду здійснення судочинства певним судом може бути припинено до усунення обставин, які зумовили небезпеку» [4]. Таким чином, можемо зробити висновок, що робота суду визначається особливостями поточної ситуації в регіоні, де знаходиться суд.

Звернення до суду за захистом прав інтелектуальної власності є ефективним коли: сторонам необхідне імперативне рішення уповноваженого органу; сторони не можуть самостійно врегулювати конфлікт; є необхідність, щоб рішення поширювалось на необмежено коло осіб. Крім того, судовий захист прав інтелектуальної власності в період воєнного стану може бути не ефективним недоліки судового способу захисту, серед яких: довготривалість судового розгляду справи (розгляд справ у сфері інтелектуальної власності часто потребує залучення експерта, який би володів необхідними знаннями щодо специфіки об'єкта права інтелектуальної власності, а експертне дослідження вимагає часу); фінансова затратність судового розгляду; неможливість бути фізично присутнім на судовому засіданні або неможливість долучити необхідні докази через військові дії на певних територіях; рішення суду не зможе задовольнити обидві сторони, а тому при вирішенні спору судом, конфлікт може тривати або переростати в інший конфлікт та зачіпати більше коло осіб.

Альтернативне вирішення спору у сфері інтелектуальної власності (далі – АВС) – це система способів захисту прав інтелектуальної власності, що ґрунтуються на договірних засадах та направлені на вирішення спору чи врегулювання конфлікту щодо прав на результати інтелектуальної, творчої діяльності. В юридичній літературі, до способів альтернативного вирішення спору відносять медіацію, врегулювання спору за участю судді, переговори, третейське судочинство, фасилітація та укладання мирової угоди [5, с. 31; 6, с. 70–72]. Перелік способів АВС не є вичерпним, адже розвиток суспільної свідомості, з однієї сторони, та розвиток інформаційних технологій, з іншої сторони, дають можливість розвивати та розширювати систему АВС. Дані способи є універса-

льними та гнучкими, що дає можливість говорити про ефективне та безперешкодне використання їх в умовах воєнного стану. Крім того, способи АВС можуть бути легко переміщені в цифрове середовище. Такі процедури як медіація, фасилітація, переговори та арбітраж вже у всьому світі проводяться на різних комунікаційних платформах в режимі онлайн [7].

Перевагами АВС як способів захисту прав інтелектуальної власності в умовах воєнного стану є: гнучкість, універсальність, менша фінансова та емоційна затратність, рішення прийняте за допомогою одного із способів АВС задовольнить обидві сторони, а значить виконання такого рішення забезпечать самі сторони.

Недоліками захисту прав інтелектуальної власності за допомогою способів АВС є використання їх задля затягування процесу та відстрочення понесення відповідальності, а також договірний характер рішень, чим може скористатись недобросовісна сторона конфлікту.

Таким чином, варто зазначити, що кожна сторона самостійно обирає спосіб захисту своїх прав та інтересів. При виборі способу захисту прав інтелектуальної власності в умовах воєнного стану, необхідно зважати на наступні критерії: що є об'єктом та предметом конфлікту в сфері права інтелектуальної власності; чи має порушення прав національний або трансграничний характер; чи є безпечним місце, де буде проведена процедура; чи не має загрози життю та здоров'ю у випадку проведення процедури в певній місцевості; чи бажають сторони залишитись в добрих ділових відносинах або чи є у сторін бажання налагодити співпрацю на законних умовах.

Отже, як висновок можна сказати, що держава має вжити заходів направлених на забезпечення доступності як до судового захисту так і до захисту прав інтелектуальної власності способами АВС та поінформованості населення щодо різноманітності способів захисту прав на результати інтелектуальної, творчої діяльності.

Список використаних джерел:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 року / URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України / Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 28, ст.250 / URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
3. Особливості здійснення судочинства в умовах воєнного стану / URL: https://urliga.ligazakon.net/news/211140_osoblivost-zdysnennya-sudochinstva-v-umovakh-vonnogo-stanu
4. Щодо вжиття невідкладних заходів для забезпечення сталого функціонування судової влади в Україні в умовах припинення повноважень ВРП та воєнного стану у зв'язку зі збройною агресією з боку РФ: рішення Ради суддів України № 9 від 24 лютого 2022 року / URL: <file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/risenna-rsu-9-vid-240222.pdf>.

5. Спектор О. М. Альтернативні способи вирішення цивільно-правових спорів: світовий досвід та перспективи застосування у правовій системі України / Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин. К. : «Фенікс». 2013. 160 с.
6. Галупова Л. І. Альтернативні способи врегулювання конфліктів у сфері права інтелектуальної власності і: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Галупова Лариса Ігорівна. Одеса, 2021. 207
7. ADR and Civil Justice / URL: <https://www.judiciary.uk/wp-content/uploads/2017/10/interim-report-future-role-of-adr-in-civil-justice-20171017.pdf>.

Ключові слова: захист прав інтелектуальної власності, захист прав інтелектуальної власності в умовах воєнного стану, судовий захист прав інтелектуальної власності, альтернативне вирішення спору у сфері права інтелектуальної власності.

Key words: protection of intellectual property rights, protection of intellectual property rights in martial law, judicial protection of intellectual property rights, alternative dispute resolution in the field of intellectual property rights.

МУДРИЦЬКА КАТЕРИНА ОЛЕКСІЙВНА

*Київський інститут інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
викладач кафедри адміністративного права, інтелектуальної власності
та цивільно-правових дисциплін, доктор філософії*

ЮРИДИЧНИЙ ЗМІСТ ПОНЯТТЯ «ІНТЕРНЕТ-СПІР» ТА ЙОГО СУТНІСТЬ

Існування та розвиток сучасного світу неможливо уявити без глобальної мережі Інтернет з її унікальними комунікаційними та інформаційними можливостями. Водночас, стрімкий розвиток інформаційних технологій актуалізує та загострює проблему встановлення належного рівня охорони та забезпечення правового захисту прав інтелектуальної власності, зокрема в мережі Інтернет, що є необхідною умовою та гарантією економічного та соціального розвитку як будь-якої країни, так і окремої особистості.

Розвиток мережі Інтернет в Україні можна порівняти з ключовими віхами її розвитку в інших державах. Тому наслідки впливу мережі Інтернет на правову науку стали предметом вивчення в зарубіжних країнах, в той час, як в Україні робляться перші кроки в цьому напрямку. Це зумовлено більш ранньою Інтернет – активністю користувачів в деяких зарубіжних країнах, в зв'язку з чим проблема компетенції щодо розгляду справ, пов'язаних з використанням мережі Інтернет, вже традиційно є невід'ємною та однією з найважливіших частин Інтернет – права.

Безумовно, велику частину в розвитку Інтернет – права відіграли американські суди, які при формуванні прецедентних рішень щодо

захисту авторського права в контексті розвитку мережі Інтернет [5; 6; 7] досліджують всі ключові підходи для вирішення даних спорів.

В Українській правовій традиції ситуація не настільки сприятлива, хоча Інтернет-проблематика є досить актуальною.

Складність розгляду даної категорії справ та прийняття обґрунтованого рішення по суті українськими судами полягає у тому, що виходячи з комплексного аналізу юридичної літератури, чинного законодавства України, його прогалин, практики його застосування, вбачається наявність проблематики визначення єдиних правових засад вирішення спорів про порушення прав інтелектуальної власності на сайтах в мережі Інтернет, через їх незначне теоретичне дослідження.

Прийняття рішення в таких спорах здійснюється на основі неадаптованого для цього правових норм, в зв'язку з чим позиція судів сьогодні, як ніколи залежить від діяльності вчених-юристів. Тому, з упевненістю можна сказати, що спори про порушення прав інтелектуальної власності на сайтах в мережі Інтернет є однією із складних категорій судових справ, а також враховуючи особливу правову природу і цінність об'єкта спору – інтелектуальна власність, яка як нематеріальний об'єкт матеріального світу має подвійний характер: з одного боку вона є результатом творчої діяльності, що відповідає вимогам закону і може бути визнана об'єктом правової охорони [1, с. 195], а з іншого – як один з об'єктів цивільного права, що бере участь в цивільному обороті, в якості об'єкта права власності або іншого речового права, що викликає велику зацікавленість правової науки та правників до проблем вирішення даної категорії спорів в Україні.

Проте, щоб зрозуміти юридичну сутність такого спору необхідно з'ясувати первинну форму – спора про право.

У найбільш узагальненому виді будь-який спір являє собою зіткнення, тобто «конфлікт» (від латинського *conflictus* – зіткнення), серйозна розбіжність, прояв в поза об'єктивних або суб'єктивних протиріч, які виражаються в протиборстві сторін, тобто це така ситуація, коли сторони (суб'єкти) взаємодії переслідують якісь свої цілі, що суперечать або взаємно виключають один одного [1, с. 196].

В українській мові спір означає: словесне змагання; обговорення чого-небудь двома або кількома особами, в якому кожна з сторін відстоює свою думку, свою правоту; взаємні домагання щодо володіння чим-небудь, посідання чогось і т. ін., вирішувані судом [4, с. 1970–1980].

Виходячи з приведеної дефініції, в широкому сенсі правовий спір представляє собою неспівпадання думок сторін з будь-яких правових питань.

До цього ж, варто відмітити, що останніми роками представники юридичної науки досить часто зверталися до проблем правових спорів.

Разом з цим, в дослідженні цього явища є ще досить багато дискусійних моментів, у тому числі в питаннях визначення спору про право, його змісту, вироблення науково аргументованої дефініції спору про порушення прав інтелектуальної власності на сайтах в мережі Інтернет, його відмітних ознак.

Проблеми теорії спору про право досліджувалися і продовжують досліджуватися фахівцями різних галузей права.

Так, правовий спір можна узагальнено визначити як різновид відносин суб'єктів спору, при якому між даними сторонами є взаємовиключні, юридично значущі протиріччя з приводу об'єкта спору. Вказані протиріччя суб'єктів спору полягають в повністю або частково взаємовиключні один одного підходах до наявності або відсутності юридичних фактів, що ведуть до досягнення бажаного для суб'єктів спору правового результату.

Аналізуючи зазначене можна казати про те, що спір про право з'являється тоді, коли суб'єкт, якому стало відомо про порушення його прав чи охоронюваних законом інтересів, вказав на відповідні суперечності в об'єктивній формі, зовні висловив свою правову позицію.

В свою чергу, відповідна правова позиція може виражатися в діях суб'єкта або в бездіяльності, з якого можна судити про наявність розбіжностей, спору.

Однак, само по собі усвідомлення суб'єктом певних перешкод в здійсненні своїх прав не є достатньою підставою для виникнення спору виходячи з того, що подібне розуміння носить виключно суб'єктивний характер.

Крім того, особа може висувати вимоги до суду щодо усунення умов, які створюють реальну загрозу правопорушення.

До цього ж, необхідно відмітити, що чинним законодавством України передбачено такий самостійний спосіб захисту права, як визнання права, який за своєю суттю не завжди пов'язаний з його порушенням [4].

Крім цього, необхідно враховувати, що не кожне правопорушення обов'язково тягне за собою виникнення спору про право, тобто причинно-наслідковий зв'язок не виступає обов'язковою умовою правового спору, або особа може вважати, що право порушено, а фактично воно не порушено.

Отже, спір про порушення права інтелектуальної власності можна вважати пов'язаним з використанням мережі Інтернет, якщо його суттєвим елементом, є мережа Інтернет, і без цього, тобто без її використання – відносини між сторонами спору не можуть бути кваліфіковані відповідним чином, або скластися взагалі.

Наприклад, один і той же музичний альбом може бути як незаконно поширений в мережі Інтернет – і спір про захист авторських прав в цьому випадку буде пов'язаний із використанням мережі, так може поширюватися на контрафактних носіях при продажах в реальних торгових точках, і навіть якщо буде встановлено, що ця ж музика побула отримана з Інтернету, такий спір не буде мати ознаки «Інтернет – спору», так як сам факт того, звідки була взята музика, при інших рівних обставинах не матиме істотного значення для стягнення компенсацій за порушення авторських прав.

Таким чином, «Інтернет – спір»:

- 1) виникає з правовідносин між його сторонами і по суті являє собою юридичну справу;
- 2) пов'язаний з використанням сторонами телекомунікаційної мережі Інтернет;
- 3) використання сторонами мережі Інтернет є суттєвим для розвитку спору: без використання мережі Інтернет такого роду відносини не склалися б (не складалися відповідним чином), або розвивалися б в значній мірі по-іншому;
- 4) порушення прав інтелектуальної власності в будь-який спосіб.

Список використаних джерел:

1. Мудрицька К. О. Дослідження поняття захисту інтелектуальної власності в мережі інтернет: ISSN 2353-8406 // Knowledge, Education, Law, Management 2018 № 4 (24), («Index Copernicus International» (Польща), Academic Resource Index, С. 194–200.
2. Мудрицька К. О. Інтелектуальна власність в мережі інтернет: причини порушення та виникнення спорів // Роль і значення інтелектуальної власності в інноваційному розвитку економіки та права: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 17 листопада 2018 р.) / Київський інститут інтелектуальної власності та права НУ «ОЮА». – К., 2019. – С. 153–155.
3. Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності: Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 17.10.2012 р. № 12. – [Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v3010323-11/card6#Public>].
4. Словник української мови. В 11 т. – Київ : Наукова думка, 1970–1980.
5. Geist M. Is There a There There: Towards Great Certainty for Internet Jurisdiction, Uniform Law. Conference of Canada and Industry Canada, (64 pp.) (2001).
6. Geist M. Global Internet Jurisdiction: The ABA/ICC Survey, American Bar Association, Business Law Section, Cyberspace Law Committee, Internet Jurisdiction Subcommittee (2004).
7. Geist M. The Shift Toward «Targeting» For Internet Jurisdiction in Who Rules the Net? Essays on Internet Governance and Jurisdiction (A. Thierer, ed.) (Washington, DC: Cato Institute) (2003).

Ключові слова: захист, право, інтелектуальна власність, Інтернет, спір.

Key words: protection, law, intellectual property, Internet, dispute.

МАРТИНЮК ІВАН ВІКТОРОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції*

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ЮРИСДИКЦІЙНИХ ТА НЕЮРИСДИКЦІЙНИХ СПОСОБАХ ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Сьогодні, з розвитком інформаційних технологій, в умовах пандемії та в умовах воєнного стану, актуальним є питання використання технологій при різних способах захисту прав, у тому числі у сфері інтелектуальної власності.

Конфліктом у сфері інтелектуальної власності вважається стан суспільних відносин, сторони яких перебувають в умовах протидії через порушення, потенційну можливість порушення прав на результати інтелектуальної, творчої діяльності, мають неузгодженість поглядів, інтересів, переконань щодо процесу створення результатів інтелектуальної творчої діяльності або використання, охорони об'єктів права інтелектуальної власності та обсягу прав, які щодо них виникають [1, с. 11]. Об'єктом конфлікту у сфері права інтелектуальної власності може бути об'єкт авторського права (конфлікт щодо літературного твору), об'єкт суміжних прав (наприклад, конфлікт щодо фонограми), об'єкт патентних прав (наприклад, конфлікт щодо винаходу), об'єкт засобів індивідуалізації учасників цивільного обороту, їх товарів та послуг (наприклад, конфлікт щодо торговельної марки), нетрадиційний об'єкт права інтелектуальної власності (наприклад, конфлікт щодо комерційної таємниці) та інші.

Важливість вчасного реагування на такі конфлікти не викликає сумнівів, адже конфлікти у сфері права інтелектуальної власності несуть значні збитки бюджету державі та правовласникам. Крім того, необхідність оперативного врегулювання конфліктів викликана тим, що за лічені хвилини об'єкти права інтелектуальної власності (наприклад, музика, літературний твір та інші) можуть бути незаконно передані від одного власника до іншого, з однієї країни в іншу.

Звернення до державних органів або до суду, як юрисдикційної форми захисту прав інтелектуальної власності, відбувається за певною процедурою. Тому, такі способи захисту прав не є гнучкими та використання інформаційних технологій при вирішенні спорів в суді чи органами державної влади не має вносити зміни в закріплену законодавством процедуру. На сьогоднішній день інформаційні технології використовуються при автоматичному розподілі судових справ, при дистанційному розгляді справ та при отриманні, обробці та аналізі інформації необхідної для розгляду справи.

Незважаючи на використання інформаційних технологій при юрисдикційному захисті прав інтелектуальної власності, дані способи

не можуть в повній мірі забезпечити ефективний захист прав інтелектуальної власності.

Тому, доречним є звернення до так званого «Альтернативного вирішення спору (конфлікту) (ABC)».

Серед переваг ABC як методу захисту прав інтелектуальної власності виділяють: можливість заощадити час і кошти, що дасть змогу перешкодити та запобігти подальшому порушень прав інтелектуальної власності; повернення сторонам контролю над конфліктною ситуацією, задля задоволення потреб кожної із сторін; уникнення судового розгляду, яке зруйнує відносини між сторонами; неформальність, що допоможе сторонам в простій атмосфері займатися пошуком рішення, яке задовольнить сторони; гнучкість (сторони не будуть поставлені в певні рамки процесуальних норм, а зможуть створювати форму ведення переговорів в тому руслі, яке їм обом буде необхідне); додаткову можливість для сторін вирішити конфлікт в рамках правосуддя, в тому числі без необхідності примусового виконання рішення про врегулювання конфлікту.

Говорячи про способи ABC, необхідно зазначити, що сьогодні, розвиток технологій дає можливість перенести процедуру врегулювання конфлікту в цифрове середовище. Такий новітній спосіб ABC називають «врегулювання спору онлайн» (ODR – online dispute resolution). Це спосіб вирішення спору або врегулювання конфлікту, при якому застосовуються інформаційні технології з метою налагодження комунікацій між сторонами. Міжнародні експерти виділяють три варіанти вирішення спорів онлайн: проведення переговорів між сторонами, медіація і арбітраж.

ODR передбачає використання необхідної платформи, яка повинна підтримувати такі функції:

- 1) можливість заповнення бланка скарги і подання скарги в електронній формі;
- 2) інформування іншу сторону про скаргу;
- 3) визначення компетентної особи для надання послуг ODR;
- 4) можливість управління справами в режимі онлайн і можливість проведення процедури врегулювання конфлікту в режимі онлайн через платформу ODR;
- 5) можливість перекладу інформації, яка необхідна сторонам для врегулювання конфлікту, через платформу ODR;
- 6) забезпечення системи зворотного зв'язку, яка дозволить сторонам висловити свою думку про функціонування платформи ODR, і ін. [2, с. 77].

В Україні, на сьогоднішній день, ще не створені відповідні платформи для надання послуг ODR, але українські медіатори мають змогу використовувати міжнародні платформи створені з метою врегулювання конфліктів між сторонами.

Одним із найбільш вживаних способів ABC з використанням інформаційних технологій є онлайн – медіація. Поняття «онлайн медіація» передбачає переговорний процес за участю сторін та медіатора,

що проходить в реальному часі з використанням Інтернет платформи (програми) комунікації, спрямований на врегулювання конфлікту.

Використання Інтернет-технологій розширює можливості медiatorів в спрах між особами і організаціями, які віддалені один від одного або в силу інших причин не можуть брати безпосередню участь в процедурах медіації, а також в ситуаціях, де значущість конфлікту менша за вартість особистої присутності медіатора або сторін в конкретному місці для проведення медіації [3, с. 238].

Найбільш часті конфлікти, які вирішуються за допомогою онлайн – медіації є конфлікти щодо розподілення та захисту прав на доменне ім'я. Врегулювання конфлікту за допомогою Інтернет технологій мають наступні переваги: економія часу, економія фінансових ресурсів, зручність організації процесу примирення, відсутність необхідності особистої зустрічі офлайн, можливість блокування небажаної інформації (нецензурних висловів), зручність обміну необхідними документами.

Одним із перших постачальників програм для проведення процедури онлайн-медіації була американська компанія SquareTrade, яка в 2000 році випустила на ринок свій перший онлайн сервіс для врегулювання конфліктів між учасниками ринку електронної комерції [4]. Першим клієнтом цієї компанії став відомий Інтернет аукціон eBay, згодом SquareTrade уклала контракти на надання послуг онлайн-врегулювання конфліктів з іншими учасниками ринку електронної комерції – Amazon.com, Cutchfield, eCost, Buy.com, Woot, Vanns, Abt і іншим.

Сервіси SquareTrade призначались для врегулювання конфліктів між продавцями і покупцями eBay. SquareTrade пропонують два способи врегулювання конфліктів: допомога в переговорах і медіація [5].

Отже, особам, які прагнуть врегулювати конфлікт за допомогою онлайн-медіації, необхідно звернутись до центру медіації задля обрання медіатора. Таке звернення може бути подане на офіційних сайтах центрів у вигляді електронної форми заяви. Після обрання медіатора, сторони укладають угоду про проведення медіації та скріплюють її своїми електронними підписами. Далі, за допомогою вказаної в угоді комунікаційної платформи (Zoom, Viber, Telegram, та інші), здійснюють необхідні перемовини щодо пошуку компромісу та залагодження конфлікту. Роль медіатора така ж як, і при реальній медіації. Сьогодні, послуги з онлайн – медіації є актуальними та безпечними, тому спільнота медіаторів України активно проводить обговорення зручних механізмів проведення медіації онлайн та на практиці запроваджують даний спосіб врегулювання конфлікту.

Отже, як висновок можемо сказати, що використання інформаційних технологій для захисту прав інтелектуальної власності може спростити та пришвидшити розгляд справи, а також спросити процес налагодження комунікації між конфліктуючими сторонами. Крім того, використання інформаційних технологій дає змогу сторонам заощадити фінансові та емоційні ресурси.

Список використаних джерел:

1. Галупова Л. І. Альтернативні способи врегулювання конфліктів у сфері права інтелектуальної власності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Галупова Лариса Ігорівна. Одеса, 2021.20 с.
2. Ёдгоров Х. Альтернативные механизмы разрешения споров: обзор зарубежного опыта. Ташкент, 2017. 216 с.
3. Галупова Л. І. Онлайн-медіація як спосіб захисту прав інтелектуальної власності в цифровому середовищі. Рекодифікація цивільного законодавства і системи права України у контексті євроінтеграційних процесів: матер. Всеукр. науково-практичн. конфер. (Одеса, 8–9 листопада 2019 року). За заг. ред. д.ю.н., проф. Є. О. Харитоновна. Одеса : Фенікс, 2019. С. 236–239.
4. Steiner I. Getting to Yes – Online SquareTrade's Online Dispute Resolution Service. Ecommerce Bytes Update, Number 20. August 19, 2000. URL: <http://www.ecommercebytes.com/cab/abu/y200/m08/abu0020/s04>
5. Попов С. Преимущества урегулирования споров онлайн: международный опыт. Судебно-юридическая газета. 10.12.2019. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/156502-preimuschestva-uregulirovaniya-sporov-onlayn-mezhdunarodnyy-opyt>

Ключові слова: інформаційні технології, захист прав інтелектуальної власності, альтернативне вирішення спору, ODR, онлайн-медіація.

Key words: information technology, protection of intellectual property rights, alternative dispute resolution, ODR, online mediation.

ГАБУР ОКСАНА СЕРГІЙВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри права інтелектуальної власності
та патентної юстиції*

ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ КОРПОРАТИВНОГО СЕКТОРУ І ВІЙНА

У зв'язку з введенням воєнного стану на території України та військові дії держави-агресора в Україні, законодавство України зазнало певних змін, що мають на меті забезпечити максимально можливий захист інтересів держави та її громадян. У першу чергу були внесені зміни до законів та підзаконних актів, які забезпечують основні для більшості громадян механізми реалізації своїх прав.

24 лютого 2022 року через військову агресію Російської Федерації проти України Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» № 64/2022 було ведено воєнний стан на території України [1].

Війна призводить до якісної зміни стану суспільства, тому що багато державних інститутів починають виконувати специфічні функції, зумовлені саме війною. Унаслідок цього життя суспільства, його економіку перебудовують для забезпечення перемоги над ворогом.

Діджиталізація бізнесу ще у мирний час стала невідворотною тенденцією, ігнорування якої є ознакою відсталості й невідповідності сучасним вимогам. Стратегічні заходи щодо підвищення конкурентоспроможності будь-якого економічного суб'єкта повинні реалізовуватися в площині його цифрового виміру [2, с. 188]. Завдяки цифровим технологіям формується фундамент конкурентних переваг компаній за рахунок оптимізації бізнес-процесів, виникають нові пропозиції продуктів і послуг, нові форми відносин компанії з клієнтами та співробітниками.

На третій місяць загарбницької російської війни проти України бізнес поступово поновлює свою роботу. Стати до праці повністю вже вдалося третині українських компаній, про що свідчать дослідження ЕВА. Водночас більшість бізнесів все ще працюють частково: 47 % компаній обмежили свою роботу географічно, 21 % перейшли в онлайн, а 19 % вимушено закрили частину офісів або торгових точок.

Щоб швидко повернутися до роботи та бути стійким до нових криз, український бізнес має використовувати хмарні технології. Наприклад, для організації дистанційної роботи працівників слід підключити віртуальні робочі столи, а також варто подбати про збереження даних.

Azure Virtual Desktop – це хмарне рішення для віртуалізації робочих столів та додатків. З ним бізнес може налаштувати віртуальний робочий простір своєї команди з необхідним набором програм, індивідуально адаптуючи його під кожного співробітника або окремих відділ. Працівнику потрібен буде лише доступ до інтернету та будь-який пристрій для доступу до хмарного робочого столу – ноутбук, смартфон, планшет тощо.

Віртуальний робочий стіл в Azure відкриває бізнесу багато можливостей

- Персоналізовані робочі столи Windows 10 та Windows 11 із підтримкою кількох сеансів для вищої продуктивності.
- Безперебійна та швидка робота завдяки віддаленій потоковій передачі програм.
- Користувач має повний контроль над керуванням та розгортанням.
- За потреби, можлива інтеграція з Citrix та VMware.
- Оплата лише за використані хмарні ресурси.
- Автоматичне масштабування для економії ресурсів у вихідні та вночі [3].

З метою подолання економічних проблем, для української економіки дуже важливим є поновлення роботи бізнесу. Оскільки продовжувати фізичний обмін документами складно, якщо не неможливо, дедалі більше компаній починають використовувати електронні документи. Для роботи з ними потрібен КЕП – кваліфікований електронний підпис. Те, що сьогодні центри видачі КЕП активно працюють через зростання попиту – чергове цьому підтвердження. Зокрема, віддалені пункти реєстрації абонентів КНЕДП продовжують працювати у багатьох містах України, в тому числі віддалено. Зрозуміло, що найчастіше з КЕП та

електронними документами працюють саме бухгалтери, для подання звітів до регуляторів та відомств. І це черговий приклад «побутового героїзму» українців – навіть під обстрілами та на тимчасово окупованих територіях фахівці працюють з документами через програму Арт-Звіт Про. Працює і техпідтримка сервісу – безупинно консультуючи користувачів та пояснюючи особливості його роботи. Таким чином, бізнес може відновлювати свою роботу і зберігати всі пов'язані з документами процеси на належному рівні [4].

Для спрощення роботи бізнесу під час війни на порталі «Дія» запустили нову послугу – еДекларацію для бізнесу. На час воєнного стану вона замінить 374 види різних дозвільних документів для підприємців, зокрема ліцензії, дозволи, сертифікати, свідоцтва, посвідчення та висновки.

Подати еДекларацію можуть:

- підприємці, у яких закінчився термін дії дозвільних документів до початку воєнного стану;
- підприємці, що планують вести діяльність, для якої необхідна ліцензія;
- підприємці, що в умовах війни змінили вид діяльності, для якої потрібна ліцензія [5].

Таким чином, навіть побіжний огляд тих переваг, які під час війни надає корпоративним учасникам діджиталізація, дає підстави для висновку про її важливе значення у підвищенні ефективності ведення бізнесу не лише у звичайних умовах, але, і, більшою мірою, стає рятівним колом для порятунку у період надзвичайних ситуацій.

Список використаних джерел:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>
2. Устенко М. О., Русских А. А. Діджиталізація конкурентоспроможності підприємства в реаліях цифрової економіки. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2019. № 68. С. 181-192.
3. Хмарні технології рятують бізнес під час війни. URL: <https://hub.kyivstar.ua/news/hmarni-tehnologiyi-ryatuyut-biznes-pid-chas-vijny>
4. Електронний документообіг допомагає українському бізнесу під час війни / НВ (nv.ua)
5. Извопцікова А. Замість 374 документів одна еДекларація – в «Дії» з'явилась нова послуга для підприємців suspilne.media.

Ключові слова: діджиталізація бізнесу, цифрові технології, хмарні технології кваліфікований електронний підпис електронні документи.

Key words: digitalization of business, digital technologies, cloud technologies qualified electronic signature electronic documents.

ЦИВІЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО У СВІТЛІ РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ

Керівник секції: завідувач кафедри цивільного процесу,
доктор юридичних наук, професор Н. Ю. Голубєва

Секретар секції: доцент кафедри цивільного процесу,
кандидат юридичних наук, доцент І. М. Іліопол

ГОЛУБЄВА НЕЛЛІ ЮРІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри цивільного процесу, професор кафедри цивільного права,
доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України

ДЕЯКІ ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ НОРМ ЦПК, ЩО РЕАЛІЗУЮТЬ ЕЛЕКТРОННЕ СУДОЧИНСТВО В УКРАЇНІ

Відомо, що амбіційні плани запровадити ЄСІКС (Єдину судову інформаційно-комунікаційну систему) «одним махом» (відразу у всіх судах та всіх модулів) не здійснилися. Навіть пандемія коронавірусу, хоч стала тригером для запровадження можливості участі у судових засіданнях дистанційно власними засобами з будь-якого приміщення, але інших проривів не було, навіть навпаки, був зроблений крок назад у ідеї електронної форми судових справ як єдиної та/чи основної.

Електронна справа як нова форма збирання та зберігання матеріалів судової справи була передбачена ч. 9 ст. 14 ЦПК. Тобто мала обов'язково формуватися справа в електронному вигляді. Це мала бути основна її форма (паперова форма не мала застосовуватися, коли запрацює ЄСІКС). До змін 2021 року ця ідея полягала в тому, що з дня повноцінного запровадження ЄСІКС справа мала розглядається за матеріалами в паперовій формі тільки у разі неможливості розгляду справи судом в електронній формі з технічних причин більше п'яти днів. Всі подані документи у паперовому вигляді, мали переводитися в електронну форму та приєднуватися до матеріалів справи (яка має електронну форму). У користувача власного кабінету в ЄСІКС таким би чином був би забезпечений доступ до електронної справи (всіх матеріалів справи) цілодобовий, але тільки до тих справ, в яких він приймає участь. Готуючись до цих наведень, восени 2018 року суди України зробили кропітку роботу, скануючи тисячі сторінок справ, які розглядалися на той час в судах.

Але, 26 травня 2021 року набрав чинності Закон України № 1416-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення поетапного впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи». Цим законом змінено, зокрема, і концепція щодо електронних справ, зокрема п. 9 ст. 14 ЦПК було змінено наступним чином: «9. Суд проводить розгляд справи за матеріалами судової справи у паперовій або електронній формі в порядку, визначеному Положенням про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему та/або положеннями, що визначають порядок функціонування її окремих підсистем (модулів)».

Таким чином, враховуючи технічну неготовність до новацій останнім часом було відступлено від цих амбіційних планів. У Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення поетапного впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи» від 27 квітня 2021 року було з одного боку розблоковано впровадження ЄСІТС шляхом запуску тільки готових модулів, а з іншого боку – відмовились (маємо надію, що тимчасово) від ідеї електронної судової справи як основної її форми, що нами не підтримується, в першу чергу тому, що можливість ознайомитися з матеріалами справи у кабінеті користувача не можна бути реалізувати повністю та, взагалі, дійсно повноцінного електронного судочинства без електронної судової справи ми не отримаємо. Тим більше, все більше інформації до суду надходить в електронному вигляді та переведення цифрових файлів у папір виглядає вкрай марнотратно та несучасно.

Пропозиція 1. Вважаємо за потрібне наголосити про необхідність повернутися до попередньої редакції щодо форми судової справи. Це положення реалізує ідею електронного судочинства в чистому вигляді з формуванням електронної справи як єдиної форми судової справи (паперова, якщо така буде з яких причин створюватися – це її копія).

Ідея електронного судочинства фактично сьогодні обмежується тільки електронною подачею документів до суду, але подати документи можна й офлайн, це не така велика проблема. Громадяни по-справжньому оцінюють електронне судочинство, коли отримують можливість знайомитися зі справою дистанційно. Без електронної справи це неможливо. Україна ще десятки років буде йти до електронного судочинства без електронних судових справ. Існування паперової судової справи залишає навантаження на суд щодо роздрукування великого обсягу документів, а при поширенні ідеї обов'язкового застосування електронного судочинства для певної категорії осіб зробить це навантаження абсолютно непомірним та остаточно дискредитує її серед суддівського корпусу.

Пропозиція 2. Розширити коло осіб, які обов'язково реєструються ЄСІКС (додати до переліку у ч. 6 ст. 14 ЦПК банки, страхові компанії), адже банки та страхові компанії є професійними учасниками ринку, часто стають учасниками судових справ, одними з перших в діловій практиці перейшли на електронний документооборот та, переслідуючи ідею найширшого залучення осіб до системи електронного судочинства.

Частина 6 цієї статті не відповідає на основне питання, які наслідки наступають для осіб, зобов'язаних зареєструвати офіційні електронні адреси в ЄСІКС (зареєструватися в Електронному кабінеті), але не виконавши цей обов'язок.

Використання електронної форми подачі процесуальних документів в суд не є обов'язковою. Реєстрація в ЄСІТС не позбавляє права на подання документів до суду в паперовій формі. Зв'язаність виключно електронною формою документообігу виникає, якщо особа подає позов, апеляційну чи касаційну скаргу в електронній формі, заяву про видачу судового наказу.

«Електронізація» українського судочинства відбувається набагато повільніше, ніж розраховувалось, що дещо дискредитувало саму ідею електронного судочинства в професійних колах. Тому необхідне більш швидке залучення до системи електронного судочинства більшої частини осіб, які є учасниками судових процесів. Практика інших країн показала, що обов'язкове використання інструментів електронного судочинства, без права подавати документи в суд у паперовому вигляді, сприяє більш швидкому прогресу в зазначеній сфері. Нові послуги повинні впроваджуватися повсюдно, а «паперове» провадження стати винятком. Електронне судочинство якщо не єдиний, то дуже важливий спосіб оптимізувати судочинство. Традиційне паперове судочинство виглядає марнотратно і нерозумно з точки зору збереження ресурсів. Судова система продукує величезну кількість документів, більшість з яких не мають цінності.

Країни, які успішно використовують електронне судочинство передбачають обов'язкове використання систем електронного судочинства, як правило щодо певної категорії справ. У запропонованій редакції щодо ідеї поступового переходу до справ, які мають обов'язково ініціюватися в електронному вигляді, пропонується використати не предметний, а суб'єктний критерій – всі особи зазначені у частині 6 ст. 14 ЦПК.

В Перехідних положення необхідно передбачити з якої дати діють зміни ч. 8 (щодо обов'язкової електронної подачі суб'єктами ч.6).

Пропозиція 3. Змінити ч. 8 ст. 14 ЦПК наступним чином: «Реєстрація в Єдиній судовій інформаційно-комунікаційній системі не позбавляє права на подання документів до суду в паперовій формі, крім осіб зазначених у частині 6 цієї статті. У випадку витребування судом оригіналу доказу, він може бути поданий у паперовій формі».

У запропонованих змінах до частині 8 цієї статті фактично передбачаються наступні наслідки за нереєстрацію указаних в цієї частині осіб – неможливість подання до суду документів. Це буде найкращим чином стимулювати цих осіб до реєстрації в ЄСІКС.

Але все одно залишається відкритим питання нереєстрації в ЄСІКС осіб, які беруть участь у справі, але не подають ніяких документів до суду, та відносяться до категорій зазначених у частині 6 цієї статті, а тому суд не може направляти їм документи через ЄСІКС, тому пропонуються відповідні зміни до ст. 174, 183, 185, 187 ЦПК (обсяг цієї доповіді

не дає можливість навести їх запропонований зміст). Основна ціль – максимальне залучення до системи електронного судочинства.

Ключові слова: правосуддя, цивільне процесуальне законодавство, електронне судочинство, Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система.

Key words: justice, civil procedural legislation, electronic litigation, Unified Judicial Information and Telecommunication System.

АНДРОНОВ ІГОР ВОЛОДИМИРОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри цивільного процесу, доктор юридичних наук, професор*

ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ПОЗОВУ В ЕЛЕКТРОННІЙ ФОРМІ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

У зв'язку з перебігом так званої «гарячої» фази війни в Україні все більш нагальним виглядає питання розширення засобів діджиталізації судочинства, адже це дає можливість учасникам судових процесів утриматись від зайвих поїздок до суду та від скупчень людей у залах судових засідань, що наразі може бути доволі небезпечним.

Як відзначено у ч. 2 ст. 14 ЦПК, позовні та інші заяви, скарги та інші передбачені законом процесуальні документи, що подаються до суду і можуть бути предметом судового розгляду, в порядку їх надходження підлягають обов'язковій реєстрації в Єдиній судовій інформаційно-комунікаційній системі в день надходження документів [1]. При цьому Єдина судова інформаційно-комунікаційна система відповідно до закону забезпечує обмін документами (надсилання та отримання документів) в електронній формі між судами, між судом та учасниками судового процесу, між учасниками судового процесу, а також фіксування судового процесу і участь учасників судового процесу у судовому засіданні в режимі відеоконференції (ч. 4 ст. 14 ЦПК) [1].

Рішенням Вищої ради правосуддя від 17.08.2021 № 1845/0/15-21 затверджено Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС). У газеті «Голос України» від 04.09.2021 № 168 (7668) Вищою радою правосуддя було опубліковано оголошення про початок функціонування трьох підсистем (модулів) ЄСІТС: Електронний кабінет, Електронний суд, Підсистема відеоконференцзв'язку.

Відповідно до п. 16 вищезазначеного Положення процесуальні документи та докази можуть подаватися до суду в електронній формі, а процесуальні дії – вчинятися в електронній формі виключно за допомогою ЄСІТС з використанням власного кваліфікованого електронного підпису, прив'язаного до власноручного підпису, за винятком випадків, передбачених процесуальним законом [2].

Пред'явлення позову до суду в електронній формі можливе за допомогою електронних інструментів модуля Електронний суд ЄСІКС за заданим у цій системі алгоритмом.

Положення ч. 7 ст. 42 ЦПК зобов'язують особу, яка подає до суду документи в електронній формі, надати доказ надсилання листом з описом вкладення іншим учасникам справи копій поданих до суду документів. Ця законодавча вимога стосується як процесуальних документів, так і судових доказів. При цьому якщо документи подаються учасниками справи до суду або надсилаються іншим учасникам справи в електронній формі, такі документи скріплюються електронним підписом учасника справи (його представника) [1].

Також необхідно пам'ятати, що якщо позов, апеляційна, касаційна скарга подані до суду в електронній формі, позивач, особа, яка подала скаргу, мають подавати до суду заяви по суті справи, клопотання та письмові докази виключно в електронній формі, крім випадків, коли судом буде надано дозвіл на їх подання в паперовій формі [1]. Ця норма стимулює учасників судових процесів, особливо професійних учасників (адвокатів, прокурорів тощо), які мають доступ до ЄСІТС поступово переходити на повний електронний документообіг з судами.

Не варто забувати й закріплену на законодавчому рівні знижку в оплаті судового збору для осіб, які подають до суду процесуальні документи в процесуальній формі (застосування коефіцієнту 0,8) – ч. 3 ст. 4 Закону України «Про судовий збір» [3].

Однак незважаючи на наявні переваги такого порядку подання позову до суду, в юридичній літературі відзначається, що як громадяни, так й органи державної влади не застосовують «електронний» механізм звернення до суду на належному рівні, у зв'язку з чим не спрощується документообіг судів, не зменшується фінансове навантаження на його забезпечення. Така ситуація спостерігається насамперед через те, що цей спосіб комунікації з судом не вважається зручним і надійним, а також не є «вигідним» з точки зору як економії коштів, так й можливих «процесуальних пілг» [4].

Не є популярним порядок пред'явлення позову в електронній формі і серед суддів. Головною причиною цього є закріплений у п. 113 Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС) обов'язок судів за наявності такої можливості роздруковувати документи, що надійшли до суду в електронній формі, та приєднувати до матеріалів паперової справи. В умовах недостатнього фінансування судів такий обов'язок лягає на суддів важким тягарем.

Таким чином, можна зробити висновок, що пред'явлення позову в електронній формі є доволі прогресивним засобом звернення до суду, і за ним майбутнє. Однак він, безумовно, потребує популяризації, та стане по-справжньому ефективним та поширеним лише якщо його зроблять достатньо зручним у використанні для всіх суб'єктів процесуальних відносин.

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–41, 42. Ст. 492.
2. Про затвердження Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС): Рішення Вищої ради правосуддя від 17.08.2021 № 1845/0/15-21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#Text>
3. Про судовий збір: Закон України від 08.07.2011 № 3674-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 14. Ст. 87.
4. Свояк Д., Потапенко А. Чому в Україні «Електронний суд» ніяк не стане реальністю. *Закон і Бізнес*. URL: <https://zib.com.ua/ua/151108.html>

Ключові слова: правосуддя, цивільний процес, судовий захист, електронний суд, діджиталізація судочинства.

Key words: justice, civil proceedings, judicial protection, electronic court, digitalization of litigation.

ДІДЕНКО ЛАРИСА ВАСИЛІВНА

*Міжнародний гуманітарний університет,
професор кафедри цивільного та господарського права та процесу,
доктор юридичних наук, доцент*

СУЧАСНА МОДЕЛЬ СИСТЕМИ ЦИВІЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Правовідношення як складовий елемент будь-якої галузі права, не може формуватися самостійно, його виникненню передують чимало факторів та чинників які впливають не тільки на зміст, але й, насамперед, на можливість його існування в суспільних відносинах.

Сучасна модель системи цивільних процесуальних правовідносин характеризується наступними особливостями:

1) цивільні процесуальні правовідносини розглядаються як система конкретних, індивідуалізованих правових зв'язків, які розвиваються під час руху цивільної справи від її виникнення до припинення;

2) цивільні процесуальні правовідносини утворюють систему тісно взаємопов'язаних і взаємозумовлених правовідносин;

3) система цивільних процесуальних правовідносин складається з сукупності відносно самостійних правовідносин, які відрізняються одне від одного за підставами виникнення, суб'єктним складом, змістом, об'єктом;

4) жодне з правовідносин, яке входить до системи, не може існувати ізольовано від інших.

Відзначимо роль тих дослідників, які в своїх працях звертали увагу на проблеми інституту цивільних процесуальних правовідносин.

Виділимо таких вчених, як І. С. Андрієнко, Ю. В. Білоусов, О. Г. Братель, С. В. Васильєв, О. В. Гетманцев, К. В. Гусаров, О. М. Єфімов, О. С. Захарова, В. В. Комаров, Г. З. Лазько, А. Л. Паскар, О. В. Підлубна, П. І. Радченко, Л. А. Тичинська, Є. І. Фурса, С. Я. Фурса, Є. О. Харитонов, Т. В. Цюра, С. І. Чорнооченко, М. Й. Штефан, С. В. Щербак, М. М. Ясинок тощо.

М.Й. Штефан роз'яснює сутність передумов виникнення цивільних процесуальних правовідносин як обставини процесуально-правового характеру, наявність (відсутність) яких є необхідною для реалізації права на звернення до суду за захистом порушеного або оспорюваного суб'єктивного матеріального права чи охоронюваного законом інтересу, тобто для відкриття справи в суді першої інстанції на стадіях апеляційного і касаційного провадження по перегляду рішень у зв'язку з нововиявленими та винятковими обставинами [6, с. 520].

Тож, передумовами виникнення цивільних процесуальних правовідносин є наявність певних обставин, існування яких є необхідним для можливості реалізації особою права на звернення до суду з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів. Такі передумови є неоднорідними, втім, їх існування повинне мати комплексний характер. Тобто відсутність будь-якої з передумов унеможливило вступ особи в цивільні процесуальні правовідносини [2, с. 35].

Аналіз наукової літератури та цивільного процесуального законодавства засвідчив, що передумовами виникнення цивільних процесуальних правовідносин є:

1) юридичні факти, які передбачають дії особи для реалізації її права на звернення до суду з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів;

2) цивільна процесуальна правосуб'єктність;

3) норми цивільного процесуального права.

І наш аналіз продемонстрував, що роль кожного із зазначених елементів у даному контексті є очевидною.

А отже, на підставі цього зробимо висновок про наступні особливості передумов виникнення цивільних процесуальних правовідносин:

1) передумови мають комплексний характер, тож для виникнення цивільних процесуальних правовідносин необхідна їх наявність у повному складі;

2) юридичні факти є одночасно підставою та передумовою виникнення цивільних процесуальних правовідносин, утім, у контексті виникнення вони мають свою специфіку – для того, щоб особа реалізувала своє право на звернення до суду з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, вона повинна вчинити певні підготовчі процесуальні дії (наприклад, сплатити судовий збір);

3) передумовами цивільних процесуальних правовідносин, окрім юридичних фактів, є цивільна процесуальна правосуб'єктність та норми цивільного процесуального права;

4) визначення цивільної процесуальної правосуб'єктності як передумови виникнення цивільних процесуальних правовідносин є дискусійним для вітчизняної науки питанням, однак наше дослідження свідчить про те, що для вступу в цивільні процесуальні правовідносини особа має бути не лише правоздатною, а й дієздатною;

5) норми цивільного процесуального права є найважливішою передумовою виникнення цивільних процесуальних правовідносин, адже відсутність правових норм, що передбачають вступ суб'єкта в цивільні процесуальні правовідносини, унеможлиблює їх виникнення.

Цивільні процесуальні правовідносини змінюються та припиняються на підставі юридичних фактів. При цьому, на відміну від виникнення таких правових відносин, підставою для цього може бути як дія, так і подія [1].

Чинним цивільним процесуальним законодавством врегульовано здійснення широкого спектру юридичних фактів, які можуть мати вплив на цивільні процесуальні правовідносини – від подання сторонами клопотань, до укладення ними мирової угоди [3, с. 85].

Виділимо наступні особливості підстав зміни чи припинення цивільних процесуальних правовідносин:

1) за своєю сутністю вони є юридичними фактами;

2) юридичні факти становлять собою вчинки суб'єктів правовідносин, пов'язані з їх волевиявленням щодо захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, або ж їх бездіяльністю;

3) чинне цивільне процесуальне законодавство передбачає масштабну кількість юридичних фактів, які можуть мати вплив на цивільні процесуальні правовідносини – від подання сторонами клопотань до укладення ними мирової угоди.

Таким чином, підсумовуючи дослідження підстав та передумов виникнення цивільних процесуальних правовідносин, їх зміни та припинення, дійдемо висновку, що даний інститут характеризується величезною кількістю теоретичних проблем та прогалин. Насамперед, лише окремі його елементи представлені належним чином у науковій літературі [4, с. 620].

Тому розвиток цивільних процесуальних правовідносин безпосередньо залежить від кожної із розглянутих нами категорій. Підстави та передумови виникнення цивільних процесуальних правовідносин, їх зміна та припинення забезпечують проходження ними циклу свого існування, наслідком якого є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ із метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів [5, с. 10].

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–41, 42. Ст. 492.

2. Захарова С. А. Цивільні процесуальні відносини в системі правових відносин в Україні. *Вісник Академії адвокатури України*. 2015. Т. 12. № 2. С. 34–40.
3. Паскар А. Л. Система цивільних процесуальних правовідносин. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2011. Вип. 578. С. 83–87.
4. Фурса С. Я. Цивільний процес України: академічний курс : підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. К. : Видавець Фурса С. Я., КНТ, 2009. 848 с.
5. Харитонов Є. О., Нагорняк В. А. Деякі проблемні питання визначення поняття та видів юридичних фактів у цивільному праві. *Актуальні проблеми держави і права*. 2007. Вип. 33. С. 7–18.
6. Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України : академічний курс. К. : Ін Юре, 2005. 624 с.

Ключові слова: елементи, правосуб'єктність, підстави, цивільна справа, юридичні факти, цивільні процесуальні правовідносини.

Key words: elements, legal personality, grounds, civil case, legal facts, civil procedural legal relations.

ВОЛКОВА НАТАЛІЯ ВАСИЛІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного процесу, кандидат юридичних наук, доцент*

ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ ПРО СТЯГНЕННЯ АЛІМЕНТІВ НА УТРИМАННЯ ДИТИНИ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Ефективність судової та інших форм захисту порушених, невизнаних, оспорюваних прав, свобод та інтересів фізичних осіб залежить не тільки від нормативно-правового регулювання, а й від правильного застосування норм права та максимального забезпечення реального виконання прийнятих судом та іншими юрисдикційними органами рішень. Виконання судового рішення є заключним етапом юрисдикційної діяльності. Без реалізації цієї стадії втрачається сенс попередньої діяльності судових та інших органів. З цього приводу слушно зазначає В. І. Бобрик, що «ефективність правосуддя в конкретній справі прямо залежить від виконання судових рішень, завдання суду ... в цивільному судочинстві не обмежуються ухваленням судових рішень...» [1, с. 45].

Виконання рішення суду та інших юрисдикційних органів завершується процесом захисту прав, свобод та законних інтересів фізичних осіб шляхом їх фактичної реалізації у спосіб та порядок, визначений Конституцією України та іншими законами. Головним конституційним обов'язком України на шляху розбудови правової демократичної держави є забезпечення дотримання прав і свобод людини та їх гарантії, що визначають зміст і спрямованість діяльності держави та захищаються судом.

Судові рішення, відповідно до статті 124 Конституції України, є обов'язковими до виконання на всій території України. Важливим критерієм дієздатності судової гілки влади є повне та своєчасне виконання її рішень. Лише за умови реального виконання судового рішення можна говорити про те, що правосуддя відбулось, а порушені права особи було поновлено.

5 жовтня 2016 року набрали чинності закони України від 02.06.2016 року № 1404-VIII «Про виконавче провадження» і № 1403-VIII «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» [2]. Наведеними законами було запроваджено низку нововведень, зокрема зміни щодо суб'єктивного складу (запровадження інституту приватних виконавців), а також зміни процесуального характеру, зокрема щодо введення єдиного реєстру боржників за несплату аліментів, зміни строків подачі виконавчих документів до виконання тощо.

Отже, завершення цивільного процесу ухваленням судом рішення у справі про стягнення аліментів ще не гарантує реального захисту, адже рішення повинно бути виконано. Якщо таке рішення не виконується у добровільному порядку, то це можливо шляхом звернення такого рішення до виконання органами державної виконавчої служби або приватним виконавцем. Порядок добровільного виконання рішень про стягнення періодичних платежів у справах про стягнення аліментів передбачений ст. 7 Закону України «Про виконавче провадження». Відповідно до даної норми, «стягувач може самостійно надіслати виконавчий документ про стягнення періодичних платежів підприємству, установі, організації, фізичній особі – підприємцю, фізичній особі, які виплачують боржнику зарплату, пенсію, стипендію чи інші доходи» [2].

За останні роки законодавство, що регулює аліментні зобов'язання та примусове виконання щодо стягнення аліментів зазнало суттєвих змін, внаслідок чого були внесені відповідні зміни до СК України, ЦПК України, Закону України «Про виконавче провадження» тощо.

Як справедливо зазначає Д. Ю. Іщенко, що «під час виконання судових рішень інтереси суспільства є суміжними з інтересами стягувача, а саме: зводяться до належного забезпечення прав, закріплених ст. 6 та ст. 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, тобто права на справедливий суд, складовим якого є право на належне виконання судового рішення, та права на ефективний засіб юридичного захисту» [3, с. 63].

Порядок примусового виконання рішень щодо стягнення аліментів здійснюється виконавцем з додержанням загальних правил, встановлених Законом України «Про виконавче провадження», за винятком деяких особливостей щодо примусового виконання рішення про стягнення аліментів, що визначені даним законом.

Необхідно звернути увагу, що в нашій державі проголошений воєнний стан, однак це не привід для не сплати аліментів на утримання дитини, оскільки відповідно до СК України батьки зобов'язані утримувати своїх неповнолітніх дітей.

Однак з введенням воєнного стану в Україні відбулися певні зміни в законодавстві, зокрема щодо сплати аліментів також. Так, 26 березня 2022 року набрав чинності Закон України «Про внесення зміни до розділу XIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про виконавче провадження». Даним законом встановлюються певні особливості щодо виконання рішень про стягнення аліментів, а саме : «...тимчасово, на період до припинення або скасування воєнного стану на території України: припиняється звернення стягнення на заробітну плату, пенсію, стипендію та інший дохід боржника (крім рішень про стягнення аліментів та рішень, боржниками за якими є громадяни РФ); забороняється відкриття виконавчих проваджень та вжиття заходів примусового виконання рішень на території адміністративно-територіальних одиниць, які тимчасово окуповані внаслідок військової агресії РФ, у період такої окупації; за рішеннями про стягнення аліментів підприємства, установи, організації, фізичні особи, фізичні особи – підприємці, які здійснюють відрахування з заробітної плати, пенсії, стипендії та інших доходів боржника, перераховують стягнуті кошти на визначений у заяві або зверненні стягувача рахунок, а у разі відсутності реквізитів рахунка стягувача – на відповідний рахунок органу державної виконавчої служби, приватного виконавця» [4].

Список використаних джерел:

1. Бобрик В. І. Процесуальна оптимізація процедур судового контролю за виконанням рішень судів цивільної та господарської юрисдикції як заключної стадії цивілістичного процесу. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. Вип. 1(1). 2015. С. 45.
2. Про виконавче провадження : Закон України від 02.06.2016 р. № 1404-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2016. № 30. Ст. 542.
3. Іщенко Д. Ю. Виконання судових рішень про стягнення аліментів в Україні: аналіз актуальних питань. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2019. Том 3. С. 63.
4. Про внесення зміни до розділу XIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про виконавче провадження» : Закон України від 15 березня 2022 року № 2129-IX База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2129-20#Text>

Ключові слова: стягнення аліментів, утримання дитини, виконання рішень, виконавче провадження, воєнний стан.

Key words: recovery of alimony, child support, execution of decisions, executive proceedings, martial law.

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ВЧИНЕННЯ НОТАРІАЛЬНИХ ДІЙ ЩОДО ЦІННОГО МАЙНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В Україні розповсюджено багато наукових дискусій та фахових розмов про інститут нотаріату, бо у сучасних умовах розвитку ринкових відносин та громадянського суспільства професія нотаріуса в Україні зайняла особливе місце серед юридичних професій, а збереження нотаріальної таємниці є гарантією здійснення нотаріусами вчинених нотаріальних дій [1, с. 282].

Сьогодні Україна переживає складні часи, що суттєво вплинуло на усі сфери життєдіяльності нашої країни. Відтак, із запровадженням воєнного стану нотаріальна діяльність також зазнала певних змін, зокрема, з метою захисту даних, Міністерством юстиції України було тимчасово зупинено роботу реєстрів, держателем яких є вказаний орган. Кабінетом Міністрів України 28.02.2022 р. було прийнято Постанову № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану», якою було установлено, що у період дії воєнного стану та протягом місяця після його припинення, нотаріальні дії вчиняються з урахуванням деяких заборон та особливостей [2]. Однак, вже 19.04.2022 р. Постановою № 480 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо діяльності нотаріусів та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану» (далі – постанова) [3] було викладено у новій редакції постановляючу частину вище згаданої постанови (№ 164) та вирішено питання щодо посвідчення деяких правочинів.

Щодня до нотаріусів і посадових осіб, на яких покладено виконання деяких нотаріальних дій, звертались тисячі громадян та представники юридичних осіб за посвідченням правочинів, за засвідченням копій документів або за вчиненням інших нотаріальних дій [1, с. 282]. Саме тому, на державному рівні необхідно було врегулювати питання щодо посвідчення правочинів в умовах воєнного стану.

Перелік правочинів наданий в постанові, зокрема й щодо відчуження, поділу (виділу) нерухомого майна, посвідчення договорів позики, найму (оренди), відчуження цінних паперів, корпоративних прав тощо [3]. Особливу увагу слід акцентувати на тому, що постанова відносить ці правочини до правочинів з цінним майном, а також надає перелік нотаріусів, які мають право працювати з вказаним цінним майном.

Отже, нотаріальне посвідчення договорів щодо цінного майна здійснюється виключно нотаріусами, включеними до затвердженого Міністерством юстиції переліку нотаріусів, якими в умовах воєнного стану

вчиняються нотаріальні дії щодо цінного майна (далі – перелік). Цей перелік постійно оновлюється, адже нотаріуси, які виїхали за межі країни повертаються та подають заявки на підключення їх до реєстрів.

Процедуру підключення нотаріусів до реєстрів також врегульовано постановою № 480, відповідно до якої нотаріуси, які відповідають встановленим критеріям подають або надсилають заяву про включення до переліку у паперовій формі або в електронній формі, із застосуванням електронного підпису, до відділення Нотаріальної палати України (приватні нотаріуси) та територіального органу Міністерства юстиції України. У підсумку, Міністерство юстиції перевіряє відповідність нотаріуса встановленим критеріям та включає до переліку або приймає обґрунтоване рішення про відмову у включенні до переліку. Строк вирішення зазначеного питання складає п'ять робочих днів з дня отримання повідомлення від територіального органу Міністерства юстиції. Крім того, у разі виявлення недостовірної інформації щодо нотаріуса, якого включено до переліку, Міністерство юстиції невідкладно приймає обґрунтоване рішення про виключення його з переліку, а копію надсилає такому нотаріусу протягом трьох робочих днів.

Отже, до переліку включаються приватні нотаріуси, діяльність яких не припинена та державні нотаріуси, які працюють в конторах. Вказані нотаріуси мають відповідати наступним вимогам:

- після 24 листопада 2017 р. не вчиняли виконавчого напису на кредитному договорі, який не є нотаріально посвідченим;
- після 1 січня 2020 р. щодо них Міністерством юстиції не приймалося рішень про анулювання, блокування доступу до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно чи до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань (за деякими виключеннями та на певний строк);
- у період з 25 лютого 2022 р. до їх включення до переліку не посвідчували договори щодо відчуження нерухомого майна, поділу (виділу) нерухомого майна, іпотеки, встановлення довірчої власності на нерухоме майно;
- щодо них не внесено подання про анулювання свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю, яке перебуває на розгляді Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату при Міністерстві юстиції;
- не вчиняли нотаріальних дій від імені фізичних осіб, які в момент вчинення таких дій перебували за межами України (крім дій на підставі довіреності таких осіб або в порядку законного представництва) або померли;
- не мають простроченої заборгованості зі сплати членських внесків до Нотаріальної палати України за період більше ніж один рік [3].

До переліку також можуть бути включені нотаріуси із застереженням про заборону вчинення ними окремих нотаріальних дій, в такому випадку вони мають право вчиняти тільки ті нотаріальні дії щодо цінного майна, на які не поширюються такі застереження.

Нотаріусам, які включені до переліку, при вчиненні нотаріальних дій щодо цінного майна необхідно також враховувати й певні обмеження та заборони, а саме:

- обмеження щодо відчуження по довіреності – не можуть вчинятися правочини по довіреності відчужувача;
- довіреності щодо цінного майна, в тому числі щодо розпорядження транспортними засобами на строк більше ніж 3 місяці викладаються виключно на спеціальних бланках нотаріальних документів;
- обмеження щодо територіального принципу – заборона вчинення нотаріальних дій щодо цінного майна нотаріусами, робоче місце або контора яких розташована в межах адміністративно-територіальної одиниці, доступ до єдиних та державних реєстрів в яких припинено; нотаріальне посвідчення деяких договорів щодо нерухомого майна здійснюється виключно за місцем знаходження такого майна (з певними особливостями встановленими для м. Києва та Київської області);
- заборона вчинення виконавчих написів на кредитних договорах, які не є нотаріально посвідченими;
- обмеження по суб'єктивними ознаками – відмова у вчиненні нотаріальної дії у разі звернення громадянина Російської Федерації (фізична особа, або юридична особа – кінцевий бенефіціар власник, член або учасник (акціонер), що має частку у статутному капіталі 10 і більше відсотків), а також у разі звернення юридичної особи, утвореної та зареєстрованої відповідно до законодавства Російської Федерації (крім випадків законного проживання на території України); зупинення незавершених нотаріальних дій, за зверненням вищевказаних осіб, до прийняття та набрання чинності законом щодо врегулювання відносин за участю осіб, пов'язаних з державою-агресором.

З моменту свого виникнення нотаріат являє собою унікальний інститут превентивного правосуддя, покликаний забезпечувати чітку реалізацію прав і законних інтересів учасників цивільного обороту з метою попередження звернення останніх до судових інстанцій за захистом. Здійснюючи від імені держави передбачені законодавством нотаріальні дії, нотаріуси є ключовою ланкою ефективно функціонуючої правової системи і невід'ємним елементом демократичної правової держави [1, с. 282].

Відтак, питання вирішені щодо правочинів із цінним майном, мають на меті відновлення ринкових відносин для стабілізації економіки країни та захист суспільства від протиправних посягань.

Список використаних джерел:

1. Крістева Е. А. Особливості дотримання нотаріальної таємниці в Україні // *Фахове наукове видання Правова держава*, № 21, 2016. С. 282–285.
2. Постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 р. № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану».

3. Постанова Кабінету Міністрів України від 19.04.2022 р. № 480 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо діяльності нотаріусів та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану».

Ключові слова: нотаріат, нотаріальна діяльність, воєнний стан, цінне майно.

Key words: notary, notarial activity, martial law, valuable property.

ПОЛУНІНА ОЛЬГА ОЛЕКСАНДРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного процесу, кандидат юридичних наук, доцент*

ЕЛЕКТРОННІ ПЕТИЦІЇ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНА

Електронна петиція – це звернення з конкретною проблемою, розміщене на спеціальній електронній платформі, де люди віддають свої голоси у разі підтримання її положень.

Ми живемо в той час, коли інтернет проникає у все більше сфер нашого життя, роблячи його більш простим і відкритим. Не обійшла діджиталізація і сферу політичного життя, породивши так зване електронне врядування, яке покликане економити час пересічного громадянина, що той витрачає на паперову тяганину у колах бюрократичного пекла, аби вирішити буденні проблеми різного рівня. Іншими словами, тепер можна в декілька кліків зробити рівно те ж саме, що і пройшовши з добрий десяток інстанцій, і при цьому не виходити з дому. Особливо важливими такі інновації є для місцевого самоврядування [1].

Одним з інструментів електронного самоврядування є електронна петиція, яка є не просто електронним варіантом паперової петиції, котру відцифрували. Насправді, це певне звернення з конкретною проблемою, розміщене на спеціальній електронній платформі, де люди віддають свої голоси у разі підтримання положень петиції. В ній так само можуть міститися певні вказівки або рекомендації, яких просять дотримуватись. За своєю суттю вона є формальним письмовим запитом, який, як правило, підписується багатьма людьми. Запит направляється до влади для врегулювання певної проблеми, вказаної у тексті петиції.

Перше масове збирання підписів під петицією відбулося у Великобританії в 1838 році. Крім того, Великобританія стала чи не першою країною, де було запроваджено механізм інтернет-петицій спочатку на регіональному рівні.

У 1999 році парламент Шотландії дав старт порталу «E-petitioner», за допомогою якого громадяни могли направити депутатам звернення через спеціальну електронну форму. Першою такою петицією стала ініціатива Всесвітнього фонду дикої природи (WTF) щодо створення

національного парку в частині узбережних територій [2]. На загальнодержавному рівні е-петиції у Британії з'явилися у 2006 році з ініціативи тодішнього прем'єр-міністра Тоні Блера. Щоправда, згодом система була розкритикована і закрита, а у 2011 році замінена на іншу. У тому ж 2011 році в США було запроваджено сайт «We the People», що дозволяє направляти електронні петиції президентській адміністрації. На місцевому рівні одними з перших електронні петиції ввели англійські міста Бристоль і Кінгстон-на-Темзі (2004).

У 2012 році в Шотландському окрузі Файф у місцевій раді не вистачало грошей для продовження фінансування центру для дітей з особливими потребами, тому було вирішено його закрити. Батьки ж дізналися про таке рішення ради лише через місцеву газету «Файф Хералд». Ініціатором подання петиції став місцевий депутат, який зареєстрував петицію на сайті GoPetition. В своєму зверненні він акцентував увагу на тому, що центр ніколи не буває порожнім, а, закривши його, влада позбавить дітей з особливими потребами відпочинку та належної турботи. Крім того, в таких центрах діти перебувають у дружній атмосфері та забувають про свою інакшість. Кампанія зі збору підписів почалася у лютому 2012 року. Набравши всього 509 підписів за півтора роки, петиція все ж таки змогла привернути увагу місцевої влади до проблеми дитячого центру в Едін Парку. Результатом кампанії стало отримання батьками, які пов'язані із дитячим центром, листа, в якому говорилося, що двері центру відкриті, і на них радо чекають. Юридичне врегулювання електронних петицій в українському законодавстві став доступний українцям три роки тому, відколи у 2015 році було внесено зміни до Закону України «Про звернення громадян» щодо електронного звернення та електронної петиції № 577-VIII (від 2 липня 2015 року). Згідно з цією поправкою, громадяни України отримали право звертатись до Президента України, Верховної Ради, Кабінету Міністрів, органу місцевого самоврядування з електронними петиціями через офіційний веб-сайт органу, якому вона адресована, або веб-сайт громадського об'єднання, що збирає підписи на підтримку електронної петиції. Електронні петиції, як і звернення громадян, можуть складатися у довільній формі. Проте законодавство висуває певні обов'язкові вимоги до їх змісту і структури. По-перше, в електронній петиції має бути викладено суть звернення, зазначено прізвище, ім'я, по батькові автора (ініціатора) електронної петиції, адресу електронної пошти. По-друге, на веб-сайті відповідного органу або громадського об'єднання, що здійснює збір підписів, обов'язково зазначаються дата початку збору підписів та інформація щодо загальної кількості та переліку осіб, які підписали петицію. По-третє, Закон встановлює, що електронна петиція не може містити заклики до повалення конституційного ладу, порушення територіальної цілісності України, пропаганду війни, насильства, жорстокості, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, заклики до вчинення терористичних актів, посягання на права і свободи людини. Саму ж процедуру подання петиції можна умовно поділити на кілька етапів:

- ініціювання петиції;
- перевірка змісту петиції органами влади на відповідність вимогам закону;
- оприлюднення петиції на офіційному веб-сайті;
- збір підписів під петицією;
- надсилання петиції на розгляд адресату;
- розгляд та оприлюднення результатів розгляду.

Органи місцевого самоврядування, відповідно до Закону України, мають право самостійно встановлювати строки та необхідну кількість голосів для того, аби петицію було розглянуто. Втім, законодавець рекомендує наступну градацію мінімальної кількості голосів необхідної для розгляду петиції відповідно до кількості жителів населеного пункту:

- 1) до 1 тисячі жителів – не менше ніж 50 підписів;
- 2) від 1 тисячі до 5 тисяч жителів – не менше ніж 75 підписів;
- 3) від 5 тисяч до 50 тисяч жителів – не менше ніж 100 підписів;
- 4) від 100 тисяч до 500 тисяч жителів – не менше ніж 250 підписів;
- 5) від 500 тисяч до 1 мільйона жителів – не менше ніж 500 підписів;
- 6) понад 1 мільйон жителів – не менше ніж 1000 підписів [3].

Може здатися, що петиція – це дуже складно і вимагає забагато часу, але у випадку, якщо все зроблено вірно, то мета виправдовуватиме засоби. В дійсності, щоб все пройшло, як слід, необхідно зробити буквально кілька речей. По-перше – визначитись із суб'єктом, до кола повноважень якого входить можливість вирішення проблеми. По-друге – переконатись, що ця проблема має локальний характер і турбує не лише вас. По-третє – дотриматись всієї процедурної частини із написанням тексту петиції. І останнє, але одне з головного – проводити промо-акцію і залучати всіх зі свого оточення до процесу збору підписів. Звучить складно, але в дійсності у більшості випадків вистачає регулярних постів у соціальних мережах. Головне – щоб проблема, вказана у петиції, «обросла» інформаційним полем і залишалась у свідомості людини навіть після того як вона зробить пару кліків на підтримку петиції.

Список використаних джерел:

1. <https://www.prostir.ua/m/?id=177142>
2. Місцеве самоврядування та децентралізація. Практичний посібник / [Ткачук А.]; Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO». – К. : ТОВ «Софія». – 2012. – С. 35–38.
3. <https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php>

Ключові слова: електронна петиція, електронна платформа, електронне самоврядування, збір підписів.

Key words: electronic petition, electronic platform, electronic self-government, collection of signatures.

СТОЯНОВА ТЕТЯНА АНАТОЛІЙВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного процесу, кандидат юридичних наук, доцент*

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЦИВІЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнний стан в Україні продовжується, а це спричинило необхідність уточнення основних питань щодо цивільної юрисдикції.

В теорії цивільного процесуального права не має єдиного визначення, щодо поняття цивільної юрисдикції, але не вдаючись в дискусію хотілось би зазначити, що юрисдикція це – встановлена законом сукупність повноважень відповідних органів, осіб вирішувати правові спори та справи, з точки зору їх правомірності або неправомірності, застосовувати відповідні санкції до правопорушників, територія у підвідомчості відповідного органу влади, а також інша діяльність державних органів по розгляду спорів.

Цивільну юрисдикцію необхідно розглядати у широкому значенні та у вузькому. В широкому сенсі цивільну юрисдикцію необхідно розуміти, як повноваження усіх державних та недержавних органів, посадових осіб з розгляду і вирішення цивільних спорів. У вузькому цивільна юрисдикція повинна розглядатися, як повноваження судів з розгляду цивільних справ за правилами цивільного процесуального законодавства.

Згідно з положеннями ЦПК України виокремлюють предметну та суб'єктну, інстанційну та територіальну юрисдикцію (підсудність) [1, с. 45–47].

Застереження викликає введення терміну «суб'єктна юрисдикція», оскільки такий термін наштовхує на думку впровадження «суб'єктного цензу» при віднесенні справи до цивільної юрисдикції, що за змістом статті не вбачається. Можна припустити, що законодавець під термін «суб'єктна юрисдикція» підводить п.8: в якому зазначається, що суди розглядають справи про оскарження рішень третейських судів, про видачу виконавчих листів на примусове виконання рішень третейських судів, про оспорювання рішень міжнародного комерційного арбітражу, а також про визнання та надання дозволу на виконання рішень міжнародного комерційного арбітражу, іноземного суду, маючи на увазі, що суб'єкти оскарження оскаржують в даному випадку дії відповідних суб'єктів – третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу та іноземного суду. Але, варто не погодитися із такою позицією законодавця, оскільки критерій суб'єкта, як виокремлення компетенції щодо розгляду справ є суттєвим при поділі на види судових юрисдикцій. Так, на думку Володимира Кравчука: за суб'єктним критерієм розмежовується цивільна, господарська та адміністративна юрисдикції. Господарські справи виникають між юридичними особами

та підприємцями, а також з приводу створення та припинення юридичних осіб (корпоративні спори), а адміністративні – за участю суб'єкта владних повноважень. Всі інші справи вирішуються в порядку цивільного судочинства. Можна припустити, що до суб'єктної компетенції законодавець відносить особливих суб'єктів, а саме третейські суди, міжнародний комерційний арбітраж та іноземний суд, відповідно п. 8, але така конструкція є доволі складною. Територіальна юрисдикція (підсудність) у цивільному судочинстві необхідна для того, щоб розподілити підвідомчі судам цивільні справи між судами всередині кожної ланки судової системи, залежно від території, на яку поширюється юрисдикція будь-якого із цих судів. Визначити територіальну підсудність справи – означає встановити, у якому конкретному суді повинна розглядатися і вирішуватися дана цивільна справа [2, с. 7–8].

Отже, відповідно до положень ст. 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» правосуддя в умовах воєнного стану здійснюється виключно судами. У разі неможливості здійснювати правосуддя судами, які діють на території, на якій введено воєнний стан, законами України може бути змінена територіальна підсудність судових справ, що розглядаються в цих судах, або в установленому законом порядку змінено місцезнаходження судів [3].

Внаслідок зміни підсудності справи передаються до суду, який найбільш територіально наближений до того суду, який не може здійснювати правосуддя, або іншого визначеного суду. Для того, аби знати, до якого суду звертатись за захистом своїх справ, можна скористатись інтерактивними мапами, що періодично публікуються на вебресурсі Верховного Суду [4].

У разі неможливості здійснення правосуддя судом з об'єктивних причин під час воєнного або надзвичайного стану, у зв'язку зі стихійним лихом, військовими діями, заходами щодо боротьби з тероризмом або іншими надзвичайними обставинами може бути змінено територіальну підсудність судових справ, що розглядаються в такому суді, за рішенням Вищої ради правосуддя, що ухвалюється за поданням Голови Верховного Суду, шляхом її передачі до суду, який найбільш територіально наближений до суду, який не може здійснювати правосуддя, або іншого визначеного суду. У разі неможливості здійснення Вищою радою правосуддя такого повноваження воно здійснюється за розпорядженням Голови Верховного Суду. Відповідне рішення є також підставою для передачі усіх справ, які перебували на розгляді суду, територіальна підсудність якого змінюється [5].

Список використаних джерел:

1. Цивільний процес : навч.Ометод. посібник / Н. Ю. Голубева, І. М. Ліопол, Т. А. Стоянова, Ю. І. Полук. – Одеса : Фенікс, 2021. – 232 с.
2. Стоянова Т. А., Ліопол І. М. Науково-практичний аналіз цивільної юрисдикції першої та апеляційної інстанцій в світлі прийняття нового цивільного процесуального кодексу. С. 13–16.

3. Науково-практичний аналіз цивільної юрисдикції першої та апеляційної інстанцій в світлі прийняття нового цивільного процесуального кодексу. С. 13–16. – 0,25 д.а.
4. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» // ВВР України. 2015. – № 28. – Ст. 250.
5. Територіальна підсудність: розгляд судами справ під час війни. URL : <https://yur-gazeta.com/golovna/teritorialna-pidsudnist-rozglyad-sudami-sprav-pid-chas-viyni.html>
6. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» // ВВР України. 2016. № 31. – Ст. 545.

Ключові слова: правосуддя, цивільний процес, цивільна юрисдикція, воєнний стан.

Key words: justice, civil proceedings, civil jurisdiction, martial law.

ПРИПХАН ІРИНА ІГОРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри міжнародного, конституційного
та адміністративного права Івано-Франківського юридичного інституту,
кандидат юридичних наук, доцент*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ НОРМАТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТЯГНЕНЬ НА ПІДСТАВІ ВИКОНАВЧОГО НАПИСУ НОТАРІУСА ЗА КРЕДИТНИМИ ДОГОВОРАМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Понад три місяці в Україні діє режим воєнного стану, який, відповідно до указу Президента України, триватиме до 23 серпня 2022 року. За цей час окремі території України перебували, чи досі перебувають в зоні військових дій. Значна кількість населення змушені були покинути свої домівки та стати вимушеними переселенцями, що в свою чергу спричинило зменшення доходів громадян із одночасним різким збільшенням витрат. Стрімке погіршення якості життя громадян та прогресуюча економічна криза інтенсифікували збільшення кількості нових мікрокредитів, що оформляються громадянами та, відповідно, значне зростання заборгованості по кредитах, що були оформлені ще до початку війни.

Не заперечуємо й той факт, що на тимчасово окупованих територіях є можливість заволодіти нотаріальними бланками та використати їх для вчинення шахрайських цілей, в тому числі й шляхом підробки виконавчих написів. Використання таких написів й подальше їх направлення для виконання несе потенційну загрозу правам та інтересам громадян України. В свою чергу, це зумовлює необхідність нормативного врегулювання даного питання на час дії воєнного стану з метою захисту таких прав і свобод.

Виконавчим написом визнається розпорядження нотаріуса про примусове стягнення з боржника на користь кредитора грошових сум або про передачу чи повернення майна, вчинений на документі, який підтверджує зобов'язання [6, с. 33].

Банк, мікрокредитна організація, колекторська (факторингова) організація, звертається до нотаріуса для того щоб той вчинив виконавчий напис. Після вчинення виконавчого напису нотаріусом, заявник (банк, МФО, колекторська компанія) звертається до виконавця для здійснення примусового виконання. Виконавець відкриває виконавче провадження та вчиняє виконавчі дії щодо звернення стягнення на заробітну плату, пенсію, стипендію та інші доходи боржника. Часто боржники дізнаються про відкрите виконавче провадження тоді, коли їхні рахунки заблоковано, або з цих рахунків вже стягнуто кошти, після чого мають місце тривалі судові процеси.

Ч. 1 ст. 447 ЦПК України врегульовано положення про те, що «...сторони виконавчого провадження мають право звернутися до суду із скаргою, якщо вважають, що рішенням, дією або бездіяльністю державного виконавця чи іншої посадової особи органу державної виконавчої служби або приватного виконавця під час виконання судового рішення, ухваленного відповідно до цього Кодексу, порушено їхні права чи свободи ...» [8].

Враховуючи суть кредитних правовідносин та, зокрема те, що боржник не виконує повною мірою взяті на себе зобов'язання, питання сплати судового збору за подання скарги на рішення, дії або бездіяльність державного виконавця стоїть досить гостро. В контексті даної проблематики Європейський суд з прав людини зауважив, що «сплата судових витрат не повинна перешкоджати доступу до суду, ускладнювати цей доступ таким чином і такою мірою, щоб завдати шкоди самій суті цього права, та має переслідувати законну мету» (рішення від 19.06.2001 у справі «Kreuz v. Poland») [7].

З приводу цього питання в Україні певний час була протирічлива судова практика. Один період вважалося, що судовий збір не підлягає сплаті, оскільки виконання рішення – це завершальна і невід'ємна частина (стадія) судового провадження у конкретній справі, в якій провадження за скаргою не відкривається, а за подання позовної заяви сплачено відповідний судовий збір. При цьому розділом VII ЦПК й Законом «Про судовий збір» (ч. 1 ст. 3) не передбачено необхідності сплати судового збору за подання скарги на рішення, дії або бездіяльність державного виконавця чи іншої посадової особи державної виконавчої служби, а тому за подання скарги судовий збір не сплачується [5]. Така позиція підтримана у постанові Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 18 січня 2018 року у справі № 565/256/15-ц [2].

Перелік позовних заяв (заяв, скарг, дій), за подання яких до суду або за вчинення яких судом установлено ставки судового збору, міститься у пп. 1, 4 ч. 2 ст. 4 закону «Про судовий збір» і за своїм змістом є вичерпним. Отже, справляння судового збору з інших позовних заяв (заяв,

скарг), що подаються до суду, не зазначених у ч. 2 ст. 4 закону «Про судовий збір», не передбачено, наприклад за подання скарг на рішення, дії або бездіяльність державного виконавця чи іншої посадової особи державної виконавчої служби.

Однак, зараз практика змінилася в протилежну сторону і вважається, що навіть, якщо в законі прямо не передбачено ставки збору за оскарження дій виконавця, його потрібно сплачувати на загальних підставах, як за подання позову відповідно до кількості позовних вимог. В травні 2018 року Велика Палата ВС відступила від висновку КЦС ВС у складі ВС від 18.01.2018 у справі № 565/256/15-цтя зазначила, що перелік заяв і скарг, за подання яких не справляється судовий збір, наведений у частині другій статті 3 Закону України «Про судовий збір», і в цьому переліку відсутні скарги щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної виконавчої служби. Судовий збір має справлятися на загальних підставах [1].

Певні позитивні зрушення все ж є, оскільки 26 березня 2022 року набрав чинності Закон України від 15 березня 2022 року «Про внесення змін до розділу XIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про виконавче провадження», згідно з яким припиняється звернення стягнення на заробітну плату, пенсію, стипендію та інший дохід боржників [4]. Необхідно мати на увазі, що виконавче провадження триває і надалі, але призупиняються відповідні стягнення. Дія цього нормативного акту не поширюється на виконання рішень, боржниками за якими є громадяни Російської Федерації, а сам Закон є чинним на період до припинення або скасування воєнного стану на території України.

12 травня 2022 року Верховною Радою України проголосовано Закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності з примусового виконання судових рішень, рішень інших органів (посадових осіб) у період дії воєнного стану», який підписано Головою Верховної Ради України та направлено на підпис Президентові України. Закон передбачає значні зрушення у сфері захисту прав та свобод громадян під час воєнного стану, оскільки забороняє примусове виконання виконавчих написів нотаріусів під час дії режиму воєнного стану. У варіанті, підписаному Головою Верховної Ради України, заборона на виконання написів встановлена як для приватних, так і для державних виконавців, що є цілком логічним [3]. Водночас, 27 травня 2022 року на сайті Верховної Ради України з'явилася інформація, що Закон повернуто з пропозиціями Президента і 30 травня 2022 р. його передано на розгляд Комітету з питань правової політики України. Сподіваємося, що найбільш прийнятний для усіх сторін правовідносин текст Закону буде розроблено в найкоротші терміни, повторно проголосовано парламентом, підписано і оприлюднено Президентом України.

Запровадження оптимального нормативного регулювання під час дії воєнного стану покликане захистити права боржника, зокрема у випадках накладення арешту на зарплатний та пенсійний рахунки,

відмови у закритті провадження через невнесення виконавчого збору; відмови повертати безпідставно списані кошти, тощо.

Підсумовуючи зауважимо, що для повернення стягненого за виконавчим написом нотаріуса майна необхідно комплексно вирішувати правову ситуацію, що склалася, а саме оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність органів державної виконавчої служби та доводити незаконність вчинення виконавчого напису нотаріусом.

Список використаних джерел:

1. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 29 травня 2018 року у справі № 915/955/15. Провадження № 12-66гс18. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/74506127>
2. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 18 січня 2018 року у справі № 565/256/15-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/71749954>
3. Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності з примусового виконання судових рішень, рішень інших органів (посадових осіб) у період дії воєнного стану: Проект Закону України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=74146
4. Про внесення змін до розділу XIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про виконавче провадження»: Закон № 2129-IX від 15 березня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2129-20#Text>
5. Про практику розгляду судами скарг на рішення, дії або бездіяльність державного виконавця чи іншої посадової особи державної виконавчої служби під час виконання судових рішень у цивільних справах: Постанова пленуму ВС від 7.02.2014 № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0006740-14#Text>
6. Радзівська Л. К. Нотаріат в Україні : навчальний посібник / Л. К. Радзівська, С. Г. Пасічник. Київ : Юрінком Інтер, 2000. 528 с.
7. Рішення Європейського суду з прав людини від 19 червня 2001 року у справі «Kreuz v. Poland», заява № 28249/95. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_030#Text
8. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

Ключові слова: судовий збір, кредитний договір, виконавчий напис нотаріуса, оскарження рішень державної виконавчої служби, виконавець.

Key words: court fee, loan agreement, notary's writ of execution, appeal against decisions of the state executive service, executor.

ФАКАС ЛОНА БОРИСІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Чернівецького юридичного інституту, кандидат юридичних наук, доцент*

РОЗШИРЕННЯ СФЕРИ ЗАСТОСУВАННЯ ПИСЬМОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО ЧИ НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ

Письмова процесуальна форма судового розгляду цивільних справ набуває особливої актуальності під час дії воєнного стану.

Під письмовим провадженням розуміють розгляд і вирішення цивільної справи або окремого процесуального питання в суді першої, апеляційної чи касаційної інстанції без повідомлення та (або) виклику учасників справи та проведення судового засідання на підставі матеріалів справи у випадках, встановлених Цивільним процесуальним кодексом України.

Сучасний цивільний процес не може обійтись без письмової процесуальної форми, оскільки всі заяви по суті справи, заяви з процесуальних питань, саме судові рішення викладаються письмово. Водночас зберігається й усна форма (так зване «судомовлення»), яка вважається невідмінною умовою дії принципу гласності [1, с. 317]. У принципах 4 та 8 Рекомендації R (84) 5 Комітету міністрів державам-членам стосовно принципів цивільного судочинства, що направлені на удосконалення судової системи пропонується надавати судам можливість з метою забезпечення оперативності судового захисту приймати рішення щодо проведення судового розгляду в письмовій або усній формі [2].

Аналіз чинного Цивільного процесуального кодексу України свідчить, що у письмовому провадженні розглядаються усі справи наказного провадження, а також справи спрощеного позовного провадження за відсутності клопотання будь-якої зі сторін про інше.

Суд може відмовити в задоволенні клопотання сторони про розгляд справи в судовому засіданні з повідомленням сторін за одночасного існування таких умов: 1) предметом позову є стягнення грошової суми, розмір якої не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб; 2) характер спірних правовідносин та предмет доказування у справі не вимагають проведення судового засідання з повідомленням сторін для повного та всебічного встановлення обставин справи (ч. 5 та 6 ст. 279 ЦПК [3]). У письмовому провадженні здійснюється також апеляційний розгляд за апеляційними скаргами на рішення суду у справах з ціною позову менше ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, крім тих, які не підлягають розгляду в порядку спрощеного позовного провадження, а також апеляційними скаргами на ухвали суду, зазначені в пунктах 1, 5, 6, 9, 10, 14, 19, 37–40 частини першої статті 353 ЦПК (ст. 369 ЦПК [3]). Розгляд справи судом

касаційної інстанції переважно здійснюється у письмовому провадженні крім випадків, коли суд вважатиме за необхідне викликати учасників справи для надання пояснень у справі (ч. 1 ст. 402 ЦПК [3]).

Указом Президента України № 64 від 24.02.2022, затвердженням Законом України від 24.02.2022 № 2102-IX, у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, відповідно до пункту 20 частини першої статті 106 Конституції України, Закону України «Про правовий режим воєнного стану» із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року в Україні був введений воєнний стан, який продовжено до 23 серпня 2022 року у зв'язку з тим, що агресія проти нашої країни триває [4].

В той же час відповідно до статті 12-2 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» повноваження судів, органів та установ системи правосуддя, передбачені Конституцією України, в умовах правового режиму воєнного стану не можуть бути обмежені. Тобто суди зобов'язані працювати та відправляти правосуддя. В той же час відповідно до статті 12-2 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» повноваження судів, органів та установ системи правосуддя, передбачені Конституцією України, в умовах правового режиму воєнного стану не можуть бути обмежені. Тобто суди зобов'язані працювати та відправляти правосуддя. В той же час відповідно до статті 12-2 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» повноваження судів, органів та установ системи правосуддя, передбачені Конституцією України, в умовах правового режиму воєнного стану не можуть бути обмежені. Тобто суди зобов'язані працювати та відправляти правосуддя [5].

Враховуючи неможливість багатьох суддів в умовах військового стану провести розгляд справ, а учасників справи – прибути у судове засідання чи знайти можливість для участі в засіданні суду у строки встановлені законодавством, у Верховній Раді України зареєстровано Проект Закону України від 26.04.2022 № 7316. Про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного процесуального кодексу України та Господарського процесуального кодексу України (щодо здійснення судочинства в умовах воєнного чи надзвичайного стану. Цим законопроектом пропонується розширити сферу застосування письмового провадження у судах всіх юрисдикцій під час дії воєнного чи надзвичайного стану.

Зокрема, пропонується внести змін до частини 13 статті 7 ЦПК України та викласти її в такій редакції:

«Розгляд справи здійснюється в порядку письмового провадження за наявними у справі матеріалами, якщо цим Кодексом не передбачено повідомлення учасників справи. У такому випадку судове засідання не проводиться».

Письмовим провадженням також є судовий розгляд справи, який здійснюється судом першої, апеляційної чи касаційної інстанції без виклику учасників справи та без проведення судового засідання на підставі наявних у суду матеріалів» [6].

Також статтю 211 ЦПК України пропонується доповнити частиною шостою наступного змісту:

«6. Під час дії воєнного чи надзвичайного стану справи, розгляд яких здійснюється в порядку загального провадження, суд з власної ініціативи може прийняти рішення про розгляд такої справи без повідомлення (виклику) учасників справи (в порядку письмового провадження) за наявними у справі матеріалами, за виключенням подачі стороною клопотання про розгляд справи в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів або клопотання про розгляд справи в порядку загального провадження в приміщенні суду.

Розгляд справи без повідомлення (виклику) учасників справи (в порядку письмового провадження) за наявними у справі матеріалами можливий у разі направлення судом сторонам повідомлення про такий розгляд справи у спосіб та у порядку, визначеному цим Кодексом, а також у разі надходження до суду підтвердження про отримання сторонами цього повідомлення» [6].

Нами підтримується позиція авторів законопроекту про розширення письмового провадження в цивільному судочинстві в умовах воєнного чи надзвичайного часу. Розгляд цивільної справи без виклику учасників у судові засідання, без проведення судового засідання, за наявними матеріалами справи посилить безпеку складову при розгляді справ у судах для всіх учасників судового процесу (суддів, персоналу суду, сторін справи та інших учасників).

Разом з тим пропонуємо суду знайомитися із письмовою думкою сторін щодо того чи іншого варіанту застосування норми права до спірних правовідносин. Прийняття зазначеного законопроекту сприятиме реалізації та захисту прав громадян на судовий захист та встановить дієві механізми здійснення цивільного судочинства в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Андронов І. В. Письмове провадження в цивільному процесі. *Правове життя сучасної України* : у 3 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.) / відп. ред. М. Р. Аракелян. Одеса : Гельветика, 2020. Т. 2. С. 317–320
2. Рекомендація R (84) 5 Комітету міністрів державам-членам щодо принципів цивільного судочинства, спрямованих на вдосконалення судової системи від 28 лютого 1984 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_126#Text (дата звернення 01.06.2022).
3. Цивільний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2004, № 40–41, 42, ст. 492.
4. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 затверджено Законом № 2102-IX від 24.02.2022 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.

5. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2015, № 28, ст. 250.
6. Про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного процесуального кодексу України та Господарського процесуального кодексу України (щодо здійснення судочинства в умовах воєнного чи надзвичайного стану : Проект Закону України від 26.04.2022 № 7316. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39489> (дата звернення 01.06.2022).

Ключові слова: воєнний стан, правосуддя, цивільна справа, письмове провадження, процесуальна форма, судовий розгляд.

Key words: martial law, justice, civil case, written proceedings, procedural form, judicial proceedings.

ФЕДОСЕНКО НАТАЛІЯ АНАТОЛІВНА

*Національний аерокосмічний університет імені М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут», доцент кафедри права
гуманітарно-правового факультету, кандидат юридичних наук, доцент*

ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ ЯК ФОРС-МАЖОРУ НА ВИКОНАННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Питання виконання договірних зобов'язань під час наявності форс-мажорних обставин останнім часом є актуальним, оскільки у 2020 році таким форс-мажором була пандемія COVID-19 та обмеження, обумовлені нею. А з 24 лютого 2022 року вказане питання, взагалі, набуло надзвичайної актуальності у зв'язку із військовою агресією Російської Федерації проти України, що стало підставою введення воєнного стану в Україні [1; 2].

Визначення поняття «форс-мажорні обставини» міститься у Законі України «Про торгово-промислові палати в Україні», який встановлює у ч. 2 ст. 14-1, що такими обставинами є надзвичайні та невідворотні обставини, що об'єктивно унеможливають виконання зобов'язань, передбачених умовами договору (контракту, угоди тощо), обов'язків згідно із законодавчими та іншими нормативними актами [3]. Далі в цій статті закріплено перелік форс-мажорних обставин, серед яких загроза війни, збройний конфлікт або серйозна погроза такого конфлікту, включаючи але не обмежуючись ворожими атаками, блокадами, військовим ембарго, дії іноземного ворога, загальна військова мобілізація, військові дії, оголошена та неоголошена війна.

Так, стаття 617 Цивільного кодексу України (далі – ЦК) містить підстави звільнення від відповідальності за порушення зобов'язання: особа, яка порушила зобов'язання, звільняється від відповідальності за порушення зобов'язання, якщо вона доведе, що це порушення сталося внаслідок випадку або непереборної сили.

Відповідно до Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні», Торгово-промислова палата України (далі – ТПП) та уповноважені нею регіональні торгово-промислові палати засвідчують форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили) та видають сертифікат про такі обставини.

У контексті подій, які сьогодні відбуваються в Україні, Торгово-промислова палата України нібито спростила процедуру засвідчення форс-мажорних обставин. З метою позбавлення обов'язкового звернення до ТПП України та уповноважених нею регіональних ТПП і підготовки пакету документів у період дії введеного воєнного стану, на сайті ТПП України розміщено 28.02.2022 року загальний офіційний лист ТПП України щодо засвідчення форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили). Це надало можливість за необхідністю роздруковувати відповідне підтвердження всім, кого це стосується [4].

Однак, не все виглядає так однозначно виглядає на практиці. В умовах воєнного стану критично важливим є забезпечення належного та безперервного функціонування діяльності всіх суб'єктів господарювання для підтримання всього сектору економіки держави, сплати податків та зборів, у тому числі докладання максимальних зусиль для виконання взятих на себе зобов'язань перед контрагентами. Наразі, за відсутності релевантної господарської практики щодо звільнення від відповідальності у зв'язку з розпочатою РФ війною в Україні, стверджувати про достатність одного лише листа ТПП України від 28.02.2022 року за вих. № 2024/02.0-7.1 для звільнення від відповідальності у разі прострочення виконання зобов'язань, підстав немає. Факт війни в Україні не означає беззаперечну неможливість виконання всіх зобов'язань, та в усіх без винятку населених пунктах України. Руйнівні наслідки війни в окремих населених пунктах не виключає можливість виконання зобов'язань в решті регіонів України.

Важливим завданням в ці складні часи є підтримка її економіки України, в тому числі шляхом виконання договірних зобов'язань, сплати податків та інших обов'язкових платежів. Форс-мажор є тим інструментом, який дозволяє звільнити відповідальності за прострочення виконання зобов'язання, якщо для цього були дійсні вагомі причини.

Отже, ч. 1 ст. 617 ЦК встановлює, що особа, яка порушила зобов'язання, звільняється від відповідальності за порушення зобов'язання, якщо вона доведе, що це порушення сталося внаслідок випадку або непереборної сили.

У разі якщо інше не передбачено законом або договором, суб'єкт господарювання за порушення господарського зобов'язання несе господарсько-правову відповідальність, якщо не доведе, що належне виконання зобов'язання виявилось неможливим внаслідок дії непереборної сили, тобто надзвичайних і невідворотних обставин за даних умов здійснення господарської діяльності (ч. 2 ст. 218 Господарського кодексу України (далі – ГК).

З огляду на дані положення кодексів, очевидним є те, що саме по собі включення до переліку форс-мажорних обставин воєнних дій, не свідчить про те, що це автоматично звільняє сторону зобов'язання від відповідальності за невиконання її обов'язку. Така сторона повинна довести в кожному випадку наявність причинно-наслідкового зв'язку між воєнними діями та невиконання нею зобов'язань.

Список використаних джерел:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення: 30.05.2022).
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 30.05.2022).
3. Про торгово-промислові палати в Україні: Закон України від 02.12.1997 № 671/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-вр#Text> (дата звернення 30.05.2022).
4. Щодо засвідчення форс-мажорних обставин: Лист Торгово-промислової палати 2024/02.0-7.1 від 28.02.2022 URL: <https://ucci.org.ua/uploads/files/621cba543cda9382669631.pdf> (дата звернення: 30.05.2022).

Ключові слова: виконання договірних зобов'язань, форс-мажорні обставини, воєнний стан, звільнення від відповідальності.

Key words: fulfillment of contractual obligations, force majeure, martial law, release from liability.

АПАЛЬКОВА ІННА СЕРГІЙВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного процесу, кандидат юридичних наук*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОСОБИ, БЕЗВІСТИ ЗНИКЛОЇ В УМОВАХ ВІЙНИ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Через повномасштабну війну росії проти України та злочинні дії окупантів у багатьох регіонах нашої держави, таких як Херсонська, Миколаївська, Запорізька, Донецька, Луганська, Харківська області, відбуваються викрадення громадян. Доля багатьох українців наразі залишається невідомою, зв'язок між рідними та близькими втрачений. Тому важливим для людей, які втратили зв'язок з близькою людиною, є визначення правового статусу особи, з якою втрачено зв'язок і місцезнаходження якої невідомо.

Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти» та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання суспільних відносин,

пов'язаних із набуттям статусу осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» від 14.04.2022 р. № 2191-IX внесено зміни до Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти» від 12.07.2018 р. № 2505-VIII.

Сьогодні досить важливим для людей, які втратили зв'язок з близькою людиною, є визначення (встановлення) правового статусу особи, з якою втрачено зв'язок і місцезнаходження якої невідомо.

Порядок визначення (встановлення) правового статусу особи, з якою втрачено зв'язок і місцезнаходження якої невідомо регулюється, зокрема ЦК України, ЦПК України, Законом України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти» та іншими нормативно-правовими актами.

Законом України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти» визначено, що особою, зниклою безвісти вважається фізична особа, стосовно якої немає відомостей про її місцеперебування на момент подання заявником заяви про її розшук [1].

Особа, яка зникла безвісти в зоні збройного конфлікту під час проходження нею військової служби або за будь-яких інших обставин, що підтверджують факт перебування особи у цій зоні вважається особою, зниклою безвісти у зв'язку зі збройним конфліктом.

Особа, яка зникла безвісти у зв'язку зі збройним конфліктом, воєнними діями, заворушеннями всередині держави або у зв'язку з надзвичайними ситуаціями природного чи техногенного характеру або іншими подіями, що можуть спричинити масову загибель людей вважається особою, зниклою безвісти за особливих обставин.

Особа набуває статусу такої, що зникла безвісти, з моменту подання заявником заяви про факт зникнення особи безвісти та її розшук або за рішенням суду (про визнання фізичної особи безвісно відсутньою) та вважається зниклою безвісти до моменту припинення її розшуку (до встановлення місцеперебування, місця поховання чи місцезнаходження останків особи, зниклої безвісти).

Заява про факт зникнення особи безвісти та її розшук подається до Національної поліції України, органу уповноваженого на розшук осіб, зниклих безвісти, зокрема родичем такої особи.

Фізичну особу може бути визнано безвісно відсутньою лише в судовому порядку. Підставою для визнання фізичної особи безвісно відсутньою є відсутність її протягом року за місцем постійного проживання і відсутність відомостей про місце її перебування.

Відповідно до ст. 305 ЦПК України, заяву про визнання фізичної особи безвісно відсутньою може бути подано заявником (членом сім'ї, родичем) до суду за місцем проживання заявника або за останнім відомим місцем проживання (перебування) фізичної особи, місцеперебування якої невідоме, або за місцезнаходженням її майна [2].

У заяві про визнання фізичної особи безвісно відсутньою зазначається мета з якою необхідно визнати фізичну особу безвісно відсутньою (наприклад, з метою розірвання шлюбу іншим із подружжя), обставини, що підтверджують безвісну відсутність фізичної особи та долучаються

всі наявні у заявника докази (наприклад, підтвердження звернення до правоохоронних органів із заявою про зникнення особи та її розшук).

При зверненні до суду із вказаними заявами Заявник має надати суду якомога більше доказів смерті чи зникнення особи. Доказами вказаних фактів можуть бути: довідки чи акти про смерть складені свідками, військовими, фото тіла чи місця поховання особи, витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо реєстрації заяви про злочин щодо зникнення чи смерті особи, фото, відео, статті ЗМІ щодо обстрілів в період смерті фізичної особи, викрадення особи, покази свідків смерті чи зникнення фізичної особи, які зможуть надати свої покази в суді.

Суд розглядає справу за участю заявника, свідків, зазначених у заяві, та осіб, яких сам суд визнає за потрібне допитати, і ухвалює рішення про визнання фізичної особи безвісно відсутньою або про оголошення її померлою.

Після набрання законної сили рішенням про оголошення фізичної особи померлою суд надсилає рішення відповідному органу державної реєстрації актів цивільного стану для реєстрації смерті фізичної особи, а також до нотаріуса за місцем відкриття спадщини, а в населеному пункті, де немає нотаріуса, – відповідного органу місцевого самоврядування для вжиття заходів щодо охорони спадкового майна. За наявності в населеному пункті кількох нотаріусів, а також у випадках, коли місце відкриття спадщини невідоме, рішення надсилається до державного нотаріального архіву з метою передачі його за належністю уповноваженому нотаріусу для вжиття заходів з охорони спадкового майна [2].

Окрім того, ст. 46 Цивільного кодексу визначає порядок оголошення фізичної особи померлою. Зокрема, фізична особа, яка пропала безвісти у зв'язку з війсьними діями, збройним конфліктом, може бути оголошена судом померлою після спливу двох років від дня закінчення воєнних дій. З урахуванням конкретних обставин справи суд може оголосити фізичну особу померлою і до спливу цього строку, але не раніше спливу шести місяців [3].

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти» від 12.07.2018р, № 2505-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2191-20#n5>
2. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2003 р. № 1618-IV, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#n9978>
3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003р, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

Ключові слова: цивільне судочинство, цивільний процес, правовий статус особи, безвісти зникла особа, воєнний стан в Україні.

Key words: civil proceedings, civil proceedings, legal status of a person, missing person, martial law in Ukraine.

БУТ ІЛЛЯ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного процесу, кандидат юридичних наук*

ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

У зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації проти України гостро вчергове постало питання щодо здійснення правосуддя на тимчасово окупованих територіях. Преамбулою Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» (зі змінами від 21 квітня 2022 р.) було підкреслено, що збройна агресія Російської Федерації розпочалася з неоголошених і прихованих вторгнень на територію України підрозділів збройних сил та інших силових відомств Російської Федерації, а також шляхом організації та підтримки терористичної діяльності, а 24 лютого 2022 року переросла в повномасштабне збройне вторгнення на суверенну територію України [1].

У справі «Кіпр проти Туреччини» Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) розглядав, поміж іншого, питання реалізації права на суд громадян-кіпріотів, що проживають на території Турецької Республіки Північного Кіпру (далі – ТРПК»), яка фактично контролюється Туреччиною [2]. Для ЄСПЛ вирішення питання статусу судових органів невідомої республіки було важливо не тільки з точки зору оцінки конвенційного права на справедливий суд, а й як передумови на звернення із скаргою до ЄСПЛ, тобто чи є вирішення спору такими судами вичерпанням ефективних засобів захисту на національному рівні.

Зрештою, ЄСПЛ застосував вже розроблену на міжнародному рівні доктрину, відому як «Намібійський випадок» (Консультативний висновок Міжнародного суду ООН щодо Намібії) [3], суть якої полягає у можливості визнання (чи принаймні, можливості бути взятими до уваги) документів, виданих окупаційною владою, якщо їх нехтування веде за собою серйозні порушення або обмеження прав осіб. При цьому, використання таких документів не свідчитиме про автоматичне визнання їх легітимності, легітимності органу, що їх видав, чи в цілому окупаційного режиму.

Україна також використовує вказаний підхід, який відображений і у цивільному процесуальному законодавстві, однак тільки щодо питань встановлення факту смерті чи народження на тимчасово окупованих територіях. Однак у рішенні ЄСПЛ у справі «Кіпр проти Туреччини» (пункт 91) окреслено більш широку сферу застосування рішень окупаційних судів: «Консультативний висновок підтверджує, що там, де можна продемонструвати, що засоби правового захисту використовуються на благо людей і надають їм реальну можливість успішно запобігати порушенням Конвенції, такі засоби правового захисту слід

здіяяти. Роблячи такий висновок, Суд вважає, що ця вимога, яка застосовується в контексті стану справ у «ТРПК», співзвучна з його зробленою раніше заявою щодо необхідності уникати на території північної частини Кіпру існування вакууму, якщо мова йде про захист прав людини, гарантованих Конвенцією.

При цьому, оцінюючи реалізацію права на суд в «ТРПК» Європейський суд враховував наступні критерії:

1) в цілому жителі некупованих територій мали доступ до «суду», їм не чинили перешкод під час звернення до місцевих судів через расу, мову або етнічне походження, є випадки позитивного вирішення їхніх справ. А незначну кількість судових справ можна пояснити тим, що здебільшого населення складається з людей похилого віку і є нечисленим, а через лояльність, очевидно, психологічно не схильне до того, щоб зверталося до юрисдикції судів, створених у «ТРПК» (пункт 234);

2) незважаючи на незаконність «ТРПК» з погляду норм міжнародного права, не можна виключати того, що заявників можуть попросити звернутися зі своїми скаргами, зокрема, до місцевих судів у пошуках правосуддя. Суд також зазначив у зв'язку з цим, що його головним завданням у цьому є забезпечення, з погляду передбаченої Конвенцією системи, дії механізму вирішення спорів, який давав би людям можливість доступу до правосуддя з метою усунення порушень або здійснення позовів та претензій (пункт 236);

3) система вирішення спорів, які стосуються громадянських прав і обов'язків, визначена «внутрішнім правом» і доступна для греко-кіпріотського населення, ця судова система за своїми функціями і процедурою є відображенням судових і громадянських традицій Кіпру (пункт 231, 237);

4) не встановлено фактів, що могли б поставити під сумнів незалежність та неупередженість цивільних судів або суб'єктивність і об'єктивність неупередженості суддів.

З огляду на це, ЄСПЛ не тільки допустив визнання певної категорії рішень окупаційних судів, а й вирішив, що у подальшому такі рішення мають бути оцінені на предмет їх ефективності як підстави звернення до ЄСПЛ у зв'язку із використанням ефективних засобів захисту на національному рівні. Суд мотивував це тим, що не можна стверджувати, з одного боку, що ст. 13 Конвенції порушена, тому що окупаційна держава не надала особі засіб правового захисту, одночасно стверджуючи, з іншого боку, що такий засіб правового захисту в разі його надання виявився б таким, який не має законної сили і є недійсним. Тобто окупаційна держава апріорі б визнавалася винною у порушенні Конвенції, незалежно від того, чи створила вона засоби правового захисту, чи ні, а це стимулювало б державу-відповідачку не створювати відповідні органи, що призвело б до ще більшого порушення прав людини.

В той же час, відмінність реалій в Україні, напевне, змусить ЄСПЛ переглянути критерій вичерпання засобів захисту у зв'язку із тим, що на відміну від наведеного міждержавного спору, Російська Федерація вже не є членом Ради Європи (виключена з 16 березня 2022 року), а тому

з огляду на особливості денонсації Європейської конвенції (денонсація Конвенції відбувається після спливу шести місяців з дня виключення з Ради Європи, однак відповідальність держави зберігається щодо порушень, спричинених, до денонсації) малоймовірно, що в подальшому Російська Федерація візьме на себе відповідальність за невиконання конвенційних зобов'язань не тільки в період після виключення з Ради Європи і до 16 вересня 2022 року, а й тих, що були допущені і за час повноправного членства держави-агресора.

Список використаних джерел:

1. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15.04.2014 № 1207-VII // База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1207-18>
2. Judgment in Case of Cyprus v. Turkey (Application no. 25781/94). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/Eng?i=001-59454>
3. Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970). URL: <https://www.icj-cij.org/en/case/53>

Ключові слова: правосуддя, доступ до суду, воєнний стан, окуповані території.
Key words: justice, access to justice, martial law, occupied territories.

ПРИТУЛЯК ВАЛЕРІЙ МИКОЛАЙОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного процесу, кандидат юридичних наук*

ПРИМУСОВЕ ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ У ВОЄННИЙ ЧАС

Війна внесла свої корективи майже в усі сфери нашого життя. Законодавцю довелося досить швидко реагувати на дані реалії, тому було внесено ряд змін до нормативно-правових актів, що регулюють кримінальні, податкові, земельні, трудові відносини. Інститут примусового виконання рішень також не став винятком, тому хочеться більш детально розглянути процес виконання рішень у воєнний час.

З початком збройної агресії Російської Федерації проти України було зупинено роботу автоматизованої системи виконавчого провадження, та заблоковано доступ до Єдиного реєстру боржників, що потягло за собою унеможливлення здійснення державними та приватними виконавцями виконавчих дій.

На даний час державним виконавцям було відновлено доступ до АСВП та надано можливість виконувати судові рішення. Закон України «Про внесення зміни до розділу XIII «Прикінцеві та перехідні положен-

ня» Закону України «Про виконавче провадження» від 15.03.2022 № 2129-IX став саме тим нормативно-правовим актом, який змінив процедуру примусового виконання рішень [1].

Дані зміни будуть діяти лише на період воєнного стану, оскільки це особливий правовий режим, і не дивлячись на ті обмеження, які він за собою тягне, законодавець намагається максимально забезпечити захист саме національних інтересів, життєдіяльність населення, а також розрахунки з населенням та бюджетом.

Важливо більш детально розглянути особливості виконання рішень в період воєнного стану.

До набрання чинності законом щодо врегулювання відносин за участю осіб, пов'язаних з державою-агресором, зупиняється вчинення виконавчих дій, забороняється заміна стягувачів у виконавчих діях, стягувачами за якими є Російська Федерація або особи, пов'язані з державою-агресором (перелік таких осіб, їх ознаки та виключення наведені в законі) [1].

Законодавець передбачив, що тимчасово, на період до припинення або скасування воєнного стану на території України:

- фізичні особи можуть здійснювати видаткові операції з рахунків, на кошти яких накладено арешт органами державної виконавчої служби, приватними виконавцями, без урахування такого арешту за умови, якщо сума стягнення за виконавчим документом не перевищує 100 тисяч гривень;

- юридичні особи – боржники можуть здійснювати видаткові операції з рахунків, на кошти яких накладено арешт органами державної виконавчої служби, приватними виконавцями, виключно для виплати заробітної плати в розмірі не більше п'яти мінімальних розмірів заробітної плати в місяць на одного працівника такої юридичної особи, а також сплати податків, зборів та єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування;

- припиняється звернення стягнення на заробітну плату, пенсію, стипендію та інший дохід боржника (крім рішень про стягнення аліментів та рішень, боржниками за якими є громадяни Російської Федерації);

- визначені цим Законом строки перериваються та встановлюються з дня припинення або скасування воєнного стану [1].

Також врегульовано питання стягнення аліментів в такий складний час, а саме: під час виконання рішень про стягнення аліментів, підприємства, установи, організації, фізичні особи, фізичні особи-підприємці, які здійснюють відрахування з заробітної плати, пенсії, стипендії та інших доходів боржника, перераховують стягнуті кошти на визначений у заяві або зверненні стягувача рахунок, а у разі відсутності реквізитів рахунка стягувача – на відповідний рахунок органу державної виконавчої служби, приватного виконавця. До прийняття вказаних змін кошти перераховувалися на відповідний рахунок органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця.

Також Верховною Радою України було прийнято проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності з примусового виконання судових рішень, рішень інших органів (посадових осіб) у період дії воєнного стану» № 7317 від 26.04.2022.

Законопроектом № 7317 врегульовано деякі питання примусового виконання рішень. Зокрема, він пропонує заборонити примусове виконання рішень, боржниками за якими є юридичні особи, котрі здійснюють діяльність з виробництва, передачі, розподілу, постачання електричної енергії відповідно до Закону України «Про ринок електричної енергії», діяльність з водопостачання та водовідведення відповідно до Закону України «Про питну воду, питне водопостачання та водовідведення», діяльність з вирощування сільськогосподарських культур, тваринництва, виробництва харчових продуктів, надання доступу до мережі Інтернет, виробництва вакцин, дослідження у сфері біологічних наук, космічну діяльність відповідно до Закону України «Про космічну діяльність» [2]. Проте президент не підписав даний законопроект та повернув його з пропозиціями для повторного розгляду.

Як зазначено в пропозиціях президента закон не містить чіткого механізму застосування встановлених ним положень, а також критеріїв віднесення осіб до кола суб'єктів, на яких поширюватиметься його дія, що може мати наслідком порушення співмірності (пропорційності) відносин між інтересами кредиторів та боржників [3].

Тому даний законопроект буде переглянутий та допрацьований, щоб повною мірою дозволить забезпечити права сторін виконавчого провадження та надати можливість державним та приватним виконавцям працювати на користь держави та громадян.

Для захисту іпотекодавців Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» від 15.03.2022 № 2120-IX. Зазначеним законом доповнено розділ VI «Прикінцеві положення» Закону України «Про іпотеку» пунктом 52 щодо застосування предмету іпотеки в воєнний час. Вказаний закон набув чинності 17 березня 2022 року.

Проаналізувавши вказані норми встановлено, що під час дії воєнного стану, а також впродовж тридцяти днів після його скасування у випадку наявності заборгованості за договором, іпотекодавець не може бути висилено з належного йому нерухомого майна, що перебуває в іпотеці. Окрім цього, вказане майно не може бути реалізовано чи відчужено на користь іпотекодержателя та третіх осіб. Це також вносить свої корективи в примусове виконання рішень.

Підсумовуючи вищевказане варто зазначити, що інститут примусового виконання рішень зазнав значних змін, але вони будуть тимчасовими, та допоможуть нашій державі підтримувати життєдіяльність населення в період воєнного стану. Навіть в такий час судові рішення мають виконуватися, що й повинні забезпечити своєю роботою державні та приватні виконавці.

Список використаних джерел:

1. Про внесення зміни до розділу XIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про виконавче провадження» від 15 березня 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2129-20#Text>
2. Закон щодо діяльності з примусового виконання судових рішень, рішень інших органів (посадових осіб) у період дії воєнного стану від 12 травня 2022 року. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/222797.html>
3. Пропозиції до Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності приватних виконавців та примусового виконання судових рішень, рішень інших органів (посадових осіб) у період дії воєнного стану». URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/BI073310.html
4. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text>

Ключові слова: воєнний стан, примусове виконання рішень, виконавче провадження, держава-агресор.

Key words: martial law, enforcement of decisions, enforcement, aggressor state.

СУЛЕЙМАНОВА СУСАННА РЕФАТІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного процесу, кандидат юридичних наук*

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ МЕДІАЦІЇ У ЗБРОЙНОМУ КОНФЛІКТІ

Повномасштабна війна Росії проти України, яка розпочалася 24 лютого 2022 року продемонструвала недовіру міжнародних безпекових інституцій. Протягом останніх десятиліть держави та міжнародні організації мобілізувалися для створення потужнішої інфраструктури підтримки посередництва в конфлікті. Парадоксально, але ця мобілізація не сприяла ефективності посередництва. Хоча підготовленість міжнародних посередників зростає, частка збройних конфліктів, які отримують посередництво, на жаль, невелика, що вказує на необхідність розвитку практики посередництва у сучасному конфліктному ландшафті.

Медіація є мирним методом вирішення збройних конфліктів. Відповідно до статті 33 Статуту Організації Об'єднаних Націй сторони, які беруть участь у будь-якій суперечці, продовження якої могло б загрожувати підтримці міжнародного миру та безпеки, повинні насамперед намагатися вирішити суперечку шляхом переговорів, обстеження, медіації, примирення, арбітражу, судового розгляду, звернення

до регіональних органів чи угод чи інших мирних засобів за своїм вибором.

Отже, медіація – це один із способів мирного розв’язання спору (конфлікту) за участю третьої держави або міжнародної організації, яка безпосередньо не бере участь у конфлікті. Даний спосіб спрямований на зменшення або усунення однієї чи кількох проблем, що виникають між сторонами переговорів, що зрештою має призвести до створення умов для припинення конфлікту.

У літературі медіацію називають також розширенням переговорного процесу. Цю позицію представляє Крістофер Мур [1, р. 15] який наголошує, що посередництво полягає у включенні в переговори третьої сторони – медіатора, який сприймається противниками як неупереджений і нейтральний. Мур також стверджує, що роль посередника в процесі медіації зосереджена на налагодженні комунікації між сторонами, обговоренні з ними умов вирішення конфлікту, щоб допомогти досягти добровільної та взаємоприйнятної угоди про припинення війни.

У сучасних збройних конфліктах існує велика різноманітність сторін з точки зору їх правового статусу, а також їх можливостей і ресурсів для ведення військових операцій. Сторонами конфлікту є державні та недержавні суб’єкти, такі як нації, етнічні групи, повстанські військові організації, групи або бойовики самооборони, терористичні організації тощо. Крім того, аналіз збройних конфліктів показує, що воюючою стороною можуть бути міжнародні організації, наприклад, участь НАТО у бойових діях у 1994–1995 роках у Боснії та Герцеговині.

Спонування сторін конфлікту до медіації мають різні мотиви. Основним мотивом для них є переконання, що включення зовнішнього суб’єкта – посередника краще служитиме їхнім інтересам та дозволить отримати вигоду з точки зору надання їм позиції в конфлікті, отримання стратегічних можливостей, а також надання їм можливості уникнути вибору між ескалацією конфлікту та поступками. Конфлітуючі сторони вирішують вдатися до медіації, коли оцінка користі від її використання учасниками спору перевищує цілеспрямованість продовження конфлікту. Визначальним фактором цілеспрямованості є шанс на перемогу в конфлікті та пов’язані з цим витрати. Провівши аналіз втрат і прибутків, сторони вирішують почати посередництво, коли шанси на військову перемогу низькі, а витрати на війну значно вищі. Однак у ситуації, коли шанси на перемогу відносно високі, сторони вирішують понести навіть значні витрати, пов’язані з активізацією своїх військових дій. Ці витрати не розглядаються ними в категорії незапланованого навантаження, а кваліфікуються як результат конкретної жертви. У необхідності її звинувачують опонента. Вони повідомляють громадську думку, що дії супротивника є вкрай агресивними та безкомпромісними, що змушує їх продовжувати війну. Реалізація цього механізму маніпуляцій дозволяє обґрунтувати збільшення фінансування збройної діяльності. Цей прийом використовується в першу чергу слабкою стороною конфлікту.

Медіатор відіграє фундаментальну роль у процесі медіації військових конфліктів. Він повинен бути неупередженим по відношенню до сторін конфлікту, тобто не мати жодних стосунків з жодною зі сторін конфлікту. Завдання медіатора у військовому конфлікті – допомогти кожній стороні за однакових умов знайти рішення, яке задовольнить їх обох. Роль посередника можуть виконувати окремі особи, держави, міжнародні організації, неурядові організації та представники місцевих громад. Медіацію проводить так званий загальний посередник (призначається найчастіше через політичні фактори), який керує командою осіб, які співпрацюють, включаючи переговорників, які називаються помічниками посередників, призначених для ведення переговорів з конкретних питань та мають значний вплив на конфлікт.

Список використаних джерел:

1. Moore Ch. W., 2003. *The Mediation Process. Practical Strategies for Resolving Conflict*. John Wiley & Sons, San Francisco.

Ключові слова: збройний конфлікт, медіація, мотиви, конфліктуючі сторони, посередник.

Key words: armed conflict, mediation, motives, conflicting parties, mediator.

ЯНИЦЬКА ІННА АНАТОЛІЇВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного процесу, кандидат юридичних наук*

ВСТАНОВЛЕННЯ ОПКИ ТА ПІКЛУВАННЯ НАД ДІТЬМИ-СИРОТАМИ ТА ДІТЬМИ, ПОЗБАВЛЕНИМИ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ, В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Військова агресія РФ проти України стала причиною тисяч понівечених доль українських дітей, яких вона занурила у вир болю, страждань, втрат і невизначеності. Від російської агресії вже загинуло 243 дитини, 446 дітей поранено, 145 дітей вважаються зниклими безвісти [1]. Як наслідок перед суспільством, яке спрямовує всі сили на боротьбу з ворогом, виникли нові виклики у сфері захисту прав дітей, а особливо тих, хто залишився без батьківського піклування під час воєнного стану. Адже «захист прав дитини є одним із найважливіших пріоритетів у нашій державі» [2]. Відповідно до ст. 51 Конституції України сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою.

Закон України «Про охорону дитинства» визначає «охорону дитинства в Україні як стратегічний загальнонаціональний пріоритет, що має важливе значення для забезпечення національної безпеки України,

ефективності внутрішньої політики держави, і з метою забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист, всебічний розвиток та виховання в сімейному оточенні встановлює основні засади державної політики у цій сфері, що ґрунтуються на забезпеченні найкращих інтересів дитини» [3].

Питання влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, які завжди були «предметом обговорень і досліджень політиків, соціологів, релігійних діячів, юристів» [4, с. 128] під час воєнного стану набувають нових форм і змісту. Це, своєю чергою потребує оперативної реакції законодавця, впровадження нових правових норм, які б були націлені на чітке та актуалізоване правове регулювання, дотримання законності при влаштуванні дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування в критичних умовах сьогодення, що є запорукою дотримання прав дитини.

Окремої уваги потребували і питання вдосконалення механізму правової регламентації такої форми влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, як опіка і піклування.

До основних нормативно-правових актів, що регулюють процедури влаштування дітей відносяться, зокрема:

Сімейний кодекс України;

Цивільний процесуальний кодекс;

Закон України «Про охорону дитинства»;

Постанова Кабінету Міністрів України «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини» від 24.09.2008 № 866;

Постанова Кабінету Міністрів України «Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах» від 01.06.2020 № 585;

Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей» від 08.10.2008 № 905.

Правова регламентація такої форми влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, як опіка і піклування, здійснюється в Україні у відповідності до цивільного (Гл. 6 ЦК України) та сімейного законодавства (Гл. 19 СК України).

Правове регулювання встановлення опіки чи піклування над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, – це вплив суб'єктів правового регулювання (учасників відносин з установлення опіки чи піклування над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування) на суспільні відносини щодо встановлення опіки і піклування над цією категорією суб'єктів права шляхом установлення правових норм та їх реалізація з метою впорядкування зазначених відносин відповідно до моделей, закладених у цих нормах. При цьому слід урахувувати, що умови воєнного стану будуть потребувати переорієнтування правового впливу з нормативно-регулятивного на нормативно-ціннісно-координаційний.

Слід окремо звернути увагу на те, що саме визначення терміну «діти, позбавлені батьківського піклування» потребує наразі розширення тлумачення з урахуванням умов воєнного стану або виділення окремої, нової категорії дітей, які потребують охорони і захисту у фактичних обставинах, що склалися в Україні.

Наразі до категорії дітей, які залишилися без піклування батьків, під час воєнного стану, відносяться:

- діти, батьки яких загинули (свідцтва про смерть відсутні), та відсутні такі близькі родичі, як баба, дід, повнолітні сестра, брат, мачуха, вітчим;
- діти, батьки або близькі родичі яких не виходять на зв'язок, або перебувають в місцях активних обстрілів, під завалами, поранені в лікарнях.

На важливість розширення категорії дітей, які залишилися без піклування батьків та спрощення процедури влаштування наголошувала і Голова Мінсоцполітики Марина Лабезна, яка зазначала, що «чинні нормативні акти не надавали можливості влаштовувати таких дітей до сімейних форм виховання. Більше того, процедура влаштування дітей під опіку або піклування родичів вимагає такого переліку документів, який в умовах воєнного стану практично нереально зібрати. При цьому, для дітей, травмованих війною та втратою зв'язку з батьками, дуже важливо знаходитись в умовах, максимально наближених до сімейних. Тому ми напрацювали рішення, яке дає можливість забезпечити найкращі інтереси дитини до того моменту, поки не буде достовірно з'ясовано, що саме сталося з її батьками» [5].

Вже у березні 2022 року Постановою Кабінету Міністрів України № 349 було внесено зміни до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану [6]. Оновлена відповідно до змін редакція Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 р. № 866 «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини» [7] була доповнена новим розділом «Особливості влаштування дітей, які залишилися без батьківського піклування, у тому числі дітей, розлучених із сім'єю, дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, у разі введення на території України надзвичайного або воєнного стану». Саме цим розділом було передбачено можливість влаштування дітей, які залишилися без піклування батьків, під час воєнного стану у прийомні сім'ї чи дитячі будинки сімейного типу на умовах тимчасового влаштування. Крім того, було спрощено процедуру влаштування дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, під опіку або піклування родичів.

На сьогодні одним з пріоритетних напрямків роботи служби у справах дітей є вжиття вичерпних заходів щодо тимчасового влаштування дітей у сім'ї родичів, знайомих, та вже утворені сім'ї патронатних вихователів відповідно до пункту 31 Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини,

затвердженого постановою Кабінету Міністрів від 24.09.2008 № 866 (тимчасове влаштування дітей).

У новому розділі «Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини» передбачається спрощений пакет документів для родичів, які бажають взяти дитину під опіку, піклування: «заяву; копію паспорта громадянина України; документи, що підтверджують сімейні, родинні зв'язки особи з дитиною; довідку від нарколога та психіатра про відсутність перебування на обліку; довідку про наявність чи відсутність судимості, видану територіальним центром з надання сервісних послуг МВС за місцем проживання заявника або через Портал «Дія». У разі неможливості її отримання, кандидат в опікуни, піклувальники подає заяву про відсутність притягнення його до кримінальної відповідальності відповідно до статей Кримінального кодексу України, зазначених у пункті 10 частини першої статті 212 Сімейного кодексу України. Відповідальність за достовірність наданої службі у справах дітей інформації щодо відсутності судимості покладається на опікунів чи піклувальників» [7].

Під час воєнного стану також зробили не обов'язковим для кандидатів в опікуни та піклувальники проходження курсу навчання з виховання дітей, які залишилися без батьківського піклування.

Вирішуючи болючі питання оперативного влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, зокрема, шляхом встановлення опіки чи піклування в умовах воєнного стану, законодавець водночас опрацьовує і новації правового регулювання цих питань з огляду на майбутній розвиток України, який неупинно буде пов'язаний з розвитком цифрових технологій.

Тому особливої важливості набувають питання, врегульовані постановою Кабінету Міністрів України від 31 травня 2022 року «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо цифровізації процесів влаштування дітей у сімейні форми виховання» [8]. Зокрема, постанова зобов'язує Міністерство цифрової трансформації «забезпечити у п'ятимісячний строк удосконалення Єдиного державного вебпорталу електронних послуг та процесів його інформаційної взаємодії з відповідними базами даних, державними реєстрами та інформаційними системами для цифровізації процесів влаштування дітей у сімейні форми виховання», а також вносить суттєві новаційні зміни до Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, доповнюючи його новими пунктами 40¹, 40², 40¹.

Список використаних джерел:

1. Про порушення та захист прав дітей під час війни – коментує радниця-уповноважена Президента України Дар'я Герасимчук. Українське радіо: вебсайт. URL: <http://www.nrcu.gov.ua/news.html?newsID=98849>
2. Савицька С. Сімейні форми влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в умовах воєнного стану: як прийняти

дитину в свою сім'ю? Вища школа адвокатури НААУ : вебсайт. URL : <https://www.hsa.org.ua/blog/simejni-formy-vlashtuvannya-ditej-syrit-ta-ditej-pozbavlenyh-batkivskogo-pikluvannya-v-umovah-voyennogo-stanu-yak-pryinyaty-dytynu-v-svoyu-sim-yu/>

3. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. База даних «Законодавство України» / ВР України: офіційний вебпортал. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>
4. Зілковська Л. М. Правове регулювання влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування // Університетські наукові записки : часопис Хмельницьк. ун-ту упр. та права. 2007. № 4. С. 127–129.
5. Марина Лазебна відвідала громади Івано-Франківщини. Урядовий портал : Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL : <https://www.kmu.gov.ua/news/marina-lazebna-vidvidala-gromadi-ivano-frankivshchini>
6. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 22 березня 2022 року № 349. База даних «Законодавство України» / ВР України: офіційний вебпортал. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/349-2022-%D0%BF#Text>
7. Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини : постанова Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 р. № 866. База даних «Законодавство України» / ВР України: офіційний вебпортал. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF#n15>
8. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо цифровізації процесів влаштування дітей у сімейні форми виховання : постанова Кабінету Міністрів України від 31 травня 2022 р. № 636. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/636-2022-%D0%BF#Text>

Ключові слова: діти, діти-сироти, батьки, опіка, піклування, агресія, війна, діти, позбавлені батьківського піклування.

Key words: children, orphans, parents, guardianship, care, aggression, war, children deprived of parental care.

МОСКОВЧУК ДМИТРО ОЛЕКСАНДРОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри цивільного процесу*

ОБМЕЖЕННЯ ЩОДО ПОДАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У ЗАКОНОДАВСТВІ США

Федеральні правила про докази (Federal Rules of Evidence) [1], прийняті в 1975 році, вважаються серед дослідників основною кодифікацією доказового права США [2]. Таким чином, для отримання характеристики «електронних доказів» як правового явища даний нормативно-правовий акт є основним.

Головні проблеми щодо прийняття електронних доказів у судовому засіданні містяться у правилах 401 та 402 Федеральних правил про докази, обидва з яких вимагають, щоб докази були відповідними справі. Правило 401 забезпечує перевірку відповідних доказів («докази є релевантними, якщо: (а) вони мають будь-яку тенденцію зробити факт більш або менш вірогідним, ніж це було б без доказів; і (б) факт має значення при визначенні позову») і правило 402, в якому зазначено, що «відповідні докази є прийнятними», якщо вони не визнані неприйнятними відповідно до Конституції Сполучених Штатів, федерального закону, інших федеральних правил доказів або правил встановлених Верховним судом США.

Проте іноді відмовляють у допуску відповідних електронних доказів. Одна з основних норм – правило 403 щодо доказів, яке забороняє введення відповідних доказів, «якщо їх доказова цінність загрожує небезпекою ... несправедливого упередження, плутання питань, введення в оману присяжних, невинуватної затримки, витрачання часу або непотрібного подання доказів». Щоб сторона або суддя визначили, чи є запропоновані електронні докази доречними та прийнятними відповідно до правил 401, 402, 403 Федеральних правил про докази, вони повинні провести аналіз із трьох частин:

По-перше, чи мають докази тенденцію зробити факт, що має значення для позовів, які розглядаються, більш чи менш вірогідним, ніж якби докази не були прийняті?

По-друге, чи вимагають конституція, федеральний закон чи інші правила щодо доказів виключення запропонованих доказів?

По-третє, чи переважає доказова цінність доказу будь-які негативні чи шкідливі наслідки подання цих доказів, перерахованих у правилі 403? Якщо ні, докази мають бути виключені згідно з правилом 403, навіть якщо вони мають значення відповідно до правил 401 і 402 Федеральних правил про докази.

Ще однією проблемою є «правило найкращих доказів». Є багато юристів, які з подивом дізнаються, що друкована версія текстової обробки документу, ймовірно, вважатиметься неприйнятною відповідно до цього правила найкращих доказів, що буде оскаржено через наявність оригінального цифрового документа. Правило найкращого доказу, у сукупності правил від 1001 до 1008, покликане усунути ризик того, що документальні докази дійсно є шахрайством, вимагаючи запропонувати оригінал, якщо не дотримано певних винятків.

Проблема, яку створюють цифрові документи, полягає в тому, чи відповідає паперова копія оригінальній цифровій версії, коли цифровий документ містить метадані. Метадані – це вбудована інформація, що зберігається в електронно створених матеріалах, але яка невидима при друкуванні цифрового документу. Зазвичай метадані навіть не відображаються під час перегляду цифрового документа на монітор комп'ютера за допомогою прикладної програми. Наприклад, обробка текстів документу автоматично створює метадані, які описують документ, його автора, дату створення і дати внесення змін, якщо такі

були. Що стосується електронної пошти, метадані підкажуть хто копіював лист або коли його прочитали, тоді як паперова роздруковка не виявить таких джерел інформації. В деяких випадках, метадані можуть бути надзвичайно актуальними. В інших вони можуть не мати ніякої цінності, а його паперовий аналог матиме достатньо даних.

Знання та розуміння цих правил допомагає адвокатам та їхнім клієнтам подати необхідні докази під час судового розгляду під час запиту та отримання електронної інформації під час стадії відкриття судового процесу.

Список використаних джерел:

1. Federal Rules of Evidence. Washington, 2013. P 15.
2. Rothstein P.F. Evidence: State and Federal Rules. St. Paul, 1991. P. 2.

Ключові слова: електронні докази, законодавство США, подання доказів, доказове право.

Key words: electronic evidence, US law, presentation of evidence, evidentiary law.

ПЕТРЕНКО НАТАЛІЯ ДМИТРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри цивільного процесу,
суддя Господарського суду Одеської області*

ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ СУДОВОГО ШТРАФУ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Як показує зміст окремих елементів системи сучасного українського права, той чи інший засіб нормативно-правового впливу на суб'єкта правовідносин, зокрема на правопорушника, застосовується не в одній, а в кількох предметно-функціональних правових галузях, що дозволяє стверджувати про змішаний міжгалузевий характер таких засобів.

Яскравим прикладом такої міжгалузевої міри нормативно-правового впливу на правопорушника є судовий штраф. Цей засіб застосовується як у кримінальному праві, так й у процесуальних галузях права – цивільному процесуальному, господарському процесуальному, адміністративному процесуальному та кримінальному процесуальному праві. Штраф у кримінально-правовому розумінні – це грошове стягнення, що накладається судом у випадках і розмірі, встановлених в Особливій частині Кримінального кодексу України. Штраф може призначатися як основне або додаткове покарання.

Штраф, що є мірою кримінально-правового характеру, яка закріплена в КК України, відомий й в інших галузях права. Так, наприклад, у ЦПК України міститься стаття 148, яка надає суду право постановити

ухвалу про стягнення в дохід державного бюджету з відповідної особи штрафу у сумі до від 0,3 до трьох розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб у випадках: невиконання процесуальних обов'язків, зокрема ухилення від вчинення дій, покладених судом на учасника судового процесу; зловживання процесуальними правами, вчинення дій або допущення бездіяльності з метою перешкоджання судочинству; 3) неповідомлення суду про неможливість подати докази, витребувані судом, або неподання таких доказів без поважних причин тощо.

Аналогічні за своїм змістом норми містить стаття 135 ГПК України та ст. 149 КАС України. При цьому положення ст. 382 КАС України розширюють коло випадків, в яких суд може накласти штраф в процесі судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративних справах. Норми Глави 12 КПК України регламентують накладення грошового стягнення на учасників кримінального провадження у випадках та розмірах, передбачених вказаним Кодексом, за невиконання процесуальних обов'язків.

Судовий штраф у його цивільно-процесуальному вираженні, ґрунтуючись на категоріях «правопорушення» і «правопорушник», також створює свій інститут правової відповідальності, що називається цивільною процесуальною відповідальністю. Так, Доброхотова Е. Е. наступним чином визначає, що є цивільною процесуальною відповідальністю: «Цивільна процесуальна відповідальність є застосування до правопорушника органами судової влади передбачених санкцією юридичної норми заходів державного примусу, що виражаються у формі несприятливих наслідків як процесуального так і матеріально-правового характеру» [1, с. 115].

Однак якщо штраф у його кримінально-правовому вираженні є мірою нормативно-правового впливу на правопорушника та формою притягнення його до правової відповідальності за вчинення власне кримінального правопорушення, то судовий штраф у його цивільно-правовому вираженні є мірою нормативно-правового впливу на правопорушника виключно у зв'язку з невиконанням ним своїх процесуально-правових обов'язків, зневагою такими.

Важливо відзначити, що ЦПК України не містить о визначення поняття «судовий штраф». Так, наприклад, на думку деяких правознавців судовий штраф – це один із найефективніших способів впливу суду на сторони, міра відповідальності за невиконання або неналежне виконання обов'язків [2, с. 76]. Складнощі, що виникають у процесі накладення штрафів, засновані багато в чому на недостатній вивченості поняття судового штрафу. Так, досі точаться суперечки щодо того, до якого виду відповідальності його можна віднести.

Судовий штраф можна визначити як міру юридичної відповідальності, що є майновою санкцією, що застосовується судом до осіб, які не виконують, або неналежним чином виконують цивільні процесуальні обов'язки. В.В. Круковес вказує, що штраф є видом юридичної відповідальності за вчинення цивільного процесуального правопорушення, тобто за неповагу до суду чи зловживання процесуальними правами,

оскільки є невиконанням обов'язків, встановлених актами і розпорядженнями суду [3, с. 86]. При цьому слід визнати, що «потерпілим» тут є не певний учасник процесу, а встановлений законом порядок здійснення судом як органом державної влади своїх повноважень у цивільному судочинстві. Саме тому штраф як публічна відповідальність має стягуватись на користь держави.

На думку Петренка В.С. судові штрафи можна визначити як міру відповідальності у вигляді санкцій, що застосовуються судом до осіб, які не виконали обов'язку, встановленого процесуальним законодавством. Судові штрафи мають застосовуватися не тільки у цивільному, але й у господарському, адміністративному та кримінальному судочинстві. За своєю природою судовий штраф це міра адміністративної відповідальності. Судові штрафи представляють собою грошові стягнення, тобто є обтяженням майнового характеру для учасників процесу, а також для інших осіб, що беруть участь у судовому процесі [4, с. 27].

Важливою рисою цивільно-правового вираження судового штрафу є очевидна нормативна та фактична видова належність даних заходів нормативно-правового впливу на правопорушника до заходів грошового, матеріально-фінансового карального стягнення.

У зв'язку із цим слід зауважити, що штрафні санкції у різних процесуальних кодексах визначаються по-різному. Так, наприклад, ЦПК, ГПК та КАС закріплені норми саме про штрафи, а в кримінально-процесуальному кодексі аналогічні санкції визначаються як грошові стягнення. Незалежно від назви, ці санкційні заходи є заходами фінансового покарання. З метою уникнення термінологічної плутанини та змішування визначення штрафу, що накладається судом як основне або додаткове покарання у кримінальному судочинстві, штрафу як форми неустойки в розумінні ст. 549 ЦК України із штрафом як майновою санкцією, що застосовується судом до осіб, які не виконують, або неналежним чином виконують процесуальні обов'язки у цивільному, господарському, адміністративному чи кримінальному судочинстві, останній має бути визначений на законодавчому рівні саме в якості судового штрафу із внесенням відповідних змін до ст. 148 ЦПК, ст. 135 ГПК, ст.ст. 149, 382 КАС України та відповідні норми Глави 12 КПК.

Таким чином, сучасний нормативно-правовий інститут судового штрафу, будучи по суті та змістом мірою нормативно-правового впливу на правопорушника, відтворює риси міжгалузевого нормативно-правового інституту. Даний засіб у його цивільно-правовому вираженні застосовується у зв'язку з діями (бездіяльністю) особи, що порушують певну норму цивільного процесуального права та є нічим іншим, як грошовим стягненням із правопорушника.

Список використаних джерел:

1. Доброхотова Э. Э. Судебные штрафы в гражданском процессе // Личность. Общество. Государство. – 1998. – № 6. – С. 112–116.

2. Комарницький О. Л. Судебний штраф как межотраслевая санкционно-правовая категория // Философия права. – 2018. – № 4 (87) – С. 74–79.
3. Круковес В. В. Проблемні питання стягнення штрафу за зловживання процесуальними правами в цивільному судочинстві України // Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. – № 19 (2019). – С. 84–90.
4. Петренко В. С. Судовий штраф як міра відповідальності // Цивільне судочинство у світлі судової реформи в Україні: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. ім. Ю. С. Червоного. – Одеса : Фенікс, 2015. – С. 27–30.

Ключові слова: судовий штраф, відповідальність, цивільний процес, суд, процесуальні обов'язки.

Key words: court fine, liability, civil proceedings, court, procedural duties.

КОРНІЛОВА ЛЮДМИЛА ІВАНІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри цивільного процесу, адвокат,
експерт Громадського центру правосуддя Одеської області –
Грантового проекту ГО «Асоціація слідчих суддів України»*

ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ ІПОТЕЧНИХ ПРАВОВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

У зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації проти України та з метою забезпечення оборони держави Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» на території України було введено воєнний стан строком на 30 діб.

Відповідно до Указу Президента України № 2119-IX «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні», його було продовжено з 05 години 30 хвилин 26 березня 2022 року ще на 30 діб.

Надалі, у зв'язку з триваючою широкомасштабною збройною агресією Російської Федерації проти України, Верховною Радою України прийнятий Закон України «Про затвердження Указу Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні від 17.05.2022 № 341/2022» (№ 7389 від 18.05.2022), яким продовжений строк дії воєнного стану в Україні з 05 години 30 хвилин 25 травня 2022 року строком на 90 діб (тобто до 23 серпня 2022 року).

Військова агресія Російської Федерації проти України вплинула майже на всі сфери життєдіяльності людини в Україні, в тому числі на можливість виконання цивільно-правових зобов'язань.

Так, частина населення на цей моменти мала невикладені кредити та іпотеку. У багатьох невикладена іпотека лишається тягарем, попри те що житло, яке було в заставі, може бути пошкоджене або зруйноване.

З огляду на ці обставини і воєнний час держава подбала про громадян, що мають такі кредитні зобов'язання, тому, з метою полегшення

ситуації для українців-позичальників на час війни та післявоєнного відновлення економіки президентом України підписано Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» від 15.03.2022 № 2120-IX, який набрав чинності 17.03.2022 року, яким адаптовано кредитні та іпотечні відносини під реалії війни.

Так, Законом України від 15 березня 2022 року № 2120-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» (далі – Закон № 2120-IX) доповнено, серед іншого, розділ «Прикінцеві та перехідні положення» Цивільного кодексу України пунктом 18.

Водночас у Законі № 2120-IX прописано такі новації:

- у період дії в Україні воєнного, надзвичайного стану та у тридцятиденний строк після його припинення або скасування у разі прострочення позичальником виконання грошового зобов'язання за договором, відповідно до якого позичальнику було надано кредит (позику) банком або іншим кредитором (позикодавцем), позичальник звільняється від відповідальності, визначеної статтею 625 цього Кодексу, а також від обов'язку сплати на користь кредитодавця (позикодавця) неустойки (штрафу, пені) за таке прострочення;

- у період дії в Україні воєнного, надзвичайного стану та у тридцятиденний строк після його припинення або скасування позичальник звільняється від сплати неустойки (штрафу, пені) та інших платежів, які передбачені договором за прострочення сплати кредиту, а саме нараховані включно з 24 лютого 2022 року за прострочення виконання (невиконання, часткове виконання) за такими договорами, підлягають списанню кредитором (позикодавцем).

Підпунктом 8 Розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону № 2120-IX також доповнено пунктом 5-2 прикінцеві положення Закону України «Про іпотеку», який передбачає, що на період дії воєнного стану та у 30-денний строк після його припинення або скасування щодо нерухомого майна (нерухомості), що належить фізичним особам та перебуває в іпотеці за споживчими кредитами, зупиняється дія:

- статті 37 (у частині реалізації права іпотекодержателя на набуття права власності на предмет іпотеки),

- статті 38 (у частині реалізації права іпотекодержателя на продаж предмета іпотеки),

- статті 40 (у частині виселення мешканців із житлових будинків та приміщень, переданих в іпотеку, щодо яких є судові рішення про звернення стягнення на такі об'єкти),

- статей 41, 47 (у частині реалізації предмета іпотеки на електронних торгах) цього Закону.

Тобто в період дії воєнного стану та у тридцятиденний строк після його припинення неможливе виселення з іпотечного майна, продаж іпотечного майна та реалізація предмета іпотеки на електронних торгах.

Разом з тим, варто зазначити, що вищевказана зміна стосується виключно боржників фізичних осіб, а також розповсюджується на кредити, які були оформлені до 24 лютого 2022 року.

Резюмуючи вищевикладене, можна сказати, що мета змін у Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» – насамперед є полегшення ситуації для українців-позичальників на час війни та післявоєнного відновлення економіки.

Список використаних джерел:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 03.06.2022).
2. Про продовження строку дії воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 18.04.2022 року № 259/2022 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/259/2022#Text> (дата звернення: 03.06.2022).
3. Про продовження строку дії воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 17.05.2022 року № 341/2022 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/341/2022#n2> (дата звернення: 03.06.2022).
4. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15 березня 2022 року № 2120-IX [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text> (дата звернення: 03.06.2022).
5. Про іпотеку: Закон України від 05.06.2003 року № 898-IV [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-15> (дата звернення: 03.06.2022).
6. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n6091> (дата звернення: 03.06.2022).

Ключові слова: воєнний стан в Україні, іпотека, іпотечне майно, звільнення від відповідальності, виселення з іпотечного майна, продаж іпотечного майна, реалізація предмета іпотеки на електронних торгах.

Key words: martial law in Ukraine, mortgage, mortgage property, exemption from liability, eviction from the mortgage property, sale of the mortgage item at electronic auctions.

ГОНЧАРУК АНАСТАСІЯ СЕРГІЙВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри цивільного процесу*

ПРОБЛЕМИ ЗДІЙСНЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ

З дня введення воєнного стану та по сьогоднішній день учасники судового процесу зіштовхнулися з рядом проблем у функціонуванні судочинства. В першу чергу, це пов'язано з веденням активних бойових дій в багатьох регіонах України, що стало підставою для прийняття оперативних рішень щодо вивезення судових справ до інших населених пунктів [8]. У зв'язку із неможливістю здійснення судочинства в цих регіонах територіальна підсудність розгляду багатьох справ була змінена на інші місцеві й апеляційні суди.

22 лютого 2022 року напередодні повномасштабного вторгнення рф на територію України Вища рада правосуддя де-юре припинила свою діяльність на підставі рішення про звільнення з посад більше десяти її членів [5]. Тому частину повноважень, вказаних в пункті 56 Розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів», було передано Голові Верховного Суду на підставі Закону України 2128-IX від 15.03.2022 року [3].

Першим розпорядженням № 1/0/9-22 від 06.03.2022 року Голови Верховного Суду було прийняте рішення про зміну територіальної підсудності справ в Донецькій, Київській, Луганській, Херсонській областях у зв'язку із неможливістю судами в цих регіонах здійснювати правосуддя та передачу судових справ до місцевих та апеляційних судів міста Дніпропетровська, Переяслав-Хмельницька, Кривого Рогу [9].

Вслід за цим розпорядженням Голова Верховного Суду прийняв більше двадцяти рішень про зміну територіальної підсудності з метою забезпечення сталості розгляду нагальних кримінальних та інших справ й недопущення обмеження конституційного права громадян на звернення до суду за захистом порушених, невизнаних чи оспорюваних прав.

Тим не менш, не всі суди змогли оперативно організувати вивіз судових справ до інших регіонів через ведення бойових дій та захоплення цих територій ворожими військами. Вже є випадки знищення судів та усіх матеріалів справ, які перебували в них. Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система, основною метою якої є автоматизація процесів діяльності судів, в тому числі ведення електронного документообігу, тобто окремі її підсистеми (модулі), запрацювали лише наприкінці 2021 року. Працівники апарату судів не змогли перевести усі судові справи, які перебували в провадженні судів, в електронний формат. Тому досить болючою проблемою, яка очікує на суд та учасників цивільного процесу в майбутньому, буде відсутність матеріалів справ як у паперовому, так і в електронному вигляді.

З початком повномасштабної війни в Україні Рада суддів України взяла на себе повноваження надавати роз'яснення щодо подальшого функціонування судової влади України у зв'язку з відсутністю правомочного органу, який відповідно до Конституції України та Закону України від 21.12.2016 № 1798-VIII «Про Вищу раду правосуддя» здійснював координацію роботи судової системи.

Так, рішенням № 9 від 24.02.2022 рада Суддів України надала рекомендації «зборам суддів, головам судів, суддям судів України у випадку загрози життю, здоров'ю та безпеці відвідувачів суду, працівників апарату суду, суддів оперативно приймати рішення про тимчасове зупинення здійснення судочинства певним судом до усунення обставин, які зумовили припинення розгляду справ» [6].

Тимчасове зупинення цивільного судочинства тягне за собою настання наслідків щодо порушення процесуальних строків розгляду справ, який для загального позовного провадження має бути не більшим, ніж 120 днів.

Протягом останніх двох років посилилася тенденція порушення судами розумних строків розгляду цивільних справ. Зазвичай, суди посиляються на надзвичайне навантаження справ, які перебувають у провадженні суду, «кадровий голод» та спалах коронавірусної хвороби в Україні. Зараз ми маємо новий фактор, який вплинув на ефективність роботи суду, – це запровадження воєнного стану в Україні.

Справи, які відповідно до норм цивільного процесуального закону є малозначними, можуть розглядатися на практиці роками. Наприклад, справа незначної складності № 760/1674/20, предметом позову якої є усунення перешкод в користуванні спільним майном, у провадженні Солом'янського районного суду міста Києва перебуває вже більше двох років. Жодного судового засідання у справі проведено не було та не зрозуміло, коли спір буде вирішений по суті. Інструмент впливу на діяльність роботи судових органів у вигляді подання скарги до Вищої ради правосуддя зараз став недієвим через юридичне припинення повноважень даного конституційного органу.

Іншою проблемою для учасників цивільного процесу є можливість продовження та поновлення процесуальних строків для вчинення процесуальних дій у зв'язку з їх пропуском у період воєнного стану.

Стаття 127 Цивільного процесуального кодексу вказує, що процесуальний строк може бути поновлений або продовжений за заявою учасника справи, все залежить від того – встановлений він законом, чи судом [2]. Якщо процесуальний строк, встановлений законом, був пропущений у зв'язку з веденням воєнного стану в Україні, то відповідно до роз'яснень, наданих Головою Верховного Суду, дана підстава буде вважатися поважною [4].

Але якщо процесуальний строк був встановлений судом для вчинення певної процесуальної дії, наприклад, подання відзиву на позовну заяву, і був пропущений також через ведення активних бойових дій на певній території України, то чи буде ця підстава поважною для продовження строку.

Рада суддів України в своїх рекомендаціях від 02.03.2022 вказала, що «процесуальні строки по можливості продовжуються щонайменше до закінчення воєнного стану» [7]. З аналізу ч. 2 ст. 127 ЦПК вбачається, що заява про продовження процесуальних строків має бути подана до закінчення цього строку [2, ст. 127]. На сьогодні залишається не висвітленим питання щодо процедури та строків подачі такої заяви учасником процесу. Закон містить норму, яка не відповідає реаліям часу та не в повній мірі розкриває процедурні аспекти звернення із заявою про продовження строків до суду.

Підсумовуючи викладене, можна сказати, що Україна ще до війни мала певні труднощі в забезпеченні нормального й сталого функціонування судових органів та дотримання всіх засад судочинства, а в розпал війни ця ситуація лише погіршилася. Втрата матеріалів справ, фізичне знищення судових установ, евакуація суддів до інших регіонів, постійні обстріли населених пунктів – це все одноznaczно вплинуло на роботу судів. Незважаючи на складні умови, здійснення правосуддя в Україні не зупинилося. Громадяни не обмежені в праві звернення до судових органів за захистом своїх прав, однак строк розгляду таких справ буде «розумний» з врахуванням конкретних обставин, які виникли в тому чи іншому регіоні.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 131.
2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. *Офіційний вісник України*. 2004. № 16. Ст. 127.
3. Про внесення змін до Закону України Про судоустрій і статус суддів»: Закон України № 2128-IX від 15.03.2022. *Урядовий кур'єр*. 2022. № 70. П. 23-4.
4. Особливості здійснення правосуддя на території, на якій введено воєнний стан: Роз'яснення Верховного Суду від 04.04.2022 [Електронний ресурс] // Верховний Суд : [Офіційний веб портал]. – Режим доступу: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1261727/>
5. Рішення Вищої ради правосуддя від 22.02.2022 [електронний ресурс] // Вища Рада Правосуддя : [Офіційний веб портал]. – Режим доступу: <https://hcj.gov.ua/news/rishennyam-vyshchoyi-rady-pravosuddya-prypyneni-za-vlasnym-bazhannym-povnovazhennya-10-ty-yiyi>
6. Щодо вжиття невідкладних заходів для забезпечення сталого функціонування судової влади в Україні: Рішення Ради суддів України від 24.02.2022 № 9 [Електронний ресурс] // Рада Суддів України // : [офіційний веб портал]. – Режим доступу: <http://rsu.gov.ua/ua/documents/130>
7. Рекомендації Ради суддів України від 02.03.2022 [електронний ресурс] // Рада Суддів України // : [Офіційний веб портал]. – Режим доступу: <http://rsu.gov.ua/ua/news/usim-sudam-ukraini-rsu-opublikovala-rekomendacii-sodo-rooti-sudiv-v-umovah-voennogo-stanu>
8. Рекомендації судам першої та апеляційної інстанції на випадок захоплення населеного пункту та/або суду чи безпосередньо загрози його захоплення: Розпорядження Голови Верховного Суду від 13.03.2022

№ 6/0/9-22 [Електронний ресурс] // Верховний Суд // : https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/war/Recomendatsii.pdf

9. Про зміну територіальної підсудності судових справ в умовах воєнного стану: Розпорядження Голови Верховного Суду від 06.03.2022 № 1/0/9-22 [Електронний ресурс] // Верховний Суд // : https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/war/Rozp_06_03_2022.pdf

Ключові слова: цивільне судочинство, правосуддя, процесуальні строки, продовження процесуальних строків, поновлення процесуальних строків, поважні причини, зупинення судочинства, територіальна підсудність, суд, судові органи, учасник процесу, воєнний стан.

Key words: civil proceedings, justice, procedural deadlines, extension of procedural deadlines, renewal of procedural deadlines, good reasons, suspension of proceedings, territorial jurisdiction, court, judicial authorities, party to the proceeding, martial law.

ДАНИЛЕЦЬ ЛЕОНІД ВІТАЛІЙОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри цивільного процесу*

ПОШИРЕННЯ МОЖЛИВОСТІ ЗЛОВЖИВАННЯ ЦИВІЛЬНИМИ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ У ЗВ'ЯЗКУ З ВВЕДЕННЯМ НА ТЕРИТОРІЇ КРАЇНИ ВОЄННОГО СТАНУ

Відповідно до Указу Президента України Зеленського В.О. № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» на території всієї країни з 5:30 24 лютого 2022 року було запроваджено воєнний стан у зв'язку з військовою агресією рф проти України та на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони й відповідно до діючого законодавства. Воєнний стан було введено строком на 30 діб, проте у подальшому строки його дії продовжувалися та на даний час військовий стан діяти-ме до 23 серпня 2022 року [1].

На жаль, після епідемії та введення загальнонаціонального карантину з 2020 року, кризові події на території України продовжилися та фактично розпочата війна призвела до значного ускладнення становища всієї країни та її громадян.

Не існує жодної галузі та сфери життя, яку б не зачепила війна, зокрема й здійснення правосуддя зазнало відповідного впливу обставин, які склалися на території України. Відтепер, судові процеси в Україні відбувають в умовах постійної потенційної загрози життю, здоров'ю та безпеці учасників судових процесів, працівників суду та суддів.

Працівники апарату судів та судді героїчно виконують покладені на них державою функції, адже навіть в умовах воєнного стану конституційне право людини на судовий захист не може бути обмеженим.

Відповідно до статті 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» правосуддя на території, на якій уведено воєнний стан, здійснюється лише судами. Скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється.

У зв'язку із повномасштабним вторгненням РФ на територію України, веденням активних бойових дій та тимчасову окупацію окремих територій, низка судів взагалі припинила свою діяльність, територіальну підсудність судових справ, що розглядались в цих судах було змінено, а працюючі суди здійснюють свою діяльність зі значними обмеженнями, які регулюються головами судів окремо відповідними наказами та розпорядженнями, наприклад:

1. Справи, які не є невідкладними, розглядаються лише за наявності письмової згоди на це всіх учасників судового провадження.

2. У разі загрози життю, здоров'ю та безпеці відвідувачів суду, працівників апарату суду, суддів оперативного приймаються рішення про тимчасове зупинення здійснення судочинства певним судом.

3. Якщо суд не припинив здійснювати судочинство, учасники судових процесів мають можливість подати заяву про відкладення розгляду справ у зв'язку з воєнними діями та/або про розгляд справ у режимі відеоконференції за допомогою будь-яких технічних засобів, зокрема власних.

4. З метою забезпечення безпеки учасників судових процесів і відвідувачів судів припиняється проведення особистого прийому громадян керівництвом суду й обмежується допуск у судові засідання осіб, які не є учасниками судових засідань.

Нестабільна ситуація зі здійсненням правосуддя через війну в країні створює передумови для зловживання процесуальними правами, зокрема, найбільш поширеними з них є затягування судових процесів, шляхом уникнення отримання судових повісток та інших судових документів, які надсилаються судом, а також, навмисне неотримання ухвал та рішень судів, з метою створення штучних умов для виправдання пропущених строків оскарження.

Окремо слід приділяти увагу заявам від учасників справи про відкладення розгляду справи, ретельно досліджуючи підстави для відкладення, які зазначають сторони та докази, на які при цьому посиляються.

Особливою в таких умовах видається активна роль суду у забезпеченні права на справедливий судовий розгляд та протидії зловживанню процесуальними правами з боку учасників судового процесу.

Суд, зберігаючи об'єктивність і неупередженість: 1) керує ходом судового процесу; 2) сприяє врегулюванню спору шляхом досягнення угоди між сторонами; 3) роз'яснює у випадку необхідності учасникам судового процесу їх процесуальні права та обов'язки, наслідки вчинення або невчинення процесуальних дій; 4) сприяє учасникам судового процесу в реалізації ними прав, передбачених цим Кодексом; 5) запобігає зловживанню учасниками судового процесу їх правами та вживає заходів для виконання ними їх обов'язків (ч. 5 ст. 12 ЦПК) [2].

В умовах воєнного стану через військові дії багато осіб були вимушені покинути свої домівки, думаючи перш за все про власну безпеку та безпеку своїх близьких, зрозуміло, що всі ці фактори призводять до того, що учасники судових справ тимчасово проживаючи в іншій місцевості не мають змоги отримувати судові документи. На даний час функціонує реєстр внутрішньо переміщених осіб, відповідно до якого особи, які вимушено змінили місце проживання реєструються у такому реєстрі з відповідними адресами, за якими на даний час проживають.

Для осіб, які бажають здійснити комунікацію з судом, завжди існують альтернативні варіанти, такі як комунікація за актуальними номерами телефонів або ж поштовими адресами судів.

Проте, існують випадки, коли особи навіть в такій складній ситуації знаходять можливість вести недобросовісну діяльність та ухилення від судових процесів, учасниками яких вони є.

Для того, щоб суд мав змогу встановити контакт з такими особами, на нашу думку, слід надати працівникам апарату суду доступ до реєстру внутрішньо переміщених осіб, за яким би стало можливим з'ясування адрес та актуальних контактних даних учасників судових процесів, справи за участю яких не можуть продовжуватися через абсолютну невідомість про місцезнаходження та стан справ у учасників судового розгляду.

Адже навіть за умови таких складних часів для України, правосуддя в країні має здійснюватися та мають бути захищені в першу чергу права наших громадян та осіб, які перебувають в країні. Задля такої мети, працівники судових установ мають докласти всіх зусиль, задля того, щоб судовий розгляд справ здійснювався у відповідності до Цивільного процесуального кодексу України, а права громадян були захищені, в тому числі від зловживань такими правами іншими учасниками судових процесів.

Список використаних джерел:

1. Указ Президента України № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>
2. Цивільний процесуальний кодекс України в редакції від 06.04.2022 року. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

Ключові слова: правосуддя, судовий захист, права та інтереси осіб, суд, війна, зловживання процесуальними правами.

Key words: justice, judicial protection, rights and interests of person, court, war, abuse of procedural rights.

КИКОТЬ АРТЕМ ВОЛОДИМИРОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри цивільного процесу*

МЕХАНІЗМИ КОМПЕНСАЦІЇ ЗА ПОШКОДЖЕНЕ ТА ЗНИЩЕНЕ МАЙНО ВНАСЛІДОК БОЙОВИХ ДІЙ

Компенсація шкоди, якої було завдано одній державі внаслідок бойових дій, що розпочалися з боку іншої держави, можуть бути покриті двома способами: контрибуція і репарація.

Контрибуцією є примусова виплата чи конфіскація майна, яку здійснює держава-переможниця за рахунок сторони яка програла. Необхідно зазначити, що компенсація можлива лише після того, як закінчаться бойові дії та будуть підписані відповідні документи, такі як: акт про капітуляцію чи мирний договір. Однак, варто зауважити, що контрибуція в останній раз застосовувалася ще до початку XX століття, та з прийняттям Женевської конвенції 1949 року стала неприйнятною формою компенсації у міжнародному співтоваристві і була замінена репарацією як більш «цивілізованою» формою відшкодування збитків понесених стороною, що перенесла військову агресію.

Репарація є формою матеріальної відповідальності суб'єкта міжнародного права, як результат порушення прав іншого суб'єкта міжнародного права, що тягнуло за собою пошкодження та знищення власності. Такий вид компенсації передбачає ратифікацію обома суб'єктами міжнародного права відповідних міжнародних актів та підписання мирного договору. Репарації виплачує виключно та держава, яка розпочала агресивну війну. Обсяг та характер виплат має корелювати з понесеними збитками.

Так, у війні росії проти України для одержання компенсації певною приватною компанією, або ж окремою економічною галуззю, яка зазнала збитків в ході воєнних дій, можна подавати позов до міжнародних судових інстанцій. А в подальшій перспективі може виникнути змога подання колективних позовних вимог від усіх потерпілих внаслідок воєнних дій на території України.

З моменту ухвалення Європейським судом з прав людини резолюції про наслідки припинення членства російської федерації в Раді Європи, що регламентується статтею 58 Європейської конвенції з прав людини, дана судова інстанція більше не має компетенції розглядати справи в яких стороною є росія, а отже і не може виносити рішення щодо компенсації збитків, нанесених нею в ході війни. Однак, міжнародна судова система надає змогу захистити свої права і в інший спосіб [1].

Подання позову до Міжнародного кримінального суду.

Міжнародний кримінальний суд здійснює розгляд справ, що стосуються злочинів проти людства, злочину геноциду та воєнних злочинів, більш детальний перелік яких зазначено у Римському статуті [2].

У провадження, відкрите Міжнародним кримінальним судом, входить декілька етапів: 1) Попередній розгляд, під час нього постає питання компетенції прокурора щодо розгляду конкретного випадку; 2) Розслідування, яке включає в себе збір інформації та виокремлення підозрюваних осіб; 3) Досудовий розгляд, на даному етапі суддя вирішує питання щодо оголошення в розшук, затримання та арешту підозрюваних; 4) Судовий розгляд, містить стадію обвинувачення у здійсненому правопорушенні, і, як наслідок, особу підсудного визнають винною та засуджують, або ж виправдовують; 5) Апеляційне провадження, відкривається у випадку незгоди однієї із сторін спору з результатом розгляду справи, на даному етапі суддя оголошує остаточне рішення; 6) Компенсація, постраждалі від правопорушення особи мають право на покриття шкоди та збитків. У випадку винесення обвинувального рішення Судова палата Міжнародного кримінального суду має право покласти на засудженого обов'язок відшкодування заподіяної ним шкоди на рахунок потерпілих осіб, у разі неможливості виплати компенсації з певних обставин Суд має змогу прийняти рішення щодо такої виплати через Фонд довіри для потерпілих (Trust Fund for Victims) [3].

Усі постраждалі від бойових дій фізичні особи, установи, організації, можуть виступати в судовому процесі в якості потерпілих. Для участі в розгляді справи у Міжнародному кримінальному суді потерпілі мають подати письмову заяву, примірник якої можна отримати у Відділі участі потерпілих та відшкодування шкоди (the Victims Participation and Reparations Section (VPRS) at the ICC). Вищевказаний відділ також може допомогти у заповненні звернення та надати адвоката для потерпілого у разі неспроможності оплатити його послуги самостійно.

Подання скарги до Ради ООН з прав людини

Рада ООН з прав людини має процедуру розгляду скарг, що регламентована Резолюцією Ради з прав людини 5/1 від 18.06.2007 р. щодо грубих, систематичних та достатньо обґрунтованих порушень прав людини і основоположних свобод, які відбуваються по всьому світу за будь-яких обставин [4].

Така процедура передбачає подачу скарги від фізичної особи, групи осіб чи неурядової організації. Так само скарга може бути подана проти будь-якої країни, незалежно від того, чи ратифікувала вона конкретний міжнародний договір або висунула застереження щодо відповідного правового інструменту.

Скарги підлягають перевірці двома робочими групи: перша обробляє повідомлення, а друга аналізує описану ситуацію і має право подальшої передачі звернень до Ради систематичних та достатньо обґрунтованих порушень прав людини і основоположних свобод.

Рішення Ради ООН з прав людини мають рекомендаційний характер. Розгляд звернень не передбачає подальших дій для превентивного запобігання вчинення правопорушень чи здійснення компенсацій потерпілим.

Спеціальні процедури Ради з прав людини

Спеціальні процедури Ради з прав людини передбачають проведення моніторингу подій в державах та вживання певних заходів у випадку виявлення порушень прав людини.

Звернутися до Спеціальних процедур із заявою про порушення прав людини може фізична особа, група осіб, організація, міжурядова установа або національні органи з прав людини. Розгляд звернень здійснюють незалежні експерти з прав людини, вони можуть звертатися за роз'ясненнями щодо правопорушень, клопотати до відповідних органів про прийняття запобіжних заходів для припинення злочинних посягань на права та свободи людей, здійснювати власні розслідування, притягувати правопорушників до відповідальності, забезпечувати дієві засоби для правового захисту постраждалої особи та членів його сім'ї.

Подання скарг до договірних органів ООН

Наразі діють вісім договірних органів ООН з прав людини, які при певних обставинах наділені правом приймати та розглядати повідомлення та скарги від приватних осіб, в їх перелік входять: Комітет з прав людини, Комітет з ліквідації расової дискримінації, Комітет проти катувань, Комітет з питань ліквідації дискримінації щодо жінок, Комітет з прав інвалідів, Комітет з насильницьких зникнень, Комітет з економічних, соціальних та культурних прав, Комітет з прав дитини.

Комітет з прав людини уповноважений вести розгляд індивідуальних звернень щодо ймовірного порушення прав, закріплених у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права стосовно держав-учасниць першого Факультативного протоколу до Міжнародного пакту про цивільні та політичні права. Україна та росія визнають компетенцію Комітету з прав людини, а отже не мають права перешкоджати зверненню осіб, які перебувають під їх юрисдикціями і заявляють про порушення їх прав та положень Пакту про громадянські і політичні права. Подавати звернення до Комітету з прав людини можуть лише фізичні особи. Даного права не мають організації та групи осіб.

Згідно практики вищеперерахованих комітетів найбільш розповсюдженою підставою відхилення звернень є невичерпання національних засобів правового захисту. Тому перш ніж звертатися до даних органів міжнародного правосуддя потрібно використати усі надані національним законодавством засоби захисту порушеного права.

Комітет з прав людини передбачає можливість звернення потерпілого протягом п'яти років з дня порушення його прав.

Підсумком розгляду звернення є винесення Комітетом рекомендацій направлених уряду країни. Дані рекомендації містять вимоги про поновлення судової справи заявника та виплати певної компенсації.

У випадку подачі позову до Європейського суду з прав людини, не потрібно дублювати дане звернення до інституцій ООН, так як це може стати причиною колізії і як наслідок усунення справи з розгляду ЄСПЛ.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та Європейський Суд з прав людини [Електронний ресурс]. – 1950. – Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
2. Римський статут Міжнародного кримінального суду [Електронний ресурс]. – 1998. – Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
3. Куди скаржитися, крім Європейського суду з прав людини? [Електронний ресурс] / Українська Гельсінська спілка з прав людини. – 104. – Режим доступу до ресурсу: <https://helsinki.org.ua/articles/kudy-skarzhytysia-krim-yevropeyskoho-sudu-z-prav-liudyny/>
4. Резолюція Ради з прав людини 5/1 [Електронний ресурс]. – 2007. – Режим доступу до ресурсу: https://echr.coe.int/Documents/Resolution_ECHR_cessation_membership_Russia_CoE_ENG.pdf

Ключові слова: правосуддя, судочинство, доказування, воєнні злочини, слідчі дії, війна.

Key words: justice, judiciary, evidence, war crimes, investigative actions, war.

ПРИВИДЕНЦЕВ ОЛЕКСАНДР ГЕННАДІЙОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри цивільного процесу*

МІСЦЕ ЕЛЕКТРОННИХ ПОВІДОМЛЕНЬ ЯК ДЖЕРЕЛА ДОКАЗІВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Сучасні світові глобалізаційні процеси з кожним роком стають все більш взаємопов'язані з розвитком сфери інформаційних технологій та впливають на всі рівні життя населення в світі загалом, та в Україні зокрема. За нашою державою починають міцно закріплюватися статуси «ІТ-хабу» Європи та «цифрової» держави: передові розробки в сфері цифровізації, підготовка висококваліфікованих ІТ-фахівців, які користуються кадровим попитом далеко за межами держави, загальна діджиталізація країни в сфері державних послуг та створення «держави у смартфоні», автоматизація та інформатизація багатьох сфер повсякденного життя. Перехід комунікації з матеріального світу до цифрового є наслідком впровадження цифрових технологій як на побутовому рівні між індивідуумами, так і на професійному рівні між установами/організаціями та державою. Зазначені процеси створюють значні обсяги обміну інформації в е-середовищах саме через електронні повідомлення, як один із найпопулярніших засобів цифрової комунікації, що в свою чергу викликає необхідність нормативного врегулювання використання такого спілкування як доказу в судочинстві при вирішенні цивільних спорів.

Визначення поняття «електронне повідомлення» в цивільному процесуальному законодавстві відсутнє, а серед нормативно-правових актів його визначення наводиться у ст.1 Закону України «Про захист прав споживачів» як «інформація, надана споживачу через телекомунікаційні мережі, яка може бути у будь-який спосіб відтворена або збережена споживачем в електронному вигляді» [1]. Технічна сфера дає визначення електронних повідомлень як «автономної частини цифрового зв'язку, яка призначена для передачі між фізичними пристроями інформації та використовує загальновизнаний електронний протокол зв'язку» [2].

Для визначення місця електронних повідомлень в системі доказів, перш за все, потрібно визначитись із категоріальним апаратом процедури доказування в цивільному процесі. Поняття «доказування» є дискусійним питанням серед науковців, адже в чинному цивільному процесуальному законодавстві України воно чітко не визначено. Представники Одеської школи права дають наступне визначення «доказування» в цивільному процесі: «розумова й процесуальна діяльність суб'єктів доказування, яка врегульована нормами цивільного процесуального законодавства та спрямована на встановлення фактів (обставин), що мають значення для справи, і яка складається зі збирання, подання, дослідження (перевірки) та оцінювання судових доказів» [3, с. 70]. Визначення поняття «доказування» вказує на головний елемент в цьому процесі – докази, який законодавець визначає як «будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи» (ч. 1 ст. 76 ЦПК) [4]. Можна констатувати, що електронні повідомлення як докази – це повідомлення, що передаються засобами цифрового зв'язку в електронній формі та містять дані, що можуть або підтвердити або спростувати обставини, на яких ґрунтуються вимоги чи заперечення учасника справи, по суті справи, яка вирішується судом.

Стрімкий розвиток ІТ випереджає свою правову регламентацію, зокрема і обіг електронних повідомлень та способи їх використання як засобів доказування в цивільному судочинстві. До 2017 року серед джерел фактичних відомостей (доказів) були лише пояснення сторін, допитаних як свідків, показання свідків, висновки експертів, письмові та речові докази, тому під час розгляду справ електронні повідомлення подавались у форматі роздруківок з електронного листування з різних поштових агентів (електронна пошта, месенджери, смс-повідомлення) та їх прирівнювали до письмових доказів. Адже, в ст. 64 ЦПК (редакція до 15.12.2017 р.) письмовими доказами було визначено будь-які документи, акти, довідки, листування службового або особистого характеру або витяги з них, що містять відомості про обставини, які мають значення для справи [4]. Це спричиняло суперечності при застосуванні аналогії закону щодо використання електронних повідомлень як доказової бази через особливості функціонування документообігу в паперовому та цифровому форматах. З кожним роком кількість випадків

застосування електронних повідомлень як доказів в цивільному судочинстві тільки збільшувалась, але нормативної регламентації не було, що спричиняло появу різних по суті рішень у судовій практиці та правових аргументацій щодо доцільності застосування ідентичних доказів та їх відповідності критеріям належності, допустимості та достатності.

В новій же редакції ЦПК від 15.12.2017 р., законодавець якісно розширив докази новою категорією – електронними доказами (ст. 100 ЦПК), де серед інших було визначені і електронні повідомлення (текстові, голосові та мультимедійні) [4]. Виокремивши електронні докази, законодавець не визначив нові чіткі правові механізми їх застосування в процесі доказування, що поступово намагаються впорядкувати постановами Верховного Суду. Виходячи із правових позицій Верховного Суду, надається перевага класичним та «перевіреним часом» методам захисту обміну цифрової інформації, а саме електронному підпису. Такий формат захисту текстових електронних повідомлень характерний для державних органів та юридичних осіб і зовсім непопулярний в обігу інформації серед фізичних осіб, а голосові та мультимедійні повідомлень взагалі неможливо або досить складно посвідчити в такий спосіб. Значні складнощі викликає застосування зазначених доказів у разі заперечення їх достовірності іншою стороною справи через відсутність універсального механізму підтвердження. Як альтернатива – використання судових експертиз, але такий механізм призводить до значного здороження та ускладнення судової процедури. Серед проблем залишаються невирішеними універсальна процедура ідентифікації автора електронних повідомлень, визначення належності поштового агента конкретній особі та листування з конкретною особою, посвідчення голосових та мультимедійних повідомлень, а також текстових повідомлень між фізичними особами.

У призмі євроінтеграційних процесів в Україні слід також врахувати європейський досвід, що трансформований у норми «м'якого» права. В 2019 році Комітет міністрів Ради Європи схвалив рекомендації у застосуванні електронних доказів в цивільних та адміністративних справах (якщо вони не суперечать нормам національного законодавства країн-учасниць), де зазначив наступне:

- судам не слід відхиляти електронні докази та заперечувати їхню юридичну силу виключно через те, що вони були зібрані та/або надані в електронному вигляді або не містять удосконалений, кваліфікований або аналогічним чином захищений цифровий підпис;
- судам необхідно приймати до відома доказову цінність метаданих та можливі наслідки їх невикористання;
- сторонам слід дозволити надавати електронні докази в оригінальному електронному вигляді без необхідності подавати роздруковки та сприяти передачі електронних доказів через електронні засоби зв'язку, що сприятиме підвищенню ефективності судочинства;
- збір електронних доказів слід здійснювати належним та безпечним чином;

– надавати електронні докази суду необхідно з використанням надійних сервісів, наприклад послуг посвідчувальних центрів, а враховуючи підвищений ризик знищення чи втрати доказів, слід запровадити процедури безпечного вилучення та збору електронних доказів [5].

Можемо, констатувати, що законодавець в 2017 році визначив місце електронних повідомлень серед системи доказів в цивільному процесі та приділяє йому належну увагу, але загалом інститут електронних доказів не сформований в достатній мірі та знаходиться на досить ранній стадії свого формування в Україні та світі. Багато питань в зазначеній сфері залишаються невирішеними, а процедури їх використання або взагалі невизначені, або неузгоджені між собою. Вважаю доцільним приділити увагу вивченню зарубіжного досвіду (як європейського так і азіатського) у процедурах використання електронних повідомлень як джерела доказів та провадити діяльність з розробки власних універсальних механізмів забезпечення та використання їх у судочинстві задля спрощення та здешевлення судової процедури і збільшення ефективності судочинства.

Список використаних джерел:

1. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991р. № 1023-XII. Відомості Верховної Ради УРСР. 1991. № 30. Ст. 379.
2. Motor vehicles. Chapter 269. House bill no. 1430 (Representatives Mock, Dobervich, D. Ruby). URL: <https://www.ndlegis.gov/assembly/65-2017/session-laws/documents/MTRVH.pdf> (Дата звернення: 29.05.2022).
3. Цивільне процесуальне право України : навчальний посібник (для підготовки і тестування) 2-ге вид., пер. і доп. / за ред. Н. Ю. Голубевої. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2019. 436 с.
4. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–42. Ст. 492.
5. Электронные доказательства в гражданском и административном судопроизводстве. Руководящие принципы Комитета министров Совета Европы 30 января 2019 и пояснительный меморандум. URL: <https://rm.coe.int/prems-147419-rus-2019-cm-2018-169-lignes-directrices-digital-evidence-/16809ef160> (Дата звернення: 30.05.2022).

Ключові слова: електронні докази, електронні повідомлення, цивільний процес, докази, діджиталізація.

Key words: electronic evidence, electronic messages, civil proceedings, evidence, digitalization.

ПОЛЩУК ПАВЛО АНАТОЛІЙОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри цивільного процесу*

ПІДСУДНІСТЬ СПРАВ ПРО ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТІВ, ЩО МАЮТЬ ЮРИДИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ, В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

24 лютого 2022 року Указом Президента України Володимира Зеленського № 64/2022, було запроваджено військовий стан у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України у відповідності до пункту 20 частини першої статті 106 Конституції України та Закону України «Про правовий режим воєнного стану» на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, з 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року строком на 30 діб.

У зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [2].

Вищевказані обмеження стосувались деяких конституційних права і свобод людини і громадянина, однак не стосувались обмежень чи заборон на звернення до суду, громадянином, особою без громадянства чи іноземцем для захисту свого порушеного права у відповідності до Конституції та законів України.

Станом на березень місяць було встановлено певний перелік територій, які тимчасово стали непідконтрольні Україні, у зв'язку з чим суди не мають можливості здійснювати правосуддя на даних територіях, серед яких Херсонська, Донецька, Луганська область, частково Харківська, Чернігівська, Запорізька область та Автономна Республіка Крим.

Таким чином, 03 березня 2022 року на засіданні Верховної Ради України було ухвалено Закон про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо зміни підсудності судів (законопроект № 7117) [5], зміни стосувались частини сьомої статті 147 Закону якою передбачено, задля забезпечення належного функціонування судової влади у випадку виникнення надзвичайних обставин. Зокрема, у разі неможливості здійснення правосуддя судом з об'єктивних причин під час воєнного або надзвичайного стану, у зв'язку зі стихійним лихом, військовими діями, заходами щодо боротьби з тероризмом або

іншими надзвичайними обставинами, може бути змінено територіальну підсудність судових справ, що розглядаються в такому суді, за рішенням Вищої ради правосуддя, що ухвалюється за поданням Голови Верховного Суду, шляхом її передачі до суду, який найбільш територіально наближений до суду, який не може здійснювати правосуддя, або іншого визначеного суду, а у разі неможливості здійснення Вищою радою правосуддя своїх повноважень – за розпорядженням Голови Верховного Суду. А саму інформацію про зміну територіальної підсудності судових справ чи суду можна дізнатися безпосередньо на сайті судової влади «<https://court.gov.ua>».

Отже, дані зміни надали можливість усім особам, які мали відкриті судові справи в судах та які мали намір звернутися до суду задля захисту свого порушеного права в судовому порядку здійснити це.

Розглядаючи цивільне судочинство в буденних реаліях або в реаліях військового стану можна дійти висновку, що дана сфера судочинства є найбільш актуальна в будь якій час, оскільки особи мають право на звернення до суду з метою захисту своїх прав, свобод та інтересів. Так, Цивільно-процесуальним кодексом України, чітко регламентовано порядок та види територіальної підсудності цивільних справ. У відповідності до Глави 2 ЦПК України можна встановити за предметною та суб'єктною, інстанційною та територіальною юрисдикцією (підсудністю).

У зв'язку із вищевикладеними обставинами багато громадян покинули свої домівки та були вимушені змінити своє місце проживання. Також, багато громадян зіштовхнулися з проблематикою наявності документів або розбіжностей в наявних документа та в даних, які є в державних реєстрах наприклад при відкритті спадкової справи. Якщо державним або приватним нотаріусом встановлено факт невідповідності даних в документах він надає спадкоємцю роз'яснення щодо видачі Свідоцтва про право на спадщину за законом чи за заповітом, в якому вказує ці обставини та просить встановити факт, що має юридичне значення, а саме родинних відносин між фізичними особами.

Так, у відповідності до статті 316 Цивільно-процесуального кодексу України підсудність таких справ визначається за місцем її проживання, а відносно громадян України, які проживають за її межами, за його клопотанням до судді Верховного Суду [4].

Однак, враховуючи військовий стан на території України, можна вважати, що вимушено переміщені особи, які тимчасово зареєструвались чи мають право на звернення до суду за новим місцем проживання. Нажаль, на даний час немає відповідної судової практики.

Також, розглядаючи питання при зверненні іноземця з тих самих підстав до суду, підсудність даної категорії в ЦПК України не встановлена, однак наявна судова практика, яка передбачає, що «01 березня 2019 року до Верховним Судом у складі судді Касаційного цивільного суду було розглянуто клопотання особи, в інтересах якої діяв адвокат, про визначення підсудності справи за заявою особи, заінтересована особа – приватний нотаріус, про встановлення факту родинних відносин, з підстав що, клопотання було мотивоване тим, що 18 грудня

2018 року за заявою особи приватним нотаріусом було відкрито спадкову справу, за останнім місцем проживання, що територіально знаходиться у Приморському районі міста Одеси» [3].

У зв'язку з допущенням помилки під час внесення актового запису про народження заявника (яка змінила прізвище після одруження, та після переїзду до Ізраїлю) та у свідоцтві про народження, виникла необхідність у встановленні факту родинних відносин між матір'ю, яка є спадкодавцем, та донькою, що є спадкоємцем, у порядку статті 315 ЦПК України.

Ураховуючи відсутність зареєстрованого в Україні місця проживання заявника та той факт, що останнє місце проживання померлої територіально знаходиться у Приморському районі міста Одеси, заявник, в інтересах якої діяв адвокат, просила визначити підсудність справи за заявою, заінтересована особа – приватний нотаріус, про встановлення факту родинних відносин на території України, зокрема, Приморському районному суду міста Одеси.

Зазначене клопотання не підлягає задоволенню, виходячи з наступного [3], відповідно до статті 496 ЦПК України іноземці, особи без громадянства, іноземні юридичні особи, іноземні держави (їх органи та посадові особи) та міжнародні організації (далі – іноземні особи) мають право звертатися до судів України для захисту своїх прав, свобод чи інтересів. Іноземні особи мають процесуальні права та обов'язки нарівні з фізичними і юридичними особами України, крім випадків, передбачених Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [4].

Аналогічна норма міститься у положеннях статті 73 Закону України «Про міжнародне приватне право».

Згідно з пунктами 7, 9 частини першої статті 76 Закону України «Про міжнародне приватне право» суди можуть приймати до свого провадження і розглядати будь-які справи з іноземним елементом у таких випадках:

- дія або подія, що стала підставою для подання позову, мала місце на території України; якщо справа окремого провадження стосується особистого статусу або дієздатності громадянина України [7].

Дана практика Верховного суду вказує на можливість звернення іноземцем до суду на території України однак, не визначає за яким видом територіальної підсудності у відповідності до Глави 2 ЦПК України вони мають право на звернення.

В свою чергу, вважаємо, що питання визначення альтернативної територіальної підсудності даної категорії справ окремого провадження, а саме щодо встановлення фактів, що мають юридичні значення підчас дії військового стану на території держави та навіть після його закінчення, визначення підсудності для іноземців є доцільним.

Отже, враховуючи вищевикладене можна дійти до висновку, що воєнна агресія Російської Федерації, призвела до необхідності ще біль-

шого вдосконалення національного законодавства нашої держави, як на міжнародно-політичній арені так й нормотворчої діяльності.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Указ Президента України Володимира ЗЕЛЕНСЬКОГО від 24.02.2022 року № 64/2022, Указ затверджено Законом № 2102-IX від 24.02.2022 року.
3. Ухвала, Верховного Суду у складі судді Касаційного цивільного суду, провадження № 61-Звп19 від 01.03.2019 року.
4. Цивільного процесуального кодексу України від 18.03.2004 року № 1618-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004, № 40–41, 42, ст. 492.
5. Закону України Про судоустрій і статус суддів від 02.06.2016 року № 1402-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016, № 31, ст. 545.
6. Закону України Про правовий режим воєнного стану від 12.05.2015 року № 389-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015, № 28, ст. 250.
7. Закон України Про міжнародне приватне право від 23.06.2005 року № 2709-IV. Відомості Верховної Ради України. 2005, № 32, ст. 422.

Ключові слова: військовий стан, воєнна агресія, захист прав і свобод, цивільне судочинство, юридичний факт, окреме провадження, підсудність.

Key words: martial law, military aggression, protection of rights and freedoms, civil proceedings, legal fact, separate proceedings, jurisdiction.

СЕКЦІЯ 27

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ

Керівник секції: доцент кафедри господарського права та процесу,
кандидат юридичних наук, доцент В. В. Добровольська

Секретар секції: лаборант кафедри господарського права та процесу
Я. С. Кондратюк

ПОДЦЕРКОВНИЙ ОЛЕГ ПЕТРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри господарського права та процесу,
доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України

ВОЄННА ЕКОНОМІКА: ОРІЄНТИРИ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Агресія російської федерації проти України, що переросла у повномасштабний збройний напад, та проголошення в Україні 24 лютого 2022 року воєнного стану примушують правознавців формувати правовий порядок денний преребудови економіки на воєнні рейки. Вже у березні 2022 року Міністр оборони України заявив про те, «Економіка переведена на військові рейки»... «Заводи та фабрики продовжують роботу, виконують військове замовлення, ремонтують техніку, перетворюють військові трофеї на зброю» – закликав, – «щоб боротись країна повинна працювати, кожен на своєму місці. Якщо ви вимушені були евакуюватись – знайдіть роботу на новому місці – ваша допомога потрібна всюди...» [1].

Попри загальну правильність посылу представника влади, зазначені елементи економічного регулювання – державне замовлення та рекомендації виробничому сектору економіки – явно недостатньо для побудови економіки воєнного типу в поточному стані руйнівного зовнішнього впливу агресора на її зміст та перспективи, блокування транспортних коридорів, знищення інфраструктури та окупації. Зокрема, отримала поширення хибна думка про те, що «державна має адаптувати податкове навантаження і податкові правила до воєнних умов, для сприяння виживанню бізнесу в умовах війни» [2].

Економіка воєнного типу істотно відрізняється від економіки ринкового спрямування. Дійсно, якщо порівнювати економіку США

періоду II Світової війни та економіку Великої Британії цього періоду, то можна помітити істотні відмінності. Економіка США майже не була піддана руйнуванням, захопленням, зовнішньої дезорганізації. Чого не можна сказати про економіку Великої Британії. Економіка США в цей період по суті не була економікою воєнного типу, а економікою воєнного сприяння, максимально орієнтованою на потреби виконання оборонних замовлень та забезпечення збройних сил, що природньо відображало здатність загальноринкових механізмів за гнучкої державної підтримки безперешкодно виконувати основні функції виробництва в умовах війни.

Цих механізмів було явно недостатньо для Великої Британії, яка під час II Світової війни, особливо в її перший період, фактично опинилася в транспортній облозі, була піддана значним руйнуванням, розриванню виробничих ланцюгів, загибелі працівників та інших жаків безпосередньої агресії нацистської Німеччини. Саме під тиском цих обставин, які дуже нагадують умови, в яких опинилася економіка України в 2022 році, в 1939-1945 роках Велика Британія була вимушена запровадити жорстке державне регулювання економіки, що супроводжувалося прямим регулювання фінансової, виробничої, продовольчої, трудової та інших сфер суспільних відносин. Зокрема, відзначається, що «Під час мобілізації у Другій світовій війні Велика Британія була перетворена з переважно вільної ринкової економіки на планову економіку. Збільшення державного контролю над економікою було необхідним для подальшої війни» [3]. Про це свідчать численні правові акти Воєнного кабінету: Типовий приклад: на відміну від України, де на початку березня 2022 року було радикально зменшено податки, під час війни у Британії були збільшені всі види оподаткування, збільшуючи доходи, але також зменшуючи інфляцію. Були створені більш ефективні методи збору, зокрема Pay As You Earn (PAYE). Уряд також запровадив схеми заощаджень, які допомогли зменшити попит на витратні матеріали. Державний контроль за економікою забезпечував ефективне задоволення зростання попиту на виробництво. Необхідно було також контролювати інфляційний тиск, який супроводжував війну, для підтримки стабільного суспільства. Втручання держави було очевидним у плануванні, прямому контролі промисловості, розподілі ресурсів, субсидіях та нормуванні. Уряд контролював фабрики королівських ордонансів, які виробляли боеприпаси і на початку війни взяли під контроль залізниця та порти. Міністерство військового транспорту взяло на себе далекі автомобільні перевезення, хоча в цілому виробництво залишилося у приватних руках. Уряд використовував розподіл ресурсів через обмеження замовлень на постачання для керівництва промисловістю. В одних галузях «ядерні» фірми поглинали інші, скорочуючи виробництво необхідних товарів і скорочуючи цивільний сектор. Це супроводжувалося масовим розширенням військового сектору. В основі економіки воєнного типу було покладено перерозподіл трудових ресурсів в найбільш важливі сектори економіки. Втручання держави полягало

у жорсткому плануванні, прямому контролі промисловості, розподілі ресурсів, субсидіях та нормуванні [4].

Економічна та правова політика української влади перших місяців війни з російським агресором виявила численні економіко-правові коливання та відсутність прогнозованого вектору розвитку з урахуванням усіх тягот війни.

Якщо аналізувати відповідні кроки політичного керівництва, то по крупницям можна виділити кроки у бік побудови воєнної економіки.

Значною мірою непристосованим для цих завдань виявився і Закон України «Про режим воєнного стану». Зокрема, на сьогодні можна виокремити певні регулятивні повноваження владних структур на час воєнного стану, що можуть впливати на сфері господарювання і відповідну структуру економіки:

- запроваджувати трудову повинність для працездатних осіб, не залучених до роботи в оборонній сфері та сфері забезпечення життєдіяльності населення і не заброньованих за підприємствами на період дії воєнного стану з метою виконання робіт, що мають оборонний характер, а також ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, які виникли в період дії воєнного стану, та залучати їх в умовах воєнного стану до суспільно корисних робіт, що виконуються для задоволення потреб військових формувань, правоохоронних органів і сил цивільного захисту, забезпечення функціонування національної економіки;

- використовувати потужності та трудові ресурси підприємств, установ і організацій усіх форм власності для потреб оборони, змінювати режим їхньої роботи, проводити інші зміни виробничої діяльності;

- примусово відчужувати майно, що перебуває у приватній або комунальній власності;

- регулювати роботу постачальників електронних комунікаційних мереж та/або закладів культури та засобів масової інформації;

- встановлювати особливий режим у сфері виробництва та реалізації лікарських засобів, які мають у своєму складі наркотичні засоби, психотропні речовини та прекурсори, інші сильнодіючі речовини, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України;

- запроваджувати нормоване забезпечення населення основними продовольчими і непродовольчими товарами.

Усі інші повноваження меншою мірою впливають на структуру економічних відносин в умовах воєнного стану, але й названі не можуть повною мірою задовольнити потреби побудови воєнної економіки.

Зокрема, повноваженням «використовувати потужності та трудові ресурси підприємств...» не кореспондує адекватний механізм реалізації.

Як відомо, економіка існує за об'єктивними законами руху грошей та товарів. «Використання потужностей та трудових ресурсів» вимагає щонайменше планування, інформаційного обміну, усунення розбіжностей, компенсації та гармонізації з механізми державних закупівель (замовлень, реквізицій) й відшкодування завданих збитків.

За відсутності такого механізму відповідні положення є мертвими, не здатними до того, аби забезпечувати функціонування економіки воєнного типу на сталій та прогнозованій основі.

Звертає на себе увагу, що національне законодавство тривалий час фактично «пацифікувалося», коли не лише, наприклад, були ліквідовані військові суди, які здатні на спеціалізованій основі здійснювати професійне правосуддя у питаннях військової справи, але й значно ослаблювалася здатність господарського законодавства забезпечувати потреби економіки в умовах воєнного стану. Зокрема, Законом України № 3205-IV від 15.12.2005 були виключена з Господарського кодексу України положення ч. 4, ст. 13: «У випадках, передбачених цим Кодексом та іншими законами, Кабінет Міністрів України, інші органи виконавчої влади можуть встановлювати державні завдання, що є обов'язковими для суб'єктів господарювання». Замість того, аби розробити положення, що мали б передбачати організаційно-майновий алгоритм взаємодії органів державної влади та суб'єктів господарювання в умовах воєнного стану, держава взагалі відмовилася від цього інституту, здатного перетворювати державну політику у цій сфері в результат посилення обороноздатності та ефективності використання обмежених ресурсів.

Наведене наочно доказує, що питанням побудови воєнної економіки слід приділити першочергового характеру. Наявні та перспективні кроки у цій сфері мають бути активніше задіяні, в тому числі з урахуванням досвіду побудови воєнної економіки в Британії часів II Світової війни та реалізації потреб прискореного спрямування діяльності господарюючих суб'єктів на потреби воєнного господарства.

Список використаних джерел:

1. Резніков О. 10 днів 4 години 20 хвилин – 244 години Україна бореться за увесь світ. URL: <https://www.facebook.com/reznikovoleksii/posts/361573829312308>
2. Оносовський Д. Податки під час війни: що змінилося для бізнесу URL: https://biz.ligazakon.net/analytics/211250_podatki-pd-chas-vyni-shcho-zmnilosya-dlya-bznesu
3. Economy and the Second World War: The Cabinet Papers: URL: <https://www.nationalarchives.gov.uk/cabinetpapers/themes/control-industry-production.htm>
4. Control of industry and production : The Cabinet Papers: URL: <https://www.nationalarchives.gov.uk/cabinetpapers/themes/control-industry-production.htm>

Ключові слова: воєнна економіка, господарсько-правове забезпечення, оподаткування, державний контроль, військовий сектор.

Key words: military economy, economic and legal support, taxation, state control, military sector.

ВОЗНЯКОВСЬКА КРИСТІНА АНАТОЛІЙВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри цивільно-правових дисциплін
Чернівецького юридичного інституту, доктор юридичних наук, професор*

ГОСПОДАРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ВІЙНИ

24 лютого Російська Федерація розпочала повномасштабне вторгнення на територію України. На підставі РНБОУ та згідно із законодавством України Президент підписав Указ № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні».

Окрім безпосереднього фронту бойових дій, не менш важливим є і економічний фронт. На сьогодні війна коштує Україні мільярдів доларів, які необхідні для забезпечення оборони та підтримання (а в подальшому і відновлення) нашої інфраструктури. Підприємства в державі, яка знаходиться в стані війни, окрім оборонної промисловості, відходять на другий план. Терміни щодо зобов'язань за договорами наближаються, а можливості їх виконати фізично немає, перед кожним суб'єктом господарювання стоїть питання, як діяти в таких умовах і як захистити себе від відповідальності за зобов'язання, які не можливо виконати. Також війна вплинула і на зовнішньоекономічні відносини, залучення інвестицій, тощо.

З відтоком західних транснаціональних компаній з території Росії та збоями в українських поставках, компаніям доводиться все переосмислювати та адаптувати бізнес до нових реалій, хоча ще донедавна змінювали бізнес-модель у зв'язку з пандемією COVID-19.

На сьогодні ТПП України спростила процедуру засвідчення форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) і задля позбавлення обов'язкового звернення до неї та з ціллю підготовки пакету документів у період дії введеного воєнного стану, представила загальний офіційний лист ТПП України стосовно засвідчення форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) [4].

Також, у зв'язку з введенням воєнного стану в Україні, здецю зазнала змін і процедура державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців. В умовах воєнного стану державна реєстрація юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, державна реєстрація речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень здійснюється із врахуванням наступних особливостей:

1) державна реєстрація, крім державної реєстрації, що відповідно до законодавства здійснюється в автоматичному режимі, проводиться виключно:

державними реєстраторами юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців, державними реєстраторами речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, що перебувають у трудових відносинах із суб'єктом державної реєстрації/суб'єктом державної реєстрації прав, посадовими

особами Міністерства юстиції, його територіальних органів, включеними до затвердженого Міністерством юстиції переліку державних реєстраторів та посадових осіб, якими в умовах воєнного стану проводиться державна реєстрація;

нотаріусами, включеними до затвердженого Міністерством юстиції переліку нотаріусів, якими в умовах воєнного стану вчиняються нотаріальні дії щодо цінного майна;

державними та приватними виконавцями відповідно до повноважень, визначених законом, перелік яких письмово повідомляється Міністерством юстиції технічному адміністратору Державного реєстру прав.

2) посадові особи мають право проводити реєстраційні дії щодо фізичних осіб-підприємців, усіх видів юридичних осіб та громадських формувань, а також приймати рішення про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, якщо відповідні обмеження (умови) не передбачено переліком;

3) державна реєстрація юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань державними реєстраторами, посадовими особами, включеними до переліку, може проводитися на підставі документів, зазначених у Постанові Кабінету Міністрів України від 06 березня 2022 року № 209.

4) сплата адміністративного збору/плати за надання відомостей з Єдиного державного реєстру може підтверджуватися електронною копією (у тому числі скрін-копією) відповідного платіжного документа.

5) вимоги законодавства щодо обов'язку подання/підтвердження відомостей про кінцевого бенефіціарного власника, а також документів, передбачених законом для подання/підтвердження таких відомостей, не застосовуються, крім випадків державної реєстрації банків, небанківських фінансових установ та осіб, які не є фінансовими установами, але мають право надавати окремі фінансові послуги (крім операторів поштового зв'язку) та юридичних осіб, засновником (учасником) та/або кінцевим бенефіціарним власником яких є або буде внаслідок відповідних змін Росії, громадянин Росії, юридична особа, утворена та зареєстрована відповідно до законодавства Росії; тощо [1].

Також, доцільно розглянути зміни до податкового законодавства України.

Так, фізичні особи-підприємці – платники єдиного податку першої та другої групи мають право не сплачувати єдиний податок. При цьому такими особами декларація платника єдиного податку – фізичної особи-підприємця не заповнюється за період, в якому відповідно до абзацу першого цього підпункту єдиний податок не сплачувався. Платниками єдиного податку третьої групи можуть бути фізичні особи-підприємці та юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми, у яких протягом календарного року обсяг доходу не перевищує 10 мільярдів гривень. І до таких осіб не застосовується обмеження щодо кількості осіб, які перебувають з ними у трудових відносинах [2].

Також, тимчасово, з 1 квітня 2022 року на період дії воєнного стану на території України звільняються від оподаткування податком на додану вартість операції з ввезення товарів на митну територію України у митному режимі імпорту суб'єктами господарювання, які зареєстровані платниками єдиного податку першої, другої та третьої групи, крім фізичних та юридичних осіб, які обрали ставку єдиного податку 3 відсотки доходу – у разі сплати податку на додану вартість згідно з ПК України [3].

Отже, переважна більшість зазначених змін спрямована на покращення українського законодавства із врахуванням тих проблем, які виникли в нашій країні під час військової агресії. Так, була прийнята низка змін, пов'язаних з оподаткуванням та поданням звітності у період дії воєнного стану, державною реєстрацією юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань. Ці зміни стимулюють суб'єктів господарювання ефективно функціонувати в умовах війни.

Список використаних джерел:

1. Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 6 березня 2022 р. № 209. (Редакція від 28.04.2022 № 480-2022-п). URL: www.rada.gov.ua
2. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 № 2120-IX. URL: (Редакція від 15.03.2022 № 2120-IX). URL: www.rada.gov.ua
3. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану: Закон України від 24.03.2022 № 2142-IX. (Редакція від 24.03.2022 № 2142-IX.). URL: www.rada.gov.ua
4. Щодо засвідчення форс-мажорних обставин. Сайт Торгово-промислової палати України. URL: <https://uccr.org.ua/press-center/uccr-news/protsedura-zasvidchennia-fors-mazhornikh-obstavin-z-28-02-2022>

Ключові слова: господарська діяльність, оподаткування, війна, податок на додану вартість, державна реєстрація, Торгово-промислова палата, сертифікат.

Key words: economic activity, taxation, war, VAT, state registration, Chamber of Commerce, certificate.

БУДУРОВА ГАННА МИКОЛАЇВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри господарського права та процесу,
кандидат юридичних наук, доцент*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВСТУПУ У ГОСПОДАРСЬКУ СПРАВУ ТРЕТІХ ОСІБ, ЯКІ НЕ ЗАЯВЛЯЮТЬ САМОСТІЙНИХ ВИМОГ ЩОДО ПРЕДМЕТА СПОРУ

Серед учасників господарської справи окреме місце посідають треті особи, які ГПК України поділені на: 1) третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору; 2) третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору.

Вчені-процесуалісти третіми особами, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, визнають тих осіб, які хоч і не є суб'єктами спірного матеріального правовідношення, яке є предметом спору між позивачем і відповідачем, але можуть вступити у справу на одній із сторін за власною ініціативою або можуть бути залучені до участі у справі, якщо рішення з господарського спору може вплинути на їх права або обов'язки однієї із сторін і з метою недопущення такого рішення і користуються процесуальними правами і несуть процесуальні обов'язки сторін, за винятками, встановленими законом [1, с. 138].

Це визначення ґрунтується на основній ознаці і одночасно підставі для вступу у справу третіх осіб, що не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору – вірогідному впливі рішення у справі, що розглядається, на права або обов'язки третьої особи без самостійних вимог щодо однієї зі сторін. Таким чином, норми цього інституту покликані захистити права та законні інтереси осіб, які не є учасниками спірних матеріальних правовідносин, але знаходяться із однією зі сторін процесу у таких відносинах, які можуть змінитись у результаті винесеного рішення. «Метою участі таких осіб у справі є обстоювання ними власних прав і законних інтересів, на які може справити вплив рішення чи ухвала», стверджує Д. Сібільов [2, с. 70].

Узагальнено, підставами вступу у справу третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, які обов'язково мають бути зазначені у заявах про залучення третіх осіб і у заявах третіх осіб про вступ у справу, є:

1) можливість впливу рішення суду у справі між сторонами на права / обов'язки та законні інтереси таких третіх осіб;

2) перебування третьої особи без самостійних вимог у матеріальних правовідносинах з однією зі сторін, які в результаті прийняття судом рішення у справі зазнають певних змін. Оскільки чинне законодавство не встановлює вказівок щодо допустимих видів правовідносин між стороною і третьою особою без самостійних вимог, а єдиною особливістю їх правового зв'язку, яка вимагається, є неспівпадіння предмету цих

матеріальних правовідносин із предметом спірного правовідношення (інакше така особа отримувала б статус співучасника тієї чи іншої сторони у справі), приходимо до висновку, що правовідносини між стороною і третьою особою не обмежуються господарським спрямуванням, а й можуть бути цивільними, земельними, житловими тощо (див., наприклад, рішення Господарського суду м. Києва у справі № 33/164 від 26.07.2011 р., ухвала Господарського суду Одеської області від 24.12.2010 р. у справі № 10-11/148-09-4417).

У зв'язку із зазначеним, вступ у справу фізичних осіб, які не є підприємцями, у якості третіх осіб без самостійних вимог не обмежується жодними категоріями справ, на відміну від третіх осіб, які пред'являють вимоги щодо предмета спору. Однак, не можуть бути третіми особами у справі відокремлені підрозділи юридичних осіб – вони можуть на загальних підставах виступати в судовому процесі від імені відповідних юридичних осіб за наявності належних повноважень, тобто, у випадках, коли самі юридичні особи виступають третіми особами у процесі.

Наразі домінуючою є позиція, згідно з якою підставою для участі у справі третіх осіб без самостійних вимог є юридичний інтерес, який, як правило, полягає у попередженні можливості пред'явлення позову до третьої особи або виникнення права на пред'явлення позову у третьої особи, обумовленої взаємним зв'язком основного, спірного правовідношення між однією зі сторін і третьою особою. Разом з тим, вплив рішення чи ухвали у справі на права та законні інтереси досліджуваної групи третіх осіб може бути різноманітним – як негативним, так і позитивним: такі особи за результатами розгляду справи можуть бути обмежені у правах (наприклад, користуватися певним майном), проте, можуть бути і наділені певним правом, що відповідає і судовій практиці. Зокрема, абз. 5 п. 1.6. Постанови Пленуму ВСУ «Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції» відзначено, що при вирішенні питання щодо наявності юридичного інтересу у третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору, суд має з'ясовувати, чи буде у зв'язку з прийняттям судового рішення з даної справи таку особу наділено новими правами чи покладено на неї нові обов'язки, або змінено її наявні права та/або обов'язки, або позбавлено певних прав та/або обов'язків у майбутньому [3].

У зв'язку із цим, якщо в результаті ухвалення судового рішення сторона може набути право стосовно третьої особи або третя особа може пред'явити вимоги до сторони, ГПК України встановлює обов'язок для такої сторони сповістити цю особу про відкриття провадження у справі і подати до суду заяву про її залучення до участі у справі (ч. 1 ст. 51). Проте, подібне положення у будь-якому разі пов'язується із самостійним вирішенням стороною питання про ймовірний вплив рішення на права/обов'язки третьої особи, що може бути помилковим. Натомість, у матеріальному праві і у судовій практиці зафіксовані випадки обов'язкового (безумовного) вступу/залучення третіх осіб у господарський процес. Наприклад, (а) у разі одержання

вимоги кредитора поручитель зобов'язаний повідомити про це боржника, а в разі пред'явлення до нього позову – подати клопотання про залучення боржника до участі у справі (ст. 555 ЦК України); (б) особа, яка несе субсидіарну відповідальність, повинна до задоволення вимоги, пред'явленої їй кредитором, повідомити про це основного боржника, а у разі пред'явлення позову – подати клопотання про залучення основного боржника до участі у справі (ст. 619 ЦК України); (в) якщо третя особа на підставах, що виникли до продажу товару, пред'явить до покупця позов про витребування товару, покупець повинен повідомити про це продавця та подати клопотання про залучення його до участі у справі (ст. 660 ЦК України) та ін.

За відсутності передбачених законодавством чи матеріалами судової практики підстав для обов'язкового вступу/залучення особи у справу у якості третьої особи без самостійних вимог, її допуск у справу має вирішуватися судом у кожному конкретному випадку, виходячи з наявних підстав.

Треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, вступають у процес:

а) з власної ініціативи – до закінчення підготовчого провадження у справі або до початку першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження;

б) за заявою учасників справи – у будь-якому разі не пізніше вказаного вище строку (хоча заява про залучення третьої особи може міститись ще у позові);

с) з ініціативи суду – при вирішенні питання про відкриття провадження у справі або при підготовці справи до розгляду.

Вступ у справу третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, не тягне за собою розгляду справи спочатку. Важливо, що розгляду до участі у розгляді справи третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору на стадії апеляційного перегляду можливе лише при фактичному розгляді апеляційним господарським судом справи та до прийняття апеляційною інстанцією судового рішення (Постанова ВГСУ від 24.01.2017 р. у справі № 904/7492/16, ЄДРСРУ № 64316745).

Треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, вступають у справу на стороні позивача або відповідача (в залежності від того, з ким із них у неї існують (або існували) певні правовідносини), і, відповідно, користуються процесуальними правами такої сторони, крім спеціальних прав сторін щодо позову (наприклад, такі треті особи не беруть участі в укладенні мирової угоди). У строк, встановлений судом в ухвалі про відкриття провадження у справі або ухвалі, постановленій у підготовчому засіданні (якщо третіх осіб було залучено у підготовчому засіданні), треті особи, які не заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, мають право подати письмові пояснення щодо позову або відзиву (ч. 1 ст. 179 ГПК України).

Незалучення у справу третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, має важливі правові наслідки. Так, у разі

розгляду справи без повідомлення третьої особи про розгляд справи, обставини справи, встановлені судовим рішенням, не мають юридичних наслідків при розгляді позову, пред'явленого стороною, яка брала участь у цій справі, до цієї третьої особи або позову, пред'явленого цією третьою особою до такої сторони. Тобто, обставини не набувають ознак преюдиційності, а тому мають бути доведені стороною у новій справі. Крім того, прийняття судового рішення про права, інтереси та (або) обов'язки осіб, що не були залучені до участі у справі, вважається таким порушенням норм процесуального права, яке є обов'язковою підставою для скасування судового рішення суду першої інстанції та ухвалення нового судового рішення в суді апеляційної інстанції (п. 4 ст. 3 ст. 277 ГПК України) і підставою для повного або часткового скасування рішень і передачі справи повністю або частково на новий розгляд або для продовження розгляду – судом касаційної інстанції (п. 8 ч. 1 ст. 310 ГПК України).

Список використаних джерел:

1. Дем'як В. М. Учасники господарського процесу в позовному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / В. М. Дем'як; Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва. Київ, 2012. 226 с.
2. Сибилёв Д. М. Участие третьих лиц в гражданском судопроизводстве / Нац. юрид. акад. Украины им. Я. Мудрого. Х. : Легас, 2001. 98 с.
3. Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції: Постанова Пленуму ВСУ від 26.12.2011р. № 18. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0018600-11>

Ключові слова: господарський процес, треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, захист права, юридичний інтерес, регресна вимога.

Key words: economic process, third parties who do not declare independent claims on the subject of the dispute, protection of rights, legal interest, recourse requirement.

ДОБРОВОЛЬСЬКА ВОЛОДИМИРА ВОЛОДИМИРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри господарського права та процесу,
кандидат юридичних наук, доцент*

БЮРО ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК ВАЖЛИВИЙ ОРГАН КОНТРОЛЮ

Економічна безпека є важливим чинником життєдіяльності і нормального функціонування будь-якої держави, у тому числі й України. Офіційно термін «економічна безпека» був визнаний у 1985 р., коли на 40-й сесії Генеральної Асамблеї ООН була прийнята резолюція про міжнародну економічну безпеку. В ній було визначено, що світовий

спільноті необхідно сприяти забезпеченню міжнародної економічної безпеки з метою соціально-економічного розвитку та прогресу кожної країни. На 42-й сесії Генасамблеї ООН прийнята Концепція міжнародної економічної безпеки [1, с. 9]. Особливого значення економічна безпека набуває в умовах воєнного стану, коли саме вона є підґрунтям матеріального забезпечення країни та «є однією з важливіших складових елементів національної безпеки, відображаючи причинно-наслідковий зв'язок між економічною міцністю країни, її військово-економічним потенціалом та національною безпекою. Цей зв'язок передбачає свідому підтримку в державі визначених пропорцій між накопиченням валового внутрішнього продукту та військовим будівництвом. Тобто економічна безпека є засобом захисту національних інтересів держави» [2, с. 7].

Держава створює різноманітні інституції – спеціально уповноважені органи, які покликані через здійснення контроль – наглядових дій виявляти і запобігати різноманітні порушення щодо економічного стану. Так, 28 січня 2021 року був прийнятий спеціальний нормативний акт – Закон України «Про Бюро економічної безпеки України», яким була легалізована діяльність Бюро економічної безпеки України (надалі – БЕБ України), за яким саме цей орган є центральним органом виконавчої влади, на який покладуються завдання щодо протидії правопорушенням, що посягають на функціонування економіки держави. Головними серед завдань БЕБ України є виявлення зон ризиків у сфері економіки шляхом аналізу структурованих і неструктурованих даних та оцінювання ризиків і загроз економічній безпеці держави, напрацювання способів їх мінімізації та усунення. Під ризиками в Законі визначена загроза, що ідентифікується в бюджетній, податковій, митній, грошово-кредитній або інвестиційній сфері, вплив якої призводить до тінізації економіки та послаблення економічної безпеки держави. Всі зазначені сфери є складовими сфери господарювання, в якій фінансова дисципліна гарантує й своєчасну сплату всіх податків й зборів, й поповнення бюджетів всіх рівнів й позитивний розвиток економіки в цілому. Саме «ризик-орієнтований підхід є одним з найважливіших інструментів для побудови ефективної програми протидії кримінально протиправним посяганням у сфері економіки. Розуміння цих ризиків і пов'язаних з ними факторів надає змогу вживати більш ефективних і дієвих заходів з метою унеможливлення криміналізації економічної сфери. Ризики мають динамічний характер, тому управління ризиками має здійснюватися безперервно. Необхідно, щоб присвоєні рівні ризику відповідали дійсно наявним ризикам, відображали реальну картину, і представляли ефективний метод оцінки» [3, с. 87]. Представляється, що у зазначеному сенсі управління слід розуміти як здійснення контролю-наглядових повноважень з метою своєчасного виявлення економічно-кримінальних правопорушень та застосування відповідних санкцій до правопорушників.

В іноземних країнах такого спеціального органу не створено, а його функції покладено на інші державні інституції, так, наприклад,

«у країнах Балтії забезпечення економічної безпеки спрямовані насамперед на реалізацію фінансово-економічної безпеки. Німеччина відображає проблеми економічної безпеки в директивах Міністерства оборони, які регламентують найважливіші сфери ринкової діяльності та визначають контрольні функції держави» [4, с. 507].

Особливого значення діяльність БЕБ України набуває в складних умовах господарювання через повномасштабну збройну агресію з боку Росії. Саме у період війни зростає вірогідність скоєння злочинів економічного характеру, створення різноманітних перешкод щодо ведення бізнесу, тінізації та відмивання коштів, тиск на підприємців з метою їх отримання, тощо. Тому діяльність контролюючого наглядового характеру такого державного органу як БЕБ є вкрай доцільною, важливою та своєчасною.

В умовах війни «за словами директора БЕБ Вадима Мельника, робота бюро спрямована, в першу чергу, на відпрацювання наступних напрямів: виявлення та реагування на необґрунтоване завищення цін. Бюро продовжує отримувати повідомлення про такі порушення зі сторони недобросовісних підприємців з більшості областей України;

виявлення та зупинення діяльності тих підприємств, які здійснюють незаконну торгівлю з Росією та Білоруссю, у тому числі переміщення товарів контрабандним шляхом;

встановлення суб'єктів господарської діяльності, де кінцевими бенефіціарами є резиденти Росії та Білорусії;

встановлення активів Росії та Білорусії, а також їх громадян;

попередження незаконних дій з гуманітарною допомогою;

боротьба з негативними проявами, які заважають бізнесу відновлювати економіку держави;

розслідування кримінальних проваджень» [5, с. 510].

Слушною також є думки про те, що «одним із багатьох позитивних кроків до зменшення тиску на бізнес з боку правоохоронних органів стане створення Ради громадського контролю при БЕБУ. Рада отримає консультативну та контролюючу функції, та буде обиратися на засадах відкритого та прозорого конкурсу шляхом рейтингового інтернет-голосування громадян України» [6, с. 52]. Громадський контроль у будь-яких державних органах є вельми доречним та дозволяє населенню спостерігати за його діяльністю, реагувати на неї відповідним чином.

Таким чином, БЕБ України це спеціально уповноважений орган, який у межах своїх повноважень здійснює контрольно-наглядові дії з метою своєчасного виявлення, усунення і попередження правопорушень у сфері господарювання, як правило кримінально-правового (фінансового) характеру на підставі та умовах визначених нормами чинного законодавства. Діяльність БЕБ України сприяє пришвидшенню економічного зростання, підвищенню ділової активності в Україні, розвитку легального бізнесу, детінізації коштів тощо. Через обсяг прав уповноважених осіб БЕБ України є дієво-практичною державною інституцією, яка практично втілює принципово нову систему взаємодії (взаємовідносин) між владою і бізнесом.

Список використаних джерел:

1. Ткаченко В. Г. Некоторые положения сущности и содержания экономической безопасности государства. *Экономист*. 2008. № 9. С. 9–11.
2. Третяк В. В., Гордієнко Т. М. Економічна безпека: сутність та умови формування. *Економіка та держава*. 2010. № 1. С. 6–8.
3. Вереща Р. В. Ризик-менеджмент у системі економічної безпеки України. Законодавче забезпечення діяльності Бюро економічної безпеки України: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків–Київ, 17 трав. 2021 р.); [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Харків–Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 86–88.
4. Козак Л. С., Федорук О. В. Тенденції розвитку й ефективність забезпечення європейської економічної безпеки в умовах глобалізації економіки. *Управління проектами, системний аналіз і логістика: наук. журнал. Технічна серія*. 2012. Вип. 10. С. 505–512.
5. Мельник В. Бюро економічної безпеки України аналізує шляхи для запуску економіки в регіонах. Інформаційний ресурс. Режим доступу: <https://agravery.com/uk>
6. Калініна І. В., Силенко Н. Г. Правоохоронна діяльність Бюро економічної безпеки України. Законодавче забезпечення діяльності Бюро економічної безпеки України : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків–Київ, 17 трав. 2021 р.); [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Харків–Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 51–53.

Ключові слова: економічна безпека, контроль, сфера господарювання, ризик-орієнтований підхід, тінізація економіки, чинне законодавство.

Key words: economic security, control, sphere of management, risk-oriented approach, shadowing of the economy, current legislation.

КВАСНИЦЬКА ОЛЬГА ОЛЕКСІЇВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри господарського права та процесу,
кандидат юридичних наук, доцент*

ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ ВІД НАСЛІДКІВ ВІЙНИ В КОНТЕКСТІ РЕФОРМУВАННЯ МІСТОБУДІВНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

За три місяці російсько-української війни в Україні знищено сотні тисяч об'єктів житлової інфраструктури, майже кожна територія України зазнає руйнації, зруйновані цілі міста, села. Люди втрачають житло, суб'єкти господарювання – бізнес, міста – інфраструктуру, держава несе збитки та намагається в умовах воєнного часу напрацювати план заходів з післявоєнного відновлення та розвитку України.

Указом Президента № 266/2022 від 21.04.2022 року «Питання Національної ради з відновлення України від наслідків війни» вже створено

Національну раду з відновлення України та окреслені завдання, серед яких:

- відновлення і розбудова транспортної, медичної, соціальної, комунальної, виробничої інфраструктури та житла, інфраструктури енергетики, зв'язку, військової інфраструктури і військово-промислового комплексу, структурна модернізація та перезапуск економіки, заходи з подолання безробіття, підтримка сімей з дітьми, вразливих верств населення, осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах внаслідок війни, відновлення та збереження об'єктів культурної спадщини;

- визначення та напрацювання пропозицій щодо пріоритетних реформ, прийняття та реалізація яких є необхідними у воєнний і післявоєнний періоди;

- підготовка стратегічних ініціатив, проектів нормативно-правових актів, прийняття і реалізація яких є необхідними для ефективної роботи та відновлення України у воєнний і післявоєнний періоди [1].

Отже, відновлення зруйнованих територій України потребує дієвого реформування у сфері містобудівного законодавства, а б навіть сказала переосмислення категорій, понять, однастайності позицій з приводу використання та їх співвідношення, оптимізації містобудівних документів, лібералізації будівельної діяльності, прозорих процедур при реновації об'єктів культурної спадщини та персональної відповідальності всіх учасників містобудівних відносин з напрацювання єдиних принципів планування і забудови територій з врахуванням досвіду найкращих європейських практик. Такі завдання викликані не тільки війною в Україні та необхідністю відбудови зруйнованих територій, а й потребою нормативно-правового наближення України до актів права ЄС в рамках євроінтеграції та отримання статусу кандидата на вступ до ЄС, що дозволить Україні мати доступ до фінансових програм та фінансових ресурсів Європейського Союзу для післявоєнної відбудови.

Між тим, на сьогодні нам бракує системної роботи у напрямку реформування містобудівного законодавства, хоча є певні дерегуляційні процеси, між тим хаотичні зміни до законодавства, які з одного боку усувають певні проблемні аспекти врегулювання складного будівельного процесу, а з іншого боку породжують нові, що вимагає пошуків нових рішень та нових змін.

Так, 15 травня 2022 року Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо першочергових заходів реформування сфери містобудування», яким запроваджено новий вид програмного документу – «Програма комплексного відновлення області, території територіальної громади (її частини)». Дана програма не відноситься до містобудівної документації, однак має ознаки програмного документу в рамках статті 11 Господарського Кодексу України, набуває специфічних рис за рахунок обов'язковості внесення до Реєстру будівельної діяльності та імперативної вимоги врахування її змісту при розробленні та внесенні змін до містобудівної документації на місцевому рівні.

Поряд з цим, до Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» вносяться зміни якими запроваджуються:

- нормативні процедури розміщення тимчасових споруд та їх комплексів, призначених для тимчасового проживання та обслуговування населення, які не відносяться до об'єктів будівництва, та зведення яких можливе за наявності схеми розміщення тимчасових споруд без проведення експертизи, стратегічної екологічної оцінки та без розгляду на архітектурно-містобудівній раді, і громадського обговорення;

- особливі умови встановлення та зміни цільового призначення земельних ділянок державної та комунальної власності) які допускають можливість в окремих випадках не дотримуватися правил співвідношення між видом цільового призначення земельної ділянки (у випадку зміни цільового призначення земельної ділянки – новим видом її цільового призначення) та видом функціонального призначення території, визначеним відповідною містобудівною документацією;

- процедури розміщення виробничих потужностей підприємств, переміщених (евакуйованих) внаслідок збройної агресії росії;

- процедури обстеження об'єктів нерухомого майна, які зазнали пошкодження, що передбачає розроблення ЦОВВ, що забезпечує формування державної політики у сфері будівництва Методики проведення обстеження пошкоджених будівель і споруд, оформлення його результатів;

- особливості розроблення, затвердження, реєстрації та внесення змін до будівельних норм на період дії воєнного стану, відповідно до яких усувається вимога щодо створення та зберігання фондів будівельних норм за рахунок коштів місцевих бюджетів, визначивши джерелом фінансування робіт з нормування у будівництві лише кошти державного бюджету [2].

Таким чином, містобудівне законодавство України, враховуючи спеціальний правовий режим, набуває нових, специфічних, спрощених процедур, переходячи до цифровізації будівельних процесів та вимагає відмовитися від радянської системи будівництва, перейти до іншої типології будівництва та формувати нові принципи міського інтегрованого планування територій. І саме формування нових принципів завдання яке стоїть на порядку денному і дотримання яких в подальшому дозволить зробити міське планування та забудову територій комфортними для життя, збалансованими та спроможними задовольнити житлом, необхідною інфраструктурою та виробничими потужностями.

Чому пошук нових сенсів у містобудівній діяльності вкрай необхідний?

На це питання відповідають не тільки науковці, а й практики. Формуються спільноти, коаліції експертів у сферах містобудування, регіональному плануванні, житловому будівництві, культурному спадку та суміжних сферах, таких як економіка, право, енергетика, саме з метою

напрацювання нових принципів містобудування в основі яких буде покладені: людиноцентричність, гомогенність та безпечність.

Адже ми переконалися, що реформування містобудівного законодавства це не про швидкі рішення і не про спрощенні процедури при отриманні та узгодженні містобудівної документації. Це про новий підхід до освіти, управління, методології планування та забудови територій, це про оптимізацію містобудівної документації та заміну на більш гнучкі містобудівні документи, які можуть піддаватися трансформації в залежності від потреб людей, прийнятих спеціальних містобудівних програм але залишатися статичними в рамках санітарних, водоохоронних, екологічних обмежень. Це про публічні колаборації з громадськістю, про баланс публічних та приватних інтересів в достатньо чутливій сфері до негативних явищ, належний громадський контроль, що передбачає розвиток неформальних видів планування,

Крім цього, особливість реформування містобудівного законодавства України полягає у тому, що держава ще знаходиться у війні, а отже регламентація нового будівництва зруйнованих об'єктів або їх реконструкції не може не враховувати досвід відбудови у повоєнних державах. Адже відбудова у повоєнних державах це період, який починається після припинення бойових дій, повернення людей до мирного життя, однак який може не мати чіткої координації, допускати порушення та не мати достатньої підтримки. Приклад Бейрута показав, що відбудова знищеного війною центра міста стала катастрофічною для містян. Влада через свої категоричні настанови фактично здійснила реконструкцію центра під комерційні проекти, не повернувши духовність цієї території, не повернувши туди людей, які там жили, фактично вкравши власність людей та ідентичність центральної частини міста.

Отже, успішність повоєнної відбудови залежить від колаборації всіх учасників містобудівної діяльності: влади, девелоперів, архітекторів, урбаністів, забудовників, істориків, мешканців. Результатом такої роботи повинна стати регіональна/місцева програма комплексного відновлення в основі якої будуть не застарілі генеральні плани та плани зонування, а перспективні стратегії, які лежать в основі рішень з необхідними діями, з прозорим порядком та джерелами фінансування, послідовністю відновлення та розвитку певної території, що постраждали внаслідок російсько-української війни. Поряд з цим, важливо зазначити, що такі програми комплексного відновлення повинні розроблятися всіма містами України, не обмежуючи умовою «бойових дій» та не відокремлюючи в окрему, начебто спрощену процедуру зміни цільового призначення земельних ділянок будівництво об'єктів *житлового призначення, виробничі підприємства, річкові порти-термінали, та виробничо-перевантажувальні комплекси*. Інакше мета інтегрованого планування не буде досягнута, а життєві активності, які ми плануємо втрачені.

Важливо зазначити, що тимчасове житло не може стати постійним інакше соціальної стигматизації не уникнути, а включення норм щодо регулювання будівництва тимчасового житла до Закону України «Про

регулювання містобудівельної діяльності» несе певні загрози можливих зловживань та корупційних схем. Тому внесення змін щодо розміщення тимчасового житла за схемами за принципом тимчасових споруд до Закону України «Про регулювання містобудівельної діяльності» є помилковим, адже виходячи зі змісту це не є об'єктом будівництва, не може визначатися містобудівною документацією, не вимагає відповідних експертиз та дозволів, а отже не може бути предметом регулювання цього закону.

Фахівці висловлюють побоювання щодо норм, якими пропонується на період дії правового режиму воєнного стану в Україні, для земель комунальної та державної власності, відмовитись від розроблення містобудівної документації, та приймати рішення на місцях в «ручному режимі», без комплексних рішень та залучення фахівців з просторового планування, містобудівельників, без відповідних розрахунків, досліджень, врахувань існуючої забудови та містобудівної документації вищого рівня, та погоджень з громадою [3]. Тому таких «ручних режимів», тим більше при будівництві соціального житла або відновлення центральних частин міста, законодавство не повинно закладати адже це не про реформи і точно не вирішить проблему міського розвитку. Україні треба регульоване містобудування з обов'язковою партисипацією та чіткою методологією. Так тема міського планування та забудови територій на базі нідерландських спостережень показали, що дотримання чітких, регламентованих правил владою на місцях дозволяє зберігати їм людиноцентричність при просторовому розвитку, будувати житло безпечне, комфортне, якісне, енергоефективне та інклюзивне.

Таким чином, реформування містобудівного законодавства незважаючи на війну в Україні вимагає зрозумілих термінологій, уніфікованих процедур, оптимізації містобудівної документації, врахування практик європейських країн та досвіду відбудови повоєнних держав, і головне, єдиних принципів містобудування на основі людиноцентричності, гомогенності та безпечності, напрацьованих в результаті колаборації всіх учасників містобудівної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Питання Національної ради з відновлення України від наслідків війни: Указ Президента № 266/2022 від 21.04.2022 р. [Електронний ресурс] / <https://www.president.gov.ua/documents/2662022-42225>
2. Законодавчий огляд проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо першочергових заходів реформування сфери містобудівної діяльності»¹ (реєстр. № 7282) 21.04.2022 р. [Електронний ресурс] / https://decentralization.gov.ua/uploads/attachment/document/922/Legislation_Briefer_7282_UKR.pdf
3. Палеха А. Аналітика тексту Закону України № 7282 «Про внесення змін до деяких законів України щодо першочергових заходів реформування сфери містобудівної діяльності» [Електронний ресурс] / https://propertytimes.com.ua/blogs/anna_paleha/analitika_tekstu_zakonu_ukra

Ключові слова: містобудівна діяльність, будівництво, інтегроване планування, містобудівна документація, програма комплексного відновлення, забудова, містобудівне законодавство.

Key words: urban planning activities, construction, integrated planning, urban planning documentation, comprehensive recovery program, development, urban planning legislation.

РОМАНАДЗЕ ЛУЇЗА ДЖУМБЕРОВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри господарського права та процесу,
кандидат юридичних наук, доцент*

ЗНАЧЕННЯ ТА ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО МЕДІАЦІЮ»

Медіація в Україні існує майже 30 років, але правові засади та порядок її проведення були визначені лише 16 листопада 2021 року із прийняттям закону України «Про медіацію» № 1875-IX (далі – Закон, Закон про медіацію). Попри те, що відсутність законодавчого закріплення не була перешкодою для проведення медіації як різновиду переговорів, прийняття закону є важливим кроком для її розвитку в Україні. Зокрема, це має вирішальне значення для:

- ✓ сприяння підвищенню поінформованості населення про медіацію та формування довіри до цієї процедури завдяки правовій визначеності щодо сутності процедури, ролі медіатора, прав та обов'язків її учасників тощо;
- ✓ легалізації професії медіатора та відповідного виду діяльності;
- ✓ налагодження взаємодії з судами та іншими органами влади з питань медіації;
- ✓ забезпечення реалізації норм процесуального законодавства щодо неможливості допиту медіатора в якості свідка про відомості, які стали йому відомі під час медіації;
- ✓ забезпечення дотримання Україною зобов'язань за Конвенцією ООН про транскордонні угоди, досягнуті внаслідок медіації (Сінгапурська конвенція з медіації).

Відмінною особливістю Закону України «Про медіацію» є його рамковість – він визначає основні терміни, окреслює сферу застосування, закріплює основоположні принципи медіації, розкриває питання статусу медіатора та проведення медіації, а також вносить певні зміни до законодавства.

Оскільки законом фактично унормувалося те, що вже багато років функціонувало на момент його прийняття, перед законодавцем стояла досить складна задача – віднайти баланс у правовому регулюванні,

який би сприяв подальшому розвитку медіації завдяки правовій визначеності, і в той же час, був позбавлений надмірної деталізації, яка б стала згубною для неї. І саме рамковість закону дозволила досягти цього балансу.

Отже, зупинимось на окремих положеннях Закону.

Закон визначає терміни: медіація, медіатор, сторони медіації, учасники медіації, суб'єкт, що забезпечує проведення медіації, об'єднання медіаторів, правила проведення медіації, а також медіаційна угода, договір про проведення медіації та угода за результатами медіації. Важливо звернути увагу, що термін медіаційна угода (за аналогією з арбітражною угодою) використовується для позначення письмової угоди учасників правовідносин про спосіб врегулювання всіх або певних конфліктів (спорів) шляхом медіації. Тобто медіаційна угода – це те, що зазвичай оформлюють у формі медіаційного застереження у договорах. Статті 20 та 21 Закону визначають зміст договору про проведення медіації та угоди за результатами медіації.

Медіація визначається не лише як спосіб врегулювання конфліктів (спорів), але й як спосіб запобігання їх виникненню в майбутньому.

Сфера суспільних правовідносин, в яких може бути проведена медіація, дуже широка – будь-які конфлікти (спори), у тому числі цивільні, сімейні, трудові, господарські, адміністративні, а також справи про адміністративні правопорушення та кримінальні провадження з метою примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим).

Медіація може бути проведена до звернення до суду, третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу або під час досудового розслідування, судового, третейського, арбітражного провадження, або під час виконання рішення суду, третейського суду чи міжнародного комерційного арбітражу.

Проведення медіації не впливає на перебіг позовної давності.

В законі розкриваються основні принципи медіації – добровільність; конфіденційність; нейтральність, незалежність та неупередженість медіатора; самовизначення та рівність прав сторін.

Принципи поширюються не лише на саму процедуру медіації, але й на підготовку до неї (період, що передує укладенню договору про проведення медіації).

Встановлюються обмеження щодо неможливості суміщення функції медіатора з функцією іншого учасника медіації, зокрема адвоката сторони медіації. Також в Законі міститься заборона медіатору бути представником або захисником будь-якої із сторін у досудовому розслідуванні, судовому, третейському чи арбітражному провадженні у конфлікті (спорі), в якому він є чи був медіатором. Таким чином, якщо адвокат був медіатором в якомусь спорі, то в подальшому він вже не може в цьому спорі бути представником або захисником сторони медіації.

Визначається роль медіатора – він допомагає сторонам конфлікту здійснювати комунікацію, досягати порозуміння та проводити переговори. При цьому медіатор не надає сторонам рекомендацій щодо суті

конфлікту (спору) та сам не приймає жодних рішень щодо нього. Єдині допустимі консультації та рекомендації медіатора можуть стосуватися суто процедури (порядку проведення) медіації та фіксування результатів. Статті 10, 11 та 15 Закону визначають права, обов'язки та відповідальність медіатора.

В законі визначаються вимоги до медіатора – наявність базової підготовки медіатора тривалістю щонайменше 90 годин, з яких не менше 45 годин – практичне навчання. Також визначені вимоги до сертифікатів про проходження підготовки. Закон містить перехідну норму, щодо набуття статусу медіатора особами з меншою кількістю годин підготовки, які пройшли підготовку та фактично вважалися в Україні медіаторами на момент набуття чинності законом. До недавнього часу необхідною та достатньою тривалістю навчання медіаторів вважалось 48 годин, тому відсутність такої перехідної норми позбавило б Україну більшості практикуючих та досвідчених медіаторів через формальну невідповідність новим вимогам.

Медіатором не може бути особа, яка має судимість, особа, цивільна дієздатність якої обмежена, або недієздатна особа.

В Законі закріплено так звану «множинність» реєстрів медіаторів. Об'єднання медіаторів та суб'єкти, що забезпечують проведення медіації, мають вести реєстри медіаторів у відповідності до вимог ст. 14 Закону щодо наявності необхідних відомостей та розміщення у відкритому доступі в мережі Інтернет. При цьому медіатор має право здійснювати діяльність, навіть, якщо він не перебуває в жодному з реєстрів.

Медіатор може надавати послуги з медіації на платній чи безоплатній основі, за наймом, через суб'єкта, що забезпечує проведення медіації, через об'єднання медіаторів або індивідуально. Медіатор проводить медіацію індивідуально як фізична особа, яка провадить незалежну професійну діяльність, або як фізична особа-підприємець.

Закон закріплює обов'язок медіатора щодо дотримання норм професійної етики. Розробка кодексів професійної етики здійснюється об'єднаннями медіаторів. Об'єднання можуть визнати та приєднатися до існуючих кодексів професійної етики. Наприклад, це може бути Європейський кодекс поведінки медіатора, Кодекс професійної етики медіатора, розроблений представниками різних об'єднань медіаторів на базі НАМУ, чи будь-який інший кодекс. Важливо, що під час підготовки до медіації медіатор має надати сторонам конфлікту (спору) для ознайомлення кодекс професійної етики, якого він дотримується у своїй діяльності.

Законом визначені підстави припинення процедури медіації, зокрема: укладенням сторонами медіації угоди за результатами медіації; із закінченням строку проведення медіації та/або дії договору про проведення медіації; у разі відмови хоча б однієї із сторін медіації або медіатора (медіаторів) від участі в медіації; у разі визнання сторони медіації або медіатора (медіаторів) недієздатною особою або особою, цивільна дієздатність якої обмежена; у разі смерті фізичної особи, яка є стороною медіації, або ліквідації юридичної особи, яка є стороною медіації;

в інших випадках відповідно до договору про проведення медіації та правил проведення медіації.

Статті 18 та 19 Закону визначають права та обов'язки сторін медіації, зокрема обов'язок щодо виконання угоди за результатами медіації в порядку та строки, встановлені такою угодою.

Законом про медіацію внесені зміни до низки законодавчих актів України. Зокрема, Кодекс законів про працю України сьогодні передбачає можливість врегулювання шляхом медіації трудового спору між працівником і власником або уповноваженим ним органом. Обов'язковою вимогою є письмова форма договору про проведення медіації у трудових спорах. Подібні положення щодо врегулювання шляхом медіації земельних спорів внесені і до Земельного кодексу України.

Що стосується процесуального законодавства – сьогодні воно надає широкі можливості для примирення сторін судового провадження шляхом медіації. Так, відповідно до ч. 7 ст. 46 Господарського процесуального кодексу України сторони можуть примиритися, у тому числі шляхом медіації, на будь-якій стадії судового процесу. В статті 67 ГПК України встановлено неможливість допиту медіатора в якості свідка. У підготовчому засіданні суд з'ясовує у сторін чи бажають вони провести позасудове врегулювання спору шляхом медіації та, якщо сторони виявили таке бажання, надає їм час для того, щоб вони могли взяти участь в інформаційно-оціночній зустрічі з медіатором. Якщо сторони судового провадження вирішують розпочати процедуру медіації – суд за їх клопотанням зупиняє провадження у справі на час проведення медіації, але не більше 90 днів з дня постановлення ухвали про зупинення провадження. Аналогічні норми містяться у Цивільному процесуальному кодексі України та Кодексі адміністративного судочинства України.

Отже, сьогодні в Україні нарешті є визнання та правове регулювання інституту медіації. В той же час, варто розуміти, що попереду тривалий шлях з імплементації положень закону та формування культури врегулювання спорів за допомогою медіації.

Ключові слова: медіація, закон про медіацію, законодавство про медіацію, альтернативне врегулювання спорів.

Key words: mediation, mediation law, mediation legislation, alternative dispute resolution.

ПОПЕЛЮК ВАДИМ ПАВЛОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри господарського права та процесу, кандидат юридичних наук*

ЩОДО СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ З ПОГЛЯДОМ НА ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО

Розвиток юриспруденції залежав від розвитку суспільства та від змін, що відбувалися в результаті переходу однієї епохи до іншої. При цьому сам термін «юриспруденція» (від лат. *jurisprudentia* – знання права) виник у Стародавньому Римі наприкінці IV – на початку III століття до н.е. [1, с. 3].

З цього приводу Кедрова Н. зазначає, що право кожної нової епохи є щаблем на шляху прогресу, що вимагає використання досягнень минулого. Немає жодної з існуючих раніше і нині діючих правових систем, які б тією чи іншою мірою не випробовували впливу минулого, різниця може полягати лише у глибині чи ступені такого впливу [2, с. 268].

Разом з тим, за вченням відомого французького вченого Р. Давида, навіть в рамках однієї епохи для юриспруденції будь-якої країни характерною є певна специфіка в порівнянні з юриспруденцією інших країн. Історична заслуга Р. Давида перед світовою юридичною наукою, в тому, що він першим зробив класифікацію правових систем у світі за допомогою поділу на сім'ї. Спочатку були виділені такі сім'ї як романо-німецька, сім'я загального права, мусульманське право і соціалістичне право (тяжіє до романо-німецької правової системи). Ці положення стали основою та увійшли в університетські навчальні програми з теорії держави і права в більшості країн світу [3, с. 31].

При цьому, сучасна навчальна література близько п'ятдесяти років відтворює модель поділу правових систем, запропоновану Р. Давидом, з деталізацією багатьох правових систем на підставі зазначеного поділу [4, с. 53].

Водночас, право – самостійне явище, що має власні принципи і закономірності розвитку. Немає сумнівів, що певні історичні періоди правових досліджень, характерні появою фундаментальних робіт і визначали тенденції розвитку юриспруденції. Також, можна констатувати, що в межах світового співтовариства, міждержавних об'єднань (Світового банку) сформовані і далі формуються унікальні правові системи окремих держав, зі своїми базовими принципами, правовими концепціями і категоріями, джерел права, її внутрішньою структурою, особливостями правотворчого процесу і реалізації права.

Крім того, внаслідок розвитку інтеграційних процесів зникають межі між основними типами правових систем світу, приклад серед країн Євросоюзу через Директиви Євросоюзу, а також проявляється тенденція зближення англосаксонської системи права з романо-

германською, а саме: підвищення ролі судової практики в романо-германській правовій системі і, відповідно, розвиток писаного права в англосаксонській правовій системі, що пов'язано з глобалізацією світового правового регулювання.

Беззаперечно, Україна як частина світового простору не стоїть осторонь цих процесів. Для прикладу: в процесуальних кодексах України знайшло закріплення положення щодо використання правових висновків Верховного суду нижчестоящими судами, що характерно для англосаксонської правової системи.

При цьому, що стосується господарського права, то з огляду на необхідність дієвого правового забезпечення динамічної сфери господарювання господарське законодавство знаходиться в процесі свого вдосконалення, що повністю відповідає економічним трансформаційним та інтеграційним процесам, оскільки господарське право, за своєю суттю, є галуззю права, яке направлене на регулювання професійної господарської діяльності в порівнянні з майновими відносинами споживчого характеру, що відображає загальноєвропейські тенденції до специфічного регулювання професійної господарської діяльності.

Попри це сфера господарювання в Україні зазнає впливу світових глобалізаційних процесів, таких як: рух капіталів, робочої сили, діяльність транснаціональних компаній, розвиток ІТ-технологій, – що також впливає на зміни в юриспруденції щодо створення певного правового режиму господарювання.

Зокрема, розвиток ІТ-технологій, поява штучного інтелекту у вигляді роботів-юристів, смарт-контракти, довідкові та автоматизовані системи, фінансування судового процесу приводять до появи нової юридичної термінології та нових юридичних практик у цій сфері.

На думку А. Ляценка, головні тенденції кожного ринку визначаються його викликами. Юридичний ринок у цьому аспекті не є винятком. Водночас, глобальні тренди в юридичному бізнесі не завжди можуть мати успіх в окремих регіонах як через банальні економічні умови, так і через ментальні або навіть історичні обставини. Зокрема, ним виділено ТОП-5 глобальних трендів в юридичному бізнесі, що вплинули на Україну: ТОП-1 – розвиток нових технологій, поява віртуальних грошей та автоматизованих систем, ТОП-2 – розвиток GR (Government Relations – взаємодія з владою спеціалістів приватних компаній) і лобізму, ТОП-3 – розвиток медіації, ТОП-4 – розвиток практик Forensic (фінансові розслідування) та ТОП-5 – розвиток ІТ-технологій в юридичному бізнесі [5].

Зазначені сучасні тенденції свідчать про ускладнення права та появи нової юридичної термінології, що веде до професіоналізації юридичних знань та особливих підходів до інтерпретації правового матеріалу.

В зв'язку з цим та з поглядом на історичне минуле, доречно звернути увагу на думку німецько правознавця Р. Ієрінга, який надавав появі юриспруденції та юристів велике значення в історії права. На його думку зародження діяльності юристів було тією подією, яка сталася внаслідок «досягнення деякої міри розвитку права», його виходу з кола знань народної маси, а необхідне ознайомлення з правом, що дісталось

перш за все без зусиль кожному, стало вимагати «особливої уваги та визначення собі мети» [6, с. 53].

Отже, глобальні тренди в юридичному бізнесі проникають до юриспруденції поступово та непомітно. Безсумнівно, що на сьогоднішній день ринок не готовий відмовитись від висококваліфікованих спеціалістів у галузі права, замінити всіх працівників на машини та виносити судові рішення без участі судді-людини. Найімовірніше, у далекому майбутньому віртуальна юридична практика стане реальністю, проте люди також зможуть знайти собі застосування, виконуючи деякі керівні функції. Основною ж конкурентною перевагою юриста-людини стане її гнучкість, здатність до самовдосконалення, саморозвитку, розширення кругозору на професійному та особистому рівні.

Таким чином, завдяки професійній практичній діяльності юристів сучасне господарське право, варто сприймати не лише як теоретико-світоглядну, а і як практико-прикладну частину юриспруденції, яка сприяє конкретизації процесів правотворчості, реалізації правових норм, підвищенню ефективності їх застосування у економічній сфері.

Підводячи підсумки, необхідно наголосити, що господарське право як частина юриспруденції, спрямована на отримання нових економіко-правових знань, а також на обслуговування конкретних практичних потреб, а саме: забезпечення механізму правового регулювання професійної господарської діяльності, що безумовно впливає на процеси правотворчості, формулювання та вдосконалення правових норм, оптимальної організації правового матеріалу тощо.

Список використаних джерел:

1. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник / О. Ф. Скакун. – Харків : Консум, 2001. – 656 с.
2. Кедрова Н. А. Вплив римського права на сучасні правові системи Європи / Н. А. Кедрова // Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. пр. / Нац. ун-т «Одеська юридична академія». – Одеса : Юрид. л-ра. – 2007. – Вип. 36. – С. 264–268.
3. Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности. Пер. с фр. В. А. Туманова. – М. : Междунар. отношения, 1999. – 400 с.
4. Хашматулла Бехруз. Сравнительное Правоведение. Учебник для вузов. 2008. Учебник для вузов. – О. : Фенікс; М. : Транслит, 2008. – 504 с.
5. Лященко А. ТОП-5 глобальних трендів в юридичному бізнесі, що вплинули на Україну. – [Електронний ресурс] // Режим доступу // <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/top5-globalnih-trendiv-v-yuridichnomu-biznesi-shcho-vplinuili-na-ukrayinu.html>
6. Иеринг Р. Юридическая техника / Р. Иеринг // Юридические записки. – СПб., 1860. – Т. 4. – С. 51–148.

Ключові слова: юриспруденція, тенденції розвитку юриспруденції, господарське право, професійна господарська діяльність, юридичний бізнес.

Key words: jurisprudence, trends in jurisprudence, commercial law, professional economic activity, legal business.

ZIATINA DINA

*National University "Odesa Law Academy",
Associate Professor of the Department of Economic Law and Procedure, PhD*

ACTUAL ISSUES OF CONDUCTING OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY IN UKRAINE

By the Decree of the President of Ukraine of February 24, 2022 "On the imposition of martial law in Ukraine" [1] as a result of Russian Federation military aggression against Ukraine on the territory of Ukraine martial law was imposed. By the Decree of May 17, 2022 "On the extension of martial law in Ukraine" [2] the martial law in Ukraine was extended from the 25th of May 2022 for the period of 90 days. Many legislative changes were provided with the aim to ensure the functioning of national economy in the condition of martial law. That's why there is a necessity to consider the key recent changes in the rules of conduction of foreign economic activity.

First of all it should be noted, that according to the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On some questions about conducting of economic activity in the condition of martial law" [3] of March 18, 2022 there is a possibility during the condition of martial law to get licenses and permits on the basis of declarative principle. However, the foreign economic activity is excluded from the list of economic activities that could be conducted on the basis of submission of declaration. Foreign economic activity is provided on the basis of license. The procedure of acquiring of the license for export-import operations has been simplified. According to the Resolution of March 10, 2022 No 241 until the termination or abolition of martial law in Ukraine the fee for the issuance of a license for export (import) of goods is not collected [4]. Moreover, the terms for the issuance of the license for export of certain categories of goods operations are reduced till two days and the procedure is conducted in electronic form (Temporary Rules of licensing of export of certain goods, defined in the amendments 5 to the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 29 December, 2021 No 1424) [5]. As well as that, there is a list of goods export and import of which is the subject of licensing. For instance, according to the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On the approval of the list of goods, export and import of which are subject to licensing, and quotas for 2022" of December 29, 2021 No 1424 [6] with amendments, sugar and millet are excluded from the list of goods that are forbidden to export, and together with some other products these products are included into the list of goods that are subject of licensing while exporting.

Another liberalization rules of export-import operations are prescribed in the Final and Transitional provision of the Law of Ukraine "On the changes to the Tax Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine concerning improvement of legislation in the period of martial law" of March 24,

2022 [7]. According to the provision of this Law some categories of goods (with certain prescribed exemptions) are exempt from payment of import duty for the period of martial law and the customs procedures are simplified.

Also there are certain changes in the terms of payments in export or import contracts. Due to the Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine “On the work of the banking system in the period of martial law” of February 24, 2022 No 18 [8] the term for settlement under export-import contracts was reduced from 365 days to 90 days, which must be taken into consideration by the participants of foreign economic activity. These changes were provided in order to prevent macroeconomic imbalances.

One more important issue to highlight is the international regulation of export-import operations. First of all the tendency for liberalization of trade rules between Ukraine and EU-countries must be outlined. Thus, according to Article 1 of EU-Ukraine Association Agreement one of the main aims of the Agreement is the “establishment of the conditions for enhanced economic and trade relations leading towards Ukraine’s gradual integration in the EU Internal Market, including by setting up a Deep and Comprehensive Free Trade Area as stipulated in Title IV (Trade and Trade-related Matters) of this Agreement...” [9]. Therefore the creation of the conditions for free trade between EU and Ukraine is the main objective of the Association Agreement.

The implementation of these provisions into practice could be seen in the approval by the International Trade Committee of the Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on temporary trade liberalization supplementing trade concessions applicable to Ukrainian products under the Association Agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community and their Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part [10]. As stated “MEPs in the International Trade Committee approved a proposal of the temporary trade liberalization of Ukrainian products in the wake of Russia’s war of aggression that is hampering Ukraine’s ability to trade with the rest of the world. The measures to support export-import operations include the full removal of import duties on industrial products, of entry duties on fruit and vegetables, and of anti-dumping duties and safeguard measures on steel imports for a period of one year” [11]. As a result of approval of such rules it is expected to make Ukrainian goods more competitive in the EU market. However, it must be taken into consideration that all the imported Ukrainian products must comply with the European standards for the quality.

As a conclusion it should be mentioned that all the above mentioned and other measures have temporary nature and are provided to support Ukrainian economy, as well as to create conditions for the possibility of conducting of export-import operations in the period of martial law.

References:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>

2. Про продовження строку дії воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 17.05.2022 № 341/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/341/2022#n2>
3. Деякі питання провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 березня 2022 р. № 314. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-2022-%D0%BF#Text>
4. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 18 травня 2005 р. № 362: Постанова Кабінету Міністрів України від 10 березня 2022 р. № 241. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/241-2022-%D0%BF#Text>
5. Тимчасовий порядок ліцензування експорту деяких товарів, зазначених у додатку 5 до постанови Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1424: затв. Наказом Міністерства економіки України від 10.03.2022 № 393-22. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0321-22#Text>
6. Про затвердження переліків товарів, експорт та імпорт яких підлягає ліцензуванню, та квот на 2022 рік: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1424. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1424-2021-%D0%BF#Text>
7. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану: Закон України від 24.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2142-20#Text>
8. Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану: Постанова Правління Національного банку України від 24.02.2022 № 18. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0018500-22#Text>
9. EU-Ukraine Association Agreement. URL: https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2016/november/tradoc_155103.pdf
10. Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on temporary trade liberalization supplementing trade concessions applicable to Ukrainian products under the Association Agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community and their Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52022PC0195>
11. Suspension of EU import duties on Ukrainian exports set for fast-track approval. URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20220516IPR29639/suspension-of-eu-import-duties-on-ukrainian-exports-set-for-fast-track-approval>

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, воєнний стан, експортно-імпортні операції, державне регулювання, імпортні мита.

Key words: foreign economic activity, martial law, export-import operations, state regulation, import duties.

ОБІЮХ НАТАЛІЯ МИХАЙЛІВНА

*Білоцерківський національний аграрний університет,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін, кандидат юридичних наук*

ПРИНЦИПИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО АНТИМОНОПОЛЬНОГО ПРАВА ЯК ЮРИДИЧНА ОСНОВА ЗАХИСТУ ЕКОНОМІЧНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ

Аналіз законодавства Європейського Союзу показує, що на сьогодні змістився акцент від основних прав та принципів, закріплених в установчих договорах ЄС, до принципів, визначених у Європейському Статуті про основоположні права [1], які часто застосовуються судом під час розгляду антимонопольних справ.

Серед таких основних принципів антимонопольного права ЄС слід виділити принцип ефективності європейського права та принцип пропорційності. Розглянемо юридичні засади застосування цих принципів у європейському антимонопольному праві.

Принцип ефективності європейського права визнається Судом Європейських Співтовариств (далі – Суд ЄС) як основний принцип правової системи Європейського Союзу. Цей принцип розглядається як внутрішня структура правового порядку ЄС, заснованого на дієвості європейського права, і має важливе значення для ефективного застосування європейського антимонопольного законодавства в національних судових органах.

Суд ЄС здійснює оцінку національних процесуальних норм, враховуючи верховенство та ефективність норм європейського права, зокрема антимонопольного. Наприклад, у справі «Pfleiderer» перед державою постало зобов'язання застосовувати національні норми щодо забезпечення права доступу до національного антимонопольного провадження. При цьому не варто робити висновок, що автономія є керівним принципом, оскільки зберігається вплив національного права на ефективність європейського антимонопольного законодавства.

Справа «Donau Chemie and Others» [2] є прикладом того, що визначаючи вплив національного права на доступ до процесуальних документів з приводу ефективності європейського антимонопольного законодавства, Судом ЄС була досягнута рівновага національної процесуальної автономії з дієвістю європейського антимонопольного законодавства. Проаналізуємо окремі важливі моменти.

Після клопотання про пом'якшення права, австрійський орган з питань конкуренції подав справу до Картельного суду Австрії щодо дій картелю оптових продавців у сфері поліграфічної продукції. Суд постановив, що була порушена стаття 101 Договору про заснування ЄС [3]. Через рік промислова асоціація розглянула можливість подання позову про відшкодування збитків приватних осіб з боку діяльності картелів і просила надати доступ до справи, що розглядалась

Картельним судом. Однак, згідно з австрійським законодавством доступ до матеріалів справи надається лише за згодою усіх сторін процесу. Врешті Картельний суд Австрії передав клопотання до Суду ЄС про відповідність цього положення закону вимогам європейського антимонопольного законодавства.

Висновок Суду ЄС був наступний: «враховуючи важливість позовів про відшкодування збитків, поданих до національних судів для забезпечення ефективної конкуренції в Європейському Союзі, аргумент з приводу того, що існує ризик підірвати ефективність європейського права у сфері конкуренції при наданні доступу до судових документів, не може виправдати відмову у наданні такого доступу зацікавленій стороні» [4].

Ще одним важливим принципом антимонопольного права ЄС є принцип пропорційності. Пропорційність є одним із основних загальних принципів права ЄС і є таким, що найбільше вплинув на розвиток публічного права ЄС. В антимонопольному праві принцип пропорційності спрямований на захист від приватних обмежень у сфері конкуренції на території Європейського Союзу.

На даний час принцип пропорційності застосовується як для захисту публічних, так і приватних інтересів. Цей принцип також застосовується при встановленні обмежень та процесуальних вимог до антимонопольних органів, включаючи Європейську Комісію. Існують різні визначення пропорційності: 1) як об'єктивний; 2) придатний; 3) необхідний; 4) пропорційний для досягнення мети [5, с. 8].

У справі «Hoechst» Суд ЄС визнав, що захист від надмірного державного втручання у приватну діяльність будь-якої особи порушує загальний принцип європейського права. Важливе значення для визнання принципу пропорційності мала справа *Alrosa Ltd* 2010 року [6].

5 березня 2002 року компанія «Alrosa» та «De Beers» повідомили Комісію про угоду, укладену 17 грудня 2001 року між «Alrosa» та двома дочірніми компаніями групи «De Beers», з метою отримання антимонопольного дозволу відповідно до Регламенту Ради № 17 від 6 лютого 1962 року. Предметом даної угоди було постачання необроблених діамантів. Протягом терміну дії угоди компанія «Алроса» прийняла зобов'язання продавати природні необроблені діаманти компанії «De Beers» на суму 800 млн. доларів США на рік.

Спори за участю цих компаній, окрім національних органів, розглядалися Судом ЄС. При цьому питання стосувалось обмеження або заборони операцій між «Alrosa» та «De Beers», що мають ознаки зловживання антимонопольним становищем. Загальний Суд визначив, що в діях компаній немає порушень національних норм, які регулюють антимонопольні відносини, оскільки сторони самостійно визначають умови договору, а також договірні зобов'язання.

На основі вищезазначеного можна зробити висновок про те, що в останні роки антимонопольне право ЄС набуло значного розвитку. Про це свідчить застосування нових підходів щодо визначення принципів, які регулюють відносини у сфері захисту економічної

конкуренції, в практиці національних судових органів держав-членів та Суду Європейських Співтовариств. При цьому підкреслюється важливе юридичне значення для вирішення антимонопольних спорів таких принципів, як принцип ефективності європейського права та пропорційності.

Список використаних джерел:

1. Charter of Fundamental Rights of the European Union adopted by the European Parliament of 26.10.2012. *Official Journal of the European Union*. 2012. № 326/39.
2. Adkins B. & Beighton S. The Donau Chemie Case. The thorny issue of access to leniency documents remains unresolved / *Competition Law Insight*. URL: <https://www.competitionlawinsight.com/practice-and-procedure/the-donau-chemie-case-69002.htm>
3. The Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union: Consolidated version adopted on 13 December 2007. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT>
4. Neumayr F. & S. Baumgartner. Access to File for Damage Claimants in Competition Law Cases (Austria). *Journal of European Competition & Practice*. June 18, 2015. URL: <http://www.bpv-huegel.com/wp-content/uploads/2017/12/journal-of-european-competition-law-practice-2015-neumayr-jeclap-lpv042.pdf>
5. Hjartstorm M. & Nowag J. General Principles of EU Law in EU Antitrust Law. *Research Handbook on General Principles of EU Law*. Sweden: Lund University, 2019. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3383633
6. «*European Commission vs Alrosa Ltd.*»: Case of the Court of the European Union, adopted of June 29, 2010. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62007CJ0441>

Ключові слова: антимонопольне право, Європейський Союз, конкуренція, право ЄС, принципи європейського права.

Key words: antitrust law, European Union, competition, EU law, principles of European law.

ДИШКАНТЮК ЮЛІЯ ІГОРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри господарського права та процесу*

ЩОДО РОЗМЕЖУВАННЯ СЕРВІСНИХ ПОСЛУГ У СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ ТА ГОСПОДАРСЬКИХ СЕРВІСНИХ ПОСЛУГ

Для сфери господарювання притаманним є наявність різноманітних правових дефініцій, до яких, у тому числі, відносяться й такі як «сервісні послуги у сфері господарювання» та «господарські сервісні послуги».

Спільними елементами зазначених понять є категорія послуга та її різновид – сервісна послуга. У загальному вигляді під послугою необхідно розуміти: «1) дію, вчинок, що дає користь, допомогу іншому; 2) діяльність підприємств, організацій та окремих осіб, виконувану для задоволення чітих-небудь потреб; обслуговування» [1, с. 894]; «люб'язний вчинок, служіння, слугування» [2, с. 305] або «роботу, виконувану для задоволення чітих-небудь потреб; обслуговування» [3, с. 612–613]. Надання послуг за ГК України є складовою легального визначення господарської діяльності, тобто послуги з приводу перевезення, постачання, ремонту, обслуговуванню, відносяться до господарських сервісних послуг.

Фахівці слушно «сервіс розглядають в економічному та соціальному аспектах, він є одним із напрямів діяльності суб'єктів господарювання і спрямований на підвищення ефективної господарського процесу (виробництва і збуту продукції, обслуговування споживачів, інформаційного забезпечення, надання послуг тощо). В умовах конкуренції суб'єкти господарювання звертаються до сервісу все частіше, оскільки саме він дозволяє забезпечити конкурентні переваги, допомагає створити умови щодо ефективного здійснення господарської діяльності. Розглядаючи поняття «сервіс» (з англ. service – служба, обслуговування) необхідно зазначити, що це будь-яка діяльність (або благо), яку одна сторона може запропонувати іншій без заволодіння останньою» [4, с. 51]. На думку М. Г. Безпартчного «відповідно сервіс розглядається у трьох площинах – як господарська діяльність, потреба та послуга» [5, с. 51]. На думку Т. Г. Камінської та В. М. Краєвського «у загальному значенні під сервісною діяльністю розуміється господарська активність, в яку залучені дві основні сторони: структура, що робить послуги, і споживачі цих послуг, які через ринковий обмін бажають одержати конкретні блага з врахуванням своїх потреб. Особливості сучасного етапу розвитку індустрії надання послуг і сервісу полягають у тому, що сьогодні прогрес у цій сфері відбувається в основному за рахунок підвищення якості й культури послуг, що надаються, запровадження новітніх інформаційних технологій, автоматизації процесів, кооперації різних видів сервісних підприємств. Звідси, сервісна діяльність – це активність учасників соціуму, що вступають у специфічну взаємодію з реалізації суспільних, групових та індивідуальних послуг» [6, с. 51]. На нашу думку, сервісний характер або сервісність послуги свідчить про різновид виробництва, специфіку, індивідуальний характер, тобто, умови і порядок надання послуг, згідно із нормами чинного господарського законодавства на підставі договору. Саме термін «сервісність» надає сервісним послугам у сфері господарювання, адміністративно-господарським сервісним послугам, господарським сервісним послугам особливий специфічний зміст, умови та процедуру надання. Також сервісність пов'язана із сучасним розвитком й удосконаленням послуг, їх електронною формою, адже у Стратегії економічного розвитку Уряду до 2030 року зазначено, що одним із принципів

економічного розвитку є побудова саме «ефективної цифрової сервісної держави» [7].

Важливими в усіх зазначених визначеннях є ознаки послуг, які притаманні й сервісним послугам у сфері господарювання, а саме: наявність їх надавачів, обслуговуючий характер та мета у вигляді задоволення потреб інших суб'єктів господарювання та населення. Так, Н. Миронова «до факторів, що стали причиною складності визначення поняття послуги, слід віднести:

- до послуг відносяться усі економічні блага, які неможна віднести до промислового виробництва або сільського господарства;
- до послуг відносяться чисельні й різносторонні дії, направлені на різні об'єкти; – усі види послуг офіційною статистикою відносяться до одного класу економічних благ;

- послуга – гнучкий об'єкт, межі якого легко змінюються [8, с. 35].

Також «додатковими факторами цього можуть також бути:

- по-перше, сама дефініція є багатогранною і, отже, може розглядатись з різних точок зору (наприклад, економічної, соціальної та інші);

- по-друге, має місце різноманітність сфер дослідження науковців, рівень комплексності здійснюваних досліджень, особливості питань та завдань самих досліджень, що також може обмежувати саме поняття. Сферу послуг утворюють різноманітні і різнорідні галузі діяльності, які створюють матеріальні та нематеріальні послуги, що дає підстави стверджувати про неї як про сукупність економічно неоднорідних ринкових сегментів, тобто як цілісну систему, складниками якої є різні види послуг, які потрібні населенню та суспільству для нормальної життєдіяльності загалом та для задоволення потреб кожної людини зокрема» [9, с. 26].

Але крім господарських сервісних послуг існують й сервісні послуги у сфері господарювання, які представляють собою комплексну правову категорію, так як поєднують різноманітних суб'єктів – їх надавачів та наявність розгалуженого правового забезпечення, тобто нормативне регулювання через норми господарського, адміністративного, цивільного та інших галузей права. Для господарських сервісних послуг притаманним є наявність високого відсотка конкуренції, індивідуальний вузькопрофільний професійно-обслуговуючий характер й договірні засади. Задля виокремлення й змістовного аналізу доцільно виокремити сервісні послуги у сфері господарювання та господарські сервісні послуги за конструкцією тип-підтип, завдяки чому перші є ширшими, універсальними й, як правило, імперативними. До сервісних послуг у сфері господарювання можливо віднести легалізаційно-дозвільні процедури (державну реєстрацію суб'єктів господарювання, ліцензування деяких видів господарської діяльності, оформлення різноманітних дозвільних документів, сертифікацію). Тобто, «використання різних критеріїв дозволяє побудувати матрицю послуг за виділеними параметрами з урахуванням пріоритетності різних суб'єктів господарювання у виробництві тих або інших послуг. Матриця «Послуги – Господарюючі суб'єкти» може використовуватися при розробці методів

управління й регулювання, диференційованих для різних типів послуг і для різних суб'єктів політики держави» [10].

Таким чином, доцільно розмежувати сервісні послуги у сфері господарювання та господарські сервісні послуги за конструкцією тип-підтип, коли під першими розуміється діяльність щодо надання індивідуальних сервісних послуг різноманітного характеру суб'єктами господарювання, а також спеціально уповноваженими органами державної влади і органами місцевого самоврядування з метою задоволення господарських потреб, загального сприяння ділової активності, конкурентоспроможності, досягнення господарських результатів тощо, а під другими – дії суб'єктів господарювання вузькопрофільного професійного обслуговуючого характеру щодо надання різноманітних послуг іншим суб'єктам господарювання задля задоволення їх потреб на підставі договору, який є строковим, оплатним, двох- або багатостороннім, однооб'єктним, та, як правило, – публічним.

Список використаних джерел:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови. За ред. В. Т. Буселя. К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. 1440 с
2. Тлумачний словник-мінімум української мови. За ред. О. М. Єфімова. К. : Довіра, 1999. 447 с.
3. Новий тлумачний словник української мови: У 4-х т. Т. 3. Обє-Роб. Уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. К. : Аконіт, 1998. 927 с.
4. Ведмідь Н. І. Термінологічні підходи до визначення категорії «сервіс» та його роль в економіці країн. *Економічний часопис-XXI*. 2012. № 3/4. С. 49–52.
5. Безпарточний М. Г. Сервісна політика торговельних підприємств. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2014. № 5 (1). С. 7–13.
6. Камінська Т. Г., Краєвський В. М. Інформаційно-синталітичний сервіс управлінської діяльності. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки*. 2017. № 4. С. 25–31.
7. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 03 березня 2021 р. № 179. Інформаційний ресурс. Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/>
8. Миронова Н. В. Маркетинг различных типов услуг. *Маркетинг в России и за рубежом*. 2003. № 4. С. 26–36.
9. Апопій В. В. Організація і технологія надання послуг: [навч. посіб.]. К. : Академія. 2006. 312 с.
10. Остафійчук Я. В. Підходи до класифікації послуг у контексті формування системи управління сферою послуг. *Ефективна економіка*. 2012. № 1. Інформаційний ресурс. Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua>

Ключові слова: послуга, сервіс, сфера господарювання, конкурентоспроможність, ринковий обмін, чинне законодавство.

Key words: service, service, sphere of management, competitiveness, market exchange, current legislation.

ФЕОФАНОВА ІРИНА МАКСИМІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри господарського права та процесу*

ДЕРЖАВНА ДОПОМОГА СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

З кінця лютого 2022 року вітчизняні бізнес-структури зазнали негативних суттєвих змін внаслідок військової агресії з боку Росії. Більшість суб'єктів господарювання різноманітних організаційно-правових форм та форм власності опинилися майже на межі банкруства через скрутний фінансовий стан. У такому випадку майже єдиним «рятівним колом» є реальна своєчасна допомога з боку держави конкретним її отримувачам. Так, наприклад, Д.Ю. Сіюшов пропонує «під поняттям «отримувач державної допомоги» розуміти будь-яку особу (групу осіб) незалежно від організаційно-правового статусу та порядку фінансування, що здійснює підприємницьку діяльність, а саме здійснює продажі товарів, виконання робіт чи надання послуг та діє у конкурентному середовищі господарської діяльності» [1, с. 3].

Держава нормативно прийняла рід змін до норм чинного законодавства з приводу такої кризової ситуації щодо існування та діяльності різноманітних суб'єктів господарювання. Так, 13 квітня 2022 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до пункту 52 розділу 9 «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» щодо застосування його положень в період дії правового режиму воєнного стану 2175-IX від 01.04.2022 року, яким спрощується механізм надання суб'єктами господарювання державної допомоги під час дії воєнного стану та протягом року після його завершення або скасування та вся державна допомога, що буде надаватися під час воєнного стану буде допустимою державною допомогою без повідомлення Антимонопольного комітету України. Також МК прийняв ряд роз'яснень, які доповнюють й уточнюють зазначені законодавчі зміни, наприклад, 15.04.2022 р. № 1-pp/ДД АМК визначив, що під час дії воєнного стану норми статті 9 Закону не застосовуються, надавачі державної допомоги не подають повідомлення про нову державну допомогу з пропозиціями щодо підготовки проектів законів, інших нормативно-правових та розпорядчих актів, спрямованих на підтримку суб'єктів господарювання за рахунок ресурсів держави чи місцевих ресурсів, внесення змін до умов чинної державної допомоги та у разі внесення до чинних програм державної допомоги змін, що передбачають збільшення фінансування більш як на 20 відсотків бюджету відповідної програми; враховуючи, що норми статті 16 Закону під час дії воєнного стану не застосовуються, надавачі державної допомоги не подають інформацію про чинну державну допомогу та у разі затвердження надавачем державної допомоги під час дії воєнного

стану нормативно-правового акту, на підставі якого надається або може надаватися державна допомога, така державна допомога є допустимою для конкуренції [2]. Ст. 5 Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» визначений вичерпний перелік її кваліфікаційних критеріїв (чинників), та зазначає, що «державна допомога є допустимою, якщо: допомога має соціальний характер, кінцевими вигодонабувачами якої є споживачі, за умови, що така допомога надається без дискримінації, пов'язаної з походженням товарів; надається з метою відшкодування збитків, завданих надзвичайними ситуаціями техногенного чи природного характеру». На нашу думку слід доповнити зазначену норму наступним критерієм: «надається з метою відновлення платоспроможності у разі введення воєнного стану».

Деякі державні органи спростили або скасували легалізаційно-дозвільні та інші договірні процедури для суб'єктів господарювання, так, Верховна Рада України 01 квітня 2022 р. ухвалила четвертий пакет податкової реформи. Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо адміністрування окремих податків у період воєнного, надзвичайного стану» від 01 квітня 2022 р. № 2173-IX скасовано обмеження обсягу доходу для перебування платників на спрощеній системі оподаткування єдиного податку третьої групи за ставкою 2 % від доходу. Передбачено можливість перебування на цій системі оподаткування суб'єктів господарювання, які здійснюють діяльність із роздрібною торгівлю підакцизними товарами, а також з видобування підземних і поверхневих вод та надання послуг централізованого водопостачання та водовідведення. Податкові органи наділено повноваженнями щодо здійснення контролю у сфері ціноутворення на період воєнного та надзвичайного стану в межах проведення фактичних перевірок платників податків [3]. Кабінет Міністрів вніс зміни до попередніх рішень щодо надання фінансової державної підтримки суб'єктам підприємництва для створення єдиного підходу в застосуванні пільгових державних програм кредитування та лізингу, а також з метою розширення можливостей та суб'єктного ряду цих програм. Зокрема, впроваджуються нові цілі державної підтримки, а саме: фінансування суб'єктів підприємництва – с/г товаровиробників для провадження с/г діяльності на період воєнного стану, фінансування суб'єктів підприємництва для забезпечення пасажирського та вантажного перевезення на період дії воєнного стану в Україні, компенсація винагороди за яким передбачається до рівня 0 % річних протягом воєнного стану та протягом одного місяця після його припинення чи скасування, але не більше 1 року з дати договору фінансового лізингу, а після завершення цього періоду та до завершення строку договору фінансового лізингу – до рівня 5 % річних [4]. Держпраці розпочинає окремий напрям проєкту – надання консультативної допомоги суб'єктам господарювання, які обмежили виконання окремих робіт або експлуатацію обладнання підвищеної небезпеки, у зв'язку з порушеннями вимог законодавства з питань охорони праці, в тому числі через відсутність дозволів та декларацій відповідності. Держпраці

консультуватиме роботодавців стосовно нововведень законодавства, якими на період воєнного стану запроваджено спрощений процес набуття права на виконання робіт підвищеної небезпеки і на експлуатацію обладнання підвищеної небезпеки, зокрема на підставі подання декларацій про провадження господарської діяльності відповідно до постанови КМУ від 18.03.2022 р. № 314 [5].

Під час діє воєнного стану важливим є допомога на місцевому рівні, так, наприклад, межах компетенції органів місцевого самоврядування, міська рада з 01 березня і на період дії воєнного стану звільнила суб'єктів господарювання, які використовують нерухоме майно комунальної власності від орендної плати. Також, скасована плата за користування місцями розташування зовнішньої реклами на об'єктах комунальної власності. Запропонувала орендодавцям об'єктів приватної власності в період дії воєнного стану призупинити нарахування орендної плати орендарям за користування майном. Також, ураховуючи пропозиції активу підприємницької громадськості міста Кривого Рогу, з метою забезпечення соціально-економічних гарантій суб'єктів господарювання і найманих працівників у період воєнного стану, задля підтримки бізнесу, який внаслідок дій агресора переїхав або ж планує переїхати до Криворіжжя, виконкомом міської ради ухвалено рішення від 20.04.2022 № 232 «Про партнерство місцевої влади й бізнесу під час воєнного стану» відповідно до якого на період дії воєнного стану мерією буде надано допомогу підприємствам з релокацією та пошуком приміщень, придатних для розміщення релокованих підприємств, надаватиметься консультації та важлива для бізнесу інформація [6].

Таким чином, державна допомога суб'єктам господарювання в умовах воєнного стану є важливим дієво-практичним механізмом підтримки їх існування і діяльності, яка надається за рахунок державного та/або місцевого бюджетів та об'єктами якої є легалізаційно-дозвільні аспекти здійснення господарської діяльності, платоспроможність, порядок звернення до уповноважених органів, процедура оподаткування тощо.

Список використаних джерел:

1. Сіюшов Д. Ю. Податкове стимулювання підприємництва при наданні державної допомоги: господарсько-правовий аспект: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право. Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2021. 24 с.
2. З питань застосування законодавства у сфері державної допомоги: Роз'яснення АМК України 15.04.2022 р. № 1-pp/ДД. Інформаційний ресурс. Режим доступу: <https://document.vobu.ua/>
3. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо адміністрування окремих податків у період

воєнного, надзвичайного стану: Закон України від 01 квітня 2022 р. № 2173-IX. Інформаційний ресурс. Режим доступу: <https://www.rada.gov.ua/>

4. Про надання фінансової державної підтримки: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.01.2020 р. № 28. Інформаційний ресурс. Режим доступу: <https://www.rada.gov.ua/>
5. Держпраці розширює напрями консультаційної підтримки роботодавців. 27.05.2022 р. Інформаційний ресурс. Режим доступу: <https://oppb.com.ua/>
6. Про партнерство місцевої влади й бізнесу під час воєнного стану. 09.05.2022 р. Інформаційний ресурс. Режим доступу: <https://kr.gov.ua/>

Ключові слова: державна допомога, суб'єкти господарювання, кваліфікаційні критерії, допустимість, воєнний стан, чинне законодавство.

Key words: state aid, business entities, qualification criteria, eligibility, martial law, current legislation.

БАБАЛУНГА ОЛЕСЬ МИХАЙЛОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри господарського права та процесу*

ВИЗНАННЯ ТА ВИКОНАННЯ РІШЕННЯ МІЖНАРОДНОГО КОМЕРЦІЙНОГО АРБІТРАЖУ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Зважаючи на військову агресію Російської Федерації проти України, на території України було запроваджено воєнний стан відповідно до Указу Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 та Закону України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 № 2102-IX. Дана подія вплинула на всі економічно-правові зв'язки, як в середині країни, так і зовні. Вплив, також, зазнав і міжнародний комерційний арбітраж. Саме тому, метою даної статті є аналіз змін щодо фінального етапу арбітражного розгляду під час воєнного стану.

Як відомо, фінальним етапом арбітражного розгляду є – виконання арбітражного рішення, а в разі відмови від добровільного виконання – визнання та виконання арбітражного рішення на території України. Даний етап іноді є доволі проблематичним, якщо сторона не бажає виконувати арбітражне рішення. Можна припустити, що у воєнний час проблема виконання арбітражних рішень може ускладнитися.

Відповідно до чинного законодавства заява про визнання та виконання подається до апеляційного суду, юрисдикція якого поширюється на місто Київ (Київський апеляційний суд). Під час воєнного стану запроваджено організаційні зміни [3], однією з них є тимчасове припинення розгляду справ у відкритих судових засіданнях за участю учас-

ників судового процесу. Поряд з тим зазначається, що «процесуальна діяльність апеляційного суду не припинена, – Київський апеляційний суд здійснює розгляд наступних судових справ – цивільних справ, що підлягають розгляду в порядку письмового провадження за наявними у справі матеріалами, у разі, якщо учасниками справи були реалізовані свої процесуальні права (поданий відзив, заперечення); інші цивільні справи та справи про адміністративні правопорушення, у разі наявності клопотань учасників справи про розгляд справи за їх відсутності.» Тобто, якщо сторона подала заяву про визнання та виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу під час воєнного стану, то замість передбачуваного в ЦПК терміну (два місяці), справа буде розглядатися в довший термін.

Також, варта уваги постанова КМУ від 03.03.2022 року № 187 «Про забезпечення захисту національних інтересів за майбутніми позовами держави Україна у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації» [6]. Відповідно до неї, запроваджується мораторій на виконання зобов'язань кредиторами (стягувачами) за якими є Російська Федерація або особи, пов'язані з державою-агресором. Також відповідно до Закону України 2129-IX «Про внесення зміни до розділу XIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про виконавче провадження» [5] від 15.03.2022 зупиняється вчинення виконавчих дій, забороняється заміна стягувачів у виконавчих діях, стягувачами за якими є Російська Федерація

Інша проблема, з якою зіткнеться сторона, яка ініціювала визнання та виконання арбітражного рішення, після отримання позитивного судового рішення – виконавче провадження. Так, в законопроекті (який на момент написання, готується на розгляд ВРУ з вето Президента) 7317 від 26.04.2022 [1] передбачається «заборона примусового виконання рішень, боржниками за якими є юридичні особи, які здійснюють діяльність на момент набрання чинності цим Законом ... з вирощування сільськогосподарських культур, тваринництва, виробництва харчових продуктів ...». Спори в даній галузі, як показує практика, найактивніше розглядаються в МКАС. Для підтвердження цього можна зазначити, найновішу статистику МКАС при ТТП України [2]. Відповідно до неї, за 2020 рік 19,3 % всіх розглянутих справ належали агропромисловому комплексу та харчовій промисловості (10,5 % та 8,8 % відповідно). Тому, якщо навіть сторона і отримає позитивне рішення міжнародного комерційного арбітражу в цій категорії спорів, то не факт, що його можна буде виконати на території України (в разі прийняття вказаного законопроекту Верховною Радою України з вето Президента).

Додатково можна зазначити, що в законопроекті не надаються чіткі критерії щодо того як виконавець має визначати, яку діяльність здійснює особа. Оскільки при створенні юридичної особи або реєстрації фізичної особи – підприємця можна обрати декілька видів економічної діяльності, але де-факто здійснювати одну. Чи, наприклад, яке майно особи підлягає стягненню – все чи тільки те, яке використовується для провадження зазначеної діяльності? Не врегулювання даних питань

може призвести до зловживання правами однією зі сторін та ускладнить виконання рішень міжнародного комерційного арбітражу. Це свідчить про необхідність вдосконалення положень вказаного законопроекту.

Також, варто уваги Закон України 2129-IX «Про внесення зміни до розділу XIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про виконавче провадження» [5] від 15.03.2022. Відповідно до нього – на територіях, які тимчасово окуповані забороняється відкриття виконавчого провадження. Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України веде даний перелік [4]. Але проблематика в тому, що окрім переліку тимчасово окупованих територій в даний перелік ще й входить перелік територіальних громад, що розташовані в районах проведення воєнних (бойових) дій, або які перебувають в оточенні (блокуванні). Міністерство розмежовує ці три поняття, але поряд з тим надає суцільний перелік цих територій. Закон 2129-IX чітко зазначає щодо заборони відкриття виконавчого провадження лише на території, які тимчасово окуповані. Отже, з юридичної точки зору на територіях що розташовані в районах проведення воєнних (бойових) дій, або які перебувають в оточенні (блокуванні) можна відкривати виконавче провадження. Але на практиці – це не можливо.

Отже, підводячи підсумки слід зазначити, що дії, запровадженні законодавцем у сфері виконання судових рішень, в тому числі рішень міжнародного комерційного арбітражу, були цілком логічні та необхідні. Але поряд з тим вони потребують певного доопрацювання задля недопущення зловживанням правом будь-якою стороною виконавчого провадження в період дії воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Верховна Рада України прийняла Закон щодо діяльності з примусового виконання судових рішень, рішень інших органів (посадових осіб) у період дії воєнного стану. *Офіційний портал Верховної Ради України*. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/222797.html>
2. Діяльність icac у 2020 році. ICAC. URL: https://icac.org.ua/wp-content/uploads/report_sum_ukr_2020_draft13.pdf
3. До відома учасників судових процесів! / Київський апеляційний суд, Київський апеляційний суд. URL: <https://www.kas.gov.ua/?p=29078>
4. Оновлено актуальний перелік громад в зонах бойових дій, на ТОТ та тих, що в оточенні / Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. *Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України*. URL: <https://minre.gov.ua/news/onovleno-aktualnyy-perelik-gromad-v-zonah-boyovyh-diy-na-tot-ta-tyh-shcho-v-otochenni-2>
5. Про внесення зміни до розділу XIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про виконавче провадження». *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2129-20#Text>
6. Про забезпечення захисту національних інтересів за майбутніми позовами держави Україна у зв'язку з військовою агресією Російської

Ключові слова: міжнародний комерційний арбітраж, визнання та виконання арбітражного рішення, арбітраж під час воєнного стану в Україні.

Key words: international commercial arbitration, recognition and enforcement of the arbitral award, arbitration during martial law in Ukraine.

КОВАЛЕВИЧ ІГОР ІГОРОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри господарського права та процесу*

ОБМЕЖЕННЯ ОПЕРАЦІЙ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ОБІГОМ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ, В УМОВАХ ВВЕДЕННЯ ВОЄННОГО СТАНУ

З початком повномасштабної війни в Україні інтерес до віртуальних активів (криптовалюти) почав стрімко зростати в порівнянні з попередніми роками.

17 лютого 2022 року Верховна Рада прийняла Закон України «Про віртуальні активи» (надалі – Закон) було на законодавчому рівні було визначено таку категорію як віртуальний актив. Відповідно до Закону віртуальний актив це нематеріальне благо, що є об'єктом цивільних прав, яке має вартість та виражене сукупністю даних в електронній формі [1].

Закон розділяє віртуальні активи на дві категорії.

Перша – це забезпечені віртуальні активи – ті що можуть посвідчувати майнові права. Під посвідченням майнових прав розуміється підтвердження права власника забезпеченого віртуального активу вимагати об'єкт забезпечення. Об'єкт забезпечення віртуального активу визначається правочином, згідно з яким такий віртуальний актив створено. Зокрема, виділяється забезпечення валютними цінностями (прикладом є «stablecoin» – вид віртуального активу, що забезпечується валютою) та цінними паперами (security token) або деривативними фінансовими інструментами.

Друга – це незабезпечені віртуальні активи, тобто такі, що не посвідчують жодних майнових або немайнових прав. Яскравими прикладами є загальновідомі віртуальні активи Bitcoin та Ethereum.

Законом встановлюється, що на території України віртуальні активи не є засобом платежу та не можуть бути предметом обміну на майно (товари), роботи (послуги). Тобто юридично виключається можливість розрахунку за допомогою віртуальних активів. Водночас віртуальні активи досить часто використовуються населенням для різних цілей.

У 2021 році, за даними аналітичної компанії Chainalysis, Україна входила до п'ятірки країн-лідерів з використання криптовалют [2].

Вказана ситуація спричинена тим, що віртуальні активи можуть використовуватися з різними цілями: заощадження, уникнення девальвації гривні шляхом використання віртуальних активів як альтернативи фіатним грошам, підтримки Збройних сил України, виведення коштів за кордон.

Таким чином, війна стала сильним поштовхом для збільшення кількості криптоплатежів як добросовісних, так і спекулятивних пов'язаних з виведення коштів за кордон, адже це швидко, вигідно та не підпадає під регуляторні обмеження та контроль.

Офіційної інформації навіть приблизної стосовно суми грошей, яку було виведено з країни від початку війни таким шляхом наразі немає. Водночас про значущість таких сум для України, свідчать запроваджені обмеження Національного банку, який спробував унеможливити такий процес.

Зокрема 21 квітня 2022 року Національний банк України (надалі – НБУ) встановив обмеження у розмірі 100 000 грн на місяць на P2P-перекази (перекази від однієї людини іншим людям) та операції «quasi cash» із власною іноземною валютою для придбання активів, які потім можуть конвертуватися у кошти. Серед таких операцій: поповнення електронних гаманців, брокерських або форекс-рахунків, придбання віртуальних активів на криптобіржах тощо.

Тобто з 21 квітня купівля криптовалют та інших віртуальних активів на криптобіржах може здійснюватися виключно із власної іноземної валюти, при цьому діятиме ліміт у розмірі 100 тис. грн. в той час, як раніше такі операції можна було здійснювати гривнями.

Відповідні зміни внесені постановою Правління НБУ від 20 квітня 2022 року № 78 «Про внесення змін до постанови Правління НБУ від 24 лютого 2022 року № 18» (надалі – Постанова № 78) [3].

При цьому на практиці банки не завжди можуть технічно проконтролювати вказані ліміти, у зв'язку з чим блокують усі криптооперації, побоюючись порушити обмеження. Наприклад, «ПриватБанк», «Монобанк» тимчасово заборонив своїм клієнтам заводити гривні на криптовалютні біржі. Успішне поповнення можна здійснити тільки в одній із 25 спроб.

Запровадження таких обмежень нерозривно пов'язано з іншим обмеженням НБУ коли було заборонено продаж валюти через онлайн-банкінг.

Водночас серед українських користувачів набула значного поширення інша легальна можливість конвертації гривні у валюту шляхом використання функціоналу фінтех-додатку Revolut та платіжних систем PayPal та Wise. Вказані сервіси раніше не працювали в Україні, однак через війну доступ до них відкрили для українців.

Так через Revolut та Wise користувачі здійснювали поповнення віртуальних валютних рахунків за допомогою гривневих карт. PayPal дозволяв конвертувати гривню у валюту. Після чого валюту можна було

перевести іншому користувачеві платіжної системи. Далі гроші можна було залишити поза банківською системою України (на рахунках Revolut, Wise, PayPal), перевести на валютний рахунок в українському банку або на криптобіржу.

Відповідно до даних НБУ опублікованих на своєму сайті значні обсяги купівлі валюти банками для розрахунків із міжнародними платіжними системами створюють певний додатковий тиск на валютний ринок. Зокрема, у березні обсяг чистих перерахувань іноземної валюти українськими банками на користь міжнародних платіжних систем становив 1,7 млрд дол. США, а з початку квітня (станом на 18 квітня) – 0,9 млрд дол. США [4].

З прийняттям НБУ Постанови № 78 така можливість була обмежена та більше не реалізовується українськими користувачами оскільки банки відповідно до вимог даної постанови блокують такі операції.

Криптоспільнота в такій ситуації не залишилася осторонь та намагається домовитися з регулятором, щоб НБУ знову дозволив заводити кошти на біржі зокрема шляхом використання гривневих карт, оскільки далеко не у всіх користувачів бірж з України є валютні карти та валютні кошти на них.

В даній ситуації регулятору необхідно знайти компромісне рішення, яке б враховувало інтереси всіх сторін. Одним з таких рішень може бути тимчасове заморожування біржами введених активів з гривневих карт шляхом обмеження можливості виведення з біржі.

Таким чином, з введенням воєнного стану у законодавця виникла потреба у зміні правового регулювання не тільки у військовій, трудовій, соціальній сферах життя, а й у сфері обігу віртуальних активів, яка серед інших залишається найменш врегульованою. Прийняття НБУ Постанови № 78 є першою спробою регулятора втрутитися в діяльність криптобірж. Запроваджені обмеження також потребую свого доопрацювання з метою дотримання балансу інтересу всіх сторін таких відносин: користувачі криптобірж, криптобірж та держави з метою недопущення виникнення нових способів обходу запроваджених обмежень, які тільки сприятимуть тінізації обігу віртуальних активів та відтоку криптоінвесторів з українського ринку.

Список використаних джерел:

1. Про віртуальні активи: Закон України від 17.02.2022 № 2074-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text> (набирає чинності з дня набрання чинності законом України про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей оподаткування операцій з віртуальними активами).
2. Дані аналітичної компанії Chainalysis. URL: <https://www.chainalysis.com>
3. Постанова Правління НБУ від 20 квітня 2022 року № 78 «Про внесення змін до постанови Правління НБУ від 24 лютого 2022 року № 18». URL: https://bank.gov.ua/ua/legislation/Resolution_20042022_78

4. Повідомлення НБУ щодо запровадження додаткових заходів для запобігання непродуктивному відтоку капіталу. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-zaprovadjuje-dodatkovi-zahodi-dlya-zapobigan-nya-neproduktivnomu-vidtoku-kapitalu>

Ключові слова: віртуальні активи, криптовалюта, заходи правового регулювання, обіг активів.

Key words: virtual assets, cryptocurrency, legal regulation measures, asset turnover.

КЛИМЕНКО ОЛЕКСАНДР ВІТАЛІЙОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри господарського права та процесу*

ДО ПИТАННЯ ПРО ОЦІНОЧНІ КАТЕГОРІЇ АНТИМОНОПОЛЬНОГО КОНКУРЕНТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Оціночне поняття – це категорія, що недостатньо точно визначена або зовсім не визначена законодавцем або теорією права, та яка уточняється уповноваженим органом або його посадовою особою під час її правозастосування. Разом з тим, у практичному середовищі можна побачити уточнення суттєвих ознак та зміст, що містить оціночне поняття, внаслідок чого звужується або розширюється обсяг застосування цього терміну. Варто також відзначити, що багато вчених намагались визначити дефініцію «оціночне поняття», але до спільної думки так і не дійшли.

Розуміння оціночних норм необхідне, адже вони становлять основу інституту антимонопольного регулювання. Звичайна чітко визначена правова норма не може передбачити усього різноманіття можливих ринкових ситуацій. Застосовуючи такі поняття, законодавець намагається врегулювати весь масив відносин, у тому числі нестандартні ситуації, які виникають у господарській діяльності.

Відповідно такий підхід до правового регулювання має свої переваги та недоліки. До переваг слід віднести те, що в ідеальних умовах можливість варіативної поведінки уповноважених органів є більш широкою, що залежить від правосвідомості суб'єкта правозастосування та дає йому можливість здійснювати регулювання керуючись конкретними обставинами справи, ситуацією на ринку, соціально-економічним станом в державі тощо.

Недоліком можна визначити те, що використання оціночних понять без встановлення чітких критеріїв може бути підставою отримання посадовими особами, зокрема Антимонопольного комітету України (далі – АМКУ) неправомірної вигоди при прийнятті рішень

щодо надання дозволу на узгоджені дії, концентрацію, вирішення справ про правопорушення щодо економічної конкуренції тощо.

До оціночних понять у антимонопольному конкурентному законодавстві України вчені відносять «суттєве обмеження конкуренції», «позитивний ефект для суспільних інтересів», «тривалий період», «об'єктивно виправдані причини», «загроза системі ринкової економіки», «відчутний вплив на умови конкуренції», також мова йде про ті випадки, коли АМКУ виносить рішення щодо правопорушення, яке «може призвести» до певних наслідків. При цьому, до зазначеної категорії можна віднести і дискреційні повноваження, такі як визначення розміру штрафу.

Так, «суттєве обмеження конкуренції» потребує більш чіткого визначення, наприклад, для суб'єктів господарювання, для того, щоб останні мали можливість запобігти вчинення правопорушення (зловживання монополією (домінуючим) становищем, антиконкурентні узгоджені дії передбачають як наслідок суттєве обмеження конкуренції); отримати дозвіл на концентрацію (сторони концентрації зобов'язані утримуватись від дій, що обмежують конкуренцію), але для цього їм необхідна визначеність цього поняття з боку практичного правозастосування.

Таким чином, у своїх роз'ясненнях АМКУ надав чітку формулу оцінки рівнів ринкової концентрації. На жаль, навіть посилаючись на зміну індекса Герфіндала-Гіршмана, про який йдеться у роз'ясненні, суб'єкти господарювання не можуть довести, що концентрація не вплине на конкуренцію на ринку [1]. Зважаючи на це, ми вважаємо, що це поняття все ще є недостатньо розкритим.

Разом з тим, слід погодитись з думкою Валітова С. С. щодо категорії «позитивний ефект для суспільних інтересів», зокрема, необхідністю її додаткового обґрунтування для отримання дозволу на концентрацію. За наявності ознак монополізації певного товарного ринку або істотного обмеження конкуренції на всьому ринку до економічного обґрунтування розробляється бізнес-план на середньостроковий період розвитку суб'єкта господарювання на цьому ринку, оцінка негативного ефекту від обмеження конкуренції і позитивного ефекту для суспільних інтересів за рахунок вдосконалення виробництва, технічного й економічного розвитку, раціоналізації виробництва, оптимізації імпорту-експорту [2, с. 230].

Щодо визначення розміру штрафів, які законодавцем детально не врегульовано, то АМКУ видано роз'яснення, якими конкретизовано певні розміри грошових стягнень [3].

При цьому, як вбачається з практичної точки зору, штрафи АМКУ не завжди мають своєю метою саме врегулювати ринок чи підтримати конкуренцію на ньому. Прикладом цього може слугувати справа «Санофі – АМКУ», де на ТОВ «Санофі-Авентіс Україна» було накладено грошове стягнення (штраф): угоди про постачання лікарських засобів спочатку були розцінені Комітетом у попередніх висновках як «узгоджені дії, які призвели до обмеження конкуренції», але згодом за

результатами проведення розгляду були перекваліфіковані на такі, що «можуть призвести до обмеження конкуренції». Тобто, формулювання «можуть призвести» застосовано у рішенні прийнятому в кінці 2017 року щодо подій які відбулись у 2011 році, що викликає сумніви щодо того, чи дійсно була ця ймовірність обмеження конкуренції, якщо негативних наслідків для останньої не було виявлено протягом 6-ти років після вчинення відповідних дій [4].

У даному конкретному випадку, рішення АМКУ завдало значної шкоди розвитку здорової економічної конкуренції та репутації України як держави з передбачуванним регуляторним середовищем.

Отже, з приводу оціночних понять слід відзначити, що необхідно зважати на практику правозастосування АМКУ, судову практику, яка склалася для їх правильного розуміння. Роз'яснення, які надає комітет, грають важливу роль як для вітчизняних, так і іноземних компаній для розуміння того, наскільки сформовано стабільне і гарантоване конкурентне середовище у різних економічних галузях України.

Необхідно також зазначити, що оціночні поняття грають вирішальну роль для досягнення антимонопольним конкурентним законодавством своїх цілей. Обмеження монополізму, підвищення рівня конкуренції можливе тільки з використанням оціночних понять у зв'язку з динамічністю ринкових умов, варіативністю поведінки суб'єктів господарювання. Це вимагає від АМКУ гнучкості у прийнятті рішень, вміння визначення релевантного ринку, збору та аналізу показників. При цьому, слід пам'ятати, що відсутність правової визначеності оціночних понять може призвести до певних негативних юридичних наслідків, які, зокрема, наведені у прикладі категорії «суттєвого обмеження конкуренції», а тому, вважаємо за потрібне, у більшій мірі визначити чіткій перелік ознак та зміст наведених вище понятійних категорій, опираючись на їх практичне правозастосування та використовувати подібний підхід для інших неврегульованих дефініцій антимонопольного конкурентного законодавства України.

Список використаних джерел:

1. Про надання Рекомендаційних роз'яснень щодо порядку застосування частини першої статті 25 Закону України «Про захист економічної конкуренції» (щодо оцінки горизонтальних концентрацій): Рекомендаційні роз'яснення АМКУ від 27.12.2016 № 49-pp. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v49pp226-16> (дата звернення: 03.06.2022).
2. Валітов С. С. Конкурентне право України. Навчальний посібник. К. : Юрінком Інтер, 2006. 432 с.
3. Рекомендаційні роз'яснення щодо застосування положень частин другої, п'ятої та шостої статті 52 Закону України «Про захист економічної конкуренції», частин першої та другої статті 21 Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції»: Рекомендаційні роз'яснення АМКУ від 09.08.2016 № 39-pp. URL: <http://www.amc.gov.ua/amku/control/main/uk/publish/article/121390> (дата звернення: 03.06.2022).

4. Желтухін Є. АМКУ та фармринок: тиск чи захист?. URL: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/antimonopolne-konkurentne-pravo/amku-ta-farmrinok-tisk-chi-zahist.html> (дата звернення: 03.06.2022).

Ключові слова: оціночне поняття, дискреційні повноваження, антимонопольне конкурентне законодавство, ринкова концентрація, монопольне становище, господарська діяльність.

Key words: valuation concept, discretionary powers, antitrust competition law, market concentration, monopoly position, economic activity.

ГУЛЬКО ОЛЕКСАНДР ОЛЕКСАНДРОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри господарського права та процесу*

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ КОРПОРАТИВНИХ ДОГОВОРІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Перш ніж визначитись з особливостями виконання корпоративного договору, необхідно визначити його предмет. Стосовно предмета договору варто звернути увагу на законодавчо закріплене поняття корпоративного договору, що встановлено ст. 7 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [1]. Відповідно до даного положення, договір, за яким учасники товариства зобов'язуються реалізовувати свої права та повноваження певним чином або утримуватися від їх реалізації (далі – корпоративний договір), є безвідплатним і вчиняється в письмовій формі.

Відтак, для належного виконання умов корпоративного договору в ньому має бути чітко зафіксована модель поведінки учасника, який буде здійснювати це корпоративне право чи виконувати обов'язок.

Враховуючи зазначене, корпоративний договір може передбачати здійснення фактичних дій (коли дії учасника товариства не спрямовані на виникнення, зміну або припинення у нього прав та обов'язків, наприклад, присутність учасника на засіданні загальних зборів без участі у голосуванні) або юридичних (коли внаслідок дій учасника товариства у нього виникають, змінюються або припиняються права та обов'язки, наприклад, участь у прийнятті рішень загальними зборами), кожна з яких вважатиметься належним виконанням, якщо це передбачено угодою.

Іншим не менш важливим етапом виконання корпоративного договору є забезпечення виконання встановлених зобов'язань сторонами з метою повного та неухильного вчинення учасником правовідносин (або утримання від їх вчинення) тих дій, що передбачені угодою для належного її виконання.

За загальними правилами, ст. 546 ЦК України передбачає, що виконання зобов'язання може забезпечуватися неустойкою, порукою, гарантією, заставою, притриманням, завдатком. Договором або законом можуть бути встановлені інші види забезпечення виконання зобов'язання [2].

Таким іншим видом забезпечення зобов'язань може бути безвідклична довіреність із корпоративних прав. Частини 1, 2 статті 26-2 Закону України «Про акціонерні товариства» [3], ст. 8 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [1] передбачають, що у разі якщо довіреність видається з метою виконання або забезпечення виконання зобов'язань акціонерів, предметом яких є права на акції або повноваження акціонерів, довіритель може зазначити у довіреності, що до закінчення її строку вона не може бути скасована без згоди представника або може бути скасована лише у випадках, передбачених у довіреності (безвідклична довіреність).

Окремим питанням та відповідним етапом правовідносин, що можуть виникнути під час виконання корпоративного договору, є питання щодо притягнення відповідного учасника до відповідальності. Особливо цікавим в контексті діючого воєнного стану видається питання про звільнення учасника, що порушив умови договору, від такої відповідальності.

Відповідно до ст. 617 ЦК України [2], особа, яка порушила зобов'язання, звільняється від відповідальності за порушення зобов'язання, якщо вона доведе, що це порушення сталося внаслідок випадку або непереборної сили.

Положення ст. 218 ГК України [4] містить аналогічну норму, відповідно до якої, суб'єкт господарювання за порушення господарського зобов'язання несе господарсько-правову відповідальність, якщо не доведе, що належне виконання зобов'язання виявилось неможливим внаслідок дії непереборної сили, тобто надзвичайних і невідворотних обставин за даних умов здійснення господарської діяльності.

Так, відповідно до листа Торгово-промислової палати України (далі – «ТПП») від 28.02.2022 р. № 2024/02.0-7.1 [5], остання засвідчує форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили): військову агресію Російської Федерації проти України, що стало підставою введення воєнного стану із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року строком на 30 діб, відповідно до Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні». Враховуючи це, ТПП України підтверджує, що зазначені обставини з 24 лютого 2022 року до їх офіційного закінчення, є надзвичайними, невідворотними та об'єктивними обставинами для суб'єктів господарської діяльності та/або фізичних осіб по договору, окремим податковим та/чи іншим зобов'язанням/обов'язком, виконання яких/-го настало згідно з умовами договору, контракту, угоди, законодавчих чи інших нормативних актів і виконання відповідно яких/-го стало неможливим

у встановлений термін внаслідок настання таких форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили).

Водночас, виникає питання щодо форми такого листа, адже останній не визначається ТПП саме як сертифікат, як того формально вимагає ст. 14-1 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» [6].

Крім того, відповідно до п. 6.2. Регламенту ТПП [7, с. 7], форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили) засвідчуються за зверненням суб'єктів господарської діяльності та фізичних осіб по кожному окремому договору, окремим податковим та/чи іншим зобов'язанням/обов'язком, виконання яких настало згідно з умовами договору, контракту, угоди, законодавчих чи інших нормативних актів і виконання яких стало неможливим через наявність зазначених обставин.

Таким чином, видається можливим допустити, що визначений лист ТПП не може бути єдиним та достатнім доказом засвідчення форс-мажорної обставини та не може бути єдиною підставою для звільнення особи від відповідальності за допущенні порушення, зокрема, корпоративного договору.

За таких обставин, учаснику, який посилається на воєнний стан, як на непереборну силу, необхідно буде доводити причинно-наслідковий зв'язок між воєнним станом, як таким, та між конкретними фактичними обставинами, що унеможливили виконання таким учасником покладених на нього обов'язків.

У будь-якому разі, зазначене стане каталізатором абсолютно нової судової практики, в межах якої судам необхідно буде розглядати відповідні спори, формувати єдине трактування та правозастосування відповідних положень у межах визначених правовідносин.

Список використаних джерел:

1. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 06.02.2018 р. № 2275-VIII // Відомості Верховної Ради. – 2018. – № 13. – Ст. 69.
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № № 40–44.
3. Про акціонерні товариства: Закон України від 17.09.2008 р. № 514-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2008. – № 50–51.
4. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV // Відомості Верховної Ради України, 2003, № 18, № 19–20, № 21–22.
5. Лист Торгово-промислової палати України від 28.02.2022 р. № 2024/02.0-7.1. – Режим доступу: <https://uccr.org.ua/press-center/uccr-news/protsedura-zasvidchennia-fors-mazhornikh-obstavin-z-28-02-2022>.
6. Про торгово-промислові палати в Україні: Закон України від 02.12.1997 р. № 671/97-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1998, N 13, ст. 52.
7. Регламент засвідчення Торгово-промисловою палатою України та регіональними торгово-промисловими палатами форс-мажорних обставин

(обставин непереборної сили), затвердженого рішенням Президії ТПП України від 18 грудня 2014 р. № 44(5) – Режим доступу: <https://uccr.org.ua/dokumenty-dlia-zavantazhennia>.

Ключові слова: корпоративні відносини, конфліктні ситуації, захист прав, учасники, акціонери, товариство з обмеженою відповідальністю, акціонерне товариство, воєнний стан, Торгово-промислова палата України, форс-мажор.

Key words: corporate relations, conflict situations, protection of rights, participants, shareholders, limited liability company, joint stock company, martial law, The Ukrainian Chamber of Commerce and Industry, Force-Majeure.

СЕКЦІЯ 28

ДІЯЛЬНІСТЬ СУЧАСНИХ БІБЛІОТЕК У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Керівник секції: директор наукової бібліотеки,
кандидат біологічних наук Т. Ю. Іванічук

Секретар секції: завідувач інформаційно-бібліографічного відділу
наукової бібліотеки Т. М. Стефанчишена

ІВАНІЧУК ТАІСІЯ ЮРІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
директор наукової бібліотеки, кандидат біологічних наук

СТЕФАНЧИШЕНА ТЕТЯНА МИХАЙЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач інформаційно-бібліографічного відділу наукової бібліотеки

НОВІ ГРАНІ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕЧНИХ ФАХІВЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: АКТУАЛІЗАЦІЯ НАПРЯМКІВ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ

Соціальну відповідальність кожного бібліотечного фахівця і бібліотеки в цілому слід розглядати через спрямованість індивідуальної та корпоративної діяльності на забезпечення сталого розвитку бібліотечно-інформаційного простору, який суттєво впливає на соціальне, культурне, економічне та технологічне зростання суспільства, на збереження гармонійної цілісності та міці у ньому. Особливої актуальності питання соціальної відповідальності набуває сьогодні, в умовах воєнної агресії проти нашої країни, коли кожен громадянин України робить все можливе на своєму фронті для наближення Перемоги.

Соціальні проблеми є і бібліотечними проблемами, оскільки бібліотеки існують у суспільстві, реальному світі з усіма його дилемами та можливостями. Вплив бібліотек на суспільні відносини, прямий і опосередкований, забезпечується інтелектуальним та професійним капіталом кожного бібліотекаря, його фаховим, кваліфікаційним рівнем. Адже в інформаційному суспільстві, яке є функціональним блоком сучасного суспільства знань [1] саме бібліотекар часто виступає провідником від інформації до особистісного знання користувача. Така місія

сучасного бібліотекаря найбільш повно реалізується в спільноті університетських бібліотек, які активно включені в освітній та науковий процес. Це вимагає набуття бібліотекарями нових компетентностей, нового рівня фахової, професійної підготовки.

Слід зазначити, що наразі дослідницьке середовище суттєво змінилося. Воно вступило в епоху великих обсягів наукової інформації, великих даних. Нові наукометричні дані показують вражаюче збільшення як кількості, так і якості інформації, яку продукують дослідники. За останні 15 років в базах даних стала доступною приблизно така ж кількість публікацій, як і у попередні сто років. Дослідники повинні бути все більш вправними у віднайденні, верифікації та використанні відповідної інформації, щоб мати можливість розширювати проблематику досліджень і дотримуватись зростаючих стандартів обробки даних. Обидві ці вимоги роблять «справжнє партнерство між бібліотекарями та дослідниками» затребуваним як ніколи раніше [2]. Важливо звернути увагу на зростаючі вимоги до ефективних стратегій пошуку інформації, а це, своєю чергою, створює попит на високопрофесійний пошуковий досвід бібліотечних фахівців, який повинен відточуватись і вдосконалюватись. Зрозуміло, що і бібліотечне обслуговування у новому цифровому середовищі зазнає колосальних змін. Сьогодні дослідників необхідно швидко і якісно навчати пошуку інформації та оновленню інструментарію пошуку, виявленню необхідної інформації. Lens.org, Meta.org або Dimensions.ai – це лише деякі приклади систем та інструментів, які були запроваджені для покращення пошуку за останні роки.

У Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України», затверджені розпорядженням КМУ від 23.04.2013, до стратегічних напрямків розвитку бібліотек віднесено «забезпечення професійного розвитку персоналу бібліотек, оновлення системи бібліотечно-інформаційної освіти та підвищення кваліфікації» [3]. Реалізація цього напрямку передбачає формування знань, умінь і навичок бібліотечних фахівців відповідно до вимог, які висуваються модерним суспільством до сучасної бібліотеки, що забезпечується різними формами безперервної бібліотечної освіти. Як зазначила свого часу В. О. Мудроха, «проблема професіоналізації бібліотечних кадрів є актуальною ще й тому, що вища професійна бібліотечна школа готує дипломованих спеціалістів, а професіоналами стають, набуваючи досвіду практичної роботи» [4]. Крім того, слід враховувати, що «вузький інструменталістський погляд веде до формування пасивної за змістом професії Більш широкий, справді професійний погляд (що базується на соціальній відповідальності – прим. авт.) веде до активної участі у великому світі з метою актуалізації ... модерних цінностей та розбудови кращого майбутнього» [5].

Міжнародна, регіональна та національна бібліотечні практики на сьогодні напрацювали великий досвід створення та реалізації різноманітних за тематикою і спрямуванням програм підвищення кваліфікації [6; 7; 8; 9].

З метою упорядкування діяльності з реалізації професійного розвитку персоналу, оновлення системи бібліотечно-інформаційної освіти та підвищення кваліфікації співробітників наукової бібліотеки Національного університету «Одеська юридична академія» (надалі – НУ «ОЮА»), у 2021 році було розроблено Стратегію безперервного підвищення кваліфікації співробітників наукової бібліотеки Національного університету «Одеська юридична академія» (надалі – Стратегія) [10].

Інформація, що міститься в цьому документі, структурована наступним чином: I – загальні положення, цілі, завдання Стратегії; II – нормативне регулювання підвищення кваліфікації співробітників бібліотеки; III – структура системи підвищення кваліфікації співробітників наукової бібліотеки; IV – план заходів з підвищення кваліфікації співробітників наукової бібліотеки на відповідний період.

Основною метою Стратегії визначено набуття нових особистих професійних, комунікаційних, медійних, музейних, ІТ-навичок та компетентностей з використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, нових інструментів і методів. Ступінь оволодіння ними визначає рівень компетенції сучасних фахівців бібліотеки та є основою їх професіоналізму.

Найважливішими завданнями розвитку системи підвищення кваліфікації співробітників наукової бібліотеки було визначено:

- створення структурованої системи безперервного підвищення кваліфікації;
- адаптація кваліфікаційних вимог для співробітників наукової бібліотеки до активної модернізації та цифровізації бібліотечних процесів;
- продовження бібліотечними співробітниками поглибленого дослідження проблем у сфері культури, освіти та технологій;
- набуття навичок з просування інформаційних послуг та інтелектуального продукту Університету у цифровому середовищі з метою підвищення рейтингу НУ «ОЮА»;
- удосконалення навичок співробітників бібліотеки з медійної та інформаційної грамотності;
- опанування новітніми комунікативними методами та інструментами;
- набуття навичок використання інформетричних методів аналізу наукової діяльності та здобутків дослідників Університету;
- розвиток практик роботи з новими базами даних наукової інформації,
- активна участь у впровадженні принципів та політики академічної доброчесності в НУ «ОЮА» шляхом її популяризації та використання спеціальних програмних засобів.

Діяльність з професійної перепідготовки та підвищення кваліфікації бібліотекарів урегульована значною кількістю нормативно-правових актів, серед яких закони, укази, постанови, рішення, розпорядження, накази, угоди тощо, що утворюють систему, елементи якої за ієрархічною

класифіковано на: 1) законодавчі акти, серед яких найголовнішими є Кодекс законів про працю, закони «Про бібліотеку і бібліотечну справу», «Про професійний розвиток працівників», «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про зайнятість населення» тощо; 2) підзаконні нормативно-правові акти – найбільша за кількістю група документів, серед яких, наприклад, «Про схвалення Стратегії розвитку бібліотечної справи на період 2025 року «Якісні зміни для забезпечення сталого розвитку України» (№ 219-р, 2016), та ін.; 3) локальні акти, зокрема, університетського рівня – Колективний договір НУ «ОЮА» на 2021–2026 роки, Положення про наукову бібліотеку НУ «ОЮА» та ін. [11, с. 636–637].

Проект Закону України «Про бібліотеки та бібліотечну діяльність» від 02.02.2021 № 5002 також передбачає, що працівники бібліотек можуть підлягати періодичній атестації відповідно до законодавства, а сам процес підвищення кваліфікації працівників бібліотек забезпечується засновником (власником) бібліотек відповідно до законодавства (ст. 30).

Розроблена Стратегія передбачає трьохрівневу систему підвищення кваліфікації співробітників наукової бібліотеки НУ «ОЮА».

Рівень I – отримання інформації фахового спрямування та її засвоєння шляхом: самоосвіти; відвідування внутрішньобібліотечних тренінгів, майстер-класів, тощо провідних фахівців НБ НУ «ОЮА» з метою функціонально-прикладного навчання за темами, що були визначені в процесі анкетування та опитування; проходження безоплатних та платних офлайн та онлайн-курсів, тренінгів тощо, організованих провідними бібліотечними установами, організаціями України та зарубіжжя.

Рівень II – обмін досвідом та інноваційними практиками у професійному бібліотечному середовищі України та зарубіжжя у форматі конференцій, семінарів, круглих столів тощо, як складова наукової діяльності.

Рівень III – формування власних інформаційних ресурсів щодо підвищення кваліфікації співробітників бібліотеки шляхом науково-методичного узагальнення набутих знань та практик.

Реалізація Стратегії у 2022 році передбачала проведення певних заходів з підвищення кваліфікації співробітників наукової бібліотеки НУ «ОЮА», які було оформлено у зведено таблицю [10]. Доопрацювання переліку цих заходів в умовах війни передбачило розроблення окремих тренінгів, спрямованих на освоєння психологічних практик подолання стресу та тривожності, а також навчальних занять з першої домедичної допомоги.

Список використаних джерел:

1. Towards knowledge societies: UNESCO world report. UNESCO. Director-General, 1999–2009 (Matsuura, K.). writer of preface. URL : <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000141843>

2. Gusenbauer M. The age of abundant scholarly information and its synthesis- A time when 'just google it' is no longer enough. *Research synthesis methods*. 2021. Vol. 12. P. 6. P. 684–691. DOI:10.1002/jrsm.1520
3. Стратегія розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України»: схвалено розпорядженням КМУ від 23.04.2013 № 219-р. *Офіційний вісник України*. 2016. № 26. Ст. 1047.
4. Мудроха В.О. Підвищення кваліфікації як складова частина науково-методичного забезпечення діяльності бібліотеки // *Бібліотеки і суспільство: рух у часі та просторі*. Науково-практична інтернет-конференція, Харків, НБ ХНМУ, 5–12 жовтня 2015 р.
5. Kagan, A. (2005). IFLA and Social Responsibility: A Core Value of Librarianship. In S. Seidelin, & S. Hamilton (Eds.), *Libraries, National Security, Freedom of Information Laws and Social Responsibilities* (pp. 33–43). IFLA/FAIFE Office. URL : https://kipdf.com/ifla-and-social-responsibility-a-core-value-of-librarianship_5aabaaffb1723dd2b3e14ddc7.html
6. OYELUDE, Adetoun Adebisi and AKIN-FAKOREDE, Oluwaseun O. (2019) New Skillsets for Future Science, Technology, Engineering and Mathematics (STEM) Library Workforce. Paper presented at: IFLA WLIC 2019 – Athens, Greece – Libraries: dialogue for change in Session 82 – Academic and Research Libraries & Health and Biosciences. URL: <http://library.ifla.org/id/eprint/2572/>
7. TRETTHAHN, Susanne (2017) *Advanced training program for volunteer librarians in Austria*. Paper presented at: IFLA WLIC 2017 – Wrocław, Poland – Libraries. Solidarity. Society. in Session 112 – Poster Sessions. URL: <http://library.ifla.org/id/eprint/1884/>
8. Бруй О. М. Міжнародні стандарти для створення електронних каталогів: програма навчального модулю підвищення кваліфікації працівників бібліотек / розробник Бруй О. М. 2018. URL: <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/24924>;
9. Університетська бібліотека в системі наукових комунікацій: програма навчального модулю підвищення кваліфікації працівників бібліотек / розробники: Бруй О., Кулик Є., Назаровець М., Сошинська Я. ; ВГО Українська бібліотечна асоціація ; Науково-технічна бібліотека КПІ ім. Ігоря Сікорського ; Наукова бібліотека імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Київ, 2020. 46 с.
10. Стратегія безперервного підвищення кваліфікації співробітників наукової бібліотеки Національного університету «Одеська юридична академія». Одеса, 2021. 9 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/17917>
11. Опольська Т. І. Нормативно-правове забезпечення підвищення кваліфікації працівників бібліотек. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України)*: у 2 т. : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Гельветика, 2021. Т. 2. С. 236–239.

Ключові слова: академічна бібліотека, соціальна відповідальність, бібліотечні компетенції, підвищення кваліфікації.

Key words: academic library, social responsibility, library competencies, advanced training.

БОГУН КАТЕРИНА ПАВЛІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач відділу комплектування і наукової обробки фондів документів
і обміну літературою наукової бібліотеки*

БІБЛІОТЕКА ЯК ДЖЕРЕЛО КОЛЕКТИВНОЇ ПАМ'ЯТІ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ УНІКАЛЬНОГО НАДБАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ

Національний університет «Одеська юридична академія» – один із провідних закладів вищої освіти Півдня України, який протягом багатьох років «забезпечує потреби суспільства та держави конкурентоздатними фахівцями, які ефективно взаємодіють у професіональному, корпоративному та суспільному середовищі, володіють соціальною мобільністю, громадською відповідальністю, патріотичними почуттями та лідерськими компетенціями і формують національну еліту [1]. Важливим структурним підрозділом Національний університет «Одеська юридична академія» (надалі – НУ «ОЮА»), який сприяє успішній реалізації його стратегічних цілей розвитку, є наукова бібліотека, багатогалузевий фонд якої нараховує близько 800 тис. примірників документів. Серед цих документів особливе місце посідають факсимільні видання (від лат. *fac simile* – роби подібне), що є «поліграфічними продуктами вторинного походження, у яких з максимальним ступенем подібності відтворено оригінали (рукописи або видання, малюнки, креслення, гравюри тощо) з дотриманням їх розмірів, фактури паперу, усіх особливостей оправи, палітурування, тексту та ілюстрацій, слідів побутовування документа [2].

Серед національних пам'яток, витоки яких лежать у глибині епох, особливе місце посідає рукописна книга. Кожен витвір рукопису є унікальним, має притаманне лише йому художнє обличчя. У межах міжнародного співробітництва за підтримки Українського культурного фонду започаткована програма «Повертаємо в Україну культурну спадщину», розроблена для забезпечення доступу до копій середньовічних рукописів, що знаходяться за межами України, науковців та всіх, хто цікавиться історією, культурою та мовою нашої держави. Цей проект вже кілька років поспіль реалізує видавництво «Горобець». Науковій бібліотеці НУ «ОЮА» були подаровані шість унікальних факсимільних видань, оскільки бібліотеки та музеї є тими соціальними інститутами, які функціонально найбільш націлені на «зберігання ключів від колективної пам'яті націй і народів» [3].

Реймське Євангеліє – найдревніша пам'ятка вітчизняної писемності XI–XII і XIV ст., є священною реліквією, пов'язаною з донькою великого київського князя Ярослава Володимировича (Мудрого) Анною Ярославною. Близько 1050 р. вона вийшла заміж за французького короля Генріха I. Вважається, що вона змогла принести кириличне Євангеліє на

свою нову батьківщину і склала на ньому королівську присягу. Пізніше ця традиція збереглася у Франції, тому коронаційне Реймське Євангеліє є цінною реліквією французького народу, нині його оригінал зберігається в муніципальній бібліотеці міста Реймс (Франція). Пам'ятки культурної спадщини, пов'язані з Анною Ярославною та членами її родини, що є матеріальним втіленням їх культурної та державної діяльності, є яскравими свідченням тисячолітньої спільності українсько-європейської історії та культури [4, с. 17].

Віденський Октоїх кінця XII – початку XIII ст., що нині зберігається в Австралійській національній бібліотеці, входить до числа найдавніших збережених творів галицько-волинської рукописної традиції княжих часів. Він є одним з найдавніших збережених універсальних збірників, що містить майже повний набір потрібних для богослужіння текстів (Шестоднів службовий з євангельськими та апостольськими читаннями для Октоїха, святкову Мінею та загальну Мінею пера Климентя Охридського, піснеспіви малих жанрів) [5, с. 6].

Холмське Євангеліє XIII ст., яке нині зберігається за межами України, повернуто до неї факсимільним виданням і входить до серії видань давньоруських пам'яток, що дає науковцям доступ до джерел слов'янської літератури. Рукопис тривалий час привертав увагу дослідників, у роботах яких досліджувалися його мовні особливості, декоративне оформлення, мініатюра, текстологія тощо. Холмське Євангеліє займає унікальне місце в культурній спадщині України, насамперед, як унікальна пам'ятка Холмського середовища княжої доби. Це рідкісне повторення одного з менш відомих шедеврів національної традиції – Холма за часів короля Данила Романовича (1201–1264), публікація якого має стати істотним кроком у поверненні з небуття цієї визначної сторінки національної історії [6, с. 23].

Луцький Псалтир, переписаний у 1384 р. священиком Іваном, у XX ст. опинився в бібліотеці Медичі Лауренціана у Флоренції та залишався практично невідомим у себе на батьківщині. Ця книга є дуже цікавим і значущим джерелом з палеографії, текстології, мовознавства, історії української мови. Факсимільне перевидання у 2013 р. цієї книги знаменує нове відкриття Луцького Псалтиря 1384 р., його «повернення на територію, де він був написаний більш, ніж шістсот років тому.

Однією рукописних пам'яток, передрук яких здійснено в межах програми «Повертаємо в Україну культурну спадщину», є Лавришівське Євангеліє XIV ст., яке зберігається в Національному музеї у Кракові (Польща). Українські та польські науковці, досліджуючи кодикологічні, палеографічні, текстологічні, художні та лінгвістичні особливості цього документу, встановили його зв'язок зі становленням православ'я та литовсько-руської писемності у Великому князівстві Литовському, яка розвивалася за галицько-волинською писемною традицією. Назва цієї релігійної пам'ятки обумовлена місцем її створення – у Лавришівському монастирі (Білорусь). Пам'ятка є цінним джерелом дослідження української мови [7, с. 12].

Із глибин духовної скарбниці до теперішнього часу дійшло Луцьке Євангеліє – одна з найдавніших східнослов'янських пам'яток християнської культури XIV ст., яку вважають предтечею таких релігійних книг, як Крехівський Апостол, Пересопницьке Євангеліє та Острозька Біблія, створених у друга половина XVI ст. Рукопис належить до пам'яток галицько-волинської книгописної школи. Він якнайкраще відображає графічні та мовні особливості школи [8, с. 10].

Таким чином, можна констатувати, що факсимільне перевидання унікальних рукописних книг та зберігання цих видань бібліотеками надає доступ широкому загалу читачів до рідкісних, унікальних східнослов'янських пам'яток християнської культури та історії української мови.

Список використаних джерел:

1. Стратегічний план розвитку Національного університету «Одеська юридична академія» на 2019–2026 роки : ухвалена Вченою Національного університету «Одеська юридична академія» 22.05.2019 протоколом № 8. URL: https://www.onua.edu.ua/downloads/ustanovchi-dokum/admin/strategichny_plan_rozvytku_19-26.pdf
2. Факсимільне видання. *Українська бібліотечна енциклопедія*. URL: <https://ube.nlu.org.ua/>
3. Дубровіна Л. А., Киридон А. М., Матяш І. Б. Інституції пам'яті: архіви, бібліотеки, музеї та культурно-історичні заповідники. *Енциклопедія історії України: Україна-Українці*. Кн. 2 / редкол.: В. А. Смолій [та ін.]. Київ : Наук. думка, 2019. 842 с. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=2.23>
4. Реймське Євангеліє : [фотокоп. оригіналу] : у 2 т. / упоряд. В. Корнієнко ; Укр. культ. фонд. Київ : Горобець, 2019. Т. 2. 148 с.
5. Віденський Октоїх : Codex Vindobonensis Slavicus 37 : [фотокоп. оригіналу] / Укр. культ. фонду; Центр аналізу зображень і матеріалів у культ. спадщині в місті Відень ; Австрійська нац. б-ка. Київ : Горобець, 2019. 608 с.
6. Холмське Євангеліє XIII століття : [фотокоп. оригіналу]. Київ : Горобець, 2015 ; Луцьк : Вид. Волин. єпархією УПЦ. 384 с.
7. Лавришівське Євангеліє XIV століття : [фотокоп. оригіналу] / упоряд. В. Корнієнко ; Укр. культурний фонд ; Нац. музей в Кракові. Київ : Горобець, 2018. 468 с.
8. Луцьке Євангеліє XIV століття : [фотокоп. оригіналу]. Луцьк : Вид. Волин. єпархії, 2011. 526 с.

Ключові слова: комплектування бібліотечного фонду, формування фондів, рукописні книги, факсимільні видання, рідкісні видання, джерела історії.

Key words: acquisition of library collections, formation of funds, manuscripts, facsimile editions, rare editions, sources of history.

ДРЕМЛЮГА ОЛЬГА ОЛЕКСІЙВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач науково-інформаційного центру наукової бібліотеки*

ІВАНІЙЧУК ТАІСІЯ ЮРІЙВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
директор наукової бібліотеки, кандидат біологічних наук*

ДІЯЛЬНІСТЬ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ БІБЛОТЕКИ У СФЕРІ МІЖНАРОДНОЇ ТА ВНУТРІШНЬОДЕРЖАВНОЇ НАУКОВОЇ Е-КОМУНІКАЦІЇ У РЕАЛІЯХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ

Навіть в умовах військової агресії проти нашої країни університетська бібліотека продовжує спрямовувати свою діяльність на підтримання наукового та освітнього потенціалу університету. Одним із основних напрямків роботи бібліотеки залишається організація процесів доступу до міжнародної та внутрішньодержавної системи наукової е-комунікації. У зв'язку з цим бібліотека постійно проводить моніторинг та забезпечує для користувачів бібліотеки можливість працювати з інформаційними ресурсами міжнародних організацій, закордонних видавництв та наукових спільнот, які виявили бажання безкоштовно надати українським науковцям доступ до своїх науково-інформаційних баз.

Українських вчених підтримали провідні міжнародні компанії Elsevier і Clarivate, які мають найбільші у світі ресурси наукової інформації. У цей тяжкий час компанія Elsevier надає українським вченим можливості віддаленого користування передплатними базами наукової інформації, зокрема наукометричною базою Scopus. Дистанційний доступ отримують усі зареєстровані у бібліотеці користувачі. Також Elsevier надала безкоштовний доступ до бази ScienceDirect, що містить повні тексти статей з понад 500 журналів та 35 000 книг. Компанія Clarivate крім надання дистанційного доступу до своєї наукометричної бази Web of Science Core Collection проводить щомісяця безкоштовні вебінари для науковців з метою ефективного використання усіх інструментів Clarivate. За сприяння компанії Clarivate, частиною якої у 2020 році стали ExLibris та ProQuest, наукова бібліотека Національного університету «Одеська юридична академія» у травні цього року реалізувала можливість співпраці з міжбібліотечною службою обміну інформаційними ресурсами RapidILL, яка у цей складний час надала вченим та здобувачам освіти НУ «ОЮА» можливість безкоштовного доступу до бібліотечних фондів понад 500 дослідницьких університетів Великобританії, США, Австралії та Нової Зеландії. Для підтримки українських дослідників та просування репутації, знань та розуміння України у всьому світі Clarivate надає безкоштовний доступ до незалежних

аналітичних матеріалів та коментарів про події в Україні на платформі Research Professional News.

У березні 2022 року міжнародний науковий портал Research4Life скасував обов'язкову передплату свого контенту для українських наукових установ. Наразі програми Research4Life мають до 100 000 інформаційних ресурсів. Існує п'ять колекцій цього контенту (Hinari, AGORA, ARDI, GOALI, OARE), серед них колекція Research for Global Justice (GOALI), яка зосереджується на юридичних дослідженнях та навчанні і надає доступ до 3000 журналів, 18000 книг та 45 інших інформаційних ресурсів. В цілому портал GOALI пропонує доступ до 16 000 ресурсів, включаючи книги, рецензовані журнали, що видають 70 найпрестижніших академічних видавництв, та бази даних, зокрема, Oxford University Press, SAGE Publishing, Elsevier, Directory of Open Access Books (DOAB), John Wiley & Sons тощо, за такими дисциплінами, як право, політичні науки, економіка, філософія, історія.

Завдяки проектам міжнародної допомоги, зокрема тісній співпраці НУ «ОЮА» з програмою USAID «Справедливість для всіх» і за сприяння Washington&Lee University School of Law, науковці та здобувачі освіти університету на початку червня отримали безоплатний доступ до провідної правничої бази даних LexisNexis – світового постачальника юридичної, нормативної та ділової інформації та аналітики. В LexisNexis використовуються технології машинного навчання, візуалізації та штучного інтелекту.

Глобальне академічне видавництво книг, журналів, бібліотечних продуктів та послуг SAGE, що публікує щорічно понад тисячу журналів та сотень нових книг, створює бібліотечні ресурси, засуджує російське вторгнення в Україну. Підтримуючи українську академічну спільноту SAGE відкрило свої інформаційні платформи для українських користувачів без обмежень на контент.

Підтримати українські заклади вищої освіти також вирішили компанії з надання сервісів перевірки текстів на плагіат. Українська компанія Unichesk, яка завжди підтримувала університетську спільноту, прийняла рішення з 20 квітня 2022 року надавати користування своїм сервісом на безоплатній основі, тим самим полегшуючи проведення перевірок академічних текстів протягом поточного та наступного навчальних семестрів. Свої послуги з безкоштовної перевірки на наявність текстових запозичень запропонувала і литовська компанія Lingua Intellegens.

Бібліотека НУ «ОЮА» бере участь у проєкті «Архівування документів про війну Росії проти України». Проєкт був ініційований Українською бібліотечною асоціацією та має стати першою колекцією у створюваній українській Національній цифровій бібліотеці. Для архівування документів колекції створено загальний сервер, на якому формується колекція за однаковими для всіх правилами та розробленими інструкціями. Архівуються всі типи та види документів, серед яких основні: текстові, зображення, відео, зокрема вірші, проза та пісні про війну, плакати, малюнки, мурали, гумор, особисті історії, підтримка України за кордо-

ном, фейки, маніпуляції, перекручена інформація, заяви, звернення українських політиків, держслужбовців, громадських діячів тощо. В межах проекту для ефективної комунікації бібліотекарів було створено google-групу «Digital Library» та проводяться Zoom-зустрічі.

У сьогоднішніх реаліях е-комунікація є пріоритетним напрямком в організації якісного та оперативного доступу до інформаційних ресурсів і даних у режимі онлайн. Наукова бібліотека НУ «ОЮА» докладно максимум зусиль, щоб університетська спільнота могла швидко та якісно отримувати доступ до якісного інформаційного контенту в умовах воєнного стану в країні.

Ключові слова: е-комунікація, інформаційні ресурси, ресурси наукової інформації, бібліотека.

Key words: e-communication, information resources, scientific information resources, library.

МАКУХА СВІТЛАНА МИКОЛАЇВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач відділу абонементів наукової бібліотеки*

АНДРІЯШ ОКСАНА ВАСИЛІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач сектору відділу абонементів наукової бібліотеки*

ВЗАЄМОДІЯ ЗВО І БІБЛІОТЕКИ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Розвиток інформаційних технологій призвів до трансформації усіх сфер соціально-економічного життя і, як наслідок, до розвитку інформаційного суспільства та формування суспільства знань. Усі ці трансформації не минули бібліотечну галузь, зокрема бібліотеки закладів вищої освіти (надалі – ЗВО), перед якими, задля задоволення потреб академічної спільноти, стоїть завдання надання своїм користувачам бібліотечних послуг, цифрових та фізичних ресурсів, щоб вони мали змогу не тільки отримувати доступ та взаємодіяти з нескінченним потоком нових знань, але постійно стимулювати їх до створення нових способів пошуку та синтезу інформації. Наразі сучасний бібліотечний простір поєднує фізичну та віртуальну сфери свого існування, які співіснують у межах однієї освітньої установи, взаємодоповнюючи одна одну, в умовах, коли нові цифрові технології та педагогічна практика поєднуються і співпрацюють на різних рівнях.

При визначенні місця та ролі бібліотек ЗВО дослідники акцентують увагу на посиленні значущості бібліотеки як базової інституції у механізмі викладання, навчання та наукових досліджень в епоху цифрових

технологій [1; 2]. Справедливо зазначається, що сучасні університетські бібліотеки не можуть існувати без застосування інноваційних технологій та нерозривно пов'язаних з ними нових форм бібліотечного та інформаційного обслуговування, і що автоматизація бібліотечних процесів дозволила розширити коло завдань, пов'язаних з обробкою та наданням бібліотечних послуг [3, с. 25]. Впровадження у діяльність бібліотек ЗВО інновацій, заснованих на використанні новітніх цифрових технологій, значно покращує не лише обслуговування їх користувачів, але й підвищує якість та обсяг послуг, що ними надаються, а також дозволяє модернізувати майже усі внутрішні бібліотечні процеси, у тому числі й ті, що безпосередньо не пов'язані з віртуальною сферою її існування.

Криза, спричинена COVID-19, значно прискорила цифровізацію бібліотечного простору, розширила перелік віртуальних та цифрових послуг, з'явилися нові їх формати. Деякі з нових послуг стали у нагоді після запровадження в Україні у лютому цього року воєнного стану.

Найважливішим здобутком наукової бібліотеки Національного університету «Одеська юридична академія» (надалі – НБ НУ «ОЮА») у сфері модернізації бібліотечних послуг та процесів, пов'язаних з їх цифровізацією, є створення електронної бібліотеки, розширення її ресурсних можливостей. Нині електронна бібліотека представлена ABIS Unilib, інституційним репозитарієм eNUOLAIR (Electronic National University Odessa Law Academy Institutional Repository), офіційним сайтом НБ НУ «ОЮА», повнотекстовою електронною бібліотекою та електронними каталогами мережових ресурсів.

Електронний каталог ABIS Unilib – один з головних інформаційних ресурсів, доступний як в локальній мережі бібліотеки, так і в глобальній мережі. Репозитарій наукової бібліотеки eNUOLAIR – частина електронної бібліотечної системи університету, важлива ланка системи освітніх та наукових комунікацій університету, він забезпечує своєчасне оприлюднення результатів актуальних досліджень науковців університету, популяризує їхні праці та покращує наукометричні показники академічної спільноти освітньої установи [4, с. 28–29].

Інформаційні технології при обслуговуванні користувачів застосовують усі відділи бібліотеки, у тому числі відділ абонементів, у якому повністю автоматизована книговидача, для чого проведено кодування фонду бібліотеки, створено електронні формуляри користувачів тощо.

Модернізація бібліотечних послуг і процесів пов'язана також із впровадженням у діяльність наукової бібліотеки НУ «ОЮА» новації організаційного характеру, наприклад, запровадження обов'язкового консультування з викладачами кафедр при комплектуванні фонду бібліотеки, що дозволяє швидко і своєчасно забезпечити навчальний процес необхідною літературою. Фонд бібліотеки поповнюється друкованими та електронними монографіями, підручниками, навчально-методичними посібниками (до яких належать також видання іноземними мовами), періодичними та продовжуваними виданнями, насамперед, науковців НУ «ОЮА».

Ефективна, якісна робота наукової бібліотеки НУ «ОЮА» багато в чому визначається її кадровим складом, висока кваліфікація, професіоналізм якого дозволив у найскладніший для нашої держави час забезпечити на своєму рівні надання університетом освітніх послуг. В умовах воєнного стану наукова бібліотека НУ «ОЮА» розширила перелік бібліотечних послуг, що надаються користувачам бібліотеки дистанційно, приділяючи особливу увагу переселенцям. Усі послуги надаються на безоплатній основі. У період воєнного стану співробітники бібліотеки приймають участь у роботі конференцій, форумів, круглих столів, які проходять у форматі вебінарів.

Таким чином, наукова бібліотека НУ «ОЮА» відображає цінності, місію та цілі університету, невід'ємною частиною якого вона є, та реалізує їх на своєму рівні. Найвагоміші здобутки наукової бібліотеки НУ «ОЮА» у сфері модернізації послуг і процесів, пов'язані як з їх цифровізацією, так із упровадженням новації організаційного характеру у її діяльність, надають можливість їй займати одне із найважливіших місць у механізмі надання освітніх послуг. Університетський бібліотечний простір у період воєнного стану пристосовується до потреб користувачів для задоволення їх інформаційних потреб.

Список використаних джерел:

1. Cox J. Positioning the Academic Library within the Institution: A Literature Review. *New Review of Academic Librarianship*. 2018. Vol. 24, № 3–4. P. 217–241. URL: <https://www.tandfonline.com/action/showCitFormats?doi=10.1080%2F13614533.2018.1466342>
2. O'Donnell P., Anderson L. The University Library: Places for Possibility. *New Review of Academic Librarianship*. 2021. URL: <https://www.tandfonline.com/action/showCitFormats?doi=10.1080%2F13614533.2021.1906718&area=0000000000000000001>
3. Каракоз О. О. Традиційна та електронна книга: проблеми співіснування. *Бібліотека XXI століття: перспективи та інновації*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 23 квіт. 2015 р.). Київ, 2015. С. 20–25.
4. Русначенко Т. Електронні ресурси в роботі сучасної бібліотеки закладу вищої освіти (на прикладі книгозбірні Криворізького державного педагогічного університету). *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика*. 2021. № 3. С. 26–29.

Ключові слова: освітня послуга, механізм надання освітніх послуг, електронна бібліотека, цифрова бібліотечна послуга, віртуальна бібліотечна послуга, цифровізація бібліотечного простору.

Key words: educational service, mechanism of providing educational services, electronic library, digital library service, virtual library service, digitalization of library space.

ОПОЛЬСЬКА ТАМАРА ІВАНІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувачка науково-методичного відділу наукової бібліотеки*

ПОГЛЯД КОРИСТУВАЧА НА СУЧАСНУ БІБЛІОТЕКУ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ АНКЕТУВАННЯ

За останні декілька місяців в житті країни відбулися тотальні зміни. Враховуючи обставини військової агресії РФ щодо України, на наукову бібліотеку Національного університету «Одеська юридична академія» лягла відповідальність за подальше формування інформаційних ресурсів та коригування системи дистанційного обслуговування користувачів у нових умовах. Постали актуальні завдання щодо налагодження нових форм комунікації з користувачами бібліотечних послуг, віднайдень їх нового змісту. Одним з важливих завдань у діяльності наукової бібліотеки НУ «ОЮА» залишається підвищення якості послуг, розроблення нових сервісів та покращення умов роботи користувачів.

З метою залучення студентів до дистанційного обслуговування, вивчення їх запитів, рівня поінформованості та обізнаності було проведено тематичне дослідження «Бібліотечний простір та бібліотечні послуги очима користувачів». У ньому застосовувався метод анкетного опитування.

Процес анкетування є регламентованою процедурою, що здійснюється за планом дослідження – від накреслення мети, завдань, етапів аналізу зібраних емпіричних даних, оприлюднення висновків та рекомендацій. Анкетування забезпечує анонімність опитуваних, що дозволяє отримувати правдиву інформацію. Використовувалися як «відкриті», так і «закриті» питання. Для виключення помилки репрезентативності (коли запитують думку про роботу бібліотеки у «своїх» користувачів) було проведено анкетування онлайн, де респонденти самі приймали рішення про участь в опитуванні.

У процесі анкетного опитування, що проводилось співробітниками науково-методичного відділу наукової бібліотеки НУ «ОЮА» у червні 2022 року, було опитано понад 60 респондентів. Серед них були здобувачі освіти таких факультетів: Цивільної та господарської юстиції (ЦГЮ), Прокуратури та слідства (кримінальної юстиції) (ПС (КЮ)), Адвокатури та антикорупційної діяльності (ААД), Судово-адміністративний (СА), Міжнародно-правових відносин (МПВ), Психології, політології, соціології (ППС), Журналістики (Ж), Кібербезпеки та інформаційних технологій (KIT), а також особи, які не віднесли себе ні до одного структурного підрозділа.

Саму велику кількість респондентів дали ФААД (51,4 %) і ЦГЮ – (21,2 %).

Якщо говорити про стать, то у вибірці жіноча стать становила 69 %, чоловіча – 11 %, а вік 18–25 років – 85 %, 25–30 років – 7 %. Інша частина респондентів не надали відомості про свій вік.

Анкети були розповсюджені через Google Forms в бібліотечних групах в соціальних мережах Facebook, Telegram, Instagram. До уваги учасників опитування було запропоновано анкету, яка містила запитання <http://surl.li/cered>.

Перше запитання «З чим асоціюється у Вас слово «бібліотека»? визначило, що у більшості респондентів бібліотека асоціюється з сучасним інформаційним хабом, що працює в online та offline режимах – (37,7 %); спорудою, де зберігаються книги (36,1 %); культурним центром (23 %) або архаїчним спомином (3,2 %).

Відповіді на перше питання говорять про те, що одні респонденти асоціюють бібліотеку з класичною формою роботи, з друкованими виданнями, в той час як інші мають більш модерне уявлення, що пов'язує надання інформаційно-бібліотечних послуг і з режимом онлайн і з режимом оффлайн.

На запитання «Які з функцій бібліотеки Ви вважаєте провідними?» були отримані наступні відповіді: ознайомлення з необхідною інформацією як в очному так і дистанційному режимі – 70,5 %; надання можливості усамітнитися із своїми думками, гортаючи друковані чи електронні сторінки видання – 44,3 %; об'єднання викладачів і студентів у межах неформального коворкінгового простору, з можливістю розширення комунікацій між учасниками освітнього та дослідницького процесів – 34,4 %; проведення культурно-освітніх заходів – 32,8 %; Ваш варіант – взяти книгу (1,6 %). Більшість респондентів вважає за необхідне, в першу чергу, отримання інформації.

Більша частина респондентів (52,5 %) зазначила, що користується послугами університетської бібліотеки іноді, час від часу. Часто відвідують бібліотеку 14,8 % опитаних ; а не користуються – 32,8 %. Це можна пояснити тим, що найчастіше у бібліотеку приходять студенти тоді, коли не знаходять необхідної інформації в Інтернеті або тоді, коли викладачами були рекомендовані навчальні видання з бібліотечного фонду. Разом з тим, можливо багато хто із студентів не вважає відвідуванням бібліотеки користування репозитарієм, каталогом, іншими елементами електронної бібліотеки і це потребує опрацювання.

На запитання «Які з послуг наукової бібліотеки Національного університету «Одеська юридична академія» Ви використовуєте?» найбільший відсоток респондентів виділив «доступ до електронних ресурсів» – 39,3 %. Достатньо велика кількість зазначила, що не використовує бібліотечні послуги – 32,8 %, що видається тривожним фактором. Інші послуги розподілились наступним чином: тематичний підбір літератури – 31,1 %; пошук літератури в каталозі – 29,5 %; замовлення літератури в читальному залі та на абонементах – 29,5 %; перевірка наявності запозичень в текстах – 21,3 %; присвоєння УДК – 9,8 %; присвоєння документам DOI – 6,6 %; перевірка індексації публікацій у наукометричних базах Scopus та Web of Science – 6,6 %; замовлення тематичних

тренінгів – 4,9 %; консультації щодо створення профілів в ORCID, Google Scholar – 1,6 %.

Можна зробити висновок, що послуги, реалізовані в мережевому середовищі, спрямовані на збільшення аудиторії, її персоніфікацію, налагодження зворотного зв'язку, введення нових форм обслуговування, а також на посилення присутності бібліотеки в інтернеті.

Аналіз запитання «Чи є необхідним проведення бібліотекою ЗВО у співпраці з іншими учасниками освітнього процесу культурно-освітніх та наукових заходів?» показав такі результати: це сприятиме більш глибокому оволодінню теоретичними знаннями та практичними навичками використання інформаційних ресурсів – 41 %; ніколи не приймав (ла) участі, але напевно, це було б цікаво – 36,1 %; можливо – 23 %. Низький процент зацікавленості свідчить про те, що у студентства як завжди не вистачає часу на заходи і, можливо самими бібліотечним фахівцям необхідно розробити ще більш сучасні інформаційні форми роботи та впроваджувати ті послуги, що пропонують і самі респонденти.

Одним з головних інформаційних продуктів наукової бібліотеки є електронний каталог, що включає близько 730 000 записів, що відповідають міжнародним стандартам. Електронний каталог є основою для надання інформаційних послуг та сервісів користувачам: електронна видача/приймання книг, віддалене електронне замовлення, продовження часу користування книгами та ін. На запитання «За якою адресою в мережі Інтернет реалізується доступ до електронного каталогу документів у фонді наукової бібліотеки Національного університету «Одеська юридична академія» більшість респондентів дали правильну відповідь: lib.onua.edu.ua – 72,5 %. Однак, достатньо високим є і кількісний показник тих респондентів, що переплутали каталог з інституційним репозитарієм академічних текстів НУ «ОЮА» dspace.onua.edu.ua – 45,9 %.

На запитання «Чи потребуєте Ви консультацій бібліотекаря при пошуку інформації в автоматизованих бібліотечних системах (зокрема, університетській UniLib), базах даних?» позитивна відповідь склала 54,1 %, а негативна – 8,2 %. Разом з тим, 37,7 % вказали, що сьогодні розібратись самостійно з пошуком інформації не викликає проблем.

Задля оперативного навчання здобувачів освіти пошуку інформації та розширення можливостей в онлайн режимі, співробітниками НБ НУ «ОЮА» розроблені інструкції щодо роботи з електронним каталогом, базами даних; систематично проводяться науково-методичні семінари циклу «Research&Library skills», тренінги, індивідуальні заняття, заняття з інформаційної культури для першокурсників тощо. 54,1 % респондентів ствердно відповіли на запитання «Чи відвідували Ви заняття, які проводить наукова бібліотека НУ «ОЮА» для першокурсників, а 83,7 % вказали, що ці заняття були корисними.

Порівнюючи результати опитування щодо користування електронними ресурсами НБ НУ ОЮА під час запровадження обмежувальних заходів, пов'язаних із COVID-19 та під час запровадження воєнного стану

в Україні, можна зазначити, що, нажаль, кількість користувачів під час воєнного стану зменшилась на 16,2 %.

36,1 % респондентів є підписниками хоча б однієї соціальної мережі наукової бібліотеки Національного університету «Одеська юридична академія» (https://www.instagram.com/library_nuoua/; <https://www.facebook.com/libnuouua/>; https://t.me/+OspLkvR_3qU0NzFi). Разом з тим, достатньо велика кількість опитуваних не знав (ла), що такі існують – 41 %. Аналізуючи, вважаємо за необхідне, більш поширено інформувати користувачів про присутність бібліотеки у соціальних мережах, наповнюючи профіль групи цікавим і корисним контентом.

Результати опитування після детального опрацювання дозволять повніше визначити потреби користувачів та визначать актуальні напрямки модернізації діяльності НБ НУ ОЮА в умовах воєнного стану.

Ключові слова: бібліотека, опитування користувачів, анкетування.

Key words: library, user surveys, questionnaires.

ПЕТРЕНКО ОЛЕНА СЕРГІЙВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач відділу читальних залів наукової бібліотеки*

УСКОВА НАТАЛІЯ КОСТЯНТИНІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач сектору відділу читальних залів наукової бібліотеки*

ФОМІНА СВІТЛАНА ОЛЕГІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач сектору відділу читальних залів наукової бібліотеки*

ДОСВІД УПРОВАДЖЕННЯ НАУКОВОЮ БІБЛІОТЕКОЮ НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ» ІНТЕРАКТИВНИХ ФОРМ І МЕТОДІВ ПРОВЕДЕННЯ КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКИХ ЗАХОДІВ В УМОВАХ ОСОБЛИВИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ

Нині Україна стикнулася з низкою глобальних викликів, спричинених пандемією COVID-19 та воєнною агресією російської федерації. Наукова бібліотека Національного університету «Одеська юридична академія» (надалі – НУ «ОЮА») в умовах пандемії та воєнного часу продовжує реалізовувати основну функцію – забезпечує науковий та освітній процес. Для того, щоб наукова бібліотека у цих надскладних умовах мала змогу і надалі надавати якісні бібліотечні послуги у повному обсязі, були прийняті рішення, спрямовані на: посилення зовнішніх

комунікацій бібліотеки; активізацію існуючих електронних сервісів; популяризацію ресурсів, які можуть стати корисними в освітньому, виховному та науковому процесах; удосконаленню дистанційних форм та методів обслуговування користувачів; запровадження нових онлайн-послуг; організацію та проведення різноманітних заходів в онлайн-режимі тощо.

Наразі відбувається розвиток нових форм та методів надання бібліотечних послуг через впровадження інноваційних форм бібліотечного обслуговування, зокрема інтерактивних форм культурно-просвітницьких заходів. Зазначається, що «враховуючи виклики сьогодення, бібліотеки намагаються використовувати у своїй діяльності сучасні й різноманітні форми роботи, які, завдяки актуальному змісту, творчому підходу та нетрадиційним назвам, здатні привертати до себе увагу користувачів бібліотек, а також залучати до них нових відвідувачів» [1]. Отже, набувають популярності інтерактивні форми та методи роботи, зокрема ті, що містять елемент взаємодії з користувачем бібліотечних послуг, дозволяють активно використовувати творчий потенціал учасників, надають заходам живого, неформального характеру. Упровадження інтерактивних форм – це творчий та потужний метод забезпечення двостороннього зв'язку з користувачами на веб-сайті бібліотеки, на її сторінках у соціальних мережах.

До поширених інтерактивних форм і методів проведення науковою бібліотекою НУ «ОЮА» культурно-просвітницьких заходів в умовах особливих правових режимів є вікторини, конкурси, віртуальні виставки, флешмоби тощо.

Віртуальна виставка – це публічна демонстрація в мережі Інтернет за допомогою засобів веб-технологій віртуальних образів спеціально підібраних та систематизованих творів друку та інших носіїв інформації, а також загальнодоступних електронних ресурсів, що рекомендуються віддаленим користувачам бібліотеки для огляду, ознайомлення та використання. Головними перевагами віртуальної книжкової виставки, як інтерактивної форми бібліотечної діяльності, якщо порівнювати її з традиційною виставкою, є їхня необмеженість у часі, можливість ознайомитися з документами у зручний для користувача момент, розмішувати, крім документів, текстову та графічну інформацію, відеозображення, що дозволяє повніше розкрити зміст експозиції [2, с. 31]. Кожен документ рекомендовано супроводжувати анотацією, рефератом, копією змісту або фрагментами тексту, ілюстраціями, історією створення твору, описом епохи, аудіо- та відеофрагментами. Комп'ютерні технології роблять віртуальну виставку живою та динамічною.

Віртуальні книжкові виставки, як і традиційні, можуть бути: за статусом – самостійні або такі, що супроводжують масовий захід (наприклад, при анонсуванні книги в Інтернеті); за змістом – універсальні, галузеві, тематичні, присвячені життю та творчості видатних учених та громадських діячів (персоналії); за термінами функціонування – постійні, тривалі, короточасні; за складом представлених видань – виставка однієї книги, серії, колекції та ін.

Найчастіше віртуальні виставки створюють за допомогою традиційних програм Microsoft Office, наприклад, Power Point. Існують такі віртуальні книжкові виставки: презентація (Power Point); слайд-презентація (слайд-шоу) обкладинок та коротких анотацій до книг з музичним супроводом (Power Point Презентація); відеоогляд із рекомендаціями бібліотекаря; виставка книг певного автора у вигляді стрічки часу (Power Point) [2, с. 31]. Наукова бібліотека НУ «ОЮА» створює віртуальні виставки у програмі Power Point, що дозволяє розмістити їх у веб-просторі, а також демонструвати під час семінарів, круглих столів, презентацій тощо.

На сайті наукової бібліотеки НУ «ОЮА» можна переглянути тематичні та персональні віртуальні книжкові експозиції, наприклад:

- до 150-ї річниці від дня народження Василя Семеновича Стефаніка: віртуальна виставка видань з колекції НБ НУ «ОЮА» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://www.youtube.com/watch?v=Awm2YfPfWeA](https://www.youtube.com/watch?v=Awm2YfPfWeA;);

- до 180-річчя з дня народження Михайла Петровича Драгоманова: віртуальна виставка видань з колекції НБ НУ «ОЮА» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=3NCsaS42Eg&t=19s>;

- до Дня народження міста Одеси: віртуальна виставка видань з колекції НБ НУ «ОЮА» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=mtSmIfydKUg&t=47s>.

У науковій бібліотеці НУ «ОЮА» активно використовується одна з інтерактивних ігрових форм роботи зі студентами – вікторини. Як зазначає Н. П. Волкова, «гра є унікальним механізмом акумуляції та передачі соціального досвіду, як практичного, так і етичного, пов'язаного з певними правилами та нормами поведінки у різних ситуаціях. Вона дає можливість сформувати мотивацію на навчання, оцінити рівень підготовленості студентів, активізувати їхнє самонавчання, розвинути індивідуальне, професійне мислення, уміння аналізувати та прогнозувати» [3, с. 78]. За своєю формою можуть бути: вікторина-пошук, вікторина-квест, шанс-вікторина, експрес-вікторина, бліц-вікторина. Участь у вікторинах допомагає студентам удосконалювати психологічні передумови та комунікативну готовність до навчання. Ігрова форма заходу та використаний цікавий матеріал сприяють закріпленню знань, отриманих ними на лекціях. Останніми роки набули поширення мультимедійні вікторини, головною перевагою яких є можливість використовувати під час гри тестів, графіки, анімації, відеосюжети тощо.

У практиці роботи наукової бібліотеки НУ «ОЮА» використовувалися різноманітні види вікторин:

- літературно-біографічні, наприклад, «Василь Стефаник: життя і творчість»; «Поетичні голоси століть»;

- тематичні, наприклад, «Одеса – місто-герой», що була супроводом зустрічі-вебінари за відповідною тематикою;

– комбіновані, наприклад, «Всеукраїнський день бібліотек».

Враховуючи зазначене вище, ми вважаємо, що інтенсивне використання комп'ютерних технологій спонукає бібліотеки до модифікації традиційних методів роботи та пошуку нових інтерактивних форм надання бібліотечних послуг. Організація та проведення різноманітних заходів з використанням комп'ютерних технологій, наприклад, бібліомікс, бібліофреш, бібліоквест, інтерактивна виставка, інформаційний брифінг, електронні презентації, коворкінг, флешмоб тощо, сприяє формуванню образу бібліотеки як сучасного культурно-просвітницького, наукового та інформаційного центру. Щоб створювати медіапродукти високої якості та привертати увагу сучасних користувачів зі студентського середовища, сучасному бібліотекарю необхідно опанувати знання комп'ютерних програм та отримати навички користування ними. Практика підготовки та проведення заходів в онлайн-режимі показала, що студенту, орієнтованому на сприйняття візуальної інформації, необхідно, щоб вона подавалася яскраво, динамічно, могла зацікавити та викликати його емоційну реакцію.

Список використаних джерел:

1. Сучасні форми роботи в бібліотеках / укл. О. Кузнецова. Київ : ЦБС Соломянського р-ну м Києва. 2015. 16 с. URL: http://osvita-mvk.if.ua/content&content_id=1996
2. Павленко Т. Віртуальна книжкова виставка як інформаційний ресурс бібліотеки (із досвіду діяльності ДНПБ ім. В. О. Сухомлинського). *Вісник книжкової палати*. 2020. № 7. С. 29–34.
3. Волкова Н. П. Інтерактивні технології навчання у вищій школі : навчально-методичний посібник. Дніпро : Ун-т ім. Альфреда Нобеля, 2018. 360 с.

Ключові слова: бібліотечний простір, Інтернет-технології, інтерактивні форми роботи, віртуальні виставки, віртуальні вікторини.

Key words: library space, Internet technologies, interactive forms of work, virtual exhibitions, virtual quizzes.

ФІДАЄВА ТЕТЯНА ЮРІЇВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач відділу рідкісних та цінних видань наукової бібліотеки*

СОЛОДКА АЛЬОНА ІВАНІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач відділу книгозбереження наукової бібліотеки*

ЗБЕРЕЖЕННЯ ФОНДУ ВІДДІЛУ РІДКІСНИХ ТА ЦІННИХ ВИДАНЬ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ» ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Книга – одне з найцінніших надбань людства, вона є джерелом духовної культури та національно-культурного розвитку, має історичну, наукову, художню, матеріальну цінність тощо. Рідкісні та цінні видання відрізняються від інших, особливо масових видань, своєю значущістю, тому у ситуаціях, коли зростає небезпека їхнього руйнування через економічну та політичну нестабільність, воєнні конфлікти, техногенні катастрофи, різке погіршення екологічної обстановки тощо, проблема їх збереження значно актуалізується.

У структурі наукової бібліотеки «Національного університету «Одеська юридична академія» (надалі – НУ «ОЮА») виокремлено відділ рідкісних та цінних видань, у якому зберігаються унікальні пам'ятки цивілізації. Фонд відділу налічує понад 14 тис. документів, серед яких архівні матеріали, стародруки, рідкісні видання XVIII-XX ст., періодичні видання XIX – початку XX ст., репринти українською та іноземними мовами, збереження яких віднесено до основних напрямків діяльності відділу.

Відповідальність за збереження унікального фонду відділу рідкісних та цінних видань регламентується низкою нормативно-правових актів, серед яких Кримінальний кодекс України (ст. ст. 51, 185, 190, 191, 194) [1], Кодекс законів про працю України (ст. ст. 130, 135-2, 136) [2], Законом України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» (ст. 20, 23) [3], Постанова КМУ України від 22.01.1996 № 116, п. 2.10 «Про затвердження порядку визначення розміру збитків від розкрадання, нестачі, знищення матеріальних цінностей» [4], а також «Правила користування бібліотекою», розроблені та затверджені науковою бібліотекою НУ «ОЮА». Збереження документів у бібліотеці під час воєнного стану, надійність їх постійного зберігання, гарантується шляхом своєчасного впровадження оптимальних консервативних технологій і виконання заходів оперативної евакуації бібліотечного фонду відповідно до плану дій в мовах особливих правових режимів за потреби.

Стандарти з консервації документів (ДСТУ 7.50:2006 Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Консервація

документів. Загальні вимоги [5]) безпосередньо регулюють режими зберігання рідкісних та цінних видань, враховуючи їх унікальність, пріоритетність, а також фізичний стан і частоту їх читання. Після введення в Україні у лютому цього року воєнного стану найцінніші видання наукової бібліотеки НУ «ОЮА» було законсервовано та передано до відділу книгозбереження.

У будь-яких умовах збереження бібліотечного фонду загалом, та рідкісних та цінних видань зокрема, передбачає дотримання трьох основних режимів: температурно-вологісного, світлового та санітарно-гігієнічного, кожен з яких базується на певних кількісних фізико-хімічних і біологічних нормах, що визначаються стандартами зі збереження бібліотечних та архівних документів, і на практичних настановах та рекомендаціях, розроблених на основі цих стандартів. Це передбачає систематичне вивчення загальних для основної частини рідкісних документів та документів відділу книгозбереження умов зберігання (параметрів температурно-вологісного, світлового режимів, мікробіологічного контролю повітря) та виконання конкретних структурних і хіміко-технологічних досліджень матеріальної основи кожного бібліотечного документу.

Перед початком обстеження основної частини рідкісних документів необхідно звернути увагу на місце їх зберігання у відділі (характеристика книгосховища, місце розташування: у відкритому доступі – на полиці або у закритому – в шафі чи сейфі). Особливу увагу слід приділяти «стану повітря у приміщеннях, де зберігаються рідкісні та цінні видання, оскільки переміщення повітряних мас спричиняє обмін мікрофлорою, що може викликати їх «зараження» мікобіотою» [6].

Комплексний підхід до обстеження кожного рідкісного документу передбачає визначення: формату книжкового блоку; наявності або відсутності палітурки, уточнення виду застосованих для палітурки матеріалів (шкіра, картон, пергамен, тканина, папір); фіксацію наявності або відсутності твердої палітурки, а також цілісності корінців книги; механічних ушкоджень матеріальної основи документу; наявності слідів мікологічного та ентомологічного ураження книжкового блоку й елементів палітурки, вивчення фізичного стану паперового блоку документу органолептичним способом; перевірку температурно-вологісного режиму у відділі книгозбереження; фіксацію необхідності переміщення документів до індивідуальних засобів захисту або проведення реставраційно-стабілізаційних заходів [6].

Оперативна евакуація фонду документів відділу рідкісних та цінних видань наукової бібліотеки НУ ОЮА не здійснювалась.

Таким чином, питання збереження рідкісних та цінних видань є важливим у будь-який час та за будь-яких умов, а особливо в умовах воєнного стану. Однією з найголовніших функцій бібліотеки є збереження цих унікальних інтелектуальних шедеврів для прийдешніх поколінь.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України (у редакції від 23.04.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
2. Кодекс законів про працю України (у редакції від 27.05.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>
3. Про бібліотеки і бібліотечну справу: Закон України (у редакція від 01.01.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Про затвердження порядку визначення розміру збитків від розкрадання, нестачі, знищення матеріальних цінностей: постанова КМУ 22.01.1996 № 116 (у редакції від 07.12.2011). URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP960116.html
5. Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Консервація документів. Загальні вимоги (ДСТУ 7.50:2006). URL: http://online.budstandart.com/ru/catalog/doc-page.html?id_doc=53584
6. Волосатих Л. М. Обстеження та консервація раритетних документів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського для забезпечення їх збереження. *Бібліотека. Наука. Комунікація*: матеріали міжнар. наук. конф. (м. Київ, 6-8 жовт. 2015 р.). Київ, 2015. URL: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/642>

Ключові слова: книгозбереження, рідкісні та цінні видання, стандарти з консервації документів, воєнний стан.

Key words: save books rare and valuable publications, standards for the preservation of documents, martial law.

СЕКЦІЯ 29

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

*Керівник секції: завідувач кафедри фізичного виховання
Т. О. Барсукова*

*Секретар секції: старший викладач кафедри фізичного виховання
Ж. І. Антіпова*

БАРСУКОВА ТЕТЯНА ОЛЕКСАНДРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри фізичного виховання*

ІННОВАЦІЙНИЙ ПІДХІД ДО СИСТЕМИ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Інновації характерні для будь-якої професійної діяльності. Інновації власними силами не виникають, є результатом наукових пошуків передового педагогічного досвіду окремих викладачів і цілих колективів. Цей процес не може бути стихійним, він потребує управління.

Використання у сфері фізичної культури та спорту сучасних інноваційних технологій набуває особливої актуальності, потребує постійного узагальнення та обміну досвідом [1, с. 49]. Таким чином, розвиток інноваційної викладацької культури фізичного навчання є процес перетворення його професійної діяльності, що відбувається під впливом спеціальних операцій і виражається у збільшенні результатів здобувачів вищої освіти, у поліпшенні технології їх досягнення, а також методів і прийомів розбору власної педагогічної праці та відбору кроків його вдосконалення.

Вивчення навчального процесу із фізичного виховання показує, що сьогодні склалася певна практика нового вирішення педагогічних проблем під час навчання. Основним завданням вищої освіти можна назвати створення молодого фахівця, здатного ефективно реалізувати потреби суспільства. На цьому етапі реформування системи вищої освіти зростає головна вимога до підготовки молодих спеціалістів: уміння грамотно виконувати функціональні завдання, реалізовувати отримані внаслідок навчання компетенції.

Нові вимоги суспільства припускають впровадження інноваційних підходів та нестандартних методів і в галузі фізичного виховання також: розробку та застосування нетрадиційних засобів та сучасних методик.

Діяльність викладачів кафедри фізичного виховання здійснюється через використання на навчальних заняттях ефективних засобів підвищення рівня фізичної підготовки здобувачів вищої освіти. Навчальні заняття з фізичного виховання разом з іншими формами фізкультурно-оздоровчих занять у закладах вищої освіти повинні забезпечити необхідні умови для задоволення потреб студентів у руховій активності.

Поява та розповсюдження інноваційних технологій у фізичному вихованні здобувачів носить переважно стихійний характер і часто супроводжується створенням навколо деяких із них штучної атмосфери ажіотажу та сенсаційності. До однієї із таких інновацій належить оздоровчий фітнес. Оздоровчий фітнес – це один із способів поєднання тілесного, духовного та інтелектуального у формуванні особистості студента, результат гармонійного розвитку, становлення життєвих потенціалів. Серед студентської молоді оздоровчий фітнес сьогодні є одним з найбільш теоретично обґрунтованих напрямків фізичного виховання, при цьому необхідно зазначити, що оздоровчий фітнес – це рухова активність, яка приносить крім фізичного ще й емоційне задоволення [2, с. 10].

Фітнес (англ. fitness, вид дієслова to fit – «відповідати; бути в хорошій формі») – вид фізичної активності, який спрямований на підтримку хорошої загальної фізичної форми, що досягається за рахунок збалансованого харчування, відпочинку та помірних фізичних навантажень. Термін «фітнес» дуже поширений, незважаючи на те, що в теорії та практиці фізкультурно-оздоровчої діяльності недостатньо висвітлено обґрунтування його застосування.

Основу оздоровчого фітнесу становить раціональна рухова активність, до якої належать природні рухи, ігрові дисципліни, силові та гімнастичні комплекси, вправи на тренажерах, різні нетрадиційні вправи інноваційного характеру, а також методи самоконтролю. Ці засоби фізкультурно-оздоровчого спрямування позначатимуться терміном «оздоровчий фітнес». Поява та популярність його і відображає ситуацію реформування сфери фізичного виховання. Взаємозв'язок оздоровчого фітнесу з музикою та танцювальними рухами різних національностей дозволяє задовольнити різноманітні потреби та уподобання здобувачів, а головне, підвищити їх інтерес до занять загалом. Грамотне та спрямоване запровадження оздоровчого фітнесу в систему навчальних занять у закладах вищої освіти сприяє оздоровленню та фізичному розвитку студентів та є одним із актуальних завдань модернізації навчального процесу. У цьому значної ролі відводиться особистісним якостям викладача: товариськість, доброзичливість, принциповість, справедливість, професіоналізм.

У роботах Сайкіна Є., Пономарьова Г., Усачова Ю., Зінченка В. говориться, що фітнес формує спеціальні теоретичні знання, розвиває

рухові якості та вміння, що визначають фізичну дієздатність та здоров'я здобувача. Поява в молодіжному середовищі способу активного способу життя, формування потреби в цьому призводить до сталого інтересу студентів до занять оздоровчим фітнесом. Таке заняття оздоровчим фітнесом передбачає від фахівців фізичного виховання запровадження інноваційних технологій у навчальний процес, успішний розвиток рухових умінь та навичок, формування позитивного мотиваційного ставлення до навчальних занять [3, с. 167].

На думку вчених Бальсевича В., Вишнякової Н., Ворфоломєєвої Л., Круцевич Т., Лубишевої Л. тільки «використання педагогічних інновацій може призвести до отримання належного ефекту». Вираз інноваційної діяльності виявився у розробці та впровадженні нових технологій з організації навчального процесу у фізичному вихованні, що особливо важливо в період формування особистісної професійної освіти.

Таким чином, оздоровчий фітнес, як сучасне суспільно-значуще явище, вимагає від фахівців фізичного виховання розробки та впровадження нових педагогічних фітнес-програм, що становлять сукупність засобів та методів відтворення оздоровчого фітнесу. Все це позитивно впливає на рівень фізичної підготовленості здобувачів, на успішне формування рухових навичок та умінь, на зміцнення та підтримання їхнього здоров'я. Це експериментально підтверджено у Національному університеті «Одеська юридична академія», де на базі кафедри фізичного виховання було проведено апробування нової експериментальної програми з оздоровчого фітнесу. Аналізуючи результати, були зроблені висновки, що запропонована програма з оздоровчого фітнесу актуальна сьогодні, заняття сприяли фізичному розвитку, підвищенню рівня фізичної підготовленості, формуванню мотивацій, популяризації фітнесу в академії.

Актуальність цієї фітнес-програми полягає ще й у тому, що за існуючого запиту суспільства на здорове, гармонійно розвинене покоління молодих фахівців, такої мети можна досягти, використовуючи широкі можливості оздоровчого фітнесу. Так як програма спрямована на гармонійний розвиток, цілеспрямоване навчання та моральне виховання здобувачів в освітньому процесі. Вибір такого напрямку спирається на наявність кваліфікованих кадрів, спортивної бази, інвентарю та обладнання; на національно-культурні традиції, а головне, на вибір самих студентів. У запропонованій програмі надано рекомендації щодо організації навчальних занять зі студентами, представлена методика та система їх проведення з урахуванням специфіки юридичного навчального закладу. Дані рекомендації дозволяють студентам систематизувати теоретичні та практичні навички, поглибити знання щодо самостійного проведення занять фітнесом [4, с. 593].

Основна мета програми – оптимізація фізичного розвитку здобувачів, всебічне вдосконалення їх фізичних якостей і пов'язаних з ними здібностей в єдності з вихованням духовних і моральних якостей, а також забезпечення на цій основі підготовленості до плідної навчальної та трудової діяльності. Застосування у заняттях з фізичного

виховання оздоровчих технологій дозволить не лише виховати фітнес-культуру здобувача, а й керувати їхньою працездатністю. Надзвичайно важливим є вироблення психологічного захисту від негативних стресів, джерелом яких виступають рівень життя, харчування, навчання, стосунки в сім'ї та з друзями, сон, стан здоров'я, стомлюваність тощо [5, с. 16]. Також необхідно контролювати відповідність тривалості занять, одягу, що одягають здобувачі згідно з погодними умовами, стан спортивних споруд. За результатами власного дослідження було підтверджено позитивний вплив запровадження у практику навчального процесу у Національному університеті «Одеська юридична академія» занять за програмою оздоровчого фітнесу, що безумовно доповнило існуючі стандартні засоби фізичного виховання.

В результаті здобувачі вищої освіти змінюють своє ставлення до занять фізичним вихованням та спортом загалом. Ми впевнені, що застосування оздоровчого фітнесу та інноваційних форм проведення навчальних занять з фізичного виховання важливе на сучасному етапі, але потребує ще глибшого вивчення та дослідження.

Список використаних джерел:

1. Иванов В., Салькова Н. Фитнес-программы в системе занятий по физической культуре в вузе. *Физическая культура. Спорт. Туризм. Двигательная рекреация*. 2020. № 4(2). С. 49–59.
2. Сайкина Е., Пономарев Г. Семантические аспекты отдельных понятий в области фитнеса. *Теория и практика физической культуры : науч.-теор. журнал*. № 8. 2011. С. 6–10.
3. Усачев Ю., Зинченко В. Формирование фитнес-культуры студентов – инновации и технологии. *ФК и спорт в системе доп. образования взрослых: мат. научно-практ. конф.*, Минск : БГУФК, 2013. С. 167–168.
4. Барсукова Т., Антіпова Ж. Оздоровчий фітнес як засіб формування у студенток усвідомленої мотивації до фізичної активності/ *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. Випуск 8(139). С. 590–596.
5. Барсукова Т., Антіпова Ж. Інноваційні аспекти організації фізичного виховання студентів закладів вищої освіти. *Академічні студії. Серія «Педагогіка»*. 2021. С. 15–22.

Ключові слова: фізичне виховання, претенденти на вищу освіту, оздоровчий фітнес, рухова активність.

Key words: physical education, applicants for higher education, health-improving fitness, motor activity.

АНТИПОВА ЖАННА ІГОРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри фізичного виховання*

ФОРМУВАННЯ СТІЙКОЇ МОТИВАЦІЇ ДО ЗАНЯТЬ З ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ – ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Дослідження мотивації у сфері фізичної культури є предметом загальної та спортивної психології. Під мотивами в психології розуміється все те, що виступає як внутрішні спонукачі молодого людини до діяльності. Мотиви можуть усвідомлюватися людиною чи бути усвідомленими приватно. У понятті «фізична культура» можна виділити три головні складові – спортивну діяльність, фізичну рекреацію та фізичне виховання.

Процес вищої освіти в Національному університеті «Одеська юридична академія», відповідно до вимог Болонської декларації, спрямований насамперед на підвищення якості навчання майбутніх спеціалістів-юристів, здатних до плідної багаторічної творчої професійної діяльності. Особливе місце в освіті займає блок гуманітарних наук, до складу якого входить навчальна дисципліна «Фізичне виховання».

Основне завдання «Фізичного виховання» – формування фізично загартованої особистості, що володіє знаннями, вміннями та навичками використовувати засоби фізичної культури та спорту для оздоровлення, підвищення розумової та фізичної працездатності, що сприяє успішній адаптації здобувачів до нових умов життя та навчання. У процесі фізичного виховання в закладах вищої освіти заняття носять обов'язковий характер, джерелом мотивації служать як внутрішні спонукання, так і зовнішні чинники (рада батьків, друзів, необхідність оцінки, заліку, прагнення слідувати моді тощо). У структурі фізичного виховання можна назвати особливо важливим формування сталої мотивації до систематичних навчальних занять. Створені з урахуванням потреб мотиви визначають спрямованість особистості, стимулюють і мобілізують їх у прояв активності. Потреба в руховій активності – головна спонукальна, спрямовувальна і регулювальна сила поведінки особистості, що має широкий спектр: потреба в рухах та фізичних навантаженнях, спілкуванні, контактах та проведенні вільного часу в колі друзів, в іграх, розвагах, відпочинку, емоційному розрядженні, в самоствердженні, зміцненні позицій свого «Я», у пізнанні, в естетичній насолоді, у покращенні якості фізкультурно-спортивних занять, у комфорті та ін.

Потреби тісно пов'язані з емоціями: переживаннями, відчуттями приємного та неприємного, задоволення чи невдоволення. Задоволення потреб супроводжується позитивними емоціями, незадоволення – негативними. Саме тому молода людина, в основному, зазвичай виби-

рає той вид діяльності, який більшою мірою дозволяє задовольнити потребу, що виникла, і отримати позитивні емоції.

Система мотивів, що виникає на основі потреб, визначає спрямованість особистості в галузі фізичного виховання, стимулює і мобілізує її на прояв рухової активності. Віленський М., Карпівський Г. та ін. виділяють такі мотиви: фізичне вдосконалення; дружню солідарність; суперництво; наслідування; спортивний; процесуальний; ігровий [1, с. 41].

В. Григоренко, Б. Шеремет, В. Пристінський стверджують, що позитивні зміни щодо здобувачів до занять фізичною культурою та спортом полягають в усуненні неузгодженості між завданнями фізичного виховання та індивідуальною орієнтацією, між суб'єктивно необхідними умовами та реальною що існує можливостями [2, с. 130].

З викладеного стає зрозумілим, що підвищення мотиваційно-ціннісного ставлення до занять фізичною культурою та спортом у здобувачів буде ефективним, якщо наявні навчальні програми з фізичного виховання будуть складені з урахуванням їх інтересів, рівня підготовленості та віково-статевих особливостей, за яких зможе успішно реалізуватися процес особистої «самореалізації».

У той же час, подібна система та організація навчальних занять підвищуватиме творчий потенціал викладачів, спонукаючи їх до постійного вдосконалення, пошуку нових методичних прийомів, методів та технологій навчання та оздоровлення на предмет «Фізичне виховання» [3, с. 208].

У сучасних умовах інтеграції вищої освіти значно зростає роль технологічного розвитку фізичної культури, оскільки нові педагогічні технології зможуть забезпечити підвищення якості фізичного виховання загалом. Відповідно до теми п'ятирічного плану науково-дослідної роботи кафедри фізичного виховання: «Особистісно-орієнтовний підхід у формуванні оптимальної спрямованості фізичного виховання на збереження та зміцнення здоров'я майбутнього молодого спеціаліста вищої освіти Національного університету «Одеська юридична академія», викладачами кафедри розроблена навчальна програма «Фізичне виховання», яка спрямована на досягнення поставлених завдань у навчанні шляхом успішної реалізації результатів із застосуванням інноваційних технологій. Програма має три основні розділи:

Розділ 1. Спортивні ігри (в цей розділ входить розроблена авторська програма з волейболу, бадмінтону, програми з футболу, настільного тенісу).

Розділ 2. Фітнес (в цей розділ входить інноваційна програма з оздоровчого фітнесу, танцювальної аеробіки, стретчингу, атлетичної гімнастики).

Розділ 3. Група реабілітації (до цього розділу входить сучасна програма з оздоровчої дихальної гімнастики, оздоровчі комплекси вправ на тренажерах, навчальна програма з шахів та дартсу).

Ціль програми:

1. Сформувані у майбутніх юристів розуміння важливості фізичного, психічного, духовного та соціального здоров'я.

2. Успішне опановування здобувачами основами знань про оздоровчо-корекційну та прикладну орієнтованість.

3. Набуття теоретичних знань, практичних вмінь та навичок, що сприяють успішному опановуванню професійними знаннями, обов'язками в обраній юридичній спеціальності.

4. Розвиток та вдосконалення основних фізичних якостей та рухових здібностей.

5. А також, займаючись у науковому гуртку дослідженнями, підготувати статтю для участі у студентських семінарах, молодіжних конференціях, круглих столах.

Програма враховує специфіку основної та додаткової освіти, охоплює набагато більшу кількість охочий займатися, індивідуально висуває вимоги до тих, хто залучені у процесі навчання, дає здобувачам можливість зайнятися «з нуля». Студентська молодь сьогодні, через специфіку навчання у вищих навчальних закладах, веде малорухливий спосіб життя, що негативно позначається на здоров'ї, про що свідчать сучасні вчені та дослідники. Виникає необхідність більш активнішого залучення студентської молоді до навчальних занять, до додаткових – у секціях, формуючи стійку мотивацію до занять фізичними вправами в цілому, до підвищення рухової активності – зокрема. При цьому виникає можливість відбирати самих спортивних здобувачів, залучати їх до спортивно-масових та оздоровчих заходів академії, організувати додаткові заняття, що забезпечують підвищення спортивної майстерності.

Така програма, в результаті, сприятиме формуванню позитивного психологічного спілкування, взаємодії, підвищенню самооцінки, логічного мислення та розкриттю індивідуальних можливостей тих, хто займається. Тому перед викладачами кафедри фізичного виховання гостро постає питання пошуку нових методів організації занять, ефективних способів впливу на формування мотивації та позитивної особистісної орієнтації здобувачів.

Формування інтересу до занять фізичною культурою та спортом – це не одномоментний, а тривалий та багатоступеневий процес. Починається він із гігієнічних знань та навичок, отриманих у дитинстві, формується в молодості – набуваються психофізіологічні знання з фізичного виховання і створюється стійка звичка до інтенсивних занять спортом. Але в одному всі викладачі сходяться на думці та стверджують, що при виборі виду спорту та системи фізичних вправ здобувачі керуються різною мотивацією: зміцнення здоров'я, корекція недоліків фізичного розвитку та статури; підвищення функціональних ресурсів; психофізична підготовка до подальшої професійної діяльності; придбання потрібних для життєдіяльності вмінь та навичок, можливості активно відпочити та лише деякі – досягнення високих спортивних результатів. При цьому, для підтримки зацікавленості здобувачів до занять фізичною культурою та спортом необхідно використовувати методи, що формують задоволеність під час занять, а сильним мотиваційним чинником

до занять буде можливість зміцнення здоров'я та профілактики захворювань [4, с. 150].

Підсумовуючи, можна стверджувати, що для формування стійкою мотивації здобувачів вищої освіти до занять з фізичного виховання необхідно виявити потреби, цілі та мотиви, що спонукають здобувачів до активної та усвідомленої фізкультурно-спортивної діяльності. Грамотно організована робота до занять фізичною культурою та спортом стане базисом, що сприяє зміцненню здоров'я здобувачів та вдосконалення фізичного розвитку.

Здоров'я, фізичний розвиток та мотивована фізична активність здобувачів допоможе їм соціалізуватися, адаптуватися до умов сучасного життя, успішно здобути професійну юридичну спеціальність, що забезпечить у майбутньому профільне визнання, стабільну працездатність, творче довголіття.

Список використаних джерел:

1. Виленський М. Мотиваційно-ціннісне відношення студентів до фізичного виховання й шляху його спрямованого формування / М. Я. Виленський, Г. К. Карповський // Теор. і практ. фіз. культ. К., 1989. № 21. С. 39–42.
2. Григоренко В. Системний підхід в організації професійної підготовки студентів вищих педагогічних закладів / В. Григоренко, Б. Шеремет, В. Пристинський // Науковий вісник Південноукраїнського державного Педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського: збірник наук пр. Одеса: ПУДПУ, 2002. Вип. 8–9. С. 126–132.
3. Шлентов Ю., Антіпова Ж. Формування у здобувачів мотивації до занять фізичною культурою у закладах вищої освіти. Матеріали конференцій Молодіжної наукової ліги. 2021/5/29. С. 206–209. <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/liga/article/view/12772>
4. Морозова Л., Загрядская О. Проблемы мотивации студентов к занятиям физической культурой и спортом: гендерный подход/Управленческое консультирование. 2014. № 8(68). 157 с.

Ключові слова: фізичне виховання, фізична культура здобувача вищої освіти, мотивація у сфері фізичної культури, шляхи підвищення мотиваційної сфери здобувачів.

Key words: physical education, physical culture of health education, motivation in the field of physical culture, ways to improve the motivational sphere of health education.

ЧЕРТОВ ІВАН ІВАНОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри фізичного виховання*

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ-СПОРТСМЕНІВ ЦЕНТРУ СПОРТИВНИХ ЄДИНОБОРСТВ НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

У статті наводиться аналіз підготовки та участі у змаганнях молодих спортсменів центру спортивних єдиноборств Національного університету «Одеська юридична академія».

Вихованці центру спортивних єдиноборств з великим успіхом, у складі збірних команд України з дзюдо, самбо, універсального рукопашного бою, панкратіону, боротьби на поясах, в сорока країнах світу завоювали понад 140 медалей на Чемпіонатах світу, Європи, Всесвітніх студентських Іграх, Міжнародних турнірах групи «А».

Чоловіча збірна команда НУ ОЮА – є 17-ти кратним чемпіоном обласних Студентських Ігор з дзюдо, 15-ти кратним з самбо, чемпіон XI літньої Універсіади та 5-ти кратний чемпіон України з боротьби на поясах.

У 2006 році, при підтримці президента НУ ОЮА академіка Ківалова Сергія Васильовича, спільно з Міжнародною федерацією з боротьби на поясах, на спортивно-оздоровчому комплексі НУ ОЮА проведено чемпіонати світу, Європи з боротьби на поясах, та вперше в Україні чемпіонати Європи та світу з народної Української боротьби на поясах.

В центрі спортивних єдиноборств підготовлені студенти-спортсмени:

Гордієнко Олександр Сергійович – Заслужений майстер спорту України; майстер спорту України міжнародного класу з дзюдо, сумо, боротьби на поясах; 9-ти кратний чемпіон Європи зі спортивних єдиноборств; чемпіон Кубка світу з дзюдо; чемпіон Всесвітніх молодіжних Ігор з сумо; срібний призер Всесвітніх студентських Ігор з боротьби на поясах; багаторазовий чемпіон України з дзюдо, сумо, самбо, пляжної боротьби.

Вересюк Олександр Петрович – Заслужений майстер спорту України; майстер спорту України міжнародного класу з сумо; дворазовий чемпіон Європи; 12-ти кратний призер чемпіонатів Світу, Європи з сумо; багаторазовий чемпіон України.

Ковальська Галина Дмитрівна – майстер спорту України міжнародного класу з самбо, панкратіону; дворазова чемпіонка світу, Європи з панкратіону; чемпіонка Європи з самбо, дворазова призерка чемпіонатів світу, Європи з самбо.

Мулявка Надія Олександрівна – майстер спорту України міжнародного класу з самбо; чемпіонка світу, Європи з самбо; призерка чемпіонатів світу, Європи з боротьби на поясах.

Заїкіна Наталія Олександрівна – майстер спорту України міжнародного класу з дзюдо; срібна призерка чемпіонату Європи з дзюдо; призерка чемпіонатів світу, Європи з боротьби на поясах.

Призерами молодіжних чемпіонатів світу, Європи з боротьби на поясах ставали: Ходаков Антон, Месаблішвілі Тимур, Токарчук Олена, Теличко Наталія, Чебан Юлія, Діденко Олександр, СагаловДаман.

З самбо: Кислий Артем, Лях Руслана.

З рукопашного бою – Откидач Ярослав.

У даний час переважна більшість вихованців центру спортивних єдиноборств з дзюдо, сумо, боротьби на поясах, самбо, універсальному бою – це студенти-спортсмени, які пройшли школу збірних команд України юнаків та юніорів.

Шляхом розумного планування навчально-тренувального процесу вдається готувати повноцінний резерв до збірних команд області, України. Це багато в чому зумовлено тим, що в нас забезпечено наступність між юнацькою, юніорською та дорослою командами.

Здібні молоді спортсмени регулярно залучаються на спільні збори з найсильнішими спортсменами області, країни, тому багато молодих обдарованих спортсменів, перейшовши в групу дорослих, становлять серйозну конкуренцію іменитим борцям, а деякі відразу займають лідируючу позицію. Цьому багато в чому сприяють участь у першостях Європи та світу серед юніорів, які є чудовою школою для набуття досвіду міжнародних зустрічей.

Є багато прикладів, коли вчорашні юніори, які отримали гарт на юніорському міжнародному килимі, з великим успіхом виступають на турнірах найвищого рангу. Так, на чемпіонатах Європи з боротьби на поясах та сумо, чемпіоном ставав переможець юнацьких першостей Європи Олександр Гордієнко, який у 2012 році став дворазовим чемпіоном Європи серед дорослих, призером світу з сумо.

Вік спортсменів 17–18 років є перехідним із групи юнаків у групу дорослих. Це дуже важливий період у спортивній біографії молодих спортсменів. Потрібне велике мистецтво, щоб не втратити на цьому тяжкому шляху спортивного вдосконалення обдарованих борців. Відомо досить багато випадків, коли юніори, що подають великі надії, навіть переможці європейських і світових першостей, так і не змогли досягти високих спортивних результатів, виступаючи серед дорослих.

Назвемо основні причини таких невинуватених втрат:

1. Форсована підготовка.

За короткий термін борець виконує величезну роботу і за рахунок колосального напруження фізичних і духовних сил спочатку досягає успіху, проте потім слідує спад і застій у результатах. Форсоване «натягування» молодих борців на високі результати сприяє передчасній витраті нервової енергії, виснажує «запас міцності», який буває необхідним для досягнення найвищих спортивних показників.

2. Слабка техніко-тактична підготовка.

Прогалини в цьому розділі підготовки, не дуже помітні на рівні результатів юнаків та юніорів та часто «винуваті» за рахунок приро-

дних здібностей, стають гальмом у підвищенні майстерності. Надалі для ліквідації цих недоліків потрібно набагато більше сил, енергії, часу.

Деякі молоді атлети, що подають надії, перейшовши в категорію дорослих, через обмеженість у техніко-тактичній підготовленості залишають килим у віці, в якому саме слід показувати високі результати.

Тренери повинні враховувати, що найбільш правильною та сучасною може бути визнана та техніка, яка будується з урахуванням індивідуальних особливостей спортсмена та забезпечує найвищий результат.

Однією з ознак високої техніко-тактичної майстерності борця слід вважати збереження результативності застосовуваних технічних дій, незважаючи на захисні дії супротивника, стомлення, що виникає у процесі сутички, реакцію глядачів, несприятливі умови змагань тощо.

3. Часте та велике зменшення ваги.

Зменшення ваги виснажує організм, нервову енергію і надалі згубно позначається на зростанні спортивних результатів. Тому згін ваги в юному віці взагалі неприпустимий. У виняткових випадках можна допустити згін ваги до 2-3 кг, але не більше двох разів на рік. Слід враховувати, що організм молодих борців розвивається і, природно, додається вага. Тому потрібно своєчасно переходити до більш важкої вагової категорії.

4. Надмірно часта участь у змаганнях.

Слід розумно вводити молодих борців у змагання дорослих. Досить часто ми спостерігаємо таке явище, коли молодий спортсмен у змаганнях однолітків демонструє відмінну технічну підготовленість, а у групі дорослих він ще не може як рівний вести боротьбу з фізично сильнішим і небезпечнішим противником і найчастіше програє. Після низки таких невдач багато юніорів втрачають впевненість у своїх силах і, безумовно, зростання їхньої спортивної майстерності сповільнюється.

Встановлено, що часта участь юніорів у змаганнях дорослих, з одного боку, збагачує їх досвід змагання, а з іншого – негативно позначається на техніко-тактичних показниках. Усі змагання, у яких беруть участь юніори, залежно від індивідуальних особливостей молодих борців і завдань, розв'язуваних цьому етапі підготовки, можна розділити на основні, підводять, контрольні. Протягом року борець має брати участь у 9–12 змаганнях із проведенням 45–50 сутичок.

5. Виховна робота.

На жаль, ще часті випадки, коли скоростиглі спортивні успіхи дають молодому борцю привід для зазнайства та самозаспокоєння. Такий борець вважає, що йому все можна, порушує спортивний режим, перестає працювати, як раніше. Через ці прогалини у вихованні, на превеликий жаль, губляться здібні спортсмени. Тут своє вирішальне слово має сказати тренер, колектив, у якому тренується, навчається, працює спортсмен. Не можна залишати поза увагою жодного, навіть дрібного, порушення дисципліни.

Декілька слів про досвід роботи з борцями в командах по боротьбі на поясах, дзюдо, самбо. Як відомо, у нас вся система проведення змагань для різних вікових груп побудована так, що юні борці поступово беруть

участь у різних змаганнях, починаючи від кваліфікаційних та закінчуючи міжнародними. У принципі, змагання в кожній віковій групі дозволяють накопичувати необхідний досвід для послідовного переходу до старшої групи.

В даний час при центрі спортивних єдиноборств створено спеціальну групу молоді (18–20 років). Це пов'язано з тим, що більшості обдарованих юніорів необхідно ще 2–3 роки для «акліматизації» групи дорослих. Все це дозволить борцям одного віку змагатися між собою та долати ті труднощі, які виникають у цей період.

Планування тренувальної роботи з юніорами, особливо в період переходу до категорії дорослих, має бути обов'язково індивідуальним, з урахуванням удосконалення сильних сторін

підготовки борця та усуненням наявних недоліків. При плануванні навчально-тренувального процесу необхідно враховувати характерні фактори, що супроводжують цей вік (фізичне та психічне формування, домашні умови, навчання, визначальні риси характеру тощо).

У команді створено здорову товариську обстановку: проводяться зустрічі з ветеранами спорту, учасниками та призерами чемпіонатів світу, Олімпійських Ігор. Все це гуртує колектив, допомагає перемагати у змаганнях. Щорічно підбиваються підсумки за результатами участі у збірних команд НУ «ОЮА» в обласних студентських іграх, чемпіонатах України, Європи, світу.

Підготовкою резерву слід займатися постійно і найвідповідальнішим чином. Потрібно всіляко підтримувати тих тренерів, які послідовно та планомірно готують наших перспективних борців до світових чемпіонатів та олімпійських висот. Права називатися олімпійцем доб'ються лише найнаполегливіші, завзяті, працьовиті.

Ключові слова: Одеська юридична академія, центр спортивних єдиноборств, молоді спортсмени, аналіз змагань.

Key words: Odesa Law Academy, martial arts center, young athletes, competition analysis.

ГОГОЛЕВА ОЛЕНА МИКОЛАЇВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри фізичного виховання*

ЗАНЯТТЯ СТРЕТЧИНГОМ – ЗАСІБ МОТИВАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ТА ФІЗКУЛЬТУРНО-ОЗДОРОВЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Відповідно до сучасної концепції освіти проблема збереження здоров'я студентської молоді в закладах вищої освіти є сьогодні одним із пріоритетних. Під процесом здоров'я слід розуміти особистісний

розвиток здобувачів, спрямований на формування внутрішньої мотивації на здоровий спосіб життя, підвищення рівня здоров'я та формування компетентності, культури здоров'я і якості життя. Одним з варіативних форм і методів фізичного розвитку є стретчинг, що допомагає запобігти травмам та дозволяє знайти тим, хто займається відмінну фізичну форму.

Більшість людей ще зі студентського віку зайняті своєю кар'єрою, навчанням. Створюється враження, що вони вічно поспішають, їм ніколи влаштувати собі вихідний, зробити зарядку або розігрів м'язів. Але ж рухливість і безболісні скорочення м'язів – основні чинники, що визначають якість вашого життя. Біль або дискомфорт можуть перешкодити вам виконувати свої повсякденні обов'язки. Розтяжка здатна збільшити рухливість, поліпшити м'язову механіку і розширити ваші можливості, допоможе вам досягти максимальної ефективності в усьому, що б ви не робили [1, с. 125].

Термін «стретчинг» – американського походження та означає розтяжку. Стретчинг розвиває рухливість в суглобах і збільшує амплітуду рухів. Стретчинг можна порівняти по ефективності з йогою. Він надає дійсно конкретний і корисний вплив на організм. В першу чергу, з першого заняття поліпшується кровообіг і лімфоток, таким чином, м'язи і шкіра отримують сильніший приплив корисних речовин, при цьому одночасно з організму виводяться шлаки, токсини і надлишки рідини. Незважаючи на те, що навантаження в цьому виді серйозні, в ньому не потрібно стрибати, бігати і робити інші вправи, складні для людей з високою вагою. Регулярні заняття допомагають позбутися від набрякості, зайвої ваги, нездорового кольору шкіри, а самопочуття стає набагато краще [2, с. 350].

Регулярні заняття цим видом спортивного стилю сприяють не тільки поліпшенню фізичного стану тих, хто займається, а й позитивно відображається на динаміці показників їх фізичного розвитку, поліпшення обміну речовин в розтягнених м'язах, підвищення в них кровообігу, зміцненню серцево-судинної, нервової та дихальної систем, сприяє більш продуктивній діяльності травних органів і кори головного мозку.

Основними завданнями стретчингу є неквапливе, плавне розтягування і поступове зміцнення м'язів всього тіла. Внаслідок цього м'язові волокна стають більш еластичними, краще забезпечуються кров'ю і поживними речовинами, а значить – створюються сприятливі умови для зростання м'язової тканини, яка витісняє собою жирові запаси. Крім того, стретчинг допомагає домогтися гнучкості, свободи рухів, зводить до мінімуму ризик травмування м'язів під час тренувань і гарантує поступальне виправлення постави. Ще одним важливим ефектом є значне поліпшення току лімфи, що позитивно впливає на роботу організму в цілому і допомагає в боротьбі з целюлітними відкладеннями. Корисний стретчинг, самостійне заняття, зокрема, можна використовувати як ранкову розминку. Тут стане в пригоді статичний стретчинг, який вимагає затримуватися в кожній позиції приблизно на хвилину, що дає можливість відчувати роботу м'язів. При уявній простоті

вправ сил на розтяжку потрібно чимало, зате заряд бадьорості на весь день забезпечений. Крім того, така зарядка дозволяє швидше запустити обмінні процеси в організмі, покращує роботу кишківника і добродійно діє на загальне самопочуття. На додачу відчуття приголомшливою, воістину «котячою», гнучкості власного тіла налаштовує на позитивне мислення, дозволяє відчувати себе впевнено і привабливо.

Уже стало зрозуміло, що стретчинг – це вид аеробіки, який становить собою комплекс вправ на розтягування, спрямованих на вдосконалення гнучкості та розвиток рухливості в суглобах [3, с. 8].

Існують різні види стретчинга:

Аеростретчинг – це заняття на розтяжку і еластичність за допомогою полотен, що висять в повітрі. Такий різновид новачкам не підійде: велика небезпека травм. До «повітряного» розтягування можна приступати тільки після певної підготовки, позаймавшись деякий час традиційним (класичним) стретчингом.

Силовий стретчинг – вправи на розтягування і одночасно на силу м'язів. Такий вид теж краще практикувати людям з досвідом в систематичній розтяжці.

Новачкам треба діяти поступово і обережно. Не варто відразу намагатися йти до максимального результату – можна надмірно навантажити або навіть пошкодити м'язи. Починати потрібно з самого простого, зберігаючи кожне положення в комплексі не більше 15 секунд.

Головні правила стретчинга [4, с. 95]:

- розтягувати тіло потрібно до певної межі: показчик, коли потрібно зупинитися, це больові відчуття (якщо ви відчуваєте біль – ви досягли поточного максимуму м'язової розтяжки);

- тренування на розтягування краще практикувати після фізичного навантаження або аеробіки (це забезпечить достатній приплив крові до м'язів і підвищить їх еластичність);

- основа успіху – правильне дихання: не потрібно затримувати або форсувати вдих і видих (дихання під час вправ повинно бути ритмічним і рівним, у перервах між позиціями можна кілька секунд подихати глибше);

- після занять дайте м'язам розслабитися, не робіть силових вправ і не виконуйте важкої роботи, це може викликати перенапруження.

Таким чином, можна зробити висновок, що використання стретчингу на заняттях фізичним вихованням в установах вищої освіти позитивно позначається (надає позитивний ефект) на стан здоров'я здобувачів загалом:

- підвищується рівень загальної фізичної підготовленості;

- поліпшується діяльність всіх систем організму;

- формується позитивний психоемоційний вплив на засвоєння навчального матеріалу, що викликає стійкий інтерес до самостійних занять.

Отже, в результаті систематичних занять стретчингом відбуваються певні зміни в системі дихання, що забезпечують збільшення спожив-

вання організмом кисню. Підвищується сила дихальних м'язів і обсяг максимального вдиху та видиху. В результаті за один дихальний рух у легені може надходити більше повітря. Легені тренованого організму більші за обсягом, у них збільшено кількість кровеносних судин і поверхню легенів, що беруть участь у газообміні. Під час тренування підсилюється робота гладкої мускулатури дихальних шляхів (трахеї, бронхів).

Стретчинг – вправи для того, щоб надати м'язам еластичності, а суглобам – гнучкості, гарна мотивація навчальної та фізкультурно-оздоровчої діяльності, може застосовуватися як засіб формування мотивації до занять, оздоровлення та фізичного розвитку в навчальному процесі у закладах вищої освіти.

Самостійні оздоровчі заняття також мають цілющий вплив на всі групи м'язів та системи організму загалом.

Список використаних джерел:

1. Павлютина Л., Мараховская О., Ляликова Н. Стретчинг – один из путей развития гибкости у студентов вуза. *Наука о человеке : гуманитарные исследования*. 2018. № 1 (31). С. 124–128.
2. Артамонова Л., Панфилов О., Борисова В. Лечебная и адаптивно-оздоровительная физическая культура: учеб. пособие для студентов / общ. ред. О. П. Панфилова. М. : Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС. 2010. 389 с.
3. Ванесса Томпсон «Стретчинг для здоровья и долголетия». Ростов-на-Дону : Феникс, 2004 г. С. 7–9.
4. Антіпова Ж., Барсукова Т. Стретчинг у системі фізичного виховання студентів закладів вищої освіти» Метод. реком. Одеса : Вид. Букаев В. В. 2021. 95 с.

Ключові слова: фізичне виховання, здобувачі вищої освіти, стретчинг, фізичний розвиток.

Key words: physical education, applicants for higher education, stretching, physical development.

БІРЮКОВ ОЛЕКСАНДР АРКАДІЙОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри фізичного виховання*

КУЧЕРЕНКО ГЕННАДІЙ ВАСИЛЬОВИЧ

*Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського, старший викладач кафедри теорії
та методики фізичної культури та спортивних дисциплін,
кандидат педагогічних наук*

РОЗВИТОК СИЛОВИХ ЗДІБНОСТЕЙ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ АТЛЕТИЧНОЇ ГІМНАСТИКИ

Інтеграція України в світове співтовариство неможлива без реформування національної системи вищої освіти, спрямованої на розвиток особистості майбутнього спеціаліста, забезпечення високого рівня його здоров'я, фізичної підготовленості з метою працевлаштування та конкурентоспроможності в сучасних економічних умовах фахівця з вищою освітою [1, с. 116]. Сьогодні стає очевидним, що існуюча система фізичного виховання студентської молоді не справляється зі своїми завданнями і потребує вдосконалення, дотепер не знайдено досить ефективних форм організації навчального процесу з фізичного виховання у закладах вищої освіти [2, с. 71].

Суттєвою для зміцнення здоров'я студентської молоді, зокрема юнаків, є силова підготовка. Силкові вправи є засобом поліпшення будови тіла, формують необхідну м'язову масу, яка функціонально забезпечує не лише рухи тіла, але й виробництво енергії. М'язова система забезпечує корсетну функцію всіх органів і систем організму. Недостатня кількість м'язових тканин призводить до розвитку хвороб обміну речовин: діабету, ожиріння, атеросклерозу, гіпертрофічної хвороби. Недостатня корсетна функція може проявитися через хвороби хребта – порушення постави, плоскостопість, порушення функцій органів черевної порожнини. Силкові навантаження позитивно впливають на стан здоров'я, працездатність, витривалість, спритність, швидкість. Тому оптимальний рівень розвитку сили є дієвим чинником попередження захворювань і забезпечення локомоторної й енергоутворювальної функцій організму [3, с. 12].

Крупевич Т. і Пилипей Л. [4, с. 52] зазначають, що сучасні, відносно нові серед молоді силкові види спорту такі, як атлетична гімнастика, бодібілдинг, пауерліфтинг, гирьовий спорт, армрестлінг, шейпінг, які характеризуються тренувальною роботою, що має силову спрямованість, користуються високою популярністю серед сучасного студентства.

Атлетична гімнастика – це один із оздоровчих видів гімнастики, система різнобічних силових вправ, вкладених у розвиток сили, формування пропорційної постаті і зміцнення здоров'я. Атлетична

гімнастика зміцнює здоров'я, позбавляє багатьох фізичних вад (сутулість, впалі груди, неправильна постава, слаборозвинені м'язи та ін.). Система вправ тренує серцево-судинну та інші життєво важливі системи організму, через розвиток мускулатури активно і благотворно впливає на роботу внутрішніх органів, робить тіло мускулистим і красивим, дозволяє спрямовано керувати своєю статуєю з гантелями, гириями, штангою, власною вагою на спеціальних тренажерах. високого рівня сили, розвитку витривалості, зміцнення нервової системи, виключення чи різкого зниження шкідливого на організм про чинників ризику. Гімнастикою вирішують питання дозвілля студентської молоді, відволікають від шкідливих звичок, прищеплюють самодисципліну, вона є засобом активного відпочинку та формування здорового способу життя. Режим вправ у поєднанні з раціональним харчуванням дозволяє позбутися зайвих жирових відкладень або додати у вазі у випадках, коли це необхідно.

Ми розглядаємо атлетичну гімнастику як один із ефективних засобів фізичного виховання здобувачів вищої освіти, спрямований на всебічний фізичний розвиток та оздоровлення тих, хто займається, шляхом використання вправ з обтяженнями та опором для різних м'язових груп.

Особливо нами виділяється оздоровчо-розвиваюча спрямованість атлетичної гімнастики, яка поєднує у собі як силове тренування з різнобічною фізичною підготовкою, так і гармонійний розвиток у поєднанні із зміцненням здоров'я загалом. В цілому, гімнастика силової спрямованості є вектором розвитку особистості здобувача вищої освіти, оскільки надає широкий спектр фізичного та інтелектуального розвитку, формування цілеспрямованості та здатності досягати поставленої мети, поєднує загальнокультурні та комунікативні цінності, що, безсумнівно, особливо значуще відображається в освітньому процесі. Численні наукові дослідження з атлетичної гімнастики підтверджують її оздоровчу ефективність (М. В. Бутенко, О. Ю. Давидов, С. В. Тітов, Н. Н. Трифонова та ін.).

Атлетична гімнастика – як складова частина фітнесу, є багатофункціональним видом оздоровчої фізичної культури, що вирішують оздоровчі, виховні та освітні завдання фізичного виховання, що формують інтерес та потребу до додаткових занять у вільний від навчання час та культуру занять. Таки заняття вирішують різні завдання:

- формування позитивної атмосфери;
- оволодіння необхідними знаннями про правильне харчування;
- оволодіння знаннями про вправи, що сприяють зміцненню певних м'язових груп та вміння виконати їх самостійно, у домашніх умовах;
- залучення тих, хто займається до змагальних форм фітнесу (силове триборство, армреслінг);
- формування знань та вмінь з основ оздоровлення (володіння різними видами фітнес-тренувань, гідратації, вміннями аналізувати

рухову активність протягом дня, її вплив на серцево-судинну та дихальну системи, на зниження рівня жирового компонента).

Така культура фітнес – занять у закладах вищої освіти є одним із компонентів процесу формування загальної і професійної культури особистості сучасного молодого спеціаліста та системи гуманітарного виховання здобувачів. Такий інноваційний напрямок оздоровчої фізичної культури, сукупність передових технологій, засобів, методів і форм та сучасного обладнання, які сприяють оздоровленню та підвищенню фізичної працездатності. Кожен здобувач індивідуально вибирає вид рухової активності, що сприяє формуванню сталої мотивації до навчальних занять із фізичного виховання.

В результаті освоєння дисципліни «Фізичне виховання» у розділі «Атлетична гімнастика» у здобувачів вищої освіти мають бути сформовані такі загальні компетенції ФГЗС:

1. ЗК – здатність до самоорганізації та самоосвіти.

2. ЗК – здатність використовувати методи та засоби фізичної культури для забезпечення повноцінної соціальної та професійної діяльності.

Одним із завдань фізичного виховання у закладах вищої освіти є розвиток фізичних якостей та підвищення рівня фізичної підготовленості здобувачів [5, с. 72]. Силкові вправи в рамках занять фізичним вихованням включають вправи на гімнастичних снарядах (перекладини різної висоти, кільця), вправи з силовим акцентом (скакалки, гімнастичні палиці, набивні м'ячі, гантелі). Підбираючи силові вправи для складання комплексів, слід керуватися включенням вправ для основних м'язових груп (плечового пояса та рук, м'язів спини, черевного преса, ніг).

Заняття в тренажерному залі для юнаків у підготовчій частині містять різновиди ходьби та бігу, роботу на кардіотренажерах або стрибки зі скакалкою протягом 3-5 хв (ЧСС 100–120 ударів/хв), комплекс у форматі гімнастичних вправ або з набивними м'ячами), бодібарами, елементами єдиноборств.

Основну частину слід розділяти на два напрями: вправи для виконання нормативів загальної фізичної підготовленості, базові вправи у підтягуванні на перекладині, згинанні та розгинанні рук у упорі лежачи, човниковий біг, підйом тулуба із положення лежачи на спині, серія вправ для спини, рук; базові вправи атлетичної гімнастики на силових тренажерах, вправи з гантелями, штангами та власною вагою, комплекси на TRX (різновид гімнастичних кілець) [6, с. 120].

Розпочинаючи виконання вправ, здобувач повинен одержати повне уявлення про своє здоров'я, визначити антропометричні розміри: вагу, зріст, окружність грудей, ший, талії, плечей, стегон, гомілок, а також виміряти життєву ємність легенів. Виміри повторюють через кожні два місяці.

У сучасних умовах популярними стають заняття з фізичного виховання, у яких використовуються силові вправи. Такі заняття сприяють зміцненню здоров'я, корекції будови тіла та розвитку фізичних якостей.

Без прояву м'язової сили жодної фізичної вправи виконати неможливо. Їх поєднання і умови прояву визначають успіх як окремого руху, так і всієї рухової діяльності в цілому.

Апробування навчальної програми з «Атлетичної гімнастики» показало ефективність розробленої методики розвитку силових здібностей у здобувачів засобами атлетичної гімнастики, а аналіз результатів продемонстрував підвищення рівня розвитку силових якостей у тих, хто займався в експериментальній групі порівняно з показниками контрольної.

Можна стверджувати, що заняття атлетичної гімнастикою наводить до збільшення м'язової сили, укріплює зв'язки та суглоби, допомагає удосконалювати витривалість, гнучкість та інші корисні якості, виховують волю, впевненість в своїх силах, підвищують працездатність всього організму. Розвиток силових здібностей здобувачів засобами атлетичної гімнастики безумовно можна назвати одним із найпопулярніших засобів вдосконалення організації фізичного виховання закладів вищої освіти.

Список використаних джерел:

1. Шумаков О. Роль самостійності в сучасних оздоровчих технологіях фізичного виховання студентів / Шумаков О. В., Оксьом П. М. // *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2010. № 7. С. 115–118.
2. Гуменний В. Особливості фізичного виховання студентів вищих навчальних закладів на основі урахування специфіки професійної діяльності / В. Гуменний // *Спортивний вісник Придніпров'я*. 2013. № 1. С. 70–73.
3. Черкашин Р. Методика навчання силових фізичних вправ студентів вищих навчальних закладів у позааудиторній діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.02 «Теорія та методика навчання (фізична культура, основи здоров'я)» / Р.Є. Черкашин. Л., 2011. 22 с.
4. Круцевич Т. Ю. Актуальність сучасних силових видів спорту для системи професійно-прикладної фізичної підготовки у вузі / Т. Ю. Круцевич, Л. П. Пилипей // *Спортивний вісник Придніпров'я*. 2006. № 2. С. 51–55.
5. Антіпова Ж., Чертов І. Розвиток силових здібностей у студентів закладів вищої освіти. *Збірник наукових праць ЛОГОС*, 2020. С. 71–73.
6. Ніколаєв С. Атлетична гімнастика: теорія та методика викладання : навчальний посібник для студ. вищ. навч. закл. фіз. виховання і спорту / Луцьк, 2009. – 160 с.

Ключові слова: фізичне виховання, здобувачі вищої освіти, силова підготовка, розвиток фізичних якостей.

Key words: physical education, health education, strength training, development of physical qualities.

ВОРОБІЙОВА ОЛЕНА МИКОЛАЇВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри фізичного виховання*

ФОРМУВАННЯ ВАЖЛИВИХ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Здоровий спосіб життя виражає певну орієнтованість діяльності особистості в напрямку зміцнення та розвитку особистого й суспільного здоров'я. Тим самим здоровий спосіб життя пов'язаний з особистісно-мотиваційним втіленням індивідами своїх соціальних, психологічних, фізичних можливостей і здібностей. Звідси зрозуміло величезне значення формування здорового способу життя у створенні оптимальних умов функціонування індивіда і суспільства.

З огляду на те, що функції ціннісних орієнтацій полягають у формуванні системи визначених установок людини, що регулюють її поведінку в різних ситуаціях, доводиться констатувати відсутність у студентів внутрішньої установки на ведення здорового стилю життя. Це підтверджують численні дослідження ціннісних орієнтацій, які дають підстави стверджувати, що здоров'я займає серед них провідне місце.

Однак незважаючи на це, знання про зміст здорового способу життя, значущість його компонентів не набули реального втілення в повсякденність молоді.

Як відомо, ті потреби, які співвідносяться з домінуючими цінностями задовольняються в першу чергу. Піклування про власне здоров'я такою домінуючою цінністю ще не стало; потреба бути здоровою особистістю усвідомлена, але вольовими зусиллями та конкретними діями не підкріплена. Необхідно сформувати і зробити ефективно працюючим наступний ланцюжок: інтерес – мотив – ціннісна орієнтація – установка.

На думку науковців, інтерес до занять фізичною культурою та спортом можна сформувати шляхом залучення до різних видів фізкультурно-спортивної діяльності при органічній єдності навчального і виховного процесів, з використанням можливостей навчальних закладів та поза навчальних спортивних установ. Одночасно з інтересом формується мотивація до систематичних занять фізичною культурою та спортом, яка виникає внаслідок взаємодії особистісних та ситуаційних факторів і характеризується напрямком та інтенсивністю зусиль. Важливо знати мотиви, які заохочують до занять. Типовими мотивами на початку занять є прагнення зміцнити здоров'я, зниження маси тіла, покращити фізичну підготовленість та самопочуття. Згодом у тих, хто займається вже тривалий час мотивація змінюється: це задоволення від програми та змісту занять, організації і методики їх проведення.

Головним завданням сьогодення є змінення негативні тенденції в поведінки особистості щодо збереження власного здоров'я, культивування та зміцнення мотивів, що заохочують до занять фізичною

культурою та спортом. Очевидно слід шукати інші, співзвучні сучасному етапу розвитку суспільства шляхи та механізми формування важливих ціннісних орієнтацій, серед яких одне з провідних місць займає установка на ведення здорового способу життя. З цієї метою необхідно «конструювати» відповідні ситуації, широко впроваджувати їх в практику повсякденного життя. Досягти цього можна використовуючи можливості сучасних комунікативних засобів, в першу чергу засобів масової інформації та інформатизації, створивши ефективно діючу систему зовнішніх заохочень яка сприятиме формуванню внутрішньої мотивації.

Узагальнення та аналіз результатів численних досліджень дають підстави вважати, що основними напрямками роботи щодо формування потреби фізичного вдосконалення у студентської молоді є: наслідування; ознайомлення студентів з діяльністю власного організму; висвітлення ролі фізкультурно-спортивної роботи з провідною діяльністю здобувачів вищої освіти. Важливу роль відіграють також заходи щодо пропаганди здорового способу життя: бесіди, диспути, зустрічі, флешмоби, науково-практичні конференції. Завдяки їм формується впевненість у необхідності впровадження фізичної культури у повсякденне життя, збільшення обсягу фізичної активності за рахунок самостійних занять. Сьогодні, на думку фахівців визначальними рисами розвитку цивілізації стали процеси інформатизації та глобалізації. Саме тому проблема формування нової етики ставлення до життя, пошук утворюючих факторів формування культури здоров'я особистості, гармонії тілесного і духовного набуває особливої актуальності.

На теперішній час у сфері фізичної культури та спорту інформаційні технології знайшли впровадження у вигляді електронних облікових документів, підручників та посібників, контролюючих тестових програм, експрес-систем функціональної діагностики, оздоровчих практикумів та ін. З урахуванням темпів розвитку новітніх технологій зовсім не важко спрогнозувати в недалекому майбутньому об'єднання цих окремих елементів в єдину інформаційно-освітню систему. Більш важливим є спрогнозувати і направити її інформаційно-комунікативне наповнення.

Попередні теоретичні узагальнення дають можливість припустити доцільність використання у побудові навчально-тренувального процесу нових дидактичних принципів: особистої зацікавленості та інформативної насиченості.

Принцип особистої зацікавленості передбачає формування здорового спортивного стилю життя через зміну ставлення до власного тіла відповідним чином організованими зоровими образами, із забезпеченням можливості свідомого та вільного вибору оновлення з урахуванням сучасних тенденцій, форм фізкультурно-спортивної діяльності. Власне в цьому і полягає сутність принципу особистої зацікавленості.

Змістовну сутність принципу інформативної насиченості (наповненості подіями) також можна розкрити виходячи з тих змін в розвитку людського суспільства, що вже відбулися та відбуваються. Через сучасні

засоби комунікації людина отримує безліч інформації. Це прояв глобалізації та інформатизації суспільного життя про які вже згадували, це технологічні тенденції які визначають рівень та якість нашого життя.

Для того щоб з'явився інтерес до занять фізичними вправами вони повинні щонайменше бути цікавими. Треба створювати такі види та форми занять, які вимагали б від студентів кмітливості, сміливості, прояву ініціативи, уміння користуватись сучасними технічними засобами отримання та передачі інформації.

Ефективне формування рухової діяльності людини, культури та здорового спортивного стилю життя можливе лише при умові відповідного інформаційного забезпечення. Доцільно внести зміни до змісту та форм фізичного виховання студентської молоді. Саме завдяки цьому ми зможемо добитися необхідних змін в психології формування нових цінностей і установок суспільства.

Список використаних джерел:

1. Герцик М. Українські олімпійські зацікавлення на початку XX століття / М. Герцик, О. Вацеба // *Фізична культура, спорт та здоров'я нації* : зб. наук. пр. – Київ ; Вінниця.
2. Завидівська Н. Шляхи оптимізації фізкультурно-спортивної діяльності студентів вищих навчальних закладів / Н. Завидівська, І. Ополонець // *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві* : зб. наук. пр. *Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки*. – Луцьк : Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2010. – № 2 (10).
3. Козіброцький С. П. Програмно-нормативні основи фізичного виховання студентів (історико-методологічний аналіз) : автореф. дис.... канд. наук з фіз. виховання і спорту : спец. 24.00.02 «*Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення*» / Львів. держ. ін-т. фіз. культури / С. П. Козіброцький. Л., 2002.
4. Митчик О. Ставлення студентів до фізичного виховання і спорту / О. Митчик, С. Козіброцький, І. Кліш, В. Пантік // *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві* : зб. наук. пр. *Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки*. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – Т. 2. – С. 183–185.

Ключові слова: здобувачі вищої освіти, мотивація, заняття, фізичне виховання та спорт.

Key words: applicants for higher education, motivation, employment, physical development and sports.

ЗАВЕРЗАЄВ ВАЛЕРІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри фізичного виховання*

ТЕРЗІ ПИЛИП ПИЛИПОВИЧ

*Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського, доцент кафедри спортивних ігор,
кандидат педагогічних наук*

СПОРТИВНІ ІГРИ У ФІЗИЧНОМУ ВИХОВАННІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Навчальна дисципліна «Фізичне виховання» в Національному університеті «Одеська юридична академія» призначена для здобувачів вищої освіти, що навчаються за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр». Ця навчальна дисципліна серед інших складає загальну основу сукупності компетентностей, що формують профіль фахівця, та спрямована на вивчення загальних закономірностей збереження і зміцнення здоров'я здобувача, його фізичного вдосконалення, раціонального використання вільного часу, підвищення громадської та трудової активності, формування гармонійно розвиненої особистості молодого фахівця. Навчальна дисципліна орієнтована на вивчення загальних закономірностей збереження і зміцнення здоров'я здобувача, його фізичного вдосконалення, раціонального використання вільного часу, підвищення громадської та трудової активності, формування гармонійно розвиненої особистості молодого фахівця.

З метою реалізації основних завдань дисципліни було розроблено освітню програму підготовки здобувачів вищої освіти ступеня бакалавр Національного університету «Одеська юридична академія». Програма розроблена на основі закономірностей та принципів фізичного виховання, нормативно-правових документів, що визначають порядок діяльності установ вищої освіти та включає теоретичний та практичний матеріал навчання. Ця програма, згідно з концепцією розвитку, складена з урахуванням побажань здобувачів та має три основні розділи: Спортивні ігри, Оздоровчий фітнес, Групи реабілітації, кожен з яких вирішує основне завдання навчання – фізичний розвиток та оздоровлення здобувачів вищої освіти.

Ми досліджуємо одну з найдієвіших форм рухової активності здобувачів – спортивні ігри. Спортивні ігри ми застосували як засіб, що сприяє якісному засвоєнню теоретичних та практичних навичок здоров'я, що забезпечує здобувачам успішне оволодіння професійними знаннями [1, с. 290]. Спортивні ігри можна впевнено назвати універсальним засобом фізичного виховання всіх категорій населення, особливо студентської молоді. З допомогою спортивних ігор досягається формування основ фізичної та духовної культури особистості;

підвищення ресурсів здоров'я як системи цінностей, активно і довгостроково реалізованих у здоровому стилі життя. Основними завданнями під час навчання навичкам спортивних ігор можна назвати: підвищення рівня здоров'я здобувачів; формування фізичних якостей, необхідних у подальшому житті студентів-юристів; готовність до здобуття професійної освіти, а в майбутньому – до ефективної діяльності як спеціаліста-юриста.

Новизна та оригінальність програми в тому, що вона враховує специфіку основної та додаткової освіти, охоплює значно більше охочих займатися спортивними іграми, висуваючи посилені вимоги у процесі навчання. Вона дає можливість зайнятися здобувачам спортивними іграми з нуля.

Ігрова спортивна діяльність по праву займає лідируючу позицію у сприянні всебічному та гармонійному розвитку особистості здобувача вищої освіти. Спортивні ігри сприяють розвитку фізичних якостей та функціональних можливостей всього організму. Залучення до цього виду фізичної активності нівелює негативні, стресові впливи, що супроводжують навчання у закладах вищої освіти (адаптаційний період, період сесій). Крім того, юнацький вік супроводжується бурхливою соціалізацією особистості. Саме спортивні ігри, як командні види рухової активності, є носіями специфічних суспільних відносин, тому що в них, як і в суспільстві в цілому, можна розрізнити агентів соціалізації, специфічні моделі поведінки та соціальні взаємодії, що робить істотний внесок у становлення особи здобувача. Спортивні ігри, завдяки властивому їм багатому арсеналу позитивного впливу на організм, доступності та емоційності, напрузі у змагальній діяльності по праву займають головну позицію щодо популярності серед здобувачів вищого освіти.

У запропонованій нашими викладачами програмі розглядаються: футбол, волейбол, настільний теніс, бадмінтон – види спортивних ігор на вибір здобувачів. Ці спортивні ігри характеризуються високим оздоровчим ефектом, різноманітним руховим змістом та емоційністю. Щоб грати в будь-яку з цих ігор необхідно швидко і бігати, і миттєво змінювати напрямок руху, і стрибати, при цьому мати силу, стрімкість і витривалість. В результаті виконання великої кількості різних переміщень у спортивних іграх розвивається сила та еластичність м'язів, зміцнюється кісткова система – розвивається загальна фізична підготовка, яка тісно пов'язана з технічною, тактичною та психологічною підготовкою та сприяє якнайшвидшому оволодінню та більш міцним закріпленням технічних прийомів та тактичних навичок.

Формування системи рухових навичок та підвищення рівня розвитку фізичних якостей є одними з провідних завдань занять з спортивних ігор. Знання закономірностей даного процесу забезпечує раціональний зміст етапів навчання прийманням гри та застосування тактичних дій. Такий підхід дозволяє раціонально вибудовувати заняття. Щоб процес навчання технічним навичкам проходив якісно викладачам фізичного виховання потрібні додатково проводити тести з оволодіння

технічними прийманнями, контролюючи індивідуальний розвиток кожного здобувача. Основний показник успішності – виконання програмних вимог щодо рівня підготовленості тих, хто займається, виражених у кількісно-якісних показниках технічної, тактичної, психологічної, теоретичної та інтегральної підготовки, фізичного розвитку.

Вибрані напрямки спортивних ігор обумовлені наявністю спортивної бази, кваліфікованих спеціалістів, популярністю у студентському середовищі, впливом на майбутню професійну підготовленість та іншими факторами. З одного боку, плануються певні «блоки» із серії навчальних занять із конкретними завданнями підготовки, з іншого – проводиться постійний поточний контроль за специфічною працездатністю здобувача шляхом різних тестів, бо важливо виявити ефективність підготовки після кожного «блоку».

Юридична вища освіта своїм основним завданням висуває підвищення рівня професійних знань на основі удосконалення фізичної підготовки здобувачів. Поєднуючи різні способи та засоби фізичного виховання в системі освіти, реально можливе успішне вирішення поставлених завдань. Використання на навчальних заняттях програми зі спортивних ігор у рамках предметної дисципліни «Фізичне виховання» у Національному університеті «Одеська юридична академія» в комплексі здатна вирішувати низку оздоровчих, виховних та загально розвивальних завдань: підвищити мотивацію здобувачів до занять фізичним вихованням та спортом, фізичними вправами та фізичною активністю загалом; оптимізувати свідому рухову активність; підвищити рівень фізичної підготовленості; забезпечити достатній розвиток сили, швидкості, витривалості, гнучкості та координації рухів; виховати організованість, терпимість, комунікабельність, товариськість, розвинути організаторські здібності; сформувати стійкий інтерес до здорового способу життя.

Введення нових приймань та методів до організації занять дає відчутні переваги у порівнянні зі стандартними. Зазначене дозволяє аргументовано стверджувати, що такого напрямку заняття удосконалюють не лише фізичні можливості здобувачів, а й забезпечують їхній психологічний розвиток на основі формування самовпевненості, адекватної самооцінки, досягнення спортивного професіоналізму. Саме ці якості забезпечують соціальний розвиток особистості здобувача через співпрацю, конкуренцію та високоморальні стандарти поведінки.

Такий підхід дозволить не лише оптимізувати навчальний процес, а й підвищити його ефективність та результативність, а, головне, прищепити інтерес студентської молоді до фізичної активності загалом.

Успішне використання на заняттях з фізичного виховання нових технологій навчання у спортивних іграх, реалізація 1-го етапу наукових досліджень кафедри фізичного виховання Національного університету «Одеська юридична академія» не лише важливе та актуальне у концепції розвитку вищої освіти сьогодні, а й на сучасному етапі перетворення навчального процесу вимагає ще ширшого та ретельного вивчення.

Список використаних джерел:

1. Круцевич Т. Теорія і методика фізичного виховання: підручник для студентів вищих навч. закладів фіз. виховання і спорту: Т. 1. Загальні основи теорії і методики фізичного виховання. К., 2008. 392 с.
2. Антіпова Ж., Заверзаєв В. Фізичне виховання студентів на основі навчання грі в волейбол. Мет. реком., Одеса : вид. Букаєв В. В. 2021. 56 с.
3. Барсукова Т., Антіпова Ж. Інноваційні аспекти організації фізичного виховання студентів закладів вищої освіти / *Академічні студії. Серія «Педагогіка»*. 2021. С. 15–22.

Ключові слова: фізичне виховання, здобувачі вищої освіти, спортивні ігри, фізична підготовка.

Key words: physical education, health education, sports games, physical training.

МЕРДОВ СТАНІСЛАВ ПАВЛОВИЧ

*Донецький державний університет внутрішніх справ,
старший викладач кафедри спеціальної фізичної та
домедичної підготовки факультету № 3*

ЗНАЧЕННЯ ПРИКЛАДНОГО ПЛАВАННЯ В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ІЗ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ ПІДГОТОВКУ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Як відомо, прикладне плавання – це здатність людини триматися на воді (тобто володіти навичками плавання) і виробляти в воді життєво необхідні дії і заходи. Прикладне плавання є частиною професійної підготовки працівників рятувальних та силових структур і людей, чия робоча професійна діяльність пов'язана з водою [1]. Та чи необхідним є розвиток навичок прикладного плавання для майбутніх працівників поліції – питання, яке на сьогодні залишається відкритим.

Зазначимо, що у закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських, викладається професійно орієнтована навчальна дисципліна «Спеціальна фізична підготовка», метою якої є підготовка висококваліфікованих фахівців для підрозділів Національної поліції з високим рівнем всебічної фізичної підготовленості, здатних ефективно вирішувати оперативнотренингові завдання, стійко переносити нервово-психологічні та фізичні навантаження без зниження професійної працездатності, при цьому досконало володіючи прийомами фізичного впливу та навичками самозахисту. Аналіз змісту робочих програм зазначеної навчальної дисципліни у всіх закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських, свідчить про

відсутність в них тематики присвяченої плаванню, у тому числі прикладному плаванню.

Враховуючи те, що способи прикладного плавання забезпечують можливість виконання цілого ряду операцій, зокрема:

- транспортування потерпілого, ослабленого плавця чи вантажу;
- занурення під поверхню води;
- пірнання;
- пошук та діставання предметів;
- плавання в одязі;
- плавання на хвилях, по водоростях, за течією чи проти неї;
- плавання у різних погодних умовах;
- вирішувати багато інших нештатних ситуацій, що можуть виникнути у водному середовищі [2, с. 123–124], цілком доречним казати про те, що такі навички, безумовно, можуть стати у нагоді поліцейським в ході надання поліцейських послуг у сферах: забезпечення публічної безпеки і порядку; охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; протидії злочинності; надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги. З огляду на це, цілком доречним вести мову про запровадження прикладного плавання в процес підготовки здобувачів вищої освіти закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських.

Крім того, як справедливо зазначається у спеціалізованій літературі, у досягненні фізичної досконалості процес навчання плавання забезпечує дієве покращення фізичної та розумової працездатності курсантів, є критерієм дотримання ними здорового способу життя, сприяє максимальному розкриттю духовних і фізичних здібностей особистості для її підготовки до ефективної творчої праці у майбутньому [3, с. 133], що є ще одним аргументом на користь запровадження прикладного плавання в процес підготовки здобувачів вищої освіти закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських.

Наголосимо, що аналіз зарубіжного досвіду підготовки поліцейських свідчить про наявність позитивних практик із запровадження спеціалізованих сертифікаційних програм, тренінгів, курсів тощо, пов'язаних з виконанням прикладних завдань поліцейських на воді. Як приклад, досвід Німеччини, Сполучених Штатів Америки, Швейцарії та інших країн, який на нашу думку, може бути корисним і для підготовки поліцейських в Україні.

Зазначимо, що нами було проведено анкетування 195 здобувачів вищої освіти Донецького державного університету внутрішніх справ, в ході якого встановлено, що 17 % респондентів взагалі не вміють плавати, а отже можливо припустити, що у випадку виникнення в майбутній поліцейській діяльності обставин, за яких необхідно засто-

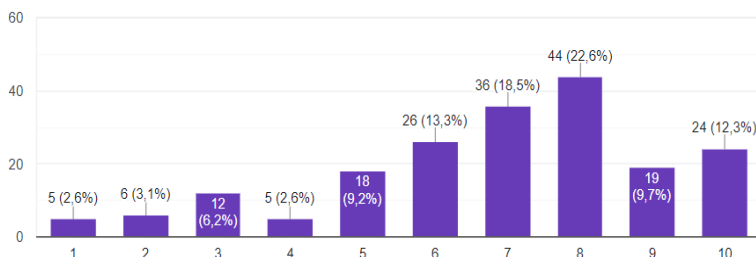
сувати навички плавання для вирішення певних завдань поліцейської діяльності, вони будуть нездатні це зробити.

Крім того, ми попросили респондентів оцінити свої вміння плавати і встановили такі результати:

Оцініть від одного до десяти наскільки добре Ви володієте вмінням плавати, де 10 дуже добре, 1 - дуже погано

 Копіювати

195 відповідей

Зазначені дані свідчать про те, що лише половина з опитаних нами здобувачів вищої освіти високо оцінюють свої вміння плавати, проте у цьому випадку мова йде про плавання у звичайних умовах, що стосується прикладного плавання, то воно передбачає виконання певних прикладних завдань, які обумовлюють володіння спеціальними способами, якими вони наразі не володіють.

Зазначимо, що 90,8 % респондентів визнали необхідними вміння плавати для поліцейського, а 65 % з них висловилися за підтримку запровадження прикладного плавання в процес підготовки здобувачів вищої освіти закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських.

Отже, підсумовуючи зазначимо, що наведені нами аргументи, безсумнівно свідчать про доцільність запровадження прикладного плавання в процес підготовки здобувачів вищої освіти закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських. Враховуючи наявні методики викладання прикладного плавання, які передбачають тривалий процес, на сьогоднішній день вести мову щодо запровадження його викладання в межах професійно орієнтованої навчальної дисципліни «Спеціальна фізична підготовка» є недоцільним. Саме тому, вбачаємо можливим запровадження у закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських, спеціальних сертифікованих програм із прикладного плавання для здобувачів вищої освіти, які опановуватимуться ними в межах секційної роботи.

Список використаних джерел:

1. Сайт про плавання прикладне плавання. URL: <https://jak.koshachek.com/articles/sajt-pro-plavannja-prikladne-plavannja.html> (дата звернення: 06.06.2022).
2. Фізичне виховання. Плавання : навч. посіб. для студ. всіх спеціальностей / уклад.: Дакал Н. А., Хіміч І. Ю., Антонюк О. В., Парахонько В. М., Смірнов К. М., Черевичко О. Г., Зубко В. В., Качалов О. Ю., Муравський Л. В. Київ : КПП ім. Ігоря Сікорського, 2021. 216 с.
3. Мельников А., Шинкарук В., Волошин В. Прикладне плавання в системі навчання курсантів. *Збірник наукових праць Національної академії державної прикордонної служби*. Серія: Педагогічні науки. 2016. № 3(5). С. 130–138.

Ключові слова: прикладне плавання, поліцейський, здобувачі вищої освіти, заклади вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських.

Key words: applied swimming, police officer, applicants for higher education, higher education institutions with specific training conditions realizing police training.

КУЗЬМЕНКО ВАЛЕРІЯ ВАДИМІВНА

*Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,
курсант навчально-наукового інституту права та підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції*

ПЕТРЕНКО СЕРГІЙ ПЕТРОВИЧ

*Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,
викладач кафедри спеціальної фізичної підготовки*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Національна поліція України є центральним органом виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку [1]. Поліцейські виконують різного роду завдання, тому рівень їх здібностей має бути відповідним. Спеціальна фізична підготовка є складовою багатопрофільної підготовки правоохоронців, що й складає актуальність нашого дослідження.

Фізична підготовка в правоохоронних органах має забезпечувати збереження здоров'я, професійної активності, усебічний розвиток фізичних якостей, професійно важливих умінь і навичок працівників, необхідних для виконання службово-оперативних завдань [2]. Потреба якісного рівня фізичної підготовки поліцейських зумовлені не лише специфікою їхньої службової діяльності, а й загальними вимогами до розвитку здорової молоді.

Вважаємо за необхідне зазначити, що професійна спрямованість процесу фізичної підготовки майбутніх працівників поліції, зважаючи на умови сьогодення, має бути направлена на роботу в екстремальних умовах. Така підготовка може відбуватися в таких варіантах: 1) в окремих нових інтегрованих спецкурсах, використанні активних і професійних методів навчання; 2) в нових модулях існуючих дисциплін, зміни в робочих програмах окремих навчальних дисциплін; використанні активних і професійних методів навчання; 3) надання професійної спрямованості виховній і позааудиторній роботі зі студентами, відпрацювання надійності в позааудиторний час на тренуваннях в секціях, самовиховання в сфері фізичної культури.

Принагідно сказати, що серед професійно необхідних фізичних якостей офіцера, які розвиваються в процесі фізичної підготовки, більшість науковців суттєве значення відводять витривалості, влучності та спритності [3]. Деякі фахівці пов'язують спритність зі швидкістю і точністю складних рухових реакцій, здатністю до логічного мислення та високою руховою активністю. Діяльність правоохоронних органів в умовах збройних сутичок передбачає необхідність гранично можливого розвитку швидкості рухової реакції та окремих рухів, витривалості, спритності, м'язової сили, високої координації рухів та просторової орієнтації [4]. Тому система навчання майбутніх правоохоронців мають бути спрямована саме на набуття відповідних якостей.

Важливим завданням фізичної підготовки майбутніх поліцейських є сприяти високому рівню розвитку витривалості, координаційних та силових здібностей, здатності швидко реагувати та приймати рішення у відповідності до умов, які постійно змінюються та ускладнюються. Результати вправ, які описують рівень спритності і координаційних здібностей та статичної витривалості м'язів тулуба, констатують необхідність вдосконалення чинної навчальної програми з посиленням уваги до вдосконалення вказаних якостей у курсантів-поліцейських старших курсів. Так, загальна витривалість та показники статичної витривалості курсантів характеризуються як задовільні, з роками навчання рівень функціональних можливостей зростає, а на старших курсах простежується погіршення результатів [5]. Така тенденція є негативною та потребує додаткових досліджень.

Суттєву роль відіграє самостійна підготовка офіцерів та майбутніх офіцерів поліції. Дослідження медиків показали, що надмірна м'язова активність спричиняє виснаження нервової системи, розвитку небажаних, а згодом патологічних змін в організмі людини. Виходячи з цього, кожен, хто займається фізичними вправами, повинен пам'ятати про поступовість нарощування навантажень. За умови постійного та значного службового навантаження у поліцейських може виникати перевтома. Не слід надто поспішати у досягненні високих фізичних здібностей та виснажувати себе тренуваннями до втрати свідомості.

Побудова занять на всіх етапах підготовки повинна сприяти послідовному розвитку всіх необхідних якостей. Характер навантаження повинен відповідати поступовому розвитку певних рухових якостей. Потрібно також пам'ятати, підбираючи засоби швидкоісно-силової спрямованості, що такі вправи повинні наближати специфіку роботи м'язів до умов змагальної діяльності.

Хочемо зацентувати увагу на професійній підготовці особового складу в період війни. Воєнний час вимагає інтенсивних методів навчання. Освітній процес у цей період має охоплювати мінімальний, однак високоефективний обсяг рухових дій і прийомів. Водночас, під час навчання поліцейських слід орієнтувати на проведення сутичок не спортивних, а реальних (бойових), спрямовуючи їхнє мислення до дій поняттями бою. Пізнавальним є також факт, що заняття спортом допомагають впоратися з стресом, опанувати себе та відволіктися, що має досить важливе значення в ситуації, що склалася.

Підсумовуючи вищезазначене, вважаємо за необхідне сказати, що сьогодні забезпечення професійного спрямування фізичної підготовки майбутніх працівників органів внутрішніх справ до діяльності в екстремальних умовах є важливою умовою формування професійної готовності співробітників до такої роботи. Отож, пріоритетним напрямком діяльності вищих навчальних закладів системи МВС залишається вдосконалення рівня фізичних здібностей шляхом використання спеціальних методів і засобів. Підвищення професійної готовності поліцейських до ефективних дій в екстремальних умовах є перспективним напрямком вдосконалення системи фізичної підготовки правоохоронців.

Список використаних джерел:

1. Про Національну поліцію : Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/580-19>
2. Бутов С. Є. Основи спеціальної фізичної підготовки працівників органів внутрішніх справ : навч. посіб. / за заг. ред. Я. Ю. Кондратьєва та Є. М. Моїсєєва. – Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2003. – 338 с.
3. Хміляр О. Ф. Психомоторний розвиток особистості офіцера / О. Ф. Хміляр // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 29–30 листопада 2017 року / Національний університет оборони України імені Івана Черняховського; за заг. ред. В. І. Свистун, О. В. Петрачкова. – К. : НУОУ, С. 344–346.
4. Бондаренко В. В. Формування рухових умінь та навичок курсантів вищих навчальних закладів МВС України у процесі занять зі спеціальної фізичної підготовки : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Бондаренко Валентин Володимирович, Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка; Ч., 2012. – 219 с.
5. Пронтенко К. В., Русанівський С. В., Безпалый С. М., Запорожанов О. В., Юр'єв С. О., Штома В. Д., Корнійчук Ю. М. Професійно важливі фізичні якості курсантів – майбутніх фахівців технічних спеціальностей. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені*

М. П. Драгоманова. Серія 15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт) : зб. наук. праць. Київ, Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. Вип. 11 (119). С. 138–142.

Ключові слова: спеціальна фізична підготовка, працівники поліції, професійна підготовка, правоохоронні органи.

Key words: special physical training, police officers, vocational training, law enforcement agencies.

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК УЧАСНИКІВ КОНФЕРЕНЦІЇ

	Том	Сторінка
Ківалов Сергій Васильович , Президент Національного університету «Одеська юридична академія», професор кафедри адміністративного і фінансового права, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, академік НАПН України, Заслужений юрист України	2	3
Авдєєва Галина Костянтинівна , Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, провідний науковий співробітник, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник	2	566
Аверочкіна Тетяна Володимирівна , Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри морського та митного права, доктор юридичних наук, професор, старший науковий співробітник	2	150
Адамова Олена Семенівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент	2	618
Акіменко Юлія Юріївна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук, доцент	1	408
Алексєєва Людмила Іванівна , Міжнародний гуманітарний університет, викладач кафедри іноземних мов професійного спілкування	1	801
Аленін Юрій Павлович , Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, Заслужений юрист України	2	354
Алексєєв Микола Едгардович , Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри іноземних мов	1	801
Алексєєва Ліна Леонідівна , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри криміналістики	2	580
Амелічева Лілія Петрівна , Донецький національний університет імені Василя Стуса, професор кафедри цивільного права і процесу, доктор юридичних наук, доцент	1	512
Андрейченко Світлана Сергіївна , Національний університет «Одеська юридична академія», професорка кафедри міжнародного та європейського права, докторка юридичних наук, професорка	1	385

Андріяш Оксана Василівна , Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач сектору відділу абонементів наукової бібліотеки	2	886
Андронов Ігор Володимирович , Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри цивільного процесу, доктор юридичних наук, професор	2	762
Анісімова Юлія Павлівна , Національний університет «Одеська юридична академія», викладач кафедри іноземних мов	1	808
Аніщук Ніна Володимирівна , Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри історії держави та права, доктор юридичних наук, професор	1	141
Антіпова Жанна Ігорівна , Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри фізичного виховання	2	903
Антонюк Уляна Василівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного та господарського права і процесу Івано-Франківського юридичного інституту, кандидат юридичних наук, доцент	1	651
Антошина Ірина Володимирівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри загальної теорії права та держави, кандидат юридичних наук	1	72
Апалькова Інна Сергіївна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного процесу, кандидат юридичних наук	2	787
Аракелян Мінас Рамзесович , Національний університет «Одеська юридична академія», перший проректор, професор кафедри міжнародного та європейського права, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України	1	383
Аркуша Лариса Ігорівна , Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, доктор юридичних наук, професор	2	350
Афанасьєва Мар'яна Володимирівна , Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри конституційного права, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України	1	324
Ахматєєва Ганна Валеріївна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кібербезпеки, кандидат технічних наук	1	739
Бабій Оксана Юріївна , Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри іноземних мов	1	792

Бабій Світлана Володимирівна , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності	1	914
Бабалунга Олесь Михайлович , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри господарського права та процесу	2	863
Бабанін Вадим Валерійович , Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, доцент кафедри гуманітарних дисциплін та психології поліцейської діяльності, кандидат юридичних наук	1	33
Бабич Ірина Григорівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент	2	621
Бабчинська Тетяна Володимирівна , Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук	1, 2	902, 433
Базарний Сергій Васильович , Національний університет оборони України імені Івана Черняховського, підполковник, ад'юнкт кафедри застосування інформаційних технологій та інформаційної безпеки	1	715
Байло Іван Яковлевич , Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри іноземних мов	1	780
Байталюк Дарія Русланівна , Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри цивільного права	2	681
Байталюк Зоряна Володимирівна , Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, аспірантка	1	41
Бакайнова Нана Мезенівна , Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, доктор юридичних наук, професор, адвокат, секретар дисциплінарної палати КДКА Одеської області, Заслужений юрист України	2	180
Бакуніна Олена Валеріївна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кібербезпеки, кандидат фізико-математичних наук, доцент	1	743
Баландіна Наталія Миколаївна , Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри кібербезпеки	1	763
Бальжик Ірена Анатоліївна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри загальної теорії права та держави, кандидат юридичних наук, доцент, докторантка	1	60

Бальцій Юрій Юрійович , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук, доцент	1	349
Барабанова Наталія Ростиславівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри журналістики, кандидат педагогічних наук, доцент	1	843
Бараненко Дмитро Володимирович , Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова, завідувач кафедри теорії і історії держави і права, доктор юридичних наук, доцент	2	258
Барановська Тетяна Василівна , Державний університет «Житомирська політехніка», доцент кафедри національної безпеки, публічного управління та адміністрування, кандидат економічних наук	2	326
Барановський Петро Петрович , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри історії держави та права	1	169
Барсукова Тетяна Олександрівна , Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри фізичного виховання	2	899
Басалюк Наталія Василівна , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального права	2	328
Басенко Руслан Олександрович , Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, докторант кафедри педагогічної майстерності та менеджменту імені І. А. Язюна, кандидат педагогічних наук, доцент, Полтавський інститут економіки і права, заступник директора з науково-педагогічної роботи, міжнародної та грантової діяльності	1	880
Батан Юрій Дмитрович , Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук	1	367
Безнос Костянтин Олександрович , Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, аспірант	2	686
Бельо Людмила Юріївна , Національний університет «Одеська морська академія», старший викладач кафедри загальноправових дисциплін	2	678
Берназ-Лукавецька Олена Михайлівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент	2	624
Берш Анастасія Яківна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук	2	298

Бехруз Хашматулла Набієвич , Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри історії держави та права, доктор юридичних наук, професор	1	139
Белік Лариса Степанівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри криміналістики, кандидат юридичних наук	2	571
Белогубова Оксана Олександрівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук, доцент	1	412
Бігняк Олександр Валентинович , Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри міжнародного та європейського права, доктор юридичних наук, професор	1	379
Біла-Тіунова Любов Романівна , Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри адміністративного і фінансового права, доктор юридичних наук, професор	2	7
Біла-Тюріна Юлія Зиновіївна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного, конституційного та адміністративного права Івано-Франківського юридичного інституту, кандидат юридичних наук	2	22
Білий Веніамін Сергійович , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри політичних теорій	1	236
Білокінь Руслан Михайлович , Полтавський університет економіки і торгівлі, доцент кафедри правознавства, доктор юридичних наук, доцент, Заслужений юрист України	2	373
Білокур Іван Олександрович , Харківський національний університет внутрішніх справ, здобувач вищої освіти Сумської філії	1	887
Білоус Ольга Анатоліївна , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри загальної теорії права та держави	1	128
Білоус-Осінь Тетяна Ігорівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук	2	25
Білявський Дмитро Сергійович , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри міжнародного та європейського права	1	472
Бірюков Олександр Аркадійович , Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри фізичного виховання	2	914

Блага Ольга Богданівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри загально-правових та гуманітарних дисциплін Івано-Франківського юридичного інституту, кандидат педагогічних наук, доцент	1	785
Близнюк Ігор Леонідович , Державний науково-дослідний інститут МВС України, головний науковий співробітник третього відділу науково-дослідної лабораторії кримінологічних досліджень та проблем запобігання злочинності, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник	2	421
Бобошко Олена Миколаївна , Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Криворізького факультету	2	295
Богун Катерина Павлівна , Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач відділу комплектування і наукової обробки фондів документів і обміну літературою наукової бібліотеки	2	881
Боднарук Олександр Миколайович , Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент	2	292
Бойко Віктор Дмитрович , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кібербезпеки, кандидат технічних наук	1	746
Бойко Оксана Анатоліївна , Інститут державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту, старший викладач кафедри інновацій, інформаційної діяльності в освіті та навчання за міжнародними проектами, кандидат наук з державного управління	1	362
Большакова Ольга Віталіївна , Державний університет інтелектуальних технологій і зв'язку, доцент кафедри політології, соціології та соціальних комунікацій, кандидат філософських наук	1	31
Бондар Олександр Сергійович , Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін, кандидат юридичних наук	1	562, 567
Бондар Павло Вадимович , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного права	2	690
Бондаренко Аліна Ігорівна , Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри загальної теорії права та держави, кандидат юридичних наук	1	91

Бондаренко Степан Юрійович , Київський інститут інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія», старший методист кафедри кримінального права, процесу і криміналістики, сертифікований партнер освітнього проєкту «Всеосвіта»	2	18
Борденюк Ольга Василівна , Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри цивільно-правових дисциплін Чернівецького юридичного інституту, кандидат юридичних наук	1	662
Бориченко Катерина Валеріївна , Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри трудового права та права соціального забезпечення, доктор юридичних наук, доцент	1	518
Бринюк Катерина Валеріївна , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри політичних теорій	1	239
Бубнов Денис Валерійович , Національний університет «Одеська юридична академія», викладач кафедри іноземних мов, доктор філософії	1	758
Будурова Ганна Миколаївна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри господарського права та процесу, кандидат юридичних наук, доцент	2	833
Букатова Діана Миколаївна , Державний торговельно-економічний університет, старший викладач кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права, кандидат юридичних наук	1	565
Булгакова Олена Валеріївна , Донецький державний університет внутрішніх справ, завідувач кафедри державно-правових дисциплін, кандидат економічних наук, доцент	2	506
Бурак Володимир Ярославович , Львівський національний університет імені Івана Франка, доцент кафедри соціального права, доктор юридичних наук, доцент	1	526
Бут Ілля Олександрович , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного процесу, кандидат юридичних наук	2	790
Вавринчук Адріана Сергіївна , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри загальної теорії права та держави	1	123
Валуєва Людмила Василівна , Національний університет «Одеська морська академія», доцент кафедри загальноправових дисциплін, кандидат юридичних наук, доцент	2	29
Варешкіна Наталія Володимирівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри іноземних мов, кандидат педагогічних наук, доцент	1	767

Варикаша Ірина Олександрівна , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри морського та митного права	2	169
Василенко Микола Дмитрович , Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри кібербезпеки, доктор фізико-математичних наук, доктор юридичних наук, професор	1	729
Василенко Юлія Василівна , Київський інститут інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, процесу та криміналістики, кандидат юридичних наук, доцент	2	271
Василяка Олеся Костянтинівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права, кандидат юридичних наук	2	301
Васьковець Людмила Антонівна , Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», професор кафедри безпеки праці і навколишнього середовища, кандидат біологічних наук, професор	1	634
Вашук Олеся Петрівна , Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри криміналістики, доктор юридичних наук, професор	2	542
Вейц Аркадій Михайлович , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри криміналістики	2	582
Вербіцька Мар'яна Василівна , Західноукраїнський національний університет, доцентка кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент	2	32
Вергелес Олександра Анатоліївна , Юридична компанія «Міллер», помічниця адвоката	1	665, 918
Вереша Роман Вікторович , Академія адвокатури України, завідувач кафедри кримінального та адміністративного права, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України	2	261
Веденєєв Дмитро Валерійович , Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби з організованою злочинністю при РНБО України, головний науковий співробітник, доктор історичних наук, професор	1	189
Видишева Ольга Георгіївна , Національний університет «Одеська юридична академія», викладач кафедри іноземних мов	1	811
Вітман Костянтин Миколайович , Національний університет «Одеська юридична академія», директор Центру підготовки магістрів публічної служби і професійних суддів, доктор політичних наук, професор, Заслужений працівник освіти України	1	182

Владишевська Вікторія Вікторівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, доктор філософії	1	427
Вовк Павло Вячеславович , Національний університет «Одеська юридична академія», докторант кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук	2	102
Возняковська Крістіна Анатоліївна , Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри цивільно-правових дисциплін Чернівецького юридичного інституту, доктор юридичних наук, професор	2	830
Войткова Аліса Вікторівна , Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри загальної теорії права та держави	1	104
Войтович Павло Петрович , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, доцент кафедри іноземних мов, доктор філософії в галузі права, професор МКА	1	414, 884
Войцехівська Дарина Юріївна , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри історії держави та права	1	172
Волкова Дар'я Євгенівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук	1	343
Волкова Наталія Василівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного процесу, кандидат юридичних наук, доцент	2	767
Волосовець Олександр Петрович , Національний медичний університет імені О. О. Богомольця, завідувач кафедри педіатрії № 2, доктор медичних наук, професор	1	875
Волошина Владлена Костянтинівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент	2	380
Волошук Валерія Євгенівна , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри цивільного права	2	692
Волошук Оксана Троянівна , Національний університет «Одеська юридична академія», в.о. завідувача кафедри міжнародної та кримінальної юстиції Чернівецького юридичного інституту, кандидат юридичних наук, доцент	1	404
Воробйов Віталій Анатолійович , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри політичних теорій	1	241

Воробйова Олена Миколаївна , Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри фізичного виховання	2	918
Воробчак Андрій Романович , Національний університет «Одеська юридична академія», директор Чернівецького юридичного інституту, кандидат юридичних наук	2	425
Габлей Наталія Григорівна , Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри міжнародного, конституційного та адміністративного права Івано-Франківського юридичного інституту, кандидат юридичних наук, доцент	2	378
Габур Оксана Сергіївна , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції	2	756
Гаверський Віталій Валерійович , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри морського та митного права, кандидат юридичних наук	2	153
Гавриш Наталя Степанівна , Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри аграрного, земельного та екологічного права, доктор юридичних наук, професор	1	629
Гайова Анна Василівна , Державний податковий університет, здобувач вищої освіти	1	233
Галузінський Назар Олександрович , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення	1	576
Галуцько Валентин Васильович , Київський інститут інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія», професор кафедри адміністративного права, інтелектуальності власності та цивільно-правових дисциплін, доктор юридичних наук, професор, академік Академії адміністративно-правових наук	1	866
Галупова Лариса Ігорівна , Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції, кандидат юридичних наук	2	745
Гарасимів Олена Іванівна , Львівський державний університет внутрішніх справ, доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики, кандидат юридичних наук, доцент	2	418
Гаркуша Дана Олександрівна , Державний податковий університет, здобувач вищої освіти	1	233
Гачак-Величко Лілія Андріївна , Національна академія сухопутних військ імені Петра Сагайдачного, старший викладач кафедри морально-психологічного забезпечення діяльності військ, кандидат юридичних наук	1	314

Гбур Зоряна Володимирівна , Національний університет охорони здоров'я України імені П. Л. Шупика, професор кафедри управління охороною здоров'я та публічного адміністрування, доктор наук з державного управління, професор	1	871
Герман Людмила Вікторівна , Національна академія Служби безпеки України, старший науковий співробітник наукової лабораторії, кандидат психологічних наук	1	317
Гетьман Андрій Борисович , Національна школа суддів України, провідний науковий співробітник, кандидат юридичних наук	1	166
Глиняна Катерина Михайлівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент	2	626
Гнатовська Альона Ільдусівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Чернівецького юридичного інституту, кандидат юридичних наук, доцент	2	36
Гоголева Олена Миколаївна , Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри фізичного виховання	2	910
Годованюк Андрій Йосипович , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права, кандидат юридичних наук, доцент	1	638
Голоядова Тетяна Олексіївна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент	2	39
Голубева Неллі Юріївна , Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри цивільного процесу, професор кафедри цивільного права, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України	2	759
Гончаренко Владислава Олександрівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент	2	629
Гончарук Анастасія Сергіївна , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри цивільного процесу	2	809
Горбаченко Станіслав Анатолійович , Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри кібербезпеки, доктор економічних наук, професор	1	726
Горбачова Ірина Михайлівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент	2	273

Гордієнко Сергій Георгійович , Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», доцент кафедри інтелектуальної власності та приватного права факультету соціології та права, доктор юридичних наук, доцент	2	722
Горун Юрій Валерійович , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри аграрного, земельного та екологічного права	1	669
Горяга Оксана Вікторівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри історії держави та права, кандидат юридичних наук, доцент	1	152
Грезіна Олена Миколаївна , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри загальної теорії права та держави	1	112
Гриб Анна Миколаївна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук	1	430
Григор'єва Христина Антонівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права, доктор юридичних наук	1	626
Григорчак Діана Володимирівна , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності	2	517
Грушевська Юлія Андріївна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри журналістики, кандидат філологічних наук, доцент	1	845
Грушко Мальвіна Валеріївна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук, доцент	1	417
Гудзь Анна Олександрівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення, кандидат юридичних наук, доцент	1	548
Гуйван Петро Дмитрович , Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, докторант, кандидат юридичних наук, Заслужений юрист України	2	614
Гулько Олександр Олександрович , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри господарського права та процесу	2	872
Гуменюк Аліна Сергіївна , Національний університет «Одеська юридична академія», фахівець науково-дослідної частини, аспірант кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності	2	445

Гуменюк Віталій Васильович , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук	1	658
Гуртієва Людмила Миколаївна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент	2	383
Гуртовенко Олег Леонтійович , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент	2	277
Гусейнова Каміла Сарханівна , Національний університет «Одеська юридична академія», викладач кафедри іноземних мов	1	758
Д'ячкова Марія Олегівна , Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук	2	499
Давидова Ірина Віталіївна , Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри цивільного права, доктор юридичних наук, професор	2	592
Даниленко Юлія Сергіївна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент	2	42
Данилець Леонід Віталійович , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного процесу	2	812
Данильченко Олена Валентинівна , Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри загальнотеоретичної, конституційної та цивілістичної юриспруденції Миколаївського інституту права	2	675
Данієль Анна Володимирівна , адвокат, кандидат юридичних наук, магістр з публічного управління та адміністрування	2	214
Дейнеко Костянтин Ілліч , Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, здобувач вищої освіти	1	567
Денисяк Наталя Миколаївна , Міжнародний гуманітарний університет, доцент кафедри цивільного та господарського права та процесу, кандидат юридичних наук, доцент	2	632
Джеріпа Ігор Олександрович , Державний університет інтелектуальних технологій і зв'язку, здобувач вищої освіти	1	753

Джураєва Олена Олексіївна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри загальної теорії права та держави, кандидат юридичних наук, доцент	1	77
Дика Анастасія Іванівна , Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри інформаційних технологій	1	682, 708
Дикий Олег Вікторович , Національний університет «Одеська юридична академія», декан факультету кібербезпеки та інформаційних технологій, доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент	2	493
Димов Кирило Борисович , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри міжнародного та європейського права	1	476
Дингу Валерія Аркадіївна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри криміналістики, кандидат юридичних наук, доцент	2	563
Дихта Наталя Миколаївна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри іноземних мов, кандидат юридичних наук	1	832
Дишкантюк Юлія Ігорівна , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри господарського права та процесу	2	856
Діденко Лариса Василівна , Міжнародний гуманітарний університет, професор кафедри цивільного та господарського права та процесу, доктор юридичних наук, доцент	2	764
Дімова Карина Олександрівна , Національний університет «Одеська юридична академія», здобувач вищої освіти	1	423
Дмитришин Володимир Степанович , Державна наукова установа «Науково-практичний центр профілактичної та клінічної медицини» Державного управління справами, старший науковий співробітник, кандидат юридичних наук, доцент	2	741
Дмитрієв Вадим Вадимович , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри політичних теорій	1	244
Добровольська Володимира Володимирівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри господарського права та процесу, кандидат юридичних наук, доцент	2	836
Доній Наталія Євгеніївна , Академія Державної пенітенціарної служби, професор кафедри економіки та соціальних дисциплін, доктор філософських наук, професор	1	13

Дорошенко Наталія Олексіївна , Рівненський окружний адміністративний суд, суддя, Львівський національний університет імені Івана Франка, аспірант кафедри міжнародного права	1	468
Драгомерецький Микола Миколайович , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри загальної теорії права та держави	1	114
Дракохруст Тетяна Вікторівна , Західноукраїнський національний університет, професор кафедри міжнародного права та міграційної політики, доктор юридичних наук, доцент	1	391
Дремлюга Ольга Олексіївна , Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач науково-інформаційного центру наукової бібліотеки	2	884
Дрижак Віктор Володимирович , Академія Державної пенітенціарної служби, професор кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін, кандидат педагогічних наук, доцент	1	891
Дробчак Алла Леонідівна , Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри соціально-політичних і економічних дисциплін Криворізького факультету	1	835
Дронік Дмитро Сергійович , Донецький державний університет внутрішніх справ, аспірант заочної форми навчання	2	121
Дрьомін Віктор Миколайович , Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, Заслужений діяч науки і техніки України	2	489
Дубінін Юрій Сергійович , Національний університет «Одеська юридична академія», заступник начальника науково-дослідної частини	1	906
Дудченко Валентина Віталіївна , Національний університет «Одеська юридична академія», вчений секретар, професор кафедри загальної теорії права та держави, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України	1	48
Еннан Руслан Євгенович , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції, кандидат юридичних наук	2	727
Єременко Крістіна Сергіївна , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри морського та митного права	2	172
Єременко Олександр Михайлович , Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри філософії, доктор філософських наук, професор	1	10

Єфремова Наталя Володимирівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри історії держави та права, кандидат юридичних наук, доцент	1	147
Жарова Оксана Віталіївна , Національний університет «Одеська політехніка», доцент кафедри вищої математики, кандидат фізико-математичних наук, доцент	1	750
Жебровська Кристина Артаківна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук	1	434
Жогно Анастасія Олегівна , Одеський національний морський університет, здобувач вищої освіти	1	365
Жугай Віталій Йосипович , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри журналістики, кандидат філологічних наук, доцент	1	847
Жуковська Софія Тарасівна , Львівський національний університет імені Івана Франка, аспірантка кафедри фінансів та банківської справи	1	500
Забара Ігор Миколайович , Київський національний університет імені Тараса Шевченка, доцент кафедри міжнародного права Навчально-наукового Інституту міжнародних відносин, кандидат юридичних наук, доцент	1	420
Заболотна Людмила Володимирівна , Київський інститут інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія», доцент кафедри конституційного, міжнародного права та публічно-правових дисциплін, кандидат юридичних наук	1	228
Завальнюк Сергій Володимирович , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент	2	635
Завальська Любов Володимирівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри прикладної лінгвістики, кандидат філологічних наук	1	823
Завгородня Юлія Володимирівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри політичних теорій, кандидат політичних наук, доцент	1	201
Заверзаєв Валерій Володимирович , Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри фізичного виховання	2	921
Заверюха Марина Михайлівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права, кандидат юридичних наук	1	654

Завтур Віктор Андрійович , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук	2	429
Загірний Олексій Валентинович , Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, аспірант кафедри політології	1	247
Загородній Віктор Євстафійович , Національний університет «Одеська юридична академія», ректор, професор кафедри криміналістики, кандидат юридичних наук, доцент, Заслужений юрист України	2	387, 536, 539
Загородній Ігор Вікторович , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри, кандидат юридичних наук	2	350
Задерейко Олександр Владиславович , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри інформаційних технологій, кандидат технічних наук, доцент	1	685, 708
Заєць Ганна Вікторівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри прикладної лінгвістики, кандидат філологічних наук	1	825
Заєць Олександр Михайлович , Одеський державний університет внутрішніх справ, викладач кафедри оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент	1	825
Занько Олена Валентинівна , Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри прикладної лінгвістики	1	829
Зелінська Яна Сергіївна , Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, доцент кафедри адміністративного права, кандидат юридичних наук, доцент	2	45
Зінченко Олександр Вікторович , Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, аспірант кафедри трудового права	1	578
Зінченко Олена Володимирівна , Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, доцентка кафедри міжнародного приватного права та порівняльного правознавства, докторка історичних наук, професорка	1	143
Зятіна Діна Володимирівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри господарського права та процесу, кандидат юридичних наук	2	851
Іванійчук Таїсія Юріївна , Національний університет «Одеська юридична академія», директор наукової бібліотеки, кандидат біологічних наук	2	876, 884
Іванцова Зоя Анатоліївна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри конституційного права, доктор філософії	1	365

Іванчук Віра Євстафіївна , Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри загальної теорії права та держави	1	106
Івашова Людмила Миколаївна , Університет митної справи та фінансів, доктор наук з державного управління, професор	1	195
Іжевський Павло Григорович , Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, професор кафедри менеджменту, фінансів, банківської справи та страхування, доктор економічних наук, доцент	1	492
Іжutowa Ірина Володимирівна , Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського, начальник кафедри стратегічних комунікацій, кандидат наук з державного управління	1	857
Іліопол Інна Михайлівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного процесу, кандидат юридичних наук, доцент	2	770
Каденко Оксана Олегівна , адвокат, член Ради адвокатів України, Заслужений юрист України	2	223
Казакова Надія Феліксівна , Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри кібербезпеки, доктор технічних наук, професор	1	704
Калітенко Оксана Михайлівна , Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент	2	607
Каліцева Олена Вікторівна , Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри гуманітарних дисциплін Миколаївського інституту права	1	795
Калмикова Наталя Юріївна , Національний університет «Одеська юридична академія», старший лаборант кафедри національної економіки	1	498
Калюга Каріна Вікторівна , Класичний приватний університет, заступник завідувача кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Інституту економіки та права, доктор юридичних наук, доцент	2	553
Камінський Петро Валерійович , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального права	2	334
Каненберг-Сандул Оксана Константинівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук	1	438
Канівець Людмила Анатоліївна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права, кандидат юридичних наук, доцент	1	641

Капінус Олена Леонідівна , доцент кафедри іноземних мов, кандидат історичних наук, доцент	1	780
Капітаненко Наталія Петрівна , Запорізький національний університет, професор кафедри менеджменту організацій та управління проектами, доктор юридичних наук, доцент	1	523
Капліна Оксана Володимирівна , Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, завідувачка кафедри кримінального процесу, докторка юридичних наук, професорка	2	357
Капустіна Надія Борисівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри філософії, кандидат юридичних наук, доцент	1	20
Караман Микола Віталійович , Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри загальної теорії права та держави, доктор філософії	1	100
Караханян Карина Мартинівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права, кандидат юридичних наук	1	656
Каретна Ольга Олександрівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри соціології, кандидат політичних наук, доцент	1	212, 279
Катинська Леся Романівна , Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, асистент кафедри медичного права, кандидат юридичних наук	1	722
Квасніцька Ольга Олексіївна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри господарського права та процесу, кандидат юридичних наук, доцент	2	839
Кедик Вероніка Петрівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук	2	305
Кефелі-Яновська Олена Ігорівна , Національний медичний університет імені О. О. Богомольця, старший викладач навчально-наукового центру неперервної професійної освіти, кандидат медичних наук	1	875
Кикоть Артем Володимирович , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного процесу	2	815
Кирилюк Алла Володимирівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції, кандидат юридичних наук, доцент	2	731
Кириченко Юрій Вікторович , Національний університет «Запорізька політехніка», професор кафедри «Політологія та право», доктор юридичних наук, доцент	1	394

Кисляк Леся Несторівна , Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри загальноправових та гуманітарних дисциплін Івано-Франківського юридичного інституту, кандидат філологічних наук	1	220
Кібік Ольга Миколаївна , Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри національної економіки, доктор економічних наук, професор	1	485
Кіліміченко Анна Олегівна , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри трудового права та права соціального забезпечення	1	582
Кінаш Наталія Богданівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного, конституційного та адміністративного права Івано-Франківського юридичного інституту, кандидат юридичних наук	1	425
Кісельова Анастасія Андріївна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри прикладної лінгвістики, кандидат філологічних наук	1	823
Кісліцина Ірина Олександрівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, кандидат юридичних наук, доцент	2	187
Кларк Юлія Володимирівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри національної економіки, кандидат економічних наук, доцент	1	495
Клепиковський Володимир Геннадійович , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності	2	448
Климась Руслан Володимирович , Інститут державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту, начальник відділу досліджень, статистики пожеж та надзвичайних ситуацій	2	440
Клименко Олександр Віталійович , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри господарського права та процесу	2	869
Кліпкова Оксана Ігорівна , Львівський національний університет імені Івана Франка, доцент кафедри соціального забезпечення та управління персоналом, кандидат економічних наук	1	277
Кобетяк Андрій Романович , Державний університет «Житомирська політехніка», доцент кафедри національної безпеки, публічного управління та адміністрування, кандидат філософських наук, доцент	1	224

Кобко-Одарій Вікторія Сергіївна , Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри загальної теорії права та держави, кандидат юридичних наук	1	93
Ковалевич Ігор Ігорович , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри господарського права та процесу	2	866
Коваленко Ніна Олександрівна , Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри іноземних мов	1	806
Ковалишин Олександр Романович , Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, старший науковий співробітник, кандидат юридичних наук	1	462
Коваль Діана Олегівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного, конституційного та адміністративного права Івано-Франківського юридичного інституту, кандидат юридичних наук	2	577
Коваль Іван Васильович , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри загально-правових та гуманітарних дисциплін Івано-Франківського юридичного інституту, кандидат політичних наук, доцент	1	220
Коваль Наталія Олексіївна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри морського та митного права, кандидат юридичних наук	2	155
Ковальов Олександр Сергійович , Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, аспірант кафедри трудового права	1	584
Ковальчук Сергій Олександрович , Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри кримінального процесу та криміналістики Івано-Франківського юридичного інституту, доктор юридичних наук, професор	2	360
Ковбасюк Степан Валерійович , Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри загальної теорії права та держави, кандидат юридичних наук	1	87
Козаченко Олександр Васильович , Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права, доктор юридичних наук, професор	2	255
Козачук Діана Анатоліївна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент	2	48

Козьмініх Альона Віталіївна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри політичних теорій, кандидат політичних наук, доцент	1	204
Койчева Ольга Семенівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент	2	51
Колеснік Валентина Олександрівна , Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри прикладної лінгвістики, доктор філологічних наук, професор	1	817
Колиба Максим Михайлович , Український католицький університет, старший викладач кафедри теорії права та прав людини, заступник директора з адміністративних питань та розвитку Міжнародного інституту етики та проблем сучасності, доктор філософії	1	36
Колкутіна Вікторія Вікторівна , Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри журналістики, доктор філологічних наук, професор	1	838
Колодіна Анна Сергіївна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри криміналістики, кандидат юридичних наук	2	569
Коломієць Юлія Юріївна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, доктор юридичних наук, доцент	2	265
Колосов Ілля Вадимович , приватний експерт з питань права, доктор права габілітований (Республіка Польща), доктор філософії з права (Україна)	1	571
Кольцов Віталій Михайлович , Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри політичних теорій, доктор політичних наук, професор	1	271
Коллох Валерій Вікторович , Київський національний університет імені Тараса Шевченка, професор кафедри політичних наук, доктор політичних наук, доцент	1	331
Кондрич Василь Васильович , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури	2	226
Коновальчик Євгенія Олександрівна , Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, аспірантка кафедри державно-правових дисциплін, кримінального права та процесу	2	336
Копан Олексій Володимирович , Інститут державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту, доцент кафедри профілактики пожеж та безпеки життєдіяльності населення, доктор юридичних наук, професор	2	13

Корабель Марія Георгіївна , Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, доцент кафедри державно-правових дисциплін, кримінального права та процесу, кандидат юридичних наук	2	308
Кормич Анатолій Іванович , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри загальної теорії права та держави, кандидат історичних наук, доцент	1	63
Кормич Борис Анатолійович , Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри морського та митного права, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України	2	140
Кормич Людмила Іванівна , Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри політичних теорій, доктор історичних наук, професор	1	179
Корнієнко Ганна Сергіївна , Національний університет імені Ярослава Мудрого, доцент кафедри земельно та аграрного права, доктор юридичних наук, доцент	1	632
Корнієнко Петро Сергійович , Національна академія статистики, обліку та аудиту, професор кафедри філософії, права та соціально-гуманітарних дисциплін, доктор юридичних наук, професор	2	184
Корнілова Людмила Іванівна , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного процесу, адвокат, експерт Громадського центру правосуддя Одеської області – Грантового проекту ГО «Асоціація слідчих суддів України»	2	806
Корнілова Олеся Володимирівна , Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри трудового права та права соціального забезпечення, доктор філософії	1	552
Корнута Людмила Михайлівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент	2	54
Король Володимир Іванович , Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, завідувач відділу міжнародного приватного права та правових проблем євроінтеграції, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник	1	397
Король Катерина Миколаївна , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри загальної теорії права та держави	1	126
Короход Ясмін Джанівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри психології, кандидат політичних наук, доцент	1	291

Косарь Уляна Сергіївна , Одеський державний університет внутрішніх справ, здобувач вищої освіти	1	756
Косов Олександр Васильович , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри політичних теорій	1	250
Костова Наталія Іванівна , Одеський державний університет внутрішніх справ, доцент кафедри конституційного та міжнародного права, кандидат юридичних наук	1	756
Котковський Володимир Станіславович , Національний університет «Одеська юридична академія», в. о. завідувача кафедри соціально-політичних та економічних дисциплін Криворізького факультету, доктор економічних наук, доцент	2	15
Котлубай Вячеслав Олексійович , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри національної економіки, кандидат економічних наук, доцент	1	485
Котляренко Олександр Петрович , Національний університет оборони України імені Івана Черняховського, начальник науково-дослідного відділу проблем військового законодавства Центру військово-стратегічних досліджень, кандидат юридичних наук, полковник юстиції	1	336
Котуха Олександр Степанович , Львівський торговельно-економічний університет, професор кафедри цивільного права та процесу, кандидат юридичних наук, професор	2	612
Кошляк Наталія Едуардівна , Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, аспірант кафедри загальноправових дисциплін	1	134
Кошова Світлана Петрівна , Національний університет охорони здоров'я України імені П. Л. Шупика, доцент кафедри управління охороною здоров'я та публічного адміністрування, кандидат наук з державного управління, доцент	1	895
Кравцов Олександр Геннадійович , Донецький державний університет внутрішніх справ, старший інспектор факультету № 1 Криворізького навчально-наукового інституту	1	458
Кравцова Маргарита Олександрівна , Донецький державний університет внутрішніх справ, доцент кафедри соціально-гуманітарних та загальноправових дисциплін факультету № 1 Криворізького навчально-наукового інституту, кандидат юридичних наук	1	458
Кравченко Марина Олександрівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, кандидат юридичних наук	2	191

Краснов Єгор Володимирович , Верховний Суд, суддя, кандидат юридичних наук, доцент	1	521
Краснова Анастасія Валеріївна , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри трудового права та права соціального забезпечення	1	587
Краснопольська Тетяна Миколаївна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри політичних теорій, кандидат політичних наук, доцент	1	206
Красношлик Анастасія Олександрівна , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри криміналістики	2	450
Крет Галина Романівна , Верховний Суд, суддя Великої Палати, доктор юридичних наук, доцент	2	367
Кривенко Ерік Юрійович , Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, аспірант кафедри трудового права	1	590
Кривенко Юлія Василівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент	2	638
Криволапов Богдан Михайлович , Київський національний університет імені Тараса Шевченка, доцент кафедри міжнародного приватного права Навчально-наукового Інституту міжнародних відносин, кандидат юридичних наук, доцент	1	444
Крижановський Анатолій Федорович , Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри загальної теорії права та держави, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, Заслужений діяч науки і техніки України	1	44
Кріль Роман Володимирович , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри морського та митного права	2	164
Кропивко Вікторія Віталіївна , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри політичних теорій	1	253
Крюкова Марина Анатоліївна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри психології, кандидат психологічних наук, доцент	1	298
Кубаєнко Андрій Володимирович , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, кандидат юридичних наук, доцент	2	194
Кудряшов Роман Олегович , Університет митної справи та фінансів, аспірант	1	195

Кузнецов Сергій Олександрович , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри морського та митного права, кандидат юридичних наук, доцент	2	147
Кузьменко Валерія Вадимівна , Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, курсант навчально-наукового інституту права та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції	2	927
Кузьмін Едуард Едуардович , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук	2	310
Кулешова Євгенія Романівна , Національний університет «Одеська юридична академія», здобувач вищої освіти	1	726
Кулі-Іванченко Ксенія Костянтинівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук, доцент	1	334
Курганський Олександр Валерійович , Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури	2	217
Курова Анастасія Володимирівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри психології, кандидат психологічних наук	1	300
Кухаренко Сергій Вікторович , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кібербезпеки, кандидат технічних наук	1	685
Куцик Валентина Ісідорівна , Львівський торговельно-економічний університет, професор кафедри економіки, кандидат економічних наук, професор	1	277
Кучеренко Геннадій Васильович , Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, старший викладач кафедри теорії та методики фізичної культури та спортивних дисциплін, кандидат педагогічних наук	2	914
Кучерявенко Вікторія Сергіївна , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри цивільного права	2	694
Лагутіна Ірина Вікторівна , Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри трудового права та права соціального забезпечення, доктор юридичних наук, професор	1	515
Ладиненко Альбіна Павлівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук, доцент	1	770

Лазарева Наталя Михайлівна , Національний університет «Одеська юридична академія», викладач кафедри загальнонотеретичної, конституційної та цивілістичної юриспруденції Миколаївського інституту права	1	465
Лапко Анатолій Григорович , Київський регіональний центр Національної академії правових наук України, заступник директора з організаційних питань, кандидат юридичних наук	1	352
Латковська Тамара Анатоліївна , Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри адміністративного і фінансового права, доктор юридичних наук, професор	2	10
Латковський Павло Павлович , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Чернівецького юридичного інституту, кандидат юридичних наук, доцент	2	57
Левківська Ярослава Вікторівна , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності	2	521
Лесневська Катерина Вікторівна , Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри іноземних мов	1	773
Лефтеров Василь Олександрович , Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри психології, доктор психологічних наук, професор	1	291
Лещенко Олександр Вікторович , адвокат, керуючий партнер «Адвокатського об'єднання «Лещенко, Дорошенко і партнери», кандидат юридичних наук	2	105
Лисик Максим Анатолійович , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри загальної теорії права та держави	1	131
Лисянський Павло Леонідович , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри політичних теорій	1	256
Лісовенко Анна Федорівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри психології, кандидат психологічних наук	1	303
Лобода Юлія Геннадіївна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри інформаційних технологій, кандидат педагогічних наук, доцент	1	689
Логінова Наталя Іванівна , Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри інформаційних технологій, кандидат педагогічних наук, доцент	1	682

Лук'янихін Вадим Олександрович , Сумський державний університет, старший викладач кафедри управління імені Олега Балацького БіЕМ, кандидат економічних наук, доцент	1	887
Лук'янихіна Олена Анатоліївна , Харківський національний університет внутрішніх справ, завідувач кафедри соціально-економічних дисциплін Сумської філії, кандидат економічних наук, доцент	1	887
Лук'янчук Ольга Вікторівна , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри загальної теорії права та держави	1	118
Лукашкіна Тетяна Василівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності	2	391
Лукашов Ростислав Сергійович , Західноукраїнський національний університет, старший викладач кафедри цивільного права і процесу, кандидат юридичних наук	2	671
Луценко Олена Євгенівна , Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, доцентка кафедри трудового права, кандидат юридичних наук, доцент	1	557
Луцик Володимир Борисович , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення	1	592
Львова Олена Леонідівна , Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник	1	97
Лященко Оксана Олександрівна , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри трудового права та права соціального забезпечення	1	595
Мазуренко Світлана Вікторівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції, кандидат юридичних наук, доцент	2	735
Маковецький Андрій Миколайович , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного права	2	697
Макогін Ірина Володимирівна , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри криміналістики	2	561
Макуха Світлана Миколаївна , Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач відділу абонементів наукової бібліотеки	2	886
Малашевська Анна Олексіївна , Державний університет «Житомирська політехніка», здобувач вищої освіти	2	326
Малєєва Ганна Леонідівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри морського та митного права, кандидат юридичних наук, доцент	2	158

Малишева Марина Валеріївна , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри кримінального права	2	331
Мамич Мирослава Володимирівна , Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри прикладної лінгвістики, доктор філологічних наук, професор	1	814
Мамонтова Елла Вікторівна , Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри політичних теорій, доктор політичних наук, професор	1	186
Манаков Сергій Юрійович , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри інформаційних технологій, кандидат технічних наук	1	692
Мандриченко Жанна Василівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук	2	496
Мануїлова Катерина Вікторівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук, доцент	1	442
Манчул Марія-Діана Дмитрівна , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри адміністративного і фінансового права Чернівецького юридичного інституту	2	125
Мар'янова Світлана Сергіївна , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності	2	453
Мартинюк Іван Вікторович , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції	2	753
Маруховський Олег Олександрович , Університет економіки та права «КРОК», доцент кафедри міжнародних відносин та журналістики, кандидат політичних наук, доцент	1	854
Марущак Анна Валеріївна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Чернівецького юридичного інституту, кандидат юридичних наук, доцент	1	449
Марчук Альона Ігорівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук	2	496
Маршук Юлія Сергіївна , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри цивільного права	2	699

Маслова Світлана Борисівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук	1	773
Маслова Яна Іванівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент	2	60
Матійко Микола Володимирович , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент	2	644
Матусова Олена Анатоліївна , Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, аспірантка факультету управління та економіки	1	374
Матюшина Інна Іванівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри філософії, кандидат філософських наук	1	28
Мельник Андрій Валерійович , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності	2	456
Мельник Владислав Ігорович , Інститут державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту, викладач кафедри профілактики пожеж та безпеки життєдіяльності населення, кандидат юридичних наук	2	13
Мельник Дмитро Сергійович , Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби з організованою злочинністю при РНБО України, провідний науковий співробітник, кандидат юридичних наук, доцент	2	502
Мельник Олександр Володимирович , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук	2	640
Мельник Ольга Олегівна , Київський інститут інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін, кандидат юридичних наук	2	667
Мельничук Анастасія Сергіївна , Західноукраїнський національний університет, здобувач вищої освіти	1	80
Мельничук Ольга Степанівна , Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри загальної теорії права та держави, доктор юридичних наук, професор	1	52
Мердов Станіслав Павлович , Донецький державний університет внутрішніх справ, старший викладач кафедри спеціальної фізичної та домедичної підготовки факультету № 3	2	924

Милосердна Ірина Михайлівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри політичних теорій, кандидат політичних наук, доцент	1	209
Мирошниченко Наталія Анатоліївна , Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент	2	251
Михайлик Аліна Сергіївна , Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, аспірант кафедри трудового права	1	598
Михайлов Олександр Миколайович , адвокат, кандидат юридичних наук	1	430
Михальчук Анна Миколаївна , Національний університет «Одеська юридична академія», фахівець науково-дослідної частини	2	533
Міндак Наталія Анатоліївна , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри цивільного права	2	702
Мітенко Ольга Василівна , Національна академія Служби безпеки України, старший викладач кафедри організації захисту інформації з обмеженим доступом, доктор філософії	1	911
Мішина Наталя Вікторівна , Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри конституційного права, доктор юридичних наук, професор	1	327
Московчук Дмитро Олександрович , Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри цивільного процесу	2	801
Московчук Роксолана Петрівна , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри цивільного права	2	704
Мошинська Яна Степанівна , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри цивільного права	2	706
Мудрицька Катерина Олексіївна , Київський інститут інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія», викладач кафедри адміністративного права, інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін, доктор філософії	2	749
Мурзановська Аліна Владиславівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент	2	387
Мусиченко Ольга Михайлівна , Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права, доктор філософії	2	322

Назаренко Оксана Миколаївна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри прикладної лінгвістики, кандидат філологічних наук, доцент	1	829
Назарко Артем Аркадійович , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри морського та митного права	2	176
Наконечна Оксана Василівна , Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри іноземних мов	1	804
Наливайко Ігор Олегович , Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, викладач кафедри загальноправових дисциплін Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти	1	109
Наливайко Лариса Романівна , Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, проректор, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України	1	56
Нацьєва Марія Іванівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення, кандидат юридичних наук	1	545
Насінник Микола Миколайович , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності	2	459
Наумович Ігор Сергійович , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри криміналістики	2	539
Негара Родіон Віталійович , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, доктор філософії	2	63
Некіт Катерина Георгіївна , Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри цивільного права, доктор юридичних наук, доцент	2	594
Нестеренко Катерина Олександрівна , Донецький державний університет внутрішніх справ, доцент кафедри державно-правових дисциплін КННІ, кандидат юридичних наук, доцент	2	91
Нестерчук Лілія Петрівна , Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури	2	220
Новак Анастасія Олександрівна , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри адміністративного і фінансового права	2	127
Обіюх Наталія Михайлівна , Білоцерківський національний аграрний університет, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін, кандидат юридичних наук	2	854

Ободовський Олександр Васильович , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук	2	312
Олексій Уляна Олександрівна , Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Чернівецького юридичного інституту, доктор філософії, доцент	2	108
Олійник Олександр Олександрович , Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін і трудового права імені проф. О. І. Процевського	1	601
Омельчук Олександр Сергійович , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент	2	648
Онацький Олексій Віталійович , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кібербезпеки, кандидат технічних наук, доцент	1	750
Онищенко Олександр Олексійович , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри політичних теорій	1	260
Онуфрієнко Дар'я Віталіївна , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри трудового права та права соціального забезпечення	1	604
Опара Наталія Геннадіївна , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри трудового права та права соціального забезпечення	1	607
Опольська Тамара Іванівна , Національний університет «Одеська юридична академія», завідувачка науково-методичного відділу наукової бібліотеки	2	889
Орзих Юрій Геннадійович , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент	2	650
Орленко Артем Ігорович , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури	2	230
Орлов Василь Миколайович , Державний університет інтелектуальних технологій і зв'язку, завідувач кафедри економіки та цифрового бізнесу, доктор економічних наук, професор	1	488
Осадчий Анатолій Юрійович , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент	2	67
Осадчий Богдан Валерійович , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності	2	527

Остапенко Анастасія Іванівна , Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського, старший науковий співробітник	1	370
Остапенко Тимур Олександрович , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри історії держави та права, кандидат юридичних наук, доцент	1	154
Остренко Микола Вікторович , Національна академія внутрішніх справ України, ад'юнкт кафедри кримінального процесу	2	467
Острікова Тетяна Георгіївна , Київський національний університет імені Тараса Шевченка, аспірантка кафедри фінансового права Інституту права	2	166
Отливанська Галина Артурівна , Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри національної економіки, доктор економічних наук, доцент	1	490
Павзюк Анатолій Анатолійович , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри конституційного права	1	377
Павлова Олександра Сергіївна , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри кримінального права	2	340
Палько Віктор Іванович , Національний університет «Одеська морська академія», доцент кафедри загально-правових дисциплін, кандидат юридичних наук, доцент	2	70
Панасюк Віта Миколаївна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук	1	340
Панова Наталя Сергіївна , Київський інститут інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія», завідувачка кафедри адміністративного права, інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін, доктор юридичних наук, доцент	2	18
Панфілов Олег Євгенович , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук	2	73
Панченко Вікторія Сергіївна , Відокремлений структурний підрозділ «Житомирський торговельно-економічний фаховий коледж Державного торговельно-економічного університету», Голова циклової комісії гуманітарних та природничих дисциплін, кандидат історичних наук, викладач вищої категорії, викладач-методист	1	798
Пархітько Олег Володимирович , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри журналістики, кандидат філологічних наук, доцент	1	851

Педорич Анатолій Володимирович , Академія Державної пенітенціарної служби, доцент кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін, кандидат педагогічних наук, доцент	1	891
Петер Герман Геннадійович , Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, викладач кафедри адміністративного і кримінального права юридичного факультету, проректор з правових питань та розвитку	1	215
Петренко Наталія Дмитрівна , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного процесу, суддя Господарського суду Одеської області	2	803
Петренко Наталія Олегівна , Одеський державний університет внутрішніх справ, доцент кафедри професійних та спеціальних дисциплін Херсонського факультету, кандидат юридичних наук	2	206
Петренко Олена Сергіївна , Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач відділу читальних залів наукової бібліотеки	2	892
Петренко Сергій Петрович , Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, викладач кафедри спеціальної фізичної підготовки	2	927
Петришин Олег Олександрович , Науково-дослідний інститут державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України, учений секретар, кандидат юридичних наук, старший дослідник	1	899
Пелєвін Євген Юрійович , Національний університет «Одеська політехніка», старший викладач кафедри філософії, історії та політології, кандидат історичних наук	1	186
Пилипенко Володимир Миколайович , Академія Державної пенітенціарної служби, кандидат технічних наук, доцент, головний науковий співробітник	1	891
Писаренко Лариса Михайлівна , Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри журналістики	1	859
Підгородинська Анастасія Вікторівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент	2	395
Пільков Костянтин Миколайович , Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, старший науковий співробітник відділу міжнародного приватного права та правових проблем євроінтеграції, кандидат юридичних наук, старший дослідник	1	455
Платонова Євгенія Олегівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права, кандидат юридичних наук, доцент	1	644

Плотнікова Аліна Володимирівна , Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, доцент кафедри державно-правових дисциплін, кримінального права та процесу, кандидат юридичних наук, доцент	2	285
Погорілецька Ангеліна Володимирівна , Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Криворізького факультету	1	719
Подковенко Тетяна Олександрівна , Західноукраїнський національний університет, доцент кафедри теорії та історії держави і права, кандидат юридичних наук, доцент	1	80
Подолько Аліна Юріївна , Київський інститут інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія», здобувач вищої освіти	1	228
Подцерковний Олег Петрович , Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри господарського права та процесу, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України	2	826
Пожар Вадим Георгійович , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент	2	398
Пожарова Оксана Вікторівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення, кандидат юридичних наук, доцент	1	538
Полішук Павло Анатолійович , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного процесу	2	822
Полуніна Ольга Олександрівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного процесу, кандидат юридичних наук, доцент	2	773
Полянський Євген Юрійович , Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри кримінального права, доктор юридичних наук, доцент	2	269
Попелюк Вадим Павлович , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри господарського права та процесу, кандидат юридичних наук	2	848
Попович Олена Василівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародної та кримінальної юстиції Чернівецького юридичного інституту, кандидат юридичних наук, доцент	2	282
Попсуєнко Людмила Олександрівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри історії та права, кандидат юридичних наук, доцент	1	158

Посмітна Вероніка Володимирівна , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри адміністративного і фінансового права	2	130
Потенко Людмила Олександрівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук, доцент	1	776
Прачук Ольга Ігорівна , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри аграрного, земельного та екологічного права	1	672
Привиденцев Олександр Геннадійович , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного процесу	2	818
Примаченко Іван Федорович , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри національної економіки, кандидат економічних наук, доцент	1	498
Приполова Людмила Іванівна , Національний університет оборони України імені Івана Черняховського, провідний науковий співробітник науково-дослідного відділу проблем військового законодавства Центру воєнно-стратегічних досліджень, кандидат юридичних наук	1	355
Припхан Ірина Ігорівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного, конституційного та адміністративного права Івано-Франківського юридичного інституту, кандидат юридичних наук, доцент	2	778
Притуляк Валерій Миколайович , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного процесу, кандидат юридичних наук	2	792
Прохоренко Аліна Марленівна , Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри політичних теорій, кандидат політичних наук	1	231
Прохоренко Євгенія Яківна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри соціології, кандидат соціологічних наук, доцент	1	281
Пухтинський Микола Олександрович , Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, старший науковий співробітник, кандидат юридичних наук, доцент	1	24
Пушкар Сергій Іванович , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, виконавчий директор з правового забезпечення ДП «НАЕК «Енергоатом»	2	233
Пчолкін Валерій Дмитрович , Харківський національний університет внутрішніх справ, професор кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології, доктор юридичних наук, професор	2	546

Рагуліна Ксенія Анатоліївна , Науково-дослідний інститут державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України, науковий співробітник, кандидат юридичних наук	1	899
Радковська Ірина Сергіївна , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри кримінального права	2	344
Ракіпова Інна Василівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент	2	402
Рим Олена Михайлівна , Львівський національний університет імені Івана Франка, доцент кафедри соціального права, доктор юридичних наук, доцент	1	529
Розумейко Дмитро Олексійович , Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри цивільного права	2	684
Романадзе Луїза Джумберовна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри господарського права та процесу, кандидат юридичних наук, доцент, Заслужений юрист України	2	844
Рудей Владислав Степанович , Київський регіональний центр Національної академії правових наук України, старший науковий співробітник відділу дослідження проблем взаємодії держави та громадянського суспільства, кандидат юридичних наук	2	209
Руденко Олена Анатоліївна , Галицький фаховий коледж імені В'ячеслава Чорновола, старший викладач кафедри права, кандидат юридичних наук	2	110
Руденко Юлія Юріївна , Національна академія Служби безпеки України, провідний науковий співробітник НОЦ, доктор політичних наук, доцент	1	198
Рудіченко Віталій Михайлович , Національний медичний університет імені О. О. Богомольця, доцент кафедри загальної практики і сімейної медицини, кандидат медичних наук, доцент	1	875
Рульов Ілля Михайлович , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри міжнародного та європейського права	1	482
Рябошапченко Анастасія Олександрівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук	1	434
Рябчук Оксана Григорівна , Державний податковий університет, доцент кафедри аудиту, державного фінансового контролю та аналізу, кандидат економічних наук, доцент	1	233

Рязанов Михайло Юрійович , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри загальної теорії права та держави, кандидат юридичних наук	1	74
Ряшко Олена Василівна , Львівський державний університет внутрішніх справ, доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики, кандидат юридичних наук, доцент	2	418
Савон Катерина Володимирівна , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри політичних теорій	1	262
Самойленко Олена Анатоліївна , Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри криміналістики, доктор юридичних наук, доцент	2	544
Сандул Яна Миколаївна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук	2	76
Сафончик Оксана Іванівна , Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри цивільного права, доктор юридичних наук, професор	2	597
Сахарова Олена Борисівна , Державний науково-дослідний інститут МВС України, начальник третього відділу науково-дослідної лабораторії кримінологічних досліджень та проблем запобігання злочинності, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник	2	509
Свида Олексій Георгійович , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, кандидат юридичних наук, доцент, адвокат	2	198
Семененко Микита Сергійович , Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, здобувач вищої освіти	1	562
Семенюк Олександр Георгійович , Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби з організованою злочинністю при РНБО України, перший заступник керівника, доктор юридичних наук	1	189
Серажим Ігор Русланович , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності	2	530
Сергєєв Юрій Володимирович , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри морського та митного права, кандидат юридичних наук, доцент	2	161
Серебро Михайло Володимирович , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри загальної теорії права та держави, кандидат юридичних наук	1	84

Сидорчук Владислав Васильович , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності	2	407
Симонян Юлія Юріївна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції, кандидат юридичних наук, доцент	2	738
Синьова Тетяна Владленівна , Міжнародний гуманітарний університет, викладач кафедри іноземних мов професійного спілкування	1	801
Сівак Володимир Михайлович , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри загальної теорії права та держави	1	121
Сідор Михайло Іванович , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент	2	80
Скалацька Олена Віталіївна , Національний університет «Одеська юридична академія», декан факультету журналістики, доцент кафедри журналістики, доктор філософських наук, доцент	1	840
Скиба Елеонора Костянтинівна , Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, професор кафедри гуманітарних дисциплін та психології поліцейської діяльності, доктор філософських наук, професор	1	193
Скоковська Яна Петрівна , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності	2	462
Скрипник Дар'я Олександрівна , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності	2	465
Скуріхін Сергій Миколайович , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри загальної теорії права та держави, кандидат юридичних наук, доцент	1	65
Слатвінська Валерія Миколаївна , Міжнародний гуманітарний університет, викладач кафедри кримінального права, процесу та криміналістики	1	729
Слепньова Катерина Вадимівна , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри аграрного, земельного та екологічного права	1	676
Сліпенюк Тетяна Михайлівна , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності	2	470

Слободянюк Ольга Василівна , Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри національної економіки, доктор економічних наук, професор	1	488
Смазнова Ірина Сергіївна , Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри філософії, доктор юридичних наук, доцент	1	7
Смирнов Максим Іванович , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент	2	410
Соловська Ірина Миколаївна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри інформаційних технологій, кандидат технічних наук, доцент	1	731
Солодка Альона Іванівна , Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач відділу книгозбереження наукової бібліотеки	2	896
Спасова Катерина Іванівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, голова Наукового товариства молодих вчених, аспірантів та студентів, адвокат	2	653
Старюк Катерина Анатоліївна , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри трудового права та права соціального забезпечення	1	610
Стаурська Олександра Миколаївна , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри криміналістики	2	544
Степаненко Андрій Сергійович , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент	2	404
Степаненко Оксана Василівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент	2	288
Стефанчишена Тетяна Михайлівна , Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач інформаційно-бібліографічного відділу наукової бібліотеки	2	876
Столярова Анастасія Юріївна , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри політичних теорій	1	264
Стоянов Микола Михайлович , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент	2	407

Стоянова Тетяна Анатоліївна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного процесу, кандидат юридичних наук, доцент	2	776
Стрелковська Ірина Вікторівна , Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри кібербезпеки, доктор технічних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України	1	731
Стрельников Андрій Вікторович , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент	2	42
Стрельцов Євген Львович , Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри кримінального права, доктор юридичних наук, доктор теології, професор, член-кореспондент НАПрН України, Заслужений діяч науки і техніки України	2	244
Ступакова Інна Гаврилівна , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри трудового права та права соціального забезпечення	1	613
Сугацька Наталія Василівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри гуманітарних дисциплін Миколаївського інституту права, кандидат історичних наук, доцент	1	795
Сулейманова Сусанна Рефатівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного процесу, кандидат юридичних наук	2	795
Сумарокова Людмила Миколаївна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри філософії, кандидат філософських наук, доцент	1	16
Сурілова Олена Олексіївна , Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри міжнародного та європейського права, доктор юридичних наук, професор	1	388
Сухоребра Тетяна Іванівна , Вінницький торговельно-економічний інститут Державного торговельно-економічного університету, завідувач кафедри права, кандидат юридичних наук, доцент	2	83
Сушко Анатолій Іванович , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри політичних теорій, кандидат історичних наук, доцент	1	212
Тавакалян Маріам Боріківна , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності	2	473
Тавлуй Олена Вікторівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук	2	316

Тарантаєва Олександра Олександрівна , Національний університет «Одеська морська академія», здобувач вищої освіти	2	678
Тарасенко Вікторія Сергіївна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення, кандидат юридичних наук, доцент	1	532
Таркін Василь Павлович , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри політичних теорій	1	267
Татьянчиков Андрій Олександрович , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри психології, кандидат психологічних наук, доцент	1	307
Ташматов Вячеслав Абдуллайович , Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри психології, кандидат психологічних наук	1	310
Тепак Святослав Ярославович , Київський інститут інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального права, процесу та криміналістики	2	476
Терзі Пилип Пилипович , Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, доцент кафедри спортивних ігор, кандидат педагогічних наук	2	921
Терлецький Дмитро Сергійович , Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук, доцент	1	320
Тернавська Вікторія Миколаївна , Київський регіональний центр Національної академії правових наук України, провідний науковий співробітник, кандидат юридичних наук, доцент, доцент КНУБА	1	353
Тімофеева Лілія Юріївна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, адвокат	2	318
Тішко Дмитро Анатолійович , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення	1	615
Тіщенко Валерій Володимирович , Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри криміналістики, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, Заслужений діяч науки і техніки України	2	536
Ткалич Максим Олегович , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук	2	656

Тодоріка Костянтин Володимирович , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення	1	617
Тодошак Олег Володимирович , Національний університет «Одеська юридична академія», декан судово-адміністративного факультету, кандидат юридичних наук, доцент	2	87
Токар Людмила Вікторівна , Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри філософії	1	38
Токарева Віра Олександрівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент	2	659
Толмачевська Юлія Олегівна , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного права	2	656
Толокнов Анатолій Арнольдович , Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри інформаційних технологій	1	695
Тома Маріана Георгіївна , Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, асистент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук	1	715
Томчаковська Юлія Олегівна , Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук, доцент	1	821
Томчаковський Олександр Георгійович , Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, доцент кафедри лексикології і стилістики англійської мови, кандидат філологічних наук, доцент	1	783
Топольницький Віталій Володимирович , Національний університет оборони України імені Івана Черняховського, провідний науковий співробітник науководослідного відділу проблем військового законодавства Центру воєнно-стратегічних досліджень, підполковник юстиції, кандидат юридичних наук	1	345
Торбас Олександр Олександрович , Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, доктор юридичних наук, доцент	2	371
Точилю Катерина Сергіївна , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри трудового права та права соціального забезпечення	1	620
Трофименко Олена Григорівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри інформаційних технологій, кандидат технічних наук, доцент	1	698

Трюхан Оксана Анатоліївна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення, кандидат юридичних наук, доцент	1	541
Туляков Вячеслав Олексійович , проректор з міжнародних зв'язків, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, Заслужений діяч науки і техніки України	2	248
Туманянц Ануш Робертівна , Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент	2	414
Турбал Анна Євгеніївна , Державний університет «Житомирська політехніка», здобувач вищої освіти	2	211
Уberman Володимир Ілліч , Науково-дослідна установа «Український науково-дослідний інститут екологічних проблем», провідний науковий співробітник лабораторії формування та регулювання якості вод, кандидат технічних наук	1	634
Уваркіна Олена Василівна , Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», професор спеціальної кафедри № 4, доктор філософських наук, професор	1	736
Ужитчак Анастасія Юріївна , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри історії держави та права	1	176
Узунов Сергій Опанасович , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного права	2	709
Уліщенко Андрій Борисович , Національний університет харчових технологій, доцент кафедри ділової іноземної мови та міжнародної комунікації, доцент	1	875
Уліщенко Віолетта Валентинівна , Національний медичний університет імені О. О. Богомольця, завідувач навчально-наукового центру неперервної професійної освіти, доктор педагогічних наук, професор	1	875
Уложенко Вадим Миколайович , Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, старший викладач кафедри адміністративного та фінансового права, кандидат юридичних наук	2	113
Ульянов Олексій Іванович , Одеський державний університет внутрішніх справ професор кафедри тактико-спеціальної, вогневої та фізичної підготовки, кандидат юридичних наук, доцент	2	720
Ульянова Галина Олексіївна , Національний університет «Одеська юридична академія», проректор з навчальної роботи, доктор юридичних наук, професор	2	720

Умасв Бадрудін Бесланович , Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін і трудового права імені проф. О. І. Процевського	1	622
Ускова Наталя Костянтинівна , Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач сектору відділу читальних залів наукової бібліотеки	2	892
Устїнова-Бойченко Ганна Миколаївна , Донецький державний університет внутрішніх справ, доцент кафедри цивільного та господарського права КННІ, кандидат юридичних наук, доцент	2	91
Уфімцева Олена Сергіївна , Національна академія Служби безпеки України, провідний науковий співробітник, кандидат юридичних наук	1	761
Факас Ілона Борисівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Чернівецького юридичного інституту, кандидат юридичних наук, доцент	2	782
Фасій Богдан Володимирович , Національний університет «Одеська юридична академія», директор Миколаївського інституту права, доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук	2	665
Федосенко Наталія Анатоліївна , Національний аерокосмічний університет імені М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», доцент кафедри права гуманітарно-правового факультету, кандидат юридичних наук, доцент	2	785
Федосова Олена Валеріївна , Харківський національний університет внутрішніх справ, головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем наукового забезпечення правоохоронної діяльності та якості підготовки кадрів, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник	2	557
Федотов Олексій Павлович , Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри морського та митного права, доктор юридичних наук, професор	2	143
Федчун Наталія Олександрівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент	2	499
Феофанова Ірина Максимівна , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри господарського права та процесу	2	860
Фідаєва Тетяна Юріївна , Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач відділу рідкісних та цінних видань наукової бібліотеки	2	896

Флюнт Мар'яна Орестівна , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності	2	523
Фляжнікова Ярослава Василівна , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури	2	240
Фоміна Світлана Олегівна , Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач сектору відділу читальних залів наукової бібліотеки	2	892
Француз-Яковець Тетяна Анатоліївна , Київський інститут інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія», завідувач кафедри конституційного, міжнародного права та публічно-правових дисциплін, доктор юридичних наук, доцент	1	329
Фролова Євгенія Ігорівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент	2	95
Фрумкіна Арина Леонівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук	1	789
Фукс Наталія Анатоліївна , Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, доцент кафедри адміністративного та фінансового права, кандидат економічних наук, доцент	2	98
Ханова Раїса Федорівна , Верховний Суд, секретар судової палати з розгляду справ щодо податків, зборів та інших обов'язкових платежів, кандидат юридичних наук	2	202
Харитонов Євген Олегович , Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри цивільного права, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, Заслужений діяч науки і техніки України	2	589
Харитонов Роман Феліксович , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук	1	423
Харитонова Олена Іванівна , Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, Заслужений діяч науки і техніки України	2	717
Харитонова Тетяна Євгенівна , Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри аграрного, земельного та екологічного права, доктор юридичних наук, професор	1	626

Храпенко Олена Олегівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, кандидат юридичних наук, доцент	2	200
Цехан Дмитро Миколайович , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри криміналістики, доктор юридичних наук, доцент	2	549
Цибульська Ольга Юріївна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук, доцент	1	447
Цисаренко Олександр Олександрович , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності	2	479
Цитряк Віктор Ярославович , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент	2	489
Цільмак Олена Миколаївна , Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри психології, доктор юридичних наук, професор	1	294
Цісельський Олег Володимирович , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури	2	237
Цуняк Ірина Геннадіївна , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри цивільного права	2	712
Чабан Олена Михайлівна , Львівський торговельно-економічний університет, доцент кафедри цивільного права та процесу, кандидат юридичних наук, доцент	2	662
Чалик Вадим Романович , Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, викладач кафедри загальноправових дисциплін Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти	2	117
Чанишев Рашид Ібрагімович , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри інформаційних технологій, кандидат юридичних наук, доцент	1	701
Чанишева Аліна Рашидівна , Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри цивільного права, доктор юридичних наук, професор	2	600
Чанишева Галія Інсафівна , Національний університет «Одеська юридична академія», в.о. завідувача кафедри трудового права та права соціального забезпечення, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, Заслужений діяч науки і техніки України	1	504

Чепік-Трегубенко Ольга Сергіївна , Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, доцент кафедри загальноправових дисциплін, кандидат юридичних наук	1	56
Чепурна Олена Євгенівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кібербезпеки, кандидат фізико-математичних наук	1	753
Чернецька Оксана Артурівна , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри адміністративного і фінансового права	2	133
Чернишов Георгій Михайлович , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук	2	513
Чернобаєва Анастасія Дмитрівна , Київський національний університет імені Тараса Шевченка, аспірантка кафедри цивільного права	1	478
Чернов Олександр Віталійович , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри криміналістики	2	585
Чертов Іван Іванович , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри фізичного виховання	2	907
Чех Лілія Леонідівна , Одеський державний університет внутрішніх справ, аспірантка кафедри адміністративного права та адміністративного процесу	2	136
Чижов Денис Анатолійович , Національна академія внутрішніх справ, доцент кафедри конституційного права та прав людини, кандидат юридичних наук	1	359
Чіпко Наталія Василівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри, кандидат юридичних наук, доцент	2	350, 561
Чубук Олег Леонтійович , Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри журналістики	1	861
Чувакова Ганна Михайлівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри загальної теорії права та держави, кандидат юридичних наук, доцент	1	69
Чумак Сергій Прокопійович , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри криміналістики, кандидат юридичних наук	2	574
Чумаченко Інна Євгенівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права, кандидат юридичних наук, доцент	1	647
Шамота Олександр Володимирович , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного права	2	714

Шамша Ігор Володимирович , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри філософії, кандидат філософських наук, доцент	1	22
Шаповал Артем Олександрович , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності	2	483
Шевченко Юлія Олександрівна , Національний університет «Одеська юридична академія», здобувач вищої освіти	1	367
Шевченко-Бітенська Олена Валентинівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри іноземних мов, кандидат юридичних наук, доцент	1	814
Шевчук Андрій Васильович , Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент	2	292
Шевчук Яна Валеріївна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри історії держави та права, кандидат юридичних наук, доцент	1	163
Шепотько Марина Андріївна , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального права	2	346
Шершеньков Володимир Станіславович , Національна гвардія України, заступник командира військової частини, полковник	1	160
Шершенькова Вікторія Анатоліївна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри історії держави та права, кандидат юридичних наук, доцент	1	160
Шилін Денис Вікторович , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент	2	410
Шипацька Юлія Олегівна , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності	2	487
Шишка Роман Богданович , Київський інститут інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія», професор кафедри адміністративного права, інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін, доктор юридичних наук, професор	2	603
Шмаленко Юлія Іванівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри соціології, кандидат політичних наук, доцент	1	285

Шпиталенко Галина Андріївна , Державний університет «Житомирська політехніка», доцент кафедри права та правоохоронної діяльності факультету публічного управління та права, кандидат історичних наук, доцент	2	211
Шульженко Ассоль Володимирівна , Сумський національний аграрний університет, старший викладач кафедри правосуддя, доктор філософії	2	438
Шустрова Ксенія Володимирівна , Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін Криворізького факультету, кандидат юридичних наук, доцент	2	295
Щербина Юрій Володимирович , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри інформаційних технологій, кандидат технічних наук, доцент	1	704
Щукін Олександр Сергійович , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення, кандидат юридичних наук	1	534
Юлінецька Юлія Василівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук, доцент	1	792
Юрченко Анна Віталіївна , Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри аграрного, земельного та екологічного права	1	679
Юрчишин Василь Миколайович , Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри міжнародної та кримінальної юстиції Чернівецького юридичного інституту, доктор юридичних наук, професор	2	364
Юрчишин Віталій Дмитрович , Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри кримінального права та кримінології Івано-Франківського юридичного інституту, кандидат юридичних наук, доцент	1	401
Юрчишин Наталія Геннадіївна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного, конституційного та адміністративного права Івано-Франківського юридичного інституту, кандидат юридичних наук, доцент	1	452
Яковлева Лілія Іванівна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри соціології, доктор політичних наук, доцент	1	274
Яніцька Інна Анатоліївна , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного процесу, кандидат юридичних наук	2	797
Янковський Олег Георгійович , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри інформаційних технологій, кандидат технічних наук, доцент	1	682, 708

Ярова Ліліана Вікторівна , Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри соціології, доктор політичних наук, професор	1	271
Ярошенко Олег Миколайович , Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, проректор з навчально-методичної роботи, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, Заслужений діяч науки і техніки України	1	508
Яценко Микола Анатолійович , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри соціології, кандидат соціологічних наук, доцент	1	287
Яцишин Вадим Валерійович , Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення, доктор філософії	1	554

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 18 ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ, ФІНАНСОВОГО ПРАВА

Ківалов Сергій Васильович

Інституційно-правові засади цифровізації як напрямку трансформації адміністративно-правової сфери 3

Біла-Тіунова Любов Романівна

Системність адміністративно-правового мислення в умовах трансформацій 7

Латковська Тамара Анатоліївна

Вплив цифрових технологій на фінансову діяльність держави 10

Копан Олексій Володимирович,

Мельник Владислав Ігорович

До питання оптимізації функціонування єдиної державної системи цивільного захисту в сучасних умовах 13

Котковський Володимир Станіславович

Порядок та особливості розміщення в Україні військових облігацій: правовий аспект 15

Панова Наталя Сергіївна,

Бондаренко Степан Юрійович

Деякі особливості адміністративно-деліктного законодавства на прикладі Федеративної Республіки Німеччина 18

Біла-Тюріна Юлія Зиновіївна

Поняття та види позасудового контролю за діяльністю публічної адміністрації у забезпеченні законності та захисту прав осіб 22

Білоус-Осінь Тетяна Ігорівна

Цифровий концепт трансформації публічного адміністрування у сфері наукової діяльності 25

Валуєва Людмила Василівна

Забезпечення законності у лісовому господарстві України 29

Вербіцька Мар'яна Василівна

Деякі аспекти оскарження постанови про притягнення до адміністративної відповідальності 32

Гнатовська Альона Ільдусівна

Становлення та трансформація поняття публічних послуг в правових та наукових джерелах України 36

Голоядова Тетяна Олексіївна

Правове регулювання взаємовідносин платників податків та контролюючих органів в Україні: сучасний стан та зміни 39

Даниленко Юлія Сергіївна,

Стрельников Андрій Вікторович

Щодо змістовної характеристики інформаційної системи управління людськими ресурсами у державній службі (HRMIS) 42

Зелінська Яна Сергіївна

Неявка у судові засідання як один із способів зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві в умовах воєнного стану 45

Козачук Діана Анатоліївна

Особливості дії окремих загальноправових принципів у медіаційному врегулюванні публічно-правових спорів 48

Койчева Ольга Семенівна

Роль бюджетної безпеки в забезпеченні національної безпеки держави 51

Корнута Людмила Михайлівна

Сучасна концепція електронного уряду: моделі взаємодії 54

Латковський Павло Павлович

Питання валютного нагляду в реаліях військової агресії 57

Маслова Яна Іванівна

Функціонування Національного агентства з питань запобігання корупції в цифрову еру 60

Негара Родіон Віталійович

Дистанційна робота державних службовців з-за кордону: проблеми правового регулювання та практичної реалізації в умовах воєнного стану 63

Осадчий Анатолій Юрійович

До питання визначення місця норм, які встановлюють адміністративні процедури, у системі права 67

Палько Віктор Іванович

Визначення понять «видворення», «примусове видворення», «вислання» та «депортація» за законодавством України 70

Панфілов Олег Євгенович

Деякі аспекти адміністративно-правового забезпечення дистанційного навчання у сфері вищої освіти 73

Сандул Яна Миколаївна

Цифровізація публічного адміністрування: зміст цифрової термінології 76

Сідор Михайло Іванович

Електронна податкова перевірка як форма здійснення фінансового контролю 80

Сухоребра Тетяна Іванівна

Окремі кроки щодо вдосконалення інституту адміністративної відповідальності у сфері охорони природи 83

Тодощак Олег Володимирович

Особливості адміністративного судочинства у справах щодо притягнення до адміністративної відповідальності 87

Устінова-Бойченко Ганна Миколаївна,

Нестеренко Катерина Олександрівна

Особливість застосування медіації в публічно-правовому спорі 91

Фролова Євгенія Ігорівна

Щодо участі юридичних осіб публічного права у здійсненні публічного адміністрування 95

Фукс Наталія Анатоліївна

Правові засади банківського регулювання та нагляду в Україні в умовах воєнного стану 98

Вовк Павло Вячеславович

Особливості процесуальної форми касаційного провадження в адміністративному судочинстві 102

Лещенко Олександр Вікторович

Щодо поняття «член сім'ї» у контексті необхідності декларування 105

Олексій Уляна Олександрівна

Адміністративне судочинство під час військового стану 108

Руденко Олена Анатоліївна

Ухвала як об'єкт апеляційного оскарження в адміністративному судочинстві 110

Уложенко Вадим Миколайович

Правові засади стратегічного розвитку вищої освіти в Україні в XXI столітті 113

Чалик Вадим Романович

Сучасний стан та перспективи розвитку адміністративного судочинства в Україні 117

Дронік Дмитро Сергійович

Щодо типових помилок при проведенні процедури огляду на стан алкогольного сп'яніння поліцейським 121

Манчул Марія-Діана Дмитрівна

Створення публічних фондів з метою відновлення України 125

Новак Анастасія Олександрівна

Адміністративний орган як суб'єкт процедури адміністративного оскарження 127

Посмітна Вероніка Володимирівна

Щодо питання функціонування Єдиної інформаційно-аналітичної системи управління міграційними процесами у діяльності ДМСУ 130

Чернецька Оксана Артурівна

Правове регулювання адміністративної відповідальності за порушення карантину в умовах воєнного стану 133

Чех Лілія Леонідівна

Щодо поняття та сутності провадження у справах про адміністративні правопорушення 136

СЕКЦІЯ 19

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МОРСЬКОЇ ТА МИТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Кормич Борис Анатолійович

Концепція морської «сірої зони» та ситуація у Чорному
та Азовському морях після незаконної анексії Криму 140

Федотов Олексій Павлович

Митна справа в умовах воєнного стану в Україні 143

Кузнецов Сергій Олександрович

Перший (морський) збройний нейтралітет: історико-правовий нарис 147

Аверочкіна Тетяна Володимирівна

До питання про визнання моряків ключовими робітниками 150

Гаверський Віталій Валерійович

Тенденції оновлення правового базису розвитку річкового
транспорту України 153

Коваль Наталія Олексіївна

Конвенція Монтре як фактор стримування
в Азово-Чорноморському регіоні 155

Малєєва Ганна Леонідівна

Правове регулювання та особливості процедури оскарження
у сфері митної справи України 158

Сергєєв Юрій Володимирович

Правові позиції Верховного Суду щодо захисту власності та інвестицій 161

Кріль Роман Володимирович

Конвенція МДП та публічно-приватне партнерство у забезпеченні
митної процедури транзиту 164

Острікова Тетяна Георгіївна

Концепція правового походження та статус авторизованого
економічного оператора (АЕО) 166

Varykasha Iryna

IAMU – global network of leading maritime universities 169

Єременко Крістіна Сергіївна

Початкова стратегія ІМО як фундаментальний засіб реалізації
цілей РКЗК ООН у морській галузі 172

Назарко Артем Аркадійович

Митні компетенції митних органів України 176

СЕКЦІЯ 20

ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СУДОУСТРОЮ, ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРАТУРИ, ІНШИХ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ, АДВОКАТУРИ

Бакаянова Нана Мезенівна

Заходи забезпечення діяльності адвокатури та здійснення
адвокатської діяльності в умовах воєнного стану 180

Корнієнко Петро Сергійович Адвокатура як суб'єкт правозахисної діяльності в Україні	184
Кіслиця Ірина Олександрівна Актуальні питання діяльності ювенальних прокурорів в Україні	187
Кравченко Марина Олександрівна Деякі аспекти доступу до правосуддя в умовах воєнного стану	191
Кубасенко Андрій Володимирович Цифровізація як сучасна умова функціонування правоохоронної системи	194
Свида Олексій Георгійович Окремі проблеми організації та діяльності Вищої ради правосуддя в умовах воєнного стану	198
Храпенко Олена Олегівна Вплив воєнного стану на діяльність судової системи та адвокатури України	200
Ханова Раїса Федорівна Судовий розгляд податкових спорів в умовах воєнного стану	202
Петренко Наталія Олегівна Щодо розмежування понять «примирні процедури», «досудовий порядок врегулювання спорів», «способи альтернативного вирішення спорів»	206
Рудей Владислав Степанович Державна охорона посадових осіб в умовах воєнного стану	209
Турбал Анна Євгенівна, Шпиталенко Галина Андріївна Особливості роботи Національної поліції України в умовах воєнного стану	211
Данієль Анна Володимирівна Розшук осіб, зниклих безвісти за особливих обставин	214
Курганський Олександр Валерійович Окремі питання організації та діяльності НАБУ	217
Нестерчук Лілія Петрівна Деякі історико-правові підстави з формування військової юстиції України	220
Каденко Оксана Олегівна До питання діяльності опікунської ради для розподілу благодійної допомоги адвокатам, які постраждали внаслідок воєнних дій	223
Кондрич Василь Васильович Деякі гарантії забезпечення професійної діяльності суддів Вищого антикорупційного суду	226
Орленко Артем Ігорович Юридична особливість апеляційного провадження	230
Пушкар Сергій Іванович Незалежність судді та судової влади як одна з основних цінностей сучасної демократичної держави	233

Пісельський Олег Володимирович	
Сучасні проблеми організації та діяльності господарських судів	237
Фляжнікова Ярослава Василівна	
Адвокати у соціальних мережах: проблеми сьогодення	240

СЕКЦІЯ 21

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Стрельцов Євген Львович	
Военно-кримінальне право: сучасний стан	244
Tuliakov Viacheslav	
Victimology of intergovernmental aggression: theoretical and legal approach	248
Мирошніченко Наталія Анатоліївна	
Обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння	251
Козаченко Олександр Васильович	
Таксономічна система правових заходів (на прикладі кримінально-правових заходів)	255
Бараненко Дмитро Володимирович	
Відповідальність за незаконне залишення території України військовозобов'язаними особами під час дії воєнного стану: проблеми теорії та практики	258
Вереша Роман Вікторович	
Екстерполяційні аспекти складу кримінального правопорушення в межах проекту Особливої частини КК України.....	261
Коломієць Юлія Юріївна	
Державна зрада, вчинена в умовах воєнного стану	265
Полянський Євген Юрійович	
Деяко про феномен кримінального права США та кризові явища в ньому	269
Василенко Юлія Василівна	
До питання про відмежування колабораційної діяльності від державної зради	271
Горбачова Ірина Михайлівна	
Кримінальні правопорушення, що вчиняються в інформаційній мережі.....	273
Гуртовенко Олег Леонтійович	
Кримінально-правова балансологія: стисла характеристика.....	277
Попович Олена Василівна	
Колабораційна діяльність: криміналізація суспільно небезпечного діяння чи диференціація кримінальної відповідальності за державну зраду	282
Плотнікова Аліна Володимирівна	
Нові засоби кримінально-правової політики протидії військовій агресії...	285
Степаненко Оксана Василівна	
Окремі питання кваліфікації домашнього насильства.....	288

Шевчук Андрій Васильович, Боднарук Олександр Миколайович	
Воєнний стан як каталізатор криміналізації діянь	292
Бобошко Олена Миколаївна, Шустрова Ксенія Володимирівна	
Гуманізація заходів попередження злочинності серед неповнолітніх.....	295
Берш Анастасія Яківна	
Юридичний критерій обмеженої осудності.....	298
Василяка Олеся Костянтинівна	
Податкова таємниця: кримінально-правовий дискурс	301
Кедик Вероніка Петрівна	
Реалізація реального принципу дії кримінального закону у міжнародних договорах.....	305
Корабель Марія Георгіївна	
Правові аспекти визначення потерпілого в кримінальному праві та процесі.....	308
Kuzmin Eduard	
The general part of the Criminal Code of Ukraine: a brief overview of the new wartime amendments	310
Ободовський Олександр Васильович	
Про призначення покарання за злочини, передбачені частиною другою статті 286 КК України.....	312
Тавлуй Олена Вікторівна	
Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність.....	316
Тимофєєва Лілія Юріївна	
Євроінтеграційні виклики в кримінально-правовій політиці України в умовах війни	318
Мусиченко Ольга Михайлівна	
Поняття та ознаки зрозумілості кримінального закону.....	322
Малашевська Анна Олексіївна, Барановська Тетяна Василівна	
Загальна характеристика економічних кримінальних правопорушень та їх характерні ознаки.....	326
Басалюк Наталія Василівна	
Ізоляція як характерна ознака покарання у виді позбавлення волі: проблемні аспекти.....	328
Малишева Марина Валеріївна	
Юридичний аналіз окремих військових кримінальних правопорушень, вчинених під час воєнного стану в Україні	331
Камінський Петро Валерійович	
Щодо об'єкта злочину «примушування до шлюбу»	334
Коновальчик Євгенія Олександрівна	
Особливості врахування особи винного при призначенні більш м'якого покарання за кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я	336

Павлова Олександра Сергіївна

Кримінально-правова охорона професійної діяльності
журналістів за національним законодавством 340

Радковська Ірина Сергіївна

Співвідношення понять «спеціальний суб'єкт» та «спеціальна
(професійна) осудність» 344

Шепотько Марина Андріївна

Підбурювання до вчинення кримінального правопорушення
та провокація підкупу: питання розмежування..... 346

СЕКЦІЯ 22

**КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНОГО
ПРОВАДЖЕННЯ ТА КРИМІНОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОТИДІЇ
ЗЛОЧИННОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Підсекція 1

Проблеми кримінального процесу в умовах воєнного стану

**Arkusha Larysa,
Chipko Nataliia,
Zahorodnii Ihor**

Operational investigative and criminal procedural legal relations:
concepts and differences 350

Аленін Юрій Павлович

Щодо відновлення очної ставки в якості самостійної слідчої дії 354

Капліна Оксана Володимирівна

Зняття показань технічних приладів та технічних засобів:
правова сутність та процесуальний порядок 357

Ковальчук Сергій Олександрович

Проведення негласних слідчих (розшукових) дій на підставі
доручення: загальні положення 360

Юрчишин Василь Миколайович

Повноваження процесуального керівника щодо обмежень
конституційних прав громадян в умовах воєнного стану..... 364

Крет Галина Романівна

Загальні положення проведення аудіо-, відеоконтролю особи 367

Torbas Oleksandr

Categories of judicial discretion 371

Білокінь Руслан Михайлович

Окремі питання процесуальної відповідальності в умовах
реформування правоохоронної та судової системи..... 373

Габлей Наталія Григорівна

Окремі аспекти зміни застави як запобіжного заходу
кримінального провадження на особисте зобов'язання
в умовах воєнного, надзвичайного стану 378

Волошина Владлена Костянтинівна Визначення елементів засади диспозитивності у кримінальному провадженні	380
Гуртієва Людмила Миколаївна Деякі проблемні питання визначення меж судового розгляду	383
Загородній Віктор Євстафійович, Мурзановська Аліна Владиславівна Кримінальне провадження в умовах воєнного стану: окремі питання методології	387
Лукашкіна Тетяна Василівна Форми обвинувачення у кримінальному провадженні України	391
Підгородинська Анастасія Вікторівна Сучасні механізми здійснення міжнародного співробітництва на рівні міжнародних судових установ	395
Пожар Вадим Георгійович Проблематика правосуб'єктності представників у сучасному кримінальному провадженні	398
Ракіпова Інна Василівна Обов'язкова участь представника потерпілого (фізичної особи) у кримінальному провадженні	402
Степаненко Андрій Сергійович Стандарт доказування «поза розумним сумнівом» у судовій практиці Міжнародного кримінального суду та судів ad hoc	404
Стоянов Микола Михайлович, Сидорчук Владислав Васильович Ознаки процесуальної незалежності слідчого у практиці ЄСПЛ	407
Шилін Денис Вікторович, Смирнов Максим Іванович Щодо питань про недопустимість доказів у кримінальному провадженні	410
Туманянц Ануш Робертівна Щодо реалізації Україною права на відступ від статті 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: окремі проблеми	414
Ряшко Олена Василівна, Гарасимів Олена Іванівна Порядок здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану	418
Близнюк Ігор Леонідович Основні зловживання в процесі визначення цін та обсягів купівлі/продажу електричної енергії у галузі електроенергетики України за умов введення воєнного стану	421
Воробчак Андрій Романович Розгляд і вирішення слідчим суддею клопотання про проведення експертизи	425
Завтур Віктор Андрійович Деякі питання реалізації права на справедливий суд у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану	429

Бабчинська Тетяна Володимирівна

Порядок ініціювання слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій
стороною захисту 433

Шульженко Ассоль Володимирівна

Проблеми доказування під час розслідування зґвалтувань в умовах
воєнного стану 438

Климась Руслан Володимирович

Огляд місця пожежі за наявності вибухонебезпечних предметів
спеціалістами дослідно-випробувальних лабораторій ДСНС
в умовах воєнного стану 440

Гуменюк Аліна Сергіївна

Допустимість результатів негласних слідчих (розшукових) дій
при перекваліфікації кримінального правопорушення 445

Клепиковський Володимир Геннадійович

Актуальність доктринального дослідження огляду місця події
як окремої слідчої (розшукової) дії 448

Красношлик Анастасія Олександрівна

Державне бюро розслідувань як суб'єкт розслідування злочинів,
пов'язаних з приватизацією державної та комунальної власності 450

Мар'янова Світлана Сергіївна

Право на оскарження судових рішень як елемент права
на справедливий суд у кримінальному провадженні: правові позиції
Європейського суду з прав людини 453

Мельник Андрій Валерійович

Повноваження дізнавача в кримінальному провадженні:
окремі питання 456

Насінник Микола Миколайович

Науково-технічні засоби і доказування у кримінальних провадженнях
про кримінальні проступки 459

Скоковська Яна Петрівна

Підстави повернення Великою Палатою Верховного Суду
кримінальних проваджень на розгляд колегії суддів (палати,
об'єднаної палати) Касаційного кримінального суду 462

Скрипник Дар'я Олександрівна

Щодо призупинення загального доступу до Єдиного державного
реєстру судових рішень в умовах воєнного стану 465

Остренко Микола Вікторович

Деякі аспекти відшкодування моральної шкоди під час проведення
реабілітації у кримінальному процесі 467

Сліпенюк Тетяна Михайлівна

Судовий контроль у кримінальному провадженні в умовах
воєнного стану 470

Тавакалян Маріам Боріківна

Забезпечення реалізації принципу верховенства права
у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх 473

Тепак Святослав Ярославович

Взаємозв'язок достовірності з іншими процесуальними властивостями доказів.....476

Цисаренко Олександр Олександрович

Актуальні питання проведення прокурором слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій під час здійснення досудового розслідування у формі дізнання.....479

Шаповал Артем Олександрович

Доступ до телефонів та комп'ютерів під час огляду чи обшуку транспортного засобу.....483

Шишацька Юлія Олегівна

Значення доктринального дослідження кримінального процесуального застосування конфіденційного співробітництва.....487

Підсекція 2

**Сучасні проблеми кримінології
та кримінально-виконавчого права**

Дрьомін Віктор Миколайович,

Цитряк Віктор Ярославович

Сучасні тенденції розвитку міжнародної кримінології.....489

Дикий Олег Вікторович

Кіберзлочинність та кібервійна: сучасні виклики.....493

Марчук Альона Ігорівна,

Мандриченко Жанна Василівна

Неприпустимість застосування методів сенсорної депривації під час досудового розслідування та оперативно-розшукової діяльності 496

Федчун Наталія Олександрівна,

Д'ячкова Марія Олегівна

Сучасні прояви необережності при поводженні з джерелами підвищеної небезпеки 499

Мельник Дмитро Сергійович

Зміст кримінологічної характеристики фінансування тероризму в сучасних умовах.....502

Булгакова Олена Валеріївна

Концепція розвитку надання електронних послуг органами виконавчої влади.....506

Сахарова Олена Борисівна

Особливості вчинення кримінальних та інших правопорушень в атомній енергетиці України в умовах воєнного стану 509

Чернишов Георгій Михайлович

Показники економічної злочинності в Україні: аналіз офіційних джерел.....513

Григорчак Діана Володимирівна

Торгівля людьми в реаліях масштабної військової агресії в Україні 517

Левківська Ярослава Вікторівна

Вплив воєнного стану на трансформування та розвиток інтернет-шахрайства в Україні 521

Флюнт Мар'яна Орестівна

Кібербезпека об'єктів критичної інфраструктури: правові вимоги до організації та реалізації 523

Osadchyi Bogdan

Theoretical and doctrinal approaches to criminological study of crimes provided for by article 191 of the CC of Ukraine 527

Серажим Ігор Русланович

Форми девіантної поведінки персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України 530

Михальчук Анна Миколаївна

Евакуація засуджених з установ виконання покарань як дотримання їх права на особисту безпеку 533

СЕКЦІЯ 23

**КРИМІНАЛІСТИКА, СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА, ПСИХОЛОГІЯ
ТА МЕДИЦИНА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СУДОЧИНСТВА**

Загородній Віктор Євстафійович,

Тіщенко Валерій Володимирович

Пізнавально-інформаційна діяльність у розслідуванні: технологічний та евристичний аспекти 536

Загородній Віктор Євстафійович,

Наумович Ігор Сергійович

Криміналістичне значення відомостей про особу злочинця 539

Ващук Олеся Петрівна

Ризики у розробці методик при дослідженні невербальної поведінки 542

Самойленко Олена Анатоліївна,

Стаурська Олександра Миколаївна

Комплекс проблем протидії кіберзлочинам в Україні: прикладний аспект 544

Пчолкін Валерій Дмитрович

Оперативно-розшукове забезпечення в структурі методики розслідування кримінальних правопорушень 546

Цехан Дмитро Миколайович

Основні напрями реалізації пошукової роботи оперативними підрозділами місць позбавлення волі 549

Калюга Каріна Вікторівна

Щодо застосування типології особи як методу побудови «криміналістичного портрету злочинця» 553

Федосова Олена Валеріївна

Слідчі ситуації, що виникають під час розслідування корисливо-насиленницьких кримінальних правопорушень, що вчиняються неповнолітніми 557

Чіпко Наталія Василівна,

Макогін Ірина Володимирівна

Деякі способи вчинення вбивств з необережності 561

Динту Валерія Аркадіївна The impact of cryptocurrencies to the terrorist financing	563
Авдеева Галина Костянтинівна Проблеми використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів в умовах воєнного стану	566
Колодіна Анна Сергіївна Етапність розслідування як принцип криміналістичної методики	569
Белік Лариса Степанівна Features of the conclusion of the specialist	571
Чумак Сергій Прокопійович Особливості подолання протидії розслідуванню наркозлочинності	574
Коваль Діана Олегівна Історичне підґрунтя виникнення та зміст поняття «психологічна травма»	577
Алексеева Ліна Леонідівна Актуальність взаємодії Офісу Президента України та Генерального прокурора України зі ЗМІ та громадським населенням території України під час дії військового стану.....	580
Вейц Аркадій Михайлович До питання вчинення кіберзлочинів за участю службової особи або такої, яка здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг	582
Чернов Олександр Віталійович Криміналістичний аналіз перешкод здійсненню ефективного розслідування умисних вбивств працівників правоохоронних органів під час дії воєнного стану та в умовах масових збройних конфліктів	585

СЕКЦІЯ 24

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНОГО ТА СІМЕЙНОГО ПРАВА

Харитонов Євген Олегович Антропологічний підхід до оновлення ЦК України в умовах війни	589
Давидова Ірина Віталіївна Правочини за участю компаній, пов'язаних із державою-агресором: обмеження та відповідальність	592
Некіт Катерина Георгіївна До питання про співвідношення категорій «інформація» та «криптовалюта»	594
Сафончик Оксана Іванівна Окремі аспекти поняття та правової природи шлюбу в Україні.....	597
Чанишева Аліна Рашидівна Щодо правової природи завдатку	600
Шишка Роман Богданович Стадії розвитку зобов'язання з відшкодування завданої шкоди.....	603

Калітенко Оксана Михайлівна

До питання про державну реєстрацію геномної інформації людини
(війна війною, а ми в цифровий світ)..... 607

Котуха Олександр Степанович

Право громадян на житло..... 612

Гуйван Петро Дмитрович

До питання про часові межі здійснення повноваження особи
на захист свого суб'єктивного права 614

Адамова Олена Семенівна

До питання про структуру психологічних відносин 618

Бабич Ірина Григорівна

Методологічні засади визначення місця принципу справедливості
у системі принципів цивільного права України..... 621

Берназ-Лукавецька Олена Михайлівна

Кредитні канікули: досвід зарубіжних країн..... 624

Глиняна Катерина Михайлівна

Формування категорії «інтерес дитини» у сімейному праві України..... 626

Гончаренко Владислава Олександрівна

Визначення моменту переходу права власності за договором
за законодавством України та Німеччини 629

Денисяк Наталя Миколаївна

Процедура вчинення нотаріусом нотаріальних проваджень в Україні 632

Завальнюк Сергій Володимирович

Окремі питання відшкодування шкоди, завданої через неналежне
виконання договору послуг в контексті надання послуг з управління
багатоквартирним будинком 635

Кривенко Юлія Василівна

Непереборна сила – історія та сучасність 638

Мельник Олександр Володимирович

До питання про порівняння категорій «усиновлення» та «споріднення» ... 640

Матійко Микола Володимирович

Засоби реалізації функції цивільного права як елемент
структури функції цивільного права 644

Омельчук Олександр Сергійович

Реєстрація цивільних прав в умовах воєнного стану:
проблеми та перспективи 648

Орзіх Юрій Геннадійович

Правозастосування у нотаріальній діяльності в умовах
воєнного стану в Україні: на прикладі спадкування 650

Спасова Катерина Іванівна

Розірвання шлюбу в умовах воєнного стану 653

Tkalych Maxym,

Tolmachevska Yuliia

Legal regulation of e-sports: international experience 656

Токарева Віра Олександрівна Окремі аспекти вираження творчості в умовах цифрових трансформацій	659
Чабан Олена Михайлівна Особливості прийняття спадщини в умовах воєнного стану	662
Fasii Bohdan Nature of “discretion” category in private law	665
Мельник Ольга Олегівна Актуальні проблеми правового режиму спільно нажитого майна подружжя	667
Лукашов Ростислав Сергійович До питання реорганізації товариства з обмеженою відповідальністю (національне законодавство та міжнародна практика)	671
Данильченко Олена Валентинівна Захист прав дітей в умовах масштабної військової агресії РФ	675
Бельо Людмила Юріївна, Тарантаєва Олександра Олександрівна Особливості влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в умовах війни в Україні	678
Байталюк Дарія Русланівна Огляд правових аспектів краудфандингових відносин в Україні в період війни	681
Розумейко Дмитро Олексійович Трансформація обігу віртуальних активів у період воєнного часу	684
Безнос Костянтин Олександрович Система забезпечення психічного здоров'я населення в Україні під час війни	686
Бондар Павло Вадимович Цивільно-правова характеристика відносин шерінгу автомобільної поїздки у воєнний час	690
Волошук Валерія Євгенівна Аліментні договори в сімейному праві України	692
Кучерявенко Вікторія Сергіївна Вибачення як спосіб захисту права на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації	694
Маковецький Андрій Миколайович Окремі питання реалізації права комунальної власності	697
Маршук Юлія Сергіївна Вплив воєнного стану на правове регулювання іпотеки в Україні	699
Міндак Наталія Анатоліївна Анонімність як нова риса сучасних цивільних правовідносин в Інтернеті	702
Московчук Роксолана Петрівна Засоби забезпечення виконання зобов'язання за банківськими договорами	704

Мошинська Яна Степанівна

Підстави позбавлення батьків батьківських прав за сімейним законодавством України..... 706

Узунів Сергій Опанасович

Охорона спадкового майна за цивільним законодавством України..... 709

Цуняк Ірина Геннадіївна

Прогноз використання деривативів в Україні: аналіз чинного цивільного законодавства України 712

Шамота Олександр Володимирович

Принцип гендерної рівності при визначенні місця проживання дитини..... 714

СЕКЦІЯ 25

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ
ТА ПАТЕНТНОЇ ЮСТИЦІЇ**

Харитоніна Олена Іванівна

Крипто-арт, NFT та інтелектуальна власність 717

Ульянова Галина Олексіївна,

Ульянов Олексій Іванович

Самоплагіат як порушення академічної доброчесності..... 720

Гордієнко Сергій Георгійович

Стратегічні напрями формування системи знань про інтелектуальну власність та її захист..... 722

Ennan Ruslan

New digital rights in the digital era 727

Кирилюк Алла Володимирівна

Теоретичні положення захисту авторських прав у мережі Інтернет..... 731

Мазуренко Світлана Вікторівна

Авторське право в сфері архітектури 735

Симонян Юлія Юріївна

Зміни у сфері інтелектуальної власності у період воєнного стану в Україні..... 738

Дмитришин Володимир Степанович

Особливості набуття та захист прав інтелектуальної власності в умовах військової агресії..... 741

Галупова Лариса Ігорівна

Захист прав інтелектуальної власності в умовах воєнного стану 745

Мудрицька Катерина Олексіївна

Юридичний зміст поняття «Інтернет-спір» та його сутність..... 749

Мартинюк Іван Вікторович

Використання інформаційних технологій при юрисдикційних та неюрисдикційних способах захисту прав інтелектуальної власності 753

Габура Оксана Сергіївна

Діджиталізація корпоративного сектору і війна..... 756

СЕКЦІЯ 26

ЦИВІЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО У СВІТЛІ РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ

Голубева Неллі Юрївна

Деякі пропозиції щодо вдосконалення норм ЦПК, що реалізують електронне судочинство в Україні 759

Андронов Ігор Володимирович

Пред'явлення позову в електронній формі в цивільному судочинстві 762

Діденко Лариса Василівна

Сучасна модель системи цивільних процесуальних правовідносин в Україні..... 764

Волкова Наталія Василівна

Виконання судових рішень про стягнення аліментів на утримання дитини у період воєнного стану..... 767

Гліпол Інна Михайлівна

Деякі особливості вчинення нотаріальних дій щодо цінного майна в умовах воєнного стану..... 770

Полуніна Ольга Олександрівна

Електронні петиції: міжнародний досвід та Україна..... 773

Стоянова Тетяна Анатоліївна

Теоретичні аспекти цивільної юрисдикції в умовах воєнного стану 776

Припхан Ірина Ігорівна

Окремі питання нормативного регулювання стягнень на підставі виконавчого напису нотаріуса за кредитними договорами в умовах воєнного стану..... 778

Факас Ілона Борисівна

Розширення сфери застосування письмового провадження у цивільному судочинстві під час дії воєнного чи надзвичайного стану..... 782

Федосенко Наталія Анатоліївна

Вплив воєнного стану як форс-мажору на виконання цивільно-правових зобов'язань 785

Апалькова Інна Сергіївна

Окремі аспекти визначення правового статусу особи, безвісти зниклої в умовах війни на території України 787

Бут Ілля Олександрович

Здійснення правосуддя на тимчасово окупованих територіях..... 790

Прутуляк Валерій Миколайович

Примусове виконання рішень у воєнний час 792

Сулейманова Сусанна Рефатівна

Особливості застосування медіації у збройному конфлікті..... 795

Яніцька Інна Анатоліївна

Встановлення опіки та піклування над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, в умовах воєнного стану 797

Московчук Дмитро Олександрович

Обмеження щодо подання електронних доказів у законодавстві США..... 801

Петренко Наталія Дмитрівна

Питання визначення поняття судового штрафу
у цивільному судочинстві 803

Корнілова Людмила Іванівна

Особливості регулювання іпотечних правовідносин
в умовах воєнного стану в Україні 806

Гончарук Анастасія Сергіївна

Проблеми здійснення цивільного судочинства в умовах війни 809

Данилець Леонід Віталійович

Поширення можливості зловживання цивільними процесуальними
правами у зв'язку з введенням на території країни воєнного стану 812

Кикоть Артем Володимирович

Механізми компенсації за пошкоджене та знищене майно
внаслідок бойових дій 815

Привиденцев Олександр Геннадійович

Місце електронних повідомлень як джерела доказів
у цивільному процесі 818

Поліщук Павло Анатолійович

Підсудність справ про встановлення фактів, що мають юридичне
значення у цивільному судочинстві, в умовах воєнного стану:
окремі аспекти 822

СЕКЦІЯ 27

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ

Подцерковний Олег Петрович

Воєнна економіка: орієнтири господарсько-правового забезпечення 826

Возняковська Крістіна Анатоліївна

Господарська діяльність в умовах війни 830

Будурова Ганна Миколаївна

Окремі питання вступу у господарську справу третіх осіб,
які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору 833

Добровольська Володимира Володимирівна

Бюро економічної безпеки як важливий орган контролю 836

Квасніцька Ольга Олексіївна

Відновлення України від наслідків війни в контексті реформування
містобудівного законодавства 839

Романадзе Луїза Джумберовна

Значення та основні положення Закону України «Про медіацію» 844

Попелюк Вадим Павлович

Щодо сучасних тенденцій розвитку юриспруденції з поглядом
на господарське право 848

Ziatiina Dina

Actual issues of conducting of foreign economic activity in Ukraine 851

Обіюх Наталія Михайлівна

Принципи європейського антимонопольного права
як юридична основа захисту економічної конкуренції 854

Дишкантьюк Юлія Ігорівна

Щодо розмежування сервісних послуг у сфері господарювання
та господарських сервісних послуг 856

Феофанова Ірина Максимівна

Державна допомога суб'єкта господарювання в умовах воєнного стану 860

Бабалунга Олесь Михайлович

Визнання та виконання рішення міжнародного комерційного
арбітражу під час воєнного стану в Україні 863

Ковалевич Ігор Ігорович

Обмеження операцій, пов'язаних з обігом віртуальних активів,
в умовах введення воєнного стану 866

Клименко Олександр Віталійович

До питання про оціночні категорії антимонопольного конкурентного
законодавства України 869

Гулько Олександр Олександрович

Особливості виконання корпоративних договорів
в умовах воєнного стану 872

СЕКЦІЯ 28
ДІЯЛЬНІСТЬ СУЧАСНИХ БІБЛІОТЕК
У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Іванійчук Таїсія Юріївна,

Стефанчишена Тетяна Михайлівна

Нові грані соціальної відповідальності бібліотечних
фахівців в умовах воєнного стану: актуалізація напрямків
підвищення кваліфікації 876

Богун Катерина Павлівна

Бібліотека як джерело колективної пам'яті та збереження
унікального надбання української нації 881

Дремлюга Ольга Олексіївна,

Іванійчук Таїсія Юріївна

Діяльність університетської бібліотеки у сфері міжнародної
та внутрішньодержавної наукової е-комунікації у реаліях
військової агресії 884

Макуха Світлана Миколаївна,

Андріяш Оксана Василівна

Взаємодія ЗВО і бібліотеки у навчальному процесі
під час воєнного стану 886

Опольська Тамара Іванівна

Погляд користувача на сучасну бібліотеку закладу вищої освіти
через призму анкетування 889

**Петренко Олена Сергіївна,
Ускова Наталя Костянтинівна,
Фоміна Світлана Олегівна**

Досвід упровадження науковою бібліотекою Національного університету «Одеська юридична академія» інтерактивних форм і методів проведення культурно-просвітницьких заходів в умовах особливих правових режимів..... 892

**Фідаєва Тетяна Юрійвна,
Солодка Альона Іванівна**

Збереження фонду відділу рідкісних та цінних видань наукової бібліотеки Національного університету «Одеська юридична академія» під час воєнного стану..... 896

СЕКЦІЯ 29 АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Барсукова Тетяна Олександрівна

Інноваційний підхід до системи фізичного виховання здобувачів вищої освіти 899

Антіпова Жанна Ігорівна

Формування стійкої мотивації до занять з фізичного виховання – ефективного засіб фізичного розвитку здобувачів вищої освіти 903

Чертов Іван Іванович

Особливості підготовки студентів-спортсменів центру спортивних єдиноборств Національного університету «Одеська юридична академія» 907

Гоголева Олена Миколаївна

Заняття стретчингом – засіб мотивації навчальної та фізкультурно-оздоровчої діяльності здобувачів вищої освіти..... 910

Бірюков Олександр Аркадійович,

Кучеренко Геннадій Васильович

Розвиток силових здібностей у здобувачів вищої освіти засобами атлетичної гімнастики 914

Воробйова Олена Миколаївна

Формування важливих ціннісних орієнтацій здобувачів вищої освіти 918

Заверзаєв Валерій Володимирович,

Терзі Пилип Пилипович

Спортивні ігри у фізичному вихованні здобувачів вищої освіти..... 921

Мердов Станіслав Павлович

Значення прикладного плавання в процесі підготовки здобувачів вищої освіти закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських 924

Кузьменко Валерія Вадимівна,

Петренко Сергій Петрович

Окремі питання фізичної підготовки поліцейських 927

Іменний покажчик учасників конференції 931

НОТАТКИ

Наукове видання

**ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИБІР УКРАЇНИ, РОЗВИТОК
НАУКИ ТА НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА В РЕАЛІЯХ
МАСШТАБНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ
ТА ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ ХХІ СТОЛІТТЯ**
(до 25-річчя Національного університету
«Одеська юридична академія»
та 175-річчя Одеської школи права)

МАТЕРІАЛИ
Міжнародної науково-практичної
конференції

17 червня 2022 року

У двох томах

Том 2

Обкладинка
Верстка

*А. Юдашкіна
Н. Ковальчук*

Г Е Л Ь В Е Т И К А
В И Д А В Н И Ч И Й Д І М

WWW.HELVETICA.UA

Підписано до друку 16.06.2022 р. Формат 60х84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Droid. Цифровий друк.
Ум. друк. арк. 58,36. Тираж 300. Замовлення № 0622-098.
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Тел.: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.